

მედი ქილუკე

საფრანგეთის არმია
დიდი რეპოლუციის
პირველ ეტაპზე

(1789 — 1792)

355(4) (09)
68(4 Фр) Г
355.3 (44) (09)
კ 971

მონოგრაფია ეძღვნება საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ნაკლებად შესწავლილ პრობლემას — არმიის, როგორც საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ძალის როლს რევოლუციის წარმატების საქმეში. ნაშრომი დაწერილია ახალი საარქივო მასალისა და დღემდე გამოუყენებელ სხვა პირველი წყაროების საფუძველზე. წიგნი განკუთვნილია მეცნიერ მუშაკების, უმაღლესი სასწავლებლის ლექტორების, ასპირანტების, სტუდენტების, საშუალო სკოლის პედაგოგებისა და ისტორიით დაინტერესებული სხვა მკითხველისათვის.

რედაქტორი პროფ. გ. ჟორდანია

რეცენზენტები: პროფ. ვ. ღონაძე

პროფ. კ. ანთაძე

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1982

შესავალი

მრავალფეროვანი ლიტერატურა, რომელიც საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ეპოქის არმიის ისტორიას ეხება, არმიას წარმოაჩენს უპირატესად როგორც სამხედრო ძალასა და ორგანიზმს. ეს ლიტერატურა, როგორც წესი, სამხედრო ისტორიული მეცნიერების სფეროს მიეკუთვნება. არმიის ისტორია ცალმხრივადაა შესწავლილი. რევოლუციების, ამ შემთხვევაში საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პირობებში არმია ჩვეულებრივი სამხედრო ინსტიტუტის როლში როდი გვევლინება, იგი მოქმედებს როგორც კოლოსალური საზოგადოებრივ-კლასობრივი პოლიტიკური ძალა და რევოლუციის წარმატებით დაგვირგვინების საქმეში მნიშვნელოვან როლს ასრულებს.

რევოლუციას მასები ახდენენ. იგი, პირველ ყოვლისა, კლასობრივი ბრძოლის კულმინაციაა. მაგრამ რევოლუციის გამარჯვებისათვის და მოპოვებული წარმატების შენარჩუნებისათვის უდიდესი მნიშვნელობა აქვს არმიის პოზიციას, იმას, თუ ვის დაუქვრის იგი მხარს — „ძველ რეჟიმსა“ თუ განახლებას? ამ ვითარებაზე რევოლუციის ბედი დიდადაა დამოკიდებული. არმიის პოზიცია ან აჩქარებს, ან აგვიანებს ძველი საზოგადოებრივი სისტემის რევოლუციის გზით დაღუპვის ისტორიულ აუცილებლობას. ამ ასპექტში საფრანგეთის დიდი რევოლუციის არმიის ისტორიაა ჭერჭეროვით შესწავლილი არაა.

გამოჩენილმა ფრანგმა ისტორიკოსმა, საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ისტორიის თვალსაჩინო სპეციალისტმა მარსელ რენარმა სავსებით სამართლიანად მიუთითა, რომ დიდი რევოლუციის ეპოქის არმია ძირითადად შესწავლილია როგორც მხოლოდ სამხედრო ფენომენი, არმიის ბედი გააზრებულია სამხედრო ისტორიის ასპექტში. ერთი სიტყვით, დიდი რევოლუციის განვითარებისა და გამარჯვებით დაგვირგვინების ისტორიაში არმიის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ფუნქცია, მისი რევოლუციური როლი, რევოლუციის ისტორიის ეს ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი საკითხი, ისტორიოგრაფიის მიერ უგულებელყოფილია. ამ თემამ, ბოლოს და ბოლოს, ისტორიკოსთა ყურადღება უნდა მიიპყროს, — ასეთია რენარის დასკვნა. მისივე სამართლიანი თქმით, ეს ამოცანა უნდა გადაჭრან სამოქალაქო და არა სამხედრო ისტორიკოსებმა.¹

ჩვენ შევეცადეთ დიდი რევოლუციის ეპოქის არმია შეგვესწავლა სამოქალაქო ისტორიის ასპექტში და წარმოგვედგინა იგი, როგორც საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ფენომენი, გაგვეჩვენა ის, თუ რა როლი შეასრულა არმიამ საფრანგეთის დიდი რევოლუციის წარმატებით დაგვირგვინების საქმეში — ეს იყო ჩვენი ხანგრძლივი კვლევა-ძიების უპირველესი ამოცანა.

მოხოგრაფიაში ახლებურადაა გაშუქებული არმიის ისტორიის სხვა მრავალი პრობლემა, მათ შორის: ძველი არმიის დაშლისა და ახალი არმიის მშე-

ნებლობის, რევოლუციური ხელისუფლების მიერ ქვეყნის თავდაცვის ორგანიზების, ახალი არმიის „სასწაულებრივი წარმატებების“ სოციალ-ეკონომიური და პოლიტიკური მიზნების გარკვევის, თვისებრივად ახალი ჯარისკაცის ჩამოყალიბებისა და სხვა მრავალი პრობლემა. ავტორმა საგანგებო ყურადღება დაუთმო რევოლუციის წინაშე მდგომ სამხედრო ამოცანების გადაჭრის საქმეში რევოლუციური მასების უდიდესი, გამაწყვეტი როლის წარმოჩენას, ხალხისა და არმიის ურთიერთობას, მწვავე კლასობრივ, პოლიტიკურ-პარტიულ ბრძოლას არმიის პრობლემასთან დაკავშირებით და სხვ.; ავტორი შეეხო აგრეთვე ახალი სამხედრო სტრატეგიისა და ტაქტიკის, არმიის მომარაგების, სოციალური უზრუნველყოფის, დისციპლინის განმტკიცების და სხვა კონკრეტულ საკითხებს. ნაშრომში სათანადოდაა წარმოჩენილი სიახლე არმიის საორგანიზაციო სტრუქტურაში, ოფიცერთა ახალი კადრების შერჩევის პრობლემა და სხვ. მონოგრაფიაში საგანგებოდაა გაშუქებული არმიის, როგორც შიდაპოლიტიკური ძალის როლი, ნაჩვენებია ის, თუ როგორ იყენებდა მას რევოლუციური მთავრობა პოლიტიკური მიზნებით, ადგილობრივი ხელისუფლების განსამტკიცებლად, შინაგანი კონტრარევოლუციური ძალების ასალაგმავად, აჯანყებათა სალიკვიდაციოდ როგორც ტერორის იარაღს და სხვ.

ავტორმა არმიის ისტორიული როლი უპირატესად საფრანგეთის რევოლუციის შინაგანი ისტორიის ფარგლებში გაიაზრა, ანუ წარმოაჩინა ის, თუ რა გავლენა არმიაზე უშუალოდ რევოლუციის გამარჯვებისათვის და როგორ დაიცვა იგი შინაგან თუ გარეშე მტრებისაგან. არმიის ისტორიული როლი ამით როდი ამოიწურა. რევოლუცია გასცდა საფრანგეთის საზღვრებს, მან მსოფლიო რევოლუციის პოვა და ევროპის მასშტაბით ფეოდალურ-აბსოლუტიზტური სისტემის ნგრევის მომასწავებელი გახდა. რევოლუციური საფრანგეთის არმიის ეს საქმიანობა თავისთავად იმდენად მნიშვნელოვანი ფაქტია, რომ იგი ცალკე კვლევასა და ცალკე მონოგრაფიას იმსახურებს. აქედან გამომდინარე ჩვენს ნაშრომში არმიის რევოლუციურ-ისტორიული საქმიანობის ეს მეორე მხარე შედარებით ზოგადი სახითაა წარმოდგენილი.

არმიის, როგორც წმინდა სამხედრო ორგანიზმის შესწავლა ავტორის მიზანს არ შეადგენდა. საკითხთა ის რიგი, რომლებიც სამხედრო ხელოვნების ისტორიის სფეროს მიეკუთვნება, რჩება სამხედრო ისტორიის საგნად. მათი განხილვის პრეტენზია ავტორს არც შეიძლება ჰქონდეს, რადგანაც იგი სამხედრო საქმის სპეციალისტი არ არის.

მონოგრაფიის გამოქვეყნება ავტორს ორ წიგნად აქვს განზრახული. წინამდებარე წიგნში მოცემულია არმიის პოზიციები, რევოლუციის საწყის და პირველ ეტაპზე (1789 — 1792) — დამფუძნებელი კრების მოღვაწეობის პერიოდში. მეორე წიგნში წარმოჩენილი იქნება არმია და რევოლუცია საკანონმდებლო კრებისა და კონვენტის პერიოდში და რევოლუციური საფრანგეთის ბრძოლა ფეოდალური ინტერვენციის წინააღმდეგ. ამრიგად, მეორე წიგნი პირველის უშუალო გაგრძელება იქნება. პირველ წიგნში წარმოდგენილი თავი — ლიტერატურისა და წყაროების მიმოხილვა, საერთოა ორივე წიგნისათვის. ასევე საერთოა მეორე წიგნის შესავალი და დასკვნითი თავები.

ჩვენი ნაშრომი საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ახალი არმიის ორგანიზებისა და რევოლუციაში მისი ისტორიული როლის მარქსისტული მეთოდოლოგიის საფუძველზე მონოგრაფიული შესწავლის პირველი ცდაა და, ბუნებრივია, იგი უნაკლო არ იქნება. ბევრი საკითხი, ალბათ, დავისა და კამათის საგანი გახდება. ავტორი სიამოვნებით მიიღებს და გაითვალისწინებს ყველა სამართლიან შენიშვნას.

**წყაროებისა და ლიტერატურის მიმოხილვა.
პრობლემის პერიოდიზაციის
ზოგიერთი საკითხი**

§ 1. წყაროები

1. გამოქვეყნებული პირველწყაროები და შემუარები

პირველ ყოვლისა, ნაშრომზე მუშაობისას ავტორი ეყრდნობოდა და ხელმძღვანელობდა იმ მოსაზრებებით, რომლებიც მარქსიზმის კლასიკოსებს საერთოდ ომისა და არმიის, კერძოდ კი განსახილველი საკითხის გარშემო აქვთ გამოთქმული. გარდა მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსების თხზულებათა სრული კრებულებისა ჩვენს ხელთ იყო სამხედრო საქმისადმი გამოთქმული მათი მოსაზრებების მპეციალური კრებულები¹.

საფრანგეთის რევოლუციის ისტორიის მკვლევართათვის წყაროთა მოპოვების თვალსაზრისით მდგომარეობა შედარებით მოწესრიგებულია. საყოველთაოდ ცნობილია ის, თუ რაოდენ მაღალია საფრანგეთში ისტორიის პირველწყაროების პუბლიკაციის ტექნიკური დონე. საფრანგეთის დიდი რევოლუციის არმიის ისტორიის ამსახველი დოკუმენტური მასალა მოცემულია რევოლუციის ისტორიის შესახებ გამოცემულ ყველა დოკუმენტურ კრებულში. ამასთანავე არმიისა და ომების ისტორიის ამსახველი დოკუმენტური მასალის ცალკე კრებულებიც არსებობს: ასე მაგალითად, ჯერ კიდევ 1818 წელს გამოქვეყნდა დოკუმენტთა კრებული მეტად მყვირალა სათაურით — „ეროვნული დიდების მონუმენტი“.² მისი ნაკლი ისაა, რომ აქ მხოლოდ სამხედრო წრეების საქმიანობის ამსახველი მასალაა წარმოდგენილი. არმიისა და ომის პრობლემასთან საფრანგეთის რევოლუციური მთავრობისა და დემოკრატიული მასის დამოკიდებულების ამსახველი მასალა ნაკლებად ჩანს. ყურადღებას იმაყრობს კოლონელ (პოლკოვნიკ) ერნესტ პიკარის მიერ გულმოდგინედ შეგროვილი, ჯერ ჟურნალში გამოქვეყნებული, ხოლო შემდეგ ცალკე წიგნად გამოცემული რევოლუციის არმიის „მოხალისეთა“ პირადი წერილები. ამ წერილებში აშკარად ჩანს მოხალისეთა სოციალური სახე, მათი პოლიტიკური მრწამსი, ის, რომ რევოლუციის ჯარისკაცი, ჩვეულებრივი „თოფიანი კაცი“ როდია, რომ იგი აქტიურად ეხმარება ქვეყნის შიგნით მიმდინარე რთულ სოციალურ-პოლიტიკურ და ეკონომიურ გარდაქმნებს.³ არმიის ისტორიის ამსახველ დოკუმენტურ კრებულთა შორის ყურადღებას იმაყრობს აგრეთვე ლაზარ კარნოს მიმოწერა.⁴ ამ კრებულის ძირითადი ნაკლი ისაა, რომ

აქ თავმოყრილ კორესპონდენციათა უმრავლესობა უპირატესად სამხედრო-ოპერატიული და ორგანიზაციული შინაარსის შემცველია.

აქვე დავასახელებთ დოკუმენტთა რამდენიმე კრებულს, რომელთაც ჩვენი კვლევისათვის შედარებით ნაკლები მნიშვნელობა აქვთ, რადგანაც აქ შეკრებილი წყაროები უპირატესად სამხედრო ისტორიის სფეროს მიეკუთვნებიან.⁵

გამოქვეყნებულია რევოლუციის ეპოქის სამხედრო მოღვაწეთა მრავალი მეშუარი, სადაც უპირატესად სამხედრო ისტორიის მასალაა მოცემული.⁶

ჩვენთვის საჭირო პირველწყაროების მრავალფეროვნებით საფრანგეთის რევოლუციის შესახებ არსებულ დოკუმენტების კრებულთა შორის⁷ არის აგრეთვე „საპარლამენტო არქივის“ (Archives parlementaires) ახალი, 1964 წლის გამოცემა.⁸

დოკუმენტური მასალა და სხვა ხასიათის პირველწყაროები საკმაოდაა გამოყენებული რუსულ ენაზეც. ამ გამოცემებს დადებითი ისა აქვთ, რომ მასალა კარგადაა შერჩეული და თარგმანის ხარისხიც მაღალია.

ჩვენ გამოვიყენეთ რუსულ ენაზე გამოქვეყნებულ პირველწყაროთა კრებულები.⁹

ვ. ი. ლენინის სახელობის მოსკოვის საჯარო ბიბლიოთეკის ხელნაწერთა გახყოფილებაში დაცულია ფრიალ საინტერესო მასალა საფრანგეთის დიდი ბურჟუაზიული რევოლუციის შესახებ. ესაა რევოლუციის დროის პარიზში მცხოვრებ რუსი არისტოკრატის ვ. ბ. გოლიცინის და მისი მეუღლის ნ. პ. გოლიცინას (ცნობილი რუსი დიპლომატის პ. გ. ჩერნიშევის ქალიშვილი) პირადი წერილების კრებული. განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს ოჯახის მდივნისა და მოუარვის პარიზელი ბურჟუაზიული ინტელიგენტის ოლივიეს წერილები ნ. პ. გოლიცინასთან, რომელიც რევოლუციის დროს დროებით ცხოვრობდა ინგლისში. ოლივიე დაკვირვებული პოლიტიკოსი ჩანს და თავის წერილებში დაწვრილებით აღწერს პარიზში რევოლუციური მოვლენების მსვლელობას და ხშირად საკმაოდ დამაჯერებელ ანალიზს იძლევა. ოლივიე თავის წერილებში საფრანგეთის არმიის საკითხებსაც ეხება და მრავალ საინტერესო ფაქტს გვაწვდის. ძალზე საინტერესოა ნ. პ. გოლიცინასადმი პარიზიდან გაგზავნილი წერილები, რომელთა ავტორია პარიზში მცხოვრები გერმანელი პოეტ-კრიტიკოსი ჟოზეფ ვ. ვილჰელმი. ეს წერილები პოლიტიკური ინფორმაციის ხასიათს ატარებენ. აქ არის ფრიალ საინტერესო, ზოგჯერ სავსებით ახალი მასალა საფრანგეთის არმიის შესახებ.¹⁰

2. საარქივო მასალა

საფრანგეთის დიდი რევოლუციის არმიის ისტორიის ჩვენ მიერ განზრახულ ასპექტში გახილვა უკვე გამოქვეყნებულ დოკუმენტებსა და მრავალიცხოვან გამოკვლევებში მოცემული მასალის ახალი ინტერპრეტაციის საფუძველზე შეიძლება. მაგრამ, ცხადია, ასეთი გზით სრულყოფილ სამეცნიერო ნაშრომს ვერ შევქმნიდით, უდავოა, რომ ახალი საარქივო და სხვა ხასიათის მასალის გარეშე. გამოკვლევის სამეცნიერო ღირებულება დამაკმაყოფილებელი ვერ იქნებოდა. ასლ ინტერპრეტაციას სათანადო ძალა და დამაჯერებლობა ჰქონდა. როგორც აღნიშნული იყო, საინტერესო პირველწყაროების გამოქვეყნების საქმე საფრანგეთში განსაკუთრებით მაღალ დონეზე დგას, მაგრამ თქმა იმისა, რომ საფრანგეთის ან სხვა ქვეყნის არქივებსა და წი-

გხოსაცავენში შეუსწავლელი და გამოუვლინებელი აღარაფერი დარჩა, კემ-მარიტებას მოკლებული იქნება.

ჩვენთვის ცნობილია, რომ საფრანგეთის არქივებში დაცულია ჟერ კიდევ "შეუსწავლელი, საფრანგეთის არმიის სამხედრო და, მითუმეტეს, სოციალურ-პოლიტიკური ისტორიისათვის გამოსადეგი მასალა. ზოგიერთ ასეთ მასალას რეკომენდაციას უწევს მარსელ რეინარს¹¹. ასე, მაგალითად, ოფიცერთა სოციალური განწყობილების დასადგენად მას საჭიროდ მიაჩნია შესწავლილ იქნეს ოფიცერთა პირადი საქმეები, რომლებიც შემოიღეს რესპუბლიკის II წლის 1 თერმიდორს, ლაზარ კარნოს ინიციატივით, საზოგადოებრივ ხსნის კომიტეტის ბრძანების საფუძველზე. ეს იყო სპეციალური სააღრიცხვო ბარათები. აქ მითითებული იყო ოფიცრის გვარი, სახელი, დაბადების წელი და ადგილი, სოციალური წარმოშობა, მშობლების საქმიანობა, სამსახურებრივი წარჩინების შოკლე სურათი, განათლება, საქმიანი და სამსახურებრივი დახასიათება და ბოლოს, რაც მთავარია, ცნობა ოფიცრის პატრიოტიზმის¹² შესახებ. ეს პირადი ბარათები დიდი რაოდენობითაა დაცული ნაციონალურ არქივში¹³. რეინარის აზრით, ამ საქმეების შესწავლა ნათელს მოჰყენს ოფიცერთა კორპუსის სოციალურ სახეს და დაგვეხმარება მათი რევოლუციური როლის განსაზღვრაში. მისივე თქმით, არანაკლებ საინტერესოა ცალკეულ დეპარტამენტებსა და სამხედრო სამინისტროს ადმინისტრაციულ არქივებში დაცული მსგავსი ცნობები მოხალისეთა შესახებ.¹⁴

საფრანგეთის არქივებში დაცული მასალა სამწუხაროდ ჩვენთვის ჟერ-ჟერობით ხელმისაწვდომი არაა, მაგრამ მდგომარეობას იკვირებულებს ის გარემოება, რომ, საბედნიეროდ, შესაძლებელი გახდა შეუსწავლელი და გამოუყენებელი მასალის მოპოვება საბჭოთა კავშირის არქივებსა და წიგნთსაცავებში, რომელთაც, ჩვენი აზრით, რეინარის მიერ რეკომენდებულ მასალებთან შედარებით, არანაკლები მნიშვნელობა აქვთ.

ცნობილმა საბჭოთა ისტორიკოსმა ვ. პ. დალინმა წინამდებარე გამოკვლევის ავტორს უდიდესი სამსახური გაუწია იმით, რომ მას მიუთითა მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის ცენტრალურ არქივში დაცულ, ჟერ შეუსწავლელი, გაუშიფრავ და გამოუყენებელ ფრიალ საინტერესო მასალაზე. ესაა რევოლუციის ეპოქის ცნობილი მოღვაწის ემერის არქივი.¹⁵

ემანუელ კლოდ ემერი (1742 — 1823), პროფესიით ადვოკატი, 1789 წელს დაშფუქნებული კრების დეპუტატად აირჩიეს. მან, როგორც სამხედრო კომიტეტის წევრმა საფრანგეთის სამხედრო უწყების რეორგანიზაციის საქმეში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა, ემერი ტერორიის დროს დააპატიმრეს; 9 თერმიდორის შემდეგ იგი კვლავ გამოვლიდა პოლიტიკურ ასპარეზზე და ხელი შეუწყო 18 ბრიუაერის გადატრიალებას. ნაპოლეონის დროს ემერი დიდად აღზევდა, იგი სახელმწიფო საბჭოს წევრად დაინიშნა და მონაწილეობდა სამოქალაქო კოლექსის რედაქტირებაში. 1803 წლიდან ემერი სენატორია და ნაპოლეონმა მას გრაფის ტიტულიც კი უბოძა. 1814 წელს იგი ნაპოლეონს განუდგა და როგორც სენატორმა, ხელი მოაწერა იმპერატორის გადადგომის აქტს. „ასი დღის“ დროს დაბრუნდა სახელმწიფო საბჭოში, რესტავრაციის დროს ემერი კვლავ აღზევდა და ერთგული სამსახურისათვის მას პერობა მიანიჭეს. აღსანიშნავია, რომ ემერიმ ხმა მისცა მარშალ ნეის წინააღმდეგ.

არქივში დაცული ემერის ფონდი¹⁶ რამდენიმე ასეულ საქმეს შეიცავს, რევოლუციის ეპოქის გარდა აქ დაცულია ნაპოლეონის მმართველობის, კერ-

ძოდ, ხაპოლონის რუსეთზე ლაშქრობის პერიოდის უნიკალური მასალა. საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ახალი არმიის ისტორიისათვის საჭირო მასალა ძირითადად 1789 — 1792 წწ. თარიღდება. ჩვენ მიერ შესწავლილი საქმეები დაახლოებით 2000-ზე მეტ ფრანგულ ენაზე ხელნაწერ ფურცელს შეიცავენ.¹⁶

ფონდში დაცულია აგრეთვე ემერისა და მისი ოჯახის პირადი საქმეები, რომელთა შესწავლასაც, რასაკვირველია, გარკვეული მნიშვნელობა ექნება.

თუ როგორ და რა გზით მოხვდა ეს მასალა რუსეთის არქივში, ამაზე ჭერჯერობით ზუსტი პასუხის გაცემა ძნელდება. არქივის თანამშრომელთა და პირადად ვ. მ. დალინიის აზრით, იგი შეძენილი უნდა იყოს ჩვენი საუკუნის ოციან წლებში, კ. შარქისა და ფ. ენგელსის ინსტიტუტის დირექტორის, პირველწყაროების ცნობილი კოლექციონერის დ. ბ. რიაზანოვის (გოლდენახი) ან, მისი დავალებით, მისივე თანამშრომელთა მიერ.

ემერის არქივში ჩვენ მიერ შესწავლილ საბუთთა შორის, პირველ ყოვლისა, ყურადღებას იპყრობს არმიის რეორგანიზაციის მრავალრიცხოვანი პროექტები, რომელთა ავტორები, არმიის ოფიცრებთან ერთად, კერძო პირებიც არიან. პროექტებს წერენ და კრებას უდგენენ სხვადასხვა პროფესიისა (სამხედრო და სამოქალაქო) და სოციალური წრის წარმომადგენლები, დაწყებული გენერლითა და დამთავრებული ეკლესიის დარაჯით. ეს დოკუმენტები საშუალებას გვაძლევენ წარმოვიდგინოთ საზოგადოებრივი აზრი, რომელიც ახალი არმიის ორგანიზების საკითხის ირგვლივ ჩამოყალიბდა, განესაზღვროთ სხვადასხვა სოციალური და პოლიტიკური ჯგუფების დამოკიდებულება არმიის პრობლემისადმი, წარმოვაჩინოთ ის მწვავე ბრძოლა, რომელიც არმიის შექმნის ირგვლივ წარმოებდა. არქივში დაცულია მრავალრიცხოვანი მოხსენებებითი ბარათები, რომლებიც უპირატესად არმიაში შექმნილ ვითარებას ასახავენ; აქვე დაცულია საკანონმდებლო და აღმასრულებელი (ცენტრალური თუ პერიფერიული) ხელისუფლების ბრძანებები და დირექტივები არმიის პრობლემასთან დაკავშირებით. საინტერესოა კერძო პირთა წერილები, თხოვნები, განცხადებები. ფონდში დაცულია ოფიციალური მასალა, რომელიც არმიის რეორგანიზაციის კონკრეტულ საკითხებს შეეხება (მომარაგება, დაფინანსება, ხელფასი, ბინა, სამედიცინო მომსახურება და სხვ.). ემერის ფონდზე მუშაობამ საშუალება მოგვცა დაგვედგინა მრავალი ახალი ფაქტი, ამა თუ იმ უკვე ცნობილი მოვლენის ახალი ინტერპრეტაცია მოგვეხდინა და სხვ. საარქივო მასალებზე მუშაობას თან ახლდა მრავალი ტექნიკური სიძნელე. ჩვენ წინ იყო აბსოლუტურად გაუშიფრავი მანუსკრიპტები, დაწერილი სხვადასხვა ხელით (ზოგჯერ საესებიტ უწიგნურად), აღსავსე დიალექტიზმებით, ფრანგული ენის მოძველებული ნორმებითა და სხვ.¹⁷

„ემერის ფონდის“ შემდგომი შესწავლა მრავალ საინტერესო მასალას მოგვცემს ბევრი ისეთი პრობლემის გასარკვევად, რომლებიც ჩვენი კვლევის ფარგლებს სცილდება. აქ მოიპოვება შესანიშნავი მასალა, მაგალითად, სამხედრო პოსპიტლების, სამხედრო-საპენსიო საქმის, სამხედრო-საშტაბო საქმის ისტორიასთან დაკავშირებით. განსაკუთრებით საინტერესოა მასალა, რომელიც ნაპოლეონის ეპოქას შეეხება, კერძოდ კი ნაპოლეონის რუსეთში ლაშქრობას და „დიდი არმიის დაღუპვას“.

ჩვენ საშუალება მოგვცა გავცნობოდით კიდევ ერთ საინტერესო საარქივო მასალას. მხედველობაში გვაქვს რუსეთის საგარეო პოლიტიკის არქივში (АВПР) დაცული ზოგიერთი პირველწყარო. პირველ ყოვლისა საქმე ეხება მასალას, რომელიც საფრანგეთში რუსეთის ელჩის ი. მ. სიმოლინის

რუსეთის მთავრობასთან ოფიციალურ მიწერ-მოწერას შეიცავს (1789 — 1792 წწ.).¹⁸ როგორც ცნობილია, ეს ფონდი დიდი ხანია აღმოჩენილია და საბჭოთა ისტორიკოსთა მიერ მრავალგზისაა გამოყენებული. ამასთანავე აღნიშნული მასალის მნიშვნელოვანი ნაწილი გაშიფრული და გამოქვეყნებულია.¹⁹ სიმოლინისეული მიწერ-მოწერა საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ისტორიის შესწავლისათვის ფრიად საინტერესო მასალას წარმოადგენს და ამ ისტორიის მრავალ საინტერესო საკითხს ეხება. აღნიშნული მასალა ჩვენთვის საინტერესო პრობლემასთან დაკავშირებით ჯერჯერობით გამოყენებული არაა. სწორედ აქედან გამომდინარე, ეცანით საჭიროდ ამ მიწერ-მოწერის ხელახალი გადასინჯვა, აღმოჩენა, რომ საფრანგეთის არმიის შექმნისა და ქვეყნის თავდაცვის ორგანიზების საკითხების გარკვევაში აღნიშნულ პირველწყაროებს მნიშვნელოვანი სამსახურის გაწევა შეუძლიათ. საგანგებო ყურადღების ღირსია სიმოლინის შემცვლელის, მიხეილ ნოვიკოვის მოხსენებითი ბარათები, რომლებიც 1792 და შემდგომი წლებით თარიღდებიან. ეს მასალა შედარებით ნაკლებადაა შესწავლილი და გამოყენებული.²⁰ ამავე ფონდში დაცულია სხვა ხასიათის მასალაც, რომლის გარკვეულ ნაწილს ჩვენი საკვლევე თემისათვის თავისებური მნიშვნელობა აქვს. პირველ ყოვლისა ყურადღებას იპყრობს საფრანგეთის ქალაქებში აკრედიტებულ რუს კონსულთა წერილები, ფრანგი ემიგრანტების მიმოწერა ეკატერინე მეორესა და რუსეთის იმპერიის სხვა ოფიციალურ პირებთან.²¹ ყურადსაღებია პარიზიდან ბრიუსელში განწესებული სიმოლინის ზოგიერთი წერილი ოსტერმანის სახელზე (1792 წ.) და სხვ.²² მეტნაკლებად საინტერესო მასალა ეპოვეთ ფონდში: „პარიზის მისიის არქივი“, აქ დაცული მასალა 1792 წლით თარიღდება.²³

სიმოლინის არქივის გადასინჯვისას ჩვენი ყურადღება მიიპყრო რამდენიმე საინტერესო საბუთმა; საფრანგეთში შექმნილ სიტუაციასთან დაკავშირებულ, სიმოლინისეულ თითქმის ყველა მოხსენებით ბარათს თან ახლავს, დანართის სახით, პარიზში რევოლუციის დღეებში ბეჭდური წესით გამოცემული დოკუმენტები — მეფის, მინისტრებისა თუ სხვა ოფიციალური პირების მოხსენებები, მიმართვები, განცხადებები, ეროვნული კრების დეკრეტები და დადგენილებები, რომლებიც ამჟამად ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობას წარმოადგენენ ან საერთოდ არსად ჩანან. ჩვენთვის საინტერესო პრობლემასთან დაკავშირებით აქ რამდენიმე ყურადსაღები საბუთი ეპოვეთ.²⁴ აქვეა შემონახული იმდროინდელი ისეთი გაზეთების ეგზემპლარები, რომლებიც დღეს ძნელსაშოვარნი გახდნენ.²⁵

მ. საფრანგეთის დიდი რევოლუციის დროს (1789 — 1794) ბეჭდური წესით გამოქვეყნებული, ხსრ.-ში დაცული სხვადასხვა ხასიათის პირველწყაროები

ჩვენ საშუალება მოგვეცა კიდევ ერთ, ფრიად საინტერესო მასალას გავცნობოდით, მხედველობაში გვაქვს საბჭოთა კავშირის ბიბლიოთეკებსა და წიგნთსაცავებში საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პერიოდში ბეჭდური წესით გამოქვეყნებული სხვადასხვა ხასიათის დოკუმენტური მასალა და პირველწყარო. ამ მასალათა შორის აღსანიშნავია: კრებების სახელზე გაგზავნილი მიმართვები (addresses), რომლებიც შედგენილია პოლიტიკური ჯგუფების, კლუბების, ორგანიზაციების, კერძო თუ ოფიციალური პირების მიერ; ეროვნულ კრებაში, კლუბებში, საზოგადოებებში თუ სხვაგან წარმოთქმული სიტყვები

ბი (discours); სხვადასხვა პირთა შეხედულებანი (opinions) რევოლუციის ამა თუ იმ მტკივნეული საკითხის ირგვლივ; მრავალრიცხოვანი წინადადებები (molifs); წერილები (lettres), მოხსენებითი ბარათები (mémoires). თხოვნები და პეტიციები, პროექტები, ინსტრუქციები, გეგმები, ანგარიშები და სხვ. ამ რიგის მასალებს ეკუთვნის აგრეთვე მრავალრიცხოვანი პაშფლეტები, ბროშურები, პასკილები, სიმღერები, პიესები, აღმანახები, ფურცლები და სხვ., რომელთა გამოცემამ ფართო ხასიათი უკვე გენერალური შტატების მოწვევის წინ (თანახმად 1788 წლის 5 ივლისის დეკრეტისა, რომელიც ნებას რთავდა გაზეთებისა და ბროშურების გამოცემას) მიიწოდებოდა, ხოლო რევოლუციის პერიოდში კოლოსალურ მასშტაბებს მიაღწია. აღსანიშნავია, რომ განხილული მასალის დიდი ნაწილი დღეს ძნელად მოსაპოვებელია, ბევრი მათგანი დაიკარგა, ბევრი კერძო კოლექციონერთა საკუთრებად იქცა. თვით საფრანგეთშიც ვერ მოხერხდა მათი სრული თავმოყრა, საქმე ისაა, რომ რევოლუციის პერიოდში ამგვარი მასალის შეკრებასა და დაცვას არავინ ცდილა, ბევრიც დრომ და ჟამთა სიავემ იმსხვერპლა. ერთი შეხედვით საკვირველია, მაგრამ მოხდა ისე, რომ რუსეთის სინამდვილეში ამ საბუთებს უფრო მეტი მზრუნველეები აღმოუჩნდნენ. რუსეთის წიგნთსაცავებში ასეთი მასალა მრავლადაა დაცული, მათ შორის ბევრი უნიკალურია და დღეს ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობას წარმოადგენს. ასეთ მზრუნველებად, პირველ ყოვლისა, რუსი კოლექციონერები მოგვევლინენ, მათ შორის განსაკუთრებით გამოირჩევა ვორონცოვების დინასტიის ცნობილი წარმომადგენელი რევოლუციის დროს. რუსეთის ელჩი ინგლისში (1785 — 1806), გრაფი სიმონ ვორონცოვი. როგორც ცნობილია, პოლიტიკური და ხშირად წმინდა ბიბლიოფილური მოსაზრებებით იგი თვითონ უშუალოდ ან თავისი აგენტების საშუალებით იძენდა და აგროვებდა რევოლუციის ეპოქის გამოცემებს (ბროშურები, პაშფლეტები, ფურცლები, გაზეთები, პეტიციები, მოხსენებითი ბარათები და სხვ.). ამ მასალებს იგი თავის ძმას, ალექსანდრეს უგზავნიდა პეტერბურგში. ალექსანდრემ პარიზის საელჩოს მრჩეველს მაშკოვს 2.400 ლივრი გადაუგზავნა ასეთი ხასიათის მასალების შესაძენად.²⁶ კოლექციონერების როლში გამოდიოდნენ სტროგანოვებისა და მიხალკოვების ოჯახები. დღეს ეს მასალა საბჭოთა კავშირის წიგნსაცავებშია გაფანტული. უპირატესად ისინი თავმოყრილია სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის ლენინგრადის ბიბლიოთეკაში (БАН), სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტის ლენინგრადის განყოფილების ბიბლიოთეკაში (ЛОИИ), ოდესის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში, მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის ცენტრალურ ბიბლიოთეკაში (БНБ.Библиотека ИМЛ) და სხვ.²⁷ ამ ხასიათის მასალის გამოვლენა და თავმოყრა მეტად ძნელი საქმეა.

ამ მხრივ ისტორიოგრაფიას ფასდაუდებელი საქმე გაუწია უკრაინელმა ისტორიკოსმა და ბიბლიოგრაფმა რ. მ. ტონკოვა-იაკოვკინამ. მან ჭეშმარიტად კოლოსალური შრომა გასწია და სსრკ წიგნსაცავებში დაცული აღნიშნული მასალის ვრცელი ბიბლიოგრაფიული ცნობარი შეადგინა, სადაც დაახლოებით რვა ათასი დასახელებაა.²⁸ აქედან ექვსასამდე ჩვენთვის საინტერესო პრობლემას ეხება. მათგან ნაწილი უნიკალურია და საფრანგეთის რევოლუციის ისტორიის ბიბლიოგრაფიულ ცნობარებში აღრიცხული არ არის.²⁹

4. მასალა, გამოქვეყნებული რევოლუციამდელი რუსეთის სამეცნიერო ჟურნალებსა და კრებულებში

ჩვენი ქვეყნის წიგნსაცავებში შესაძლებლობა მოგვეცა გამოგვევლინა ზოგიერთი ფრიად საინტერესო მასალა, რომელიც საფრანგეთის რევოლუციის არმიის ისტორიის მკვლევართა მიერ გამოყენებული არაა. ეს მასალა გამოქვეყნებულია ძველი რუსეთის სხვადასხვა საისტორიო თუ საარქივო ჟურნალებსა და კრებულებში.

საფრანგეთის რევოლუციის დასაწყისიდანვე ბევრი ფრანგი ემიგრანტი გადმოიხვეწა რუსეთში. მათ შორის იყო მეფის ყოფილი ოფიცერი შევალიე ან დე ბარ დ'ეგილა. მან რევოლუციის პირველი დღეები თავისი თვალთ ნახა და უშუალოდ განიცადა, ყველაფერი ეს დღიურების სახით აღწერა და ზეგანაწერი აღექსანდრე I-ს უძღვნა. დღიურები შეიცავენ ფრიად საინტერესო მასალას რევოლუციის პირველ დღეებში საფრანგეთის არმიის განწყობილებისა და მის მიერ რევოლუციისადმი მხარდაჭერის შესახებ. 1886 წელს ეს მასალა არქივმცოდნემ და ისტორიკოსმა ნ. ლუბიშოვმა პოვა და გამოაქვეყნა.³⁰

უფრო ადრე, 1877 წელს ჟურნალში «Русский архив» გამოქვეყნდა ფრიად საინტერესო მასალა საფრანგეთის რევოლუციისა და მისი არმიის შესახებ. ეს იყო ტურიზში რუსეთის ელჩის, თავად ალექსანდრე მიხეილის ძე ბელოსელსკი-ბელოზერსკის მოხსენებითი ბარათები ვიცე-კანცლერ ი. ოსტერმანის სახელზე.³¹

1891 წელს ჟურნალმა «Исторический вестник» დაბეჭდა ლუი XVI-ის უცნობი წერილი პროვანსის გრაფის სახელზე. წერილი შექს ფენს დიუმურიეს ღალატის საკითხს.³²

1891 წელს გამოქვეყნდა გენერალ მარბოს (შვილი) მემუარების ნაწილი, აქ რევოლუციის ეპოქის ოფიცერთა განწყობილების შესახებ საინტერესო მასალაა დატული, კერძოდ რევოლუციის გენერალის მარბოს (მამა) შესახებ.³³

ჩვენი ყურადღება მიიპყრო აგრეთვე მ. კოვალევსკის მიერ 1892 წელს ვენეციის არქივებში მოპოვებულმა და გამოქვეყნებულმა სრულიად ახალმა, ფრიად საინტერესო მასალამ,³⁴ საქმე ეხება პარიზში აკრედიტებულ ვახუცეილი ელჩების (საფრანგეთის კართან აკრედიტებული აზნაურნი ვენეციისა) წერილებს ვენეციის სენატისა და სახელმწიფო ინკვიზიტორების სახელზე. ჩვენს საკვლევ პრობლემასთან დაკავშირებით აქ საკმაოდ საინტერესო მასალა ეპოვეთ.

1906 წელს ჟურნალმა «Русская старина» გამოაქვეყნა საინტერესო პირველწყარო, რომელიც ოფიცრის გრაფ ესტერჰაზის მემუარების სახით, სადაც საფრანგეთის არმიის შესახებ ფრიად ყურადღასაღები ცნობებია მოცემული.³⁵

1924 წელს გამოქვეყნდა საინტერესო მასალა — გრაფ ვ. კოჩუბის წერილები საფრანგეთიდან, სადაც საფრანგეთის რევოლუციური არმიისა და რევოლუციური ომების შესახებ ფრიად ყურადღასაღები მოსაზრებებია გამოთქმული.³⁶

საფრანგეთის რევოლუციაზე საინტერესო დაკვირვებები აქვს ნ. მ. კარაშჩინს, რომელმაც რევოლუციის პერიოდში საფრანგეთში იმოგზაურა და უშუალოდ გაეცნო იქაურ ამბებს.³⁷

საისტორიო მასალა ეპოვეთ აგრეთვე კანცლერ ბეზბოროდკოს წერილებში³¹, გრაფ. ს. რ. ვორონცოვის არქივში³², ეკატერინე მეორეს პირადი მდივნის ა. ვ. ხრაპოვიცკის დღიურებში³³, ჟურნალში «Красный архив», სათაურით — „დიდი შიშინობა ოვერწში“ დაბეჭდილ საბუთებში³⁴ და სხვ. 1875 წ. ჟურნალში «Русская старина» გამოქვეყნდა ფრანგი ანონიმური ავტორის ხელნაწერის თარგმანი. ხელნაწერი თარიღდება 1808 წლით და წარმოადგენს საფრანგეთის არმიის შესახებ მეტად მნიშვნელოვან წყაროს³⁵.

§ 2. ლიტერატურა

1. ზოგადი ხასიათის უცხოური ლიტერატურა

საფრანგეთის დიდი რევოლუციის არმიისა და ქვეყნის თავდაცვის ორგანიზების შესახებ დიდალად უცხოური ლიტერატურა არსებობს; ეს ლიტერატურა განსაკუთრებით ფართოდაა წარმოდგენილი. ფრანგულ, შემდეგ გერმანულ, ინგლისურ და სხვა ევროპულ ენებზე. მათგან უმრავლესობა ჩვენთვის ხელმისაწვდომი აღმოჩნდა, მათ შორის უახლესი ლიტერატურაც.³⁶

განსახილველ საკითხებზე არსებული სპეციალური ლიტერატურა, შინაარსობრივი თვალსაზრისით, შესაძლებელია პირობით რამდენიმე ჯგუფად დაიყოს.

შინაარსობრივად პირველ ჯგუფს შეიძლება მივაკუთვნოთ სამხედრო ხელოვნების ზოგადი ისტორიის მომცველი ლიტერატურა, სადაც ახალი ბურჟუაზიული არმიების, კერძოდ საფრანგეთის დიდი რევოლუციის არმიის ისტორიას მხოლოდ გარკვეული ნაწილი აქვს დათმობილი, როგორც საფრანგეთის სამხედრო ხელოვნების ან ამა თუ იმ სამხედრო-ისტორიული ეპოქის (მონაოფლობელური, ფეოდალური, კაპიტალისტური) ერთ-ერთ მონაკვეთს. საფრანგეთის არმიის ისტორია აღნიშნულ ნაშრომებში განხილულია უპირატესად სამხედრო ისტორიის თვალსაზრისით, რაც ჩვენი კვლევისათვის მათ მნიშვნელობას რამდენადმე ამცირებს,³⁷ გამონაკლისს წარმოადგენს ფრანც მერინგისა და, ნაწილობრივ, კლაუზევიცის ნაშრომები. მერინგმა პირველმა სცადა სამხედრო ისტორიის მატერიალისტური პოზიციებიდან გამუქება, ამასთანავე მისი ნაშრომი ფეოდალური ეპოქის ანალიზით წყდება; ხოლო კლაუზევიცმა, როგორც ცნობილია, პოლიტიკისა და ომის ურთიერთობის შესანიშნავი განსაზღვრა მოგვცა, რომელმაც ასახვა პოვა მარქსიზმის კლასიკოსთა შეხედულებებშიც.

რაც შეეხება ამ ჟანრის ერთ-ერთ ყველაზე თვალსაჩინო წარმომადგენელს დელბრიუქსს, მისი მონოგრაფიები ყურადღებას იპყრობენ უპირატესად კარგად შერჩეული და ფართოდ წარმოდგენილი ფაქტიური მასალით. რაც შეეხება დელბრიუქსისეულ დასკვნებსა და განზოგადებებს, ისინი საფუძვლიან კრიტიკას ითხოვენ. მაგალითად, ავიღოთ მისი კონცეფცია საფრანგეთის რევოლუციის არმიების წარმატებათა ახსნასთან დაკავშირებით. იგი საფრანგეთის არმიების წარმატების ერთადერთ, გადამწყვეტ მომენტად არმიის ახალ ორგანიზებას თვლის, „რომელმაც წარმოშვა ახალი ტაქტიკა, საიდანაც შემდეგ წარმოიშვა ახალი სტრატეგია“.³⁸ დელბრიუქს მხედველობიდან გამო-

რჩა, რომ არმიის ახალი ორგანიზაცია და ახალი ტაქტიკა იყო შედეგი იმ დიდი ცვლილებებისა, რომლებიც საფრანგეთის საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიურ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში, საწარმოო ძალთა განვითარებაში მოხდა. ანუ დელბრიუკი შედეგს ხედავს, მიზეზს კი ევრა. დელბრიუკს გადაქარბებულად აქვს წარმოდგენილი რევოლუციური საფრანგეთის მოწინააღმდეგე ფეოდალური ევროპის სამხედრო ნაკლავანებანი, რაც საფრანგეთის არმიების წარმატებათა ერთგვარ გაუფერულებას იწვევს.⁴⁰

ლიტერატურის ამავე ჯგუფს შეიძლება მივაკუთვნოთ ზოგადი ისტორიული გამოკვლევები უშუალოდ საფრანგეთის არმიისა და სამხედრო ხელოვნების ისტორიის დარგში. მათი ავტორები უპირატესად მხედრიონის წრეს ეკუთვნიან და კვლევა-ძიებაც წმინდა სამხედრო ისტორიის ფონზეა გაშლილი.⁴¹ აქვე აშკარად შეიმჩნევა საფრანგეთის ისტორიაში არმიისა და საერთოდ სამხედრო ძალის როლის შეფასებაში უკიდურესი გადაჭარბება. მაგალითად, შარლ დე გოლის მიხედვით ფრანგი ერისა და სახელმწიფოს ჩამოყალიბების საქმეში საფრანგეთის სამხედრო ძალამ გადამწყვეტი სიტყვა თქვა, ანუ ფრანგი ერი თავის ჩამოყალიბებასა და არსებობას ხმალსა და თოფს უნდა უმაღლოდეს.⁴²

“შარლ დე გოლისა და სხვათა ნაშრომებში” თავს იჩენს ბურჟუაზიული ისტორიოგრაფიისათვის საერთოდ დამახასიათებელი ტრადიცია, რომლის თახხადა, ფრანგი არაა ბუნებით ომის მომხრე, იგი, არსებითად, ანტიმილიტარისტია, მაგრამ დიდი პატრიოტია და როცა სამშობლო საფრთხეშია, მაშინ უკლებლივ ყველა ფრანგი, განურჩევლად სოციალური მდგომარეობისა, სამშობლოს სადარაჯოზე დგება და შესანიშნავი ჯარისკაცი ხდება, კეშმარიტ მეომრად მას თანდაყოლილი პატრიოტიზმი ხდის. დე გოლის მიხედვით, ევროპა ოთხი საუკუნის განმავლობაში უნდობლობითა და შურით არის გამსჭვალული საფრანგეთის მიმართ, მას აშინებს ფრანგების ფართო გეგმები, მათი ძლიერება და სხვ.⁴³ აი მიზეზი იმისა, რომ ბუნებით მშვიდობისმოყვარე ფრანგი იძულებულია იყოს კარგი ჯარისკაცი. ფრანგის ასეთი განწყობილება ყველა დროისა და ეპოქისათვის ერთნაირადაა დამახასიათებელი, იქნება იგი ლუი XIV-ის დაქირავებული ჯარისკაცი, რევოლუციური ომების მოხალისე თუ თანამედროვე მებრძოლი. ლუი სორელი გვარწმუნებს, რომ ლუი XIV-ის დაქირავებული ჯარისკაცი მზად იყო დეზერტირობისათვის, როცა მისი შოვალეობა მხოლოდ მეფის სამსახურით იფარგლებოდა; მაგრამ როგორც კი მტერი მისი სამშობლოს დაპყრობას მოინდომებდა და საქმე შობლიური მიწის დაცვას შეეხებოდა, მაშინ ყველა ფრანგი, მათ შორის გლეხი თუ მუშა უკვე დეზერტირობისაგან შორსაა, იგი პატრიოტია ხდება, და სამშობლოს დაცვა ამიერიდან მისთვის ერთადერთი ამოცანაა⁴⁴. პატრიოტიზმი ფრანგების თანდაყოლილი, ბუნებრივი თვისებაა, აქედან გამომდინარე, მაგალითად, დოტერივის მიხედვით, ძველი რეიმიის არმიის, მიუხედავად იმ დიდი უკანონოობისა, რომელიც მაშინ არმიაში სუფევდა, ბრძოლისუნარიანობა არასოდეს დაუკარგავს.⁴⁵ დე გოლის მიხედვით, ფრანგთა პატრიოტიზმს და მათში ჯარისკაცულ შემართებას განაპირობებს საფრანგეთის თავდაცვისათვის არახელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობა. ზღეები და ოკეანეები იფარავს ინგლისს, ამერიკას, იაპონიას, ალპები — იტალიას, პირინეი—ესპანეთს, რუსეთის დაპყრობა შეუძლებელია მისი თვალუწვდენელი სივრცის გამო, გერმანიის სამრეწველო ცენტრებს (რური, საქსონია, სილეზია, პრუსია და სხვ.) რომ შეაღწიო, ამისათვის უნდა გადალახო ვიწრო ხეობები. დაქანებული ფერ-

დობები, დაბურული ტყეები და ა. შ.⁵³ საფრანგეთის მდგომარეობა ამ მხრივ ძალზე არახელსაყრელია. მისი აღმოსავლეთი საზღვარი სავალალო მდგომარეობაშია. მტერს წინ არავითარი გეოგრაფიული სიძნელე არ ელოდება. გაშლილი, დაუცველი სივრცე მტრის შემოჭრას აადვილებს, ამასთანავე პირველივე დარტყმის შედეგად საფრთხე ექმნება საფრანგეთის გულს — პარიზს. ჩვენ არა გვაქვს თერმოპილე, მთები პარტიზანული ომებისათვის, ჭებირები-სა და არხების გახსნისა და მოწინააღმდეგის დატბორვის საშუალება, ჩვენ არა გვყავს „გენერალი ყინვა“, — აღნიშნავს დე გოლი, — აქედან გამომდინარე. ერთადერთი ხსნაა არმია. საფრანგეთს არმიის გარეშე არსებობა არ ძალუძს. საფრანგეთის ისტორია მუდამ თავდაცვის ისტორიაა, ძველი გალები თავს იცავდნენ რომაელებისა და ბარბაროსებისაგან, ლუი დიდი (XIV) თავს იცავდა ევროპის კოალიციისაგან. რევოლუცია — ფეოდალური მონარქებისაგან და სხვ. დე გოლი იმოწმებს ნაპოლეონის ცნობილ სიტყვებს: „სახელმწიფოს პოლიტიკა — მისი გეოგრაფიითაა განპირობებული“ და დაასკვნის, რომ არახელსაყრელმა გეოგრაფიულმა პირობებმა აიძულეს საფრანგეთი იუოლიოს ძლიერი ჯარი, ბუნებით მშვიდობისმოყვარე ფრანგი ჯარისკაცად გახადეს... პოლიტიკოსები სამხედრო ხედებიან, ჯარისკაცებისადმი გულგრილად განწყობილი მაზარინი იძულებული გახდა ძლიერი არმია შეექმნა, სენ-ფიუტის კატრატეგიით დაინტერესდა, ლეონ გამბეტა სამხედრო მინისტრის სავარძელზე დაჯდა, კლემანსოს კარიერა მისდამი გენერალთა ალტაცებით დაგვირგვინდა.⁵⁴

მიუხედავად ასეთი მცდარი კონცეფციისა, წარმოდგენილ ნაშრომებში ძოვლენათა შეფასების მეტნაკლებად სწორი და საინტერესო მაგალითები გვხვდება. მაგალითად, შარლ დე გოლი, მიუხედავად ზოგიერთი გადაჭარბებისა, სწორად აფასებს არმიის როლს რევოლუციაში, მას მიაჩნია, რომ არმიის მხარდაჭერის გარეშე რევოლუციამ თავის საქმედებებს ვერ გააკეთებდა.⁵⁵

ლუი სორელის მიხედვით, საფრანგეთის არმია, ისევე როგორც საერთოდ ყველა არმია, იმ ქვეყნის ეკონომიკური და პოლიტიკური ანარეკლია, რომელსაც იგი იცავს.⁵⁶

2. უცხოური სპეციალური ლიტერატურა (სამხედრო ისტორიის სფეროში)

განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს, ცხადია, სპეციალური ლიტერატურა, რომელიც უშუალოდ საფრანგეთის დიდი რევოლუციის არმიის, ომებისა და, საერთოდ, სამშობლოს თავდაცვის ორგანიზების ისტორიას შეეხება. ეს მრავალრიცხოვანი და შინაარსობრივად მრავალფეროვანი ლიტერატურა, თავის მხრივ, შეიძლება დაიყოს რამდენიმე კატეგორიად. პირველ ყოვლისა, უნდა გამოვყოთ ორი ძირითადი ჯგუფი: პირველში შეიძლება გავაერთიანოთ ნაშრომები, რომლებიც უშუალოდ სამხედრო ისტორიის კატეგორიას მიეკუთვნებიან, სადაც არმიისა და ომების საკითხი, ვიწრო, არსებითად სამხედრო თვალსაზრისითაა განხილული და, ამდენად, ჩვენი კვლევისათვის მათაც ნაკლები მნიშვნელობა აქვთ. ამ ქანრის ლიტერატურა, თავის მხრივ, შეიძლება დავყოთ რამდენიმე ჯგუფად: ნაშრომები საფრანგეთის რევოლუციური არმიისა და ომების ზოგადი ისტორიის, ცალკეული ომებისა და ბრძოლების, სარდლების ცხოვრებისა და მოღვაწეობის, სტრატეგიულ-ტაქტიკურ და სამხედრო-საორგანიზაციო კონკრეტული საკითხების შესახებ.

რევოლუციური არმიისა და ომების ზოგად ისტორიაზე ლიტერატურა საქმარისად მრავალრიცხოვანია.³⁷

მსგავსი ლიტერატურა არსებობს გერმანულ,³⁸ ინგლისურ³⁹ და სხვა ენებზეც.⁴⁰ ასევე მრავალრიცხოვანია სპეციალური ლიტერატურის პირველი ძირითადი ჯგუფის ის, ასე ვთქვათ, ქვეჯგუფი, სადაც წარმოდგენილია საფრანგეთის რევოლუციური არმიის სამხედრო ისტორიის კონკრეტული საკითხების ამსახველი ნაშრომები. ცალკეულ ომებზე, ბრძოლებსა და კამპანიებზე კუტანსოს, დიუპიუის, პენეგენის, ფერეელის, ლეგრანისა და სხვათა შრომები მოგვითხრობენ.⁴¹ შედარებით ფართოდაა წარმოდგენილი ლიტერატურა, რომელიც „მოხალისეთა“ პრობლემას მიმოიხილავს. ამ საკითხს ეხებიან შასენი და ენე, ბუსონადი, კრეეო, დეპარე, დიუშონი და ლესტიენი და სხვ.⁴² საინტერესო ლიტერატურა არსებობს ემიგრანტთა არმიაზე.⁴³ ახალი არმიის ცალკეულ შენაერთებსა და, საერთოდ, არმიის პირად შემადგენლობაზე.⁴⁴

შეიძლება გამოვეყოთ სამხედრო ისტორიის ამსახველი ლიტერატურის კიდევ ერთი ჯგუფი, რომელიც ცალკეული სამხედრო მოღვაწეების ცხოვრებას მიმოიხილავს. მათ შორის ყურადღებას იპყრობს ჟორჟ სიქსის, ბოხალ დე განჟის, ბერვილის და ბარიერის, კრიუიპლანტის, არტურ შიუკეს, დეპრეს, ალბერ სორელიის, მართა ბეკერის, ნოელ პარფეს, პაეოლისა და სხვათა გამოკვლევები.⁴⁵ გარდა ცალკეული მონოგრაფიებისა, არსებობს სპეციალური ცნობარები და კრებულები, სადაც რევოლუციის ეპოქის სამხედრო მოღვაწეთა შესახებაა მონათხრობილი. მაგალითად, საინტერესო მასალას შეიცავს საფრანგეთში იელისის მონარქიის პერიოდში გამოქვეყნებული კრებული, რომელიც საფრანგეთის მარშლებს მიეძღვნა, რომელთა შორის უმრავლესობა რევოლუციური არმიების ოფიცრები იყვნენ.⁴⁶

გერმანელებმა უკვე მე-19 საუკუნეშივე გამოსცეს დიდი ცნობარი საფრანგეთის რევოლუციასა და იმპერიის სამხედრო მოღვაწეებზე, სადაც თითოეული მათგანის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის საკმაოდ ვრცელი მიმოხილვაა მოცემული.⁴⁷ თავისებურ ინტერესს იწვევს მონოგრაფიები რევოლუციის ეპოქის გერმანელ სამხედრო მოღვაწეებზე.⁴⁸ გარდა ფრანგებისა და გერმანელებისა რევოლუციური საფრანგეთის სამხედრო მოღვაწეთა შესახებ სხვებიც წერდნენ. მაგალითად, ინგლისში გამოვიდა კარნოსადმი მიძღვნილი მონოგრაფია.⁴⁹ სამხრეთ ამერიკაში პოპულარულია მათი თანამემამულის, სამხედრო-პოლიტიკური ავანტიურისტის გენერალ მირანდას სახელი.⁵⁰

საფრანგეთის რევოლუციური ომების ისტორიას მიეძღვნა სამხედრო-საომარი ოპერაციების, გეგმების, საქმეების, რუკების კრებულები, ქრონოლოგიური ცხრილები და სხვ.⁵¹

მ. სამეცნიერო სტატიები

საფრანგეთის საისტორიო-სამეცნიერო ჟურნალებში⁵² რევოლუციური საფრანგეთის არმიის ისტორიის სხვადასხვა საკითხზე მრავალი საინტერესო გამოკვლევა თუ სტატიაა დაბეჭდილი, რომელთა უმრავლესობა ჩვენს ხელთ იყო და სათანადოდ გამოვიყენეთ კიდევ. მათ შორის განსაკუთრებული ყურადღება მიიპყრეს შემდეგმა ავტორებმა: ალბერ დიურიმ,⁵³ ჟორჟ მიშონმა⁵⁴, ერლომ⁵⁵, ე. რუფიანდიმ⁵⁶, მარიონმა⁵⁷, ე. რიშარმა⁵⁸, პ. ეერარმა⁵⁹, შალმენმა⁶⁰, ეიდალანსმა⁶¹, მარსელ

რეინარმა²², გოდშომ²³, რუჟემ, კოლომ, ლასერაიმ და სხვ.²⁴ ზოგიერთი საინტერესო სტატია გერმანულ, ინგლისურ და ამერიკულ ჟურნალებშიცაა დაბეჭდილი²⁵.

4. უცხოური სპეციალური ლიტერატურა, რომელიც არმიის ისტორიას პოლიტიკურ (სამოქალაქო) ასპექტში მიმოიხილავს

ყურადღებამ მიიპყრო სპეციალური ლიტერატურის იმ ჯგუფმა, რომელიც არმიის პრობლემას მიმოიხილავს არა მხოლოდ სამხედრო ისტორიის ასპექტში, არამედ, როგორც, საერთოდ, სამოქალაქო ისტორიის ერთ-ერთ შემადგენელ ნაწილს. აქ არმიისა და ომების თემა სამოქალაქო ისტორიის საერთო ფონზეა გადაწყვეტილი, წარმოდგენილია ის ღონისძიებები, რომლებიც რევოლუციის დროს არმიის ორგანიზებისა და მტრის წინააღმდეგ წარმატებათა მოსაპოვებლად იყვნენ განხორციელებული. ამასთან აღსანიშნავია, რომ ავტორთა უმრავლესობა პოლიტიკურ კატეგორიათა ღონისძიებებს მიმოიხილავს, თვით არმიაც ძირითადად წარმოდგენილია როგორც პოლიტიკური ხასიათის ფენომენი. სოციალური და ეკონომიკური კატეგორიის მოვლევებს აქ არ ეთმობა ადგილი, ანდა წარმოდგენილია მკრთალ ტონებში, სასხვათაშორისოდ. ამასთან, როგორც უკვე აღინიშნა, აქ გამოირიცხულია მთავარი და ძირითადი — ფრანგი ხალხის რევოლუციური შემოქმედებითი წვლილი ახალი არმიის ორგანიზებისა და მტერზე გამარჯვების საქმეში. სამხედრო ხელოვნების განვითარების ისტორია, უპირატესად, წარმოდგენილია როგორც ჩვეულებრივი ევოლუცია, უწყვეტი ხაზით გავლებული, ვთქვათ, ტიურენს, კონდეს, ლუჟუას, ოშს, კარნოს, მოროსა და ხაბოლეონს შორის; უარეს შემთხვევაში კარლოს დიდს, ფრიდრიხ დიდსა და ნაპოლეონ პირველს შორის. „რესტავრაციის პერიოდის ისტორიკოსებმა“ მთავარი როლი პიროვნებებთან ერთად რევოლუციის სხვადასხვა ორგანოს მიაკუთვნეს (დამფუძნებელი და საკანონმდებლო კრება, კონვენტი, საზოგადოებრივი ხსნის კომიტეტი და სხვ.), აღსანიშნავია, რომ ამ ტენდენციამ ბურჟუაზიულ ისტორიოგრაფიაში შემდეგშიც ფართოდ იჩინა თავი. მალე, განსაკუთრებით საფრანგეთ-პრუსიის ომის შემდეგ რევანშისტულად განწყობილი ფრანგული საზოგადოება და მისი ისტორიოგრაფია ფრანგული მილიტარიზმის მეხოტბედ გვევლინება. აქედან თავს იჩენს ფრანგული იარაღის წარსული დიდების ყოველმხრივი პოპულარიზაცია, რევოლუციური არმიის ხელმძღვანელობის განდიდება, მათთვის ხოტბის შესხმა და სხვ.

ფრანგულ კოლონიურ-იმპერიალისტურ მისწრაფებათა შემდგომი ზრდის პირობებში მილიტარისტული ტენდენციები კიდევ უფრო ფართოდ იციდებენ ფეხს; საფრანგეთის სამხედრო წარმატებათა გაიდილება ჩვეულებრივ მოდელ იქცა. მოვლენათა მსვლელობის კრიტიკული შესწავლის ნაცვლად აშკარად გამოხატული სუბიექტივიზმი იჩენს თავს, რაც საფრანგეთის სამხედრო ისტორიის აშკარა იდეალიზაციაში გამოვლინდა. სამხედრო ნიჭი, ჭარისკაცთა სიმამაცე და თავგანწირვა ფრანგი ერის სულიერ, თანდაყოლილ თვისებათა კატეგორიად არის გამოცხადებული. ამიერიდან ნაკლებად იწუხებენ თავს მისათვის, რომ, მაგალითად, გაარკვიონ საფრანგეთის რევოლუციური ჭარისკაცის სასწაულებრივი სიმამაცის ობიექტური პირობები. საკითხს მეტად მარტივად წყვეტენ: ფრანგი ჭარისკაცი მამაცია იმიტომ, რომ მის ძარღვებში ფრანგული სისხლი ჩქეფს; იგი მამაცია იმიტომ, რომ ეს თვისება მისი ბუნებრივი, თან-

დაყოლილი თვისებაა, ვითარცა ფრანგად დაბადებულისა. თუკი პრუსიაში გვქლია, ეს უხიქო გენერლებისა და უხერხემლო ხელისუფლების ბრალია და სხე. თავი იჩინა მეორე ტენდენციამაც. რაც იმის მტკიცებაში გამოიხატება, რომ ფრანგი ერ არასოდეს არაა აგრესორი. მაშინაც კი, როცა თავს ესხმის სხვას, იგი თავს იცავს. ეს ტენდენცია ფართოდ წარმოაჩინა ცნობილმა ფრანგმა ისტორიკოსმა ვან დალმა.⁶ მისი აზრით, ფრანგები ელბასა და ოდერზე რომ იბრძოდნენ. მაშინაც სამშობლოს იცავდნენ. ფრანგულ ისტორიოგრაფიაში ასეთ ტენდენციათა პირველი დამწერგავი ალბერ სორელი იყო. ასეთ ვითარებაში, ცხადია, საფრანგეთის რევოლუციური არმია და ომები ისტორიკოსთა შექების ობიექტებს წარმოადგენდნენ და, ამ საერთო აქიოტაჟის პირობებში, ბუნებრივია, პირუთენელი ისტორიკოსის ხელი ნაკლებდ ჩანდა.

ფრანგ ისტორიკოსთა გარკვეულმა ნაწილმა ერთგვარი ზომიერება მიიწე შეიხარჩუნა და საფრანგეთის ახალი არმიის შექმნისა და ომების წარმატებათა ახსნისას ობიექტური პირობების წარმოჩენას სათანადო ადგილი დაუთმო. ასეთ გამოკვლევათა დიდი უმრავლესობა ბურჟუაზიულ-ლიბერალური ისტორიოგრაფიის პოზიციებიდან აშუქებს მოვლენათა მსვლელობას (ოლარი, შასენი და სხვ.) და მხოლოდ მცირე ნაწილი დგას ბურჟუაზიულ-რადიკალურ პოზიციაზე (მატიეზი, მიშონი და სხვ.).

ფრანგული ისტორიოგრაფიის ასპარეზზე მარქსისტული მეთოდოლოგიის პოზიციაზე მდგომ ისტორიკოსთა გამოჩენა (განსაკუთრებით მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ) ღირსშესანიშნავ მოვლენად უნდა ჩაითვალოს. ისტორიკოსთა ამ ჯგუფმა საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ახალი არმიის ორგანიზებისა და ქვეყნის თაღდაცვის ისტორიასაც მიაპყრეს თვალი და ამ პრობლემის ახლებურად გაშუქების საქმეში პირველი, ჰაყმაოდ გაბედული ნაბიჯებიც გადადგეს (განსაკუთრებით ეს ითქმის სობულის შესახებ).

1813 წელს გერმანელმა ისტორიკოსმა ვილჰელმ ბლუმემ გამოაქვეყნა ხაზროში „არმია და რევოლუცია საფრანგეთში 1789 — 1793 წწ.“⁷ ეს წიგნი არმიის ისტორიის რევოლუციის ზოგადი ისტორიის ფონზე განხილვის პირველ ცდას წარმოადგენს. ნაშრომის მეცნიერული ღირებულება ყურადღებას არ აპყრობს, არმიის სამოქალაქო რენომე თითქმის არ ჩანს; მთავარი ყურადღება სამხედრო ისტორიის საკითხებს ექცევა და სხვ. აქ მთავარია ის, რომ ავტორმა სწორად გაიგო არმიის ისტორიის სამოქალაქო ისტორიის ფონზე შესწავლის აუცილებლობა, მან პირველმა სცადა არმიისა და რევოლუციის ისტორიის შეძლებისდაგვარად ურთიერთ მიმართებაში წარმოჩენა.

საფრანგეთის რევოლუციის არმიის ისტორიის სამოქალაქო ისტორიის ფონზე გახსილვის ცდა მოცემულია, აგრეთვე, ცნობილი გერმანელი რეაქციონერი ისტორიკოსის ჰაინრიხ ზიბელის მრავალტომიან გამოკვლევაში — „რევოლუციური დროის ისტორია 1789—1800 წწ.“⁸ აღნიშნულ ნაშრომში ყურადსაღებია მხოლოდ საკითხის ახლებურად დასმა — არმიის ისტორიის განხილვა სამოქალაქო ისტორიის საერთო ფონზე, ზიბელისეული კონცეფცია პრუსიულ-იუნკრული ოფიციალური ისტორიოგრაფიის ჩარჩოშია მოქცეული და არსებითად მცდარია. ასე მაგალითად, ზიბელის მიხედვით, რევოლუციური საფრანგეთის წინააღმდეგ ფეოდალურ სახელმწიფოთა არავითარი შეთქ-

მულება არ არსებობდა; საფრანგეთი განადგურებას გადაარჩინა არა მისი დამცველების ენთუზიაზმმა, არამედ იმან, რომ კოალიცია სუსტი იყო და სამხედრო ოპერაციებს წარმატებით ვერ ახორციელებდა. მომავალში ზიზელის ამ მცდარ კონცეფციას ყველა რეაქციულად განწყობილი ისტორიკოსი იმეორებდა.

ბურჟუაზიულ-ლიბერალურ პოზიციაზე მდგომ ფრანგ ისტორიკოსთა შორის, პირველ ყოვლისა, შასენი იპყრობს ყურადღებას⁸⁸. იგი იმ ისტორიკოსების რიცხვს ეკუთვნის, რომლებიც არმიის ორგანიზებისა და წარმატების მთავარ საწინდარს იმაში ხედავს, რომ მისი შექმნა კონსტიტუციური დემოკრატიზმის პრინციპზე მოხდა, ანუ კარგმა კონსტიტუციამ კარგი არმია მოგვცა და სხვ.

შასენი თავის გამოკვლევაში ამტკიცებს, რომ არმიის შექმნის საფუძველი კონსტიტუციაა. ამასთანავე, მისი აზრით, ყოველი კონსტიტუცია მაშინაა რიგიანი, თუკი იგი „1789 წლის პრინციპებზეა“ აგებული. ნაშრომში ხაზგასმულია ის, რომ საფრანგეთის დიდი რევოლუციის არმია აღმოცენდა კონსტიტუციური დემოკრატიის პრინციპებზე, „1789 წლის პრინციპებზე“. როგორც ვხედავთ, შასენისთვის არმია არის პოლიტიკური აქტია, იგი პირველად კონსტიტუციისა, ანუ არმია შექმნა კონსტიტუციამ, კარგმა კონსტიტუციამ კარგი არმია მოგვცა და ა. შ.

შასენი მეორე იმპერიის პერიოდში მოღვაწეობდა და ნაპოლეონ III-ის სისტემას ბურჟუაზიული ლიბერალიზმის პოზიციებიდან აკრიტიკებდა. იგი იბრძოდა ბურჟუაზიულ-კონსტიტუციურ უფლებათა დასაცავად, ამავე დროს ხაპოლეონ მესამის მილიტარისტულ-ბიუროკრატიული სისტემის წინააღმდეგ ილაშქრებდა და „1789 წლის პრინციპების“, ანუ ბურჟუაზიულ-კონსტიტუციური პრინციპების დამცველის როლში გამოდიოდა.

შასენის მიხედვით, საფრანგეთის დიდი რევოლუციისათვის უცხო იყო აგრესიულობა, დაპყრობებისაკენ მისწრაფება, მილიტარისტული სული, რომელიც საერთოდ უცხო იყო და უცხოა საფრანგეთის დემოკრატიისათვის. ფრანგულ დემოკრატიას ძალმომრეობა იმდენად ეჩაგრება, რამდენადაც სიმაართლე უყვარს. რევოლუცია მაშინაა უძლეველი, როცა იგი იარაღს თავისი ტერიტორიისა და თავისუფლების დასაცავად იღებს ხელში, მაგრამ თუ ავანტურაში გაეხმება, გამარჯვებების შემთხვევაში ბოლოს მაინც დამარცხდება; ანუ თუ რევოლუციამ უღალატა თავის ძირითად პრინციპს (საკუთარი ტერიტორიისა და თავისუფლების დაცვა) და აგრესია დაისახა მიზნად, იგი მარცხის წინაშე აღმოჩნდება. ისტორიამ დაადასტურა ეს კეშმარიტება; რომ ეს ასეა, საკმარისია გავავლოთ პარალელი 1792 — 1793 წწ. ომებსა და 1814 — 1815 წწ. კატასტროფას შორის (შასენის თანახმად, „არასასიამოვნო პარალელი“).

შასენი მოაგონებს მეორე იმპერიის მოქალაქეებს: რესპუბლიკა გადაარჩინა იმან, რომ სამხედრო ძლიერება სამოქალაქო ავტორიტეტს დაეყრდნო, სამხედრო ძალა სამოქალაქოს მორჩილებდა. ეს იყო ხალხისა და არმიის ერთიანობის საუკეთესო მაგალითი, რამაც განაპირობა კიდევ მათი წარმატება. შემდეგ ძდგომარეობა შეიცვალა, ჯარისკაცი დამორდა მოქალაქეს, არმია — ერს. თვითონ ერი აღარ მონაწილეობდა თავის დაცვაში. იგი, მართალია, მიენდო ძლიერ არმიას, მაგრამ შედეგი არასახარბიელო აღმოჩნდა. სამხედრო კასტამ არმია დაპყრობების იარაღად აქცია, მრავალ გამარჯვებას დამარცხება მოჰყვა, მტერი შემოესია საფრანგეთს. ძალა, რომელსაც მისი გადარჩენა შეეძლო, მილიტარისტული სისტემის მიერ იგნორირებული იყო და მას მოქმედების უნარი მოკვეთილი ჰქონდა. „ერის სიძლიერე ყაზარმაში არაა“, დიდი მუდ-

შივი არმია სახელმწიფოს უშიშროების საბოლოო გარანტია ვერ იქნება. სა-
ხელმწიფო მაშინაა ძლიერი, როცა ქვეყნის თავდაცვის საქმე თვით ხალხის
ხელთაა... 1792 წლის გმირები ყაზარმებიდან არ გამოსულან. ისინი გამოვიდ-
ნენ საკუთარი სახლებიდან, სახელოსნოებიდან, სკოლებიდან, ღუქნებიდან და
სხვ.

შასენი მილიტარიზმის წინააღმდეგ გამოდის (მილიტარიზმმა მეორე იმ-
პერიაში შტკიცედ შოიკიდა ფეხი და საშიშ ძალად იქცა), რადგანაც მას მოს-
დევს ფინანსური სიმწელებები, ინდუსტრიისა და სოფლის მეურნეობის მოშლა,
პოლიტიკურ თავისუფლებათა შერყევა. მილიტარისტული მეორე იმპერიის
ტერიტორიული პრეტენზიები ორივე სამყაროში მის საწინააღმდეგო განწყო-
ბილებას ბადებს. შასენის მიხედვით, საფრანგეთი მუდამ შხადაა თავისი ქვეყ-
ნის დამოუკიდებლობა დაიცვას, დასაჯოს ყველა უცხოელი, ვინც მისი საზ-
ღვრების უშიშროებას შელახავს. ბუნებით ანტიმილიტარისტული საფრანგე-
თი იძულებულია დიდი ჯარი იყოლოს, რათა საფრანგეთის ტერიტორიული
მთლიანობა და დამოუკიდებლობა უზრუნველყოს. საფრანგეთს ჰყავს არმია.
მაგრამ მთელი უბედურება ისაა, რომ იგი სამხედრო კასტას მორჩილებს და
არა ხალხის ნებას. ეს მდგომარეობა თავისუფლებასა და დემოკრატიზმს საფ-
რთხეს უქმნის. ეს არმია, რაგინდ ძლიერი იყოს, ქვეყნის დასაცავად არ გამო-
დგება. მასზე მხოლოდ აგრესიული შეტევითი ფუნქციის დაკისრებაა შესაძ-
ლებელი. სამშობლოს თავდაცვა მხოლოდ ხალხს შეუძლია, ისე როგორც ეს
1792-93 წწ. მოხდა.

შასენი ისტორიის გაკვეთილებით ცდილობს დაარწმუნოს ფრანგი ხალხი,
რომ მას ელის დაღუპვა, თუკი მან ნაპოლეონისეული მილიტარიზმის გაძლიე-
რება არ აღკვეთა. საფრანგეთს თავს დაატყდება ის, რაც მან 1814 — 1815
წწ. გახიცადა. ეს რომ არ მოხდეს, საკიროა აღდგეს ის ტრადიცია, რომელიც
საფრანგეთს უძლეველს ხდიდა, ე. ი. არმია და სამხედრო ხელისუფლება სა-
ძოქალაქო ხელისუფლებას უნდა დაექვემდებაროს. ნაპოლეონ III-ის სამხე-
დრო ბიუროკრატიული დიქტატურის ნაცვლად კვლავ უნდა გაიმარჯვოს ბუ-
რჟუაზიულ-კონსტიტუციურმა ცხოვრებამ, კვლავ უნდა აღდგეს „1789 წლის
პრინციპები“.

როგორც ვხედავთ, შასენმა ნაშრომის წერისას გარკვეული, ასე ვთქვათ,
პარტიულ-პოლიტიკური ამოცანა დაისახა და კვლევაც შესაბამისი ტენდენცი-
ური გზით წარმართა; ამიტომ გასაგებია, რომ ჩვენს წინაშე მდგომ საკითხებ-
ზე, შასენის წიგნში არსებითი პასუხები ვერ ვპოვეთ, რაც შეეხება ფაქტოლო-
გიურ მხარეს, იგი აქ ფართოდ, დამაჯერებლადაა წარმოდგენილი,

რამდენიმე სიტყვა ლიბერალურ-ბურჟუაზიული ისტორიოგრაფიის კი-
დეგ ერთი წარმომადგენლის შესახებ. მხედველობაში გვყავს საფრანგეთის
სამხედრო ისტორიის ცნობილი სპეციალისტი და ამავე დროს ლიტერატორი
(გერმანისტი) არ ტ უ რ შ ი უ კ ე (1853 — 1925), რომელიც საკმაო ხანს პა-
რიზის სამხედრო სკოლის პროფესორი იყო და საფრანგეთის რევოლუციური
ოშების ისტორიას II ტომისაგან შემდგარი მთელი სერია მიუძღვნა.³⁰ შიუკეს
აღნიშნული ნაშრომები სამხედრო ისტორიის სფეროს მიეკუთვნებიან და, ამ-
დენად, მათ ჩვენთვის ნაკლები მნიშვნელობა აქვთ. აქედან გამომდინარე შეგ-
ვეძლო მისი გამოკვლევები სპეციალური ლიტერატურის პირველი ჯგუფისათ-
ვის (სამხედრო ისტორია) მიგვეკუთვნებინა და მასზე სიტყვა აღარ გავგეგრ-
ძელებინა, მაგრამ, სამხედრო ისტორიასთან ერთად, შიუკეს ნაშრომებში არის
ზოგიერთი ყურადსაღები დებულება, რომელიც არმიის პრობლემის ჩვენთვის

საინტერესო ასპექტში გააზრების საშუალებას იძლევა. შიუკეს ნაშრომები, მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით, ბურჟუაზიულ ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებულ შეხედულებათა რაღაც თავისებურ კრებადობად წარმოგვიდგება. ნაშრომებში უპირატესად მოვლენათა ფაქტოლოგიური სურათია წარმოდგენილი, მათი სოციალური და ეკონომიური ანალიზი მოცემული არაა, უკეთეს შემთხვევაში მოვლენები განხილულია წმინდა პოლიტიკური ისტორიის ასპექტში; გაზვიადებულია ცალკეულ პიროვნებათა როლი, არმია წარმოდგენილია როგორც პოლიტიკური ფენომენი, რომელიც მხოლოდ ქვეყნის გარეშე მტრებისაგან დაცვის ფუნქციას ასრულებს; არმია როგორც რევოლუციური ძალა, მისი რევოლუციური როლი, ეს ჩვენთვის საინტერესო საკითხები შიუკე უფლებდელყო: შიუკესთან ომები განხილულია როგორც მხოლოდ ეროვნული — ნაციონალური ომები; მივიწყებულია ამ ომების ძირითადი მომენტი, მისი რევოლუციური ხასიათი, რომ არმია სამშობლოს დამოუკიდებლობასთან ერთად იცავდა რევოლუციის მონაპოვარს, რესპუბლიკას, ახალ კონსტიტუციას, ანუ ფეოდალიზმისა და აბსოლუტიზმისაგან განთავისუფლებულ სამშობლოს. ესაა ტენდენცია, რომელიც ბურჟუაზიულ ისტორიოგრაფიაში ფართოდაა ფეხმოკიდებული.

მიუხედავად მეთოდოლოგიური უმარისობისა შიუკეს ნაშრომებს საფრანგეთის არმიის ისტორიით, განსაკუთრებით სამხედრო ისტორიით დაინტერესებული მკვლევარი გვერდს ვერ აუვლის საინტერესო ფაქტიური მასალის დიდი სიუხვის გამო.

არმიისა და ომების რევოლუციის საერთო ისტორიასთან კავშირში განხილვის ცდა მოცემულია ბურჟუაზიული ისტორიკოსების დ'ოტერივის, იუზგის, კარონის, ლუი პარტმანის¹ გამოკვლევებში. დ'ოტერიზე აქ სიტყვას აღარ გვაგვრძელვით, რადგანაც მის შესახებ უკვე ზემოთ გვქონდა საუბარი; იუზგისა და კარონის შრომები უპირატესად ფაქტოლოგიურ ხასიათს ატარებენ და კომპილაციის ფორმა აქვთ. რაც შეეხება პარტმანის წიგნს, იგი განსაკუთრებით უნდა გამოვყოთ როგორც ნაშრომი, სადაც მოვლენათა სოციალურ ანალიზს გარკვეული ადგილი უჭირავს.

ავტორი ცდილობს რევოლუციის ისტორიაში ოფიცერთა ადგილისა და როლის გარკვევას, მათ გვერდით ძალიან მცირე ადგილს უთმობს ჭარისკაცთა შემადგენლობას. ეს შეუსაბამოა უპირატესად იმით აიხსნება, რომ ავტორი არმიაში წამყვან როლს ოფიცრობას მიაკუთვნებს და სჯერა, რომ არმიის პოლიტიკურ რენომეს სწორედ ისინი განსაზღვრავენ და არა ჭარისკაცები. ავტორს შეტყაობდა სწორად ესმის ძველი და ახალი ოფიცრობის სოციალური განწყობის არსი, რის საფუძველზეც იგი ცდილობს გაარკვიოს რევოლუციაში არმიის როლი. პარტმანს მრავალი საინტერესო მოსაზრება აქვს გამოთქმული, ამასთან მისი ნაშრომი კვლევით ხასიათს ატარებს და ფრიად საინტერესო მრავალ ახალ მასალას შეიცავს.

საგახებო ყურადღებას იმსახურებს გამოჩენილი ფრანგი ისტორიკოსის ალბერ მატრიესის ფორმით პატარა, მაგრამ შინაარსით უეჭველად საინტერესო გამოკვლევა საფრანგეთის რევოლუციური ომებისა და არმიის შესახებ.² ნაშრომში უმთავრესად განხილულია ახალი არმიის ორგანიზების საკითხები და ახსნილია ფრონტებზე მისი წარმატების მიზეზები. მაგრამ არმიის საერთო რევოლუციური როლის შეფასებაში მატრიე სიძუნწეს იჩენს და ფაქტურად, ამ პრობლემას თითქმის არ ეხება, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ მის მიერ გამოთქმულ ზოგიერთ მეტად საინტერესო მოსაზრებას.

აღსანიშნავია, რომ მატეიზმა ბურჟუაზიულ ისტორიკოსთა შორის პირველმა გაუსვა ხაზი მასების როლს ახალი არმიის შექმნისა და ქვეყნის თავდაცვის წარმატების საქმეში. მანვე აღნიშნა, რომ რევოლუციის არმიამ გაიმარჯვა. ვინაიდან იგი წარმოადგენდა შეიარაღებულ ხალხს, ხოლო არმიასა და ხალხს შორის მკიდრო კავშირმა განაპირობა. რევოლუციური ომების სასწაულებრივი წარმატებანი; მანვე მიუთითა აგრეთვე იმ უდიდეს პოლიტიკურ როლზე, რომელსაც ასრულებდა არმია საფრანგეთის ცხოვრებაში და ა. შ. მატეიზმა აღნიშნა, რომ ახალი არმიის შექმნა და მტერზე გამარჯვება განახორციელეს არა რევოლუციის სათავეში მდგომმა „ბელადებმა“, არამედ ხალხის ფართო მასებმა, მისმა „დაბალმა“ ფენებმა, რომ ამ საქმეში, ისევე როგორც რევოლუციის მიერ განხორციელებულ სხვა დიდ ღონისძიებებში, გადამწყვეტი როლი სახალხო ინიციატივამ შეასრულა. მატეიზი მიუთითებს, აგრეთვე, ამ საქმეში ბურჟუაზიის როლის კლასობრივად შეზღუდულ ხასიათზე და ა. შ.

მაგრამ მატეიზი, ეს კეშმარიტად პროგრესული მეცნიერი, ბურჟუაზიული ისტორიოგრაფიისათვის დამახასიათებელ შეცდომებს მაინც იმეორებს. პატრიოტული ენთუზიაზმი მატეიზს, სავსებით სამართლიანად, რევოლუციის ეპოქის სამხედრო წარმატებათა ერთ-ერთ ძირითად საფუძვლად მიაჩნია; მაგრამ, ამასთანავე, ეს ენთუზიაზმი წარმოჩენილია როგორც რაღაც აბსტრაქტული ძალა, რაღაც განყენებული მოვლენა. ერთი სიტყვით, რევოლუციური ენთუზიაზმის სოციალ-ეკონომიური საფუძვლები ნაშრომში სათანადოდ განხილული არაა, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ გაკვრით ნათქვამს იმის შესახებ, რომ „გლეხობის მოძვრობის მიზნით, გაუქმეს ჭერ კიდევ შემორჩენილი უკანასკნელი ფეოდალური პრივილეგიები, მათ მფლობელთათვის ყოველგვარა ახაზღაურების მიცემის გარეშე“.³³ იმის წყალობით, რომ ათი აგვისტოს შემდეგ მოქალაქეთა „აქტიურებად“ და „პასიურებად“ დაყოფა გაუქმდა „პასიურებაში“, ე. ი. ხალხის ფართო მასებმა ხმის უფლება მოიპოვეს და „მათ ბოლოს და ბოლოს გაუჩნდათ სამშობლო, რომელიც უნდა დაეცვათ.“³⁴

მატეიზის ნაშრომში ვერ ეპოვებთ გარკვეულ პასუხს ომების ზოგადი ბუხების შესახებ, აქ იგი მაინც ბურჟუაზიულ პოზიციებზე რჩება და 1792 — 1794 წწ. ომებს უპირატესად ეროვნულ, სამშობლოს დაცვის ომებად მიიჩნევს, რითაც დამცირებულია ამ ომების არსებითი მხარე, მათი რევოლუციური ბუნება, და ეს მაშინ როდესაც ფრანგი ხალხი ზომ, პირველ ყოვლისა, რევოლუციის მონაპოვარს იცავდა და ამასთანავე განახლებას თავის მოწინააღმდეგე ქვეყნებშიც ნერგავდა; მატეიზი ვერ ხედავს, რომ თავდაცვის წარმატებას საფრანგეთის შიგნით მწვავე კლასობრივი ბრძოლა განაპირობებდა.

მატეიზმა, როგორც აღნიშნეთ, სწორად გაიგო მასების როლი და სახალხო ინიციატივას თავისი ადგილი მიუჩინა, მაგრამ ამასთან მის ნაშრომში იგრძნობა ახალი არმიის შექმნისა და ქვეყნის თავდაცვის ორგანიზებაში კონვენტის, „სახზოგადოებრივი ხსნის კომიტეტის“, „1789 წლის პრინციპებისა“ და „ადამიანისა და მოქალაქის უფლებათა დეკლარაციის“ როლის გაზვიადებული შეფასება.

მატეიზი იმეორებს ბურჟუაზიულ ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებულ აზრს იმის შესახებ, რომ ტერორი სამხედრო ღონისძიება იყო და მხოლოდ ქვეყნის თავდაცვის ამოცანებს ემსახურებოდა.³⁵

მიუხედავად აქ აღნიშნული და ზოგიერთი სხვა შეცდომებისა მატეიზის ნაშრომი უქველად სასარგებლო გამოკვლევაა. არ შეიძლება არ დავეთანხმოთ ე. ფ რ ი დ ლ ა ნ დ ს, რომელიც აღნიშნავს, რომ მატეიზის წიგნი რევოლუცი-

ური არმიის ორგანიზების შესახებ საინტერესო, ფაქტობრივი მასალით მდიდარი ნარკვევია. თუ უუუვაგდებთ სოციალურ-პატრიოტულ ფრაზებს და წერილ ბურჟუაზიულ აფორიზმებს, ეს წიგნი წარსულის რევოლუციური ომების გაგების საქმეში უუპველად სასარგებლო დახმარებას გაგვიწევს.⁶⁶

გამოჩენილი პოლიტიკური მოღვაწისა და ისტორიკოსის ქან ქორესის შეხედულებანი საფრანგეთის რევოლუციური არმიისა და ომების შესახებ ფრიად ყურადსაღებია. ამ საკითხებთან დაკავშირებით მან თავისი შეხედულებანი, უპირატესად ცნობილ ნაშრომში „ახალი არმია“⁶⁷ ჩამოაყალიბა, რომელიც საფრანგეთის არმიის ისტორიის შესწავლის საქმეში ახალ ეტაპს წარმოადგენს.

ქორესისეული კონცეფციის ფართოდ წარმოჩენა შორს წაგვიყვანდა, ამიტომ შევეხებით მის მხოლოდ განსაკუთრებით მნიშვნელოვან მოსაზრებებს. ქორესი საფრანგეთის არმიის აპოლიტიკურობის შესახებ რეაქციულ ისტორიოგრაფიაში (იპოლიტ ტენის მეთაურობით) დანერგილი მცდარი კონცეფციის წინააღმდეგ ილაშქრებს, ქორესი გმობს, აგრეთვე, ამავე ისტორიკოსების (ტენი, კამილ რუსე) ყალბ დებულებას, რომ თითქოს რევოლუციას არ შეეძლო შეექმნა არმია, რომ იგი ანარქიას გადაარჩინეს მხოლოდ იმ სამხედრო კადრებმა, რომელნიც რევოლუციამ ძველი რეჟიმისაგან მიიღო. ამ ისტორიკოსების მტკიცებით, მოხალისეთა არმია ეს იყო ჩვეულებრივი ბრბო და თუ მან არმიის სახე მიიღო, ეს იმიტომ, რომ იგი შეერწყა „ძველი რეჟიმის“ მიერ ნაანდერძე რეგულარულ ჯარებს.⁶⁸

ქორესმა შესანიშნავად დააბასიათა რევოლუციური ომების ბუნება. მისი აზრით, „ომი, რომელიც რევოლუციამ აწარმოვა, იყო გრანდიოზული, და, ამასთან ეროვნული და სოციალური. მას ბრძოლა მოუხდა ახალი წესრიგის ყველა, როგორც შინაგანი, ისე საგარეო, მტრის წინააღმდეგ“. ქორესის ნაშრომში ფართოდაა წარმოჩენილი საფრანგეთის დემოკრატიული მასების დიდი შემოქმედებითი როლი ახალი არმიის მშენებლობისა და მტრის განადგურების საქმეში.

ქან ქორესის ნაშრომში მოცემულია გადაქარბებული შეფასება „საყოველთაო-საარჩევნო ხმის უფლების კანონისა“, რომელიც წარმოდგენილია, როგორც სოციალურ გარდაქმნათა ყოვლისშემძლე ფაქტორი.

ქორესის ნაშრომში თავს იჩენენ კლასობრივი ჰარმონიის ოპორტუნისტული თეორიის, საკმაოდ გამოყვეთილი ექსცესები. ასე, მაგალითად, ქორესის თქმით, 10 ავგისტოს გადატრიალების შემდეგ „ეროვნული საფრთხის“ წინაშე მდგომმა „აქტიურმა მოქალაქეებმა“ უარი თქვეს პოლიტიკურ პრივილეგიებზე და მოუწოდეს თავიანთ არასრულუფლებიან ძმებს („პასიურები“, ანუ დემოკრატიული მასა) ერთად ეთანამშრომლათ და ებრძოლათ საერთო მტრის წინააღმდეგ. მათი დევიზი იყო: „მოქალაქეთა არც ერთ კლასს არ შეუძლია პრეტენზია განაცხადოს საფრანგეთის გადარჩენის საქმეში განსაკუთრებულ უფლებზე“. მიუხედავად ყოველივე ამისა, ეიმეორებთ, ქორესის აღნიშნული ნაშრომის მეცნიერული ღირებულება ექვს არ იწვევს.

ბურჟუაზიულმა პაციფისტმა ქორესმა რევოლუციური ომების აღმოცენების არასწორი სურათი დახატა. იგი ამტკიცებდა, რომ ომი არ იყო გარდაუვალი, რომ იგი ხელოვნურად გამოიწვია, რომ ამაში ბრალი ეირონდისტულ პოლიტიკას მიუძღვის და ა. შ. ომი რომ გარდაუვალი იყო, ეს თვით მაქსიმლიან რობესპიერსაც კარგად ესმოდა, იგი ომის დაუყოვნებლივ გამოცხადების ეირონდისტული პოლიტიკის წინააღმდეგ მხოლოდ იმიტომ ილაშქ-

რება, რომ ომის ფორსირებისათვის მას მომენტი პოლიტიკურად არახელსაყრელად მიაჩნდა და ამაში იგი, როგორც შემდეგ დაეინახავთ, სავსებით მართალი იყო.

ბურჟუაზიულ-რადიკალურ ისტორიკოსთა შორის ჩვენი ყურადღება ყო რ ე მ ი შ ო ნ მ ა ც მიიპყრო, პირველ რიგში უნდა დავასახელოთ მისი სტატია — „არმია და საშინაო პოლიტიკა კონვენტის დროს“,⁹⁹ სადაც ჩვენთვის საინტერესო მრავალი მოსაზრებაა გამოთქმული. მიშონის სტატია მიზართულია, მისი თქმით, კონსერვატორ ისტორიკოსთა (უპირველეს ყოვლისა სორელისა და მისი მიმდევრების) წინააღმდეგ. რომელთაც განავითარეს მცდარი დებულება აპოლიტიკურობის შესახებ და სცადეს არმიისა და კონვენტის დაპირისპირება, მათი ურთიერთისაგან დაშორება, რომლებიც ამტკიცებდნენ, არმია მხოლოდ იმითაა დაკავებული, რომ საგარეო მტერა დაამარცხოს და ქვეყნის საშინაო ამბებისა კი მას არაფერი ეკითხება, ერის პოლიტიკური ცხოვრება მისგან განზე რჩება, მიშონის თქმით, ეს ისტორიკოსები მხარს უჭერენ პარადოქსს, თითქოსდა რესპუბლიკურ არმიას არ აინტერესებს რესპუბლიკის ბედი; არმიას მათ ცილიც კი დასწამეს, თითქოს იგი კონვენტის პოლიტიკოსების მიმართ ზიზღითა და სიძულვილით იყო გამსჭვალული, თითქოს არმია მხოლოდ წინ იყურება, სადაც უცხოელები არიან და არა უკან, სადაც ფრაქციები მოქმედებენ.

მიშონმა საინტერესო პირველწყაროებისა და დოკუმენტების საშუალებით შეძლო ბურჟუაზიულ ისტორიოგრაფიაში გაბატონებული ამ პარადოქსის უარყოფა და ნათელყო ის უდიდესი როლი, რომელსაც არმია ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში ასრულებდა. ამასთან დაკავშირებით იგი მრავალ საინტერესო ფაქტს ასახელებს, მათ შორის არმიის როლს ვან დეის აჯანყების ჩაქრობაში, ლიონის, მარსელის, ტულონის კონტრრევოლუციური გამოსვლების ლიკვიდაციის საქმეში, არმიის პოზიციას დიუმურის ლალატის დროს და სხვ.

არანაკლებ საინტერესოა ყო რ ე მ ი შ ო ნ ი ს მონოგრაფია — „რობესპიერი და რევოლუციური ომი 1791 — 1792 წწ.“¹⁰⁰ აღნიშნულ მონოგრაფიაში მიშონმა რევოლუციური ომის აღმოცენების საკმაოდ დამაჯერებელი სურათი დახატა. მან, უმეტეს შემთხვევაში, ოსტატურად განსაზღვრა ომისადმი სხვადასხვა სოციალური ძალებისა და პოლიტიკური ჯგუფების დამოკიდებულების არსი და აღნიშნული საკითხისადმი ისტორიოგრაფიაში გამოთქმული ზოგიერთი მცდარი მოსაზრების მეტნაკლებად სწორი კრიტიკული ანალიზი მოგვცა. განსაკუთრებით ფართო ადგილს უთმობს იგი ომის საკითხში მკისიმილიან რობესპიერის პოზიციების გარკვევას და მრავალ საინტერესო მოსაზრებას გამოთქვამს ომის საკითხში ეირონდისტთა, ფეიანთა, აშკარა მონარქისტთა და სხვათა პოზიციების შესახებ, ამავე დროს არ შეიძლება არ აღინიშნოს ზოგიერთი არსებითი ნაკლოვანება, რომელიც მიშონის გამოკვლევას ახასიათებს. ჯერ ერთი, აღსანიშნავია, რომ ნაშრომში მოვლენათა სოციალურ-კლასობრივ ანალიზს მათი პოლიტიკურ ასპექტში განხილვა სჭარბობს; ამასთანავე იგრძნობა ავტორის სიმპათიები ომის აღმოცენების საკითხში ე ა ნ ე ო რ ე ს ი ს კონცეფციისადმი.

ყო რ ე მ ი შ ო ნ ი ს კალამს ეყუთვნის აგრეთვე საინტერესო ნარკვევი რევოლუციის ეპოქის სამხედრო სამართლის შესახებ.¹⁰¹ საინტერესოა აგრეთვე მისი ნაშრომი „პილნიცის დეკლარაცია და ომი“¹⁰² და სხვ.

საინტერესოდაა დაწერილი გენერალ ე რ ლ ო ს გამოკვლევა რევოლუ-

ციის ეპოქის ცნობილი სამხედრო მოღვაწის, 1793-94 წლებში ქვეყნის თავდაცვის გამოჩენილი ორგანიზატორის სანკიულოტთაგან გამოსულ სამხედრო მინისტრის ბუშოტის შესახებ,¹⁰⁰ ერლო პირველი ისტორიკოსია, რომელმაც ბურჟუაზიული ისტორიოგრაფიის მიერ შეურაცხყოფილი და მივიწყებული პლებები მინისტრის რეაბილიტაცია მოახდინა. ბუშოტის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის აღწერას ერლო იაკობინელთა დიქტატურის პერიოდში არმიის გარდაქმნისა და მტერზე გამარჯვების ორგანიზების ისტორიის საერთო ფონზე იძლევა. ნაშრომის ერთ-ერთი ყველაზე საინტერესო მომენტი ამ საქმეში სანკიულოტურ-პლებური საფრანგეთის უდიდესი როლის წარმოჩენა, რასაც, როგორც წესი, ბურჟუაზიული ისტორიოგრაფია ყოველთვის გვერდს უვლის.

პლებური საფრანგეთის, მისი პოლიტიკური ჯგუფების (მემარცხენე იაკობინელები, ებერტისტები, ცოფიანები), მისი ბელადების (მარატი, შალიე, "მოშტი, მომორო, კოლო დ'ერბუა, ბილო ვარენი, ებერი, ჟაკ რუ, ვარლე, ლეკლერი და სხვ.), მისი წიაღიდან გამოსული სამხედრო მოღვაწეების (ბუშოტი, როსინიოლი, რონსენი, ვენსენი და სხვ.) შესახებ ბურჟუაზიული ისტორიოგრაფია ან სდუმს, ან მხოლოდ ცილისწამებითა და ლანძღვით კმაყოფილდება. მაშინ, როდესაც სწორედ საფრანგეთის უღარიბესი ფენების, სოფლისა და ქალაქის პლებური მასების აქტიურობამ განაპირობა რევოლუციის საერთო წარმატება, სწორედ პლებური საფრანგეთი იყო ის მთავარი ძალა, რომელმაც მტერზე წარმატება უზრუნველყო.

ერლო ამ მხრივ სასიამოვნო გამოხატულების წარმოადგენს. ბუშოტის გარდა მან სპეციალური გამოკვლევა მიუძღვნა, აგრეთვე, სანკიულოტურ-პლებური საფრანგეთის მეორე სამხედრო მოღვაწეს "წითელ გენერალს" შარლ ფილიპ რონსენს.¹⁰⁴

ერლოს ნაშრომში რონსენის რეაბილიტაციასთან ერთად მოცემულია პლებურ-სანკიულოტური საფრანგეთის სამხედრო პოლიტიკის ანალიზი, წარმოჩენილია მტერზე გამარჯვების საქმეში უღარიბესი საფრანგეთის დამსახურების მრავალი საინტერესო ფაქტი. ნაშრომში საინტერესოაა გაშუქებული ბურჟუაზიული საფრანგეთის მტრული პოზიცია „მემარცხენეთაღმძი“, რომლებმაც ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რევოლუციის შემდგომი გაღრმავება სცადეს, რომლებიც იბრძოდნენ „რევოლუციური ლოზუნგების პლებური გაგებისათვის“, „პლებური თანასწორობისა და ძმობისათვის“.¹⁰⁵ ს. ბ. კანის სწორი შენიშვნით, ბურჟუაზიული ისტორიკოსები განსაკუთრებით თავს ესხმოდნენ იმ რევოლუციონერებს, რომლებიც გაბატონებული კლასის სამხედრო აპარატზე ხელყოფას ბედავდნენ და ცდილობდნენ იგი მშრომელი ხალხის ამსახურებში დაეყენებინათ. ასეთი თავდასხმის ობიექტს, სხვებთან ერთად, რონსენიც წარმოადგენდა.

ჩვენი განსაკუთრებული ყურადღება მიიპყრო გამოჩენილი ფრანგი ისტორიკოსის მარსელ რეინარის ორტომიანმა მონოგრაფიამ ლაზარ კარნოს შესახებ.¹⁰⁶ შესავალში დახასიათებულმა მისმა სტატიამ, როგორც ვიცით, ჩვენი საკვლევი პრობლემის შერჩევაში უდიდესი სამსახური გაავიწია. რაც შეეხება რეინარის მონოგრაფიას კარნოს შესახებ, იგი საერთოდ ქებას იმსახურებს, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ზოგიერთ არსებით ნაკლებს. პირველ ყოვლისა, აშკარად ჩანს კარნოს როლის გადაჭარბებული ჰეფასება. რეინარი ბურჟუაზიულ ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებულ აზრს იმეორებს, როცა ყველგან და ყველგან „დიდი კარნოს“ ხელს ხედავს,

როგორც გამარჯვებათა ორგანიზატორისა. მაგრამ, თავისი კოლეგებისაგან გასხვავებით, იგი ზოგჯერ მეტად გაბედულ დასკვნებს გეთავაზობს. მაგალითად, რეინარის მიხედვით, „ყოველის შემდეგ კარნო“ რევოლუციამ გამოზარდა და არა კონსტიტუციამ,¹⁰⁷ ეს სენტენცია ბურჟუაზიული ისტორიკოსისათვის კეშმარიტად შეუფერებელია. ამა თუ იმ მოვლენის რეინარისეული სოციალურის ანალიზი ხშირად საკმაოდ დამაყრებელია. ავიღოთ თუნდაც არმიის რეფორმის პირველ ეტაპზე (1789 — 1792) ბურჟუაზიის მიერ მომარჯვებული უპირატესად „აქტიურ მოქალაქეთა“ არმიის შექმნის პრინციპის ახსნა. მას კარგად გაუგია ამ პრინციპის კლასობრივი არსი, ბურჟუაზიას ხომ მქონებელთა არმიის შექმნა სურდა, სადაც „პასიურებს“, ანუ ღარიბ, უქონელ საფრანგეთს ადგილი არ ექნებოდა. ყოველ შემთხვევაში, — ოფიცერთა შორის. ეს ყოველივე, აღნიშნავს რეინარი. ბურჟუაზიის მძაფრის ეხებოდა, იგი იკავებდა კეთილშობილთა ადგილს და ოფიცერთა რიგებში ღარიბ მოქალაქეებს გზას უღობავდა...¹⁰⁸ მარსელ რეინარს კარგად აქვს გაგებული ე. წ. მასების ომის (une guerre de masses) სოციალური საფუძველი; იგი დამოკიდებულია ქვეყნის ცხოვრების სრული დემოკრატიზებისაგან, მოქალაქეთა სრული თანასწორობისა და თავისუფლებისაგან (ცხადია, იგულისხმება თანასწორობა კანონის წინაშე); იმისათვის, რომ მასებმა იომონ, საჭიროა მათზე წაწევა და სხვ.¹⁰⁹ მარსელ რეინარისათვის არმია არ წარმოადგენს აპოლიტიკურ ძალას, არმია რევოლუციაში აქტიურად იბრძოდა სხვა რევოლუციურ ძალებთან ერთად, არმიის უქმყოფილება არ იყო რაღაც განცალკევებული, არამედ იგი საერთო მღელვარების ფონზე ვითარდებოდა... და სხვ.¹¹⁰

რეინარის გამოკვლევის მნიშვნელობის საილუსტრაციოდ, ვფიქრობთ, მოტანილი მასალაც საკმარისია.

დაახლოებით ასეთივე ენარისაა რეინარის გამოკვლევაზე უფრო ადრე გამოქვეყნებული ჟორჟ ბუშარის მონოგრაფია, რევოლუციის ეპოქის კიდევ ერთი სამხედრო მოღვაწის პრიერის (კოტ დ'ორიდან) შესახებ. რომლის სახით ბურჟუაზიულმა ისტორიოგრაფიამ გამარჯვების კიდევ ერთი ორგანიზატორი წარმოაჩინა (რანგით კარნოზე უფრო დაბალი). ბუშარის ნაშრომში პიროვნების როლის კიდევ ერთ გადაკარბებულ შეფასებასთან გვაქვს საქმე, მიუხედავად ამისა, ნაშრომი ინტერესს მოკლებული არაა. აქ მრავალი საინტერესო მოსაზრებაა გამოთქმული. ასე, მაგალითად, ბუშარის მიხედვით, ბურჟუაზია, რომელმაც რევოლუცია გამოიწვია, უძლური აღმოჩნდა შეეკავებინა ეს ტალღა (სახალხო-დემოკრატიული მოძრაობა), რომელიც თვითონვე წარმოშვა. მეფის ვაქცევის შემდეგ მას ეშინოდა პარიზის გარეუბნებში, მის თვალწინ ჩამოყალიბებული „მეოთხე წოდებისა“ (quatrième état). რომელიც ბურჟუაზიის ბატონობას ემუქრებოდა.¹¹² ბურჟუაზიის სამხედრო პოლიტიკა სწორედ ამ გარემოებით, დემოკრატიისადმი მისი შიშით იყო პირობადებული. კეშმარიტად სალი და მისასალმებელი აზრია, მით უფრო, რომ იგი ბურჟუაზიული ისტორიკოსის მიერაა გამოთქმული. მონოგრაფიაში ყურადღებას იპყრობს, აგრეთვე, ზოგიერთი ახალი საინტერესო ფაქტობრივი მასალა.

გვიხდა შევეხოთ, აგრეთვე, ფრანგი ისტორიკოსის კამილ რიშარის გამოკვლევას — „საზოგადოებრივი ხსნის კომიტეტი და სამხედრო წარმოება ტერორის დროს“¹¹³. ეს წიგნი ორი გარემოების გამო იპყრობს ყურადღებას. ჯერ ერთი, აქ იდეალიზებულია საზოგადოებრივი ხსნის კომიტეტის

რაობა და როლი. ეს ორგანო წარმოიქმნილია, როგორც კლასგარეშე მდგომი, რაღაც ეროვნული ინტერესებით გამსჭვალული დაწესებულება (ეს ჩვეულებრივი მოვლენაა ბურჟუაზიულ ისტორიოგრაფიაში), როგორც ყოვლისშემძლე ორგანო, მტერზე გამარჯვების ძირითადი ორგანიზატორი და სხვ. მეორე მხრივ. დაჩრდილულია საფრანგეთის მშრომელების (აქ — სახელისნოვებში დაქირავებული მუშების) რევოლუციური დამსახურების საერთო სურათი. დღეს დავას აღარ უნდა იწვევდეს ის დიდი როლი, რომელიც საფრანგეთის მშრომელებმა, მათ შორის, ქალაქელმა დაქირავებულმა მუშებმა შეასრულეს ქვეყნის თავდაცვის საქმის წარმატებაში. რ ი შ ა რ ი მათ რევოლუციის საქმისადმი რაღაც ორგულობად, ანტიპატრიოტიზმად უთვლის იმას, რომ ისინი ხელფასის შომატებას ითხოვდნენ ანდა აუტანელი ექსპლოატაციის წინააღმდეგ ილაშქრებდნენ. ამას რიშარი მათი სრული პოლიტიკური ინერტულობით ხსნის. იგი აღშფოთებულია მუშების მოქმედებით, რომლებიც რევოლუციისათვის მძიმე დღეებში თავიანთი „შეუგნებლობის“ გამო უკმაყოფილებას გამოსთქვამდნენ და გაფიცვებს აწყობდნენ.

ნაციონალური მანუფაქტურის მუშების რევოლუციური თავდაცვის საქმეში გაღებული წვლილის შესახებ მოგვითხრობს პ ო ლ რ ე ი ნ ა რ ი. საინტერესო გამოკვლევა.¹⁴

ჯარისკაცთა აქტიური პოლიტიკური ცხოვრების დადასტურებაა მათი მკიდრო კავშირი და ურთიერთობა რევოლუციურ კლუბებსა და საზოგადოებებთან. ამასთანავე სწორედ აქ იკედებოდა და ორგანიზებულ ხასიათს ღებულობდა რევოლუციური მასების შემოქმედებითი ძალა, რომელიც, საერთოდ, რევოლუციის გამარჯვების, კერძოდ კი მისი სამხედრო ძლიერების უმთავრეს წყაროს წარმოადგენდა.

არმიისა და დემოკრატიული კლუბების ურთიერთობის შესახებ არსებობს დ ი უ ფ ე ს საკმაოდ საინტერესო გამოკვლევა¹⁵. არმიისა და ეროვნული გვარდიის ურთიერთობა საფრანგეთის რევოლუციის ისტორიის ერთ-ერთი საინტერესო მოხაყვეთია. ამ საკითხს მრავალი ისტორიკოსი შეეხო (მატიეზი, რეინარი და სხვანი). არსებობს ამ საკითხთან დაკავშირებული, შედარებით მოძველებული, მაგრამ მაინც საკმაოდ საინტერესო გამოკვლევა კ. პ უ ა ს ო ნ ი ს ა.¹⁶

საფრანგეთის ახალი არმიის მშენებლობისა და მტერზე გამარჯვების გამოქედვაში ე. წ. „სახალხო წარმომადგენლებმა“, ანუ კონვენტის კომისრებმა ფრიალ დიდი როლი შეასრულეს. ამ საკითხს მეტნაკლებად თითქმის ყველა ისტორიკოსი ეხება. არსებობს აგრეთვე რამდენიმე სპეციალური გამოკვლევა — ბ ო ნ ა ლ დ ე გ ა ნ ქ ი ს ა, ბ რ ი უ ა ს ი, ჟ ა კ გ ო დ შ ო ს ი და სხვათა¹⁷.

ახალი არმიის მშენებლობის და მტერზე გამარჯვების ორგანიზების საქმეში არმიის მომარაგება ერთ-ერთი თავსატეხი პრობლემა იყო. ამ საკითხთან დაკავშირებით ლიტერატურა ძნელად მოსაპოვებელია.¹⁸ ეს გარემოება „შ ა რ ლ კ. პ უ ა ს ო ნ ი ს“ გამოკვლევას არმიის მომარაგების შესახებ განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს.¹⁹

რამდენიმე სიტყვა მსოფლიო ისტორიის უახლეს ფრანგულ გამოცემაში („სოციალიზაციების მსოფლიო ისტორია“)²⁰ საფრანგეთის რევოლუციური არმიის ირგვლივ გაშოაქმულ მოსაზრებათა შესახებ. მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ეს შეიდტომიანი კაპიტალური კოლექტიური ნაშრომი ორჯერ გამოიცა. საფრანგეთის დიდი რევოლუციის შესახებ მოთხრობილია V ტომის

შეორე ნაწილში. ტომის ავტორებია გამოჩენილი ფრანგი ისტორიკოსები როლან მუნიე, ერნესტ ლაბრუსი და მარკ ბულუაზო. „საფრანგეთის რევოლუციის“ ძირითადი ავტორია ერნესტ ლაბრუსი, რამდენიმე თავი მან მარკ ბულუაზოსთან თანაავტორობით დაწერა. არმიის 'შესახებ აღნიშნულ ისტორიკოსთა აზრი განსაკუთრებით საინტერესოა, რადგანაც ისინი ფრანგულ ისტორიოგრაფიაში გაბატონებულ შეხედულებათა თავისებურ ანარეკლს წარმოადგენენ. ავტორების აზრით, 1792 -- 1795 წწ. ომები საერთაშორისო სოციალურ ომებს წარმოადგენენ (იგრძნობა ჟორესის გავლენა). ხალხისა და მატერიალური რესურსების საყოველთაო მობილიზაცია XX საუკუნის ომების წინამორბედად უნდა ჩაითვალოს. ავტორებმა არაფერს ამბობენ ამ ომების სახალხო ხასიათის შესახებ, გვერდს უვლიან არმიის ორგანიზებისა და მტრის მოგერიების საქმეში ხალხისა და თუნდაც რევოლუციური მთავრობის როლის შეფასებას. ყველგან და ყოველთვის ლაპარაკია რაღაც აბსტრაქტული საფრანგეთის შესახებ, ლაპარაკია ზოგადად წარმატების გამაპირობებელ ფაქტორთა შესახებ, როგორცაა: რაოდენობრივი უპირატესობა, ენთუზიაზმი, ერთიანობა, ენერგია, მაგრამ არსად არაა ახსნილი მათი წარმომშობი მიზეზები.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, დასავლური ისტორიოგრაფიის ასპარეზზე მარქსისტ ისტორიკოსთა ფრიალ ძლიერი ჭკუფი გამოჩნდა როგორც საფრანგეთში, ასევე მის გარეთაც. ფრანგ მარქსისტ ისტორიკოსთა შორის არმიის პრობლემას სპეციალური გამოკვლევები მიუძღვნეს ეიულ ლეკერიემ და ალბერ სობულმა. მათი ნაშრომების გამოსვლით ფრანგულ ისტორიოგრაფიაში სრულიად ახალი ლირსშესანიშნავი სიტყვა ითქვა.

ეიულ ლეკერიე (იულიან ბრუნ-ბრონოვიჩი) კომუნისტური მოძრაობის ცნობილი მოღვაწე წარმოშობით პოლონელია. საფრანგეთის არმიის შესახებ მისი ნაშრომი პირველად 1939 წელს პარიზში, ფრანგულ ენაზე გამოვიდა¹¹; და იგი ესპანეთის რესპუბლიკის სახალხო არმიას მიეძღვნა. ნაშრომს უპირატესად პროპაგანდისტული დანიშნულება ჰქონდა, რამაც მისი შეცნირულ-პოპულარული ხასიათი განაპირობა. მიუხედავად ამისა ამ თემაზე დაწერილ ნაშრომთა (მათ შორის მეცნიერულ გამოკვლევათა) შორის მას განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს, როგორც მარქსისტული განზოგადების ერთ-ერთ პირველ ცდას. 1956 წელს აღნიშნული ნაშრომი ხელმეორედ გამოიცა ვარშავაში უკვე პოლონურ ენაზე.¹²

ლევერიემ რევოლუციური საფრანგეთის სახალხო არმიის ისტორია თანადროულობისათვის აქტუალურ პრობლემად წარმოადგინა, როგორც ფაშიზმისა და რეაქციის წინააღმდეგ იდეოლოგიური ბრძოლის ერთ-ერთი საშუალება. ეს წიგნი მოუწოდებს ახალ თაობას არ დაუშვას რეაქციული ძალებისა და ფაშიზმისადმი შეიარაღებული ძალების დამორჩილება. რასაც თავისუფლების მარცხი და ტირანიის გამარჯვება მოჰყვება. ლევერიე ისტორიის მაგალითზე ნათელყოფს, რომ თავისუფლებისა და მშვიდობის გარანტიაა დემოკრატიული სისტემა და მასზე დამორჩილებული სახალხო არმია.

ლევერიეს სწორად ესმის არმიის როლი რევოლუციურ განახლებათა ეპოქებში. მისი თქმით, არმია არის ერთგვარი სარკე, რომელშიც აისახება ქვეყნად არსებული სოციალ-ეკონომიური და პოლიტიკური არსი, რომ რევოლუციური სიტუაცია არმიაშიც ისევე მოქმედებს. როგორც საერთოდ მთელს საზოგადოებაში. ამ დებულების სიმართლე კარგად ჩანს დიდი სახალხო არმიების მთელს ისტორიაში (საფრანგეთის დიდი რევოლუციის არმია, წითელი არმია, ესპანე-

თის რესპუბლიკური არმია და სხვ.). თანამედროვე სახალხო არმიებმა საქმენი მოგვავაგონებენ საფრანგეთის რევოლუციის არმიის დაბადებას და მის გვირულ ბრძოლას ევროპის რეაქციული ძალების, ფეოდალური ტირანების წინააღმდეგ რევოლუციის დიდ მონაპოვართა დასაცავად.

ლევერიე საფრანგეთის სახალხო არმიის უძლეველობის წყაროს უდიდეს რევოლუციურ ენთუზიაზმში ხედავს, მაგრამ, სამწუხაროდ, ამ ენთუზიაზმის კლასობრივ. ეკონომიურ და პოლიტიკურ საფუძვლიანი ანალიზისაგან თავს იკავებს, რაც, რა თქმა უნდა, ნაშრომის პოპულარულმა ხასიათმა განაპირობა. ნაშრომში უპირატესად მოთხრობილია ახალი არმიის მშენებლობის და მტერზე გამარჯვების ორგანიზების შესახებ. არმია როგორც რევოლუციური პოლიტიკური ძალა, მისი როლი რევოლუციის შინაგანი ამოცანების გადაწყვეტის საქმეში, ნაკლებადაა წარმოჩენილი.

ნაშრომს წიითელ ხაზივც გასდევს იმ დამახინჯებათა წინააღმდეგ ბრძოლა, რომელთაც არმიის ისტორიის გარკვევისას ბურჟუაზიული ისტორიკოსები ახდენენ. ავტორი შესავალშივე მიუთითებს, რომ ბურჟუაზიული ისტორიკოსები აყალბებენ არმიის ისტორიას, ცალმხრივად აშუქებენ მოვლენებსა და მათ მსვლელობას, აუგად იხსენიებენ აჯანყებულ შეიარაღებულ ხალხს, რომელსაც წარმოაჩენენ, როგორც საფრანგეთის სამხედრო სისტემის „გამხრწნელ“ ფაქტორს; მაშინ, როდესაც სწორედ ის ძალა, რომელმაც არმია „გახრწნა“ (აჯანყებული ხალხი, რევოლუციის მხარეზე გადასული მეამბოხე ჯარისკაცები, რევოლუციური დემოკრატიის ბელადები და სხვ.) და რომელმაც ხელი შეუწყო მეფის არმიის რღვევას, მომავალში, დაბეჩავებულ კლასებთან ერთად, ახალი ძლევამოსილი არმიის მშენებელ ძალად იქცა და დასძლია ჯერ ფეოდალურ-როიალისტური კონტრარევოლუციის, ხოლო შემდეგ მქონებელი, ძლიდარი საფრანგეთის ყველა წინააღმდეგობა.

ლევერიე თავის ნაშრომში უკვე ცნობილი მოვლენებისა და ფაქტების სრულიად ახალ ინტერპრეტაციას იძლევა და ხშირ შემთხვევაში მეტად საინტერესო და ახლებურ დასკვნებს გვთავაზობს.

გამოჩენილი ფრანგი მარქსისტ-ისტორიკოსი ალბერ სობულე საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ისტორიის შესანიშნავი სპეციალისტია, მისმა ნაშრომებმა საყოველთაო აღიარება პოვეს და ავტორი თანამედროვე გამოჩენილ ისტორიკოსთა რიგებში ჩააყენეს. სხვა საკითხებთან ერთად სობულემა — ამჟამად სორბონის უნივერსიტეტის საფრანგეთის დიდი რევოლუციის კათედრის და ამავე სახელწოდების ინსტიტუტის ხელმძღვანელმა¹²² — მნიშვნელოვანი წილი არმიასაც მიუზღო და ამ პრობლემის შესწავლის საქმე წინ წასწია.¹²⁴

სობულემა ახალი არმიის ორგანიზების პრობლემა სახალხო რევოლუციური ენთუზიაზმის ფონზე წარმოაჩინა: მან ნათელყო, რომ ეროვნული თავდაცვისა და, საერთოდ, რევოლუციის დაცვის ამოცანები განუყრელ კავშირში იმყოფებოდნენ. მან ნათელყო, რომ რევოლუციის დასაწყისში ჯარისკაცთა მღელვარება სოციალურ ნიადაგზე აღმოცენდა, რომ არმიაში მღელვარება საერთო სოციალურ და პოლიტიკურ წინააღმდეგობათა საფუძველზე განვითარდა. სობულემა ამით საკადრისი პასუხი გასცა დასავლეთის ისტორიკოსთა იმ წარმომადგენლებს, რომლებიც არმიის უქმყოფილებას ვულგარულ ფორმებში წარმოადგენენ. „უქვისა“ და „ყაზარმის“ მოძრაობად სახავენ. მან მოგვცა აგრეთვე ოფიცერთა შემადგენლობის კონტრარევოლუციური განწყობის დაშაქრებული სურათი. სობულის ნაშრომებში ნათლადაა წარმოჩე-

ნილი ის მიზეზები, რომელთა გამო დამფუძნებელმა და საკანონმდებლო
კრებებმა არმიის რეორგანიზაციის პრობლემა ბოლომდე ვერ გადაჭრეს და
მხოლოდ ბოლოკვეცილი, გაუბედავი პალიატიური ღონისძიებებით დაკმა-
ყოფილდნენ. ამის მიზეზად სობულის მიიჩნევენ დამფუძნებელი და საკანონმ-
დებლო კრებების კლასობრივ-წინააღმდეგობრივ ბუნებას, იმას, რომ ისინი
სოციალურ ტრუფშენათა ტყვეობაში იყვნენ და სხვ. სობულის მიხედვით,
მათ ვერ შეძლეს სამხედრო პრობლემისათვის ეროვნული მნიშვნელობა მიე-
ცათ, ეს იმიტომ, რომ ამ შემთხვევაში რევოლუციურ-სახალხო ენთუზიაზმი
კიდევ უფრო აზვირთდებოდა, რაც ეროვნული კრებების მემარჯვენე ბურჟუა-
ზიულ მესვეურთათვის სასურველი არ იყო. არმიის პრობლემის რევოლუცი-
ური გზით გადაწყვეტის ნაცვლად, — აღნიშნავს სობული, — მაგალითად.
კონსტიტუანტი (დამფუძნებელი კრება) დაკმაყოფილდა ისეთი მეორეხარის-
ხოვანი ღონისძიებებით, როგორებიცაა ჯარისკაცთათვის ჯამაგირის მომჭრება,
ულუფის გაზრდა, ზოგიერთ აღმინისტრაციულ-დისციპლინურ ღონისძიებათა
გატარება და სხვ. სობულმა არსებითად სწორად გადაწყვიტა რევოლუციურ
საფრანგეთსა და ფეოდალურ ევროპას შორის ომის აღმოცენების საკითხი.
სობულის დამაჩერებელი განსაზღვრით ევროპის სახელმწიფოებსა და რევოლუ-
ციურ საფრანგეთს შორის ურთიერთობათა გამწვავების მიზეზი იყო ის კონ-
ფლიქტი, რომელიც აღმოცენდა რევოლუციურ იდეებს, ინტერესებსა და
„ძველ რეჟიმს“ შორის. წინააღმდეგ ყორესისტული კონცეფციისა, სობული
ომის გარდაუვალობის პრინციპს იზიარებს; ამასთანავე სწორად განსაზღვ-
რავს ომისადმი სხვადასხვა პოლიტიკური ჯგუფის დამოკიდებულებას. მას
ახსნილი აქვს მეფესა და ჟირონდას შორის ომის საკითხში — სობულის
თქმით — „პ ა რ ა დ ო ქ ს ა ლ უ რ ი ე რ თ ი ა ნ ო ბ ი ს მი ზ ე ზ ი“. სობული
აღნიშნავს, რომ მეფე და ჟირონდა ომის პრობლემას საშინაო პრობლემის გა-
დაჭრას უკავშირებდნენ. სობულმა ფარდა ახადა ფარულ ზრახვებს სამეფო
კარისას, რომელსაც, როგორც ცნობილია, ომი რევოლუციის გასასრესად სურ-
და მეფე და მისი კარი იმედოვნებდნენ, რომ საფრანგეთი ომში დამარცხდე-
ბოდა და კონტრრევოლუციური ინტერვენციის სახით მათ ერთადერთი მხსნე-
ლი მოეცლინებოდათ. სობულის მიხედვით, ბრისოტენები (ჟირონდისტები) ომს
იწყებდნენ მრავალი მოსაზრებით, რომელთა უმრავლესობა საშინაო პრობ-
ლემებს უკავშირდებოდა. ჟირონდისტები ფიქრობდნენ, რომ ომი გამოამჟღავ-
ნებდა რევოლუციის ყველა, როგორც ფარულ, ისე აშკარა, მტერს (მათ შორის,
სობულის აზრით, კონსტიტუციის ერთგულის ნილბადარებული მეფეც იგუ-
ლისხმებოდა), რაც მათ რევოლუციის წარმატებით დაგვირგვინების (ცხადია,
ჟირონდისტულ ფარგლებში — გ. კ.) საშუალებას მისცემდა. ამ არსებითად
პოლიტიკურ ინტერესებთან ერთად სობული ეკონომიური ხასიათის ინტერე-
სებსაც ასახელებს: საქმოსანი ბურჟუაზია ამ ომში ხელადა პირადი შემოსავ-
ლის გაზრდისა და კომერციული, ფინანსური საქმოსნობის შემდგომი წარმა-
ტების წყაროს; როგორც ცნობილია, ბრისოტენები ომისადმი კლასობრივ, ბუ-
რჟუაზიულ დამოკიდებულებას საერთო-პატრიოტული, რევოლუციური ფრა-
ზეოლოგიით ნილბადნენ; ისინი აცხადებდნენ, რომ იცავენ ისეთ ომს, რომე-
ლიც ერის ინტერესებს შეესატყვისება. სობულმა ფარდა ახადა მათ მოღვაწე-
ობას და მიუთითა, რომ ჟირონდისტების მიერ ნაქარანხევი ომი მხოლოდ
ბურჟუაზიული ერის ინტერესების შესატყვისი იყო.

ჟირონდისტების ომისადმი დამოკიდებულების განსაზღვრისას სობულს
გამორჩა ერთი ფრიად მნიშვნელოვანი მომენტი. როცა ჟირონდისტები ომის

პროპაგანდას ეწეოდნენ, მათი მიზანი იყო მასების რევოლუციური ენთუზიზმის შეხელება. ისინი იძუდებოდნენ, რომ ომის შემთხვევაში მასების გულისყური ომისკენ წარიმართებოდა და ამით მათი საშინაო ამბებისადმი დაინტერესება შესუსტდებოდა.

შესანიშნავად წარმოაჩენს სობული ომისადმი მაქსიმელიან რობესპიერის დამოკიდებულებას. სობული წერს იმის შესახებ, თუ როგორ იყო რობესპიერი დარწმუნებული მეფის, კარისა და ოფიცერთა შემადგენლობის ორგულობაში: სობულს სწორად აქვს გარკვეული ის, თუ რატომ მიიჩნევდა რობესპიერი ომს ჭერჭერობით ნაადრევად, რას თვლიდა იგი აუცილებლად და სპიროდ წარმატების მოსაპოვებლად, როგორი იყო მისი დამოკიდებულება არმიის დემოკრატიზაციის საკითხისადმი; სობულის შრომებში ხაზგასმულია რობესპიერის ის დებულება, რომ საგარეო წარმატებისათვის საჭიროა ჭერ საშინაო საქმეების მოგვარება, შინაგანი კონტრრევოლუციის ალაგმვა, არმიის დემოკრატიზაცია, არისტოკრატებისა და სამეფო კარის გაწმენდა; რაც მთავარია, რობესპიერი მოითხოვდა ქვეყნის თავდაცვის საქმის საერთო-ეროვნულ ამოცანად გამოცხადებას, ამისათვის კი, პირველ ყოვლისა, საჭირო იყო მასების რევოლუციით დაინტერესება, ანუ მათი სოციალურ-ეკონომიური და პოლიტიკური მოთხოვნების ფართო მასშტაბით დაკმაყოფილება.

რევოლუციური ომების მსოფლიო-ისტორიულ მნიშვნელობას სობული საკმაოდ დამაჯერებლად წარმოადგენს. მისი აზრით, ამ ომებმა მთელი ევროპა ააფორიაქეს და განსაზღვრეს მონარქთა (იგულისხმება ფეოდალურ-აბსოლუტური სისტემა) დაშლობა. ამ შემთხვევაში პირველი მსხვერპლი საფრანგეთის აბსოლუტური მონარქია გახდა. ერთი სიტყვით, სობულს სჯერა, რომ რევოლუციურმა ომებმა მონარქიების დაშლობის გარდაუვალობა განსაზღვრეს. ეს სადავო დებულება, მონარქია შეიძლება რევოლუციური ომების გარეშეც დაშობილიყო, მაგრამ სწორია ის, რომ ამ ომებმა ეს მოვლენა დააჩქარეს.

სობულთან კარგადაა ახსნილი რევოლუციური ომების დასაწყისში საფრანგეთის არმიის წარუმატებლობის მიზეზები. ერთ-ერთ ასეთ ძირითად მიზეზად იგი გენერალიტეტის მოღალატურ დანაშაულებას თვლის.

სობულის ნაშრომებში დამაჯერებლადაა წარმოდგენილი ის გრანდიოზული როლი, რომელიც ქვეყნის თავდაცვისა და ახალი არმიის ორგანიზების საქმეში იაკობინელებმა შეასრულეს. სობულის მიხედვით, იაკობინური „რევოლუციური სახელმწიფო ორგანიზებული იყო რევოლუციური ომის შესაბამისად, ხოლო მისი ავტორიტეტი სანქციონირებული იყო ტერორით“. ეს დებულება, ცხადია, დაზუსტებას საჭიროებს. ჩვენს წინაშეა იაკობინური დიქტატურისა და ტერორის ბურჟუაზიულ ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებული ცალმხრივი შეფასების თავისებური განმეორება. რევოლუციურ-იაკობინური მთავრობა მხოლოდ ომის შესაბამისად როდი იყო ორგანიზებული და არც ტერორი ყოფილა მხოლოდ ამ მთავრობის ავტორიტეტის ერთადერთი დასაყრდენი და მხოლოდ სამხედრო მასშტაბის ღონისძიება. სობულს კარგად გაუგია ის უდიდესი მნიშვნელობა, რომელიც ქვეყნის თავდაცვისათვის იაკობინელთა მიერ მთელი ეროვნული ეკონომიური რესურსებისა და ენერგიის მობილიზებას ჰქონდა. იაკობინელთა ერთ-ერთ მნიშვნელოვან დამსახურებად სობულს მიაჩნია ის, რომ მათ შეძლეს ჰემარიტად სახალხო არმიის შექმნა მისი სრული დემოკრატიზაციისა და არმიიდან ყველა საექვო ელემენტის განდევნის გზით. სობული უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებს არმიაში მტკიცე, შეგნებული რევოლუციური

დისციპლინის დამყარებას; სამხედრო ხელმძღვანელობაზე (კერძოდ, გენერალ-ლიტეტზე) და, საერთოდ, არმიაზე სამოქალაქო კონტროლის დაწესებას და სხვ.

ნაშრომების არსებით ნაკლად მიგვაჩნია ის გარემოება, რომ სობულმა საფრანგეთის არმიების „სასწაულებრივი წარმატების“ სოციალ-ეკონომიური და პოლიტიკური საფუძვლების გაშუქებას ძალზე მცირე ადგილი დაუთმო. მის ნაშრომებში უმთავრესი ყურადღება ეთმობა არმიის მშენებლობისა და საგარეო მტერთან ბრძოლის საკითხებს; სობულთან არმია უფრო გარეთ მოქმედებს, ვიდრე შინ. ამასთანავე აღსანიშნავია, რომ სობულის ნაშრომებში იგარანობა ზოგიერთი იდეალისტური შეცოდება, მაგალითად, პიროვნების როლის გაზვიადება და სხვ., რის შესახებაც მიუთითებდა კიდეც საფრანგეთის კომპარტიის ორგანოს „Cahiers du Communisme“-ის ფურცლებზე ეპილოტი 126

თუ სობულის ზემოაღნიშნულ ნაშრომებში რევოლუციის წარმატების საქმეში არმიის როლის შეფასებისას ერთგვარი გადაჭარბებაც კი იგრძნობა, სობულის თანამემამულე ისტორიკოსი გერენი საწინააღმდეგო პოზიციაზე დგას. ფრანგი ისტორიკოს-პუბლიცისტი დანიელ გერენი თავს მარქსისტად აცხადებს, ფაქტიურად კი საფრანგეთის ბურჟუაზიული რევოლუციისადმი მიძღვნილი მისი ორტომეული¹²⁶, არსებითად, ანტიმარქსისტულია. ქერ ერთი, მას საფრანგეთის დიდი რევოლუცია გააზრებული აქვს პერმანენტული რევოლუციის ტროცკისტული სქემის შესაბამისად. ამიტომაც, რომ იგი ამ რევოლუციაში უკვე პროლეტარული რევოლუციის პირდაპირ ანარეკლს ხედავს, საფრანგეთის წინაპროლეტარიატს უკვე პროლეტარიატად ნათლავს, „ცოფიანებს“ კომუნისტებს უწოდებს. მისი აზრით, 1793 წლის შემოდგომაზე პარიზსა და პარიზის დეპარტამენტში შექმნილი სპეციალური დანიშნულების სამხედრო რაზმი ე. წ. „რევოლუციური არმია“ წარმოადგენს უკვე საცხებით ჩამოყალიბებულ, კლასობრივად შეგნებულ პროლეტარიატის დიქტატურის ორგანოს (!) და სხვ. გერენი, არსებითად, მცდარად წარმოადგენს ახალი არმიის შექმნისა და ქვეყნის თავდაცვისადმი იაკობინელთა დამოკიდებულებას. იაკობინელთა ბრძოლა უცხოელი ინტერვენტების წინააღმდეგ გერენის მიერ თითქმის უგულვებელყოფილია. იაკობინელთა მოღვაწეობის ძირითად ასპარეზად მას წარმოუდგენია იაკობინელთა ბრძოლა პლებუური (გერენის მიხედვით მუშური) საფრანგეთის წინააღმდეგ, რითაც, თურმე, იაკობინელები მსხვილი მესაკუთრული საფრანგეთის ქონების დაცვის ამოცანებს ემსახურებოდნენ. აქ, ცხადია, ისტორიის აშკარა გაყალბებასთანაა გვაქვს საქმე. ქვეყნის თავდაცვა იაკობინელთა მოღვაწეობის უმთავრესი ამოცანა იყო, ამ დიდ საქმეს ისინი „ხალხითური“ ახორციელებდნენ; ხალხის მხარდაჭერის გარეშე რევოლუციის გადარჩენა რომ შეუძლებელი იყო, ეს მათთვის ნათელი გახდა და ამიტომაც შეეცადნენ ისინი მასების სოციალ-ეკონომიური და პოლიტიკური პროგრამის რაც შეიძლება ფართოდ განხორციელებას.

ამ უკანასკნელ პერიოდში დასავლეთის ისტორიოგრაფიის წარმომადგენელთა შორის იგრძნობა საფრანგეთის რევოლუციის ისტორიის სოციალური ანალიზით დაინტერესება. ასე, მაგალითად, 1964 წელს ინგლისში გამოქვეყნდა ალფრედ კობანის ნაშრომი, რომელშიც ავტორი საფრანგეთის რევოლუციის სოციალურ ინტერპრეტაციას ცდილობს¹²⁷. ნაშრომში არმიის სოციალური ბუნების გაშუქება ცალკე მოცემული არაა, მაგრამ არმია ხომ საფრანგეთის საზოგადოების განუყოფელი ნაწილი იყო და გლეხობის, ბურჟუა-

ზიის, პლებეური მასების სოციალური ბუნების გარკვევა, რასაც კობანი ცდილობს, არმიის სოციალური ბუნების გაგების საფუძველსაც უნდა იძლეოდეს.

1958 წელს პარიზში გამოქვეყნდა ემ¹¹ ლეონარდის გამოკვლევა, რომელიც XVIII საუკუნის არმიის პრობლემას მიეძღვნა. ამ გამოკვლევაში უურადღებავს იყვრობს მე-9 თავი, რომელიც XVIII საუკუნის საფრანგეთის არმიის სოციალურ საკითხს მიეძღვნა¹². აქ საკითხი თავისთავად საინტერესოა და დადწვეტილი. მაგრამ, სამწუხაროდ, არმიის სოციალური ბუნების კლასობრივი ანალიზის ნაცვლად უპირატესად გამოყენებულია ცალმხრივად და ზედამიჭრულად სოციალური ფსიქოანალიზის მეთოდი.

ასეთია, დაახლოებით, დასავლურ ისტორიოგრაფიაში არსებული მდგომარეობა. ცხადია, აქ წარმოდგენილი ისტორიოგრაფიულ-ბიბლიოგრაფიულ მიმოხილვას ამომწურავობის პრეტენზია არა აქვს. აქვე გვინდა აღვნიშნოთ, რომ ნაშრომში გამოყენებული ზოგი პირველი წყარო თუ ლიტერატურა აქ არ მიმოგვიხილია. მათ შესახებ დანატერგებული მკითხველი ცნობებს ნაშრომის მეცნიერულ-კრიტიკული აპარატის მეშვეობით მიიღებს.

ნ. რევოლუციამდელი ლიტერატურა რუსულ ენაზე (ორიგინალური და თარგმნითი)

რამდენიმე სიტყვა ჩვენ მიერ განხილული პრობლემის ირგვლივ რუსულ ენაზე არსებული ლიტერატურის შესახებ.

საყოველთაოდ ცნობილია ის უდიდესი დამსახურება, რომელიც საფრანგეთის ბურჟუაზიული რევოლუციის ისტორიის შესწავლის საქმეში ე. წ. „რუსულ სკოლას“ („école russe“ — გერეი, არდაშევი, ლუჩინკი, კოვალევსკი, კარეევი, ტარლე) მიუძღვის. ამდენად ჩვენ მათ შესახებ სიტყვას აღარ გავაგრძელებთ. შეეხებით მხოლოდ საეკიალურ ლიტერატურას, რომელიც ჩვენთვის საინტერესო, კონკრეტულ, არმიის პრობლემას შეეხება,

საფრანგეთის ახალი არმიის სასწაულებრივმა წარმატებებმა მთელი მსოფლიო გააოცა. ოფიციალურ და სამხედრო წრეებში შეეცადნენ ამ „რუსული“ არმიის (იგი ზომ დადგენილ და აღიარებულ სამხედრო ნორმებს აბსოლუტურად არ ემორჩილებოდა) „საიდუმლოების“ ამოხსნას. ცხადია, მათ არ ესმოდათ ამ „სასწაულების“ კლასობრივ-სოციალური ბუნება, მათი ეკონომიურ-პოლიტიკური საფუძვლები. ევროპის მხედრიონის წარმომადგენლები საფრანგეთის არმიის წარმატებას ზედნაშენური ფაქტორით. ანუ ახალი სამხედრო წესდებით, ტაქტიკურ-სტრატეგიული სიახლეებით ხსნიდნენ. აღიარებდნენ, აგრეთვე, ფრანგი ჭარისკაცის საბრძოლო ენთუზიაზმს, მის თავგანწირვას, ანუ იმას, რაც თვალნათლივ ჩანდა, თუმცა არ ესმოდათ თვისებრივად ახალი ჭარისკაცის ჩამოყალიბების მიზეზები.

პირველი ნაშრომები საფრანგეთის რევოლუციური არმიის შესახებ რუსეთში უკვე XIX საუკუნის დასაწყისში ქვეყნდება. რამდენადაც ჩვენთვის ცნობილია, პირველი ასეთი წიგნი რუსულ ენაზე გამოქვეყნდა 1808 წელს პეტერბურგში. ესაა საფრანგეთის არმიის შესახებ თეოდორ ფაბერიის ფრანგულ ენაზე გამოქვეყნებული წიგნის რუსული თარგმანი¹³. ამ წიგნში გამოთქმულია ზოგიერთი საინტერესო მოსაზრება.

1864 წელს პეტერბურგში გამოქვეყნდა შტაბ-როტმისტრის ვიტმერის დისერტაცია საფრანგეთის რევოლუციური ომების ისტორიიდან¹⁴. ნაშრომში

სამხედრო ისტორიის სფეროს მიეკუთვნება, აქ უმთავრესად განხილულია 1800 წლის კამპანია იტალიაში მარენგოს ბრძოლამდე; დისერტაციის შესავალ ნაწილში ავტორი ცდილობს ახსნას საფრანგეთის რევოლუციური არმიის წარმატების მიზეზები.

ავტორის აზრით, ეს წარმატებები სამმა ფაქტორმა — პატრიოტიზმმა, ახალ სარდალთა ტალანტმა და ახალ სამხედრო დაწესებულებებმა — განაპირობა. მათ შორის ავტორი უკანასკნელ ფაქტორს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს და მოუთითებს, რომ ისტორიკოსები აქამდე მხოლოდ პირველ ორს აქცევდნენ ყურადღებას და მესამე. ანუ უმთავრესი მხედველობიდან გამოჩნათ.

პატრიოტიზმი და მეთაურთა შემადგენლობა მას, მართალია, მნიშვნელოვან, მაგრამ უპირატესად დამხმარე ფაქტორებად მიაჩნია. ძირითადი და მთავარი, მისი აზრით, სამხედრო საქმის სრულიად ახლებურად ორგანიზებაა. მაგალითად, ავტორი მიუთითებს, რომ ოფიცერთა არჩევითობის ახალი პრინციპი იყო საწინდარი ნიკიერ მხედართუფროსების გამოვლენისა. ფრანგი ერისათვის უცხო, პრუსიული ყაიდის, 1791 წლის სამხედრო სამწყობრო წესდება რომ ძალაში დარჩენილიყო, მოხალისეთა შენაერთები ყოველგვარ მნიშვნელობას დაკარგავდნენ, მათ ხომ „სახაზო“ ბრძოლისა არაფერი გაეგებოდათ და გაწრთნას კი სულ კოტა ერთი წელი მაინც დასჭირდებოდა. პრუსიული სამხედრო ორგანიზაცია არ შეეფერებოდა ფრანგის ბუნებას; საფრანგეთის არმიის წარმატების საწინდარს ავტორი ზედავს ბანაკების, მალაზიებისა და ალაღების სისტემის გაუქმებაში და სხვ. უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებს ავტორი მასობრივ გაწვევას, „ამალგამას“ და სხვ. ამასთანავე ავტორი აღიარებს, რომ სამხედრო-ორგანიზაციულ გარდაქმნათა საფუძველი საერთო-რევოლუციურ გარდაქმნათა შედეგად შეიქმნა, რომ ფრანგული რევოლუციური პატრიოტიზმი თავისი ძალით ყოველგვარ სხვა პატრიოტიზმს აღემატებოდა. სამხედრო თვალსაზრისით პატრიოტიზმს ცხოველმყოფელი ძალა შემატა იმ უმკაცრესმა დისციპლინამ, რომელიც რევოლუციურ არმიაში დანერგეს.

საფრანგეთის რევოლუციურ არმიასა და რევოლუციურ ომებს ეხებიან სამხედრო ისტორიის ზოგადი კურსის ავტორები, მათ შორის ი. ს. გოლიცინი, ა. პ. უზიარევიკი, ნ. პ. მიხნევიჩი და სხვ.¹⁵¹

1875 წელს ჟურნალში „Русская старина“ გამოქვეყნდა ფრიალ საინტერესო მასალა რევოლუციური არმიის შესახებ. ესაა 1808 წლით დათარიღებული ფრანგული ანონიმური ხელნაწერის რუსული თარგმანი¹⁵². ჟურნალის რედაქციას ხელნაწერი გადასცა კიევის არქეოგრაფიული კომისიის თავმჯდომარემ მ. თ. იუზეფოვიჩმა. ხელნაწერი მას თავისი ბიძის გენერალ იუზეფოვიჩის (ალექსანდრე I-ის არმიის გენერალი, თავისი დროისათვის საკმაოდ განათლებული პიროვნება) არქივში მოიპოვა. ჟურნალის რედაქციის აზრით, ხელნაწერის ავტორი უეჭველად ფრანგი, საკმაოდ განათლებული სამხედრო პირი უნდა იყოს. ამასთან, როგორც ჩანს, იგი ემიგრანტია, ამაზე „ძველი რევიმისადმი“ მისი აშკარა, ჩვენ ვიტყვით, ლიბერალ-მონარქისტული სიმპათიები მეტყველებს.

რედაქცია ხელნაწერს მაღალ შეფასებას აძლევს. „ჩვენ არ ვიცით სხვა ნაშრომი, სადაც ასეთის სიცხადით, ამასთან ღრმად და მრავალფეროვნად იყოს დახატული სურათი საფრანგეთის სამხედრო სისტემისა და მისი წარმატების მიზეზებისა, რაც პირველმა რევოლუციამ წარმოშვა“¹⁵³

ავტორის აზრით, ახალი არმიის სასწაულებრივი წარმატების უპირატესი საწინდარი „ფსიქიკურ მონაცემებში“, ახალი არმიის „ზნეობრივ ძალაში“, რევოლუციის მიერ შექმნილ სამხედრო მოვალეობისა და ღირსების (point d'honneur) სრულიად ახალ კრიტერიუმში უნდა ვეძიოთ.

„ძველი რეჟიმის“ სამხედრო ავტორიტეტი მონტეკუკულიზმში გამარჯვებისათვის „ფულს, ფულს და კიდევ ფულს“ ითხოვდა, რევოლუციის გენერლები კი წარმატების საწინდარს „გამბედაობაში, გამბედაობაში და კიდევ გამბედაობაში“ ხედავდნენ. მონტეკუკულის მორალი „ძველი რეჟიმის“ დაქირავებული ჯარისკაცის, ზოლო რევოლუციური გენერლებისა — ახალი, თავისუფალი მოქალაქე-ჯარისკაცის ფსიქიკიდან გამომდინარეობს.

საფრანგეთის რევოლუციამ ახალ ჯარისკაცებს შთაუენერგა სამხედრო მოვალეობისა და ღირსების ახალი საწინდარი — სამშობლოსადმი სიყვარული. რევოლუციამ დააწმენა მისი დამცველი იმაში, რომ იგი იბრძვის თავისუფლებისათვის, თავს სწირავს სამშობლოსათვის, მთელი კაცობრიობის კეთილდღეობისათვის.

სამხედრო მოვალეობისა და ღირსების (point d'honneur) ეს ახალი გაგება ავტორის მიერ ჯარისკაცთა მოქმედების ყოვლისშემძლე, ერთდერთ განმსაზღვრელ ძალადაა წარმოდგენილი. მეფე რობესპიერმა შეცვალა, რობესპიერი — დირექტორიამ, ერთმანეთის მიყოლებით ოთხი კონსტიტუცია გამოიცვალა, ჯარისკაცი კი მუდამ ჯარისკაცად დარჩა. იგი 1807 წელსაც იგივე იყო, როგორც 1793 წელს, რადგანაც იგი მოქმედებდა არა პოლიტიკური მოტივებით, რომელიც მხოლოდ წუთიერი განწყობის შემქმნელია, არამედ მუდმივი და უცვლელი სულიერი განწყობით, რასაც „სამხედრო მოვალეობის“ შეგნება ქმნიდა, — წერს ავტორი.

ხელნაწერის ავტორის სამართლიანი განცხადებით, წარმატებას განაპირობებდა ოფიცერთა ახალი შემადგენლობაც, ახალი გენერალიტეტი. რევოლუციამ შეძლო ამ პრობლემის ბრწყინვალედ გადაჭრა, ოფიცერთა დაწინაურება ხდებდა არა წარმოშობის მიხედვით, „ძველი რეჟიმის“ ამ მანკიერი წესის ნაცვლად რევოლუციამ დააწესა ოფიცერთა დაწინაურება ნიჭისა და უნარის მიხედვით; ახალი ოფიცრები იზადებოდნენ ბრძოლის ქარცეცხლში, ჯარისკაცთა თვალწინ... მართალია მრავალი შესანიშნავი ახალი გმირი ოფიცრის სახელი უკვალოდ დაიკარგა, მაგრამ მორომ, პიუგრიუმ, ოშმა, მასენამ, ბერტიემ, მაკდონალდმა, ბრიუნმა, ოჟერომ, ნეიმ, მიურატმა, დეზემ, კლემენტმა, ეუბერმა, შამპიონემ და სხვებმა მოასწრეს თავიანთი სახელის ისტორიაში უკვდავყოფა.

წარმატებათა ერთ-ერთ საწინდარს ავტორი ახალ სამხედრო სამწყობრო წესდებაში და ტაქტიკურ გარდაქმნაში ხედავს. ამასთანავე იგი საეცებით სამართლიანად აკრიტიკებს ფეოდალური ევროპის პლაცბარადების მოყვარულ ნაჰევრად რეგვენ სამხედრო პირებს, რომლებიც საფრანგეთის არმიის კოლოსალური წარმატების მიზეზებს მხოლოდ სამწყობრო წესდების განახლებაში ხედავდნენ.

ავტორის აზრით, 1791 წლის 1 აგვისტოს ახალ სამწყობრო წესდებას (1805 წლის ახალი წესდება მისი განმეორებაა), ოფიცრებისა და უნტერ-ოფიცრების ამ კატეგორიის, „მანც და მანც, ახალი არაფერი უთქვია და არც შეიძლება ვიფიქროთ, რომ მან უშველა საქმეს. იარაღი იგივე, იგივე ასეული, ათასეული, პოლი, (რეჟიმან), იგივე „სწორება მარჯვნივ“, იგივე მწკრივი, „მაღალი — მარჯვნივ“, იგივე „მარცხნისაკენ“, „მარჯვნისაკენ“ და სხვა ფრანგულ პლაცბა-

რადებზე უცხოელი ტაქტიკოსები ყველაზე უფრო წერილმან გაწაფვას, ყოველად უსარგებლო ხერხების სწავლებასაც კი ნახავდნენ, რასაც მათთან ჰქონდა: ადგილი... ამთავან არც ერთი არ ეხმარებოდა საზრანგეთის ქარისკაცს. არც ერთმა მთავანმა არ მოუტანა გამარჯვება, რადგან პირველივე გასროლის შემდეგ სამწყობრო სწავლების ელემენტთაგან თითქმის ყველაფერი დავიწყებას ეძლეოდა. ავტორის დასკვნით, ახალი წესდების ცოდნით, არმიის წარმატების საიდუმლოება ვერ ამოიხსნება. ყველაფერი ეს სრულდებოდა მანქანებზე, პარადებზე, პლაკატარადებზე და სხვ.

მიუხედავად ამისა, ავტორი ფრანგულ ახალ წესდებაში მაინც ხედავს მნიშვნელოვან ევოლუციას. ფრანგი ქარისკაცი აღარ იტანჯება გამომათაყვანებელი, მოსაბეზრებელი, გაუთავებელი პედანტური წერტნით. აქ წერტნა არის არა მიზანი (როგორც ფეოდალურ არმიაში), არამედ მხოლოდ საშუალება. ქარისკაცებს აღარ ალევლებთ პარადზე დაშვებული შეცდომა, ამისათვის მათ აღარავინ სჯის, ზედმეტი ბრძანებებით მას თავს აღარავინ უკედევს...

ახალი წესდების მთავარი შედეგი ისაა, რომ მან განამტკიცა ქარისკაცთა შორის ერთიანობის, შეთანხმებულობის ხარისხი; წერილმანი სიზუსტის ნაცვლად უპირატესობა მიეცა „საერთო შეთანხმებულობას“.

ავტორი დიდ მნიშვნელობას ანიკებს იმ არსებით გარდაქმნებს, რომლებიც სამხედრო ტაქტიკამ განიცადა.

ტაქტიკურ სიახლეთა საწინდარს იგი იმ მნიშვნელოვან რაოდენობრივ უპირატესობაში ხედავს, რომელსაც საფრანგეთის არმიამ მიიღწია. ამასთანავე „რაოდენობრივი უპირატესობა“, ავტორის აზრით, რევოლუციურ საერთო გარდაქმნათა შედეგს წარმოადგენდა. რევოლუციამ აღამიანებით არმიის წარმოუდგენელი სიუხვითა და სისწრაფით მომარაგება განამირობა. რევოლუციურ არმიებს გაუჩნდათ უპირატესობის მნიშვნელოვანი ფაქტორი, რაოდენობრივი უპირატესობა, რევოლუციის გენერლები არ უფრთხილდებიან ცოცხალ ძალას, მათ აქვთ საშუალება დანაკარგის სწრაფი შევსებისა, ცხადია, ამის საშუალება დაქირავებული ქარების იმედზე მყოფ მოწინააღმდეგეს არ ჰქონდა. ავტორი მრავალ ტაქტიკურ სიახლეს ჩამოთვლის (სწრაფი ნაბიჯი, სწრაფი ბათქი, არტილერიის როლის გაზრდა, ხელჩართული ბრძოლის მნიშვნელოვანი გაზრდა და სხვ.), რომელთაც საფრანგეთის არმიის წარმატებას ხელი შეუწევს.

ავტორი ახალი დისციპლინური წესდების მნიშვნელობაზეც მიუთითებს. ძველად, აღამიანის ღირსების დამამკირებელი დისციპლინური ნორმების ნაცვლად, რაც ქარისკაცს „ცოცხალ ავტომატად“ ხდიდა, რევოლუციამ დაწესა შეგნებული დისციპლინა, რომელიც ახალ ქარისკაცს — მოქალაქესა და პატრიოტს შეუფარდა. ფრანგი ქარისკაცი ამყობს თავისი წოდებით. იგი ოფიცრისაგან ითხოვს ზრდილობიან მოპყრობას და, თავის მხრივ, მას პატივისცემით ეპყრობა. ოფიცრები და გენერლები ქარისკაცში ხედავენ ერთგულ თანამშრომელს და მას ამხანაგს უწოდებენ... მაგრამ, როცა საქმე სამშობლოს დაცვას ეხება, აქ დისციპლინური კოდექსი უღმობელია, სასტიკად ისჯება ის, ვინც დასტოვებს პოსტს, ვინც დაივიწყებს პაროლს, ვინც მოწინააღმდეგის პირისპირ ოფიცრის ბრძანებას დაარღვევს, არ დაემორჩილება მას, ოფიცრს შეუძლია სასტიკად დასაჯოს დეზერტირი, მაროდოორი... მოღალატის დანდობაზე ხომ ლაპარაკიც კი ზედმეტია... ყაზარმაში, სახლში, მშვიდობიანობის ღროს ოფიცერი ხშირად პირადად შეურაცხყოფილ ქარისკაცის გამოწვევას იღებს და მათ შორის დუელიც კი იმართება, როგორც თანასწოართა შორის (ქარისკაცს

ძველი რეჟიმის დროს აზნაურ-ოფიცრის ორთაბრძოლაში გამოწვევა არ შეეძლო. სოციალური განსხვავება ამის უფლებას არ იძლეოდა).

საბოლოო ანგარიშში, ყველა წარმატების ძირითადი საწინდარი მაინც მორალური სიმტკიცეა, რომლის გარეშე თვით რაოდენობრივი უპირატესობა არაფერს ნიშნავს, შეგნებული დისციპლინაც ხომ მორალური სიმტკიცის გამოვლენაა. ამრიგად, გაჩნდა რაღაც ახალი ფაქტორი, მაგრამ სად უნდა ვეძიოთ მისი წყარო? აქ უკვე ჩვენი ავტორი უძლური აღმოჩნდა. მორალური სიმტკიცის, სამხედრო მოვალეობისა და ღირსების წყაროს იგი ფრანგის რაღაც „განსაკუთრებული ეროვნული თვისებებით“ ხსნის. ავტორის აზრით, ქოხის დისციპლინა, რომელიც საფრანგეთის არმიას დაჟალმდ მიაყვანს. სხვა არმიებში (რუსეთი, პრუსია და სხვ.), პირიქით, ყოვლისშემძლე საჭირო ძალას წარმოადგენს. ფრანგი, მაგალითად, დამარცხების შემთხვევაში ღალატის შესახებ გაიძახის. ეს იმითმ, რომ მას მხოლოდ გამარჯვება სწამს, დამარცხებაში მუდამ ღალატს ხედავს.

ავტორის ღრმა რწმენით, არმიის განახლება ისტორიულ აუცილებლობას წარმოადგენდა. „ძველი რეჟიმის“ სამხედრო სისტემა თავისთავად ირღვეოდა. მაგრამ განა საჭირო იყო ახალი „point d'honneur“-ის დასამკვიდრებლად რევოლუცია? არა, ყველაფერი ალბათ მშვიდობიანი ევოლუციის გზით წავიდოდა. „საუკუნემ თვით განსაჯა ისინი (რევოლუცია და მისი მეთოდები) და ფრანგებმა მასზე უარი თქვეს“, — აღნიშნავს ავტორი, რომელიც ტიპური ლიბერალ-მონარქისტის სახით წარმოგვიდგება.

ხელნაწერის ავტორი წარმატებათა საწინდარს ხელმძღვანელ პიროვნებებშიც ხედავს. მორალურ, ადმინისტრაციულ და პოლიტიკურ ფაქტორებთან ერთად განუზომელია პიროვნებათა, მთავარსარდალთა და არმიის მშენებელთა (ამ მხრივ ავტორი განსაკუთრებულ აღვილს უთმობს კარნოს) როლი. არმიის ბედი უნდა ჩაჯაბართ ინტელიგენციას, ტალანტს, რომელიც ეპოქის ცოდნითაა შეიარაღებული. საკითხი სწორადაა დასმული, მაგრამ შევნიშნავთ, რომ პიროვნებათა როლის შეფასებისას ხელნაწერში აშკარა გადაჭარბებებთან გვაქვს საქმე.

და ბოლოს, რა მიზანს ემსახურება ეს ხელნაწერი, რისი თქმა სურს ავტორს? რევოლუციის ჭარები იმარჯვებენ, მათ წინააღმდეგ ბრძოლა გვიჭირს. ამიტომ საჭიროა, რათა მორალურად მტკიცე საფრანგეთის არმიების წინააღმდეგ მებრძოლ ჭარებსაც ერთიანი ფსიქიკა, ერთიანი მორალი ჰქონდეთ. რა შეიძლება გახდეს მათი იდეური საკვები? რელიგია, მეფის ოქანასადმი სიუყვარული, უცხოელთა ბატონობისადმი შიში და სხვ. ამ ერთი შეხედვით უსუსურ კონცეფციას თავისი სოციალური საფუძველი აქვს. იდეურად გაკოტრებულ ფეოდალურ-აბსოლუტისტურ სისტემას და მის მესვეურებს სხვა აღარაფერი რჩებათ პროგრესული იდეების მატარებელ ახალი საფრანგეთის საპირისპიროდ.

ხელნაწერის ავტორმა საფრანგეთის არმიების წარმატების კიდევ ერთი წყარო დაადგინა. მისი მოხდენილი თქმით, რევოლუციის არმიამ ბრძოლაში მოწინააღმდეგე ხალხიც გაიყოლია, ანუ რევოლუციური ახალი იდეებისათვის ბრძოლაში მოწინააღმდეგე ქვეყნების მოსახლეობა რევოლუციური ჭარების მოკავშირეებად გვევლინება, იგი თანაუგრძნობს იმ განახლებას, რომელსაც უცხო ქვეყნებში რევოლუციური ჭარები ნერგავენ. ასეთია ამ თავისებურად საინტერესო ანონიმური ნაშრომის ავტარგიანობა.

1886 წელს ჟურნალში „Русский вестник“ გამოქვეყნდა ფრიად საინტერესო პირველი წყარო, ფრანგი ემიგრანტის დ'ე გილას ხელნაწერის სახით, რომელიც არმიის ისტორიის შესწავლისათვის ფრიად საინტერესო წყაროს წარმოადგენს. ხელნაწერი გამოსცა ნ. ლიუბიმოვიმ, ამასთანავე მან იქვე ჩამოაყალიბა საკუთარი „მოსაზრებები“ საფრანგეთის რევოლუციური არმიის შესახებ, სადაც იგი აშკარად მემარჯვენე-მონარქისტულ შეხედულებებს გვთავაზობს³⁴.

ლიუბიმოვი იმეორებს მემარჯვენე-რეაქციულ ისტორიოგრაფიაში გაბატონებულ შეხედულებებს. ჭერ ერთი, მისი აზრით, რევოლუცია არ გაღრმავდებოდა და არ მიიღებდა მონარქიისათვის დამლუბველ ხასიათს, მის წინააღმდეგ დაუყოვნებლივ არმია რომ გამოეყენებინათ. თურმე მშვიდარა ლუი XVI და მისი გაუბედავი მთავრობა უბრალოდ შეცდნენ, როცა არმია დაშლილი ეგონათ და მასზე დაყრდნობა შეუძლებლად მიიჩნიეს. „ეს ერთ-ერთი საბედისწერო შეცდომა იყო“, — წერს ლიუბიმოვი და დაასკვნის, რომ „არმიის დიდი ნაწილი ჭერ კიდევ საესებოთ სანდო იყო“; არმიის სულიერი მდგომარეობა არ იყო შერყეული, იგრძნობოდა მხოლოდ დისციპლინის შესუსტება და სხვ. თავისი „მოსაზრების“ ნათელსაყოფად ლიუბიმოვიმ დაიმოწმა საფრანგეთის რევოლუციის თანამედროვის, სტრასბურგელი როიალისტის, ენშე დამარტენის აშკარად კონტრარევოლუციური წიგნაკი³⁵, სადაც აღწერილია „მუნიციპალური რევოლუცია“ სტრასბურგში; სტრასბურგელმა „ხალხმა“ გაიმარჯვა „დესპოტიზმზე“, ადგილობრივი „ბასტილია“ აიღეს. ხალხი, ანუ „მაწანწალების“, „ბანდიტების“, „მკვლელების“, „ყაჩაღების“ ბრბო თავს დაესხა სტრასბურგის მუნიციპალიტეტს, 8.000 ჯარისკაცი არტილერიითურთ საბრძოლო მზადყოფნაშია და რატუშის წინ მოედანზეა განლაგებული. ოფიცერთა გაუბედაობამ და ზედმეტმა ჰუმანიზმმა დალუბა საქმე, ჯარი არ გამოიყენეს და ბრბოს გამარჯვების საშუალება მისცეს. ოფიცერთა გულგრილობამ და გაუბედაობამ მიგვიყვანა იქამდე, რომ ბრბო შეიარაღდა, შეიქმნა ნაციონალური გვარდია, დაიწყო ჯარისა და ხალხის დამშობილება, რამაც საქმე საბოლოოდ დალუბა. დამარტენი თვით ვარდება წინააღმდეგობაში, როცა სტრასბურგის გარნიზონის ამბოხებას აღწერს (ამ საკითხს ჩვენ ქვემოთ სპეციალურად შევხებით), სადაც აშკარად ჩანს, რომ საქმე ოფიცერთა გაუბედაობაში კი არ იყო, არამედ იმაში, რომ არმია „წველი რეჟიმის“ მსახური არაა, ხალხთან ერთადაა და მის მოკავშირედ გვევლინება. ვთქვათ, დავეუქროთ დამარტენს; რომ ოფიცერმა როშამპო მ უსუსურობა გამოიჩინა (მან ხომ მიმართა ჯარს და ჯარის სიცილი დაიმსახურა). მეორე ოფიცერი პრინცი პესენ-დარმშტადტელი რომ „გაბედული“ აღმოჩნდა, ხალხის წინააღმდეგ ჯარის გამოყენება სცადა და მაინც ვერაფერს გახდა, აკი თვითონ აღიარა: ჩემი რაზმი „ღეზერტირებისაგან“ შედგება და მისი მოვლა აღარავის ძალუძსო. ლიუბიმოვი იზიარებს ჯარისკაცთა უქმყოფილების მიზეზთა დამარტენისეულ ცილისწამებულ არსნას (ამ ცილისწამებას შემდგომში ყველა რეაქციონერი ისტორიკოსი იმეორებდა). დამარტენის მიხედვით, ფრანგი ხალხი ფიცხი, აურზაურის მოყვარული და საკმაოდ გარყვნილი არმიაში კი ამ ხალხის ყველაზე უფრო უწესრიგო, ყველაზე უფრო გარყვნილი ელემენტი იყრის თავს და რა გასაკვირია, რომ მას არც დისციპლინა უყვარს და თავიდან ბოლომდე ავანტიურიზმითაა გამსჭვალული; შფოთისთაგებმა, აგიტატორებმა კიდევ უფრო გარყვნეს ჯარისკაცები, ყველაზე დიდი უბედურება თურმე ის იყო, რომ ოფიცერთა დიდი ნაწილი თვით იყო განწყობილი რევოლუციურად.

ოფიცერთა შემადგენლობა და გენერალიტეტი თავის სიმაღლეზე რომ ყოფილიყო, წესრიგი აღდგებოდა, ქარის დიდი ნაწილი ხომ მაინც მეფისა და ეკლესიის ერთგულად რჩებოდა, აქი შემოღო ბუიე მქარის დაოკება და წესრიგის დამკველად მისი გამოყენება. დამარტენი და ლიუბიმოვი ისე შორს მიდიან, რომ რესპუბლიკურ არმიაში რესპუბლიკებს ვერ ხედავენ, ამტკიცებენ, რომ რესპუბლიკის არმიის ოფიცრები და ქარისკაცები იძულებული იყვნენ ემსახურათ რესპუბლიკურ არმიაში (სხვა გზა არ იყო, სამშობლოს დაცვა სჭირდებოდა), ისინი კეშმარტ როიალისტებად და კათოლიკებად რჩებოდნენ, ბრძოლებში დიდ სიმაძიეს იჩენდნენ; სწორედ მათი მაგალითი უნერგავდა გაბედულებას იაკობინელ „გომბეშოებს, რომელნიც მხნედ მაშინ ყაყანებდნენ, როცა საფრთხე აღარ იგრძნობოდა“ — არმია თურმე სამშობლოს გადარჩენის შემდეგ შინაგანი წესრიგის ანუ მონარქიისა და კათოლიკური ეკლესიის აღდგენაზე ოცნებობდა და სხვ.

დამარტენ-ლიუბიმოვის ამ უსუსურ ღუეტს რეაქციული ისტორიოგრაფია მუდამ იმეორებს, ამიტომ შევეხეთ მას შედარებით ფართოდ.

საფრანგეთის რევოლუციური არმიის შესახებ მოთხრობილია აგრეთვე ცნობილ საიუბილეო გამოცემაში — „Отечественная война и русское общество“, მხედველობაში გვაქვს ვ. ა. ბუტენკოს¹³⁶ და ლ. ა. რიბინინის¹³⁷ სტატიები.

ვ. ა. ბუტენკოს სტატიაში — „საფრანგეთის არმიის რეფორმა რევოლუციისა და ნაპოლეონის დროს“ მოთხრობილია ძველი სამეფო არმიის კრიზისის შესახებ. ავტორი მიუთითებს, რომ ახალი არმიის შექმნას საფუძვლად დაედო 1789 წლის 12 დეკემბერს დიუბუა დე კრანსეს სიტყვაში წამოყენებული პრინციპები: „ყველა მოქალაქე ქარისკაცია, ყველა ქარისკაცი — მოქალაქეა“.

ავტორი აღნიშნავს, რომ დამფუძნებელმა და შემდეგ საკანონმდებლო კრებებმა არ გაიზიარეს ეს პრინციპები, რომ მათ ეშინოდათ შეექმნათ ეროვნული არმია, ანუ შეეიარაღებინათ ხალხი; ავტორის მიხედვით. კრების მესვეურებმა საყოველთაო გაწვევა ჩათვალეს ინდივიდუალური თავისუფლების პრინციპის დარღვევად და ძალაში დატოვეს არმიის ორგანიზების ძველი, დაქირაავების წესი, ერთგვარად შელამაზებული და შეკეთებული ფორმით. კრების პოზიციის ამ არასწორ შეფასებასთან ერთად ავტორი ცდება, როცა გვარწმუნებს, რომ კრებებმა განახორციელეს ოფიცერთა კორპუსის სრული დემოკრატიზაცია, თავადანაურობის წოდებრივი პრივილეგიების გაუქმების საფუძველზე. ავტორი ვერ ხედავს უთანასწორობის ახალი ფორმის — ქონებრივი უთანასწორობის აღმოცენებას; შემთხვევითი როდია, რომ ამიერიდან ოფიცერთა რიგების შეესება მხოლოდ „აქტიურ“ მოქალაქეთა ხარჯზე უნდა განხორციელებულიყო.

ავტორი ზედაპირულად განიხილავს ეროვნული გვარდიის შექმნის საკითხს, იგი აღნიშნავს. რომ გვარდია „წესრიგის დასაცავად“ შეიქმნა, მაგრამ ამ ცნების კლასობრივ ანალიზს, აქ ცხადია, ვერ ეპოვებთ.

შედარებით კარგადაა გააზრებული 1791 და 1792 წწ. მოხალისეთა არმიის სუსტი მხარეები: ხაზგასმულია მასობრივი გაწვევისა და საყოველთაო-სავალდებულო სამსახურის მნიშვნელობა; სწორადაა გაგებული პატრიოტიზმთან და რევოლუციურ ენთუზიაზმთან ერთად სამხედრო დისციპლინის განმტკიცების აუცილებლობა, ამ ასპექტში აქვს მას გააზრებული „ამალგამის“ აუცილებლობის საკითხი.

ბუტენკოს ძირითადი შეცდომა მაინც არმიის აპოლიტიკურობის აღიარებაა. მისი აზრით, ქვეყნის შიგნით ანარქიაა, ტერორი მძვინვარებს, პოლიტიკური ინტრიგები ქვეყანას ღრღნიან, ერთადერთი სასიამოვნო მოვლენა საფრანგეთის ცხოვრებაში არის არმია, წესრიგისა და ურთიერთშეთანხმებული მოქმედების ერთადერთი ორგანო, რომელიც ქვეყნის შიგნით არსებულ ქაოსს არ იზიარებს და სამშობლოს დაცვის საღაარაჯოზე დგას.

საინტერესოაა გააზრებული 1794-95 წლების შემდეგ არმიის ბუნების არსებითი გარდაქმნის საკითხი. დირექტორიიდან მოყოლებული არმია აღარ წარმოადგენს შეიარაღებულ ხალხს, თავდაცვითაა ომში დაპყრობითი ხასიათი მიიღო, შეიარაღებული მოქალაქის ადგილს პროფესიონალი ჯარისკაცი იკავებს, რესპუბლიკური ენთუზიაზმი წმინდა სამხედრო ენთუზიაზმშია შეცვალა, „თავისუფლების, თანასწორობისა და ძმობის“ პრინციპის ნაცვლად ძალაში შეღის „ღირდების პატივისა და სიმდიდრის“ პრინციპი.

რ ი ა ბ ი ნ ი ს სტატიაში ძირითადად ნაპოლეონის სამხედრო ხელოვნებაზეა ლაპარაკი, რევოლუციური არმიის საკითხს ავტორი გაკვრით, სქემატურად ეხება.

1914 წელს, ჟურნალში „Голос минувшего“ დაიბეჭდა ა. ვ ა ს ი უ ტ ი ნ ს კ ი ს წერილი საფრანგეთის რევოლუციური არმიის შესახებ¹²⁸. წერილის პირველი ნაწილი წარმოადგენს საფრანგეთის რევოლუციური ომების მოკლე ქრონიკას. მეორე ნაწილში განხილულია მოხალისეთა წერილების კრებული, რომელიც შეადგინა პოლკოვნიკმა (კოლონელმა)¹²⁹ ე რ ნ ე ს ტ პ ი კ ა რ მ ა .

რამდენიმე განზოგადება, რომელიც წერილის პირველ ნაწილშია მოცემული, ავტორისეულ არასწორ კონცეფციაზე მეტყველებს, მაგალითად, ავტორის აზრით, საფრანგეთის რესპუბლიკა მოწინააღმდეგე სახელმწიფოთა შორის არსებულმა წინააღმდეგობებმა და კონვენტის მრისხანე ენერგიამ გადაარჩინა. საფრანგეთში (1793—1794 წწ.) თოქტევე 1.200000 კაცის გაწვევა კ ა რ ნ ო ს ა და „სამხედრო კომიტეტების“ გოლიათურმა შრომამ განაპირობა და სხვ.

წერილის მეორე ნახევარი კი სრულიად საწინააღმდეგო სურათს წარმოაჩენს. პიკარის მიერ გამოქვეყნებული წერილები ქვეყნის თავდაცვის საქმის წარმატებაში „უბრალო“ ფრანგებისა და რევოლუციური ორგანიზაციების დიდ დამსახურებას ნათელყოფენ.

1917 წელს პეტროგრადში დაიბეჭდა ბ. მ ი რ ს კ ი ს ერთგვარად პრეტენციოზული ნარკვევი საფრანგეთის რევოლუციური ომების შესახებ¹³⁰. ნაშრომი რევოლუციური ომების ფილოსოფიურ-ფსიქოლოგიურ (უპირატესად იდეალისტურ) გააზრების ცდას წარმოადგენს. ავტორი ცდილობს გაარკვიოს არმიისა და ომების სული, არსი და ფსიქიკა. მას ნაკლებად აინტერესებს ტაქტიკა და სტრატეგია. ბრძოლების, ალყების, გამარჯვებებისა და დამარცხებათა ისტორიის კვლევას იგი სამხედრო სპეციალისტებს უთმობს. ავტორის აზრით, რევოლუციას, ისევე როგორც საერთოდ კაცობრიობის ისტორიას წარმართავენ „განყენებული იდეები წმინდა სახით“. რევოლუცია იყო დოქტრინიზმის შედეგი, იგი შთაგონებულ იქნა წიგნებისაგან აზმოცენებული მემამბოხთა განწყობით. ამან განსაზღვრა თურმე რევოლუციონერთა ბევრი შეცდომა და ხელი შეუწყო რევოლუციის სწრაფ დასასრულს. ხალხთა მასები, ავტორის მიხედვით, რევოლუციის ფიზიკურ იარაღს წარმოადგენდნენ, ბასტილიის ეკლესიები ტყვიებმა და ყუმბარებმა დაამხეს; მაგრამ სულისა და გრძნობების ქეშმარიტი რევოლუციური გარდაქმნა განახორციელეს არა სანკიულოტებმა და პარიზის ბრბომ, არამედ რევოლუციის წინამორბედმა და თანამედროვე ფი-

ლოსოფიამ. ადამიანთა გონება „თავისუფლების“ ფილოსოფიამ მოიყვანა. საფრანგეთის რევოლუციას თურმე წარმართავდა არა მატერიალური მომენტები, არამედ მთელს პრაქტიკულ საქმიანობაზე ბატონობდა იდეებისა და თეორიების მეუფება. საფრანგეთის რევოლუციის ადამიანები უფრო ფილოსოფოსები იყვნენ, ვიდრე პოლიტიკოსები, მათში რ უ ს ს სკარბობდა მ ა კ ი ა - ე ე ლ ი ს.

ომები ამ ფილოსოფიის თავისებური ნაყოფია. ფრანგ ხალხს თავისუფლების იდეა ფრანგულ ჩარჩოებს იქით გააქვს. იშვიათად იდეა საყოველთაო, საკაცობრიო თავისუფლებისა, უპირველეს ყოვლისა, ევროპის თავისუფლებისა. ავტორის მიხედვით, რევოლუციის მოღვაწეები ფართოდ, ჰეშმარიტი ფილოსოფიური გაქანებით აზროვნებდნენ. მათთვის მსოფლიო თავისუფლების იდეა შინაგანი თავისუფლების იდეის გაგარბელება იყო. თავისი დებულების განმტკიცების მიზნით იგი იმოწმებს რუსოს განყენებულ მსჯელობას იმის შესახებ, რომ „მსოფლიოში მარადიული მშვიდობის დასამყარებლად ყველა ხალხი უნდა შეიარაღდეს და დაამხო ტირანები“, იმოწმებს ჟირონდისტ ბ რ ი ს ცნობილ დემაგოგიურ სიტყვას, სადაც იგი ფრანგ ხალხს მეფეთა წინააღმდეგ საბრძოლველად მოუწოდებდა, და ტირანიაზე თავისუფლების საყოველთაო გამარჯვებას აღუქვამდა.

მირსკისეულ ინტერპრეტაციაში ზოგჯერ სწორი მიხედვრაც შეიმჩნევა. მაგალითად, იგი არ გამოყოფს არმიას და ომებს რევოლუციის საერთო ამოცანებისა და მიზანსწრაფვებისაგან. იგი აღნიშნავს, რომ საფრანგეთის რევოლუციურ ომებში მეტნაკლებად თავს იჩენდნენ და ხორციელდებოდნენ იგივე ლოზუნგები, იგივე აღმაფრენანი, იგივე იდეები, რომელთაც თანამიმდევრულად მიიყვანეს მონარქიული საფრანგეთი ეროვნულ კრებამდე, კონვენტამდე, დირექტორიამდე და ბოლოს ნაპოლეონამდე. რევოლუციისა და არმიის ამ, ასე ვთქვათ, სულიერ ერთიანობაში ხედავს იგი რევოლუციური ომების ისტორიულ და კულტურულ მნიშვნელობას.

თუ ამ სენტენციას იდეალისტურ ბურჟუას ჩამოვაშორებთ, მეტად საინტერესო დაკვირვების მოწმენი გავხდებით. აქ გატარებულია სწორი აზრი არმიისა და პოლიტიკის ურთიერთკავშირისა, რომ არმია აქტიურ პოლიტიკურ საზოგადოებრივ ძალას წარმოადგენს და არა მხოლოდ არმიას, ამ სიტყვის სამხედრო გაგებით, ანუ ძალას, რომელიც მხოლოდ ქვეყნის დაცვის ფუნქციას ასრულებს.

ავტორი ისტორიაში მასების როლს ნაკლებ პატივს სცემს და მათ იდეების განხორციელების ფიზიკურ იარაღად მიიჩნევს, მაგრამ მაინც იძულებულია აღიაროს, რომ ფილოსოფოსების მიერ ადამიანთა სულისა და გრძნობების გარდაქმნის შედეგად შექმნილი „სახალხო სული“, ადამიანთა შეგნების ეს აუწონელი ჭამი, რევოლუციაში გაცილებით უფრო მნიშვნელოვან როლს ასრულებს, ვიდრე კონვენტის ყველა დადგენილება, ყველა იქ წარმოთქმული სიტყვა, ყველა დებატი და ყველა მოკვეთილი თავი—ერთად აღებული. აქ იდეალისტურ ჩარჩოში ჩასმულია ფრიალ საინტერესო სურათი, სადაც მასების მნიშვნელობაა გამოსახული.

ფეოდალურ ევროპასა და რევოლუციურ საფრანგეთს შორის ომს ავტორი მიიჩნევს კანონზომიერ მოვლენად, რომელიც მათ შორის იდეურმა დაპირისპირებამ განსაზღვრა. თვითმპყრობელობის იდეამ იარაღი აისხა სახალხო გამგებლობის წინააღმდეგ. მრავალი წლის განმავლობაში პრინციპების ეს ბრძოლა სისხლიანი ომებისა და ურთიერთ გაყვების გზით წყდებოდა.

1919 წელს გამოქვეყნდა ვ. ტ რ ე ტ ი ა კ ო ვ ი ს ნარკვევი საფრანგეთის რევოლუციურ ომებზე¹⁴¹. წიგნი სამხედრო საპეციალისტმა დაწერა და, უპირატესად, სამხედრო საკითხებს იხილავს. შემთხვევითი არაა, რომ ავტორი თავის ნაშრომს „მოკლე სტრატეგიულ ნარკვევს“ უწოდებს. წიგნი იწერებოდა სამოქალაქო ომისა და ინტერვენციის დღეებში. ამ მძიმე განსაცდელის ჟამს ავტორი საჭიროდ თვლის აღნიშნული წიგნის საშუალებით რუსეთის მიწა-წყლისა და რევოლუციის მონაპოვართა დამცველებს საფრანგეთის რევოლუციური არმიების გმირულ საქმეთა შესახებ მოუთხროს.

როგორც აღნიშნეთ, წიგნი, უპირატესად, სამხედრო ისტორიის სფეროს მიეკუთვნება. აქ ძირითადად რევოლუციური ომების ეპოქის ახალი ტაქტიკისა და სტრატეგიის შესახებაა საუბარი, განხილულია გენერალ ლეერის მიერ შედგენილი ორიგინალური და, ამასთანავე, ფრიალ საინტერესო სქემა. სადაც დაპირისპირებულია ფეოდალური ეპოქისა და რევოლუციის ეპოქის სამხედრო სტრატეგია და ტაქტიკა¹⁴². ეს სქემა სამხედრო ისტორიის საპეციალისტისათვის უეჭველად საინტერესო იქნება.

წიგნში გაცვრილია ლაპარაკი რევოლუციური არმიების წარმატებათა მიზეზების შესახებ; აღნიშნულია, რომ ნაცვლად ძველი ჯარისკაცისა, რომელიც გაწვრთნილ ცხოველს მოგვაგონებდა, რევოლუციამ შექმნა ჯარისკაცი-ადამიანი ამ სიტყვის ფართო და ყოველმხრივი გაგებით (როგორ, რა გზით, ამაზე ავტორი არაფერს ამბობს). აღნიშნულია აგრეთვე, რომ გაჩნდა ახალი ფენომენი, ახალი ცნება — სამშობლო, რომელიც გამარჯვებათა გამოქედვის მაგიურ ძალად იქცა. ავტორს მოჰყავს ს ტ ე ნ დ ა ლ ი ს შესანიშნავი სიტყვები: „ყველა ჩვენი მისწრაფება და გრძნობა ერთი აზრით ჩამოყალიბდა — ვიყოთ სასარგებლონი სამშობლოსათვის. ყველაფერი დანარჩენი — საქმელი, ჩასაცმელი, კარიერა — ყველაფერი ეს ჩვენ ეფემერულ წვრილმანად მიგვაჩნდა და ამით ვკმაყოფილდებით“.

0. საბჭოური ლიტერატურა

მარქსისტული მეთოდოლოგიის საფუძველზე საფრანგეთის არმიის ისტორიის გაშუქების პირველი ცდა მოცემულია ა. ჯ ი ვ ე ლ ე გ ო ვ ი ს პოპულარულ ნარკვევში — „რევოლუციური არმია და მისი ომები“¹⁴³. ნაშრომში რევოლუციური არმიის ორგანიზებისა და რევოლუციური ომების მოკლე ისტორიის შემდეგ მოთხრობილია რევოლუციის გამოჩენილი სამხედრო მოღვაწეების (ჟ უ რ დ ა ნ ი, კ ლ ე ბ ე რ ი, მ ა რ ს ო, დ ე ზ ე, ო შ ი, ბ ო ნ ა პ ა რ ტ ი და სხვ.) შესახებ. ნაშრომში მრავალი საკითხი ახლებურადაა დასმული და გამოთქმულია ზოგიერთი საინტერესო მოსაზრება.

ჩიველევოვმა აღნიშნა, რომ რევოლუციური არმიის ძალა საფრანგეთის შიგნით მიმდინარე პროცესების შედეგს შეადგენდა, რომ საგარეო პოლიტიკა, რომლის იარაღსაც არმია წარმოადგენდა, შინაგანი პოლიტიკის გაგრძელებას მოასწავებდა და მას განსაზღვრავდა რევოლუციის მონაპოვართა დაცვის აუცილებლობა.

რევოლუციის შინაგან მონაპოვართა წარმატებით დაცვასთან ერთად რევოლუციურმა არმიებმა საფრანგეთის რევოლუციას მსოფლიო-ისტორიული მნიშვნელობა მისცეს იმით, რომ თავისუფლების, ქმობისა და ერთობის იდეალები თავისი ხიშტებით გაიტანეს რაინის, ალპებისა და პირენეის მიღმა. ჩიველევოვის მიხედვით, რევოლუციური არმიის გარეშე, მისი თავდაცვითი და შეტევითი

ძალის გარეშე საფრანგეთის რევოლუცია წმინდა ფრანგულ მოვლენად დარჩებოდა და მას მსოფლიო გაქანება არ ექნებოდა. აქ, რასაკვირველია, გადაჭარბებასთან გვაქვს საქმე. შემტევი არმიის გარეშეც შეიძლება ფრანგული განახლება ყველგან, სადაც საამისოდ ნიადაგი მზად იყო. განა ყველგან, სადაც საფრანგეთის ახალმა იდეებმა შეაღწიეს საფრანგეთის ჯარისკაცებმა შედეგს ფეხი? ის კი სწორია, რომ შემტევმა არმიამ განახლების იდეების სწრაფი გავრცელებით ფეოდალურ-აბსოლუტიზტური სისტემის ნგრევის ისტორიული გარდაუვალობა დააჩქარა

ჩველევგრვმა მიუთითა, რომ რევოლუციური ომები მხოლოდ სამშობლოს დაცვით განპირობებული ეროვნული ომები როდი იყო. ჯარისკაცმა იცოდა, აღნიშნავს იგი, რომ თუ მტერმა გაიმარჯვა და პარიზში მოვიდა, დაეცემა არა მარტო სამშობლოს დამოუკიდებლობა, არამედ, მასთან ერთად, წაილეკება ყველა ის სასარგებლო გარდაქმნა, რაც სამშობლოს შინაგან ცხოვრებაში რევოლუციურმა განახლებამ დაწერა, ანუ დაიღუპება რევოლუციის ყველა მონაპოვარი.

ჩველევგოვმა მიუთითა, აგრეთვე, ახალი არმიის მშენებლობისა და მტერზე გამარჯვების საქმეში ფრანგი ხალხის ტიტანური შემოქმედებითი როლის შესახებ. ამასთანავე აშკარად იგრძნობა მის მიერ რევოლუციურ დაწესებულებათა როლის გარკვეული გადაჭარბება. სხვაგვარად როგორ გავიგოთ ავტორისეული ფრაზა: „ჩანდა, საფრანგეთის მხოლოდ სასწაული იხსნიდა და ეს სასწაული კონვენტმა განახორციელა“.

ნაშრომს ახასიათებს მტკივნეული შეცოდება, რომელიც ჯერ კიდევ წიგნის პირველმა რეცენზენტმა, ცნობილმა საბჭოთა ისტორიკოსმა ნ. მ. ლუკინმა შენიშნა. ჩველევგოვის მიხედვით, იაკობინური არმია არის არმია „პოლიტიკის გარეშე“. ცხადია, ეს დებულება მცდარია. იაკობინური არმია საკმაოდ აქტიურად იყო ჩაბმული პოლიტიკაში (ვანდასა და ფედერალიზმის წინააღმდეგ ბრძოლა, საგანგებო დანიშნულების რაზმის ე. წ. „რევოლუციური არმიის“ მაგალითი და სხვ.). განა პოლიტიკის სფეროს არ უნდა მივაყუთენოთ იაკობინელთა და ეირონდისტთა ბრძოლა არმიისათვის? განა პოლიტიკის სფეროს არ მივაყუთენება იაკობინელთა ენერგიული მოღვაწეობა არმიის მონტანიზაციისათვის?¹⁴⁴

ჩველევგოვის წიგნთან ერთად გამოქვეყნდა ნ. მ. ლუკინის სამეცნიერო-პოპულარული ნაშრომი „რევოლუციური არმიის ისტორიიდან“¹⁴⁵. ჩვენ მიგვაჩნია, რომ ამ წიგნით საფრანგეთის რევოლუციური არმიისა და რევოლუციური ომების მარქსისტული შესწავლის ისტორია იწყება. ნ. მ. ლუკინმა საფრანგეთის არმიის საკითხებს მნიშვნელოვანი ადგილი დაუთმო აგრეთვე თავის ფრიალ საინტერესო გამოკვლევაში „მაქსიმილიანობის პიერის“¹⁴⁶.

ლუკინის ნაშრომში უპირატესად მოთხრობილია ახალი არმიის მშენებლობის, ომის აღმოცენებისა და მისი მიმდინარეობის შესახებ; ამასთანავე საკმაოდ ადგილი ეთმობა სამხედრო ისტორიას. ფართოდაა წარმოდგენილი ხალხისა და სახალხო ორგანიზაციების როლი, მოცემულია ბურჟუაზიის სამხედრო პოლიტიკის კლასობრივი ანალიზი და სხვ. არმია უპირატესად წარმოდგენილია როგორც სამხედრო ძალა, ხაზგასმულია მისი მოღვაწეობის ერთი მხარე, როგორც ქვეყნის უცხო მტერთაგან დამცველისა, შინმოქმედი არმია ნაკლებად ჩანს.

ლუკინმა თავის ნაშრომში ხაზი გაუსვა რევოლუციურ ომებში ფრანგი ხალ-

ხის სასწაულებრივი წარმატების სოციალ-ეკონომიური და პოლიტიკური საფუძვლების წარმოჩენის აუცილებლობას. იგი აღნიშნავს, რომ „ყოველგვარ ზეპირ და წერილობით აგიტაციას უკეთესად მოქმედებდა კონვენტის სოციალ-ეკონომიური პოლიტიკა. რევოლუციურ არმიას, რომელიც უპირატესად გლეხებისაგან, ხელოსნებისა და მუშებისაგან შედგებოდა, შეეძლო მტერი და-მშვიდებით მოეგერიებინა, რადგანაც დარწმუნებული იყო, რომ იაკობინურ რესპუბლიკა მისი ინტერესების სადარაჯოზე იდგა. კონვენტის დეკრეტი ფეო-დალურ ვალდებულებათა გაუქმების შესახებ, ლაზიბათვის მიწების შესყიდ-ვის გაადვილება და პირველი მოხმარების საგნებზე ფასების ნორმირება, — შესანიშნავ სააგიტაციო საშუალებებს წარმოადგენდნენ. ამასთანავე გლეხი-ჭარისკაცი დარწმუნებული იყო, რომ მისი არყოფნის დროს მისი მეურნეობა არ მოიშლებოდა. II წლის 28 ნივთს კონვენტმა გამოსცა სპეციალური დე-კრეტი. „სამშობლოს დამცველთა მიწების შინდარჩენილთა მიერ მოვლა-პა-ტრონობის შესახებ“. სამწუხაროდ, ლუკინი ამ მოკლე ანალიზით კმაყოფილ-დება და ამ საკითხის ირგვლივ სიტყვას აღარ აგრძელებს.

ლუკინის ნაშრომში მრავალი საკითხი სრულიად ახლებურადაა გაშუქე-ბული (ეროვნული გვარდიის შექმნა, ომის აღმოცენება, რომესპიერის პოზიცია ომის საკითხში, ბუჩუჟაზიის სამხედრო პოლიტიკის კლასობრივ-შეზღუდული ხასიათი, ჭარისკაცთა ამბოხების კლასობრივი რაობა, არმიის საკითხში უი-რონდისტებისა და იაკობინელების ბრძოლის არსი, ოფიცერთა ადგილი რევო-ლუციური არმიის ისტორიაში, არმიის კავშირი ქვეყნის საერთო პოლიტიკურ ცხოვრებასთან, რევოლუციის სამხედრო მოღვაწეთა შეფასება და სხვ.), გა-მოთქმულია მრავალი საინტერესო მოსაზრება, რომელთაც ჩვენ ფრიალ სასარ-გებლო სამსახური გავგვიწივს.

საფრანგეთის რევოლუციური არმიისა და ომების ისტორიის შესახებ მო-გვეპოვება აგრეთვე პოპულარული ნაშრომები, ბროშურები და სტატიები, რომელთა ავტორები არიან ე. ბ ი რ ი უ კ ე ე ი ჩ ი, ი. მ ა კ ო ვ ს კ ი, ხ. ნ. მ ო-მ ჭ ი ა ნ ი, ი. მ. ს ნ ე ე კ ო ვ ი, ვ. ს ტ ა მ ბ უ ლ ო ვ ი და სხვ.¹⁷.

საფრანგეთის არმიისა და ომების შესახებ მოთხრობილია, აგრეთვე, სამ-ხედრო ხელოვნების ზოგადი ისტორიის საბჭოურ გამოცემებშიც, განსაკუთრე-ბულ ყურადღებას იპყრობენ ე. რ ა ზ ი ნ ი ს ა და ა. ს ტ რ ო კ ო ვ ი ს ნაშრო-მები¹⁸.

როგორც ვნახეთ, სპეციალური ხასიათის ლიტერატურა რუსულ ენაზე შედა-რებით ნაკლებად მოგვეპოვება და ძირითადად პოპულარული ხასიათისაა. საბჭო-თა ისტორიკოსებს შორის საფრანგეთის რევოლუციური არმიის ისტორიის სა-კითხს მეცნიერულად უპირატესად ლენინგრაძელი ისტორიკოსი მ. ა. ბ უ კ ო-ვ ე ე კ ა ი ა იკლევდა. რომელმაც აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით პირველი სტატია ჟერ კიდე 1924 წელს დაბეჭდა. მანვე გამოაქვეყნა 1939 წელს საფრანგეთის დიდი ბუჩუჟაზიული რევოლუციის 150-ე წლისთავთან და-კავშირებით ორი ფრიალ საინტერესო მეცნიერულ-პოპულარული წერილი და დაწერა საფრანგეთის დიდი რევოლუციის საბჭოური აკადემიური გამოცემი-სათვის სათანადო თავები, რომლებიც საფრანგეთის რევოლუციურ არმიას შეეხებთან¹⁹. და ბოლოს, 1944 წელს აღნიშნულ თემაზე მან საკანდიდატო დი-სერტაციაც წარმოადგინა²⁰.

მ. ა. ბ უ კ ო ვ ე ე კ ა ი ა ს დისერტაცია უპირატესად ახალი არმიის მშე-ნებლობის საკითხს მიმოიხილავს, დისერტაციაში მრავალი საინტერესო ახა-ლი ფაქტიური მასალაა გამოვლენილი, მაგრამ მათ ზოგჯერ სათანადო დამუ-

მაეება და განზოგადება აკლიათ, ისე რომ, დისერტაციის ზოგიერთი ნაწილი ქრესტომათიის შთაბეჭდილებას ტოვებს; როგორც ჩანს, ახალი ფაქტების ძიებამ გაიტაცა ავტორი — კრიტიკული ანალიზისა და განზოგადების საკმაოდ კარგი ოსტატი (ამაზე მეტყველებენ მისი ადრინდელი ნაშრომები) და მასალის სათანადო ინტერპრეტაციისათვის დრო და, ჩანს, ადგილიც აღარ ეყო. ნაშრომი ძირითადად აგებულია გამოქვეყნებულ დოკუმენტთა, განსაკუთრებით კი კაპიტალური კრებულის „Archives parlementaires“ საფუძველზე. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ამ გამოცემის უზარმაზარი ფოლიანტები გულდასმითაა შესწავლილი (ბუკვეცკაიას მიერ გამოვლენილი ზოგიერთი მასალა ჩვენ გამოკვეთენთ კიდევ). შედარებით ღარიბადაა წარმოდგენილი ავტორის მიერ გამოქვეყნებული ლიტერატურული მასალა.

დისერტაციაში არმიის მშენებლობის ისტორია, ძირითადად, დამფუძნებელი და საჯანონმდებლო კრებების პერიოდშია მიმოხილული, ახალი არმიის ორგანიზების ყველაზე საინტერესო პერიოდი, იაკობინელთა დიქტატურის პერიოდი მკრთალადაა წარმოდგენილი (ნაშრომი შეიცავს 23 თავს, აქედან იაკობინელთა პერიოდს მხოლოდ ბოლო ორი, 22-ე, 23-ე თავები მოიცავენ). თხრობა 1793 წლით წყდება, მაშინ როდესაც 1794 წელი ახალი არმიის ორგანიზების ისტორიაში მნიშვნელოვანია: ამჟამად მთავრდება რევოლუციური არმიის ორგანიზება, რევოლუციური არმია თავის მისიას ძირითადად ამთავრებს, იწყება არმიის მეტამორფოზი, რევოლუციური ომები ბურჟუაზიულ-დაპყრობით ომების ხასიათს ღებულობენ და ა. შ. მიუხედავად ყოველივე ამისა, შრომა, რომელიც გასწია ბუკვეცკაიამ, ფრიად სასარგებლო კვალს ტოვებს. მისი ავტორი კი ჩვენში საფრანგეთის დიდი რევოლუციის არმიის ისტორიის მეცნიერულ საწყისებზე კვლევის პიონერად რჩება.

არ შეიძლება არ მოვიხსენიოთ გამოჩენილი საბჭოთა ისტორიკოსის ე. კ. ტარლეს პატარა, მაგრამ მიმოხილველი წერილი საფრანგეთის რევოლუციური ომებზე; მხედველობაში გვაქვს ევგენი ტარლეს წინასიტყვაობა, რომელიც დიდი ფრანგი მწერლის როზენროლანის ცნობილი ნარკვევის — „ვალმი“ — რუსულ თარგმანს ერთვის. ტარლეს შესავალი და როლანის ნარკვევი შესანიშნავად ავსებენ ურთიერთს და მკითხველს თუ მკვლევარს საფრანგეთის რევოლუციური არმიისა და ომების შესახებ ფრიად საინტერესო მოსაზრებებსა და დაკვირვებებს სთავაზობენ¹⁵¹. საინტერესოა, აგრეთვე, ე. ტარლეს სტატია — „საფრანგეთის ჰეგემონია კონტინენტზე“¹⁵².

როგორც აღვნიშნეთ, საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში არმიის შესახებ სპეციალური გამოკვლევები ნაკლებად მოგვეპოვება. მაგრამ უნდა აღინიშნოს, რომ საბჭოთა ისტორიკოსებს, სამხედრო ისტორიკოსებს, იურისტებს, საფრანგეთის რევოლუციური არმიებისა და ომების ისტორიის ამა თუ იმ კონკრეტულ საკითხთან დაკავშირებით პირდაპირ თუ არაპირდაპირ მრავალი, ფრიად საინტერესო მოსაზრება აქვთ გამოთქმული. მათ საფრანგეთის რევოლუციური არმიისა და რევოლუციური ომების კონკრეტულ საკითხებს არაერთი საინტერესო გამოკვლევა თუ სტატია მიუძღვნეს.

ასე, მაგალითად, უკრაინელმა ისტორიკოსმა ნ. ი. ჩუპრუნმა ფრიად საინტერესო გამოკვლევა მიუძღვნა სენ-ეიუსტის მოღვაწეობას რაინის არმიაში. ნარკვევი რევოლუციური არმიისა და ომების თაობაზე არაერთი საინტერესო მოსაზრება გამოთქმული¹⁵³. ნ. ა. ლევიცკის მონოგრაფია ნაპოლეონის მხედართმთავრული ხელოვნების შესახებ¹⁵⁴ ჩვენთვის საინტერესო მრავალ საკითხს მიმოიხილავს. საფრანგეთის რევოლუციური არმიის ირგვლივ

აქ ბევრი საინტერესო დაკვირვებაა მოცემული. განსაკუთრებით საინტერესოა ახალი არმიის ევოლუციის ავტორისეული ქრონოლოგიური სქემა. საინტერესოა აგრეთვე წარმოდგენილი ახალი ჯარისკაცის ფორმირების სურათი. ყურადსაღებია ი. ფენდელის სტატია კონვენტის კომისრების შესახებ¹⁵³.

საფრანგეთის რევოლუციის სამხედრო სამართლის საკითხებია გაშუქებული ალმა-ათელი მკვლევრის ს. ბულატოვის ნაშრომში — „კონსტიტუანტის სამხედრო-საზღაო სისხლის სამართალი“¹⁵⁴. გავეცანით აგრეთვე ბულატოვის დაუცველ სადოქტორო დისერტაციის — საფრანგეთის რევოლუციის სამხედრო-სისხლის სამართლის კანონმდებლობა 1789—1794 წწ. „ხელნაწერს“¹⁵⁵. მიუხედავად იმისა, რომ ბულატოვის დისერტაციამ თავის დროზე უარყოფითი შეფასება მიიღო¹⁵⁶, მას საფრანგეთის არმიის ისტორიის შესწავლისათვის გარკვეული მნიშვნელობა მაინც აქვს.

ყურადღებას იპყრობს საბჭოთა იურისტის ე. კოროვინის ნარკვევი — „საფრანგეთის 1789 წლის ბურჟუაზიული რევოლუცია და ომის კანონ-წყესები“¹⁵⁷. ცოტა ადრე მანვე გამოაქვეყნა საინტერესო ნარკვევი საფრანგეთის რევოლუციისა და მისი არმიის წინააღმდეგ დივერსიებისა და ჯაშუშობის შესახებ¹⁵⁸. თ. ნ. კოგანმა ნარკვევი მიუძღვნა ვ. წ. „მოღალატე გენერლების“ საკითხს¹⁵⁹.

საფრანგეთის რევოლუციური არმიებისა და ომების შესახებ ბევრი საინტერესო მოსაზრებაა გამოთქმული ა. ლ. ნაროჩნიცის ნარკვევებში. რომლებშიც ავტორი საფრანგეთის რევოლუციის საგარეო პოლიტიკის საკითხებს იხილავს¹⁶⁰. ბუნებრივია, საგარეო პოლიტიკის შესწავლის დროს ნაროჩნიცის წინაშე რევოლუციური არმიებისა და ომების ზოგიერთი პრობლემაც წამოიჭრა; მათ შორის აღსანიშნავია შემდეგი საკითხები: სანკიულოტურ-პლუბურთა საფრანგეთის სამხედრო პოლიტიკა; „ყოფიანებისა“ და „ებერტისტების“ დამოკიდებულება არმიის მშენებლობისა და ომების წარმოებისადმი; ბურჟუაზიისა და პლუბურთა საფრანგეთის დაპირისპირება დაპყრობითი და თავდაცვითი ომების ხასიათის გარკვევაში; არმიის მშენებლობისა და ომის წარმოების საკითხში რომესპიერისტ-იაკობინელთა და მემარცხენეთა ურთიერთდამოკიდებულება; დანტონისტების პოზიციები; რევოლუციური საფრანგეთის მტერზე გამარჯვების სოციალ-ეკონომიურ მიზეზთა გარკვევა; რომესპიერისტთა სამხედრო და საგარეო პოლიტიკაში არსებული წერილობტურ-უხილული ილუზიების არსის განსაზღვრა და სხვ.

მრავალი ნარკვევი და სტატია დაიწერა საფრანგეთის თავდაცვის საქმეში მეცნიერებისა და ტექნიკის მოღვაწეთა დამსახურების შესახებ. უნდა აღინიშნოს, რომ საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ისტორიის ეს მონაკვეთი საბჭოთა ისტორიოგრაფიის მიერ, შედარებით უფრო ფართოდაა შესწავლილი¹⁶¹.

§ II. პრობლემის პერიოდოზაცია

რამდენიმე სიტყვა პრობლემის პერიოდიზაციის ზოგიერთ საკითხზე. სამოქალაქო (პოლიტიკურ) ისტორიაში მიღებულია არმიის პრობლემის რევოლუციის საერთო პერიოდების ჩარჩოებში მოქცევა. მაგალითად, განიხილავენ არმიის პრობლემას დამფუძნებელი კრების, საკანონმდებლო კრებისა და კონვენტის მოღვაწეობის დროს. სამხედრო ისტორიკოსები არმიის ისტორიას უპირატესად არმიის მშენებლობის პერიოდების მიხედვით ყოფენ. ასე, მაგალითად, ცალკე მონაკვეთებად წარმოაჩენენ: ძველი არმიის დაშლას, ეროვნუ-

ლი გვარდიის შექმნას, 1791 და 1792 წლების მოხალისეებს, მასობრივ გაწვევას. ამდგამას, საყოველთაო გაწვევას და სხვ., ისტორიკოსთა ნაწილი არმიის ისტორიას ცალკეული დიდი ბრძოლებითა და განსაკუთრებული მნიშვნელობის სამხედრო მოვლენების შესაბამისად ანაწილებს. ამის მაგალითია შუკეს რევოლუციური ომების ისტორია (გაეიხსენოთ მისი წიგნების სათაურები: „პრუსიელთა პირველი შემოჭრა“; „ვალმის ლაშქრობა“, „ემპაი და ბელგიის დაპყრობა“. „დიუმურიეს ლალატი“, „კიუსტინის ექსპედიცია“, „გიესმბურგი“, „ოში და ელზასისათვის ბრძოლა“, „ვალანსიენი“ და სხვ.). პირველ შემთხვევაში, რეინარის თქმით, „სამხედრო ინსტიტუტების იურიდიულ განსაზღვრასთან გვაქვს საქმე“, რაც, მისი აზრით, გამოიწვევს იმას, რომ მკვლევარი დეტალებში ჩაეფლობა, მოვლენის არსი მხედველობიდან გამორჩება და ხელოვნურობის ტყვე გახდება¹⁶¹. განა შემთხვევითია, რომ ბურჟუაზიული ისტორიკოსთა უმრავლესობა სწორედ ასეთ უზუსტობათა ტყვეა. ცხადია, აქ პერიოდიზაციაში დაშვებული შეცოდებანი მხოლოდ შედეგია, მისთვის კი, უპირატესად, ბურჟუაზიული ისტორიოგრაფიის მეთოდოლოგიურ უქმარობაში უნდა ვეძოთ.

მეორე შემთხვევაში პერიოდიზაცია მხოლოდ სამხედრო ისტორიის ამოცანებს ემსახურება და, ამდენად, მისი ფორმა გამართლებულად გვეჩვენება.

არმიის სამოქალაქო ისტორიის ასპექტში განხილვის დროს ძნელია განისაზღვროს პერიოდიზაციის რაიმე აბსოლუტურად სრულყოფილი ფორმა, სამოქალაქო და სამხედრო ცხოვრების ფრიად რთული და მრავალფეროვანი ხასიათის გამო. აქედან გამომდინარე, პერიოდიზაციის განსაზღვრის დროს სუბიექტური მომენტი არ შეიძლება სავსებით გამოირიცხოს; პერიოდიზაცია უპირატესად პირობითი ნიშნების ხასიათს მიიღებს, ხოლო მოვლენის არსის გარკვევას, ფაქტებისა და განზოგადებათა ურთიერთპროპორციულობის განსაზღვრის ხარისხს, ალბათ, მკვლევრის მეთოდოლოგიური შესაძლებლობანი განაპირობებენ.

არმიის ისტორიის პერიოდიზაციის მეტნაკლებად სრულყოფილ ვარიანტად ა. ლევიცკის მიერ შემოთავაზებული სქემა მიგვაჩნია. ლევიცკი სავსებით სწორად მიუთითებს, რომ საფრანგეთის არმიამ თავის განვითარებაში რამდენიმე ეტაპი განვლო, რომლებიც შეესაბამებოდა რევოლუციის განვითარების ეტაპებს. ვფიქრობთ, ესაა პერიოდიზაციის განსაზღვრის ერთადერთი სწორი პრინციპი¹⁶². აქედან ლევიცკიმ არმიის განვითარების შემდეგი პერიოდები განსაზღვრა:

პირველი ეტაპი: კონსტიტუციური მონარქიისა (1789—1792 წწ.). როცა არმიამ კარდინალური ცვლილებები არ მომხდარა, ძველი, სამეფო, დაქირავებული არმია დარჩა, მას ჩაუტარეს მხოლოდ თერაპევტული მკურნალობა; იგრძნობა ქარისკაცთა მასაში რევოლუციური განწყობის შეღწევა და მისი შემდგომი ზრდა: გააუქმეს მხოლოდ სამეფო გვარდია და პროვინციული მილიცია, შემცირდა დაქირავებულ უცხოური რეჟიმენტების (პოლკების) ოდენობა, რეაქციული ოფიცრობის მასობრივი ემიგრაციის გამო გაიზარდა როლი ახალი ოფიცრებისა, რომელთა შორის ბევრი მესამე წოდებიდანაა გამოსული, ზოგიერთი მათგანი ქარისკაცთა რიგებიდან დაწინაურდა. გამარჯვებულ ბურჟუაზიას ეშინია, რომ მეფემ არმია თავისი ინტერესებისათვის არ გამოიყენოს. ამიტომ იგი სასწრაფოდ ქმნის ეროვნულ გვარდიას, მქონებელ (აქტიურ) მოქალაქეთა შეიარაღების ხარჯზე. ჩვენ დავემატებთ ეროვნული გვარდიის შექმნის მეორე არანაკლებ მნიშვნელოვან გარემოებას: გამარჯვებული ბურჟუაზია

ეროვნულ გვარდიას ქმნის „წესრიგის“ დასაცავად, მას ეშინია რევოლუციური მასების, რომელთა ენთუზიაზმი ყოველდღე იზრდება. ამიტომაც, რომ გვარდიაში მხოლოდ „აქტიურ“ ანუ შეიღებულ-მკონებელ მისახლეობას აერთიანებენ, ე. ი. მდიდარი იარაღდება ღარიბის წინააღმდეგ. ბურჟუაზიას „ძველი რეჟიმის“ არმიის იმედი ნაკლებად აქვს. არმია სულ უფრო და უფრო რევოლუციური ხდება და თავისი დემოკრატიული შემადგენლობის გამო ხალხთან უფრო ახლოა. ძველი არმიის გვერდით იქმნება ახალი, „მოხალისეთა არმია“, ოფიცერთა არჩევითობით. აქაც ბურჟუაზია ცდილობს „აქტიურთა“ მოზიდვას. ანუ ბურჟუაზიას სურს „ბურჟუაზიული არმია“. 1791 და 1792 წწ. მოხალისეებმა ბევრ რამეში ვერ გაამართლეს იმედები. დასასრულ სამეფო კარის ღალატი, წარუმატებლობა ფრონტებზე და 10 აგვისტოს გადატრიალები, ანუ პირველი ეტაპის ფინალი.

მეორე ეტაპი: ეროვნულ-დემოკრატიული რევოლუცია. არმიის რეორგანიზაციის აუცილებლობა. „სამშობლო საფრთხეშია“. მასობრივი გაწყვევა, საზოგადოებრივი ხსნის კომიტეტის შექმნა, „ამალგამა“. ნაციონალური გვარდიის რიგების შემცირება (გვარდიელები მიდიან მოხალისეებად არმიაში), ოფიცერთა კორპუსის სრული გადახალისება. დიუმურიეს ღალატი, ეროვნულ-დემოკრატიული პოლიტიკის კრახი, ფრონტზე წარუმატებლობანი.

მესამე ეტაპი: იაკობინელთა დიქტატურა, ანუ ახალი არმიის ორგანიზების წარმატებით დაგვირგვინება, ახალი არმიის შექმნისა და მტერზე გამარჯვების სოციალ-ეკონომიური და პოლიტიკური საფუძვლების (ფეოდალიზმის გაუქმება, საყოველთაო-საარჩევნო უფლებები, ქარისკაცთათვის პოლიტიკური უფლებების მინიჭება; სახელმწიფო დახმარება ომის ინვალიდებსა და ქარისკაცთა ოჯახებს და სხვ.; 1793 წლის 4 აპრილს კომისართა ინსტიტუტის შექმნა; „ამალგამის“ დასასრული; ოფიცერთა შემადგენლობის სრული დემოკრატიზაცია; მიღება 1793 წლის 23 აგვისტოს კანონისა საყოველთაო-სამხედრო სავალდებულო სამსახურის შესახებ და სხვ.

ლევეცკის სქემა უპირატესად მაინც არმიის მშენებლობის საკითხს ეხება. ჩვენს ნარკვევში კი არმიის ისტორიის სხვადასხვა ასპექტით განხილვის ცდაა მოცემული. არმიის მშენებლობის ისტორიასთან ერთად, პირველ ყოვლისა, გვინტერესებს არმიის რევოლუციური როლი (უპირატესად შინ, ნაწილობრივ გარეთაც), გვინტერესებს რევოლუციური ომების სასწაულებრივი წარმატების სოციალური, ეკონომიური და პოლიტიკური საფუძვლები, ბურჟუაზიის სამხედრო პოლიტიკის კლასობრივი არსი და სხვა მრავალი. ასეთ პირობებში პერიოდიზაციისათვის რაიმე საერთო კრიტერიუმის გამოთხადება ძალიან ჭირს. ყველა ვარიანტში პერიოდიზაციის ესა თუ ის სქემა მაინც პირობითი ნიშნის ხასიათს ღებულობს. ერთადერთ ხელსაყრელ ვარიანტად რევოლუციის სამ ეტაპად (1789-92, 1792-93, 1793-94) დაყოფა მიგვაჩნია და არმიის ისტორიის საკითხები მის შესაბამისად განვალაგეთ.

პირველი ეტაპი ძირითადად ემთხვევა დამფუძნებელი კრების მოღვაწეობის პერიოდს, მეორე — საკანონმდებლო კრებისას, მესამე — კონვენტის მოღვაწეობას. ნაშრომში მოვლენათა მსვლელობას შესაბამისი განლაგება მივეცით. პირველი წიგნი შემოიფარგლა დამფუძნებელი კრების საქმიანობით. მეორე — საკანონმდებლო კრების და კონვენტის პერიოდით.

კველი სამეფო არმია რევოლუციის წინ და დასაწყისში

§ 1. კონსტიტუტი „კველ რეჟიმსა“ და შეიარაღებულ ძალებს შორის

1. მდგომარეობა არმიაში რევოლუციის წინ

XVIII საუკუნის განმავლობაში ფრანგული აბსოლუტიზმი აღმოჩნდა კრიზისის წინაშე, რომელმაც სულ უფრო და უფრო ფართო ხასიათი მიიღო და ამავე საუკუნის დამლევს ფეოდალურ-აბსოლუტისტური სისტემის სრული კატასტროფით დამთავრდა. ამ საერთო ხანგრძლივი კრიზისის შემმუსვრელი ხელი მისწვდა მუდმივ დაჭირავებულ არმიასაც, რომელიც ფეოდალურ-აბსოლუტისტურ სისტემასთან ერთად დაკნინდა და გადაგვარდა.

რევოლუციის წინ საფრანგეთის მუდმივი დაჭირავებული არმია ქარის სამი სახეობისაგან შედგებოდა: სამეფო გვარდია, რეგულარული (ანუ სახაზო) ჯარები და ე. წ. პროვინციული „ჯარები, ანუ მილიციის“. საფრანგეთის არმიაში ფრანგებთან ერთად დიდი რაოდენობით მსახურობდნენ უცხოელები (გერმანელები, შვეიცარელები და სხვ.)¹.

სამეფო გვარდია (Maison militaire du roi) წარმოდგენილი იყო კავალერისტთა და ქვეითთა პრივილეგირებული სამი შენაერთით: „მეფის პირადი მცველი რაზმი“ (1288 მებრძოლი, მხოლოდ თავად-აზნაურები, მათ ლეიტენანტზე ნაკლები წოდება არ ჰქონდათ) იყოფოდა ოთხ ასეულად, ასეულთ მეთაურობდნენ კაპიტნები, როგორც წესი, უმაღლესი არისტოკრატიის წარმომადგენელი (რევოლუციის წინ ეს თანამდებობა ეკავათ ვინისა და ვილენუას ჰერცოგებს, პრინცებს პუასა და ლუქსემბურგს); „ფრანგული გვარდია“ (3642 მებრძოლი. ოფიცრობა მხოლოდ თავდაზნაურობა, მათ პოლკში იშვიათად ნახავდით, ფაქტიურ სამსახურს უნტერ-ოფიცრები (Sous-officiers)² ასრულებდნენ. მათი რიგებიდან გამოვიდნენ რევოლუციისა და იმპერიის ეპოქის გამოჩენილი მხედართუფროსები: ლაზაროში, ლეფეერე, ფრიანი და სხვ.) და „შვეიცარული გვარდია“ (2248 მებრძოლი, ძირითადად შვეიცარელები). სამეფო გვარდიის ჯარისკაცებს ეძლეოდათ ჩვეულებრივზე მეტი ჯამაგირი, უკეთ აკმევდნენ და აცმევდნენ, ოფიცერთა შემადგენლობა სპეციალურად იყო შერჩეული და დიდ პატივისცემაში ჰყავდათ. გვარდია ძირითადად მეფის პირად სამსახურში იმყოფებოდა.

ფებოდა და სახელმწიფოს (მეფის) შინაგანი დაცვის ფუნქციას ასრულებდა, გვარდია ბრძოლაში იშვიათად მონაწილეობდა.

შეიარაღებული ძალების ძირითად ბირთვს ქმნიდა რეგულარული (სახზო) ჯარები (ქვეითი ნაწილები, კავალერია, არტილერია და ე. წ. საინჟინრო შენაერთები). აქაც, ფრანგებთან ერთად უცხოელებიც მსახურობდნენ. რევოლუციის წინ რეგულარულ არმიაში იყო: ქვეითთა 102 პოლკი (რეგიმანი)³ 79 ფრანგული, 23 უცხოური — შვეიცარული (11), გერმანული (8), ირლანდური (3), ბელგიური — ლიეჟის (1); კავალერიის 62 პოლკი (206 ესკადრონი), არტილერიისტთა (სამეფო საინჟინრო ანუ „სწავლულთა“ კორპუსი) 7 პოლკი.

პროვინციულ ჯარს („მილიცია“) სარეზერვო მნიშვნელობა ენიჭებოდა, ომის დროს იგი ასრულებდა „შავ“ სამუშაოს (საწყობების, ხიდების, გზების, ნავსადგურების, ციხესიმაგრეების დაცვა; მას ეკისრებოდა საგარნიზონო სამსახური, „მუშა-ბატალიონების“ მოვალეობის აღსრულება. პროვინციისა და საომარი მასალის ტრანსპორტირება, მისი დაცვა და სხვ); მილიციელები განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობაში იმყოფებოდნენ. მათ ნაკლები ყურადღება ექცეოდათ. რეგულარული არმია მილიციის მიმართ ქედმაღლურ დამოკიდებულებას იჩენდა. მილიცია წარმოდგენილი იყო ე. წ. სამეფო გრენადერთა 13 პოლკით, 12 პროვინციული პოლკითა და ორმოცამდე საგარნიზონო ბატალიონით⁴.

„ძველი რეგიმის“ განმავლობაში რეგულარულ არმიაში ჯარისკაცებად ქვეშევრდომების გაწვევის წესი (რეკრუტი) არ მოქმედებდა. არმიის დაკომპლექტება ხდებოდა დაქირავების (გადმობირების) საშუალებით. ომების გაზრდილი მასშტაბების პირობებში ასეთი წესით შედგენილი არმია მოთხოვნილებას ვერ აკმაყოფილებდა ვერც რაოდენობრივად, ვერც თვისებრივად.

მუდმივი არმიის ჯარისკაცთა დაქირავებას ოფიციალურად ნებაყოფლობითი ხასიათი ჰქონდა. სინამდვილეში კი არმიაში (იქ არსებული უმძიმესი პირობების გამო) თითქმის არავინ ეწერებოდა, ამიტომ ფაქტიურად დაქირავებას იძულების, მოტყუებისა და შანტაჟის ხასიათი მიეცა. საფრანგეთის მეფეები, როგორც წესი, უარის შემთხვევაში ციხითაც კი იმუქრებოდნენ. ჯარისკაცებს აგროვებდნენ განურჩევლად როგორც ფრანგებს, ასევე უცხოელთა შორის. შექმნილი იყო მათი დაქირავების თავისებური საერთაშორისო ბაზარი. ჯარისკაცებად, ჩვეულებრივ, ეწერებოდნენ „მესამე წოდების“ შვილები, სოფლისა და ქალაქის ღარიბ-ღატაკნი. დიდი იყო დეკლარისებული ელემენტების (ლუპმენპროლეტარიატი) ნაკადი. არმიაში ეწერებოდა ბევრი ავანტიურისტი, ბედის მამიებელი, უსაქმო, სისხლის სამართლის დამნაშავე, მაწანწალა თუ მათხოვარი, პირად ცხოვრებაში უბედური, ერთი სიტყვით ცხოვრების სხვადასხვა ნაძირალა ელემენტი. არმიაში მათ იზიდავდა მუნდირის ერთგვარი პრიორიტეტი, გარკვეული თანხა (ერთდროული თანხა კონტრაქტის დადებისას, მერე ჯარისკაცის ხელფასი). დამკირავებლები (recruteurs) დაძრწოდნენ მთელს საფრანგეთში, სახალხო ღღესასწაულების ღღეებში, ბაზრებსა და სამიკიტნოებში და არმიისათვის მოხალისეებს აგროვებდნენ. კონტრაქტზე ზღლის მოწერას უპირატესად მოტყუებით, დამოძვრისა და ძალმომრეობის გზით ახორციელებდნენ.

„არმია, — წერდა მანსიონი (Mention), — თავდაპირველად ეს იყო აუზი, სადაც მოედინებოდა სოციალური ორგანიზმის ყველა უსუფთაობა და ნაყარ-ნუყარი⁵. დეკარტი ამბობდა, რომ ადამიანთა უმრავლესობას არ-

მიაში იზიდავს ორი რამ: უსაქმურობა და ჭარყვნილობა⁶. ცნობილი ჰუგენოტი, მარშალი ანრი როჰანი თავის წიგნში „Le parfait capitaine“ (სრულყოფილი მხედართმთავარი) აკრიტიკებდა დაქირაავების ისეთ წესს, როცა არმიაში მოდიან „ყალბადანდები და არამზადები, რომელთაც ერთი რამ შეუძლიათ — ქურდობა“⁷. მთელი უბედურება ის იყო, რომ ჭარისკაცთა ჯანსაღი ნაწილიც „ყალბადანდების და არამზადების“ მდგომარეობაში ვარდებოდა იმ ჯოჯოხეთური პირობების გამო, რომელიც არმიაში სუფევდა.

ჯერ კიდევ ანრი IV-ის ცნობილი მინისტრი სი ლი აღნიშნავდა, რომ იბუღებითი წესით მოგროვებოდა მუდმივი არმიის შენარჩუნება შეიძლება მხოლოდ ჯოხით, ციხით და სახარხოზელთ. მონტესკიემ დაქირაავებულ ჭარისკაცებს „ყოველი ერის ყველაზე უფრო დამცირებული ნაწილი უწოდა“⁸. საველალო მდგომარეობაში მყოფი ჭარისკაცები და უნტერ-ოფიცრები თავს მსხვერპლად შეწირულად თვლიდნენ, — აღნიშნავს მარსელ რეინარი⁹.

„ძველი რეგიმის“ მესვეურები ნათლად ხედავდნენ დაქირაავების წესის მანკიერებას და ცდილობდნენ უპირატესად საკუთარი მოსახლეობის გაწევების (რეკრუტირების) გზით შეექმნათ მუდმივი ეროვნული სამხედრო რეზერვი. ეს წინადადება ჯერ კიდევ სი ლიმ წამოაყენა, მისი პრაქტიკული განხორციელება სცადა (უშედეგოდ) კარდინალ მარშელიემ, ლუი XIV-ემ და სხვ. „ძველმა რეგიმმა“ დაქირაავების მეთოდოღნაჲვადც ვერ შეცვალა. ვერც არმიის ეროვნულ ბაზაზე დაკომპლექტება გახდა შესაძლო. ეროვნული დაქირაავებული ელემენტის ზრდის პირობებში უცხოელთა დაქირაავება კვლავ ძალაში იყო.

ეროვნული გაწვევა საფუძვლად დაედო „პროვინციულ მილიციას“. მილიციელთა გაწვევა ხდებოდა მხოლოდ ომიანობის დროს, თემებისა და სამრევლოების მიხედვით. 1724 წლიდან გაწვევა ქალაქებსაც შეეხო. თითოეულ რეგიონს უნდა გამოეყვანა თითო ახალწვეული, ჯერ ჩვეულებრივი ხმის უმრავლესობით, მერე (1691 წლიდან) — კენჭისყრით. მილიციელის შენახვა (ხელფასი, საკვები, ტანისამოსი, იარაღი) საზოგადოებას ეკისრებოდა. ამ თანხას ნაწილობრივ იხდიდა წვევამდელის ოჯახი. მშვიდობიანობის დროს მილიციელები სახლში იყვნენ, ჩვეულებრივ ცხოვრებას ეწეოდნენ და კვირაში ერთხელ იკრიბებოდნენ წვრთნისა და ვარჯიშისათვის. 1726 წლიდან „მილიციას“ ახალა ჟუნქცია მიენიჭა. იგი იქცა მოქმედი რეგულარული არმიის უკვე საბრძოლო რეზერვად. მილიციელის ბრძოლისუნარიანობა დაბალი იყო, მას აკლდა სათანადო წვრთნა, ზოგიერთმა მათგანმა წესიერად თოფის ხმარებაც არ იცოდა¹⁰. „ძველი რეგიმის“ კრიტიკოსები მილიციის ინსტიტუტსაც ესხმნენ თავს. ერთ-ერთ ჩივილის რეულში (წემუარის ოლქიდან) ნათქვამია, რომ როცა ძველად აზნაური თავისი ხარჯით სალაშქროდ მიდიოდა (ფეოდალური ლაშქარი), ეს გასადები იყო, ამაში იგი იღებდა ფიფს (ლენს), პრივილეგიებს, ჭილოღებს და სხვ. ხალხი კი ამ სამსახურში არაფერს იღებს, ესაა გამოვლენა მონობისა, ნაცვლად სამშობლოსადმი ერთგულებისა და სამსახურისა¹¹.

„მილიციაში“ გაწვევის დროს ფართოდ დაინერგა „მონაცვლეობის“ სამარცხეინო წესი. მცირედი თანხით შეიძლებოდა წვევამდელისათვის „შემცვლელის“ დაქირაავება. ამ გარეგებაზე მზად იყვნენ უმისათარონი, მაწანწალები, ნაძირალები, ნაციხარები, პოსპიტლიდან გამოწერილი უპატრონო ავადმყოფები, უპატრონოთა სახლებიდან, ღარიბთა თავშესაფრებიდან გამოყვანილი პირები და სხვ. „მონაცვლეობით“, როგორც წესი, სარგებლობდა სოფლის და ქალაქის მოსახლეობის შეიძლებული ნაწილი.

პროგრესული საფრანგეთი გმობდა მილიციის არსებულ სისტემას. ფიზიკატების აზრით. იგი იწვევდა აუნაზღაურებელ დანაკლისს აგრიკულტურისათვის. ფილოსოფოსები ამ სამსახურს ადამიანის თავისუფლებისა და უფლებების შეურაცხყოფად თვლიდნენ¹². სამხედრო მოღვაწეები (მაგალითად, სენ-ჟერმენი) ამ სისტემას სამხედრო თვალსაზრისით მიუღებლად თვლიან და ა. შ.¹³.

ოფიცერთა დესპოტიზმმა არმაში, რევოლუციის წინ არნახულ ფარგლებს მიაღწია. ოფიცრების თანამდებობა მემკვიდრეობით გადადიოდა, იყიდებოდა. აქედან გამომდინარე, ორივე შემთხვევაში, ოფიცრები თავიანთ გამგებლობაში მყოფ შენაერთებს თავიანთ საკუთრებად თვლიდნენ და მათ შემოსავლის წყაროდ მიიჩნევდნენ. მათთვის ასეული ან პოლკი წარმოადგენდა თავისებურ სასპეკულანტო ღირებულებას; ისინი ჭარისკაცთა უმოწყალო ძარცვის ხარჯზე ცდილობდნენ ამ საქმეში დაბანდებული კაპიტალის პროცენტების ამოჭაჩვას¹⁴. გარდა ამისა, ოფიცრები ჭარისკაცთა საშუალებით ამუშავებდნენ მათთვის განკუთვნილ მიწებს. მეფისა და დედოფლის ფავორიტმა გრაფმა ესტერ-ჰაზიმ 1764 წელს, 24 წლის ასაკისამ მიიღო პუსართა პოლკი (ქ. ვალანსიენ-ში). ადგილობრივმა კომუნამ პოლკის საჭიროებისათვის დაუთმო გრაფს დიდი მამულები (ქალაქთან ახლოს, როკრუაში); ეს მიწა გრაფმა საკუთარ მამულად აქცია, იგი მას ამუშავებდა ჭარისკაცთა ხელით და დიდ შემოსავალს ღებულობდა¹⁵.

სამხედრო შენაერთების საჭიროებისათვის გამოყოფილი მიწების ოფიცერთა მიერ საკუთარი გამდიდრებისათვის გამოყენება საყოველთაო მოვლენად იქცა. ასეთი მიწების ჩამორთმევის საკითხი რევოლუციის დასაწყისიდანვე დაისვა. ამ ნიადაგზე ხშირი იყო კონფლიქტი ოფიცერთა კორპუსსა და მუნიციპალურ ხელისუფლებას შორის. აღნიშნულთან დაკავშირებით „მერის არქივში“ საინტერესო საბუთია დაცული¹⁶. მეცის ციხესიმაგრის გარნიზონის მფლობელობაში მყოფ მიწებს გარნიზონის ოფიცრობა პირადი გამორჩენისათვის იყენებს, მიწას იჯარით ადგილობრივ გლეხებსაც კი აძლევენ. მუნიციპალიტეტი მოითხოვს გარნიზონისათვის მიწების ჩამორთმევას, ოფიცრებმა ხელფასი უნდა იკმაოონ. მიწები პატარა ნაკვეთებად მოხუც პენსიონერ ოფიცრებს მაინც დაეურიგოთო, აღნიშნავენ მუნიციპალიტეტის მესვეურები. ოფიცრობამ განგაში ატეხა. სამხედრო მინისტრმა ამჯერად (1789 წელი) საკითხი მათ სასარგებლოდ გადაწყვიტა.

ჭარისკაცთა უმოწყალო ექსპლუატაციისა და ძარცვის გზით ოფიცრების მიერ საკუთარი ჭიბების გასქელება საყოველთაო მოვლენად იქცა და იგი „ძველი რეჟიმისათვის“ დამახასიათებელ ბოროტებათა შორის ერთ-ერთი ყველაზე უფრო მტკივნეული გახდა.

მასობრივი ზასიათი მიიღო ოფიცერთა მიერ ცენტრალიზებული წესით გამოყოფილი თანხების გაფლანგვამ და მითვისებამ, რაც საყოველთაო მეჭრთამეობისა და აჟიოტაჟის პირობებში თითქმის დაუსჯელად ხდებოდა. საფინანსო რეჟიმის კონტროლიორები — კომისრები (მთავრობის მიერ დანიშნული პირები) თვით იყვნენ ამ აჟიოტაჟის მონაწილენი. როგორც წესი, ნაწილები არასრულად იყო დაკომპლექტებული, კომისარს კი სრულად წარუდგენდნენ. ამ მიზნით ღრობით ქირაობდნენ უცხო პირებს (passe-volant), ასევე ბოროტება ხდებოდა ცხენების, ტანისამოსის, იარაღისა და სხვა ფასეულობის აღწერის დროს. ოფიცერთა, პირველ ყოვლისა, შენაერთთა მეთაურების, კაპიტნებისა

და კოლონელების (პოლკოვნიკების) კერძომესაკუთრული ტენდენციები იზრდებოდა, მისი შეჩერება შეუძლებელი აღმოჩნდა.

ოფიცერთა ყველა თანამდებობის პატენტთა გაყიდვა ხდებოდა ცენტრალიზებული წესით. მეფის სახელით. ყველა პატენტის ფასი წინასწარ იყო განსაზღვრული. ახლადგამომცხვარი ოფიცერი, როგორც წესი, ცდილობდა რაც შეიძლება სწრაფად ამოეჭაჩა დახარჯული ფული, პირველ ყოვლისა, ჯარისკაცთა ხარჯზე. ოფიცერთა კორპუსის მიერ არმიის უმოწყალო ძარცვამ საყოველთაო და სისტემატური ხასიათი მიიღო. იფლანგებოდა მათთვის განკუთვნილი თანხები, სურსათი, ტანისამოსი. „გლენზობის მდგომარეობის შემდეგ ჯარისკაცთა მდგომარეობა ყველაზე უფრო საშინელი იყო. საეჭარისთა გენახათ მათთვის განკუთვნილი პური და თქვენ ამაში აღვილად დარწმუნდებოდით“, — წერდა დემოკრატი ჟურნალისტი ლუი სტალი.¹⁷

რევოლუციის წინ ჯარისკაცებს ჯამაგირს ფაქტიურად აღარ უხდიდნენ, ისინი დანაკლისს ძარცვა-გლეჯით ივსებდნენ. მაროდორობა ძველ არმიაში ჩვეულებრივ მოვლენად იქცა, ჯარისკაცები სძარცვავდნენ და აწიოვებდნენ მოსახლეობას, ღებერტირობამ მასობრივი ხასიათი მიიღო. პერმანენტული პროგრესული ხასიათის ფინანსური კრიზისი აბსოლუტიზმისათვის განუკურნებელ სენად იქცა. ჯარისკაცებისათვის ხელფასის გაცემის მოგვარება ლეტელიედან დაწყებული ყველა მინისტრმა სცადა, მაგრამ ამაოდ. ესტერჰაზი გვარწმუნებს, რომ დებრიენის გადადგომის ერთ-ერთი მიზეზი იყო ის, რომ მისმა მთავრობამ ვერ შეძლო არმიისათვის ხელფასის გადახდა¹⁸.

ხშირი იყო შემთხვევა, როცა უმაღლესი წოდების ოფიცერები და ღირსი მოხელეები იძულებულნი ხდებოდნენ თავიანთი ჭიბიდან გაეღოთ მოწყალეობა და ამით დამპყველელი და ჩამოფლეთილი ჯარისკაცებისათვის ერთგვარი შეღავათი მიეცათ. ამ „ქველმოქმედებით“ ტრადიციას საფუძველი ჩაუყარა სიძინწით სახელგანთქმულმა კარდინალმა ჟულიო მაზარინიმ.

ასეთივე სავალალო მდგომარეობა იყო არმიის მატერიალური მომარაგების სფეროში. XVI საუკუნემდე სამეფო არმიას (ფეოდალურ ლაშქარს) ინახავდნენ ჩვეულებრივ რეკვიზიციის ხარჯზე. ომის დროს ხშირად იყენებდნენ პრინციბს: „ომი კვებაჲს ომს“. სიულიმ შემოიღო არმიის მომარაგების კერძო იჯარის წესით გაცემა. ამიერიდან ეს საქმე დაეკისრათ კერძო პირებს — არმიის მომარაგებლებს (munitionnaires). ამიერიდან არმიის მომარაგება კერძო ანტრეპრისის მფლობელთა ხელში სპეკულაციისა და აშკარა ძარცვის საგნად იქცა.

რიული, ლეტელიე, ლუკუა, ლუი XIV და სხვები შეეცადნენ ჯარისკაცთა მდგომარეობის შემსუბუქებას. მათი ღონისძიებანი ვერ გასცდა უკუდო ქველმოქმედების ფარგლებს. ლუი XIV ჯარისკაცებს ფორმისა და აღჭურვილობის შესაძენად დამატებით აძლევდა მცირე თანხას (მანამდე ჯარისკაცს ფორმა და აღჭურვილობა ჯამაგირის ხარჯზე უნდა შეეძინა): თუ ფული არ იყო, მაშინ ჯარისკაცს ხელფასის ნატურის სახით აძლევდნენ, თამბაქო და მარილი მათ ეძლეოდათ შედარებით იაფ ფასებში; დაჭრილთა და დაერდომილთათვის შეიქმნა ლაზარეთები; დაერდომილ და ინვალიდ ჯარისკაცთათვის შემოიღეს გარკვეული დახმარება (ანრი IV-ემ პარიზში დეზიურსენის ქუჩაზე მოაწყო სათვისტომო, სადაც საკუთარი ხარჯით ინახავდა ზოგიერთ ვეტერანსა და ინვალიდს. რიულიემ შექმნა მსგავსი დაწესებულება — „წმინდა ლუის საკომანდრო“, ლუი XIV-ემ პარიზში ინვალიდებისა და ვეტერანებისათვის ააშენა სპეციალური შენობა — „ინვალიდთა სასახლე“ („Hôtel Royal des Invalides). ინვალიდებს და ვეტერანებს „ძველი რეჟიმი“ აძლევდა

ეკლესიებსა და მონასტრებში მნეს ადგილის დაკავების პრივილეგიას. ინვალიდ-თა და ვეტერანთა უმრავლესობის ხედრი იყო მაწანწალობა, მათხოვრობა და ბოლოს — უპატრონოდ სიკვდილი.

ლუი XIV-ის მეფობის მეორე პერიოდიდან მოყოლებული ვითარება კიდევ უფრო გართულდა, ფინანსური კრიზისი პერმანენტულ სიმძნელედ იქცა. ფუ-ლის კურსი ეცემა, ჯამაგირი კი არ მატულობს, საერთოდ მას აღარავენ იხდის. „ძველი რეჟიმის“ ეს უკანასკნელი სენი დიდმა ინგლისელმა დრამატურგმა ბე რ-ნარდ შოუმა ც შენიშნა და რევოლუციის განვითარების ისტორიაში მნი-შვნელოვანი როლი მიაკუთვნა. იგი წერდა: „საფრანგეთის რევოლუციამ, რო-მელიც სრულ განადგურებას გადაარჩა მონარქიის იმ ჩვეულების გამო, რო-მლითაც ჭარისკაცებისათვის ჯამაგირის გადახდა სულ ცოტა ოთხი წლით გვიან-დებოდა ხოლმე, ყოველივე ეს შეიცვალა სხვა ჩვეულებით: ყველა შესაძლე-ბელ პირობებში საერთოდ სხვა არაფრით გადაეხადა გარდა დაპირებებისა და პატრიოტული შექებებისა“¹⁹.

„ძველი რეჟიმის“ დროს ჭარისკაცი წარმოადგენდა ცოცხალ ნივთს, ავტო-მატს და უფროსის ბრძანების ბრმად აღმსრულებელს. ლუი XVI-ის სამხედრო მინისტრმა გრ აფ მა სენ-ჟერმენმა არმიაში სათანადო დისციპლინა შექმნა. იგი დაუმორჩილა წვრთნისა და დისციპლინის პრუსიულ მეთოდებს, საფრანგეთის არმიაში დამკვიდრდა „ჯოხის დისციპლინა“, არაადამიანური, ბარ-ბაროსული სასჯელების მთელი სისტემა (გაწყეპლა, დადაღვა, გალერაზე გაგ-ზაენა, საპყრობილე, „ფუხტელი“ — ჭარისკაცთა მწკრივში ხმლის ყუთით ცემა და სხვ.), ახალი კოდექსი (სენ-ჟერმენის მიხედვით, „პრუსიული წყეპლის შერბილებული ფორმა“) არ შეესაბამებოდა ფრანგი ხალხის ჩვევებსა და სუ-ლიერ განწყობას, მან კიდევ უფრო გააღრმავა არმიის კრიზისი. ეო რ ე ბ უ-შ ა რ ი ს სამართლიანი თქმით, „შეიდწლიანი ომის შემდეგ საფრანგეთში პრუ-სიული დისციპლინის შემოღება იყო ნამდვილი გაუგებრობა“²⁰. საშინელ დღე-ში იყვნენ სამხედრო მგზლუარები. აქ არ ერიდებოდნენ ბოროტების დიდე-ბას, საბაგირე თოკით ცემას, შპილზე გამობმას და სხვ. თვით პრინცი კო ნ-დ ე ე კ ი აღშფოთებული იყო ამ ვითარებით. იგი წერდა: „ვერონაში არსებობს ჭარისკაცთა (ფრანგ — გ. კ.) კეთილშობილი რასა, რომელსაც კარგი სიტყვით სამყაროს კიდემდე მიიყვან, რომელთა დასჯა და წაქეზება თვალის გადახედ-ვითაც შეიძლება. თუ თქვენ მას საკუთარი თავის წინაშე დაამცირებთ. რო-გორღა შეძლებთ შთაუწერგოთ მას სამხედრო ღირსებისა და დიდების აზ-რი?“²¹

ჭარისკაცთა ბედს თითქმის იზიარებდა საფრანგეთის ძველი არმიის უნ-ტერ-ოფიცერთა მრავალრიცხოვანი ინსტიტუტი (სერჟანტი — sergent, იგივე კავალერიაში — maréchal de logis; კაპრალი — caporal და უფ-როსი ჭარისკაცი (თანამედროვე ეფერიტორი) — anspessade, ანუ appointé); მათი ხელფასი ჭარისკაცებთან შედარებით მაღალი იყო, მაგრამ საერთო ფონზე მაინც მათხოვრულად გამოიყურებოდა (უნტერ-ოფიცერთა ხელფასი დღეში შეადგენდა საშუალოდ 9-14 სუს, მანუფაქტურის მუშა ილ-ებდა, საშუალოდ, 20-80 სუს), მაშინ როდესაც მთელი მძიმე სამუშაო მათ ზურგზე გადადიოდა, ფუქსეაბი და უვიცი ოფიცერები ხანგრძლივი დროის გან-მავლობაში მთელ შენაერთებს მათ ბედის ანაბარად ტოვებდნენ. ისინი ხელ-მძღვანელობდნენ და წარმართავდნენ მთელ სამწყობრო მეცადინეობას, ჭა-რისკაცთა სამხედრო აღზრდის მთელ რთულ პროცესს. უნტერ-ოფიცრობა „მესამე წოდების“ შვილი იყო და „ძველი რეჟიმის“ მოწინააღმდეგეთა ბანაყ-

ში იმყოფებოდა, მან საფრანგეთის არმიაში რევოლუციური სულის დანერგვის საქმეში ძალზე მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა. უმაღლესი და უფროსი ოფიცრობა უნტერ-ოფიცრობის მიმართ აბსოლუტურ უმადურობას იჩენდა და ისე ექცეოდა როგორც ჩვეულებრივ ჯარისკაცებს. ოფიცერთა და უნტერ-ოფიცერთა შორის მუდამ დაძაბული ურთიერთობა იყო.

ჯარისკაცთა მდგომარეობა რევოლუციის წინ განსაკუთრებით მძიმე შეიქმნა. არმიაშიც მკვეთრად იგრძნობოდა ფეოდალურ-აბსოლიტისტური სისტემის უკიდურესი, მწვევე კრიზისული მდგომარეობა. ფინანსურად გაკოტრებული მეფის მთავრობა არმიას ჯამაგირს საერთოდ აღარ უხდოდა, კვება უკიდურესად ცუდი იყო, ულუფა შემცირდა, ხშირად არმიას უვარგის პურს და გაფუჭებულ ხორცს აწვდიდნენ. ყაზარმებში სუფევდა საშინელი პირობები, ჯარისკაცები ცხოვრობდნენ როგორც პირუტყვები, ერთ ოთახში ცხოვრობდა 30-40 კაცი, ხშირად ორ-სამ ჯარისკაცზე ერთი საწოლი მოდიოდა, ჰიგიენა და სანიტარული წესრიგი გამოირიცხული იყო, გავრცელდა მოარული სენი, ექიმი და წამალი არ იყო. შექმნილი ვითარება „ფრანგულ ენციკლოპედიაში“ კი ჩაიწერა. აქ აღნიშნული იყო, რომ „ძველ რეჟიმს“ ჰიგიენისა არაფერი ღაფგება, თვით საავადმყოფოებშიც კი საშინელი ანტისანიტარია სუფევდა²². ჯარისკაცთა შორის მასობრივ მოვლენად იქცა ლოთობა, აზარტული თამაშობანი, ვენერიული დაავადებანი. ამ უკანასკნელმა იმდენად ფართო ხასიათი მიიღო, რომ არმიის რეფორმებთან დაკავშირებით შემუშავებულ ერთ-ერთ პროექტში ავტორმა — საინჟინრო ჯარების კაპიტანმა მორლემ ამ საკითხს საგანგებო მუხლი (№ 67) მიუძღვნა, სადაც აღნიშნული იყო, რომ საფრანგეთსა და მის კოლონიებში ვენერიული სენით დაავადებულ ოფიცერს ერის ხარჯზე ჰოსპიტალში არ მოათავსებენ და არ უმკურნალებენ. ჯარისკაც, მეზღვაური და უნტერ-ოფიცერი თუ ჰოსპიტალში ვენერიული დაავადებით მესამედ მოხვდა, მაშინ მკურნალობის ფული თვითონ უნდა გადაიხადოს; თუ თავისი ხარჯით მკურნალობა არ შეუძლია, მას ჰოსპიტლიდან გააგდებენ²³. არმიაში კატასტროფულად იმატა სისხლის სამართლის დანაშაულებმა, მკვლელობამ, ძარცვამ, გაუპატიურებამ, საოცრად ფართო ხასიათი მიიღო დეზერტირობამ. არმია წელიწადში გარდაცვლილთა და დეზერტირთა სახით საშუალოდ 20 000 კაცს კარგავდა. მიუხედავად საგანგებო ღონისძიებებისა (ბანაკების საგულდაგულოდ დაცვა, დეზერტირების დაქერისათვის დიდი პრემიების გაცემა და სხვ.) დეზერტირობა ვერ შეაფერხეს.

„მუდმივი დაქირავებული არმიის რეფორმის აუცილებლობა დღის წესრიგში უკვე რევოლუციის წინ დაისვა. პირველ ყოვლისა, „ძველი რეჟიმის“ სამხედრო პოლიტიკის კრიტიკოსებად მოგვევლინნენ ფრანგი განმანათლებლები, ენციკლოპედისტები. ფიზიოკრატები და სხვ. არმიის რეფორმას ითხოვდნენ ზურჯუანთა, დემოკრატიის ლიდერები და თვით ოფიცრობის ლიბერალური ნაწილიც. ფრანგმა განმანათლებლებმა წამოაყენეს ახალი იდეა — ჯარისკაცის მოქალაქეობის შესახებ, რაც რევოლუციის დროს ახალი არმიის შექმნის უმთავრეს პრინციპად იქცა. 1785 წელს საფრანგეთის ენციკლოპედიაში პირ-

ველად ჩაიწერა, რომ „მეორები არიან აღამიანები და მოქალაქეები“²⁴.

მონტესკიეს მიაჩნდა, რომ მუდმივი არმიის გაზრდისაკენ ლტოლვა მონარქთა საქმიანობაში ეპიდემიასავით გავრცელდა. ყოველ მონარქს საჭიროდ მიაჩნია უზარმაზარი არმია იყოლიოს, თითქოსდა მის ქვეყანას და ხალხს ყოველ წუთს ელოდეს განადგურების საფრთხე. მონტესკიე მეფეთა ამ მისწრაფების კატეგორიული წინააღმდეგია. უფრო მაკარი იყო ვოლტერი: იგი ჭარისკაცებს ხან „დაქირავებულ მკვლელებს“ უწოდებდა, ხან „ერის ნაძირალებს“. იგი ამბობდა: „ვანა არაა ცნობილი, რომ სულას შემდეგ მუდმივი ჯარი, რომლის შენახვა მოქალაქეთა ხარჯზე ხდებოდა, ამავე მოქალაქეთა ჩაგვრის იარაღი უფრო იყო, ვიდრე სხვა ხალხთა ჩაგვრის იარაღი?“ ასევე წარმოუდგენიათ არმია „ენციკლოპედიის“ ავტორებს და ფიზიოკრატებს. ტიუ რ გო მოითხოვდა არმიის მილიციით შეცვლას. უან-ჟაკ რუსოს მიხედვით, მუდმივი არმია ევროპისათვის შავი ჭირია, რომელიც მხოლოდ ორი საქმისათვის გამოდგება: დაიპყრონ და დაიმორჩილონ მეზობელი ხალხები და, ამასთან ერთად, დაჩაგრონ და ბოროტებაში იყოლიონ საკუთარი ხალხი. ასეთ პირობებში ჭარისკაცი და მოქალაქე მუდმივ წინააღმდეგობაში იმყოფებიან. მისი აზრით, საჭიროა მუდმივი არმია შეიცვალოს მილიციით, რომელიც ყველა თავისუფალი სახელმწიფოს შეიარაღებული ძალების ერთადერთი ფორმა უნდა იყოს.

რუსომ წამოაყენა მეტად საინტერესო პრინციპი: „ყოველი მოქალაქე ჭარისკაცი უნდა იყოს, მაგრამ ჭარისკაცობა არც ერთი მათგანის პროფესიად არ უნდა იქცეს. ყოველი მოქალაქე ჭარისკაცი უნდა იყოს მხოლოდ მაშინ, როცა ამას აუცილებლობა მოითხოვს“²⁵.

ეს პრინციპი საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ეპოქაში ახალი ტიპის არმიის შემოქმედთათვის სახელმძღვანელო პრინციპად იქცა. ლოზუნგი — „ყველა მოქალაქე ჭარისკაცია, ყველა ჭარისკაცი მოქალაქეა“ — ახალი არმიის ორგანიზების საფუძველი გახდა.

ისტორიული აუცილებლობის მიერ სასიკვდილოდ განწირულ ფეოდალურ-აბსოლიტიტურ სისტემასთან ერთად მისი არმიაც განწირული იყო. „ძველი რეჟიმისა“ და მისი არმიის თერაპევტული გზით მკურნალობა არ შეიძლებოდა, საჭირო იყო დასტაქრის ხელი. ახალ სოციალურ-ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ფორმაციას ახალი არმია უნდა შეექმნა. რევოლუციის ერთ-ერთი თანამედროვის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „ფეოდალიზმის რეჟიმის დანგრევასთან ერთად მისი სამხედრო რეჟიმიც დაინგრევა“²⁶.

2. ჭარისკაცთა მღელვარებანი

გამოჩენილი ინგლისელი ისტორიკოსი ტომას კარლაილი წერდა: „ფინდიხი კარგი საქმეა, ბატონებო, მხოლოდ ერთი პირობით. ის, ვინც მას გაისერის, თვითონვე მეტალისაგან უნდა იყოს შექმნილი! მაგრამ საუბედუროდ, იგი ხორცშესხმული არსებაა; თქვენს დაქირავებულ მსროლელს, ტყავის ამუშისიკებსა და სამხარილოებს ქვეშ აქვს ინსტინქტი, გრძნობა, წარმოდგენით, რაღაც აზროვნების მაგვარიც კი. ეს „canaille“, რომელიც მან უნდა წაღეკოს, მისთვის ახლობელია, მისი სისხლი სისხლთაგანი და ძვალი ძვალთა-

განია, მათ შორის მას ჰყავს ძმები. მამა და დედა, რომლებიც ბზითა და მოხარშული ბალახით იკვებებიან; თვით მისი სატრფო ქალიც კი, „თუ იგი ჰოსპი. ტალში არ მოკვდა“, აიძულებს მას უღალატოს სამხედრო რწმენის სიმბოლოს, არწმუნებს მას, რომ თუ იგი პატრიოტთა სისხლს დაღვრის, შეჩვენებული იქნება. ჭარისკაცები, რომლებიც კარგად ხედავდნენ იმას, თუ ხარბი ფულონები როგორ იპარავდნენ მის ჭამაგირს, როგორ ანთხევდნენ უაზროდ მის სისხლს სუბიზეტი და პომპადურები, ისინი ხედავდნენ იმასაც, რომ მათთვის, ვინაიდან ისინი კეთილშობილად არ დაბადებულან, დაწინაურების ყველა საშუალება აღკვეთილია. ყოველივე ამის შედეგად ჭარისკაცს, ბატონებო, თვითონვე სჭირს თქვენი ჭავრი. თქვენი საქმე მისი საქმე არაა, იგი მხოლოდ თქვენი საკუთარია, და იგი არ ეხება სხვა რომელსამე ადამიანს ან ღმერთს“²⁷.

არმიის ასეთი განწყობა, უპირველეს ყოვლისა, უფროსებისადმი „დაუმორჩილებლობაში“ და ხანდახან ხალხთან „დამშობილებაში“ გამოიხატა, ხოლო შემდეგ, თანდათან, ყოველივე ეს „ძველი რეჟიმის“ საწინააღმდეგო მძლავრ გამოსვლებში გადაიზარდა. საფრანგეთის არმია „ხალხზე განუკითხავი ბატონობის იარაღის“ ნაცვლად სახალხო გამარჯვების მნიშვნელოვან ფაქტორად იქცა.

ცნობილია, რომ სახელმწიფოსათვის მძიმე, კრიტიკულ მომენტში განსაკუთრებით დიდი მნიშვნელობა ენიჭება შეიარაღებული ძალების განწყობას. ხელისუფლებისადმი დაუმორჩილებლობის შემთხვევაში არმია აჩქარებს წონასწორობის საბოლოოდ დარღვევას, ხოლო დამორჩილების შემთხვევაში — წონასწორობის აღდგენას. საფრანგეთის არმიის „დაუმორჩილებლობა“ უბრალო ჭარისკაცული უკმაყოფილება როდი იყო, იგი არც პ რ ა ნ უ ნ ც ი ა მ ე ნ - ტ ო ს მოასწავებდა და არც უბრალო ს ა მ ხ ე დ რ ო პ ო ტ ო ს. მ ა რ ს ე ლ რ ე ი ნ ა რ ი ს სწორი განსაზღვრით, „დ ა მ ო რ ჩ ი ლ ე ბ ა ზ ე უ ა რ ი ს თ ქ მ ა ა რ ი ს ხ ა ლ ხ ი ს ა დ მ ი ს ო ლ ი დ ა რ ო ბ ა შ ი და პ რ ი ე ი ლ ე გ ი რ ე ბ უ ლ ო ფ ი ც რ ე ბ ი ს ა დ მ ი ს ი ძ ე ლ ე ი ლ შ ი გ ა მ ო ხ ა ტ უ ლ ო, ს ო ც ი ა ლ უ რ ი რ ე ე ო ლ უ ც ი ი ს ა ქ ტ ი“²⁸. 1788—1791 წლებში ძველი არმიის მიერ ხელისუფლებისადმი დაუმორჩილებლობა არმიის რევოლუციური განწყობის გამოხატულება იყო, მან საბოლოოდ განაპირობა არმიის რევოლუციური როლი. არმია ებრძვის „ძველ რეჟიმს“ და არა ხალხს, იგი განახლების მძლავრ იარაღად იქცევა. სწორედ არმიის ასეთმა პოზიციამ განაპირობა „სამოქალაქო ხელისუფლებისა და ეროვნული გვარდიის არსებობა“²⁹.

„დაუმორჩილებლობა“ ძველი რეჟიმის სოციალურმა და ეკონომიურმა სინამდვილემ განსაზღვრა. ჭარისკაცთა რევოლუციური განწყობა უკვე რევოლუციამდე არსებობს. მაგრამ, თუკი იგი ფართოდ ვერ ვლინდება, ამაში ხელისუფლების საგანგებო დამამუხრუჭებელი ღონისძიებები ასრულებენ მთავარ როლს. ეკონომიური სიძნელეები სახეზეა, მძვინვარებს სასურსათო კრიზისი, სუფევს შიმშილი, ბაზრებზე ხშირია „ფქვილის ჭანყები“, პურის ფასები მატულობს, არმიას ჭამაგირს უგვიანებენ. იგი უკმაყოფილოა, განსაკუთრებით აშფოთებს მას მისი პოლიტიკურ სამსახურში გამოყენება დამშეული და შეუარაცყოფილი ხალხის წინააღმდეგ. ოფიცრები ფხიზლობენ, მინისტრები საგანგებო ღონისძიებებს მიმართავენ, „სენ-ვერმენის რეჟიმი“ მოქმედებაშია. ფართოდ დაინერგა ჭარების ხშირი გადაადგილება, იმის შიშით, რომ შენაერთების

დიდბანს ერთ ადგილზე დგომა ხალხისა და ქარის დამეგობრებას შეუწყობენ ხელს. „დამლუპველი წაქეზების“ არსებობის პირობებში ოფიცებისაგან სამინისტრო განსაკუთრებულ სიფხიზლეს მოითხოვს. რევოლუციამ ქარისკაცთა ამ განწყობას ამოფრქვევის დიდი საშუალება მისცა და მისი შეჩერება, მიუხედავად „ძველი რეჟიმის“ მენეჟერთა დიდი ცდისა. შეუძლებელი აღმოჩნდა.

არმიის „დაუმორჩილებლობის“, „ხალხთან დამეგობრების“ საკითხი და საბოლოოდ მისი რევოლუციური როლი, როგორც ამას რეინარი შენიშნავს, ნაკლებადაა შესწავლილი, ხოლო ის, რაც წარმოჩენილია, უპირატესად ცალმხრივი შეფასებით ხასიათდება³⁰. ამასთანავე აღნიშნული საკითხის გამუქებისას იგრძნობა ფაქტოლოგიით გატაცება, რადგან, იმავე რეინარის სწორი განმარტებით, უფრო ადვილია ფაქტების დადგენა, ვიდრე მათი მნიშვნელობისა და განვითარების ჩვენება. „დაუმორჩილებლობისა“ და „ხალხთან დამეგობრების“ ფაქტიური მასალის წარმოდგენის დროს ნაკლები ყურადღება ექცევა ამ მოვლენის ტენდენციათა გამოვლენას, მისი აქტუალობისა და მნიშვნელობის ანალიზს. „დამორჩილებაზე“ უარის თქმა ეს იყო განწყობა, რომელიც მხოლოდ მანფესტაციებით და აპრიორული განცხადებებით როდი იფარგლებოდა, საბოლოო ანგარიშში, ეს იყო არმიის რევოლუციური მოქმედება, არც ისტორიოგრაფიაში სამწუხაროდ ძალიან ძუნწადაა წარმოდგენილი. მაგალითად, ისეთ მნიშვნელოვან საკითხზე, როგორიცაა რევოლუციის დასაწყის ეტაპზე „ფრანგული გვარდიის“ საქმიანობა, სპეციალური გამოკვლევები არ არსებობს. არაა გარკვეული და დადგენილი არმიის კონკრეტული პოზიციები „მესამე წოდებასთან“ და „ძველ რეჟიმთან“ ურთიერთობის საკითხში, სახელდობრ ის, თუ ქარი რამდენად თვლიდა თავს „მესამე წოდების“ წარმომადგენლად, რამდენად უჭერდა მას მხარს, ანდა რამდენად და რა ფარგლებში იყო იგი შზად ეთანამშრომლა მთავრობასთან, შეესრულებინა მეფისა და ოფიცერთა ბრძანება.

არმიის „დაუმორჩილებლობა“ რომ რევოლუციური და სოციალური კატეგორიის მოვლენა იყო, ეს ექვს არ იწვევს. ისტორიული ლიტერატურა აღნიშნულის შესახებ ნათელ წარმოდგენას არ იძლევა. საჭიროა გაირკვეს ამ მოძრაობის არსი. იგი სოციალური დაუმორჩილებლობა იყო თუ საეკლესიო უკმა-რისობისა და მძიმე პირობების შედეგად წარმოქმნილი მარტივი უკმაყოფილების გამოვლენა. რეინარის მიხედვით: „მეორე რიგის მიზეზები“ საკმაოდ ძლიერად მოქმედებენ (ცული საქმელი, ხელფასის სიმცირე, აუტანელი საყოფაცხოვრებო პირობები, ჯოჯოხეთური დისციპლინა და სხვ.) და შედარებით ადვილად შეიმჩნევიან, აქედან გამომდინარე, ადვილი მოსალოდნელია „დაუმორჩილებლობის“ მათ საფუძველზე ახსნა. მაგრამ ეს მძიმე პირობები ზომ მხოლოდ შედეგი იყო იმ სოციალური უკუღმარებობისა, რომელსაც მეფის „ძველი რეჟიმი“ განაპირობებდა. ქარისკაცთა მოძრაობის სოციალური შინაარსის გარკვევის გარეშე არმიის რევოლუციური როლის მართებულად დადგენის შესაძლებლობა გამორიცხულია. გასარკვევია აგრეთვე საკითხი არმიის დაუმორჩილებლობის ისტორიაში ორი ფაქტორის — ეკონომიურისა და სოციალურის — ურთიერთქმედებაზე და დასადგენია ამ მოძრაობის კეშმარიტი ხასიათი.

ფრიხლ საყურადღებოა 1789—1791 წლებში ქარისკაცთა მღელვარებისა და ამბოხებების საკითხი, გასარკვევია ამ მღელვარებათა არსი: მეფის, ეროვნული კრებისა და საზოგადოების სხვადასხვა ფენის მათდამი დამოკიდებულების საკითხი.

როცა არმიის რევოლუციურ როლზე ვლაპარაკობთ, განსაკუთრებით ხაზი უნდა გავუსვათ იმას, რომ არმია იყო ძალა, რომელმაც ფეოდალურ-აბსოლუტისტურ ყველა კონტრრევოლუციურ გამოსვლას წინააღმდეგობა გაუწია და რევოლუციის საბოლოოდ გამარჯვების საქმეში უდიდესი როლი შეასრულა. რეინარის თქმით, „დაუმორჩილებლობა“ კონტრრევოლუციაზე უარის თქმას მოასწავებდა. არმიის ასეთი მოქმედების რამდენიმე მომენტია განსაკუთრებით აღსანიშნავი: 1. არმიის მოქმედება 1789 წლის ივნისისა და ივლისის კრიტიკულ დღეებში. საემარისი იყო მაშინ არმიას „კონტრრევოლუციაზე უარი არ ეთქვა“ და, ოლარის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „მეველი რეჟიმში კვლავ იარსებებდა და რევოლუცია გადაიდებოდა“³¹; 2. არმიის პოზიცია იმავე წლის 5-6 ოქტომბერს; 3. არმიის პოზიცია მეფის ეარენში გაქცევის დღეებში. მაშინ ის პოლიც (რეჟიმანიტ) კი, რომელსაც მეფის დაცვა ჰქონდა დავალებული, რეაქციას განუდგა და რევოლუციის ერთგული დარჩა. კონტრრევოლუციური გადატრიალებისათვის გენერალმა ბუიემ ვერც იმ ჯარების გამოყენება შეძლო, რომლებიც უშუალოდ მის განკარგულებაში იმყოფებოდნენ; 4. 10 აგვისტოს რევოლუციის შემდეგ გენერალმა ლაფაიეტმა ვერ გამოიყვანა ჯარები, მისი კონტრრევოლუციური გეგმები ჩაიშალა, თვითონ გენერალი კ მტრის ბანაკში გაიქცა; 5. ანალოგიური მდგომარეობა შეიქმნა გენერალ დიუშურიეს ლაღატის დროს. აქაც არმია განაწლების მხარეზე აღმოჩნდა და კონტრრევოლუცია კვლავ უძლეური აღმოჩნდა. რეინარის თქმით, ეს ფაქტები მართალია ცნობილია, მაგრამ მათი შესწავლა ეპიზოდურ ხასიათს ატარებს.

რეინარი მიუთითებს ერთ საინტერესო ისტორიულ დეტალზე, რომელმაც არმიის რევოლუციური შეგნების ჩამოყალიბებაში არაპირდაპირი, მაგრამ ფრიალ მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა. საქმე ეხება ემიგრანტების, კონდეს, შინაგანი კონტრრევოლუციური ძალების, ბუიესა და სხვათა მიერ რევოლუციისათვის შექმნილ რეალურ საფრთხეს, — რომელთაც სტიმული მისცეს არმიის რევოლუციური სიფხიზლის გაძლიერებას და მას როგორც განაწლებისათვის მებრძოლ ფენომენს ძალა შემატეს.

ძალზე საინტერესოა არმიასა და ეროვნულ გვარდიას შორის ურთიერთობის საკითხი. მათ შორის პატრიოტული კავშირის შედეგად არმიის რევოლუციური როლი უფრო აქტიური გახდა. ეს საკითხი, რომელიც რევოლუციის დასაწყისიდანვე წამოიჭრა, ისტორიაში გამარტივებულადაა წარმოდგენილი. არმიასა და ეროვნულ გვარდიას შორის მხოლოდ ანტაგონიზმსა და მხოლოდ ურთიერთპოზიციურ დამოკიდებულებას ხედავენ. მართალია, საამისო საფუძველი არსებობდა და, როგორც რეინარი მიუთითებს, „აქტიური მოქმედებისაგან შემდგარი ეროვნული გვარდია ბურჟუაზიული იყო, მაშინ როდესაც ჯარისკაცები ეკუთვნოდნენ ხალხს“³². მაგრამ გვარდიაში, მოუხედავად მისი ბურჟუაზიული ხასიათისა, ხალხის შეილებიც ბლომად იყვნენ. საერთო მტრის წინააღმდეგ ერთობლივი ბრძოლა, რაც რევოლუციის პირველ ეტაპზე ბურჟუაზიისა და ხალხის კავშირის სახით ელინდებოდა, გვარდიისა და არმიის ერთიანობის შესაძლებლობას არ გამორიცხავდა. ამრიგად, დაასკვნის რეინარი, ოპოზიცია არმიასა და გვარდიას შორის აუცილებელი არ იყო. რაც შეეხება რეაქციულ ძალებს. მათ შორის ოფიცრობას, ისინი ყოველნაირად ცდილობდნენ არმიასა და ეროვნულ გვარდიას შორის ანტაგონიზმის გამოწვევას და საამისოდ არაფერს იშურებდნენ.

არმიის რევოლუციური როლის გარკვევისას ყურადღებას იქცევს კიდევ ერთი საინტერესო გარემოება. არმიის აღნიშნული როლის განსაზღვრისას უნდა იქნეს გათვალისწინებული არმიის რევოლუციური ამოცანების გადასაწყვეტად გამოყენება როგორც გარეთ, ისე ქვეყნის შიგნით, სადაც არმია ადმინისტრაციულ-პოლიტიკურ ფუნქციებს ასრულებს. ვინაიდან ეს ფუნქციები რევოლუციური ხასიათისაა და რევოლუციის შინაგანი მტრების წინააღმდეგაა მიმართული, არმია, ამ შემთხვევაში, რევოლუციური ორგანოების პოლიტიკურ ფუნქციას ასრულებს, ხოლო გარეშე მტრებთან ბრძოლის დროს არმია გვევლინება, აგრეთვე, როგორც რევოლუციური იდეების გარკვეული პროპაგანდისტა.

საფრანგეთში მიმდინარე დიდ ძვრებზე მეფესა და მის გარემოცვას ძალიან ბუნდოვანი წარმოდგენა ჰქონდა. ეროვნულ კრებაში მეფის დამშვიდების მიზნით ბასტილიის აღებას მეტად თავისებური შეფასება მისცეს. იგი წარმოადგინეს როგორც „ბრძოლა“ უბრალო გატაცების შედეგი, რომელიც ამით დაკმაყოფილდა და დაწყნარდა კიდევ³¹. ფრიალ დამახასიათებელია ცნობილი დიპლომატი საკმაოდ ფლეგმატურ ლუი XVI-ესა და გრაფ ლიანკურს შორის. 14 ივლისს, სალამოს პარიზიდან ჩამოსული გრაფი მეფის საწოლ ოთახში შევიარდა და პარიზის ამბები მოუთხრო. ლუი XVI-ეს უთქვამს, „ეს ხომ ჭანყია“ (Mais c'est une révolte), რაზეც ლიანკურს უპასუხნია — „არა, თქვენო უდიდებულესობავ, ეს რევოლუციაა“ (Non, Sire, c'est une révolution)³². არანაკლებ საინტერესოა მეფის დღიურებში საკმაოდ ცნობილი ჩანაწერები, ივლისის კრიტიკულ დღეებში. საიდანაც აშკარად ჩანს, რომ მეფე მიმდინარე მოვლენებზე ნაკლებად რეაგირებს და ჩვეულებრივ ცხოვრებას განაგრძობს. ასე, მაგალითად, 20 ივნისს, მანეჟში ცნობილი ფიცის დადების (serment du jeu de paume) დღეს მეფის დღიურში წერია: „ირემზე ნადირობა ბოუტარში, სალამოს 9 საათზე, ხელთ ვიგდე ერთი. 22 ივნისს (ამ დღეს სასულიერო წოდების დეპუტატთა დიდი ნაწილი შეუერთდა „მესამე წოდების“ დეპუტატებს, რომლებმაც 17 ივნისს თავი ეროვნულ კრებად გამოაცხადეს) დღიურში წერია: „არაფერი“ ასევე „არაფერი“ ჩაუწერია მეფეს 13 და 14 ივლისს. 5 ოქტომბრის გამოსვლების დღეს მის დღიურში ვკითხულობთ „ვინადირე შატიიონის კარიბჭესთან, მოკალი 81 ცალი. ნადირობა შემაწყვეტიანა მომხდარმა ამბავმა. აქეთ-იქით ვიარე ცხენით და სხვა“³³.

ასეთივე ზერელე წარმოდგენა ჰქონდა „ძველი რეჟიმის“ მესვეურთა უმრავლესობას არმიაში შექმნილ ვითარებასთან დაკავშირებით. არმიის განდგომის ნამდვილი მიზეზების გაგება მეფის გარემოცვაში არავის სურდა. არმიის მფლევარების რთული პროცესი შემთხვევით, მარტივ და დროებით „გაუგებრობად“ იყო წარმოდგენილი, რის შესახებაც საუბარი ცალკე გვექნება. მართალია, ჭარისკაცთა განდგომის მიზეზებში ბევრი ვერ გაერკვა, მაგრამ შედეგი ნათელი იყო, ძველი რეჟიმი თანდათან რწმუნდებოდა, რომ მას ამით ძალაუფლება ეცლებოდა ხელიდან. თითქმის წინასწარმეტყველურად გაისმის მონარქისტ დ'ევილას მოსაზრება, რომელიც დაახლოებით ასე გამოიყურება: არმიაში რევოლუციური სულისკეთების აღკვეთა პირველ დღეებშივე იყო საჭირო, ასლა კი იგი მთელს ევროპას დანგრევით ემუქრება³⁴.

ჭარისკაცთა გამოსვლები თავიდან სტიქიურ ხასიათს ატარებდა. ასეთი მდგომარეობა დაახლოებით 1790 წლის გაზაფხულამდე გრძელდებოდა. ჭერ-

ჯერობით პოლიტიკური მოთხოვნები არ დომინირებენ. აღნიშნულ ეტაპზე, არმიის ხალხთან ურთიერთობას, უპირატესად სოციალური ხასიათის მარტივი ინსტიტუტები წარმართავენ. განიცხული, ლარიბი საფრანგეთის შვილი, ამჟერად ფარაჯში გადაცმული თოფიანი კაცი, რევოლუციურად განწყობილ ფრანგ ხალხში თავისივე ძმას ხელავს. ისეთივე ლარიბსა და განიცხულს როგორც თვითონაა. ამასთანავე აღსანიშნავია, რომ არმია ისევე, როგორც ყველა, ჭერ-ჯერობით, მონარქიზმის პოზიციებზე დგას. არმიას ჭერ კიდევ სჭერა „კეთილი მეფისა“. უბედურების მთელ მიზეზად იგი არისტოკრატისა და კონტრრევოლუციურ ემიგრაციას თვლის. პირველ რიგში, ცხადია, ოფიცრობის სახით. ეროვნული კრების სახელზე გაგზავნილ წერილში ჭარისკაცთა ერთი ჭკუფი აღნიშნავდა: „ჩვენ მუდამ გვახსოვს ბურბონთა სისხლის პრინციპების კეთილი და სახელოვანი საქმეები, რომელთა გაგრძელება მათ ახლაც შეუძლიათ. მაგრამ მათი გული და სული ქვეწარმავალთა ზელშია, რომელთაც მათი შთანთქვა განუზრახავთ“²⁷. არმია „კეთილი მეფისადმი“ რწმენა, ისევე როგორც ყველამ, მეფის ვარენში გაქცევის შემდეგ დაკარგა. ამიერიდან მათ შორის რესპუბლიკური განწყობა იჩენს თავს. ომმა და მეფის აშკარა ლალატმა ეს ახალი რწმენა არმიაში საბოლოოდ განამტკიცა. 10 აგვისტოს რევოლუციის შემდეგ არმია უკვე რესპუბლიკური ძალაა.

1790 წლის გაზაფხულიდან არმიის მღელვარებამ თანდათანობით ორგანიზებული ხასიათი მიიღო. დაიწყო ჭარისკაცთა პირველი ორგანიზაციების — „ჭარისკაცთა საბჭოების“ შექმნა, რომელთაც რევოლუციური მოძრაობის შემდგომი სრულყოფის საქმეში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულეს. ჭარისკაცთა პირველი რევოლუციური ორგანიზაცია — „ჭარისკაცთა საბჭო“ დაუპირისპირდა კონტრრევოლუციურ ოფიცრობას. ჭარისკაცთა პოლიტიკური აქტიურობა და შეგნება იზრდება, ისინი თანდათან მოქალაქეებად ყალიბდებიან, ესწრებიან პოლიტიკური კლუბების სხდომებს, ეწერებიან ახლად წარმოშობილი საზოგადოებებისა და პოლიტიკური კლუბების წევრებად. კითხულობენ რევოლუციურ ლიტერატურას. გაზეთებს. მოწოდებებს, მონაწილეობენ პოლიტიკური ხასიათის პაექრობებში. ადგენენ საკუთარ პეტიციებს, რომელთაც უგზავნიან არა მარტო თავიანთ უშუალო უფროსებს, არამედ თვით ეროვნულ კრებასაც. ისინი კავშირს ამყარებენ „ეროვნულ გეარდიასთან“, ადგილობრივ თვითმმართველობის ორგანოებთან და სხვ.

ჭარისკაცთა გამოსვლების ფაქტები ჩვენს ხელთ მყოფ ისტორიულ ლიტერატურაში საკმაოდ ფართოდაა წარმოდგენილი. საბჭოთა მკვლევარმა მ. ა. ბუკოვეცკიმ თავის საკანდიდატო დისერტაციაში თავი მოუყარა ჭარისკაცთა გამოსვლების რამდენიმე საინტერესო მაგალითს²⁸. უკვე ცნობილ ფაქტებთან ერთად. ჩვენ ხელთ არსებული მასალების საფუძველზე ისტორიულ ლიტერატურაში ნაკლებ ცნობილი ზოგიერთი ფაქტისა ან ახალი დეტალის წარმოჩენას შევეცდებით²⁹.

• • •

„დაუმორჩილებლობის“ საკმაოდ გამოკვეთილმა სიმპტომებმა უკვე რევოლუციის წინ იჩინეს თავი, „საპარლამენტო კრიზისთან“ დაკავშირებით. 1788 წელი, რომელიც საერთო-სახალხო გამოსვლებით აღინიშნა, აღსავსეა

არმიის დაუმორჩილებლობისა და ხალხთან დამეგობრების მრავალი ფაქტით. არმია, რომელიც იძულებულია დამორჩილოს სამხედრო მოვალეობას და ფრანგებს, ძალუწუნებურად უპირისპირდება ხალხს, მაგრამ, უმეტეს შემთხვევაში, ხალხისადმი თანაგრძნობას ავლენს; ქარისკაცები ყოველნაირად ცდილობენ, არ შეასრულონ ოფიცერთა ბრძანება, არ ესროლონ ხალხს, აშკარად პასიურობენ და სროლის შემთხვევაში, როგორც წესი, ტყეობით ცას ცხრილავენ და არა თანამემამულეებს. ზოგიერთი ოპოზიციურად განწყობილი ოფიცერი თანაუგრძნობს არმიის ასეთ განწყობას. 1788 წლის 7 ივლისს გრენობლში სახალხო მღელვარების დღეს ხალხმა ქეები, აგურები და კრამიტები დაუშინა მის დასაწყენარებად გამოყვანილ ე. წ. „ესტრაზიის პოლკს“ და „მეფის მეზღვაურთა“ ნაწილებს (Royal-Marine). ჯარმა აბსოლუტური პასიურობა გამოიჩინა და ხალხს არ ესროლა. მსგავს მოვლენებს ჰქონდა ადგილი ბეარში, ბრეტანში, ლოფინში. ბრეტანში განლაგებული პოლკის (ე. წ. Penhièvre) ჯარისკაცები და, მათთან ერთად, ზოგიერთი ოფიცერი უარს ამბობს ხალხის საწინააღმდეგო რეპრესიებში მონაწილეობაზე. რეინის გარნიზონი აშკარად ხალხის მხარესაა, სარდლობა იძულებულია გარნიზონი ქალაქიდან გააყვანიოს. ბენიკონში იქაა ჯარი თქვა შეესრულებინა საპოლიციო სამსახური და დეპუტირებინა ადგილობრივი პარლამენტის რამდენიმე წევრი. ერთ-ერთმა ოფიცერმა — აზნაურმა ლანჟერონმა განაცხადა, რომ არმიის დანიშნულებათა სახელმწიფოს გარეშე მტრების წინააღმდეგ ბრძოლა და არა მოქალაქეთა დასჯა.

1789 წელს აღნიშნულმა მოვლენამ ფართო ხასიათი მიიღო. საერთო პოლიტიკურ აგიოტაჟს, რომელიც გენერალური შტატების არჩევნებთან დაკავშირებით შეიქმნა, თავისი ხმა არმიამაც შეუერთა. აღსანიშნავია, რომ არმია არჩევნებში არ მონაწილეობდა და, ერთი შეხედვით, არჩევნებთან დაკავშირებით მისი რაიმე აქტიურობა თითქმის გამორიცხული უნდა ყოფილიყო. მაგრამ, როგორც ჩანს, საფრანგეთის მესვეურებმა გაითვალისწინეს არმიის საერთო განწყობა და არჩევნების დღეებში არმიის პოლიტიკური იზოლაციის განხორციელება ცადაც. წინასაარჩევნო კამპანიის დღეებში არმიის პრობლემა აქტუალური გახდა, არმიის საკითხი ყველა წინასაარჩევნო კრების დღის წესრიგში იდგა, მის შესახებ ყველა ჩივილის რვეული ლაპარაკობდა. შეიქმნა ისეთი ვითარება, როცა კანდიდატს, რომელიც ანგარიშს არ უწყევდა არმიის პრობლემას, არჩევნებში გამარჯვების ნაკლები შანსი ჰქონდა. არმიაში რეფორმების გატარების საკითხი კანდიდატის პოლიტიკური შეხედულებების თავისებური შემმოწმებელი იყო, რადგანაც არმიის მოთხოვნებში, პირველ ყოვლისა, მისი დემოკრატიზაცია და სამეფო კარის მიერ არმიაში დაყენებული პირების მათზე საწმინდობის აღკვეთა იყო გათვალისწინებული. არსებობდა საფრთხე იმისა, რომ ოპოზიციურად განწყობილი ოფიცრობა გამოიყენებდა არმიის განწყობას და არჩევნების დღეებში მოვლენათა მსვლელობას მისცემდა სამეფოს მესვეურთათვის არახელსაყრელ მიმართულებას. ამით აიხსნება, როგორც ჩანს, ზელისუფლების გადაწყვეტილება, რომლის თანახმად, არჩევნების დღეებში სამხედრო შენაერთები არჩევნების ადგილიდან სულ ცოტა 8 მილით მაინც უნდა ყოფილიყვნენ დაშორებულნი.

დიდად საინტერესოა ამ მხრივ რუსეთის არქივებში დაცული მიმოწერა ფრანგი მოქალაქის დე მიშელისა ცნობილ მეცნიერთან და იაკობინელ ეილბერგთან. ამ წერილებიდან ირკვევა, რომ ქ. რენში

არჩევნების პერიოდში ადგილი ჰქონდა ადგილობრივ თავადაზნაურობასა და ბურჟუაზიას შორის მწვავე შეტაკებას (მსგავსი მოვლენა მთელი საფრანგეთის მასშტაბით აღინიშნება). ქ. რენის ამბებმა საფრანგეთში „მესამე წოდების“ საერთო აღშფოთება გამოიწვია. რენის მოქალაქეთა დასაცავად ნანტიდან 350 ახალგაზრდა წამოსულა. მათ დასახმარებლად ჩატარდა ხელმოწერა და დაახლოებით 6.000 ლივრი შეგროვდა. ბრეტანის სხვა ქალაქებიც მზად იყვნენ ქ. რენის „მესამე წოდებას“ მიხმარებოდნენ. შექმნილი კრიზისის დროს ადგილობრივ განლაგებულმა ჯარების სარდალმა გრაფმა დე ტიარმა ქ. რენისკენ ჯარები დასძრა. მაგრამ მას ქალაქმდე აღარ მიუღწევია და უკან დაბრუნებულა. დე მონიელი აზრით, ეს მან გააკეთა იმიტომ, რომ მას სურდა არ დაერღვია ბრძანება ჯარების არჩევნების ადგილიდან მ მილის დაშორების შესახებ. მაგრამ, როგორც ჩანს, აქ სხვა, უფრო მნიშვნელოვან გარემოებასთან გვაქვს საქმე. გენერალზე არმიის განწყობამ იმოქმედა. რენის გარნიზონის დამოკიდებულება განახლებასთან მისი მეთაურისათვის საკმაოდ ცნობილი იყო. შემთხვევითი როლია ის, რომ ამავე გარნიზონმა, ცოტა უფრო გვიან, 1789 წლის 16 ივლისს, ნეკერიის გადაღმამასთან დაკავშირებით სასტიკი პროტესტი განაცხადა. გარნიზონი აღნიშნავდა, რომ იგი საჭიროდ თელის მესამე წოდებასთან თანამშრომლობას, და რომ იარაღს საკუთარი ხალხის წინააღმდეგ არავითარ შემთხვევაში არ გამოიყენებს. ქ. რენში შესვლის შემდეგ, არმია, ეპკი არაა, „მესამე წოდების“ პოზიციებს დაიკავებდა. რენის მაგალითზე საფრანგეთის „მესამე წოდებაში“ თავს იჩენს თავადაზნაურობისაგან თავდაცვის მიზნით შეიარაღების ტენდენცია. ჯარების გაყვანა პარიზიდანაც განახორციელეს. „რაც შეეხება ჯარებს, — წერს დე მიშელი პარიზიდან, — მე შევითქვე მხოლოდ ლეიბ-გვარდიის შესახებ, რომელიც აქედან სენ-ჟერმენში გადაიყვანეს... მაგრამ რატომ გადაკეთეს ეს?“ საინტერესოა დე მიშელის წერილი, დათარიღებული 1789 წლის 23 აპრილით. ბრეტანის ჯარების სარდალმა იმავე გრაფმა დე ტიარმა შეიტყო, რომ არჩევნებში მონაწილეობის მისაღებად თავად-აზნაურები ქალაქში ლაქიების დიდი ამალით მოდიან. მან ქალაქის კარიბჭის მცველებს უბრძანა შემოეშვათ მხოლოდ თავად-აზნაურები, ულაქიებოდ (გენერალს, როგორც ჩანს, ქალაქში შეტაკებების შეფერხება სურდა, თავად-აზნაურები ხომ დებოშების მოსაწყობად თავიანთ მრავალრიცხოვან ლაქიების ამაღას იყენებდნენ). ქალაქის კარიბჭესთან ფრიად კომიკური სცენა გათამაშდა. აზნაურებმა ბურჟუაზიის ტანისამოსი გადაიცვეს, ასევე გამოაწყვეს ლაქიებიც. როგორც ჩანს, მათ ასეთი ტანისამოსით ქალაქში შემოსვლის უფრო მეტი გარანტია ჰქონდათ. ჯარისკაცები მიუხედავად ამ ონის, აზნაურთა თავხედური მოქმედების შედეგად მოხდა საკმაოდ მწვავე შეტაკება⁴⁹...

არმიის დაუმორჩილებლობის საუკეთესო მაგალითია „ფრანგული გვარდიის“ მოქმედება რევოლუციის პირველ დღეებში (რაზედაც ქვემოთ იქნება ნათქვამი).

საღმართან დამოზილებამ 1789 წლის ზაფხულში ფართო ხასიათი მიიღო. ჯერ კიდევ მაისის თვეში ადგილი ჰქონდა მღელვარებას მარსელსა და ტულონში. რაც გენერალური შტატების სპეციალური მსჯელობის საგანიც კი გახდა. ქ. ბეტიუნში ჯარმა ხალხის წინააღმდეგ იარაღის გამოყენებაზე უარი თქვა. მოსახლეობის უკმაყოფილება აქ სასურსათო კრიზისმა გამოიწვია, ეს იყო ჩვეულებრივი „ფქვილის“ (პურის) ჯანყი, რომელიც ძველ საფრანგეთში საყოველთაო მოვლენა იყო. ჯარის მიერ იარაღის გამოყენებაზე უარის

თქმას მოჰყვა ხალხისა და ჯარის მასობრივი დაძმობილება. მოქალაქეები ჯარისკაცებს სახლებში ეპატრეობოდნენ და დაძმობილების ნიშნად სუფრას უშლიდნენ, ქალაქის მოსახლეობამ ხელმოწერის გზით ჯარისკაცთათვის გარკვეული თანხაც კი შეაგროვა.

1789 წლის აგვისტოდან საფრანგეთის არმიის გადასვლამ რევოლუციის მხარეზე მასობრივი ხასიათი მიიღო. მაგალითად, საფრანგეთის არმიის ორმა ფრანგულმა პოლკმა (Royal Cravate, Royal Bourgeois) დამფუძნებელ კრებაში დეპუტატი წარგზავნა და ახალ წყობილებას თანაგრძნობა გამოუცხადა. აღსანიშნავია, რომ მათ განწყობას ბევრი უცხოელი ჯარისკაციც გამოეხმაურა. განსაკუთრებით შვეიცარიელთა გვარდიის პოლკიდან (Garde Suisse). იგლისის დღეებში ხალხისადმი სოლიდარობა გამოიჩინა შვეიცარულმა პოლკმა — „Châteauvieux“, რომელიც ამიერიდან ფრანგი ხალხის დიდი სიმამათიებით სარგებლობდა.

ჯარისკაცთა გამოსვლები თავიდანვე რეაქციონერი ოფიცრების წინააღმდეგ მოქმედებაში ელონდება და თანდათან სულ უფრო ფართო ხასიათს ღებულობს. ჯარისკაცები აღარ ემორჩილებიან ოფიცრებს, ყოფილ პრივილეგიებულებს და „კეთილშობილებს“ (les nobles). აღსანიშნავია, რომ „მუნიციპალური რევოლუციის“ შემდეგ ჯარისკაცები ამა თუ იმ საკითხის გადაჭრისას უკვე ბურჟუაზიულ მუნიციპალიტეტებს მიმართავდნენ, როგორც ადგილობრივი ხელისუფლების წარმომადგენლებს, უძმობილებოდნენ ეროვნულ გვარდიას და სხვ. რეაქტიულად განწყობილი ოფიცრობა ვერ ურიგდებოდა ასეთ ვითარებას და ამ ნიადაგზე ხშირი იყო მათი მწვავე შეტაკება ჯარისკაცებთან.

ქ. ლ ა ნ დ ა უ შ ი „ნეისტრიის“ პოლკის სარდალმა უარი თქვა სამფეროვანი კოკარდის ტარებაზე, რაც მას ქ. ლანდაუს მოქალაქეებმა შესთავაზეს. ამას მოჰყვა ჯარისკაცთა უკმაყოფილება, პოლკის სარდალის ბრძანებით უკმაყოფილების ერთ-ერთი ორგანიზატორი ჯარისკაცი დააპატიმრეს. მაშინ ჯარისკაცებმა და მოქალაქეებმა პატიმარი გაათავისუფლეს, მეთაური იძულებული გახდა მათ ნებას დამორჩილებოდა. ჯარისკაცებმა და მოქალაქეებმა წარმატება ერთად იხიემეს ქ. მარსელში, სამხედრო უწყების დავალებით ადგილობრივი ციხესიმაგრეების დასათვალიერებლად ჩამოვიდა გენერალი, ვინმე მორანი, რომელმაც ჯარისკაცებს უბრძანა კვლავ, „ძველ დისციპლინას დამორჩილებოდნენ და ბრძად აღესრულებინათ უფროსთა ყველა ბრძანება“. ამ ნიადაგზე ჯარისკაცთა შორის დიდმა უკმაყოფილებამ იჩინა თავი. იმავე მარსელში, 1790 წლის მარტში სამეფო ფლოტის ოფიცერმა მარკიზმა დ'ამბერმა შეურაცხყო ეროვნული გვარდიის მეგრძოლი, ამ ნიადაგზე ეროვნულ გვარდიასა და ადგილობრივ ოფიცერთა შორის მწვავე წინააღმდეგობა წარმოიშვა. ჯარისკაცთა დელეგაცია ეახლა მუნიციპალიტეტს და ეროვნული გვარდიის მიმართ რიგითი შემადგენლობის სოლიდარობა დაადასტურა, ამასთანავე ჯარისკაცობა მუნიციპალიტეტის ხელმძღვანელობას თავიანთ „პატრიოტიზმის“ შესახებ მოახსენებდა¹². 1790 წლის აპრილში ქ. ლილში მდგომი გარნიზონის კონტრრევოლუციონერმა ოფიცრებმა ჯარისკაცებში დაიწყეს მეფის სასარგებლოდ აგიტაცია¹³. „ჩვენი მეფე ტყვედ ჰყავთ პარიზელებს, წავიდეთ მის გამო-სახსნელად“, — მოუწოდებდნენ ისინი ჯარისკაცებს. ჯარისკაცთა ნაწილი ახვა ოფიცერთა ფეხის ხმას (რევოლუციის დასაწყის ეტაპზე ჯარისკაცთა ნაწილი კვლავ კასტური განწყობილების ტყვე იყო და ოფიცერთა პროვოკაციებზე ადვილად წამოეგებოდა ხოლმე). ამ ნიადაგზე მათ რევოლუციურად განწყობილ ჯარისკაცებთან შეტაკება მოუხდათ. ლილის გარნიზონში მღელვარე-

ბა სულ უფრო და უფრო ღრმავდებოდა. ს ი მ ო ლ ი ნ ი ლილის გარნიზონის ცხოვრების შესახებ ფრიად საინტერესო მასალას გვაწვდის. მისი ცნობით, ლილში დაბანაკებული ოთხი რეჟიმანი (პოლკი) ორად გაიყო — ნაწილი განახლებას მიემხრო და ადგილობრივ მუნიციპალიტეტთან და ეროვნულ გეარდიასთან ერთად მოქმედებდა. ჭარისკაცთა მეორე ნაწილი კონტრარევოლუციური ოფიცრობის აგიტაციას აპყვდა და, ჭერჭერობით, ისევ „ძველი რეჟიმის“ ერთგულებას ავლენდა. მათ შორის მწვავე დამოკიდებულება დამყარდა. ერთ-ერთი კონფლიქტის დროს როიალისტურად განწყობილმა მეთვალამა დრაგუნმა პატრიოტი ჭარისკაცი მოკლა. აღშფოთებულმა პატრიოტმა ჭარისკაცებმა ქალაქის კომენდანტი გენერალი მარკიზი დე ლივარო (Livarot) დაატყვევეს როგორც მძევალი“. მას როგორც ოფიცერთა კორპუსის მეთაურს კონტრარევოლუციურ აგიტაციაში დებდნენ ბრალს და განხეთქილების მთავარ დამნაშავედ თვლიდნენ. ეროვნულმა კრებამ გენერალი ახსნა-განმარტების მისაცემად პარიზში გამოიძახა. ასე გადაურჩა იგი ჭარისკაცთა რისხვას. ლილის გარნიზონის მღელვარება დამთავრდა იმით, რომ კრებამ ოთხივე პოლკი ქალაქიდან გაიყვანა და, ძველი უკვე ნაცადი მეთოდის მიხედვით, სხვადასხვა ადგილას განალაგა“. ლილის გარნიზონის რევოლუციური ბრძოლის შესახებ საინტერესო დეტალს გვაწვდის მ ა რ ს ე ლ რ ე ი ნ ა რ ი. იგი მიუთითებს, რომ ლილის გარნიზონის ერთ-ერთი რეჟიმანის (ე. წ. „Évêché“) ჭარისკაცებმა ჩაშალეს კონტრარევოლუციური ოფიცრების ცდა—გაეტაცნათ პოლკის შტანდარტი; აქვე დასძენს, რომ პოლიტიკური კონფლიქტის დღეებში ლილის გარნიზონის პატრიოტული შენაერთები სოლიდარულად მოქმედებდნენ“. ამავე პერიოდს ემთხვევა ჭარისკაცთა მღელვარებანი ქ. ნიშში. აქ შეიქმნა კონტრარევოლუციური ორგანიზაცია — „ქ. ნიშის კათოლიკე მოქალაქეთა საზოგადოება“. მისი წევრები გააქტიურდნენ და საჭაროდ იწყეს თეთრი კოკარდის ტარება. ჭარისკაცები ვერ შეურიგდნენ შექმნილ ვითარებას. ისინი ადგილობრივ პატრიოტებთან ერთად კონტრარევოლუციური ელემენტების წინააღმდეგ გამოდიან. საქმე შეიარაღებულ შეტაკებამდე მივიდა და სისხლიც დაიღვარა. ბოლოს და ბოლოს ადგილობრივმა მუნიციპალიტეტმა საპეციალური ბრძანება გამოსცა და თეთრი კოკარდის ტარება აკრძალა. ვ ა ლ ა ნ ს ი ს ციხესიმაგრის კომენდანტმა, როცა ცნობილი გახდა, რომ მოქალაქეებს სიმაგრეზე კონტროლის დაწესება სურთ, წინააღმდეგობის გაწევა განიზრახა და სათანადო ღონისძიებებიც ჩაატარა. ჭარისკაცები არ დაემორჩილნენ კომენდანტის ბრძანებას და მოქალაქეთა მხარეზე გადავიდნენ. აჯანყებულმა ჭარისკაცებმა ადგილობრივ მოქალაქეებთან ერთად გაათავისუფლეს ბრძანებით დამპატიმრებული ჭარისკაცი, რომელმაც უარი განაცხადა ხალხისათვის ესროლა. შეტაკების დროს კომენდანტი მოკლეს, სამი ოფიცერი დააპატიმრეს. „Beau voisin“-ის რეჟიმანის ჭარისკაცებმა საკუთარი ოფიცრები განდევნეს. შეტაკების დროს იყო მსხვერპლი დაჭრილთა და მოკლულთა სახით. „De Poilou“-ს რეჟიმანმა დააპატიმრა თავისი მეთაური. სტრასბურგში განლაგებულმა შვიდი რეჟიმანის ჭარისკაცებმა შექმნეს საერთო ორგანიზაცია: 1790 წლის აპრილში მღელვარება დაიწყო ჰ ე ს დ ე ნ ი ს ციხესიმაგრეში განლაგებულმა კავალერიის რეჟიმანმა (ე. წ. „Royal-Champagne“). რეჟიმანის მღელვარებას ხელმძღვანელობდა საინჟინრო ჭარების ოფიცერი ვ ა რ ლ ე (Varlet)“. რეჟიმანმა წინააღმდეგობა დაიწყო იმით, რომ უარი თქვა მიეღო ოფიცერი ვინმე ოდიი (Odille), რომელიც სამხედრო მინისტრმა მეფის მითითებით დანიშნა. რეჟიმანმა მღელვარება

განაგრძო იმით, რომ თავისი რიგებიდან განდევნა როიალისტურად განწყობილი ოფიცრები, ხელთ იგდო რეჟიმანის სალარო და მასზე ჯარისკაცთა კონტროლი დაწესა. განსაკუთრებით აქტიურობდა ახალგაზრდა უმცროსი ლეიტენანტი დავუ (შემდგომში გამოჩენილი სამხედრო მოღვაწე — ნაპოლეონის ერთ-ერთი ცნობილი მარშალი). მან სასტიკად გაილაშქრა ე. წ. „მგლის ბილეთების“ წინააღმდეგ. ამ თავისებურად დამსჯელ ღონისძიებას არმიის მეთაურთა შემადგენლობა რევოლუციურად განწყობილ, „უორჩი“ ჯარისკაცების მიმართ იყენებდა. არმიიდან მათი დათხოვნის შემთხვევაში „მგლის ბილეთით“ აღჭურვილ ჯარისკაცს ფაქტიურად ყველგან გზა ჰქონდა დახშობილი. პოლიკის ჯარისკაცებმა დავეუ მეთაურად აირჩიეს. განდევნილ ოფიცერთა ფუნქციები არჩეულ ოფიცრებს გადასცეს. მნიშვნელოვან გამოსვლებს ჰქონდა ადგილი ბრესტში. ჯარისკაცებმა მოითხოვეს ოფიცრების მიერ ხელფასის ანგარიშში უკანონოდ დაკავებული თანხების დაბრუნება. უკმაყოფილების მოთავე ერთ-ერთი კაპრალი გაათავისუფლეს, ოფიცრობის დიდი ნაწილი დააპატიმრეს. სარდალობა იძულებული გახდა დათმობაზე წასულიყო. ჯარისკაცებს დაურიგდათ კუთვნილი 102.000 ლივრი. დაახლოებით იმავე პერიოდში კოლმარში განლაგებულმა ჰუსართა პოლკმა ხელთ იგდო პოლიკის სალარო, და მასზე საერთო კონტროლი დააწესა. ასეთ ფაქტს ჰქონდა ადგილი მეცხრე, სადაც ჯარისკაცებმა მოითხოვეს ძველი დავალიანების დაფარვა. ჯარების სარდალი მარკიზი დე ბუიე შეეცადა მათ დამშვიდებას და, წინააღმდეგ შემთხვევაში, რეპრესიებით დაემუქრა. იგი გამძვინვარებულ ჯარისკაცთა რისხვას ძლივს გადაურჩა. ჯარისკაცთა მოთხოვნები დააკმაყოფილეს. დე ბუიეს დასაცავად ოფიცრებმა ძლივს დაითანხმეს სამოცამდე ჯარისკაცი. მალე ისინიც უკმაყოფილთა მხარეს აღმოჩნდნენ. დე ბუიეს გადასარჩენად ოფიცრებმა 22.000 ლივრი გაიღეს.

აღსანიშნავია ისიც, რომ როიალისტებისა და, საერთოდ, კონტრარევოლუციური ელემენტების წინააღმდეგ ფრანგი ხალხის ბრძოლის პროცესში არმია, როგორც წესი, უკანასკნელის მხარეზე დგებოდა. 1790 წელს ქ. ნიშიის როიალისტურად განწყობილმა ელემენტებმა გამოსვლები მოაწყვეს. მათ მიერ ორგანიზებულ იქნა სპეციალური შეიარაღებული რაზმები, რომლებიც როიალისტურად განწყობის ნიშნად თეთრ კოკარდებს ატარებდნენ. კონტრარევოლუციონერები გამოდიოდნენ ლოზუნგით: „ძირს ერი, გაუმარჯოს მეფეს“. მთავარი შეტევა მათ „კონსტიტუციის შეგობართა საზოგადოების“ ადგილობრივ ფილიალზე მიიტანეს. ადგილობრივმა გარნიზონმა ხალხის მხარე დაიკავა. იგი გამოვიდა კონტრარევოლუციონერთა წინააღმდეგ ლოზუნგით: „გაუმარჯოს ერს“. არმიის მხარდაჭერამ განაპირობა კიდევ ადგილობრივი პატრიოტთა წარმატება. ძლიერ გამოსვლებს ჰქონდა ადგილი პროვანსში. პროვანსის ჯარების სარდალი მარკიზი დე მირანა იძულებული გახდა ტარასკონიდან გაქცეულიყო, რათა სიცოცხლე შეენარჩუნებინა. ლორენის დრავუნთა რეჟიმანი, რომელიც იქ საგარნიზონო სამსახურს ასრულებდა, მუსიკით, დროებით, იარაღსხმული გამოვიდა და მარსელის ეროვნულ გვარდიას შეუერთდა. გამოსვლებს ადგილი ჰქონდა, აგრეთვე, ჩრდილო საფრანგეთის მრავალ ქალაქში. მაგალითად. დუეში ადგილობრივი გარნიზონი აუჯანყდა სარდალს მარეშალ დე კანს — ბარონ ფრანსუა დე ტოტს, და მას ჩამოხრჩობით დაემუქრა. დე ტოტი ჯერ შვეიცარიაში გაიქცა და მერე უნგრეთში (წარმოშობით იგი აქედან იყო). სიმოლინი წერს: ბარონი დე ტოტი, მეფის წარმომადგენელი დუეში, რომელიც ადრე უნგრეთში მსახურობდა, იძუ-

ლებული იყო დამალულიყო, რათა გააფრთხილებული „ბრბოს“ მსხვერპლი არ გამ-
ხდარიყო⁵⁰.

ვალანსიენის გარნიზონში უკმაყოფილება უკვე 1789 წლის ზაფ-
ხულიდან. 10 აგვისტოს ახალი ფიცის მიღებასთან დაკავშირებით დაიწყო. შეშ-
დეგ თვეებში მოძრაობა თანდათან გაძლიერდა. ქარისკაცებისა და მოქალაქეთა
დამშობილებამ მასობრივად იჩინა თავი. იმართებოდა ერთობლივი ტრაპეზები.
ის, რასაც მაშინ „სახალხო წყალობას“ უწოდებდნენ. ქარისკაცები მოქალაქე-
ებთან ერთად იკეთებდნენ სამფეროვან კოკარდას. „ქუჩაში გამოფენილი მთერა-
ლი მოქალაქეები და ქარისკაცები ჩემს სიკვდილს ითხოვდნენ“, — წერს გარ-
ნიზონის სარდალი გრაფი ესტერპაზი⁵¹. „მე ორგინისა და უწესრიგობის ლიკვი-
დაციის მიზნით მკაცრი ზომების მიღება ვცადე, — განაგრძობს გრაფი, — მაკ-
რამ ვერ გავებდე რადგან მეშინოდა. რომ ამაში მინისტრი მხარს არ დამიჭერ-
და (ესტერპაზი სამხედრო მინისტრს ლატურ დიუ პენს თვლის პიროვნებად, რო-
მელიც შვილის. — „პირწაფარნილი დემოკრატიის“ გავლენას განიცდიდა) და
სიმკაცრეს დანაშაულად ჩამითვლიდნენ“⁵². ესტერპაზი გვარწმუნებს, რომ
„მთვრალი“ ქარისკაცები არბევნენ ქალაქს და მეზობლად მდებარე სოფლებს.
მისივე ცნობით, მას წესრიგის დამყარება „მუნიციპალურმა ხელისუფლებამ
სთხოვა“. „როგორც ჩანს, რევოლუციონერებს შეეშინდათ თავიანთი მოქმედე-
ბისა, ამიტომ უფრო გონივრულად იქცეოდნენ. ყველაფერი ჩვეულებრივ კალა-
პოტში ჩადგა. მეფემ მოითხოვა დაეანგარიშებინათ ზარალი, რომელიც გარნი-
ზონის ამბოხებამ გამოიწვია. იგი 45.000 ლივრით განისაზღვრა და მეფე დაგე-
პირდა ხაზინის ხარჯზე მის ანაზღაურებას“⁵³. ესტერპაზიმ ბევრი ქარისკაცი
დააპატიმრა. მას უჩივლეს ეროვნულ კრებაში, ბრალს სდებდნენ იმაში, რომ
პატრიოტები და კონსტიტუციის ერთგულები დააპატიმრა. კრებაში აზრი ორად
გაიყო. ნაწილი მის სასტიკად დასჯას, ნაწილი კი ანგარიშის მოსმენას და მისი
საკითხის სასამართლოზე გადაცემას ითხოვდა. მეფისა და დედოფლის გავლენ-
იან ფაქტორიტს სამეფო კარზე და დამფუძნებელ კრებაში მრავალი მფარველი
აღმოუჩნდა. მათ შორის დეპუტატი დ'არსი. ესტერპაზი გადაურჩა სასჯელს. მან
დააწმუნა კრება, რომ ვალანსიენში დაპატიმრებები ჩატარდა არა მისი პირადი
ბრძანებით. არამედ ადგილობრივი ხელისუფლებისა და სასამართლოს სან-
ქციით⁵⁴.

ამბოხებას ადგილი ჰქონია აგრეთვე ვალანსიენიდან 27 ლიეს დაშორებით
მდებარე პატარა ქალაქ მარიენბურგში⁵⁵.

მნიშვნელოვანი გამოსვლა მოხდა ვივარეში განლაგებულ ბეტიუნის (Bél-
hune) რეჟიმანში. ქარისკაცთა უკმაყოფილების მიზეზი გახდა რეჟიმანში ახალი
მეთაურის შევალიე დე მაიეს (Maillier) მოსვლა. დე მაიე სენ-ვერმე-
ნისტი და პრუსიული დისციპლინის დიდი მოტრფიალე იყო, იგი გამოირჩეოდა
ქარისკაცებისადმი განსაკუთრებული სასტიკი მოპყრობით. პოლკში დე მაიეს მო-
სვლამ არა მარტო ქარისკაცობა, არამედ ოპოზიციურად განწყობილი ზოგიერთი
ოფიცერიც აღაშფოთა. უკმაყოფილო ქარისკაცებმა გადაწყვიტეს ერის წარმო-
მადგენლებთან ეჩივლათ. მაიემ ეს მათ დეზერტირობად და დანაშაულად ჩათუ-
ვლა. რეჟიმანმა საჩივრით მეფეს მიმართა⁵⁶. ეს მიმართვა სხვაგვარადაც საინტე-
რესოა. აქ ქარისკაცები მათ საერთო უფლებრივ და მოქალაქეობრივ მოთხოვ-
ნებაზე აყენებენ. ძალზე საინტერესოა, მაგალითად, შემდეგი აზრი: რომ „მისი
უდიდებულესობის უბრალო ქარისკაცებსაც აქვთ ღირსება, რომელსაც დაცვა
სჭირდება, რომ ღირსება და პატივისცემა მხოლოდ მათი უფროსების ხედვრი
როლი უნდა იყოს. ისევე როგორც ჯვარი და ბაფთები“⁵⁷. ან მეორე ადგილი,

სადაც აღნიშნულია, „რომ მოქალაქეები თავისუფალნი არიან, ხოლო ისინი, ვინც თქვენ გიცავთ, ჯერ კიდევ მონებად რჩებიან“. ჭარისკაცები სამართალს ითხოვენ. აქვე სვამენ კითხვას: „მოვიპოვებთ კი ჩვენ სამამართლოს? ჩვენ მოვითხოვთ მოსამართლეებს, რომლებიც მოქალაქეები უნდა იყვნენ და არა ისინი, ვისაც უნდოდათ ყოფილიყვნენ ჩვენი ჯალათები“⁵⁷. ეს ფრიალ საინტერესო დოკუმენტი. აჰ, როგორც ვხედავთ, ჭარისკაცთა რევოლუციური მოთხოვნების მეტად საინტერესო განზოგადებაა მოცემული. რეჟიმანის სახელით ამ დოკუმენტს ხელს აწერენ დიურუა და შარლემანი. რეინართან ეს ინციდენტი ძალზე გავკრითაა ნახსენები, ამასთან იგი დასძენს, რომ პოლკის უკმაყოფილება არაფერს ისმინა და თანაგრძნობის ნაცვლად მათ სასჯელი დაიმსახურეს⁵⁸. 1790 წლის გამოსვლების ისტორიაში ყურადღებას იპყრობს, აგრეთვე, ვიკონტ მირაბოს წინააღმდეგ ჭარისკაცთა უკმაყოფილება. დიდი მირაბოს ძმა მირაბო-უმცროსი უკიდურესი რეაქციონერი და მონარქისტი იყო. ვიკონტ მირაბო გენერალური შტაბების დეპუტატად თავდაზნაურთა წოდებამ აირჩია, მაშინ როდესაც მირაბო-უმცროსი მესამე წოდების კანდიდატურას წარმოადგენდა. ვიკონტი მირაბო პერპინიანში დაბანაკებულ ე. წ. ტურენის პოლკს მეთაურობდა (Régiment de Touraine) და ჭარისკაცთა შორის ცნობილი იყო თავისი სისასტიკითა და თავაშვებულობით. მირაბო-უმცროსი თავის ძმაზე ამბობდა: „მირაბო რომ ჩემი ძმა არ ყოფილიყო, იგი არამზადა იქნებოდა, რაც ჩვენს გვარში იმასვე ნიშნავს, რასაც — კეთილშობილი ადამიანი (Si mon frère ne serait pas un Mirabeau, il serait un scélérat, mais dans notre famille ce fait un brave homme).“⁵⁹ საინტერესო ისიც, რომ ორივე ძმამ შესაფერისი ზედმეტი სახელებიც დაიმსახურეს. გრაფი მირაბო ხალხში „მეხთამფრქვეველის“ სახელით იყო ცნობილი, ხოლო მის ძმას — ჭარისკაცთა ჯალათსა და გამოუსწორებელ ლოტს „მირაბო კასარი“ შეარქვეს. არც ის იყო შემთხვევითი, რომ იგი ემიგრაციაში წავიდა და მისი ერთ-ერთი ყველაზე უფრო აქტიური წევრი გახდა.

მირაბო-უმცროსის სადეპუტატო მოღვაწეობის პერიოდში მისი რეჟიმანი განახლების მომხრეთა რიგებში აღმოჩნდა. 1790 წლის აპრილში იგი თავის რეჟიმანში გამოცხადდა იმ მიზნით, რომ რეჟიმანი კონტრრევოლუციურ საქმიანობაში ჩაება. იგი პერპინიანში მაშინ ჩაღის, როცა რეჟიმანის ჭარისკაცობა მოსახლეობასა და ადგილობრივ ეროვნულ გვარდიასთან მეგობრობას ამყარებს. განდგომილი ჭარისკაცების გადამობირება მირაბომ (მას თან ახლდა კრების უკიდურეს მემარჯვენეთა ერთ-ერთი ლიდერი კაზალესი) ჯერ დაუვავებითა და მოქრთამვით სცადა (იგი ჭარისკაცებს საკმაოდ დიდ თანხას — 1000 ეკიუს დაჰპირდა). მირაბოს წინააღმდეგ მთელი რეჟიმანი აღსდგა, დაიწყო არეულობა. მდგომარეობა განსაკუთრებით გამწვავდა, როცა მირაბომ რეჟიმანის რეგალიების წაღება დააპირა. ჭარისკაცებმა ადგილობრივი მუნიციპალიტეტის მეშვეობით ეროვნული კრების წინაშე საჩივარი აღძრეს. წერილში წარმოდგენილი იყო მირაბოს ბოროტმოქმედებათა მთელი სურათი⁶⁰. ეროვნულმა კრებამ მირაბო დაიცვა, მიუხედავად იმისა, რომ მისი დანაშაულებრივი საქმიანობა ექვს არ იწვევდა. მირაბოს მიმართ კრებამ, ამ შემთხვევაში, დეპუტატის ხელშეუხებლობის დეკრეტი გამოიყენა⁶¹. აქვე აღსანიშნავია ერთი დეტალი. პერპინიანში წესრიგის დასამყარებლად ეროვნულმა კრებამ პარიზის ეროვნული გვარდიის შენაერთები მიავლინა. მირაბოს მომხრე რეაქციონერ ოფიცერთა ჯგუფმა პარიზის გვარდიელებს მადლობით აღსაესე არზა მიართვა,

მათ მიერ მირაბოსა და კაზალესის გადარჩენაში გამოჩენილი სიმამაცისათვის⁴³. ეს ფაქტი ბურჟუაზიული ეროვნული გეარდიის ორქოფული მდგომარეობის ერთ-ერთი კარგი დადასტურებაა; ეროვნული კრებისა და წესრიგის დაცვის სურვილი მათ აშკარა მტრების დაცვასაც კი აიძულებს.

აღსანიშნავია, რომ უკმაყოფილება იქაც კი იჩენს თავს, სადაც მას თითქოს აღგილი არ უნდა ჰქონოდა. მხედველობაში გვყავს „ძველი რეჟიმის“ ინვალიდთა კორპორაცია. საქმე შემდეგში იყო: ინვალიდთა სასახლეში ნაიარევ ძველ ვეტერანებს საუზმეზე უვარგისი საჭმელი მიუტანეს. დამშეული მოხუცები და უუოვნებლო დეაფერენენ საჭმელს, ბევრმა ივარძო მისი უვარგისობა და ჭამა მიატოვა. ერთი ინვალიდი, რომელმაც საკვების დიდი ღირებულება მიიღო, აღვილზევე გარდაიცვალა. შემოწმების მიზნით დარჩენილი კერძი ძაღლებს გაასინჯეს, ორი ძაღლი იქვე მოკვდა. ამას მოჰყვა ინვალიდთა ჯანყი, სასახლის ადმინისტრაცია მიიმალა; მდგომარეობა გაართულდა. ინვალიდები დაუყოვნებლივ შეიკრიბნენ სასახლის ეკლესიაში და ეროვნული კრების სახელზე საჩივარი შეადგინეს⁴⁴. ეროვნულმა კრებამ, ამ აღმაშფოთებელი შემთხვევის გარკვევის მიზნით, აღვილზევე გამოგზავნა დეპუტატთა დელეგაცია. ინვალიდები ამ აქტს დიდის აღტაცებით შეხვდნენ. როგორც ჩანს, შეშინებულმა ადმინისტრაციამ, შექმნილი ვითარების შერბილების მიზნით, ინვალიდთა სასახლის ერთ-ერთ მაცხოვრებელს საპასუხო წერილი დააწერინა. ამ ბროშურის ავტორი ყველანაირად ცდილობს გაამართლოს სასახლის ადმინისტრაცია. ეროვნული კრების სახელზე ინვალიდების მიერ გაგზავნილ წერილს იგი ცილისწამებულს უწოდებს. აქ წესრიგი და მომქირნეობა სუფევს, წერს იგი. ინვალიდთა სასახლის ადმინისტრაცია წესიერად საქმიანობს. ნეტა ყველგან ასე იყოს, — აღნიშნავს ავტორი, — მაშინ საფრანგეთის რეგენერაციას ამდენი წინააღმდეგობა აღარ შეხვდებოდა. იგი მიუთითებს, რომ, როგორც ყველგან, აქაც არის სიძნელეები; მაგრამ ამაში დამნაშავეა არა ადგილობრივი ადმინისტრაცია, არამედ ის საერთო მიმე პირობები, რომლებიც „ძველი რეჟიმის“ დროს მინისტრთა ხშირმა ცვლილებამ შექმნა (საინტერესო არგუმენტი!), ოღნავად გაფუჭებული რაგუს გამო ამდენი ამბავის ატეხა არ ღირს, — დაასკვნის ავტორი⁴⁵. ეს ფაქტი შესანიშნავად წარმოაჩენს იმ საერთო დეგრადაციას, რომელსაც საფრანგეთის ძველი საზოგადოება, ამ შემთხვევაში კი, სამხედრო უწყება განიცდიდა. ინვალიდთა სასახლის მოჰსახურე პერსონალი, მათ შორის ოფიცრობა ისევე ქურდობდა, როგორც ყველა. ქურდობის ყველაზე ხელსაყრელი ობიექტი, ცხადია, ინვალიდთა ულუფა იყო.

1790 წლის მღელვარებათა კულმინაციას წარმოადგენდა ნანსის გარნიზონის ამბოხება და მისი სასტიკი ჩახშობა. ეს მრავალმხრივ ამსახურებს ყურადღებას და მასზე საუბარი საგანგებოდ გვექნება.

მღელვარებანი გრძელდება 1791 წელსაც. განსაკუთრებით ფართო ხასიათს იგი 1791 წლის ფიცის მიღებისა და მეფის ვარენში გაქცევის შედეგად ღებულობს. თუ 1789 და 1790 წლების ამბოხება მხოლოდ ოფიცერთა წინააღმდეგაა და „კეთილი მეფის“ ილუზია ჯერ კიდევ ძალაშია, 1791 წლიდან ჯარისკაცთა მღელვარებაში უკვე ანტიმონარქისტული ტენდენციებიც იჩენენ თავს. ამასთანავე ამ წლის აჯანყებები ჯარისკაცთა პოლიტიკური თვითშეგნების ზრდაზეც მიუთითებენ. გაისმის, აგრეთვე, პროტესტი ეროვნული კრების მიმართ,

ზომელმაც ჯარისკაცთა პრობლემა ვერადა ვერ გადაჭრა. ხოლო მას შემდეგ, რაც კონსტიტუცია შემუშავდა და მსხვილმა ბურჟუაზიამ რევოლუცია დამთავრებულად ჩათვალა, ეროვნული კრება ჯარისკაცთა გამოსვლებს უკვე კონსტიტუციისა და სამშობლოს ღალატად თვლის და უკმაყოფილო ჯარის ნანსის მაგალითს ახსენებს. შემთხვევითი არაა, რომ კრება უკვე ცდილობს არმიის უკმაყოფილებას თვით არმიის საშუალებით მოუღოს ბოლო, არმიის წინააღმდეგ არმიის გამოყენება სურს. ეროვნული კრება მთელ რიგ ღონისძიებებს ახორციელებს, რომლებიც არმიის საწინააღმდეგო რეპრესიების ზასიათს ატარებენ. ყოველივე ამის შესახებ ცალკე გვექნება საუბარი. ამჟამად კი, 1791 წელს, ჯარისკაცთა მღელვარების რამდენიმე, მათ შორის ზოგიერთი ნაკლებად ცნობილი მაგალითის მოტანით დავკმაყოფილდეთ.

1791 წლის 10 აპრილს ვი ს ე ნ ბ უ რ გ ი ს გარნიზონის ბოვეს რეჟიმანის (régiment de Beauvais à Wissembourg) 8 ჯარისკაცი ოფიცერთა და უკითხავად ადგილობრივ იაკობინელთა კლუბის სხდომას დაესწრო. ოფიცრებმა ჯარისკაცები დააპატიმრეს და საპრობილეში ჩასხეს. დაიწყო ამბოხება. ბრძოლა ჯარისკაცებსა და ოფიცრებს შორის დაახლოებით ოთხ საათს გასტანა, რამდენიმე კაცი დაიჭრა. ჯარისკაცები მოითხოვდნენ იმ 19 ოფიცრის დაპატიმრებას, რომელმაც ჯარისკაცების წინააღმდეგ ხმალი პირველად იშვიშელეს. ადგილობრივი პატრიოტები და იაკობინური კლუბი ჯარისკაცთა მხარეზე იყო. ამ ინციდენტთან დაკავშირებით, რომლის შესახებ პ ა რ ტ მ ა ნ ი ც მოგვითხრობს, საინტერესოა ერთი ახალი დეტალი, ვისენბურგელ იაკობინელებს ჯარისკაცთა დასაცავად ფრიად საინტერესო არზა შეუდგენიათ. ამ წერილში ხაზგასმულია, რომ ჯ ა რ ი ს კ ა ც ე ბ ი ყველგან და ყოველთვის პატრიოტები არიან, რ ო მ პ ა ტ რ ი ო ტ ი ზ მ ი ს (ანუ რევოლუციის — გ. კ.) ინტერესებს პირადულზე მაღლა აყენებენ, ოფიცრებს კი არისტოკრატებს უწოდებენ და, როგორც ჩანს, „ეს საესებით მართალია... პატრიოტთათვის ხელის შეწყობა უფრო აგვამალვებს“, — დაასკვნის არზა! ⁴⁰.

მაქსიმილიანე რობესპიერის მიწერ-მოწერაში დატულია საინტერესო ცნობა, ბო ს ის რეჟიმანის ჯარისკაცთა შედარებით ნაკლებად ცნობილ გამოსვლებთან დაკავშირებით. ეს რეჟიმანი რობესპიერის შშობლიურ ქალაქში — არასში იყო განლაგებული. 1791 წლის აგვისტოში ოფიცრებმა ჯარისკაცები ა რ ა ს ი ს ციხის ციტადელში გამოკეტეს და მათ დასჯას აშუადებდნენ. ადგილობრივმა პატრიოტებმა ჯარისკაცთა გადაჩენა ითავეს, ერთ-ერთი მათგანი იაკობინელი გ ი უ ფ რ უ ა ეროვნული კრების სახელზე სათანადო პეტიციას ადგენს. რობესპიერს უგზავნის და სთხოვს მის კრების წინაშე წარდგენას. გიუფრუა იტყობინება, რომ ოფიცრები ჯარისკაცებს ისეთსავე სისხლის ღირას უშზადებენ, როგორიც ნანსიში მოხდა. იგი ატყობინებს რობესპიერს, რომ ოფიცრებმა თავიანთი კაცი მინისტრთან უკვე გაგზავნეს, მათ სურთ დალუპონ ჯარისკაცები, რომელთაც პროვოკაციას უწყობენ, და კონტრარევოლუციური საქმიანობა დააბრალონ. პროვოკაციების თავიდან აცილების მიზნით გიუფრუას სთხოვს რობესპიერს და პეტიციის დააჩქაროს საქმის სასამართლოს წესით გაჩენა, რათა ჯარისკაცთა სიმართლე ყველასათვის ნათელი გახდეს ⁴¹. ჯარისკაცთა სიმართლე იმდენად აშკარა იყო, რომ ეროვნული კრების მიერ უკმაყოფილო რეჟიმანებში წარგზავნილი პირები საკითხს ადგილზევე წყვეტდნენ და უპირატესად ჯარისკაცთა სასარგებლოდ. მაგალითად, ს ე ნ - უ ე ნ პ ი ე დ ე პ ო რ ი ს (ქვედა პირენეები) ამბოხების დროს, კრების წარმომადგენლებმა სამი

ოფიცერი დაითხოვეს. ხოლო მარეშალ დე კანი, ყოფილი გრაფი ეესტა (Ges-tas), რომელმაც მეამბოხე ჯარისკაცების წინააღმდეგ განსაკუთრებული სიმ-კაცრე გამოიჩინა, თვითონვე დასაჯეს. კრების წარმომადგენლები მიუთითებდ-ნენ, რომ „ქარისკაცი ქანუღება იქ, სადაც ოფიცერი პატრიოტი არაა“ („Le soldat s'insurge là où l'officier n'est pas patriote“). მათვე განცხადებით, კარგია მხოლოდ ისეთი სუბორდინაცია, რომელიც ნდობაზე იქნება დამყარე-ბული⁶⁶.

დაბოლოს კიდევ ერთი შედარებით ნაკლებად ცნობილი მაგალითის შესახებ: საქმე ეხება ბელგიურ შინაომში განლაგებულ ე. წ. „Royal-Liège“-ს და „La-uzun“-ის რეგიმენტების ოფიცერთა ამბოხებას 1791 წლის 21 ოქტომბერს. ამ ამბოხების შესახებ საინტერესო მასალას გვაწვდის კრების დეპუტატი მიუ-გე (ნანტუდ წოდებული), რომელსაც კრებამ ამბოხების მიზეზების გამოკვლე-ვა დაავალა⁶⁷. 21 ოქტომბერს „ლიეჟის“ რეგიმენტის ოფიცერებმა სადილი გაუმარ-თეს ლოზენის (Lauzun) პესართა შენაერთის ოფიცერებს. შუა ქეიფში ერთ-ერთმა მასპინძელმა, გრემსტაინმა (Gremstain) ოფიცრობას კონ-ტრარევოლუციური მოწოდებით მიმართა: „საპიროა შეევანჭლოთ ბურჟუები!“ (il faut hocher les bourgeois), — თქვა მან თავისი მოწოდების დასასრულს⁶⁸. შეზარხოშებული ოფიცრობა ქუჩას გამოეფინა, მათ მოაწყეს მსვლელობა შეძა-ხილებით: „გაუმარჯოს მეფეს, გაუმარჯოს მზიარულებას“; ოფიცერთა კორტე-ჟი რეგიმენტის მეთაურის დე ლატურის სახლს მიადგა, — კოლონელი (პოლკოვ-ნიკი) ოფიცრებს შეუერთდა. მსვლელობამ აშკარად დანაშაულებრივი ხასიათი მიიღო, აღნიშნავს მიუგე. მანიფესტაცია გაძლიერდა, გაისმის ახალი შეძახილები „გაუმარჯოს არისტოკრატებს, ეშმაკს წაუღია ერი, ჭანდაბას ეროვნული კრება“

(Vive les aristocrates, au diable la nation, au diable l'Assemblée nationale)⁶⁹. ოფიცრები იქნევენ ხმლებს, თეთრი ცხვირსახოცები იმპროვიზე-ბულ კოკარდებად გამოიყენეს. კვლავ განაგრძობენ უშვერი სიტყვებით ბურ-ჟუაზიის, ეროვნული გვარდიისა და ეროვნული კრების ლანძლვას. ასე შემოი-არეს მათ ქალაქის ქუჩები. ჯარისკაცებს მხარდაჭერას სთხოვენ და სამაგიეროდ მრავალ დაპირებებს სთავაზობენ. დაბოლოს ოფიცრები ყაზარმებში მოვიდნენ და ჯარისკაცთა გადმოძირება სცადეს. ჯარისკაცთა ნაწილი მთვრალი იყო (მას ღვინით ოფიცერთა ჭგუფი გაუმასპინძლდა). დემაგოგიური მიზნით ოფიცრები ჯარისკაცებს ეხვევიან და კოცნიან. იმათ კი, ვინც ოფიცერთა „მეგობრულ“ გრძნობებს არ იზიარებენ, ემუქრებიან, ზოგს ხმლის ყუითაც სცემენ. ზოგიერ-თი მთვრალი ჯარისკაცი ოფიცრებმა დაიყოლიეს და კონტრარევოლუციურ ლო-ზუნგებს, — „გაუმარჯოს მეფეს, ძირს ერი“, — აყვირებდნენ. მოქალაქეები დახ-მარებისათვის ეროვნულ გვარდიას უხმობენ. ერთ-ერთი სერჟანტი (იგი ერთ-დროულად ეროვნულ გვარდიაშიც ირიცხებოდა) ჯარისკაცებს პატრიოტული ლოზუნგების წარმოთქმისკენ მოუწოდებს. ოფიცრები დემაგოგიას კვლავ გა-ნაგრძნობენ, გაისმის შეძახილები: „ბურჟუები დავხოცოთ თუ ჯარისკაცები გა-ვაქცოთ“⁷⁰. ოფიცერთა რაზმი ყაზარმებიდან რატუშისაკენ გაემართა. მან შე-ანგროა რატუშის კარები და მუნიციპალიტეტის მოხელეებს ანგარიშსწორებით დაემუქრა. შექმნილი ვითარებით შეშინებული ზოგიერთი ოფიცერი (M. de D'Heyman, M. de Bouillé) კოლეგების დაწყნარებას ცდილობს⁷¹. ოფიცერთა პეტრმა შედეგი ვერ გამოიღო. ჯარისკაცობა, ეროვნული გვარდია და მუნიცი-პალური ხელისუფლება სათანადო სიმაღლეზე აღმოჩნდა. მეამბოხე ოფიცერთა ნაწილი დაპატიმრეს და ციხეში წასვეს. სამოქალაქო ომის თავიდან აცილების

მიზნით რეჟიმანები ქალაქიდან გაიყვანეს; მუნიციპალიტეტმა დაწერილებით აღწერა შექმნილი ვითარება და ერცელი მოხსენებითი ბარათი გაუგზავნა სამხედრო მინისტრს. სამინისტრომ ვითარების გასარკვევად ადგილზე ორი კომისარია მოავლინა. ბელფორის ამბებმა ფართო გამოხმაურება პოვეს, მდგომარეობა იმდენად სერიოზული იყო, რომ საქმეში მალე ჩაერია მეფე⁷¹, მინისტრი, ერცელის კრება და სამხედრო კომიტეტი. კრებამ გადაწყვიტა შექმნილი ვითარება თვითონ განეხილა. ამ საკითხზე მომხსენებლად დეპუტატი მ ი უ გ ე გამოყვეს. მან გამოსვლებს საესებით სწორი კვალიფიკაცია მისცა, წარმოადგინა იგი როგორც ერის, კონსტიტუციისა და მოქალაქეების წინააღმდეგ მიმართული. მომხსენებელმა სასტიკად გააკრიტიკა სამინისტროს პოზიცია. იგი მიუთითებდა, რომ სამინისტრო მოქმედებდა ინერტულად, არ გამოიჩინა სათანადო სიმკაცრე. ოფიცერთა გამართლების მიზნით უკრიტიკოდ მიიღო ოფიცერთა პროცესი-კაციული განცხადება, თითქოსდა მათი გამოსვლები ხალხმა გამოიწვია იმით, რომ ოფიცერებს ბრალი დასდეს ნანტის ზოცა-ჟღერის მონაწილენი ხართ და სხვ.

ერცელ კრებაში მინისტრს, ოფიცერებს და თვით კოლონელ ლა ტურს ბევრი მთარეველი აღმოუჩნდა. საქმე ისაა, რომ სამინისტრო ადრევე იყო ინფორმირებული კოლონელ ლა ტურის საეჭვო განწყობილების შესახებ, რადგანაც მისი პოლკში ყოფნა აშკარად სახიფათო იყო. მაგრამ ყოველივე ამას სამინისტროში ყური არაფერს მიაპყრო⁷².

თვით ჭარისკაცთა მიმართ კრების პოზიცია საბოლოოდ ჩამოყალიბებული არ ჩანს. ამ შემთხვევაში სანტიმენტალობა უფრო სპარბობს, ვიდრე რაიმე კონკრეტული აზრი. კრების რეზოლუციაში ჭარისკაცების მიმართ ნათქვამია, რომ ჩვენი მეგობრები უნდა იყვნენ და ხართ კიდევ: თქვენი მოვალეობაა ჩვენი დაცვა, თქვენ პირობა დასდეთ, რომ კონსტიტუციას აღიარებთ და დისციპლინას უმორჩილებით, რომ იმოქმედებთ არა თვითნებურად, არამედ კანონების შესაბამისად და ა. შ. კრების ეს ორკოფობა შემთხვევითი არ იყო, მას აშინებს, ერთი მხრივ, ოფიცერთა კონტრარევოლუციური ზრახვები, მეორე მხრივ კი, — ჭარისკაცთა დამორჩილებლობა და დამოუკიდებელი მოქმედება. კრების მიერ ბელფორის საკითხთან დაკავშირებული გადაწყვეტილება ასეთი პოზიციის კარგი დადასტურება იყო. კრების დეკრეტის თანახმად, ოფიცერთა შემადგენლობა დამნაშავედ ცნეს და ზოგიერთი მათგანის დაპატიმრებას სანქცია მისცეს. ამასთანავე სთხოვეს მეფეს (ვითარცა არმიის ხელმძღვანელს) ბელფორის გარნიზონის დისლოკალიზაციის განხორციელება, მისი დაშლა და საფრანგეთის სხვადასხვა ადგილში განთესვა. როგორც ვხედავთ, კრება იმავე ღონისძიებას მიმართავს, რასაც თავის დროს „ძველი რეჟიმი“ მიმართავდა: ხალხთან ზედმეტი დამეგობრების აღკვეთის მიზნით სამხედრო ნაწილების ერთი ადგილიდან მეორეზე გადაყვანის მეთოდს⁷³.

1791 წლის 14 თებერვალს ქ. ი უ ზ ე ს შ ი (Uzès, დეპარტამენტი გარი-გარდ) პატრიოტთა და როიალისტთა შორის მომხდარი შეტაკების დროს ჭარბა ხალხს დაუჭირა მხარი. დეპარტამენტის ხელისუფლებამ და მუნიციპალიტეტმა მათი დახმარების შედეგად შეძლო როიალისტების ალაგმვა. ამავე წლის დეკემბერში ქ. ე ქ ს შ ი (Aix) ადგილობრივმა კონტრარევოლუციონერებმა, რომელთაც საკუთარი კლუბი „წესრიგისა და მშვიდობის მეგობრები“ (Ami de l'ordre et de la paix) ჰქონდათ, სცადეს იაკობინური კლუბის ადგილობრივი ფილიალის დარბევა. ადგილობრივი გარნიზონის ოფიცერებმა მათ დასახმარებ-

ლად ჭარისკაცების გამოყვანა გადაწყვიტეს. მოხდა პირიქით, არმია ხალხისა და ადგილობრივი ხელისუფლების მხარეზე დადგა.

ყურადსაღებია, რომ ჭარისკაცთა გამოსვლებს საფრანგეთის შორეულ კოლონიებშიც ჰქონდა ადგილი. მაგალითად, 1791 წელს სან-დომინგოში განლაგებული სამხედრო შენაერთის ჭარისკაცებმა ოფიცერთა შემადგენლობის წინააღმდეგ გამოსვლები მოაწყვეს; ერთ-ერთი მღელვარების დროს რეჟიმანის უფროსი მოკლეს, ხოლო ოფიცერთა უმრავლესობამ გაქცევის უშველა თავს. სან-დომინგოში მომხდარი ამბავი კრების სპეციალური მსჯელობის საგანი გახდა. სან-დომინგოს ამბებზე საკანონმდებლო კრებას დეპუტატმა ბ რ ი ს მ მოახსენა 7 დეკემბერს ⁷⁷.

ჭარის უქმყოფილების შესახებ ჩვენ საუბარს კიდევ ვავაგრძელებთ, ამჯერად იმის საილუსტრაციოდ, რომ რევოლუციის პირველ წლებში არმიის განდგომამ საყოველთაო და სერიოზული ხასიათი მიიღო, ეფიქრობთ, მოტანილი მაგალითები საკმარისი უნდა იყოს.

როგორი იყო ჭარისკაცთა გამოსვლების საერთო ხასიათი, ძირითადი არსი? რა იყო ეს, „კუქისა“ და „ყაზარმით“ მარტივი უქმყოფილება თუ უფრო სერიოზული რამ? მძიმე ეკონომიური პირობები, სასტიკი მოპყრობა და აბუჩად აგდება რომ ჭარისკაცთა უქმყოფილებისა და დაუმორჩილებლობის ერთ-ერთი ძირითადი მიზეზი იყო, ეს ეჭვს არ იწვევს. მაგრამ ამ წმინდა, ეკონომიურ (საყოფაცხოვრებო-მატერიალურ) და მორალურ მიზეზებთან ერთად ჭარისკაცთა მღელვარებას უფრო ღრმა მიზეზიც განაპირობებდა: ჭარისკაცთა დაუმორჩილებლობა ამავე დროს სოციალური კატეგორიის მოვლენაცაა და კლასობრივი ბრძოლის გამოვლენის მაგალითიც. ამასთანავე ჭარისკაცები პოლიტიკური ცხოვრების აქტიური მონაწილენი გახდნენ და შემდგომ უკვე არმია თვით ჩამოყალიბდა, როგორც მნიშვნელოვანი პოლიტიკური ძალა. ოფიცრებთან კლასობრივი ბრძოლის პერიოდში, ჭარისკაცები განახლებასთან დაკავშირებულ საკუთარ პოლიტიკური მოქმედების გზას დაადგნენ.

8. ჭარისკაცთა მღელვარების კლასობრივ-რევოლუციური არსი

არმიის მღელვარების მიზეზთა გაყალბება და გაუბრალოება როიალისტურმა ბანაკმა წამოიწყო. მეფე და „ძველი რეჟიმის“ ყველა მესვეური თავს იმშვიდებდა იმით, რომ სერიოზული არაფერი ხდება, არმიის მღელვარება ჭარისკაცთა ცხოვრების ცუდი პირობებითაა გამოწვეული, რომ ამის გამოსწორება ადვილია, რომ არმია მეფისა და „ძველი რეჟიმის“ ერთგული რჩება და სხვ. ამგვარ ილუზიებს გარკვეული პოლიტიკური საფუძველი ჰქონდა. ძველი რეჟიმის მესვეურები არმიის არსებითი გარდაქმნის წინააღმდეგი იყვნენ და არმიის მღელვარებათა მიზეზების გაუბრალოებით ცდილობდნენ მიეღწიათ იმისათვის, რომ რეფორმათა მომხრეებს ასეთ განზრახვაზე ხელი აეღოთ; „ძველი რეჟიმის“ მესვეურთათვის ნათელი იყო, რომ პოზიციების შენარჩუნება მათ მხოლოდ ძველი, „კასტური“, მათდამი დამორჩილებული არმიის არსებობის პირობებში შეეძლო.

მემარჯვენედ განწყობილი თანამედროვენი საფრანგეთის არმიის 1789—1791 წლების კრიზისს პირველ რიგში დისციპლინის მოშლაში ხედავენ, და არმიის დეზორგანიზაციის მთავარ მიზეზად რევოლუციონერთა „მავნე“ აგიტაციას წარმოადგენენ. თანამედროვეთა ეს ტენდენცია შემდეგ მემარჯვენე ისტორიოგრაფიის მიერ ღრუბრულ იქნა განმეორებული. ასეთი ტენდენცია იგრძნობა

პ ი ე რ დ ი უ ფ ე ს გამოკვლევაში, რომელიც სპეციალურად მიემდგვნა სახალხო საზოგადოებებისა და არმიის ურთიერთობას. ავტორის მიერ არმიის ღებორგანიზაციის უმთავრეს მიზეზად წარმოდგენილია „ყველაფერში ჩარევის ეს განუკუთრებელი მანია“, რომლითაც დაავადებულნი რევოლუციონერები იყვნენ; რეალურს მოწყვეტილნი და პათეტიკით აღსავსე რევოლუციონერები ძველი არმიისადმი უნდობლობით იყვნენ გამსჭვალულნი და, საბოლოო ანგარიშში, მათი მოღვაწეობა არმიის ღებორგანიზაციითა და შესანიშნავი სამხედრო კადრების განადგურებით დამთავრდა⁷⁸. პ ა რ ტ მ ა ნ ი, მართალია, ამ ტენდენციას არ იზიარებს, მაგრამ მეორე უკიდურესობაში ვარდება. ჯერ ერთი, მას არმიის პრობლემაში ოფიცერთა ადგილი ძალიან გადაქარბებულიად აქვს წარმოდგენილი. კაცმა რომ თქვას, არმიის ცნება ოფიცრობამდეა დაყვანილი, ჯარისკაცობას ნაკლებად ადგილი ეთმობა⁷⁹. როგორც ჩანს, იგი ვერ გააქცა იმ სკეპტიკურ დამოკიდებულებას, რომელიც ისტორიკოსთა ნაწილს ძველი არმიის ფრანგი ჯარისკაცის სამოქალაქო უნარის და შესაძლებლობის ირგვლივ შეექმნა. ამ ტენდენციის მიხედვით, საზოგადოების დეკლასირებული ელემენტისაგან შემდგარ არმიას, რომელიც აპოლიტიკურ, შეუვგებელ მასას წარმოადგენდა, სამოქალაქო-პოლიტიკური ფსიქიკა, საერთოდ, მოშლილი ჰქონდა და არც მისი აღდგენა იყო შესაძლებელი. დ ი უ რ ი უ ი ძველი ფრანგი ჯარისკაცის პორტრეტს ასე ხატავს: ფანფარონი, ტრაბახა, ლოთი, ჩხუბისთავი, რომელიც მხოლოდ ჰამისათვის არსებობდა და სხვ; მათი დამორჩილებისათვის მხოლოდ რკინის ხელი იყო საჭირო, ამიტომ იყო, მისი აზრით, ძველი რეჟიმისათვის დამახასიათებელი ესოდენ მკაცრი დისციპლინა, რომლის შერბილება გახდა არმიის ღებორგანიზაციის მიზეზი და სხვ⁸⁰.

დაეუბრუნდეთ ისევ პარტმანს. იგი არმიის დაუმორჩილებლობის გაღრმავების მთავარ მიზეზს ხედავს მხოლოდ ეკონომიურ სიმენლეებში და იმ ცუდ და შეუფერებელ კანონებში, რომელთა საშუალებითაც მართავდნენ მაშინ არმიას. რ ე ი ხ ა რ მ ა, როგორც ვიუწყებოდით, დაუმორჩილებლობის წარმოშობა აღნიშნული კატეგორიის მიზეზებთან ერთად ამ მოვლენის სოციალურ ბუნებასაც მიაქცია ყურადღება და ამ მივიწყებული მომენტის წარმოჩენა აუცილებლად ცნო.

როიალისტური წრეები დაჟინებით ამტკიცებდნენ, რომ არმიის ღებორგანიზაციის დროს „მესამე წოდების“ აგენტები იყენებდნენ მოტყუების, მოსყიდვის, დათრობის მეთოდებს. „მესამე წოდების“ წარმომადგენლებთან ერთად, ისინი ბრალს ღებენ, აგრეთვე, „ორღეანის ჰერცოგის აგენტებს“, ანუ ყველა ლიბერალურად განწყობილ ელემენტს, განუზრგვლად მათი სოციალური წარმომოშობისა. მათი აზრით, მეფის ერთგული, როიალისტურად აღზრდილი და განწყობილი არმია სწორედ მათის წყალობით გახდა ურჩი და რევოლუციური. როიალისტური საფრანგეთის ეს ტენდენცია კარგადაა ასახული ერთ-ერთ ნაკლებად ცნობილ საისტორიო დოკუმენტში, ესაა რევოლუციის დღეებში გამოქვეყნებული დოკუმენტი — „მ ე ფ ის რ ე უ ი მ ა ნ ის გ რ ე ნ დ ე რ ი ს წ ე რ ი ლ ი ა რ მ ი ი ს ა დ მ ი“⁸¹. ეპქი არაა, რომ ეს დოკუმენტი ჯარისკაცთა შორის აგიტაციის მიზნით, როიალისტების მიერაა შედგენილი. აქ წამოყენებული არგუმენტაციის განსამტკიცებლად იგი ჯარისკაცის სახელით წარმოადგინეს. პამფლეტი (წერილი ამ კვლითიკაციის სავსებით იმსახურებს, — გ. კ.) თავს ესხმის იმათ, ვინც არმიაში რევოლუციურ აგიტაციას ეწევა, ამ „უ ნ ა მ უ ს ო მ ა ც დ უ ნ ე ბ ლ ე ბ ს“, რომლებიც არმიას დაღუპვისაკენ მიაქანებენ, რომელთაც იციან, რომ არმიის გადმობირების გარეშე რევოლუციის მოხდენა

არ შეუძლიათ, შემთხვევითი არაა, ვკითხულობთ პამფლეტში, რომ მათი ყურადღება, პირველ ყოვლისა, მეფესთან ახლოს მდგომმა რეჟიმანებმა მიიქციეს. ჯარში ისინი ავრცელებენ „ადამიანისა და მოქალაქის უფლებათა დეკლარაციას“, რომლის უაზრობა ჯარისკაცებს თურმე მაშინვე უგრძნიათ.

ავტორის აზრით, რევოლუციონერები დეკლარაციას არმიაში „ვერაგული“ მიზნით ავრცელებენ. მათ სურთ ჯარისკაცები თანასწორობის შთაგონებით სუბორდინაციის წინააღმდეგ გაანაწყონ და ამით ოფიცერთა ავტორიტეტი შელახონ. ამ „გაიმეურებმა“ იცოდნენ, რომ სანამ არმიაში ოფიცრის ავტორიტეტი არსებობს, არმიის „გზიდან გადაცდენა“ არ შეიძლება, სუბორდინაციის პრინციპი არ დაირღვევა. ჯარისკაცებმა იგრძნეს, რომ თანასწორობა მხოლოდ ანარქიის მომასწავებელია, რომ შეუძლებელია ყველას შეეძლოს კაპიტნობა. ჩვენ. ლაპარაკობს ავტორი ჯარისკაცების სახელით, თავიდან ეს ყველაფერი დავოჭერეთ, ყველა ჩვენგანი დარწმუნებული იყო, რომ შეძლებდა ოფიცრობას და აქეთვენი მიილტვოდა კიდევ, მაგრამ დავრწმუნდით, რომ ყველაფერი ეს სისულელე იყო⁶².

პამფლეტში შემდეგ ლაპარაკია აგრეთვე იმაზე, რომ რევოლუციონერები (ანუ „ყაჩაღთა ზროვა“), ჯარისკაცთა გაღმობიების მიზნით, იყენებენ მოსყიდვას, აწყობენ სკანდალურ ორგიებს, რასაც თან სდევს დებოში; პამფლეტის ავტორი მესამე წოდების დემაგოგიური ზრახვების გამოვლენად თვლის მათ აგიტაციას ჯარისკაცთათვის დაკავებული და დაგვიანებული კუთვნილი თანხების ანაზღაურების შესახებ. ავტორი უბედურებად თვლის იმას, რომ შექმნილი ვითარების გამო საფრანგეთის კეთილშობილთა ნაწილი, ვინც წინ უძღოდა არმიას დიდების გზაზე, ვინც მონარქიისათვის სისხლი დაღვარა, იძულებულია საშობლოდან წავიდეს (კონდე, ბროლი და სხვ.); იგი ჯარისკაცთა სახელით აღშფოთებას გამოთქვამს იმ თავხედობის გამო, რომელიც ქალაქის ახალმა მერმა ბაიამ ჩაიდინა მეფის პარიზში შემოსვლის დღეს (1789 წ. 17 ივლისი). ავტორი ბაის თავხედობად უთვლის ცნობილ კალამბურს, რომლითაც მან მეფეს მიმართა: „ანრი მეოთხემ პარიზი დაიპყრო, ხოლო დღეს პარიზმა თავისი მეფე მოიპოვა“. ავტორი სინანულს გამოთქვამს იმის გამო, რომ დიდი ანრის შთამომავალი, მეფის ძმა „მშვენიერი პრინცი“ (გრაფი დ'არტუა) საშობლოდან წასვლას აპირებს.

პამფლეტის ავტორი ყველაზე დიდ ტრაგედიად თვლის იმას, რომ ამიერიდან „კეთილშობილთა აღვილი მდიდრებმა დაიკავეს“ და ახლა, ნაცვლად იმისა, რომ ჩვენ დიუ გეკლენისა და ბაიარის შთამომავლები გვედგნენ სათავეში, ხელმძღვანელობას ეს „ყოვლად უღირსი პირნი“ გვიპირებენ⁶³.

საინტერესოა კიდევ ერთი დეტალი: არმიაში დაუმორჩილებლობისადმი განწყობის აღმოფხვრას ავტორი ჯარისკაცთა შორის პატრიოტული გრძნობების გაღვივებით ცდილობს. იგი არწმუნებს არმიას, მტერი კარს მოგვადგა და მზად უნდა დაეხედეთ: „განა დაუთმობთ უცხოელებს გარდის იმ ბუჩქნარს, რომელიც თვითონვე უნდა გაკრიფოთ“?⁶⁴.

არანაკლებ საინტერესოა კიდევ ერთი როიალისტური წიგნაკი, რომელიც 1790 წლით თარიღდება⁶⁵. წიგნაკის ავტორი ირწმუნება, რომ არმიის დეზორგანიზაციის მიზეზი, ყოველგვარი ანალიზის გარეშეც ნათელია. იგი გამოწვეულია ლოთობით და უდისციპლინობის სხვა გამოვლენებით, რაც არმიაში „პარიზელმა კანიბალებმა“ (რევოლუციონერები „მესამე წოდების“ ბანაკიდან) შეიტანეს. ერთადერთი, რასაც არმია ხსნა შეუძლია, ესაა „მეფის კეთილი“ სახე-

ლი. იგი დარწმუნებულია და მეფესაც არწმუნებს, რომ მას განუდგა არმიის მხოლოდ უღირსი ნაწილი, რომელსაც „რევოლუციონერი საქმოსნები თავისუფლებისათვის მებრძოლ გმირებად ნათლავენ“, სინამდვილეში კი იგი მხდელი დეზერტირებისაგან შედგება, რომელთაც არ ძალუძთ გაუძლონ ავტატორთა დაპირისპირებებსა და ცდუნებას. ეს საზარელი არსებანი „უღირსნი სულნი“, რომელთაც არ ძალუძთ დაიცვან სახელმწიფო, ვერც იმ პარტიას დაიცვენ, რომელიც ასე ბრმად იწამეს, ესენი არიან „საზარელი არსებანი, რომელთა ყიდვა არც კი ღირს“⁸¹.

ყოველივე ამის შემდეგ იგი ცდილობს ახსნას, თუ რამ აიძულა არმია ამ „მაცდურ გზას“ დასდგომოდა, როგორ მოხდა, რომ ჭარისკაცებმა დაივიწყეს მეფის სიყვარული, უღალატეს ფიცს, დაეკარგეს ღირსება, უღალატეს დროშებს, შეურაცხვეს ოფიცრები და სხვ.

მიზეზთა დასახელების დროს ავტორი იმოწმებს ვილაც გრენადერს, რომელსაც მასთან საუბარში უთქვამს, რომ იყო პარიზში და იცის, თუ როგორ მოხდა ფრანგული გვარდიის გრენადერთა მოსყიდვა. ამისათვის გამოუყენებიათ ოქრო-ვერცხლი, ღვინო და ქალები. მგრძნობიარე და დამჯერე ფრანგები მოიხიბლნენ აგრეთვე თავისუფლების შესახებ მაცდუნებელი სიტყვებით, რომლებსაც მათ წამდაუწუმ ყურში ჩასჩურჩულებდნენ, „სექსი მართავს საფრანგეთს, მიუხედავად სალიკური კანონის არსებობისა. რაც მოხდა პარიზში, ზღვება ყველგან. ყველგან შეძლეს ოქროთი ბრწყინებისა და მხდალების დარწმუნება, გერმანელები გააძლეს, დანარჩენი კი ქალებმა დააგვირგვინეს“, — თითქოს უთქვამს გრენადერს. ავტორი გულისტყვილით დასძენს, რომ მეფისა და მისი დროშის ერთგულნი ცოტანილა დარჩნენ; მიუხედავად ამისა, არისტოკრატია თავს იმშვიდებს და მეფის მომხრეთა იმედი კვლავ აქვს⁸². მაგალითად, იგი მოხიბლულა მეციის გარნიზონის განწყობით. გარნიზონსა და მის მეთაურს გენერალ ბუიეს ერთი აზრი — მეფისადმი სიყვარული ამოძრავებთ (როგორც ზემოთ ვიუწყებოდით, ეს „ერთგულება“ გარნიზონიდან ბუიეს გაქცევით დამთავრდა — გ. კ.)⁸³. მეფის ერთგულ ქვეშევრდომს, პამფლეტის ავტორს, დაბოლოს მოტანილი აქვს ლექსი, სადაც ჭარისკაცები მეფისადმი ერთგულებას ადასტურებენ და პატიებას ითხოვენ იმ შეცდომებისათვის, რომლებიც მათ დაუშვეს. ჭარისკაცები აღუთქვამენ მეფეს, რომ კვლავ მისი ერთგულნი იქნებიან და მას ვერაფრტრების ხელიდან იხსნიან⁸⁴. სოციალურად განწირული კლასის შვილის, პამფლეტის ავტორის ეს უსუსური იმედები, ვფიქრობთ, კომენტარს არ საჭიროებენ.

გრაფი ესტერპაზი თავის მემუარებში ირწმუნება, რომ არმიის გახრწნის მიზნით რევოლუციონერები მიმართავდნენ ფულს, ღვინოს, ქალებს. იელიის დღეებში არმიის დაუმორჩილებლობის შესახებ იგი წერს: „ფრანგული გვარდია მოსყიდულ იქნა. პარიზის ირგვლივ მცირე რაზმებად დაბანაკებული ჭარი დისციპლინის მხრივ მოისუსტებდა. რევოლუციონერებმა ადვილად შეძლეს მისი მოსყიდვა, ფულის, ღვინისა და ქალების საშუალებით“⁸⁵. რაც შეეხება მის ხელშეკრულ მყოფ ვალანსიენის გარნიზონის ჭარების უმეაყოფილებას, იგი ამაში ბრალს სდებს „ორლეანის პერცოგის კაცებს“, რომელთაც ჭარისკაცები დაათვრეს, დაჰყავდათ სამიკიტნოებში, აკმევდნენ და ასმევდნენ უფასოდ. მუქთა პურ-მარილის ხაზრით მთელი ყაზარმები დაცარიელდა; ამის შედეგად დაწყებულა, — გვარწმუნებს ესტერპაზი, — წარმოუდგენელი თავაშვებულობა, ძარცვა, გაუპატიურება, ღუქნების დარბევა და სხვ.⁸⁶.

არმიის განდგომას საფრანგეთის არისტოკრატია პირდაპირ სასოწარკვეთილებამდე მიჰყავდა. 1790 წელს ბარნავემა შემთხვევით ხელთ იგდო ერთი

არისტოკრატი ქალის ხელნაწერი, რომელიც დაუყოვნებლივ გამოაქვეყნეს, როგორც რომაისტური განწყობის შესანიშნავი დოკუმენტი²². ნაწერი მისტიკურ-რელიგიური ხასიათისაა და დედოფალს ეძღვნება. არისტოკრატი ქალი (ვინმე ტერეზა) პირველ რიგში მესამე წოდების მაშინდელი ლიდერების დახასიათებას იძლევა. მ ი რ ა ბ ლ ი ი გი უწოდებს „ამ შესანიშნავი ქალის (დედოფალი — გ. კ.) წინააღმდეგ საშინელი კონსპირაციის ორგანიზატორს“²³, შემდეგ ტერეზა ახასიათებს ლ ა ფ ა ი ე ტ ს: „დავაკვირდი მათ (რევოლუციონერთა — გ. კ.) მექანიზმს, ერთ-ერთი მექანიზმი არის ლ ა ფ ა ი ე ტ ი — ჯერ მოლაღატე შეფისა, მერე მშობლებისა (ძველი არისტოკრატიული გვარი „შეარცხვინა“ — გ. კ.). ახლა კი იგი მოლაღატეა იმ ხალხისა, რომელსაც ზოტბას ასხამს“. შემდეგ ასევე მუქ ფერებში ხატავს ტერეზა ბ ა ი ს პორტრეტს. აი ასეთი მექანიზმის ხელშია მეფე ტყვედ, აი ვინ წარმოადგენს მის მოქმედებას — დაასკვნის ტერეზა. არისტოკრატ ქალს ყოველივე ეს ისე არ აწუხებს, როგორც არმიის ბედი. სენ-კლუში მივედო, განაგრძობს ტერეზა, დაღლილი მივეყარდნე ხეს, წამოვიძახე: ოი, უბედურო ჩემო სამშობლოვ, რა უფსკრულში გადაგჩენეს შენ ბოროტებმა (რევოლუციონერებმა — გ. კ.); ჩამთვლიმა, სიზმრები დამეუფლნენ. მე დაეინახე უზარმაზარი არმია, რომელიც ოთხივე მხრიდან მიახლოვდებოდა, საფრანგეთის ყველა პროვინცია მოძრაობაში მოვიდა... სწორედ ამ დროს მას დედოფალი გამოეცხადა და დაამშვიდა იგი: ნუ დარდობ, უთქვამს დედოფალს, სამშობლო არ დაიღუპება, იგი შეცდომაშია შეყვანილი და მალე მიხვდება ყველაფერს, შენ რომ არმია დაინახე, ეს მხოლოდ სიზმრის ნაყოფია, იგი მომავლინებელი იარაღით სასწაულებს არ მოახდენს, სულ მალე, ყველა, ვინც მას ეწინააღმდეგება, თვითონვე დაიჩოქებს მის წინაშე და მის კანონიერებას დაემორჩილება²⁴. ასე იმშვიდებს თავს და ამშვიდებს სხვებს არმიის განდგომით შეძრწუნებული საფრანგეთის თავადაზნაურობის წარმომადგენელი.

აღსანიშნავია ერთი ფრიად ორიგინალური დეტალი. სასოწარკვეთილებაში მყოფი არისტოკრატია მასების გულის მოგების მიზნით მეტად თავისებურ დემანგიას მიმართავს, რომელიც ე. წ. ფ ე ო დ ა ლ უ რ ი ს ო ც ი ა ლ ი ზ მ ის ნიშნებით ხასიათდება. იგივე ტერეზა, მავალითად, ეროვნული კრების ბრძანებით დახვედრეტი ნანსის წარისკაცთა დამცველად გვევლინება. იგი დასწრებათა ფედერატების ზეიმს და ნანსის მსხვერპლთა პარაკლისი მოუსმენია. ტერეზა ყოველივე ამას „ლურჯ ტანისამოსში გამოწყობილი ბურჟუაზიის (ეროვნული გვარდელიები) და მათი გენერლების სულელორ კომდიას“ უწოდებს. პარაკლისი გადაუხადეს, — წერს ტერეზა, — ნანსიში დაღუპულებს, რომლებიც „პატრიოტული ფანტიზმის მსხვერპლნი გახდნენ“. მისი აზრით ლაფაიეტის ეზოში, მის სახლში უნდა აღენიშნათ „შატოვიეს“ მამაცი ჯარისკაცების დაღუპვის მიზეზი. ამით ტერეზას სურს გვითხრას: აი რა მოუტანა „ახალმა სისტემამ“ მამაც „შატოვიელ“ გვარდიელებს, მეფის დროს ხომ მათ მხოლოდ პატივისცემა და დაფასება ჰქონდათ. იქ, სადაც ისინი დაიღუპნენ, ტერეზა მოითხოვს აღიმართოს ობელისკი წარწერით: „პარიზის ეროვნული გვარდიის მეთაურის ბ-ნ ლაფაიეტის წინადადებით, ეროვნული კრების დეკრეტით დაღუპულ მამაც ჯარისკაცთა დიდებისათვის“²⁵. ტერეზა საფრანგეთის არმიას აფრთხილებს, თუ რაოდენ უმადურია „ახალი რეჟიმი“, თუ როგორ გასწირა მან ჯარისკაცთა ის შენაერთი, რომელიც რევოლუციის პირველივე დღეებში ცდუნებას აჰყვა. თავის ნამდვილ მფარველსა და ქომაგს განუდგა და განაზღვრის მხარეზე დადგა.

„ფეოდალური სოციალიზმის“ ტენდენციები განსაკუთრებით კარგად ჩანს „მეფის რეჟიმანის გრენადერის“ ზემოაღნიშნულ წერილში. შექმნილი

სიძნელეების მიზეზად აქ ახალი, ბურჟუაზიული რეჟიმი წარმოდგენილი, სადაც „კეთილშობილთა ადგილი შემთხვევით აღზევებულ მდიდრებს დაუკავებიათ“. წერილში ნათქვამია: ხელავეთ რა უპირატესობა ენიჭება ქონებას; იმისათვის, რომ აქტიური მოქალაქე გახდეს, ე. ი. პოლიტიკური უფლებები მოიპოვოს, აგირჩიონ ან აირჩიონ, საჭიროა გქონდეს სიმდიდრე. ვისაც სიმდიდრე არ გააჩნია, იგი საზოგადოებისათვის მკვდარია. რას იტყვიან შესანიშნავი ცხოვრებისა და ღრობის მომსწრე ჩვენი წინაპრები, რას იტყვიან დიდი გეგლენი, ბაიარი, ახალგაზრდა რაინდი დე ბრიენი (რომელსაც ტყვიამ ცალი ხელი მოგლიჯა, იგი კი ამბობდა, „მეორე ხომ დამარჩა მეფის სამსახურად“) ჩვენი თაობის ამ დეგენერაციის შესახებ?.. როგორც ვხედავთ, XIX საუკუნის 30-იანი წლების ფრანგული „ფეოდალური სოციალიზმის“ მესვეურს, გრაფ ალბან დე ვილნევი ბარჟენს საკმაოდ ბევრი წინამორბედები ჰყოლია. ერთგული ქვეშევრდომული სულსკვეთებითაა გამსჭვალული მეფის არმიის ჯარისკაცთა და უნტერ-ოფიცერთა წერილი მეფის სახელზე⁹⁷. აშკარად იგრძნობა, რომ ამ თავისებური როიალისტური მანიფესტის შედგენაში ოფიცერთა ხელი ურევია. თუ წერილს ვერწმუნებით, მეფეს შემოთავაზების საფუძველი არ უნდა ჰქონდეს, ინფანტერია მისი ერთგულია და აღშფოთებულია იმით, რომ პარიზის კომუნა და ეროვნული კრება ყველაფერს ანგრევენ. მათთან ერთად დამანგრეველ ძალად წარმოდგენილია აგრეთვე ეროვნული გეარდია. აქვე ლანძღავენ დიუბუა დე კრანსეს, „სამხედრო სამსახურიდან გაგდებულ მუშვეტერის“ დეპუტატურ მოღვაწეობას. არმია განსაკუთრებით თურმე იმითმბა აღშფოთებული, რომ მას ხელმძღვანელობას ბურჟუაზია უპირებს, რომ იგი „შეიარაღებული ბურჟუაზიის“ ბრძანებას უნდა დაემორჩილოს. ეს აშკარად როიალისტური დოკუმენტი რომ ჯარისკაცთა და უნტერ-ოფიცერთა შედგენილი არაა, ამაში გვარწმუნებს ის, რომ მას კონკრეტულად ხელს არაფერ აწერს, იგი ანონიმურია.

ამასთანავე აღსანიშნავია, რომ ჯარისკაცთა უკმაყოფილების კეშმარიტ მიზეზებში ვერც ოფიციალური წრეები ერკვეოდნენ. ამასთან დაკავშირებით „ემერის არქივში“ ჩვენ ორი ფრიალ საინტერესო დოკუმენტი ვიპოვეთ. ერთი, არმიაში შექმნილ ვითარების მეფისეულ გააზრებას წარმოადგენს⁹⁸, მეორე — ეროვნული კრებისას⁹⁹.

პირველი დოკუმენტი სამხედრო მინისტრის ლატურდიუ პენის მიერაა შედგენილი. მინისტრი მიუთითებს, რომ დოკუმენტი მეფის ბრძანებით შეადგინა და მეფის სახელით 1790 წლის 6 აგვისტოს გადაუგზავნა დამფუძნებელი კრების სამხედრო კომიტეტს. დოკუმენტის მიხედვით ირკვევა, რომ ოფიციალური ხელისუფლება (მეფე) არმიის დაუმორჩილებლობის ძირითად მიზეზად თელის დისციპლინის მოშლას და წინადადებას აძლევს კრებას, რომ ის განახლებებში, რომელთა გატარებაც მას სურს, მტკიცე დისციპლინის შენარჩუნების პირობებში უნდა მოხდეს. ამასთანავე მეფე უსაყვედურებს კრებას, რომ მან არმიას მეტისმეტად დიდი თავისუფლება მისცა, რაც საფრანგეთის ინტერესებისათვის საზიანო აღმოჩნდა. საფრანგეთის რეჟიმანებში თვითნებობამ დაოსაღვრა. ამ ნიადაგზე სულ ახალმა და ახალმა არეულობამ იჩინა თავი. „მეფეთა შორის საუკეთესოს გული უქდება, როცა არმიაში ამ დამღუპველი არეულობის შესახებ ცნობები მისდის“, — დაასკვნის ერთგული ქვეშევრდომული სულით გაჟღენთილი არისტოკრატი მინისტრი¹⁰⁰.

პირველ რიგში მინისტრი თავს ეისხმის უკანონოდ (არალეგალურად) შექმნილ კომიტეტებს, რომლებიც ახ-

ლა თითქმის ყველა რეგიონში არსებობენ და ჯარისკაცებთან ერთად აერთიანებენ უნტერ-ოფიცრებს¹⁰¹. აქვე ზაზგასმულია ის, რაზეც უკვე ვლაპარაკობდით, რომ პოლიტიკაში, ფინანსებსა და საპოლიციო სამსახურის საქმეებში არეულობას ბევრი უცხოელი ნერგავს, ყველაფერი მათი განქიქებისა და კრიტიკის (დელიბერაციის) საგანი ხდება. ამ ძირგამომთხრელ საქმიანობაში ისინი ჯარისკაცებსაც ითრევენ (ჯარისკაცებს კავშირი აქვთ უცხოელებთან). მინისტრის მიხედვით, „როიალ-შაშანის“ პოლიკის ჯარისკაცთა მიერ ჩადენილი დანაშაული, რაც იმაში გამოიხატა, რომ მათ არ ცნეს მეფის მიერ დაწინაურებული ოფიცარი, უცხოელთა აგიტაციის შედეგად მოხდა და სხვ¹⁰².

არმიაში ღებორგანიზაციის მიზეზად მინისტრი ასახელებს ახალი ხელისუფლების მიერ ჯარისკაცთათვის პეტიციების, თხოვნების, მოხსენებებით ბარათების წარდგენის უფლების მინიჭებას. მისი უდიდებულესობა უქმყოფილოა იმით, რომ მისი არმია განუწყვეტლივ ევაპრება მის მინისტრებს, რომ მისი კაბინეტი სავსეა ჯარისკაცთა დეპუტატებით, რომლებიც ამაყად მოითხოვენ იმათი სურვილების დამყოფილებას, ვინც მათ რწმუნება მისცა¹⁰³.

თავიდან მეფე შედარებით დამშვიდებული იყო, რადგან დისციპლინის მოშლა ცალკეულ შენაერთებში შეიძინებოდა და მთლიანად მთელ არმიაზე ჯერჯერობით არ ვრცელდებოდა. მეფე იმედოვნებდა, რომ ოფიცრობის, აღმინისტრაციის, განსაკუთრებით კი ეროვნული კრების ენერგიული ჩარევის შედეგად დისციპლინა აღდგებოდა, მაგრამ ხდება პირიქით, დაუმორჩილებლობა იზრდება და საყოველთაო ხასიათს ღებულობს. მეფე მოითხოვს დაუყოვნებლივ მოუღონ ბოლო ჯარისკაცთა მსგავს თავაშეებულობას, იგი მოუწოდებს „საფრანგეთის ერის წარმომადგენლებს იჩქარონ და ბოლო მოუღონ მსგავს ინსურექციებს (აჯანყებებს)“. შემდეგ უკვე გვიან იქნება, — ნათქვამია დოკუმენტში, — ჯარისკაცთა მღელვარების შესაჩერებლად ძალა აღარ გვეყოფა. აქვე დამოწმებულია ისტორია, აღნიშნულია ის, თუ სადამდე მიიყვანა რომის იმპერია ჯარისკაცთა დაუმორჩილებლობამ¹⁰⁴.

როგორც უკვე ვიწყებოდით, ამ დოკუმენტში მინისტრი მეფის სახელით იცავს არმიის აპოლიტიკურობის იდეას. არმია, მისი აზრით, არ უნდა გახდეს საზოგადოებრივი ნებისყოფის გამომხატველ ძალად და უნდა დარჩეს აღმასრულებელი ხელისუფლების ბრმა იარაღად. ასეთი მორჩილების გარეშე გვეყოლება სამიში, არაფრად საჭირო ძალა, — ასეთია მინისტრის (მონარქის) დასკვნა¹⁰⁵.

არმიის დაუმორჩილებლობისა და დისციპლინის დარღვევის ყველაზე უხეშ გამოვლენად სამეფო ხელისუფლება ფულადი რეკლამაციების (პრეტენზიების) საკითხს მიიჩნევს. საერთო ქაოსი, უკანონობა და მტაცებლობა, რომელიც „ძველი რეგიმის“ ფინანსურ სფეროში იჩენდა თავს, როგორც ვიცით, არმიისათვისაც იყო დამახასიათებელი. ოფიცრობა ითვისებდა ჯარისათვის განკუთვნილ ხელფასს, რეგიმანის საღაროები უმოწყალოდ იფლანგებოდნენ, ჯარი კი თვეობით ელოდა ხელფასს და ნახევრად მშიერ მდგომარეობაში იმყოფებოდა. განახლების მომხრეებმა გამოაშკარავეს „ძველი რეგიმის“ ეს ავადმყოფობა, ჯარისკაცებმა გაიგეს მათთვის განკუთვნილი თანხების მიმართ ოფიცერთა დანაშაულებრივი დამოკიდებულების ფაქტები, განსაკუთრებით 1790 წელს, როცა ე. წ. „წითელი წიგნების“ გამოქვეყნება დაიწყო, სადაც ფინანსურ ბოროტებათა მხილებას ჰქონდა ადგილი. არმიის მღელვარების დროს, ჯარისკაცთა და უნტერ-ოფიცერთა საბჭოების ერთ-ერთი მთავარი ამოცანა იყო პოლიკის სალა-

როგბზე კონტროლის დაწესება. ყოველივე ამას ქარისკაცები საქმითაც ახორციელებდნენ და ფინანსებს თავიანთ კონტროლს უმორჩილებდნენ.

სწორედ ეს არ მოსწონს მეფეს, ამაში თვითნებობისა და უკანონობის აქტს ხედავს. მას მიაჩნია, რომ ეს საკითხი უნდა მოგვარდეს, მაგრამ კანონებისა და სამართლის საფუძველზე, სარდლობას და უმაღლეს ადმინისტრაციასთან ერთად და არა „არარეგულარულ ასამბლეების“ (ქარისკაცთა და უნტერ-ოფიცერთა საბჭოები) მეშვეობით. მეფეს უკვირს, როგორ მივიდა ქარისკაცი ასეთ სიხარბემდე, როგორ გასცვალა ფულში სამხედრო ღირსების საქმე. მეფე აღშფოთებულია იმით, რომ უკმაყოფილო ქარისკაცები თვითნებობენ, ხელში იგდებენ საბუღალტრო რეესტრებს, თვით ითვისებენ ფინანსური ოპერაციების წარმოების უფლებას და სხვა უკანონობასაც ჩადიან. ოფიცრები იძულებულნი არიან დააკმაყოფილონ ქარისკაცთა უკანონო პრეტენზიები ან თავიანთ ხარჯზე, ან კრედიტით. სამეფო ხელისუფლებას მიაჩნია, რომ ამ შემთხვევაში ფინანსების საკითხის მოგვარება მხოლოდ სახელმწიფოს უფლებაა. სამხედრო სალაროები ეს ხომ სახელმწიფოს საკუთრებაა, მისი ხელყოფა კვალიფიკირებულია, როგორც სახელმწიფო ხაზინის გაქურდება, როგორც ყაჩაღობა, „ფულის მასობრივი გაფლანგვა“. იყო კი, როგორც აღნიშნული გვექონდა, პირიქით, ქარისკაცები სალაროებს ოფიცერთა ხელყოფისაგან იცავდნენ, რომლებიც „ფულის მასობრივი გაფლანგვის“ მიზეზს წარმოადგენდნენ, უბრალოდ ძარცვავდნენ სალაროებს და ქარისკაცთა სახსრებს ითვისებდნენ¹⁰⁰.

მეფეს არ მოსწონს ქარისკაცთა მიმართ ზედმეტი „მზრუნველობა“ ფელდ-აიციის დღესასწაულის დღეებში. ეს არ ვარკავს. მიუთითებს მეფე, ეს გამოიწვევს ქარისკაცთა გათამამებას, უხეშად რომ ეთქვას, „გაუწუწუებას“; ხ ა ზ ი ნ ა ა რ მ ი ი ს გ ა ვ ლ ე ნ ი ს ქ ე ე მ მ ო ე ქ ც ე ვ ა, ა მ ა ს კ ი შ ე ი ძ ლ ე ბ ა ს რ უ ლ ი ა ნ ა რ ქ ი ა მ ო ჰ ყ ე ს¹⁰¹.

მეფის აზრით, სამშობლოსა და ტახტის გადასარჩენად საჭიროა დაუყოვნებლივ მკაცრი სამხედრო კოდექსის შემუშავება. სამოქალაქო საქმეების მოგვარება ისე საჩქარო როდია, როგორც სამხედრო საქმეებისა — მეორე უფრო საშიშია, ვიდრე პირველი; არმიას უნდა შეუქმნათ კანონი და სასამართლო და როცა არმიაში წესრიგი დამყარდება, მაშინ ისინიც კი, ვინც მათ მოსყიდვას ცდილობს (რევოლუციონერები — გ. კ.) იმავე სამხედროების წინაშე თრთოლვას დაიწყებენ. თუ სამოქალაქო კანონის აქტიურობა თუნდაც ერთი წუთით დივიწყებს არმიაში მკაცრი დისციპლინის აუცილებლობას, ეს გამოიწვევს ირგვლივ ყველაფრის წალეკვას, — დასკვნის მინისტრი (მეფე)¹⁰².

არმიის განდგომით გამოწვეული „ბოროტება დიდია, მაგრამ წამალი არსებობს, სამშობლოს ჭერ კიდევ ჰყავს ერთგული ნაწილები“, — თავს იმშვიდებს სამეფო ხელისუფლება¹⁰³.

ვერც ეროვნული კრების კონსერვატიულ-მემარჯვენე უმრავლესობა გაერკვა არმიის უკმაყოფილების ნამდვილ მიზეზებში. იგი არმიის დეზორგანიზაციის ძირითად მესვეურებად „სახელმწიფოს ურჩ ელემენტებს მიაჩნევს, რომლებიც ურჩევენ ქარისკაცებს გასტეხონ ახალი ფიცი, რომელიც მათ დაადებინეს კანონის, ვრისა და მეფის ერთგულებაზე. ისინი არწმუნებენ ქარს, რომ სუბორდინაციის დაურღვევლობას თვით ეროვნული კრება თხოვს, რომ მისი დაარღვევა კანონიერი არაა, რომ სუბორდინაცია წარმოადგენს ქარის საყრდენს. კრება გულისტკივილითა და დიდის წყრომით შეხვდა არმიაში მიმდინარე დესუბორდინაციის აქტებს, რაც შენაერთებიდან ოფიცერთა დათხოვნით მთავრდება. ეს არეულობანი აფერხებენ ასამბლეის ნორმალურ მუშაობას; ხელს უშლიან მას

ბევრად გადამწვერტოს არმიის ბედი საერთო განახლების ფონზე. კრება არწმუნებს ჯარისკაც-მოქალაქეებს (des Guerriers-citoyens), რომ ირწმუნონ კრების ავტორიტეტი, კრების სურვილი და შესაძლებლობა არმიის მდგომარეობის მოგვარების თვალსაზრისით. კრება მოუწოდებს ღრმად ჩაუკვირდნენ იმას, თუ საით ეწევიან არმიას ეს ანტისახელმწიფოებრივი ელემენტები, რომელთა მოქმედება ეწინააღმდეგება ფიცსა და ღირსებას, ერის პრინციპებსა და სურვილებს¹¹⁰.

კრება მიმართავს ფრანგულ პატრიოტიზმს, იმედოვნებს, რომ არმია მიხვდება თავის შეცდომებს და დაუბრუნდება თავის მოვალეობას.

კრება აღგენს, რომ მისი წარმომადგენლები და თვით თავმჯდომარე ეახლებიან არმიის უზენაეს ხელისუფალს (Chef suprême de l'armée), ანუ მეფეს და შესთხოვენ მას, სასწრაფოდ და რაც შეიძლება ეფექტურად აღადგინოს წესრიგი და სუბორდინაცია, მკაცრად დასაჯოს კანონისადმი დაუმორჩილებლობის ყველა გამოვლენა¹¹¹.

კრება აცხადებს, რომ ყველა ჯარისკაცს, ვინც კვლავ თავს ნებას მისცემს არ დაემორჩილოს კანონსა და ოფიცრებს, სამშობლოს უღირსებად ჩათვლის. ოფიცრებს კი, კრების აზრით, აქვთ მისია კანონების აღსრულებაში მოყვანისა¹¹².

ამრიგად, ოფიცერთა და ჯარისკაცთა შორის წინააღმდეგობის დაძლევის შესაძლებლობა კრებას მარტივად წარმოუდგენია. მას არ ესმის ამ წინააღმდეგობის შეურიგებელი ხასიათი, რაც უბრალოდ გაპირობებულია იმით, რომ ოფიცერი არისტოკრატია, ჯარისკაცი კი — ხალხის შვილი, რომ აქ საქმე გვაქვს არა მარტივ დამოუჩილებლობასთან, არამედ სოციალური წინააღმდეგობის რთულ მოვლენასთან. ხალხთა ინსტინქტი უფრო ჭანსადი აღმოჩნდა. რევოლუციის მთელმა შემდგომმა მსვლელობამ ნათელყო ოფიცერთა ანტისაზოგადოებრივი განწყობა. ძველი ოფიცრობის საბოლოო განდევნა ახალი არმიის ჩამოყალიბების ერთ-ერთი უმთავრესი პირობა გახდა.

აღსანიშნავია, რომ კრების მიერ გამოქვეყნებულ ოფიციალურ დოკუმენტებშიც, არმიის მღელვარების არასწორი გაგება ჩანს. მაგალითად, არმიაში დისციპლინის აღდგენის შესახებ კრების 1790 წლის 6 აგვისტოს დეკრეტში აღნიშნულია, რომ არმიის უქმყოფილება გამოწვეულია, პირველ ყოვლისა, „ცდომილებაში ჩავარდნითა და საზოგადოებრივი კეთილდღეობის მტრების ინსინუაციების შედეგად“. აქვე კრება იმედოვნებს, რომ არმიაში დისციპლინას აღადგენს ჯარისკაცთა თანხების გაფლანგვის, მითვისებისა და დატაცების აღკვეთის გზით, რის საშუალებას იგი სალაროებზე მკაცრი კონტროლის დაწესებაში ხედავს¹¹³.

წინააღმდეგ ზემოთქმულისა, საზოგადოების გარკვეული ნაწილი კარგად გაერკვა არმიის მღელვარების სოციალურ ბუნებაში. მათ შეძლეს წარმოეჩინათ ის არსებითი მიზეზები (გარდა ეკონომიურისა), რომლებმაც აბსოლუტიზმის მუდმივი არმიის დეგრადაცია გამოიწვიეს.

უპირველესი მიზეზი ის იყო, რომ არმია ორი ურთიერთ დაპირისპირებული სოციალური ელემენტისაგან შედგებოდა. „ძველი რეჟიმის“ არმია წოდებრივი იყო: ჯარისკაცები „მესამე წოდების“ შვილები იყვნენ, ხოლო ოფიცერთა შემადგენლობა თითქმის მთლიანად თავდაზნაურთაგან იყო დაკომპლექტებული. ოფიცრებსა და ჯარისკაცებს შორის ყრუ სოციალური კედელი იყო აღმართული. ის შეურიგებელი მზარდი კლასობრივი წინააღმდეგობა, რომ-

მელიც თავადაზნაურობასა და „მესამე წოდებას“ შორის, საერთოდ, საზოგადოებაში არსებობდა, არმიაშიც იჩენდა თავს. ჯარისკაცთა აბსოლუტური უმრავლესობა გლეხებისა და ქალაქის პლებეებისაგან (ქალაქის ღარიბ-ღატაკნი) შედგებოდა, უნტერ-ოფიცერთა კორპუსიც არაპრივილეგირებული წოდების მიერ იყო დაკომპლექტებული. უნტერ-ოფიცრის თანამდებობა, ჩვეულებრივ, ჯარისკაცთა სამსახურებრივი აღზევების უკიდურესი მიჯნა იყო. როგორც ვიუწყებოდით, უგვაროებსა და მდაბიოებს ოფიცრობაზე ოცნებაც კი არ შეეძლოთ. არმიის ასეთი ბუნება დელობრივ კმაყოფილებას შენიშნა. იგი წერდა: „გაყალბებული კასტადან ოფიცერთა კორპუსის შევსებამ ოფიცრებსა და ჯარისკაცებს შორის შექმნა უფსკრული, რომელმაც არმია ორ პრინციპულ ნაწილად გაყო“¹¹⁴. ოფიცრისათვის ჯარისკაცი იგივე იყო, რაც თავადაზნაურობისათვის — გლეხი.

არმიაში სოციალური წინააღმდეგობის კიდევ ერთი ფაქტორი არსებობს. აქ იგულისხმება წინააღმდეგობა ოფიცერთა მცირე, ბურჟუაზიულ ნაწილსა და თავადაზნაურულ ოფიცერთა უმრავლესობას შორის. ბურჟუაზიული ოფიცრობა, რეაქციული ოფიცრობის წინააღმდეგ ბრძოლის სათავეშია, ისევე როგორც საერთოდ ბურჟუაზია, რომელიც „ძველი რეჟიმის“ წინააღმდეგ მებრძოლ ყველა სოციალური ძალის პეგემონს წარმოადგენს. ძირითადად პლებეური, ნაწილობრივ კი წერილობრივ ბურჟუაზიული უნტერ-ოფიცრებიც ჯარისკაცებთან ერთად არიან და მათაც ჯარისკაცთა რევოლუციური გამოსვლების სათავეში ეხედავთ. განა შემთხვევითია ის ფაქტი, რომ ჯარისკაცობა ყველა ოფიცრის როდი ებრძვის, იგი მხოლოდ მეთაურთა თავადაზნაურული ნაწილის წინააღმდეგია. ამრიგად, არმიის რევოლუციური ბრძოლის ისტორიაში მოქმედებს ორი სოციალური ბანაკი: ჯარისკაცთა, უნტეროფიცერთა და ბურჟუაზიული წარმოშობის ოფიცერთა თავისებური სოციალური ბლოკი უპირისპირდება ძველი არმიის თავადაზნაურულ კორპორაციას, ანუ უპირისპირდება საერთოდ თავადაზნაურობას და ფეოდალურ-აბსოლუტისტურ რეჟიმს. ეს ვითარება კარგადაა ჩამოყალიბებული საფრანგეთის დიდი რევოლუციის შესახებ საბჭოურ აკადემიურ ნაშრომში. აქ ნათქვამია: „ჯარისკაცთა მასა აქტიურად აღსდგა ოფიცერ აზნაურთა წინააღმდეგ ისევე, როგორც გლეხობა აზნაურ მემამულეთა წინააღმდეგ“¹¹⁵. დიუბუა დე კრანსეზე კონსერვატორული ბანაკის გააფთრებული თავდასხმის ერთ-ერთი ძირითადი მიზეზი იყო ის, რომ მან არაერთხელ მიუთითა ამ ბრძოლის სოციალურ ბუნებაზე, არაერთხელ აღნიშნა, რომ ჯარისკაცთა უნდობლობას იწვევს ის, რომ ოფიცრები არისტოკრატები არიან.

ჯარისკაცთა მღელვარების სოციალური არსი შესანიშნავად განსაზღვრა მაქსიმელიან რობესპიერმა; იგი ამბობდა: „მართალია, ქვეყნად აზნაურობა აილაგმა, მაგრამ იგი არმიაში კვლავ განაგრძობს არსებობას. ოფიცრებს სძაგთ ხალხი და სამეფო კარს უჭერენ მხარს. ყოვლად შეუძლებელია მათ საფრანგეთის დატვა მივიანდოთ. მთავრობა ყველგან ჯარის საშუალებით ჩაგრავს ადამიანებს. თქვენ კი თქვენს არმიას არისტოკრატ მეთაურებს უმორჩილებთ. მე ვიტყვი გულახდილად და შეიძლება ითქვას, რამდენადმე უხეშადაც: ეისაც ოფიცერთა შემადგენლობის დათხოვნა არ სურს, იგი მოღალატეა“¹¹⁶. დაფუძნებული კრების წინაშე რობესპიერი ამბობდა: „თქვენ ყველა სამოქალაქო თანამდებობა თავისუფლებისა და თანაწირობის პრინციპების შესაბამისად

შეცვალეთ და, ამავე დროს, ღესპოტიზმის მიერ შექმნილი შეიარაღებული თანამდებობის პირები (ოფიცრობა — გ. კ.) ისევ დატოვეთ“¹¹⁷.

ენობილ სტატიაში „სამხედრო დისციპლინის აუცილებლობისა და რაობის შესახებ“¹¹⁸ მაქსიმელიან რობესპიერმა ჭარისკაცთა დაუმორჩილებლობის სოციალური ბუნების დამაჩერებელი ანალიზი მოგვცა: იგი წერდა: „მას შემდეგ, რაც რევოლუცია დაიწყო, თქვენ განუწყვეტელი გეხმით, რომ ჭარისკაცს უდისციპლინოებაში სდებენ ბრალს, მაგრამ, თუ შეიძლება, გააჩვიეთ დისციპლინის ორი სახიდან ისინი რომელს არღვევენ. იმას ხომ არა, რომელიც სამხედრო ფუნქციების ზუსტად შესრულებას პეულისხმობს. არა, ჩვენს არმიას ამის შესრულებლობას არასოდეს უსაყვედურებდნენ. მეტიც, კანონიერი ალტაცებით აღნიშნავდნენ, რომ სამხედრო ნაწილები, რომელთაც თავიანთ მეთაურებთან სამოქალაქო საკითხებში ჰქონდათ უთანხმოება. ყველა მათ დავალებას სერუბულოზური სიზუსტით ასრულებდნენ და ამით კეთილშობილური სიამაყით აქარწყლებდნენ ცილისწამებას...“¹¹⁹. აქ კეშმარიტად შესანიშნავ მიხედვრასთან გვაქვს საქმე. საფრანგეთის რევოლუციის ისტორიის მთელ მანძილზე აშკარად ჩანს ჭარისკაცთა ასეთი განწყობა, ისინი არასოდეს არ ღალატობდნენ ჭარისკაცულ ღირსებას და მოვალეობას, როცა საქმე ერის წინაშე მდგომ სამხედრო ამოცანებს ეხებოდა; მათი „უდისციპლინობა“ გამოიხატა იმაში, რომ არ სურდათ დამორჩილებოდნენ რევოლუციისათვის სოციალურად უცხო და მტრული ძალის, თავადაზნაურული ოფიცრობის ანტირევოლუციურ, ანტიხალხურ ზრახვებსა და მოქმედებებს. „დისციპლინისადმი მათი პირველი დანაშაული იმაში გამოიხატა, — წერს რობესპიერი, — რომ მათ კეთილშობილურად თქვეს უარი ჩვენი ყოფილი ტირანების ერის საწინააღმდეგო მიზნებისათვის ემსახურათ, თავიანთი ხელი ხალხისა და მისი პირველი წარმომადგენლების სისხლში განებაანათ“¹²⁰, დამნაშავედ თვლიდნენ იმის გამო, რომ ისინი შეუერთდნენ რევოლუციას და ხალხს, რომ მათ „გაიზიარეს ხალხის სიხარული“, მასთან ერთად მონაწილეობდნენ სახალხო პატრიოტულ ზეიმებში, მათგან მოითხოვდნენ, რომ ისინი გათიშოდნენ ხალხს და მათივე ხელით მოპოვებულ თავისუფლებას. „ასეთი იყო ჭარისკაცთა და ოფიცერთა შორის დავის ნამდვილი მიზეზები. მათ შორის ეს დიდი ჭიშკი, სხვა არა იყო რა, თუ არა ღესპოტიზმისა და პრისკრატის ბრძოლა ხალხისა და ახლადშობილი თავისუფლების წინააღმდეგ“, — დაასკვნის რობესპიერი და აღშფოთებას გამოთქვამს იმის გამო, რომ დისციპლინის და სამშობლოს ერთგულ ჭარისკაცებს განიხილავენ როგორც მემბოხეებს, ხოლო ფიცისგამტეხ მემბოხე ოფიცრებს ამართლებენ და დიდი პარტიისცემის შარავანდელით მოსავენ“¹²¹. რობესპიერი დარწმუნებულია, რომ ჭარისკაცობა მისთვის შესაფერისი ოფიცრობის მეთაურობით, კიდევ უფრო ამძლავრებს ვითარება პატრიოტი და მებრძოლი. რობესპიერი აღშფოთებულია იმით, რომ საფრანგეთის ჭარისკაცების „შემოწმებული და ერთგული“¹²² პატრიოტიზმი განიხილება, როგორც დანაშაული, ხოლო აშკარად კონტრრევოლუციურ ოფიცრობას არავინ სჯის¹²³, რომ ჭარისკაცს დამნაშავედ რაცხავენ მხოლოდ იმიტომ, რომ იგი ერთდროულად არის „ჭარისკაცი და პატრიოტი, რომ იგი ტირანების ხელში აღარ წარმოადგენს ხალხის საწინააღმდეგოდ მომარჯვებულ ბრმა ავტომატს“¹²⁴. „განა ჭარისკაცთა ნდობის განსამტკიცებლად საქმარისია მათი უნდობლობა დავტუქსათ? არა. საქირა ამ უნდობლობის კანონიერი მიზეზების აღმოფხვრა. განა შეგიძლიათ თქვენ მათ დაავიწყოთ ის, რომ რევოლუცია აზნაურების წინააღმ-

დევ იყო მიმართული, მაშინ როდესაც მათ ისევ აზნაურები შეთაურობენ?“ — დაასკვნის რობესპიერი ¹²⁶.

არმიაში არსებული განწყობილების კარგი ანალიზია მოცემული პრიულამის შემარცხენე გაზეთში — „Les Révolutions de Paris“, სადაც ნათქვამია: აღმასრულებელმა ხელისუფლებამ უნდა შეიგნოს, რომ საფრანგეთში ორი პარტია არსებობს — მესამე წოდება (Les communes) და ყოფილი პრივილეგირებულნი (Les ci-devant privilégiés). არმიაში იგივე დაყოფა: ჯარისკაცები მესამე წოდებას ეკუთვნიან, ოფიცრები — თავადაზნაურობას. განა გასაკვირია, რომ რევოლუციურმა განწყობამ, რომელიც მთელ ქვეყანას მოედო, არმიამიც იჩინა თავი? ჯარისკაცები ოფიცრებს უყურებენ როგორც არისტოკრატებს, ოფიცრები კი ჯარისკაცებს პატრიოტებად თვლიან, მათ შორის არსებული ეს განსხვავება აუცილებლად გამოიწვევს აფეთქებას, რომელიც გათვალისწინებულ უნდა იქნეს... რევოლუცია არის ცვლილება, რომელიც სპობს ყველა უფლებას და ფორმას. ამიტომ ჯარისკაცები სავსებით ღირსეულად იქცევიან, როცა იმის გამო, რომ არ სურთ სახელმწიფოს განსაკუთრებით დიდი ზიანი მოუვიდეს, აქამდე ინახავენ არმიის სათავეში, რევოლუციის საყოველთაო აზვირთების დროს, ამ გრაფებს, მარკიზებს, პერცოგებს და რაინდებს, რომელთაც მტკიცედ აქვთ გადაწყვეტილი „საფრანგეთის მღაბიოთა“ (de la canaille française) სისხლში განიბანონ. რათა ამით განსაკუთრებული უფლებები და ოფიცერთა თანამდებობები შეინარჩუნონ ¹²⁷.

საინტერესოა ისიც, რომ შექმნილი ვითარების სწორი შეფასების მაგალითებს „ძველი რეჟიმის“ ზოგიერთი მესვეურის მხრივ ვხვდებით. უკიდურესი მონარქისტი, რეაქციონერი მარკიზი დე ბუიე იძულებულია აღიაროს: „საფრანგეთის მეფეთა არმია, რომელსაც თავადაზნაურნი (les nobles) შეთაურობდნენ, არ შეიძლებოდა იმ კონსტიტუციის არმიად დარჩენილიყო, რომელმაც თავადაზნაურობა მოსპო ¹²⁸. საფრანგეთის მეფის სამხედრო მინისტრი ლატურდიუ პენი არმიაში შექმნილ ვითარებას ასე წარმოადგენდა: „არმია სულ დეზორგანიზაციის მდგომარეობაში იმყოფება, მთელი რიგი რეჟიმიანებისა უკვე აღარ ემორჩილებიან მეფეს, არსებულ წესრიგს, სამხედრო დეკრეტებს... უგზურობისა და გზაბნეულობის რა ბოროტი სული დაუფლებია მთელ ჯარს? არმიის მდგომარეობა სავალალოა, ჯარისკაცები ბრძანებას აღარ ასრულებენ, შეთაურობმა ყოველგვარი ავტორიტეტი დაკარგეს, რეჟიმიანის სალაროები და ალმები კაცმა არ იცის ვის ხელთაა. ჯარისკაცები ოფიცრებს პოლკებიდან ან ერეკებიან, ანდა აპატიმრებენ, ზოგიერთს კლავენ კიდეც“ ¹²⁹.

არმიაში შექმნილი ვითარების საკმაოდ საინტერესო ანალიზი მოცემულია რევოლუციის დღეებში გამოქვეყნებულ, ნაკლებად ცნობილ წიგნაკში (ავტორი ანონიმურია) ¹³⁰. ავტორის აზრით: გენერალური შტატების მოწვევა მჭიმე ფინანსური კრიზისისაგან თავის დაღწევის ერთადერთი საშუალება იყო. ამასთანავე ეს კრიზისი არ წარმოადგენდა რალაც შემთხვევითობას, თვით იყო შედეგი „ძველი რეჟიმის“ უკუღმართობისა საფრანგეთის მოსახლეობის აბსოლუტური უმრავლესობა, 24 მილიონიანი „კომუნა“ („მესამე წოდება“ — გ. კ.) ფლობს საფრანგეთის უძრავი ქონების ნახევარს და მოძრავი ქონების სამ მეოთხედს. გაბატონებული წოდებები, ეკლესია და თავადაზნაურობა, ერის ეს უმნიშვნელო უმცირესობა თავის კეთილდღეობას „კომუნის“ ძარცვაზე აგებდა. „განა დაემორჩილებოდა ეს წოდება იმ დამაქვეითებელ პირობებს, რომლებსაც მას ეკლესია და თავადაზნაურობა სთავაზობდა?“, კითხულობს ავტორი. ავტორის ამ მსჯელობიდან ნათელი ხდება „ძველი რეჟიმის“ არმიის არსი და ბრმა მორჩილე-

ბაში მისი ყოლის მიზნები. პოლიტიკური ცხოვრების მარტივი კანონია ის, რომ, როცა უმცირესობა უმრავლესობას ჩაგრავს და ძარცვავს, თავის საღამურზე აცეკვებს, მაშინ ჯარი მას უნდა ემორჩილებოდეს — მხოლოდ უმცირესობა უნდა იყოს შეიარაღებული. ეს კარგად ესმოდათ დემოკრატებს, როცა „სახალხო შეიარაღებას“ ითხოვდნენ. ეს კარგად ესმოდა გამარჯვებულ ბურჟუაზიას, როცა მან „შეიარაღებული ხალხის“ ნაცვლად „შეიარაღებული ბურჟუაზიის“ იღება ჩასჰიდა ხელი, როცა „სახალხო არმიის“ ნაცვლად უპირველეს ამოცანად დაისახა „ბურჟუაზიული არმიის“ შექმნა. ეს კარგად ესმოდათ „ძველი რეჟიმის“ მესვეურებს, როცა არმიის მეფისადმი დამორჩილების შენარჩუნებისათვის იბრძოდნენ.

დავუბრუნდეთ ისევ ჩვენს ანონიმურ ავტორს. ამრიგად, ეკლესია და თავდაზნაურობა ანუ „ძველი რეჟიმი“, ფეოდალურ-აბსოლუტიზტური სისტემის ებრძვის „კომუნას“. იმავე „მესამე წოდებას“. ასეთ ვითარებაში, კითხულობს ავტორი, „ჯარისკაცები, რომლებიც მესამე წოდების ლეგიონი შეიღებოდა იყვნენ. განა შეიძლება მათივე ძმების დაჩაგრვის იარაღი ყოფილიყვნენ?“ XVIII საუკუნის ფილოსოფიამ, — განაგრძობს ავტორი, — კანონის წინაშე ყველას თანასწორობის დიდი იდეა განავითარა. ადამიანთა შორის სოციალური განსხვავება უნდა არსებობდეს საზოგადოების მხოლოდ საკეთილდღეოდ და არა მის დასაჩაგრავად. ეს განსხვავება შეუძლია მოგვეცეს მხოლოდ დამსახურებამ და ტალანტმა, იგი არ შეიძლება მემკვიდრეობითი ზედრი იყოს (გარდა სამეფო ღირსებისა — ავტორი როგორც ყველა, ჭერჯერობით მონარქისტია, — გ. კ.). აქვე ავტორი სწორ პროგნოზს სახავს: მისი აზრით, მტრის თავდასხმა აუცილებლად მოსალოდნელია. ფეოდალური ერობა შურს იძიებს რევოლუციის მიმართ, მასთან გაერთიანდება ეკლესია, ემიგრაცია, თავდაზნაურობა. გამოსავალი ერთია. მეფე განახლების მხარეზე უნდა დადგეს, სცნოს კონსტიტუცია, აღიაროს თავისი შეცდომები და ის, რომ მას ხალხის სურვილები არ ესმოდა. ამით იგი ხელს აიღებს პირად მართვაზე (აბსოლუტიზმი) და ჩვენს მართვას კანონებით დაიწყებს (კონსტიტუციური მონარქია). ეს მომასწავებელი იქნება ძველის ნგრევისა და ახლის შენებისა. ამასთანავე აღსდგება წესრიგი. მეფის მიერ კონსტიტუციის მიღება ჯარში წესრიგის აღდგენასაც შეუწყობს ხელს. აჰ, როგორც ვხედავთ, ფრიად საინტერესო აზრია გატარებული, არმიის მღელვარება წარმოდგენილია არა როგორც ვიწრო კორპორაციული მოვლენა, არამედ საერთო რევოლუციურ მოძრაობასთან დაკავშირებული ფაქტი. რევოლუციის გამარჯვებით დაგვირგვინებასთან ერთად (კონსტიტუციის მიღება) არმიის მღელვარებაც დამთავრდება. რევოლუციის გამარჯვება — ეს იქნება არმიის გამარჯვება. არმიას აწუხებს ის, რაც საერთოდ რევოლუციას. კონსტიტუციის მიღებასთან ერთად მეფე მოიპოვებს არმიას და, მასთან ერთად ხალხის ნდობას. მოწინააღმდეგეს ოფიცრები ბლომად ეყოლება (ემიგრაცია), მაგრამ მათი ღირებულება ძალიან დაბალი იქნება. „რა უნდა შეეძლოს უთვისტომო, საკუთარი ხალხის მოღალატე ამ ძალას?“ ამრიგად, არმიის მოთხოვნათა დაკმაყოფილება, საერთო რევოლუციურ მოთხოვნათა დაკმაყოფილების ჩარჩოშია მოთავსებული, არმიის დაუმორჩილებლობა კი ფართო მასშტაბითაა მოცემული.

„ძველი რეჟიმის“ ოფიცერთა კორპუსი ფეოდალური სოციალური სისტემის პროდუქტია, ეს ვითარება ბევრი თანამედროვეთათვის საკმაოდ ცნობილია. აქედან გამომდინარე, შემთხვევითი არაა ტენდენცია, რომელიც ფეოდალურ სისტემასთან ერთად ძველი ოფიცრების კორპორაციის ლიკვიდაციას, ორ ურთიერთ მჭიდროდ გადახლართულ აუცილებლობად მიიჩნევს. მაგალითად,

დიუნერკელი კაპიტანი შევალიე დე დესი (de Des) ეროვნული კრების სახელზე წარმოდგენილ მოხსენებით ბარათში, 1789 წლის 17 სექტემბერს მოითხოვს, რომ „უმაღლესი ოფიცრების გრძელი სია, რომელიც ესოდენ უსამართლოდაა შედგენილი, იმავე კოცონში უნდა დაიწვას, რომელმაც ფეოდალური ტიტულები დასწვა“¹³⁰. ამ შემთხვევაში დე დესი საფრანგეთის არმიის ერთსულოვან აზრს გამოხატავს. „არმია არ შეიძლება დიდებულების მორჩილებაში დარჩეს, — კვითხულობთ ეროვნული კრების სახელზე არტილერიის კაპიტნის გალიოს 1790 წლის 30 აგვისტოს წერილში, — ასეთ შემთხვევაში წარისკაცი ერის მსახური არ იქნება და კვლავ არისტოკრატიზმისა და დესპოტიზმის მსხვერპლად დარჩება“. „ფარას ჩვენ ვანდობთ ძალეებს (ბრწყინვალე დოგებს), რომელნიც მზად არიან მის შესაქმელად“, — ამბობს გალიო¹³¹.

ამრიგად, როგორც ვხედავთ, წარისკაცთა უკმაყოფილების მიზეზთა შორის მათი აუტანელი საყოფაცხოვრებო და ეკონომიური მდგომარეობა მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა. წარისკაცები იბრძოდნენ ხელფასის მომატებისათვის, ოფიცერთა მიერ სამხედრო ხაზინის ძარცვის წინააღმდეგ, წლების განმავლობაში მათთვის გაუცემელი თანხების ანაზღაურებისათვის, მათი ადამიანური ღირსების პატივისცემისათვის, ყაზარმული რეჟიმის შეცვლისათვის, პრუსიული ჯოხის დისციპლინის აღკვეთისათვის და სხვ. მაგრამ ამასთან ერთად და რაც მთავარია, ეს მოძრაობა, არსებითად, სოციალური ბუნების მატარებელი იყო: წარისკაცი-გლეხი, ებრძოდა ოფიცერ-არისტოკრატსა და აზნაურს.

4. „ძველი რეჟიმი“ ცდილობს არმიის შენარჩუნებას

ამაოდ ცდილობდა მეფე და „ძველი რეჟიმის“ ყველა მესვეური არმიის განდგომის შეჩერებას, ძველებური დისციპლინის აღდგენას და წარისკაცების თვალში მეფის ავტორიტეტის რეაბილიტაციას. ოფიცრები წარისკაცთა შორის მეფის სასარგებლოდ აგიტაციას ეწეოდნენ, ავრცელებდნენ როიალისტურ თორცლებს. ცდილობდნენ არმია იმ კონტრრევოლუციური შეთქმულების მონაწილედ გაეხდათ, რომელსაც ისინი ესოდენ გულმოდგინედ ამზადებდნენ. მათთან ერთად განსაკუთრებით აქტიურობდნენ ემიგრაციაში გადახვეწილი ოფიცრები, რომლებიც საფრანგეთის არმიაში გზავნიდნენ ფარულ აგენტებს, კონტრრევოლუციურ ბროშურებს და სხვ. როიალისტური ბროშურები, რომელთა რამდენიმე ნიმუში ზემოთ ენახეთ, უსუსური აგიტაციის მაგალითს წარმოადგენს. მის არ უხმეს საშველად როიალისტებმა, არ დაივიწყეს რაინდული ეპოქის გმირები: ბერტრან დიუ გეკლენი თუ ბაიარი, ლუი XI-ის რაინდი დამარტენი თუ ნახევრად შეშლილი, მარი ანტუანეტას ერთგული. არისტოკრატი ქალი ტერეზა და სხვ.¹³² როიალისტთა უსუსურმა აგიტაციამ ზოგ შემთხვევაში კურიოზული ხასიათი მიიღო. მონარქიის დამცველები წარისკაცთა სახელით ლექსებსაც კი თხზავენ, სადაც მეფისადმი ერთგულ ქვეშევრდომულ ფრანკობებს გამოხატავენ¹³³. აღსანიშნავია, რომ ამ აგიტაციაში სამძლელობაც მონაწილეობდა.

ამას გარდა ოფიცრობა, წარისკაცთა გადმობირების მიზნით, არ ერიდებოდა მათ მოსყიდვას და დათრობას, იმას, რასაც ისინი რევოლუციონერებს უყენებდნენ ბრალდებად. პარტმანი მოგვითხრობს, როიალისტურად განწყობილი ოფიცრები ბელფორსა და ექსში (Aix) წარისკაცებს ათრობდნენ და კონტრრევოლუციურ ლოზუნგებს აყვირებდნენ: „გაუმარჯოს მეფეს, ჯანდაბას წაცია“.

ცნობილ სიმღერას „Ça ira“¹³⁴ ახალ ვარიანტში ამღერებდნენ — „გამოვა, (დასცნე!) დემოკრატებს და [მათონ ერთად] ყველა დეპუტატს ქუჩის ფარანზე ჩამოკიდებენ“ (Ça ira, les démocrates à la lanterne, et chaque député l'on pendra)¹³⁵. ჩვენ მსგავსი მაგალითი ზემოთ განხილულ ბელფორის გარნიზონის გამოსვლებთან დაკავშირებითაც აღვნიშნეთ. მაგრამ ოფიცერთა კონტრარევოლუციური შანტაჟს ჭარისკაცთა მხოლოდ ერთეულები თუ აპყვნენ. არმიის მასა ოფიცერთა ავითაციას არავითარ ანგარიშს არ უწევდა, ავითატორებს აბატმრებდნენ ან თვითონ უშუალოდ ასამართლებდნენ, ან მათ აღგილობრივ ხელისუფლებას გადასცემდნენ ხოლმე. როგორც ჩანს, ოფიცრობა ზშირად უშუალო, სიტყვიერ ავითაციას ვეღარ ბედავს და უმჭობესად თვლის იგი წერილობითი გზით განახორციელოს.

1791 წლის 27 აგვისტოს როიალისტმა ოფიცერმა კაპიტანმა დეგრანჟემ თავის შენაერთს კონტრარევოლუციური წერილობითი მოწოდებით მიმართა, სადაც მას ახალი რეჟიმის წინააღმდეგ მხარდაჟერა სთხოვა. სამი დღის შემდეგ მან ჭარისკაცთა სასტიკი პასუხი მიიღო. ოფიცრის თავხედობით აღშფოთებული მისი ასეული ფიცს სდებს, რომ ვერაფერ აიძულებს უღალატოს ღირსებასა და სიმართლეს. ადვილად წარმოსადგენია, რით დამთავრდებოდა ოფიცრის ამ თავხედობის მიმართ ჭარისკაცთა აღშფოთება, კაპიტანს თავისი წინადადება უშუალოდ, მათ პირისპირ რომ წამოეყენებინა¹³⁶.

როგორც ჩანს, მეფე ჭერ კიდევ დარწმუნებული იყო „მისი არმიის“ ერთგულებაში და რატომღაც ეგონა, რომ მათი ჭაყოფაცხოვრებო პირობების გაუმჭობესებით უკმაყოფილებას შეაჩერებდა ამაზე კარგად მეტყველებს სიმოლინის საქმეებში დატული მეფის ოფიციალური მიმართება არმიის სახელზე, სადაც მეფე არმიას დისციპლინის დაცვისაკენ მოუწოდებს და აღნიშნავს, რომ მიუხედავად ფინანსური კრიზისისა, იგი მალე გამოჩნდება საშუალებას და გააუმჭობესებს ჭარისკაცთა მდგომარეობას. ამასთან იგი იმედს გამოთქვამს, რომ არმია შეასრულებს თავის უპირველეს ამოცანას „განდევნის ყაჩაღებს, რომლებიც მის სამეფოში არეულობას ქმნიან“¹³⁷.

ამოდ ფიქრობდა მეფე და მისი გარემოცვა არმიის ნდობის შენარჩუნებას. არმიას მტკიცედ ჰქონდა გადაწყვეტილი არ შეესრულებინა თავისი „უპირველესი ამოცანა“ — „განდევნა ყაჩაღები“, რომლებიც ლუიXVI-ის „სამეფოში არეულობას ქმნიან“.

არმიამ რევოლუციისადმი ერთგულება კიდევ ერთხელ, ორი მწვავე პოლიტიკური კრიზისის დღეებში დაადასტურა. საქმე ეხება 1789 წლის ოქტომბრის ამბებს და შემდეგ მეფის ვარეშში გაქცევას.

1789 წლის სექტემბერში ლუი XVI-ემ და სასახლის კამარილიამ ერთხელ კიდევ სცადეს არმიზე დაყრდნობით კონტრარევოლუციური გადართილების განხორციელება. ამკერად მათი არჩევანი ფლანდრელთა დაქირავებულ რეჟიმანზე შეჩერდა. 14 სექტემბერს მეფის ბრძანებით აღნიშნული რეჟიმანი დუედან ვერსალში გადაიყვანეს. 1 ოქტომბერს მეფემ და დღეოფალმა ვერსალის საოპერო თეატრის დარბაზში ფლანდრელთა ჰოლკის ოფიცერთა პატივსაცემად დიდი ბანკეტი გამართეს, რომელსაც ესწრებოდა უმაღლესი არისტოკრატია. ბრწყინვალე სეფე ქალები ოფიცრებს თავს ევლებოდნენ. ორკესტრი ასრულებდა როიალისტური განწყობილების შემქმნელ მუსიკალურ ნაწარმოებებს; ოფიცერთათვის შესრულდა ცნობილი არია: „... პოი რიჩარდ, მეფეე ჩემო, ყველამ დაგეტოვა და დარჩი მარტო...“¹³⁸. როცა „ორგიაჟ“ (ასე უწოდა ამ ბანკეტს

პარიზის მოსახლეობამ¹³⁹ ზენიტს მიაღწია და უხვად შესძულმა ღვინომ ოფიცერთა როიალისტურ ალტყინებას ფრთები შეასხა, დარბაზში შემოვიდა თვით მეფე, დედოფლის თანხლებით, მეფეს ხელში უმცროსი შვილი ეკირა... სამეფო ლოჯაში მისმა გამოჩენამ ბავშვით ხელში დიდი ეფექტი მოახდინა. დედოფალი კი ღვინით შეზარხოშებულ ოფიცრებს თავისი მოხდენილი გარეგნობითა და გრაციით თავდავიწყებამდე ხიბლავდა. გაისმოდა კონტრარევოლუციური შეძახილები მეფისა და დიდებულებს პარტისაცემად „გაუმარჯოს გრაფ დ'არტუსს, გაუმარჯოს თავად დე ლამბესკს, ჯანდაბას წაუღია ეროვნული კრება“. ამ საინტერესო დეტალს კრების დეპუტატი ფეიანი გოტიე დე ბიოზა გვაწვდის¹⁴⁰. არანაყოლებ საინტერესოა კიდევ ერთი დეტალი, რომლის წყარო ოლივიეა¹⁴¹. მთვრალი გვარდიელები ფეხით თელავდნენ სამფეროვან კოკარდას, შეჩვენებას უგზავნიდნენ ყველას, ვინც ეროვნულ და „პარიზის არმიის“ (ეროვნული გვარდიის) ამ ემბლემას ატარებდა, მათ ნაცვლად მოითხოვდნენ თეთრსა და შავ კოკარდას¹⁴² (თეთრი ბურბონთა ფერი იყო, ხოლო შავ კოკარდას ავსტრიელი პაბსბურგები, ანუ დედოფლის საგვარეულო ატარებდა). დედოფალი და სეფე ქალები თვით ურიგებდნენ მათ სასურველი ფერის კოკარდებს... ბევრმა ოფიცერმა ხმალი იშიშვლა და რბილ სავარძლებს დაუწყო ჩხვლეტა. ამით მათ წარმოადგინეს ის, თუ როგორ გაუსწორდებოდნენ ისინი მეფის მტრებს. გოტიე დე ბიოზა გვაუწყებს: „დედოფალი ამ ხმაურიანი სანახაობით მეტად კმაყოფილი დარჩა“. მისივე ცნობით კვირას, 4 ოქტომბერს შავი და თეთრი კოკარდა საერთოდ გამოჩნდა ვერსალელ არისტოკრატთა შორის. მეტიც, იმავე დე ბიოზას ცნობით, არისტოკრატია ამ კოკარდით მოქალაქეთა შემკობასაც ცდილობს¹⁴³.

ცხადია, ღვინით აღზნებული და მარი ანტუანეტას მშვენიერი თვალებით მოხიბლული ოფიცრობა უკვე ველარ იხსნიდა ბურბონთა საგვარეულოს. ვერსალის ამბავი პარიზის მოსახლეობისათვის ცნობილი გახდა. დემოკრატები და შემარცხენე გაზეთები თავის სიმაღლეზე აღმოჩნდნენ. ლუი სტალო პარიზის მშრომელებს ახალი რევოლუციისაკენ მოუწოდებდა. განსაკუთრებით აქტიურობდა მარატი. თანამედროვენი მოგვითხრობდნენ, რომ მარატი ლულავდა და „გაჰკიოდა“ როგორც საყვირი, რომელსაც „სამშინელი სამსჯავრო დღეს“ „მიცვალეულნი უნდა გამოეღვიძებინა და საფლაფიდან წამოეყენებინა“. იგი თავისი გაზეთის „Ami du Peuple“-ის ფურცლებზე წერდა: „უცელა პოქალაქე იარაღით ხელში უნდა შეგროვდეს, საჭიროა მნიშვნელოვანი რაზმი წარიგზავნოს ქ. ესრონი თოფისწამლარს ხელში ჩასაგდებად. პარიზის ყველა დანტრიქტმა რატუშიდან თავისი ზარბაზნები უნდა წამოიღოს“¹⁴⁴. პარიზის მოსახლეობა ვერსალისკენ სალაშქროდ განემზადა. განსაკუთრებით აქტიურობდნენ ქალები — მალაზიებთან რიგებში დგომითა და სურსათის სიძვირით განაწამები პარიზელი დიასახლისები.

5 ოქტომბერს პარიზის მუშები, ხელოსნები, წვრილი ბურჟუაზია, რომელთაც წინ რამდენიმე ათასი ქალი მიუძღოდა, ვერსალისაკენ დაიძრნენ და 6 ოქტომბერს მეფე პარიზში გადმოიყვანეს. პარიზშივე გადმოვიდა დამფუძნებელი კრება. რევოლუციურმა პარიზმა ერთხელ კიდევ გადაარჩინა რევოლუცია და ეროვნული კრება, რომლის გარკვევა ჰქონდა გამიზნული ლუი XVI-ეს. ოქტომბრის ამბებს კამილ დე მულენი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა. მამისადმი წერილში, 1789 წლის 8 ოქტომბერს იგი აღნიშნავდა: „თქვენ ალბათ შეიტყუეთ მომხდარი დიდი რევოლუციის შესახებ: Consummatum est (აღსრულდა!)“¹⁴⁵ მეფე, დედოფალი და დოფინი პარიზში არიან, ისინი ჩამოიყვანა 50.000-მა მამაკაცმა და 210.000-მა ქალმა 22 ქვეშევსის თანხლებით. კორპუსის შვიდი

გვარდიელი, ერთი ქალი და ექვსი მოქალაქე მოკლეს. როცა მეფის ოჯახი პარიზს მიუახლოვდა... გაისმოდა შეძახილები „ჩვენ მოგვეყავს ხაბაზი, ხაბაზის ცოლი და პატარა ხაბაზი“. გუშინ დედოფალი ტიუილრის სარკმელთან იმყოფებოდა და მემწევანილე ქალებს ესაუბრებოდა, ზოგი მათგანი სუფრასთანაც კი მიიპატიჟა. ფანჯრების წინ მიმდინარეობდა კონფერენცია სამხედრო კარის ქალბატონებსა და ბაზრის ქალბატონებს შორის. დედოფალი მათ სთხოვდა გრაფ დ'არტუსასა და პრინც კონდეს შებრალებას. ბაზრის ქალბატონებმა მისი თხოვნა შესასრულეს...¹⁴⁶.

ამ საერთო-სახალხო გამარჯვებაში არმიამ დადებითი როლი შეასრულა, იგი ხალხის ერთგული დარჩა, რაც სახალხო გამარჯვების მნიშვნელოვანი საწინდარი იყო. ო ლ ი ვ ი ე საინტერესო დეტალს გვაწვდის: როცა პარიზში ამბავი მოვიდა, ვერსალის „კონტრარევოლუციურ ღრეობაზე“ „ფრანგული გვარდიის“ ჯარისკაცებს ფიცი დაუდევიათ, ამის გამო შური ეიძიოთო¹⁴⁷. „ფრანგული გვარდიის“ ჯარისკაცები ამ გადაწყვეტილების მიღებისას მართონი როლი იყვნენ, ასეთივე განწყობა იყო სხვა შენაერთებშიც.

ეროვნული გვარდია ხალხის მხარეზე იყო. ლაფაიეტი ამოდ ცდილობდა პარიზელთა ვერსალზე მსვლელობის შეჩერებას. სიმოლინი მოგვითხრობს, რომ ვერსალისკენ მიმავალი მანიფესტაცია გრევის მოედანზე შეგროვდა. „აქვე მოგროვდნენ, — წერს იგი, — პარიზის სამოცი რაიონის ჯარისკაცები (ეროვნული გვარდიელები, — გ. კ.), მაგრამ მათ ვერ შეძლეს მანიფესტაციის დამშეადება, რადგან მცირე ჯგუფებად მოდიოდნენ¹⁴⁸. სიმოლინის ეს ცნობა სწორი არაა: პარიზის გვარდია ამ შემთხვევაში ხალხს თანაუგრძნობდა. ლაფაიეტმა გადაწყვიტა მანიფესტაცია „კანონიერ“ ფარგლებში მოექცია და აქედან პარიზის ეროვნული გვარდია ხალხთან ერთად ვერსალისკენ დასძრა. ეროვნულ გვარდიელთა რიგებში იყვნენ ფრანგული გვარდიის ჯარისკაცებიც. მანიფესტაცია შეიარაღებული იყო, თან მიჰქონდათ აგრეთვე ზარბაზნებიც. პირველი შეხვედრა რეგულარულ ჯარებთან გზად მიმავალ პარიზელებს ე. წ. „Avenue de Paris“-თან ჰქონდათ. სამეფო ღრაგუნები მანიფესტაციას მშვიდად შეხედნენ და არავითარი წინააღმდეგობა არ გაუწევიათ¹⁴⁹.

ვერსალში ჩასულ პარიზელ გვარდიელებს ადგილობრივმა გვარდიამ, ურთიერთშეთანხმების საფუძველზე, ყველა სადარაჯო და დასაცავი პუნქტი დაუთმო. მათ შორის მიმდინარეობდა დამძობილება. ისინი ერთხმად აცხადებდნენ, რომ მოქალაქეებსა და დეპუტატებს არაფრის შიში არ უნდა ჰქონდეთ¹⁵⁰.

პარიზელთა მანიფესტაციის შესახვედრად გამოიყვანეს რამდენიმე შენაერთი; მათ შორის „სამეფო ღრაგუნები“, ბრეტონის რეჟიმანი, შვეიცარული გვარდიის რეჟიმანი, ფლანდრული რეჟიმანი და ლიბეგვარდიის (Gardes du Corps) შენაერთები. მეფისადმი ერთგულება მხოლოდ ამ უკანასკნელებმა გამოავლინეს და სასტიკად დაისაჯნენ კიდეც. ფლანდრულმა რეჟიმანმა, რომელზეც ესოდენ ღირს იმედებს ამყარებდნენ, დაუყოვნებლივ დაჰყარა იარაღი¹⁵¹. ხალხის მხარე გადვიდნენ, აგრეთვე, ღრაგუნები, ბრეტონისა და შვეიცარული გვარდიის რეჟიმანების ჯარისკაცები. ამასთან დაკავშირებით სიმოლინი ფრთხილად საინტერესო ცნობას გვაწვდის: „ღამე მეტად მღელვარე იყო. ღრაგუნები, ფლანდრული და შვეიცარული რეჟიმანები ეროვნული გვარდიის აღმების ქვეშ დაეწვევნენ. რადგანაც მათ არავითარი სურვილი არ ჰქონდათ მისთვის თუნდაც მცირე წინააღმდეგობა მაინც გაეწიათ“¹⁵².

სისხლის ღვრის მიზეზი ლიბე-გვარდია იყო, ეს წმინდა თავდაზნაურული კორპუსი, ბუნებრივია, მეფის მხარეზე აღმოჩნდა. დილით ადრე, 5 ოქტომბერს,

როცა პარიზელები ქალების წინამძღოლობით ვერსალის სასახლეს მიაღვნენ, მათ ალაყაფი დაკეტილი დახვდათ. უზარმაზარი ბოქლომი ცულის დარტყმით უტბარ დაამტკრიეს და ხალხი ეზოში შეიქრა. ლეიბ-გვარდიელებმა მათ გზა გადაუღობეს; პირველ ქალს. რომელმაც სასახლეში შექრა სცადა, გვარდიელ-მახმლის დარტყმით ხელი დაუზიანა. ქალებს უკან „ფრანგული გვარდიის“ მებრძოლები მოჰყვებოდნენ, ლეიბ-გვარდიელთა ძალმომრეობას მოჰყვა სროლა და მსხვერპლი. საინტერესოა, რომ დაღუპულ ლეიბ-გვარდიელთა შორის იყვნენ საფრანგეთის უმაღლესი არისტოკრატიის ნაშვილები გ რ ა ფ ი დ'ა გ უ (d'Agout) და კ ე რ ც ი დ ე გ ი შ ი (de Guiche), მაღამ პოლინიაკის სი-ძე. შეშინებული მეფე და დედოფალი ლაფაიეტის თანხლებით გამოეცხადნენ ხალხს. სროლა შეწყდა, ლეიბ-გვარდიელები დააპატიმრეს. აღსანიშნავია, რომ პარიზში დაბრუნებულ გამარჯვებულ ხალხს თან ახლდნენ ფლანდრული რეჟი-მანის ჯარისკაცები¹³³. მეფის თხოვნით და ლაფაიეტის მხარდაჭერით ლეიბ-გვარდიელებს დანაშაული აპატიეს და გაათავისუფლეს. ლეიბ-გვარდიელები აიძულეს პარიზის გვარდიელთა ქულები დაეხურათ, რათა ამით ხალხთან შერი-გება დაედისტურებინათ. ფეიანს დე ბიოზა შექმნილი ვითარებით კმაყოფილია, იგი ყოველივე ამაში სოციალური პარმონიის გამოვლენასა და პოლიტიკური თა-ნასწორობის დადასტურებას ხედავს. „როგორც ყოველთვის ერთგული ჩემი ფილოსოფიური და პოლიტიკური შეხედულებებისა, მე,—ამბობს იგი,—ლეიბ-გვარდიელების, ჯარისკაცების, მეფის სასამართლო მოხელეების, კარისკაცების, ეროვნული გვარდიელების, ფლანდრული პოლკის ოფიცრების, ყველა კორპუ-სის ოფიცრებისა და ჯარისკაცების ამ შერწყმაში, ბედნიერების მომასწავებელ ნიშანს ვხედავ. ის მთები, რომლებიც აქამდე პერსპექტივის განჭკერტას გვიშ-ლიდნენ, დაბლა იწვევენ, ყველაფერი გასწორდა და შეიქმნა ველი; ამრიგად, დიდხანს ნანატრი პოლიტიკური თანასწორობა სინამდვილედ ხდება“¹³⁴.

მეფის მეთაურობით სოციალური პარმონიის შექმნის ეს ფეიანური ილუზია კვლავ დაირღვა. არმიის გამოყენება აბსოლუტიზმის აღდგენის მიზნით უკანასკ-ნელად გენერალმა მ ა რ კ ი ზ მ ა დ ე ბ უ ი ე მ სცადა. 1790 წლის ოქტომ-ბერში ლუი XVI-ის კარზე შემეშავედა შეთქმულების ახალი გეგმა. მეფე თავისი ოჯახით უნდა გაქცეულიყო მ ო ნ მ ე დ ი შ ი — ციხესიმაგრეში, რომელიც ავსტრიის საზღვართან ახლოს მდებარეობდა. იქ იდგა ჯარი გენერალ ბუიეს მეთაურობით. ავსტრიის იმპერატორს ლეოპოლდ II-ეს საფრანგეთის საზღვარ-თან ახლოს უნდა მოეწყო სამხედრო დემონსტრაცია, რაც დე ბუიეს ჯარების კონცენტრაციის საბაზად უნდა გამოეყენებინა. გზაზე პარიზიდან მონმედიმდე დე ბუიემ განალაგა სამხედრო რაზმები, რომელთაც მეფის მგზავრობის უსაფრ-თხოება უნდა დაეცათ. შეთქმულთა გეგმით, მონმედიში ჩასული მეფე არმიის სათავეში უნდა ჩამდგარიყო, აედო პარიზი, გაერეკა ეროვნული კრება და აღედ-გინა ძველი რეჟიმი. 1791 წლის 21 ივნისს გათენებისას პარიზის მოსახლეობა დაფდაფის ცემაში და ქვემეხის სამმა გასროლამ გამოაღვიძა დე მეფის და მისი ოჯახის გაქცევის შესახებ მტრად საგანგაშო ამბავი ამცნო. იმავე დღეს საღა-მოს, მონმედისთან ახლოს დაბა ვარენში ფოსტის მოხელემ დრუემ, ადგილობრი-ვი მოსახლეობისა და ეროვნული გვარდიის დახმარებით, მეფე და დედოფალა დააკავა. ვარენში მდგომი ჰუსარები ხალხს მიემხრნენ. 25 ივნისს დატყვევებუ-ლი მეფე პარიზში დააბრუნეს. დე ბუიეს გეგმა ჩაიშალა, სამხედრო ნაწილები,

რ. ჯელთაც მეფის გაქცევა უნდა უზრუნველყოთ, პირიქით, შეიარაღებულ ხალხსა და ეროვნულ გვარდიელებს ამოუდგნენ გვერდში. ისინი არ დაემორჩილნენ არისტოკრატ ოფიცერთა (პერცოგი შუაზელი, გრაფი დე გამა, რეჟე-კური და სხვ.) ბრძანებას. ვარენის ოპერაციის ჩაშლაში 6000 ჯარისკაცი მონაწილეობდა, თითქმის ყველა, ვისაც მეფის გაქცევისათვის უნდა შეეწყო ხელი. განსაკუთრებით აღშფოთება შეიმჩნეოდა სწორედ იმ ნაწილებში, რომლებიც ბუიეს ექვემდებარებოდნენ, მაგალითად, მეცის გარნიზონის პირადი შემადგენლობა და არტილერიისტიები ვარენის გზაზე გამოვიდნენ, თან ოფიცრებიც წაიყოლიეს, თქუქრებოდნენ მოვალეობის შეუსრულებლობის შემთხვევაში პირველად ტყვია თქვენ მოგხედებათო. როგორც მარტივი მოგვითხრობს, ეროვნული კრება იძულებულია საგანგებო ზომებს მიმართოს. 21 ივნისს კრების ბრძანებით დაიკეტა საზღვარი, აიკრძალა ლითონის ფულის, ტყვია-წამლისა და იარაღის გატანა. საფრანგეთის სამხრეთ-აღმოსავლეთ პროვინციებში გამოცხადდა ეროვნული გვარდიის მობილიზაცია, გამოცხადდა ეროვნულ გვარდიელთაგან 100.000 მობალისის გაწვევა. სპეციალური კომისიები გაიგზავნენ არმიებში ახალი ფიცის მისაღებად, სიმაგრეების შესამოწმებლად, არსენალებში არსებული სამხედრო მარაგის ოდენობის დასადგენად და სხვ. აღსანიშნავია, რომ ყველაფერი ეს სახალხო ინიციატივის წყალობით კომისიების მისვლამდე თითქმის გაკეთებული იყო¹⁸⁵. ვარენის კრიზისის დღეებში არმია აღარ არსებობდა. ყალიბდებოდა ახალი არმია, არმია რევოლუციისა.

როგორც უკვე ვიუწყებოდით, მეფის ვარენში გაქცევის შემდეგ, არმიის მღელვარებამ იმატა, ოფიცერთა ემიგრაციამ კი ფართო ხასიათი მიიღო; განსაკუთრებით გაამწვავა მდგომარეობა 1791 წლის 11 ივნისის ახალი ფიცის ტექსტიდან, უკვე 21 ივნისს, სიტყვა „მეფის“ ამოღებამ. ოფიცრობა მასობრივად უარს აცხადებდა ახალი ფიცის დადებაზე და არმიიდან გარბოდა. მართალია ცოტა გვიან კრებამ მეფე შეირიგა ბაიის მიერ შეთხზული ვერსიით, თითქოსდა მეფე თვითონ კი არ გაიქცა, არამედ გაიტაცეს და ფიცის ტექსტში სიტყვა „მეფე“ კვლავ აღსდგა, მაგრამ მდგომარეობა ამით არ შეცვლილა; შეიქმნა მეტად თავისებური ვითარება: რევოლუციის მომხრე საფრანგეთის არმია დარჩა ოფიცრების გარეშე, კონტრრევოლუციურ ბანაკს კი შეერჩა ოფიცრობა არმიის გარეშე. ეს გარემოება რევოლუციის განვითარების ლოგიკური შედეგი იყო და არა შემთხვევითობა.

ამრიგად, საყვებით სწორი იყო არმიაში არსებული მღელვარების რობესპიერისეული ზემომოტანილი შეფასება, რომ ჯარისკაცებს „თავიანთ მეტოურებთან სამოქალაქო საკითხებში ჰქონდათ უთანხმოება.“ ჯარისკაცთა დაუმორჩილებლობის რობესპიერისეული შეფასება კიდევ ერთხელ ადასტურებს მის შესანიშნავ პოლიტიკურ აზლოს და რთულ სოციალურ პერიპეტეებში გარკვევის კარგ უნარს. ძველი ოფიცრებისადმი ჯარისკაცთა ბრძოლა, როგორც ეხებადეთ, საკმაოდ რთული მოვლენაა. ეს არ იყო ჯარისკაცთა პირადული სიძულვილი სადისტ ოფიცრებისადმი, ეს არ იყო მხოლოდ მშვიერი და განაწამები ჯარისკაცის მარტივი უკმაყოფილების გამოხატვა, ეს არ იყო ჯარისკაცთა ველურობისა და შეუგნებლობის უხეში აქტი, არამედ აქ უფრო ღრმა შინაარსის შემოქმედ მოვლენასთან გვაქვს საქმე. ამ შემთხვევაში ჯარისკაცების მოქმედებას კლასობრივი ბრძოლის რკინის ლოგიკა განსაზღვ-

რავს, აქ ურთიერთს ორი, ისტორიულად შეურიგებელი სოციალური ძალა უპირისპირდება. საფრანგეთის დიდი რევოლუცია, განსხვავებით სხვა ბურჟუაზიული რევოლუციებისაგან, შეურიგებელი კლასობრივი ბრძოლით გამოირჩევა, აქ კლასობრივი ბრძოლის განადგურება ბოლომდე იქნა მიყვანილი. ვ. ი. ლენინი მიუთითებდა: „როდესაც... დიდი ბურჟუაზიული რევოლუციონერები ანგლისში 1649 წელს, საფრანგეთში 1792—1793 წლებში რევოლუციას ახდენდნენ, ისინი მონარქისტებს კრებების თავისუფლებას არ აძლევდნენ. საფრანგეთის რევოლუციას სწორედ იმიტომ ეწოდება დიდი რევოლუცია, რომ მას არ ახასიათებდა მოდუნებულობა, ორქოფობა, ფრაზიორობა 1848 წლის ბევრი რევოლუციისა, არამედ ეს იყო საქმიანი რევოლუცია, რომელმაც დაამხო მონარქისტები და საბოლოოდ გასრისა ისინი“¹⁸⁶.

ჭარისკაცთა ყველა მღელვარება, დაუმორჩილებლობის ყოველი აქტი საფრანგეთის რევოლუციის წინაშე მდგომი დიდი სამოქალაქო პრობლემის გადაჭრას ემსახურებოდა: არმია უპირისპირდებოდა ყველა იმ ძალას, რომელსაც რევოლუციის ლოგიკური განვითარების შეფერხება ან შეჩერება სურდა.

ჭარისკაცთა ყოველი ახალი დაუმორჩილებლობის ფაქტი, რომელიც ერთი შეხედვით დისციპლინის დარღვევის ხასიათს აეღვნ, ფაქტიურად ზემოთქმულის დადასტურებაა. საბაბი სხვადასხვაა, მიზეზი კი — ერთი.

1789 წლის 23 ოქტომბერს სამხედრო მინისტრმა ლა ტურ დიუ პენმა პროვინციაში განლაგებულ ჯარების მეთაურებს სამფეროვანი კოკარდის ტარების შესახებ მეფის ბრძანება ამცნო. ეს ფაქტი ოფიცერთა და ჭარისკაცთა მწვავე კონფლიქტის მომასწავებელი გახდა. მაგალითად, მეფის გარნიზონის მღელვარება სწორედ ამ ნიადაგზე დაიწყო. სამფეროვანი თუ თეთრი კოკარდის ტარება ჭარისკაცთა და ოფიცერთა შორის ღრმა სოციალურ წინააღმდეგობათა გამოვლენის საბაბი გახდა.

მღელვარების მძლავრ საბაბს ქმნიდა არმიისა და ეროვნული გვარდიის დამშობილების ფაქტი. ამ ორი ძალის დამშობილებას განახლებისათვის მებრძოლ ორი სოციალური ძალის დაახლოებარს აუცილებლობისა და კანონზომიერების ლოგიკა განსაზღვრავდა. „ძველი რეჟიმისათვის“ ეს დაახლოება მიუღებელი იყო. ცხადია, ოფიცრობა, რომელიც ფეოდალური სოციალური ორგანიზმის განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენდა, ამ დაახლოების წინააღმდეგ მიდიოდა. აქაც სამოქალაქო და არა დისციპლინური ხასიათის წინააღმდეგობასთანაა გვაქვს საქმე. ამ ნიადაგზე უკმაყოფილებას ადგილი ჰქონდა, მაგალითად, მარსელში, 1790 წლის იანვარში. სამეფო მეზღვაურთა რეჟიმანის მეთაურს მარკიზ დ'ამბერს (d'Amberl) სურდა გამოეწვია კონფლიქტი ჭარსა და ეროვნულ გვარდიას შორის და ამით მათი დამშობილებისათვის ხელი შეეშალა. იგი ძლივს გადაურჩა გამძვინვარებულ ჭარისკაცებს. იმავე წლის აპრილში ჭარმა ადგილობრივ ეროვნულ გვარდიას მარსელის ფორტები გადასცა; ფორტებზე სამფეროვანი დროშები აფრიალდა.

წინააღმდეგობის საბაბს ხშირად ახალი ფიცი ქმნიდა, ოფიცრობა, რომელიც შეჩვეული იყო „მეფისა და ღმერთის“ წინაშე ფიცისდებას, ვერ შეურიგდა ახალ ფენომენებს „ერს“, „კანონს“, „კონსტიტუციას“, ვ. ი. ვერ შეურიგდა მისთვის სოციალურად უცხო, ახალ სისტემას. განახლების ერთგული ჭარისკაცი ოფიცერთა ასეთ ტენდენციას, სრულიად სამართლიანად, რევოლუციის წინაშე ჩადენილ დანაშაულად თვლიდა და ფიცმიუღებელ ოფიცრობას არ ემორჩილებოდა. მდგომარეობა. როგორც აღვნიშნეთ, ფიცის ტექსტიდან სიტყვა „მეფის“ ამოღებამ (მეფის ვარენში გაქცევის შემდეგ) კიდევ უფრო გაამწვავა. წი-

ნააღმდეგობა ოფიცერთა და ჯარისკაცთა შორის კულმინაციას აღწევს. სამხედრო მინისტრი მოახსენებს 1791 წლის 24 აგვისტოს ეროვნულ კრებას, რომ დოჟინეს № 38 და ოვერნის № 17 პოლკები აჯანყდნენ, ოფიცრები გაყარეს და თვითმმართველობა შემოიღეს¹⁵⁷.

ჯარისკაცთა უკმაყოფილებას იწვევდა ე. წ. „ყვირთელი ბილეთები“ („მგლის ბილეთები“). არმიაში არსებული წესის თანახმად, უდიდეს ჯარისკაცს არმიიდან დაითხოვდნენ ხოლმე და აღნიშნულ ბილეთს მისცემდნენ ამერიიდან იგი საყოველთაოდ მოკვეთილი იყო. კონტრრევოლუციური ოფიცრობა სარგებლობდა ამ უფლებით და ახლა მას რევოლუციურად განწყობილ ჯარისკაცთა ყველაზე ჯანსაღი ნაწილის წინააღმდეგ იყენებდა. ასეთი გზით მათ არმიიდან დაახლოებით 60.000 ჯარისკაცი დაითხოვეს. რობესპიერი კარგად ჩაწვდა ოფიცერთა მტრული ზრახვების არსს. „მე ვხედავდი, სამშობლოს 60.000 გმირი როგორ განდევნეს თვითნებური კანონებითა და საზარელი განაჩენებით“¹⁵⁸. განდევნილ ჯარისკაცთა ამ მასის არმიაში დაბრუნება რობესპიერს ქვეყნის დაცვის აუცილებელ პირობად მიაჩნია. იგი ამბობდა: „დღეს საფრანგეთში სახეზეა დაახლოებით 60.000 ჯარისკაცი, რომლებიც რევოლუციის დაწყების შემდეგ სამხედრო და მმართველმა არისტოკრატებმა თვითნებურად დაითხოვა. ეს ჯარისკაცები, რომელთა შეგნებულობა და სამოქალაქო ღირსება ტირანიისთვის საფრთხეს წარმოადგენდა, სავსებით შესაძლებელია არმიის ელიტად ჩათვალოთ“¹⁵⁹. ამ შემთხვევაშიც, როგორც ვხედავთ, რთულ მოვლენასთანაა გვაქვს საქმე: ოფიცრობა არმიიდან ითხოვდა ჯარისკაცთა იმ ნაწილს, რომელიც „ტირანთათვის საფრთხეს“ წარმოადგენდა, ანუ სოციალურად მოწინააღმდეგე ბანაკის პოლიტიკურად შეგნებულ ნაწილს.

„დაუმორჩილებლობის“ ამ რთული და ღრმა შინაარსის შემცველი პროცესის ლოგიკური დაგვირგვინება იყო არმიის მიერ „კონტრრევოლუციაზე უარის თქმა“. კონტრრევოლუციაზე ფრანგი ხალხის სამი დიდი წარმატების (1789 წლის ივნისი-ივლისი, იმავე წლის ოქტომბერი, „ვარენში გაქცევა“) საქმეში არმიის მიერ რევოლუციისადმი მხარდაჭერას უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა. „ახალი რეჟიმის“ „ძველ რეჟიმზე“ გამარჯვება ხალხისა და არმიის კავშირმა განაპირობა.

§ 2. ოფიცრობა რევოლუციამდე და რევოლუციის დასაწყისში

1. ოპოზიციური და რეფორმისტული განწყობა ოფიცერთა კორპუსის ერთ ნაწილში

ისტორიოგრაფიაში დიდი ხანია დაკანონდა შეხედულება, რომლის თანახმად, საფრანგეთის სამეფო არმიის ოფიცრობის ძირითადი მასა რევოლუციაში მოქმედებს როგორც კონტრრევოლუციური ძალა. ეს არსებითად სწორი დებულებაა. ძველი ოფიცრობა ხომ სოციალურად ეკუთვნოდა იმ საზოგადოებრივ ძალას, რომლის წინააღმდეგაც იყო ეს რევოლუცია მიმართული. „ძველი რეჟიმის“ არმიაში ოფიცრის თანამდებობის დაკავება, როგორც წესი, მხოლოდ გაბატონებული წოდების. თავადაზნაურობის წარმომადგენლებს შეეძლოთ, ეს მათი სოციალური პრივილეგია იყო.

მაგრამ, ერთი წესი. ი.ე. უკუ ვერც დღეს საერთო ზოგიერთ დაზუსტებას აუცილებლად საჭიროებს, ბევრი რამ ჯერ კიდევ გასარკვევია¹⁶⁰.

პირველ რიგში, საჭიროა დახასიათდეს ოფიცერთა პოზიციები რევოლუციის დასაწყის ეტაპზე. საქმე ისაა, რომ ოფიცრობის ერთი, მცირედი ნაწილი ლიბერალურადაა განწყობილი, განახლების მომხრეა, ეროვნულ კრებასთან ერთადაა და ფეოდალურ-აბსოლუტური მონარქიის ლიბერალური, კონსტიტუციური მონარქიით შეცვლას უკერს მხარს, ე. ი. ობიექტურად, საზოგადოებრივი პროგრესის ხელშემწყობ ძალად გვევლინება. ეს საკითხი ნაკლებადაა შესწავლილი, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ პარტამანის მონოგრაფიას, სადაც ამ მიმართულებით პირველი ნაბიჯია გადადგმული¹⁸¹.

აღსანიშნავია ისიც, რომ ამ ოფიცერთა დიდი ნაწილი თავადაზნაურული პრივილეგიების გაუქმებისა და ჭანსაკუთრებით კი 10 აგვისტოს რევოლუციის შემდეგ, უკვე რევოლუციის აღმავალი გზით განვითარების ეტაპზე, იფიქრებს აღრინდელ „ლიბერალიზმს“ და აშკარად კონტრარევოლუციის გზას ადგება. ეს საკითხი გარკვევას მოითხოვს, საჭიროა დადგინდეს რევოლუციის პირველ ეტაპზე ლიბერალურად განწყობილ ოფიცერთა ამ „მეტამორფოზის“ სოციალური, კლასობრივი არსი.

გასარკვევია კიდევ ერთი, თითქმის შეუსწავლელი საკითხი. ცნობილია, რომ ძველი ოფიცრობის გარკვეული ნაწილი მისთვის სოციალურად უცხო, მტრული რეჟიმის სამსახურში ჩადგა, ახალი დროების ოფიცრად მოგვევლინა. თუ რეალური ოფიცრობის შესახებ ბევრი რამ დაწერილა და მათი საქმიანობა რევოლუციის დროს საკმაოდ შესწავლილია, ამას ვერ ვიტყვით ძველი ოფიცრობის იმ ჯგუფზე, რომელიც რევოლუციის სამსახურში ჩადგა. რეინარის მიხედვით, ეს ფრიალ უურადსაღები საკითხია, რომლის გასარკვევად იგი „ნაციონალურ არქივში“ დაცულ ოფიცერთა პირადი ბარათების შესწავლას გვთავაზობს. ჩვენ ამ მასალას ვერ გავეცანით. მაგრამ ხელთა გვაქვს, ჩვენი აზრით, არანაკლებ საინტერესო მასალა „ემერის არქივის“ სახით. აქ დაცულია მეფის ოფიცერთა უამრავი განცხადებები, თხოვნები ახალ არმიაში მათი დატოვების შესახებ. ეს მასალა საშუალებას გვაძლევს გავარკვიოთ ის მოტივები, რომელთაც ძველი ოფიცრობის რევოლუციისადმი სამსახურის შესაძლებლობა განაპირობებს. რასაკვირველია, ამ მასალების საფუძველზე საკითხის ამომწურავად დამუშავების პრეტენზია ჩვენ არა გვაქვს, ვიმედოვნებთ მხოლოდ იმას, რომ ამ საინტერესო და რთული საკითხის გარკვევაში ზოგიერთი სიახლის შეტანას მაინც შეეძლებო.

შეიძლება მკითხველის თვალში გარკვეული გაუგებრობა გამოიწვიოს იმან, რომ ჩვენ მიერ არმიისა და ოფიცრობის როლი რევოლუციის დასაწყის ეტაპზე ცალ-ცალკეა განხილული. არმია ხომ ჭარისკაცთა და ოფიცერთა ერთობლიობაა. მაგრამ ერთობლიობაცაა და ერთობლიობაც. „ძველი რეჟიმის“ ოფიცრობა და არმია (აქ ჭარისკაცთა და უნტერ-ოფიცერთა კრებადობის გაგებით) ორი საწინააღმდეგო ბანაკია. მათი ერთიანობა მხოლოდ რაოდენობრივი, ფიზიკური გაგებითაა შესაძლებელი. ჭარისკაცი მესამე წოდების (უბირატესად გლეხობის) შვილია, ოფიცერი თავადაზნაურობის წოდებას ეკუთვნის, მათ შორის გაუვალე სოციალური უფსკრული არსებობს, ეს ორი არსებითად საწინააღმდეგო პოლუსია. აქედან გამომდინარე ჩვენ, როცა რევოლუციის დასაწყისში არმიის როლის განსაზღვრა ვცადეთ, „არმიაში“ ვიგულისხმეთ ჭარისკაცობა ოფიცრობის გარეშე, ახლა კი ოფიცრობზე ვლაპარაკობთ უბირატესად ჭარისკაცების გარეშე. სხვათა შორის, შემთხვევითი არაა, რომ ბურჟუაზიული ისტორიკოსები, არმიის ისტორიას ხშირად ასეთი ფორმით გადმოგვცემენ: ჭარისკაცზე ცალკე წერენ, ოფიცერზე — ცალკე. მაგალითად, ა. ბ ა ბ, ძველი რე-

ვიმის სამხედრო ისტორიას ორ წიგნად ყოფს, პირველში ჯარისკაცთა ცხოვრებას აღწერს, მეორეში — ოფიცერებისას¹⁸².

თუ გავითვალისწინებთ რევოლუციის აღმავლობის პერიოდში ძველი ოფიცრობის აშკარა კონტრარევოლუციურ როლს, თითქოსდა პარადოქსად უნდა მოგვეჩვენოს უმაღლესი ოფიცრობის კასტის წარმომადგენლის, ეროვნული კრების დეპუტატის გ რ ა ფ ვ ი რ ი ე ს გამოსვლა, რომელიც მოითხოვდა „მხარი დაეკირათ 17 ივნისის შესანიშნავი დადგენილებისათვის“, შეეწყვიტათ გადასახადების გადახდა, თუკი მეფე ეროვნული კრების დაშლის განზრახვაზე ხელს არ აიღებდა. მისი კოლეგა გ რ ი ი ნ ი მიუთითებდა, რომ გენერალური შტატების ამოცანაა შეიმუშაოს კონსტიტუცია, რომ ბოროტმოქმედებათა აღმოსაფხვრელად საჭიროა ახალი წყობილების შექმნა და სხვ. „ნავარის სამეფო რეჟიმანის“ პოლკოვნიკი გრაფი კლერმონ-ტონერი აცხადებს: „ან კონსტიტუცია იქნება, ან მე არ ვიქნები“, ოფიცერთა კორპორაციის ზედაფენის ამ სამი წარმომადგენლის „მემარცხენეობით“ მოხიზლული საფრანგეთი მათ „მესამე წოდების მეგობართა“ სახელით მოსავდა, მაგრამ, როგორც შემდგომ დაეინახათ. მათი „ლიბერალიზმი“ და „მემარცხენეობა“ მალე გაქრა, ხოლო „მესამე წოდების მეგობრები“ კონტრარევოლუციის მესვეურთა შორის აღმოჩნდნენ.

საერთო რევოლუციური აღტყინების დღეებში ნრავალმა ოფიცერმა თავისი ხმა განახლების მებრძოლთა ხმებს შეაწია: არმიის რეფორმა მთელმა ერმა უნდა განახორციელოს, — ასეთი იყო ბევრი მათგანის რწმენა, ოპოზიციური ოფიცრების აზრით, ჯარისკაცებმა და ოფიცრებმა თავიანთი თანამოქალაქეების წინააღმდეგ იარაღი არასოდეს არ უნდა გამოიყენონ. ამისათვის საჭიროა არმია და ოფიცრობა სათანადო განკარგულებას ერის უმრავლესობისაგან ღებულობდეს. 1788 წელს დაიბეჭდა პოლიტიკური ბროშურა „სამხედრო პირის ფიქრები“ (*Réflexions d'un militaire*)¹⁸³. ბროშურის ავტორი — ოფიცერი წერდა: „არა, არა, ჩვენ ტირანიის დესპოტური მისწრაფებების უღირსი იარაღი არასოდეს არ ვიქნებით... დაე, ჰკითხონ მთელ არმიას და იგი უპასუხებს მისთვის დამახასიათებელი გულწრფელობით: მოქალაქენო! აი ჩვენი profession de foi (რწმენის სიმბოლო): ისევე როგორც თქვენ, ჩვენც მტრები ვართ გარყვნილი (pervers) მინისტრებისა, რომელნიც ატყუებენ მონარქს, ბოროტად იყენებენ მის სისუსტეს, ვინც ჩვენი მმართველია, რომელსაც ჩვენ, როგორც აღმასრულებელი ხელისუფლების მეთაურს, ვემორჩილებით. ჩვენი თანამემამულეების წინააღმდეგ მომავკდინებელ იარაღს არასოდეს არ ვიხმართ და არასოდეს არ გავხდებით თანამედროვე სეიანების¹⁸⁴ დესპოტური თარეშის იარაღი“. მა და მ დ ე ს ტ ა ლ ი ს მიხედვით, რომელმაც რევოლუციამდელი საფრანგეთის საკმაოდ საინტერესო ანალიზი მოგვცა, რევოლუციის წინ თავად-აზნაურთა უმრავლესობა ერის აზრს მიემხრო, მწყობრის ოფიცერთა დიდი ნაწილი მესამე წოდების მოთხოვნებს უჭერდა მხარს¹⁸⁵. ოფიცერთა ოპოზიციურა განწყობა კარგადაა ასახული მ ა რ კ ი ზ დ ე ლ ო ი ა კ ი ს მოხსენებით ბარათში — „Réclamation militaire“. მის მიერ წამოყენებულ წინადადებათა დიდი ნაწილი, ოფიცერთა საერთო გადაწყვეტილებით, შეტანილ იქნა ოფიცერთა „ჩივილის რეულებში“ (განაწესებში). ძალიან საინტერესოა მარატისადმი ერთ-ერთი ოფიცრის წერილი, რომელშიც ნათქვამია: „დაე, გაბედონ, და გვკითხონ ვის მხარეზე არიან სამხედროები. ჩვენ მხარს ვუჭერთ საერთო გრძნობებს, გონებას. საზოგადოებრივ ინტერესებს, ფრანგ ერს. ოფიცრებმა იციან, რომ განახლება აუცილებლად საჭიროა, რომ განუკითხაობას ამიერიდან ბოლო უნდა

მოელოს“. აღსანიშნავია ისიც, რომ 14 იელისის აჯანყებას მრავალი ოფიცერი დადებითად შეხვდა და იგი კანონზომიერ მოვლენად ჩათვალა. საინტერესოა აგრეთვე ის, რომ 4 ავეისტოს საღამოს სხდომაზე, როცა ფეოდალიზმის ყოფნა-არყოფნის საკითხი დაისვა, ფეოდალიზმის გაუქმების მომხრეთა შორის ზოგიერთ ოფიცერ-დეპუტატსაც ეხედავთ.

ოფიცერთა ახალი პოზიცია, ეს თავისებური „სოციალური კურეოზი“, ახალი არ იყო. ოფიცერთა ოპოზიციური განწყობა რევოლუციის წინაც შეიმჩნეოდა. ასე, მაგალითად, პარტმანის აზრით, საერთოდ არმიის, კერძოდ კი ოფიცერთა ოპოზიციური განწყობა ერთ-ერთი მთავარი პირობა იყო, რომელმაც ე. წ. „საპარლამენტო ოპოზიციის“ დღეებში სამეფო კარის წარუმატებლობა განაპირობა.

როგორც ცნობილია, 1788 წლის მაისში მეფემ საფრანგეთის სასამართლო სისტემის გარდაქმნა მოახდინა: პირველ რიგში ეს ეხებოდა სასამართლოს უმაღლეს პალატებს — „პარლამენტებს“, რომლებიც სამეფო ხელისუფლებისადმი დაუმორჩილებლობას ავლენდნენ. მეფემ პარლამენტების დამორჩილების მიზნით საპარლამენტო ოპოზიციის წინააღმდეგ „Cour plénière“-ის „ცნობილი მეთოდის გამოყენება სცადა და პარლამენტების მეფის ხელისუფლებისადმი აბსოლუტურად მორჩილ ორგანოდ გარდაქმნა მოიწადინა. დაიწყო ე. წ. „საპარლამენტო კრიზისი“. ამჯერად საპარლამენტო ოპოზიცია სუბიექტურად რეაქციულ ხასიათს ატარებდა (აკი „პარლამენტებმა“ „ნოტაბლეტანს“ ერთად უარყვეს იმ განახლებათა დანერგვა, რომელსაც ჭერ ტიურგო და შემდეგ ნეკერი ითვალისწინებდნენ), მაგრამ აბსოლუტიზმისადმი საერთო-სახალხო სიძულვილი იმდენად დიდი იყო, რომ სამეფო ხელისუფლებისადმი ყოველგვარი ოპოზიცია ფრანგ ხალხში დიდ თანაგრძნობას პოულობდა. ფრანგი ხალხი პარლამენტების დამცველთა რიგებში აღმოჩნდა, „საპარლამენტო კრიზისმა“ ფართო ხასიათი მიიღო და საერთო რევოლუციური სიტუაციის ფონზე განვითარდა. აღსანიშნავია, რომ კრიზისის დღეებში არმია და ოფიცერთა ნაწილი ხალხს თანაუგრძნობდა და სამეფო ხელისუფლების ბრძანებას არ ასრულებდა.

საილუსტრაციოდ მოგვყავს რამდენიმე საინტერესო ფაქტი, რომელიც პარტმანთანაა დამოწმებული. მაგალითად, 1888 წლის 10 მაისს ქ. რენში სახალხო გამოსვლების დროს, მეფის კომისარმა გრაფმა გიერმა და ინტენდანტმა ბერტრან დე მოლეილმა „ბრბოს“ გასაფანტავად სამხედრო შენაერთები გამოიყვანეს. ოფიცერმა აზნაურმა ბლონდელ დენუანვილმა ხალხს ასე მიმართა: „მეგობრებო, ერთმანეთს თავს ნუ დავესხმებით. მეც ისეთივე მოქალაქე ვარ, როგორც თქვენ. ჭარისკაცებო, სდექ!“ მას ოვაციებით შეხვდნენ და ამიერიდან მისი სახელი პოპულარული გახდა არა მარტო ბრეტანში, არამედ სხვა პროვინციებშიც. ამ ფაქტთან დაკავშირებით საინტერესოა აღინიშნოს ერთი დეტალი. მთავრობამ ოფიცერი ნუანვილი დასჯის მაგიერ „წმინდა ლუის ჯვრით“ დააჯილდოვა როგორც პატივგება, რომელმაც კრიტიკულ მომენტში გამჟვარიანობა გამოიჩინა და მღელვარება ყოველგვარი სისხლის ღვრის გარეშე ჩააქრო. შესაძლებელია ვიფიქროთ, რომ ამ შემთხვევაში ხელისუფლებამ გარკვეულ დემაგოგიას მიმართა, მიჩქმალა მისთვის არასასურველი გარემოება. კადრის ოფიცრის განდგომის ფაქტი, რომელიც გახმაურდა და განახლების მომხრეთა ხელში აგიტაციის კარგ საშუალებად იქცა. ამით მთავრობა ცდილობს თავი დაიმშვიდოს და სხვაც დაამშვიდოს; მით უფრო, რომ მსგავსი მოვლენები სხვაგანაც განმეორდა. ასე, მაგალითად, სენტომერის ოფიცრობამ დაადგინა ხალხის წინააღმდეგ არ ემოქმედათ; ასეთივე ამ-

ბავი განმეორდა ოფინეში, გრენობლში და სხვ. ტულუზაში გარნიზონის ოფიცერი იძულებულია ციხეში წაიყვანოს ადგილობრივი პროკურორის მოადგილე ჰატელენი. ბრძანების შესრულების შემდეგ ოფიცერი გადადგა, რათა ამიერიდან „პოლიციის აგენტის როლი აღარ შეასრულოს“. ვერსალი არმიასი შექმნილი ვითარების შესახებ კარგად იყო ინფორმირებული. მთავრობა უკან იხევის, „Cour plénière“-ზე უარს ამბობს. 1788 წლის 8 აგვისტოს გამოსცხადეს გენერალური შტატების მოწვევა, ლომენი დე ბრიენი გადადგა (24.VIII), მის ნაცვლად კვლავ ნეკერი მოიწვიეს, მან თავისი მეორე სამინისტრო შეადგინა.

პარტმანი ოფიცერთა ოპოზიციურად განწყობის კიდევ ერთ მაგალითს გვაწვდის. საქმე ეხება 1787 წლის 9 ოქტომბერს შექმნილ „სამხედრო საბჭოს“ მოღვაწეობას, რომელსაც არმიასი ჯერ კიდევ სენ-ჟერმენის მიერ გატარებული „რეფორმების“ შედეგად აღმოცენებულ მწვავე უკმაყოფილების აღმოფხვრა დაეკისრა. „სამხედრო საბჭოს“ საქმიანობას ლიბერალად და რეფორმების მომხრედ აღიარებული გენერალი დე გიბერი წარუძღვა. „რეფორმატორებმა“ 1888 წელს ოთხი თვის განმავლობაში მეფეს დაახლოებით ორმოცამდე ღონისძიება წარუდგინეს, რომელთაგან ფაქტიურად საქმის ვითარებას არც ერთი არ ცვლიდა. რაც მთავარია, ხელუხლებელი დარჩა საოფიცრო სამსახურის ყველაზე უფრო არსებითი ნაკლი—წოდებრივი იერარქია და სამეფო კარის გავლენა ოფიცერთა დაწინაურებაზე. საბჭომ ერთხელ კიდევ დაადასტურა, რომ ოფიცერთა სამსახური თავადაზნაურობის სოციალურ პრივილეგიად რჩება, რომ ოფიცრების დანიშვნა და აღზევება უნდა განსაზღვროს სოციალური წარმოშობის პრინციპმა, რაც შეესაბამება მონარქიის არსს (d'essence de la monarchie). უმაღლესი არისტოკრატიის სამსახურებრივ დაწინაურებაში არსებული ძველი წესი (უკანონობა) ძალაში რჩებოდა. საშუალო და განსაკუთრებით წვრილი აზნაურობა ისევ შეზღუდულ მდგომარეობაში დარჩა: მათთვის აღზევება კვლავ შეუძლებელი აღმოჩნდა. ასე, მაგალითად, კაპიტანს ოცდახუთი წელი უნდა ემსახურა ლეიტენანტ-კოლონელის (პოდპოლკოვნიკის) ჩინი (უმაღლესი სამხედრო წოდება, რომლის მიღების საშუალება რიგით ოფიცრებს ჰქონდათ) რომ მიეღო. მოხდა ზოგიერთი საცსებით გაუმართლებელი სინეკურის უმნიშვნელო შემცირება, რასაც უმაღლესი არისტოკრატია დიდი უკმაყოფილებით შეხვდა. ამრიგად, „სამხედრო საბჭომ“ კვლავ ძალაში დატოვა თავად-აზნაურთა „მაღალ“ და „დაბალ“ რანგებად დაყოფა, ძალაში დარჩა, აგრეთვე, ოფიცერთა თანამდებობის შესაფერის გრადაცია „მაღალი“ და „დაბალი“ ოფიცრების სახით. „სამხედრო საბჭომ“ ჯარისკაცთა მდგომარეობის გაუმჯობესების მიზნით თითქმის არაფერი მოიმოქმედა, იუ მხედველობაში არ მივიღებთ ზოგიერთ მეორეხარისხოვან გადაწყვეტილებას: ჯამაგირის უმნიშვნელო მომატება, საცვების ზარისხის ერთგვარი გაუმჯობესება და სხვ. ფიზიკური დასჯა ძალაში დარჩა, ჯარში დისციპლინის განმტკიცების მიზნით შემოიღეს სამხედრო-პოლიციური საიდუმლო სამსახური, რის შესრულებაც დაბალი რანგის ოფიცრებს დაევალებს. ამრიგად, პროგრესული მეთოდების დანერგვის ნაცვლად, „ძველი რეჟიმის“ მესვეურები კვლავ ძველ რეაქციულ მეთოდებს ინარჩუნებენ, კვლავ მთრახბის პოლიტიკას ახორციელებენ. საცსებით სწორია პარტმანი, როცა აღნიშნავს, რომ არმიის კრიზისის დაძლევა რეფორმებით არ შეიძლებოდა, რადგანაც სამხედრო დეზორგანიზაციის ღრმა მიზეზები თვით „ძველი რეჟიმის“ მთელი პოლიტიკური (და სოციალური — დაუშვებელი ჩვენ) სისტემიდან გამომდინარეობდა. არმიის გაჯანსაღება მხოლოდ არსებული სოციალური და პოლიტიკური სისტემის გარდაქმნის სა-

ფუძველზე იყო შესაძლებელი, რაც, ცხადია. „რეფორმატორებისათვის“ წარმოდგენილი რამ იყო.

„სამხედრო საბჭოს“ საქმიანობამ მთელი პროგრესული საფრანგეთისა და მათ შორის ოპოზიციურად განწყობილი ოფიცრობის დიდი კრიტიკა დაიმსახურა. ელზასელი ოფიცრები აღნიშნავდნენ, რომ ოფიცერთა კორპუსის „დაბალ“ და „მაღალ“ რანგებად დაყოფამ საფრანგეთის არმიას საბოლოო დარტყმა მიაყენა. 1789 წელს, ეროვნული კრებისადმი გაგზავნილ წერილში ერთ-ერთი ფრანგი ოფიცერი წერს: „ჩვენი ახლებურად ორგანიზებისათვის შექმნეს „სამხედრო საბჭო“, სადაც შეიყვანეს უცხოელები ან საკუთარი, განსაკუთრებული პრინციპებით გამსჭვალული ოფიცრები, ეს პატივმოყვარე უეცრები და უნიკალური კანონმდებლები. მათ მიერ გამოცემულმა უაზრო კანონებმა განამტკიცეს უწყსროგობა, წარმოშვეს უკმაყოფილება და სამხედრო იერარქიის ყველა კლასში სასოწარკვეთილება და უიმედობა დაბადეს“.

სამხედრო საბჭოს მთავარი ფიგურა გ რ ა ფ ი დ ე გ ი ბ ე რ ი საყოველთაო თავდასხმის ობიექტი გახდა. 1788—1789 წწ. მის საწინააღმდეგოდ უამრავი ბროშურა და პამფლეტი დაიწერა, რომელთა ავტორები უპირატესად ოპოზიციურად განწყობილი ოფიცრები იყვნენ. განსაკუთრებულ თავდასხმას იმსახურებს სამხედრო თანამდებობაზე უმაღლესი არისტოკრატიის წარმომადგენელთა შეუზღუდველი, დაუმსახურებელი დაწინაურების წესი. ერთ-ერთ ბროშურაში — „საფრანგეთის არმიის უსტარი სამხედრო საბჭოს“, ნათქვამია: „რა სიმდაბლე! მარტო საფრანგეთში შეიქმნა მოხდეს ის, რომ დანაშაულებრივი ნდობით დაბრმავებულ არისტოკრატიას ასეთი უკანონო სამხედრო სასტუმრის დაკანონება შეუძლია. აბა სად შეიძლება მოხდეს, რომ მეორე რანგის მაიორს, რომელსაც ოცდაერთი წელი ძლივს შესრულებია, უკვე მოუსწრია სამხედრო რთული ხელოვნების ყველა ნიუანსის შესწავლა და უმაღლესი თანამდებობისათვის, რომელსაც თქვენ არმიაში მას აძლევთ, შესაფერისი გახდარა“. პროგრესული ოფიცრობა აღმფთვებულია, აგრეთვე, საიდუმლო საპოლიციო სამსახურის შემოღებით. „რა გვეთქმის საძაგელი ჯაშუშობის შესახებ, რომელსაც ჩვენს არმიაში ნერგავენ. მე ვწითლდები, როცა ამის შესახებ ვლაპარაკობ. ჯაშუშისა და ფარული დამსმენის პროფესია ყველაზე უფრო საზიზღარია ყველა სიმდაბლეთა შორის, რის ჩადენაც ადამიანს შეუძლია. მიუხედავად ამისა, ყოველ რეჟიმში შექმნეს ჯაშუშთა ბანდა და მისი მეთაურის თანამდებობა; ამ ადგილს გრენადერთა ოფიცერს სთავაზობენ, რომელმაც ჯარისკაცებს კიდევ უნდა უწინამძღვროს“, — წერდა ერთ-ერთი ოფიცერი.

შემთხვევითი არაა ის გარემოება, რომ გენერალი დ ე გ ი ბ ე რ ი ოპოზიციურ ოფიცერთა სიძულვილისა და თავდასხმის ობიექტი გახდა. მის მიმართ სიჭულვილი იმდენად დიდი იყო, რომ სამხედრო დათვალიერებაზე მეტში ჩასული გიბერტი, მოსალოდნელი დიდი სკანდალის შიშით მარშალ დე ბროლის რჩევით, დაუყოვნებლივ ტოვებს გარნიზონს.

ასეთივე შეხედრა მოუწევს მას თავის დიეზიზაშიც, რომელიც სენტ-ომერში იყო განლაგებული. პარტმანის მიხედვით, გიბერის წინააღმდეგ მთელი შეთქმულება არსებობდა, რომელშიც მთავარ როლს ახალგაზრდა ოფიცრები ასრულებდნენ. ერთ-ერთი თანამედროვის თქმით, „სამხედრო საბჭომ“ არმიის ღებორგანიზაცია გამოიწვია და ამით, თავისდაუნებურად, რევოლუცია მოამზადა.

ოფიცერთა ოპოზიციურმა განწყობამ გენერალური შტატების არჩევნების პერიოდშიც იჩინა თავი; აქ მხოლოდ ოფიცერთა მცირე ნაწილი იგულისხმება;

ოფიცერთა უმრავლესობა, როგორც წესი, არჩევნების დროს აშკარად რეაქციულ დამოკიდებულებას ავლენს მესამე წოდების მიმართ. მაგალითად, მათ სასტიკი პროტესტი განაცხადეს მესამე წოდებისათვის დეპუტატთა მანდატების გაორკეცების თაობაზე. რაშიც ისინი ხედავდნენ აზნაურთა წოდების შეურაცხყოფას. ფაქტიურად კი დეპუტატთა რაოდენობის გაზრდა ეს მხოლოდ „ქველარეიმის“ მიერ „მესამე წოდებისათვის“ მოცემული „დამამშვიდებელი აბა“ იყო. ხმის მიცემა წოდებათა მიხედვით ხდებოდა, ასე რომ, გაბატონებულ კლასებს (თავადანაურობას და სამღვდელოებას) ორი ხმა ჰქონდათ ერთის („მესამე წოდება“) წინააღმდეგ.

ოფიცერთა ოპოზიცია უმთავრესად უმაღლესი არისტოკრატიის წინააღმდეგ იყო მიმართული, „დაბალი“ ოფიცრები „მაღალ“ ოფიცრებს ებრძოდნენ. მაგალითად, მ ე ლ ე ი ს საარჩევნო ოლქში დეპუტატთა მანდატისათვის ორი „მაღალი“ ოფიცერი იბრძვის, პერცოგი შ ა ტ ე ლ ე და პერცოგი პ რ ა ლ ე ნ ი. „დაბალმა“ ოფიცრებმა გადაწყვიტეს დიდებულთაგანი არავინ აერჩიათ და ხმა პარლამენტის მრჩეველს. კარისადმი ოპოზიციურად განწყობილ ფ რ ე დ ო ს მისცეს. ბურჟუა, ბერის ბაიყის კანდიდატთა წამოყენებისას გიბერის კანდიდატურას წინასაარჩევნო კრებამ ნამდვილი ობსტრუქცია მოუწყო. გიბერი იძულებული გახდა კრება დაეტოვებინა. საარჩევნო კომისიას მან წერილი გაუგზავნა, სადაც თავს იმართლებდა არმიაში ფიზიკური დაცვა მე არ შემომოლიათ. წერილის კითხვის დროს დარბაზში საშინელი ხმაური ატყდა. გიბერმა დატოვა ბურჟი, პარიზში ჩავიდა და მთავრობას განცხადებით მიმართა „სამხედრო საბჭოს“ მომხსენებლის პოსტიდან მისი განთავისუფლების თაობაზე¹⁸⁷.

ოფიცერთა კორპუსის ძირითადი ბირთვის კონტრარევოლუციური-რეაქციული პოზიცია

როგორც ვხედავთ, ოფიცერთა ნაწილი ოპოზიციურად იყო განწყობილი. რაც შეეხება ოფიცერთა უმრავლესობას, იგი არ ლაღატობს თავის სოციალურ ბუნებას და განახლების წინააღმდეგია, აშკარად რეაქციული პოზიცია უჭირავს და რევოლუციის პირველივე დღეებიდან კონტრარევოლუციის ბანაკში იმყოფება. აღსანიშნავია, რომ სულ მალე „ოპოზიციურად“ განწყობილმა ოფიცრობამ შეცვალა კურსი, უმრავლესობამ რევოლუცია მიიჩნია უცხო სოციალურ მოვლენად და მოწინააღმდეგის ბანაკში გადაბარგდა. ქველი ოფიცრების ერთი (მცირე) ნაწილი მაინც შეურიგდა შექმნილ სიტუაციას და რევოლუციის სამსახურში ჩადგა.

ფრიალ თავისებური და საინტერესო ვითარება შეიქმნა, რაც შემთხვევითი მოვლენა არ იყო. მას კანონზომიერი ხასიათი ჰქონდა და თავისი მიზეზები გააჩნდა. ყოველივე ამის დადგენა ოფიცერთა კორპუსის მხოლოდ სოციალური რაობის გარკვევის საფუძველზეა შესაძლებელი, რასაც შეძლებისდაგვარად შევეცდებით კიდევ.

საერთოდ არმიის, კერძოდ კი ოფიცრების ადგილს აბსოლუტისტური საფრანგეთის ცხოვრებაში განსაზღვრავდა წოდებებად დაყოფის შედეგად დაკანონებული ის სოციალური უთანასწორობა, რომელმაც ძველი რეჟიმისადმი საზოგადოებრივი შეურიგებლობა და საყოველთაო რევოლუციური განწყობა წარმოშვა.

როგორც ცნობილია, ლუი XIV-ის მეფობის პერიოდში დასრულდა საფრანგეთის სახელმწიფოს ბიუროკრატიული აპარატის ორგანიზების საქმე. მას-

თან ერთად ოფიცერთა შემადგენლობის რთული იერარქიული სისტემაც ჩამოყალიბდა. ამ სისტემის საბოლოო რედაქტორად სამხედრო ლიტერატურაში ლუი დე ჟიკარს თვლიან. ეს იერარქია მეტად რთული და მრავალფეროვანი იყო და თავისებურად ემთხვეოდა თვით საერთო ფეოდალურ კლასობრივ იერარქიას, რადგან. როგორც წესი, ოფიცრებად მთელი „ძველი რეჟიმის“ განმავლობაში შეიძლება ყოფილიყვნენ მხოლოდ თავად-აზნაურები (ზოგიერთი გამოწვევის გარდა), ეს მათ წოდებრივ პრივილეგიას წარმოადგენდა.

სამხედრო იერარქიის სათავეში იდგა მეფე, ვითარცა შეიარაღებული ძალების უმაღლესი მთავარსარდალი, არმიისა და ოფიცერთა შემადგენლობის ფაქტიური მესაკუთრე. რაც შეეხება უმაღლეს სამხედრო თანამდებობებს, მასზე უპირველესი პრეტენზიები სამეფო საგვარეულოს წარმომადგენლებს — პრინცებსა და სხვა დიდებულებს ჰქონდათ.

უმაღლესი მთავარსარდლის შემდეგ იერარქიულ კიბეზე „საფრანგეთის მარშალის“ თანამდებობა (წოდება) იყო, რომელიც სათავეში ედგა უმაღლეს ოფიცერთა შემადგენლობას. უმაღლეს ოფიცერთა იერარქიაში „საფრანგეთის მარშლების“ შემდეგ მოდიოდა — „Lieutenant général“-ის ტიტული. ომის დროს ამ რანგის ოფიცრები ცალკეულ არმიებს სარდლობდნენ. მომდევნო ადგილი ეკავა ე. წ. „საველე მარშალს“ (Maréchal de camp). ადრე ამ რანგის ოფიცრები ასრულებდნენ გენშტაბის ოფიცერთა ფუნქციებს (ხელმძღვანელობდნენ არმიის დაბანაკებას, გადაჯგუფებას, საბრძოლო განლაგებას, სამწყობრო წესრიგს და სხვ). ზოგჯერ მათ არმიის საერთო სარდლობასაც აკისრებდნენ. უმაღლეს ოფიცერთა იერარქიის მომდევნო საფეხურზე იმყოფებოდა „ბრიგადირი“ (შეესაბამება თანამედროვე ბრიგადის ან დივიზიის გენერალს) — ბრიგადა მაშინ არმიის ყველაზე დიდი ტაქტიკური ერთეული იყო.

ოფიცერთა უფროსი შემადგენლობა წარმოდგენილი იყო შემდეგი ტიტულებით: რეჟიმანის (პოლის) მეთაური — კოლონელი (პოლკოვნიკი) (Colonel, იგივე კავალერიაში — maître de camp). მის თანაშემწედ და შემცვლელად ითვლებოდა ლეიტენანტ-კოლონელი (პოდპოლკოვნიკი) (lieutenant-colonel). რეჟიმანში მესამე ოფიცრის მოვალეობას ასრულებდა მაიორი (Major, უფრო ადრე sergent-major, იგივე major capitaine).

ოფიცერთა უმცროსი შემადგენლობა წარმოდგენილი იყო უფროსი კაპიტნით (მეთაურობდა ბატალიონს), კაპიტნით (მეთაურობდა ასეულს), ლეიტენანტით (ასეულის მეორე ოფიცერი — lieutenant, მეფის რუსეთის არმიის პორუჩიკი) და უმცროსი-ლეიტენანტი (ასეულის მესამე ოფიცერი — sous-lieutenant, მეფის რუსეთის არმიის პოდპორუჩიკი), ქვეითა ასეულში იყო ოფიცრის კიდევ ერთი თანამდებობა — enseigne (მეფის რუსეთის არმიის პრაპორუჩიკი). იგივე ოფიცერი კავალერიაში კორნეტად იწოდებოდა. ასეულთან იყო ორი ადგილი კადეტისა (Cadet, ახალგაზრდა, მობალისე აზნაური, მათგან შემდეგ ირჩევენენ enseigne-ს).

ლუი XIV-ემ შემოიღო არმიაში საშტაბო სამსახური, რომელსაც მთავარი, ანუ გენერალური შტაბი (état-major général) განაგებდა. შვეიцოლბიანობის დროს შტაბები არ საქმიანობდნენ. არმიაში შტაბის უფროსს ფუნქციას ასრულებდა გენერალ-კვარტიერ-მარშალი (général quartier maréchal). ამ პოსტზე ჩვეულებრივ ინიშნებოდა რომელიმე „მარეშალ დე კან“. რომლის განკარ-

გულებაში იყო საშტაბო ოფიცერთა გარკვეული ჯგუფი. მას ჰყავდა მოადგილეები (aides, maréchal des logis). შტაბის ოფიცერთა ჯგუფს ეკუთვნოდა აგრეთვე ქვეითი ჯარის მაიორ-გენერალი (major général de l'infanterie), კავალერიას ორი გენერალ-კვარტირ-მარშალი ემსახურებოდა. შტაბს ემსახურებოდა რამდენიმე საგანგებო დანიშნულების ოფიცერი შესაბამისი შენაერთებით (მხვერავეები, გზამკვლელები, ბინების გამომსახველები, მშენებელთა რაზმი და სხვ.). სამხედრო-სანიწინრო სამსახურის ოფიცრისათვის არსებობდა სპეციალური ტიტული — „ingénieurs géographes des camps et armées“. ოფიცერთა კორპუსის ეკუთვნოდნენ კომისრები (რევიზორები), ციხესიმაგრეთა გუბერნატორები და მათი მოადგილეები (სამეფო ლეიტენანტები). ოფიცრისათვის დაწესებული იყო ორდენები („სული წმინდისა“, „წმინდა ლუისა“), ლუი XIV და ლუი XV დროს საფრანგეთში შეიქმნა რამდენიმე საოფიცრო სკოლა.

როგორც უკვე აღენიშნეთ, ოფიცრობა ფეოდალური კლასის სოციალურ პრივილეგიას წარმოადგენდა. აბსოლუტიზტური სახელმწიფო ამ პრივილეგიას ენერგიულად იცავდა. თავის მხრივ, თავადაზნაურობა მისთვის ამ ფრიად მნიშვნელოვან პრივილეგიას დიდად უფრთხილდებოდა და სასტიკად ებრძოდა ყველას, ვინც ამ პრივილეგიას თუნდაც ოდნავ შელახავდა.

თუ ადრე ფეოდალურ ეპოქაში თავადაზნაურობისათვის რაინდობა სამემკვიდრეო პრივილეგია იყო, ახლა ასეთ უფლებად მათთვის ოფიცრობა ხდება სრულიად გადაუქარებელად შეიძლება ითქვას, რომ არა მარტო ოფიცერთა თანამდებობა, არამედ თვით არმიაც თავადაზნაურობისათვის რაღაც თავისებურ მონოპოლიურ საკუთრებად იქცა: „არმია არ ეკუთვნოდა არც მეფეს და არც სახელმწიფოს, იგი ეკუთვნოდა ოფიცრებს“ — აღბერ დიურეის ასეთი განცხადებისათვის ყველა საფუძველი ჰქონდა¹². დამახასიათებელია ლუი XVI-ის საუბარი გრაფ სენ-ევრემთან. „ისეთ დიდ სახელმწიფოში, როგორც ჩემია, — ამბობდა მეფე, — დიდი წყალობებია საქმრო, რათა უმალლესი სენიორები სამსახურში მოიზიდო და შეინარჩუნო“¹³.

ოფიცერთა დაწინაურება ხდებოდა გვარაშვილობის მიხედვით, პროტექციითა და ქრთამით, რომელმაც აბსოლუტიზმის დროს ფრიად გავრცელებულ კორუფციის პირობებში ჩვეულებრივი ხასიათი მიიღო. არავითარი ყურადღება არ ექცეოდა ნიჭსა და განათლებას. ხშირად რეგიმანებისა და ასეულების უფროსობას მეფის ფავორიტებს აქლევდნენ იჭართ. პარიზში ქეიფითა და ბანქოს თამაშით გაკოტრებული რომელიმე „petit-maitre“, რომელსაც სამხედრო საქმესთან არაფერი საერთო არ ჰქონდა, ფინანსური სიმწელეების მოგვარების მიზნით მიიღებდა ხოლმე ერთ-ერთ პროვინციულ რეგიმანს. სასახლის კამარულია და მეფის მექრთამე მინისტრები წყვეტდნენ ოფიცერთა თანამდებობების ბედ-იღბალს. აქტიურობდნენ, აგრეთვე, მეფისა და სხვა გავლენიან პირთა ფავორიტი ქალები. საყოველთაოდ ცნობილია, თუ როგორი უფლებებით სარგებლობდა ლუი XV-ის ცნობილი ფავორიტი ქალი, მადამ დე პო მ პ ა დ უ რ ი და მისი ე. წ. „პარტია“. საფრანგეთში ვერ ჩახვადით ვერც რეგიმანს, სადაც ამ ყოვლისშემძლე კურტიზანის პროტექციით დაწინაურებული ოფიცერი არ ყოფილიყო. პომპადურმა ოფიცერთა დანიშვნის გზით დაახლოებით ოცი მილიონი ფრანკი „დააგროვა“¹⁴. ოფიცერთა კორპუსის პროტექციის გზით დაკომპლექტება საყოველთაო მოვლენად იქცა და, ასე ვთქვათ, „კანონიერი“ ხასიათი მიიღო. პროტექციის გარეშე ოფიცრის დანიშვნა ველარც კი წარმოედგინათ. აღსანიშნავია, რომ ამ სოციალურმა სენმა რევოლუციის პირველ წლებშიც (1789—1792 წწ.) კი გასტანა. „ემერის არქივში“ მრავალი საპროტექციო წე-

რილია დატული, იმ განსხვავებით, რომ ახლა საპროტექციო წერილები იწერება არა მარტო მეფისა და სამხედრო მინისტრის სახელზე, არამედ სწორედ ეროვნული კრების „სამხედრო კომიტეტს“, ცალკეულ დეპუტატებს და სხვ., აი ზოგიერთი მათგანი:

სამხედრო კომისარი ვუარდიე მალკუარი სამხედრო კომიტეტს მოაგონებს თავის დამსახურებას სახელმწიფოს წინაშე. მას არმიაში სამსახური 1756 წლიდან დაუწყია, მსახურობდა მეცში, კორსიკაზე, ლორენში, ტიონვილში. ამჟერად ითხოვს ოფიცრის თანამდებობას სამი შვილისათვის (ლუი-ჟოზეფ ქრისტიან-მორის ვუარო, ლუი-ჟოზეფ დე ლაბერჟერო ვუარო, ალექსანდრ-ვიქტორ ვუარო დე ვალო). აქვე დასძენს, რომ მას ამ საქმეში გარკვეულმა პირებმა დახმარება აღუთქვეს. ზოგიერთ „პროტექტორს“ ასახელებს კიდევ. მაგალითად, პირველი შვილის პროტექტორად ასახელებს ვინმე დე ფუჟუროლეს¹⁷¹.

28 წლის არტილერიისტი სენ-ჟეანი სამხედრო კომიტეტს აუწყებს, რომ მას დაწინაურებას 1787 წელს თვით დე ბრიენი შეჰპირდა. ამჟერად სენ-ჟეანს, ცხადია, ბრიენის პროტექციის იმედი აღარა აქვს და ირწმუნება, რომ იცის გერმანული, ლათინური, ებერსება ანგარიში, ანუ შეუძლია გამოცდების იმ მინიმუმის ჩაბარება, რაც ეროვნულმა კრებამ ჯარების სხვადასხვა გვარეობისათვის დააწესა. რაც მთავარია, სენ-ჟეანი ირწმუნება, რომ იგი პატრიოტია, რომ კეთილშინდისიერად იმსახურა ეროვნულ გვარდიაში და სხვ.¹⁷²

საინტერესოა ინფანტერიის უმცროსი ლეიტენანტის პოსტზე ახალგაზრდა ფრანგის ლუი რობერ დიუ შატოს (ტიონვილის დისტრაქტი, მოზელის დეპარტამენტი) დანიშვნასთან დაკავშირებული პროტექციების მთელი კისკადი. დიუ შატოს მფარველობს მისი ბიძა, გავლენიანი პირი ვინმე სენ ბრუფი, რომელსაც პოზიციებს უმტკიცებს სამხედრო მინისტრთან, დიუ პორტაისთან ნათესაობა. საქმეში აგრეთვე თვით ემერიცა ჩარეული¹⁷³.

ბევრ პრეტენდენტს ეროვნული კრების დეპუტატების იმედი აქვს. საინტენდანტო სამსახურის ოფიცერი ტარტუა-შვილი, მიუთითებს, რომ ამ დარგს 39 წლის განმავლობაში მამამისი ემსახურებოდა, აქედან 30 წლის განმავლობაში იგი სამხედრო საწყობების (მაღაზიების) მცველი იყო, პენსია 200 ლივრის ოდენობით მეტად მცირეა, ოჯახს უჭირს. ტარტუა-შვილი აღნიშნავს, რომ თვითონ 1788 წელს შეამკირეს. იგი ამჟერად კვლავ საწყობის (მაღაზიის) მცველის ადგილს ითხოვს. აღსანიშნავია, რომ მის თხოვნას მხარს უჭერს და მისი დანიშვნის გამო შუამდგომლობს ეროვნული კრების ხუთი დეპუტატი (ბლომი, ლატანდი, დებიუსონი, ბუშვილი; მეხუთე დეპუტატის გვარი გაურკვეველია)¹⁷⁴. „ძველი რეჟიმის“ ამ სამარცხინო მეგვიდრეობას რევოლუციამ თანდათან ბოლო მოუღო. უკვე 1790 წლის ზაფხულში დამფუძნებელმა კრებამ მიიღო დეკრეტო ოფიცერთა თანამდებობაზე დაწინაურების დროებით შეჩერების შესახებ (ახალი წესის დადგენის მოლოდინში). აქედან მოყოლებული პროტექციების სისტემა ირღევეა და ძალას კარგავს. ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა მეცის პოლკის ოფიცრის ლეიტენანტ ტუბლოს საქმე. ფრიად გავლენიანმა და სასახლესთან დაახლოებულმა გენერალმა ბუიემ სამხედრო მინისტრს ლატუარი დიუ პენს ბუიეს თხოვნა ვერ შეუხსრულებია; ახლა ბუიე ახალ მინისტრს

დიუპორტის იმავე თხოვნით მიმართავს. როგორც ჩანს, ვერც ახალმა მინისტრმა მოახერხა ყოვლისშემძლე გენერლის თხოვნის დაკმაყოფილება. დიუპორტა სწერს ბუიეს 1790 წლის 30 ნოემბერს, რომ იგი გაეცნო ბუიეს წერილს და იცის, რომ ბუიემ ანალოგიური თხოვნით მიმართა ლატურ დიუ პენს. მინისტრი არწმუნებს გენერალს, რომ ტუბლო სულ მალე მიიღებს მაიორის მოადგილის ადგილს⁷⁶. მაგრამ პროტექციამ, როგორც ჩანს, ვერ გასკრა, 1791 წელს ტუბლო კვლავ ითხოვს ამ ადგილს⁷⁷.

დაუბრუნდეთ ისევ ძველ ოფიცერებს. ხშირი იყო შემთხვევა, როცა რომელიმე არისტოკრატიული ოჯახის ნაშვირი აკვანშივე მიიღებდა ხოლმე კოლონელის ხარისხს, ანდა 15—18 წლის უწვერულვაში კაბუკი უმაღლესი სამხედრო წოდების მატარებელი იყო და სათანადო შენაერთებს ელგა სათავეში. ოფიცერთა თანამდებობა, ძალიან ხშირად, მემკვიდრეობით გადადიოდა მამიდან შვილზე. ხშირად სამხედრო შენაერთები ამა თუ იმ ოფიცრის სახელსაც კი ატარებდნენ. არისტოკრატიული წარმოშობის ოფიცრებს ჯარში ნამდვილი სამსახურისათვის არ ეცალათ. მათთვის ეს სამსახური ჩვეულებრივ ზედმეტი შემოსავლის წყაროს წარმოადგენდა. უმეტეს შემთხვევაში ისინი დროს ტარებას უნდებოდნენ და თავიანთ ცხოვრებას მეფის გარემოცვაში ატარებდნენ უსაქმობასა და ნეტარებაში. ბედნიერ გამონაკლისს წარმოადგენდა შემთხვევა, როცა რომელიმე დიდგვაროვანი მეთაური რეგიმანში წლის განმავლობაში 2-3 თვე დარჩებოდა. დანარჩენ დროს, როგორც წესი, იგი პარიზში ატარებდა. ოფიცერთა ოდენობა საფრანგეთის არმიაში საკმაოდ დიდი იყო. მაგალითად, 1740 წლის ცნობით, თვრამეტ ქარისკაცზე ერთი ოფიცერი მოდიოდა. აბსოლუტიზმი ხელოვნურად ზრდიდა ოფიცერთა რაოდენობას, რათა ასეთი გზით ხაზინის ხარჯზე რაც შეიძლება მეტი თავადი და აზნაური შეენახა. მაიორატის პირობებში მამისეული ქონება უფროსი ვაჟის კუთვნილებაში გადადიოდა. დანარჩენი შვილებისათვის სამხედრო სამსახური ყველაზე უფრო სარგისი საქმე იყო, ამიტომაც ეტანებოდნენ ისინი მას, განურჩევლად იმისა, კჟონდათ თუ არა საამისო მისწრაფება. ერთადერთი ხელისშემშლელი პირობა მხოლოდ ფიზიკური ნაკლი თუ შეიძლება ყოფილიყო. ასეთ შემთხვევაში არსებობდა ფუფუნებით ცხოვრების მეორე წყარო — საეკლესიო უმაღლესი თანამდებობები. მაგალითად, ტალეირანი ბავშვობაში დაყოკლდა, ოფიცრად აღარ ეარგოდა და ამიტომ იგი ოტენის ეპისკოპოსად ეკურთხა.

რეგულაციის წინ ოფიცერთა კორპუსი, — ეს, როგორც მაშინ იტყოდნენ „კეთილშობილ მუქთახორათა უზარმაზარი ხროვა“, — დაახლოებით 35 ათასი ოფიცრისაგან შედგებოდა. აქედან ნამდვილ სამსახურში სულ რაღაც 9500 ოფიცერი თუ იქნებოდა⁷⁸. ოფიცერთა დიდი ნაწილი ფორმალურად ირიცხებოდა ნამდვილ სამსახურში, იღებენ ხარისხს, ჯამაგირს, ფაქტიურად კი მთელ დროს მეფის გარემოცვაში. სასახლის კარზე ატარებენ. მაგალითად, 1.132 კოლონელიდან ნამდვილ სამსახურში დაახლოებით ორასამდე იმყოფება. კარის სამსახურისათვის ნამდვილად საჭირო უფროს ოფიცერთა კონტინგენტს ზევით სასახლის ამაღალზე მიწერილი იყო. 1.870 ოფიცერი. 1784 წლის აღრიცხვით, ოფიცერთა კორპუსი ითვლიდა 1.250 უმაღლეს ოფიცერს, მათი შენახვა ჯდება 12 მილიონი ლივრი, ანუ ერთი მესამედი იმ საერთო თანხისა, რომელსაც, საერთოდ, ოფიცერთა კორპუსის შესანახად ხარჯავდნენ. 2.297 უფროსი შემადგენლობის ოფიცრის შენახვა სახელმწიფოს უფრო ძვირად უჯდებოდა, ვიდრე მთელი დანარჩენი არმიისა. სამხედრო ბიუჯეტი ლუი XVI-ის მეფობაში დაახლოებით ასი მილიონი ლივრით განისაზღვრებოდა. აქედან თითქმის

ნახევარზე მეტი ოფიცერთა კორპუსის შესანახად იხარჯებოდა. ლუი XVI-ის დროს საფრანგეთის მარშალი შვეიცილიანობის დროს წლიურად ღებულობდა 120.000 ლივრს, ომის დროს კი გაცილებით უფრო მეტს. მართო ჯამაგირის სახით მას ეძლეოდა თვეში 8000 ლივრი, ამასთან იღებდა სახელმწიფოს ხარჯზე ფურაჟს და სურსათ-სანოვავს. მას აგრეთვე მთელი აპარატი ემსახურებოდა: მდივანი, სულეირი მამა (aumônier), დასტაჟარი, დაცვის კაპიტანი და თვით დაცვა; გენერალ-ლეიტენანტი თვეში ჯამაგირის სახით ღებულობდა 2000 ლივრს: „საველე მარშლები“ — 900 ლივრს და ა. შ. 1789 წლისათვის საფრანგეთის უმაღლეს ოფიცერთა შემადგენლობა კვლავ მრავალრიცხოვანია, იგი ითვლიდა 11 „საფრანგეთის მარშალს“, 202 გენერალს, 644 „საველე მარშალს“ და ოთხასზე მეტ ბრიგადირს. საფრანგეთის მეფეს არმია სამჯერ მეტად უჭლებოდა, ვიდრე სხვა სუვერენებს, მაშინ როდესაც ეს არმია არც ჩაცმით, არც კეზებით და არც შეიარაღებით სხვა არმიებს არ სჯობდა¹⁰⁹.

ტიტულოსან არისტოკრატებისაგან შემდგარი უმაღლეს და უფროს ოფიცერთა ეს კეშმარიტად უსაქმო და პარაზიტული კასტა უპირატესად წარმოდგენილი იყო შემთხვევით აღზევებულ ფეოდალთა სახით, რომელთაც სამხედრო სამსახურისა, იშვიათი გამონაკლისის გარდა, აბსოლუტურად არაფერი გაეგებოდათ და მას უყუჩებდნენ როგორც დიდებისა და სიმდიდრის წყაროს. აქ უმაღლესი ხარისხის მისაღებად არაერთადი დამსახურება ან სამსახურის ხანგრძლივობა არ იყო საჭირო, ყველაფერს წყვეტდა პროტექტია და წარმომადგენლობა. ამის შედეგი იყო ის, რომ საფრანგეთის არმიაში, ევროპის სხვა არმიებთან შედარებით, ოფიცერთა საოცარი სიჭარბე იყო. გარდა მატერიალური ზარალისა, ასეთ ვითარებას საფრანგეთის სახელმწიფოსათვის და, პირველ რიგში, არმიისათვის დიდი მორალური ზარალი მოჰქონდა. XVIII საუკუნეში საფრანგეთის არმიების წარუმატებლობის მთელი ციკლი სხვა მიზეზებთან ერთად გამოწვეული იყო უნიჭო და არაფრის მაქნისი ოფიცერების წყალობით. „ძნელად წარმოსადგენია, თუ რაოდენ დაბალია ოფიცერთა მორალური დონე. ვერ ვხედავ ამის შესახებ დაწვრილებით მოგახსენოთ, მას მოაქვს სირცხვილი მთელი ერისათვის“, — სწერდა მარშალი დე ბელ-ისლი (De Belle-Isle) სამხედრო მინისტრს დ'არჟანსონს¹¹⁰.

უსაქმურობითა და განცხრობით განებივრებული ფრანგი ოფიცერები მანეკენებს დაემსგავსნენ. ისინი ქალებივით მისდევდნენ მოდას, იცხებდნენ ფერ-უმარილს, დიდი რაოდენობით იპყუებდნენ სუნამოს, უფროხილდებოდნენ გარეგნობას, გრაციას, იკეთებდნენ მანიკიურებსა და პედიკიურებს, ცდილობდნენ ჰქონოდათ ფერმკრთალი სახე, ნაზი და თლილი თითები (მათი დაწინაურებისათვის ხომ კარზე განებივრებულ ბანოვანს მეტი შეეძლო, ვიდრე საკუთარ ვაჟ-ცურ შემართებას ბრძოლის ველზე). ერთი სიტყვით, მათ მებრძოლის კი არა, ჩვეულებრივი მამაკაცის იერიც დაკარგული ჰქონდათ.

საინტერესოა ერთი ფაქტი. როსბახის ბრძოლის შემდეგ (1757 წ. 5 ნოემბერი) პრუსიის მეფის, ფრიდრიხ მეორის ოფიცერებმა საფრანგეთის არმიის მიერ მიტოვებულ ადამში იპოვეს საოცრად დიდი რაოდენობით ოღეკოლონი და, საერთოდ, დიდძალი პარფიუმერია. მათ გაკვირვებას საზღვარი არ ჰქონდა. რევოლუციის წინახანებში ბერტრან დიუგკლენები და დ'არტანიანები საფრანგეთის ოფიცერთა შორის ძნელად თუ მოიძებნებოდნენ.

გარყვნილება, ფუფუნება, ლოთობა, ბანქოს თამაში, ღუელები, ჭრისტოქრატ ოფიცერთა უმაღლეს კასტისათვის განსაკუთრებით დამახასიათებელი გაზ-

და. ოფიცრები და გენერლები ლაშქრობის დროს თან დაათრევდნენ უზარმაზარ ადამს, ძვირფასეულობას, ლიქიორებით, კონიაკებით და ძვირფასი ლვინოებით სავსე ყუთებს. თითოეული მათგანის გარშემო თავს იყრიდნენ კურტიზანები, შანსონეტები და, საერთოდ, საექვო ყოფაქცევის ქალთა მთელი ამაღა. ცნობილია ლუი XV-ის მარშლის, მორის საქსონელის (1696-1750) რომანტიკული და ავანტიურისტული მომენტებით აღსავსე ცხოვრება. მის ბანაკში უხვად ირეოდნენ კურტიზანი ქალები, მას ხშირად ლაშქრობების დროს მთელი კომიკური ოპერა დაჰყავდა. ანტრაქტებზე პრიმადონა აცხადებდა: „ხვალ იმის გამო, რომ მარშალმა ბრძოლა დანიშნა, წარმოდგენა არ შედგება, ზეგ კი დაეღამთ „Le coq du village“ და „Les amours grivois“.

სამეფო ხელისუფლება უძლური იყო შეეცვალა ვითარება, პირიქით, ამავე კასტის გავლენით, რევოლუციის წინ იგი მრავალ უგუნურ ღონისძიებას ატარებდა და არმიაში შექმნილ მძიმე მდგომარეობას კიდევ უფრო აღრმავებდა. ასე, მაგალითად, 1781 წელს ლუი XVI-ის მთავრობამ მიიღო კანონი ოფიცერთა შემადგენლობის გადახალისების შესახებ. კანონის ინიციატორად სამხედრო მინისტრმა მარშალი ფილიპ-ანრი მარკიზ დე სეგიური მოგვევლინა. არსებითად ეს იყო ოფიცერთა თავისებური წმენდა. კანონის მიხედვით, ოფიცრის თანამდებობის დაკავება შეეძლო მხოლოდ იმ პირს, რომელიც დაამტკიცებდა აზნაურულ შთამომავლობას მამის ხაზით, ოთხი თაობის ჩათვლით. ამიერიდან არმიიდან დაითხოვეს არა მარტო ბურჟუაზიული წარმოშობის ოფიცრები, არამედ რიგითი აზნაურებისა და „გააზნაურებულ ბურჟუაზია“ (მდბიოთა) მრავალი წარმომადგენელიც. აღნიშნული კანონის შედეგად აბსოლუტიზმის მოწინააღმდეგეთა ბანაკს ბევრი ახალი წევრი შეემატა. არმია დატოვეს შესანიშნავი ტალანტის მქონე ახალგაზრდებმა, მათ შორის ეუბერმა, ეურდანმა, კლებერმა, რომლებიც რევოლუციური ომების დროს ბრწყინვალე გენერლებად ჩამოყალიბდნენ. არანაკლებ უგუნურობას წარმოდგენდა 1788 წლის 17 მარტის ორდონანსი, იერარქიის შესახებ. ამ ორდონანსმა კვლავ არისტოკრატული წარმოშობის უმაღლეს ოფიცერთა განსაკუთრებული უფლებები დაამტკიცა. მაგალითად, დადგინდა, რომ გენერალიტეტის ფარგლებში გრადაცია მხოლოდ მაღალი წარმოშობის ოფიცერთათვის იყო შესაძლებელი (à la première noblesse). ამ ორდონანსმა ბევრი გაუგებრობა და წინააღმდეგობა შეა. ასე, მაგალითად, მეზიერის სამხედრო-საინჟინრო სკოლას (L'Ecole de Mézières) სათავეში ოთხი არისტოკრატული წარმოშობის ახალგაზრდა უმცროსი ლეიტენანტი ჩაუყენეს. საინჟინრო სამსახური სპეციალურ განათლებასა და გამოცდილებას საჭიროებდა, ამ ოთხ წარმოშობით განებივრებულ, ფუქსავატ, უეიკ ახალგაზრდას ამ საქმისა, ცხადია, არაფერი გაეგებოდა. შექმნილმა ვითარებამ საინჟინრო სამსახურის შენაერთებში დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია¹⁸¹.

1788 წლის 10 აგვისტოს ჩატარდა ოფიცერთათვის წოდებების მორიგი მიწიქება. ყველა ვაკანტური ადგილი წინამასწარა არისტოკრატებმა დაიკავეს. „დაბალი“ ოფიცრების დიდ ნაწილს, რომელნიც დაწინაურებას დიდი ხანია ელოდნენ, ადგილები აღარ ღირათ. უმცროსი ოფიცრების მასაში, ანუ საშუალო და წვრილ აზნაურობაში ოპოზიციურმა განწყობამ იმატა.

ასეთი იყო ოფიცერთა უმაღლესი კასტის მდგომარეობა „ძველი რეჟიმის“ დროს. მათ შორის, იშვიათი გამოჩაყლისის გარდა, „ძველი რეჟიმისადმი“ ოპოზიციურად განწყობილ პირებს არ ეხედებოდა. ეს კასტა თავიდან ბოლომდე რეაქციული იყო და თავიანთი კონტრრევოლუციური ბუნება რევოლუციის პირველივე დღეებში გამოავლინეს. სწორედ მათი კარნახით მოქმედებდა მეფე იენისისა და ივლისის დღეებში. საფრანგეთის სოციალურ ცხოვრებაში, კერძოდ კი არმიაში, რაიმე მცირედი ცვლილების შეტანაც კი მათ სასტიკ გააფთრებას იწვევდა. უმაღლესი ოფიცრობა ამზადებდა კარის ყველა შეთქმულებას (1789 წლის ოქტომბერი, მეფის გაქცევა ვარენში და სხვ.), რომლებიც აბსოლუტიზმის, ფეოდალიზმისა და შეუზღუდელი მეფის გადარჩენასა და ეროვნული კრების გარეკვას ითვალისწინებდა. ამასთან დაკავშირებით დავასახელებთ ისტორიულ ლიტერატურაში ნაკლებად ცნობილ რამდენიმე ფაქტს.

1789—1790 წლების მიჯნაზე შვეიცარიული გვარდიის ოფიცერმა მარკიზ დე ფავრაზმა გადაწყვიტა სამხედრო ძალებზე დაყრდნობით მეფის ხელისუფლების გადარჩენა. იგი იმედოვნებდა შეექმნა როიალისტთა განსაკუთრებული არმია, ოფიცერთა კორპუსების სახით; ოფიციალური ბრალდების მიხედვით, იგი ვარაუდობდა 140.000-იანი არმიის შექმნას. მას სურდა მეფის ოჯახის საფრანგეთიდან გაყვანა ფლანდრიის საზღვრიდან. გარდაროიალისტური არმიისა, იგი იმედოვნებდა დახმარებას გერმანელთა მხრივაც. გავრცელებული იყო აზარი, რომ ფავრაზის შეთქმულების მონაწილე იყო მეფის ძმა, პროვანსის გრაფი (პომპეალი მეფე ლუი XVIII). ფავრაზთან ერთად შეთქმულებაში მონაწილეობაში ბრალი ედებოდა, აგრეთვე, ბარონ ბეზენვალს. მარკიზი დე ფავრაზი დაპატიმრეს, მისი გასამართლება შედგა შატლეს სამეფო სასამართლოში (ეროვნულმა კრებამ პოლიტიკურ, ანუ, როგორც მაშინ იტყოდნენ ხოლმე, „ერის შეურაცხყოფელ“ საქმეთა განხილვა დროებით აღნიშნულ სასამართლოს მიანდო). 1790 წლის 18 თებერვალს. ხუთშაბათს ფავრაზს სასამართლოზე თავი მეტად გაბედულად ექირა, ყოველ შემთხვევაში მას არც ერთი თანამონაწილე არ გაუცია. სასამართლო მიმდინარეობდა საყოველთაო რევოლუციური ალტყინების პირობებში: შატლეს შენობას ირგვლივ ხალხი ერტყა, ზობოქარი „ბრბო“ ფავრაზთან ერთად მეფისა და დედოფლის ფაეორიტის ბარონ ბეზენვალის თავსაც ითხოვდა. ფავრაზს სიკვდილი მიუსაჯეს. განაჩენი სისრულეში მოიყვანეს 19 თებერვალს გრევის მოედანზე. სიმოლინი ირწმუნება, რომ ფავრაზი უდანაშაულოდ დაისაჯა, იგი გასწირეს ხალხის საამებლად და ალბათ, როცა სიკვდილის განაჩენი გამოქჴონდათ, შატლეს მოსამართლეები გამძვინვარებული ხალხისაგან საყუთარ ტყავასაც ეცავდნენ¹⁸². სიმოლინი კილევ ერთ, ლიტერატურაში ნაკლებად ცნობილ ფაქტს ასახელებს. იგი მოგვითხრობს დუეს გუბერატორის გენერალ გრაფ იფმარი მეიებუას (Maillebois) როიალისტური შეთქმულების შესახებ. გენერალმა შეთქმულთა სახელით დახმარებისათვის მიმართა ტურინის, ნეაპოლისა და მადრიდის მეფეთა კარს, მათგან ითხოვდა ფულსა და ჯარს. მეიებუას შეთქმულება გასცეს. გენერალი გაიქცა და თავი შეაფარა პოლანდიის ქალაქ ბრედას¹⁸³.

1789 წლის 14 ივლისის ამბების შემდეგ, როგორც ცნობილია, დაიწყო თავადანაურობის ემიგრაცია, რანაც ე. წ. „დიდი შიშინაობის“ ანუ გლეხთა აპზოხების პერიოდში მასობრივი ხასიათი მიიღო. კონტრრევოლუციური ემიგრაციის პირველი მერცხლები სწორედ უმაღლესი ოფიცრების წრიდან იყვნენ.

უცხო მონარქების კარზე თავშეფარებულ ემიგრანტებს დიდი პრეტენზიები ჰქონდათ და თავიანთ თავს მთელ სამყაროში წესრიგის დამცველებად თვლიდნენ. ჟორმალურად ისინი მსოფლიოს ყველა აზნაურის პოლიტიკური ინტერესების დამცველად აცხადებდნენ თავს, ნამდვილად კი მათ საკუთარი ფეოდალურა უფლებების აღდგენის კერძო ინტერესები ამოძრავებდათ¹⁸⁴.

ემიგრანტებმა, სოციალურად განწირული კლასის შვილებმა, ვერ შეიგნეს საფრანგეთის რევოლუციის ნამდვილი რაობა. იგი იმ „ბრბოს დროებით გაბრუებად“ ჩათვალეს, „ბრბოსი“, რომლის მუდამ მორჩილებაში ყოლის საჭიროებას ჭერ კიდევ ვოლტერი აღნიშნავდა¹⁸⁵. შესანიშნავი პოლიტიკური ალღოს მქონე მაღალმანადეჟი საფრანგეთის თავადაზნაურთა განწყობილებას ასე ახასიათებდა: „რევოლუციის პირველ სამხედრო წარმატებამდე, როცა მოულოდნელად მარსელიონამ და ფანტიონმა ევროპა სახტად დატოვეს, შეიარაღებულ ემიგრანტთა შორის არსებობდა დაუსრულებელი ბრმა რწმენა: საფრანგეთში მოვლენათა მსვლელობის ქეშმარიტი გაგება არავის სურდა; ერის მოძრაობას უყურებდნენ როგორც ყაჩაღებით წაქეზებულს, თავიანთ ქვეშევრდომთა ჯანყს“¹⁸⁶.

რევოლუციის მიერ წამოყენებულ, „ადამიანისა და მოქალაქის უფლებებს“ მათ დაუპირისპირეს „კეთილშობილთა უფლებების“ რეაქციული პრინციპი. განსაკუთრებით საინტერესოა კონდეის 1791 წლის მოწოდება ფრანგი თავადაზნაურებისადმი. „უკვე წელიწადზე მეტია, რაც მე სამშობლო დაეტოვე, — წერდა პრინცი კონდე, — მე უნდა ვაუწყო მთელს ევროპას იმ მიზეზთა შესახებ, რომელთაც სამშობლოს დატოვება მიიძღუეს. ფრანგი ერი შეთქმულებებმა (des factions) დააბრმავა, მაგრამ ამ კეთილ ხალხს მალე აეხილება თვალები. იგი სინდისის ქნჯით შეიცნობს იმ ბოროტმოქმედებებს, რომელთა ჩადენა ინტრიგანებმა და პატივმოყვარე ბელადებმა აიძულეს. იგი თავისი ხელებით აღადგენს თავის მეფეთა ტახტს, ან მე დავიდუპები მონარქიის ნანგრევებთან ერთად. კეთილშობილთა წოდება ერთნაირია, მე ვიცავ ყველა მონარქის, თავადაზნაურის საქმეს. ისინი გაერთიანდებიან იმ სახელოვანი დროშის ქვეშ, რომელსაც გავშლი. დიას, ყველა ერის თავადაზნაურის, საკუთარი მეფის ერთგულ ყველა ქვეშევრდომის სათავეში, რომლებიც ჩემი დროშის ქვეშ დაირაზმებიან, მე დავიძვრები საფრანგეთის წინააღმდეგ. მიუხედავად იმ მწუხარებისა, რომელსაც წმინდა ლუის შთამომავალში იწვევს წარმოდგენა იმისა, რომ თავისი დაშნა ფრანგების სისსლში უნდა გასვაროს“¹⁸⁷.

ემიგრანტთა აღნიშნული პრეტენზიები თავიდანვე ბოლოკვეცილი აღმოჩნდა, ემიგრანტები კი, როგორც ცნობილია, უცხო სახელმწიფოთა მონარქების წინაშე მათხოვართა დონემდე დავიდნენ და, საბოლოო ანგარიშში, საკუთარი ხალხის მტრებად და სამშობლოს მოღალატეებად გადაიქცნენ¹⁸⁸. „საფრანგეთის დემოკრატიის ძლევამოსილი განვითარების წინაშე ამ პროტესტანტთა მცირე ჯგუფის ბედი უცნაური და არასახარბიელო იყო. ბევრია კურიოზული და ამსთანვე ტრაგიკული უცხო ქვეყნებში მათ წაწვალში, ჰაბსბურგებისა და ინგლისურ ჰანოვერის დინასტიების წინაშე მოწყალებისა და ლუქმა-პურის ძიებაში, — მოხდენილად შენიშნავს შჩეპკინა¹⁸⁹. პრინცი კონდეს არმია ათი წლის განმავლობაში ხან ავსტრიის ხარკზე იყო, ხან ინგლისისა და რუსეთისა,

ეკატერინე მეორის კარზე ემიგრანტთა საწყალობელი მავედრებლობა საყოველთაოდ ცნობილია. რუსეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს არქივში ბეკარი მასალა დაცული, რომელიც ფრანგ ემიგრანტთა, ამ ოდესღაც ყოვლისშემძლე ფრანგი არისტოკრატის, ამიერიდან ყოველგვარ სოციალურ დასაყრდენს მოკლებულ, უთვისიტომო ავანტიურისტთა ნამდვილ სახეს წარმოადგენს. 1792—1793 წლების წერილებში ჯერ კიდევ იგრძნობა ემიგრანტთა ერთგვა/ი იმედები, პრეტენზიები და მებრძოლი განწყობილება. მათხოვრობენ, მაგრამ ჯერჯერობით კვლავ რაღაც დიდი მისიის შესახება ლაპარაკი¹⁰⁰. 1794 წლიდან წერილების ტონი არსებითად შეცვლილია. საფრანგეთის არმიების ძლევამოსილ წარმატებათა შემდეგ ემიგრაციამ ყოველგვარი იმედი დაკარგა, ილუზიები გაქრა. პოლიტიკურად, მორალურად და მატერიალურად გაკოტრებული არისტოკრატია ახლა მხოლოდ ჰირადი ცხოვრების მოწყობაზე ფიქრობს. ეკატერინე II-ის სახელზე 1794 წელს გაგზავნილ წერილთა უმრავლესობის ავტორები ეკატერინეს მატერიალურ დახმარებას სთხოვენ. რაც მთავარია, ისინი მას სთავაზობენ თავიანთ სამსახურს რუსეთის არმიაში. მაგალითად გრაფი დე სერი და გრაფი დე ლატური სთხოვენ ეკატერინეს მიიღოს რუსეთის სამსახურში მათი შვილები. საინტერესოა, რომ ფრანგ ოფიცერთა ერთი ჯგუფი იმპერატრიცას ტერორისტულ სამსახურს სთავაზობს. მაგალითად, ერთ-ერთი ოფიცერი ითხოვს გაგზავნონ იგი კონსტანტინოპოლში ოთხი იაკობინელი აგენტის მოსაკლავად. პრინც კონდეს რეკომენდაციით რუსეთში სამსახურს ითხოვს მარკიზი კინსონი, პერცოგი ლემატ დე ბროლი რეკომენდაციას უწევს თავის ძმისწულს. გრაფი პეიზაკი თვით სთავაზობს თავის სამსახურს, რუსეთის სამსახურში მიღებას ითხოვს პერცოგი ფერდინანდ დე ბროლი. ეიკონტი ლამოტ ბარასე (Lamote Baraccé), გრაფი ლავალი, გრაფი ვილნევი, დე ტორდი (გრაფ დ'არტუას რეკომენდაციით), დ'ოტიშანი (D'Autichany) და სხვანი¹⁰¹.

ამგვარად, ოპოზიციური განწყობა, უმაღლეს ოფიცერთა ამ სულით ხორცამდე კონტრრევოლუციური კასტისათვის გამოირიცხული იყო. აზნაურ ოფიცერთა ოპოზიციის წყარო უპირატესად უმცროს (დაბალ) ოფიცერთა წრეში უნდა ვეძიოთ. როგორც აღვნიშნეთ, უმაღლეს და უფროს („მაღალი“) ოფიცერთა თანამდებობები თავდაზნაურული ზედაფენებისათვის — ტიტულოსანი კარის არისტოკრატისათვის — იყო წილხედომილი. სამუშაო და განსაკუთრებით წერილი აზნაურობა ოფიცერთა მხოლოდ უმცროსი („დაბალი“) თანამდებობით უნდა დაემაყოფილებულიყო. სამხედრო არსებითი სამსახურის სიმძიმე, მთელი „შავი“ სამუშაო მათ ზურგზე გადადიოდა. ღარიბი პროვინციელი აზნაურობა მოთმინებით იტანდა ყოველივე ამას, მათთვის ხომ სამხედრო სამსახური არსებობის ერთადერთი საშუალებას წარმოადგენდა. მათი ხელფასი უმაღლესს და უფროს ოფიცერთა ხელფასთან შედარებით მათხოვრული იყო. ასე, მაგალითად, 1633 წელს დამტკიცებული ტარიფით, კაპიტანი თვეში ლეხულობდა 72 ლივრს, ლეიტენანტი — 30 ლივრს, უმცროსი ლეიტენანტი — 22 ლივრს. კაპლერიაში შედარებით მეტი ჯამაგირი იყო. აქ კაპიტანი თვეში ლეხულობდა 180 ლივრს, ლეიტენანტი — 90 ლივრს, კორნეტი — 60 ლივრს.

1788 წლის 17 მარტის ორდონანსით მათი ხელფასი ოდნავად გაზარდეს: კაპიტანს წლიურად დაენიშნა 1.300 ლივრი, ლეიტენანტს — 950 ლივრი, უმც-

როს ლეიტენანტს — 720 ლივრი. იმავე ტარიფით კოლონელი (პოლკოვნიკი) წლიურად 4.000 ლივრს ღებულობდა, ლეიტენან-კოლონელი (პოდპოლკოვნიკი) — 3.744 ლივრს. მაიორი — 3.120 ლივრს, ესკადრონის უფროსი — 2.500 ლივრს¹⁰⁰. ეს მცირედი მომატება ფულის კურსის მნიშვნელოვნად დაცემის პირობებში განხორციელდა.

უმცროსი ოფიცერთა უმრავლესობას მიღებული ჰქონდა სამხედრო განათლება, მათ სამხედრო საქმე ესმოდათ, მსახურობდნენ დიდი გულმოდგინებით, მაგრამ მომავალი მათ კარგს არაფერს უქადდა. 25 წლის სამსახურის შემდეგ წმინდა ლუის ჯვარს¹⁰¹ მიიღებდნენ და კვლავ თავის სოფელს უბრუნდებოდნენ. ბუნებრივია, ისინი შურის თვალთ შესცქეროდნენ ფუფუნებასა და განცხრომას არისტოკრატი ოფიცრებისას, რომელნიც ინტრიგებით, ქათამებითა და პროტექციებით აღწევდნენ სწრაფ დაწინაურებასა და დიდებას. პროვინციულ ღარიბ აზნაურობას დაწინაურების ყოველგვარი იმედი დაკარგული ჰქონდა. მათი კარიერის მაქსიმუმს „ლეიტენან-კოლონელობა“ (პოდპოლკოვნიკობა) წარმოადგენდა, 25 წლის მძიმე სამსახურის შემდეგ მათგან იშვიათად თუ ვინმე მიღწევდა ამ სანატრელ დიდებას. უმაღლესი არისტოკრატიის წარმომადგენლები ზოხლთ უყურებდნენ მათ წრეში იშვიათად შემოჭრილ თითო-ოროლა „ბედნიერს“. საფრანგეთის არმიაში გავრცელებული კალამბური „ბრიყვია, როგორც ლეიტენან-კოლონელი (პოდპოლკოვნიკი)“ ამ განწყობის კარგი მაგალითია. აღვიღალ წარმოსადგენია ამ დამსახურებული, საქმის მცოდნე ოფიცრების განწყობა, როცა ისინი იძულებულნი ხდებოდნენ შემთხვევით აღზევებულ ფუქსივარტ უვიც არისტოკრატთა ხელქვეით ემსახურათ, რომელთა შორის ბევრი პასაკით მათ შვილად ან შვილიშვილად ეკუთვნოდა. პროვინციელ აზნაურთაგან შედგენილი „დაქვემდებარებულ“, „უმცროს“ ოფიცერთა კორპუსი (officiers subalternes), როგორც აღვნიშნეთ, არისტოკრატ უმაღლეს ოფიცერთა (officiers Nobles) გვერდით დამამცირებელი „დაბალი ოფიცრების“ (Bas officiers) სახელით მონათლეს. მეთაურთა კორპუსის ასეთი დაყოფა წერილზნაურული წარმოშობის ოფიცრების დიდ გულისწყრომას იწვევდა; ამას ემატებოდა წმინდა აზნაურული თავმოყვარეობა, რომელიც წერილფეხა აზნაურთათვის განსაკუთრებით დამახასიათებელი იყო; მსხვილ თავად-აზნაურთათვის დამახასიათებელ ფუფუნებით ცხოვრების შესაძლებლობას მოკლებული „დაბალი“ ოფიცრობა, ხშირად ტოვებდა სამსახურს და უკეთესი პირობების ძიებაში უცხოეთის სახელმწიფო სამსახურს არჩევდა. ცნობილია, რომ ევროპის მრავალ მონარქს ფრანგი ოფიცერი ემსახურებოდა. იყო მომენტი, როცა რუსეთის არმიაში სამსახური ახალგაზრდა ნაპოლეონ ბონაპარტმაც კი განიზრახა. კარიერის მოპოვებისა და მატერიალური შესაძლებლობის გაუმჯობესების ყველა შესაძლო მომენტში მათ გზას უღობავდნენ ხარბი არისტოკრატები, მათი შვილები. მათი პროტექციები. ლუი XIV-ის განკარგულებით, განსაკუთრებული დამსახურების მქონე „დაბალ“ ოფიცრებს საშუალება ჰქონდათ ემსახურათ მეფის კარზე, სასახლის უწყებაში, რაც მათთვის პირობების გაუმჯობესების გარკვეული საშუალება იყო. ლუი XV-ის, განსაკუთრებით კი ლუი XVI-ის მეფობის დროს ისინი არისტოკრატთაჲ აქედანაც გამოდევნა. უმცროსი ოფიცრების მიერ სამსახურის დატოვებამ იმდენად ფართო ხასიათი მიიღო, რომ საჭირო გახდა მეფის მკაცრი ჩარევა. ლუი XVI-ის 1787 წლის 20 მარტის ორდონანსი იმ ოფიცრებზე, რომლებმაც დატოვეს რეგიმანტი უფროსთა ნებართვის გარეშე, სასტიკ კონტროლს აწესებდა. აღსანიშნავია, აგრეთვე, ისიც, რომ უმცროს ოფიცერთა მცირე ჯამაგირიდან ხშირი იყო დაქვითვები არმიის სხვადასხვა საჭირო

ებასთან დაკავშირებით (სამედიცინო პერსონალის, არმიის სასულიერო პირების შესანახად და სხვ.). რევოლუციის წინ სამეფო ხელისუფლების მიერ განხორციელებული ღონისძიებანი უმცროსი ოფიცერთა სტატუსს არ ცვლიდა. პირიქით, არისტოკრატიის მდგომარეობის გაუმჯობესება უპირატესად უმცროსი ოფიცერთა ხარჯზე ხდებოდა. ასეთი იყო 1781 წლის ორდონანსი, 1787 წლის 17 მარტის ორდონანსი იერარქიის შესახებ, ასე იყო 1788 წლის 10 აგვისტოს წოდებების მორიგი მინიკების დროს და სხვ. როგორც აღვნიშნეთ, უმცროსი ოფიცრობა არც „სამხედრო საბჭოს“ მოღვაწეობამ დააკმაყოფილა.

ამრიგად, უმაღლესი არისტოკრატიის აბსოლუტური უმრავლესობა ყოველგვარი განახლების წინააღმდეგია, მხოლოდ თითო-ორი მათგანი ლიბერალობს, კონსტიტუციური მონარქიის მომხრეა. უმცროსი ოფიცრობა, ანუ „შუალო და, უპირატესად, წვრილი აზნაურობის დიდი ნაწილი, ოპოზიციური განწყობას ავლენს და გარკვეული გაგებით განახლებას ემხრობა.

ოფიცერთა „ოპოზიცია“ რევოლუციური მასშტაბებით არ ხასიათდება. იგი უპირატესად არსებული სოციალური სისტემის მხოლოდ ზომიერი რეფორმების სფეროში ვლინდება. მათი უმთავრესი მიზანია უმაღლესი არისტოკრატიის პრივილეგიების შეკვეცა, ოფიცერთა დაწინაურებაში არსებული უთანასწორობის (უკანონობის) აღკვეთა. ოფიცერთა ურთიერთშორის უფლებრივი გათანაბრება, მათი „მაღალ“ და „დაბალ“ ოფიცრებად დაყოფის ლიკვიდაციის გზით; ამ შემთხვევაში უმცროსი ოფიცრობა კარის არისტოკრატიის წინააღმდეგ გამოდის და, თუ შეიძლება ასე ითქვას, სამხედრო სამსახურში „აზნაურული დემოკრატიის“ ლოზუნგით მოქმედებს. როგორც ვხედავთ, მათი ოპოზიცია შიდაკლასობრივი ბრძოლის ფარგლებს არ სცილდება. მათი მტკიცე რწმენით, სამხედრო სამსახური კვლავ აზნაურთა სოციალურ პრივილეგიად უნდა დარჩეს. ასეთი მდგომარეობის შეცვლა მათ ვერც კი წარმოუდგენიათ. პოლიტიკის სფეროში ისინი, მომეტებულად, კონსტიტუციური მონარქიის პოზიციებზე რჩებიან, „ოპოზიციონერები“ ერთგვარ დაინტერესებას იჩენდნენ საბოლოოდ განწირულ და გაუბედურებულ ფრანგი ჯარისკაცის ბედით. ისინი მოითხოვენ ჯარისკაცთა მდგომარეობის გაუმჯობესებას, სე ნ-ე რ მ ე ნ ი ს მიერ არმიაში დანერგილ, სამარცხვინო ჯონის ანუ „პრუსიული დისციპლინის“ შეცვლას და სხვ. მათი მისწრაფებები სათანადოდ „ჩვილის რვეულებშიც“ (განაწესებშიც) აისახა. „ემერის არქივში“ დაცულია ფრიად საინტერესო დოკუმენტი, ესაა მ ო ზ ე ლ ი ს დ ე პ ა რ ტ ა მ ე ნ ტ ი ს ო ფ ი ც ე რ თ ა პ ა ს უ ხ ი გ ე ნ ე რ ა ლ გ ი ბ ე რ ი ს ღონისძიებათა პროექტზე¹. გი ბ ე რ ი ს ე უ ლ ი მოსაზრებანი ოფიცერთა კორპუსს გულდასმით, კრიტიკულად შეუსწავლია, თავისი მოსაზრებები გიბერის სახელზე გაგზავნილ სპეციალურ მოხსენებით ბარათში ჩამოუყალიბებია. ჩვენ გულდასმით გავეცანით თქვენს მოხსენებით ბარათს, — წერენ ოფიცრები, — და დაერწმუნდით, რომ თქვენი განცხადება, თითქოსდა თქვენს საქმიანობას თქვენი პირადი მტრები უშლიან ხელს, არაა სწორი, „სამხედრო საბჭოს“ საქმიანობაში მრავალი შეუსაბამობა შევამჩნიეთ და მათ შესახებ საკუთარი აზრის გამოთქმა გადავწყვიტეთ.

ოფიცრები ეთანხმებიან გიბერს იმაში, რომ აუცილებლად საჭიროა ჯარისკაცთა მდგომარეობის გაუმჯობესება, მაგრამ ის, რასაც ამ მიმართებით „საბჭო“ ფიქრობს, მათ საკმარისად არ მიაჩნიათ: „ჯარისკაცთა საღამებო ქებაში რამდენიმე კოვზი სუპის მომატებით, თქვენ თაფლი მხოლოდ მწარე ქეაბის ნაპირებს წაუსვით“, — ამბობენ ოფიცრები, ანუ, მათი აზრით, ჯარის.

კაცთათვის მხოლოდ ულუფის მომატება არ ნიშნავს მათი მდგომარეობის გაუმჯობესებას.

ოფიცრები ეთანხმებიან გიბერს იმაში, რომ მტკიცე დისციპლინის აღდგენა აუცილებლად საჭიროა. მაგრამ სასტიკად ილაშქრებენ არმიაში არსებული დისციპლინის წინააღმდეგ, რომლის შეცვლა, როგორც აღენიშნეთ, „სამხედრო საბჭოს“ არ უფიქრია. თქვენ გინდათ შემოიღოთ გერმანული და ავსტრიული კაცურული რეჟიმი, — აცხადებენ ოფიცრები, — ამით თქვენ უპირისპირდებით ფრანგი ჯარისკაცის ხასიათსა და ბუნებას (პრუსიული წესის მოწინააღმდეგენი, ყველა ერთხმად, მოუთითებდნენ, რომ იგი არ შეესაბამებოდა ფრანგი ჯარისკაცის ეროვნულ ხასიათს. ამ საკითხზე საუბარი ცალკე გვექნება და შევეცდებით ნათელყოთ. რომ ფრანგი ჯარისკაცის, უპირატესად გლეხის ეს თავისებური ეროვნული ხასიათი ფრანგული ფეოდალური სისტემის თავისებურებათა შედეგი იყო): ფრანგული დისციპლინა გერმანულ მათრახს ვერ დაემორჩილება, სოფლიდან წამოსული ფრანგი ახალგაზრდა, განსაკუთრებით კი სასამონო ცხოვრების მოყვარული ფრანგი მოქალაქე, როგელიც „გაუხედავ ცხენს“ მოგვაგონებს, ლაგამს უნდა მიეჩვიოთ და მიეცეთ საშუალება თავი ამაყად მოღერებულად ექიროს, უნდა შეეჩვიოთ ნებისყოფისა და ხასიათის სიმტკიცის გრძნობას და ერთდროულად, მისგან უნდა მივიღოთ თანხმობა მკაცრ მორჩილებაზე. მაგრამ, თუ „იგი გამუდმებით უღელქვეშ გვეყოლება, განუწყვეტლივ გადავტეირთავთ, მოვახრევიანებთ თავს, თქვენ მისგან მიიღებო ჩაგლაგს...“ ოფიცრების აზრით, დე გიბერის მიერ შემოთავაზებული დისციპლინური წესდება საფრანგეთის არმიაში ნერგავს „მონობისა“ და „მძიმე უღლის“ მეთოდებს. რაც, მათი აზრით. „შეურაცხყოფს ეროვნულ ხასიათს და პრინციპებს“¹⁹¹. ოფიცრები მიუთითებენ, რომ საფრანგეთის არმიაში ჯარისკაცთა და უნტერ-ოფიცერთა მიმართ ოფიცერთა დამოკიდებულება აშკარად დამამცირებელ ხასიათს ატარებს. ისინი ეპატივებიან გრაფ გიბერს ქ. მონმედიში. ამ პატარა ქალაქში გაწაფებული გარნიზონის უფროსი მისთვის მოწყობილ ჯარისკაცთა კორდონის გარეშე სახლიდან არ გამოდის. მან, როგორც წესი, აუცილებლად უნდა გაიაროს გაშეშებული ჯარისკაცების წინ. ამ პატარა ქალაქში თითოეული ჯარისკაცი იძულებულია ასეთი მორჩილება შეიდი პერსონის წინაშე დაადასტუროს. „რა საჭიროა ჩვეულებრივ თავაზიანობას მორჩილების, მეტიც, მონობის სახე მიეცეთ“, — აღნიშნავენ ოფიცრები. ყველაფერი ეს იმისათვის კეთდება, რომ მას ჯარისკაცული მოვალეობა მოვაგონოთ. რა საჭიროა დღეში ხუთჯერ გამახების მოწყობა? განა ერთი გამახება 12 საათში საკმარისია არ უნდა იყოს? ოფიცრები სასტიკად ილაშქრებენ ჯარისკაცების მიმართ წვრილმანი დესპოტიზმის ისეთი გამოვლანების წინააღმდეგ, როგორიცაა: ჯარისკაცის დაჯარიმება ჩაცმვაში ან ეკიპირებაში მცირედელ დაუღედერობის შემთხვევაშიც კი, ეთქვათ მაშინ, როცა მთელს ყაზარმაში წესრიგი სუფევს, მხოლოდ 2-3 ფეხსაცმელი აწევია უწყესრიგოდ ან ჯარისკაცთა საველე ჩანთა სათანადოდ შეკრული არაა, ან არ დევს ზუსტად დანიშნულ ადგილას. ეს წვრილმანები ოფიცრებსაც აღიზიანებს. მათი გამოვლენის მიზნით რამდენჯერმე უნდა მოაწყონ ყაზარმების დამღლევი და ფაქტიურად უშედეგო შემოგლა¹⁹². „ფრანგი ჯარისკაცი თავისი დაუღდეგარი მოძრაობით ხასიათის გამო შეიძლება ზოგჯერ შეცდეს, მაგრამ იგი თავხედი არაა და ოფიცრისადმი შესაფერის პატივისცემას არასოდეს ივიწყებს“, — აღნიშნავენ ოფიცრები და ამტკიცებენ, რომ ჯარისკაცთა დაუმორჩილებლობა და ჭანჭები „სამხედრო საბჭოს“ მიერ შემუშავებული

მანკიერი წესდების ბრალია, აქედან გამომდინარე, საჭიროა ამ წესდების დაუ-
ყოვნებელი შერბილება და შესწორება¹⁸⁶.

წერილში ოფიცრები სასტიკად გმობენ აგრეთვე „საბჭოს“ მიერ შემოღე-
ბულ სამხედრო საიდუმლო-საპოლიციო სამსახურს: გამოცდილი ოფიცრები
ვართ, დიდი ხანია ვიმყოფებით ნაწილებში, არ ვგავართ იმათ, ვინც დაწინაურე-
ბას უტბად აღწევენ. აქედან გამომდინარე, ოფიცრები მოითხოვენ, რომ ახალ
კანონების შედგენის წინ მათი აზრიც მოისმინონ: „მოგვანიჭეთ პატარა პრივი-
ლეგია, შეგვეკითხეთ, მიიღეთ ჩვენგან კონსულტაცია ვიღერ ამ გერმანულ კა-
ნონის (ასეა მონათლული გიბერის პროექტი) მიიღებდეთ“¹⁸⁷. „ფრანგის ძარლ-
ვებში სხვა სისხლი ჩქედს. გერმანელისაში — სხვა..., თქვენ კი გსურთ ჩვენს
გერმანელთა კანონებით ვიცხოვროთ... ღრუბე გადახედეთ იმას, რაც შექმნილით,
ანგარიში გაუწიეთ ჩვენს ბუნებას, თორემ ზამბარა, რომელსაც თქვენ ზედმე-
ტად ტვირთავთ, ელასტიკურობას დაკარგავს და ველარ გაიმართება“, — აღნი-
შნავდნენ ოფიცრები¹⁸⁸.

განსაკუთრებით საინტერესოა ოფიცრთა დამოკიდებულება არისტოკრატი
კოლეგების მიმართ, ისინი მოითხოვენ ტანუმატრონ, რომელი კანონის შესაბამი-
სად დადგინდა განსხვავება კარის დიდებულ აზნაურთა და პროვინციის აზნა-
ურთა შორის, პირველთა სასარგებლოდ და მეორეთა საზიანოდ. რა უფლების
ძალით დაივიწყეთ თქვენ, — მიმართავენ ისინი გიბერს, — პროვინციული აზ-
ნაურების საქმე. ოფიცრები აღშფოთებულნი არიან, უპირველეს ყოვლისა,
იმით, რომ კარის ზოგიერთი „ქარაფშუტა მსახურის“ სურვილით ხდება ოფი-
ცერთა თანამდებობრივი დაწინაურება. „ღარიბ აზნაურს დაწინაურების ყველა
გზა დახშული აქვს. მისი ხედრია უსახელო და დავიწყებას მიცემული ცხოვ-
რება“¹⁸⁹. როგორც ვხედავთ, მოზელის დეპარტამენტის ოფიცრობამ ერთხელ
კიდევ დასვა ეს მტკივნეული საკითხი, ერთხელ კიდევ მოითხოვა „სამხედრო-აზ-
ნაურული დემოკრატია“. აღსანიშნავია, რომ კარისკაცებთან ერთად ამ დანაშა-
ულებრივ მოქმედებაში ისინი ბრალს სდებენ აგრეთვე „უხერხემლო მინისტრ-
ებს“, რომლებიც ქედს იხრიან გავლენიანი პროტექტორების წინაშე და უკა-
ნონობას ჩადიან. „სამხედრო კომიტეტის“ წევრებს ანგარიში უნდა გაეწიათ
პროვინციულ აზნაურთა ამ „გოდებისათვის“. — სასიამოვნო განახლებათა მო-
ლოდინში, ტავით შეეგებებთ მოღვაწეობას, მაგრამ სრული გულგატეხილობის
წინაშე აღმოვიჩნდით, — წერენ ოფიცრები. ყველაფერი ძველებურადაა, ოფი-
ცერთა უფროსი თანამდებობები კვლავ არისტოკრატიის ხელთაა. კვლავ მოქმე-
დებს განუკითხავი პროტექცია, კვლავ ირღვევა კანონი მინისტრებისა და მეფის
მიერ. ოფიცრები მოითხოვენ შემუშავდეს იერარქიის სწორი კანონი, ამიერი-
დან პროტექცია არ უნდა ახდენდეს გავლენას სამხედრო დაწესებულებაზე;
მრავალგზის შემოწმებული სამხედრო ღირსება დაწინაურების ერთადერთი სა-
ზომი უნდა იყოს¹⁹⁰. ამასთანავე ოფიცრები მოითხოვენ სამხედრო-ადმინისტრა-
ციული სამსახურის გამარტივებას, იქ დანერგული ბიუროკრატიული სირთულე-
ების აღმოფხვრას. „ქაღალდებმა და ანგარიშებმა დაგვახრჩეს, ჩვენ სამხედროე-
ბი ვართ და ბიუროკრატიულ-კანცელარული გაჭაჩვლება ჩვენთვის უცხოა“, —
ამბობენ ისინი. აქვე ლაპარაკია იმის შესახებ, რომ უმცროს ოფიცერთა მიერ
სამსახურის ხშირი მითრევა დაბალი ხელფასის ბრალია და სხვ¹⁹¹.

სწორედ ოფიცრთა ამ კატეგორიის მისტრის ზოგიერთი ბურჟუაზიული
ისტორიკოსი და მათ მოკვეთას რევოლუციონერებს დანაშაულად უთვლის. ასე,
მაგალითად, ძველი არმიის ისტორიის ცნობილი მკვლევრის, დ ი უ რ ი უ ი ს მი-
ხედვით, „მართალია, ოფიცერთა ეს შემადგენლობა არ იზიარებდა ახალ იდე-

ებს, მაგრამ წმინდა სამხედრო მოსაზრებებით მას უპირატესობა ჰქონდა. და ოფიცერთა ამ სოლიდარული, ძალიან კარგი კადრის შეცვლა საჭირო არ იყო, საქმეს უშველიდა მთავარსარდალთა დონის ამაღლება, შვიდწლიანი ომის შემდეგ მთავრობაში პატიოსნების დანერგვა, მმართველობის შეცვლა. ოფიცერთა კადრის სოლიდურობა დამარცხებებს არ შეუცვლიათ“²⁷.

შეეძლო კი რევოლუციის ოფიცერთა ამ „სოლიდური კადრის“ შენარჩუნება? საქმე ისაა, რომ ოფიცერთა ეს შემადგენლობა „ახალ იდეებს“ საბოლოოდ ვერ შეეგუა და მოვლენათა მსვლელობის ლოგიკამ თვით განსაზღვრა მათი რევოლუციისაგან განდგომა, რომელიც საბოლოო ანგარიშში მათთვის სოციალურად უცხო და მიუღებელი აღმოჩნდა; როგორც კი რევოლუცია თავდაზნაურთა პრივილეგიებს შეეხო, მათ „ძველი რეჟიმისადმი“ უკუდო ოპოზიციური განწყობილებას დაუყოვნებლივ წერტილი დაესვა. ამიერიდან ისინი დაუპირისპირდნენ ეროვნულ კრებას, მუნიციპალიტეტებს, ეროვნულ გვარდიას, ერსა და, რაც მთავარია, რევოლუციის ბანაკში გადასულ ქარისკაცობას, რომელთა შორის რევოლუციური განწყობის ზრდას ერთგვარად თვითონვე შეუწყვეს ხელი „ოპოზიციაში“ ყოფნის ქაშს. უცხოელის თვალში კი შეამჩნია ოფიცერთა ასეთი განწყობის არსი. ვენეციის ელჩი კაპელო წერდა: „მართალია სხვა წოდებებთან ერთად გადასახადების გადახდის გაზიარებას თავდაზნაურობა დათანხმდა, მაგრამ იგი დიდის დაჟინებით განაგრძობდა თავის დანაარჩენ უფლებების დაცვას, მათ შორის არმიასა და ფლოტში ოფიცერთა თანამდებობების დაკავების განსაკუთრებულ უფლებას“²⁸.

პირველი უკმაყოფილება სამფეროვან კოკარდასთან დაკავშირებით იშვიათ რევოლუციის დასაწყის ეტაპზე, ბასტილიის აღების შემდეგ მეფემ, პარიზელ ხალხთან შერიგების მიზნით, ბურბონთა თეთრი ფერი და პარიზის ქალაქის ლურჯ-წითელი ფერი გააერთიანა. ახალი სამფეროვანი კოკარდა განახლებისა და რევოლუციის სიმბოლოდ იქცა; რეაქციის მესვეურები დაჟინებით უარყოფდნენ მას და კვლავ თეთრ კოკარდას ატარებდნენ. ამ საკითხთან დაკავშირებულმა წინააღმდეგობამ ფართო ხასიათი მიიღო და მწვავე პოლიტიკური ბრძოლის ობიექტად იქცა. ეროვნული კრების მესვეურები სამფეროვან კოკარდას ეროვნული ერთიანობის სიმბოლოდ თვლიდნენ და მის საყოველთაო გავრცელებას ითვალისწინებდნენ. მირაბომ 1790 წლის 21 ოქტომბერს შესანიშნავი სიტყვა წარმოთქვა, სადაც თეთრი ფერი კონტრრევოლუციის სიმბოლოდ გამოცხადდა, და მას თავისუფლების, რევოლუციისა და კონსტიტუციის სიმბოლო — სამი ფერი დაუბრისპირა. მირაბო მოითხოვდა სამხედრო ფლოტის ანძებზე სამეფო თეთრი აღმების ნაცვლად სამფეროვანის აღმართვას: „დაე, ეროვნულმა ფერებმა ზღვებზე იკაშვანონ! ისინი მოიპოვებენ ყველა ქვეყნის პატივისცემას, არა როგორც ბრძოლისა ან გამარჯვების სიმბოლონი, არამედ როგორც ნიშნები მთელი დედამიწის თავისუფლებისა, ყველა მეგობრის წმინდა ძმობისა და როგორც შეთქმულთა და ტირანთათვის გამაფრთხილებელი ნიშნები“²⁹. მირაბოს გამოსვლას კრების მემარჯვენე დეპუტატები აღშფოთებით შეხვდნენ, გააფთრებული დეპუტატები მას „მეამბოხეს“ უწოდებდნენ.

მეფის 1790 წლის 28 მაისის წინადადება არმიაში თეთრი კოკარდის ნაცვლად სამფეროვანის ტარების შესახებ არ სრულდებოდა, ამ ნიადაგზე, ერთი

მხრივ, ოფიცრობასა, მეორე მხრივ, მუნიციპალიტეტებსა და ეროვნულ გვარ-
დიას შორის საკმაოდ მწვავე წინააღმდეგობა დაიწყო.

ოფიცერთა უკმაყოფილებამ სამხედრო ფიცის ახალ ფორმულირებასთან
დაკავშირებითაც იჩინა თავი. ძველი მონარქისტული საფრანგეთის სამხედრო
ფიცი, მხოლოდ მეფისადმი ერთგულებას ჰგულისხმობდა. „ოფიცრები ფიცს
დებდნენ მეფის და არა სამშობლოს ერთგულებაზე. ისინი ემსახურებოდნენ
არა საფრანგეთს, არამედ მონარქს“, — წერს დ'ოტე რივი²⁰⁶. 1789 წლის
10 აგვისტოს დადგინდა ფიცის ტექსტის ახალი ვარიანტი, უკვე ლაპარაკია
„ერის, კანონისა და მეფისადმი“ ერთგულებაზე. ამასთან ერთად ოფიცრებზე
ვალდებულებას კისრულობდნენ არ გამოეყენებინათ ჯარი სამოქალაქო მოსახ-
ლეობის წინააღმდეგ, სამოქალაქო და მუნიციპალური ხელისუფლების მითითე-
ბის გარეშე. ოფიცრები ფიცს დებდნენ მთელი რეგიონის თანდასწრებით მუ-
ნიციპალური, ანუ სამოქალაქო ხელისუფლების წინაშე. ოლარის თქმით,
ამ დეკრეტმა „მუნიციპალური ხელისუფლების სანქციონირება მოახდინა და
სამეფო ხელისუფლებას ახალი დარტყმა მიაყენა, მეფეს ხელიდან დაშნა გამოს-
ტაცა“²⁰⁷. „ფიციმულებელ“, ანუ რევოლუციური განახლებების მოწინააღმდე-
გე ოფიცერთა რიცხვმა იმატა.

საფრანგეთის მეფე ლუი XVI სრულიად ვერ გაერკვა იმაში, რაც მის ირგე-
ლივ ხდებოდა. რევოლუციასთან ურთიერთობაში მონარქმა არასწორი პოზი-
ცია აირჩია. ამასთან დაკავშირებით ყურადღებას იპყრობს ალფონს ოლარის
შემდეგი მოსაზრება: „მეფემ იგრძნო, რომ მას, როგორც ძველი რეჟი-
მის მეფეს, ელის საფრთხე. თავდაზნაურობამ და სასულიერო წოდებამ იგრძ-
ნეს, რომ მათ, როგორც ძველი რეჟიმის პრივილეგიებულ წოდებებს, ელო-
დათ საფრთხე. ოდესღაც ურთიერთ მოქიშპე თავდაზნაურობა და ტახტი დაუ-
ყოვნებლივ ზავს დებენ, ყოველგვარი მოლაპარაკების, ფრაზების, მოტივე-
ბის ახსნის გარეშე. ისინი საერთო საფრთხეში დააახლოვა.
ანრი IV-ის მრწამსის შემეყიდრე გონიერი მონარქი შეეცდებოდა „თავისი ერთ-
გული აზნაურების“ საშინო ჩახუტებისაგან განთავისუფლებულიყო, „ერთგუ-
ლი თემებისათვის“ (მესამე წოდებისათვის — გ. კ.) საჭირო იყო დათმობები
მიეცა და ამით დარჩენილიყო, მართალია, ახალი ყაიღის, მაგრამ მაინც მონარ-
ქად. ხალხზე, ერზე დაყრდნობილი იგი იმაზე უფრო ძლიერი გახდებოდა, ვიდრე
აღრე იყო. ლუი XVI თავისმა კარმა ჩააბა ძველ რეგიმანთან კავშირში, რამაც სა-
მეფო ხელისუფლების დაღუპვა განაპირობა“²⁰⁷. „მაგრამ მიუხედავად ყოველი-
ვე ამისა, 17 ივნისის მოვლენათა შემდეგ, მეფესა და თავდაზნაურებს შორის
მოულოდნელი და, თუ შეიძლება ასე ითქვას, ანტიისტორიული კავ-
შირი დამყარდა“, — დაასკენის ოლარი²⁰⁸. მეფე ყოველნაირად ცდილობს და-
ამშვიდოს ოფიცრობა და, მასთან ერთად, არმიაც, ამ მხრივ საინტერესოა მისი
1789 წლის 14 აგვისტოს პროკლამაცია არმიის მიმართ. მეფე მიუთითებდა,
რომ ოფიცერთა და ჯარისკაცთა უმთავრესი მოვალეობაა მოქალაქის მოვალეო-
ბა, ეს, პირველ ყოვლისა, ნიშნავს არმიის მისდამი მორჩილებას და გამოგნო-
ბას. იგი ირწმუნება, რომ მას არ სურს თავისი ძალა სხვა რამეზე გამოყენოს,
თუ არა კანონისა და ხალხის ინტერესების დასაცავად. იგი პაირობდა არმიას,
მათ შორის ოფიცრებს, რომ მიუხედავად მძიმე ფინანსური მდგომარეობისა,
შეეცდება გააუმჯობესოს მათი მდგომარეობა. „იმედი გქონდეთ ჩემი მზრუნვე-
ლობისა, როგორც შე იმედი შექნება თქვენი ერთგულებისა“, — დაასკენის მე-
ფე. აქ პირველ რიგში საინტერესოა მეფის გაუბედავი და გაურკვეველი პოზი-
ცია არმიის საკითხში... იგი ცდილობს ეროვნულ კრებასაც ასიამოვნოს (ოფი-

ცერთა და ჭარისკაცთა უმთავრესი მოვალეობა. მოქალაქის მოვალეობაა, იგი არ გამოიყენებს ჭარს კანონისა და ხალხის ინტერესების წინააღმდეგ და სხვ.). ამავდროს ყველაფერი ეს ნიშნავს იმას, რომ არმია უნდა მორჩილებდეს მას (თავად-აზნაურებთან „ანტიისტორიულ კავშირში“ მყოფ მონარქს). ამასთან ერთად აშკარად ჩანს ისიც, რომ იგი ვერ ერკვევა საქმის ნამდვილ ვითარებაში, არმიის ეკონომიური მდგომარეობის გამოსწორება მას არმიის კრიზისიდან დაღწევის საშუალებად მიიჩნია, ანუ მას სწამს, ისევე როგორც ეს მის გარემომცველთ ეგონათ, რომ არმიის უქმეყოფილება. პირველ ყოვლისა, გამოწვეულია იმ ეკონომიური სიძნელეებით, რომელნიც არმიის შენახვასთან დაკავშირებით არსებობდა³⁰⁰. წლების განმავლობაში ჭარისკაცებს და ხშირად ოფიცრებსაც ხელფასს არავენ უხდიდა, ჭარს შიოდა, სციოდა, ტანთ არ ეცვა... ყოველივე ეს ჭარისკაცთა დაუმორჩილებლობისა და ოფიცერთა „ოპოზიციის“ ერთ-ერთი მიზეზი იყო. მაგრამ, რასაკვირველია, არა ძირითადი.

ოფიცერთა ოპოზიციური განწყობა განსაკუთრებით 1791 წლის 11 ივნისის ფიცმა განამტკიცა. ფიცის მიზანი იყო ოფიცერთა ახალ რეჟიმთან შერიგება. ეროვნული კრებისადმი მათი უნდობლობის გაფანტვა, მოხდა კი პირიქით: ახალ ფიცში ოფიცრობამ თავისი სოციალური პრივილეგიების შეკვეცა დაინახა, საბოლოო ანგარიშში „ფიცმიუღებელ“ ოფიცერთა ოდენობამ საგრძნობლად იმატა. 1791 წლის 11 ივნისის ფიცის ტექსტი ხანგრძლივი კამათის შედეგად მიიღეს. ამ საკითხთან დაკავშირებით კრებამ 10 ივნისს მოისმინა დეპუტატის ბ ი უ რ ო დ ე პ ი უ ზ ი ს მოხსენება³⁰¹. ფიცის ახალ ტექსტში „ერის, კანონისა და მეფის“ გვერდით გაჩნდა ახალი სიტყვა — კონსტიტუცია, ხოლო მეფის ვარენში გაქცევის შემდეგ, მეორე დღესვე, 11 ივნისს ფიცის ტექსტიდან სიტყვა „მეფე“ საერთოდ ამოიღეს. ოფიცრობა კატეგორიულად ეწინააღმდეგებოდა ფიცის ამ ახალ ვარიანტს, ჭარისკაცთა და „ფიცმიუცემელ“ ოფიცერთა შორის წინააღმდეგობა გააწვავდა, ოფიცერთა ემიგრაცია უფრო მასობრივი გახდა. ძველ ოფიცრობაზე განსაკუთრებით უარყოფითად იმოქმედა 1792 წლის 3 სექტემბრის ფიცმა, სადაც უკვე „თანასწორობისა და თავისუფლების“ დაცვაზე იყო ლაპარაკი.

ოფიცერთა ბოლოკვეცილ ლიბერალიზმზე განსაკუთრებით უარყოფითად 1790 წლის 28 თებერვალს მიღებულმა ახალმა სამხედრო კანონმა იმოქმედა. განსაკუთრებით კი ამ კანონის მეხუთე პუნქტმა, რომელმაც ოფიცერთა თანამდებობის დაკავებაში თავადაზნაურობის პრივილეგიას ბოლო მოუღო. ამიერიდან ოფიცერთა თანამდებობის დაკავება შეეძლო ყველა მოქალაქეს (ქვერჯერობით „ცენზიან“ მოქალაქეებს) განურჩევლად იმისა, თუ რომელ წოდებას ეკუთვნოდა იგი.

სულ მალე ეროვნულმა კრებამ თავადაზნაურობას, მათ შორის ოფიცრობას თავს საბოლოო რისხვა დაატეხა იმით, რომ იმავე წლის 19 ივნისს კრებამ ლ ა მ ბ ე ლ ი ს წინადადებათ მიიღო ისტორიული დეკრეტი თავად-აზნაურთა წოდების გაუქმების შესახებ. ამიერიდან ოფიცერთა თითქმის მთელი კორპორაცია განახლების წინააღმდეგ განწყობილი იყო; იაკობინელთა დიქტატურის პერიოდში განხორციელდა ოფიცერთა შემადგენლობის სრული დემოკრატიზაცია, და თავადაზნაურული წარმოშობის ოფიცერთაგან მისი საბოლოო გაწმენდა. მეტიც, ბ უ შ ო ტ ი ს მინისტრობის დროს ოფიცერთა შემადგენლობის დროებით, მაგრამ მაინც, სანკიულოტიზაციამაც კი იჩინა თავი. 9 თებერვლის შემდეგ

ბევრი ყოფილი აზნაური ოფიცერი დაბრუნდა და ახალი ბურჟუაზიული საფრანგეთის სამსახურში ჩადგა, ნ ა პ ო ლ ე ო ნ მ ა ასეთ ვითარებას უფრო დიდი მასშტაბები მისცა.

8. ოფიცერთა კორპუსის მცირე ნაწილი „განახლების“ სამსახურში

მიუხედავად ამისა ძველი არმიის აზნაურ ოფიცერთა ერთი ნაწილი მაინც შერჩა რევოლუციურ არმიას. ამ კატეგორიის ოფიცერთა შესახებ შედარებით ცოტა რამ ვიცით; ხშირად ეს საკითხი ცალმხრივადაა გაშუქებული და რევოლუციის სამსახურში დარჩენილი ოფიცერების შესახებ არასწორი წარმოდგენა იქმნება. მაგალითად, რევოლუციური ეპოქის არმიის ერთ-ერთი ცნობილი სამხედრო მკვლევრის გენერალ ერლოს მიხედვით, „ჯარის ნაწილებისა და შტაბების ის ოფიცრები, რომელნიც თავს ახალი რეჟიმის მოწინააღმდეგებად აცხადებდნენ, ემიგრაციაში წავიდნენ. ხოლო ერთი ნაწილი იმ იმედით, რომ რევოლუცია დამარცხდებოდა და მეფე კვლავ მოიპოვებდა ძალაუფლებას, დარჩა შტაბებსა და პოლკებში“¹¹. ექვი არაა, ასეთი კატეგორიის, შენიღბული ოფიცრობა საფრანგეთის ახალი არმიის რიგებში ნამდვილად იყო. რევოლუციური ხელისუფლებისა და განსაკუთრებით კომისრების ბრძოლა „ექვემდებარებულთა“ ოფიცრების წინააღმდეგ შემთხვევითი როდი იყო. ჯერ კიდევ 1791 წელს კრების მენარჯენე დეპუტატები (კაზალესი, ბუტილიე და სხვ.) ოფიცერთა შორის აგიტაციას ეწეოდნენ: მიიღეთ ფიცი, შეეგუეთ ახალ მდგომარეობას, ანუ შეიარაღდით მომავალი ბრძოლებისათვის. მემარჯვენეები ახალ არმიაში, თუ შეიძლება ასე ითქვას, „მეხუთე კოლონას“ ამზადებდნენ.

ახალ არმიაში დარჩენილ ოფიცერთა დიდ ნაწილს კი სულ სხვა ინტერესები ამოძრავებდათ. საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ზოგისათვის სამხედრო სამსახური ფუფუნებას, ზოგისათვის კი ერთადერთ პროფესიასა და არსებობის საშუალებას წარმოადგენდა. შემთხვევითი არ იყო ის, რომ ჯარისკაცობა, საერთოდ, ყველა ოფიცრის წინააღმდეგ როდი ილაშქრებდა. პ რ ი უ ლ ო მ ი ს გაზეთში ამის შესახებ ვკითხულობთ: „საფრანგეთის მთელი არმია აშკარა აჯანყებულ მდგომარეობაში იმყოფება. ეს აჯანყება არაა მიმართული არც სამშობლოსა და არც ყველა ოფიცრის წინააღმდეგ. იგი მიმართულია მეთაურთა მხოლოდ ზედაფენის წინააღმდეგ“¹². როგორც ვხედავთ, უკვე რევოლუციის წინ საფრანგეთის, არსებითად, თავდაზნაურულ-რეაქციულ ოფიცერთა კორპუსის შიგნით გარკვეული პროგრესული ელემენტი ჩამოყალიბდა; ამ ოფიცრებს ამასთანავე სათანადო სამხედრო განათლებაც და ცოდნა ჰქონდათ. ეს ელემენტი, როგორც ვნახეთ, არმიაში რეფორმების მომხრე იყო კონსტიტუციური მონარქიის ფარგლებში. მაგრამ, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მათ ბოლოკვეცილ ლიბერალიზმს მალე დაესვა წერტილი და უმრავლესობა კონტრრევოლუციისაკენ გადაიხარა.

არსებობდა ოფიცერთა მეორე ჯგუფი, რომელიც პოლიტიკის წინაშე თვალს ხუჭავდა, რადგანაც არმიაში სამსახური მისთვის არსებობის ერთადერთ წყაროს წარმოადგენდა, მათთვის პოლიტიკას ლეკმაპურის ძიება სძლევდა. ეს ტრუპური „მეომარი“ ოფიცრები ამაოდ ცდილობდნენ ეხსნათ ძველი არმია გახრწნისაგან, შეენარჩუნებინათ ძველი დისციპლინა და ამით უზრუნველყვით თავიანთი სამსახურისა და არსებობის ერთადერთი ობიექტი. შემდგომ, ოფიცერთა შემადგენლობის რეორგანიზაციისა და რევოლუციური ომების პერიოდში, მხოლოდ ის ოფიცრები დარჩნენ არმიაში, რომელთაც შერჩათ უნარი არსე-

ბითად გარდაქმნილიყვნენ, ე. ი. ძველი ტიპის „მეომარი“ ოფიცრის ნაცვლად გამხდარიყვნენ პატრიოტული გრძნობებით გამსჭვალული მოქალაქე-ოფიცრები. საამისო შინაგანი მორალური შესაძლებლობანი მათ შორის ცოტა ვისმე აღმოაჩნდა. ასე რომ, ამ „მეომარ“ ოფიცერთა ნაწილი ახალი რევოლუციური არმიის შემადგენლობას ველარ შეჩრა.

ამრიგად, არმიაში ოფიცერთა ნაწილი დარჩა ჩვეულებრივი აპოლიტიკური გრძნობების გამო, მათი უმეტესობა სამხედრო სამსახურში არსებობის წყაროს ხელდასა და სულ ერთი იყო მისთვის ვის ემსახურებოდა, მეფეს თუ კონვენტს. არც ის იყო გამორიცხული, რომ ოფიცერთა გარკვეული ნაწილი ივიწყებდა თავის პოლიტიკურ მრწამსს, როცა საფრანგეთის საფრთხის წინაშე ხელდაუდა. ისინი მოქმედებდნენ პრინციპით: „ახალი და რევოლუციური საფრანგეთი მაინც ჩვენი სამშობლოა“ (გავიხსენოთ რუსეთის მეფის ზოგიერთი ყოფილი ოფიცრის პოზიცია რუსეთში სამოქალაქო ომისა და ინტერვენციის წლებში). უნდა აღინიშნოს აგრეთვე, რომ განახლების „სამსახურში“ ბევრი ავანტიურისტი და ბედის მამძიბელი „მედროვე“ ჩადგა, მაგალითისათვის შეიძლება და. ვასახელოთ დ ი უ მ უ რ ი ე, განსაკუთრებით კი — ბ ა რ ა ს ი.

რევოლუციის სამსახურში დარჩენილ ოფიცერთა უმრავლესობას მაინც ისინი ქმნიდნენ, ვისთვისაც, ვიმეორებთ, სამსახური არსებობის ერთადერთი საშუალება იყო. ამასთან დაკავშირებით „ემერის არქივი“ ფრად საინტერესო მასალას შეიცავს. ამ კატეგორიის ოფიცერთა განწყობას შესანიშნავად გამოხატავს ოფიცერი ფო რ ე ნ ი (მეთაური ასეულისა — „მარი-შოსე დე რობეკურ“) ეროვნული კრების სახელზე წარდგენილ მოხსენებით ბარათში²¹. არმიის რეორგანიზაციასთან დაკავშირებით იგი ითხოვს თავისთვის აღვიღს, ანუ როგორი გარდაქმნაც უნდა ჩატარდეს, მას სურს შეინარჩუნოს ის აღვილი, რომელიც უკავია. მის პრეტენზიას ბევრი დაუპყრს მხარს, რადგანაც იგი კარგი და წესიერი ოფიცერია. ფორენი თუწყება, რომ არმიაში იგი 22 წელია მსახურობს, რომ მუდამ გამოირჩეოდა მამაცობით. 1774 წელს ერთ-ერთ ბრძოლაში იგი მძიმედ დაჭრილა. მე მაშინ შემედლო გრატიფიკაციის (ჯილდო) მოთხოვნა, მაშინ ამაზე უარს არ მეტყოდნენ, მაგრამ თავი შევიკავე (თავმდაბალია!), ორმა დაჭრილია კოლეგამ ჯილდო ითხოვა და მიიღო, — მოგვიტხოვრებს ფორენი, — ამეყრად, კრიტიკულ მომენტშიც კი (საერთო უქმაყოფილება არმიაში — გ. კ.) მის შენაერთში წესრიგია, მის წინააღმდეგ ჯარისკაცები არ გამოდიან. იგი სანდო პიროვნებაა. ფორენი დასძენს, რომ მას კოლეგებიც მხარს უჭერენ. დამახასიათებელია, აგრეთვე, ფო რ ე ნ ი ს მიერ მოხსენებით ბარათში ჯარისკაცთა შექება, მაიო მოქმედების გამართლება. ამასთანავე ფორენი ჩამოთვლის თავის დამსახურებას. აღნიშნავს, რომ იგი წარმტებით იცავდა ციხესიმაგრეებს, გააორკეცა დაცვა (საკუთარი ხარჯით), ხელი შეუშალა ლა ფორსის სიმაგრიდან 200 კაცის გაქცევას. მე ჭამავიერის მომატება არასდროს მიტხოვია, — აღნიშნავს იგი, — პირიქით, განსაცდელის ეჟს ჩემს პირად დანაზოგებს საერთო საქმეს ვეხმარდ. ყოველივე ამის შემდეგ იგი ითხოვს ერთადერთ ანაზღაურებას, კანონიერსა და მისთვის სარგოს — დაპაირდნენ და დააწმუნონ, რომ იგი კვლავ დარჩება თავის აღვილზე, შეინარჩუნებს თავის შენაერთს, მით უფრო, რომ პირადი შემადგენლობა მას ემხრობა და მისი დატოვება სურს.

ახალ არმიაში სამსახურს ითხოვს ჟანდარმთა ასეულის ოფიცერი მოზელის დეპარტამენტიდან უმცროსი ლეიტენანტი ფრანსუა ეი რ ა რ დ ე ნ ი, ყოფილი ოფიცრის ლუი ეი რ ა რ დ ე ნის ვაჟი. აღვილობრივი ოფიცრები კოლონელ შარლის პირით სთხოვენ ეროვნულ კრებას, დასტოვოს იგი სამხედრო სამ-

სახურში. მოხსენებითი ბარათი დათარიღებულია 1791 წლის 17 ივლისით²¹⁴ 1790 წლის 18 აგვისტოს ეროვნულ კრებაში შემოდის პროვინციული მილიციის ყოფილ ოფიცერთა კოლექტიური წერილი. ესენი არიან მილიციის დაშლის შემდგომ უადგილოდ დარჩენილი ოფიცრები, რომლებიც ითხოვენ მათ სხვა სამუშაოზე გამოყენებას, ირწმუნებიან, რომ სათანადო გამოცდილება აქვთ და მათი გამოყენება ომის შემთხვევაში სასეებით შესაძლებელია. ტრადიციის თანახმად, ამ ოფიცერთა თხოვნას თან ახლავს უმაღლეს და უფროს ოფიცერთა სარეკომენდაციო ბარათები²¹⁵. რეგულარული ჯარების კაპიტანი დე ლივე 1791 წლის 3 თებერვლის წერილით არწმუნებს ეროვნულ კრებას, რომ იგი დამსახურებული სამხედროა და, რაც მთავარია, არის პატრიოტი. 1791 წლის 17 იანვრის დეკრეტი მას, როგორც ოფიცრსა და პატრიოტს, უფლებას აძლევს კვლავ იმსახუროს. დე ლივე მოითხოვს ეროვნულ გვარდიის ოფიცრის აღგზილს²¹⁶. ოფიცერი ე. დავიდი პარიზიდან 1791 წლის 2 თებერვლის წერილში ევედრება ეროვნულ კრებას, ანგარიში გაუწიონ მის მძიმე მატერიალურ მდგომარეობას და ახალი ნაწილების შედგენისას რაიმე ადგილი გამოუნახონ, თავის პრეტენზიას იგი ასაბუთებს იმით, რომ განახლების მომხრეა, რომ მზადაა რევოლუციას ყველაფერი შესწიროს²¹⁷. 1791 წლის 13 მარტის წერილში, ლიეტენან-კოლონელი ჰიუგბერი სთხოვს ეროვნულ კრებას, გაითვალისწინოს მისი პატრიოტიზმი, მისი მძიმე მატერიალური მდგომარეობა და რაიმე სამსახური გამოუნახოს²¹⁸. მეფის ყოფილი ოფიცერი, დრაგუნი ბუაჟენი პირადად ლაფაიეტს სთხოვს სამსახურში აიყვანოს. „თქვენ შეგიძლიათ ჩემი იმედი გქონდეთ“, — სწერს იგი. კავალერიის ახლად შედგენილ ნაწილებში იგი არ მიუღიათ, მიუხედავად გენერლის დაპირებისა, ბუაჟენი უჩივის მატერიალურ გაჭირვებას²¹⁹. მაიორი ლუი ბორდენასი ლავილ დე სარლუიდან შეწუხებულია იმით, რომ მას ელოდება შემცირება და შველას ითხოვს²²⁰. ეროვნული კრების განზრახვას ფულადი სახსრების ეკონომიის მიზნით ოფიცერთა შტატის შემცირების შესახებ ოფიცერთა დიდი ნაწილი პანიკით შეხედა. სამი საეპისკოპოსოსა და ლორენის ციხესიმაგრეთა დირექტორი შამბრი, ამასთან დაკავშირებით, ეროვნულ კრებას მოხსენებით ბარათს უდგენს. აქ ასახულია სამსახურის (ანუ არსებობის ერთადერთი წყაროს) დაკარგვის შესაძლებლობით ოფიცერთა განწყობილება. შამბრი მარეშალ დე კანის წოდებას ატარებს, იგი უმტკიცებს კრებას, რომ ოფიცერთა შტატის შემცირება არ შეიძლება. ეს იმას ნიშნავს — „ერსა და მეფეს დაუკარგო განსწავლული სპეციალისტები, რომელთაც შესანიშნავი სკოლა გაიარეს“. საერთოდ, გამოცდილების მქონე ძველი ოფიცრების შეცვლა ახლებით არ იჯარგებს, მარეშალ დე კანებთანათვის შესაფერისი თანამდებობა თუ აღარ იქნება, კოლონელებად მაინც გამოგვიყენეთო. ამასთანავე იგი მოაგონებს კრებას, რომ ხელფასების რაიმე გადახარჯვას ამის გამო ადგილი არ ექნება, რადგან 1776 წლის ედიქტით ოფიცრები ხელფასს ლეზულობენ თანამდებობის და არა ხარისხის მიხედვით. შემდეგ შამბრი მოგვითხრობს, თუ რა წვითა და დაგვით მოიპოვა მან თანამდებობა, რომელსაც ახლა დაკარგვა ემუქრება. მას ჟერ კიდევ სეგიურიისათვის შეუჩივლია 1783 წელს, ჩემზე უღირსებს აწინაურებენ, მე კი გვერდს მივლიანო; ბოლოს, 1788 წელს დე ბრიენს ყურადღელია მისი მრავალგზისი თხოვნა და მას, ბოლოს და ბოლოს, დაწინაურებაც ღირსებია. შამბრი არწმუნებს კრებას, რომ მას ჟერ კიდევ შეუძლია მუშაობა, რომ ენერგიით აღსავსეა და სხვ²²¹.

როგორც ვხედავთ, თანამდებობას მისტირიან არა მარტო რიგითი ოფიცრები, არამედ უმაღლეს ოფიცერთა წარმომადგენლებიც კი. „ემერის არქივში“ დატულია ოფიცერთა წერილების მეტად დამახასიათებელი საკანცელარიო ანოტაცია. ამ წერილების ავტორებს, ძველ ოფიცრებს, აინტერესებთ ის, თუ ახალი ბელისუფლება ოფიცრის სამსახურისათვის როგორ ანაზღაურებას დააწესებს. იქნება თუ არა ქილდრეები, როგორი იქნება პენსიები და სხვ. ამ ოფიცერთა შორის ერთ-ერთი, რომელსაც ძველ არმიაში ცხრაშეტი წელი აქვს ნამსახური. წინასწარ სურს გაარკვიოს ახალ არმიაში როგორი ხელფასი ექნება. „რათა იცოდეს ცხოვრება როგორ წარმატოს“. როგორც ვხედავთ, ოფიცერთა ერთ ნაწილს სამხედრო სამსახურთან დამოკიდებულება წმინდა საყოფაცხოვრებო-მატერიალურ (კომერციულ) გარიგებათა საგნად გაუხდია²²².

როგორც ვხედავთ, საფრანგეთის ძველ ოფიცერთა გარკვეული ნაწილი იძულებულია კვლავაც იმსახუროს, მას მხოლოდ ერთი მოსაზრება ამოძრავებს: სამხედრო საქმე მათი ერთადერთი პროფესიაა, ხოლო სამხედრო სამსახური არსებობის ერთადერთი წყარო. ცხადია, ოფიცერთა ამ კატეგორიისათვის, მიუხედავად ყველაფრისა, ახალ რევოლუციურ არმიაში სამსახურის შესაძლებლობა გამოირიცხული არ იყო. ადვილად წარმოსადგენია ისიც, რომ ასეთი კატეგორიის ოფიცრობა წმინდა მატერიალურ დაინტერესებას პატრიოტიზმის ნიღბით მოსაუბრად. პატრიოტიზმი საერთო შოდა იყო და, რაც მთავარია, ახალ არმიაში სამხედრო-საქმიანი ურთიერთობისა და ავტორიტეტის მოპოვების უპირველეს საშუალებას წარმოადგენდა. აქ განხილულ ოფიცერთა კატეგორიის წარმომადგენელთა ძიებაში შორს რომ არ მოგვიხდეს წასვლა, საკმარისია, როგორც ტიპური მაგალითი, ნ ა პ ო ლ ე ო ნ ბ ო ნ ა პ ა რ ტ ი დავასახელოთ²²³. ნაკლებად ცნობილ პირთა შორის საინტერესო ფიგურაა რესპუბლიკური არმიის გენერალი მ ა რ ბ ო. ძველი არმიის ოფიცერი, აზნაური მარბო რევოლუციამდე მეფის პირადი მცველი იყო. ეს ტიპური მონარქისტი რევოლუციას შეეგუა და ახალ არმიაში სამსახური განაგრძო. რევოლუციური ომების დროს თავი გამოიჩინა და დივიზიის გენერლობა მიიღო (მსახურობდა პირენეის არმიაში). რესპუბლიკელი გენერალი მარბო, თუ მის შვილს დაეუქვრებთ, არასოდეს არ ცნობდა ტერორისტებს — იაკობინელებს, რესპუბლიკას და მონარქისტად რჩებოდა. მარბო-შვილი (შემდეგ გენერალი და ბარონი) მოგვითხრობს, რომ 1793 წელს, როცა მარბო-მამამ გენერლობა მიიღო, იგი ტულუზაში გაემართა ადგილობრივი გარნიზონის მისაღებად: „გზად მას შეხვედრია სიკვდილმისცხილ პატიმართა ჯგუფი. ზამას უთქვამს: „ამ არამზადდება, იაკობინელებმა წარყვენეს რევოლუცია. რომელიც შეიძლება კარგი ყოფილიყო. აი ახლაც მიჰყავთ უღანაშაულენი ციხეში, მხოლოდ იმიტომ, რომ ისინი აზნაურები ან ემიგრანტთა ნათესავები არიან — ეს საშინელებაა“. როცა მარბოს ეკითხებოდნენ, რატომ ემსახურობოდა იაკობინურ რესპუბლიკას, იგი ამბობდა: „საფრანგეთის მიწა-წყლიდან მტრის განდევნა ყოველ შემთხვევაში წესიერი საქმეა. არმია მხარს არ უჭერს იმ მხეცობას, რომელსაც კონვენტი ქვეყნის შიგნით სჩადის“. მარბო ასეთ განწყობას შვილაც თანაუგრძნობს. იგი წერს: „შეიძლება გვკითხონ, რატომ ემსახურობოდა მამაჩემი მთავრობას, რომელიც მას სძაგდა? იმიტომ, ვუპასუხებ მე, რომ მას საფრანგეთის ტერიტორიის მტრებისაგან დაცვა ღირსების საქმედ მიაჩნდა. ამასთან ერთად სამხედროები არ თანაუგრძნობდნენ იმ სისასტიკეს, რომელსაც კონვენტი საშინაო საქმეებში ავლენდა“²²⁴.

რევოლუციური არმიის სამსახურში დარჩენილ ლეკმაურის მაძიებელ ოფიცერთა აბსოლუტურ აპოლიტიკურობაზე ლაპარაკი შეცდომა იქნებოდა.

როგორც ჩანს, მათ შორის იაკობინური რესპუბლიკის ფართული პოლიტიკური მტრები კარბობდნენ. აქ ჩვენ მხოლოდ მოსაზრების წამოყენებით ვკმაყოფილდებით, რადგანაც ჩვენს ხელთ არსებული მასალები ამ საკითხის დაზუსტების საშუალებას არ იძლევიან.

იყო ძველი ოფიცრების ერთი ნაწილი, რომელიც რევოლუციას ერთგულად და მთელი შეგნებით ემსახურებოდა (ლ ა ზ ა რ კ ა რ ნ ო, დ ი უ ბ უ ა დ ე კ რ ა ნ ს ე, ლ უ ი - ნ ი კ ო ლ ა დ ა ვ უ და სხვანი). ესენი მეფის არმიის ოფიცერთა იმ წრეს ეკუთვნოდნენ, რომლებიც არააზნაურული წარმოშობისანი იყვნენ. როგორც აღენიშნეთ, ოფიცრობა „ძველი რეჟიმის“ დროს აზნაურთა პრივილეგიას წარმოადგენდა, მესამე წოდების შეილთათვის კი ოფიცრობისაკენ გზა ფაქტიურად დახშული იყო. მიუხედავად ამისა, ოფიცერთა შორის ბურჟუაზიის ზოგიერთ წარმომადგენელს მაინც ეხედებოდა. არმიაში ბურჟუაზიული ელემენტის შეჭრამ განსაკუთრებით ფართო ხასიათი XVIII საუკუნეში მიიღო. როგორც ცნობილია, აბსოლუტიზმისათვის დამახასიათებელი მოქმედება თანამდებობებით ეპარება; აღებ-მიცემობის ობიექტს ოფიცერთა თანამდებობაც წარმოადგენდა. მუდამ ფინანსური სიძნელეების წინაშე მდგარი სამეფო ზელისუფლება თანამდებობების გაყიდვით დიდად იყო დაინტერესებული. ამით მას ხაზინის შევსების კიდევ ერთი საშუალება ეძლეოდა. თანამდებობის მყიდველთა შორის ბურჟუაზიის ბევრ წარმომადგენელს ეხედებოდა. „ძველი რეჟიმის“ დროს ეკონომიურად ძლიერ ბურჟუაზიას არავითარი პოლიტიკური უფლება არ გააჩნდა, ამასთან ერთად არც ბურჟუაზიული საკუთრება იყო კანონით დაცული. თანამდებობის შეძენა პოლიტიკური პრივილეგიის მოპოვებასაც ნიშნავდა, რადგანაც მეფის სამსახურში მყოფი პიროვნება აზნაურის უფლებებით სარგებლობდა. „გააზნაურებული ბურჟუა“ არ იყო უცხო „ძველი რეჟიმისათვის“. ასეთი გზით შეიქმნა საფრანგეთში „მანტიის აზნაურთა“ (სხვა-ნაირად, „ბატის ფრთის აზნაურთა“) ცნობილი კატეგორია. სამხედრო თანამდებობის შეძენაც აზნაურული პრივილეგიების მოპოვებას მოასწავებდა და, ამდენად, ბურჟუაზია მზად იყო შეეძინა იგი. ბურჟუაზიული წარმოშობის ოფიცრებს (officiers roturiers) მხოლოდ უმცროს ოფიცერთა წოდების მიღება შეეძლოთ (კაპიტანზე ზემოთ აღარ). იყო მაგალითები, როცა, იშვიათ შემთხვევაში, ოფიცრობას აღწევდნენ დიდი დამსახურებისა და განსაკუთრებული ტალანტის მქონე უნტერ-ოფიცრები, ან ზოგჯერ ჭარისკაცებიც კი. ოფიცერთა ამ კატეგორიის (officiers de fortune) აღზევების კერი უპირატესად ლეიტენანტობას არ სცილდებოდა. ბურჟუაზიული წარმოშობის ოფიცრებს აზნაური ოფიცრები ქედმაღლურად ექცეოდნენ, და მათ მიმართ ზოგჯერ წარმოუდგენელ ზიზლსა და სიძულვილს ავლენდნენ. ოდნავაც არ აკარბებს ფ რ ა ნ ც მ ე რ ი ნ გ ი^მ, რომელიც რევოლუციამდელ არისტოკრატ ოფიცრებს უწოდებდა უნიკო „კეთილშობილ ვირებს“, რომელთაც სჯერათ, რომ არისტოკრატული წარმოშობა საკმარისი იყო იმისათვის, რათა ისინი სამხედრო გმირები გამხდარიყვნენ. „უაზნო“ ოფიცერთა დღენა საერთო მოვლენა იყო. როგორც აღენიშნეთ, 1781 წლის კანონის შედეგად არმიიდან დაითხოვეს არა მარტო ბურჟუაზიული წარმოშობის ოფიცრები, არამედ რიგი აზნაურების და „გააზნაურებულ ბურჟუაზიას“ მრავალი წარმომადგენელიც. აღნიშნული კანონის შედეგად აბსოლუტიზმის მოწინააღმდეგეთა ბანაკს ბევრი ახალი წევრი შეემატა. ეს კანონი, სხვათა შორის, „ძველი რეჟიმით“ ბურჟუაზიის უკმაყოფილების ერთ-ერთი საფუძველი გახდა, რადგანაც სამხედრო საქმით დაინტერესებულ ბურჟუაზიულ ახალგაზრდობას სამხედრო კარიერისათვის გზა დაეხშო.

ბურჟუაზიული წრიდან გამოსული ოფიცრობა ვერ დაითხოვეს ისეთი სამხედრო შენაერთებიდან, სადაც ოფიცერს სჭირდებოდა განათლება და ღიდი პრაქტიკული გამოცდილება (არტილერიისტები, საინჟინრო სამსახურის ოფიცრები, მესანგრეები, გენერალური შტაბის ოფიცრები და სხვ.). მათი განდევნა არმიიდან თითქმის შეუძლებელი იყო. ფუქსავატ და უეიკ აზნაურებს ამ შენაერთებში სამსახური არ შეეძლოთ და არც სურდათ. აქ სამსახური, განსაკუთრებით ეს თქმის საინჟინრო ჯარებზე, მოითხოვდა ღიდი გულმოდგინებას, ცოდნას, გამოცდილებას და დამღლელ მუშაობას. საინჟინრო-სამხედრო სამსახურის ოფიცრები ყოველთვის გამოირჩეოდნენ სხვა ოფიცრებისაგან. შემთხვევითი როდია, რომ მათი წრიდან გამოვიდა ღიდი სამხედრო ორგანიზატორი, უბადლო ლაზარ კარნო. იგი ყველაფერთან ერთად შესანიშნავი მოქალაქე იყო. სანიმუშო მორალის მქონე, მას თავისი იდეებისათვის არასოდეს არ უღალატნია და მუდამ მტკიცე რესპუბლიკელად რჩებოდა, მაქსიმილიან რობესპიერთან ერთად მოუსყიდველის სახელს, გარკვეული გაგებით, კარნოც იმსახურებს.

უპირატესად „მესამე წოდების“ რიგებიდან გამოსული საინჟინრო სამსახურის ოფიცრობა განახლების მომხრე იყო. ამ განწყობილებისათვის მათ არც რევოლუციის დროს უღალატნიათ. ლაზარ კარნოსთან ერთად შეიძლება დავასახელოთ საინჟინრო ჯარების სხვა ოფიცრებიც, მათ შორის: კარნოს ძმა კლოდ-მარი კარნო (კარნო-ჟმცროსი), პრიერი კოტდ'ორიდან (Prieur de la Côte-d'Or), კრიუბლიე დ'ოპტერი (Crublier d'Oplerre), ლეტურნერი (Letourneur) და სხვ. ლაფაიეტმა შესანიშნავად განსაზღვრა საინჟინრო სამსახურის ოფიცერთა განწყობილება. იგი წერდა „Le Corps du Génie (საინჟინრო სამსახურის ოფიცრობა), როგორც წესი, შედგებოდა განათლებულ და მოაზროვნე ადამიანებისაგან, რომლებიც გამსჭვალულნი იყვნენ დამოუკიდებლობის სულისკვეთებით, რაც მათ მთლიანად თავიდანვე რევოლუციურ პრინციპებთან აკავშირებდა“²⁶.

ასეთი იყო ძველი არმიის ოფიცერთა კორპუსის სოციალური და პოლიტიკური სახე რევოლუციის წინ და მის დასაწყის ეტაპზე.

არმია მხარს უჭერს განახლებას

§ 1. „ძველი რეჟიმის“ და რევოლუციური განაპის
ბრძოლა არმიისათვის

„ძველი რეჟიმის“ მესვეურები რევოლუციური აზიერების ალაგმვას რეგულარული ჯარების საშუალებით ფიქრობდნენ, ვის დაუპყრდა არმია მხარს — „ძველ რეჟიმს“ თუ განახლებას? ეს რევოლუციის ერთ-ერთი კარდინალური პრობლემა იყო. რევოლუციის ბედისათვის ამას უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა. არმია რევოლუციის მხარეზე აღმოჩნდა, რამაც რევოლუციის გამარჯვების საქმეში უდიდესი როლი შეასრულა. საერთო საზოგადოებრივ უკმაყოფილებას, რომელმაც 1789 წლისათვის კულმინაციურ წერტილს მიაღწია, თავისი ხმა ჯარისკაცებმაც შეუერთეს.

საფრანგეთის მეფე ლუი XVI რევოლუციურ მოვლენათა მსვლელობას ერთგვარი გულგრილობითაც კი შესცქეროდა, თავისი ძალების სიმტკიცეში მას ექვი არ ეპარებოდა, „არმია ჩემია და მე მას როგორც მსურს ისე გამოვიყენებ“, — განაცხადა ეროვნულ კრებაში არმიის ერთგულებაში დარწმუნებულმა მეფემ¹. მოხდა კი პირიქით, ფეოდალური აბსოლუტიზმის ეს უკანასკნელი ციტადელი საიმედო აღარ აღმოჩნდა. „ძველმა რეჟიმმა“ მნიშვნელოვანი ფიასკო განიცადა, არმია, რომელსაც იგი მთელი თავისი არსებობის მანძილზე ხალხის წინააღმდეგ წვრთნიდა, ახლა თავის „მფარველსა“ და „პატრონს“² განუდგა და აშკარად ხალხის მხარეზე დადგა, არმია „რევოლუციისა აღმოჩნდა“ და რევოლუციამ და არა მეფემ გამოიყენა იგი ისე, „როგორც მას სურდა“.

რევოლუციის დიდმა სტრატეგმა მაქსიმილიან რობესპიერმა უკვე რევოლუციის პირველივე დღეებში შესანიშნავად განსაზღვრა არმია და რევოლუციური ხალხის დაახლოების ისტორიული მნიშვნელობა: „თითქოსდა მიწიდან აღმოცენდა, როგორც სასწაული, ყველა კლასის მოქალაქეებთან საგან შემდგარი სამასათასიანი არმია, რომელსაც შეუერთდნენ საფრანგეთის გვარდია, შვეიცარელები და სხვა ჯარისკაცები... ამ ეროვნულმა არმიამ, რომელიც მზიდ იყო ვერსალზე საღაშქროდ, შეძრწუნება გამოიწვია და რევოლუციის გამამარჯვებლის ზედო გადაწყვიტა (ხაზი ჩვენად — გ. კ.)³. რევოლუციის მხარეზე ყველაზე ადრე გადასულმა „საფრანგეთის გვარდიის“ ჯარისკაცებმა რობესპიერის განსაკუთრებული ყურადღება დაიმსახურეს. იგი წერდა: „თქვენ იცით პატრო-

ოტიზმის რაოდენ დიდი მაგალითი უჩვენა ერს საფრანგეთის გეარდიამ, რო... მეღმაც არ მარტო თვით თქვა უარი ტირანისადმი სამსახურზე, არამედ დაარწმუნა სხვა სამხედრო შენაერთები, მიეღოთ ვალდებულება, რათა არასოდეს არ მიემართათ თავიანთი იარაღი ხალხის წინააღმდეგ" ¹.

თანამედროვეებმა შესანიშნავად განსაზღვრეს ტრაგიკული, გამოუვალო მდგომარეობა, რომელიც მეფესა და „ძველ რეჟიმს“ არმიის განდგომის შედეგად შეექმნა. ასე, მაგალითად. ამერიკის შეერთებული შტატების ელჩი მორისი პრეზიდენტ ვაშინგტონს 1789 წლის 29 ივლისს სწერდა: „რევოლუცია დამთავრდა. მე მინდა ვთქვა, რომ მეფე და თავადაზნაურობა დამარცხდნენ: მეფე ლუი XVI-ემ დამსახურებული გაცემილი იწვინა. მას საშუალება მიეცა დარწმუნებულიყო იმაში, რომ არმია თავისუფლების მხარესაა და მარტო ამან მას წინააღმდეგობის ყოველგვარი ძალა წაართვა" ². შედეგთა ელჩი, ნეკერის სიძე, ბარონი ერიკ-მაგნუს სტალ-ჰოლშტაინი 1789 წლის 2 აგვისტოს დეპეშაში აღნიშნავს: „მეფეს ხელიდან გამოეცალა არმია, რომელმაც უარი თქვა ესროლოს ხალხს: ამით მან ყოველგვარი აღმასრულებელი ხელისუფლება დაკარგა. ხალხი არა მარტო მბრძანებლობს, არამედ თავისი განაჩენი თვით მოჰყავს სისრულეში" ³. რევოლუციამდელი საფრანგეთის პოლიტიკური მოღვაწე და მწერალი ვენსან-მარი ვოზლანი (Vaublan) მიუთითებდა, რომ „მონარქიის დაღუპვას ყველაზე უფრო არმიაში არსებული მემამბოხური სულისკვეთება უწყობდა ხელს" ⁴. ფრიალ დაკვირვებული პოლიტიკოსი, რუსეთის ელჩი სიმოლინი მიუთითებდა, რომ არმიის მიერ მიტოვებული ლუი XVI იძულებული გახდა მემამბოხეთა ნება-სურვილს დამორჩილებოდა. მის ერთ-ერთ მოხსენებით ბარათში ვკითხულობთ: „ამრიგად, ეს კეთილი მეფე, რომელსაც ცუდი არავისთვის სურდა, მემამბოხეებისადმი დამორჩილების მკაცრი აუცილებლობის წინაშე აღმოჩნდა, მით უმეტეს, რომ ფრანგულმა გეარდიამ მას ვერაგულად უღალატა და, ამასთანავე, აღარც ვერსალისა და პარიზის გარშემო განლაგებულ ჭარებზე დაყრდნობა შეიძლებოდა" ⁵. სიმოლინს სავსებით სწორად ესმის შექმნილი ვითარება, მისი აზრით, ფრანგული გეარდიის ხალხის მხარეზე გადასვლამ რევოლუციის დააჩქარა ⁶. სიმოლინს რევოლუციის მიერ მეფისა და „ძველი რეჟიმის“ წინააღმდეგ განხორციელებულ ყველაზე უფრო დიდ „ვერაგობად“ არმიის „გახრწნა“. მისი რევოლუციის მხარეზე გადასვლა მიაჩნია. „საფრანგეთის ისტორიაში სხვა მაგალითი არ არსებობს ყველა ქალაქის ბურჟუეზიის ასეთი შეთქმულებისა, რომელიც ყოველგვარი შესაძლებელი საშუალებებით ჭარისკაცთა გზიდან აცდენას ისახავდა მიზნად“, — წერდა იგი თავის მოხსენებით ბარათში, 1790 წლის 30 აპრილს ⁷. აქვე გვსურს მივუთითოთ ორ არსებით შეცდომაზე, რომელთაც სიმოლინი არმიის რევოლუციური როლის შეფასებისას ავლენს. მათზე საუბარი საინტერესოა იმდენად, რამდენადაც შემდგომში ისინი ბურჟუაზიულ ისტორიოგრაფიაში ხშირად იჩენენ თავს. სიმოლინს, რომელიც ვერ ერკვევა რევოლუციის გამომწვევებ კეშმარტ მიზეზებში, არმიის განდგომა რევოლუციის განვითარების უმთავრეს, თითქმის ერთადერთ საფუძვლად მიაჩნია. ამასთანავე იგი არმიის უკმაყოფილების მიზეზს, უპირატესად, ზოგიერთი ოფიცრის შეუფერებელ მოქმედებაში ხედავს. „ექვს არ იწვევს, წერს იგი, რომ ფრანგული გეარდიის რეჟიმანის უკმაყოფილებამ, რაც გამოწვეული იყო მისი მეთაურის ჰერცოგ დიუშატლეს, ამ წვრილმან, უსუსურ და პირველი პიროვნების მიერ, ბიძგი მისცა რევოლუციას და თავისი მაგალითით სხვა შენაერთთა ლალატიც გამოიწვია... საზოგადოება, როგორც ჩანს, დარწმუნებულია, მარშალი დე

ბ ი რ ო ნ ი ცოცხალი რომ ყოფილიყო, ეს პოლკი, რომელიც შესანიშნავად იყო ორგანიზებული, დაუმორჩილებლობით ჩირქს არასდროს არ მოიცხებდა" ¹¹.

გენერალური შტატების გახსნისას ნ ე კ ე რ მ ა განაცხადა: „ჩ ე ვ ნ ჯ ა რ ე ბ ი ს ე რ თ გ უ ლ ე ბ ა შ ი დ ა რ წ მ უ ნ ე ბ უ ლ ნ ი ა რ ა ე ა რ თ" ¹². საფრანგეთის მაშინდელ სახელმწიფო მესვეურთა შორის, ამ ერთადერთ, მეტ-ნაკლებად საღად მოაზროვნე დიდმოხელის ეს განცხადება მაშინ ლიტონ სიტყ-ვებად გაისმა. მეფესა და სასახლის კამარლიას საქმის ასეთი ვითარების წარ-მოდგენაც კი არ სურდათ, მათ ჯიუტად სჭეროდათ არმიის ერთგულებისა. მაგ-რამ სულ მალე ეს ილუზია დაიშხვრა, რაც მთავარია, თვით მონარქი დაეპყვდა არმიის ერთგულებაში. როგორც ცნობილია, ლუი XVI-ემ ბასტილის აღების შემდეგ დაუყოვნებლივ გაიწვია პარიზისა და ვერსალის ირგვლივ განლაგებუ-ლი სამეფო ჯარები. საინტენეტალურად განწყობილმა ისტორიკოსებმა ბრმად ირწმუნეს მეფის განცხადება, თითქმის მას ფრანგთა სისხლის დაღვრა არ სურ-და. ნამდვილად კი აშკარაა, რომ მეფემ ეს გადაწყვეტილება, როგორც ეტყობა იმიტომ მიიღო, რომ ჯარის იმედი აღარ ჰქონდა. გრაფ დ'არტუასადმი 1789 წლის იელისს გაგზავნილი წერილი სწორედ ამაზე მეტყველებს. „ჩემო ძვირფა-სო ძმაო, სწერდა მეფე დ'არტუა გრაფს, მე დავეთანხმე თქვენს დაჟინებით თხოვნას და ზოგიერთ ერთგულ ქვეშევრდომის განცხადებას (იგულისხმება გა-დაწყვეტილება ჯარების დახმარებით ეროვნული კრების გარკვევისა და რევო-ლუციის ჩახშობის შესახებ — გ. კ.), მაგრამ მე ამ დროის განმავლობაში საფუძ-ვლიანად ვიფიქრე: მიმდინარე მომენტში წინააღმდეგო-ბის გაწევა მონარქიის დანგრევაში მიგვიყვანდა, ეს იქნებოდა ყველა ჩვენგანის მოსპობა, გავაუქმე ყველა ჩემი ბრძანება. ჩემი ჯარები დატოვებენ პარიზს; მე უფრო ნაკლებად რადიკალურ ზომებს მივმარ-თავ...“ ¹³ ამ განცხადებაში ყველაფერი სწორეა, გარდა ერთი ფრაზისა „ჩემი ჯარები“; არმიის განდგომა უკვე პოლიშინელის საიდუმლოებას წარმოადგენდა, საზოგადოების ფართო ფენებისათვის ეს ჩვეულებრივი ქვეშაირიტება გახდა. დოფინელი რიგითი მოქალაქე ქალი, მაღამ ჟიულიენი სწერდა თავის შვილს: „მოღალატეთა ხელთ მყოფი ჯარები ჩვენს მტრებს სიამაყესა და იმე-დებს უნერგავენ. ჩვენი ხსნა არმიაშია; თავისუფლების ჯარისკაცები ამიერიდან დესპოტების თანამშრომ-ლებად და შურისმგებლებად ველარ დარჩებიან“ ¹⁴.

„ძველი რეჟიმის“ მესვეურთათვის არმიის განდგომა ყველაზე უფრო მტკივნეულად იქნა განცდილი. სამეფო რეჟიმანებში მიმდინარე მღელვარება-თა შესახებ ეროვნულ კრებაში წარდგენილ ერთ-ერთ ანონიმურ მოხსენებით ბარათში ეკითხულობთ: ყველა არეულობათა შორის, რომელთაც დიდი იმპე-რია ანარქიამდე შეუძლიათ მიიყვანონ, ყველაზე საშიშია არეულობა, რომელიც ჯარების უდისციპლინობაში და არმიის მიერ თავის მოვალეობის დავიწყებაში მდგომარეობს ¹⁵. არმიის განდგომით სასოწარკვეთილებაში მყოფი მეფის დავა-ლებით ეროვნული კრების სამხედრო კომიტეტს და სამხედრო მინისტრს 1790 წლის 6 აგვისტოს წარედგინა მოხსენებითი ბარათი (ატორი ანონიმურია) ¹⁶, სადაც არმიის მღელვარების დაუყოვნებლივ აღმოფხვრის შესახებაა ლაპარაკი, წინააღმდეგ შემთხვევაში დაიღუპება სამშობლო, ტახტი... მისი ჯილდებულებობა მოითხოვს არმიაში დისციპლინის განმტკიცებას; კრების ზო-ერ არმიაში დანერგილი სიახლენი უნდა განხორციელდეს რეჟიმანებში უმკაც-რესი დისციპლინის განმტკიცების პირობებში... მეფე უსაყვედურებს კრებას იმას, რომ მან არმიას ზედმეტი, თანაც „ახირებული“ თავისუფლება მისცა, რაც

„საფრანგეთის ინტერესებისათვის საზიანოა... ჩვენი რეჟიმანები თვითნებობის სულა მორცხა, ... და მეფეთა შორის საუკეთესოს (ლუი XVI — გ. კ.) გულს უკლავს არმიაში ამ დამლუპებელ უწყსრიგობათა არსებობა. აქამდე მეფეს იმედოქმონდა, რომ ოფიცრები, აღმზისტრაცია და განსაუთრებით კი ერის წარმომადგენლები შეძლებდნენ წესრიგის აღდგენას... მაგრამ უბედურება მატულობს, ბორცტმოქმედება სულ უფრო და უფრო იზრდება, საქმე უკვე ერთ რომელიმე კორპუსს კი არა, არამედ მთელს არმიას ეჭება, მარტო სტრანსბურგში შეიღი პოლკი ასცდა სწორ გზას, აქ უოველი პოლკი სამ დეპუტატს ირჩევს. გაიხსენეთ ისტორია, — ურჩევს მოხსენებითი ბარათის ავტორი ეროვნული კრების დეპუტატებს, — მსგავსმა ექსცესებმა რომის იმპერიატ კი დაღუპეს და ჯარისკაცთა თავაშვებულობისაგან მეზობელი ხალხებიც დაზარალდნენ. ავტორი მოუწოდებს კრებას: „გაიხსენეთ და სათანადო დასკვნები გამოიტანეთ საფრანგეთის წარმომადგენლებო, შეაჩერეთ ამ ინსურექციის ტალღა, სანამ საამისო ძალა შეგწევთ, სანამ გვიან არ არის! სამხედრო ძალა საერთო ნებისყოფის გამომხატველ ძალად არ უნდა იქცეს“, ანუ აღამიანური ენით რომ ვთქვათ, იგი რევოლუციას არ უნდა აპყვეს. არმიას არ შეიძლება ჰქონდეს რაიმე დამოუკიდებელი საკუთარი ნებისყოფა; იგი უნდა იღვეს, „ვითარცა ქვის ბუნებრივი ლოდი, ვითარცა მთა“ და უნდა ელოდოს, სანამ კანონი მას მოქმედებისაყენ მოუწოდებს; ავტორის მიხედვით ბრმა მორჩილების („მშვიდი, წყნარი მორჩილება“) გარეშე არმია ვერ იარსებებს. წინააღმდეგ შემთხვევაში გვეყოლება როგორც შინ, ისევე გარეთ, გამოუსადეგარი, საშიში ძალა. მისი აზრით, სამშობლოსა და ტაბტის გადასარჩენად საჭიროა მიღებულ იქნეს რაც შეიძლება სწრაფად, უმკაცრესი სამხედრო კოდექსი. ეს უფრო საჩქაროა, ვიდრე სამოქალაქო გარდაქმნები, ვიდრე სამოქალაქო კოდექსები. თუ „აქტიურობა სამოქალაქო კანონისა თუნდაც ერთი წუთით დაიფიწყებს ჯარში დისციპლინის საკითხს, ეს გამოიწვევს ირგვლივ ყველაფრის წაღვეკას“. აქ გადაკვრით თვით სამოქალაქო გარდაქმნათა არასასურველობაზეა ლაპარაკი, სამოქალაქო ხელისუფლება, პირველ ყოვლისა, თვით არ უნდა მოიშალოს, უნდა იყოს დისციპლინიზებული და მტკიცე, რათა შეეძლოს არმიის შენარჩუნება იმისათვის, რომ „ირგვლივ ყველაფერი არ წაიღვეს“. რადგან, — ირწმუნება ავტორი, — „ანარქისტები“, „ბოროტმოქმედნი“ ანუ რევოლუციონერები თავის „დამანგრეველი მისიის“ განხორციელებას ხომ არმიის „გახრწნით“ იწყებენ. „კონსპირატორებმა“ (რევოლუციონერებმა — გ. კ.) კარგად იციან, — ვკითხულობთ რევოლუციის დროს გამოქვეყნებულ ერთერთ რომალისტურ პამფლეტში, — რომ რევოლუციის მოსახდენად აუცილებლად საჭიროა არმიის მხარდაჭერა უზრუნველყო და ამ „გაიძვერებმა“ სათანადო ნაბიჯებიც გადადგეს. პირველ რიგში მიზანში ამოიღეს ის სამხედრო შენაერთები, რომლებიც მონარქიის უმთავრეს დასაყრდენს წარმომადგენდნენ, მათ იწყეს „სამეფო რეჟიმანების“ გადაბირება¹⁷. მეორე რომალისტური პამფლეტის¹⁸ ავტორის თქმით, საუბედუროდ, მათ არმიაში პოვეს „უღირსი სულები“, „მხდალი დეზერტირები“, რომელთაც ფიცი გასტეხეს, დაუჭერეს „აგიტატორებს“, მონარქიას განუდგნენ და რევოლუციის დამცველთა რიგებში აღმოჩნდნენ.

საფრანგეთის დიდი რევოლუციის სტრატეგებმა სწორად განაზღვრეს რევოლუციის წარმატების საქმეში არმიის როლი. მათი განწყობა კარგადაა გამოხატული დამფუძნებელი კრების დეპუტატის შარლ შაბრუის შემდეგი სიტყვებით: „რევოლუცია არაა დასრულებული, თუ იგი არმიის არ შეხები. და თუ იგი არ დასრულებულა, მა

შინ თქვენ არაფერი გაგიკეთებიათ¹⁸. ნიშანდობლივია, რომ არმიისათვის ბრძოლა „ძველი რეჟიმის“ მესვეურთა და „განახლების“ მომხრეთა შორის რევოლუციის პირველივე დღეებიდან დაიწყო.

რევოლუციური არმიის საქმიანობა რომ რევოლუციურმა მთავრობამ უნდა წარმართოს, რევოლუციური სტრატეგიის ეს ერთ-ერთი ძირითადი კანონი საფრანგეთის რევოლუციის ხელმძღვანელთათვის ცნობილი იყო. რევოლუციის დასაწყის ეტაპზე „რევოლუციური მთავრობა“ ამ სიტყვის სრული მნიშვნელობით ჭერჭეროვით სახეზე არაა, მის ფუნქციას, მხოლოდ ნაწილობრივ, ასრულებს ეროვნული კრება. მის გვერდით უკვე ყალიბდება რევოლუციური ხელმძღვანელობის ახალი შტაბი, ასე ვთქვათ, „მეორე ხელისუფლება“, საზოგადოებრივ-რევოლუციური ორგანიზაციები, პოლიტიკური კლუბები, რომლებიც არმიის რევოლუციურ აღზრდას თავიდანვე დიდ ყურადღებას უთმობენ, სწორედ მათ მისცეს დასაბამი არმიის ფართო სააგიტაციო საქმიანობას, რომელიც შემდგომ მთელ სისტემად ჩამოყალიბდა და „არმიის პატრიოტიზაციის“ პოლიტიკის სახელითაა ცნობილი.

არმიისა და რევოლუციის ურთიერთობის საკითხი პრაქტიკულად ეროვნული კრების წინაშე პირველად 1789 წლის 23 ივნისს დაისვა. ცნობილია, რომ, როცა ლუი XVI 1788 წელს გენერალური შტატების მოწვევას დათანხმდა, მას საქმე მეტად მარტივად ეჩვენებოდა: იგი ფიქრობდა, რომ გენერალური შტატების მეშვეობით ფინანსური კრიზისიდან თავს დაიხსნიდა, ახალ გადასახადებს აკრფელა, შემდეგ კი კრებას დაითხოვდა. მაგრამ მოვლენათა მსვლელობა სულ სხვა გზით წარიმართა. 1789 წლის 17 ივნისს მესამე წოდების დეპუტატებმა თავი „ეროვნულ კრებად“, ანუ საფრანგეთის ერის სახელით მოქმედ უმაღლეს საკანონმდებლო ორგანოდ გამოაცხადეს. მათ თავიანთ საქმიანობას აშკარად რევოლუციური მიმართულება მისცეს და არსებული სისტემის ძირფესვიანი გარდაქმნა დაიწყეს მიზნად. მეფე, სასახლის კამარილია და თავდაზნაურობა შემოთავაზებული იყვნენ მესამე წოდების დეპუტატთა ამ რევოლუციური საქმიანობით, ამიტომ გადაწყვიტეს დაუყოვნებლივ აღმოეფხვრათ იგი. 20 ივნისს, როცა მესამე წოდების დეპუტატები შიდაგნენ შენობას (ე. წ. მცირე გასართობთა დარბაზს), სადაც ეროვნული კრების სხდომები მიმდინარეობდა, მათ შესასვლელი დახურული დახვდათ, ხოლო შენობას გარს ჭარი ერტყა. დეპუტატებს გამოუცხადეს, რომ 23 ივნისისათვის დანიშნულია სამეფო სხდომა, ამიტომ, უნდა ჩატარდეს დარბაზის სათანადო მომზადება-შეკეთება. ფრანგი ხალხისათვის ნათელი გახდა სამეფო ხელისუფლების კონტრარევოლუციური განზრახვა, რომელიც ეროვნული კრების ჩანასახშივე მოსპობას ითვალისწინებდა იგი გვერდშა ამოუდგა თავის დეპუტატებს და მათი დაცვა ითავა. ეროვნული კრების დეპუტატებმა გამონახეს ცარიელი შენობა, ე. წ. ბუთის სათამაშო დარბაზი (მანეჟი) და იქ განაგრძეს თავიანთი საქმიანობა. შენობას იცავდა პარიზისა და ვერსალის მოქალაქეთა დიდი მასა. აქ ჩატარდა ისტორიული სხდომა. ხალხის მხარდაჭერით წაქეზებულმა მესამე წოდების დეპუტატებმა ფიცი დადეს არ დაშლილიყვნენ, სანამ არ გამოიმუშავენდნენ სახელმწიფოს კონსტიტუციას. მეორე დღეს დეპუტატებს ეს დარბაზიც დახურული დახვდათ, მაშინ ისინი ხალხის თანხლებით წმინდა ლუის ეკლესიაში შევიდნენ. ამ შეკრების ერთ-ერთი მონაწილე იგონებდა: „ამაღლელებელი იყო იმის ყურება, თუ როგორი ყურადღებით ექცეოდა ხალხი თავის დეპუტატებს. მათ გარეკეს „ბრბო“ და დეპუტატებისათვის გასასვლელი გაწმინდეს; მოჰქონდათ მათთვის სკამები, მკერდით იცავდ-

ნენ დეპუტატებს, რომლებსაც ხალხის მასის მოზღვაების გამო გარკვეული საფრთხე ელოდათ”²⁰.

23 ივნისს მეფემ მოიწვია სამივე წოდების წარმომადგენელთა გაერთიანებული სხდომა. ლუი XVI-ემ „თვითმარქვია“ ეროვნული კრების დაშლა ბრძანა და მის მიერ მიღებული ყველა გადაწყვეტილება გაუქმებულად გამოაცხადა. ამასთანავე მან წინადადება მისცა წოდებებს კელავ არსებული წესისამებრ ცალ-ცალკე შეკრებილიყვნენ შესაბამის პალატებად. პირველი და მეორე წოდების წარმომადგენლები დაუყოვნებლივ დაემორჩილნენ მეფეს და, მასთან ერთად, დარბაზს. მესამე წოდების დეპუტატები ადგილიდან არ დაიძრნენ. გამოჩენილმა ფრანგმა მეცნიერმა, ასტრონომმა ბაიშ, რომელიც ივნისის დასაწყისში ეროვნულმა კრებამ თავის თავმჯდომარედ აირჩია, ეროვნული კრების სხდომა გახსნილად გამოაცხადა. დარბაზში გამოცხადდა სასახლის ობერ-ცერემონიამისტრი მარკიზი დე ღრეზე, მან წინადადება მისცა მესამე წოდების დეპუტატებს დამორჩილებოდნენ მეფის ბრძანებას. საერთო სიჩუმეში გაისმა მესამე წოდების ერთ-ერთი ლიდერის, ჟორესის თქმით, „კონსერვატიული ბანაყის გენიალური პოლიტიკური მოღვაწის“, — მირაბოს ომხიანი ხმა. მან წარმოსთქვა საყოველთაოდ ცნობილი ისტორიული სიტყვა, რომელიც ასე დაამთავრა: „... თუ თქვენ დაგვაღეს აქედან წასვლა გვაძლუთ, თქვენ ამისათვის ძალის გამოყენების ნებართვა უნდა ითხოვოთ. წადით და მოახსენეთ თქვენს ბატონს, რომ ჩვენ აქ შეკრებილი ვართ ხალხის ნებით და ჩვენს ადგილებს მხოლოდ ხიშტიის ძალისაღმიდამორჩილების შედეგად დავტოვეთ“...²¹

მოვლენათა ღრმა ანალიზის უნარით აღჭურვილი, დიდი მასშტაბის პოლიტიკოსის, მირაბოს ეს სიტყვები უბრალოდ მჭერმეტყველების ნაყოფი როდი იყო. მან, როგორც ჩანს, სწორად განსაზღვრა არმიის განწყობა და მხოლოდ ამის შემდეგ გაუგზავნა მეფის ხელისუფლებას ესოდენ გაბედული გამოწვევა. გამოწვევა მეფემ ვერ მიიღო. ამჟერად იგი იძულებული გახდა უკან დაეხია და ეცნო ეროვნული კრების არსებობა, რომელიც მისი ნების გარეშე შეიქმნა.

ამ გამარჯვების ძირითადი საწინდარი იყო ის, რომ კრების ზურგს უკან რევოლუციურად განწყობილი ფრანგი ხალხი და მასთან ერთად არმიაც იდგა. ეს პირველი, ჰემმარიტად მნიშვნელოვანი გამარჯვება მოპოვებულ იქნა ხალხისა და არმიის ერთიანობის შედეგად.

„ჩვენ ვიწყებთ აღამიანთა ისტორიას“, წარმოსთქვა მირაბომ 1789 წლის 27 ივნისს²². ეს თავისებური რევოლუციურ-საპროგრამო განცხადება, აღამიანთა კატეგორიაში, რასაკვირველია, ჯარისკაცებსაც გულისხმობდა. იმავე მირაბომ, 8 ივლისს, იმ მომენტში, როცა მეფე პარიზისა და ვერსალის შიდამოგებში თავს უყრიდა არმიას და ეროვნული კრების გარეკვას ამზადებდა, კრების სხდომაზე თქვა: „მოუხედავად სამხედრო დისციპლინისადმი ბრმა მორჩილებისა, ჯარისკაცებს არ შეუძლიათ დაივიწყონ ვინა ვართ ჩვენ (ე. ი. დამფუძნებელი კრების დეპუტატები — გ. კ.). ისინი დარწმუნდებიან, რომ ჩვენ მათი შეგობრები და მახლობლები ვართ, ჩვენ ერთ ოჯახს წარმოვადგენთ. ჩვენ ვზრუნავთ მათთვის ყველაზე უფრო ძვირფასი ინტერესებისათვის, რადგანაც ისინი (ჯარისკაცები — გ. კ.) შეადგენენ ნაწილს ერისას, რომელმაც ჩვენ თავისი თავისუფლების, საკუთრებისა და ღირსების დაცვის საქმე მოგვანდო“²³. ამრიგად, მირაბო არმიის პრობლემას განსაკუთრებით აუცილებელ და საჭირობოროტო ამოცანათა რიგს მიაკუთვნებდა. რაც მთავარია, მან ჯარისკაცის სოციალური მდგომარეობის სრულიად ახლებური განსაზღვრა

მოგვცა „ძველი რეჟიმის“ მიერ საზოგადოებისაგან მოკვეთილი, „ტრიანთა ავტორიტეტად“ ქცეული ჯარისკაცი „ერის ნაწილად“ წარმოგვიდგინა; აქვე დასმულია აგრეთვე მეორე, — ბრმად მორჩილები, ფრიალ საკირბოროტო საკითხი. თავისთავად იგულისხმებოდა, რომ ჯარისკაცის ერის ნაწილად გამოცხადება, ამავე დროს, ძველ არმიას დაკანონებული „ბრმად მორჩილების“ პრინციპის უაჩუფასაჲ ნიშნავდა²¹. როგორც ვხედავთ, საფრანგეთის რევოლუციის უკვე დასაწყის ეტაპზე არმიის პრობლემა ფართოდაა დასმული და არმიასი გაბატონებული პრინციპების აბსოლუტურ შეცვლას ითვალისწინებს. რევოლუციის წინაშე იდგა მნიშვნელოვანი ამოცანა. მას უნდა წაეშალა საზღვარი ხალხსა და არმიას შორის, რომელსაც ესოდენ გულმოდგინეობით ქმნიდა „ძველი რეჟიმი“.

მირაბო არ ცდებოდა. არმიის სახით განახლების მესვეურებმა ჰუმბარტი მოკავშირე პოვეს „ჩვენ დესპოტიზმის იარაღი არასოდეს არ ვყოფილვართ, კვითხულობთ ჯარისკაცთა ერთ-ერთ პეტრეაში, 14 ივლისს შემდეგ თავისუფლების ჯარისკაცები ვართ: 1789 წლის ამომარჩევლებმა ჩვენში პოვეს მამაცი განმახორციელებელი იმ კანონებისა, რომელთაც მათ პატრიოტიზმი უკარნახებს: ჩვენ მათ თან ვახლდით ყველგან, სადაც წესრიგის აღდგენა იყო საჭირო“²². არმიასი არსებული განწყობა შესანიშნავად გამოხატა რიგითმა ჯარისკაცმა, დრეგუნმა, მარკანმა. იგი მიუთითებდა, რომ არმიას თვალები აეხილა, რომ მან შეიცნო ტრიანების მიერ დაგებული ვერაგული ქსელი; არმიის დიდი ნაწილი დარწმუნდა, რომ მონარქიას ხალხისათვის მხოლოდ უბედურება მოაქვს და სხვ.²³ „ჩვენ ვართ არმიები მხოლოდ აღამიანის უფლებათა დაცვისა“, — დაასვენა მან. საინჟინრო ჯარების მიერ კრებისადმი წარდგენილ ერთ-ერთ პეტრეაში კვითხულობთ: „ჯარისკაცი სამხედრო სამსახურისათვის იგივეა, რაც ხალხი ერისათვის“, „ფრანგი ერის განთავისუფლება. აგრეთვე, არმიის განთავისუფლება და ნაციონალიზაცია უნდა იყოს“²⁴.

ამრიგად, განახლების იდეოლოგიები არმიის გარდაქმნისას, უპირველეს ყოვლისა, ახალი ტიპის ჯარისკაცის, ჯარისკაც-მოქალაქის შექმნისათვის იბრძვიან. ამასთანავე მათ სურთ დააწესონ ჰუმანური, შეგნებული დისციპლინა, რომელიც გამოირიცხავს ძველ არმიასი არსებულ სიმკაცრესა და ბრმა მორჩილებას. ეს მით უფრო საჭირო იყო. რადგან მეფე და „ძველი რეჟიმის“ ყველა მესვეური ცდილობდნ თავიანთი პოზიციები დამონებულ სამხედრო ძალაზე დაყრდნობით შეინარჩუნონ. მოქალაქე ჯარისკაცისათვის ბრძოლა მხოლოდ ვიწრო, სამხედრო მშენებლობის ამოცანებთან დაკავშირებული საკითხი როდია. იგი არმიის გარდაქმნის ფართო პროგრამის განხორციელების სფეროში თავსდება. ესაა ბრძოლა ძველი ფეოდალურ-აბსოლუტისტური სისტემის წინააღმდეგ, რომელიც ძველი ჯარისკაცის შენარჩუნებას ცდილობს. ამრიგად, არმიის პრობლემა კლასობრივი ბრძოლის ასპექტში განიხილება და რევოლუციის წინაშე მდგარ ამოცანათა შორის ერთი პირველთაგანია.

§ 2. არმია რევოლუციის მხარეზე

განახლებისადმი ერთგულების პირველი გამოცდა საფრანგეთის არმიამ 1789 წლის ივლისის პირველ ნახევარში დაიჭირა, როცა რევოლუციის ბედ-ილბალი ბეწვზე ეკიდა და კონტრარევოლუციის გამარჯვება მოსალოდნელი იყო. ივნისის თვეში წარუმატებლობის შემდეგ მეფემ და რეაქციულმა ძალებმა რე-

ვოლუციის ჩახშობის ახალი გეგმა შეიმუშავეს. პარიზსა და ვერსალის გარშემო თავმოყრილ იქნა სამეფო რეგულარული ჯარების დიდძალი რაოდენობა. ჯარები განალაგეს სენ-დენიში, სენ-კლუში, სევრში და პარიზთან უშუალოდ მდებარე მარსის ველზე (მოედანზე). აღსანიშნავია, რომ აქ თავმოყრილ 19 რეგიმანტიდან უმეტესობა უცხოური იყო („Sais-Samaden“, „Chateauvieux“, „Diesbach“, „Esterhazy“, „Royal-Suisse“, „Royal-Allemand“, „Alsace“, „Hessen-Darmstadt“, „Romains“, „Royal-Pologne“ და სხვ.). როგორც ჩანს, ფრანგულ შენაერთებს ნაკლებად ენდობოდნენ². მეფეს მათი დახმარებით სურდა ეროვნული კრების გარეკვა, რომელმაც 9 ივლისს დამფუძნებელი კრების სახელი მიიღო, ანუ ახალი საზოგადოებრივი სისტემის დამკვიდრება და შესაბამისი კონსტიტუციის მიღება განიზაზხა.

არმიის „ძველი რეგიმისაგან“ განდგომა უკვე 1789 წლის ივნისის თვიდან დაიწყო. მოხდა ის, რაც მოსალოდნელიც იყო: არმია რევოლუციისა და ხალხის მხარეზე აღმოჩნდა, ხოლო ოფიცრობა, ძირითადად რეაქციისა და კონტრარევოლუციის ავანგარდში ჩადგა. ეს გასაგებია, რადგან ოფიცრობის აბსოლუტური უმრავლესობა, სოციალური წარმოშობით პრივილეგირებულ, თავდაზნაურულ წოდებას ეკუთვნოდა და, ცხადია, „ძველი რეგიმის“ დამცველთა რიგებში რჩებოდა. პატრიოტი ჯარისკაცები აღარ ემორჩილებიან ოფიცრებს და აძევებენ, აპატიმრებენ, ზოგჯერ ხოცავენ კიდეც მათ. „ძველი რეგიმის“ წინააღმდეგ და ხალხის ინტერესების დასაცავად პირველი დროშა „ფრანგული გვარდიის“ (garde française) რეგიმანმა აღმართა. ეს ფრიალ ნიშანდობლივია: რევოლუციურად განწყობილი აღმოჩნდა არმიის არა რომელიმე ჩვეულებრივი შენაერთი, არამედ პრივილეგირებული გვარდიის ნაწილი. ეს ფაქტი ნათელყოფს იმას, თუ, საერთოდ, რაოდენ რევოლუციურად იყო განწყობილი საფრანგეთის არმია საკმარისი გახდა პირველი დარტყმა ძველ სახელმწიფოებრივ მანქანაზე, მის მიერ სისუსტის გამოვლენა, რომ ჯარისკაცთა მასა, რომელიც ამ მანქანის დასაცავად იყო განკუთვნილი და გაწვრთნილი, მის წინააღმდეგ გამოსულყო. ძველი წოდებრივი რეგიმის დანგრევასთან ერთად დღის წესრიგში დადგა ძველი წოდებრივი, „კასტური“ არმიის ლიკვიდაციის საკითხი.

არმიაში გაჩაღებული ეს მოძრაობა არ უნდა წარმოვიდგინოთ როგორც რაღაც ვიწრო, სპეციალურად სამხედრო მოძრაობა. ეს იყო საერთო-სახალხო მოძრაობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი გამოვლენა. ხალხი და არმია ერთი საერთო მტრის — ფეოდალიზმისა და ფეოდალური აბსოლუტიზმის წინააღმდეგ ამხედრდა.

კონტრარევოლუციის ზრახვები ყველასათვის ნათელი იყო; ეროვნული კრება და, საერთოდ, რევოლუციის საქმე სერიოზული საფრთხის წინაშე იდგა. მაგრამ მესამე წოდების დეპუტატთა შორის დაბნეულობა და პანიკა ოდნავდაც არ იგრძნობოდა. მათ, უპირველეს ყოვლისა, ხალხის იმედი ჰქონდათ და ამასთანავე დარწმუნებულნი იყვნენ, რომ არმიაც განახლებას დაუპყრდა მხარს ამასთან დაკავშირებით ძალიან საინტერესოა ეროვნული კრების დეპუტატის გი-ჟან-ბატისტ ტარჟეს საუბარი ინგლისელ მოგზაურ ექიმ ედვარდ რიგბისთან. ტარჟეს უთქვამს, რომ კრიზისი სწრაფად მწიფდება, მეფე და სამეფო კარი უკიდურესობამდე მივიდნენ. მას და კრებას კარგად ესმით მათი განზრახვა: თავი დააღწიონ კრების კონტროლს, ბოლო მოუღონ ხალხის მზარდ წინააღმდეგობას, ფინანსურ კრიზისს, სახელმწიფოს გაკოტრების გამოცხადების გზით. „ჩვენ ყველანი, — განაცხადა ტარჟემ, — მირაბო, ლაფაიეტი

და მე, პროსკრიბციულ სიაში ვწერივართ. მაგრამ გეჭერა ხალხისა და გვაქვს, არც თუ უსაფუძვლო იმედი იმისა, რომ არმია იქნება ჩვენს მხარეზე იქნება (ხაზი ჩვენია — გ. კ.). ჩვენ ვიცით. თუ რა უგუნურობა მართავს სამეფო კარს, ვიცით ისიც, რომ მთავრობას საკმარისი ძალები (სამხედრო — გ. კ.) არ გააჩნია. ამდენად გვაქვს სრული უფლება იმედი ვიქონიოთ, რომ ბრძოლა ხალხის სასარგებლოდ დამთავრდება... ყველა ერთად, ვითარცა კორპორაცია (ეროვნული კრება — გ. კ.) ვინარჩუნებთ სიმშვიდეს და სიმტკიცეს“²⁰.

ივლისის სახალხო მღელვარებათა დაწყების მომენტში რიგები და მისი თანმხლები სამი ინგლისელი „ფრანგულ თეატრში“ (Théâtre Français) იმყოფებოდნენ. შექმნილი ვითარების გამო სპექტაკლი გადაიდო. თეატრიდან გაოსტოსას. წერს რიგები, შევიტყვევთ, რომ ნეყერი გადააყენეს და შედგა ახალი მთავრობა, რომელმაც მტკიცედ გადაწყვიტა მეფის შეუზღუდავი ხელისუფლების შენარჩუნება. ერთ-ერთმა პარიზელმა ინტელიგენტმა, განაგრძობს რიგები, რომელმაც ეს ცნობები მოგვაწოდა, დამატებით შემდეგი გვითხრა: „ჩვენთვის ყველაფერი ნათელია, ზეალ გამოაცხადებენ სახელმწიფოს გაკორტებას და ხალხის დასამშვიდებლად გამოიყენებენ ხიშტების ძალას... მაგრამ, დაუმატა მან, — ფრანგი ხალხი არ დაუშვებს ამას. იძულებას ამიერიდან ძალა აღარ ექნება (აქ მოსაუბრე პარიზელი, როგორც ჩანს, იძულების იარაღის — არმიის განწყობას გულისხმობს — გ. კ.), პარიზი სიმამაცის მაგალითს გვიჩვენებს და თქვენ ინგლისელები, თავისუფლების დამცველებად რომ ხართ ცნობილი, ალბათ სულ მალე ბრძოლის მოწმენი გახდებით“²¹.

აშკარად ჩანს, რომ საფრანგეთის ოფიციალური თუ არაოფიციალური საზოგადოებრივი აზრი წარმატებას პროგრესულ ძალებს უწინასწარმეტყველებს და ამის უმთავრეს საწინდარს არმიისა და ხალხის ერთიანობაში ხედავს. საინტერესოა, რომ ეს ვითარება პარიზში მყოფ უცხოელთათვის ნათელია. იმჯერად პარიზში ჩასული ამერიკელი მოქალაქე მორისი (1792 წლიდან აშშ ელჩი) 1 ივლისს ჟონ ჯეისადში გაგზავნილ წერილში აღნიშნავს: „სამეფო კარმა პარიზის ახლოს, მარშალ ბროლის მეთაურობით, ბანაკად 25.000 კაცი განალაგა. მას პირადად არ ვიცნობ და არ შემიძლია განესაჯო, თუ რა უნარს გამოიჩენს იგი. მაგრამ ჩემს ხელთ არსებულ ცნობებით იგი ვერასოდეს ვერ შეძლებს აიძულოს თავისი არმია ხალხის წინააღმდეგ იმოქმედოს. კორპუსის გვარდიელები, როგორც უცნაურადაც არ უნდა მოგვეჩვენოს ეს, მესამე წოდების ისეთივე მხურვალე მომხრენი არიან, როგორც ყველა სხვა. გამოდის, რომ მონარქს, სწორედ მაშინ, როცა ამას არ ელოდა, მახვილი ხელიდან გაუსხლტა“²². ამავე აზრს ავითარებს იგი 1789 წლის 4 ივლისს ულიამ კერმაიკელისადმი წერილშიც. „საფრანგეთის არმია, რამდენადაც ვიცი, თავისი თანამემამულეების წინააღმდეგ არ გაილაშქრებს; ხოლო უცხოელთა რეჟიმანები მრავალრიცხოვანნი არ არიან და სეროზულ ყურადღებას არც იმსახურებენ. ამ ქალაქის მოსახლეობა მიდის იმ გზით, რა გზითაც თავის გარიჟრაჟზე ამერიკის წინააღმდეგობა მიდიოდა. ჯერ კიდევ სამი თვის წინ ჟარისკაცის დანახვა მათში თრთოლვას იწვევდა. ახლა ისინი მთელ რეჟიმანებზე თავდასხმის შესახებ ლაპარაკობენ, და მართლაც ხშირად აქვს ადგილი უცხოურ პოლკებთან შეტაკებას...“²³ მორისს სჯერა ფრანგი ხალხის გამარჯვებისა. „ეს ერაეროპაში ყველაზე ძლიერი და ბედნიერი იქნება, — სწერს იგი ჟორჟ ვაშინგტონს. — მიუხედავად იმისა, რომ მან თავისი პირველი სამხედრო ნათლობა ტრიუმფით აღნიშნა (14 ივლისის გამარჯვება — გ. კ.), ეშინობ, რომ ეს უკა-

ნასკნელი არაა იმ ბრძოლათა შორის, რომელიც მან საბოლოო გამარჯვების მისაღწევად უნდა აწარმოოს“.³³

გენერალური შტატების გახსნის დღიდანვე მოყოლებული პარიზის ქუჩები, მოედნები, ყაფები, პარკები სახალხო სტიქიური მანიფესტაციებისა და მიტინგების ასპარეზად იქცნენ. განსაკუთრებით გამოირჩეოდა მოედანი პალე-როი-ის სასახლის წინ, რომელიც მოლიბერალო პერცოვ ლუი-ფილიპ-ეოზეფ ორლეანელს ეკუთვნოდა. ამ მოედანზე საკმაოდ მერკანტილურ პერცოვს გამართული ჰქონდა სამიკიტნოები და სხვა გასართობი დაწესებულებები, რომლებიც მას დიდ შემოსავალს აძლევდნენ, რევოლუციის პირველსავე დღეებში პალე-როი-ის მოედანი გადაიქცა პარიზის მოქალაქეთა თავშეყრის ადგილად. აქ იმართებოდა იმპროვიზებული მიტინგები, მანიფესტაციები, სიტყვებით გამოდიოდნენ ორატორები და სხვ. ეს იყო საფრანგეთის საზოგადოებრივი აზრის თავისებური გენერალური შტაბი. აქ ამოქმედდა ფრანგი ხალხის რევოლუციური ინსტინქტი, რომელიც შემდეგ მრისხანე ძალად იქცა და რევოლუციის უდიდესი გასაქანი მისცა. პარიზის ქუჩებში გამოფენილ, რევოლუციურად აღზნებულ მოქალაქეთა შორის საფრანგეთის სამეფო არმიის წარმომადგენლებიც იყვნენ. მოქალაქეთა და ჯარისკაცთა დამობილგება მასობრივ ხასიათს ღებულობს. ხალხმა და მემარცხენე პრესამ მათ მხარეზე გამოსულ სამხედრო პირებს უწოდეს „სამშობლოს ჯარისკაცები“, რაც სულ მალე პატრიოტულ, საპატიო წოდებად იქცა. ახალგაზრდა მგზნებარე რევოლუციონერის კამილ დეპულენის სიტყვით მოხიბლულმა პატრიოტმა მოქალაქეებმა მას წინამძღოლობა შესთავაზეს, „მე არ მსურს უფროსობა, მიმართა მათ კამილმა, მხოლოდ ერთი მინდა, ვიყო „სამშობლოს ჯარისკაცი““. „სამშობლოს ჯარისკაცთა“ შორის, ყველაზე უფრო ხშირად, „ფრანგული გვარდიის“ აზოვან ჯარისკაცებს ვხედავთ, რომლებიც თითქმის ყველა სახალხო მანიფესტაციისა თუ შეკრების აქტიური მონაწილენი იყვნენ. ჯარისკაცები თვით იკავებდნენ ტრიბუნებს და მგზნებარე ორატორების როლში გამოდიოდნენ. ემიგრანტი დ'ეგილა ერთ-ერთი მანიფესტაციის ორატორად პარიზის ბატალიონის სერჟანტს (un sergent du bataillon provincial de Paris) ასახელებს.³⁴

23 ივნისს ლუი XVI-ემ გამოაქვეყნა სპეციალური ორდონანსი, რომლითაც იუწყებოდა, რომ იგი ძალაში ტოვებს არმიის ძველ ორგანიზაციას. მეფის აღნიშნულმა გადაწყვეტილებამ ჯარისკაცთა საყოველთაო უკმაყოფილება კიდევ უფრო გაზარდა. ამასთანავე გაიცა განკარგულება, რომელიც პარიზში განლაგებულ გარნიზონების ჯარისკაცებს ყაზარმების დატოვებას უკრძალავდა. „საფრანგეთის გვარდიის“ ჯარისკაცებმა დაარღვიეს ეს ბრძანება და კვლავ პარიზის ქუჩებს მოეფინნენ ხალხთან ერთად. 24 ივნისს მათ დადეს ცნობილი წერილობითი ფიცი. რომ ფრანგი ხალხის წინააღმდეგ არასოდეს არ იმოქმედებდნენ, აი რას ვკითხულობთ მათ კოლექტიურ წერილში: „სამხედრო ფიცი ვერ გვაიძულებს ჩვენ ძმათა სისხლი დავღვაროთ. განა შეიძლება დავხოცოთ ისინი, ვინც მიწაზე თავის ოფლს აკეთებენ და მოჰყავთ პური, რომლითაც ჩვენ ვიკვებებით“.

უკმაყოფილება პარიზში განლაგებულ „ფრანგული გვარდიის“ ექვსსავე ბატალიონს მოედო. ჯარისკაცებმა მასობრივად იწყეს ყაზარმების დატოვება და ქუჩებში გამოსვლა. ისინი შეუერთდნენ პარიზის მოედნებსა და ქუჩებში

თავმოყრილ ხალხს, კითხულობდნენ რევოლუციურ ლიტერატურას, ხელიდან ხელში გადადიოდა ლუი მარი პარიზელის მემარცხენე გაზეთი „Les Révolutions de Paris“. აქ იბეჭდებოდა ეურნალისტ ელიზაბეტ ლუსტალის მკვლევარ რევოლუციური სტატიები, რომლებშიც არმიისა და ჯარისკაცთა მდგომარეობაც განიხილებოდა. ბასტილიის დაცემის წინა დღეებში, — წერს დ'ეგილა, — ზმირად შეხედებოდათ ასეთ სურათს, პარიზის ქუჩებში შეიკრებიან ჩაცმული სენიორები (მესამე წოდების წარმომადგენლები. — გ. კ.) აგიტაციას უწევდნენ მეფის ჯარისკაცებს. აგიტაციის მთავარი თემა იყო: „თქვენც ერს ეკუთვნით“, „თქვენც მოქალაქენი ხართ“. მეფის მომხრე სამხედრო პირებს ხალხი სასტიკად უსწორდებოდა. მაგალითად. პალე-როიალში ბაღში ხალხმა შეიკრა გადაცემული მეფის პოლიციის ოფიცერი. იგი გააშოშლეს. აუშმო ჩააგდეს და შემდეგ დაარბენინებდნენ. დაღლილი პოლიციელი დაეცა, მას ქვები დააყარეს და კეტები დასცხეს. პოლიციის აგენტმა ცალი თვალი დაკარგა. ასეთივე ბედი ეწია ჰუსართა ორ ოფიცერს დე სამბრაელისა და დე პოლინიას. როგორც წესი, ჰუსართა ფორმა ზალხს განსაკუთრებით აღელვებდა. ოფიცერებს დაუშინეს რაც ხელში მოხვდათ; ოფიცერებმა თავს გაქცევით უშველეს. ყოველი ჰუსართა გამოჩენისთანავე გაისმოდა შეძახილები: „აი ჯამბაზი“ და მათ დაუყოვნებლივ ქვებით უმასპინძლდებოდნენ³⁷. აგიტატორთა, — წერს დ'ეგილა, — მოედვნე ყაზარმებს, ჯარისკაცები მთვრალეები არიან ღვინითა და არყით, მათ ურიგებენ ფულს³⁸. აქ დ'ეგილა იმეორებს რეაქციულ წრეებში ერთხმად გავრცელებულ ცილისწამებას, თითქოსდა „აგიტატორები“ ჯარისკაცებს განგებ ათრობდნენ, ურიგებდნენ ფულს და მხოლოდ ამით აღწევდნენ საჭურველ შედეგს. აღსანიშნავია, რომ ეს უსუსურა ცილისწამება შემდგომ ბევრი მემარჯვენე ისტორიკოსისათვის ჯარისკაცთა და უმორჩილებლობის ერთ-ერთ მთავარ მიზეზად იყო მიჩნეული. რასაკვირველია, ჯარისკაცთა და მოქალაქეთა დამშობილების მომენტში ღვინო და არაყი გამოირიცხული არ იყო. მოქალაქეები და ჯარისკაცები ფრანგული წესისამებრ დამშობილებას ზმირად თითო კიკა ღვინით აღნიშნავდნენ ხოლმე, ცხადია, მოქალაქეთა ხარჯზე. არც ის იყო გამოირიცხული, რომ ჯარისკაცთა პატრიოტიზმით აღტაცებული პარიზელები მათ ფულსაც ურიგებდნენ, ყველაფერი ეს საერთო რევოლუციური აღტყინების შედეგი იყო და არავითარ შემთხვევაში არ წარმოადგენდა „აგიტატორთა“, ანუ რევოლუციურად განწყობილ მოქალაქეთა, რაღაც ბნელი, დემოგოგიური ზრახვების გამოყენებას. „მზიშარა“ და „გაუბედავი“ ოფიცერები, — განაგრძობს დ'ეგილა, — ვერ ბედავენ გამოიყენონ ძალაუფლება, არ უშლიან ხელს ჯარისკაცთა თავაშვებულ მოქმედებას. გათამამებული ჯარისკაცები ნახევრად ჩაცმულნი, იარაღით ხელში ყაზარმებიდან ქუჩებში, პალე-როიალისა და გრევის მოედანზე გარბიან, იმეორებენ „შეთქმულთა“ ლოზუნგს — „გაუბედავოს ერს“³⁹. ისინი თავს ესხმიან და ფანტავენ ჰუსართა პატრულებს, რომლებიც წესრიგის დასაცავად იყვნენ გამოყოფილნი. აღსანიშნავია, რომ ჰუსარები გვარდიელებს წინააღმდეგობას არ უწევდნენ და მათთან შეხვედრისთანავე იფანტებოდნენ. „ფრანგული გვარდიის“ შენაერთების თერთად, ზალხის წინააღმდეგ მოქმედებაზე სხვა ნაწილებიც ამბობდნენ უარს. რუსეთის ელჩის სიმოლინის ცნობით, „ფრანგული გვარდიის“ ჯარისკაცებთან ერთად ზალხის მხარეზე გადავიდნენ, აგრეთვე, პარიზში განლაგებული სამეფო არმიის კიდევ ორი — „პროვანსის“ და „ვენტიმილის“ (Vintimille-Infanterie) ქვეითი რეგიმენტების მებრძოლები⁴⁰.

ხალხთან დამშობილება ვერსალშიც მიმდინარეობს. ნეკერის გადაყენებით

აღშფოთებულმა მოქალაქეთა ერთმა ჯგუფმა სასახლის ირგვლივ მანიფესტაცია მოაწყო და ნეკერის დაბრუნება მოითხოვა. ინგლისელი მოგზაურის რიგბის ცნობით, სასახლეში მყოფმა გრაფმა დ'არტუამ ხალხის მოთხოვნას უპასუხა იმით, რაც „მის ინტელექტს ყველაზე უფრო შეესაბამებოდა“; მან უბრძანა ჯარს ეასროლა ხალხისათვის, მაგრამ მის ბრძანებას ჯარისკაცები არ დაემორჩილნენ¹¹.

რეაქციულმა ოფიცრებმა ვერ შეძლეს ჯარისკაცთა დაოკება. მაშინ საქმეში თვით მეფის მთავრობა ჩაერია. დაიწყო უკმაყოფილო ჯარისკაცთა თავკაცების დაპატიმრება. საყოველთაოდ ცნობილია პარიზში 30 ივნისს ფრანგული გვარდიის 11 ჯარისკაცის დაპატიმრების ფაქტი, მაგრამ, როგორც ჩანს, მსგავს მოვლენას ამაზე ადრე ვერსალშიც ჰქონდა ადგილი. ამას ადასტურებს მაქსიმე კოვალევსკის მიერ გამოვლენილი მიწერ-მოწერა ვენეციელი ელჩებისა. 1789 წლის 5 ივნისს ვენეციის ელჩი („საფრანგეთის კართან აკრედიტირებული აზნაური ვენეციისა“) ანტონიო კაპელო ვენეციის სენატსა და სახელმწიფო ინკვიზიტორებს სწერს: „საშინელებაა იფიქრო, რომ ფრანგი ჯარისკაცი, რომელმაც მორჩილების ჩვევა დაკარგა, თავისი უფროსის ბრძანებას აღარ ასრულებს. ორი გრენადერი კოლონელის ბრძანებით ციხეში გაგზავნეს, ეს აშკარა გამოსვლების საბაბად იქცა. მეფე იძულებული გახდა ისინი გაეთავისუფლებინა. სანამ ვერსალში ეს ამბავი ხდებოდა, პარიზში ანალოგიური განმეორდა. თერთმეტი ჯარისკაცი, რომლებიც ფრანგული გვარდიის რიგებიდან იყვნენ, ციხეში გაგზავნეს. მრავალრიცხოვანმა ბრბომ, რომელსაც ჯარისკაცები და მემკბოხები შეადგენდნენ, გატეხა ციხის კარები და ყველა დაპატიმრებული გაწურჩევლად გაათავისუფლა“¹².

ამ ცნობაში დაცული მეორე ფაქტი, — 11 „ურჩი“, ანუ ხალხის მხარეზე გადასული გვარდიელის დაპატიმრება ისტორიოგრაფიისათვის საკმაოდ ნაცნობია, რის შესახებაც სიტყვას არ გავაგრძელებდით, ჩვენს ხელთ არსებულ მასალებში ზოგიერთი ახალი დეტალი რომ არ შეგვემჩნია.

11 გვარდიელის დაპატიმრება სამხედრო მინისტრის ბრძანებით მოხდა. ისინი ბისეტრის სააბატოს ციხეში მოათავსეს. მათი დაპატიმრების ამბავი მალე მთელ პარიზს მოედო. პარიზელები მასობრივად გაემართნენ მათ გასათავისუფლებლად. ციხის დამცველი რაზმი ხალხს შეუერთდა. მათ წინააღმდეგ გაგზავნილმა ღრავუნთა და გრენადერთა შენაერთებმა ხალხს დაუპირეს მხარი. გვარდიელები განთავისუფლებულ იქნენ და როცა ისინი პალე-როიალის კაფეში გამოჩნდნენ, ხალხი მათ ისე შეეგება, როგორც გმირებს. მთელი დღის განმავლობაში პარიზში მასობრივად ხდებოდა ჯარისკაცთა და მოქალაქეთა დამშობილება. 11 გვარდიელის განთავისუფლების შესახებ საინტერესოდ მოგიითხრობს მორისი ჟონ ჭეისადმი 1789 წლის 1 ივლისს გაგზავნილ წერილში. მორისი წერს: „პარიზელმა ჯარისკაცებმა, განსაკუთრებით კი „ფრანგულმა გვარდიამ“, ხალხის წინააღმდეგ გამოსვლაზე უარი განაცხადეს. სხვის ხარჯზე დამთვრალნი (ისევ როიალისტური ბრალდება—გ. კ.) დაეხეტებიან პარიზის ქუჩებში და გაიძახიან „გაუმარჯოს მესამე წოდებას“. ამის გამო რამდენიმე დაპატიმრეს. ეს მოხდა არა იმიტომ, რომ მთავრობას ძალა შესწევდა, არამედ მისი ეერაგობის შედეგად. ციხის დამცველი ჯარისკაცები მას შეუერთდნენ. მათ წინააღმდეგ გაგზავნილმა ღრავუნთა რაზმმა, ხალხთან ერთად ღვინო შესვა და ყაზარმაში დაბრუნდა. განთავისუფლებული ჯარისკაცები ტრიუმფით მოიყვანეს პალე-როიალში, რომელიც ახლა ამ ქალაქში თავისუფლების ცენტრს წარმოადგენს. აქვე მოეწყო დღესასწაული და მანიფესტაცია. შესაძლოა დღეს სხვა ცი-

ხეებიც გაიხსნას, რადგან „თავისუფლება“ ახლა საყოველთაო შეძახილია, ხოლო ხელისუფლება მხოლოდ სახელია და არა სინამდვილე“⁴².

მეფის ჭარბებით გარშემორტყმულ პარიზში ამ სტიქიურ რევოლუციურ გამოსვლებს თავისებური, ჭერჭერობით იმპროვიზებული ხელმძღვანელი ორგანო გაუჩნდა, პარიზის 60 საარჩევნო ოლქის ამომრჩეველთა კრების სახით. 1 ივლისს, ამომრჩეველთა კრებამ ეროვნული კრების სახელზე საპეტალური პეტიცია შეადგინა. სადაც მთავრობის მიერ მსჯავრდადებულ ჭარისკაცთათვის ამინისტიას მოითხოვდა. პეტიციაში ნათქვამი იყო: „გუშინ ხალხის დიდი მასა გაემართა ბორკილებიდან ფრანგ გვარდიელთა გამოსასხნელად, რომელთა დაპატიმრება ყოველგვარი კანონიერების გარეშე სურდა პერსოგ დიუ შატლეს (ფრანგული გვარდიის რეჟიმანის მეთაური). უბედური მსხვერპლნი ტრიუმფით მოიყვანეს პალე-როიალში და მათი დაცვის საქმე ხალხმა ითავა“. ეროვნულმა კრებამ დაამყაფილა ეს პეტიცია და მეფეს მათი შეწყალება სთხოვა⁴³. მეფემ ამ მოთხოვნის შესრულება ოდნავადაც ვერ დააყოვნა. მიუხედავად დიდი სურვილისა, მეფემ და მინისტრებმა ჭარისკაცთა მიმართ მკაცრი ზომების გამოყენება ვერ გაბედეს. როგორც ჩანს, სახალხო მოძრაობის მძლავრი აღმავლობით ეროვნულ კრებაში ყველა კმაყოფილი არაა, და მეფის პრესტიჟის აღდგენაში ამ არასასურველი მღელვარების დაოკების საწინდარს ხელავენ. რეჟიმანებში უკმაყოფილებას კრებამ უპასუხა ღონისძიებით, რომელსაც კაპელო „გონივრულს“ უწოდებს, ჭარისკაცთა შეწყალების მოთხოვნებს მიეცათ წინადადება უშუალოდ მეფისათვისაც მიემართათ და პატიება მისგან ეთხოვათ. იმას, რომ მეფემ დაუყოვნებლივ „აპატია“ ურჩ ჭარისკაცებს, კაპელო მონარქის მძიმე მდგომარეობით ხსნის, რომელსაც აღარც ბოროტმოქმედების შეჩერება შეუძლია და არც დამნაშავეთა, როგორც ჭერ არს, დასჯა ძალუძს⁴⁴. აქვე აღსანიშნავია, რომ ამინისტირებულმა ჭარისკაცებმა მეფეს მადლობის წერილი გაუგზავნეს, რომელიც ბეკლური წესით გაამრავლეს და, როგორც ჩანს, ჭარისკაცთა შორის ფარულად გაავრცელეს⁴⁵. უნდა ვიფიქროთ, რომ წერილი ოფიცრებმა შეთხზეს იმ წრეების კარნახით, რომლებიც „მეფის პრესტიჟის“ დაცვის ცდილობდნენ. ხოლო გვარდიელების მიერ „სოდვების მონანიებას“ მოჰყვა ის, რომ მომდევნო დღეებში მათ კიდევ უფრო აქტიურად დაუჭირეს მხარი რევოლუციურ პარიზს. ერთი რამ უდავოა. გვარდიელების განთავისუფლებამ და მეფის მიერ მათთვის „დანაშაულის პატივამ“ საყოველთაო აღტაცება გამოიწვია. ჭარისკაცებისადმი ხალხის სოლიდარობამ ფართო ხასიათი მიიღო. ერთ-ერთმა მოქალაქემ ამ ფაქტს პოეტური ოდაც კი მიუძღვნა, სადაც „თავისუფალი ერის მეფის“ ამ გადაწყვეტილებას ქება-დიდება აქვს შესხმული⁴⁶. ხალხისა და არმიის დამოზოგადება, ჭარისკაცების უარი — ესროლონ ხალხს, — განახლების მესვეურებმა უდიდეს გამარჯვებად მიიჩნიეს. ამაზე მეტყველებს უამრავი ბროშურა, ფურცელი და პროკლამაცია, რომელიც იენისისა და ივლისის დღეებში მთელ საფრანგეთს მოეფინა⁴⁷.

ეროვნული კრებისათვის აშკარა იყო, რომ მეფესა და კამარილიას სამხედრო ძალაზე დაყრდნობით სურდა ეროვნული კრების ალაგმვა და „წესრიგის აღდგენა“. შეშინებული კრება ცდილობს ხელი შეუშალოს კონტრარევოლუციური ძალების ასეთ განზრახვას. უშუალოდ რევოლუციური მასებისადმი აპელირებას კრება გაუბრძის, შექმნილი ვითარებისაგან თავის დაღწევას იგი სასწრაფოდ მიღებული დეკრეტების გზით ცდილობს. 25 ივნისს კრებამ დაადგინა, რომ იგი მტკიცედ დაიცავს 17,20 და 23 ივნისის მიღებულ გადაწყვეტილებებს⁴⁸.

ეროვნულმა კრებამ მიიღო. აგრეთვე, გადაწყვეტილება სამოქალაქო (ეროვნული) გვარდიის შექმნის შესახებ. შეიარაღებულ მოქალაქეთა რაზმების სახით კრებას სურდა შეექმნა ახალი ტიპის შეიარაღებული ძალა, რომელიც უზრუნველყოფდა ეროვნული კრების უშიშროებას, დაიცავდა მას კონტრრევოლუციის შემოტევისაგან. ამ ეტაპზე დამფუძნებელი კრება არ ითვალისწინებდა იმ ღრმა კლასობრივ წინააღმდეგობებს, რომლებიც ეროვნული გვარდიის შექმნასთან დაკავშირებით შემდგომ წამოიჭრა. კრებამ მეფეს მოსთხოვა პარიზისა და ევრსლის ირგვლივ თავმოყრილი ჯარების გაყვანა (ეს მოთხოვნა რამდენჯერმე იქნა გამეორებული). კრებამ დაადგინა, აგრეთვე, რომ მინისტრები, სამოქალაქო და სამხედრო ხელისუფლები პასუხს აგებენ ერისა და კრების დეკრეტების საწინააღმდეგო ყველა მოქმედების შემთხვევაში³⁰. ამ გადაწყვეტილებაში უკვე გატარებულია, საერთოდ აღმასრულებელ ხელისუფლებაზე, კერძოდ კი, არმიაზე, საკანონმდებლო ხელისუფლების კონტროლის დაწესების პრინციპი. ამიერიდან კრებამ მიზნად დაისახა შეეცვალა ის ვითარება, როცა არმია უფლებრივად მეფის მორჩილ იარაღს წარმოადგენდა. ეს იყო არმიისა და ხელისუფლების ურთიერთობის სრულიად ახლებური განსაზღვრა, კრებასა და მეფეს შორის არმისათვის ბრძოლის ფრიალ მნიშვნელოვანი ეტაპი.

ეროვნული კრების დეპუტატებსა და პარიზის ამომრჩეველთა უმრავლესობას ჯერ კიდევ სჯეროდათ რეფორმათა გატარების შესახებ მეფის დაპირებისა (ეს დაპირება 1788 წლის დეკემბრის დეკლარაციაში იყო მოცემული). საფრანგეთის ფართო საზოგადოებრიობა, მათ შორის ბურჟუაზიაც, ამ დაპირებათა რეალიზაციის საწინდარს ნეკერის სახით ხედავდა, ამიტომ მისი სახელი განახლების მომხრეთა შორის მეტად პოპულარული იყო (ყენეველი ბანკირი ნეკერი არასოდეს ყოფილა რევოლუციონერი, ამ სიტყვის თუნდაც უკიდურეს ზომიერი გაგებით, იგი მუდამ ლიბერალური რეფორმების პოზიციაზე იდგა და მონარქისტად რჩებოდა. მისი პოპულარობა მისმა ბურჟუაზიულმა წარმომომად და ძველი რეჟიმის მიმართ კრიტიკულ-რეფორმისტულმა გამოსვლებმა განსაზღვრეს. ამდენად ეს პოპულარობა უპირატესად მოჩვენებითი იყო). მაგრამ „უსისხლო რევოლუციაზე“ ილუზია სულ მალე გაქრა. 12 ივლისს პარიზელებმა შეიტყვეს. რომ წინა დღით, 11 ივლისს მეფემ ნეკერი გადააყენა და მას საფრანგეთის ტერიტორიის დატოვება უბრძანა³¹. ახალ მთავრობაში მეფემ აშკარა კონტრრევოლუციონერები მოიწვია. მთავრობის ახალი მეთაური, პირველი მინისტრი, ბარონი დე ბრეტეი პირწავარდნილი რეაქციონერი იყო, მას ეკუთვნის სიტყვები: „თუ საჭირო იქნება პარიზის დაწვა. ჩვენ დაეწვათ პარიზს“³². ბრეტენს გვერდს უმძევნებდა აშკარა როიალისტებისა და კონტრრევოლუციონერების მთელი კოპორტა: ფულონი, პირწავარდნილი რეაქციონერი და ხალხის მტერი, რომელსაც ეკუთვნის ცინიკური განცხადება: „თუ ხალხს შია, დაე ჰამოს თივა“ (აღსანიშნავია, რომ ფულონი თავის სიძესთან, ბერტიესთან ერთად 14 ივლისის შემდეგ სახალხო რისხვის მსხვერპლი გახდა), დელაგალეზიერი (ფინანსთა გენერალური კონტროლიორი), ჰერცოგი ვოგონი (საგარეო საქმეთა მინისტრი), დელაპორტი (საზღვაო საქმეთა სტატს მდივანი), მარშალი ბროლი (სამხედრო მინისტრი და მთავარსარდალი), დამკერევილი დელი და სხვ.³³

კამილ დემულენის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „ნეკერის გადაყენება გაისმა, როგორც ლუდარის ზარის ცემა წმინდა ბართლომეს ღამეს“. პარიზის მოსახლეობის აღშფოთებამ საყოველთაო ხასიათი მიიღო, მთელი ქალაქი ქუჩაში იყო. „ეროვნული კრების“ გადარჩენა მხოლოდ სახალხო რევოლუციას შე-

ემლო, იგი იმავე დღეს დაიწყო კიდევ⁵⁴. პარიზის პლებეებთან ერთად მოძრაობაში მონაწილეობენ წერილი ბუჩუაზია, მსხვილი ვაჭრები, ფინანსისტები. მრეწველები, ინტელიგენცია: ეროვნული კრებისა და რევოლუციის დასაცავად, ასე ეთქვათ, ერთიანისა ხალხი ფრანგი შეიქმნა. ბუჩუაზიულ საკუთრებას ხალხის მხრივ ჭერჭეროვით საფრთხე არ ელის, ბუჩუაზიისა და ხალხის ერთიანობას ძირითადად სწორედ ეს ფაქტი განაპირობებდა. მებრძოლთა რიგებში ვხედავთ ბანკირებს— ტიენ დელესერს, პრევეტოს, კუანდრს, ბოსკარს და სხვ.⁵⁵. ხალხი აგებს ბარკადებს, იარაღდება ყველაფრით, რაც ხელში მოხვდება. როგორც უკვე აღნიშნული იყო, შეიქმნა იმპროვიზებული სახალხო არმია, რომელმაც, რომესპიერის თქმით, „რევოლუციის გამარჯვების ბედი გადაწყვიტა“. ჩვენ აქ სახალხო რევოლუციის მსვლელობის დეტალურ აღწერას არ შეუდგებით, ეს საკითხი საკმაოდ ზუსტადაა დამუშავებული. შევეცდებით მხოლოდ ამ რევოლუციის მსვლელობაში არმიის როლი განვსაზღვროთ, უპირველესად იმ ზოგიერთი ახალი მასალის საფუძველზე, რომელიც ჩვენს ხელთაა.

ძირითად მოქმედ პირს, როგორც აღნიშნეთ, „ფრანგული გვარდიის“ შენაერთები წარმოადგენდნენ, მათთან ერთად ხალხის მხარეზე სხვა ნაწილებსაც ვხედავთ, მათ შორის პროვანსისა და ვენტიმილის ქვეითთა შენაერთებს; შეეიცარული რეჟიმანის „შატოვის“ ჯარისკაცებს: რევოლუციურ პარიზს მხარი დაუჭირა სენ-ჟაკის კარიბჭიდან პარიზში შემოსულმა პუსარტა რაზმმა, რომელიც პარიზის მოქალაქეთა პატრულს შეხვდა შეძახილებით: „გაუმარჯოს პარიზს“, „გაუმარჯოს მესამე წოდებას“⁵⁶. სახალხო რევოლუციისადმი მხარდაჭერის ტენდენციას ვერსალში დაბანაკებული ჯარისკაცებიც კი ავლენდნენ⁵⁷. საქსონიის ელჩი სალმური ისწერს თავის მთავრობას, რომ „ფრანგული გვარდია“ ამხედრდა და ქუჩებში გამოვიდა შეძახილებით: „გაუმარჯოს მესამე წოდებას“. რაინის (შვეიცარელები) და ლოზენის (პუსარტები) რეჟიმანები სანდონი არ არიან, აღნიშნავს სალმური. ისინი ერთთავად სამოქალაქო მოსახლეობის გავლენას განიცდიან. ისინი და ვოჟირარში დაბანაკებული შვეიცარელები ამ ქალაქთა მოქალაქეებს პირობას აძლევენ, რომ მაშინვე გააფუქებენ თოფებს, როგორც კი მათ მშვიდობიან მოქალაქეთა წინააღმდეგ გამოსვლას უბრძანებენ⁵⁸.

საინტერესოა ემიგრანტ დ'ევილას მიერ აღწერილი პარიზელ მოქალაქეთა ერთ-ერთი დემონსტრაციის (13 ივლისი) შემადგენლობა. დემონსტრაცია, ანუ, დ'ევილას სიტყვით, „ყაჩაღთა ბრბო“ ახალი ხიდიდან გრევის მოედნისაკენ მიემართება. დემონსტრანტთა შორის ორივე სქესის წარმომადგენლები არიან. ერთი შეხედვაც საკმარისია, წერს დ'ევილა, რომ მათში შეიძნო „ხალხის ყველაზე კუქყიანი ნაძირალები“ (ჩვეულებრივ ასე უწოდებდნენ რევოლუციურ ხალხს კონტრრევოლუციონერი როიალისტები, — გ. კ.), რამდენსამე ზიზილ-პიბილები აუხსამს, ნახშირით ულვაშები დაუხატია: ბრბო შეიარაღებულია ხმლებით, ძველი თოფებით, ალებარდებით, მიაქვთ კინკრებისა და ქაღალდებისაგან გაკეთებული რალაც ნიშნები. მათ შორის იმყოფებიან: ქალაქის დაცვის ჯარისკაცები (soldats de guet), მრავლად ფრანგული გვარდიელები, რამდენიმე დეზერტირი სხვადასხვა რეჟიმიანებიდან⁵⁹. აქ საინტერესოა ის, რომ მანიფესტანტთა შორის დ'ევილას „ფრანგულ გვარდიელებთან“ ერთად სხვა ჯარისკაცებიც შეუმჩნევეა.

კაპელი 14 ივლისის დეპეშით ვენეციის მთავრობას ატყობინებს:

„ფრანგული გვარდია, ქალაქის გვარდია და შვეიცარელთა ჯარებიც კი ხალხის მხარეზე აღმოჩნდნენ“⁶⁰.

რევოლუციის მხარეზე გადასული ჯარისკაცები ხალხთან ერთად მონაწილეობენ მეფის ერთგული რაზმების თავდასხმათა მოგერიებაში. სისხლისმღვრელი შეტაკებები უკვე კვირას, 12 ივლისს დაიწყო. ნეკერის გადაყენებით აღშფოთებული ხალხი ნეკერისა და ორლეანის პერცოვის ბიუსტებით ხელში (ბიუსტები წამოიღეს სანთლის ფიგურების მუზეუმიდან, რომლის პატრონი, გერმანელი კურციუსი თვითონ იყო გამოსვლების მონაწილე). ვანდომის მოედანზე მოხდა პირველი შეტაკება, მღელვარების ჩასაქრობად გამოყოფილ გერმანული სამეფო პოლკის „Royal-Allemand“-ის შენაერთებთან. მაქსიმილიან რობესპიერის თქმით, „... გერმანული პოლკები, რომლებიც სასახლის ბაღში არიან განლაგებული, რომელთაც ეფერებიან და უმასპინძლებიან გრაფი დ'არტუა, თავადის ქალი პოლინიაკი, საარტილერიო ეშელონი, განლაგებული დედოფლის საჭინბოში...“⁶¹. — აი ერთი იმ ძალთაგანი, რომლებსაც თავისუფლების წინააღმდეგ ამზადებდნენ. „Royal-Allemand“-ის პოლკის სათავეში იდგა პრინცი კარლ-ევგენი ლანბესკი (Lambesc), რომელიც დედოფლის — მარი-ანტუანეტას თანამემამულე და ახლობელი იყო. მას, ზედმეტ სახელად ტიუილრის ბაღში ჩადენილი „გმირობის“ გამო „ტიუილრის მჩეხავი“ (Sabreur de Tuileries) უწოდეს. აშშ ელჩმა ტომას ჯეფერსონმა ინგლისელ მოგზაურ რიგბისა და მის თანმხლებლებთან საუბარში ლანბესკის სწორი შეფასება მოგვცა. იგი ამბობდა: „გუშინ საღამოს (12 ივლისი) ტიუილრის სასახლის ბაღში უცბად შემოიჭრა პრინცი ლანბესკი. იგი სამეფო კართან იყო დაკავშირებული, ხოლო მისი ჯარისკაცები დედოფლის თანამემამულენი იყვნენ. „აშკარა იყო, რომ სამეფო კარს ასეთი სამსახურისათვის სწორედ ამ რეჟიმანის გამოყენება სურდა“⁶². ლანბესკის რეჟიმანთან ერთად ხალხის წინააღმდეგ სამეფო დრაგუნთა, კროატთა და შვეიცარელთა შენაერთებიც გამოიყენეს. შეტაკებები პარიზის რამდენსამე უბანში მოხდა. აჯანყებულმა ხალხმა ალყა შემოარტყა რიშელიეს სასახლეს, აქ იმყოფებოდა პარიზისა და მის გარეუბნებში განლაგებული ჯარების მთავარი შტაბი. მეფის ჯარების ზალპის შედეგად ხალხმა ვერ შეძლო სასახლის შენობაში შეჭრა. დიდ შეტაკებას ჰქონდა ადგილი იტალიური კომედიის მოედანზე, აქ შეიარაღებული ხალხის წინააღმდეგ იბრძოდნენ „Royal-Allemand“-ის კავალერისტები და სამეფო დრაგუნები. სიმოლინის ცნობით, შეტაკების შედეგად მოკლეს ექვსი მხედარი და ორი ცხენი⁶³. შეტაკების მთავარ ასპარეზს ტიუილრის ბაღი და ლუი XV-ის მოედანი (ახლა თანხმობის მოედანი) წარმოადგენდა. ფრანგული გვარდიელების ენერგიული დახმარებით გამხსნეველი აჯანყებული ხალხი პრინც ლანბესკსა და მის კავალერისტებს არ შეუშინდა. ბალის წინ აღმართული იყო ბარიკადები, მოქალაქეები შეტევას იგერიებდნენ ქვებით, ბოთლებით... მაღე გაისმა გასროლის ხმა, კამილ დემულენის ცნობით, პრინცმა ლანბესკმა საკუთარი ზელით აჩეხა „ფრანგული გვარდიის“ უიარაღო ჯარისკაცი⁶⁴. სხვა ცნობით, — ვილაც ღრმა მოხუცი. სიმოლინის 19 ივლისის მოხსენებით ბარათში ნათქვამია: ხალხი ითხოვს პრინც ლანბესკის თავს. მას ბრალი ედებოდა იმაში, რომ მან კვირას (12 ივლისს), საღამოს ტიუილრის სასახლის ბაღში აჩეხა ხმლით 80 წლის მოხუცი⁶⁵. კონტრრევოლუციური ბანაჟის წარმომადგენლები უოქელნაირად ცდილობდნენ ამ მძიმე დანაშაულის მიჩქმალვას. დ'ეგოლა ასე აღწერს მომხდარ ფაქტს: რამდენიმე კაცი გარს შემოერტყა თავადის ცხენს; ხელს სტაკებდნენ აღვირსა და ფაფარში, სურდათ ლანბესკის ცხენიდან ჩამოგდებოდა. ამ დროს გაისმა დამბაჩის გასროლის ხმა, ლანბესკმა ხმლის ყუა

დასცხო ვიღაც კაცს. გაზეთ „Révolutions de Paris“-ს თითქოსდა შეუთხზავ-
ლეგენდა იმის შესახებ, თუ როგორ დაესხა ლანბესკი თავს უიარალო ხალხს, რო-
მლებიც მხოლოდ კეტებით იყვნენ შეიარაღებულნი, შეითხზა, აგრეთვე. ლე-
გენდა „მოკლულ მოხუცზე“, ზარბაზნის გასროლაზე, დაჭრილ მოქალაქეებზე“.

სისხლისმღერელი შეტაკებების უაყოფა შეუძლებელია. ვენეციის ელჩი
კაპელო თავის მთავრობას 13 ივლისს სწერდა: ამბობებული პარიზი ვერსალის-
კენ დაიძრა, გერმანულმა კავალერიამ ლანბესკის მეთაურობით ლუი XV-ის
მოედანზე მათ გზა გადაუღობა. როცა ბრბომ მისკენ მიმართული ზარბაზნები
დაინახა, უკან დაიხია. მაგრამ მას მალე შეუერთდნენ ფრანგული გვარდიის ჯა-
რისკაცები, რომლებიც პარიზში გერმანული რეჟიმანის (Royal-Allemand) ყო-
ფნით აღშფოთებულნი იყვნენ. სისხლისმღერელი შეტაკება დამთავრდა იმით,
რომ ჯარებმა უკან დაიხიეს⁸⁷. ამრიგად, კაპელის მიხედვით. პარიზელთა წარმა-
ტებმა ფრანგული გვარდიის დახმარებამ განაპირობა. აღსანიშნავია, რომ 12 ივ-
ლისის გამოსვლების წინ „ფრანგული გვარდიის“ შენაერთები ყაზარმებში იყ-
ვნენ ჩაკეტილნი და მცველებად გერმანელი ჯარისკაცები იყვნენ დაყენებულნი.
გვარდიელები ბრძოლით ტოვებდნენ ყაზარმებს და ხალხის დასახმარებლად გა-
მობრძოდნენ.

არანაკლებ საინტერესოა მოვლენათა მსვლელობის სიმოლინისეული აღ-
წერა. სიმოლინის 13 ივლისის მოხსენებით ბარათის დამატებაში აღნიშნულია:
...გუშინ საღამოს დაიწყო მღელვარება. ფრანგული გვარდია ბრბოს შეუერთდა
და მასთან ერთად ესკრის სამეფო გერმანული პოლკის შენაერთებს. ეს რაზმი
გამოიყვანეს მოედანზე (მონმარტრისა), სწორედ ჩემი ფანჯრების ქვეშ. მოკლუ-
ლია ორი კაცი და ორი ცხენი... ლუი XV-ის მოედანზე და მრავალ სხვა კვარ-
ტალში სისხლისღვრაა. აი, ახლაც, როცა ეწერ, ჩემი ფანჯრების ქვეშ სროლა
გაისმის. ეშინობა, რომ ხმაური და სროლა მთელ ღამეს გაგრძელდება... გუშინ
დაწვეს საბაჟოები ბლანშის ქუჩაზე და პუასონიერის გარეუბანში... წუხელის
ხალხის მოთხოვნით ყველა სექტაკლი მოიხსნა. ამ დილით მიცნობეს, რომ
მღელვარება მთელი ღამის განმავლობაში არ შეწყვეტილა; თავს დაესხნენ ჩემს
მოპირდაპირედ მდებარე რიშელიეს სასახლეს, სადაც ჯარების მთავარი შტაბია
განლაგებული, შეტაკებებს ადგილი ჰქონდა იტალიურ ბულვარზე, ლუი XV-ის
მოედანზე და ელისეს მინდვრებზე, ისროდნენ ზარბაზნებს... იმედი უნდა ექო-
ნოთ, რომ ამ სისამაგლის მოსაპობის საშუალებას მალე მონახვენ...⁸⁸

ტიუილრიის ბაღში მომხდარ ამბების შესახებ საყოვალდებო ცნობებს შეი-
ცავს, აგრეთვე, ტომას ჟეფერსონის მონათხრობი, ეს მით უფრო სა-
ინტერესოა, რომ დიდმა დემოკრატმა ივლისის დღეები უშუალოდ იხილა და გა-
ნიცადა. საღამოს შვიდ საათზე ლანბესკი ტიუილრიის ბაღში შეიჭრა,—მოგვი-
თხრობს ჟეფერსონი, — და უდანაშაულო ხალხს სასტიკად დაერია, მან ხალ-
ხს დაშლა უბრძანა და თოფების ბათქი შეაგება. შეშინებული, უიარალო ხალხი
გაიფანტა, მოედნის ცენტრი დაცარიელდა, აქ მხოლოდ ერთი ღრმად მოხუცი
დარჩა, რომელმაც გაქცევა ვერ შეძლო... ამ ერთადერთ უმწეო ადამიანზე აღ-
მართა ხელი ლაჩარმა პრინცმა და იგი ხმლის მოქნივით მძიმედ დასჭრა ან შე-
იძლება სასიკვდილოთაც კი დაეხა. ამ საზიზღარმა მოქმედებამ ხალხის
სამშინელი გააფთრება გამოიწვია. მოედანზე ჩამშენებლო მიზნით დიდძალი ქვა
იყო მიზიდული. ხალხმა იგი იარაღად გამოიყენა და ჯარს დაუშინა. ჟეფერსონის
თქმით, რამდენიმე ჯარისკაცი ცხენიდან ჩამოვარდა, რამდენიმე დაიჭრა. მოხდა.
ერთი შეხედვით, გაუგებარი რამ. საუკეთესოდ შეიარაღებულმა. გაწრთენილმა
გერმანულმა კავალერიამ საპასუხოდ არაფერი იღონა, უიარალო ხალხის მიერ

გაწეულ პირველ წინააღმდეგობისთანავე ჯარი შედრკა და უკუიქცა. ეს იყო შედეგი, — აღნიშნავს ჟეფერსონი, — მეთაურის გაუბედურებისა, ან, უფრო სწორად, ჯარის არ სურდა შეესრულებინა უიარაღო ხალხის მძლეღლის სამარცხვინო როლი⁶⁶. როგორც ვხედავთ, მეფის საიმედო დარაჯმა, გერმანულმა პოლკმაც კი ხალხისადმი ერთგვარი სოლიდარობა გამოავლინა.

ტოუღორისთან მომხდარი შეტაკების შემდეგ ჯარი გაიფანტა და რამდენიმე საათის განმავლობაში საეხებით უმოქმედოდ იყო. ამბობებული პარიზი ბრძოლას განაგრძობს, კარის დესპოტიზმის მალევე მრავალი ობიექტი თავდასხმის საგანი ხდება. მათ შორის დარბეულ იქნა პარიზის გარეუბნების სენტ-ანტუანის, სენტ-ონორეს, სენტ-ჟაკისა და სენტ-მარსოს ზოგიერთი კარიბჭე, რომლებიც ამავე დროს სამეფო საბაჟოებს, ანუ ხალხის ძარცვის ერთ-ერთ საშუალებას წარმოადგენდნენ (პარიზის სამეფო საბაჟოები, საბაჟო გადასახადების ე. წ. „droits d'entrée“ სახით წლიურად 60.000.000 ლივრის შემოსავალს იძლეოდნენ). ბლანშის და პუასონიერის საბაჟოებთან ერთად განადგურდა აგრეთვე კონფერანსის საბაჟო. აღსანიშნავია, რომ ლანბესკმა სცადა ამ საბაჟოების გადარჩენა, მაგრამ ამაოდ. ჟეფერსონი მიუთითებს, რომ ჯარისკაცთა ერთმა ნაწილმა „ასეთი სამსახურის შესრულება არ ძალუვა, მეორე ნაწილი კი, ხალხს მიეშვრო“⁶⁷. ჯარაშემოცლილი პრინცი ლანბესკი პარიზიდან გაიქცა (ბასტილიის აღების შემდეგ იგი სამეფო ჯარების მთავარსარდალ მარშალ დე ბროლსთან ერთად ჯერ სენტ-დენში იმყოფებოდა, შემდეგ კი, ნანსისკენ გაემგზავრა). პარიზელებმა ხელთ იგდეს პრინცის ეტლი, მას ტრიუმფით დაატარებდნენ პარიზის ქუჩებში. ეს იყო ხალხისა და მისი მოკავშირის, რევოლუციური არმიის დესპოტიზმის ძალებზე პირველი გამარჯვება.

13 და 14 ივლისს პარიზში ადგილი აქვს რევოლუციური ხალხის მასობრივ შეიარაღებას. აღსანიშნავია, რომ რევოლუციური არმია ამ საქმეშიც ხალხს მნიშვნელოვან დახმარებას უწევს. სახალხო შეიარაღებამ სტიქიური ხასიათი მიიღო. თავდაპირველად ხალხი იარაღდება ყველაფრით, რაც ხელში მოხვდება: კეტებით, ქვეებით, ბოთლებით, ლიწინის გალავნებიდან გამოგლეჯილი ეგზოტიკური შუბებით და სხვ. მალე დაიწყო იარაღის მალაზიების, შემდეგ კი იარაღის სამეფო საწყობების დარბევა. როგორც აღვნიშნეთ, არმია ამ საქმეშიც ხალხს ამოუდგა გვერდში. დ'ევილა ფრიად საინტერესო ცნობას გვაწვდის; იგი ამტკიცებს, რომ ხალხი იარაღს უშუალოდ ჯარისკაცებისაგან ლეზულობდა, და აღუთმობას გამოთქვამს იმის გამო, რომ ოფიცრობა ამ მდგომარეობას გულგრილად უყურებდა. ამ „აღმამყოფებელ“ საქციელში დ'ევილა პარიზში განლაგებულ ყველა, როგორც საერთო-საჯარისო, ასევე სპეციალური დანიშნულების სამხედრო ნაწილებს სდებს ბრალს. დ'ევილა მათ შორის ასახელებს შემდეგ შენაერთებს: ქალაქის ქვეით და ცხენოსან ჩაფრებს (le guet à cheval et à pied), კარიბჭეების დამცველებს (la garde de porte), ქალაქის გვარდიელებს (les gardes de la ville de Paris), პარიზის მმართველის (გუბერნატორის) გვარდიელებს (les gardes du gouverneur de Paris), ზარაფხანის გვარდიელებს (les gardes de la Monnaie), მსროლელთა და მუშკეტერთა რაზმს (les compagnies de l'arc et de l'arquebuse) და სხვ. მოსახლეობისათვის უშუალოდ ჯარისკაცების მიერ იარაღის გადაცემის, ამ ფრიად საინტერესო ფაქტის, დამადასტურებელი სხვა რამ საბუთი ჩვენ არ გავაჩნია. მიუხედავად ამისა, ვფიქრობთ, რომ დ'ევილას განცხადება სარწმუნო უნდა იყოს. აღნიშნული შენაერთების სოციალური შემადგენლობა, რომელსაც იგივე დ'ევილა გვა-

წვდის, ზემოაღნიშნული ფაქტის სასარგებლოდ მეტყველებს. ჩამოთვლილ შე-
ნაერთთა უმრავლესობას მესამე წოდების შვილები შეადგენენ (დ' ეგილას
თქმით, აქ გაერთიანებული არიან ეაჭართა და მუშათა წარმომადგენლები)⁷¹.

რაც შეეხება იარაღის საწყობების გაძარცვაში ხალხთან ერთად ჯარისკაც-
თა მონაწილეობას, ეს ფაქტი ექვს არ იწვევს. იარაღის დატაცება უკვე 12 ივ-
ლისს დაიწყო. ხალხი არბევდა Quai de l' Ecole-ზე განლაგებულ იარაღის მა-
ლაზიებს, საერთო შემახილებით: „გაუმარჯოს ერს“. 14 ივლისს ინვალიდთა
სასახლიდან გაიტანეს დაახლოებით 30.000 თოფი, ამ ოპერაციაში ჯარისკაცებმა
აქტიური მონაწილეობა მიიღეს⁷². ინვალიდთა სასახლიდან იარაღის დატაცე-
ბის საკითხი პარიზის ამომრჩეველთა კრებაზე გადაწყდა. მემამბოხეთათვის
ცნობილი გახდა, რომ აქ ღიძმალი იარაღი და ტყვია-წამალი ინახებოდა. კაფე
„დე ფუა“-ში (café de Foi) თავმოყრილ პარიზელებს ვიღაც არტილერიისტი
ოფიცერი არწმუნებდა, რომ აქ იარაღი არქივისკისკობს ლომენი დე ბრიენის
მინისტრობის დროიდანაა შენახული, რომ მისი ბრძანებით აქ დაახლოებით
30.000 თოფი ფადმოზიდეს. პარიზელი რევოლუციონერები (დ' ეგილას თქმით,
ბურჟუაზიის წარმომადგენლები) აცხადებენ, რომ ინვალიდთა სასახლეზე თავ-
დასხმა შეიძლება, რადგან საფრანგეთის გვარდიის რეჟიმანი მათ მხარესაა. ინ-
ვალიდთა სასახლისაკენ მიმავალი ამხედრებული პარიზელები სამეფო არ-
მიების მხრივ არავითარ წინააღმდეგობას არ შეხვედრიან. მარსის მოედანზე
განლაგებული ჯარების სარდალმა გენერალმა ბეზანვალმა ჯარს არავითარ
ბრძანება არ მისცა. მ ა ტ ი ე დ ი უ მ ა ს ცნობით, ბეზანვალთან „ფრანგული
გვარდიის“ კომანდორი დიუ შატლეს იმყოფებოდა. ოფიცერთა კორპუსი გა-
ურკვეველ მდგომარეობაში იყო. ვერც ერთი მათგანი ვერ ითვალისწინებდა
ინვალიდთა სასახლის გადარჩენის რაიმე საშუალებას. დ' ეგილა ყველაფრის
მიზეზად თვით გენერალ ბეზანვალს მიიჩნევს. მის „გაუბედაობას“ ხსნის იმით,
რომ, ჯერ ერთი, იგი უცხოელი იყო (შვეიცარიელი) და ამორალურ პიროვნება-
საც წარმოადგენდა, თურმე იმიტომ, რომ ბიბლიაზე პაიროდია დაწერა, თანაც
უცენზურო ესტამპებიც დაურთო. დ' ეგილა გვარწმუნებს, რომ გენერალმა
ამ უწესრიგობის წინაშე თვალი განზრახ დახუჭაო. უნდა ვიფიქროთ, რომ მი-
სი გაუბედაობა ჯარისკაცთა განწყობამ განაპირობა. როგორც ჩანს, მას ხალ-
ხის წინააღმდეგ გადამჭერილი ზომების მიღების საშუალება ჯარისკაცებმა არ
მისცეს.

ინვალიდთა სასახლისაკენ მიმავალ გზაზე დ' ეგილა შეხვდა „ფრანგული
გვარდიის“ ერთ-ერთ შენაერთს, სრულ წესრიგში. ახალგაზრდა ოფიცრის მე-
თაურობით, როგორც ჩანს, მათ ხალხს იარაღის დატაცებაში ხელი არ შეუშა-
ლეს. ხალხი მოდიოდა თოფებით, ხიშტებითა და სავაზნე ჩანთებით, აღნიშნავს
დ' ეგილა.

თვით ინვალიდთა სასახლის წინ რეგულარული ჯარები და არტილერია
იყო საბრძოლველად განლაგებული. კომენდანტმა გრაფმა დე სომპრეიმ გა-
სროლის ნიშანი ვერ მისცა. ხალხის შეჭრა ინვალიდთა სასახლის სარდაფებში,
როგორც ვხედავთ, ძარცვა რეგულარული ჯარების თვალწინ ხდება. აღსანიშ-
ნავია, რომ სარდაფებში შეკვლულ ხალხს თვით ინვალიდები მიუძღოდნენ. ხალ-
ხთან ერთად ბევრი ჯარისკაცი და ოფიცერიც მოქმედებდა. თოფებთან და ციე
იარაღთან ერთად იქიდან წამოიღეს რამდენიმე ქვემესი. აღსანიშნავია, რომ
ინვალიდთა სასახლიდან იარაღის დატაცებისას კამილ დემულენს თავისთვის
აუღია სრულიად ახალი თოფი და ორი დამბაჩა⁷³.

ინვალიდების სასახლის გაძარცვას მოჰყვა პარიზის არსენალისა და ე. წ. სამეფო საწყობის (garde-meuble) გაძარცვა. აღსანიშნავია, რომ აქედან წაიღეს ვერცხლის ორი ზარბაზანი, რომელიც თავის დროს სიამის მეფემ ლუი XIV-ეს აჩუქა.

დადგა 14 ივლისი. ბასტილის აღების დღე. როცა რევოლუციურმა პარიზმა საბოლოოდ ჩაშლა მეფის მიერ განზრახული კონტრარევოლუციური გადატრიალება. ბასტილის აღებაში აჯანყებულ პარიზელებთან ერთად მხარდამხარ იბრძოდნენ ფრანგი ჯარისკაცებიც, რომელთაც ხალხის გამარჯვების საქმეში უდიდესი წვლილი შეიტანეს. „ბასტილია აიღეს მოქალაქეებმა და ჯარისკაცებმა, ყოველ გვარი სარდლობისა და ოფიცრების გარეშე“, — წერდა კამილ დემულენი⁷⁴.

14 ივლისს ჯარისკაცთა ხალხის მხარეზე გადასვლამ უფრო ფართო ხასიათი მიიღო. სიმოლნის ცნობით, დილისათვის თოფქვეშ დაახლოებით 150.000 კაცი იმყოფებოდა. მისივე თქმით, ფრანგული გვარდიის ჯარისკაცები, ქვეითი და ცხენოსანი ჩაფრები, სხვადასხვა შენაერთის მრავალი ჯარისკაცი პარიზის მოქალაქეობაზე და ერისადმი ერთგულებაზე დებენ ფიცს... ჯარისკაცთა დეზერტირობამ საგრძნობლად იმატა, დასკვნის იგი⁷⁵.

პარიზის შეიარაღებულ ხალხთან ერთად ბასტილის აღებაში სამასზე მეტი ჯარისკაცი მონაწილეობდა, მათი უმრავლესობა „ფრანგული გვარდიის“ მებრძოლებით იყო წარმოდგენილი, მათ ორი სერჟანტი — ელი და იულიანი ხელმძღვანელობდნენ⁷⁶. გვარდიელებმა თან ქვემეხებიც მოიტანეს. საარტილერიო ზალს საინჟინრო ჯარების ოფიცერი და რამდენიმე კანონირი ხელმძღვანელობდა. „ფრანგული გვარდიის „ზარბაზანმა გაანგრია კედელი“, — ამბობდა კამილ დემულენი. აღსანიშნავია, რომ პირველი, ვინც ბასტილის კედელზე გადაძვრა, ფრანგული გვარდიის ორი ჯარისკაცი იყო, ჯარისკაცებმა იგდეს ხელთ კომენდანტი დე ლონე, რომელიც შემდეგ გამძვინვარებულია ხალხის მსხვერპლი გახდა.

რევოლუციური პარიზი სამეფო ჯარებს თავდასხმის მოლოდინში იყო. ხალხი ემზადებოდა მტრის შეტევაზე, სასწრაფოდ დაიწყეს ბარიკადების მშენებლობა. ამისათვის იყენებდნენ მოჭრილ ხეებს, გადაბრუნებულ საბარგულებსა და სხვ. ცალკეულ კერძო სახლებს იმპროვიზებულ სიმაგრეებად აქცევდნენ. აქ შეზიდეს ქვეები და ზოგან ზარბაზნებიც კი. აღსანიშნავია, რომ ასეთ ბასტიონად პარიზში მცხოვრებ რუსი არისტოკრატის ვ. ბ. გოლიცინის კოტეჯიც გამოიყენეს. ლონდონში მყოფ გოლიცინს პარიზიდან შექმნილ ვითარების გამო გოლიცინების მდივანი ოლივიე სწერდა: „ფრანგული გვარდია“ და მასთან ერთად შვეიცარიული გვარდიის ნაწილი „ბუჩუეების“ (მოქალაქეების) მხარეზე გადავიდა. მრავალი ფრანგი და უცხოელი ჯარისკაცი დეზერტირი გახდა. ბასტილია აღებულია, ქუჩებში კასრებისა და ავეჯისაგან ბარიკადები ააგეს. სახლები, რომელთაც „ბუჩუეები“ საიმედო დაცვის და თავდასხმის საშუალებად თვლიან, დაკავებულ იქნა მეპატრონეთა დაუკითხავად. ასეთი ბედი ეწია თქვენ სახლსაც, აქ ორი ზარბაზანი დადგეს, ისინი მობრათულია ინვალიდთა სასახლის მხრიდან გენერლის ქუჩისაკენ, საიდანაც მოსალოდნელია მარშალ ბროლის ჯარების შემოსვლა. ასეთივე მდგომარეობაა ეარენის, წმინდა დომინიკის, უნივერსიტეტისა და ბურბონთა ქუჩებზეც. თავადი დიმიტრი (გოლიცინის ვაჟი) აღშფოთებულია იმით, რომ სახლში დაზანებულინი თავიანთი ხმაურით მას მუშაობაში ხელს უშლიან...“⁷⁷

აღსანიშნავია, რომ ერთ-ერთ გზაზე გვარდიელს გამარჯვებულმა ხალხმა

„ერის სახელით“ დე ლონეს მკერდიდან აგლეჯილი „წმინდა ლუის ორდენი“ გადასცა. სიმოლინის თქმით, იგი ბასტილიის კომენდანტადაც კი გამოაცხადეს⁷⁸. აღსანიშნავია ისიც, რომ ბასტილიის ალების შემდეგ მადლიერმა ფრანგმა ხალხმა დაკრძალი გვარდიელი სამოქალაქო დიდების გვირგვინით შემოსა და მას სპეციალური ეტლით პარიზის ქუჩებში დაატარებდნენ, მას ყველგან ეგებებოდნენ, როგორც ეროვნულ გმირს. 19 ივლისს ფრანგული გვარდიის რეჟიმანს რევოლუციისადმი განსაკუთრებული დამსახურების გამო ეროვნული გვარდიის სახელი უწოდეს და ერის კმაყოფიზე მყოფ სამხედრო შენაერთად გამოაცხადეს⁷⁹.

სამეფო კარის კონტრარევოლუციური ზრახვები ჩაიშალა, მეფემ პარიზიდან და ვერსალიდან ქარების გაყვანა ბრძანა; ნეკერი ეკლავ დააბრუნეს; მსხვილი ბურჟუაზია ხელისუფლების სათავეში მოექცა. ბაი პარიზის მუნიციპალიტეტის სათავეში დასვეს, ზოლო ეროვნული გვარდიის მეთაურად ლაფაიეტი გამოაცხადეს. აბსოლუტიზმზე ამ პირველი დიდი გამარჯვების შემოქმედი ფრანგი ხალხი იყო. სახალხო გამარჯვების საქმეში რევოლუციურად განწყობილმა არმიამ უდიდესი როლი შეასრულა. 14 ივლისი ფრანგი ხალხისა და საფრანგეთის არმიის ისტორიაში მნიშვნელოვანი მომენტი ა. ამიერიდან, აშკარაა, რომ არმია „ძველი რეჟიმის“ დასაყრდენს აღარ წარმოადგენს. არმიამ ხალხთან ერთად გადააარჩინა დამფუძნებელი კრება და ხელი შეუწყო მსხვილი ბურჟუაზიის ხელისუფლების სათავეში ჩადგომას.

როცა მეფემ ეროვნულ კრებას შეუტია, მას თავისი შეიარაღებული ძალების იმედი ჰქონდა, რომელიც მის წინაპართა ხელში მუდამ იყო ხალხის დათრგუნვისა და მორჩილებაში ყოლის ბრძა იარაღი. ამჯერად მდგომარეობა აისებოდა შეიცვალა. ყველასათვის ნათელი გახდა ის, რომ არმია ძირითადად ხალხის მხარეზე იყო და მისი გამოყენება კონტრარევოლუციური მიზნებისათვის აღარ შეიძლებოდა. ხალხსა და მეფეს შორის არმისათვის ბრძოლა ხალხის სასარგებლოდ დამთავრდა. მეფემ დაკარგა თავისი ძირითადი დასაყრდენი — მუდმივი არმია. ამ ფაქტს უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა სამეფო ხელისუფლების შერყევისა და რევოლუციის შემდგომი აღმავლობის საქმეში. თანამედროვენი კარგად ერკვეოდნენ შექმნილ სიტუაციაში. მათთვის ნათელი იყო, რომ თუ არმია მეფეს დაუპირდა მხარს და ხალხის წინააღმდეგ გამოვიდოდა, რევოლუციას 1789 წლის ივლისში დაესმებოდა წერტილი, ზოლო აბსოლუტიზმისა და ფეოდალიზმის ლიკვიდაციის საქმე დროის სულ სხვა მონაკვეთში განხორციელდებოდა. „ჩვენ არ უნდა დაგვაიწყდეს, რომ რევოლუცია თავის წარმატებაში გვარდიელებსა და დანარჩენ არმიას უნდა უმადლოდეს“, — ეკითხულობთ პრიუდომის გაზეთში⁸⁰. კამილ დემულენი წერდა: „ეროვნული კრება თავის გადარჩენას ქარისკაცთა გონივრულ მოქმედებას უნდა უმადლოდეს“. საფრანგეთის დედოფალი მარი-ანტუანეტი, რომელიც აბსოლუტიზმის გადასარჩენად ფეოდალური ევროპის მონარქებს შეიარაღებულ ინტერვენციისაკენ უბოძდა, მათდამი გაგზავნილ წერილებში აეთთარებდა აზრს, რომ „შეიარაღებულმა ძალებმა დაანგრის ყველაფერი, მხოლოდ შეიარაღებულ ძალებსვე ძალუძთ ყველაფრის აღდგენა“. „ოცდათექვსმეტი საათის განმავლობაში საფრანგეთის მონარქია განადგურდა, — წერს სიმოლინი, — და მისი მეთაური იძულებულია დათანხმდეს ყველაფერზე, რასაც მისგან აღვირახსნილი, მკაცრი და ბარ-

ბაროსი ხალხი ითხოვს“⁸¹. მისივე აზრით, წინააღმდეგ შემთხვევაში მეფეს. „როგორც ჩანს, ხალხისაგან დამბობა ელოდა“⁸². სამეფო ხელისუფლების ეს დიდი ფიასკო, — ამბობს სიმოლინი, — უპირველეს ყოვლისა, არმიის განადგო-
მით იყო გამოწვეული⁸³.

მეფემ ცნო თავისი დამარცხება, 17 ივლისს დამფუძნებელი კრების დეპუ-
ტატებთან ერთად იგი პარიზში ჩავიდა. ამით, ა. ზ. მანფრედის თქმით, მან
„ფორმალურად აღიარა“ ხალხის გამარჯვება⁸⁴. რატუშისკენ მიმავალ მეფის
შესახედლად გამოსულ ხალხთა მასებში მრავალ იყვნენ „მისი“ ჯარისკაცები,
რომლებიც ნაცვლად ჩვეული შემახილისა „გაუმარჯოს მეფეს“, გაიძახოდნენ
„გაუმარჯოს ერს“, „გაუმარჯოს თავისუფლებას“, შემახილები, რობესპიერის
თქმით, „აოცებდა მის (მეფის) სმენას“⁸⁵. ჯარისკაცთა ეს მეტამორფოზი ჰეშმა-
რიტად მრავლის მთქმელი იყო.

დამფუძნებელი კრების დეპუტატები არმიის ამ მეტამორფოზს კანონზო-
მიერ მოვლენად თვლიდნენ და ყოველმხრივ ამართლებდნენ. მეფის ჩამოსვლამ-
დე, ორი დღით ადრე, 15 ივლისს ეროვნული კრების დეპუტატთა ერთი ჯგუ-
ფი (ლაფაიეტი. ბაი, კლერმონ-ტონერი, ლალი-ტოლანდალი და სხვ.), რევო-
ლუციურ პარიზის შტაბში — რატუშაში შეხვდნენ პარიზის ახლად შექმნილ
თვითმმართველობის — ამომრჩეველთა კრების მუდმივი კომიტეტის წევრებს.
საუბარი მეფისა და რევოლუციური პარიზის „შერიგებას“ შეეხებოდა. აქვე
იშუაფებოდნენ „ფრანგული გვარდიის“ წარმომადგენლებიც. როგორც ჩანს,
მეფესთან შერიგებისა და აქედან რეპრესიების შესაძლებლობამ აიძულა გვარ-
დიის დელეგაციას მეფის მიმართ რაღაც მობოდიშებისა და ამნისტიის მო-
თხოვნის მსგავსი სიტყვები წარმოეთქვა. მათ საპასუხოდ ლაფაიეტმა განაცხადა,
რომ „ერისაღმი ერთგულება დანაშაულის არ ნიშნავს“, ბაიმ დაუმატა: „ადამი-
ანები, რომელთაც თავისუფლების გამარჯვება უზრუნველყვეს, ამნისტიის შე-
სახებ რატომ უნდა ლაპარაკობდნენო“. ლალი ტოლანდალი ამბობდა: „ზედმე-
ტია ვილაპარაკოთ იმათ პატიებაზე, ვისაც მოვალეობის გრძნობა და სამშობლო-
საღმი ერთგულება ამოქმედებდა“. ყოველივე ამას ჯარისკაცთა და დეპუტატთა
ზევენა-კოცნა მოჰყვა⁸⁶. აღწერილი ვითარებით აღშფოთებული როიალისტი
დ'ეგილა ამბობდა: „უკვე გახრწნილი ბრბოს წინაშე ყოველივე ამის მტკიცება
მდაბიოთა ბოროტმოქმედებისაკენ საბოლოოდ წაქეზებას ნიშნავდა“⁸⁷.

ყოველივე ზემოთქმული ნათელყოფს თუ რაოდენ უსუსური იყო საფრან-
გეთის რეაქციული წრეების მტკიცება — ივლისის კრაზის მიზეზი მეფის „გაუ-
ბედლობის“ შედეგი იყო. ამასთანავე ცნობილია, რომ ეს საფუძველს მოკლებუ-
ლი ვერსია შემდგომში შემარჯვენე ისტორიოგრაფიის ბევრმა წარმომადგენ-
ელმა გაიზიარა. აღსანიშნავია, რომ ამ ცდუნებას თვით პროგრესული ისტო-
რიკოსი მათიუზიცი კი ვერ გაექცა. მათიუზი წერს: „ლუი XVI თვითონ რომ
შემძღვრარყო ცხენზე, თვითონ პირადად რომ ჩასდგომოდა სათავეში არმიას, რო-
გორც ეს ანრი IV-ემ ჩაიდინა, შესაძლოა იგი შეძლებდა არმიის მორჩილების
შენარჩუნებას და ამით გადატრიალების წარმატებას უზრუნველყოფდა. მაგ-
რამ ლუი XVI ბურჟუა იყო (აქ მათიუზი, სიტყვას „ბურჟუა“ ეიწრო გაგებით
ხმარობს, ანუ ლუი XVI უფრო სამოქალაქო პირი იყო, ვიდრე სამხედრო. ფიზი-
კურად საკმაოდ უნდილი მეფე სამხედრო საქმეში მართლაც საკმაოდ უსუსუ-
რი იყო, — გ. კ.)“⁸⁸.

ლუი XVI რომ მონარქიისათვის ესოდენ კრიტიკულ მომენტში გაუბედავად
მოქმედებდა, ეს ფაქტია, რომლის უარყოფა არ შეიძლება. მაგრამ საქმეც ისაა,
რომ ეს „გაუბედობა“, პირველ ყოვლისა, შედეგი იყო იმისა, რომ მეფეს არმი-

ის განდგომა თვალნათლივ ეხატებოდა. არმიის დაუმორჩილებლობა იყო ფაქტი, რომლის არდანახევა ყოველად შეუძლებელი იყო. შორს რომ არ წაეიდეთ, საყმა-რისი იქნება რეაქციული ისტორიოგრაფიის ერთ-ერთი ყველაზე უფრო კომპეტენტური წარმომადგენელი, გერმანელი ისტორიკოსი პ ა ი ნ რ ი ხ ზ ი ბ ე ლ ი დავიმოწმეთ. მეფის მიერ 25 ივნისის შემდეგ ეროვნული კრების უფლებების აღიარებასთან დაკავშირებით მას მოჰყავს მეტად საინტერესო საუბარი მეფესა და დეპუტატ ლუქსემბურგის პერცოგს შორის, რომლის მეშვეობითაც მეფემ თავადანაწარმოების დეპუტატებს მესამე წოდებასთან შეერთება უბრძანა. „მეფელი არა მაქვს, — განაცხადა მეფემ, — ა ლ ა რ ც ჯ ა რ ი ს ნ დ ო ბ ა შე-ი ძ ლ ე ბ ა, მე თქვენი დაცვა აღარ შემიძლია, თვით ჩემი სიცოცხლე საფრთხის ქვეშაა“. ამ სიტყვებით შეწუხებულმა პერცოგმა წამოიძახა: „მაგრამ ეს ხომ იმას ნიშნავს, რომ თქვენ სახალხო წარმომადგენლებს სრულ უფლებება აძლევთ მაშინ, როდესაც აზნაურობა მზადაა მეფეს თავი შესწიროს!“ „მე სრულიად არ მსურს, — უპასუხა ლუმი, — რომ ჩემი გულისათვის ვინმე დაიღუპოს“⁸⁹. ამ დიალოგიდან აშკარად ჩანს, რომ ერთ-ერთი ძირითადი მიზეზი, რომელმაც მეფის გაუბედაობა განაპირობა, არმიის განდგომაში უნდა ვეძიოთ.

განა შემთხვევითი იყო სასახლის ცდა სახელდახელოდ შეედგინათ მეფის დამცველი ახალი შენაერთები მეფის კარისკაცთა ცხენოსანი რაზმის სახით? სიმოლინი იტყობინება: „მეფე ძალზე შეწუხებული იყო ფრანგული გვარდიის ოთხი ასეულის განდგომის გამო, რომლებიც მან ვერსალში დაიტოვა. დილით, როცა ისინი წავიდნენ, სასწრაფოდ შეაიარაღეს კამერ-ლაქიები, ლაქიები და მეფის სხვა მოსამსახურეები, რომელთაც დაცვა დაევალოთ“⁹⁰. გრაფმა დე მორეტონ შაბრიაზმა ამავე მიზნით შექმნა რაზმი სამეფო ჭირურგიული სკოლის მოსწავლეთაგან⁹¹.

ის, რაც პარიზში მოხდა, საფრანგეთის თითქმის ყველა ქალაქში განმეორდა. იქ, ისევე როგორც პარიზში, მოსახლეობა ანგრეეს ადგილობრივ „ბასტილიებს“, ბურჟუაზია ხელთ იგდებს ძალაუფლებას, პირველ რიგში, ქალაქის მუნიციპალური მმართველობის სახით; ყველგან ყალიბდება ეროვნული გვარდია. ამ მოვლენას, რომელიც „მუნიციპალური რევოლუციის“ სახელითაა ცნობილი, ადგილი ჰქონდა ქალაქებში: სტრასბურგში, ლიონში, ბორდოში, ორლეანში, დიჟონში, მონპელიეში, ბეზანსონში, მანში, ნიშში, ტურში, ტრუაში, რენში, რუანში, ამიენში, ნანტში, ანჟერში, შერბურში და სხვაგან. აღსანიშნავია, რომ, როგორც წესი, აჯანყებულ ხალხთან ერთად „ძველი რეჟიმის“ წინააღმდეგ მხარდამხარ არმია იბრძვის, რადგანაც, მათთვის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „პროვინციაში არმია ისევე არასაიმედო იყო, როგორც პარიზში“⁹². „მუნიციპალურმა რევოლუციამ“ სამხედრო ძალის სამოქალაქო ხელისუფლებისადმი დამორჩილების ნიშნის ქვეშ ჩაიარა.

ნ ა ნ ტ შ ი რევოლუციურმა მოსახლეობამ ადგილობრივი ციხესიმაგრე უბრძოლველად აიღო. დაცვას მოქალაქეებთან ერთად ქალაქის გარნიზონის ჯარისკაცები ახორციელებენ. ქალაქში განლაგებულ „როანის რეჟიმანის“ სარდალს პერცოგ დე შაიეს ნანტი დაატოვებინეს. რ ე ნ შ ი 16 ივლისს ხალხმა, ჯარისკაცებთან ერთად, იარაღის ყველა საწყობი დაარბია, ხალხი და ჯარი ერთად დიდრიან ქალაქის ქუჩებში შეძახილებით: „გაუმარჯოს ერს“. არმიამ ცნო მუნიციპალიტეტის ხელისუფლება, სარდალს — გრაფ ლანჟერონს აღარავინ ემორჩი-

ლება და იგი იძულებული ხდება ქალაქი დატოვოს. კ ი ნ ჰ ე რ ი ს მოსახლეობამ ბასტილიის აღება იდღესასწაულა იმით, რომ რევოლუციური გამოსვლებისათვის ადრე დაპატიმრებული რამდენიმე მოქალაქე და ჯარისკაცი ციხიდან გაათავისუფლეს. ნ ი ო რ ი ს მუნიციპალიტეტმა ადგილობრივ განლაგებულ ჯარების მეთაურებს სამოქალაქო ხელისუფლებისადმი ერთგულებაზე ფიცი დაადებინა. შ ა რ ტ რ შ ი ხალხმა იარაღის მასობრივად დატაცება მოაწყო, ადგილობრივი გარნიზონი მათ თანაუგრძნობდა, ლ ი ლ შ ი მოეწყო თავდასხმა ადგილობრივი გარნიზონის უფროსზე. რომელმაც სამფეროვანი კოკარდის გავრეცემაზე უარი თქვა. განსაკუთრებით ძლიერი იყო გამოსვლები ტრუაში, ლილში, ბორდოში, მარსელში და სხვ²¹.

ინგლისელი მოგზაურის ედ. რ ი გ ბ ი ს ცნობით, მარსელის მოსახლეობა ჯერ კიდევ ბასტილიის აღებამდე შეიარაღდა. იენისის დამლევის მარსელელებმა ექსის ციხიდან სამეფო ხელისუფლების მიერ დაპატიმრებული 70 მოქალაქე გამოუშვეს. სამხრეთ საფრანგეთში მოგზაურობის დროს რიგები ყველგან სახალხო მღელვარების მოწმე გახდა. აღსანიშნავია, რომ ერთადერთი ქალაქი, სადაც შედარებით სიმშვიდე სუფევდა, ტულონი იყო. „უმთავრესად ოფიცრებითა და მეფის სხვა მოხელეებით დასახლებულ ამ ქალაქს არ ემჩნეოდა ის რევოლუციური ელფერი, რომელსაც ჩვენ სხვა ქალაქებში ვხედავდითო“, — წერს რიგები²².

არმიის რევოლუციურ მოსახლეობასთან სოლიდარობის კარგი სურათი სტრასბურგის მაგალითზე ჩანს. აქ ხალხისა და არმიის დაახლოება უკვე იენისის თვიდან შეიძინევა. ბასტილიის აღების შემდეგ, როცა აქ მასობრივი გამოსვლები დაიწყო, სტრასბურგის მრავალრიცხოვანი გარნიზონი, უკლებლივ, ხალხის მხარეზე აღმოჩნდა. აქაურ ამბებზე საინტერესო ცნობებს გვაწვდის როიალისტი დ ა მ ა რ ტ ე ნ ი, რომელიც ივლისის დღეებში სტრასბურგში მსახურობდა²³. აქ რევოლუციური გამოსვლების პირველსავე დღეებიდან გარნიზონი ხალხის მხარეზე აღმოჩნდა და მასთან მხარდამხარ მოქმედებდა. დამარტენი მოგვითხრობს, რომ „მუნიციპალური რევოლუციის“ დღეებში სტრასბურგის გარნიზონი „ეაჩალებთან“, „ბანდიტებთან“ და „მკვლელებთან“, ანუ ხალხთან ერთადაა. ადგილობრივი გარნიზონის 8.000-იანი შენაერთი, რომელიც ქალაქის რატუშის დასაცავად გამოიყვანეს, ხალხს არაერთაზრად წინააღმდეგობას არ უწევს, ხალხის გამაჩვენება მათ თვალწინ და მათი დახმარებით ხორციელდება. დამარტენის მიხედვით, ხალხმა ჯარის თანდასწრებით გაძარცვა რატუშის შენობა, ჯარი კი ამ „საზიზღრობას“ გულგრილად შესცქერის.

დამარტენი ჯარის ასეთ მოქმედებას გენერლებისა და ოფიცრების გაუბედობით ხსნის: გარნიზონის უფროსი გენერალი როშამპო, ჯარის წინაშე მხოლოდ მაშინ გამოჩნდა, როცა ხალხი უკვე შეიჭრა რატუშის შენობაში და ადგილობრივი არქივის განადგურებას მიჰყო ხელი. „მშობო და კეთილო მეგობრებო, — მიმართა როშამპომ ჯარისკაცებს, — ხედავთ რა ხდება, რა საშინელება! ეს სომ თქვენი და თქვენი ასლობლების საბუთებია“. როშამპოს ეს სიტყვები ჯარისკაცებს სასაცილოდაც არ ჰყოფნიდათ. როშამპოსა და სხვა ოფიცერთა „გაუბედობა“ ჯარისკაცთა განწყობამ განაპირობა.

ბოლოს „გაბედული“ ოფიცერი მაინც გამოჩნდა, პრინც ფ რ ი დ რ ი ზ ჰ ე ს ე ნ-დ ა რ მ შ ტ ა დ ტ ე ლ ი ს სახით. მისი ბრძანებით ჯარისკაცთა ერთი ჯგუფი შეეცადა რამდენიმე ასეულ „დაფლეთილთაგან“ და „მთვრალთაგან“ რატუშის შენობის განთავისუფლებას. რამდენიმე კაცი დააპატიმრეს. როგორც ჩანს, პრინცის რაზმის ჯარისკაცები მალე მიხვდნენ თავიანთ შეცდომას და მათ-

ში „დებერტირობამ“ (ანუ რევოლუციის მხარეზე გადასვლამ — გ. კ.) იმატა. პრინცი იძულებული გახდა თავისი რაზმი ყაზარმაში გამოეყეტა.

გარდა იმისა, რომ ხალხის წინააღმდეგ არმია ვერ გამოიყენეს, ხელისუფალთ, დამპყრენის აზრით, კიდევ ერთი დიდი „შეცდომა“ დაუშვეს: ხელი არ შეუშალეს ეროვნული გვარდიის შექმნას, „ბრბოს“ იარაღი მისცეს! „შეიარაღებული ბრბოს“ არსებობა კი დამპყრენს ყველაფრის დაღუპვად მიაჩნია.

დამპყრენი ჭარისკაცთა და მოქალაქეთა დაძმობილებას დიდ უბედურებად თვლის. იგი მოგვითხრობს: ახალმა მუნიციპალიტეტმა მადლობის ნიშნად ჭარისკაცებს თორმეტ-თორმეტი სუ დაურიგა. დაიწყო ქეიფი, ღრეობა, ყველა მთვრალია. ათასამდე მთვრალი ჭარისკაცი გენერალ რომაშბოს გარს შემოეხვია და „ურჩობისათვის“ დაპატიმრებული ყველა კოლეგის განთავისუფლება მოსთხოვა. სალამოს ყაზარმები დაცარიელდა, ჭარისკაცები გაძახებანეც კი არ გამოცხადდნენ. დილის 5 საათზე რომაშბოს კვლავ ეახლა დეპუტაცია და დაპატიმრებულთა განთავისუფლება ერთხელ კიდევ სთხოვა. ყაზარმები კვლავ ცარიელია, იგი პესენის პრინცის რაზმაც კი შიატოვა. რომაშბო კვლავ უარზეა. მაშინ ერთ-ერთმა ჭარისკაცმა მეგობრებს ასეთი სიტყვით მიმართა: „ნაცვლად იმისა, რომ თხოვნით თავი დაეიმცირათ, თვით მოვიპოვოთ ის, რასაც გენერლის სამართლით ვერ მოვიპოვებთ“. ჭარი ციხისაკენ გაემართა. რომაშბო წინ გადაუდგა და სასტიკი ზომების მიღებით დაემუქრა. ჭარისკაცთა სახელით, ერთ-ერთმა გრენადერმა გენერალს უთხრა: „ძალიან კარგი, გენერალო, ვნახოთ ერთი როგორი იქნება თქვენი ქებული ზომები. გამოიყენეთ მთელი ძალა, ნუ დააოკებთ თქვენს რისხვას!“ გენერლისა და ჭარისკაცთა ორთაბრძოლა უკანასკნელთა გამარჯვებით დამთავრდა. სტრასბურგის ქუჩები საერთო-სახალხო ზეიმის მოწმე გახდა, ამ ზეიმის ერთ-ერთი მთავარი ფიგურა ფრანგი ჭარისკაცი იყო. მოქალაქეები და ჭარისკაცები ერთად სვამენ „ერის სადღეგრძელოს“ (დამპყრენის მიერ ეს ზეიმი შეფასებულია როგორც „ანარქია“, „ყაჩაღთა ბატონობა“).

სტრასბურგის ამბები ეროვნული კრების მსჯელობის საგანი გახდა. დამპყრენი უკმაყოფილოა (ლუბიმოვიც მას კვერს უკრავს) იმით, რომ კრებამ ნაცვლად „დამნაშავეთა“ მკაცრი დასჯისა, ჭარისკაცებს ოფიცერთა უსამართლობათა შესახებ პეტიციების წარდგენის უფლება მისცა.

ამრიგად, „მუნიციპალური რევოლუციის“, საფრანგეთის მასშტაბით გამარჯვებაში უდიდესი როლი ბალხთან ერთად არმიამაც შეასრულა. სახალხო გამარჯვების ნაყოფი კი ბურჟუაზიამ დაისაკუთრა, იგი ხელისუფლების სათავეში აღმოჩნდა. ერთ-ერთი მთავარი იარაღი, რომლითაც ბურჟუაზიამ სახალხო გამარჯვების ნაყოფი ხელთ იგდო, ეგრეთ უღი გვარდიაც იყო.

არმია და დამფუძნებელი კრება

§ I. „შეიარაღებული ხალხი“ თუ შეიარაღებული გარეუაზია

1. „ეროვნული გვარდია“ — შეიარაღებული ძალების ახალი ფორმა

საფრანგეთის ბურჟუაზიამ ახალი არმიის შექმნა თვითშეიარაღებით დაიწყო, როცა 1789 წლის ივლისის დღეებში ბურჟუაზიულ-შესაკუთრული საფრანგეთის ინიციატივით, ეროვნული კრებისა და პარიზის ამომრჩეველთა „შუღმთვი კომიტეტის“ თაოსნობით, პარიზში და შემდეგ მთელს საფრანგეთში, ბურჟუაზიული მილიციის, ანუ „ეროვნული გვარდიის“, სახით, ბურჟუა-მოქალაქეების შეიარაღებული რაზმები შეიქმნა.

„ეროვნული გვარდიის“ ჩამოყალიბება რამდენიმე გარემოებამ განაპირობა. პირველ ყოვლისა, ბურჟუაზია თავს იცავდა ფეოდალურ-აბსოლუტისტური კონტრრევოლუციური ძალების შემოტევისაგან, რომელთაც, სამხედრო ძალეზე დაყრდნობით, ეროვნული კრების გარეკვა და რევოლუციის ძირფესვიანად მოთხრა დაისახეს მიზნად. მეორე მხრივ, სახეზე იყო ბურჟუაზიისათვის არანაკლებ საშიში, ახალი ძალა, შეიარაღებული რევოლუციური ხალხის სახით. რევოლუციის წინაშე დაისვა მტკიცეული საკითხი: „შე ი ა რ ა ლ ე ბ უ ლ ი ხ ა ლ ხ ი“ თუ „შე ი ა რ ა ლ ე ბ უ ლ ი ბ უ რ ჟ უ ა ზ ი ა“. რევოლუციის ბურჟუაზიულმა შესვეურებმა „ხალხის დაოკებისა“ და „საკუთრების დაცვის“ მიზნით შესაკუთრე საფრანგეთის სასწრაფოდ შეიარაღება წამოიწყეს. საგულისხმოა კიდევ ერთი გარემოება: ეროვნული კრების ბურჟუაზიული მოღვაწეები კარგად ხედავდნენ, რომ „ძველი რეჟიმისაგან“ ქარის განდგომამ, ხალხთან დამოზიზღებამ მასობრივი ხასიათი მიიღო. სოციალური ლოგიკა ბურჟუაზიას ძველი არმიისადმი უნდობლობას უკარნახებდა. არმია ხომ თავისი სოციალური ბუნებით ხალხთან უფრო ახლოს იყო, ვიდრე ბურჟუაზიასთან. უკვე თავს იჩენდა ბურჟუაზიის უნდობლობა ქარისკაცის ფარაჯაში გამოწყობილ ხალხის ძასების წარმომადგენლებისადმი. „ეროვნული გვარდიის“ სახით ბურჟუაზია ცდილობს სოციალურად მისთვის ახლობელი შეიარაღებული რაზმები შექმნას.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, 1789 წლის ივნისის დამლევისა და ივლისის დამლევის პარიზში მასობრივი სტიქიური შეიარაღება დაიწყო. ხალხმა მოვლენათა მსვლელობას თავისი დალი დასვა. იგი თვით დაირაზმა დესპოტიზმის „შემოტევისაგან, „საზოგადოებრივი თავისუფლების“ დასაცავად. ზემოთ ჩვენ აღვნიშნეთ, რომ რობესპიერი „შეიარაღებული ხალხის“ სახით რევოლუციის გამარჯვების ძირითად საწინდარს ხედავდა. მაგრამ შეიარაღებულმა ხალხმა

არა მარტო ვერსალს, არამედ, თვით ეროვნული კრების შესვეურებასაც დასცა 'შიშის' ხარი. 'შეიარაღებული ხალხი მოვლენათა სათავეში მოექცა, საკუთრებას საფრთხე მოელოდა. ბურჟუაზიამ ამ სტიქიური ძალის „კანონიერ ფარგლებში“ ჩაყენების, მასზე კრების კონტროლის დაწესების და მისი, კრების ნება-სურვილის მიხედვით წარმართვის მტკიცე გადაწყვეტილება მიიღო. აქედან იშვა 'შეიარაღებული ხალხის სოციალური რაფინირების, რევოლუციურ-მემარცხენე ელემენტებისაგან — პლებეური საფრანგეთის წარმომადგენლებისაგან მისი გაწმენდის, ანუ შეიარაღებული ხალხის ნაცვლად შეიარაღებული ბურჟუაზიის პოლიტიკური ბატონობის იარაღი და „ბურჟუაზიული წესრიგის“ უზრუნველყოფის საშუალება უნდა ყოფილიყო. მომავალში ეროვნული გვარდიის ირგვლივ დემოკრატიასა და კრების ლიბერალურ-კონსტიტუციურ უმრავლესობას შორის ფართო ბრძოლა გაჩაღდა. ხოლო ამჟამად, როცა მათ წინაშე საერთო მტერი ფეოდალურ-აბსოლიტისტური კონტრარევოლუცია იდგა, ეს წინააღმდეგობა გამოკვეთილად არ ჩანდა. რევოლუციის პირველ ეტაპზე თვით რობესპიერიც კი ვერ გაერკვა ეროვნული გვარდიის ბურჟუაზიულ-კლასობრივ 'შეზღუდულ ხასიათში. იგი ეროვნული გვარდიის შექმნაში ხედავს მთელი საფრანგეთისათვის აუცილებელ დაწესებულებას, რომლის მიზანია არა მარტო საზოგადოებრივი წესრიგის უზრუნველყოფა, არამედ აგრეთვე ერის თავისუფლების დაცვა დესპოტიზმის შემოტევისაგან. იგი ჩერჩერობით ამ მოვლენის კლასობრივ არსში ვერ ერკვევა, ვერ ამჩნევს, რომ გვარდია მესაყუთრე საფრანგეთს სურს იყოლოს დესპოტიზმის მოგერიების ფარდა დემოკრატიული მასების რევოლუციური ენთუზიაზმის ჩაქრობისათვისაც. რობესპიერი მისწამებდა იმ სიმამაცესა და სისწრაფეს, რომელიც პარიზის მოსახლეობამ მრავალრიცხოვანი სახალხო არმიის შექმნის დროს გამოიჩინა; ამასთანავე დასძენს, რომ ეს არმია უპირატესად „წარჩინებულ მოქალაქეთაგან“ შედგებოდა. ასევე მისწამებდა იგი ამ არმიის პირველ ნაბიჯებს, რომელნიც მან „წესრიგისა და უშიშროების“ უზრუნველსაყოფად გადადგა; რობესპიერი ვერ ხედავს იმას, რომ „წარჩინებულმა მოქალაქეებმა“ თავიანთი საქმიანობა, პირველ ყოვლისა, საკუთრების დასაცავად წარმართეს; იგი აღტაცებულია იმით, რომ ისინი იცავენ ბაზრებს, სასურსათო საწყობებს, მაღაზიებს, სახლებს, ანუ, საბოლოო ანგარიშში, ყოველგვარ საკუთრებას.¹ აქვე გვინდა შევნიშნოთ, რომ რევოლუციის ამ საწყის ეტაპზე ბურჟუაზიულ საკუთრებას, საერთოდ, არავითარი საფრთხე არ ელოდა, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ქურდობისა და ძარცვის რამდენიმე შემთხვევას, რომელნიც კრიმინალურმა ელემენტებმა ჩაიდინეს და ამისათვის სახალხო რაზმეულების მიერ დაუყოვნებლივ სასტიკად დაისაჯნენ.

რობესპიერი მიესალმება მირაბოს საქმიანობას, რომელიც „ეროვნული გვარდიის“ შექმნის ინიციატორი იყო. „თქვენ ალბათ მოგეხსენებათ, — სწერს რობესპიერი ბიუსარს 1789 წლის 23 ივლისს, — ეროვნული კრების მიმართვა მეფის სახელზე, რომელიც გრაფმა მირაბომ შეადგინა (მიმართვაში ლაპარაკი იყო პარიზიდან ქალების გაყვანისა და ეროვნული გვარდიის შექმნის შესახებ — გ. კ.). ამ ბოლო ხანებში მან ძალიან კარგი თვისებები გამოავლინა. მიმართვა დაწერილია ამაღლებული სტილით, იგი აღსავსეა სიდიადით, სიმართლათა და ძალით.“² აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ერთი თვის შემდეგ 24 მაისს, იმავე ბიუსარისადმი წერილში რობესპიერი მირაბოს უარყოფითად ახასიათებდა: „გრაფი მირაბო, — აღნიშნავდა იგი, — უმნიშვნელო როლს თამაშობს (რო-

გორც კრების დეპუტატი — გ. კ.), მას შერყეული ზნეობრივი რეპუტაციის გამო, ყოველგვარი ნდობა დაკარგული აქვს“³.

ბურჟუაზიული „ეროვნული გვარდიის“ კლასობრივი ბუნება რომესპიერმა შოგვიანებით შეიცნო და მან, სხვა დემოკრატებთან ერთად, სასტიკი განგამი ატეხა.

„ეროვნული გვარდიის“ შექმნის იდეა კრებაში ჩაისახა იმ დღიდან, როცა შეფემ პარიზსა და ეერსალის ირგვლივ სამხედრო ბანაჟი შექმნა. კრება განუწყუტლივ გზავნის მეფესთან დეპუტაციას, სთხოვს მას ჯარების უკან დახევასა და სამოქალაქო გვარდიის შექმნას, რომელსაც, პირველ ყოვლისა, პარიზში დარღვეული საზოგადოებრივი წესრიგის აღდგენის ამოცანას უსახავენ. ამასთან დაკავშირებით, 8 ივლისს, მეფეს პარიზის ამომრჩეველთა სახელით გაეგზავნა ოფიციალური მიმართვა, რომელიც მირაბომ შეადგინა. როგორც ვხედავთ, ეროვნულ კრებას სამოქალაქო გვარდიის შექმნა სურს „ზემოდან“, ოფიციალური გზით, და არა ხალხთან ერთად, ხალხის მხარდაჭერით. მაგრამ „მოხდა სასწაული“, ხალხმა თვით შექმნა „სამოქალაქო მილიცია“, ანუ აქაც, ისევე როგორც ყოველთვის, ყველა დიდი რევოლუციური წამოწყების ინიციატორის როლში ფრანგი ხალხი მოგვევლინა.

პარიზის მოსახლეობა თვით გამოვიდა წესრიგის დაცვის ინიციატორის როლში. სიმოლინის ცნობით, 13 ივლისს დღის 10 საათზე პარიზელმა მოქალაქეებმა მიიღეს გადაწყვეტილება შეექმნათ მილიცია, დაეცათ წესრიგი და წინააღმდეგობა გაეწიათ ძალადობისათვის. დაპკრეს ნალარას, ხალხი შეგროვდა უბნების მიხედვით. თავშესაყრელ ადგილებს ეკლესიები წარმოადგენდნენ. აქ დაიწყო მილიციაში მოხალისეთა ჩაწერა. იარაღი გამოპქონდათ მალაზიებიდან, არსენალიდან, მეფის საწყობებიდან, ინვალიდთა სასახლიდან. სიმოლინის ცნობით, მილიციაში სულ მალე 80.000 კაცი გაერთიანდა. მილიციელები მწვაზე კოკარდებს ატარებდნენ. სახალხო მილიციელებმა დაიწყეს ქალაქში წესრიგის დაცვა. მათი პატრულები ქალაქში დღისით და ღამით შემოვლას აწარმოებდნენ. სიმოლინის ცნობით, სამოქალაქო მილიციის ბრძანებით ოთხი მძარცველი ჩამოახრჩვეს.⁴

შექმნილი ვითარება მესაკუთრე საფრანგეთს ოდნავადაც არ აწყობდა. გერმანელი მემარჯვენე ისტორიკოსის ლუდვიგჰოისერის სიტყვებით რომ ვთქვათ, სახალხო მილიცია ეს ხომ „დაბალი კლასების თავისებური ეროვნული გვარდია იყო.“⁵ მისივე თქმით, 13 ივლისს დაიბადა აზრი „მშვიდობიანი მოქალაქე-მესაკუთრეთა კლასისთვის“ შექმნილიყო ძალა შეიარაღებული თავდაცვისათვის. ეს აზრი, — გვარწმუნებს ჰოისერი, — ჯერ კიდევ 1789 წლის დამდეგს დაიბადა, როცა უკმაყოფილო მუშებმა ერთ-ერთი ფაბრიკანტის სახლი დაანგრიეს (ავტორი ჰგულისხმობს მუშათა ამბოხებას პარიზში, 1789 წლის 27 — 28 აპრილს, ე. წ. „რევოლიონის საქმეს“ — გ. კ.). ახლა ორმხრივი საშიშროების არსებობის პირობებში (მეფის შემოტევა და რევოლუციური მასების აქტიურობა — გ. კ.) ეს საკითხი კვლავ წამოიჭრა. პარიზის მესაკუთრენი „ეროვნული გვარდიის“ სახით ითვალისწინებენ ძალას, რომელმაც უნდა გაფანტოს საშიშროება, რომელიც „ველური ბრბოს“ სახით არსებობს. „ეროვნული გვარდიის“ შექმნა „წესიერმა, შეძლებულმა“ მოქალაქეებმა ითავეს. „გარეუბნების პროლეტარიტი“ გვარდიაში არ დაუშვეს. ასე შეიქმნა, — დაასკვნის ჰოისერი, — „დარბაისლური სამხედრო ძალა“⁶.

ზიბელი ბურჟუაზიული ეროვნული გვარდიის შექმნის აუცილებლო-

ბას შემდეგნაირად ხსნის: ყველაზე საშინელება იყო ის, წერს იგი, რომ პარიზში სახალხო მღელვარება და უწესრიგობა დაუწყებლად გრძელდებოდა. ხელისუფლება ამის წინააღმდეგ უძლური იყო. არმია სულ უფრო და უფრო იფიწყებდა დისციპლინას, პარიზის „მაწანწალებს“ ემატებოდა სხვა ადგილებიდან მოსული ამავე კატეგორიის ხალხი. ერთი მოხსენების მიხედვით, მათი რიცხვი უდრიდა 12 ათასს, მეორე ცნობით — 30-40 ათასს. ამასთანავე ხალხს არ ჰქონდა პური, პურის მალაზიებთან რიგები არ წყდებოდა „მღელვარე ბროსგან“ ყველაფერი მოსალოდნელი იყო, „რაც მთავარია, საფრთხე შეექმნა საკუთრებას, არმიის ნღობა არ შეიძლებოდა, იგი დემოკრატიული იდეების გავლენას განიცდიდა“. ზიბელის თქმით, 13 ივლისი საბედისწერო იყო როგორც სამეფო კარისათვის, რომელიც არმიის კეშმარიტ განწყობილებაში დაჩქუნდა, ასევე მქონებელი კლასისათვისაც, რომელსაც ერთი მხრივ, მარსის მოედანზე განლაგებული ბანაკი (ანუ ფეოდალური არისტოკრატია — გ. კ.) და, მეორე მხრივ, პარიზის „მშვიდრი პროლეტარიატი“ და განუწყვეტლივ „მზარდი ხალხთა მასები“ ემუქრებოდა. ზიბელის თქმით, „უფრო დიდი იყო უკანასკნელი საფრთხე“. იგი იმოწმებს ბაის სიტყვებს და დასკვნის: „პარიზს გაძარცვის საფრთხე ემუქრებოდა. იგი მოქალაქეთა ლაშქარმა (ეროვნული გვარდია — გ. კ.) გადაარჩინა“.⁷

დამახასიათებელია, აღნიშნავს მათიეზი, რომ მკაცრი ზომების მიღებას მესამე წოდების დეპუტატები (ანუ ბურჟუაზია — გ. კ.) უფრო მტკიცედ მოითხოვდნენ, ვიდრე თავადაზნაურობის წარმომადგენლები.⁸ ეს შემთხვევითი არ იყო, ქალაქის პლებსის წინააღმდეგობას უშუალოდ ბურჟუაზია განიცდიდა, თავადაზნაურობამ კლასობრივი ბრძოლის სუსტი ცოტა გვიან იგრძნო, კერძოდ ბასტილიის აღების შემდეგ, როცა საფრანგეთში გლეხთა მასობრივი მღელვარება დაიწყო და ე. წ. „დიდი შიშინაობის“ დღეები დადგა.

მატიეზმა შესანიშნავად განსაზღვრა ის სიტუაცია, რომელმაც ბურჟუაზიული ეროვნული გვარდიის შექმნა განაპირობა. იგი წერდა: „მქონებელმა ბურჟუაზიამ თავის წინაშე უცბად დაინახა მეოთხე წოდების საზარელი სახე“.⁹ „ბურჟუაზია, რომელმაც რევოლუცია გამოიწვია, — წერს ყოფილ ბუშარი, — უძლური აღმოჩნდა შეეკავებინა ის ტალღა, რომელიც თვითონ წარმოშვა (ანუ სახალხო რევოლუციური ენთუზიაზმი — გ. კ.)... შემდეგ თვით ეშინოდა იმ მეოთხე წოდებისა (quatrième état), რომელიც მის თვალწინ, პარიზის გარეუბნებში ჩამოყალიბდა“.¹⁰

ბურჟუაზიის შეიარაღება, ანუ ეროვნული გვარდიის შექმნა და ხალხის განიარაღება 13 ივლისს შექმნილმა პარიზის ამომრჩეველთა „მუდმივმა კომიტეტმა“ ითავა. ეს იყო ბურჟუაზიულ-მუნიციპალური ხელისუფლების ახალი ორგანო, რომელიც მალე პარიზის თვითმმართველობად, ანუ კომუნად გარდაიქმნა.

როგორც ცნობილია, 1789 წლის აპრილში საარქიეპისკოპოსო სასახლეში (L'Archevêché) პარიზის ამომრჩეველები გენერალური შტატების მესამე წოდების დეპუტატების ასარჩევად შეკრიბეს. არჩევნების ჩატარების შემდეგ ამომრჩეველთა კრებამ 10 მაისს დაადგინა არ დამოუკიდებელი, განეგრძოთ მუშაობა, რათა დეპუტატებისათვის სათანადო მითითებებისა და დაჯილდოების მიცემის საშუალება ჰქონოდათ. ამიერიდან პარიზის ამომრჩეველთა კრებამ სათათბირო ორგანოს ხასიათი მიიღო. სამეფო ხელისუფლებამ მათი დაშლა ბრძანა. მათთვის შეკრების აღკვეთის მიზნით საარქიეპისკოპოსოსა და ქალაქის სათათბიროს შენობები დახურეს. 25 ივნისს ამომრჩეველთა კრებამ

მაინც გადაწყვიტა შეკრებილიყო, შეარჩიეს სათანადო შენობა — დოფინის ქუჩაზე მდებარე ყოფილი მუზეუმის დარბაზში (ამჟერად აქ სამიკიტნო იყო მოთავსებული). როცა აქ 25 ივნისს ამომრჩეველები მოსულან, ერთ-ერთი ამომრჩევლის დიუსოს (Duscaux) ცნობით, ქორწილი მიმდინარეობდა. როცა მექორწილებმა გაიგეს თუ ვინ და რისთვის მოვიდნენ, მათ შენობა დაუყოვნებლივ დატოლეს. ასე შეიქმნა იმპროვიზებული კრება. მალე გადაწყდა, მისი შემდგომში მოღვაწეობა ქალაქის სათაბიროს შენობაში განეგრძოთ (le Palais de Commune).

13 ივლისს კრებამ, როგორც აღვნიშნეთ, „მუდმივი კომიტეტი“ შექმნა. აღსანიშნავია, რომ „მუდმივი კომიტეტი“ გარდა პარიზის ბურჟუა ამომრჩეველებისა, პარიზის ძველი თვითმმართველობის მრავალი წარმომადგენელიც შევიდა. მათ შორის ქალაქის ხელისუფლების ყოფილი ხელმძღვანელი, პირწავარდნილი როიალისტი და რევოლუციური ხალხის სასტიკი მტერი, „ევპარტა მამასახლისი“ დე ფლესელი (იგი 14 ივლისის რევოლუციის პირველი მსხვერპლი გახდა დე ლონესა და ფულონთან ერთად). „მუდმივი კომიტეტი“ 13 ივლისის შემდეგ ფაქტიურად პარიზში ერთადერთ ხელისუფლებას წარმოადგენს. შეფის მთავრობის დიდმოხელეები იძულებული არიან ცნონ კომიტეტი და მისი მითითებები შეასრულონ. კომიტეტს დამფუძნებელი კრების მრავალი დეპუტატიც ეწვია და მისდამი ერთგულება დაადასტურა. აქვე გამოცხადდნენ ფრანგული ჯვარდიის წარმომადგენლები. კომიტეტის წევრები მხურვალედ მიესალმებიან მათ პატრიოტულ საქმიანობას; კომიტეტი გზავნის პარიზის უახარმებში თავის წარმომადგენლებს ჯარისკაცებისადმი მადლობის გრძნობის გამოსახატავად.¹¹ აშკარად იგრძნობა, რომ პარიზის ბურჟუაზია ცდილობს არმია თავის კონტროლს დაუშვროჩილოს. არც ისაა შემთხვევითი, რომ მეფისადმი გაგზავნილ მიმართვაში არმიის გაყვანის აუცილებლობას იმითაც ასაბუთებენ, რომ რევოლუციურ პარიზთან კონტაქტი არმიას „რყენის“, მასში რევოლუციური განწყობა შეაქვს, რაც არც მეფისათვისა და არც მქონებელი კლასებისათვის სასურველი არაა. აქი აშკარად ჩანს, რომ არმია შეიარაღებულ ხალხს თანაუგრძნობს და მის „სამიშ“ საქმიანობას ხელს არ უშლის. დევილა ამასთან დაკავშირებით ფრიად საინტერესო ფაქტის შესახებ მოგვითხრობს. 13 ივლისს პარიზის ქუჩებში გამოჩნდა კარეტა სამეფო ღერბით, მასში შემბმულ ექვსივე ცხენს სამეფო დამლა აზის. კარეტაში ზის სპასხლის ობერ-შტალშაისტერი (grand écuyer). კარეტა დატვირთულია თეთრეულითა და ვერცხლის ჭურჭლით. ეტლს თავს დაესხა „ბრბო“. აქვე მყოფი გრენადერები გულგრილად შეატყუროდნენ ამ ინციდენტს. დევილა, რომლის თვალწინაც ეს ინციდენტი მოხდა, აღშფოთებულია ჯარისკაცთა გულგრილობით: ისინი „მაწანწალებს, რომლებიც თავს ერს უწოდებენ“, წინააღმდეგობას არ უწევენ. მე ძლივს დავითანხმე რამდენიმე გრენადერი, გადაერჩინათ სამეფო კარეტა, — წერს დევილა.¹² შექმნილი ვითარება მარტო როიალისტებს როდი აწუხებთ, მქონებელი საფრანგეთი არანაკლებადაა შემფოთებული.

სახალხო რევოლუციური ძალისადმი შიში მქონებელმა საფრანგეთმა რევოლუციის პირველსავე დღეებში იგემა. განსაკუთრებით დააშინა იგი არმიისა და ხალხის დამძობილების მრავალმა ფაქტმა, რასაც ადგილი ჰქონდა 1789 წლის ივლისის დღეებში, როცა ბარონ ბეზენვალისა და თავად ლანგესკის სარდლობით ხალხის წინააღმდეგ წარგზავნილმა შეიეცარელთა და გერმანელთა პოლკებმაც კი ხალხის წყრომას ვერ გაუძლეს და უკან დაიხიეს. რევოლუციის

ამ პირველი წარმატების ჟამს, როგორც უკვე აღნიშნული იყო, ხალხთან ერთად საფრანგეთის არმიის ნაწილებიც მოქმედებდნენ.

ერთი რამ ცხადია: ბურჟუაზია ახალი არმიის შექმნის წინააღმდეგი როდი იყო, მაგრამ მას იგი ესახებოდა როგორც არმია ბურჟუაზიული, საფრანგეთის მჭოხებელი კლასების ინტერესების დამცველი. მოვლენათა მსვლელობა კი სულ სხვა გზით წარიმართა, მეფის ძველი არმიის ნაცვალად იქმნებოდა ახალი, რევოლუციური არმია, არმია სახალხო, რაც, ცხადია, მჭონებელ საფრანგეთს კარგს არაფერს უქადა. ამის გამო ბურჟუაზიის ინტერესების გამომხატველს ეროვნულ დამფუძნებელ კრებას ყველაფერი უნდა ეღონა იმისათვის, რომ არმიის ასეთი მეტამორფოზისათვის ხელი შეეშალა. ამაზე კარგად მეტყველებს ეროვნული კრების მიმართვა 1789 წლის 1 ივლისს, რომელშიც იგი პარიზის მოსახლეობას მოუწოდებდა შეეწყვიტა „უწესრიგობანი“ და მშვიდობიანი განწყობილებით აღკურვილიყო, რადგანაც, თურმე, მხოლოდ ასეთი გზითაა შესაძლებელი საფრანგეთისთვის იმ სასარგებლო საქმის გაკეთება, რომელიც შეუძლია განახორციელოს სახალხო წარმომადგენლების ნებაყოფლობითმა კრებამ.¹³ პარიზიდან და ვერსალიდან ჯარების გაყვანის შესახებ კრების 8 ივლისის მოწოდებაში ხაზგასმული იყო, რომ ფრანგ ჯარისკაცებს, რომლებიც სახალხო ინტერესების დაცვისა და ხალხის ენებათა დელეგის მონაწილენი ხდებიან, შეიძლება დაავიწყდეთ თავიანთი მოვალეობანი.¹⁴

ამრიგად, ბურჟუაზიამ მიიღო მტკიცე გადაწყვეტილება დაუყოვნებლივ შეეჩერებინა სახალხო შეიარაღება და ბურჟუაზიის შეიარაღება განეხორციელებინა. ამიტომ გასაგებია, თუ რატომ ცდილობდა დამფუძნებელი კრება ეროვნული გვარდიისათვის ბურჟუაზიულ-კლასობრივი ხასიათის შენარჩუნებას. ეროვნული გვარდია — ბურჟუაზიის თვალში — ეს არის შეიარაღებული ბურჟუა-შოქალაქეთა სამხედრო ძალა, რომელიც მოწოდებულია დაიცვას ბურჟუაზიული საკუთრება, ალაგმოს ხალხის რევოლუციური ენთუზიზმი. ეროვნულმა გვარდიამ, ერთი მხრივ, ხალხის მძევნარებისაგან უნდა იხსნას ბურჟუაზია, ხოლო, მეორე მხრივ, იგი ფეოდალურ-აბსოლუტისტური რეაქციისაგანაც უნდა დაიცვას. ბურჟუაზია არც ამ საფრთხეს ივიწყებს და ცდილობს როგორმე მას „ბრბოს“ დახმარების გარეშე დააღწიოს თავი.

როგორც აღვნიშნეთ, რევოლუციის დასაწყის ეტაპზე ბურჟუაზიულ საკუთრებას რაიმე რეალური საფრთხე ფაქტიურად არ ემუქრებოდა. „მდიდართა“ და „ლარიბთა“ შორის ბრძოლამ უფრო გვიან იჩინა თავი, როცა რევოლუცია გაღრმავდა და ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული ხასიათი მიიღო. მიუხედავად ამისა, მჭონებელი საფრანგეთი უკვე თავიდანვე ავლენს შიშს რევოლუციის შემდგომი გაღრმავების წინაშე, დაჰკანკალებს თავის საკუთრებას, რომელზეც ხელყოფის თვით უმნიშვნელო ფაქტიც კი მის გააფთრებას იწვევს.

დ. ვ. გოლიცინი აღშფოთებულია ეროვნულ კრებაში შეტანილი „უაზრო“ წინადადებით, რომლის თანახმად, „კრების მიერ სათანადო რწმუნებით აღკურვილ პირებს უნდა მიეცეს უფლება გაჩხრიკონ მდიდარ მოქალაქეთა სკივრები, „გამოავლინონ სპეკულანტები („ფქვილისა და ფულის შემსყიდველები“), აღკვეთონ ქვეყნიდან ვალუტის გატანა. ამას პირველ ყოვლისა მოითხოვდა საფრანგეთის დემოკრატია. მაგრამ ისეთი სოციალური შემადგენლობის ორგანოსათვის, როგორცაა წარმოდგენილი დამფუძნებელი კრება, ცხადია, ასეთი წინადადება შეუფერებელი იყო; დ. ვ. გოლიცინი სიამოვნებით მიუთითებს, რომ ეს წინადადება „ერთხმად უარუყვეს“.¹⁵

როგორც აღვნიშნეთ, „მუღმივმა კომიტეტმა“ თავის უპირველეს ამოცანად

ბურჟუაზიული ეროვნული გვარდიის შექმნა დაიხსნა. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ეს იდეა მათ ეროვნული კრების დეპუტატებმა მიაწოდეს. 13 ივლისს, სახამ „ეროვნული გვარდიის“ დაარსება გადაწყდებოდა, პარიზის ამომრჩეველთა დელეგაცია ეწვია ვერსალში ეროვნულ კრებას. აქ მიიღეს მათ მითითება „ეროვნული გვარდიის“ შექმნის შესახებ, ამ საქმეში დეპუტატები მათ უშუალო სამსახურს სთავაზობდნენ: მათ შორის, მაგალითად, დეპუტატი დიუპონი თავის ვაჟთან ერთად.¹⁶

ამ შემთხვევაში ეროვნული კრება და პარიზის ამომრჩეველები საფრანგეთის ბურჟუაზიის ყველა ფენის გულისხმადებს გამოხატავდნენ. უკვე 13 ივლისს პარიზის მდიდარი სექციები (დისტრიქტები) სხდომებს მართავენ და წინადადებით გამოდიან „შეიარაღდნენ მაწანწალებისა და ნაძირალებისაგან თავდაცვის მიზნით“. დისტრიქტებმა გადაწყვიტეს დელეგაციის გაგზავნა ამომრჩეველთა მუდმივ კომიტეტში. დელეგატთა შორის დ'ეგილაც იყო. ეს ფაქტი იმას მოწმობს, რომ მდიდართა დისტრიქტების სხდომებს ბურჟუაზიასთან ერთად თავდაზნაურობაც ესწრებოდა. დელეგაცია გაემგზავრა ზოგი ფეხით, ზოგი ეტლებით. „გზაზე შეურაცხყოფას გვაყენებდნენ, რამდენიმე ჯარისკაცმა ხმლით გაგვიკაფა გზა. მდიდართა რაიონები რაზმებს ქმნიდნენ ცალკეული ქუჩების მიხედვით, აყენებდნენ ყარაულებს, ირჩევდნენ უფროსებს, — წერს დ'ეგილა.¹⁷

პარიზის ამომრჩეველთა „მუდმივი კომიტეტის“ სხდომაზე მდიდარი პარიზელების ცოლებიც კი მოსულან. ისინი მოუწოდებდნენ ქმრებს „შეიარაღებულიყვნენ მაწანწალების წინააღმდეგ, რომლებიც მათ ყელს გამოჰრით ეშუქებოდნენ.“¹⁸

ვენეციის ელჩი კაპელო მქონებელი საფრანგეთის მხარეზეა და მოვლენათა მსვლელობის შემდეგ ანალიზს გვთავაზობს: პირველ ყოვლისა იგი აღმწოთებულია 13 ივლისის სახალხო გამოსვლებით და ხალხის შეიარაღების ფაქტით; მას ყველაფერი ეს წარმოუდგება როგორც „ბრბოს აქტიურობა“. მისი აზრით, მდგომარეობა გამოსწორდა, როცა ბურჟუაზიამ მოძრაობის გაძლრა და წესრიგის დაცვა თვით ითავა, „თუ ბრბომ აჯანყებას დასაბამი მდიდართა ძარცვის მიზნით მისცა, — წერს კაპელო, — მან ბურჟუაზიის მხარდაჭერით სულ მალე უფრო გამართლებული ფორმა და საყოველთაო ხასიათი მიიღო.... საერთო საქმის დასაცავად განსაკუთრებული ერთიანობით გამოვიდა მთელი პარიზი, მან გამოიყენა ის საშუალებები, რომელთაც არაფერი ჰქონდათ საერთო იმასთან, რაც ქურდებმა და მძარცველებმა ჩაიფიქრეს... კაპელო მიესალმება მუნიციპალური მთავრობის („ამომრჩეველთა მუდმივი კომიტეტის“ — გ. კ.) შექმნას, განსაკუთრებით აღტაცებულია ეროვნული გვარდიის შექმნით. „ქურდებში შოულობდნენ გამოჩნდნენ პატრულები, — წერს იგი, — ისინი საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვის მიზნით დღისით თუ ღამით გამუდმებით მორიგეობენ. ყველას, ვისაც კერძო სახლების ძარცვაზე წასწრებენ, ადგილზევე ჰკიდებენ... როცა ქურდები და უწყისიგობისაყენ წამქეზებელნი იძულებულნი გახდნენ გაფანტულიყვნენ, დანაშაულებრივი აჯანყების აღგრილი დაიკავეს ყველაფერი მობილმა რევოლუციამ, რომელიც საერთო იყო ყველა მოქალაქისათვის.“¹⁹

კაპელოს კონცეფცია ადვილად გასაგებია: რევოლუციამ წესიერი და ხყოფიერი ხასიათი მაშინ მიიღო, როცა „ბრბოს“ ენთუზიაზმი დააკეს და მოძრაობას სათავეში „წესიერი ხალხი“, ანუ ბურჟუაზია ჩაუდგა. კონსერვატიული ინგლისის წარმომადგენელი რიგბი მიესალმე-

ბა „ეროვნული გვარდიის“ შექმნას, ალტაცებული იმით, რომ „ბრბოს“ გვერდით შეიარაღებულ, გარეგნულად წესიერ, თავაზიან ხალხს. „corps galant“-ს ხედავს²¹.

ბურჟუაზიული გვარდიის შექმნის საქმეში განსაკუთრებით აქტიურობდა პარიზის ვაჭართა ყოფილი მამასახლისი (prévôt des marchands), ამჟერად „მუდმივი კომიტეტის“ წევრი დე ფლესელი, რომელსაც პარიზის დემოკრატია იცნობდა როგორც აშკარა რეაქციონერსა და მონარქისტს. მისდამი სიძულვილი გაასკეცდა 1789 წლის ივნის-ივლისის მღელვარე დღეებში, როცა იგი ყოველნაირად ცდილობდა ხელი შეეშალა ხალხის შეიარაღებისათვის. კამილ დემულენის ცნობით, „ვაჭართა მამასახლისი ყოველნაირად ცდილობდა მოეგო დრო“, იგი იარაღის გაცემაზე ხალხის მოთხოვნას უპასუხებდა იმით, რომ განზრახ გზავნიდა ხალხს იქ, სადაც იარაღი არ იყო. მაგალითად, სენ-ლუ-ზარში და კარტეზიანელებთან.²²

დე ფლესელი ამბობდა, რომ საზოგადოებრივ სიმშვიდეს დიდ საფრთხეს უქმნის ხალხის მღელვარე მასა, მით უფრო, რომ ეს მასა მართალია ცუდად, მაგრამ მაინც „შეიარაღებულია, ამდენად მას გონიერულად მიაჩნია ის, რომ წესიერი ხალხიც (les honnêtes gens)²³ ასევე შეიარაღებულ იქნეს. დე ფლესელის წინადადებას „კომიტეტმა“ დაუყოვნებლივ დაუჭირა მხარი, სხდომაზე დამსწრე პარიზელ მდიდართა დელეგაცია ამ გადაწყვეტილებით დიდად იყო კმაყოფილი. დაისვა საკითხი პარიზის მოქალაქეთა ნებაყოფლობითი რაზმების სახელწოდებების შესახებ. პირველი წინადადება იყო ეწოდებინათ ეროვნული ან ბურჟუაზიული მილიცია (milice bourgeoise). სიტყვა „მილიცია“ ნაკლებად მოეწონათ, შეჩერდნენ სახელწოდებაზე „მოქალაქეთა გვარდია“ (Garde bourgeoise). შეძლებულ პარიზს შეიარაღება არ უჭირს, უპირატესად ყოფილობენ მალაზიებში. მაგალითად, იმ უბანში, სადაც დ'ეგილა ცხოვრობდა იარაღის მალაზიის მესპატრონემ მას 60 თოფი შესთავაზა თითო 10 ლუიდორად²⁴; ბევრს საკუთარი იარაღი ჰქონდა და ა. შ. ბურჟუაზიული პარიზი ამ წამოწყებას ალტაცებითა და ენთუზიაზმით შეხვდა, გვარდიაში ჩაწერამ დასაწყისივე ხასიათი მიიღო.

ამრიგად, ბურჟუაზიამ მისთვის ფრიალ საკიბოროტო საკითხი წარმატებით გადაწყვიტა. „შეიარაღებული ხალხის“ გვერდით „შეიარაღებული ბურჟუაზია“ გაჩნდა. ახლა გადასაწყვეტი იყო მეორე, არანაკლებ საოკმანო საკითხი — „შეიარაღებული ხალხის“ განიარაღებისა.

„ეროვნული გვარდიის“ სოციალური შემადგენლობა თავიდანვე გარკვეული იყო. მის რიგებში უპირატესად საფრანგეთის ბურჟუაზიის წარმომადგენლები მოხვდნენ, მათ შორის მდიდარი მოქალაქეები, მეღუწეები, მანუფაქტურის მესპატრონენი, ვაჭრები, სახლების, სასტუმროთა და კაფე-რესტორანთა მესპატრონეები, ადვოკატები, ნოტარიუსები, მსხვილი მოხელეები, სხვადასხვი რანგისა და შეძლების ფინანსისტები და სხვ. ოლივიე სწერდა პარიზიდან ნ. პ. გოლიცინას, რომ პარიზში სრული წესრიგია, რომ მათ სახლსა და ქონებას არავეითარი საფრთხე აღარ ელის. „სასურველი იქნება, — სწერს იგი, — რომ პარიზსა და საფრანგეთში ასეთივე წესრიგი სუფევდეს, როგორც თქვენს სახლში. მაგრამ ამ მხარეში ჯერ კიდევ ადგილი აქვს რაღაც მღელვარებას, რომელიც, როგორც ვთქვამო, დიდხანს გაგრძელდება. ეს არ ნიშნავს იმას, რომ პარიზში თქვენ რაიმე საფრთხე გელოთ. აქ დიდი საფრთხე არასოდეს არ იგრძნობა. დღისითა და ღამით ჩვენ გვიცავს ძრავალრიცხოვანი მილიცია, რომელიც წესრიგის დაცვაში თვითონვეა და-

ინტერესებული. რადგანაც იგი ცნობილი და შეძლებული მოქალაქეებისაგან შედგება. აქ ყველა პატრული ვაჟრები, მსახიობებით, სახლთ მეპატრონეებით, ადვოკატებით, პროკურორებით, ნოტარიუსებითა და მათივე მსგავსებით არის წარმოდგენილი“²¹.

„ე მე რის ა რ ქ ი ვ შ ი“ დაცულია ერთი მეტად საინტერესო დოკუმენტი. როგორც ეროვნული გვარდიის სოციალურ შედგენილობაზე მეტყველებს, ისაა ნანის გარნიზონის აჯანყების წინააღმდეგ მოქმედ ქ. მეცის ეროვნულ გვარდიელთა რაზმის დაჭრილ და დახოცილ მებრძოლთა სია. აქ ჩამოთვლილი მოქალაქეების აბსოლუტური უმრავლესობა ბურჟუაზიასა და ბურჟუაზიულ ინტელიგენციას ეკუთვნის. აი მოკლულთა ვინაობა და სოციალური მდგომარეობა (სულ 6 მოკლული): მსხვილი ხელოსანი და ვაჭარი 25 წლის ნიოლა დნობერი; 64 წლის ყოფილი ოფიცერი, წმინდა ლუის ორდენის კავალერი დემანჯი; კაბარეს პატრონი, 42 წლის ფიაკარი; 58 წლის მხატვარი მარშანი; 23 წლის ხარაზი ლალანსი; ყოფილი ოფიცერი, გუვიონი. დაჭრილთა შორის (სულ 19 დაჭრილი) არიან: ყოფილი ოფიცერი, წმინდა ლუის კავალერი, კოლონელი დუტიე, ფინანსთა ყოფილი ინსპექტორი გიშ დე დეკური, დურგალი ბედონი, მხატვარი მორისი, სახურავის ოსტატი ჰესი, ტანისამოსის მღებავი რენიე, მხატვარი ლავიო, მასონი (კალატოზი) გიუსი, ზეინკალი ლოვინი, პარფიუმერი გაბრიელ ბონტუა, მარკერი (საბილიარდოს მეპატრონე) სუასონი, კაბარეს პატრონი ვივიერი, მომფარდაგებელი დევიელი, ყოფილი ოფიცერი დიეში, კაბარეს პატრონი ოდარე და ოთხი მუშა: პარიზო, კაზინა, ვირსენბური და ლორსანსანი.²²

აღსანიშნავია, რომ „ეროვნული გვარდიის“ შემადგენლობაში მრავალი არისტოკრატი და სასულიერო პირიც კი ჩაეწერა. თავადაზნაურობას განსაკუთრებით ხშირად „ეროვნული გვარდიის“ პროვინციულ შენაერთებში ვხედავთ, ეს განსაგებია, რადგანაც ბურჟუაზია უპირატესად ქალაქის პლებეებისაგან იცავს თავს, თავადაზნაურობა კი სოფლად ცდილობს „წესრიგის“ დაცვას, განსაკუთრებით — „დიდი შიშინაობის“ დროს. აქვეა აღსანიშნავი, რომ სოფლად „წესრიგის დაცვაში“, ანუ აჯანყებული გლეხობის წინააღმდეგ ბურჟუაზიაც არანაკლებ აქტიურად იბრძოდა, საფრანგეთის ბურჟუაზიის საკმაო ნაწილის კაპიტალი ხომ სოფლის მეურნეობაშიც ჰქონდა დაბანდებული, დიდძალ მამულებს ფლობდა და გლეხობის მნიშვნელოვან მასას ექსპლოატაციას უწევდა. „ეროვნული გვარდია“ საფრანგეთის ბურჟუაზიისა და ლიბერალური თავადაზნაურობის ანტისახალხო კლასობრივი ბლოკის თავისებური დადასტურება იყო.

13 ივლისს „ეროვნული გვარდიის“ შექმნის დღეს, გვარდიის მეთაურად პერციოგი დომონი დანიშნეს, მოადგილედ ლიეტენან-კოლონელი (პოდ-პოლკოვნიკი) მარკიზი დე ლასალი (De La Salle). 17 ივლისს, როგორც აღენიშნეთ, მეფემ ფორმალურად ცნო სახალხო გამარჯვება. ბაი პარიზის ახლადშექმნილ მუნიციპალიტეტის მეთაურად დანიშნეს, ხოლო ეროვნული გვარდიის მთავარსარდლად — ლიბერალური თავადაზნაურობის წარმომადგენელი მარკიზი დე ლაფაიეტი გამოაცხადეს. ლაფაიეტი ბურჟუაზიაში პოპულარობით სარგებლობდა, მას იცნობდნენ როგორც ამერიკის ახალშენების დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლს, როგორც ლიბერალსა და აბსოლუტიზმის მოწინააღმდეგეს. „ორი სამყაროს გმირი“, „ლიბერალიზმის დამნა“ — ლაფაიეტი, ბურჟუაზიისათვის სასურველი კანდიდატი იყო. მადრი-

ეჭმა 'შესანიშნავად განსაზღვრა მქონებელ საფრანგეთის თვალში ლაფაიეტის პოპულარობის არსი. „იგი ბურჟუაზიას, — წერს მათეზი, — ორმხრივი სა-
შინაობისაგან იცავდა: მარჯნიდან — არისტოკრატთა შეთქმულებისაგან, მა-
რცხნიდან — პროლეტარიატის ბუნდოვანი მისწრაფებებისაგან, — ამაში იყო
მისი ძლიერების საიდუმლოება“²⁶. ჩვენ მისი პოპულარობის კიდევ ერთ გა-
რემოებას დაუვმატებთ: როგორც ჩანს, მარკიზი ლაფაიეტის კანდიდატურა
მონარქისტებსაც აწყობდათ. იგი კონსტიტუციური მონარქიის მომხრე იყო.
მას ძველი მონარქიის მხოლოდ ლიბერალური შეკეთება სურდა და არა მისი
რადიკალური გარდაქმნა. იგი ყოველნაირად ცდილობდა შეენარჩუნებინა სამე-
ფო ხელისუფლება, როგორც წესრიგის გარანტია. „ეროვნული გვარდიის“ სა-
თავეში მისი მთელი მოღვაწეობა ამის საუკეთესო დადასტურებაა. არც ისაა
შემთხვევითი, რომ რევოლუციის შემდგომი აღმავლობის შედეგად იგი აშკა-
რა ლაღატის გზას დაადგა. მარკიზი დე ლა სალი კვლავ დარჩა თავის
პოსტზე. იგი, როგორც ჩანს, ტიპური ავანტიურისტი და მედროვე იყო. თვით
როიალისტი დ'ეგილაც გაკვირვებული დარჩა, როცა იგი ამ პოსტზე იხილა.“²⁷
სულ მალე დე ლა სალმა პარიზის მოქალაქეთა რისხვა დაიმსახურა და
იგი დააპატიმრეს კიდევ. ამ ეპიზოდის შესახებ ოლივიე შემდეგს მოგვითხ-
რობს:²⁸ „...ამასთანავე საშუალება მომეცა დავრწმუნებულიყავი, თუ რა დიდი
ძალა აქვს ამჟამად ბურჟუაზიულ მილიციას. რამდენიმე თეატრალური პიესის
ავტორმა ვინმე მარკიზმა დე ლა სალმა, რომელსაც პარიზის ახალ მუნიცი-
პალიტეტში რაღაც თანამდებობა უჭირავს, რომელი კი არ ვიცი, როგორც ლა-
პარაკობენ ბ-ნ ლაფაიეტისა და ბაის ნდობა ბოროტად გამოიყენა და შეეცადა
ესონში (Essonnes), რომელიც ფონტენებლოს (Fontainebleau) გზაზე მდებარეობს,
ტყევიანად მოკლული დატვირთული ნავი ფარულად გაეგზავნა. ნავი დააკავეს,
ხებართვა თოფისწამლის გაგზავნის შესახებ მარკიზის სახელზე
ლაფაიეტის ხელმოწერით იყო გაცემული. ირწმუნებიან, რომ ხალხს დე ლა
სალის შოკელა სურდა. ბურჟუაზიულმა გვარდიამ შეაკავა ბრბო, დამნაშავე
საპყრობილეში ისე წაიყვანა, რომ არც ერთი წვეთი სისხლი არ დაღვრილა“.²⁹
დე ლა სალი ეროვნულმა კრებამ გაამართლა, ჩათვალეს, რომ მას მიჰქონდა
გადასაძღმევებლად უვარგისი თოფისწამალი. ამ ამბებს მარატივ გამოეხმაუ-
რა. პირველ რიგში მან გააკრიტიკა კრება, რომელმაც ამ შემთხვევაში თვით
იქისრა სასამართლოს უფლებები. მარატმა დე ლა სალი ჭერ კონტრრევოლუ-
ციონერად მონათლა, ხოლო შემდეგ თავისი ბრალდება უკან წაიღო, რადგანაც
დე ლა სალს რევოლუციის პირველ დღეებში პარიზელთა სათავეში ეხედავო.
მარატი წერს, რომ დე ლა სალის სახელი კონტრრევოლუციონერთა შორის
შედომით მოიხსენია მარკიზ დე სადის ნაცვალად.³⁰

ო. სტაროსელსკაია-ნიკიტინას სამართლიანი შენიშვნით, ოლივიეს მიერ
აღწერილი ეს ეპიზოდი, რომელიც ხალხის რევოლუციურ სიფხიზლზე მეტყ-
ველებს, ზოგიერთ დაზუსტებას საჭიროებს. ამ საქმეს დიდი ლავუაზიეც
კინალამ შეეწირა. საქმე ისაა, რომ ლავუაზიე მაშინ პარიზის მუნიციპალიტე-
ტის წევრი იყო, და ამასთან იგი პარიზის გვარჯილისა და თოფისწამლის საწ-
ყობებს განაგებდა. დე ლა სალმა თოფისწამალი ამ საწყობებიდან გაზიდა. გან-
რისხებულმა პარიზმა ლავუაზიეც დამნაშავედ მიიჩნია. მისი ბიოგრაფი გრი-
მო³¹ გვაცნობებს, რომ ლავუაზიემ, რომელიც დე ლა სალთან ერთად მუნიცი-
პალიტეტში მსახურობდა, განკარგულება გასცა საწყობებიდან გაეტანათ უვარ-
გისი თოფისწამალი და შემოეტანათ შესაფერისი ხარისხისა. ეს მართლაც
ასე იყო თუ არა, ძნელი სათქმელია³². შესაძლებელია ლავუაზიესა და ავანტიუ-

რისტ მარკიზს შორის სხვა გარიგებაც არსებობდა. ეგებ მარკიზს თოფისწამალი რომელიმე როიალისტური შეთქმულებისათვის ჰქონდა განკუთვნილი (ასეთი შეთქმულებები ხომ გამორიცხული არ იყო?), ხოლო ტიპურმა ბურჟუაზიამ, — ლაუფაზიემ ეს ნებათავე გამოჩენის მიზნით გასცა. დიდი მეცნიერი დეპუტატი რომ ამავდროს ფართო მასშტაბის სპეკულანტიც (მონაწილეობდა ეროვნული ქონების ყიდვა-გაყიდვაში) იყო, ეს საკმარის ცნობილი ფაქტია, ამ ბრალდებით გაგზავნეს იგი იაკობინელებმა გილიოტინაზე (სპეკულანტობა მაშინ ხომ ბურჟუაზიული ცხოვრების ლოგიკის შედეგი იყო და ლაუფაზიეს ამაში ვერ დავძრაბავთ. ცნობილია, რომ ე. წ. „ეროვნული ქონების“ ყიდვა-გაყიდვაში, ანუ სპეკულაციაში მონაწილეობდნენ ნაპოლეონ ბონაპარტი, დანტონი და თვით დიდი სოციალისტ-უტოპისტი კლოდ ანრი დე სენ-სიმონიც კი. ეროვნული კრება თავის დეპუტატებს წინადადებას აძლევდა „ეროვნული ქონებით“ ვაჭრობაში მიეღოთ აქტიური მონაწილეობა).

„ეროვნული გვარდიის“ შემადგენლობაში თავიანთ ლაქიებთან ერთად ჩაწერილ საფრანგეთის მსხვილი ბანკირების — ეტიენ დელასერის, პრევოტოს, კუანდრის, ბოსკარის გვერდით ძველი საფრანგეთის მრავალ წარჩინებულ პირს ვხედავთ. კურიოზი იყო, — წერს დ'ეგილა, — როცა მე ეროვნული გვარდიის შემადგენლობაში ენახე მეფის ყოფილი მინისტრი დე მონბარე და მისი ვაჟი დ'ორმესონი (ყოფილი ფინანსთა გენერალური კონტროლიორი), რომლებიც თავიანთ ლაქიებთან ერთად, სამფეოვანი კოკარდით მორთულნი, საყარაულო სამსახურს ეწეოდნენ.³³ აღნიშნულ ფაქტს სიმოლინიც ადასტურებს. იგი დაესწრო წმინდა ლუის დღესასწაულს, რომელიც ჯერ კიდევ ტარდებოდა ძველი ცერემონიალის დაცვით. ყველა გაკვირვებული დარჩა, როცა მეფის კაბინეტში ეროვნული გვარდიელის ტანისამოსში გამოწყობილი დაშნით აღჭურვილი დ'ორმესონი გამოცხადდა.³⁴ არისტოკრატთა ეროვნულ გვარდიაში სამსახურის შესახებ სიმოლინი კიდევ ერთ საინტერესო ფაქტს იხსენიებს: სასახლის პირველი კამერ-იუნკერი ჰერცოგი დეპიენი „ბრბოს“ მიუბეგვია, იგი გადაურჩენია ბიძას, ჰერცოგ დ'ომონს, რომელიც „ეროვნული გვარდიის“ ერთ-ერთ შენაერთს მეთაურობდა.³⁵ ბეზანსონის ეროვნულ გვარდიას მეთაურობდა ცნობილი არისტოკრატი და ლოველასი გრაფი ლუი-ფარ დე ნარბონ-ლარა, რომელმაც 1791 წელს სამხედრო მინისტრის პოსტი დაიკავა. ქ. მონტბანის ეროვნული გვარდიის სათავეში ადგილობრივ არისტოკრატს ბარონ დუპიუი დე მონ ბრენს ვხედავთ.³⁶ „ეროვნული გვარდიის“ ოფიცრის როლში ეროვნული კრების დეპუტატებიც იყვნენ, მათ შორის თვით მირაბო. „ბანი მირაბო, — სწერს ჰოკერი ლონდონში მყოფ ნ. პ. გოლიცინას, — გრანდ ბატელიერის სექციის ეროვნული გვარდიის მეთაურად აირჩიეს. სამშაბათს იგი მოჩიგდებოდა დედოფლის აპარტამენტებში“.³⁷ „ეროვნული გვარდიის“ შემადგენლობაში სასულერო პირებიც შესულან. ამასთან დაკავშირებით ოლივიეს ერთ-ერთ წერილში ფრიად საინტერესო ცნობაა დაცული. ოლივიე ქ-ნ გოლიცინას მოკითხვას უგზავნის ვიღაც „ორი აბატის“ სახელით. თან დასძენს, რომ ერთ-ერთ მათგანს „აბატი შეცდომით უწოდა“, რადგანაც ეს უკანასკნელი „ტონზურას და აბატის პატარა საყელოს აღარ ატარებს, ყოველივე ამაზე მან პარიზის მილიციის კაპრალის ფორმა — ლურჯი მუნდირი თეთრი ყოშითა და გადანაკეციტ აჭობინა“.³⁸

საინტერესოა ისიც, რომ ეროვნულ გვარდიელთა შორის უცხოელებსაც ვხვდებით. სიმოლინის ცნობით, გრაფ ა. შუაველოვის ყმა, ვინმე რიზანოვი, რომელიც თავის ბატონს ახლდა პარიზში, აქ დარჩენილა და ფრანგი ქალი შეურ-

თავს. უკანასკნელ ხანებში იგი საგარეო საქმეთა მინისტრს გრაფ დე ვერჟენს ემსახურებოდა. ამჟამად კი პარიზის ეროვნული გვარდიის რიგებში შესულა³⁸.

ახლად "შექმნილი გვარდიის კლასობრივი არსი კარგადაა წარმოჩენილი ბასტილიის შტურმის მონაწილის აბატ კლოდ ფოშეს (Fauchel) სიტყვაში, რომელიც მან პარიზის დღითისშობლის ტაძარში გამართული საზეიმო წირვის დროს წარმოთქვა. წირვა-კურთხევა მიემდგნა ეროვნული გვარდიის შექმნას. წირვა შოეწყო პარიზის არქიეპისკოპოსის (მონარქისტი) თაოსნობით. წირვას ესწრებოდნენ ბაი, ლაფაიეტი, თვითმმართველობის (კომუნა) წევრები, პარიზის ყველა დისტრიქტის დეპუტაცია. ნოტრ დამ დე პარის მოედანზე ხალხის ტევა არ იყო.

თავის სიტყვაში აბატმა ფოშემ პათეტიკურად განაცხადა, რომ თავისუფლება უკვე მოპოვებულია, რომ „ალარ არიან კლასები, რომლებიც ჩვენ გვეყოფნენ, ჩვენ ძმები ვართ, ალარ არის ჩაგვრა და რომ ავტორიტეტი ეკუთვნის მხოლოდ კანონს“. აბატმა ფოშემ ლიბერალურ კონსტიტუციონალისტურ-მონარქისტულ ბურჟუაზიისა და აზნაურობის სახელით რევოლუცია დამთავრებულიად გამოაცხადა. „არავითარი მოლოდინი რევოლუციისა, — განაცხადა მან, — იგი უკვე მომხდარია (Plus d'attente de la révolution, elle est faite)“, სახეზეა გამარჯვებული ხალხი (Le peuple vainqueur, le voilà), რომ ძალა მათ ხელშია და სხვ.

ამასთანავე აბატმა ფოშემ განაცხადა, რომ გამარჯვებული ხალხის შინაგანი ძლიერების წყარო სახალხო გვარდია, კომუნები (მუნიციპალიტეტები — გ. კ.), მეფე-მოქალაქე და ეროვნული ასამბლეაა. „როცა ეს ორგანოები წესრიგს დაამყარებენ, ჩვენი თავისუფლება სამუდამოდ უზრუნველყოფილი იქნება... „ეროვნული გვარდია, — ამბობდა იგი, — არის შინაგანი ძალა, მიმართული, წესრიგის დამრღვევთა წინააღმდეგ. იგი უნდა ემორჩილებოდეს მთავრობას, ანუ მეფეს, კრებას, კომუნებს. „ეროვნული გვარდია“ უზრუნველყოფს საზოგადოებრივ წესრიგს, დაამყარებს პარამონიას მოქალაქეებსა და კანონს შორის. მეფის, „ეროვნული გვარდიის“ და კომუნის გვერდით ფოშე ქება-დიდებათ მოიხსენიებს ეროვნულ კრებას, ვითარცა განახლების კანონიერ ციტადელს და სხვ.³⁹

ფოშეს სიტყვები, ფეიქრობთ, ზედმეტ კომენტარს არ საჭიროებს. კონსტიტუციურ-მონარქისტული ბურჟუაზიის მისწრაფებანი აქ ძალიან კარგად ჩანს. მთავარი ამოცანა, რომელიც ეროვნულ გვარდიას ეკისრება, ესაა „წესრიგის“ უზრუნველყოფა, ანუ ხალხთა ფართო მასების რევოლუციური მისწრაფებისა და მოქმედების წინააღმდეგ ბრძოლა.

ეროვნული გვარდიის, ვითარცა მესაყუთრული საფრანგეთის დამცველი ძალის სახე და ფუნქციები შესანიშნავად განსაზღვრა მარკიზმა ლაფაიეტმა გვარდიის ოფიცრებისადმი ერთ-ერთ წერილში. „მხოლოდ ჩვენა ვართ რევოლუციის ჭარისკაცები, — წერდა ლაფაიეტი, — მხოლოდ ჩვენ უნდა დავიცვათ სამეფო ოჯახი ყოველგვარი თავდასხმისაგან, მარტო ჩვენ უნდა დავამყაროთ ერის წარმომადგენელთა თავისუფლება. ჩვენ ვართ ერთადერთი მცველები სახელმწიფო ხაზინისა (le trésor public). ფიზიკად ვიყოთ, არ დავეშვათ თავდასხმა ამ წმინდა დაწესებულებებზე, თორემ საფრანგეთისა და ევროპის თვალში სახელს გავიტეხთ“. ლაფაიეტი მოუწოდებს ოფიცრებს „შეამკიდროვონ მოქალაქეები, მთაუწერიგონ ერთგულება კონსტიტუციისა. როგორც ჩანს, ლაფაიეტს ყველა გვარდიელის იმედი არა აქვს (მიუხედავად ბარიერებისა, დემოკრატიული ელემენტი ბურჟუაზიულ ეროვნული გვარდიის რიგებში მაინც

ჩანს). ამიტომ სთავაზობს იგი ოფიცრებს შექმნან განსაკუთრებით ერთგულ გვარდიელთა რაზმები. თავისებური გვარდია გვარდიაში. ლაფაიეტი ფიცს ღებს, რომ იგი ერთგული დამცველი იქნება კონსტიტუციისა და ამასვე მოუწოდებს გვარდიას. სულ 4 თვე და კონსტიტუცია უკვე ძალაში იქნება, ამსენვეს იგი პარიზელ გვარდიელებს, რომელნიც „ოთხი თვის სამსახურმა მოქანცა“. ამერიკელ მოქალაქეებს, — ამბობს ლაფაიეტი, — შეიდი წლის განმავლობაში ჰქონდათ შიტოვებული თავიანთი კერა, ოჯახები, ბავშვები, მოკლებულნი იყვნენ თავშესაფარს, ...პურს. მე. მათი გენერალი მრავალ თვეს უგროძოდ ვიყავი და ჭარისკაცის ულუფით ვიკვებებოდი, ... ამერიკელთაგან ამ პერიოდში არავითარი ჩივილი არ გამოვიდა...”

პარიზის ეროვნული გვარდიის შენაერთები ამშვიდებენ თავიანთ გენერალს, ფიცს ღებენ, რომ დაიცავენ დისციპლინას, არ დაყრიან იარაღს, სანამ კონსტიტუციის წარმატება უზრუნველყოფილი არ იქნება; მაგალითად, სენ-როშის ბატალიონი აცხადებს, რომ მზადაა დაიცვას მეფე და ეროვნული კრება.¹¹

არც ის იყო შემთხვევითი, რომ ბურჟუაზიული ეროვნული გვარდია დემოკრატიის ბელადების წინააღმდეგ გამოდის. ასე მაგალითად, პარიზის ბურჟუაზიული გვარდიის ერთ-ერთმა შენაერთმა იაკობინელთა კლუბის სახელზე გაგზავნა წერილი, მიმართული მარატის წინააღმდეგ, რომელიც ერთი პირველთაგანი იყო იმათ შორის, ვინც ბურჟუაზიული გვარდიის კლასობრივი სახე ამხილა და მისი დემოკრატიზაციის საკითხი დასვა.¹²

ყურადღებას იპყრობს ანონიმური გვარდიელის (L. H. ****) წერილი დამფუძნებელი კრების დემოკრატ დეპუტატთა მცირე ჯგუფის წარმომადგენლის დიუბუა დე კრანსეს წინააღმდეგ, რომელიც მარატთან, რობესპიერთან და სხვა დემოკრატებთან ერთად ეროვნული გვარდიის დემოკრატიზაციის მოითხოვდა.

ანონიმური ავტორი აღწყოთებული წერს, რომ როცა მარატი, მარატელები და სხვა „ოხრები“ პარიზის გვარდიის გენერლის (ლაფაიეტი — გ. კ.) წინააღმდეგ „საზოგადოებას ანთხევენ“. დიუბუა კრანსეც მათთანაა, უტევს ეროვნულ გვარდიას იმ ბანაკიდან, საიდანაც ყველა უბედურება მოდის და ეროვნული გვარდიის „ცივიზმისა“¹³ და ღირსებათა შეზღუდვა ხდება.

ანონიმური ავტორი დიუბუა დე კრანსეს ცილისმწამებელ და ამორალურ პიროვნებად წარმოადგენს. „თქვენ რეტროგრადი ხართ, — წერს ანონიმი, — გრენადერს მხოლოდ ფიზიკურად ჰგავხართ (დიუბუა დე კრანსე სამხედრო წრიდან იყო). სამწუხაროა, რომ გრენადერობას ლიბერლისტი (პასკვილების „შემთხვევი — გ. კ.) ხელობა არჩიეთ, ამით თქვენ შეუტაცხავით თქვენი ღირსება და თქვენი ძველი მეგობრები...“ ანონიმი ქება-დიდებათი იხსენიებს ლაფაიეტს. „ვინ დაამშვიდა ყველა ჰუმანიტარული მოქალაქე, — წერს ავტორი, — რომელნიც გრძნობდნენ, რომ ღრთა ბოლო მოეღოს ამ საშინელ ანარქიას (სახალხო რევოლუციურ გამოსვლებს — გ. კ.), რომელიც ჩვენ გვაწამებს და პარიზიდან სდევნის წესრიგისა და მშვიდობის ყველა მეგობარს“. ანონიმი, სხვებთან ერთად, ფიცს ღებს, რომ დაემორჩილება ლაფაიეტს, ვითარცა მთავარსარდალს (Commandant Général). აქვე მიუთითებს, რომ საკანონმდებლო ორგანოები ლაფაიეტის მოქმედებას ზღუდავენ, რაც ხელს უშლის მას უფრო აქტიურად ებრძოლოს უწესრიგობას.

ანონიმური ავტორი ეროვნული გვარდიის დემოკრატიზაციის სასტიკი წინააღმდეგია. იგი წერს, რომ ეროვნული გვარდიის გარდაქმნის წინადადება,

რომელიც დიუბუა დე კრანსემ წამოაყენა, გამოიწვევს იმას, რომ გვარდიაში დარჩებიან „ექსცესების, მკვლელობისა და უხეშობის მხდელი ჩამდენნი“. ავტორი მიუთითებს, რომ დიუბუა დე კრანსეს და სსეებს სურთ გვარდიის რიგებში „შეიტანონ რღვევა, დაუპირისპირონ ერთმანეთს სექციები და გვარდიის ბატალიონები.

ყფიქრობთ, ყოველივე ზემოთქმული კომენტარს არ საჭიროებს. ანონი-მური ავტორის სახით მესაყუთრე საფრანგეთის შვილი ლაპარაკობს. წერილიდან კარგად ჩანს საფრანგეთის ბურჟუაზიის პოზიცია ეროვნული გვარდიის პრობლემასთან დაკავშირებით.“

გამარჯვებული ბურჟუაზიის უპირველესი ამოცანა იყო, რაც შეიძლება სწრაფად შეექმნა კონსტიტუცია, რომელიც ბურჟუაზიის პოლიტიკურ ძალაუფლებას დააკანონებდა, და უზრუნველყო საკუთრების უსაფრთხოება. ეროვნული გვარდია ამ ამოცანათა გადაწყვეტის ერთ-ერთი მთავარი საწინდარი იყო. ეროვნულ კრებაში მოწვეულ ეროვნული გვარდიის სრულიად საფრანგეთის დელეგაციის თანდასწრებით ლაფაიეტი 1790 წლის 13 ივლისს მოუწოდებდა კრებას, პატივი ეცათ „კეთილი“ მეფისათვის, რომელიც თავისუფალი ხალხის საყრდენია და ჩაგრული ერის დამამშვიდებელ ძალას წარმოადგენს. გენერალი მოუწოდებს კრებას რაც შეიძლება მალე მიიღოს კონსტიტუცია და აქ დააკანონოს გვარდიის ადგილი, რომელიც „თავისუფლების სახელითაა შეკრებილი და წარმოადგენს კერძო საკუთრების, საზოგადოებრივი საკუთრების, თითოეულის და ყველას გარანტიას“. დასასრულს მეფისადმი გაგზავნილ ადრესში იგი ლუი XVI-ეს წარმოაჩენს როგორც თავისუფლებაზე და საზოგადოებრივ წესრიგზე დამყარებულ კონსტიტუციის მოსურნეს. ამტკიცებს, რომ ახლა თავისუფლება მოპოვებულია, ხოლო გვარდიის ერთადერთი მიზანია საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვა. ლაფაიეტმა გვარდიის სახელით მეფეს შეპფიცა, რომ გვარდია „მეფის ერთგულია“ და რომ „მისი მორჩილების საზომი იქნება კანონი და მისდამი სიყვარული“.

მეფემ სიამოვნებით მიიღო გენერლისა და გვარდიის ერთგულქვეშევრდომული ფიცი, მაღლობა მოახსენა იმ სიყვარულისათვის, რომელიც მათ მისდამი გამოხატეს და თავის საპასუხო ადრესში აღნიშნა: „თქვენი პირველი მოვალეობაა წესრიგის დაცვა და კანონებისადმი დაქვემდებარება, რათა ამით კონსტიტუცია ყველასათვის თანასწორი იყოს.“

ერთგულქვეშევრდომული ფიცი ლაფაიეტმა გვარდიის სახელით პირადად მეფის წინაშე წარმოთქვა, მეფისა და ეროვნული გვარდიის პარიზის შენაერთებთან ერთ-ერთი შეხვედრის დროს, 1791 წლის 26 აპრილს.“ ეროვნულ გვარდიაში მოკალათებულ კონსტიტუციონალისტ-მონარქისტების მონარქისადმი ერთგული სამსახურის შეფიცვა ჩვეულებრივ მოვლენად იქცა. 1790 წელს, 18 ივლისს, „წესრიგის“ საკმაოდ ეგზალტირებული „დამცველი“ ეოზეფ დელონე დ'ანჟერი მენისა და ლუარას დეპარტამენტის ეროვნული გვარდიის სახელით, ეროვნული კრების მოაჯირთან წარმოთქმულ სიტყვაში მეფეს ერთგულებასა და სამსახურს ეფიცება. „მეფის სასახლე გაიღო ხალხისათვის, — ამბობდა იგი, — მეფე დაუახლოვდა ხალხს, ამით მან თავისი ტახტის სიმტკიცე კიდევ უფრო გააძლიერა... ო, რა მომენტია მგრძნობიარე ერისათვის, ყველა ფრანგისათვის, რომელსაც თავისი მეფე უყვარს ვითარცა სათაყვანებელი კერპი. ო, რა მომენტია, როცა ჩვენ თქვენს წმინდან პერსონასთან და თქვენს მეუღლესთან დაახლოების საშუალება მოგვეცით“.

„წესრიგის დაცვის“ ერთგულებაზე გვარდიელთა შეფიცვის სხვა მაგალითების დასახელებაც შეიძლება.⁴⁸

მესაკუთრე საფრანგეთი ეროვნული გვარდიის შექმნისთანავე შეუდგა ბარიერების აგებას, რომელთა საშუალებითაც იგი გვარდიაში დემოკრატიული ელემენტის შეღწევის შეჩერებას ითვისისწინებდა. თავიდან ეროვნული გვარდია (ბურჟუაზიული მილიცია) როგორც ორგანიზაციულად, ასევე სოციალურად კრელი იყო. შემდეგ ბურჟუაზიამ თანდათან შეძლო მისი სოციალური რაფინირება და მას სასურველი სახე მისცა, გვარდიის შემადგენლობა ძირითადად მქონებელი საფრანგეთის წარმომადგენლებით შემოფარგლა.

პირველი ბარიერის შექმნა შეიარაღების საკითხთან იყო დაკავშირებული. ახალი ბურჟუაზიული ხელისუფლების მესვეურები გვარდიელებს აიძულებენ იარაღი თვით შეეძინათ, რაც ღარიბთათვის ძნელი იყო; მაგრამ, როგორც ცნობილია, პარიზისა და სხვა ქალაქების დემოკრატიულ მასებს ჰაკემარისად ჰქონდათ იარაღი, რომელიც მათ ივლისის დღეებში მოიპოვეს იარაღის მალაზიებისა და სამეფო საწყობების ექსპროპრიაციის შედეგად. ამიტომ ჭერჭერობით გვარდიაში მდიდარი მილიციელის გვერდით ღარიბსაც შეეძლო ყოფნა.

მეორე ბარიერის შექმნა უნიფორმის საკითხმა განაპირობა. თავდაპირველად გვარდიელებს ერთნაირი ფორმა არ ეცვათ. „არაფერია იმაზე კომიკური ვიდრე რვა-ათ კაცისაგან შემდგარი ეს კრელად ჩაქმული პატრულები. ზოგს — გრძელი პარიკი ახურავს, ზოგს — მოძველებული მოდის პარიკები, — à bourse...“ — წერს ოლივიე ქ-ნ გოლიციანს 1789 წლის 28 ივლისს⁴⁹. ასეთ პირობებში პლებეური საფრანგეთის წარმომადგენელსაც შეეძლო მილიციელად სამსახური, მას იარაღი აქვს, ხოლო ჭერჭერობით უნიფორმა საჭირო არაა. მესაკუთრე საფრანგეთს, ცხადია, ასეთი ვითარება არ აწყობდა. სწორედ ასეთ ვითარებას ასახავს პარიზის გვარდიელთა მიმართვა მარკიზ ლაფაიეტის სახელზე 1790 წლის 30 მაისის თარიღით. აქ ლაპარაკია იმის შესახებ, რომ თავისუფალი კონსტიტუციის ბაზაზე წესრიგის დამყარება გვარდიის უპირველესი ამოცანაა. მაგრამ ამას ხელს უშლიან გვარდიის რიგებში მყოფი „უქმყოფილონი“ და „ფრაქციონერები“, რომლებიც ანარქიის განმტკიცებას ცდილობენ. „თავისუფლების ნამდვილმა დამცველებმა ასეთი ელემენტების მიმართ სიფხიზლე უნდა გააძლიერონ და თანამიმდევრული პატრიოტიზმის გზას არ უნდა გადაუხვიონ...“⁵⁰

ამ მიმართვის სოციალური არსი ადვილად გასაგებია: „უქმყოფილონი“ და „ფრაქციონერები“ დემოკრატიული საფრანგეთის შვილები არიან, მათ წინააღმდეგ მოქმედებენ „თავისუფლების ნამდვილი დამცველები“ — მესაკუთრე საფრანგეთის წარმომადგენელთა სახით.

მესაკუთრე საფრანგეთის ბედის მესვეურებმა, როგორც ჩანს, ყველაფერი ეს დროულად გაითვალისწინეს და ეროვნული გვარდიისათვის სრულიად საფრანგეთის მასშტაბით ერთიანი ფორმა შემოიღეს, რომელიც ასე გამოიყურება: ლურჯი ფარჯა თეთრი სარჩულთ; სახელოს გადანაკეცი — თეთრი; ყოშები — წითელი, თეთრი კანთით; საყელო — თეთრ-წითელი ყოშით; ყოშებზე ყვითლად ამოქარგული — ერთზე სიტყვა — „კონსტიტუცია“, მეორეზე — „თავისუფლება“. 1790 წლის 19 ივლისის დეკრეტით ყოველი გვარდიელი ვალდებული იყო თავისი ხარჯით შეეყვრა მეტად ძვირფასი აღნიშნული უნიფორმი (იგი დაახლოებით 4 ლივრი ჯდებოდა), თვითონვე უნდა შეეძინა იარაღი და სხვა აღჭურვილობა. ერთი შეხედვით, უმნიშვნელო გარემოებას მნიშვნე-

ლოვანი სოციალური შედეგები მოჰყვა არაბურეუზიულ ელემენტებს (პლე-ბეებს) დიდი სურვილის შემთხვევაშიც კი არ შეეძლოთ გვარდიაში სამსახური.

ეროვნული გვარდიის სოციალური რაფინირების ბოლო აკორდს წარმოადგენდა გადაწყვეტილება, რომლის თანახმად გვარდიაში სამსახური მხოლოდ „აქტიურ“ მოქალაქეთა უფლებად იქცა. 1789 წლის 5-6 ოქტომბრის გამოსვლებით შეშინებულმა ბურჟუაზიამ სასწრაფოდ შეიმუშავა ღონისძიება, რომელიც პლემბურ საფრანგეთს პოლიტიკური ცხოვრების მიღმა ტოვებდა. ახალი კონსტიტუციის შემუშავების პროცესში კრებამ მოსახლეობა წინასწარ ორ კატეგორიად — „აქტიურებად“ და „პასიურებად“ დაყო. პოლიტიკური უფლებები მხოლოდ „აქტიურ“ მოქალაქეებს მიენიჭათ. „აქტიურ“ მოქალაქედ შეიძლება ყოფილიყო მხოლოდ მქონებული, მესაქუთრე საფრანგეთის წარმომადგენელი, რადგანაც „აქტიურობა“ საქმად მაღალი ქონებრივი და სხვა ცენზით იყო გაპირობებული.⁵¹ ეს პრინციპი საფუძვლად დაედო საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პირველ ბურჟუაზიულ. 1791 წლის ე. წ. „ცენზიან“ კონსტიტუციას.

მესაქუთრე საფრანგეთის მესვეურთა გადაწყვეტილებამ გვარდიაში მხოლოდ „აქტიურ“ მოქალაქეთა სამსახურის შესახებ (1790 წლის 12 ივნისის და 1791 წლის 29 სექტემბრის დეკრეტები), ეროვნული გვარდიის ბურჟუაზიულ-კლასობრივი სახე საბოლოოდ გამოკვეთა. ამასთანავე აღსანიშნავია, რომ მესაქუთრე საფრანგეთი ყოველნაირად ცდილობს დათაროს გვარდიის კლასობრივი, კორპორაციული ბუნება და იგი „სახალხო ძალად“ წარმოგვიდგინოს. პარიზის მუნიციპალიტეტისადმი წარდგენილ ერთ-ერთ პეტიციაში აღნიშნულია, რომ ეროვნულ გვარდიაში მხოლოდ „აქტიურ“ მოქალაქეთა სამსახური, ამ ორგანიზაციის „კორპორაციულ“ ხასიათზე როდი მერყეველებს (როგორც ჩანს, პეტიცია დაწერილია შემარცხენეთა წინააღმდეგ, რომლებიც ეროვნული გვარდიის არსებულ სტატუსს აკრიტიკებდნენ. და მას ცალკე „კორპორაციულად“ თვლიდნენ). პეტიციის ავტორი გიუდენი (Gudin) გვარწმუნებს, რომ „ყველა გვარდიელი მოქალაქეა, და, პირიქით, ყველა მოქალაქე — გვარდიელი... პარიზის არმია არის „აქტიურ მოქალაქეთა და მათი შვილების, ანუ ყველა თავისუფალი ადამიანის შეკრება“. კანონი „აქტიურების“ შესახებ იმდენად რბილია, გვარწმუნებს გიუდენი, — რომ საკმარისია იხდიდე გადასახადს 3 სამუშაო დღის შემოსავლის ოდენობით და შეიძლება ეროვნული გვარდიელი გახდე. ანუ „აქტიურობა“ არ გამორიცხავს დემოკრატიულობას. გამორიცხულია თურმე მხოლოდ მათხოვარი და შინამოსამსახურე...“ დემოკრატიული საფრანგეთი კარგად გაერკვა გვარდიის სოციალურ რაობაში, ეროვნული გვარდიის პრობლემა, როგორც ქვემოთ ვნახავთ, მწვავე კლასობრივ-პოლიტიკური ბრძოლის ობიექტი გახდა.

კონსერვატორული ბურჟუაზიის სულისკვეთებითაა განმსჭვალული პარიზის დეპარტამენტის წევრის კერსენის „მოსაზრებანი გვარდიის სტრუქტურასა და ფუნქციებზე“.⁵² ეროვნული გვარდია, მისი აზრით, ესაა შეიარაღების ახალი ფორმა, ესაა ერის არმია, იგი უპირისპირდება ძველ სამეფო არმიას, რომელიც ბრმა მორჩილებაზე იყო დაფუძნებული, სადაც განათლების მოთხოვნა ღალატად ითვლებოდა.

ეროვნული გვარდიის შემადგენლობის დაკომპლექტება უნდა ხდებოდეს აქტიური მოქალაქეებისა და მათი შვილების (18 წლის ასაკიდან) საფუძველზე. აქვე აღნიშნულია მეფის გარკვეული უფლებები გვარდიის მიმართ (იგულისხ-

მება პერიოდული კონტროლის უფლება). რაც მთავარია, მეფეს ენიჭება უფლება ყოველწლიურად გვარდიის განახლებისა, მისი დათხოვნისა და ხელახალი შოწვევის გზით. კერძო ეროვნული გვარდიის ოფიცერთათვის ითვალისწინება წოდებებს, ძველი რომის მაგალითზე: ღვეჯიონები, ცენტურიონები, ლეგიონერები და სხვ. ამასთანავე მოითხოვს გვარდიაში სამხედრო ტრიბუნალის დაწესებას.

თახდათან დაიხვეწა, აგრეთვე, გვარდიის ორგანიზაციული სტრუქტურა და მან ერთხელ და სამუდამოდ დადგენილი სახე მიიღო. გვარდიის ძირითად ტაქტიკურ ერთეულს ასეული წარმოადგენდა, ასეულები ბატალიონებში ერთიანდებოდნენ, ბატალიონები — ლეგიონებში. მაგალითად, ქ. პარიზში დააკომპლექტეს ეროვნული გვარდიის 6 ლეგიონი (ანუ დივიზია), თითოეულ ლეგიონში ითვლებოდა 8-10 ბატალიონი. თითოეული ბატალიონი 4 ასეულისაგან შედგებოდა, სულ პარიზში იყო 60 ბატალიონი, ქალაქში არსებული 60 საარჩევნო ოლქის (დისტრიქტის) შესაბამისად, რომლებიც გენერალური შტაბების არჩევნების წინ შეიქმნა.³⁴

პარიზის ეროვნული გვარდია სულ 32600 კაცს ითვლიდა. გვარდიელები ოფიცრებს თვითონ ირჩევდნენ; ოფიცრებად, როგორც წესი, მდიდარი და წარჩინებული მოქალაქეები მოხვდნენ, მათ შორის, როგორც ვნახეთ, ბევრი არისტოკრატი იყო, განსაკუთრებით პროვინციებში. აღსანიშნავია, რომ ლაფაიტი, რევოლუციური ელემენტებისაგან თავის დაღწევის მიზნით, გვარდიაში არჩევნების დროს ინდივიდუალური მიდგომისა და შერჩევის მეთოდსაც იყენებდა. ვერ ვეთანხმებით ჟიულ ლევერიეს, რომელიც ფიქრობს, რომ ამ შემთხვევაში თავადაზნაურობა ამას პოპულარობის მოპოვებისათვის აკეთებდა. ცხადია, ეს მომენტი იმ პრისხანე დღეებში, როცა თავადაზნაურობა გარდაუვალი წალეკის წინაშე იდგა, გამოირიცხული არ იყო. პოპულარობის მოპოვება მათთვის ტყავის გადარჩენის უმნიშვნელო, მაგრამ მაინც სასარგებლო საშუალება იყო. მთავარი მაინც, როგორც ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, „საერთო წესრიგის“ დამყარების უზრუნველყოფაში უნდა ვეძიოთ. ბურჟუაზიულ საკუთრებას საფრთხე ქალაქის პლებეებმა შეუქმნეს, თავადაზნაურთა „საკუთრება“, ანუ მათ მამულებს და ფეოდალურ პრივილეგიებს — აჯანყებულმა გლეხებმა. ეროვნული გვარდია „წესრიგს“, როგორც ქალაქში, ასევე სოფელშიც, იცავდა; აქედან გამომდინარე გასაგებია, რომ ეროვნულ გვარდიაში სამსახურს აზნაურთათვის „პოპულარობის მოპოვებაზე“ გაცილებით უფრო მეტი მნიშვნელობა ჰქონდა.³⁵

ეროვნული გვარდიელების მთლიანი შეკრება ხდებოდა მხოლოდ საგანგებო შემთხვევაში. ყოველდღიურ სამსახურს ბატალიონები მორიგეობით ასრულებდნენ, მათ გამოყოფილი ჰქონდათ, აგრეთვე, განსაზღვრული დღეები სამეცადინოდ.

როგორც უკვე აღვნიშნა, ეროვნული გვარდიის მთავარსარდლის პოსტზე კრებამ დაიხიშა ყოფილი არისტოკრატი, ლიბერალი მონარქისტი მარკიზი ლაფაიტი. მას სულ მალე „ისახელა“ თავი ვითარცა მესაკუთრე საფრანგეთის ერთგულმა მსახურმა, როდესაც 1791 წლის 17 ივლისს მარსის მოედანზე სახალხო დემონსტრაციის ხოცვა-ჟლეტა მოაწყო, ხოლო 1792 წელს კარიერა იმით დაამთავრა, რომ სამშობლოს უღალატა და 19 აგვისტოს ავსტრიელთა ხანაში გაიქცა.

ეროვნული გვარდიის ის სტატუტი, რომელიც 1791 წლის კონსტიტუციაში აღიბეჭდა, ამ ინსტიტუტის ბურჟუაზიულ ხასიათს კიდევ ერთხელ უსეამდა

ხაზს. კონსტიტუციაში აღნიშნული იყო, რომ ეროვნული გვარდია წარმოადგენს განსაკუთრებული დანიშნულების ჯარს, რომელსაც შინაგანი დამხმარე სამსახურის ფუნქციები ეკისრება. ეროვნული გვარდიის სიებში შეიტანებიან მხოლოდ „აქტიური“ მოქალაქეები და მათი შეილები. რომელთაც იარაღის ტარება უკვე შეუძლიათ. ეროვნული გვარდია არ წარმოადგენს რაიმე სამხედრო წოდებას ან სახელმწიფოს შიგნით არსებულ რაიმე დაწესებულებას. მასში გაერთიანებული არიან მოქალაქენი, რომელთაც სამხედრო სამსახურის შესასრულებლად სახელმწიფომ უნდა მოუხმოს. „აქტიურ“ მოქალაქეებს მხოლოდ კახონიერს ნებათვასა და მოწვევის შემთხვევაში შეუძლიათ რაზმებად გაერთიანდნენ და ეროვნული გვარდიის უფლებებით იმოქმედონ. ეროვნული გვარდიელები ემორჩილებიან ერთიან დისციპლინას, რომელიც კანონითაა დადგენილი, ატარებენ ერთიან ფორმას. სუბორდინაციას ადგილი აქვს მხოლოდ სამსახურის შესრულების პერიოდში. გვარდიის მეთაურთა შემადგენლობა არჩევითია, განსაზღვრული ვადით. რომლის გასვლის შემდეგ შეიძლება მათი გადარჩევა და კვლავ რიგითად დატოვება.⁵⁶

„ეროვნული გვარდიის“ შექმნის ისტორიასთან დაკავშირებით აღსანიშნავია ერთი ფაქტი, რომელიც რევოლუციური ჯარისკაცებისადმი დამფუძნებელი კრების დამოკიდებულებაზე მეტყველებს. ეროვნული გვარდიელების ბრძოლისუნარიანობა ნაკლებად სახარბიელო იყო, ჩასუქებულ ვაჟკაცებს ან მიკიტებს, ანდა კანტორაში ჯდომით გასაუფლებელ ნოტარიუსებს იარაღის ხმარება და, საერთოდ, სამხედრო სამსახური ნაკლებად ეხერხებოდათ. ისინი ვერც სისტემატური წვრთნისათვის ნახულობდნენ დროს. ბევრი ობივატელი საერთოდ გაუვრბოდა „ეროვნულ გვარდიაში“ სამსახურს; ამას ბურჟუაზიული ინტელიგენციის ბევრი წარმომადგენელიც ვერ ეგუებოდა. ნ. მ. კარაშინს, რომელიც რევოლუციის პირველ წლებში საფრანგეთში მოგზაურობდა, ლიონში ერთი მოქანდაკე ეუბნებოდა: „ამჟამად ძალიან ცოტას ვმუშაობ. იძულებული ვარ (აქ მან ამოიოხრა) ხშირად შევიარაღდე და სხვა მოქალაქეებთან ერთად ყარაულში ვიარაო.“⁵⁷ ლიონელი მოქანდაკის განწყობა გამოჩაყლისის როდი შეადგენდა.

ეროვნულმა კრებამ, როგორც ჩანს, გაითვალისწინა ვითარება და ეროვნული გვარდიის, როგორც წესი, მოხალისე-მოქალაქეთაგან შემდგარ შენაერთებთან ერთად, გვარდიის ჩამოყალიბების პირველსავე დღეებში, ეროვნული გვარდიის ე. წ. „დაქირავებული“ შენაერთებიც შექმნა, სადაც უპირატესად არმიიდან წამოსული, რევოლუციის მხარეს გადმოსული ჯარისკაცობა გააერთიანა.

უპირველეს ყოვლისა, ეროვნული გვარდიის „დაქირავებულ“ რაზმებში ძირითადად „ფრანგული გვარდიის“ ჯარისკაცები მიიზიდეს. მათთან ერთად „შვეიცარული გვარდიის“ მრავალ „დეზერტირს“, ანუ რევოლუციის ბანაკში გადმოსულ წარმომადგენელსაც ვხვდებით. იმ სამახსოვრო დღეს, როცა ლაფაიეტი და ბაი ხელმძღვანელ პოსტზე დაინიშნენ, მიღებულ იქნა გადაწყვეტილება, რომელიც ბასტილიის ნანგრევებზე ლუი XVI-ის მონუმენტის დადგმას („მეფე განმათავისუფლებელი“) ითვალისწინებდა; ამასთანავე „ფრანგული გვარდიის“ პოლკს, რომელიც რევოლუციის მხარეზე გადმოვიდა, „ეროვნული გვარდია“ უწოდეს⁵⁸. მათთან ერთად ამ ღირსებით შვეიცარული გვარდიის შენაერთებიც შემოსეს⁵⁹.

„ფრანგული გვარდიის“ პარიზში განლაგებული ბატალიონების მეფისაგან განდგომა ექვს ალარ იწვევდა. 1789 წლის 16 ივლისს ფრანგული გვარდიის რე-

ერმანის მეთაური ჰერცოგი დიუ შატლე გადადგა. სიმოლინის ცნობით, მას შემდეგ რაც რეჟიმანი დაშლილად გამოცხადდა, გადაწყდა მისი შეერთება ბურჟუაზიულ მილიტარსთან: ჭარისკაცები ერის კმაყოფიანად გამოაცხადეს, ოფიცრებს ხელფასის შენარჩუნებას შეჰპირდნენ და სხვ⁶⁰.

„ფრანგული გვარდიის“ რეჟიმანის 4 ბატალიონი ვერსალში იდგა და აქ საყარაულო სამსახურს ეწეოდა. მეფემ გადაწყვიტა მათი შენარჩუნება. მაგრამ ივლისის დამლევს ეს შენაერთებიც განუდგნენ მეფეს და იარაღით ხელში ჩგუფურად პარიზისაკენ გაემართნენ. „ფრანგული გვარდიის“ ეს პველი რეჟიმანი საბოლოოდ ამოშალეს სამეფო არმიის რიგებიდან⁶¹.

„სამეფო გვარდიის“ ჭარისკაცებს, მას შემდეგ რაც მეფისა და პარიზის შერიგება მოხდა, აღვილი შესაძლებელი იყო თავს მეფის რისხვა დასტეხოდათ და ისინი როგორც „დეზერტირები“ დასჯილიყვნენ კიდეც. ერთი სიტყვით, იმის გამო, რომ ისინი მეფეს განუდგნენ და ხალხის მხარეზე გადავიდნენ მათ ელოდათ სამხედრო ტრიბუნალი მთელი თავისი სიმკაცრით. „ეროვნული გვარდიის“ რიგებში ჩაწერა მათთვის ერთადერთი გამოსავალი იყო. ლაფაიეტმა მოლაპარაკება გამართა „ფრანგული გვარდიის“ კომიტეტთან და მათმთელი ხალხის სახელით დახმარება აღუთქვა. პარიზის ახალმა ხელისუფლებამ მათ მისცა მოწოდებები სახალხო მადლიერების შესახებ და ოქროს მედლებიც დაურიგა. სამეფო ხელისუფლების მიერ მოკვეთილი სამხედრო შენაერთი ბურჟუაზიულმა პარიზმა შეიფარა და თავის მზრუნველობით მოათბო. რეჟიმანის დაშლის შედეგად ყაზარმები და ინვენტარი მთავრობამ რეჟიმანის საკუთრებად გამოაცხადა (ამჟერად ჭარისკაცებისა)⁶²; ყოფილი სამეფო გვარდიელები ამჟერად ეროვნულ (ბურჟუაზიულ) გვარდიელებად იქცნენ. დაქირაებულ გვარდიელთათვის დაინიშნა ხელფასი დღიურად 20 სუს ოდენობით; ისინი ყაზარმებში განალაგეს და ფორმის ტანისამოსით შემოსვისათვის 2 სუს უკავედნენ⁶³. ფრანგულ გვარდიელებთან ერთად ეროვნული გვარდიის დაქირაებულ რაზმებს მრავალი შევიცარელი გვარდიელიც მიეკედლა, მათ გარდა აქ არმიის სხვა შენაერთებიდან წამოსული ბევრი რევოლუციურად განწყობილი ჭარისკაცი, ანუ „დეზერტირი“ ჩაირიცხა. პარიზის მუნიციპალიტეტი თავდაპირველად ამას ხელს არ უშლიდა. უფრო მეტიც, მათაც აძლევდნენ სპეციალურ მოწოდებებს. რის საფუძველზეც სამხედრო ხელისუფლებას მათი დასჯა არ შეეძლო, თუნდაც ისეთ შემთხვევებშიც კი, როცა ჭარისკაცი თვითნებურად დატოვებდა თავის შენაერთს. გარდა სამხედროებისა „დაქირაებულ“ გვარდიელთა რიგებში სამოქალაქო პირებიც ჩანან. ამასთან დაკავშირებით საინტერესო ცნობას გვაწვდის ოლივიე ჟან. გოლიცინისადმი წერილში 1789 წლის 10 სექტემბრის თარიღით. ოლივიე ჟან იწინასწარმხატვრობის წინაშე, მხატვრული კერამიკის ოსტატის ოგუსტინს (Auguste) სახელით, რომელმაც რამდენიმე ლარნაკის დაკვეთა ვერ შეასრულა, თურმე იმის გამო, რომ იგი დიდი ხანია მუშახელის ნაკლებობას განიცდის. „უკანასკნელებმა არ დააყოვნეს მონაწილეობა პარიზის ივლისის გამოსვლებში. მას ახლაც არ ჰყოფნის საჭირო მუშახელის ნაეყარი. ნაცვლად იმისა, რომ იმუშაონ, ისინი უმჯობესად თვლიან ბურჟუაზიულ მილიტარში საყარაულო სამსახურში შეასრულონ. სადაც მათ ამისათვის ჭამაგირს უხდიან. ისინი მოხარულნი არიან უქმად ყოფნით, თოფით ხელში იბლინძებიან და თავი მოაქვთ...“⁶⁴

პარიზის გვარდიის „დაქირაებულნი“ რაზმები დაახლოებით 6.000 მებრძოლს ითვლიდა, მას ემატება ათასამდე ოფიცერი და პარიზის გარდების (მცველების)

ცენოსანთა რვა დაქირავებული რაზმი. პარიზის „ეროვნულ გეარდელთა“ ყოველ ბატალიონში შემავალ 5 ასეულიდან ერთი „დაქირავებული“ იყო.

გარდა ზემოთქმული, უპირატესად ოპერატიული ხასიათის მოსაზრებისა, რომელშიც „დაქირავებული“ რაზმების შექმნა განაპირობეს, ბურჟუაზიული საფრანგეთის მესვეურებს სხვა უფრო მნიშვნელოვანი, ამჟერად სოციალურ-პოლიტიკური ხასიათის მოსაზრებაც ამოძრავებდათ. არმიის რევოლუციური შენაერთები თავისი ბუნებით „შეიარაღებულ ხალხთან“ უფრო ახლოს იდგნენ, ვიდრე „შეიარაღებულ ბურჟუაზიასთან“ და, ამდენად, შეიქმნა საფრთხე იმისა, რომ ისინი ხალხის კონტროლს დაემორჩილებოდნენ და სახალხო რევოლუციურ აზვირთებას ახალ ძალას შემატებდნენ. ბურჟუაზიას, ცხადია, არც მეფის მორჩილი არმია აწყობდა, რეგულარულ არმიაზე ბურჟუაზიის კონტროლის დაწესება და მისი ბურჟუაზიული პოლიტიკის იარაღად გადაქცევა მისი ერთ-ერთი უპირველესი ამოცანა იყო. რევოლუციის დასაწყისშივე ფრიალ რთული სიტუაცია შეიქმნა. მართალია, არმიის ნაწილი განუდგა მეფეს, მაგრამ იშვიათად საფრთხე: მეფისაგან გამდგარი „თოფიანი კაცის“ ხალხის ბანაკთან დაახლოებისა. ამ მომენტში ბურჟუა-პოლიტიკოსებმა სწრაფი და თავიანთი ინტერესებიდან გამომდინარე საუფრო სწორი გადაწყვეტილება მიიღეს: „უმატრონოდ“ დაჩრჩინილი შენაერთები თავიანთ კალთას შეაფარეს. მაგრამ ეს ექსპერიმენტი ბოლომდე გამართლებული არ იყო, „სხვისი შვილი“ მთლად ერთგული როდი იყო ახალი მფარველებისა. გეარდიის დაქირავებულ რაზმებში „ძველი რეჟიმის“ ურჩი. „დეზერტირი“ ჯარისკაცების რიცხვმა იმატა; ეს გარემოება ბურჟუაზიისათვის მთლად ხელსაყრელი აღარ აღმოჩნდა. ჯარისკაცთა მომრავლება ეროვნულ გეარდიის სოციალურ შინაარსს დემოკრატიის სასარგებლოდ ცვლიდა. ამასთან დაკავშირებით უკვე 1789 წლის 9 აგვისტოს სპეციალური მითითება გაიცა, რითაც სხვადასხვა რეჟიმიანების ჯარისკაცთა გადმოსვლა ეროვნულ გეარდიაში მნიშვნელოვნად შეიზღუდა⁶⁶. შემთხვევითი როდია, რომ 1791 წლის 3 და 5 აგვისტოს მიღებულ იქნა გადაწყვეტილება ეროვნული გეარდიის ჯამაგირზე მყოფი ნაწილების დათხოვნის შესახებ. გადაწყდა მათგან რეგულარული (სახაზო) ჯარების განსაკუთრებული ნაწილების შექმნა. მიზანი ნათელი იყო. ეროვნულ ჯარებს სურდა, რომ ეს ყველაზე უფრო რევოლუციურად და დემოკრატიულად განწყობილი სამხედრო შენაერთები სამხედრო მინისტრის ნებისთვის დაემორჩილებინათ და ამით ისინი პარიზის რევოლუციური მასების გავლენისაგან გაეთავისუფლებინათ⁶⁷.

ამ მხრივ საინტერესოა ლაფაიეტის ოფიციალური წერილი ფრანგული გეარდიის ყოფილ ჯარისკაცთა სახელზე. ლაფაიეტი წერდა, რომ მას სურს მხოლოდ მოხალისე ჯარისკაცები დაიტოვოს. სათანადო წესდება მალე გამოვა. მაგრამ თუკი არიან ისეთები, რომელთაც უნდათ სამსახურს თავი დაანებონ, მათ შეუძლიათ დაუყოვნებლივ წავიდნენ და დათხოვნის მოწმობები მიიღონ ბ-ნ მაიანისაგან (პარიზის მუნიციპალიტეტის თანამშრომელი — გ. კ.)⁶⁸. ე ა ნ-პ ო ლ მ ა რ ა ტ მ ა შექმნილი სიტუაციის ფრიალ საინტერესო ანალიზი მოგვცა. იგი წერდა: „რადგანაც რევოლუციის პირველსავე დღეებში სამშობლოს მხარეზე გადასულ ფრანგული გეარდიის და სხვა რეჟიმიანების ჯარისკაცთა დიდი ნაწილის არც გადაყენება და არც სამოქალაქო გეარდიაში გაერთიანება შეიძლებოდა, იგი (ლაფაიეტი — გ. კ.) იძულებული გახდა მათგან „ექსტრის ჯარების“ სახელწოდებით განსაკუთრებული სამხედრო შენაერთი შეიქმნა, რომელიც მან 60 ათეულად დაყო და ბატალიონებად გაანაწილა. ექვსი ათასი ჯარისკაცისაგან შემდგარი, თავისუფლებისადმი სიყვარულით აღვზნებული კორ-

პუსი მას ძალიან ბორკავდა. ამიტომ მან დაიწყო იმით, რომ ფრანგული გვარდი ის ჯარისკაცებს, რომლებიც მადლიერმა საზოგადოებამ ჩაგრული სამშობლოს დამცველთა პირველ რიგებში ჩააყენა, ურთიერთ დაახლოების ყოველგვარ საშუალება მოუხპო. შემდეგ იგი დათხოვნის გზით საუკეთესოთა მოშორებას შეეცადა, რომლებიც თავისი სატელიტებით შეეცალა⁶⁸.

მარატი აღშფოთებულია ლაფაიეტის ასეთი მოქმედებით. „გაბედავდა როდესმე ლუი XVI ასეთი თავხედური, დესპოტური ენით ელაპარაკა — აღნიშნავს იგი. როგორც გაბედა მოტოე (მარატი თავის წერილში ლაფაიეტს ამ სახელით მიმართავს), ამ ტარტიუფმა ასეთი დესპოტური ენით ლაპარაკი!.. მას სურს დაიტოვოს მხოლოდ მოხალისე-ჯარისკაცები თავისთან! თითქოსდა პარიზის არმია მისთვისაა ჩამოყალიბებული, თუმცა მოღალატე მართალს ლაპარაკობს, მას მხოლოდ ისეთი ადამიანები სურს, რომლებიც მზად იქნებიან მის ბრძანებას დემორჩილონ“⁶⁹.

ლაფაიეტის ასეთმა ტენდენციამ თავისი ნაყოფი გამოიღო, „ფრანგული გვარდიის“ მნიშვნელოვანმა ნაწილმა გაიყო ის თანხა, რომელიც მათი ყაზარმების გაყიდვის შედეგად შედგა. მათ „მიიღეს პატარა თანხა და სოფლებს დაუბრუნდნენ, — წერს მარატი, — ისინი ყაჩაღებმა შეეცალეს, რომლებიც ორივე ნახევარსფეროს გმირმა (ლაფაიეტი — გ. კ.) პარიზის ბუნაგებში მოაგროვა“⁷⁰.

როგორც ჩანს, ეროვნული კრების აღნიშნული გადაწყვეტილება მთელი საფრანგეთის მასშტაბით არ განხორციელებულა. არის ცნობა, 1793 წელს ქ. ანჟერში ეროვნული გვარდიის „დაჭირავებული“ რაზმების არსებობის შესახებ. კონვენტის კომისრების გუპილიოსა და რიშარის ცნობით, ანჟერში კონტრრევოლუციური ძალების წინააღმდეგობას ახშობს ადგილობრივი ეროვნული გვარდია, მათ შორის „ჯამაგირზე მყოფი ბატალიონები“. კომისრებს სასურველად მიაჩნიათ, რომ მათი დღიური ხელფასი (40 სუ), რომელიც ადგილობრივი მოსახლეობის ხარჯზე გაიცემა, ამიერიდან აიკრიფოს კონტრრევოლუციური ელემენტების ხარჯზე⁷¹.

2. „შეიარაღებული ბურჟუაზია“ (ეროვნული გვარდია)

„შეიარაღებული ხალხის“ წინააღმდეგ

ეროვნულმა გვარდიამ ანუ „შეიარაღებულმა ბურჟუაზიამ“ თავისი პრაქტიკული საქმიანობა, პირველ ყოვლისა, „შეიარაღებული ხალხის“ განიარაღებით დაიწყო. ოფიციალური სანქცია მიღებული იყო ეროვნული კრების 1789 წლის 10 აგვისტოს დეკრეტით: „მუნიციპალური“, ანუ „ბურჟუაზიული წესრიგის“ დაცვა ეროვნულ გვარდიას დაევალა. ბურჟუაზია გრძნობდა ამ ღონისძიების სირთულეს და მის აღსრულებას მეტად ფრთხილად მოეკიდა. როგორც აღვნიშნეთ, 17 ივლისს მოხდა ე. წ. „საყოველთაო შერიგება“, მაგრამ მესაქუთრე საფრანგეთი, მისი ქომაგების, ეროვნული კრებისა და პარიზის ამომხრეველთა კრების სახით, „საყოველთაო შერიგების“ ილუზიით როდი იყებებოდა. მეორედღეს, 18 ივლისს, პარიზის ამომხრეველებმა პარიზელ სანკიოლოტებს წინადადებით მიმართეს ჩაებარებინათ იარაღი: ეროვნულმა კრებამ კი, თავის მხრივ, ფრანგ ხალხს მოაგონა კანონის პატივისცემის აუცილებლობის შესახებ. იმავე 18 ივლისს დეპუტატ ადრიენ დიუპოის წინადადებით და მეთაურობით შეიქმნა სპეციალური დანიშნულების ე. წ. „სამძებრო კომიტეტი“, რომელსაც ევალებოდა კონტრრევოლუციის წინააღმდეგ ბრძოლა და აგრეთვე „ხალხის მიერ წარმოებულ უხეშ და არაკანონიერ მოქმედებათა შეცვლა ლეგალური მოქმედებებით“⁷².

უკვე ჩამოყალიბების პირველსავე დღეებში ეროვნული გვარდიის შენაერთებმა მრავალი სახალხო რაზმეული განაიარაღეს და მათ წესრიგისაკენ მოუწოდეს. ბურჟუაზიული საფრანგეთის მესვეურები ითვალისწინებდნენ სიძნელებებს, რომლებიც ხალხის განაიარაღებას ახლდა და ყოველნაირად ცდილობდნენ გვარდია ხალხის თვალში დაეხატათ როგორც შეიარაღებული სახალხო ძალა. მოქალაქეებს არწმუნებდნენ, რომ იარაღის არაღებულად ტარება არაა საჭირო, იგი მხოლოდ გართულებას ქმნის, იარაღი მხოლოდ გვარდიას უნდა ჰქონდეს (იგი ხომ თქვენია, თქვენვე გიცავთ)⁷³.

გამარჯვებული ლიბერალურ-მონარქისტული ბურჟუაზია და ანტისახალხო პოლიტიკაში თავისებური გავებით, მისი მოკავშირე — ლიბერალური თავდაზნაურობა, შეიარაღებული ხალხის სახით მხოლოდ სამიზნე „დამანაშავეებს“ ხედავდა. მას შემდეგ, რაც გვარდიაში სამსახურის უფლება მხოლოდ „აქტიურ“ მოქალაქეებს მიანიჭეს, ყველა „შეიარაღებული“. ვინც ეროვნულ გვარდიაში არ იყო გაერთიანებული, დამანაშაველურ ელემენტად ანუ „ბანდიტად“ ცხადდებოდა.

„წესრიგის აღდგენის“ ბურჟუაზიული პოლიტიკა, უპირატესად, რევოლუციური მასების აქტიურობის წინააღმდეგ სასტიკ ბრძოლაში გამოიხატა და ამ ბრძოლის მთავარ იარაღად „ეროვნული გვარდია“ გახდა. შეცდომა და მოვლენის არსის ცალმხრივი შეფასება იქნება, თუ ეროვნული გვარდიის საქმიანობას მხოლოდ ზემოთქმულით შემოვფარგლავთ. რასაკვირველია, იგი აგრეთვე იყო იარაღი, მიმართული ფეოდალურ-არისტოკრატიული, როიალისტური, კონტრრევოლუციური ყველა გამოხდომის წინააღმდეგ. სწორედ ამამდია ეროვნული გვარდიის მოღვაწეობის ობიექტურად პროგრესული როლი.

ხატოვანი თქმების მოყვარულმა ფრანგმა ხალხმა, ეროვნული გვარდიის ანტისახალხო მოღვაწეობა კალამბურით: „პატრიოტიზმი პატრულირებით იღვენება“ (Le Patrouillolisme chassant le Patriotisme) გამოხატა⁷⁴. ეს მოხდენილად გამოთქმული ჰეშმარიტება იყო. ეროვნული გვარდიის ყოველი პატრული მასების „პატრიოტული“ ანუ რევოლუციური გამოვლინების წინააღმდეგ მოქმედებს. მაშინ სიტყვა „პატრიოტი“ და „რევოლუციონერი“ სინონიმებს წარმოადგენდნენ.

უკვე ივლისის დღეებში ლაფაიეტის გვარდიელები ფართოდ ახორციელებენ ხალხის განაიარაღების პოლიტიკას, ტარდება ჩხრეკა და განაიარაღება პარიზის მრავალ უბანში, ქუჩებში, პალე-როიალის ბაღში. აღსანიშნავია, რომ ამ ღონისძიების ჩატარებისას გვარდიელები მეტად უხეშად ექცეოდნენ პარიზელ პლებეებს. შექმნილი ვითარების შესახებ ოგიუსტენ რობესპიერი (მაქსიმილიან რობესპიერის ძმა, შემდგომში ცნობილი იაკობინელი) 1790 წლის 13 დეკემბერს ბიუსარს სწერდა: ეროვნული გვარდიელები პატრიოტებსა და რევოლუციონერებს სდევნიან⁷⁵. ეროვნული გვარდიელები ასრულებდნენ, აგრეთვე, ეროვნული კრების დეპუტატთა პირადი მცველების ფუნქციებს. ასე მაგალითად, მაქსიმილიან რობესპიერი დამხოზილი ბასტილიის სანახავად ეროვნულ გვარდიელთა თანხლებით მოსულა⁷⁶. აღსანიშნავია, რომ გვარდიელები კრების უკ-

დურესად შემარჯვენე დეპუტატებსაც: ვიკონტ მირაბოს (გრაფ მირაბოს ძმა), აბატ დე მორის. კაზალესს, ნანსის ეპისკოპოსს და სხვ. იცავდნენ⁷⁷. ვენეციის ელჩის კაპელოს ცნობით, ეროვნულ გვარდიის ბრძანებით ყველა პარიზელს (მათ შორის მასაც) უბრძანეს სასაღამუდო ღამით განათებული დაეტოვებინათ, ამით მათ ღამის პირობებში საყარაულო სამსახურის უფრო ეფექტურად განხორციელების საშუალება ექნებოდათ⁷⁸. სიმოლინის ცნობით, პარიზის ამომრჩეველთა „მუდმივი კომიტეტის“ მოითხოვით, გვარდიამ გაჩხრიკა ავსტრიის იმპერატორის ელჩის დე მერსი არჟანტოს სასახლე იმ მიზნით, რომ შეემოწმებინა ხომ არ იყო იქ რაიმე საწყობი იარაღისა და ტყვია-წამლისა; ჩხრეკის შემდეგ გვარდიელები იმავე სასახლეს მცველებად დაუდგნენ⁷⁹. ამ ოპერაციის დანიშნულებას ალბათ ის განაპირობებდა, რომ ეროვნული კრებისა და „მუდმივი კომიტეტის“ ზოგიერთი წევრის აზრით, შესაძლოა უცხოელებმა ხალხს დივერსიის მიზნით იარაღი განზრახ მიაწოდონ. ეროვნულ კრებაში მეფის სახელით წარდგენილ, „ემერის არქივში“ დაცულ მოხსენებით ბარათში პირდაპირ ნათქვამია, რომ ბევრი უცხოელი სიძნელეების შექმნის მიზნით განზრახ პროვოკაციულად გვირეცს პოლიტიკაში, ფინანსებში, პოლიტიკის საქმეში, რომ ყველაფერი მათი დელიბერაციის ობიექტი ხდება. აქ ლაპარაკია აგრეთვე იმის შესახებ, რომ მათი მზაკვრული ხელი არმიასაც მისწვდა⁸⁰.

ეროვნული გვარდიის შენაერთები, მესაკუთრული საფრანგეთის წარმომადგენლებს პლებუერი მასების ყოველგვარი ხელყოფისაგან იცავენ, ეს განსაკუთრებით კარგად იჩენს თავს სასურსათო კრიზისის დასაწყისისთანავე. სასურსათო კრიზისისადმი ბურჟუაზიის დამოკიდებულება რობესპიერმა ასე განსაზღვრა: „ხალხი უმეცაოფილოა, მოითხოვს პურს, ჩვენ კი იგი არა გვაქვს, თურმე ამიტომ საჭიროა ხალხის გაკლეთა... ვინ განახორციელებს ამას, ნუთუ ჭარისკაცები-მოქალაქეები? ნუთუ ისინი გაისვრიან ხელს უბედურთა სისხლში, რომელთა ტანჯვას თვით იზიარებენ? არა ეს არ უნდა მოხდეს!“⁸¹ რობესპიერს, სწორი პოლიტიკური ინტუიცია უკარნახებდა იმ აზრს, რომ არმიის ხალხის ჭალათად გამოყენება მწელი იყო მისი სოციალური ბუნების გამო. აქი არმია თვით „იზიარებდა ხალხის ტანჯვას“⁸². ნიშანდობლივია, რომ ეს როლი, სოციალურად ბურჟუაზიულმა ეროვნულმა გვარდიამ იკისრა. სიმოლინის ცნობით, 1789 წლის სექტემბერში, როცა სასურსათო კრიზისმა თავი იჩინა (თვითონ მას გასქირვებია პურის შოვნა), დამშეულ ხალხს ერთი ვერსალელი მეპურის დასჯა განუზრახავს. გვარდიელებს დაუყოვნებლივ ჩაუშლიათ ხალხის ასეთი განზრახვა. იმის ნაცვლად, რომ აღეკვეთათ მეპურეების მიერ პურზე ფასების ხელოვნურად გაზრდა, ფქვილისა და პროდუქციის გადამალვა, ხშირად აშკარა საბოტაჟი და პურის გამოცხოზაზე უარის თქმა, ბურჟუაზიული ხელისუფლება მშვიდ მოსახლეობას რეპრესიებით უმასპინძლებდა. ოლიგოქი პარიზელ დამშეულთა ჭანყის ფრიად საინტერესო შემთხვევის შესახებ მოგვითხრობს. უპირობად დარჩენილ მოქალაქეებს სამი მეპურე შეუპყრიათ და რატუშაში წაუყვანიათ. ერთერთ მათგანს სარდაფში გადამალული გამოშვარი უკვე გაფუჭებული პურის, დიდი რაოდენობა აღმოუჩინეს. კითხვაზე, თუ რატომ არ გაყიდა მან პური, მას პასუხად უთქვამს: „უმჯობესად მიმიჩნია პური გაფუჭდეს. ვერაუ იგი მოგების გარეშე გაყვილო“, ამ ცინიკური განცხადებით აღშფოთებულმა ხალხმა მეპურე ბოძზე ჩამოაკიდა, ეროვნულმა გვარდიამ „წესრიგი“ დაუყოვნებლივ აღადგინა, არეულობის მრავალი მონაწილე დაპატიმრეს, მღელვარების რამდენიმე მოთავეს მეორე დღესვე გრევის მო-

ელანზე თავი მოჰკვეთეს, დედოფალმა და მეფემ მეპურის ქერის 6.000 ლიერი გაუგზავნეს, მას თანაგრძნობა აგრეთვე პარიზის თვითმმართველობამაც დაუ-
დასტურა. თვით მეპურე კი პარიზის ბურჟუაზიამ დიდის ზარ-ზეიმით დაასა-
ფლა⁸³. ხალხი პურს ითხოვდა, პაპუხად კი უსასტიკესი რეპრესიები მიიღო.

ბასტილიის დანგრევის შემდეგ „თავისუფალი“ საფრანგეთის ახალმა ხელ-
მძღვანელობამ სულ მალე ახალი ციხეების, „ბურჟუაზიული ბასტილიების“
შექმნას მიჰყო ხელი. ერთ-ერთი ასეთი ციხის, კერძოდ ვენსენის გახსნის ღლე-
ებში პარიზის მოსახლეობაში, რომელმაც ამაში თავისუფლებისადმი საფრთხე
დაინახა, მღელვარება დაიწყო. უკმაყოფილო მასების დამოშმინება კვლავ ერო-
ვნულმა გვარდიამ ითავა; ხალხის წინააღმდეგ გამოყვანილმა გვარდიელთა რაზ-
მებმა შეძლეს „წესრიგის აღდგენა“. ლაფაიეტის ბრძანებით, ყველა სექციას
დაევალა ეროვნულ გვარდიელთა ნახევარი საბრძოლო მზადყოფნაში ჰყო-
ლოდა, რათა. არეულობის განმეორების შემთხვევაში, ისინი პირველ დამახე-
ბისთანავე აემოქმედებინათ⁸⁴.

„ეროვნული გვარდია“ წესრიგის დამყარების თვალსაზრისით კიდევ ერთ
ფუნქციას ასრულებს, იგი „რელიგიური კულტის თავისუფლების“ დამცვე-
ლის როლში გამოდის. ცნობილია, რომ საფრანგეთის კულტის მსახურთა მწ-
შენელოვანმა ნაწილმა, ეკლესიის ორგანიზაციის ახალი სტატუტი არ მიიღო.
ეს ე. წ. „ფიციულიზმელი“ სასულიერო პირები კონტრარევოლუციის ბანაკში აღ-
მოჩნდნენ. ფრანგი ხალხი, საეკლესიო სამართლიანად, კულტის მსახურთა წინააღ-
მდეგაც იბრძვის. აქაც „წესრიგის აღდგენა“ გახდა საჭირო და ეს საქმე კვლავ
ბურჟუაზიულ „ეროვნულ გვარდიას“ დაეკისრა. ამასთან დაკავშირებით ძალზე
საინტერესოა ბ ა ი ს ნაკლებად ცნობილი წერილი პარიზის გვარდიის „პატარა
აუგუსტინის“ ბატალიონის უფროსის დ ე ლ ე ვ ე რ ი ს სახელზე. წერილი და-
თარიღებულია 1790 წლის 5 ივნისით, ეროვნული გვარდიის მეთაურის (კომენ-
დანტ გენერლის) ლაფაიეტის დავალებით ბატალიონი იცავდა ბურბონთა ქუჩა-
ზე მდებარე თეატინელთა ორდენის რეზიდენციას; მერი კმაყოფილია იმით.
რომ ბატალიონმა დავალებას ჩინებულად გაართვა თავი და „რელიგიური კულ-
ტის თავისუფლება“ უზრუნველყო. გვარდიელებს გადაურჩენიათ ადგილობრივი
მღვდელი. ბაი წერს: „მე თავყვანს ვცემ თქვენს ბატალიონს და ტაშს ვუკრავ
კანონისადმი მის პატივისცემას“⁸⁵.

ეროვნული გვარდიის ანტიხალხური მოქმედების კულმინაციას 1791 წლის
17 ივლისს მარსის მოედანზე სახალხო რესპუბლიკური მანიფესტაციის დახვერ-
ტა წარმოადგენდა. ამ დღეს მონარქისტულმა მსხვილმა ბურჟუაზიამ საბოლოო-
ოდ გამოამჟღავნა თავი, ვითარცა კონტრარევოლუციურმა ძალამ, ხალხი საბო-
ლოოდ დარწმუნდა ამაში. კონსტიტუციურ-მონარქისტული ბურჟუაზიის ცდა,
წერტილი დაესვა რევოლუციისათვის, უზრუნველყო საკუთრების უსაფრთხოე-
ბა, შეენარჩუნებინა მეფე, ვითარცა გარანტია „წესრიგისა“, ამოიყუ: რევო-
ლუცია არა თუ შეაჩერეს, არამედ, პირიქით, იგი აღმავალი გზით განაგრძობს
სვლას, რესპუბლიკური იდეები სულ უფრო და უფრო ღრმად ინერგება, მონარ-
ქიის აღსასრული ახლოვდება. ასეთ ვითარებაში „ეროვნული გვარდიის“ დემო-
კრატიზაციისათვის ბრძოლა ახალი ძალით იჩენს თავს, იგი მწვევე კლასობრი-
ვი ბრძოლის ასპექტში ვითარდება და რევოლუციის წინაშე მდგომ ამოცანათა
შორის ერთ-ერთ უპირველეს ადგილს იკავებს.

„ეროვნული გვარდიის“ ანტიხალხურმა საქმიანობამ პარიზთან ერთად
მთელი საფრანგეთის მასშტაბით იჩინა თავი. ქალაქებში „ბურჟუაზიული წეს-
რიგის“ აღდგენასთან ერთად ეროვნული გვარდიელები გლეხთა გამოსვლების

წინააღმდეგაც მოქმედებდნენ, ყოველივე ამან, განსაკუთრებით ე. წ. „სამხედრო კანონების“ მოქმედების დროს იჩინა თავი, რაზეც შემდეგ ცალკე გვექნება საუბარი.

—ეროვნული გვარდიის“ ბურჟუაზიულ-კლასობრივი სახე დემოკრატებმა სულ მალე შეიცნეს და სათანადო პროტესტიც გამოთქვეს. ეს პროტესტი ქვემო-დან მოდიოდა. იგი თვით დემოკრატიულმა მასებმა წამოაყენეს. ღარიბობა, დაქირავებული მუშები, ხელოსნები, წვრილი ვაჭრები უმეაყოფილონი იყვნენ იმით, რომ ისინი „პასიულებად“ გახადეს, ანუ პოლიტიკურად განაიარაღეს. რევოლუციურ-დემოკრატიული მასა, რომელიც რევოლუციის ამ ეტაპზე საერთო მტრის ფეოდალური აბსოლუტიზმის წინააღმდეგ ბრძოლაში ბურჟუაზიის მოკავშირე იყო, ამაში ბურჟუაზიის მხრივ ღალატს ხედავდა. აღარავის სჯეროდა, რომ იგი სახალხო თავისუფლების დამცველი ძალაა. შემთხვევითი არაა, რომ მოსახლეობა საკუთარი ინიციატივით უკვე ქმნიდა ე. წ. „საბარალდებო სიებს“, სადაც შეჭონდათ ყველა, ვისაც ნდობას არ უტახდებდნენ.

განსაკუთრებით უმეაყოფილებას ხალხში მისი განაიარაღება იწვევდა. საფრანგეთის რევოლუციურ-დემოკრატიული მასა დიდ წინააღმდეგობას უწევდა მესაკუთრული საფრანგეთის ასეთ პოლიტიკას და იარაღს არ ყრიდა. პირიქით, შეიარაღება გრძელდება, იარაღის სახალხო რეკვიზიცია საერთო მოვლენად იქცა. ამ ნიადაგზე ხშირი იყო შეტაკებებიც კი. მდგომარეობა გართულდა სასურსათო კრიზისის აღმოცენების შედეგად. ბურჟუაზია ვაჭრობის სრულ თავისუფლებას მოითხოვს, ღარიბობა სასტიკად ილაშქრებს ამის წინააღმდეგ. სტიქიურად ყალიბდება სახალხო პოლიტიკის იმპროვიზებული რაზმები, რომლებიც სურსათით მომარაგებასა და ვაჭრობას კონტროლს უწევენ⁸⁸.

როგორც აღვნიშნეთ, ბურჟუაზია ყველაფერს აკეთებს იმისათვის, რომ პლემბური ელემენტი გვარდიაში არ შეიჭრას; მაგრამ ამის გამო, რომ თვითონ ზედმეტად „თავის შეწუხება“ არ სურს, გვარდიაში დაქირავებულ ელემენტს უხსნის კარებს. ამით იგი ძალაუვნებურად ხელს უწყობს გვარდიაში არაბურჟუაზიული ელემენტის შეღწევას. კრება დეკრეტს დეკრეტზე უშვებს და „პასიუ-რებს“ იარაღის ტარებას უკრძალავს, ეროვნული გვარდია ჩხრეკს მუშათა და ხელოსანთა უბნებს, „პატრულები უკვე დევნიან პატრიოტებს“. ხალხი მაინც იარაღდება. მართალია, თოფი და ხმალი ძნელად დაძვირად საშოვია, მაგრამ არსებობს იმპროვიზებული, თვითნაკეთი იარაღი, ყოვლისშემძლე შუბი. ე. ს. ტ. ა. მ. ბ. უ. ლ. ვ. ის მოხდენილი თქმით, ხალხმა ეროვნულ გვარდიას „შუბების ალყა შემოარტყა“⁸⁹. „შუბებისა“ და „თოფების“, ანუ „შეიარაღებული ხალხისა“ და „შეიარაღებული ბურჟუაზიის“ დაპირისპირებამ რევოლუციის ისტორიაში მწვავე კლასობრივი წინააღმდეგობის ხასიათი მიიღო.

დემოკრატიული საფრანგეთის დიდმა ქომაგმა, „ხალხის მეგობარმა“, მარატმა ეროვნულ გვარდიელებს „ლაფაიეტის ჯაშუშები“ უწოდა; მარატი დემოკრატიულ გვარდიის მომხრეა და მოითხოვს შეიქმნას ისეთი პირობები, როცა „გლეხებსა და ხელოსნებს“ გვარდიაში სამსახურის საშუალება ექნებათ⁹⁰. „ბურჟუაზიული გვარდიის“ სახით მარატი ახალ კასტურ დაწესებულებას ხედავს⁹¹. „სახალხო შეიარაღება“, მარატის მიხედვით, თავისუფლების მოპოვების ერთადერთი გარანტიაა. „უდავოა,—წერს იგი,—რომ ყველაზე ბედნიერი იყო ის ფაქტი, რომელმაც მოქალაქეები აღკურვა იარაღით, იმისათვის, რომ მათ შესაძლებლობა ჰქონოდათ დაებრუნებინათ თავისუფლება“⁹². მარატმა „შეიარაღებული ბურჟუაზიის“, „შეიარაღებული ხალხის“ წინააღმდეგ ბრძოლის მეტად დამაჩერებელი ანალიზი მოგვცა⁹³. ბ. სტილიის ალების შემდეგ, — წერდა

მარატი,—დესპოტიზმის წინააღმდეგ ამდგარი მთელი ერი მიისწრაფვის საბოლოოდ დაიხსნას თავი ბორკილებისაგან, რომლებიც ეს-ეს არის დაამსხვრია; იგი შეიარაღებულია, საკუთარი თავისუფლების დაბრუნებისავე მიისწრაფვის. მაგრამ მესაკუთრული საფრანგეთის მესვეურებმა (მარატი მათ შორის ლაფაიეტს ასახელებს) გადაწყვიტეს ხალხის მისწრაფებანი არააოხრებდნენ დაეყვანათ. უპირველეს ყოვლისა, შეიარაღეს ხალხის ერთი ნაწილი, რითაც მას მეორე ნაწილზე ბატონობის საშუალება მისცეს. ეს გადაწყვეტილება, მარატის მიხედვით, ოსტატურად შენიღბეს, ეროვნულ გვარდიაში დააწესეს უფასო სამსახური, გვარდიელის მოვალეობა, თავის მხრივ. დიდ ხარჯებთან იყო დაკავშირებული, აქედან, წერს მარატი: „სამოქალაქო გვარდია მხოლოდ მდიდარი და უზრუნველყოფილი მოქალაქეებისაგან ანუ კარისკაცებისაგან, აზნაურებისაგან, გადამდგარი სამხედროებისაგან, ფინანსისტებისაგან, კაპიტალისტებისაგან, სპეკულანტებისაგან, მეფის აგენტებისაგან, საუწყებო მოხელეებისაგან, გაიჭიჭინებისაგან, ვაჭრებისაგან, კარისა და დესპოტიზმის დამპყვებისათვის ფუფუნების საგნების დამამზადებელ მუშებისაგან შედგებოდა. გვარდიისათვის წესიერი გარეგნობის მიცემის საბაბით, მან (ლაფაიეტმა — გ. კ.) წინადადება წამოაყენა შემოეღო ერთიანი ფორმა... ყოველივე ამის შედეგად მოსახლეობის მრავალრიცხოვანი კლასები, რომლებიც გაჭირვებულ მდგომარეობაში იმყოფებიან — ხელოსნები, მუშები, დღიური მუშები, ლარიბობა, რომელთაც მოიპოვეს თავისუფლება, მისი დაცვის საშუალებას მოკლებულნი აღმოჩნდნენ. მარატი აღშფოთებულია იმითაც, რომ ხალხს კვლავ აიძულებენ თავისუფლებისათვის ბრძოლის მთელი სიმძიმე გადაიტანოს, მას კი მხოლოდ „ეკლებს უტოვებენ“.

ამასთანავე მარატი გვარდიის ოფიცერთა შემადგენლობის ანტიხალხურ ბუნებასაც ააშკარავებს. „ყოველ არმიაში, — წერს იგი, — ოფიცერი ჭარისკაცთა ნებისყოფის დამორგუნველ ძალას წარმოადგენს. პერკოგები, გრაფები, მარკიზები, რეჟიმანის უფროსები, პარლამენტის პრეზიდენტები, უმაღლესი პალატის მრჩეველნი, გადასახადთა გენერალური შემსყიდველები, სამინისტროთა აგენტები — ყოველნაირად ცდილობდნენ შეიარაღებულ მოქალაქეთა მეთაურობაზე უპირატესობა მოეპოვებინათ. მათ ხმებს ისინი იხევევდნენ უადგილო ხელგაშლილობით. რასაც აშკარად მოსყიდვის მიზნით ეწეოდნენ“. მარატის მიხედვით, დაახლოებით ასეთივე მდგომარეობა შეიქმნა ეროვნული გვარდიის „დაჭირავებულ“ შენაერთებშიც. როგორც ზევით ვიუწყებოდით, ლაფაიეტმა პირადი შემადგენლობის ბურჟუაზიისათვის სასარგებლო რაფინირება მოახდინა. ასევე მოექცა იგი ოფიცერთა კორპუსსაც. მარატის თქმით, მან „ამ ასეულების მეთაურებად დანიშნა ცოდვებით ჩირქ-მოცხებული ავანტიურისტები, რომლებიც თავიანთი ფინანსური მდგომარეობის გამოსწორების მიზნით ყველაფრისათვის მზად იყვნენ. გამოწვევის წარმოადგენდნენ გვარდიის უნტერ-ოფიცრები, რომლებიც თვითონ ჭარისკაცებმა აირჩიეს, და საკუთარი პატრიოტიზმის კარნახით მოქმედი რამდენიმე მეთაური-მოქალაქე“.

„ეროვნული გვარდიის“ თავის სურვილისამებრ გაწრთუნის მიზნით, ლაფაიეტმა შექმნა მთავარი შტაბი, მრავალრიცხოვანი შტაბით და მალალი ხელფასით. მარატი აღშფოთებულია იმით, რომ გვარდიის ხელმძღვანელობაში ლაფაიეტმა უპირატესად რევოლუციური დემოკრატიისადმი მტრულად განწყობილი ელემენტები მოიზიდა (მკაცრ ეპითეტებს ჩვეული მარატი მათ უწოდებს: „დაჭირავებულ მკვლელებს“, „ბანქოს მოთამაშეებს“, „ბანკოტებს“, „ყალბადანდებს“, „ჯაშუშებსა“ და სხვ.). მათ შორის მარატი ასახელებს ლიბერალ-მონარქისტებს: ლ ა ე ა რ ს, ლ ა რ ი უ დ' ა რ ბ ლ ე ს. ბ ო რ ე გ ა რ ს, შ ა დ ლ ა ს,

ბუანვილს. მასონს. ვინეზაკს. პლენეილს, დემორტს და სხვ. ლაჟარი 1792 წელს ერთი თვით სამხედრო მინისტრი იყო, 10 აგვისტოს იგი მონარქიას იცავდა, მისი დამხობის შემდეგ ემიგრაციაშია; ლაჟარ დ'არბლე დირექტორიის დროს „ხუთასთა საბჭოს“ წევრი იყო და 18 ფრუქტიდორის მონარქისტულ გადატრიალებაში მონაწილეობის გამო გადაასახლეს, ბორგეა მარკსუბლიკისა და ნაპოლეონის გენერლობას მიაღწია.

კარიერისტები და ავანტიურისტები იყო დეკომპლექტებული ლაფაიეტის მიერ შექმნილი ქალაქის კარიბჭეებისა და საბჭოების დამკველ იეგერთა რაზმის ოფიცერთა კორპუსი. მათ შორის იყო ბასტილიის ალების მონაწილე სამეფო არმიის, ჩვეთვის უკვე ცნობილი, სერჟანტი იულენი. მასში მარატმა თავიდანვე ავანტიურისტები შეიწრო და არც შემცდარა. ყოფილი მრეცხავი და სერჟანტი ბასტილიის ალების შემდეგ ეროვნული გვარდიის ოფიცერი გახდა. იაკობინელთა მმართველობის დროს დააპატიმრეს, შემდეგ ნაპოლეონის დროს, როცა მან უკვე გენერლობასა და გრაფობას მიაღწია, სახელი გაითქვა როგორც იმ ტრიბუნალის თავმჯდომარემ, რომელმაც ენგიენის ჰერცოგს სიკვდილი მიუსაჯა. აღსანიშნავია, რომ მან ჩაშალა 1812 წელს ნაპოლეონის წინააღმდეგ გენერალ მალეს შეთქმულება და იგი დააპატიმრა. მისი კოლეგა გვარდიის კაპიტანმა შეფონტენი ლა-შაპელის ზოცვა-ჟღერის ერთ-ერთი ორგანიზატორი იყო. მარატი ასახელებს, აგრეთვე, ეროვნული გვარდიის კაპიტანს პარიზოს, რომელიც 1793 წელს ემიგრაციაში გაიქცა, ხოლო ნაპოლეონისა და რესტავრაციის პერიოდში დიდ გავლენას მიაღწია.

როგორც ვხედავთ, შესანიშნავი პოლიტიკური ალღოს მქონე მარატი არ ცდებოდა. მან თავიდანვე სწორად განსაზღვრა ეროვნული გვარდიისა და მისი ლიდერების კლასობრივი არსი, მათი ანტიდემოკრატიული ბუნება.

როგორც ზემოთ ვიუწყებოდით, მარატთან ერთად ბურჟუაზიული გვარდიის არსებული სტატუტის დამკველები თავს ესხმოდნენ, აგრეთვე, კრების დემოკრატ დეპუტატს, ყოფილ სამხედროს დიუბუა დე კრანსეს, რომელსაც ეროვნული გვარდია წარმოუდგება როგორც დემოკრატიული ძალა. იგი მიუთითებს, რომ აღამიანის და მარტინის უფლებათა გარანტირებისათვის საჭიროა საჯარო ძალის არსებობა (une force publique): იგი დემოკრატიულ საწყისებზე უნდა შეიქმნას, რადგანაც შეიარაღების უფლება ეკუთვნის ყველას და არა განსაკუთრებულ ერთეულებს.

ეროვნული გვარდია, რომელიც ყველა მოქალაქეს აერთიანებს, აღმასრულებელი ხელისუფლებისაგან დამოუკიდებელი ძალაა და მას უპირისპირდება. მისი უმთავრესი ამოცანაა კანონისა და ეროვნული სუვერენიტეტის დაცვა. ერთი სიტყვით, ეროვნული გვარდია ჩაგვრის საწინააღმდეგო ძალაა, ამიტომ იგი დემოკრატიულ პრინციპებზე უნდა აიგოს. ეროვნული გვარდია, არსებული სახით, ჩაგვრის იარაღად გადაიქცევა და სხვ²².

როგორც უკვე იყო ნახსენები, დემოკრატიის მეორე ლიდერმა მაქსიმილიან რობესპიერმა მარატთან ერთად ვერ განსაზღვრა ეროვნული გვარდიის კლასობრივი ბუნება, მაგრამ სულ მალე მისთვის ყველაფერი ნათელი გახდა. იგი დარწმუნდა, რომ „ბურჟუაზიამ დემოკრატია არა მარტო ხმის, არამედ იარაღის ტარების უფლებაც წაართვა და ყველა შეძლებული მოქალაქე შეიარაღა“²³. რობესპიერმა ბურჟუაზიული ეროვნული გვარდიის ჩამოყალიბება ანტიზალზურ ღონისძიებად გამოაცხადა და მოითხოვა გვარდიის დემოკრატიზაცია. ისეთი პირობების შექმნა, როცა გვარდიაში სამსახური ყველა ფრანგისათვის გახდებოდა შესაძლებელი. რობესპიერმა გეოპოლიტიკური საფუძვლით რეალურ ექვს,

რომ არსებულ პირობებში ეროვნული გვარდია გადაიქცეოდა სამხედრო კასტად, რომელიც საფრთხეს შეუქმნიდა თავისუფლებას.

„ჩვენ უნდა შევიგნოთ, — ამბობდა რობესპიერი, — რომ ხალხი თავისუფლების ერთადერთი დამაყრდენია. როგორ უნდა შევერიგდეთ იმ აზრს, რომ მას შეიძლება წაართვას უფლებები იმ რევოლუციამ, რომელიც ჩვენ მოგვითმინა მისმა იმ კეთილშობილმა და ფაქიზმა ერთგულებამ, რომლითაც იგი თავის წარმომადგენლებს იცავდა“⁸⁴. როგორც უკვე ვიუწყებოდით, რობესპიერის ღრმა რწმენით, რევოლუციის ბედი შეიარაღებულმა, რევოლუციურმა ხალხმა გადაწყვიტა. კრების პირველივე მოწოდებისთანავე მთელმა ერმა იარაღი აიხსა, მხოლოდ იმისათვის, რომ თავისუფლება მოიპოვოს და დაიცვას იგი. აი ერთადერთი მიზანი, რისთვისაც ხალხი შეიარაღდა⁸⁵. ეროვნული გვარდია „თავისუფლებამ“ შვა თავის დასაცავად, როცა დესპოტიზმში მის წინააღმდეგ ძალებს აგროვებდა⁸⁶. მაგრამ ეითარება შეიცვალა, გამარჯვებულმა ბურჟუაზიამ ეროვნული გვარდიის ისეთი სტატუტი შეიმუშავა, რომელიც მას თავისუფლების იარაღის ნაცვლად ახალი ჩაგვრის იარაღად აქცევდა. შექმნილი სიტუაცია რობესპიერმა ბრწყინვალედ განსაზღვრა:

„განა იმიტომ დამსხვრია ხალხმა ფეოდალური არისტოკრატის უღელი, რომ მდიდარი არისტოკრატის უღელქვეშ ამოყოს თავი?“⁸⁷. რობესპიერი დარწმუნდა, რომ ეროვნული გვარდია არსებული ფორმით ამ ახალი ბოროტების იარაღად იქცა. „შეიარაღებული ადამიანი ბატონია იმისა, ვინც შეიარაღებული არაა“⁸⁸. შეიარაღებული ბურჟუაზიისა და შეიარაღებული ხალხის არსებობა, პირველის მეორეზე ბატონობას ნიშნავს, თავისუფლებამ დაკარგა ფასი, სახალხო გამარჯვება მკვლადშობილი აღმოჩნდა, ასეთი იყო რობესპიერის აზრი.

ასეთია წანამძღვრები, საიდანაც რობესპიერმა ეროვნული გვარდიის დემოკრატიზაციის აუცილებლობა განსაზღვრა. ეროვნული გვარდიისადმი თავისი დამოკიდებულება რობესპიერმა 1790 წლის დეკემბრის თვეში იაკობინელთა კლუბში და 1791 წლის აპრილში დამფუძნებელ კრებაში წარმოთქმულ სიტყვებში ჩამოაყალიბა.

პირველ გამოსვლაში მან ცხადყო, რომ თავისუფლების მონაპოვართა დაცვა ეროვნულ გვარდიას შეუძლია მხოლოდ მაშინ, როცა იგი უფართოეს დემოკრატიულ საწყისებზე აშენდება, თუკი მას საყოველთაო-სახალხო ხასიათი მიეცემა. „მოქალაქეთა ერთ ნაწილს იარაღის ტარების უფლება რომ წაერთვათ და ამავე დროს მეორე შეეიარაღოთ, ეს ნიშნავს დაეარღვიოთ ახალი საზოგადოებრივი ხელშეკრულების საფუძველი — თანასწორობის პრინციპი, ანუ ბუნების უწყმინდესი კანონი. რა საფუძველზე გაყავით თქვენ საზოგადოება ორ კლასად, რომელთაგან ერთი, როგორც ჩანს, მეორის. — როგორც რალაც აქანყებისათვის მუდამ მზადყოფ მონათა თავყრილობის, განადგურების არმიად უნდა გახდეს! ამასთანავე ვინ მოახდინა ეს მამაცური, რევოლუცია — მდიდრებმა, ხელისუფლებმა? მხოლოდ ხალხს შეეძლო, მისი განხორციელება და მხოლოდ მას ძალუძს დაიცვას კიდევ მისი შედეგები“⁸⁹. ახლა კი ისეთი ეითარება იქმნება, როცა მესაკუთრე საფრანგეთს სურს ხალხს წაართვას ის უფლებები, რომლებიც მან ბრძოლით მოიპოვა... და აი. იმათი უმრავლესობა, ვინც იარაღით ხელში ბასტილიას იერიშით იღებდა, კრების მიერ პარიზის მდგომარეობაშია ჩაყენებული...“⁹⁰ თავისი სიტყვის დასკვნით ნაწილში რობესპიერი ეროვნული გვარდიის ორგანიზების ახალ, დემოკრატიულ პრინციპს გვთავაზობს: „ეროვნული გვარდიის ორგანიზაციას საფუ-

ძელად უნდა დაედოს ის მთავარი პრინციპი, რომ ყველა მუდმივი საცხოვრებლის მქონე მოქალაქე უფლებამოსილია იყოს მისი წევრი“¹⁰¹.

ეროვნული გვარდიის დემოკრატიზაციის აუცილებლობის ფუფუნო ღრმა და მრავალფეროვანი ანალიზი მოცემულია რობესპიერის სიტყვაში, რომელიც მან ეროვნული კრების წინაშე 1791 წლის 27 აპრილს წარმოსთქვა¹⁰². აღსანიშნავია, რომ ამ სიტყვაში რობესპიერმა განაზოგადა შეიარაღებული ძალების ორგანიზების პრობლემის უდიდესი მნიშვნელობა და სირთულე: „დიდი ერის შეიარაღებული ძალების ორგანიზება უდავოდ ყველაზე სახიფათოა იმ ოპერაციათა შორის, რომელთა გატარება კანონმდებლებს უხდებათ. ასეთი იმპიტუიტი ვერ მოითმენს ვერც საშუალო უპირატესობას და ვერც საშუალო ნაკლოვანებას. და თუ იგი თავისუფლების ყველაზე უფრო მყარი დასაყრდენი არაა, მაშინ იგი დესპოტიზმის ყველაზე უფრო საშინელ იარაღად გადაიქცევა“... ამჟერად, რობესპიერის მიხედვით, საფრანგეთს უზარმაზარი არმია ჰყავს, ახლა ის არმია, რომელიც აქამდე ერს გააჩნდა, გაორკეცდა (რობესპიერი გულისხმობს რევოლუარულ არმიასთან ერთად სამოქალაქო გვარდიის შექმნას). რა საჭიროა ეს უზარმაზარი არმია, რა მიზნებს ემსახურება იგი, მას შემდეგ რაც კრებამ სახიფათო უარი თქვა ყოველგვარ დაპყრობით პოლიტიკაზე? გამოდის, რომ ეს უზარმაზარი არმია შინაგანი საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვას უნდა ემსახუროს. „მე ჯერ არსად შევხვედრივარ, — ამბობდა რობესპიერი, — რომ საპოლიციო სამსახურისათვის მთელი ერის სამხედრო ყაიდაზე შეიარაღება და ორგანიზება მოეხდინათ... ერთადერთი ამოცანა ასეთი დიდი მასშტაბით შეიარაღების დროს თავისუფლების მოპოვება და მისი დაცვა იყო. სწორედ ამ მიზნით შეიარაღდა ხალხი და შეიქმნა ეროვნული გვარდია. ამასთან ერთად რობესპიერმა მიუთითა, რომ საზოგადოების მხოლოდ ერთი ნაწილის შეიარაღება ნიშნავს მის ბატონობას საზოგადოების მეორე, — შეუიარაღებელ ნაწილზე. ასეთ პირობებში თუნდაც კონსტიტუციური კანონების არსებობის დროს ხალხი არ შეიძლება იყოს თავისუფალი“. აქედან, — დაასკენის რობესპიერი, — ყველა ერს, რომელსაც თავის წიაღში მეფის სარდლობის ქვეშ მყოფი მრავალრიცხოვანი და დისციპლინირებული არმია ჰყავს, და თავი თავისუფალი ჰგონია, — უგუწერია“. ერი თავისუფალი შეიძლება მაშინ იყოს, როცა მას ძლიერი დაცვა ჰყავს, როცა შეიარაღებული ძალები მის კონტროლს ემორჩილება.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, რობესპიერი ეროვნული გვარდიის მნიშვნელობას ხედავს იმაში, რომ იგი „უპირისპირდება არმიას“. „ამრიგად დავაქანონოთ, როგორც პირველი პრინციპი: ეროვნული გვარდია იმგვარად უნდა იყოს ორგანიზებული, რომ აღმასრულებელ ხელისუფლებას საზოგადოებრივი თავისუფლების წინააღმდეგ არ უნდა შეეძლოს წარმართვა იმ უზარმაზარი ძალებისა, რომლითაც იგი თვით კონსტიტუციამ შეიარაღა. მაგრამ ეს ოდნავადაც არ ემარა. საჭიროა აგრეთვე ის, რომ მან (ეროვნულმა გვარდიამ) ვერასოდეს ვერ შეძლოს თავისუფლებისა და აღმასრულებელი ხელისუფლების დაჩაგვრა“, — ასეთია, რობესპიერის აზრით, გვარდიის ორმხრივი დანიშნულება.

პირველ შემთხვევაში, რობესპიერს მდგომარეობა შედარებით მარტივად ესახება: რახან გვარდია თავისებური საწინააღმდეგო წამალია შეუზღუდველი, მკაცრი ხელისუფლებისათვის, „რომელსაც შეიარაღებული ძალები ანიჭებენ იმას, ვინც მათზე უფროსობს“, ამიტომ ეროვნული გვარდია, რევოლუარული ჯარების მსგავსად ორგანიზებული არ უნდა იყოს, იგი არ უნდა დაემორჩი-

ლოს მის სარდლობას, წინააღმდეგ შემთხვევაში საწინააღმდეგო შედეგს მივიღებთ, გვარდიელის სახით თავისუფლების დამცველი ჯარისკაცის ნაცვლად. პატივმოყვარე მონარქი ახალ მორჩილ ხელქვეითებს მიიღებს. აქედან გამომდინარე, რობესპიერის მარტივ კემპარიტებად მიაჩნია ის, რომ ეროვნული გვარდიის ოფიცრების დანიშვნის უფლება მეფეს ან მის გავლენის ქვეშ მყოფ პიროვნებას (აღბათ აქ რობესპიერი ლიბერალ-მონარქისტ ლაფაიეტს გული-სსმობს—გ. კ.) არ უნდა მიეცეთ. შემდეგ: რეგულარული ჯარების ოფიცრები არ შეიძლება ეროვნული გვარდიის ოფიცრები იყვნენ. დაბოლოს, მონარქი ეროვნული გვარდიის შემადგენლობის დაჯილდოების, დაწინაურებისა და სხვა უფლებები არ უნდა ჰქონდეს; ამავე დროს რობესპიერს საჭიროდ მიაჩნია ის, რომ გვარდიელებში არ დაინერგოს სამხედრო-ჯარისკაცული სულისკეთება, კასტური მორალი, ის, რაც ჯარისკაცს მოქალაქის უპირისპირებას.

რაც შეეხება იმ ღონისძიებებს, რომლებიც საჭიროა გატარდეს იმისათვის, რათა „ეროვნულ გვარდიას არ შეეძლოს დაჩაგროს მოქალაქეთა თავისუფლება“, მათ შორის მთავარია, რომ გვარდია არ გადაიქცეს რაღაც კარჩაკეტილ ორგანიზაციად, რომელსაც საერთო საზოგადოებრივის ნაცვლად თავისი, კერძო, ასე ვთქვათ, კასტურ-კორპორაციული ნებისყოფა ექნება, ანუ იგი არ უნდა იყოს რომელიმე კლასის, ცალკე სოციალური ძალის ორგანო, იგი უნდა აშენდეს ფართო საზოგადოებრივ-სამოქალაქო საწყისებზე. აქედან რობესპიერი დაასკვნის: „თავის დასაცავად შეიარაღებული იყო, — ეს განურჩევლად ყოველი ადამიანის უფლებაა; შეიარაღებული იყო სამშობლოს დასაცავად, — ეს ყოველი მოქალაქის უფლებაა. ისინი ვინც ღარიბები არიან, ამ მიზეზის გამო განა უცხოელებიან მონები უნდა იყვნენ? უნდა ვაღიაროთ მთელი გულწრფელობით, არა, ისინი კემპარიტად მოქალაქეები არიან“. ამ უფლებას კრება მათ ვერ წაართმევს, და თუ წაართმევს, მაშინ ისინი ამით თავისავე ხელისუფლებას მოსპობენ, ისინი ხომ ამ ხელისუფლებით ხალხმა აღჭურვა. „მაგრამ თუ ღარიბები, — განაგრძობს რობესპიერი, — მართლაც მოქალაქეები არიან, მაშ მათ სამოქალაქო უფლებები უნდა ჰქონდეთ, თუკი მოქალაქის უფლებები უბრალო ტიტულად, დაინვად არ იქცა“. ასეთი მდგომარეობა რომ არ შეიქმნეს, რობესპიერის აზრით, „ეროვნული გვარდიის რაზმების ორგანიზების ფუნდამენტურ პრინციპად უნდა ვაღიაროთ, რომ ყველა დომიცილირებულ (მუდმივი საცხოვრებელის მქონე — გ. კ.) მოქალაქეს აქვს უფლება ეროვნული გვარდიის შემადგენლობაში იყოს დაშვებული...“ ჩაწერა უნდა მოხდეს იმ უბნების მიხედვით, სადაც ისინი ცხოვრობენ; ამასთანავე რობესპიერი თვლის, რომ შანაგანი წესრიგისა და თავისუფლების დასაცავად არაა სავალდებულო გვარდია რეგულარულ სამხედრო ძალად ვაქციოთ და ყაზარმებში განვაღებოთ.

რობესპიერმა ეროვნული გვარდიის დემოკრატიზაციის კიდევ ერთი აუცილებელი პირობა წამოაყენა, მან მოითხოვა, რომ გვარდიელთათვის სამსახურებრივი მოვალეობის აღსრულების დროს ანაზღაურება მიეცათ, გამოეყოთ მათთვის საზოგადოების ხარჯზე ტანისამოსი და აღჭურვილობა. „მე დავესკვნე, — ამბობდა რობესპიერი, — რომ საჭიროა სახელმწიფომ იყისროს ის ხარჯები, რაც აუცილებელია იმისათვის, რათა მოქალაქეებს მიეცეთ საშუალება შეასრულონ ეროვნული გვარდიელის მოვალეობა; რომ საჭიროა მანვე შეიარაღოს ისინი; რომ საჭიროა მანვე, შეეცადოს მსგავსად, მათ, როცა ისინი ტოვებენ თავიანთ კერას და მის (სახელმწიფოს — გ. კ.) დასაცავად გამოდიან, ჯამაგირი გადაუხადოს“.

საფრანგეთის დემოკრატიული საზოგადოებრიობა აქტიურად რეაგირებდა

კონსერვატორულ ბურჟუაზიასა და დემოკრატებს შორის გვარდიის პრობლემის გამო ატეხილ მწვავე კონფლიქტზე. საზოგადოებრივ აზრს შესანიშნავად ეპოხათაჲს ე ი უ ლ ი ე ნ ე ბ ი ს ცნობილი ოჯახი. ეიულენ-მამის შვილისადმი წერილში (1791 წლის 9 მაისი) ეკითხულობთ: „დაფაიეტსა და იაკობინელთა შორის სიძულვილი ბოლოს და ბოლოს საშინელ აფეთქებამდეს მიგვიყვანს... პარიზის არმიის (ეროვნული გვარდია) გამო დედაქალაქში შექმნილი განხეთქილება. შესაძლოა, მალე არ შეწყდეს. სანამ ჩვენი სამოცი ბატალიონის გენერალური შტაბი თავისუფალი არჩევნების საფუძველზე თავის შემადგენლობას არ შეცვლის, თქვენ ყოველთვე ახალ უბედურებას უნდა ელოდეთ“. ეიულენ-მამას ყველაზე უფრო აფიქრებს ის, რომ ეს წინააღმდეგობა ვითარდება მაშინ, როცა მოსალოდნელია მეფეთა კავშირი რევოლუციური საფრანგეთის წინააღმდეგ“¹⁰³.

საფრანგეთის დემოკრატიული საზოგადოებრივი აზრის დიაგნოზი ნათელია: მოახლოებული საფრთხის პირობებში აუცილებლად საჭიროა შინაგანი ერთიანობა. ამ ერთიანობის ძირითადი საწინდარია ფართო დემოკრატიული გარდაქმნები, მასების რევოლუციურ მოთხოვნათა ფართოდ დაკმაყოფილება. მათ შორის აუცილებლად საჭიროა ეროვნული გვარდიის სრული დემოკრატიზაცია და სხვ.

ეროვნული გვარდიის დემოკრატიზაციის პოზიციაზე იდგა, აგრეთვე, გ რ ა ქ ს ბ ა ბ ე ფ ი. ცნობილმა საბჭოთა ისტორიკოსმა ვ. მ. დ ა ლ ი ნ მ ა მ ა რ - ქ ს ი ზ მ - ლ ე ნ ი ნ ზ მ ი ს ინსტიტუტის ცენტრალურ პარტიულ არქივში აღმოაჩინა ფრიად საინტერესო დოკუმენტი, „ეროვნული გვარდიის დამფუძნებელი წესდება“¹⁰⁴, რომელიც შედგენილია (უფრო სწორად რედაქტირებულია) ბაბეფის მიერ 1790 წლის მარტში.

პირველი, რაც ყურადღებას იპყრობს, ეს ისაა, რომ ბაბეფი ეროვნულ გვარდიაში ჩარიცხვისას ყოველგვარი შეზღუდვების წინააღმდეგია. „ყოველი მოქალაქე სამშობლოს ჯარისკაცია. ამიტომ მოხალისეთა რიცხვის შეზღუდვა არ შეიძლება. მიღებულ უნდა იქნეს ყველა მოქალაქე... განურჩევლად მღვრ-მარეობისა და პროფესიისა...“ ე. ი. როგორც ვხედავთ, ბაბეფმა გვარდიის დემოკრატიზაციის იდეა უფრო ადრე წამოაყენა, ვიდრე რობესპიერმა.

ფრიად საინტერესოა წესდების პუნქტი ოფიცერთა შესახებ: „ჯარისკაცი მოქალაქის ყველაზე ძვირფასი და ამაღლებული წოდებაა, რითაც კი ადამიანის დაჭილდობა შეიძლება. რადგანაც სამსახურის ინტერესები მეთაურობას მოითხოვენ, ამიტომ აუცილებელია უფროსების (des chefs) დანიშვნა. ისინი, ვინც ამ პოსტებს დაიკავებენ, დარწმუნებულნი უნდა იყვნენ, რომ ასრულებენ ღღ სასარგებლო საქმეს, რომ „ისინი უნდა უყუარებდნენ თავიანთ თავს, როგორც მეთაურთა მორჩილებს“ (il s'y regarderont comme assujettis à des chefs), მათთვის უცხო უნდა იყოს ყოველგვარი გრძნობა ქედმაღლობისა, რასაც მხოლოდ მათი ავტორიტეტის დამცირება შეუძლია, ისინი ყოველთვის უნდა დარჩნენ ჯარისკაცებად, თანასწორებად, ძმებად“.

ბაბეფისათვის ესოდენ დამახასიათებელი მკაცრი, რამდენადმე პრიმიტიული ეგალიტარიზმის სულთაა გაუღენთილი წესდების პროექტის მეოთხე პუნქტი, რომელშიც ნათქვამია: „ჯარისკაცებსა და მეთაურებს შორის ამ სასიამოვნო იმობის, ანუ თავისუფლების ერთ-ერთი გაანტიის შენარჩუნებისა და ეზრუნველყოფისათვის საჭიროა, რომ მათ შორის არ არსებობდეს რაიმე გარეგნული განსხვავებაჲ კი (les décorations extérieures seront égales), მათ ექ-

ნებათ ერთიანი მაულის ფორმა, იარაღი და ერთიანი ამუნიცია. ოფიცრებმა მთავარი სამკაული, სამხრეები შეიძლება ატარონ მხოლოდ სამსახურის დროს“.

ოფიცრები და მეთაურები არსებულ უნდა იქნენ მხოლოდ ნაწილში უკვე ჩაირცხულ ჯარისკაც-მოქალაქეთა შორის. მათი არჩევა უცხო პირთაგან არ შეიძლება. თუ მეთაურად უცხო ვინმე მოვიყვანეთ, აღნიშნულია წესდებაში. იგი დაუპირისპირდება ჯარისკაცებს, დაამადლის მათ თავის უნარს, ხმლის ტარებაში უპირატესობას და სხვ. „თავისუფალ ჯარისკაცთა რაზმის ნაცვლად ჩვენ მხოლოდ მონების ჯოგი ვიქნებით“. „შურისა და ეკვიანობის“ აღმოფხვრის მიზნით რაიმე განსაკუთრებული რაზმების (გრენადერები, ეგერები და სხვ.) შექმნა გამორიცხულია, განსხვავება ცალკეულ შენადერთებს შორის მხოლოდ ნუმერაციით იქნება. ის, ვისაც ფორმის შექმნა არ შეუძლია, ჩაირიცხება ფორმის გარეშე. ბაბუის წესდების ტექსტის რედაქტირებისას ამოუშლია პუნქტი: „უნტერ-ოფიცრებს შემდგომი თანამდებობრივი დაწინაურების იმედი არ უნდა ჰქონდეთ“. რევოლუციური ომების მაგალითი. — წერს ვ. მ. დალინი, — რომელმაც უნტერ-ოფიცრებისაგან წარმოშობილი მრავალი გენერალი იცის, გვიჩვენებს რაოდენ სწორი იყო ეს გასწორება“ და დაასკვნის: „შეიძლება ჩავთვალოთ, რომ წესდების ეს პროექტი, მიუხედავად მისი ეგალიტარისტული გადაჭარბებებისა, საფრანგეთის დიდი ბურჟუაზიული რევოლუციის დროს არმიის დემოკრატიზაციის შესახებ წამოყენებულ ყველა დეკრეტთა შორის ერთ-ერთი ყველაზე უფრო გაბედული პროექტია“¹⁰⁵.

მიუხედავად ყოველივე ზემოთქმულისა, მიუხედავად „ეროვნული გვარდიის“ ბურჟუაზიულ-კლასობრივ შეზღუდული ხასიათისა, ეროვნულმა გვარდიამ ობიექტურად დადებითი, პროგრესული როლი შეასრულა; ყოველ შემთხვევაში იმით მაინც, რომ ფეოდალურ-აბსოლუტისტური რეჟიმის ნგრევის საქმეში ერთ-ერთი წამყვანი ძალა იყო.

საქმე ისაა, რომ რევოლუციის ამ დასაწყის ეტაპზე, რომელსაც ჩვენ მოვიხილავთ, „მესამე წოდება“ ჯერჯერობით მჭიდრო ბანაკს ქმნის. სახეზეა ერთიანი „სახალხო ფრონტი“, რომელიც ბურჟუაზიის ჰეგემონობით მოქმედებს და წარმატებით ებრძვის საერთო მტერს, ფეოდალურ-აბსოლუტისტურ, რეაქციულ სისტემას. აქედან გამომდინარე, წინააღმდეგობა ბურჟუაზიასა და ხალხს შორის რევოლუციის ამ ეტაპზე შედარებით სუსტია. ბურჟუაზიული საკუთრება ჯერ კიდევ ნაკლები საფრთხის წინაშეა, „მეოთხე წოდების“ ანტი-ბურჟუაზიული სახე ჯერჯერობით გამოკვეთილი არაა. ამ წინააღმდეგობამ მძაფრი ხასიათი შედარებით გვიან მიიღო, როცა საერთო მტერი ძლევით იქნა და „მოკავშირეები“ უკვე მხოლოდ საკუთარი ინტერესებისა და წინააღმდეგობების წინაშე აღმოჩნდნენ. ყოველივე ამან რევოლუციას განვითარების აღმავალი ხასიათი მისცა, ბურჟუაზიული რევოლუცია ბურჟუაზიულ-დემოკრატიულ რევოლუციაში გადაიზარდა.

ა. ზ. მანფრედმა რევოლუციის პირველ ეტაპზე კლასთა თანადარდობის დამაჯერებელი ანალიზი მოგვცა: „მესამე წოდებაში“ შემავალ კლასებსა და კლასობრივ ჯგუფებს, პირველ რიგში ბურჟუაზიასა და ხალხთა მასებს შორის, არსებითი განსხვავება იყო. ეს განსხვავებები არსებობდნენ არა მარტო წარმოებაში მათ ადგილსა და როლში, მატერიალურ უზრუნველყოფის ხარისხში, ცხოვრების რაგვარობაში და სხვ., არამედ იმ მიზნებსა და ამოცანებშიც, რომლებსაც ისინი რევოლუციის მსვლელობისას ისახავდნენ. მაგრამ, მიუხედავად ამ განსხვავებებისა, მიუხედავად ბურჟუაზიასა და ხალხის მასებს შორის

წინააღმდეგობათა ჩასახვისა, რევოლუციის ამ დასაწყის ეტაპზე უფრო ძლიერი იყო ერთიანობა იმ ინტერესებისა და ამოცანებისა, რომლებიც ბურჟუაზიას და ხალხის მასებს საერთო მტრის — ფეოდალურ-აბსოლუტისტური წყობილების — წინააღმდეგ საბრძოლველად აერთიანებდნენ¹⁰⁶. ავითარებს რა ამ აზრს, ა. ზ. შანავედი უფრო ქვევით წერს: „რევოლუციის ამ დასაწყის ეტაპზე მესამე წოდება ფეოდალურ-აბსოლუტისტური რეჟიმის წინააღმდეგ, გარკვეული გაგებით, ერთიანი ძალით მოქმედებდა. ეს იმას ნიშნავდა, რომ მესამე წოდების შემადგენლობაში შემავალი ყველა კლასი და კლასობრივი ჯგუფი — ბურჟუაზია, გლეხობა, პლებები, მეშვების ჩათვლით, მართალია, სხვადასხვანაირად, მაგრამ მაინც ფეოდალურ-აბსოლუტისტური რეჟიმის შემუსვრაში იყვნენ დაინტერესებულნი და აქტიურად, თუმცა არა ერთნაირად, იბრძოდნენ საერთო მტრის წინააღმდეგ“¹⁰⁷. რევოლუციის დასაწყის ეტაპისათვის დამახასიათებელი კლასთა აღნიშნული თანაფარდობა ობიექტურად ეროვნული გვარდიის პროგრესული როლის განმსაზღვრელ ფაქტორად იქცა. ეროვნული გვარდია, ასე ვთქვათ, ორ ფრონტზე იბრძვის: ხალხის რევოლუციურ ზედმეტ აზვირთებას ამშვიდებს, ბურჟუაზიულ საკუთრებას იცავს, „ბურჟუაზიულ წესრიგს“ ამყარებს; მეორე მხრივ, ფეოდალურ-აბსოლუტისტურ სისტემას უტევს; მონარქისტული კონტრარევოლუციის ყველა გამოვლენას ახშობს. ამავთუ, ვიმეორებთ, მისი პროგრესული როლი, სწორედ აქ ვლინდება ხალხისა და გვარდიის თავისებური ერთიანობა. მართალია, რომელმაც სასტიკად ამხილა ეროვნული გვარდიის კლასობრივი არსი, აღიარებდა ამ ერთიანობის ფაქტს: იგი აღნიშნავდა, რომ ფრანგი ხალხი რევოლუციის მეგობრობად „ცენტრის არმიასთან“ (შენაერთი, რომელიც დაკომპლექტდა ეროვნულ გვარდიაში გაერთიანებული, რევოლუციის მხარეზე გადასული „ფრანგული გვარდიისა“ და სხვა შენაერთების ჭარისკაცებისაგან) ერთად, საოქალაქო გვარდიისა ცვლილდა, მუდამ მხოლოდ მას უერთდებოდა აჯანყებათა დროს“¹⁰⁸. მართლაც, რევოლუციის დასაწყის ეტაპზე საერთო მტრის წინააღმდეგ და საერთო საქმისათვის ბრძოლის დროს გვარდიისა და ხალხის ერთიანობის არაერთი მაგალითი არსებობს. ასე იყო ბასტილის აღების დროს, ასე იყო ოქტომბრის დღეებში, ასე იყო მეფის ვარენში გაქცევის მომენტში და სხვ. რეინარის განსაზღვრით, ბურჟუაზიული ეროვნული გვარდიის ობიექტურად პროგრესული როლი ექვს არ უნდა იწვევდეს. ამასთანავე რეინარი მიუთითებს, რომ ეროვნული გვარდიის როლი კარგად შესწავლილი არაა: ამტკიცებენ და ხშირად იმეორებენ, რომ ეროვნული გვარდია იყო ბურჟუაზიული, და მხოლოდ ბურჟუაზიულ ცხოვრებასა და მორალს იცავდაო. რეინარს ეს სავესებით კანონზომიერ მდგომარეობად მიაჩნია, მართლაცდა რევოლუცია ხომ ბურჟუაზიული იყო და გვარდიაც ბურჟუაზიული უნდა ყოფილიყო. ამ თვალსაზრისით მისი პროგრესული როლი გამორიცხული არაა.

მაგრამ ეროვნული გვარდია ყოველთვის როდი ემიჯნებოდა ხალხს, იგი ხშირად მასთან ერთად იყო საერთო მტრის წინააღმდეგ ბრძოლის დროს. რეინარი მიუთითებს, რომ ეროვნული გვარდია სოციალურად ჰრელი იყო, იქ დემოკრატიული ელემენტიც ახერხებდა შეღწევას. სოფლად სენიორული რეჟიმის წინააღმდეგ ბრძოლის დროს, რეინარის თქმით, გვარდია უპირატესად დემოკრატიასთან ერთად იყო.

ლარიბი, უქონელი საფრანგეთის საპირისპირო როლს ეროვნული გვარდია შედარებით უფრო აქტიურად ჭალაქში ასრულებდა. მაგრამ აქაც არის მომენ-

ტები (განსაკუთრებით კრიტიკული), როცა იგი ხალხთან ერთად იყო (14 ივლისი, 10 აგვისტო, 31 მაისი-2 ივნისი, ლუი XVI-ის დაპატიმრება და სხვ.)¹⁸.

მაშინაც კი, როცა გვარდია მეფეს იცავს, ნაკლებ ბოროტებასთან გვაქვს საქმე. ნურავინ იფიქრებს, რომ ამ შემთხვევაში ლუი XVI-ის პიროვნებასთან გვაქვს საქმე (ამოდ ხატავდნენ მას თანამედროვე დამკველები „კეთილ“, „უწყინარ“ მეფედ), საქმე ეხება პრინციპულად ახალ კონსტიტუციურ მონარქიას ანუ, ფართო გაგებით, ეროვნული გვარდია იცავს ფეოდალურ-აბსოლუტური მონარქიის ნანგრევებზე აღმოცენებულ მონარქიის, ახალ, რასაკვირველია, უფრო პროგრესულ ფორმას — კონსტიტუციურ მონარქიას; იცავს იმას, რასაც ხშირად, პირობით, „დემოკრატიულ მონარქიას“, „სახალხო მონარქიას“ უწოდებდნენ. მაგრამ, როცა იგივე მონარქი ფეოდალური კონტრრევოლუციისაკენ გადაიხრებოდა და რევოლუციის წინააღმდეგ მოქმედებას ჩაიფიქრებდა, გვარდია ხალხთან ერთად ბოლოს უღებდა ასეთ განზრახვას. ეიმეორებთ, 1789 წლის ოქტომბრის დღეები და მეფის ეარენში გაქცევა ამის მკაფიო მაგალითია. შეიძლება მსგავსი სხვა მრავალი მაგალითის დასახელება, შევჩერდებით ერთ-ერთ მათგანზე, რომელიც ნაკლებ შესწავლილია და თავისი მნიშვნელობით საკმაოდ ყურადსაღებია; ამასთან ჩვენ ხელთ იყო, ამ ამბებთან დაკავშირებით, ზოგიერთი ახალი მასალა, ჰოკერის წერილების სახით¹⁹.

საქმე ეხება პოლიტიკურ კრიზისს, რომელიც 1791 წლის აპრილში შეიქმნა. 18 აპრილს ლუი XVI-ემ პარიზიდან სენ-კლუში გადასვლა მოინდომა. პარიზის მოსახლეობამ ამაში, სავსებით სწორად, შესაძლებელი ღალატის სუნი იგრძნო და მეფის ამ განზრახვას სასტიკი წინააღმდეგობა გაუწია. ეროვნული გვარდია ამჯერად ხალხთან ერთად მოქმედებდა, ეს იმიტომ, რომ მათ წინაშე საერთო მტრის არასასურველმა განზრახვამ იჩინა თავი.

აღსანიშნავია, რომ ორშაბათს, 18 აპრილს, დილით სასახლის აპარტამენტებში განლაგებულმა გვარდიელთა ნაწილმა მეფეს არ მისცა უფლება მოესმინა დილის მესა თავის სულიერ მამასთან, რომელიც ფიცმიუღებელ სამღვდელოებას ეკუთვნოდა, ანუ განახლების მოწინააღმდეგეთა ბანაკში იყო. მესა გადადეს. გვარდიელთა „თავხედობით“ განრისხებულმა მეფემ გამოიძახა ლაფაიეტი, რომელმაც დიდი გაკირვებით შეძლო გვარდიელთა დამშვიდება. მეფემ მესის მოსმენის უფლება მიიღო; გვარდიელები კვლავ ბუზღუნებდნენ და ლაფაიეტის ასეთი მოქმედებით უკმაყოფილონი იყვნენ, „აი, როგორნი არიან აღამიანები, რომელთა ხელშია მეფე, დედოფალი და დოფინი. აი ისინი, ვისაც მათი დაცვა აკისრიათ, ვინც მათ მიმართ ძალმომრეობას იჩენს და ჰყოფნით თავხედობა ერის უმაღლეს მეთაურს დაემუქრონ, მას უსირცხვილოდ მოქმედების საკუთარი წესი უკარნახონ“, — შენიშნავს აშკარა მონარქისტი ჰოკერი²⁰. სულ მალე გვარდიამ „თავხედობის“ ახალი აქტი ჩაიდინა, მან დააკავა მეფე, დედოფალი, დოფინი და პრინცესა ელისაბედი (მეფის და), როცა ისინი სენ-კლუში გამგზავრების მიზნით ეტლში სხდებოდნენ. კარუსელის მოედანი, სადაც ეს ამბავი მოხდა, პარიზის მოსახლეობით იყო სავსე, ისინი აქ სპეციალურად მოვიდნენ, რათა სენ-კლუში მეფის გამგზავრება ჩაშლილიყო. ეროვნული გვარდიით გააშემორტყმული მეფე და მისი ჯალაბობა ორი საათის განმავლობაში ეტლში ისხდნენ, ბოლოს იძულებულნი გახდნენ გამგზავრებაზე უარი ეთქვათ და თავიანთ აპარტამენტებში დაბრუნდნენ. „წუხელ საღამოს, — სწერს ჰოკერი ქ-ნ გოლიციანას, — დედაქალაქის მოსახლეობამ და პარიზის ეროვნულმა გვარდიამ მეფისათვის თავისუფლების აღკვეთის ოქმი შეადგინეს: პროვინციას და ევროპას ექვი არ უნდა შეეპაროს იმაში, რომ ლუი XVI არის

ტყვე... ორშაბათი, 1791 წლის 18 აპრილი იმსახურებს იმას, რომ იგი ჩვენი ისტორიის ქრონიკებში 5-6 ოქტომბრის დღეების გვერდით აღინიშნოს, — დაასკვნის იგი¹².

სამშაბათს, 19 აპრილს მეფე ეროვნული კრების სხდომაზე გამოცხადდა და წინაღობით მომხდარ ინციდენტთან დაკავშირებით პროტესტი განაცხადა. იგი ამბობდა, რომ მას თავისუფლება წაართვეს და მოითხოვდა, რათა მისთვის სენ-კლუში გამგზავრების ნება დაერქვა. კრებამ გარკვეული პასუხისაგან თავი შეიკავა. ხოლო დეპარტამენტისა და პარიზის მუნიციპალიტეტის დელეგაციამ მეფის აუწყა, რომ მას, ცხადია, აქვს უფლება გაემგზავროს სენ-კლუში, მაგრამ ამჯერად დარჩენა ურჩიეს. საქმე ისაა, რომ პარიზის მოსახლეობაში საკმაოდ დიდი მღელვარება იყო; სექციები საგანგებოდ შეიკრიბნენ და ეს ინციდენტი საერთო მსჯელობის საგნად აქციეს.

დაბოლოს მეფეს დეპარტამენტის მიერ შედგენილი სამეციალური ადრესი წარუდგინეს (აღსანიშნავია, რომ დეპუტაციას, რომელმაც მეფეს ეს ადრესი წარუდგინა, ოტენის ეპისკოპოსი — ტალეირანი მეთაურობდა), სადაც ნათქვამი იყო: „თქვენ ფიცმიუღებლებს (სამღვდელოებას) მფარველობთ, თქვენი ახლობლები კონსტიტუციის მტრები არიან, არის საშიშროება ვიფიქროთ, რომ მათ მიმართ თქვენი მეტად აშკარად გამოხატული ყურადღება თქვენი ნამდვილი ზრახვების მაუწყებელია. მეფევ, მდგომარეობა მეტად სერიოზულია, ორკოფული პოლიტიკა თქვენთვის დამახასიათებელი არ უნდა იყოს, იგი კარგს არაფერს მოგვითანს. დაე, ჭრმა გაიგოს, რომ მისმა მეფემ თავის ირგვლივ თავისუფლების ყველაზე უფრო მტკიცე დამცველები შემოიკრიბა, რადგან მათ გარდა მეფის ერთგული და კეშმარიტი დამცველი სხვა არაფერია“. ადრესში აღნიშნული იყო, რომ რჩევა, რომელსაც მას პარიზის დეპარტამენტი აძლევს, საფრანგეთის ყველა 83 დეპარტამენტის მოთხოვნის ასახვაა. ადრესს ხელს აწერდა ლაფაიეტისა და ბაის მიერ 1790 წლის ზაფხულში ჩამოყალიბებული „1789 წლის საზოგადოების“ ერთ-ერთი აქტიური წევრი ლაროშფუკო¹³.

მეფე იძულებული გახდა „დათმობაზე“ წასულიყო. პირადი „სტულიერი მამა“, და მასთან ერთად მეფის სამლოცველოს სხვა მსახურები დაითხოვა და ბევრ, აშკარად კონტრარევოლუციურად განწყობილ კარისკაცსაც გამოეთხოვა. „ეროვნული გვარდია, რომელიც, ნორმალურ პირობებში ჩემი დამცველი უნდა ყოფილიყო, მეამბოხეებს მიეყიდა“, — სწერდა ლუი XVI მძას (პროვანსის გრაფს) 1792 წლის 1 ივლისს¹⁴. ეს უკვე ის პერიოდია, როცა გვარდიის დემოკრატიზაციამ ფართო ხასიათი მიიღო, ხოლო მის სათავეში ლაფაიეტის ნაცვლად ლუდის მხარშავი ს ა ნ ტ ე რ ი იდგა.

ლაფაიეტმა „ურჩი“ გვარდიელთა დასჯა იმით დაიწყო, რომ 21 აპრილს გადადგომა მოითხოვა. ამ გადაწყვეტილებით შეშფოთებული კონსერვატორული საფრანგეთის მესვეურები, ბურჟუაზიული სექციები, მუნიციპალიტეტები, ადმინისტრაციული კორპუსი, ეროვნული კრების ბევრი დეპუტატი შესთხოვნენ მას უკან წაეღო თავისი გადაწყვეტილება, რომელსაც იგი უპირატესად ასახულებდა იმით, რომ გვარდიელებმა მას წინააღმდეგობა გაუწიეს და მის ბრძანებას არ დაემორჩილნენ. ამ შემთხვევაში ლაფაიეტმა, რომელიც პირადი ხელისუფლებისაკენ მიისწრაფოდა და სურდა მეფის შემდეგ პირველი პოლიტიკური ფიგურა გამხდარიყო, ისტატური პოლიტიკური ფარსი გაითამაშა. ახლა მას საშუალება ეძლეოდა გვარდია მისთვის არასასურველი ელემენტები-საგან გაეწმინდა და იგი თავის მორჩილ იარაღად გაეხადა. ლაფაიეტმა ისმინა

ბერეუაზია და შპრომელი საფრანგეთი ურთიერთს დაუპირისპირდნენ. აქვე მთავრდება ეროვნული გვარდიის ობიექტურად პროგრესული როლი, რომლის შესახებაც ზემოთ ვლასპარაკობდით. 1791 წლის კონსტიტუციის მიღების შემდეგ ბერეუაზიამ რევოლუცია დამთავრებულად ჩათვალა, ხოლო კონსტიტუციური მონარქია ბერეუაზიული პოლიტიკური ცხოვრების საბოლოო ორგანიზაციად მიიჩნია. რევოლუციურ-დემოკრატიული საფრანგეთისათვის, რომელიც ფეოდალურ-აბსოლუტისტურ რეჟიმზე გამარჯვების ძირითად შემოქმედს წარმოადგენდა, რევოლუცია არ იყო დამთავრებული, იგი მხოლოდ იწყებოდა. მარსის მოედანზე გამართული მანიფესტაცია ამის დადასტურება იყო, რესპუბლიკის მოთხოვნა კი „მეოთხე წოდების“ პირველ საბრძოლო ლოზუნგად იქცა. ამიერიდან „ეროვნული გვარდიის“ დემოკრატიზაციის პრობლემა ბერეუაზიასა და რევოლუციური ხალხის ურთიერთ მწვავე კლასობრივი ბრძოლის ერთ-ერთი მთავარი გამოვლენაა. ამ ბრძოლაში პირველი წარმატება ფრანგმა ხალხმა 1792 წლის 10 აგვისტოდან იზიმა, როცა მოქალაქეთა „აქტიურებად“ და „პასიურებად“ დაყოფას ბოლო მოეღო და ხმის უფლებასთან ერთად ღარიბმა საფრანგეთმა იარაღის ტარების უფლებაც მოიპოვა. რევოლუციის აღმავლობის პირობებში ეროვნულმა გვარდიამ თანდათან ადგილი შეიარაღებულ ხალხს დაუთმო.

აღსანიშნავია, რომ უკვე 1792 წლის დასაწყისში, მაგალითად, პარიზში გვარდიის წმინდა ბერეუაზიულ შენაერთებს მდიდარ ცენტრალურ კვარტალებში ვხვდებით. გარეუბნების ბატალიონებში იგრძნობა პლებეურ-პროლეტარული ელემენტების მოქარბება. შემთხვევითი არაა ისიც, რომ სამხედრო მინისტრმა ნ ა რ ბ ი მ ა, კარისა და თვით ლაფაიეტის მოთხოვნით, იმავე წლის თებერვალში ეროვნული გვარდიის დაშლა გადაწყვიტა. რობესპიერმა აპასთან დაკავშირებით სასტიკი განგაში ატეხა. ჭტატილაში „მოსაზრებანი ჩვენი უბედურების ერთ-ერთი უმთავრესი მიზეზის შესახებ“ იგი წერდა: „თქვენ ზურგი აქციეთ ფრანგული გვარდიის მეგრძოლებს, თავისუფლების პირველ დამცველებსა და თავისუფლებისათვის პირველწამებულებს სწორედ მაშინ, როცა გენერალი, თქვენი მეგობარი მათ ესოდენ დიდი გააფთრებით სდევნის, თქვენ ყური არ მიუპყარით დედაქალაქის ხმას, რომელსაც საკუთარი უსაფრთხოების მიზნით მათი შენარჩუნება სურს.“¹¹

ეროვნული გვარდია, ანუ პირველი სახალხო შეიარაღებული ძალა, რომელმაც ფეოდალურ-აბსოლუტისტური რეჟიმის ნგრევაში ესოდენ დიდი როლი შეასრულა, თვით მისი სრული დემოკრატიზაციის პირობებშიც კი მხოლოდ შინაგანი საშსახურის აღმასრულებელ ძალად რჩებოდა. არმიის ფუნქციას იგი ვერ განახორციელებდა. შ ა რ ლ დ ე გ ო ლ ი სწორად შენიშნავს, რომ სამხედრო თვალსაზრისით, ეროვნულ გვარდიას არავითარი მნიშვნელობა არ შეიძლება ჰქონდეს, ხოლო რევოლუცია თავის საქმეს არმიის გარეშე ბოლომდე ვერ მიიყვანს.¹²

ეროვნული გვარდია, ანუ პირველი სახალხო შეიარაღებული ძალა, რომელმაც ახალ, რევოლუციური არმიის შექმნაში მისი როლი საკმაოდ მნიშვნელოვანია. საფრანგეთის რევოლუციის მიერ ჩამოყალიბებული არმიის უპირველესი, ძირითადი ბირთვი „მოხალისეთა“ მასობრივი გაწვევით შეიქმნა. ეროვნულ გვარდიაში სანგრძლივმა საშსახურმა (1789 — 1792) ფრანგ ხალხს საშსედრო საშსახურისა და იარაღის ხმარების გარკვეული ჩვევები შესძინა, აქედან გამომდინარე, სამოქალაქო გვარდია თავისებური სამხედრო სკოლა იყო, რომელმაც მომავალი სახალხო არმიისათვის ელემენტარული სამხედრო

ჩვევებით აღჭურვილი საკმაოდ დიდი კადრები მოაშადა. ეს მით უფრო აღსანიშნავია, რომ მოხალისეთა არმიაში პირველი კონტინგენტი უპირატესად ეროვნული გვარდიის ხარჯზე გაიწვიეს.

§ 2. დამფუძნებელი კრება არმიის „დამაშრომინებლის“ როლში

1. დამფუძნებელი კრების სამხედრო პოლიტიკის კლასობრივი არხი

მოსალოდნელი იყო, რომ ეროვნული კრება არმიას, რომელმაც მას „ძველი რეჟიმის“ წინააღმდეგ ბრძოლაში ესოდენ ფასდაუდებელი სამსახური გაუწია, დიღების შარავანდელით შემოსავლა და მასზე ზრუნვას გადასცემა. მაგრამ მოხდა, ირთი შეხედვით, წარმოდგენილი რამ, 1790 წლის 28-31 აგვისტოს, დამფუძნებელი კრების ბრძანებით, მემარჯვენე გენერალმა ბუიემ სისხლის მორევში ჩაახრჩო ნანსის გარნიზონის მღელვარება.

რა იყო ეს, შემთხვევითი გაუგებრობა თუ კრების პოლიტიკის კანონზომიერი შედეგი? შევეცდებით ამ კითხვაზე პასუხის გაცემას.

1790 წლის 13 ივნისს დამფუძნებელ კრებაზე სამხედრო მინისტრმა ლატურდიუპენმა სასტიკად გაილაშქრა ჯარისკაცების მღელვარებათა წინააღმდეგ. პირველ ყოვლისა, იგი თავს დაესხა ჯარისკაცთა საბჭოებს, რომლებსაც „უკანონო კრებები“ უწოდა. ბევრ სამხედრო ნაწილში, — ამბობდა იგი, — შეიქმნა უკანონო კრებები, სადაც ჯარისკაცები და უნტერ-ოფიცრები ერთიანდებიან, რომლებიც თვითნებურად ერევიან სამხედრო ცხოვრების ყველა სფეროში“¹²¹. უფრო მკაცრი იყო მისი გამოსვლა აგვისტოს სხდომაზე. მინისტრი ამბობდა: „უკანონო კომიტეტების რიცხვი ყოველდღე იზრდება. მათი მოქმედება სულ უფრო და უფრო თავხედურ ხასიათს ღებულობს. აქ წარმოებს პოლიტიკური საკითხების, რეჟიმანების ფინანსური მდგომარეობის განხილვა; ამასთანავე კრიტიკის საგანი ხდება საერთოდ სამხედრო ორგანიზაციების საქმე. ამავე კომიტეტის დადგენილებით ჯარისკაცები თვითნებურად ამოწმებენ რეჟიმანის სალაროების ანგარიშებს და აიძულებენ ოფიცრებს მათ დიდი თანხები გადაუხადონ... ყოველგვარი ავტორიტეტი მოისპო, არმია თავისი წარმომადგენლების მეშვეობით მოლაპარაკებას აწარმოებს უშუალოდ ჩემთან. სამხედრო სამინისტროსა და ჩემს კაბინეტს ავსებს ჯარისკაცთა დელეგატების ბრბო. იჩქარებთ იხსნათ სამშობლო. ამ კრიტიკულ მომენტში ტახტის ავტორიტეტი საქმარისი აღარაა. დაეხმარებთ სამეფო ხელისუფლებას შეაჩეროს სამხედრო ძალის დამღუპელი ნგრევა“¹²². კიდევ უფრო მკაცრი იყო მისი გამოსვლა აგვისტოს სხდომაზე. იგი ამბობდა: „ბუნებრივი ამბავია და ამას მოითხოვს საერთო კეთილდღეობა, რომ ჯარისკაცები მოქმედებდნენ როგორც ავტომატები და მათ არავითარი საკუთარი ნებისყოფა არ უნდა გააჩნდეთ. თუ გამოირიკხულ იქნა აბსოლუტურად პასიური მორჩილება, მაშინ არმია აღარ გამოდგება საგარეო ურთიერთობისათვის და სახელმწიფოს შიგნითაც განსაკუთრებით საშიშ ძალად გადაიქცევა“¹²³.

დამფუძნებელი კრების დეპუტატებმა არმიის პრობლემის გადაჭრის საქმეში უფრო მეტის მინისტრის ლაღადს მიაპყრეს ყური და არა მემარცხენე საფრანგეთის და თვით არმიის განწყობილებას. ეს შემთხვევითი არ იყო და დამფუ-

მხებელი კრების საერთო პოლიტიკის შინაგანი ლოგიკიდან გამომდინარე შედეგს წარმოადგენდა.

კონსერვატორული ბურჟუაზია და ლიბერალური თავადაზნაურობა, რომელნიც დამფუძნებელი კრების უმრავლესობას ქმნიდნენ, ცდილობდნენ რევოლუციისათვის რაც შეიძლება მალე დაესვათ წყრტილი. როგორც ცნობილია, 1789 წლის 14 ივლისის სახალხო გამარჯვების ნაყოფი მსხვილმა კონსერვატორულმა, კონსტიტუციურ-მონარქისტულმა ბურჟუაზიამ იგდო ხელთ, იგი ხელისუფლების სათავეში მოექცა. ფეოდალურ-არისტოკრატიული სისტემა ბურჟუაზიულ-არისტოკრატიულმა შეცვალა. რომესპიერის კლასიკური გამოთქმა რომ გავიმეოროთ, „ხალხმა ფეოდალური არისტოკრატიის უღელი დაამსხვრია და ახლა მდიდართა არისტოკრატიის უღელქვეშ აღმოჩნდა“.¹²⁴ დამფუძნებელი კრება ჩქარობდა ბურჟუაზიის მიერ მოპოვებული გამარჯვების საბოლოო განმტკიცებას, მის დაქანონებას, რასაც, პირველ რიგში, მასების რევოლუციური განწყობილების საბოლოო აღაგმვა უნდა დადებოდა საფუძვლად. აქედან გამომდინარე, ბურჟუაზია დაუყოვნებლივ განუდგა ხალხს, ანუ ოლარის სიტყვები რომ ვიხმართ — „იმ რამდენიმე მილიონ შეიარაღებულ ფრანგს, რომელთაც იგი გამარჯვებამდე მიიყვანეს“.¹²⁵ დამფუძნებელმა კრებამ თავისი საქმიანობა ანტიდემოკრატიული გზით წარმართა. მესაკუთრე საფრანგეთი არაფრის მქონე საფრანგეთს დაუპირისპირდა. ჭერ კიდევ 1789 წლის ზაფხულში პარიზელმა ადვოკატმა გიშონმა ეროვნულ კრებას წერილი გაუგზავნა, სადაც აღშფოთებას გამოთქვამდა „გაცოფებული ბრბოს“ აქტივობის ზრდის გამო. ამასთანავე მას, იმის გამო, რომ „ქარები მთავრობას აღარ ემორჩილებიან“, სახალხო მოძრაობის ჩახშობის შესაძლებლობა გაძნელებულად მიაჩნდა.¹²⁶ საკუთრება საფრთხეშია, ეუშველოთ მას! — ასეთი იყო გამარჯვებული ბურჟუაზიის უპირველესი ამოცანა. ბურჟუაზიის განწყობილება შესანიშნავად განსაზღვრა ალბერ მათიეშმა, იგი წერდა: „მქონებელმა ბურჟუაზიამ უცბად იხილა მის პირისპირ მდგომი მეოთხე წოდების შემზარავი სახე.“¹²⁷ იმავე მათიეშის თქმით, სახალხო მღელვარებამ „საცესებიით გარკვეულად კლასობრივი ბრძოლის ხასიათი მიიღო“.¹²⁸ იწყებოდა სოციალური წინააღმდეგობის ახალი, ისტორიულად უფრო მაღალი ეტაპი, ბრძოლა მქონებელ და უქონელ საფრანგეთს შორის, ბურჟუაზიასა და ხალხის ფართო მასებს შორის.

„კონსერვატორული ბანაჟის გენიალურ პოლიტიკურ მოღვაწეს“ — მირაბოს, როგორც ცნობილია, საფრანგეთის რევოლუცია „უისხსლო რევოლუციად“ ესახებოდა და დარწმუნებული იყო, ეს დიდი რევოლუცია ცრემლისა და ბოროტმოქმედების გარეშე ჩაივლისო“. 1790 წლის 10 მაისის მირაბოს წერილი მეფისადმი ძალიან საინტერესოა. მირაბო აღნიშნავს: „მე ისევე შორსა ვარ კონტრარევოლუციისაგან, როგორც იმ ექსცესებისაგან, რომლებთანაც ხალხი მიიყვანა რევოლუციამ, რომელიც გამოუცდელ და გარყვნილი ხალხის ხელში აღმოჩნდა“.¹²⁹ ლიბერალურ-მონარქისტული ბურჟუაზიის თვალსაჩინო მოღვაწე, ანტუან ბარაზეი თავის ცნობილ გამოცემაში 1791 წლის 15 ივლისს ამბობდა: „ჩვენ დიდ ზიანს გვაყენებენ, როცა აგრძელებენ რევოლუციურ მოძრაობას, რომელმაც ყველაფერი ის, რისი დანგრევეც საჭირო იყო, უკვე დაანგრია. ჩვენ მან მიგვიყვანა იმ ზღვარამდე, რომელზეც იგი უნდა

შეჩერდეს... თქვენ შოიშოქმედეთ ყველაფერი ის, რაც თავისუფლებას და თახასწორობას უწყობს ხელს... აქედან გამომდინარეობს ის დიდი კეშმარიტება, რომ თუკი რევოლუცია თუნდაც ერთ ნაბიჯს გაღადავს კიდევ წინ. მაშინ იგი თვით აღმოჩნდება საფრთხის წინაშე. პირველი, რაც შეიძლება ამას მოკყვეს, ესაა სამეფო ხელისუფლების გაუქმება, შემდეგ კი უკვე მოხდება საკუთრების ხელყოფა. მე გეკითხებით: დარჩა კიდევ სხვა არისტოკრატია გარდა მესაკუთრე არისტოკრატისა, რომლის დამხობა შესაძლებელია?...¹³⁰ ბარნაის ეს გამოსვლა კომენტარს ნაკლებად საჭიროებს, აქ კარგადაა წარმოდგენილი მქონებელი კლასის საერთო განწყობილება. დამფუძნებელი კრება დაეყრდნო ამ განწყობილებას, მან უმჯობესად მიიჩნია მეფესთან შერიგება, მასთან კომპრომისულ გარიგებაზე წასვლა, ვიდრე რევოლუციის შემდგომი გაღრმავება და დემოკრატიულ გარდაქმნათა განხორციელება. ცხადია, ეს არ იქნებოდა აბსოლუტური ხელშეწყობა „ნებითა ღმრთისითა“, არამედ ეს იქნებოდა რაღაც მოდერნიზებული მონარქი, ხელშეწყობა „ნებითა ბურჟუაზიისათა“. ამრიგად, მსხვილი ბურჟუაზიის იდეალი იყო ბურჟუაზიულ-არისტოკრატიული კონსტიტუციური მონარქია. მასზე დაყრდნობით ფიქრობდა მსხვილი ბურჟუაზია რევოლუციისათვის წერტილის დასმას. ამისათვის, პირველ ყოვლისა, საჭირო იყო მასების რევოლუციური ენთუზიაზმის აღაგმვა, მათი საბრძოლო განწყობილების ლიკვიდაცია. ყოველივე ამის განხორციელება ითხოვდა ძალას, ასეთ ძალად კი მას სამეფო ხელისუფლება ესახებოდა.

მსხვილი ბურჟუაზიისათვის ძირითადად ყველაფერი მიღწეული იყო. ფეოდალურ-აბსოლუტისტური სისტემა დაინგრა. ბასტილიის აღების შემდეგ ე. წ. „მუნიციპალური რევოლუციის“ პერიოდში, ხელისუფლების საღვევები ხელთ იგდეს ბურჟუაზიის წარმომადგენლებმა; გაუქმდა საზოგადოების დაყოფა წოდებებად და თავად-აზნაურთა ინსტიტუტი, ყველაფერი ძველი, რაც ხელს უშლიდა მრეწველობისა და ვაჭრობის განვითარებას (ამქრები, სახელმწიფო რეგლამენტაცია, შინაგანი საბაჟოები, მონოპოლიები, საზომის, საწონის, ფულის სხვადასხვაობა და სხვა მრავალი); განხორციელდა საეკლესიო მიწების სექულარიზაცია, მათი ეროვნულ ქონებად გამოცხადება და გაყიდვა; არსებითი რეორგანიზაცია განიცადეს ძველმა დაწესებულებებმა, ბევრი მათგანი გაუქმდა; გახსნარიცხლდა ქვეყნის ახალი ადმინისტრაციული დაყოფა — პროვინციების ხაცვლად საფრანგეთი დაყვეს დეპარტამენტებად; შეიცვალა ეკლესიის ორგანიზების სისტემა, დაკანონდა სასულიერო თანამდებობათა არჩევათობა და სხვ. აქედან გასავგებია განწყობილება ბარნაისა და მისი კოლეგებისა, რომლებიც მტკიცედ იყვნენ. დარწმუნებულნი, რომ ყოველივე ზემოთქმულის შემდეგ, ბარნაის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „დადგებოდა რევოლუციის დასასრული“. მათიგნის თანახმად, „ბურჟუაზია თვლიდა, რომ რევოლუცია დამთავრებულია“.¹³¹ ახლა საჭირო იყო საკუთრების უსაფრთხოების უზრუნველყოფა, მას ემუქრებოდა რევოლუციური მასები. წესრიგის გარანტია სამეფო ხელისუფლება, რომელიც „მესაკუთრე არისტოკრატისა“ შესაძლებელი დამხობისაგან იხსნის. ბურჟუაზიის ასეთი განწყობილება სიმოლინის გამჭირაზმა თვალეზმაც შეამჩნიეს. იგი ხედავდა, რომ ბარნაის მონარქიის შენარჩუნება საკუთრების გადასარჩენად და „რევოლუციის გასაჩერებლად“ სურდა.¹³² ასე შეიკრა ანტიხალხური ბლოკი კონსერვატორულ ბურჟუაზიასა, ლიბერალურ აზნაურობასა და მონარქს შორის. ამას გულისხმობდა მათიგნი, როცა წერდა: „გლეხობა და მუშები ერთიანი

ძალთ გამოღიან ბურჟუაზიის წინააღმდეგ, რომელიც თავად-აზნაურებთან გაერთიანდა.¹³ ბურჟუაზიისა და მონარქის ეს კავშირი კვებავდა სოციალური პარპონიისა და კანონის წინაშე ყველას თანასწორობის ზემომოტანილ ფეიახურ ილუზიას. ეს ერთიანობა თავიდანვე მკედრად შობილი იყო. ბურჟუაზია ყოველხარად ცდილობდა მის შენარჩუნებას, მაშინაც კი, როცა ფეოდალურ-აბსოლუტისტურ ბანაკთან „ანტიისტორიული კავშირით“ შეკრული მეფე აშკარად ლალატის გზას ადგა (გავიხსენოთ ბურჟუაზიის მეფესთან შერიგება ვარენში გაქცევის შემდეგ და ბაის პოზიცია). ომმა საბოლოოდ ცხადყო მეფის კონსტიტუციონალური ზრახვები, მეფის კონსტიტუციისადმი ერთგულების მოწვევებითი ხასიათი. ფეიანური ილუზიები გაქრნენ და 1792 წლის 10 აგვისტოს სამეფო ხელისუფლების დამხობა ისტორიულად აუცილებელ მოვლენად იქცა.

ასეთ სიტუაციაში გასაგებია, რომ დამფუძნებელი კრების კონსერვატორულად განწყობილმა უმრავლესობამ არმიაში რევოლუციური გამოსვლებისადმი ისეთივე პოზიცია დაიკავა, როგორც, საერთოდ, სახალხო რევოლუციის მიმართ. მისთვის ნათელი იყო, რომ რევოლუციური არმია რევოლუციური ხალხის ერთ-ერთ შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენდა, რომ ხალხის რევოლუციური მასებისა და რევოლუციური არმიის კავშირი რევოლუციის მისცემდა ისეთ მიმართულებას, რომელიც მსხვილი კონსერვატორული ბურჟუაზიის ყველა მონაპოვარს კითხვის ქვეშ დააყენებდა. დაირღვეოდა ბარნავის დებულება რევოლუციის დასრულების შესახებ და ფრთას შეისხამდა რობესპიერის მოწოდება რევოლუციის შემდგომი გაღრმავებისაკენ, რომელიც მან შემდეგი სიტყვებით გამოხატა: „ჩვენ კვლავ მოგველის ძველებურად მონობაში ყოფნა ან ხელახლა იარაღის ხელში აღება“. ამიტომ იყო, რომ დამფუძნებელმა კრებამ არმიის საკითხის გადაჭრისას გამოავლინა ისეთივე კონსერვატიზმი და ორკოფობა, როგორც, საერთოდ, რევოლუციის ყველა საკითხის გადაჭრის დროს.

ახალი არმიის შექმნა გამარჯვებული ბურჟუაზიის ერთ-ერთი მთავარი და გადაუდებელი ამოცანა იყო. მაგალითად, მ.ი.რ.ა.ბ.ო., ლ.ა.მ.ე.ტ.ი., ლ.ა.ფ.ა.ი.ე.ტ.ი ძველი არმიის დაშლისა და ჰრულიად ახალი არმიის შექმნის გეგმას აყენებდნენ. როგორც ჩანს, ჭერკერობით გაურკვეველი იყო, თუ რა პოზიციას დაიკავებდა მეფის ძველი კასტური არმია, განახლებას მიეშხრობოდა თუ კვლავ „ძველი რეიჰისი“ ბრმა იარაღად დარჩებოდა. ასეთ გაურკვეველ მდგომარეობაში იყო კრება. როცა 1789 წლის ივნის-იულისის დღეებში მეფისგან პარიზისა და ვერსალის გარშემო თავმოყრილ ჯარების გაყუანას ითხოვდა. ამას ზედ დაერთო ახალი საფრთხე, შეიარაღებული ხალხის სახით. როგორც აღვნიშნეთ, ბურჟუაზიამ სასწრაფო და საკუთარი კლასობრივი ინტერესის თვალსაზრისით, სწორი გადაწყვეტილება მიიღო: დაუყოვნებლივ შეიარაღდა ეროვნული გვარდიის სახით. ეროვნული გვარდიის შექმნის ინიციატორები იმედოვნებდნენ, რომ „აქტიური“ მოქალაქეებისაგან დაკომპლექტებული, შეიარაღებული ძალების ეს ახალი ორგანიზაცია ბურჟუაზიის კლასობრივი ბატონობის საიმედო იარაღი იქნებოდა, იგი დაუპირისპირდებოდა მეფის ძველ არმიას და მას შეცვლიდა კიდევ. მაგრამ აღმოჩნდა, რომ ეროვნულ გვარდიას მხოლოდ შინაგანი სამსახურის ფუნქციების შესრულება ძალუძს, რომ მას რეგულარური არმიის, როგორც საგარეო ძალის როლის შესრულება არ შეუძლია. ამრიგად, ახალი ბურჟუაზიული შეიარაღებული ძალების ორგანიზების საკითხი ჭერკერობით გადაუჭრელი დარჩა, არმიის პრობლემა კვლავ დღის წესრიგში დგას.

იმის "შიშმა, რომ მეფის არმია ძველი რეჟიმის მომხრე იქნებოდა, განვლო. აღმოჩნდა, რომ არმია განახლებას მიემხრო. მაგრამ ამასთანავე რაიც აშკარა იყო, რომ მეფის არმიას უფრო ხალხისაქნე მიუყვება გული, იგი მასთან თანამშრომლობს. ხალხისა და არმიის ეს კავშირი საფრანგეთის ბურჟუაზიისათვის ფეოდალურ-აბსოლუტიზმთან ბრძოლაში მოპოვებული წარმატების ძირითადი საწინდარი იყო. მაგრამ ამიერიდან ხალხისა და არმიის ურთიერთი სიახლოვე ბურჟუაზიას ახალ საფრთხეს უქმნის. ხალხს არმიის ბედი აწუხებს, არმია ხალხს თანაუგრძნობს. ბურჟუაზია კარგად ხედავს, რომ იქ, სადაც, ეროვნული გვარდია „წესრიგს აყვარებს“ და ხალხს ავიწროებს, არმიის გამოყენება არ ხერხდება. ბურჟუაზიამ არმია თავის კონტროლს ვერ დაუმორჩილა, ბურჟუაზიასა და არმიას შორის ხალხი აღიმართა. აქედან გამომდინარე, მსხვილი მონარქისტული ბურჟუაზიის სამხედრო პოლიტიკის უმთავრესი ამოცანა გათიშოს ეს კავშირი, არმია თავის კონტროლს დაუმორჩილოს, თავის ყაიდაზე გარდაქმნას და მქონებული საფრანგეთის სამსახურში ჩააყენოს. კონსერვატორულმა ბურჟუაზიამ მონარქიაზე უარი არა თქვა, იგი შეინარჩუნა, ოღონდ თავისებურად გადააკეთა, ფეოდალურ-აბსოლუტური მონარქიის ნაცვალად ბურჟუაზიულ-კონსტიტუციური მონარქია შექმნა. არც პირადად მონარქის შეცვლა ცნეს საჭიროდ, ძველ ფეოდალურ ლუის—ახალი, ბურჟუაზიული სამოსი ჩააცვეს, ჯამაგირი დაუნიშნეს და „ერის მსახურად“ გამოაცხადეს. ანალოგიური ვითარება შეიქმნა არმიის შიშართაც. ძველი სამეფო არმია დატოვეს, ოღონდ შეაკეთეს, განახლების სამოსში გახვიეს; ფეოდალური მეფის ბრძალ მორჩილი არმია ამიერიდან ბურჟუაზიის პოლიტიკური ბატონობის იარაღი უნდა ყოფილიყო. ამიტომ იბრძოდა კრება ასე დაყენებით არმიაში დისციპლინის აღსადგენად და ვერ შეეღია ძველ ოფიცრობას. სწორედ მათზე დაყრდნობით ცდილობდა იგი არმიაში დისციპლინის აღდგენას. აქაც ძველი ოფიცრის „გაბურჟუების“ იმედი იჩენდა თავს, ისევე როგორც მეფის შემთხვევაში. როგორც ჩანს, ამით აიხსნება დამფუძნებელი კრების დეპუტატის, იუ ა ს (Hua) მიერ გამოყენებული ფრიად ორიგინალური წინადადება ოფიცრობის ბურჟუაზიულ კლასთან გათანაბრების შესახებ. იუას მიხედვით, ბურჟუაზიას შეადგენენ: ადვოკატები, დეპარტამენტებისა და დისტრიქტების ადმინისტრაცია, ვაჭრები, სწავლული ხალხი, მესაქუთრენი, ხოლო ოფიცრები არაფრით გამოირჩევიან მათგან გარდა უნიფორმისა.¹³⁴

კონსტიტუციურ-მონარქისტთა წინადადება არმიის დათხოვნის შესახებ შემთხვევითი არ იყო. მათ ჯერ ეგონათ, რომ ძველი კასტური არმია კვლავ აბსოლუტიზმის ბრძა იარაღი იქნებოდა, შემდეგ კი ისინი მისმა ზედმეტმა „დეუმორჩილებლობამ“ დაამინა და, მაგალითად, მირაბო მიიყვანა იმ დასკვნამდე, რომ საჭირო იყო წესრიგის დაცვა „ბურჟუაზიულ გვარდიას“ (Gardes bourgeoises) მინდობოდა. ჩვენი ყურადღება მიიპყრო ცნობილი ფეიანის ა ლ ე ქ ს ა ნ დ რ ე ლ ა მ ე ტ ი ს ერთ-ერთმა ნაკლებად ცნობილმა წერილმა, ლამეტი ირწმუნება, რომ ახალი სამხედრო კონსტიტუციის დანერგვა ძველ არმიაში შეუძლებელია, ამიტომ იგი საჭიროდ თვლის ძველი არმიის დაშლას და ახალი არმიის შექმნას. ჩემმა ძმამ (შარლ დე ლამეტი — გ. კ.), — წერს ალექსანდრ დე ლამეტი, — არმიაში დისციპლინის აღსადგენად ორი დეკრეტი შეიმუშავა. მაგრამ უშედეგოდ. არმია კვლავ დეზორგანიზებულია, მისი ახალ საწყისებზე გადახალისება კვლავ შეუძლებელია. ლამეტი გვარწმუნებს, რომ ამ ვითარებას ოფიცრობა ქმნის, მაგრამ არა არისტოკრატები, არამედ დაბალი ოფიცრები, მათ შორის განსაკუთრებით ოფიცრობა

-დ ე ფ ო რ ტ ი უ ნ-“. ოფიცერთა ეს კატეგორია, არმიაში „დამორჩილების“ გახწყობილებას არღვევს და -დაუმორჩილებლობის“ სულისკვეთებას ნერ-გავს.¹³³

ძველ ოფიცერთა კორპუსის დახმარებით არმიის მოდერნიზების პოლიტიკა ვერ გაძარტლდა. კრება ამაოდ ღებავდა თეთრ ოფიცერს სამ ფერად, ისევე როგორც ახალ შეფს — ლუი XVI-ეს. ოფიცრობა მეფისა და ფეოდალური თავადაზნაურობის „ანტიისტორიული კავშირის“ აქტიურ წევრად დარჩა. მათ სულ მალე გამოამჟღავნეს თავიანთი პოლიტიკური სახე. ოფიცერთა ძველი კორპორაციის განდგომის შემდეგ ბურჟუაზია ახალი ბურჟუაზიული ოფიცრობის შექმნას შეუდგა; ახალ ოფიცერთა კორპუსში დემოკრატიული ელემენტის „შელწვევის წინააღმდეგ მან ბასტიონის სახით კვლავ „ცენზი“ აღმართა, ოფიცერთა პოსტის დაკავება მხოლოდ აქტიურ მოქალაქეთა უფლებად გამოაცხადა.

ბურჟუაზიის ასეთი განწყობით უნდა აიხსნას, აგრეთვე, მისი პოზიცია ეროვნული გვარდიისა და არმიის დამძობილებასთან დაკავშირებით. როგორც აღვნიშნეთ, ბურჟუაზია ეროვნულ გვარდიაში დემოკრატიული ელემენტის შექრას ყოველნაირად ზღუდავდა; რაც შეეხება არმიისა და გვარდიის დამშობილებას, ამას იგი ხელს არ უშლიდა. მიზანი გასაგებია: როგორც უკვე ვიუწყებოდით, ბურჟუაზია იმედოვნებდა, რომ უპირატესად ხალხური არმია, ამ შემთხვევაში „ცენზიან“, ანუ ბურჟუაზიულ ეროვნული გვარდიის კონტროლს დაეშორჩილებოდა. მისი აზრით ეს უფრო ნაკლები ბოროტება იყო, ვიდრე არმიისა და ხალხის ერთიანობა და, აქედან გამომდინარე, არმიაზე ხალხის კონტროლი.

დამფუძნებელი კრების სამხედრო პოლიტიკის ძირითადი არსი ის არის, რომ შეიარაღებული ძალები „აქტიურ“, ანუ ბურჟუაზიულ-მესაკუთრე საფრანგეთის კონტროლს ქვეშ ჰყოლოდა. შემთხვევითი როდია ის, რომ „მოხალისეთა“ პირველი გაწვევა კვლავ „აქტიურთა“ ხარჯზე წარიმართა, არც ის იყო შემთხვევითი, რომ „მოხალისეთა“ არმიაში პირველი ნაკადის დიდი ნაწილი ეროვნულ გვარდიელთა რიგებიდან შეივსო. თვით „ამალგამაც“, გარკვეული გაგებით, ამ პოლიტიკის განხორციელების ელემენტს შეიცავდა. „მოხალისეთა“ ორი ბატალიონი რეგულარული ჯარების ერთ ბატალიონს იერთებდა.

ერთი სიტყვით, მონარქისტული ლიბერალური ბურჟუაზია საკითხს ასე აყენებდა: რევოლუცია დამთავრდა, უნდა დაწყებოდეს ყველა — მათ შორის არმია. გამარჯვებული მსხვილი მონარქისტული ბურჟუაზიის ეს ტენდენცია შესანიშნავად გამოხატა, ცოტა მოგვიანებით საკანონმდებლო კრებამ, რომელმაც სამხედრო მინისტრის, ნ ა რ ბ ო ნ ე ს პირით განაცხადა, რომ „ჯარისკაცის ოფიცრისადმი დაუმორჩილებლობა წარმოადგენს დანაშაულს ერის მიმართ“.¹³⁴

კიდევ ერთი პრინციპული საკითხი, რომელიც ეროვნული კრების ყურადღებას იპყრობდა. როგორც აღნიშნული იყო, ბურჟუაზიას ძერდა არმია პოლიტიკისაგან ჩამოეშორებინა, ანუ შეექმნა არმია, რომელიც კი არ განსჯიდა, არამედ აღასრულებდა ახალი ბურჟუაზიული ხელისუფლების ბრძანებასა და დავალებას. ე. ი. მას სურდა არმია, რომელიც ახალი გამარჯვებული სოციალური ძალის მსხვილი ბურჟუაზიის („მქონებელი არისტოკრატიის“) პოლიტიკის ბრძანებით უფიცილოდ, დაასლოებით ისევე, როგორც „ძველი რეჟიმის“ დროს იყო. ამ განახლებებით მხოლოდ, რომ მაშინ არმია „ფეოდალური არისტოკრატიის“ შეფის — მეფის დესპოტიზმს ემსახურებოდა. ბურჟუაზიის ეს ტენ-

დენცია კარგადაა ასახული 1791 წლის 11 ივნისის კანონში ფიცის შესახებ. „სჯობს მოკვდეს, ვიდრე დაეუშვა საფრანგეთის ტერიტორიის დაპყრობა უცხოელთა მიერ და არ დაეუმორჩილო იმ კანონებს. რომელთაც კრება გამოიშუშავენ“. კრების ღრმა რწმენით არმიის მოვალეობაა სამშობლოს დაცვა უცხო შტერთაგან, ხოლო ქვეყნის შიგნით მან უნდა იმოქმედოს იმ კანონების შესაბამისად, რომელთაც ახალი, ბურჟუაზიული კანონმდებელნი დაადგენ.

არმიის საკითხში კრების კონსერვატიზმმა და ორქოფობამ განსაკუთრებით იჩინა თავი საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პირველი კონსტიტუციის 1791 წლის ე. წ. „ცენზიანი“ კონსტიტუციის შემუშავების დროს.

კონსტიტუციის შედგენა ფორსირებული ტემპით მიმდინარეობდა. გაპარჯებული ბურჟუაზია ჩქარობდა თავისი მონაპოვარი იურიდიულად დაეკანონებინა. პირველ ყოვლისა, ბურჟუაზიამ ახალი კონსტიტუციის საშუალებით მასები პოლიტიკურ ასპარეზს ჩამოაშორა. საქმე ისაა, რომ კონსტიტუციის ძალით, შოსახლეობა დაიყო ორ კატეგორიად: „აქტიურებად“ და „პასიურებად“. პოლიტიკური უფლებები მხოლოდ „აქტიურ“ მოქალაქეებს მიენიჭათ. „აქტიური“ მოქალაქე შეიძლება ყოფილიყო მხოლოდ მკონებელი, მესაკუთრე საფრანგეთის წარმომადგენელი, რადგანაც „აქტიურობა“ ქონებრივი ცენზით იყო გაპირობებული. ამრიგად, კონსტიტუციის თანახმად, პოლიტიკური უფლებებით მხოლოდ საფრანგეთის მოსახლეობის უმცირესობა სარგებლობდა. თვით „აქტიური“ მოქალაქეებიც, თავის მხრივ, სამ კატეგორიად იყოფოდნენ: პირველ კატეგორიას მიეკუთვნებოდნენ „აქტიური“ მოქალაქეები, რომლებსაც ჰქონდათ უფლება აერჩიათ ამომრჩევლები. ამ კატეგორიის მოქალაქეებს მიეკუთვნებოდნენ 25 წლის ასაკს მიღწეული მამაკაცები, რომლებიც იხდიდნენ გადასახადს მუშის სამი დღის ხელფასის ოდენობით (ადგილობრივი გაანგარიშებით). მეორე კატეგორიის „აქტიურ“ მოქალაქეებს მიეკუთვნებოდნენ ის პირები, რომლებსაც ჰქონდათ უფლება ამომრჩევლებად არჩეულიყვნენ. შემდეგ კი უკვე აერჩიათ დეპუტატები. ამომრჩევლად შეიძლებოდა ისეთი მოქალაქის არჩევა, რომელიც იხდიდა გადასახადს მუშის ათი დღის ხელფასის ოდენობით. მესამე კატეგორიის „აქტიურ“ მოქალაქეებს უკვე დეპუტატად არჩევის უფლება ჰქონდათ. მათი ქონებრივი ცენზი უფრო მაღალი იყო, დეპუტატად შეიძლებოდა არჩეულიყო ის პირი, ვინც იხდიდა პირდაპირ გადასახადს ვერცხლის მარკის (დაახლოებით 54 ლივრი) ოდენობით და ამასთანავე, ჰქონდა, აგრეთვე, მიწის საკუთრება.

მოქალაქეთა დაყოფამ „აქტიურებად“ და „პასიურებად“ არსებითად არაბრალად აქცია „ადამიანისა და მოქალაქის უფლებათა დეკლარაცია“, რომელიც ფრანგ ხალხს თანასწორობას აღუქვამდა. 26 მილიონიან საფრანგეთში მხოლოდ ოთხი მილიონ 298 ათას 360 კაცი სარგებლობდა „აქტიური“ მოქალაქის უფლებით,¹²⁷ ხოლო დეპუტატად არჩევის უფლება გაცილებით ნაკლებს ჰქონდა. მოქალაქეთა „აქტიურებად“ და „პასიურებად“ დაყოფის პრინციპი დამფუძნებელმა კრებამ კონსტიტუციის გამოქვეყნებამდე გაცილებით ადრე, 1789 წლის ოქტომბერ-დეკემბერში შეიმუშავა. მისი მიღება დააჩქარა 5-6 ოქტომბერის მომხდარმა მასობრივმა სახალხო მოძრაობამ.

კონსტიტუცია ძალაში შევიდა 1791 წლის 3 სექტემბერს.¹²⁸ კონსტიტუციის თანახმად, საფრანგეთი კონსტიტუციურ მონარქიად ცხადდებოდა. აღმასრულებელი ხელისუფლების სათავეში იდგა მეფე¹²⁹. საკანონმდებლო ფუნქციები მიეკუთვნა ერთპალატიან წარმომადგენლობას, ე. წ. საკანონმდებლო კრებას (ლექსისლაცი), რომელსაც ირჩევდნენ ორი წლით. ზემოაღნიშნული

ცენზიანი საარჩევნო წესის საფუძველზე — „აქტიურ“ მოქალაქეთაგან. მეფის პიროვნება ხელშეუხებლად ცხადდებოდა. მას ნება ჰქონდა დაენიშნა მინისტრები. ელჩები და საკანონმდებლო კრებასთან შეთანხმებით, გამოეცხადებინა, ომი ან დაედო ზავი. სპეციალური ცივილური ფურცლის ძალით, მეფეს დაეხიშა ჯამაგირი წლოურად 25 მილიონი ლივრის ოდენობით. ამასთანავე მეფე აღკურვლილი იყო ს უ ს პ ე ნ ს ი უ რ ი ე ე ტ ო ს უფლებით (Veto suspensif — შემაჩერებელი. პირობითი ვეტო).¹⁴⁰ სასამართლო ხელისუფლება, თანახმად მ ო ბ ტ ე ს კ ი ე ს მოძღვრებისა, გამოყოფილ იქნა საკანონმდებლო ხელისუფლებისაგან. მას ახორციელებდნენ არჩეული მოსამართლეები (მოსამართლეებად მხოლოდ „აქტიურ“ მოქალაქეთა არჩევა შეიძლებოდა).

კონსტიტუციამ არმიის არსებული სტატუტი თითქმის უცვლელად დატოვა. მეფე გამოცხადდა სახმელეთო და საზღვაო ძალების უმაღლეს მთავარსარდალად, ანუ, როგორც კონსტიტუციაში იყო აღნიშნული, „არმიის უმაღლეს წინამძღოლად“. ამასთან ერთად, მისსავე უფლებაში შედიოდა ოფიცერთა დახმარება-გადაყენება. მეფე ანიჭებდა საფრანგეთის მარშლისა და აღმირალის ტიტულებს, ნიშნავდა კონტრ-ადმირალთა შემადგენლობის ორ მესამედს, გენერალ-ლეიტენანტთა, გენერალ-მაიორთა, ხომალდის კაპიტანთა და ეროვნული გვარდიის კოლონელთა (მოლკოენიკთა) ნახევარს, კოლონელებისა და ლეიტენანტ-კოლონელების (მოდპოლკოენიკების) ერთ მესამედს და ფლოტის ლეიტენანტთა ერთ მეექვსედს.¹⁴¹ აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ კონსტიტუციის თანახმად, საგარეო ომების შემთხვევაში მეფეს არმიაზე გამგებლობისა და მბრძანებლობის განხორციელების უფლება ჰქონდა ქვეყნის გარეთ. ამასთან კონსტიტუციაში ნათქვამი იყო: „მეფეს ევალება სამეფოს საგარეო უშიშროების, მისი უფლებებისა და ტერიტორიების დაცვა“.¹⁴² კონსტიტუციაში ხათქვამი იყო, რომ „შეიარაღებული ძალების ის ნაწილები, რომლებიც გახუთვნილია საგარეო მტრებისაგან სამეფოს დასაცავად, მეფეს ემორჩილებიან“.¹⁴³ იმ შემთხვევაში, თუკი მეფე ამ თავის უფლებას ბოროტად გამოიყენებდა და ჯარს ხალხის წინააღმდეგ დასძრავდა, იგი კარგავდა მეფობას: „თუ მეფე არმიას სათავეში ჩაუდგება და ჯარს ხალხის წინააღმდეგ დასძრავს, ახლა თუკი იგი ფორმალური აქტის საშუალებით არ გაუწევს წინააღმდეგობას ისეთ მოქმედებას, რომელსაც მისი სახელით განახორციელებენ, მაშინ უნდა ჩაითვალოს, რომ იგი ტახტიდან გადადგარია“.¹⁴⁴ ქვეყნის შიგნით ჯარების დახმარებით უწესრიგობის აღმოფხვრის შემთხვევაში არმიაზე მბრძანებლობის უფლება ენიჭებოდათ ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებს (ახლ ხელისუფლების სათავეში მყოფ ბურჟუაზიის წარმომადგენლებს). კონსტიტუციაში ნათქვამი იყო: „რეგულარული (სახაზო) ჯარების არც ერთი ნაწილი ან რაზმი არ შეიძლება სახელმწიფოს შიგნით მოქმედებდეს კანონიერი მოწოდების გარეშე“.¹⁴⁵ კონსტიტუციაში ხაზგასმით იყო აღნიშნული, რომ „სამოქალაქო ხელისუფლების ორგანოების მიერ სახელმწიფო შეიარაღებული ძალების გამოყენება სამეფოს შიგნით მოქმედებისათვის ხდება იმ წესების მხედვეთ, რომლებიც საკანონმდებლო ხელისუფლების მიერაა განსაზღვრული“.¹⁴⁶ როგორც ჩანს, სამეფო ხელისუფლებას ამოფარებული ბურჟუაზია მაინც შიშობდა, რომ ხელმწიფეს სამხედრო ძალები საფრანგეთში დამკვიდრებული ახალი წყობილების წინააღმდეგ არ გამოიყენებინა და კონტრარევოლუციური გადატრიალება არ მოეხდინა. მეორე მხრივ, სახალხო მღელვარების შემთხვევაში არმია ხალხის ბანაკში რომ არ აღმოჩენილიყო, მისი გამგებლობის სადავეები ადგილობრივი მმართველობის ხელთ უნდა ყოფილიყო,

რომელიც, კონსტიტუციის თანახმად, ბურჟუაზიული ხასიათის მატარებელი იქნებოდა.

დამფუძნებელმა კრებამ წამოაყენა პრინციპი: „ქარისკაცი უნდა ბრძანებებს ასრულებდეს და პოლიტიკაში არ უნდა ერეოდეს“. ამ პრინციპმა პოვა ასახვა კონსტიტუციაში. სადაც ნათქვამი იყო: „სახელმწიფოს შეიარაღებულ ძალებს სიტყვაშეუბრუნებელი მორჩილება ევალებათ. არც ერთ შეიარაღებულ ნაწილს არა აქვს უფლება რომელიმე საკითხი განიხილოს ანდა რაიმე დადგენილება გამოიტანოს“.¹⁴⁷ მთელი თავისი მოღვაწეობის მანძილზე დამფუძნებელი კრება მტკიცედ იცავდა ამ გადაწყვეტილებას. ერთადერთი, რის უფლებასაც ქარისკაცებს აძლევდნენ, ეს იყო უფლება დასწრებოდნენ პოლიტიკური კლუბების სხდომებს, მაგრამ როგორც მკაცრად დასჯადობის და არა როგორც სხდომების აქტიური მონაწილენი. ამით კრებას სურდა ქარისკაცები პოლიტიკური ცხოვრებიდან გამოეთიშა. ერთი სიტყვით, დამფუძნებელი კრება ყოველნაირად ცდილობდა ქარისკაცთათვის მოქალაქის უფლება არ მიეცა. ოფიცრები, როგორც ჩანს, გრძნობდნენ კრების ასეთ ტენდენციას და „ურჩა“, „კლუბისტ“ ქარისკაცების მიმართ სასტიკ ზომებს ლებულობდნენ. ამ ნიადაგზე ქარისკაცთა და ოფიცრთა შორის მწვავე ურთიერთობა შეიქმნა და ეს მომენტი ქარისკაცთა უკმაყოფილების ერთ-ერთი მიზეზი იყო. 1790 წლის 19 სექტემბერს ეროვნულმა კრებამ გამოსცა დეკრეტი, რომლის ძალითაც სამხედრო მისამსახურეთათვის პოლიტიკურ კლუბებში დასწრება საერთოდ აიკრძალა. მაგრამ ქარისკაცთა „პატრიოტიზმის“ პროცესს დეკრეტებით ვერაფერი შეაჩერებდა. ეს პროცესი შემდეგაც გრძელდება, სწორედ ამ ნიადაგზე მოხდა 1791 წლის 10 აპრილს ვაისენბურგის გარნიზონში დიდი მღელვარება, რაც კრების სპეციალური მსჯელობის საგანი გახდა. კრება იძულებული გახდა 1791 წლის 21 აპრილს ახალი დეკრეტი მიეღო, რომელიც 1790 წლის 19 სექტემბრის აკრძალვას აუქმებდა. დეკრეტში აღნიშნული იყო, რომ ოფიცრებს, უხტერ-ოფიცრებსა და ქარისკაცებს შეცადინეობისა და სამსახურისაგან თავისუფალ ღროს „შეუძლიათ დაესწრონ საზოგადოებების (კლუბების) სხდომებს, სხვა მოქალაქეებთან თანაწილი უფლებების პირობებში. ამასთანავე სამხედრო პირებს არ ჰქონდათ უფლება ამ სხდომაზე იარაღით მოსულიყვნენ.“¹⁴⁸ ეს „შენიშვნა“ შემთხვევითი არ იყო, კრება ითვალისწინებდა იმას, რომ საზოგადოებებს შეიარაღებული ქარისკაცები თავისი მიზნებისათვის არ გამოეყენებინათ.

არმიისა და ხალხის დამშობილების იდეა დამფუძნებელმა კრებამ ვერ ჩაახშო. ბასტილის აღების წლისთავზე, 1790 წლის 14 ივლისს პარიზში მოეწყო „ფედერაციის“ პირველი ზეიმი, რომელშიც საფრანგეთის ყველა დემარტამენტის წარმომადგენელი (ფედერატი) მონაწილეობდა. ამ ზეიმში არმიამაც შიილი აქტიური მონაწილეობა: პარიზში ჩამოვიდნენ საფრანგეთის არმიის წარმომადგენლები. თითოეულმა რეჟიმანმა წარმოგზავნა დელეგაცია თითო უზუცესი ოფიცრის, თითო უზუცესი უხტერ-ოფიცრისა და 4 უზუცესი ქარისკაცის შემადგენლობით. გარდა ოფიციალური დელეგაციებისა, დღესასწაულს ბევრი სხვა სამხედრო პირი დაესწრო. ქარისკაცები აქტიურად მონაწილეობდნენ ზეიმის ორგანიზებაში. მათ შარსის მოედანზე დიდი ამფითეატრის საყოველთაო-სახალხო შშებნებლობის საქმეში თავისი წვლილი შეიტანეს და სხე.¹⁴⁹ ზეიმის დღეებში ხალხისა და არმიის დამშობილება საყოველთაო მოვლენად იქცა. ქ ა მ ი ლ დ ე მ უ ლ ე ნ ი დიდი აღტაცებით აღეცნებდა თვალს ამ მოვლენას და ამასთან დაკავშირებით, თავის გაზეთში წერდა: „დესპოტიზმმა არ-

ძია ხალხის დასაჩაგრავად შექმნა. ახლა არმია და ხალხი მიხვდნენ, რომ მათ ერთი და იგივე ინტერესები აქვთ. ერთი და იგივე სულისკვეთება ამოძრავებთ. მე რწმუნას გამოვთქვამი, რომ ახლო მომავალში ერი და არმია აღარ იქნება ორი სხვადასხვა ორგანიზაცია. სულ მალე ხალხი — საფრანგეთის არმიაღ, ხოლო არმია ხალხად იქცევა“¹⁵⁰. არმიისა და ხალხის დამშობილება კვლავ გრძელდება და საფრანგეთის თითქმის ყოველ კუთხეში იჩენს თავს.

ასე, მაგალითად, 1791 წლის იანვარში, პარიზის ერთ-ერთი კარიბჭის სეს-დესის ახლომდებარე სოფელ ლეშაპელის მოსახლეობასა და კარიბჭის დამცველ იეგერთა რაზმს შორის შეტაკება მოხდა; ამას მოჰყვა სენ-მარსოსა და ვოჟირარის კარიბჭეების დარბევა. სახალხო უქმყოფილების მიზეზი იყო ის, რომ მთავრობა კვლავ დიდ ბაჟებს ითხოვდა პარიზში შემოტანილ საქონელზე. იეგერთა მიერ ხალხის წინააღმდეგ იარაღის გამოყენებასთან დაკავშირებით კრების სხდომაზე სიტყვით გამოსულმა ბარნავემ იეგერთა ასეთ მოქმედებაში მონაჩქისტულ კლუბებს დასდო ბრალი, იგი ამტკიცებდა, რომ იეგერთა ერთი ჭგუფი მონაჩქისტების მიერ იყო მოსყიდული (სიმონი, რომელიც ამ ფაქტის წყაროს წარმოადგენს, ბარნავის ამ გამოსვლით აღშფოთებულია, მის განცხადებას მონაჩქრად თვლის). იაკობინელთა კლუბმა პროვოცირებაში 15 მაინე გაგზავნა, მომხდარ ამბებზე მოსახლეობის ინფორმაციის შიზნით. აღსანიშნავია ამ საერთო მღელვარების დღეებში რეგულარული არმიის გახწყობა. შანტიის სასახლესა და პარკზე თავდასხმის დროს მუნიციპალიტეტმა ადგილობრივი კავალერიის რეჟიმანის გამოძახება საჭიროდ არ ცნო. თუმცა ვერც გამოიძახებდნენ, რადგანაც სახალხო მღელვარების შესახებ ცნობის მიღებისთანავე კავალერიის რაზმებმა სამხედრო ბანაკი დატოვეს და ტყეს შეაფარეს თავი.¹⁵¹

ქ-ნ. ჟიულენი (რომლის წერილები საფრანგეთის რევოლუციის ისტორიის კარგი წყაროა), დოფინედან პარიზში მომავალი, აღწერს „დიდი შიშიახობის“ სურათს. მას ირგვლივ გადამწვარი და დანგრეული ბევრი ფეოდალური ციხე-დარბაზი შეხვედრია, გლეხობა კი დამშვიდებული ჩანდა. ყველაზე უფრო საზარელი ისაა, — წერს იგი, — რომ ამ დამშვიდების დროს საშოქალაქო თავდაცვის ჭარისკაცებს (ეროვნულ გვარდიას — გ. კ.) ბევრი გლეხის აჩეხვა დასჭირდათ. სულ სხვა პოზიცია უკავია ჭარებს. მათი გამოყენება რევოლუციური გლეხების წინააღმდეგ არ ხერხდება. რომანში ქ-ნ. ჟიულენი მოწამე გაშხდარა იმ დიდი ტრიუმფისა, რომელიც კანონიერ დე-ვ.-ს მოუწყვეს იმასთან დაკავშირებით, რომ მან უარი თქვა, ხალხის წინააღმდეგ იარაღი ეხმარა. დე-ვ. ამის გამო სამსახურიდან გადააყენეს; იგი ამხანაგებმა მუსიკითა და საერთო მსვლელობით გამოაძიეს. ადგილობრივი ჭარი მას დიდი პატივისცემით ძეხვდა, ქალაქში დაფინს გვირგვინით შემკობილმა გაიარა, მოეწყობა ბასკეტი. ადგილობრივმა საზოგადოებებმა და მუნიციპალიტეტის წარმომადგენლებმა 50 ბოთლი ღვინო გამოჰყვეს და ჭართან ერთად მეგობრულად შესვეს. „ერთი სიტყვით, ეს პატრიოტული ზეიმი... იმდენად შესანიშნავი და ამაღელვებელი იყო, რომ ადგილობრივი ქალები სიხარულის ცრემლებით იღვრებოდნენ. კანონიერი ჭარის თანხლებით რატუშაში დაბრუნდა, სადაც მას ასევე პატივისცემა ელღობა... ყოველივე ეს, — დამსვენის ქ-ნი ჟიულენი, — კარგი მაგალითია იმ ჭარისკაცისათვის, რომელიც უარს ამბობენ დაღვარონ თანამოქალაქეთა სისხლს“¹⁵².

ქ. მონტობანში (Montauban) 1790 წელს აპრილში კათოლიკები და

პროტესტანტები ურთიერთს დაერივნენ. ფორმით რელიგიური ბრძოლა, ფაქტიურად სოციალური წინააღმდეგობის აქტი იყო. კათოლიკეები რეაქციულ, პროტესტანტები კი განახლების მომხრეთა ბანაკს ეკუთვნოდნენ. აქ განლაგებული ლანგედოკის პოლკის ჯარისკაცები პროტესტანტებს, ანუ ადგილობრივ მოსახლეობას მიემხრნენ, ოფიცრები კათოლიკეთა ბანაკში აღმოჩნდნენ. აქ პროგრესული ძალების თავისებური „ტრიუმფირატი“ შეიქმნა ურთიერთ დამოძღვრებული მოქალაქეების, ეროვნული გვარდიისა და ჯარისკაცების სახით.¹⁵³

საინტერესო მოვლენებს ჰქონდა ადგილი ქ. ავინიონში (ვენსენის საგრაფო—Comtat Venaissin). პროვანსის ეს ტერიტორია 1791 წლამდე კვლავ პაპის ძალაუფლებას ემორჩილებოდა. ავინიონსა და საგრაფოს მეორე ქალაქში კარპანტრაში დაიწყო სახალხო მოძრაობა, რომელიც საფრანგეთთან შეერთებას ითხოვდა. ადგილობრივ ფეოდალებსა და მოსახლეობას შორის მწვავე შეტაკებები დაიწყო. მოსახლეობის ამ პროგრესულ ბრძოლას მხარს უჭერდა სუასონის რეჟიმანის ჯარისკაცთა საკმაოდ დიდი ჯგუფი (150 კაცი)¹⁵⁴.

ერთი სიტყვით, არმია უფრო ხალხთან იყო, უფრო ხალხის კონტროლს ექვემდებარებოდა, ვიდრე ბურჟუაზიისას.

ეროვნულ (დამფუძნებელ) კრებას ფრანგი ხალხი სასოებით შესცქეროდა. საფრანგეთის საზოგადოების ყველა კლასი თუ სოციალური ჯგუფი იმედოვნებდა, რომ კრება ყველას გასწვდებოდა, ყველას შესაფერის მიუზღადა. ამ დაიმედებულთა შორის არმიაც იყო. ამასთან დაკავშირებით ჩვენ „ემერის არქივში“ საინტერესო დოკუმენტი ვიპოვეთ. მხედველობაში გვაქვს არტილერიის კაპიტნის გალიოს მიერ დამფუძნებელ კრებაში წარდგენილი პროექტი არმიის რეორგანიზაციისა (1790 წლის 30 აგვისტო).¹⁵⁵ გალიო რევოლუციის ერთგულ სამხედრო პირად ჩანს. იგი აღნიშნავს, რომ არმია ენდობა მხოლოდ ეროვნულ კრებას, სჭერა მისი და მისგან კარგ გადაწყვეტილებებს ელის; არმია დარწმუნებულია, რომ კრება არ შიიღებს ისეთ გადაწყვეტილებებს, რომლებიც „არისტოკრატიული საფუარით“ იქნება გაყვანილი... „არისტოკრატობი ზომ ყველაზე დიდი სენია არმიაში; არისტოკრატის სურს დაღუპოს ერი, ისინი ზომ კრების ყოველ ახალ გადაწყვეტილებას მავნედ თვლიან“. გალიოს მიაჩნია, რომ არმიის გადახალისება რეგალური (მეფის) ან ეროვნული უფლებაა. გალიო თვლის, რომ ეს უფლება ერმა უნდა დაიტოვოს; არმიის კონსტიტუირების უფლება მეფეს რომ მიეცეთ, ეს კვლავ დესპოტიზმის, მინისტრებისა და არისტოკრატის ბატონობის შპმსწავებელი იქნება, რის შედეგად, — „ჩვენიანები გაიჟვლიტებიან“. ჯარისკაცთა და უნტერ-ოფიცერთა მდგომარეობის გაუმჯობესება თვით ერმა უნდა იკისროს. ყოველივე ეს უნდა მოხდეს უმაღლესი ოფიცრობის ფონდების შეკვეცის ხარჯზე, უნდა მოისპოს დამამცირებელი დისციპლინა, ჯარიმები და სხვ. — დაასკვნის გალიო. მისი აზრით ახალი არმიის ორგანიზება უნდა განხორციელდეს ეროვნულ საფუძველზე, მას ნამდვილი, ნაციონალური კონსტიტუცია უნდა მიეცეთ, ანუ უნდა შევადგინოთ პატრიოტული არმია, რომელიც ხელს არ შეუშლის ერს, ჩვენს ვაჭრობას, წარმოებას, ხელოსნობას, აგრიკულტურას. არმიის შენახვა თვით ერმა უნდა იკისროს და არმიამ. ერის პატივისცემა ერისადმი სამსახურით უნდა დაადასტუროს.

არმია უნდა განვითარდეს ერის განვითარების შესაბამისად. სამხედრო და

სამოქალაქო კონსტიტუციას ერთი მიზანი უნდა ჰქონდეს: საფრანგეთის სამსახური. ასეთ ასპექტში უნდა განიხილოს კრებამ არმიის საკითხი.

გალიოს წინადადებით, სამხედრო რეფორმების განხორციელება უნდა მიენდოს კრების საუკეთესო წევრთაგან შემდგარ „სამხედრო კონსულტაციურ საბჭოს“. ამ საბჭოში (ბიუროში) უნდა შევიდეს 30 სამხედრო პირი, რომელთა დანიშვნაში კრებასთან ერთად არმიაც უნდა მონაწილეობდეს.

ეროვნული კრებისადმი არმიის ნდობა საერთო მოვლენა იყო, გალიო ამ შემთხვევაში არმიის საერთო აზრს გამოხატავდა.¹⁵⁸

აქ, როგორც ჩანს, გალიოს არ აკმაყოფილებს კრებასთან უკვე არსებული სამხედრო საბჭოს საქმიანობა, რომელშიც აშკარად იგრძნობა „დამღუპელი არისტოკრატიზმი“.

სხვა უფრო „რთული“ საქმეების მოგვარებით გადატვირთული ეროვნული კრება არმიის პრობლემის გადაწყვეტას აგვიანებდა. დეპუტატმა, დე ნოაიმ ორჯერ შოაგონა (1789 წ. 13 აგვისტოს და 12 სექტემბერს) კრებას არმიის საკითხის მოგვარების აუცილებლობა. საქმე ისაა, რომ საერთო რევოლუციური აღტყინების პირობებში, როგორც ვნახეთ, არმია თვითონვე შეუდგა თავისი ცხოვრების მოწესრიგებას; ამასთან დაკავშირებით არმიამ საკუთარი რევოლუციური ორგანიზაციებიც შექმნა „ჯარისკაცთა საბჭოების“ სახით. აი რა აღელვებდა, ლიბერალ-მონარქისტს ვიკონტ დე ნოაის, აი რატომ ატეხა მან განგაში.

ეროვნულმა კრებამ 1789 წლის 1-3 აგვისტოს არმიის რეორგანიზაციის „ზემოდას“, კანონიერი გზით განხორციელებისა და „ქვემოდას“—რევოლუციური გზით არმიის განახლების შეჩერების მიზნით, აირჩია „სამხედრო კომიტეტი“, რომლის „შემადგენლობაში თავდაპირველად 12 კაცი შეიყვანეს“¹⁵⁹ გენერალი მარკიზი დე როსტანი (ვიცე-თავმჯდომარე), ადვოკატი ეშერი (მდივანი), კოლონელი ბარონი ვიმპენი, გენერალი გრაფი დ'ეგმონტი, დიუბუა დე კრანსე (მდივანი), მარკიზი დე ბუტილიე, გრაფი დე გომერი, ვიკონტი დე ნოაი, გენერალი ვიკონტი დე პანა (თავმჯდომარე), გენერალი ბარონი დე ფლამანდენი, ბარონი დე მენუ, გრაფი მირაბო.¹⁶⁰

„კომიტეტის“ არისტოკრატიულობა კომენტარს არ საჭიროებს, აქ სამი წევრის (ეშერი, დიუბუა დე კრანსე, მირაბო) გარდა ყველა დანარჩენი მემარჯვენე-კონსერვატორულ ბანაკს ეკუთვნოდა. მირაბო კომიტეტის წევრად ნომინალურად ითვლებოდა, იგი კომიტეტის სხდომებს თითქმის არც დასწრებია.¹⁶¹ „უძრავლესობა შორსაა იმისგან, — წერს რენარი, — რომ არმიის ინოვაცია (განახლება, ცვლილება) ისურვოს. მათი მოწადინება არ გასცდებოდა იმას, რომ ეხილათ არმია ისეთი, როგორიც იგი ლუი XIV-ის დროს იყო“¹⁶². აქედან გამომდინარე, გალიოს სრული საფუძველი ჰქონდა „არისტოკრატიზმით“ გამსჭვალულ ამ კომიტეტით კმაყოფილი არ დარჩენილიყო. რობესპიერმა ეს საბჭო ასე დაახასიათა: „რას წარმოადგენს სამხედრო კომიტეტი... ეს სამხედრო კომიტეტი ძთლიანად შედგენილია ჩვენი უბოროტესი მტრებისაგან, შენიღბულ კოლოხელ-არისტოკრატებისაგან. მათ რომ ნილაბი ჩამოვგლიჯო, ამისათვის მეყოფა მათ საქმიანობაზე მიეუთითო. ხომ ცხადია, რომ სწორედ სამხედრო კომიტეტის წიაღიდან იშვა ამ ბოლო დროს თავისუფლებისათვის ყველაზე უფრო დამღუპელი დეკრეტები“. ამასთან რობესპიერმა ნათელყო, რომ

კომიტეტი საესეა მოღალატეებით, რომ სამხედრო მინისტრი დიუპორტაი (შეცავლა ლატურ დიუ პენი 1790 წლის ნოემბრიდან) კომიტეტის კრებატურაა, რომ კომიტეტის შეთვალუერობა მინისტრზე მხოლოდ ფიქტიაა და სხვ. საქმე ისაა, რომ რობესპიერა კომიტეტთან ერთად აკრიტიკებს სამხედრო მინისტრის საქმიანობას, რომელიც ისევე როგორც კომიტეტი, მემარჯვენეთა ბანაკიდან იყო.¹⁴¹ საფრანგეთის საზოგადოების ფართო ფენების განწყობილებას გამოხატავს ახონიური „პატრიოტი“ კრებისადმი წერილში, სადაც იგი კრების არმის ბედისადმი დამოკიდებულებას აკრიტიკებს. „ჭარისკაცები ჯერჯერობით მხოლოდ მონობის ბორკილებს ხედავენ, — წერს იგი, — ერის წარმომადგენლები გვპირდებან, რომ ჭარისკაცებიც ისეთივე ადამიანები და მოქალაქეები გახდებიან, როგორც ყველა სხვა ფრანგი; მაგრამ ჯერ მხოლოდ დამირებებია, ჭარისკაცებს მხოლოდ ლამაზი სიტყვებით — ერი, ერის ალაში და სხვ. — კვებავენ, ფაქტიურად კი მათ ხელფასსაც კი არ უხდიან და ძველებურად ცუდად კვებავენ.“¹⁴²

ცხოვლილ, რომ ეროვნულ კრებაში თავდაზნაურობამ ორი — „უმრავლესობისა“ და „უმცირესობის“ — ჯგუფი შექმნა. უმრავლესობა ორთოდოქსალური მემარჯვენეებისაგან შედგებოდა (მათ შორის დაახლოებით 104 უმაღლესი ოფიცერი), რომლებიც აბსოლუტური მონარქის და მასთან ერთად მისი კასტური, მუდმივი არმიის შენარჩუნებისათვის იბრძვიან. „უმცირესობას“ შეადგენდნენ ოპოზიციურად განწყობილი აზნაურები (მათ შორის დაახლოებით 50 ოფიცერი), რომლებიც სახელმწიფოსა და არმიაში იმ ბოლოკვეცილ ლიბერალურ რეფორმებს ემხრობოდნენ, რომელთა შესახებ ჩვენ ზემოთ უკვე გვქონდა საუბარი. ასევე, ვით, თუ რით დამთავრდა მათი ლიბერალიზმი, როცა რევოლუცია სასურველ ფარგლებს გასცდა და აზნაურულ პრივილეგიებს შეეხო.

ამასთანავე, თუ გავითვალისწინებთ ეროვნული კრების ბურჟუა-დემუტატების იმ განწყობას, რაზეც უკვე საკმაოდ ვრცლად ვილაპარაკეთ, ადვილად წარმოსადგენია ის ორკოფული, მერყევი და კონსერვატორული პოზიცია, რომელიც საერთოდ კრებამ არმიის საკითხში გამოავლინა.

არის კიდევ ერთი წმინდა სუბიექტური ხასიათის მიზეზი. ეროვნული კრების ბურჟუა-დემუტატებს სამხედრო საქმისა ნაკლებად ესმოდათ. თვით დიდი პოლიტიკოსი მირაბო სამხედრო პოლიტიკის სფეროში საგრძნობ შეცდომებს ავლენდა. სხვაგვარად ძნელი ასახსნელია მის მიერ არმიის რეფორმის საკითხში ავტორიტეტად გადაბერებული მარკ-კრენე მონტალამბერის (იგი მაშინ 75 წლისა იყო) მიჩნევა. ძველი ფეოდალური სამხედრო სკოლის ნიჟიერ წარმომადგენელს, ვობანიის ტრადიციაზე აღზრდილ მონტალამბერს, ფეოდალური არმიის გარდაქმნის საკუთარი გეგმები ჰქონდა. პირველ რიგში იგი გულისხმობდა საფორტიფიკაციო სამსახურის გაუმჯობესებას, რაც მხოლოდ ძველი ფეოდალური სტრატეგიისა და ტაქტიკის ფარგლებში თავსდებოდა, და ახალი სტრატეგიისა და ტაქტიკის, ახალი არმიის აღმოცენების პრობლემაში ანაქრონიზმის ხასიათს ღებულობდა. 1789 წლის 11 აგვისტოს მირაბომ მოხტალამბერს წერილით მიმართა და წინადადება მისცა „სამხედრო კომიტეტში“ ემუშავა და დაუნერგა ის სიახლე, რომელსაც იგი ქადაგებდა. მძიმე შოვალუობა იყო ეს მოხუცი მონტალამბერისათვის, მაგრამ მან სამხედრო ხელოვნების განახლებას ერთი დიდი სამსახური მაინც გაუწია, მოუხმო ახალგაზრდა ოფიცერს, ინჟინერ-კაპიტანს ლაზარ კარნოს და ახალი ფორტიფიკაციების შექმნის საქმეში მუშაობა მას შესთავაზა ამ ნდობამ შედა-

რებით ახალგაზრდა, ნაცლებად ცნობილი ოფიცრის ავტორიტეტი საფრანგეთის სამხედრო წრეების თვალში გაზარდა. კარნოს სახით რევოლუციის ეპოქის ახალი ვოზანი იზადებოდა. მაგრამ ახალ დროს ძველი ვოზანები აღარ სჭირდებოდა. ფორტიფიკაციების ძველი სისტემა ახალი სტრატეგიისა და ტაქტიკის დაბადების პირობებში არსებით გადასინჯვას მოითხოვდა. „ახალი ვოზანი“ ახლებურად შოიძარდა. ინიციატივა-ფორტიფიკატორი ახალი ტიპის არმიის, მასობრივი ეროვნული არმიის ერთ-ერთი მთავარი ორგანიზატორი გახდა: მისი შემოქმედებითი შესაძლებლობანი გამოვლინდნენ უფრო გვიან, უკვე საკანონმდებლო კრების პერიოდში, რომლის დეპუტატიც იგი გახდა.¹³

ის ფაქტი, რომ მირაბო „სამხედრო კომიტეტის“ საქმიანობაში არ მონაწილეობდა, როგორც ჩანს, სწორედ იმით აიხსნება, რომ იგი სამხედრო საქმეებში ნაცლებად ერყვეოდა. მირაბო აქ პირველ სიტყვას ვერ იტყოდა (რასაც ჩვეული იყო, თუნდაც დიდ პოლიტიკაში) და ამიტომ ალბათ გაცლა ამჯობნა.

დამფუძნებელი კრების ბურჟუა-დემუტატთა სამხედრო საქმეში ნაცლები გათვითცნობიერების კარგი საბუთია 1790 წლის 15 დეკემბერს მიღებული დეკრეტი საფორტიფიკაციო მშენებლობისათვის დიდი თანხების ასიგნების შესახებ, რაც, პერსპექტივის თვალსაზრისით, აბსოლუტურად გაუმართლებელ ხარჯს წარმოადგენდა.¹⁴

2. მღელვარება არმიაში და დამფუძნებელი კრება

კრება არმიის მღელვარების კონკრეტული ფაქტების შესახებ კარგად იყო ინფორმირებული. ინფორმაციის წყაროს წარმოადგენდნენ მუნიციპალიტეტები, რომლებიც ჯარისკაცთა მღელვარების შესახებ კრებას დაწვრილებით ცხობებს აწვდიდნენ. ინფორმაციის მეორე წყარო სამხედრო მინისტრი იყო. იგი კრებას სისტემატურად უდგენდა მოხსენებით ბარათებს არმიაში შექმნილი ვითარების შესახებ, ამასთან ერთად კრება დროდადრო ისმენდა მის ვრცელ მოხსენებებს. თუ მუნიციპალიტეტის ცნობები შედარებით ობიექტურ ხასიათს ატარებდნენ და არმიაში შექმნილ ვითარებას მეტნაცლებად სწორად ასახავდნენ, მინისტრის ინფორმაციები უპირატესად ტენდენციურობით ხასიათდებოდნენ და ხშირად ჯარისკაცთა მიმართ ცილისწამებასაც კი შეიცავდნენ. ეს გასაკვირი არაა, რადგან რევოლუციის პირველ ეტაპზე ყველა სამხედრო მინისტრი რეაქტული ბანაკის წარმომადგენელი იყო და სავსებით სამართლიანად იმსახურებდა მემარცხენეთა სასტიკ თავდასხმას, რაზეც ცალკე გვექნება საუბარი. შემდეგ ინფორმაციის წყაროს „სამხედრო კომიტეტიც“ წარმოადგენდა. მისი ინფორმაციები თანდათან საინტერესო ხასიათს ღებულობენ. ეს იმით აიხსნება, რომ მის ხელში დაგროვდა დიდძალი მასალა არმიის საკითხთან დაკავშირებით საზოგადოების ფართო ფენების წერილების, სურვილების, პროექტების, კერძო განცხადებებისა და წინადადებების სახით (ასეთი ძასალის მნიშვნელოვანი ნაწილი შემოგვინახა კომიტეტის მდიენის, ემერის არქივმა).

კრებაში დაჰვიდრდა ადგილებზე შექმნილი ვითარების გასარკვევად დეპუტატთა კომისიების წარგზავნის ტრადიცია. კრების სხდომაზე ისმენდნენ მათ მოხსენებებს და ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში ზდებოდა სათანადო გადაწყვეტილების გამოტანა. მაგრამ შემდეგ, როცა მღელვარებამ მასობრივი ხასიათი მიიღო, კერძო გადაწყვეტილებათა მიღება საქმეს ვეღარ შეელოდა და კრება შეუდგა, არმიის საკითხთან დაკავშირებით, საერთო ღო-

წიმიდების და საერთო კანონების შემუშავებას. ყოველივე ეს ორ ძირითად ნაწილად შეიძლება დაყვით.

კახოხთა, დეკრეტთა, ინსტრუქციათა, დადგენილებათა და ოპერატიული ხასიათის ღონისძიებათა ერთი ჯგუფი არმიის მღელვარების შეწყვეტას ემსახურებიან და, პირველ რიგში, მკაცრი დისციპლინის დაწესებას გულისხმობენ.

მეორე ჯგუფი უკვე არმიის რეფორმებს ემსახურება, არმიის კონსტიტუციის გადახალისებასა და ზოგიერთი სიახლის დანერგვას ითვალისწინებს. კრების ეს საქმიანობა გაუბედავი, პალიატიური, ზომიერი რეფორმების ხასიათს ატარებს. არმიის რადიკალური გარდაქმნისა და მისი ახალი სოციალურ-პოლიტიკურ და ეკონომიურ საწყისებზე ორგანიზების პოლიტიკოსაგან დამფუძნებელი კრება შორს იდგა, ამასთანავე კრების ამ საქმიანობაში აშკარად იგრძნობოდა „ტყბილი კეერისა და მათრახის“ პოლიტიკის ნიშნები. დამფუძნებელი კრება შეეცადა არმიაში წესრიგის შენარჩუნებას, მასში რევოლუციური განწყობილების შენელებას. ამ ტენდენციას იგი რევოლუციის პირველივე დღეებში ავლენდა. ამასთან ერთად დამფუძნებელი კრების გადაწყვეტილებანი გარკვეული მერყეობითა და ორკოფობით ხასიათდება. მას, ერთი მხრივ, შეფესთან კონფლიქტის გამწვავებისა ეშინია, ხოლო მეორე მხრივ, ცდილობს არ დაკარგოს ხალხისა და არმიის ნდობა, რომელიც მისთვის მაშინ ესოდენ საჭირო იყო. რადგანაც კარგად ხედავდა, რომ მეფისა და სასახლის კამარილიის კონტრარევოლუციური ზრახვების უენებელყოფა მხოლოდ მათი დახმარებით შეიძლებოდა. ამაზე კარგად მეტყველებენ ეროვნული კრების მიერ 1789 წლის 1 ივლისს მიღებული გადაწყვეტილებანი, როცა მან, ერთი მხრივ, შორიდებული ტონით მეფეს 11 დაპატიმრებული გვარდიელის განთავისუფლება სთხოვა და, მეორე მხრივ, პარიზის მოსახლეობას სპეციალური მოწოდებით მიმართა და წესრიგისაკენ მოუწოდა. დამფუძნებელი კრება ყოველხაზად ცდილობდა არმიაში დაწყებული უკმაყოფილებისათვის დასაწყისშივე მოეღო ბოლო. როგორც აღნიშნული გვექონდა, 1789 წლის 10 აგვისტოს კრებამ შეიმუშავა ახალი ფიცის ტექსტი; ფიცის ტექსტში ნათქვამი იყო: „ჩარისკაცები ფიცს დადებენ, რომ ერთგულნი არიან ერის, მეფისა და კანონის. ოფიცრები ფიცით დაადასტურებენ თავიანთ ერთგულებას ერის, მეფის და კანონისადმი. მათ, აგრეთვე, საზეიმოდ უნდა განაცხადონ, რომ არ გამოიყენებენ ხელქვეითებს თავიანთი თანამოქალაქეების წინააღმდეგ, გარდა იმ შემთხვევისა, როცა მათ ამისათვის მუნიციპალური ხელისუფლების წარმომადგენლები მოუწოდებენ“.¹⁴ ცხადია, აქ ჩვენ საქმე გვაქვს არმიის პრობლემის გადაჭრის მერტად გაუბედავ, ზომიერ ცდასთან, მაგრამ არც იმის უარყოფა შეიძლება, რომ ამ დოკუმენტში გარკვეული პროგრესული ელემენტები უდავოდ ჩანს. მეფესა და არმიას შორის ჩნდება ახალი პოლიტიკური ფენომენი — „ერი“. მართალია, აქ „ერი“ პირობითად უნდა გავიგოთ, ისე როგორც გასარჩევებულ ბურჟუაზიას ესმოდა, ანუ „ერის“ ცნებაში მესაქუთრე, „აქტიურ“ მოქალაქეთა საფრანგეთი უნდა ვიგულისხმოთ. ამასთან დაკავშირებით ზედმეტი არ იქნება მოვიყვანოთ ბურჟუაზიული ისტორიოგრაფიის კლასიკოსის ალფონს ოლარის შემდეგი აზრი: „1789 წლის თითქოს რაღაც ორი საფრანგეთი არსებობდა: საფრანგეთი განათლებული და საფრანგეთი უმეტრებაში მყოფი. საფრანგეთი — მდიდარი და საფრანგეთი — ღარიბი. პოლიტიკური უფლებები, რომელთაც პუბლიცისტები ფრანგებისათვის ითხოვდნენ, მხოლოდ მდიდრებისა და განათლებულებისათვის

იყო განკუთვნილი. მხოლოდ მესაყუთრეებს ჩათვლიან აქტიურ მოქალაქეებად, მხოლოდ მათ ექნებათ ხმის უფლება, არამესაყუთრენი მხოლოდ პასიური მოქალაქეები გახდებიან. ერში ი გ უ ლ ის ხ მ ე ბ ო დ ა ბ უ რ ე უ ა ზ ი ა ¹⁶². ყოველივე ეს ბურჟუაზიული ისტორიკოსის მისასაღმებელი აღიარებაა. მთუხედავად ერის გაგების ამ შეზღუდული ხასიათისა, ის ფაქტი, რომ არმია მეფესთან ერთად ერის წინაშეაა პასუხისმგებელი და მისდამი ერთგულება უხბად დაადასტუროს, კრების მიერ უდავოდ წინადადებული ნაბიჯია. ჩნდება კდეე ერთი ახალი ცნება — „კანონი“, რაც ასევე უცხო იყო ფეოდალურ-აზნოლუტისტური სისტემისათვის.

ჯერჯერობით განვიხილოთ კრების საქმიანობის ზემოაღნიშნული პირველი სფერო, მისი ღონისძიებების პირველი ჯგუფი.

როგორც აღვნიშნეთ, კრება დარწმუნებული იყო, რომ არმიის მღელვარების ერთ-ერთ მიზეზს წარმოადგენდა „წესრიგისა და სიმშვიდის მოწინააღმდეგეთა“ აგიტაცია, რომელსაც ისინი ქარისკაცთა შორის ეწეოდნენ. კრება შეეცადა როგორმე აღეკვეთა სამხედრო შენაერთებში სამოქალაქო აგიტაციის გავრცელება. როგორც ჩანს, ამ მიზნით კრებამ საგანგებო გადაწყვეტილებები მიიღო, მათ შორის ყაზარმებისა და ბანაკების დაცვის გაძლიერების შესახებ. ამასთან დაკავშირებით „ემერის არქივმა“ მეტად საყურადღებო საბუთი შემოგვინახა. 1790 წლის 1 ივნისს კრებას მიუღია საგანგებო დადგენილება — „დამატებითი მითითებანი საარტილერო სკოლის ბანაკის დაცვის შესახებ“. ამ მითითებათა საფუძველზე გათვალისწინებულ იქნა დაცვის გაძლიერება

ამისათვის გამოიყო ოცეული — ლეიტენანტის მეთაურობით (მასთან ერთად 1 სერჟანტი 2 კაპრალი და ერთი ტამბური). ოცეულს ევალება ბანაკის შესასვლელის დაცვა, რომელიც საგულდაგულოდაა დაკეტილი. ბანაკში შესვლის უფლება აქვთ მხოლოდ ოფიცერებს და იმ პირებს, რომლებიც სამხედრო ადმინისტრაციას ეკუთვნიან. ქალაქიდან მოსულს ბანაკში შესვლა შეუძლია მხოლოდ სერჟანტის მიერ გამოყოფილი გუშაგის თანხლებით. გამცილებელმა გუშაგმა უცხო პირს უნდა ანახოს მხოლოდ ის, რის უფლებაც მან ოფიციალურად მიიღო. საღამოს, როცა ბანაკი იკეტება, იქიდან ველარავინ გამოვა, სპეციალური ნებართვის გარეშე. მორიგე ოფიცერი სისტემატურად უნდა ამოწმებდეს ყარაულს. ყარაულის ყოველ ახალ განრიგს თავისი პაროლი უნდა ჰქონდეს და სხვ.¹⁶³

კრება მიმართავდა, აგრეთვე, სამხედრო შენაერთების ერთი ადგილიდან მეორეზე რაც შეიძლება ხშირი გადაადგილების — ძველ ნაცად ხერხს. ამ ოპერაციის მიზანი ერთი იყო: არმიის შენაერთის ერთ პუნქტში ხანგრძლივი დგომის შედეგად არ დამყარებულიყო ზედმეტი კონტაქტი ადგილობრივ მოსახლეობასა და ქარისკაცებს შორის. პატრიოტული საფრანგეთი მტკივნეულად განიცდიდა ამ ფაქტს. არმიის მხარდაჭერა მისთვის განახლებისათვის ბრძოლაში გაჩანტიას წარმოადგენდა, პატრიოტული ჯარების დასახელებული პუნქტებიდან გაუყვანა კი ადგილობრივი რევოლუციური ორგანიზაციების პოზიციების შესუსტების მომასწავებელი იყო. ამასთან დაკავშირებით დავიმოწმებთ ოგიუსტენ რობესპიერს, რომელიც არასიდან სწერდა ძმას: „ორღენის ქვეითი რეიმიანი ქალაქიდან გაჰყავთ. იგი შევიცარელებით შეცვალეს. ჩვენ განუწყვეტლავ ველავთ და ვშიშობთ, რომ იმ ქარებში, რომელთაც ჩვენ სრულებით არ ვიცნობთ, სათანადო მხარდაჭერას ვერ ვპოვებთ. გამამარჯვება გარანოზიხეა დამოკიდებულნი“.¹⁶⁴ ეს დოკუმენტი

იმითაა მნიშვნელოვანი, რომ აქ კარგადაა წარმოჩენილი არმიის როლი რევოლუციის გამარჯვების საქმეში. ნიშანდობლივია განსაკუთრებით ის, რომ პრეტესტის ხმა უპირატესად რევოლუციურ-დემოკრატიული ფენების მხრიდან გაისმის; აღნიშნულის საილუსტრაციოდ გავეცნოთ „ემერის არქივში“ დაცულ საყურადღებო საბუთს. 1791 წლის ივნისში, სამხედრო მინისტრმა განკარგულება გასცა საზღვრისპირა ქ. ლანდაუდან გაეყვანათ მსროლელთა რეჟიმანი — „Cevaudan“. კონსტიტუციის მეგობართა ადგილობრივმა საზოგადოებამ, მოქალაქეთა სახელით, სასტიკი განგავში ატეხა და 24 ივნისს ეროვნულ კრებას ჰიზისტრის ამ გადაწყვეტილების გამო საპროტესტო არზა გაუგზავნა. „გადაწყვეტილებამ სახტად დაგვტოვა, — ვკითხულობთ წერილში, — სამხედრო ხაწილმა, რომელიც ოფიცრებმა მიატოვეს, დაამტკიცა პატრიოტული განწყობა, სამხედრო მოვალეობისადმი და კონსტიტუციისადმი ერთგულება“. მოქალაქეები მიუთითებენ, რომ ეს სამხედრო ნაწილი მათთვის საიმედო ძალას წარმოადგენს, რომ მისი ქალაქიდან გაყვანა მოქალაქეთათვის „ყველაზე უფრო მტკივნეულ ადგილზე წიხლის ამოკვრას ნიშნავს“. იმედი გვაქვს, — წერენ მოქალაქეები დასასრულს, — რომ ჩვენ თხოვნას შეიწყალებთ და ჩვენს გარნიზონს დაგვიტოვებთ“. არზას ხელს აწერენ ქალაქის მოსახლეობის დემოკრატიული ფენების წარმომადგენლები (მკერავეები, ხარახები, დალაქები და სხვანი).¹⁶⁹

თავდაპირველად კრებამ არმიაში წარმოქმნილი კონფლიქტების დროს მოსამართლის, უფრო სწორად მედიატორის როლი იკისრა. არმიის მღელვარების ყოველი კოხკერტული ფაქტი კრების საგანგებო მსჯელობის საგანი ხდებოდა. კრება ამართლებდა ან ამტკუენებდა ხან ჭარისკაცებს, ხან კი ოფიცრებს.¹⁷⁰ როგორც ბუკოვეცკაია შენიშნავს, „კრება კმაყოფილდებოდა გრძელი წერილების წერით, რომლებიც ამბოხებულ ჭარისკაცთა მიმართ შეპირებულური და დამრიგებლობითი წინადადებებით იყვნენ აღსავსენი, ანუ ფაქტიურად, არმიისათვის არაფერი კეთდებოდა.“¹⁷¹

მაგალითად შეიძლება დავასახელოთ კრების გადაწყვეტილება, მიღებული ჰესდენში, რეჟიმან — „Royal-Champagne“-ს მღელვარებასთან დაკავშირებით. როგორც ვიუწყებოდით, გამოსვლებმა საკმაოდ ფართო ხასიათი მიიღო. ოფიცერთა განდევნის შემდეგ გარნიზონი კარგახანს არავითარ ძალაუფლებას აღარ სცნობდა. კრებამ ეს საკითხი ორ სხდომაზე 1790 წ. 6 და 7 აგვისტოს განიხილა¹⁷². და მათანადო გადაწყვეტილებაც მიიღო. დადგენილებაში ნათქვამი იყო: „დამფუძნებელი კრება, რომელმაც როიალ-შამპანის პოლკის ამბოხებასთან დაკავშირებით სამხედრო კომიტეტის მოხსენება მოისმინა, არ ამართლებს იმ უნტერ-ოფიცრებსა და კავალერისტებს, რომელთაც უკვე კარგა ხანია, განსაკუთრებით კი ამა თვის ორიდან, თავს ნება მისცეს გაეციხვის ღირსი დაუპირიჩილებლობა გამოეყვინათ.“¹⁷³ შემდეგ ფრიად გაურკვეველი ფორმით კრება ავალებს „აღმასრულებელ ხელისუფლებას“ მიიღოს ყველა შესაძლებელი საშუალება ჭანყის ლიკვიდაციისათვის და დასაჯოს მღელვარების ყველა წამომწყები და მონაწილე“¹⁷⁴. ბუკოვეცკაია სწორად შენიშნავს: „თავისთავად იგულისხმება, რომ სამეფო ხელისუფლებას ამბოხების ჩასაქრობად არავითარი საშუალება არ გააჩნია“¹⁷⁵. სულ მალე წესრიგი ესდენის პოლკში თავისთავად აღსდგა ოფიცერთა და ჭარისკაცთა ურთიერთ შორის შოლაპარაკების გზით. 29 აგვისტოს კომიტეტმა მოახსენა კრებას ამის შესახებ.¹⁷⁶

გ ა უ ბ ე დ ა ვ ი, პ ა ლ ი ა ტ ი უ რ ი ღ ო ნ ი ს ძ ი ე ბ ა ნ ი რ ო მ . ს ა ქ -

მეს ვერ უშველიდა, ყველაზე ადრე ეს მირაბომ შე-
ნიშნა. მან არმიის საერთო გაჯანსაღების მიზნით წა-
შოაყენა რადიკალური მოთხოვნა: მან მოითხოვა
მეფის ძველი არმიის დაშლა და სრულიად ახალი არ-
მიის ჩამოყალიბება. ახალ არმიაში უნდა დაეშვათ
მხოლოდ ის ოფიცრები და ჯარისკაცები, რომლებიც
მზად იყვნენ უყოყმანოდ მიეღოთ ეროვნული კრების
მიერ შემუშავებული არმიის ახალი სტატუტი.¹⁷⁷

ეროვნულმა კრებამ ამ რადიკალურ წინადადებას მხარი არ დაუჭირა. თუ-
რა შოსაზრებები ამოძრავებდა მას, ამაზე უკვე ითქვა. აქვე დავსძენთ, რომ
ყველაფერთან ერთად მას ახალი არმიის შექმნა იმიტომაც არ შეეძლო, რომ
ახალი არმიის ჩამოყალიბებისათვის საჭირო, რაიმე გარკვეული სისტემა ჯერ
სათახადოდ გააზრებულიც კი არ ჰქონდა. სამხედრო კომიტეტი ამ მიმართე-
ბით მუშაობას მხოლოდ იწყებდა და ჯერჯერობით კმაყოფილებოდა იმით,
რომ აგროვებდა არმიის გარდაქმნის შესახებ გარედან შემოსულ პროექტებსა
და წინადადებებს. ჯერჯერობით კრება მხოლოდ ერთისთვის იღვწოდა, შეე-
ნარჩუნებინა ძველი არმია, აღედგინა მასში დისციპლინა და იგი როგორმე
ახალი მმართველი კლასის, ბურჟუაზიის იარაღად გამოეყენებინა.

საქმე ისაა, რომ გამარჯვებული ბურჟუაზია უკვე დაადგა „წესრიგის დამ-
ყარების“ მკაცრად განხორციელების პოლიტიკას. აღსანიშნავია, რომ უკვე
მოქმედებაში იყო ცნობილი „სამხედრო კანონი“ (loi mariale), ანუ კანონი
საალყო მდგომარეობის შესახებ. მემარჯვენე ზომიერი ბურჟუაზიის მიერ
1789 წლის 5-6 ოქტომბრის ამბები მაღლიერი გრძნობით როდი იქნა მიღე-
ბული. მათ იგი შონათლეს როგორც „ანარქისტული, გამომწვევარებული ბრბოს
გამარჯვება“. ახალი მასობრივი სახალხო გამოსვლების თავიდან აცილების
მიზნით 1789 წლის 21 ოქტომბერს დამფუძნებელმა კრებამ მიიღო დეკრეტი
ზემოაღნიშნული „სამხედრო კანონის“ შესახებ. ამ კანონის ძალით, სახალხო
მღელვარებათა შემთხვევაში სამხედრო წესები უნდა გამოცხადებულიყო.
იმ შემთხვევაში, თუ სახალხო თავყრილობა ხელისუფლების მოთხოვნას არ
დაემორჩილებოდა და არ დაიშლებოდა, ნებადართული იყო მის წინააღმდეგ
იარაღის გამოყენება (სროლის დაწყებამდე სამხედრო ხელისუფლებას უნდა
გამოეფინა წითელი დროშა, როგორც გამაფრთხილებელი ნიშანი). იმ შემთხ-
ვევაშიც კი, როცა ხალხი დაემორჩილებოდა ნიშნს და დაიშლებოდა, მოთავე-
ები მაინც ისჯებოდნენ. თუ გამოსვლები შეიარაღებულ ხასიათს არ ატარებენ,
მაშინ თავკაცები ისჯებიან სამ წლამდე ციხით. შეიარაღებული გამოსვლების
შემთხვევაში მათთვის გათვალისწინებული იყო სიკვდილით დასჯა.

განსაკუთრებით ყურადსაღებია დეკრეტის ის პარაგრაფი, რომელშიც
მღელვარებაში შოხაწილე ჯარისკაცთა შესახებაა ლაპარაკი. აქ აღნიშნული
იყო, რომ: „ყველა ჯარისკაცი და ეროვნული გვარდიე-
ლი, რომელიც ასეთ თავყრილობასა და ჯანყში მონა-
წილეობს, მიჩნეული იქნება როგორც მეამბოხე და
სიკვდილით დაისჯება. სამხედრო ნაწილები, რომლე-
ბიც ასეთ თავყრილობათა დროს არ დაემორჩილები-
ან მუხიციპალური ხელისუფლების ბრძანებას და არ
გამოვლენ მის (თავყრილობის) წინააღმდეგ, იმსახურე-
ბენ სამი წლის ციხეს“¹⁷⁸. აღსანიშნავია ისიც, რომ კანონის მიღების
შემდეგ პარიზის ბურჟუაზიულმა მუნიციპალიტეტმა გასცა ბრძანება „ხალხის

შეგობრის" — მარატის დაპატიმრების შესახებ. მარატი იძულებული გახდა დროებით ინგლისში გაქცეულიყო.¹⁷⁹ საფრანგეთში სამხედრო მდგომარეობის გამოცხადების, ანუ სახალხო მღელვარებათა წინააღმდეგ ამ საგანგებო კანონის შიღებისას, კრება დაეყარნო ჭერ კიდეც 10 აგვისტოს მიღებულ დეკრეტს „უწყვრიგობათა აღმოფხვრის შესახებ“.¹⁸⁰ აღნიშნული კანონი, პარველ ყოვლისა, შიმართული იყო გლეხობის წინააღმდეგ. გლეხობას არ აკმაყოფილებდა 4 აგვისტოს დეკრეტი ე. წ. „ფეოდალიზმის ლიკვიდაციის“ შესახებ. რომელმაც ფაქტობრივად ფეოდალიზმი მხოლოდ სიტყვით, ქალაქებში „მოსპო“, გლეხობა ფეოდალიზმის ნამდვილ რღვევას ცეცხლითა და მახვილით ახორციელებდა. აღნიშნული დეკრეტით საფრანგეთის ყველა ხელისუფლება, ყველა შეიარაღებული ძალა (ეროვნული გვარდია, პოლიცია, არმია და სხვ.) უნდა დარაზმულიყო წესრიგის აღსადგენად. როგორც ჩანს, კრება ითვალისწინებდა არმიის განწყობას და წესრიგის აღდგენას, პირველ რიგში, გვარდიას და პოლიციას აკისრებდა. დეკრეტში მითითებული იყო, რომ „სამეფოს ყველა მუხიციპალიტეტი, როგორც ქალაქად, ისე სოფლად, ვალდებულია თვალყურს ადევნოს საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვას და მათი მოთხოვნით ჭარები უნდა გამოვიდნენ გვარდიისა და პოლიციის დასახმარებლად“. დეკრეტში ლაპარაკია წესრიგის აღდგენაზე, როგორც სოფლად, ასევე ქალაქად.

დაბოლოს დეკრეტი უნებობს „მის უდიდებულესობას“ გასცეს ყველა „შესაფერისი და საკირო განკარგულება ამ დეკრეტის განხორციელებისათვის, ე. ი. დეკრეტის აღსრულება მეფეს მიენდო. მაგრამ შეეძლო კი მეფეს, არმიის უშაღლეს მბრძანებელს მისი იმედი ჰქონოდა? მეფის, რომელიც 1789 წლის 23 ივნისის ედიქტით არმიაში არსებულ ორგანიზაციას ხელუხლებლად აცხადებდა, შესაძლებლობა ძალიან საეჭვო იყო.

საინტერესოა ერთი, ნაკლებად ცნობილი დეტალი. სამხედრო მდგომარეობის შესახებ 21 ოქტომბრის დეკრეტის გამოცხადებამდე, მეფემ თავისი ინიციატივით სცადა სახალხო შეკრებათა აკრძალვა. როგორც ჩანს, იგი 8 აგვისტოს დეკრეტის შესაბამისად მოქმედებდა. 5-6 აგვისტოს მღელვარების შემდეგ, პარიზში ჩამოსვლისთანავე, მისი ბრძანებით მისმა ჰეროლდებმა ლაფაიეტის გვარდიელებისა და ცხენოსანი ჩაფრების თანხლებით აუწყეს პარიზელებს, რომ მოქალაქეთა თავყრილობა ქუჩებსა და საზოგადოებრივ ადგილებში იკრძალება, რომ მოსახლეობა უნდა დამშვიდდეს, რომ საზოგადოებრივი საკითხების გადაწყვეტა მხოლოდ ეროვნული კრების მოვალეობაა, რასაც იგი ახლო მომავალში კეთილად დააგვირგვინებს. მოქალაქეებს აფრთხილებდნენ, რომ დაუმორჩილებლობის შემთხვევაში მათ მიმართ გამოყენებული იქნება მკაცრი ზომები.¹⁸¹

საბჭოთა ისტორიკოსს, ნ. მ. ლუკინს სრული უფლება ჰქონდა გამოეთქვა ეჭვი, რომელიც მან შემდეგი სიტყვებით გამოხატა: „ამრიგად, ბურჟუაზიას მიეცა საშუალება დასაჯოს ყველა ის გამოსვლა, რომელიც მას არ მოსწონს. მაგრამ არმია განა მზადაა შეასრულოს ეს ბრძანება?“¹⁸²

ქვეშარიტება იხრებოდა იქითგენ, რომ არმია არ უღალატებდა ხალხთან თანამშრომლობის სავსებით კანონზომიერ, თავიდანვე აღებულ გეზს, რომელსაც, როგორც ვხეხეთ, არც 5-6 ოქტომბერს უღალატა. ამასთან დაკავშირებით ოლივიეს წერილებში რამდენიმე ნაკლებად ცნობილი ფაქტია დამოწმებული. ირკვევა, რომ პარიზის ამბებს პროვინციაც ფართოდ გამოეხმაურა. ნორმანდიის ქალაქ ალანსონში მოსახლეობამ დააკავა რეაქციონერა

გეხერალი დე კარამანი (Caraman — შემდეგ ცნობილი ემიგრანტი და კახლეს არმიის ერთ-ერთი სარდალი) და მისი პატარა რაზმი. იგი ხალხის რისხვას გადაურჩა გავლენიანი ნათესავის ეკონტ მიარაბოს („კაჰარი“) ჩარევის შედეგად. მღელვარებას ადგილი ჰქონდა, აგრეთვე, პროვინცია ენოში (Hainauli). პარიზში ხმა დაყარეს, რომ აქ რევოლუციური ჯარი ხალხის წინააღმდეგ გამოვიდაო. ოლივიე იმოწმებს ვინმე დ'აფრის (d'Affri) მონა-თხრობს და აღნიშნავს, რომ იქ ყველაფერი პირიქით ყოფილა, არმია და ხალხი ურთიერთ თანხმობით მოქმედებდნენ. მღელვარებას ადგილი ჰქონია, აგრეთვე, ქ. რუანშიც. ოლივიეს მიხედვით, ჯარი აქაც ხალხს თანაუგრძნობდა.¹⁵³

პარიზის ბურჟუაზია და მისი კრეატურა მუნიციპალიტეტი კანონს „სამხედრო მდგომარეობის“ შესახებ კმაყოფილებით შეხვდა. მუნიციპალიტეტმა გაზეთებითა და საგანგებოდ ქუჩებში გაკრული ფურცლებით გამოაცხადა, რომ ყოველი მოქალაქე, რომელიც გასცემს საზოგადოებრივი წესრიგის წინააღმდეგ შეთქმულებას, დაჯილდოვდება სამასიდან-ათას ლუიდორამდე. თავის მხრივ, მეფემ დაუმატა, რომ თუ გამცემი ამავე დროს თვით იყო შეთქმულების თანამონაწილე, მას, მიუხედავად ამისა, მაინც პატიება ელოდა. ოლივიე მიუთითებს, რომ ამ გადაწყვეტილებას ყველა სინაჩულით შეხვდა...¹⁵⁴ რასაც, ვირველია, „ყველაში“ მხოლოდ მესაყუთრე საფრანგეთი უნდა ვიგულისხმოთ. შემთხვევითი როდია, რომ გამცემთა წაქეზების მიზნით, მონარქისტ-კონსტიტუციონალისტმა ალექსანდრ ლამეტმა მუნიციპალიტეტს დიდი თანხა — 15.000 ლივრი შესწირა.¹⁵⁵ ოლივიეს მიხედვით, „ვერსალის შეთქმულების გახსნის“ შემდეგ, პარიზში სუფევს სიმშვიდე, პარიზის დისტრიქტებმა ერთმანდას მოიწონეს „სამხედრო კანონი“. „თქვენ ალბათ შეიტყობდით, — სწერს იგი ქან გოლიცინას, — რომ პარიზის დისტრიქტებში განხეთქილება იყო. აქ დადის ხმები, რომ ზოგიერთმა მათგანმა მიიღო კანონი სამხედრო მდგომარეობის შესახებ, ზოგი კი მის წინააღმდეგ გამოდის. შემძლია დაგარწმუნოთ, რომ ყოველივე ეს სიცრუეა. ისინი ყველანი ურთიერთ თანხმობაში არიან“. აქ ოლივიე სცდება, საფრანგეთის დემოკრატიული წრეები აღშფოთებით შეხვდნენ ამ კანონს, უპმაყოფილოთა შორის პარიზის ზოგიერთი დისტრიქტიც იყო. ასე, მაგალითად, ერთ-ერთი დისტრიქტი აღიარებდა, რომ „ხალხი უფრო მეტად დახმარებას საჭიროებს, ვიდრე მუქარას, რომ მის მიმართ ვერ გამოიყენებენ კანონს, რომელიც მოქალაქეთა ერთი ჯგუფის მეორის წინააღმდეგ შეიარაღებას ითვალისწინებს“.¹⁵⁶

„კანონი სამხედრო მდგომარეობის“ შესახებ, პირველ ყოვლისა, იმითაა საიხტერესო, რომ აქ ბურჟუაზიამ პირველად გამოამჟღავნა არმიისადმი დამოკიდებულების თავისი კლასობრივი მიზანი. აქ უკვე ჩანს ის, რომ მას სურს არმია იყოს მესაყუთრეთა კლასობრივი ბატონობისა და ღარიბთა დათრგუნვის იარაღი.

ამ კანონის არსს შესანიშნავად წასწვდა მაქსიმილიან რობესპიერი, სიტყვაში, რომელიც მან ამ კანონის საწინააღმდეგოდ ეროვნულ კრებაში წარმოსთქვა 1789 წლის 21 ოქტომბერს.¹⁵⁷ რობესპიერი შექმნილ ვითარებას შუავე კრიზისის სახით წარმოადგენს: „ჩვენ მივალწიეთ ისეთ ზღვარს, როცა ჩვენი თავისუფლება ან საბოლოოდ განმტკიცდება, ან დაიღუპება. პარიზის კოშხნა თქვენგან თხოულობს პურსა და ჯარისკაცებს, უფრო სწორად, ჯარისკაცებსა და პურს. რისთვის? იმისათვის, რომ უკუავადოს ხალხი, სწორედ იმ მომენტში, როცა „ძლიერნი ამა ქვეყნისანი“ ცდილობენ ჩაშალონ

რევოლუცია... ჩვენგან ითხოვენ ჯარისკაცებს!... ეს ხომ იმას ნიშნავს: ხალხი ამბობს, ითხოვს პურს, ჩვენ იგი არა გვაქვს, ამიტომ საჭიროა მოვსპოთ ხალხი. ჩვენგან ითხოვენ სამხედრო მდგომარეობის შესახებ კანონის მიღებას. კი მაგრამ, ვინ აღასრულებს მას? ნუთუ ჯარისკაცი-მოქალაქეები? ნუთუ ისინი ხელს გაისვრიან იმ უბედურთა სისხლით, რომელთა უბედურებას თვითონვე იზიარებენ? არა! ეს არ უნდა მოხდეს. საჭიროა დაუყოვნებლივ მივიღოთ ყველა ზომა იმ შეთქმულების აღმოსაჩენად, რომელიც, თუკი მას დროზე არ აღმოვაფხვრით, სულ მალე სამშობლოს ერთგულ მამაც მოქალაქეებს სრულ უძლეობამდე მიიყვანს“...

რობესპიერის ოპტიმიზმი, ჯარისკაცობის ხალხისადმი ერთგულების აღიარება მცდარი ფანტაზიის ნაყოფი როდი იყო. ეს დასკვნა მან გამოიტანა არმიის შიგნით შექმნილ ვითარების, მისთვის, რობესპიერისათვის ჩვეული, ღრმა ანალიზის შედეგად.

არც ანტიხალხური შეთქმულების არსებობა იყო მხოლოდ ორატორული მკვერტეცხვლების ნაყოფი. რევოლუციური ხალხის წინააღმდეგ ეს შეთქმულება არსებობდა. რობესპიერი აქ გულისხმობს მონარქიისა და კონსერვატორული ბურჟუაზიის კავშირს ხალხის წინააღმდეგ, იმას, რის შესახებაც ზემოთ უკვე გვქონდა საუბარი.

როგორც ვიუწყებოდით, იმის შიშით, რომ აბსოლუტიზმის წინააღმდეგ ბრძოლის მსვლელობაში არმიის მხარდაჭერა არ დაეკარგა, კრება თავიდან არმიის უკმაყოფილების მიმართ მთელი სიმკაცრით ვერ მოქმედებდა. განა შემთხვევითი იყო ის, რომ დაუმორჩილებლობისაკენ არმიას რევოლუციის პირველ დღეებში თვით მიჩაბოც კი მოუწოდებდა. ახლა, როგორც აღნიშნული იყო, ვითარება შეიცვალა, ბურჟუაზიამ გაიმარჯვა, არმია ძველ რეჟიმს განუდგა. როგორც მეფე, ისევე არმია უკვე კრების კონტროლს ემორჩილება. „სამხედრო კომიტეტმა“ არმიის მართვის სადავეები თანდათან ხელში აიღო; მინისტრი კომიტეტისა და კრების გავლენას ვეღარ გაურბის; ამიერიდან კავშირი მეფესა და კრებას შორის, ხალხისა და არმიის წინააღმდეგ უკვე შესაძლებელი გახდა. მაგრამ კონკრეტულად ეს კავშირი არმიის წინააღმდეგ 1790 წლის 6 აგვისტოს გაფორმდა. კრებამ მხედველობაში მიიღო მინისტრის მოწოდება: „დაეზმარეთ სამეფო ზელისუფლებას, რათა შეაჩეროს სამხედრო ძალის დამღუპველი ხვრევა“. როგორც ჩანს, რობესპიერი შეთქმულებაში სწორედ ამ კავშირს გულისხმობდა.

კრების სახელით სიტყვით გამოვიდა „სამხედრო კომიტეტის“ გავლენიანი წევრი, დეპუტატი ემერსონი. მან მინისტრის ლატურ დიუპენის ყველა წინადადება თუ აზრი სავესებით გაიზიარა. ემერი ამბობდა: „არმიაში ამიერიდან სუბორდინაცია და დისციპლინა აღარ არის... მე ვიტყვი, რომ არმია უკვე აღარ არსებობს. ჯარისკაცები, რომელთაც სურთ მალე ისარგებლონ პირობების გაუმჯობესებით, თვლიან, რომ ახალი სამხედრო კანონების შემოღებაზე არსებული დაპირება ნიშნავს ძველის მოსპობას. ამიტომ, აუცილებელია, რათა ეროვნულმა კრებამ თავისი ავტორიტეტით დაადსტუროს, რომ ჯერ გაუუქმებელი კანონები კვლავ ძალაში რჩებიან“. მომხსენებელმა ამასთანავე გაიზიარა მინისტრის გულისწყრომა ჯარისკაცთა „უკანონო“ კომიტეტების ჩამოყალიბების გამო და, თავის მხრივ, მოითხოვა მათი დაუყოვნებელი გაუქმება.¹³ აღსანიშნავია ისიც, რომ კრებას მაინცდამაინც არ მოსწონდა მუნიციპალიტეტების ზედმეტი ჩარევა არმიის საქმეში, რადგანაც ზოგჯერ ასეთი ჩარევა კრებისათვის არასასურველ ხასიათს ღებულობდა და, რაც მთავარია, არმი-

აზე კრების უფლებების დეცენტრალიზაციას მოასწავებდა. ოფიციალური აზრის თანახმად, ეს ჩარევები თვითნებურ ხასიათს ატარებდნენ, რადგანაც კრებას ჭერჭერობით მუნიციპალური ხელისუფლების სამხედრო საქმეებში ჩარევის რეგლამენტი დაკანონებული არ ჰქონდა.¹⁸⁹

ფედერაციის ზეიმმა ერთგვარად დააჩქარა არმიის საკითხში მეფისა და კრების შეკავშირების ფაქტი. როგორც აღვნიშნეთ, ფედერაციის პირველი დღესასწაულის დღეებში, არმიისა და ხალხის დამეგობრებამ ახალი ძალით იჩინა თავი. რეაქციულმა ბანაკმა სასტიკი განგაში ატეხა. კონტრრევოლუციონერი გენერალი დე ბუიე, ამბობდა: „ამ ფედერაციამ, ე. ი. როგორც თვით ფედერაციის ზეიმმა, ისე ჭარისკაცების დამშობილებამ მოსახლეობასა და ეროვნულ გვარდიელებთან. მთელი არმია მოწამლა. ჭარისკაცებმა დედაქალაქიდან სრული დეზორგანიზაციის განწყობილება ჩამოიტანეს და გაავრცელეს იგი მთელ არმიაზე, რომელიც ამის შემდეგ ორი კვირისა თუ ერთი თვის განმავლობაში სრული და საშიში მღელვარების მდგომარეობაში იმყოფებოდა.“¹⁹⁰

6 აგვისტოს დამფუძნებელმა კრებამ მიიღო სათანადო დეკრეტი, რომლის ძალითაც იგი ცდილობდა ძველი არმიის თითქმის უცვლელად შენარჩუნებას.¹⁹¹ აქ ისახა კრების ის კონსერვატორული განწყობა, რომელზეც აქამდე საკმაოდ ბევრი ვილაპარაკეთ.

6 აგვისტოს დეკრეტი საკანონმდებლო კრების სამხედრო კანონმდებლობის ისტორიაში თავისებურად მნიშვნელოვანი ეტაპია, მის შესახებ კიდევ გვექნება დაწვრილებით საუბარი, კერძოდ იმ პუნქტების ირგვლივ, სადაც ზოგიერთი, მართალია, გაუბედავი, მაგრამ მაინც სიახლე აღინიშნა. ამჯერად გვინტერესებს ამ დეკრეტის VII პარაგრაფი, სადაც ურჩ ჭარისკაცთა მიმართ რეპრესიებია გათვალისწინებული. პარაგრაფში ნათქვამია, რომ აუცილებელია არმიაში ყველა მეთაურობის დევნა და ალაგმვა. მათი გასამართლება და დასჯა მოხდება იმ კანონების შესაბამისად, რომელთაც ახლო მომავალში კრება შეიმუშავებს. აქვე ნათქვამია, რომ, მართალია, ახალი სამხედრო კოდექსი შემუშავებული არაა, მაგრამ მეთაურობებმა უნდა იცოდნენ, რომ ისინი გამოცხადდებიან სამშობლოს მოღალატეებად (traitres de la patrie), მათ აღარ ექნებათ უფლება იარაღის ტარებისა, განიდევნებიან არმიიდან, ალექვეთებათ აქტიური მოქალაქის უფლება. 29 აგვისტოს დამფუძნებელმა კრებამ ახალი დადგენილება მიიღო, რომელშიც აღნიშნული იყო: „თუ სიმშვიდის დამრღვევნი არ დაშოვდებიან, მაშინ საჭიროა, რომ აღმასრულებელმა ხელისუფლებამ (მეფე, მინისტრები — გ. კ.) უწყსრიგობის აღმოსაფხვრელად მისი ყველა წამქეზებისა და მონაწილის დასასჯელად ყოველგვარი არსებული საშუალება გამოაყენოს“.¹⁹²

* * *

ეროვნული კრების ეს საქმიანობა თავისებური უვერტიჟურა იყო იმ ტრაგედიისა, რომელიც 1790 წლის აგვისტოში ქ. ნანსის გარნიზონს დაატყდა თავს.¹⁹³ 28-31 აგვისტოს ნანსის ჭარისკაცთა აჯანყება რეაქციონერმა გენერალმა ბუიემ სისხლის მორევში ჩაახრჩო.

3. ნანსის ტრაგედია

ქ. ნანსიში განლაგებული იყო სამი რეჟიმანი: „სამეფო ქვეითთა“ (Régiment du roi), შვეიცარელთა ე. წ. „შატოვიუ“ (Chateauxvieux) და მთავარსარდლის ცხენოსანთა, ე. წ. „მეტრ დე კან“. ამთგან „შატოვი-“

ეს“ რეჟიმანს ფრანგ ხალხში მნიშვნელოვანი სიმპათიები ჰქონდა მოპოვებული; ხალხს ახსოვდა ის თანაგრძნობა, რომელიც მას ამ რეჟიმანის ჭარისკაცებმა გაუწიეს ივლისის მძიმე დღეებში. ამ რეჟიმანებში რევოლუციური განწყობილება რევოლუციის პირველივე დღეებში ჩაისახა და საკმაოდ მტკიცედ შოიკიდა ფეხი. უკმაყოფილება, ძირითადად, ოფიცერების წინააღმდეგ იყო მიმართული, რომელთაც ჭარისკაცები კონტრარევოლუციის აგენტებად რაცხდნენ. ამასთანავე ჭარისკაცები მოითხოვდნენ რეჟიმანის სალაროებზე თავიანთი კოხტროლის დაწესებას, რადგანაც შემჩნეული იყო, რომ ოფიცერები, ანუ „კეთილშობილი ქურდები“, ჭარისკაცთა კუთვნილ ფულს უსინდისოდ იპარავდნენ. აგვისტოს პირველ რიცხვებში „სამეფო ქვეითთა“ რეჟიმანში ჩამოყალიბდა ჭარისკაცთა კომიტეტი, რის შემდეგ ჭარისკაცთა მოძრაობამ უფრო ორგანიზებული ხასიათი მიიღო. ჭარისკაცებში ვრცელდებოდა პოლიტიკური ჟურნალ-გაზეთები, ბროშურები, რასაც ისინი ზარბაზნით კითხულობდნენ. ხშირად ეწყობოდა საუბრები პოლიტიკურ და საჭირობო საკითხებზე. „სამეფო ქვეითთა“ რეჟიმანის ჭარისკაცთა საბჭოს ინიციატივით სამივე რეჟიმანის ჭარისკაცებმა სამეფროვანი კოყარდის ტარება დაიწყეს. ისინი დაუკავშირდნენ ქალაქის ეროვნულ გვარდიას, მოსახლეობას, რომლებთანაც მჭიდრო კონტაქტი დამყარეს. იმავე საბჭომ რეჟიმანის საფინანსო საქმეების ხელმძღვანელობა თვითონვე ითავა და, პირველ რიგში, სალაროს დაეპატრონა. ჩატარდა რეჟიმანის საფინანსო რევიზია. აღმოჩნდა, რომ 1767 წლიდან ოფიცერებს ჭარისკაცებისათვის დაუკლიათ 198000 ლივრი. პარიზიდან რევიზიის ჩასატარებლად გამოიგზავნა ოფიცერი მალსენი (Malseigne), რომელმაც ნანსის ტრაგედიაში საკმაოდ ცუდი როლი შეასრულა. აქვე იყვნენ ეროვნული კრების მიერ გენერალ ლაფაიეტის რეკომენდაციით წარმოგზავნილი ინსპექტორები — მისი ადიუტანტები პეშელო (Péchelo) და დემოტი. ნანსის ამბების მოწმე პეშელო 1 სექტემბერს, საღამოს 6 საათზე, 26 საათიანი შეუჩერებელ სვლის შემდეგ პარიზში ჩამოვიდა და ეროვნულ კრებას ნანსის ამბების შესახებ აუწყა. მან თავიდან მუამბოხეებში ერთგვარი სიმპათიაც კი დაიმსახურა და შეძლო ნანსის კომენდანტის დენუსის (de Nouë) გადარჩენა. მაგრამ შემდეგ პეშელო კინალამ თვით გახდა მუამბოხეთა მსხვერპლი; როცა მათ გააგეს გენერალ ბუიესის მოახლოების შესახებ, იგი მოლაღატედ და ბუიეს მიერ წინასწარ გამოგზავნილ აგენტად ჩათვალეს და ციხეშიც კი ჩასვეს¹⁸⁴.

პეშელოს ცნობით, „სამეფო რეჟიმანისა“ და „მეტრ დე კანის“ ფინანსური პრეტენზიები დაკმაყოფილებულ იქნა; რაც შეეხება „შატოვიეს“, მისი მოთხოვნები მხოლოდ ნაწილობრივ იქნა დაკმაყოფილებული; მას დანაკლისის მხოლოდ ნაწილი აუნაზღაურეს, ხოლო როცა ჭარისკაცებმა, ამასთან დაკავშირებით, პროტესტი განაცხადეს, მაშინ ოფიცრობამ მათ წინააღმდეგ ჩვეულებრივ ძველ წესს მიმართა. მალსენმა უხეშად უარყო რეჟიმანის სავესებით კანონიერი პრეტენზიები¹⁸⁵ და ხელი არ შეუშალა ოფიცერებს გაეწყებათ რეჟიმანის დელეგატები, რეჟიმანს კი ქალაქის დატოვება უბრძანეს, რამდენიმე ჭარისკაცი დააპატიმრეს. ეს ინციდენტი ამბოხების საბაზად იქცა. „სამეფო რეჟიმანმა“ და რეჟიმანში „მეტრ დე კანმა“ „შატოვიეს“ რეჟიმანის უკმაყოფილებას მხარი დაუჭირეს. სამივე რეჟიმანმა, რომელთაც ქალაქის მოსახლეობამაც დაუჭირა მხარი, დაპატიმრებული მეგობრები გაათავისუფლეს. დაიწყო მიტინგები და მანიფესტაციები, მალე ცნობილი გახდა, რომ ოფიცერებს სურდათ გაქცევა და გადაწყვეტილი ჰქონდათ თან გაეტაცნათ ღროშები, სალაროსთან ერთად (ეს ხშირი მოვლენა იყო). მაშინ ჭარისკაცებმა

სალაროები ხელთ იგდეს და ქალაქის მერს გადასცეს შესანახად. 12 აგვისტოს ნანსის გარნიზონში გამოქვეყნდა დამფუძნებელი კრების 6 აგვისტოს დეკრეტი „ჭარისკაცთა კომიტეტების“ გაუქმების შესახებ. მეამბოხე ჭარისკაცებმა დეკრეტი არ სცნეს, ჯაჭრი ოფიცრებზე იყარეს და მათი დაპატიმრება დაიწყეს გარნიზონის კომენდანტმა დე ნუმ შექმნილი ვითარების შესახებ პარიზს აცნობა. ეროვნულმა კრებამ 16 აგვისტოს დეპუტატ მორის მოხსენების შემდეგ სხდომაზე დაგმო ნანსის გარნიზონის საქციელი და ეთხელ კიდევ აღნიშნა, რომ ჭარების მიერ სამხედრო დისციპლინის დარღვევა განიხილება როგორც ერის წინააღმდეგ ჩადენილი დანაშაული. დამფუძნებელმა კრებამ წინადადება მისცა ნანსის გარნიზონს 24 საათის განმავლობაში შეეწყვიტა მღელვარება და ამბოხების ყველა მეთაური ხელისუფლებისათვის გადაეცა.¹⁸⁸

ყურადსაღებია პეშელოს ცნობა გარნიზონის ამბოხების გამომწვევი კიდევ ორი გარემოების შესახებ. იგი აღნიშნავს: „როგორც ჩანს, ამავე დროს (ე. ი. იმ მომენტში, როცა მალსენის წაქეზებით ოფიცრებმა „შატოეის“ ჭარისკაცები გაქცეპლეს), არაკეთილი განზრახვის მქონე აღამიანებმა გაავრცელეს ხმა თითქოს ბუიე „შატოეის“ დასასჯელად მოდიოდა, რომ დაისჯებოდა ყოველი მეათე ჭარისკაცი... ამასთანავე გავრცელდა ცნობა, რომ კონსტიტუციის მტრებს სურთ ახალი კონტრრევოლუციური გადატრიალება, რომ ინგლისელები და ავსტრიელები უკვე ლორენში არიან და სულ რაღაც ორიოდ დღეში ნანსი დაინგრევა და გარნიზონს უკლებლივ გაუღებენ. ყოველივე ეს აღშფოთების გამოსაწვევად საეპარისი აღმოჩნდა, ამბოხებამ საყოველთაო ხასიათი მიიღო.“¹⁸⁹ ცნობილია, აგრეთვე, ისიც, რომ ნანსის გარნიზონმა ათი ჭარისკაცის ძეშადგენლობით დეპუტაცია აირჩია და ოფიცერთა უკანონო საქმიანობის მამხილებელ საბუთებითურთ პარიზს წარგზავნა. „სამეფო რეჟიმანის“ ჭარისკაცები უჩიოდნენ. მაგალითად, თავიანთი მეთაურს — პერკოვ დე შუაზელს (იგი ეროვნული კრების დეპუტატი იყო და პარიზში ცხოვრობდა), რომელსაც რეჟიმანის სალაროებიდან დიდძალი თანხა ჰქონდა მთვრისებული. სამხედრო მინისტრის ლატურ დიუ პენის ბრძანებით. დელეგაცია დააპატიმრეს. როგორც ჩანს, ამ გარემოებამაც ჭარისკაცთა უკმაყოფილებას დამატებით ნაეთი გადასხმა.¹⁹⁰

ამბოხება, როგორც ამას პეშელო იუწყება, დაიწყო იმით, რომ „სამეფო რეჟიმანისა“ და „მეტრ დე კანის“ ჭარისკაცები საკუთარ ოფიცრებს დაესხნენ თავს, ასევე სცადეს დაეპატიმრებინათ კომენდანტიც. ოფიცრები იცავდნენ დე ნუსს, მოხდა შეტაკება, კომენდანტი დაატყვევეს და შიშველი, ციხეში ჩაადგეს, ხოლო შემდეგ „შეიწყალეს“ და პატიმრის ტანისამოსი ჩააცვეს.¹⁹¹ აქ ოფიცრებისადმი განსაკუთრებული სიძულვილი იმითაც უნდა აეხსნათ, რომ აქაური ოფიცრები ამართლებდნენ ძველს საფრანგეთში გავრცელებულ კალამბურს: „ოფიცერი უფრო მეტად არაა როიალისტი, ვიდრე თვით მეფე.“ პაინრის კუნოვის თქმით, მეფის გარნიზონის ოფიცრობა არქირეაქტიული იყო. მათ განსაკუთრებით შეეფერებოდათ გამოთქმა, „არმიის არისტოკრატიის ნალები“ („fine fleur des aristocrates de l'armée“).¹⁹² მაღსენი, როცა დე ნუსს ამბავი შეიტყო, მიხვდა რა ელოდა. მან დე ნუსს მოიხილენია, სადაც იგი იმალებოდა, საიმედოდ აღარ ჩასთვალა და გაქცევა მოახერხა; ამასთანავე ორი ჭარისკაცი მძიმედ დაჭრა. ცხენზე ამხედრებულმა მაღსენმა მეზობელ ქალაქს—ლიუენვილს შეაფარა თავი. მაგრამ იქაური გარნიზონის ჭარისკაცები ნანსელების მხარეზე აღმოჩნდნენ; მაღსენი დააპატიმრეს და მღევრებს გადასცეს. ნანსელებმა იგი ლიუენვილში საცვლების ამარა იგდეს ხელთ. ისტორიულ ლიტერატურაში ცნობილია ფაქტი, რომ მაღსენს, როცა

იგი ლიუნევილში ცხენზე ამხედრებულ, ორი დამბაჩით ხელში შეიჭრა, ადგილობრივმა ჯარისკაცებმა, რომლებმაც საქმის ვითარება ჯერ არ იცოდნენ, მას დახმარება აღმოუჩინეს და მღევრები გარეკეს. შემდეგ კი, როცა აქ ნანსელთა ახალი რაზმი შოვიდა, მათ წინააღმდეგობა აღარ გაუწევიათ და მალსენი, როგორც აღვნიშნეთ, ჩააბარეს. ჰოკერი, თავის წერილში, პეშლოს მონაცემებზე დაყრდნობით, ზოგიერთ ახალ დეტალს, გვთავაზობს. ამდენად ზედმეტი არ იქნება ამ ინციდენტის პოეტრისეული აღწერა უფრო დაწვრილებით მოვითხროთ. როცა ცნობილი გახდა მალსენის გაქცევა, — წერს ჰოკერი, — „მეტრ დე კანის“ კავალერისტები მას გამოედევნენ. იგი სიცოცხლეს უნდა უმადლოდეს ცხენის სისწრაფეს და გამძლეობას. როცა კარაბინერებმა (ლიუნევილთან) დაინახეს, რომ მათკენ მოჰქრის ვიღაც ცხენოსანი ორი დამბაჩით ხელში. მიხედნენ, რომ მას მოსდევდნენ და მის შესახვედრად მოქუსლეს, ხოლო თითქმის დაწვეულ მღევრებს ტყვიის ზალბი შეაგებეს, რის შედეგადაც დაიღუპნენ „მეტრ დე კანის“ რეჟიმან 13 ჯარისკაცი, 23 ცხენიდან ჩამოვარდა და ისინი დაატყვევეს. ისინი ამხანაგებს შურისგებისაკენ მოუწოდებდნენ. ნანსელების დიდი რაზმი, თითქმის მთელი გარნიზონი, მიუხედავად ღამის წყვდიადისა, ლიუნევილისკენ დაიძრა. მათ მოეჩვენათ, რომ გზას ესკადრონი უღობავს, გაისმა ზალბი, ერთი, ორი, სამი — პასუხი არ ჩანდა. ამით გაკვირებულმა „მეტრ დე კანის“ კავალერისტებმა, როცა მოჩვენებულ ესკადრონს მიუახლოვდნენ, ნახეს, რომ ტყე დაუტყრილავთ, რომლის კონტურები მათ სიბნელეში ცხენოსანთა რაზმად მიუჩნევიათ. ამის შემდეგ, ყოველგვარი ახალი ინციდენტის გარეშე, ისინი ლიუნევილს მიაღგნენ. ადგილობრივი სამხედრო შენაერთები მათ შეხვდნენ მოედანზე მწყრივად გაწყობილნი. გაიმართა მოლაპარაკება. მალსენი მოიყვანეს ხალათითა და ღამის ჩაჩით.“ ეს კოსტუმი უკვე გვარწმუნებს, — წერს ჰოკერი, — რომ იგი თავისი ნებით არ მოსულა. სამწუხაროა ვიფიქროთ, რომ კარაბინერებმა მიატოვეს ან უღალატეს მალსენს, მაგრამ სხვა რამ ძნელად საფიქრებელია.“²⁰¹ შემდეგ წერილში იგი წერს, რომ ახლა მას აქვს ამ ფაქტის დამადასტურებელი უფრო სარწმუნო წყარო (3 სექტემბერს პარიზში მოსულა დეპარტამენტის დირექტორის წერილი, აგრეთვე ბუიეს წერილი ლატურ დიუჰენის სახელზე), ეს წერილები წაიკითხეს ერავენულ კრებაში. ჰოკერი აღნიშნავს, რომ ამ ცნობების საფუძველზე საეჭვო აღარაა, რომ კარაბინერებმა თვით გასცეს მალსენი. მეტიც, ისინი კინაღამ დაიძრნენ ბუიეს ჯარების წინააღმდეგ, რაც ბუიეს კრიტიკულ მდგომარეობაში ჩააყენებდა, რადგანაც მის განკარგულებაში მხოლოდ 2.400 ქვეითი და 1400 კავალერისტი იყო.“²⁰²

ნანსი შეამბოხებებმა ხელთ იგდეს: ხელმძღვანელ როლს „ჯარისკაცთა კომიტეტი“ ასრულებდა. პეშელო შემარბილებლურ პოლიტიკას ადგა. იგი ცდილობდა აჯანყების შეჩერებას და, როგორც ირწმუნებოდა, კომენდანტი დე ნუ სიკედილისაგან მან იხსნა“²⁰³. როგორც ჩანს, ამავე მიზნით გაჰყვა იგი მალსენის მღევრებს ლიუნევილში, რაც შეეხება ღემოტს, მან ნანსისა და მის ატლამახლო დასახლებული პუნქტების ეროვნულ გვარდიას და ადგილობრივ ხელისუფლებას მიმართა თხოვნით ნანსის ჯარისკაცთა ამბოხების ჩაქრობაში დახმარებოდნენ.

დამფუძნებელმა კრებამ და აღმასრულებელმა ხელისუფლებამ ნანსის აჯანყების ჩაქრობის მიზნით დამსჯელი კორპუსი შეადგინეს, რომელსაც სათავეში რეაქციონერი გენერალი მარკიზი დე ბუიე ჩაუყენეს. ამ კორპუსში უმეტესობას უცხოელი დაქირავებულები შეადგენდნენ. კუნოვი ასახელებს გერმანულ რეჟიმანს — „სალმას“; ჰოკერის ცნობით, ბუიეს არმიაში კიდევ ორი

უცხოური პოლი — „ქასტელა“ და „ვიქი სიუის“ — ყოფილა²⁴¹. ფრანგ ჯარისკაცთა ის ნაწილი, რომელიც ნანსელების წინააღმდეგ გამოიყენეს, როგორც ჩანს, პროვოკაციული ინფორმაციის გავლენით მოქმედებდა. მათ შთააგონეს, თითქოს ნანსელები დამფუძნებელი კრებისა და განახლების წინააღმდეგ იყვნენ ამხედრებულნი, თითქოს მათ კონტრარევოლუციური ზრახვები ამოძრავებდათ, თითქოსდა ისინი სძარცვავდნენ მოქალაქეებს; აუბათიურებდნენ ქალებს, ციხეში ჩაყარეს უდანაშაულო ოფიცრები და სხვ.

31 აგვისტოს ბუიეს ჯარები ქალაქში შეიჭრნენ, მოეწყო მასობრივი ხოცვა-ჟლეტა, დაიღუპა 3000 „მეამბოხე“, ოთხასამდე ბავშვი, ქალი და მოხუცი. 23 ჯარისკაცი ყოველგვარი სასამართლოს გარეშე ჩამოახრჩვეს.

ისტორიულ ლიტერატურაში გავრცელდა ტენდენცია, რომელიც ბუიეს სიმკაცრის შერბილებას ითვალისწინებს. ამტკიცებენ, რომ ბუიეს კონფლიქტის მოგვარება სისხლის ღვრის გარეშე სურდა, მაგრამ მისგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო, პირიქით მოხდა. ამ ტენდენციის პირველ წყაროს ქარლაილი წარმოადგენს, რომელიც არსებითად უფრო მწერალი იყო, ვიდრე ისტორიკოსი, რომელიც ფანტაზიას და საკუთარ ემოციებს უფრო მეტად გილს უთმობდა, ვიდრე ფაქტებსა და მათ მეცნიერულ-კრიტიკულ კვლევის მეთოდს. კარლაილი გვარწმუნებს, რომ აენაგარდი ქალაქში ბუიეს ბრძანების გარეშე შეჭრილა, რომ ბუიე ცხენის ქენებით შევარდა ქალაქში, რათა ზოცვა-ჟლეტა შეეჩერებინა. მაგრამ თურმე ბრძანებას აღარაღი ასრულებდა.²⁴² — „ეს არის მისი ფანტაზიის ნაყოფი, რაც მას ხშირად ემართებოდაო“ — წერს კუნოვი²⁴³.

ბუიეს აგრესიული და შეურიგებელი განწყობილება ექვს არ უნდა იწვევდეს²⁴⁴. ნანსის „ჯარისკაცთა კომიტეტმა“ ქალაქის დასაცავად ბევრი რამ გააკეთა. მან კავშირი დაამყარა ლოუნგვილის გარნიზონთან, გაამაგრა ნანსის კარიბჭე და იქ ზარბაზნები განალაგა, მობილიზაცია უყო ყველა მოქალაქეს, ვისაც კი იარაღის ტარება შეეძლო, თავის კონტროლს დაუმორჩილა ქალაქის მუნიციპალიტეტის საქმიანობა. მაგრამ, ამავე დროს, ნანსის „ჯარისკაცთა კომიტეტი“ მზად იყო კონფლიქტი მშვიდობიანად მოეგვარებინა. კომიტეტის წევრები თანახმანი იყვნენ გაეთავისუფლებინათ დაპატიმრებული ოფიცრები და ქალაქი უბრძოლველად დაეთმოთ იმ პირობით, რომ არც მათ შეეხებოდნენ. კომიტეტმა გამოყოფა ბუიესთან მოსალაპარაკებლად დელეგაცია, რომელშიც შევიდნენ ქალაქის მუნიციპალური საბჭოს ოთხი წევრი და თორმეტი ჯარისკაცი (ოთხი კაცი თითო რეჟიმანიდან). ჰოკერის ცნობით, ნანსელებმა გენერალთან დელეგაცია სამეგრე წარგზავნეს. ბუიემ დელეგაციას არც კი მოუხმინა. „ხმა ჩაიკმოდეთ, — მიმართა მან მუნიციპალიტეტის ერთ-ერთ წევრს, — თქვენ ყველანი მორალაბით და არამბადებით ხართ“. ხოლო ჯარისკაცთა წარმომადგენლების ნიშნით მისი პასუხი უცვლელი იყო: „თქვენ, მეამბოხე ჯარისკაცებო, არა ხართ ღირსნი ფრანგებად იწოდებოდეთ. ახლავე დაბრუნდით თქვენს რეჟიმანებში და უთხარით იქ, რომ თუ ერთი საათის განმავლობაში გარნიზონი არ გამოვა ქალაქიდან, მათ მიერ დაპატიმრებული ოფიცრებით სათავეში, ჩემი არმია თავს დაესხმის მათ, ხოლო ჩემი არტილერია მათ საბოლოოდ ასწავლის ჭკუას. ყოველი ჯარისკაცი, ვისაც ხელთ იარაღი ექნება, ადგილზევე დაიხვრითება. გარდა ამისა შოვითხოვ, რომ მართლმსაჯულების გამარჯვების მიზნით, გადმომცეთ ყოველი რეჟიმანიდან ოთხი ყველაზე უფრო დამნაშავე ჯარისკაცი“. დაუშვავათ, ბუიეს პასუხის ეს მარადისეული რედაქცია გადაჭარბებული შეიძლება იყოს. ვნახოთ, როგორია შემარჯვენათა ბანაკის წარმომადგენლის ჰოკერისეული ვარიანტი. „ნანსისა და ტულს შორის ბ-ნ ბუიემ აჯანყებულთა სამი დელეგაცია

მიიღო. ყოველი მათგანი გამოცხადდა დეპარტამენტის ან მუნიციპალიტეტის წევრების თანხლებით. პასუხი გენერლისა უცვლელი იყო: „გაათავისუფლეთ დე ნუ, მალსენი და ყველა ოფიცერი, გამოდით ნანსიდან და ქალაქს გარეთ, განსაკუთრებულ ადგილას დაელოდეთ იმ განკარგულებებს, რომელთაც მე თქვენ მოგცემთ ეროვნული კრების დეკრეტის შესაბამისად.“²⁰⁸

წინა წერილში იგი წერს: „წუხელის საღამოს (ე.ი. 1 სექტემბერს, — გ. კ.) ჩამოვიდა ბუიეს კურიერი, მან ჩამოიტანა ამბავი, რომ ბუიე „ქასტელას“ და „ვიეი სიუის“ რეჟიმანების, ნანსისა და ლიუნევილის ეროვნული გვარდიის შენაერთებთან ერთად შევიდა ქ. ნანსიში, რომ მან იერიში მიიტანა აჯანყებულებზე, დააყრევინა იარაღი და გაათავისუფლა დე ნუ, მალსენი და ყველა ოფიცერი. ყველაზე უფრო ღირსი წინააღმდეგობას უწევდა „შატოვიეს“ რეჟიმანი. 350 შევიცარელი დაეცა ბრძოლის ველზე. მერტ დე კანის“ და „სამეფო რეჟიმანი“ კაპიტულაციასზე წავიდა. ბუიეს არაფერი არ დაუბრუნდებოდნენ და არ დაყრიდნენ იარაღს.“²⁰⁹ განიარაღებული მემბოხეები დაუყოვნებლივ გაგზავნეს სხვადასხვა მიმართულებით. ამასთანავე გენერალმა მოიწვია „ქასტელას“ და „ვიეი სიუის“ რეჟიმანების ოფიცერთა საბჭო, რომელსაც „შატოვიეს“ ჯარისკაცთა დამატიმრება დაევალა. სწორედ ამ „სასამართლომ“ გაგზავნა 23 ჯარისკაცი სახრჩობელაზე²¹⁰, ბევრსაც ხანგრძლივი ციხე და კატორღა მიუსაჯეს.

ბუიესთან მოლაპარაკების უშედეგოდ დამთავრების შემდეგაც გარნიზონს კონფლიქტის მშვიდობიანად მოგვარების გადაწყვეტილება არ შეუცვლია. როცა დებუტაციამ მოლაპარაკების ეს სავალალო შედეგი ნანსის ჯარისკაცებს ამცნო, მათ შორის უმრავლესობა მაინც დამორჩილებას მოითხოვდა. სამეფო ქვეითთა რეჟიმანმა დაპატიმრებული ოფიცრები გაათავისუფლა, შემდეგ მთელი შემადგენლობით დაეწყო და, დარწმუნებული იმაში, რომ საფრთხე აღარ ელოდა, დე ბუიეს შემდგომ განკარგულებას უტოლდა.

მაგრამ ბუიე ქალაქში მაინც შეიჭრა და საშინელი ტრაგედია დაატრიალა. ოფიციალური ვერსია ყველაფერში დამნაშავედ თვლიდა ქალაქის კარიბჭესთან დაბანაკებულ მცველ რაზმს, რომელმაც მათკენ მოსალაპარაკებლად წამოსულ ბუიეს ჯარების ავიანგარდის ერთ ჯგუფს სროლა აუტეხა. ეს ვარიანტი თვით ბუიემ გააყრცელა, ხოლო შემდეგ ისტორიკოსები მას ჩვეულებრივ იმეორებდნენ.²¹¹ ჭერ კიდევ საფრანგეთის დემოკრატიულმა პრესამ ბუიეს ეს განცხადება მონაწირად ჩათვალა. მაგალითად, პრიუდომის გაზეთი ირწმუნება, რომ პირველი გასროლა ბუიეს ბანაკიდან იყო²¹². ძნელი დასადგენია, ვინ გაისროლა პირველად, მაგრამ ამას არსებითი მნიშვნელობა არცა აქვს. ქალაქის კარიბჭესთან (ე. წ. ნოტრ-დამ) მომხდარ შეტაკებაში ორივე მხრიდან მცირე ჯგუფი მონაწილეობდა. ეს იყო ადგილობრივი, კერძო ხასიათის ინციდენტი და მისი ლოკალიზაცია თავისუფლად შეიძლებოდა. საქმე ისაა, რომ ბუიე, როგორც ჩანს, საბაბს ეძებდა და პოვა კიდევ. ნოტრ-დამთან გასროლა მან დაუყოვნებლივ ხელზე დაიხვია და ჯარს შეტევაზე გადასვლა უბრძანა. ბუიემ უკვე იცოდა, რომ, მაგალითად, სამეფო რეჟიმანი დაუბრუნდა ყაზარმებს და მზადაა მოლაპარაკებისათვის. მას შეეძლო კარიბჭესთან მომხდარ შეტაკებისათვის ყურადღება არ მიექცია და ტრაგედია თავიდან აცილებული იქნებოდა.

რამდენიმე სიტყვა ნანსის ამბებთან მოსახლეობისა და ეროვნული გვარდიის დამოკიდებულების შესახებ. ნანსის მოსახლეობის დემოკრატიული ნაწილი

ჯარისკაცებს უპერდა მხარს, აჯანყებულებს თანაუგრძნობდა აგრეთვე ნანსისა და მეზობელი ქალაქების ეროვნულ გვარდიელთა ნაწილი. საერთო-სახალხო ძალა. რომელიც აჯანყებულ ჯარისკაცებთან ერთად აქტიურად მოქმედებდა, დაახლოებით ოთხი ათასი კაცითა განსაზღვრებოდა. აქ იყვნენ მოქალაქეები და ეროვნული გვარდიელები, როგორც ნანსიდან, ასევე მეზობელი დასახლებული პუნქტებიდან. ამ ფაქტს ჰოკერიც ადასტურებს. იგი აღნიშნავს, რომ აჯანყებულებს მხარს უპერდა 4.000 მემბოხე, რომელთაც ხელში ჩაიგდეს არსენალი. თოფისწამლის საწყობი და შეიარაღდნენ²¹⁵. ნანსის აჯანყება არმიისა და მოსახლეობის დაბალი ფენების სოლიდარობის ერთ-ერთი კარგი მაგალითი იყო.

მესაკუთრული საფრანგეთი ეროვნულ კრებასა და ბუიეს თანაუგრძნობდა. ამასთან დაკავშირებით. ჰოკერის წერილში ფრიალ საინტერესო ცნობაა დაცული: „ირწმუნებიან, რომ ნანსის ბურჟუეზიამ საკუთარი სახლები ჩაკეტეს. აქ ჩასაფრდნენ და მემბოხეებს ფანჯრებიდან ესროდნენ. ისინი ყოველნაირად ცდილობდნენ დახმარებოდნენ ბ-ნ ბუიეს.“²¹⁴ ბუიესთან ერთად იბრძოდნენ, აგრეთვე, ბურჟუაზიული გვარდიის სხვადასხვა შენაერთები. მასთან იყვნენ თვით ნანსელები, აგრეთვე გვარდიელები მეციდან და, ჰოკერის ცნობით, პონტამუსონის გვარდიელებიც. ჰოკერი სწერს ქ-ნ გოლიცინას: „ირწმუნებიან, რომ ეროვნულ გვარდიელებს სურდათ ავანგარდში ყოფნა და მათ დიდი სიმამაცე გამოიჩინეს“²¹⁵. ჩვენ წინაა კლასობრივი ბრძოლის მეტად საინტერესო სურათი. ერთმანეთს უპირისპირდება ორი მოწინააღმდეგე ბანაკი: ერთი მხრივ, მესაკუთრული საფრანგეთი, ბურჟუაზიული გვარდია, კონსერვატორული ეროვნული კრება. ამკერად მათი მოკავშირეა მეფე, ძველი სამყაროს წარმომადგენელი გენერალი და ოფიცრობა; მეორე მხრივ, ჯარისკაცობა და დემოკრატიული საფრანგეთის წარმომადგენლები. ზემოთ მოვითხანთ საბუთი, რომელიც ნანსის ამბების დროს დაჭრილ და დახოცილ გვარდიელების ვინაობას წარმოადგენდა. როგორც ვნახეთ, მათ შორის აბსოლუტური უმრავლესობა მესაკუთრე საფრანგეთის წარმომადგენლები იყვნენ.²¹⁶

„მეგრის არქივში“ დაცული ერთი საბუთი გვაფიქრებინებს, რომ ნანსელთა წინააღმდეგ მოქმედ შენაერთებში პარიზის ეროვნული გვარდიის წარმომადგენლებიც ყოფილან. ეს ვარაუდი დასაშვებია, რადგანაც მათი შეფის ლაფაიეტის პროვოკაციული როლი ნანსის ამბებთან დაკავშირებით ეპეს არ იწვევს. აღნიშნული საბუთია მეცის მუნიციპალიტეტისა და ეროვნული გვარდიის წერილი პარიზის ეროვნული გვარდიის სახელზე, 1790 წლის 30 სექტემბრის თარიღით. როგორც აღნიშნული იყო, მეცის გვარდია ნანსის აჯანყების ჩახშობაში მონაწილეობდა. მეცელები პარიზელ გვარდიელებს, „იარაღის ყოჩად და ერთგულ ძმებს“ მიესალმებიან და აღნიშნავენ, რომ დიდება, რომელიც მათ მოიპოვეს დესპოტიზმის დამარცხებით, განამტკიცეს „ეროვნული კრების ავტორიტეტის“ დაცვით. ამ საქმეში მათ გამოიჩინეს მელგარი მოქმედება და შეუდრეკელი მხნეობა. ამ საპატიო ამოცანის შესრულებაში ჩვენც ვმონაწილეობდით, — აღნიშნავენ მეცელები. აქვე მიუთითებენ, რომ მათ რაზმებში იბრძოდნენ მოხალისეები სხვა დეპარტამენტებიდანაც (საინტერესო დეტალია, მესაკუთრულ საფრანგეთს ნანსის „დამშვიდება“ საერთო მიზნად დაუ-სახავს). ამავე დოკუმენტში ნათქვამია, რომ ეროვნული კრების ავტორიტეტის

შინაგანი მტრებისაგან დაცვის შემდეგ გვარდიელები მზად არიან საერთო საქმე ახლა გარეშე მტრებისაგანაც დაიცვან.²¹⁷

ამავე საბუთს თან ახლავს ვ ი ჟ ი ს ი ს რეჟიმანოს ოფიცერთა მოხსენებითი ბარათი, რომელიც ერთხელ კიდევ ადასტურებს იმას, რომ კონსერვატორულ ბურჟუაზიას ნანსის ტრაგედიის დროს გვერდში ედგა „ძველი რეჟიმის“ ბევრი მესვეურე. ოფიცერები აღნიშნავენ, რომ მათ შემოუერთდა მრავალი მოხალისე ტულიდან. მათ შორის დასახელებულნი არიან აზნაური პუარო, მისი ვაჟი და ორი ძმისწული. პუაროების ეს პატარა რაზმი რეჟიმანოს უფროსის ნებართვით მონაწილეობდა ბრძოლებში და მათ რეჟიმანთან ერთად გაუნაწილებიათ ექსპედიციის ყველა სიქნელე.²¹⁸ ბუიე აღტაცებული იყო პუაროს „პატრიოტიზმით“ და ერთგული ქვეშევრდომული მოქმედებით. 9 სექტემბრის წერილში იგი პუარო უფროსს (როგორც ირკვევა პუარო ოფიცერი ყოფილა) ქებით იხსენიებს. იგი მიუთითებს, რომ მისმა შვილებმა ნანსის დღეებში დაადასტურეს მეფისადმი ერთგულება. ბუიე წინადადებას აძლევს პუაროს კვლავ წარუდგინოს მინისტრს მოხსენებითი ბარათი მამაცი ახალგაზრდების დასაწინაურებლად. ბუიე ჰპირდება მას, რომ ამ განცხადებას მინისტრს თვითონვე წარუდგენს, პუაროების მოქმედებით აღტაცებას გამოთქვამს, ფ რ ი მ უ — მარეშალ დე კანი, რომელიც აღნიშნავს, რომ მათმა სიმამაცემ საერთო აღტაცება გამოიწვია.²¹⁹ მაგრამ ამ „პატრიოტიზმს“ და „ერთგულებას“, პირველ ყოვლისა, პირადი ინტერესები ედო საფუძვლად. ეს ის პუაროა — სამხედრო კომისარი ტიონეალიდან, რომელიც, როგორც ზემოთ ვიუწყებოდით, დიდი ხანია უკვე, რაც შეილებისათვის „თბილი“ ადგილის ძიებაში იყო, არზას წერდა, თავის დამსახურებათა შესახებ გაიძახოდა, პროტექციას ექმნდა და სხვა.²²⁰ ახლა, როგორც ჩანს, მან შესაფერისი მომენტით ისარგებლა, ახალგაზრდა პუაროები ნანსიში ჩამოიყვანა, მეფის ერთგულება დაადასტურა და, საფიქრებელია, შესაფერისი ჭილდოც მოიპოვა. მისი შანსები გაიზარდა. ამჟამად თვით ბუიე აღმოუჩნდა მფარველად. არ ვიცით რა ბედი ეწია პუაროების ოჯახს, მაგრამ უნდა ვიფიქროთ, რომ მისმა შვილებმა (უფრო ზუსტად შვილმა და ძმისშვილებმა) ძიებული მიიღეს.

მესაყუთრე საფრანგეთი და მისი ორგანო, დამფუძნებელი კრება მიესალმა დე ბუიეს „საგმირო საქმეს“ და შემდეგი გადაწყვეტილება მიიღო: „ეროვნული კრება, რომელმაც მოისმინა გენერალ დე ბუიეს წერილი და სამხედრო კომიტეტის მოხსენება, აღნიშნავს, რომ იგი საკლებით მზარს უკერს გონივრულ გადაწყვეტილებას, რომელიც მეფემ ნანსის გარნიზონის დასამშვიდებლად მიიღო; რომ იგი მზარს უკერს დე ბუიეს ყველა ღონისძიებას, რომელსაც იგი 6 და 16 აგვისტოს დეკრეტების შესაბამისად განახორციელებს, რომ ყველას, ვინც კი მეამბოხეებს მიემხრობა, იუსტიციის მინისტრი და ჯარები ისევე დასჯიან, როგორც ყველა მეამბოხეს; რომ უნდა ეთხოვოს მეფეს, გასცეს განკარგულება აღმინისტრაციული ორგანოების მიმართ, რათა მათ საზოგადოებრივი წესრიგის აღსადგენად ბ-ნ ბუიესთან შეთანხმებით იმოქმედონ.“²²¹ კონსერვატორული საფრანგეთის ანტიხალხურ კავშირს მიესალმება ნანსის ტრაგედიის დღეებში გამოსული ბროშურა: „პ ა რ ი ზ ი ს ე რ ო ვ ნ უ ლ ი გ ვ ა რ დ ი ი ს ე რ თ ი ა რ ი ს ტ ო კ რ ა ტ ი ს წ ე რ ი ლ ი“. ფრანგი არისტოკრატი არწმუნებს გვარდიელებს, რომ მათი (არისტოკრატების და გვარდიელების — გ. კ.) ინტერესები დაპირისპირებული არასოდეს ყოფილა. ხალხი მოიწამლა „მინის-

ტრებისაგან გადმონთხეული შხამით“, ჩვენი საერთო მიზანია მოწამლული ხალხის ერთიანი ძალით განკურნება და სხვ.²²¹

დამფუძნებელმა კრებამ 3 სექტემბერს, ნანსელი დეპუტატის პრიუნიონის წინადადებით, ერთსულოვნად მიიღო რეზოლუცია, რომელშიც დე ბუიეს მადლობას უცხადებდნენ იმის გამო, რომ მან თავისი მოვალეობა შეასრულა. მაქსიმილიან რობესპიერი აღმოფთვებული იყო ამ გადაწყვეტილებით, მაგრამ დეპუტატთა უმრავლესობამ მას აზრის გამოთქმის საშუალება არ მისცა. 4 სექტემბერს ლუი XVI-ემ დე ბუიეს შემდეგი შენააზრის წერილი გაუგზავნა: „გაუფრთხილდით თქვენს პოპულარობას, იგი ჩემთვის და სამეფოსათვის უთუოდ დიდად საკირო იქნება. მე მას განვიხილავ როგორც მამველ ლუზას, და ვფიქრობ, რომ როდესმე იგი სამეფოში წესრიგის აღდგენას გაუწევს სამსახურს“²²².

ნანსის ამბოხებისადმი ეროვნული კრების უმრავლესობის აზრი კარგადაა გამოხატული ოფიციალურ მოხსენებით ბარათში, რომელიც „ემერის არქივშია“ დაცული. ეს საბუთი საინტერესოა იმიტომაც, რომ ნანსის მაგალითზე წარმოჩენილია კრების აზრი საერთოდ არმიის „დაუმორჩილებლობის“ შესახებ. მოხსენებითი ბარათი, სამწუხაროდ, ხელმოწერილი არაა და დაუმთავრებელია. საფიქრებელია, იგი სამხედრო კომიტეტმა მოამზადა და, შესაძლოა, თვით ემერის მიერაა შედგენილი, რადგანაც ტექსტში იგრძნობა, რომ ავტორი იურისპრუდენტისათან ახლოს დგას, გააზრებული აქვს სახელმწიფოს საფუძვლები, კონსტიტუციისა და საკუთრების რაობა და სხვ. სამხედრო კომიტეტის წევრთაგან ასეთი შესაძლებლობანი მხოლოდ ემერის ჰქონდა.²²³

მოხსენებით ბარათში აღნიშნულია, რომ კონსტიტუციის უზრუნველსაყოფად აუცილებელია საზოგადოებრივი წესრიგის განმტკიცება. ბარათში ხაზგასმულია, რომ საშუალოდ ყოველი კუთხიდან კრების მიმართ გაისმის მოწოდება: ყველა საშუალება იქნეს გამოყენებული კონსტიტუციის დასაცავად: აქედან გამომდინარე, კრება ვალდებულია უზრუნველყოს წესრიგი, მშვიდობა, მოსპოს ანარქია და, ამით, თავისუფლებას აშოროს საფრთხე და მისცეს მოქალაქეებსა და ოჯახებს მყუდრო, უშიშარი ცხოვრების საშუალება. აქვე ხაზგასმულია ის, რომ ანარქიის მხრივ, ყველაზე უფრო საშიშია არმიის უდისციპლინობა და მისი მღელვარება. „თავისუფლება ვისაც უყვარს, მას წესრიგიც უნდა უყვარდეს. ვინც წესრიგს ემორჩილება, იგი კონსტიტუციის ჰემმარითი მსახურია, ვინც კონსტიტუციის ერთგულია, იგი ბოროტებას ებრძვის, აჩერებს პა და წინასწარ გზას უღობავს“ (გასაგებია, ვინ უნდა ვიგულისხმოდ „წესიერთა ბანაკში?“ ის, ვინც ამ კონსტიტუციით კმაყოფილია, ესაა მესაკუთრე, „ცენზიანი“ ანუ „აქტიური“ საფრანგეთი. ანარქიის ბანაკს ქმნის ის, ვინც ამ კონსტიტუციას არ ცნობს, ანუ უქონელი, „პასიური“ საფრანგეთი). მოხსენებითი ბარათი ქება-დიდებათ იხსენიებს იმ ნაწილებს, რომელთაც ეროვნულ გვარდიელებთან მჭიდრო კავშირი დაამყარეს, მათთან ერთად იგრძნეს წესრიგის დაცვის აუცილებლობა და დაუპირისპირდნენ იმ რეჟიმანებს, რომელთა მოქმედება გასაკიცხია. უკანასკნელთა წინააღმდეგ კრებამ გადამჭერი ზომები უნდა მიიღოს. „მჭიმე მოვალეობა ეკისრება კრებას, იგი მკაცრი უნდა იყოს. მაგრამ რას იზავ. თავისუფლების, კონსტიტუციისა და საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვა ამას პოთხოვს; თუ სიმტკიცე არ გამოვიჩინეთ, წესრიგის მოყვარული რეჟიმანებიც დაგვემდურებიან, სრულიად სამართლიანად გვისაყვედურებენ, რომ სისუსტეს ვიჩენთ და უწესრიგობას არ ვებრძვიტ“. ამრიგად, კრება მოვალეა მოითხოვოს მეფისაგან უმკაცრესი ზომები უდისციპლინო შენაერთების მიმართ. მოხსენე-

ბით ბარათში პირველადაა წამოყენებული წინადადება, რომლის მიხედვით-ც „უღისციპლინო“ სამხედრო შენაერთების წინააღმდეგ ამიერიდან გამოყენებულ უნდა იქნეს „წესრიგის მოყვარული“ სამხედრო ძალები. როგორც ჩანს, ამის იმედი ამ წინადადების ავტორს ნანსის მ-გალითმა მისცა. დარწმუნებულნი არიან, რომ სამეფოში კვლავ არსებობენ ერთგული სამხედრო ნაწილები. აქვე წამოყენებულია წინადადება — წესრიგის აღდგენის მიზნით ჯერ გაძლიერდეს არსებული სისხლის სამართლის იურიდიული ორგანოები და შემდეგ კი, რაც შეიძლება მოკლე ხანში, შეიქმმას სპეციალური სამხედრო ტრიბუნალები. „ის, ვინც ს ა კ უ თ რ ე ბ ა ს ა რ ი ც ა ვ ს და პ ა ტ ი ვ ს ა რ ს ც ე მ ს მოქალაქის თავისუფლებას, კანონიერ ხელისუფლებას, ღალატობს ღირსების საქმეს, ვისაც ავიწყდება სამშობლოსადმი მოვალეობა, დიდ დანაშაულს სჩადის — სამშობლომ მათი სახით უნდა დაინახოს მხოლოდ მტერი, განსაკუთრებით კი იმათ შორის, ვისაც მან უდიდესი პატივი დასდო და თავისი უშემოწინებელი მიახლოა“. მოხსენებითი ბარათის მიხედვით ამ დამნაშავეთა შორის „უველაზე უფრო დიდი დამნაშავე ქარისკაცია“. აშკარაა, რომ ამ სიტყვებით მესაკუთრული საფრანგეთი ლაპარაკობს. ამას გარდა, აქ ხაზგასმით ჩანს ბურჟუაზიის სურვილი — არმია პოლიტიკის ბრმა იარაღად აქციოს. ყოველივე ზემოთქმული ასე უნდა გავიგოთ: არმიათ თუ რაიმე დამოუკიდებელი მოთხოვნები წამოაყენა, ეს უკვე ნიშნავს იმას, რომ იგი ღალატობს ერსა და მოვალეობას. მას მხოლოდ წესრიგის დაცვა ევალება და მისი მოქალაქეობრივი პრეტენზიები უწესრიგობის, ანუ ღალატის მომასწავებელია. მოხსენებით ბარათში აღნიშნულია, რომ პატივებისა და მოფერების პოლიტიკა კრებამ უნდა უკუაგდოს. „შემწყნარებლობა და ჭეშმარიტად უნდა უკუაგდოთ, რეჟიმანები, რომლებმაც არ დააფასეს მ ა მ ო ბ რ ი ე ი ზ რ უ ნ ვ ა და არ შეიგნეს მოვალეობის გრძნობა, ადასტურებენ იმას, რომ ისინი ამის ღირსნი არ არიან...“

ნანსის აჯანყების წარმატებით ჩაქრობის შემდეგ, როგორც ვხედავთ, კრება წელში გაიმართა, გამხსნედა და უფრო მკაცრი გახდა.

ნანსის „გმირობის“ მონაწილენი კრებამ განსაკუთრებული მზრუნველობით „შემოსა. ნანსის ხოცვა-ჟლეტის ყოველ მონაწილეს კრებამ სპეციალური შექების სიგელები დაურიგა.“²⁵

ნანსის ბრძოლების დროს დაჭრილ და დაღუპულ ერთგულ სამხედრო მოსამსახურეთა ოჯახებს პენსიები დაენიშნათ. საინტერესოა აღინიშნოს, რომ ნანსის ბევრი „გმირის“ ოჯახი ამ პენსიით კმაყოფილი არაა და მის მომატებას თხოულობს. ასე მაგალითად, ნანსის ბრძოლებში დაღუპული მ ა რ შ ა ნ ი ს ქვრივი, კრებას 1791 წლის 11 ივნისს უგზავნის განცხადებას, სადაც შეილთან ერთად კრების მიერ დანიშნული პენსიით (400 ლივრი) კმაყოფილი არაა და იმედს გამოთქვამს, რომ „პატივცემული კანონმდებელი“ მას და მის შვილს პენსიას მოუმატებენ.²⁶ პენსია დაენიშნათ, აგრეთვე, ეროვნული გვარდიელების ოჯახებს. ზოგიერთი მათგანი, როგორც ჩანს, გამორჩათ, ამასთანავე არც ისაა გამორიცხული, რომ პენსიების დანიშვნის დროს კრება გარკვეულ თავდაპირვალ ინტენსივობაზე მოწოდებს მეცის ეროვნული გვარდიის ოფიცერთა კოლექტიური წერილი კრების სახელზე. აქ მოთხოვნილია გვარდიელის, ვინმე ანრი ვისემბურგის შესახებ, რომელიც პენსიას ითხოვს. იგი ნანსის დღეებში მხარში დაჭრილია. სამი თვის შემდეგ ტყვია დასტაქარს, მაიორ დე ვოლტს ამოუღია, ვისემბურგის დედისა და შვილის თანდასწრებით. ოპერაციის შემდეგ ხელისა და მხრის მოძრაობა საგრძნობლად შეფერხებულია.²⁷ ნანსის ეროვნული გვარდიის ოფიცერი მანიუელ ჰონსანი პენსიის რეზიუმეს 1791 წელსაც განაგრძობს.²⁸

ჩვენთვის ცნობილი პუარო თავის შვილის და ძმისშვილებისათვის ოფიცირის თანამდებობას ითხოვს — „ისინი გმირულად იბრძოდნენ ნანსის აჯანყებულთა წინააღმდეგ და ამით თავიანთი „ცივიზმი“ და „პატრიოტიზმი“ დაადასტურეს“, — აღნიშნავს პუარო.²⁹

კონსერვატორული ბანაკისა და ეროვნული კრების სიხარული ნაადრევი იყო. ნანსის სისხლის ღვრა საბოლოო გამარჯვებას ოდნავადაც არ მოასწავებდა. დემოკრატიულმა საფრანგეთმა ფარ-ხმალი როდი დაყარა, იგი ნანსის ტრაგედიის შესვეურთა წინააღმდეგ მკაცრი პროტესტით გამოვიდა. უკვე 1 სექტემბერს ტიუილის მოედანზე 25 ათასამდე პარიზელმა მოიყარა თავი. ხალხი მოითხოვდა ნანსის ჯალათის დე ბუიეს დასჯას და სისხლის ღვრაში დამნაშავე მინისტრთა დაპატიმრებას („კეთილი შეფე“ მათ თვალში ჭერ კიდევ „უტოდველია“). სამხედრო მინისტრის ლატურ დიუ პენის რეზიდენციას სპეციალური რაზმები იცავდნენ, რომელთა განკარგულებაში არტილერიაც კი გამოყვეს. პარიზის გარნიზონის რამდენიმე ბატალიონმა ნანსელებს თანაგრძნობა გამოუცხადა. მათ. საქმის გამოჩენის მიზნით, სპეციალური კომისიის გამოყოფა და დამნაშავეთა, პირველ რიგში კი დე ბუიეს დასჯა მოითხოვეს.

საყოველთაო-სახალხო უმეაყოფილებამ ნაყოფი გამოიღო. დაპატიმრებული ნანსელი ჯარისკაცების გასამართლება ველარ გახედეს. სამხედრო სამინისტროს საექვო მოქმედება იმდენად ცხადი გახდა, რომ 1790 წლის 16 ნოემბერს ლატურ დიუ პენი გადაყენებულ იქნა. მიუხედავად ამისა, რევოლუციური ელემენტების წინააღმდეგ რეპრესიული ზომები მაინც გრძელდება. 1791 წლის დასაწყისში ქ. დუეში დამშეულთა ჯგუფმა დაარბია ხორბლით დატვირთული ხომალდი. ადგილობრივმა გარნიზონმა ხალხის წინააღმდეგ იარაღი არ იხმარა. „არასოდეს, არც ერთ შემთხვევაში ჩვენ ხალხს არ ვესვრით“, — აცხადებდნენ ისინი. ჯარისკაცებთან ერთად ეროვნული გვარდიელებიც ხალხის მხარეზე აღმოჩნდნენ. 1791 წლის 19 მარტის სხდომაზე დამფუძნებელმა კრებამ განიხილა დუეს ამბავი. კრებამ ქალაქის მერისა და რამდენიმე მუნიციპალური მოხელის დაპატიმრება დაადგინა. მათ ბრალი დასდეს იმაში, რომ არ მიიღეს გადაშქრელი ზომები, დაუშვეს ხალხისა და არმიის დაძმობილება. 1791 წელს, როგორც უკვე აღნიშნული იყო, ჯარისკაცთა მღელვარებები კვლავ გრძელდებოდა. კრება კვლავ „მათრახის“ პოლიტიკას განაგრძობს, მაგრამ არც „ტყბილ კერს“ ივიწყებს. ჯარისკაცთა დამშვიდების მიზნით მან „სამხედრო დისციპლინის დამრღვევთა მიმართ“ 1791 წლის 25 ივნისს ამნისტია გამოაცხადა. საქმე ისაა, რომ „დამნაშავეთა“ რაოდენობა დიდი იყო. როგორც ჩანს, კრება ამ შემთხვევაში უმეაყოფილო ჯარისკაცთა მასების მიმართ „გულის მოგების“ პოლიტიკას ახორციელებდა.

ნანსის ტრაგედიის მსხვერპლთა მოსაგონრად ფრანგი ხალხი სისტემატურად მართავდა მათი ხსოვნის აღსანიშნავ დღეებს („შატოვიეს“ ზეიმი), რომლებიც არმიისა და ხალხის ერთიანობის მანიფესტაციის ხასიათს ატარებდნენ. აღნიშნულ დღესასწაულებთან დაკავშირებით კონსერვატორულ და დემოკრატიულ საფრანგეთს შორის მწვავე პოლიტიკურ დაპირისპირებას ჰქონდა ადგილი. ეროვნულ კრებას, მიუხედავად თავისი სურვილისა, ამ მანიფესტაციების შეჩერება არ შეეძლო. „შატოვიეს“ მოსაგონარ დღეებში ორივე ბანაკის მხრიდან უამრავი პოლიტიკური პამფლეტები იბეჭდებოდა³⁰. „შატოვიეს“ რეჟიმანის ჯარისკაცთა პატივსაცემად პირველი მანიფესტაცია უკვე 1790 წლის 20 სექტემბერს მოეწყო. განსაკუთრებით გრანდიოზული იყო ნანსელთა ხსოვნის დღე, რომელიც 1792 წლის 15 აპრილს გაიმართა. აი როგორ აგვიწერს ამ დღეს

მადამ ეიულიენი, რომელიც დღესასწაულს უშუალოდ დაესწრო. სახალხო მანიფესტაციაში მონაწილეობდნენ კატორილიდან და საპყრობილეებიდან განთავისუფლებული ჯარისკაცები. მანიფესტაციას წინ მიუძღოდა ტრიუმფალური ეტლი. აქ ისხდნენ ჯარისკაცები, ქალები და ბავშვები. ხალხს მოჰქონდა: დროშები, დიდი ადამიანების პორტრეტები, სამფეროვანი დროშებით გაკემოცული ბასტილიის ქეები, რომლებზედაც ამოკვეთილი იყო სიტყვები: „თავისუფლება“ და „თანასწორობა“, კონსტიტუციის მაკეტი; მოჰქონდათ, აგრეთვე, სამგლოვიარო ურნა წარწერით: „ბუიეს მსხვერპლნი“. მანიფესტაციაში მონაწილეთა შორის იყვნენ დანტონი, სანტერი, მანიუელი და სხვ. მანიფესტაციაში მონაწილე „შატოვიეს“ რეჟიმანი ჯარისკაცებს მოსახლეობა ხედებოდა აღფრთოვანებული შეძახილებით: „გაუმარჯოს შატოვიეს“, „გაუმარჯოს ერს“, „გაუმარჯოს თავისუფლებას“. დემონსტრანტთა ერთ ჯგუფს მოჰქონდა გემის (გალერას) მაკეტი, წარწერით „ბოროტმოქმედებაა სამარცხენო და არა ეშფოტი“, ასამდე ნიშნებად ჩაცმულ ქალიშვილს მოჰქონდა დასჯილი ჯარისკაცების ბორკილები. შემდეგ სამგლოვიარო საჩუქრავი, რომელზეც ამოკვეთილი იყო სამხედრო სასამართლოს მიერ ესოდენ შეუბრალებლად სიკვდილმისჯილი ჯარისკაცთა გვარები. ორმოცამდე ახალგაზრდა გოგონას მოჰქონდა პატარა დროშები, რომელზეც აღბეჭდილი იყო იმ ჯარისკაცთა გვარები, რომლებიც „მართლმსაჯულებას“ გადაურჩნენ²¹¹.

ეს იყო ფრანგი ხალხისა და არმიის ერთიანობის დემონსტრაცია, ეს იყო კონსერვატორული საფრანგეთის მნიშვნელოვანი მარცხი. ეს წარმატება ნაყოფი იყო იმ მწევე და ხანგრძლივი ბრძოლისა, რომელიც კონსერვატორულ და დემოკრატიულ ბანაკთა შორის მიმდინარეობდა. ეს ბრძოლა უმთავრესად კლუბებისა და პრესის მეშვეობით ხორციელდებოდა.²¹² ამასთანავე დემოკრატიულ საფრანგეთთან ერთად იყო საფრანგეთის არმია, რომელიც კვლავ „დაუმორჩილებლობას“ ავლენდა და კვლავ ერეკებოდა თავისი რიგებიდან მოწინააღმდეგე ბანაკის წარმომადგენლებს — ოფიცრებს.

4. დამფუძნებელი კრების ახალი სამხედრო კოდექსები

კრება „ტკბილ კვერთან“ ერთად არ იფიწყებს „მართაბს“ და, არმიის მღელვარების დოკუმენტის მიზნით, ახალ-ახალი რეპრესიული ხასიათის კანონებს აქვეყნებს. ამ დეკრეტებთან და ზოგადი ხასიათის კანონებთან ერთად კრება შეუდგა სისხლის სამართლის სამხედრო კოდექსის შემუშავებას. ახალ ბურჟუაზიულ კახიხმდებლობას საფუძველი არსებითად რევოლუციის პირველ პერიოდში ეყრება. დამფუძნებელმა კრებამ დაახლოებით 4000-მდე დეკრეტი გამოსცა, რომლებიც შემდეგ საფუძველად დაედო ცნობილ „ნაპოლეონის კოდექსებს“, რომელთაც „ეეროა უფრო მყარად დაიპყრეს, ვიდრე მისმა ომებმა“²¹³. მას თვით ნაპოლეონი, როგორც ცნობილია, თავისი მოღვაწეობის ყველაზე უფრო მნიშვნელოვან შედეგად თვლიდა. საფრანგეთის რევოლუციის მიერ შემუშავებული კოდექსი არმიას მნიშვნელოვანი ადგილი უქირავს.²¹⁴

დამფუძნებელი კრების ამ კანონების საფუძველზე ჯარისკაცთა იურიდიულ-უფლებრივი მდგომარეობა არსებითად არ შეცვლილა. ოფიცერი ამ თვალსაზრისით კვლავ პრივილეგიურ მდგომარეობაში დარჩა, ისევე, როგორც ეს „ქველი რეჟიმის“ დროს იყო. რასაკვირველია. ის საშინელი მეთოდები, რომელთაც, ძველ არმიაში ჯარისკაცთა დასასჯელად იყენებდნენ, ახლა ვეღარ განმეორდებოდა. მხედველობაში გვაქვს აბსოლუტისტური საფრანგეთის ჯრმი-

ის სამხედრო სასამართლოსა (Conseil de guerre) და მისი სასტიკი სადამსჯელო აპარატის (ე. წ. prévôt-ს) საქმიანობა. ეს სისტემა, ე. ი. „პრევეტალური სასამართლოები“ 1534 წლის ორდინანსის ძალით შეიქმნა. „პრევეტ“, ანუ სამხედრო პოლიციის უფროსი, საქმეებს წყვეტდა პირადად ან ოფიცერთა თანდასწრებით. „ძველი რევიოსი“ ეამს სასამართლო უფლებებით აღკვეთილი იყვნენ აგრეთვე ოფიცრები (კოლონელები და კაპიტნები). უმაღლეს სამხედრო სასამართლოს ფუნქციას დიდი სენეშალი და კონეტაბლი ასრულებდნენ. 1564—1566 წლებში კი უკვე შექმნილია „მარშალთა სასამართლო“. ომის პერიოდში მოქმედებდნენ ე. წ. „სამხედრო საბჭოები“, რომლებიც სასამართლოს ფუნქციებს ასრულებდნენ (ეს ინსტიტუტი ლუი XIV-ის 1665 წლის 25 ივნისის ორდონანსით შეიქმნა). სამხედრო სასამართლოები საშინელი სიმკაცრით გამოირჩეოდნენ. იქ ღანერგილი იყო დაკითხვის შემთხვევაში წამების ინკვიზიტორული მეთოდები (ენის დაწვა-დამანთვა, დადაღვა და სხვ.). ჭარისკაცისათვის განკუთვნილი იყო სასჯელის უმკაცრესი ზომები: ფიზიკური დასჯა, გაღერაზე გაგზავნა, სიკვდილით დასჯა და სხვ. ერთდღერთი ახალი „შელავათი“ ის იყო, რომ ცნობილი პრუსიელი „შპიცრუტენი“, რომელმაც, როგორც აღნიშნული იყო, საფრანგეთში დიდი წინააღმდეგობა გამოიწვია, „ფრანგული სულისათვის“ უფრო „შესაფერი-სი“ სასჯელის ფორმით — დახვრეტით შეცვალეს. ასეთი მკაცრი მეთოდებით ცდილობდნენ ჭარისკაცთა შორის დისციპლინის განმტკიცებას. ეს მეთოდი ისტორიისათვის ახალი არ ყოფილა. ჯერ კიდევ ძველ რომში ჭარისკაცთა შორის დისციპლინის დასამყარებლად სარდლები ხშირად იყენებდნენ მათზე უშუალოდ დაქვემდებარებულ, თანამედროვე ენით რომ ვთქვათ, საველე პოლიციას. ამ მიზნით ისინი სპეციალურად ჭირაობდნენ აილტური აღნაგობის გლადიატორებს. გუ ს ტ ა ვ ა დ ო ლ ფ ის არმიაში, რომელიც XVII საუკუნისათვის სანიშუმოდ ითვლებოდა, ყოველი პოლკის შტაბის ოფიცერთა შემადგენლობის (უმეტესად 13-15 ოფიცერი) თითქმის ნახევარი სადამსჯელო სამსახურს ასრულებდა. ამ საქმეს ახორციელებდნენ სამხედრო პოლიციის 4 ოფიცერი, 2 სამხედრო გამოძიებელი, 2 მღვდელი — კაპელანი და ერთი ქალათი (ქალათი რამდენიმე პოლკს ემსახურებოდა). XVIII საუკუნის პრუსიის არმიის შტაბში იმყოფებოდნენ გენერალ-აუდიტორი, სამხედრო პოლიციის უფროსი და ორი ეგზეკუტორი. პიტლერის არმიაში სამხედრო-პოლიციურ სადამსჯელო სამსახურს თავისი არაადამიანური სისასტიკით ცნობილ „Waffen SS“ დივიზიები ასრულებდნენ.²³

დამფუძნებელი კრების დებუტატებმა, რომლებმაც პიროვნების თავისუფლებისა და კანონის წინაშე ყველას თანასწორობის პრინციპები აღიარეს, ფრანგი ჭარისკაცი სრულყოფილ პიროვნებად არ ჩათვალეს და არც მისი უფლებრივი მდგომარეობის განმტკიცებისათვის შეიწუხეს თავი. ჩვენ უკვე შევეხეთ რამდენიმე დეკრეტს, რომელთაც ჭარისკაცთა და ოფიცერთა შორის დიდი უფლებრივი ზღვარი აღმართეს. ეს უკანასკნელი სამხედრო სასამართლოების სტატუტში კიდევ უფრო შესამჩნევი გახდა. ისევე როგორც ძველად, ახლაც სასამართლო უფლებები კვლავ ოფიცრებს დაუტოვეს. ცნობილია, რომ რევოლუციის პირველ ეტაპზე არის ცდა—შეინარჩუნონ ძველი სასამართლო აპარატი და მისი კადრები. გამარჯვებულ ზურკუუზის ამ სასამართლოს სოციალური შემადგენლობა აკმაყოფილებს კიდევ, რადგანაც, როგორც ვიცით, აქაური კადრები „მანტრის აზნაურობის“ სახით ბურჟუაზიის წრიდან იყვნენ გამო-სულნი, ეს თანამდებობები მათ ნაყიდი ჰქონდათ. ამიტომ დამფუძნებელი კრება აკმაყოფილებდა ამ აპარატის მხოლოდ რეფორმით. 1790 წლის 16 აგვისტოს

კრებამ მიიღო დეკრეტი, რომლის ძალით, სასამართლო სისტემაში არჩევის უფლება მხოლოდ „აქტიურებმა“ მიიღეს. სამხედრო სასამართლოები კი კვლავ ოფიცერთა ხელშია, ანუ აქ კვლავ მოქმედებენ ძველი ფეოდალური კლასის წარმომადგენლები. სამხედრო დისციპლინის დარღვევის ფაქტებს სამხედრო სასამართლოები განიხილავდნენ. გამოდიოდა, რომ კონტრრევოლუციურად განწყობილ ოფიცერს უფლება ჰქონდა „პატრიოტი“ ჯარისკაცის რევოლუციური განწყობილება დისციპლინის დარღვევად ჩაეთვალა და იგი სამართალში მიეცა. ცხადია, ოფიცრები ამ უფლებას რევოლუციურად განწყობილ ჯარისკაცთა წინააღმდეგ სისტემატურად იყენებდნენ.

სამოქალაქო ხასიათის დანაშაულის შემთხვევაში მშვიდობიანობის დროს ჯარისკაცის საქმეს სამოქალაქო სასამართლო განიხილავდა, ომიანობის დროს კი—სამხედრო სასამართლო, მხოლოდ იმ პირობით, რომ მას საქმის წარმოებისას სასჯელთა სამოქალაქო დებულებით უნდა ეხელმძღვანელა. დანაშაულის მხრივ ოფიცერი და ჯარისკაცი გათანაბრებული არ იყო. ჯარისკაცთა მიმართ სასჯელის უსასტიკესი ზომები დააწესეს: გაწეპლა, ციხე, გალერა, სიკედილით დასჯა. რაც შეეხება ოფიცრებს, მათ დასჯის უმაღლეს ზომად სამხედრო წოდების ჩამორთმევა განუწესეს. საქმის ასეთმა ვითარებამ დამფუძნებელი კრების მემარცხენე დეპუტატების დიდი გულისწყრომა გამოიწვია. „თუ ეს პრინციპები... სამართლიანობისა და თავისუფლების პრინციპებს წარმოადგენენ, მაშინ მოვითხოვ, რომ ერთნაირი დანაშაული ერთნაირად ისჯებოდეს. თუ ისინი ოფიცერთათვის ზედმეტად მკაცრად მიჩნეული, მაშინ ჯარისკაცთა მიმართაც უნდა გაუქმდნენ“; — ამბობდა მაქსიმილიან რობესპიერი დამფუძნებელი კრების 1790 წლის 19 აგვისტოს სხდომაზე.³⁰

ის ფართო ხმაური, რომელიც ბურჟუაზიულმა რევოლუციონერებმა ჯარისკაცთა უფლებრივი მდგომარეობის განმტკიცების ირგვლივ ატეხეს, ფაქტურად ფუჭი აღმოჩნდა. როგორც აღნიშნული იყო, ჯერ კიდევ რევოლუციამდე დაისვა საკითხი არმიის „ბრმა მორჩილების“ ნაცვლად „შეგნებული მორჩილების“, ანუ შეგნებული დისციპლინის დამკვიდრების შესახებ. წამოყენებული იყო პრინციპი, რომ ჯარისკაცი მოქალაქეა, აქედან გამომდინარე, — იგი შეგნებულ დისციპლინას უნდა ემორჩილებოდეს და სხვ. მაგრამ კონსერვატორულმა ბურჟუაზიამ მისი მოღვაწეობის კლასობრივი შეზღუდული ხასიათის გამო ამ პრობლემის სათანადოდ გადაჭრა ვერ შეძლო. „ბრმა მორჩილების“ ძველი წესი ოდნავ შეცვლილ და შერბილებული ფორმით კვლავ დარჩა. რადგანაც შეგნებული დისციპლინის დამკვიდრებისათვის საჭირო სოციალურ-პოლიტიკური და ეკონომიური პირობები მათ ვერ შექმნეს.

„ძველი რეჟიმის“ დროს დამკვიდრებული მკაცრი დისციპლინისა და „ბრმა მორჩილების“ სისტემის მესვეურები მას საფრანგეთის არმიის კონტინგენტის თავისებურებით ამართლებდნენ, აქაოდა აქ თავმოყრილი საზოგადოებრივი ნაძირალების დისციპლინისადმი დამორჩილების სხვა საშუალება არ შეიძლება ყოფილიყო. XVIII საუკუნის შუა ხანებში სამხედრო მოღვაწემ ბოანმა განაცხადა: „ქვეითთა ჯარს, რომლის ორი მესამედი მაწანწალებისაგან, დეზერტირებისა და გაიძევებისაგან შედგება, შეიძლება უხელმძღვანელო მხოლოდ როგორც კატორღელებს.“³¹

რეინარი უფასაუკუნეობრივი არმიის შედგენილობის პირობებში შექმნილ ვითარებას დასაშვებად თვლის, მაგრამ ვერ ერკვევა იმაში, რომ ყოველივე ეს სოციალურ მოვლენას წარმოადგენდა და, პირველ ყოვლისა, შედეგი იყო არსებული საზოგადოებრივი სისტემისა. ჯარისკაცი სახელმწიფოს, ამ შე-

მთხევამი ოფიცრის, თვალში იგივე იყო, რაც გლეხი — ფეოდალის თვალში, ხოლო „ბრმად მორჩილება“ და ჯოჯოხეთური დისციპლინა „ძველი რეჟიმის“ ხელში იყო საშუალება, ალენარდა მორჩილი არმია, რომელიც მასებზე პოლიტიკური ბატონობის კარგი იარაღი იქნებოდა. შემთხვევითი როდია, რომ „ბრმა მორჩილებას“ (l'obéissance aveugle) კრიტიკოსები უკვე რევოლუციამდე გამოუჩინდნენ. 1751 წელს გამოქვეყნებულ წიგნში დე ლოეის წერდა: „როცა ოფიცრის ბრძანება აიძულებს ჯარისკაცს ღმერთისა და საკუთარი ვალდებულებების წინააღმდეგ იმოქმედოს, ექვი არაა, რომ ჯარისკაცს შეუძლია არ ცნოს ასეთი ბრძანება და არ შეასრულოს იგი“.²²⁸ თვით გენერალი გიბერიე კი, რომლის „რეფორმატორულმა“ მოღვაწეობამ, როგორც ვნახეთ, ოპოზიციური წრეების დიდი კრიტიკა დაიმსახურა, იძულებულია აღიაროს, რომ „ის პრინციპები“, რომლებიც საფუძვლად უდევს დისციპლინას, თავიანთი ბუნებით, მოქალაქეობრივი არსის ყველა პრინციპთან აუცილებელ წინააღმდეგობაში იმყოფებიან“.²²⁹ დისციპლინის ასეთი ნორმების დარღვევის უპირველესი საწინდარი თვით ფეოდალურ-აბსოლუტისტურ საზოგადოებრივი სისტემის დანგრევას უნდა შეექმნა. ეს ასეც მოხდა; რევოლუციამ არსებითად შეცვალა ჯარისკაცის სოციალური რენომე, ჯარისკაცი-მოქალაქე იყო ახალი სოციალური ფენომენი, რომლისთვისაც დამორჩილების ძველი საზომი აღარ გამოდგებოდა.

საფრანგეთის არმიაში „პრუსიული სისტემის“ დანერგვის მოწინააღმდეგენი ერთხმად აღიარებდნენ, რომ იგი არ შეესაბამებოდა ფრანგი ხალხის ეროვნულ-სულიერ თვისებებსა და ხასიათს, ფრანგულ „ეროვნულ სულს“. არავითარი აბსტრაქტული „ეროვნული სული“ არ არსებობს; ეროვნული ხასიათი, პირველ ყოვლისა, ისტორიულ-სოციალური ფენომენია. ამ კეშმარიტებას არც ფრანგული სინამდვილე ღალატობს. რატომ შეიძლებოდა „პრუსიული რეჟიმის“ ატანა, ვთქვათ, პრუსიის, ავსტრიის ან რუსეთის ჯარისკაცისთვის და რატომ იყო იგი უცხო ფრანგისათვის? ამ მოვლენის ახსნა ფრანგული სოციალური სინამდვილის, პირველ რიგში ფრანგული ფეოდალური სისტემის თავისებურებაში უნდა ვეძიოთ. ფრანგი გლეხი, ანუ ის სოციალური ელემენტი, რომელიც არმიის უმრავლესობას ქმნიდა, არაა აბსოლუტურად ყმა, არაა ბატონის პირადი საკუთრება, ისეთი როგორც ავსტრიელი, რუსი ან პრუსიელი ყმა (Leibeigen). ცნობილია, რომ საფრანგეთის გლეხობის დიდ ნაწილს პირადი ვალდებულებები კარგა ხანია გამოსცილული ჰქონდა; იგი პირადად თავისუფალი იყო და ფეოდალურ ექსპლოატაციას განიცდიდა, როგორც იმ მიწით მოსარგებლე. რომელიც ისევ ფრანგი სენიორის უფლებას ექვემდებარებოდა. საფრანგეთში გლეხი კი არ იყო ყმა, არამედ მიწა იყო დაყმევებულ მდგომარეობაში. ფრანგი გლეხის, მარქსის თქმით, „ამ ნახევრად ყმის“ პირადი თავისუფლება ნაკლებად იყო შეზღუდული და ყოველივე ეს განსაზღვრავდა კიდევ მისი ხასიათის თავისებურებას; ამიტომ ვერ შეეგუა იგი პრუსიულ უღელს, ამიტომ ვერ იქცა ეს „ლალად მონავარდე ცხენი“ პრუსიულ „საუღლე ხარად“. აღსანიშნავია, რომ ფრანგ ისტორიკოსთა შორის ამ საინტერესო ნიუანსს პირველად ე. ლევერიემ მიაქცია ყურადღება.²³⁰

„ძველი რეჟიმის“ შესვეურების მიხედვით ჯარისკაცს არ უნდა ჰქონოდა თავისუფალი დრო, რაა დაფიქრებულიყო თავის საეალალო მდგომარეობაზე, ამიტომ, სამხედრო კოდექსის თანახმად, იგი მთელი დღე დაკავებული უნდა ყოფილიყო. სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულებისა და სწავლების დამთავრების შემდეგაც ჯარისკაცს „უსაქმოდ“ არ ტოვებდნენ: აწმენდინებდნენ იარაღს, ტანიამოსს, ფეხსაცმელს და სხვ. განსაკუთრებით აუტანელი გახდა

სამწყობრო მეცადინეობა. „პარადომაშია“, როგორც ცნობილია, დესპოტურ სახელმწიფოთა ერთ-ერთი სენია. აბსოლუტიზმის პირობებში მან საშინელო ხასიათი მიიღო. სამწყობრო ნაბიჯით სიარული პირველად ფრანგებმა დაწერეს. მერე უკვე პრუსიელებმა გადაიღეს და თავისებურად გააფორმეს. ზოგჯერ საპარადო მზადებას იმდენად გადაჰყებოდნენ ხოლმე, რომ საველე-საბრძოლო სწავლება ავიწყდებოდათ კიდეც. ერთმა ფრანგმა ოფიცერმა იმასაც კი მიაღწია, რომ მის შენაერთს სამწყობრო მსვლელობისას შეეძლო გამოეხატა ფრანზა: „გაუმარჯოს მეფეს“ (vive le Roi).

არმიაში მსახურობდნენ სპეციალური მწვრთნელები (პრუსიის არმიის „დრესირმაისტერებს“ მსგავსნი), ძველი ჯარისკაცები და კაპრალები, ლოთები, გარყვნილები და სადისტები, რომლებიც ჯარისკაცთა მიმართ წარმოუდგენელ სიმკაცრეს იჩენდნენ.

ძველი არმია, როგორც ვიცით, ფაქტიურად ორი სოციალური ფენისაგან შედგებოდა. ოფიცრობა (აბსოლუტური უმრავლესობა) ეკუთვნოდა გაბატონებულ ფეოდალთა კლასს, ჯარისკაცობა ჩაგრულ „მესამე წოდებას“ (უპირატესად ლარიბ გლეხობას და ქალაქელ პლებსს). ამ პირობებში დისციპლინის ერთადერთი ფორმა იყო უსასტიკესი, ბარბაროსულ მეთოდებზე დამყარებული „ბრმა მორჩილება“. თუ ძველი არმია ფეოდალური კლასის ბატონობის იარაღი იყო, ახალი არმია ახალი მბრძანებელი კლასის, ბურჟუაზიის ბატონობის იარაღი უნდა ყოფილიყო. აქაც კლასობრივმა დაპირისპირებამ იჩინა თავი. ახალ ბურჟუაზიული არმიის ჯარისკაცი უპირატესად ლარიბთა კლასის წარმომადგენელია. ოფიცრობა გაბატონებულ კლასს წარმოადგენს (ჯერჯერობით, როგორც ვიცით, ბურჟუაზია ცდილობს ძველი ფეოდალური ოფიცრობა შეინარჩუნოს და თავის მსახურად გამოიყენოს. შემდეგ, როცა მათი „მორჩულება“ არ მოხერხდება, ბურჟუაზია „ცენზიან“ მოქალაქეთა ხარჯზე თავის საკუთარ ოფიცერთა ინსტიტუტს კმნის). ასეთ პირობებში „შეგნებული დისციპლინის“ შესახებ ლაპარაკი მხოლოდ პირობით თუ შეიძლება. შეგნებული დამორჩილება შეიძლება მოგვეთხოვა მხოლოდ იმათგან, ვინც რევოლუციის შედეგად რეალური წარმატებები მოიპოვა — ასეთი იყო მესაკუთრე „ცენზიანი“ საფრანგეთი; მაგრამ ჯარისკაცთა შორის მათ თითქმის ვერ ვხედავთ, მათ უპირატესად „ეროვნული გვარდიის“ რიგები შეავსეს და შემთხვევითი არაა ის, რომ „შეგნებული მორჩილება“ გვარდიაში ნამდვილად დამყარდა. დაჩაგრულმა ხალხმა და მისი წიაღიდან გამოსულმა ჯარისკაცობამ რევოლუციისაგან ჯერჯერობით რეალური არაფერი მიიღო, გარდა კანონის წინაშე ბურჟუაზიული ფორმალური თანასწორობისა, გარდა „კონსტიტუციისა“, რომელიც მას ხმის უფლებას არ აძლევდა, გარდა ლამაზი ფრაზებისა „ძმობის, ერთობისა და თავისუფლების“ შესახებ და სხვ. განა შეეძლო ასეთ პირობებში ჯარისკაცს ქეშმარიტად შეგნებული მოქალაქე ყოფილიყო და შეგნებულ დისციპლინას დამორჩილებოდა? ცხადია, არა! ჯარისკაცთა უკმაყოფილებანი ამის ნათელი დადასტურებაა. ამდენად გასაგებია, რომ კონსერვატიული ბურჟუაზია იძულებულია არმიის მიმართ განახორციელოს კვლავ „ბრმა მორჩილების“ მეთოდები და კვლავ მიმართოს სასტიკ დისციპლინას. ეს იყო ბურჟუაზიული საზოგადოების შინაგანი ლოგოკის და არა რომელიმე კანონმდებლის სუბიექტური შეცდომის შედეგი.

ამასთანავე უნდა აღინიშნოს, რომ „ბრმა მორჩილების“ და მკაცრი დისციპლინის ახალი ფორმა, ძველ ფეოდალურ ფორმასთან შედარებით, „ნაკლებ-

ბი ბოროტება“ იყო. თუნდაც იმიტომ, რომ ახალი ფორმა ძველთან შედარებით გარკვევით შერბილდა და შეიცვალა, თუნდაც იმიტომ, რომ ჭარისკაცს ამიერიდან ოფიცერთა უკანონობის მიმართ ჩივილის უფლება ჰქონდა და სხვ.

„ძველი რეჟიმის“ დისციპლინარული სისტემის შერბილების აუცილებლობა თვით მისმა მესვეურებმა ცნეს საჭიროდ. ასე, მაგალითად, 1786 წელს სიკვდილით დასჯის ნაცვლად მშვიდობიანობის დროს ჭარისკაცისათვის ორას-აკიან მწყრივში გაჟკეპლისათვის გატარება და სამსახურის რვა წლით გახანგრძლივება დააწესეს, ომანობის დროს კი იმავე მწყრივში 15-ჯერ გატარება და 16 წლით — სამსახურის გახანგრძლივება. სიკვდილით დასჯის შეცვლა ჰუმანურობის აქტი არ იყო, აქ „ძველი რეჟიმის“ მესვეურები უპირატესად წმინდა მატერიალური მოსაზრებით ხელმძღვანელობდნენ, მხედველობაში ჰყავდათ ესოდენ ძვირად ღირებული დაქირავებული ჭარისკაცი. 1788 წლის 1 ივლისს ორდონანსი „შინაგანი სამსახურის შესახებ“ კვლავ ძალაში ტოვებდა პასიურ სუბორდინაციაზე დამყარებულ ძველ სამხედრო კოდექსს, მთელი თავისი სიმკაცრითა და შეუზღუდლობით. მაგრამ, როგორც ჩანს, სამეფო ხელისუფლება მიხვდა, რომ სუბორდინაციაში შეტანილი უნდა ყოფილიყო ზოგიერთი ცვლილება ჭარისკაცთა ადამიანური ღირსების მცირედი დაფასების თვალსაზრისით. მორჩილება უნდა ყოფილიყო უყოყმანო, პასიური, ანუ ყოველგვარი განსჯისა და წინააღმდეგობის გარეშე; მაგრამ მორჩილება უნდა დამყარებულიყო არა მხოლოდ იძულებაზე, არამედ მასში საგრძნობი უნდა ყოფილიყო შეგნება, პატივისცემა, აღიარება. აქვე აღნიშნული იყო, რომ ოფიცრებს პატივი უნდა ეცათ ჭარისკაცის ადამიანური ღირსებისათვის, არ უნდა დაეშვათ მისი შებღალვა, შეურაცხყოფა. „მისი უდიდებულესობა, — ეწერა ორდონანსში, — დასჯის ასეთ ოფიცერს, რაც შეიძლება მისთვის სამხედრო პატივის აყრით დამთავრდეს“. ორდონანსი მოითხოვდა ოფიცერთა და ჭარისკაცთა შორის ურთიერთობაში ორმხრივი თავაზიანობის დაცვას.²⁴¹

ბასტილის ამბებით შეშინებულმა სამეფო ხელისუფლებამ 1789 წლის 14 ივლისს გამოცა დეკრეტი, რომლითაც, ბოლოს და ბოლოს, აიკრძალა ჭარისკაცთა ხმლის ყუთით ცემა. ორდონანსში აღნიშნული იყო, რომ 1776 წლის 25 მარტის ორდონანსით შემოღებული ეს წესი (Plaf de Sabre), 1788 წლის 1 ივლისს კვლავ დატოვეს ძალაში. ამჟერად დადგინდა ამ წესის შეცვლა ციხით ან სხვა რაიმე სასჯელით.²⁴²

ყოველივე ეს დისციპლინარული კოდექსის მხოლოდ უმნიშვნელო რეფორმების მომასწავებელი იყო, არსებით გარდაქმნებს არავინ ფიქრობდა. პირიქით, როგორც უკვე აღნიშნული იყო, სიმკაცრემ იმატა და ყოველივე ეს ნაწისი ტრაგედიით დამთავრდა. ბუიეს გამარჯვება კონსერვატორულ ბანაკში საერთო გამარჯვებად მიიჩნიეს. „ნაწის ამ საქმეს საფრანგეთში ფართო გამოხშობრება ჰქონდა. სამეფო კარმა ბუიეს გამარჯვება მონარქიის გამარჯვებად მიიჩნია“, — წერს ოტერივი.²⁴³ მაგრამ, როგორც ვნახეთ, გამარჯვებაზე ფიქრი ნაადრევად აღმოჩნდა.

1790 წლის 14—15 სექტემბერს მიღებულ იქნა დეკრეტი არმიის შინაგანი დისციპლინის შესახებ, რომელიც ბურჟუაზიული სახელმწიფოს პირველ სამხედრო კოდექსად შეიძლება ჩაითვალოს.²⁴⁴ აღნიშნული დეკრეტის შესახებ მომხსენებლად გამოვიდა სამხედრო კომიტეტის წევრი დე ბუტოიე. დეკრეტი ძველი დისციპლინარული წესდების რეფორმით კმაყოფილდება და ზოგიერთ საყურადღებო სიახლესაც ითვალისწინებს; პირველ ყოვლისა, აღსანიშნავია ის, რომ პასიური მორჩილებისა და სუბორდინაციის ძველი სისტემა თითქ-

მის უცვლელი რჩება. დისციპლინარული სასჯელები სუბორდინაციულა ხასიათისაა: ოფიცრისა და ჯარისკაცის ერთი და იგივე დანაშაული ერთნაირად არ ისჯება. აიკრძალა ჯარისკაცთა ფიზიკური და სიტყვიერი შეურაცხყოფა, გაუშლდა „მგლის ბილეთები“ და სხვ. დისციპლინის დარღვევად, შიდასამსახურებრივი განაწესის დარღვევასთან ერთად, ითვლება აგრეთვე შეცოდებები ყოფაქცევაშიც (ლოთობა, ამორალიზმი, აზარტული თამაშობანი და სხვ.). სასჯელის ნორმად გათვალისწინებულია კარცერი, ციხე, გალერა და სხვ. უმაღლესი სასჯელი ჯარისკაცთათვის სიკვდილით დასჯაა, ოფიცერთათვის — ღირსების აყრა. ლოთობის შემთხვევაში ჯარისკაცს სასჯელად ელოდა დიდძალი წყლის დაღვევა, კარცერი, ცარიელ პურსა და წყალზე დასმა და სხვ. აქვე აღსანიშნავია, რომ ე. წ. „დისციპლინარულ საბჭოს“ შემადგენლობაში, რომელსაც სასჯელის გამოტანა ევალებოდა, შედიოდნენ მხოლოდ ოფიცრები. ოფიცერთა გასამართლების უფლება მხოლოდ თანამდებობით მათზე უფროსებს ან თანასწორებს ჰქონდათ.

მიუხედავად ამ დეკრეტის უპირატესად კონსერვატორული ხასიათისა, აქ ჯარისკაცთა მიმართ ღამობები მაინც ჩანს. ჯერ ერთი, დისციპლინარული სასჯელის ნორმები აღარაა ოფიცერთა თვითნებური სურვილების ნაყოფი. იგი უკვე კანონის ხასიათს ღებულობს და საკანონმდებლო ორგანოს სანქციას ექვემდებარება. გარკვეული ნაბიჯებია გადადგმული ჯარისკაცის ადამიანური ღირსების დაცვის თვალსაზრისით, ეს პირველ ყოვლისა პრუსიულ სისტემაზე უარის თქმაში გამოიხატა და სხვ.

1790 წლის 15 სექტემბერს სამხედრო კომიტეტის წევრმა ემერიმ კრებას წარუდგინა პროექტი სამხედრო ტრიბუნალის შექმნის შესახებ. დეკრეტი სამხედრო ტრიბუნალების დაწესების შესახებ მიღებულ იქნა 22 სექტემბერს.¹⁴¹ აქაც ოფიცერთა კორპუსის პრივილეგიები იჩენენ თავს. დეკრეტში აღნიშნული იყო, რომ მისი მიზანია ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს შემოღებით „არმიის დაწესარება“. სამხედრო ტრიბუნალის წევრებს მეფე ნიშნავს, უპირატესად უმაღლესი ოფიცრების რიგებიდან. რაც შეეხება ნაფიც-მსაჯულთა ინსტიტუტს, აქაც ოფიცრობამ შეძლო თავისი მონოპოლიის უზრუნველყოფა. მართალია, ნაფიც მსაჯულთა კანდიდატებს შორის ჯარისკაცებიც და უნტერ-ოფიცრებიც იგულისხმებოდნენ, მაგრამ მათ შერჩევას თვით ოფიცრები აწარმოებდნენ. შესაფერისი კანდიდატის „შერჩევისას“ რთული ბარიერები იყო შექმნილი, სხვადასხვა ცენზის სახით: ასაკით 25 წლის ზევით, უნდა იყოღეს წერა-კითხვა, სამსახურის სტაჟი 2 წელზე ზევით და სხვ. აღვილი წარმოსადგენია, რომ ჯარისკაცთა და უნტერ-ოფიცერთა შორის ისეთი კანდიდატის შერჩევა, რომელიც ყველა ამ მოთხოვნას აკმაყოფილებდა, ძნელი იყო. აქვე დიდი შესაძლებლობა ეძლეოდა სუბიექტურ მიდგომას. ცხადია, უპირატესად კონტრაველუციურად და კონსერვატორულად განწყობილი ოფიცრობა შესაფერისი კანდიდატთა ძიების დროს პირველ რიგში მათ განწყობას აქცევდა ყურადღებას. „ურჩი“, ანუ რევოლუციურად განწყობილი ჯარისკაცი ან უნტერ-ოფიცერი მათ „წყალობას“ ვერ დაიმსახურებდა. ახალი სასამართლო, მიუხედავად იმისა, რომ იგი ოფიცერთა პრივილეგიას მოასწავებდა, „ძველი რეჟიმის“ სასამართლოსთან შედარებით უფრო ლიბერალურ და პროგრესულ ხასიათს ატარებდა. დაწესდა წინასწარი გამოძიება. დაკითხვა, მოწმეთა ჩვენებები (მოწმეები დებდნენ ფიცს: „ვიტყვი მხოლოდ სიმართლეს, მთლიანად სიმართლეს და არაფერს გარდა სიმართლისა“), ტრიბუნალის სხდომა გახდა საჯარო, ბრალდებულს მიეცა დაცვის უფლება და სხვ. ცხადია, ყოველივე ეს „ძველი რეჟიმის“

იმ პოლიციურ-ადმინისტრაციულ-ინვეზიტორულ სასამართლოსთან შედარებით წინ გადადგმული ნაბიჯი იყო.

1790 წლის 21 აგვისტოს კრებამ მიიღო სამხედრო საზღვაო სისხლის სამართლის კოდექსი, რომელიც განსაკუთრებული კონსერვატიულობით და სიმკაცრით გამოირჩეოდა.²⁴⁸

პირველი კანონი ფლოტში მღელვარების აღკვეთის მიზნით მიღებულ იქნა კრების 1790 წლის 6 აგვისტოს დეკრეტის პარალელურად.²⁴⁷ ეს, ასე ვთქვათ, დუბლირებული კანონი განსაკუთრებული სიმკაცრით გამოირჩეოდა. დამნაშავე მეზღვაურების მიმართ აგვისტოს კანონით გათვალისწინებული სასჯელის გარდა დასაშვები იყო დასჯა ძველი ორდონანსების მიხედვითაც. მიუხედავად ამ მკაცრი კანონის არსებობისა, ფლოტში მღელვარებანი კვლავ გრძელდებოდა. განსაკუთრებით ტულონის მეზღვაურები აქტიურობდნენ. ფლოტის სარდლის შოადგილე აღმირალი კასტელე ძლივს გადაურჩა გამძვინვარებულ მეზღვაურთა რისხვას. ეროვნული კრების სახელზე ტულონელი ფლოტის ოფიცრის წერილში ვკითხულობთ: „რა უნდა გააწყოს სარდალმა, რომელსაც არავითარი რეალური ძალა აღარ გააჩნია, იმ ადამიანთა წინააღმდეგ, რომლებიც თავისუფლების შესახებ ყალბი იდეებით შეცდომაში არიან შეყვანილი და მსგავს ბოროტებას ჩადიან“.²⁴⁸ ტულონის ამბები კრებამ თავისი სპეციალური მჭელობის საგნად გახადა. დეპუტატი დიუკენუა მიუთითებდა, რომ მღელვარება არის არა მარტო მეცსა და ტულონში, არამედ მან საყოველთაო ხასიათი მიიღო. იგი მოითხოვდა დაუყოვნებლივ უმკაცრესი ზომების მიღებას. დეპუტატი რენიოლი მოითხოვდა ბეკდვის თავისუფლების შეზღუდვას. მისი აზრით, არმიაში მღელვარებას (ყარძოდ, ტულონის ფლოტში) იწვევენ გამაღიზიანებელი პამფლეტები და ბროშურები.²⁴⁹ ტულონის ამბოხებასთან დაკავშირებით კრებამ 1790 წლის 20 აგვისტოს მიიღო სპეციალური დეკრეტი იმ პირთა დასჯის შესახებ, რომლებიც აღმირალ კასტელეზე თავდასხმაში მონაწილეობდნენ.²⁵⁰

1790 წლის 21 აგვისტოს „საზღვაო კოდექსი“ ძალაში ტოვებდა ფიზიკურ სასჯელს, მცირედი დისციპლინარული დანაშაულის დროსაც კი (სახომადლო ბაგირით ცემა). ცემის გარდა ძალაში დატოვეს: ულუფის შემცირება, ცალ ფეხზე ბორკილის დადება, მძიმე ბორკილი, გეშვანზე ან ანძაზე მიკერა და სხვ. სასჯელის ეს დამამცირებელი ზომა მხოლოდ ჭარისკაცთათვის იყო დაწესებული. იმავე დანაშაულის შემთხვევაში ოფიცერს ელოდა პატიმრობა ან გარკვეული ვადით დაქვეითება (დაქვეითების შემთხვევაში ჯამაგირის სათანადო შემცირება სავალდებულო არ იყო). დისციპლინარული სასჯელის დადების უფლება ღარჩათ ოფიცრებს, რომლებიც ნიშნად სასამართლო ხელისუფლების ატარებდნენ ბაგირის გადანაქერს (liane), რითაც ხდებოდა მეზღვაურთა ცემა. ერთადერთი შეღავათი ის იყო, რომ დისციპლინარული სასამართლოს პირველი ინსტანციაში ოფიცრებთან ერთად სამი მეზღვაურიც შეჰყავდათ. გასამართლების დროს ღარჩა ფეოდალური წესი, რომლის მიხედვით დამნაშავე უნდა გასამართლოს იერარქიით (აქ სუბორდინაციით) უფროსებმა ან თანასწორებმა. ერთი სიტყვით, კოდექსის მიხედვით, სასამართლო ხელისუფლება ოფიცრებს ღარჩათ, ამავე დროს, როგორც ვხედავთ, ძალაშია დასჯის ძველი ფეოდალური ორდონანსული სისტემა.

განსაკუთრებული სიმკაცრე დაწესდა სისხლის სამართლის დანაშაულის მიმართ. ამ უკანასკნელს მიეკუთვნა „დაუმორჩილებლობა“ და ჯანყები, რაც უპირატესად გაგებულა როგორც სუბორდინაციის დარღვევა და ხელისუფლე-

ბის წინააღმდეგ გამოსვლა. აქ აშკარად ჩანს ამ დეკრეტის პოლიტიკური მნიშვნელობა. აღსანიშნავია ისიც, რომ განსაკუთრებით მკაცრად ისჯებოდა ოფიცერთა წინააღმდეგ შეთქმულება (ცემა, გაღერა სამი წლით, სამუდამო გაღერა, ხოლო ოფიცრებზე ხელყოფის შემთხვევაში — სიკვდილით დასჯა). ოფიცრებისათვის დაწესდა დაქვეითება, ღირსების აყრა. ოფიცრს სიკვდილი ელოდა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ იგი გემს მიატოვებდა ბრძოლის დროს ან მტრის წინაშე არ დაემორჩილებოდა უფროსის ბრძანებას. დეკრეტი მოქმედებდა ძველი, ფეოდალური ზორალის საფუძველზე: „იქ, სადაც ოფიცერი კარგავს ღირსებას, ვილანი (ყმა გლეხი, ამ შემთხვევაში მეზღვაური, ჯარისკაცი — ზ. კ.) სიცოცხლეს უნდა გამოესაღმოს, რადგან მას ღირსება არა აქვს“.²⁵¹ დეკრეტი აშკარად ეწინააღმდეგება „ადამიანისა და მოქალაქის უფლების დეკლარაციის“ პრინციპებს, იგი ქედს იხრის ოფიცერთა კასტის წინაშე და ამასთანავე ხელს უწყობს არმიის და ფლოტის რღვევას. ოფიცრის ფიცის გატეხის შემთხვევაში ემუქრება მხოლოდ „დათხოვა და ხარისხის აყრა“. ყოველივე ეს ოფიცერთა დეზერტირობასა და ემიგრანტთა ბანაკში გადაბარგებას გარკვეულად უწყობდა ხელს. აქედან შეიძლება ითქვას, რომ კრების სამხედრო კანონმდებლობა, რომელიც სუბიექტურად ოფიცერთა მიმართ ლმობიერებას იჩენდა, ობიექტურად სასარგებლო საქმეს აკეთებდა: კონტრრევოლუციური ოფიცრობას არმიიდან გაქცევას უადვილებდა. ოფიცერთა კადრების ნაკლოვანება თავისთავად მოითხოვდა არმიაში ოფიცერთა ახალი კადრების შექმნას, რაც ხელს უწყობდა „მესამე წოდების“ წარმომადგენელთა არმიის ხელმძღვანელობაში შეღწევას. კრების მიერ ოფიცერთა მიმართ ამ დათმობებს, ამ სუბიექტურად კონსერვატორულ მოვლენას, ობიექტურად კიდევ ერთი დადებითი შედეგი მოჰქონდა. გათამამებული კონტრრევოლუციური ოფიცრობა ჯარისკაცთა და მეზღვაურთა მიმართ რეპრესიებს აძლიერებდნენ, ეს ჯარისკაცთა და მეზღვაურთა რევოლუციური განწყობას ზრდიდა, ანუ აჩქარებდა ძველი კასტური არმიისა და ფლოტის რღვევას და განახლების მომხრეთა აქტიურობას ზრდიდა.

სამხედრო-საზღვაო სისხლის სამართლის კოდექსს საფრანგეთის მეზღვაურები დიდი პროტესტით შეხვდნენ. მეზღვაურებთან ერთად უკმაყოფილება მოედო სამხედრო ნავსადგურებისა და არსენალების მუშებს (საქმე ისაა, რომ აფრებიანი გემების არსებობის პირობებში გაღერას, ანუ საკატორლო სასჯელს მეზღვაურები იხდიდნენ როგორც სამხედრო პორტებისა და არსენალების მუშებში). განსაკუთრებით ძლიერი იყო აჯანყება ბრესტის ფლოტსა და ნავსადგურში. ამ ამბოხებას კრებამ „კატორღელთა ჯანყი“ შეარქვა, რადგანაც ამბოხებაში მეზღვაურებთან ერთად აქტიურად მონაწილეობდნენ პორტისა და არსენალის მუშებიც. კრებამ წინააღმდეგ მისცა კონსტიტუციურ და საზღვაო კომიტეტებს „კატორღელთა“ წინააღმდეგ საგანგებო კანონები შეემუშავებინათ. ამ საქმეში განსაკუთრებით აქტიურობდა კრების უკიდურესი მემარჯვენე დეპუტატი პიერ-ვიქტორ მალუე. იგი მიუთითებდა, რომ არსებული კოდექსი „კატორღელთა“ მიმართ არ გამოდგება. აქ საჭიროა უფრო მეტი სიმკაცრე, ძალაში უნდა დავტოვოთ უცვლელად ძველი ორდონანსები: ინკვიზიციური პროცესი, წამებით, სიკვდილით დასჯის კვალიფიციურებული ფორმებით და სხვა.²⁵² კრება სთხოვს მეფეს უბრძანოს ფლოტის სარდლობას, რათა იგი განსაკუთრებული სიმკაცრით მოეპყროს ყველას, ვინც არსენალებსა და სამხედრო გემებს საფრთხეს უქმნის; დააბრძნოს და დასაჯოს ყველა საეჭვო პირი, ვინც გახედავს კონტაქტის დამყარებას მეზღვაურებთან და მუშებთან (აქ, როგორც ჩანს, იგულისხმებიან რევოლუციური აგიტატორები — ზ. კ.)²⁵³.

ფლოტში აჯანყების საკითხის განხილვა კრებამ 1790 წლის 7 სექტემბრიდან დაიწყო. ამ დღეს განხილულ იქნა საზღვაო საქმეთა მინისტრის ლუი ე რ ნ ი ს წერილი, რომელიც „კატორღელთა“ ამბოხებას ეხება. ბრესტის სამხედრო ინტენდანტის ცნობით, „ზედმეტი შეწყნარება, რომელსაც „კატორღელების“ მიმართ ვიჩენთ, აძიულებს ზედამხედველებს განაცხადონ, რომ აღარ ძალუძთ მათი მორჩილებაში ყოლა“. აქვე აღნიშნულია, რომ კატორღელთა ორმა წყვილმა („კატორღელები“ დაწყვილებულნი იყვნენ, ისინი ერთმანეთზე ბორკილებით იყვნენ გადაბმულნი) სცადა საწყობებში ხანძრის გაჩენა და სხვა²⁵⁴.

ბრესტის აჯანყების საკითხი კრებამ კვლავ განიხილა 15 სექტემბრის სხდომაზე. აჯანყება პირველად დაიწყო ზომალდზე „ამერიკა“, როცა აქაურ მეზღვაურებს დამფუძნებელი კრების ახალი საზღვაო კოდექსი წაუკითხეს. შემდეგ სხვა გემებიც ამბოხდნენ, მათ შორის საფლაგმანო ზომალდიც იყო. მიუხედავად ოფიცერთა მუქარისა, ათას ხეთასამდე მეზღვაური ნაპირზე გადასხდა და მუნიციპალიტეტს მიაღგა. შეშინებული მუნიციპალიტეტი გარნიზონს დახმარებას სთხოვდა. მეზღვაურები ორგანიზებულად და დისციპლინის სრული დაცვით მოქმედებდნენ. მათ გამოყვეს დელეგატთა ჯგუფი და წამოაყენეს მოთხოვნა კოდექსის შეცვლის შესახებ; მათ განსაკუთრებით აღელვებდათ კოდექსის ის მუხლები, სადაც გათვალისწინებული იყო ფიზიკური დასჯა და სხვა დამამცირებელი სასჯელი. მეზღვაურები, სრულიად სამართლიანად, ამაში ხედავდნენ მათ მოქალაქეობრივ და სამხედრო ღირსების შელახვას.

მუნიციპალიტეტი შეჰპირდა მეზღვაურებს, რომ სთხოვდნენ ფლოტის სარდალს ალ ბ ე რ ს, მეზღვაურთა საჩივარი კრებისათვის გადაეგზავნა. ალბერმა მინისტრის სახელზე გაგზავნილ მოხსენებით ბარათში აღნიშნა, რომ იძულებულია ყოველგვარი პასუხისმგებლობა მოიხსნას; რომ საჭიროა ან ესკადრის განიარაღება, ანდა კრების მიერ წარმომადგენლების გამოგზავნა, რომლებიც მეზღვაურებს მოუსმენენ. კრებამ მეზღვაურთა კანონიერ მოთხოვნებს ანგარიში არ გაუწია. მღელვარება კვლავ გაგრძელდა. 16 სექტემბერს სან-დომინგოდან ჩამოვიდა გემი „ლეოპარდი“. ამ ზომალდის ერთ-ერთმა მეზღვაურმა, რომელიც ზომალდმა „პატრიოტმა“ სტუმრად მიიწვია, გემბანზე რევოლუციური სიტყვა წარმოთქვა. აღმირალმა ალბერმა მისი დაპატიმრება სცადა. ამას მოჰყვა „პატრიოტის“ მეზღვაურთა ამბოხება. მეთაური მეზღვაურებს გემის დატოვებით დაემუქრა. „მით უკეთესი, — შესძახეს მეზღვაურებმა, — გაუმარჯოს ერს, არისტოკრატები ჩამოვკიდდეთ...“ აღმირალის თანხმობით, გემის მეთაურმა ზომალდი მიიტოვა და გაიქცა. მეორე დღეს „პატრიოტზე“ თვით ალბერი გამოცხადდა, ეკიპაჟმა მას არ მოუსმინა. აღმირალმა შეამბოხეთა დაპატიმრება სცადა და ზომალდი დატოვა.²⁵⁴ აჯანყება დაიწყო, აგრეთვე, ზომალდზე „მაესტიუი“ (Majestueux). გემზე მოსულ დამფუძნებელი კრების კომისრებს ეკიპაჟმა არ მოუსმინა. მეზღვაურები აღნიშნავდნენ, რომ არ სურთ მათი მოსმენა, არ სცნობენ ახალ კოდექსს და მას არასოდეს არ დაემორჩილებიან. კომისრებმა გემი დატოვეს. მეორე დღეს ისინი გამოცხადდნენ სხვა ზომალდზე, რომელმაც მათ მიღებაზე თანხმობა განაცხადა. ამბოხებულმა ზომალდმა ეს ღალატად ჩათვალეს და აღნიშნულ ზომალდს ჩაძირვით დაემუქრნენ. კომისრებმა გემზე ასვლა ვერ გაბედეს და ყოველივე საზღვაო მინისტრს — ლუიერს აცნობეს.²⁵⁵ როცა მეზღვაურებმა გაიგეს, რომ ფლოტში წესრიგის აღდგენა დევალა ფლოტის გენერალ-მაიორ მარინს, მაშინვე მის სახლს ალყა შემოარტყვეს და კარებთან საბრძოლველად აღმართეს... მარინი გაიქცა და გადადგომა ითხოვა.²⁵⁶

„ბრესტის გარნიზონის აჯანყება ფართოდ გაიშალა, — წერს ჰოკერი. ეს

კრებისათვის დიდი შერცხვენა იყო. ამიტომ იგი ერიდება ბ-ნ ლუცერნის წერილების თავის სხდომაზე გამოქვეყნებას. ეს წერილები საზღვაო საქმეთა კომიტეტში იგზავნებოდა. ეროვნულ კრებას, სამწუხაროდ, იმედი ჰქონდა, რომ აჯანყების ჩასაქრობად გაგზავნილ კომისრებს წარმატება ექნებოდათ, მაგრამ მათი იმედები არ გამართლდა.²⁵⁷ კრება უხერხულ მდგომარეობაში აღმოჩნდა, ამაზე მეტყველებს მისი აშკარად ორაზროვანი და გაუბედავი განცხადება იმის შესახებ, რომ იგი აღმფოთებულია ზოგიერთი მეზღვაურის მოქმედებით, რომ მათ იგი არ გააიგივებს იმ მეზღვაურებთან, რომლებიც გამოირჩევიან სამხედრო დისციპლინისაჲში ერთგულებით და სხვ.²⁵⁸ კრების დაბნეულობაზე მეტყველებს, აგრეთვე, შემდეგი ფაქტი: აღმირალმა ალბერ დე რიონმა გადადგომა ითხოვა. მინისტრი მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა, სათანადო კანდიდატი, რომელიც ესკადრას და ეროვნულ კრებას დააკმაყოფილებდა, ძნელად შესარჩევი იყო. ამ საკითხთან დაკავშირებით აზრთა მწვავე სხვადასხვაობა იშვა. სარდლის პოსტს უმიზნებდა პოლიტიკური ავანტიურისტის ადმირალი დ' ესტენი (d' Esling). მას დაუპირისპირდნენ ორლენანტები. ავანტიურისტ პერცოგ ლუი-ფილიპ-ჟოზეფ ორლენანტის (დ'ეგალიტე) კანდიდატურა წამოაყენა მისმა აგენტმა სიერიმ. მაგრამ ქვეითთა ჯარის გენერლის ფლოტში დანიშვნა შეუძლებლად ცნეს და შეჩერდნენ მეზღვაურთა შორის შეღარებით პოპულარულ ბიუორის (Buor) კანდიდატურაზე.²⁵⁹

ბოლოს და ბოლოს კრება იძულებული შეიქნა ზოგიერთ დათმობაზე წასულიყო. 1790 წლის 27 ოქტომბერს დისციპლინარულ სასჯელთა რიგიდან მეზღვაურთა ფიზიკური დასჯის დამამკირებელი და შეურაცხყოფელი წესი ამოიღეს. თუმცა სისხლის სამართლის დანაშაულის შემთხვევაში იგი კვლავ ძალაში დატოვეს. მაგრამ, როგორც ამას ბულატოვი სავსებით სწორად შენიშნავს, საერთო რევოლუციური აღტყინების პირობებში ამ სასჯელის გამოყენება შეუძლებელი აღმოჩნდა. ბრესტის აჯანყებამ იგი ფაქტიურად გააუქმა კიდევ. ფიზიკური დასჯა სამხედრო-საზღვაო სასამართლოებისა და სამხედრო კოდექსის შესახებ ახლად მიღებულ კანონებში საერთოდ გაუქმებულ იქნა, მხოლოდ რევოლუციური ბრძოლით მოიპოვეს მეზღვაურებმა და ჯარისკაცებმა ეს პირველი წარმატება, რაც მათ ადამიანური ღირსების აღიარებაში გამოიხატა.²⁶⁰

1791 წლის 4 იანვარსა და 28 თებერვალს კრებამ შეიმუშავა ახალი დეკრეტი, სახელმწიფოს შინაგანი და საგარეო უშიშროების უზრუნველყოფის საშუალებათა შესახებ. აქაც თავს იჩინს არმიაში დისციპლინის აღდგენის მიზნით რეპრესიული მეთოდების გამოყენების კრებისეული ტენდენცია. ამავე ტენდენციითაა გამსჭვალული იმავე წლის 25 ივლისის დეკრეტი არმიაში კოლექტიური გამოსვლების წინააღმდეგ ბრძოლის შესახებ.²⁶¹ 1791 წლის 18 ივლისს გამოქვეყნდა ახალი მკაცრი კანონი სახალხო მღელვარებათა წინააღმდეგ. რევოლუციური ლიტერატურის გავრცელება სასტიკად იკრძალებოდა. პოლიციას და ეროვნულ გვარდიას დამნაშავეთა დაუფიქრებელი დაპატიმრება ევალებოდათ. ასევე დაისჯებოდა ისიც, ვინც თანამდებობის პირებს ან ეროვნულ გვარდიას კანონის დამრღვევთა წინააღმდეგ მოქმედებაში ხელს შეუშლიდა.²⁶² მაგრამ საერთო მღელვარებათა ხშირი და მასობრივი შემთხვევების გამო პოლიცია, სასამართლო და გვარდია საქმარისი აღარ ჩანს. ამიტომ კრება კვლავ უბრუნდება მღელვარებათა წინააღმდეგ არმიის გამოყენების აზრს. რაც მთავარია, იგი ფიქრობს არმიის ერთი ნაწილი გამოიყენოს არმიის მეორე ნაწილის წინააღმდეგ, იქ, სადაც მღელვარების ყველაზე უფრო საშიში კერა შეიქმნა. სწორედ ამას ითვალისწინებდა იმავე წლის 28 აგვისტოს გამოქვეყნებული ახალი მკაც-

რი კანონი, რომელიც 1789 წლის 21 ოქტომბრის კანონის თავისებური განმეორება იყო.²⁶³ ეს ახალი კანონი სამხედრო მდგომარეობის შესახებ (loi martiale) მიღებულ იქნა ჭარისკაცთა ახალი გამოსვლების შედეგად, რომელთაც ჰქონდათ აღდილი 1791 წლის ზაფხულში (მღელვარებანი №38 — დოფინეს, №17 — ოვერნისა, №68 — ბოსკიის რეგიმანტებში). კრების მემარჯვენე დეპუტატები დაჟინებით ამტკიცებდნენ, რომ არმიაზე „აღამიანისა და მოქალაქის უფლებების დეკლარაციის“ გავრცელება არ შეიძლება, რადგან იგი ჩვეულებრივი საზოგადოებრივი ორგანიზაცია არაა და იქ თანასწორობა არ შეიძლება არსებობდეს. მოქალაქის მოვალეობასა და ჭარისკაცის მოვალეობას შორის არსებითი განსხვავებაა, ამდენად არც ერთსა და არმიის იგივეობაა დასაშვები. არმია ერის მიერაა დაქირავებული, დაქირავება აბსოლუტურად თავისუფალ საწყისებზე ხდება, ამდენად ჭარისკაცმა რაეი იგი სამხედრო სამსახურს დათანხმდა, უნდა დაივიწყოს თავისი მოქალაქეობრივი უფლებები და დამოუკიდებლობა. აქედან გამომდინარე, კრება მუდამოხე ჭარების წინააღმდეგ ჭარისკაცთა გამოყენებას შესაძლებლად თვლიდა. ახალი კანონის თანახმად, სამხედრო მღელვარებათა შემთხვევაში, სარდლობას მათ წინააღმდეგ შეიარაღებული ძალებისა და ეროვნული გვარდიის ნაწილების გამოყენების უფლება ეძლეოდა. მუდამოხე შენაერთების წინააღმდეგ ცეცხლის გახსნა გათვალისწინებულ იქნა სამჭერ გაფრთხილების შემდეგ. გადარჩენილ დამნაშავეებს ელოდათ ოცი წლის კატორღა ან სიკვდილით დასჯა.

აღსანიშნავია, რომ დამნაშავეთა შორის ოფიცრობაც იგულისხმებოდა, რაკაცირველია, აქ ლაპარაკია რევოლუციურად განწყობილ ოფიცერთა შესახებ.

ასეთი კატეგორიის დეკრეტებს კრება საგანგებო ღონისძიებათა რიგს მიაკუთვნებდა და ჩქარობდა ყველა ამ ღონისძიების საფუძველზე ერთი საერთო კანონი შეემუშაებინა. ასეთი იყო 1791 წლის 30 სექტემბერს მიღებული სამხედრო კოდექსი (code militaire).

სამხედრო-საზღვაო და სამხედრო კოდექსებს შორის, მიუხედავად იმისა, რომ მათ შორის ზღვარი არცთუ ისე დილია, არსებითი განსხვავებაა. პირველ შემთხვევაში კრება, როგორც ვნახეთ, ამოღ შეეცადა „ძველი რეგიმის“ დისციპლინის შენარჩუნებას. მეორე შემთხვევაში, მიუხედავად კოდექსის კონსერვატიული ხასიათისა, იგრძნობა მნიშვნელოვანი სიახლეების დანერგვის ცდა. კრებამ სამხედრო კოდექსის ორი პროექტი მოისმინა, პირველი სამხედრო კომიტეტის წევრმა შ ა ბ რ უ მ (ადვოკატი) წარმოადგინა²⁶⁴, მეორე იმავე კომიტეტის წევრს. დეპუტატ კოლონელ ვ ი მ პ ფ ე ნ ს (ყოფილი არისტოკრატი) ეკუთვნის²⁶⁵. როგორც ჩანს, შაბრუმი ითვალისწინებდა არმიამში შექმნილ ვითარებას, მუხლავურთა რეაგირებას სამხედრო-საზღვაო კოდექსთან დაკავშირებით და თავის მოხსენებაში შედარებით უფრო გაბედულ წინადადებებს აყენებდა.

შაბრუს მიხედვით, სამხედრო და სამოქალაქო კანონებს შორის განსხვავება უნდა არსებობდეს. მართალია, ჭარისკაცი მოქალაქეა და მასზე საერთო-სამოქალაქო კანონები ისევე უნდა ვრცელდებოდეს, როგორც ყველა სხვა მოქალაქეზე, მაგრამ ჭარისკაცი, როგორც სამხედრო პირი, უნდა ემორჩილებოდეს იმ საგანგებო, სამხედრო კანონებს, რომელთა გავრცელება სამოქალაქო პირებზე არ შეიძლება. ძველი სამხედრო კანონების უმთავრეს შეცდომად მას ის მიაჩნდა, რომ ისინი მოქმედებდნენ მთელი სიმაკაცით მხოლოდ ჭარისკაცების და არა ოფიცრების წინააღმდეგ. აქედან გამომდინარე, იგი მოითხოვს სასჯელის ღონისძიებათა გათანაბრებას. დეზერტირობა, ვითარცა „სამშობლოს ღალატი“, მიჩნეულია დანაშაულად. ძველ ორდონანსულ კოდექსებში „სამშობლოს“ ცნება

არ ჩანდა, იქ დეზერტირობა განიხილებოდა როგორც ლალატი მეფისა და ღვთის წინაშე. ახალი კოდექსის პროექტში გათვალისწინებული იყო, აგრეთვე, ოფიცერთა მხრივ ჭარისკაცთა პიროვნების შეურაცხყოფელ მოქმედებათა აღკვეთა. მეთაური, მის მიერ ჭარისკაცის პიროვნების ღირსების დამცირებისა და შელახვის შემთხვევაში სათანადოდ უნდა დასჯილიყო. თავის მხრივ, ჭარისკაცსაც იგივე მოეთხოვებოდა. ოფიცრის ფიზიკური შეურაცხყოფის შემთხვევაში ჭარისკაცს ელოდა 6-დან 20 წლამდე კატორღა, ხოლო დაუმორჩილებლობისა და აჯანყების სხვადასხვა შემთხვევაში 6-დან 24 წლამდე კატორღა. ოფიცრის სასჯელი შედარებით მსუბუქი იყო. ჭარისკაცის ფიზიკური ან სიტყვიერი შეურაცხყოფის შემთხვევაში მას ელოდა ოფიცრის ღირსების აყრა და რიგით შემადგენლობაში გადაყვანა.

შაბრუს პროექტში გათვალისწინებული იყო ფიზიკური დასჯის აღკვეთა, მას სურდა, აგრეთვე სიკვდილით დასჯა შეეცვალა მკაცრი და ხანგრძლივი კატორღით და სხვ.

მემარჯვენე დეპუტატები შაბრუს პროექტით კმაყოფილი არ იყვნენ. ისინი თავს ესწმოდნენ შაბრუს წინადადებას სიკვდილით დასჯის გაუქმების შესახებ. ამასთანავე მათ ჭარისკაცთა და ოფიცერთა სასჯელების გათანაბრება სუბორდინაციის დარღვევად მიაჩნდათ. რაც შეეხება დამამცირებელ სასჯელთა გაუქმებას, როგორც ჩანს, არმიისა და ფლოტის მღელვარებამ თავისი გაიტანა: მემარჯვენე დეპუტატებმა ამ საკითხის წინააღმდეგ გალაშქრებისაგან თავი შეიკავეს. მემარჯვენეებს არც შაბრუს შეცვლილი პროექტი აკმაყოფილებდათ.²⁸⁸ შაბრუმ, მართალია, კვლავ მოითხოვდა სიკვდილით დასჯის აღკვეთა, მაგრამ ოფიცერთა მიმართ სასჯელები საგრძნობლად შეცვალა. თავიანთი კონტრწინადადებები მემარჯვენეებმა, მათი კრეატურის, ყოფილი ბარონისა და კოლონელის ვი მ მ ვ ე ნ ის პირით ჩამოაყალიბეს²⁸⁹.

მემარჯვენეთა საერთო აზრი არმიასთან დაკავშირებით ეიმჟენმა შემდეგი სიტყვებით გამოხატა: „მსჯელობისა და განსჯის უფლებებით აღჭურვილი არმია, ყოველთვის მხოლოდ უბედურებათა წყაროს წარმოადგენს“ („Une armée raisonneuse ne sera à tout jamais qu' une source des fléaux“). ეიმჟენის გამოსვლა იყო „ძველი რეჟიმის“ მესვეურთა უკანასკნელი ცდა, შეენარჩუნებინათ სამეფო არმია უცვლელი სახით. ეიმჟენი დაეინებით ამტკიცებდა, რომ ოფიცრისა და ჭარისკაცის მიმართ სასჯელის ერთნაირი ნორმების დაწესება ნიშნავს სუბორდინაციის უარყოფას, დისციპლინის მოშლას. მისი აზრით, არმია არ შეიძლება წარმოვიდგინოთ როგორც ერთიანი სახელმწიფოებრივ-საზოგადოებრივი სხეულის ერთ-ერთი ორგანო. იგი უნდა დარჩეს როგორც დამოუკიდებელი ორგანიზმი, როგორც განსაკუთრებული ორგანო. არმია მუდამ უნდა ემორჩილებოდეს მისი მეთაურის ნებისყოფასა და ბრძანებას (სახეზეა ძველი დაქირავებული არმიის მორალი: ბრმა მორჩილება ოფიცრის დიქტატორული უფლებების პირობებში). არმია უნდა იმყოფებოდეს მორჩილებისა და არა თავისუფლების პირობებში. არმია ვერ იცხოვრებს იმ კანონებით. რომლებითაც ნოქალაქე ცხოვრობს და სხვ. არმიაში თავისუფლების სამოქალაქო მორალისა და უფლებების დანერგვა ნიშნავს აქ ანარქიის დაშვებას. ასეთ პირობებში დაილულება არმია, თავისუფლება და თვით საზოგადოებაც. ეიმჟენის ღრმა რწმენით არმია ხალხისა და პოლიტიკისაგან იზოლირებული ძალა უნდა იყოს. შესაძლებელია, საზოგადოებრივი რეჟიმი შეიცვალოს, გადახალისდეს, მაგრამ არმია როგორც „განსაკუთრებული ფიზიკური და მორალური მექანიზმი“, რომელსაც აქვს თავისი კანონები, მუდამ ერთნაირი უნდა იყოს.

რობესპიერმა შესანიშნავად აუღო ალლო კოლექსების კონსერვატიულ ბუნებას. იგი მიუთითებს, რომ კოლექსი შეადგინა სამხედრო აზნაურების, გენერლებისა და კოლონელებისაგან შემდგარმა „სამხედრო კომიტეტმა“ და სამხედრო სამინისტრომ. კრებამ კი მათი შემოქმედების ეს ნაყოფი უყოყმანოდ დაამტკიცა. შეეძლომა ისაა, რომ ჰკონიათ სამხედრო კანონები მხოლოდ სამხედროებმა უნდა შეადგინონ, მაგრამ ამ კანონების ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანი ნაწილი სრულებითაც არაა ის, რომელიც სამხედრო ტაქტიკის საკითხებთანაა დაკავშირებული და ამიტომ მოითხოვს სამხედრო ცოდნას. ავიწყდებათ, რომ ამ კანონებში მთავარია ის ნაწილი, რომელიც შეეხება სამოქალაქო და პოლიტიკურ თავისუფლებას, ჯარისკაცის როგორც მოქალაქის უფლებებს. თავი რომ დაგანებოთ კომიტეტის რეაქციულ შემადგენლობას, ისინი ამ საკითხებში ნაკლებ ერკვევიან. ამიტომ, აღნიშნავს რობესპიერი, რომ ეს კოლექსი ძველისაგან თითქმის არაფრით განსხვავდება. სამხედრო ზრევამ უკარნახა კრებას სამხედრო კოლექსი, „რომლის პროექტები შედგენილია... დესპოტიზმის ინტერესებიდან გამომდინარე. სამოქალაქო თავისუფლების დაღუპვისათვის, ... სახალხო თანამდებობის პირთა ხელისუფლების გაუქმებისათვის“, — დაასკვნის რობესპიერი.²⁶⁸

სამხედრო კოდექსის (Code Militaire) საბოლოო ვარიანტი, არმიაში განახლების ელემენტების დანერგვის თვალსაზრისით, ბევრ სიახლეს შეიცავდა. შემარჯვენებმა ამ შემთხვევაში მნიშვნელოვანი მარცხი განიცადეს. დადასტურდა დისციპლინისა და კანონიერების კავშირი ოფიცერთა დიქტატურისა და თვითნებობის შეზღუდვის ხარჯზე. ბოლო მოვლო დამამცირებელ და შეუარაცხყოფელ სასჯელებს, რამდენადმე ამაღლდა ჯარისკაცის ღირსება. გატარდა ოფიცერთა და ჯარისკაცთა სასჯელის, მართალია, არააბსოლუტური, მაგრამ საკმაოდ საგრძნობი ნიველირება. არმიის სტატუტი თანდათან დაუახლოვდა „ადამიანისა და მოქალაქის უფლებათა დეკლარაციის“ პრინციპს — „ადამიანისა და მოქალაქის უფლებათა უზრუნველყოფა იწვევს შეიარაღებული ძალების გამოყენების აუცილებლობას. მაშასადამე, ეს ძალა შექმნილია საერთო ინტერესებისათვის და არა იმათი კერძო ინტერესებისათვის, ვისაც იგი ემორჩილება“²⁶⁹.

როგორც ჩანს, არმია ახალმა კოდექსმა მეტნაკლებად დააკმაყოფილა. მიუხედავად მისი სიმკაცრისა, იგი არმიამ შედარებით უდრტივენელად მიიღო, გაცილებით უკეთ, ვიდრე სამხედრო-საზღვაო კოდექსი.²⁷⁰

რასაკვირველია, ყოველივე ეს არმიის პრობლემის საბოლოო მოგვარებას ოდნავადაც არ ნიშნავდა. დღის წესრიგში მრავალი რთული ამოცანა იდგა, გასაუღელი იყო წინააღმდეგობებით აღსავსე საკმაოდ ძნელი გზა.

§ 8. ოფიცერთა ძველი კორპორაციის შენარჩუნების ცდა

როგორც უკვე ვიუწყებოდით, კრების კონსერვატორული პოლიტიკის ერთ-ერთი ნაყოფი იყო ის, რომ იგი ყოველნაირად შეეცადა შეენარჩუნებინა ოფიცერთა ძველი კადრები. კრების ამ პოლიტიკამ საბოლოო ანგარიშში მარცხი ჭანიცადა. ოფიცრობა, რომელიც „უფრო რთილისტური აღმოჩნდა, ვიდრე მეფე“, ახალ რეჟიმს ვერა და ვერ შეეგუა. მეტიც, ოფიცერთა დიდი ნაწილი მეფის კრებისადმი დამოკიდებულებას აკრიტიკებდა, იგი მეფეს გაუბედაობაში და სისუსტეში სდებდა ბრალს. ოფიცერთა ასეთ განწყობას შესანიშნავად გამოხატავდა ესტერპაზი, რომელიც მეფისა და დედოფლის გაუბედაობაში ხედავდა უბედურების მიზეზს. მაგალითად, მისი აზრით, მეფის დიდი შეცდომა ის იყო,

რომ მან წინადადება მისცა არმიას ეტარებინა სამფეროვანი კოკარდა, რომ მეფე ლ ა ფ ა ი ე ტ ს მიენდო და მასთან ერთად მონაწილეობდა ეროვნული გვარდიის დათვალიერებაში. იგი გვარწმუნებს, რომ, მაგალითად, ფედერაციის დღესასწაულის დღეს (1790 წ.) მეფე რომ ცხენზე შემჯდარიყო და არმიის რიგებში გამოჩენილიყო, მაშინ მას მიემხრობდნენ დეპუტატები, არმია, ეროვნული გვარდიის შენაერთებიც კი, და ეს დღესასწაული, რომელზეც რევოლუციონერები ესოდენ დიდ იმედებს ამყარებდნენ, ფაქტიურად, მონარქიის განმტკიცების საშუალება გახდებოდა.²⁷⁰

ჩვენ უკვე საკმაოდ ფართოდ ვისაუბრეთ ოფიცერთა კონტრარევოლუციური საქმიანობის შესახებ, აღვნიშნეთ, თუ როგორ ეწინააღმდეგებოდნენ ისინი არმიას. რაიმე, თუნდაც უმნიშვნელო ცვლილების შეტანას. როგორ უშლიდნენ ხელს არმიისა და ხალხის, არმიისა და ეროვნული გვარდიის დამშობილებას, როგორ სდევნიდნენ პროგრესულ ჯარისკაცებსა და უნტერ-ოფიცრებს, როგორ ცდილობდნენ არმიასი რევოლუციის საწინააღმდეგო განწყობილების დანერგვას; ხაზი გაუსვით აგრეთვე ოფიცერთა აქტიურ როლს კონტრარევოლუციურ შეთქმულებათა ორგანიზების საქმეში. ყველაფერი ეს კრებისათვის ნათელი იყო, მაგრამ იგი მაინც ყოყმანობდა, ორქოფობდა და მათ წინააღმდეგ გადამჭრელ ზომებს არ ღებულობდა. კრების პოლიტიკა ჯარისკაცთა სამართლიან უკმაყოფილებას იწვევდა. არმია ხელავდა, რომ კრება განახლების ერთგულ ჯარისკაცობას სასტიკად სდევნიდა და სჯიდა, ზოლო აშკარად კონტრარევოლუციურ და მოღალატე ოფიცრობას მფარველობდა და ჯარისკაცებს უპირისპირებდა. ოფიცერთა მოღალატური როლი ემიგრაციის მასობრივმა ხასიათმა კიდევ ერთხელ ცხადყო. საყოველთაოდ ცნობილი იყო, რომ გაქცეული ოფიცრობა კონტრარევოლუციურ არმიას ქმნიდა და ინტერვენციისათვის ემზადებოდა. ოფიცრები ყოველდღე ლალატის ზღაპრს ახალ და ახალ მაგალითებს ავლენდნენ. ასე, მაგალითად, სიმონი-ნმა ეკატერინე მეორეს კონტრარევოლუციური ოფიცრის დე ვ ა ნ ტ ი ს ხელით გადაუგზავნა ე. წ. „ემიგრაციის პროექტი“ (Projet d'émigration), იგი შეიზღუდავდა შემარჯვენე დეპუტატის ბ ა ი დ ე ვ ი რ ი ე ს მიერ შექმნილმა „ემიგრანტთა საზოგადოებამ“. პროექტში ნათქვამი იყო, რომ ოფიცრობა (თავადაზნაურობა — გ. კ.), რომელმაც დაჟარგა ქონება და წოდება, თავისი აზნაურული ღირსების შენარჩუნებისათვის იბრძვის... მას უმჯობესად მიაჩნია პყავდეს ერთი ბატონი, ვიდრე ტირანების მთელ ლეგიონს დაემორჩილოს..., ისინი სთხოვენ ეკატერინე მეორეს დაუთმოს მათ უსასყიდლოდ მიწები, ჰპირდებიან მას, რომ ამ მიწებზე შექმნიან „სამხედრო-აზნაურულ კომპანიას“ (une compagnie de noblesse militaire), ხელს შეუწყობენ მრეწველობის განვითარებას და სხვ.²⁷¹. ემიგრაციამ იმდენად მასობრივი ხასიათი მიიღო, რომ ზოგჯერ სამსახურს ტოვებდა ყველა ოფიცერი უკლებლივ. ასე, მაგალითად, ეროვნულმა კრებამ 1791 წლის 25 ივლისს დიუნკერკიდან მიიღო ცნობა, რომ აქ დაბანაკებული რეჟიმანის — „Colonel-Général“-ის ოფიცერთა კორპუსმა (ორი ოფიცრის გარდა) დატოვეს სამსახური, გაიტაცეს სამხედრო დროშები და ქ. ფიურნის (ქალაქი დასავლეთ ფლანდრიაში, ამჟამად ბელგიის ქ. ვერნი) მახლობლად საზღვარი გადალახეს.²⁷² სამშობლოში დარჩენილ ძველ ოფიცერთა განწყობილების კარგი მაგალითია მაიორი ლ ო რ ე ნ ტ უ ს ე ნ ი. იგი კრების პოლიტიკის ნაყოფს წარმოადგენდა. მართალია, ტუსენი ემიგრაციაში არ წავიდა და, ახალ რეჟიმს „შეგუებული“, არმიის რიგებში დარჩა, მაგრამ ომის პირველივე დღეებში, როცა პრუსიელებმა საზღვარი გადმოლახეს, მან თეთრი კოკარდა გაიკეთა და მტერს შეეგება, მეგზურობა იკისრა და ვერდენთან უკვე ბრაუნშვაიგის პერცოგს ემსა-

ხერება. 1793 წელს იგი დააპატიმრეს, მაგრამ ლონგვის სასამართლოს მოხელეები მის გადარჩენას კდილობდნენ (ლონგვის ოლქის პროკურორი-სინდიკი ორი ემიგრანტის მამა იყო) და გაამართლეს კიდეც. მოზელის არმიამ მყოფმა კონვენტის კომისრებმა დაარღიეს ეს „არისტოკრატიული“ განაჩენი²⁷².

ერთი სიტყვით, ოფიცერთა განწყობა საყოველთაოდ ცნობილი იყო. მიუხედავად ამისა, კრება მაინც კდილობდა არმიამ მათ შენარჩუნებას და ყოველივე ამას გარკვეულ ფორმალურ დასაბუთებას აძლევდა. რაში მდგომარეობდა ოფიცერთა ძველი კადრების შენარჩუნების კლასობრივ-პოლიტიკური არსი, ამის გარკვევა ზემოთ უკვე ვცადეთ. ამჯერად განვიხილოთ ის არგუმენტაცია, რომელსაც აყენებდა კონსერვატორული ბანაკი და კრება ოფიცერთა ძველი კადრების შენარჩუნების აუცილებლობასთან დაკავშირებით.

ოფიცერთა მიმართ კრების პოზიციები შესანიშნავად. განსაზღვრა პრიუდომის გაზეთმა „Les Révolutions de Paris“²⁷³. პრიუდომი წერდა: „განა ვასაკვირია, რომ რევიმანებში კომიტეტები შეიქმნენ? ოფიცრები აშკარად იცავენ პრინციპებს, რომლებიც რევოლუციას ეწინააღმდეგებიან. ჭარისკაცი მათში ხედავს საზოგადოებრივ კეთილდღეობის მტრებს, რომლებიც მზად არიან, საფრანგეთზე მტრის თავდასხმის შემთხვევაში, ჭარისკაცები დასალუპად გასწირონ... მოქალაქენო, ჩვენ ყველანი საფრანგეთში ვიმყოფებით! არისტოკრატები მთელს საფრანგეთში პატრიოტებს ემუქრებიან. რევოლუციის დასაწყისიდანვე ისინი იღვწიან იმისათვის, რომ არმია თავისი ბოროტი ზრახვების იარაღად აქციონ... ვილაც არისტოკრატი ემისრები ტოვებენ პარიზს, სხვადასხვა სამხედრო ნაწილში მიემართებიან, რათა იქ სახელი გაუტეხონ ეროვნულ კრებას... აღმასრულებელი ხელისუფლება განზრახ ტოვებს მეთაურთა პოსტებზე ძველ ხალხს, ეს სისხლისმსმელი მხეცები (bêtes sanguinaires), რომლებიც ჭარისკაცთა გაათრებას იწყებენ, ჭერ კიდეც არ არიან სამსახურიდან დათხოვნილი. ის ადგილებიც კი, რომლებიც უფლებათა დეკლარაციის გამოცხადების შემდგომ შემთხვევით ვაკანტურნი აღმოჩნდნენ, ჭერ კიდეც არ გადაუციათ არაპრივილეგიურულ პირთათვის... არმიის მიმართ აღმასრულებელი ხელისუფლების აგენტების ასეთ მოქმედებას განაპირობებდა ის, რომ მათ ოფიცერთა შემადგენლობის კონტრაქტუალურობა მიზნით გამოყენება სურდათ...“

ძველი ოფიცრების არმიამ დატოვების აუცილებლობის შესახებ 1792 წელს გამოცემულ ერთ-ერთ ანონიმურ ბროშურაში მეტად დამახასიათებელი არგუმენტებია წამოყენებული. ავტორი, რომელიც კონსერვატიული ბანაკის წარმომადგენლად ჩანს. საკითხს მეტად ფართოდ წარმოაჩენს, ძველი ოფიცრობის პრობლემას კონსტიტუციის დაცვისა და შენარჩუნების საკითხს უკავშირებს. ეს ფრიად მოხერხებული არგუმენტია, რადგანაც, როგორც ჩანს, ავტორს კარგად ესმის უდიდესი მნიშვნელობა, რომელსაც გამარჯვებული ბურჟუაზია კონსტიტუციას ანიჭებს. იგი აშინებს ბურჟუაზიას: საფრთხე მოახლოვდა, კადრის ოფიცრების გარეშე არმია არ ვარგა, „იურისტებს“ მათი შეცვლა არ შეუძლიათ, ამიტომ ყოველნაირად დავიცვათ ძველი კადრები, შევინარჩუნოთ ისინი და სხვ. ხსნა მხოლოდ არისტოკრატიულ არმიამ, არისტოკრატიული კავალერია უნდა შეერწყას არაარისტოკრატიულ ინფანტერიას... აკი „არისტოკრატებმა სამშობლოსათვის მეტი სისხლი დაღუპეს, ვიდრე ადვოკატებმა მელანი — საკუთარი თავის გასამდიდრებლად“... ამ ერთ დროს უძლეველ არმიას დაშლიან ეროვნული გვარდელები, მოხალისეები, გამოუცდელი გენერლები და ოფიცრები, რომლებიც ღუქნებისა და სარდაფების მტერიდან არიან ამოსული“... ანონიმი დაასკვნის — ერთადერთი ხსნა არმიამ არისტოკრატიის დაბრუნება და სხვ.²⁷⁴

აღნიშნული ტენდენცია ეროვნული კრების კონსერვატორული ბანაკის წარმომადგენელთა სიტყვებშიც იგარძნობა. ასე, მაგალითად, 1791 წლის 10 ივნისს სამხედრო კომიტეტის წევრი, დეპუტატი ბიურო დე პიუზი არმიაში შექმნილ ვითარებასთან დაკავშირებით აღნიშნავდა, რომ არმიაში კრიტიკული ვითარება შეიქმნა, რომ ჭარისკაცთა დაუმორჩილებლობამ ოფიცრობას კონსტიტუციის ერთგულებაში გულგრილობა აღუძრა. ძველი ოფიცრობის ღათხოვა მან მიუღებლად ჩათვალა. მათი შემცველი შესაფერისი კადრების შერჩევა, — მისი აზრით, — თითქმის შეუძლებელია. მან განავითარა აზრი, რომ არმიიდან ძველი ოფიცრების წასვლა არმიის დაშლის მომასწავებელი გახდება, აქედან გამომდინარე მან საჭიროდ ჩათვალა ბოლო მოღებოდა ჭარისკაცთა უღისციპლინობას, რათა ოფიცერთა დენადობა შეწყვეტილიყო²⁶. ძველი ოფიცრობის შენარჩუნების შესახებ ლაპარაკობდა, აგრეთვე, მემარკვენი დეპუტატი კაზალესი. 1791 წლის 21 ივნისს ემერიმ თავის სიტყვაში გაატარა აზრი, რომ არმიიდან ოფიცერთა მსობრივი გაქცევა არმიის სრული რღვევის მომასწავებელიაო. „ბევრი რეჟიმანი ოფიცრების გარეშე დარჩა. ზოგი ოფიცერი გადადგა, ზოგი გაიქცა. ბევრი ოფიცერი უცხო ქვეყნების სამსახურში გადავიდა“, — ამბობდა ემერი²⁷. ეროვნული კრების მიერ ჭარისკაცთა გამოსვლების წინააღმდეგ შემუშავებული მკაცრი დეკრეტების მთელი ციკლი გარკვეული გაგებით ოფიცერთა გულის მოგების ამოცანას ისახავდა; ამ პოლიტიკამ, როგორც აღვნიშნეთ, ვერ გაამართლა. ოფიცერთა კონტრრევოლუციური განწყობა არ შეიცვალა, ამასთანავე ჭარისკაცთა უკმაყოფილებამ კიდევ უფრო ფართო ხასიათი მიიღო.

ეროვნულმა კრებამ ოფიცერთა ახალი რეჟიმისადმი ერთგულების საფუძვლად ფიცის ახალი ვარიანტების გამოყენება სცადა. მაგრამ, როგორც უკვე აღნიშნული იყო, ამან საქმეს ოდნავადაც ვერ უშველა. ოფიცერთა ემიგრაციამ ფართო ხასიათი მიიღო. ფიცის დამრღვევ ოფიცერთა წინააღმდეგ კი რაიმე მკაცრი სასჯელის შემოღებას კრება არ ცდილა. თვით არმიაც ფიცთან დაკავშირებით ორკოფულ მდგომარეობაში აღმოჩნდა. არმია, რომელიც ადრე მხოლოდ მეფის წინაშე სდებდა ფიცს, ახლა ეფიცება ერსა და კონსტიტუციასაც. მაგრამ რევოლუციური მოვლენების მსვლელობამ ისეთი ხასიათი მიიღო, როცა ეს საზრუნოვანი ურთიერთს უპირისპირდებოდა. მეფე კონსტიტუციას არღვევდა, კონსტიტუცია მეფის უფლებებს ზღუდავდა, ერი კონსტიტუციით არ იყო კმაყოფილი, მეფე ერს უპირისპირდებოდა, ერი — მეფეს. ამ დაპირისპირებათა დროს, ფორმალური თვალსაზრისით, არმიის პოზიციის დადგენა, ცხადია, ძნელი იყო. ფიცის ასეთი ხასიათი, ფაქტობრივად, ლალატისადმი განწყობილ ოფიცრობას ამ ლალატის ფორმალურ გამოვლენაშიც ერთგვარ თავისუფლებას აძლევდა. რეინარი საესეებით სამართლიანად შენიშნავს, რომ ფიცისაღმი ოფიცრობის დამოკიდებულება წარმოადგენს მათი განწყობილების, ანუ ახალი რეჟიმისადმი „დაუმორჩილებლობის“, გაგების მარტივ კრიტერიუმს. ახალ ფიცთან მათი დამოკიდებულება ნათელყოფს იმას, რომ ოფიცრობისათვის ახალი რეჟიმი სოციალურად უცხო მოვლენა იყო. კრების მესვეურთ ეს კეშმარიტება არ ესმოდათ. ისინი ვერ ჩასწვდნენ ოფიცერთა „დაუმორჩილებლობის“ არსს, ვერ გაერკვნენ იმაში, რომ ოფიცერთა შემადგენლობის შეცვლის აუცილებლობა სოციალური და პოლიტიკური ამოცანა იყო და არა უბრალო სამხედრო რიგის ღონისძიება. 1789 წლის 10 აგვისტოს ახალი ფიცის შესახებ დეკრეტში ლაპარაკია იმის შესახებ, რომ ოფიცრობამ უნდა იმოქმედოს ადგილობრივი მუნი-

ციპალური ხელისუფლების მითითებით და არა მონარქის კარნახით. დამფუძნებელი კრების შეცდომა ის იყო, რომ მან ვერ განსაზღვრა ძველი ოფიცრობის ნამდვილი განწყობილება, როგორც ჩანს, კრება იმედოვნებდა, რომ ოფიცერთა ძველი შემადგენლობა ადვილად შეურიგდებოდა ახლად შექმნილ ვითარებას და ახალ სისტემას ისევე ერთგულად გაუწევდა სამსახურს, როგორც თავის დროზე — მეფეს. ეტყობა, დამფუძნებელი კრების დეპუტატებს არ ესმოდათ ოფიცერთა სოციალური შეგნებიდან გამომდინარე განწყობილება, ის, რომ ოფიცრობა ისევე მისტიროდა წარსულს და ისევე სურდა მისი აღდგენა და შენარჩუნება, როგორც, საერთოდ, მთელ ფეოდალურ კლასს. მათ ვერ გაეგოთ ის ჭეშმარიტება, რომ არმიიდან ძველი ოფიცრობის განდევნის გარეშე ახალი ტიპის არმიის შექმნაზე ლაპარაკიც კი ზედმეტი იყო.

კონტრრევოლუციურ ოფიცრობასა და რევოლუციურად განწყობილ ჯარისკაცთა მასებს შორის წინააღმდეგობამ აშკარად შეურიგებელი ხასიათი მიიღო. ოფიცერთა შემადგენლობის გაქმნა ჯარისკაცთა უპირველეს მოთხოვნილებად იქცა. დამფუძნებელი კრება კი, როგორც ვხედავთ, თავს იკავებს, მას ოფიცერთა შემადგენლობის გადახალისება არ სურს. როგორც ვნახეთ, იგი ცდილობდა ძველ ოფიცერთა კორპუსის ხელუხლებლად დატოვებას. დამფუძნებელი კრების აშკარა მხარდაჭერით წაქეზებული კონტრრევოლუციური ოფიცრობა განაგრძობდა თავის მავნე საქმეს. დამფუძნებელი კრების მხრივ მათ შიშობათ ასეთი ლმობიერი დამოკიდებულება როიალისტურად განწყობილმა ოფიცრობამ მის სისუსტედ ჩათვალა და კონტრრევოლუციური საქმიანობა უფრო გააძლიერა (მაგალითად, ბუიეს კონტრრევოლუციური გადატრიალების ცდა). მეორე მხრივ, ოფიცერთა დიდი ნაწილი ემიგრაციაში წავიდა, სადაც მათ სხვა კონტრრევოლუციურ ძალებთან ერთად რევოლუციის საწინააღმდეგო მძლავრი ბანაკი შექმნეს, მკოწრო კავშირი დაამყარეს ფეოდალურ-აბსოლუტურ მონარქიებთან და კონტრრევოლუციური ინტერვენციის მზადება იწყეს. მარტო 1791 წლის მეორე ნახევარში ორი ათასზე მეტი ოფიცერი გაიქცა. საერთოდ, 9 ათასი ოფიცრიდან ემიგრაციაში 6 ათასი წავიდა. ძველ ოფიცერთა კორპუსის მთლიანი გადახალისება დამფუძნებელმა კრებამ ვერ გაბედა. იყო მომენტი, როცა მან კონტრრევოლუციური ოფიცრების „მორაჯულება“ მტრად გულუბრყვილო გზით სცადა. 1791 წლის 11 ივნისს ფიცის შესაბამისად ოფიცრებს წერილობით ვალდებულებას ართმევდნენ, რომლის ტექსტში აღნიშნული იყო: „პირობას ვდებ ვიყო ერის, მეფისა და კანონის ერთგული, არ მივიღო მონაწილეობა არც პირდაპირ და არც არაპირდაპირ ერის წინააღმდეგ რაიმე შეთქმულებაში, ვებრძოლო მას (შეთქმულებას—გ. კ.) მთელი შესაძლებლობით“.²⁷⁸ ოფიცერთა შემადგენლობის გარკვეულმა ნაწილმა ფიცის ასეთ ტექსტს მოაწერა ხელი, მაგრამ მათი კონტრრევოლუციური საქმიანობა ამ ღონისძიების შედეგად ოდნავადაც არ შეიცვალა. აღსანიშნავია, რომ კრების როიალისტი დეპუტატები კ ა ზ ა ლ ე ს ი, ბ უ ტ ი ი ე, რ უ ა ი უ უ რ ჩეღდნენ ოფიცრებს, რომლებიც ფიცის მიღებას გაურბოდნენ, მიეღოთ იგი, ანუ შენიღბულუყვნენ მომავალი ბრძოლებისათვის. ახალი ფიცის შესახებ სამხედრო კომიტეტის მიერ წარმოდგენილ პროექტში (მომხსენებელი ბ ი უ რ ო დ ე ბ ი უ ზ ი) ნათქვამი იყო, რომ არმიის დათხოვნა არ შეიძლება, იგი უნდა შევინარჩუნოთ, ასევე უცვლელად უნდა დარჩეს ოფიცერთა კორპუსიც. რეჟიმანები ქალაქებიდან უნდა გავიყვანოთ (აქ რევოლუციურ განწყობას იძენენ და პოლიტიკაში ებმებიან — გ. კ.) და საზღვრებთან განვაღავოთ (აქ პოლიტიკა აღარაა, მათ მხოლოდ სამშობლოს დაცვის გრძნობა დაეუფლებათ, ანუ დარ-

ჩებიან მხოლოდ ჭარისკაცებად). საჭიროა დაინიშნოს ოთხი გენერალ-კომისარი, რომელთაც არმიის დაწესებულება და დისციპლინის აღდგენა (როგორც ჭარისკაცებში, ასევე ოფიცრებში) უნდა დაეცის. ყოველი ოფიცრის მოქმედება საგანგებო ძიების ობიექტი უნდა გახდეს. ამან უნდა განსაზღვროს ის, თუ ვინ უნდა დარჩეს არმიაში და ვინ უნდა იქნეს დათხოვნილი.

სამსახურში დარჩენილ ყოველ ოფიცერს უნდა მიეღო ინდივიდუალური ფიცი. ეროვნულმა კრებამ მოიწონა კომიტეტის პროექტი, იგი თითქმის უცვლელად მიიღეს გარდა იმ პუნქტისა, სადაც 4 გენერალ-ინსპექტორის საგანგებო ინსტიტუტის შექმნაზე იყო ლაპარაკი. კრება, როგორც ჩანს, შეუშინდა გენერალთა დესპოტიზმის საფრთხეს, ანუ თავიდან აიცილა სამხედრო დიქტატურის შესაძლებლობა.²⁷⁹

ძველი ოფიცრობის დაცვისა და შენარჩუნების აუცილებლობას ეხება ნაკლებად ცნობილი ანონიმური ბროშურა, რომელიც ახალი ფიცის შემუშავების დღეებში გამოქვეყნდა.²⁸⁰

ახალი ფიცი, ბროშურის ავტორის მიხედვით, წარმოდგენილია როგორც „დამღუპველი საწამლაი“ (Pernicieux poison). ავტორი უკმაყოფილოა იმით, რომ ბევრმა ცნობილმა დეპუტატმა ამ ფიცის გავლენა განიცადა და იგი არმიაში წესრიგის დამყარების საფუძვლად და მეფესა და არმიას შორის ჩატეხილი ხიდის აღმდგენად მიიჩნია. ამ გავლენიან დეპუტატთა შორის იგი ასახელებს მარკიზ დე ბუტიესს, მარკიზ დე კაზალესს და აბატ რუაიუსს. ავტორი, როგორც ჩანს, ვერ გაერკვა ამ დეპუტატთა ასეთი მოქმედების იმ მიზანდასახულობაში, რომელიც ზემოთ აღვნიშნეთ.

ავტორის მიხედვით, ახალი ფიცი ნაყოფია იმ ფილოსოფიისა, რომელიც არღვევს სახელმწიფოს, ტრადიციას, პრინციპებს და სხვ. ავტორი გვარწმუნებს, რომ ახალი ფიცი არმიის „ტრანზიციენტალური დამორჩილებას“ მოასწავებს. მისი აზრით, შეუძლებელია დაიფიქრო კონსტიტუცია, რომლის შედგენა ჯერ არ დაუშვავრებიან, რომელიც ერს არ მიუღია, არ შეუმოწმებია და არც დაუკანონებია. იგი საეგვა წინააღმდეგობებით, შეცდომებით, რაც უკვე არსებითად იგრძნობა. ფიცის მიღების შემდეგ წესიერი ადამიანები გაიძევრების (ანუ რევოლუციონერების — გ. კ.) ხელში ჩაგარდებიან.

ავტორი ფიცის ტექსტში მოხსენიებული სამი ფენომენის — ე რ ი , მ ე ფ ე , კ ა ნ ო ნ ი , მეტად დემაგოგიურ შეფასებას იძლევა. მისი აზრით. ეს სამი ფენომენი ერთ — მ ე ფ ი ს პ ე რ ს ო ნ ა შ ი უნდა გაერთიანდეს. ასე ესმით ეს „წესიერ“ ფრანგებს, ასე ესმოდათ იგი მათ წინაპრებს. ამჭერად კრება გვარწმუნებს, რომ კანონი უნდა შექმნას ერმა, ხოლო მეფემ იგი უნდა აღასრულოს. ავტორი გვარწმუნებს, რომ აქ საქმე გვაქვს სიტყვების ყალბ აღრევასთან. ჯერ ერთი, ერი რეალურად არ არსებობს. მისი სახელით მხოლოდ ერის ნაწილი მოქმედებს, ამდენად არც კანონი არსებობს, რამდენადაც იგი საერთო ნების გამოხატვა უნდა იყოს. ამჭერად იგი მხოლოდ ზოგიერთი უზურპატორი ტირანის ნებას გამოხატავს. მეფეც ალარ არსებობს, მას მახვილი ემუქრება და იგი ტყვეობაში იმყოფება.

შემდეგ ავტორი აკრიტიკებს ფიცის ტექსტის იმ ნაწილს, სადაც ლაპარაკია, რომ სამხედრო პირი არ უნდა მონაწილეობდეს იმ შეთქმულებაში, რომელიც მიმართულია ერის, მეფის, კანონებისა და „ეროვნული კრების მიერ მიღებული და მეფის მიერ აღმტკიცებული კონსტიტუციის“ წინააღმდეგ. ავტორი აღიარებს, რომ მოქალაქის ვალდებულებაა დაუპირისპირდეს ყველა იმ შეთქმულებას, რომელთაც შეიძლება მოჰყვეს საზოგადოებრივი სიმშვიდის

და წესრიგის დარღვევა. მაგრამ აქვე აღნიშნავს, რომ კრება „შეთქმულებას“ უწოდებს ყველა ცდას, დაუბრუნონ მონარქს ავტორიტეტი, რომელიც მას მია-
ნიჭა „ღმერთმა, წინაპრების არჩევანმა და მახვილმა“ — ავტორიტეტი, რომე-
ლიც ესოდენ საჭიროა წესრიგის დაცვისა და საზოგადოებრივი კეთილდღეო-
ბისათვის. კრება „შეთქმულებად“ ნათლავს ყველა იმ გეგმას, „რომელიც ცდი-
ლობს დაარღვიოს ყველაფერი ცუდი, რაც კრებამ მოიმოქმედა“. ასეთ გეგმათა
რიგს ავტორი მიაკუთვნებს გეგმას, რომელიც ითვალისწინებდა სახალხო მეურ-
ნეობის აღდგენას (რაც კრებამ თურმე დაასაშავა!), ტახტის ავტორიტეტის აღდ-
გენას, კულტის დაცვას, წმინდა საკუთრების დაცვას, ღიდი სახელმწიფოსათ-
ვის აუცილებლად საჭირო „თავადაზნაურული წესრიგის“ (*L'ordre de la Noblesse*) შენარჩუნებას და სხვ. განა შეიძლება, — დაასკვნის ავტორი, — კე-
თილი ფრანგი ფიცისგამტეხად ჩაეთვალოთ, თუკი, იგი ასეთი „მოქმედების“
მონაწილე იქნება? ანუ ჩვეულებრივ ენაზე რომ გამოვთქვათ, განა ოფიცერი
კონტრარევოლუციური შეთქმულების მონაწილე იქნება?

ავტორი თავს ესხმის, აგრეთვე, ფიცის იმ ადგილს, სადაც ნათქვამია, რომ
სამხედრო პირმა ეროვნული კრების მიერ მინდობილი ყველა საშუალება უნდა
გამოიყენოს ასეთ შეთქმულებათა წინააღმდეგ. ავტორის მიხედვით, ფიცის ეს
ნაწილი ყველაზე უფრო ვერაგულია. ოფიცრებს ავალებენ დაემორჩილონ მხო-
ლოდ ეროვნული კრების მიერ დადგენილ მითითებებს. „მაგრამ, — განაგრძობს
ავტორი, — ეს ზომ მათ ხელებს შეუბოროტავს კარგისათვის და ხელებს გაუხს-
ნის ცუდისათვის“; ოფიცრები ვერასოდეს ვეღარ აღადგენენ დისციპლინას,
ვინაიდან „არეულობა და ანარქია საჭიროა ამ კრიმინალური ასამბლეის არსე-
ბობისათვის“; ასეთ პირობებში ფიცმილებული ოფიცრები გადაიქცევიან კრე-
ბის „მარიონეტებად“, ე. ი. მათ უნდა შეასრულონ ასამბლეის ანუ „ერთი დღის
კანონმდებელთა“ (კაზალესი და კომპ.) კაპრიზები და სურვილები; ავტორის აზ-
რით, ფიცმილებული ოფიცერი იძულებული გახდება დააპატიმროს თავისი
ძმები საზღვარზე, წაართვას ქონება, ოქრო, მაშინ როცა ისინი შეეცდებიან თავ-
შესაფარი იპოვონ უცხო ერებთან, რომლებიც უფრო დიდსულოვანნი არიან,
ვიდრე თვით ფრანგები.²⁸¹ ოფიცრობა იძულებული გახდება „ხელი შეუწყოს
ზნაურთა მკვლელობას“, „დახუროს მამათა ტაძრები“, „გზა გაუხსნას კრი-
ტიკოსებს“, „აწამოს სასულიერო პირები“²⁸². „როგორ, კეთილშობილები თა-
ვისიანთა ჯალათები უნდა გახდნენ?!“ — კითხულობს ავტორი და დაასკვნის, —
ოფიცერი ყოველთვის იძულებული გახდება უღალატოს ფიცს, რის შედეგადაც
მას ჩათვლიან „უღირს და სამარცხვინო ადამიანად“, იგი აღარ იქნება „ლორ-
სი ატაროს იარაღი და ირიცხებოდეს ფრანგ მოქალაქეთა შორის“ (ფიცის ბო-
ლო სიტყვები — გ. კ.). ამიტომ ოფიცრობა ვერ მიიღებს ფიცს, ამის უფლებას
არ მისცემს მას „მოვალეობა საკუთარი თავისა, ღმრთისა და მეფის მიმართ“.

ყოველივე ზემოთქმულის საფუძველზე ავტორი მეტად ორიგინალურ
დასკვნას გვთავაზობს: ძველი ოფიცრობა იძულებული ივახდება სამსახური
ღატოვას და გაიქცეს. შეუძლია კი სხვას მათი ადგილის დაკავება? რასაკვირ-
ველია, არა. არ მია იმ ოფიცერს. რომელიც თავისივე წრი-
დან იქნება გამოსული, არაფრად ჩააგდებს, ანგარიშს არ გაუწევს
და „არმიის ნაცვლად მალე საფრანგეთში ეყოლებათ 160.000-ანი ბურჟუეზების
ურდო“ („On aura bientôt en France, au lieu d'armée, une horde de 160
mille bourgeois“)²⁸³. „ანარქიული კონფუსიებით და პარტიათა ინტრიგებით
მოცული ბურჟუეზების ეს ურდო, რომელსაც შემთხვევითი პირები მეთაურობ-
დნენ, ყველაფერს დაანგრევენ.“²⁸⁴ არმია უკვე გაურკვეველ მდგომარეობაშია. ამ

საერთო არეულობის პირობებში, როცა კრებაში ერთმანეთს ჰამენ ინტრიგანები, როცა პარტიები ერთმანეთს უპირისპირდებიან, ოფიცრებმა და ჯარისკაცებმა არ იციან რა ქნან, ვის დაუჭირონ მხარი, ვის ემსახურონ. ასეთ ვითარებაში — ავტორის აზრით — ცხადია, ფიცს არავითარი ფასი აღარ აქვს.

უბედურება ის იყო, რომ ფიცის დარღვევის შემთხვევაში ოფიცრობას მძიმე სასჯელი არ ელოდა. ფიცის გამტებს ოფიცერთათვის უმაღლეს სასჯელად სამსახურიდან გადაყენება დააწესეს. დათხოვნის შემთხვევაში მათ ერთდროულად ხელფასის ერთი მეოთხედი ეწლეოდათ. როიალისტურად განწყობილ ოფიცრებს თვალი საზღვარგარეთისაკენ ექირათ, სადაც მათ ელოდათ პ რ ი ნ ც კ ო ნ დ ე ს მიერ ორგანიზებულ ემიგრანტთა არმია. ჯამაგირის ერთი მეოთხედი, რომელსაც არმიიდან დათხოვნილ ოფიცრს აძლევდნენ, მათთვის კონდესსთან გასამგზავრებლად საჭირო ხარჯების დაფარვის კარგ საშუალებას წარმოადგენდა.

მეფის ვარენში გაქცევის შემდეგ ოფიცერთა განდგომამ, როგორც აღნიშნეთ, მეტად ფართო ხასიათი მიიღო. განსაკუთრებით კი მაშინ, როცა ფიცის ტექსტიდან სიტყვა „მეფე“ ამოიღეს. მაგრამ სულ მალე კრებამ მეფის რეაბილიტაცია მოახდინა. როგორც ვიუწყებოლთ, ბ ა ი მ საამისოდ მეტად ორიგინალური ვერსია წამოაყენა, რომლის მიხედვითაც, მეფე თვითონ კი არ გაიქცა, არამედ სხვებმა გააქციეს. ყოველივე ეს კრებამ 1791 წლის 23 ივნისს სათანადო დეკრეტით გააფორმა. აქ აღნიშნული იყო, რომ ყველა, ვინც მეფის, „მოტაცებას“ ხელი შეუწყო სამშობლოსა და მეფის მოღალატედ ცხადდება. ასევე მოღალატეა ის, ვინც მეფის დაბრუნებას და სახალხო წარმომადგენლებთან მის ერთობას ხელს შეუშლის. კრებამ წინადადება მისცა სამხედრო და სამოქალაქო აღმინისტრაციას დააბრუნონ მეფე და დასაჯონ ყველა, ვინც მეფის ღირსების ხელყოფას გაბედავს²⁸⁵. შემდეგ კი, „მოტაცებაში“ უპირველეს დამნაშავედ ბ უ ი ე გამოაცხადეს და ჯოხი მასზე გადატეხეს. ამასთან დაკავშირებით, ეროვნული კრების 1791 წლის 15 ივლისის დადგენილებაში ნათქვამი იყო, რომ კრების კომიტეტების (სამხედრო, დიპლომატიური, საარევიზიო, სისხლის სამართლის-პროცესუალური და სხვ.) მიერ წარმოდგენილი მასალების საფუძველზე „ირკვევა, რომ ბუიემ — საფრანგეთის არმიის გენერალმა მასზე, საარსა და მოზელში — შეადგინა კონსტიტუციის დამზობის პროექტი, ამისათვის შეეცადა სამეფოში საკუთარი პარტიის შექმნას; გამოითხოვა და განახორციელა არაკონტრასიგნირებული ბრძანებები, შე ი ტ ყ უ ა მეფე და მ ი ს ი ო ჯ ა ხ ი ქალაქში, რომელიც მისი სარდლობის სფეროში შედიოდა, განაღდა გზებზე რაზმები, გაგზავნა ჯარები მონმედონში, ამ ქალაქის ახლოს შექმნა ბანაკი, ცდილობდა ჯარისკაცთა გადაბირებას, მოუწოდებდა მათ გაქცეულიყვნენ და მის მხარეზე გადასულიყვნენ. მეზობელ სახელმწიფოებს მოუწოდებდა შემოჭრილიყვნენ საფრანგეთის ტერიტორიაზე“. ყოველივე ამის შედეგად კრება აღგვის: „რომ არის საკმარისი საფუძველი ზემოდასაზღვრებული ბუიეს, მისი თანამზრახველებისა და თანამოაზრეების სამართალში მიცემისა...“²⁸⁶.

მეფის რეაბილიტაციის ეს პოლიტიკა, ოფიცერთა დამშვიდებასაც ითვალისწინებდა. არც ის იყო შემთხვევითი, რომ სულ მალე სიტყვა „მეფე“ ფიცის ტექსტში კვლავ აღადგინეს.

ძველ ოფიცერთა დამცველებს შორის აღმოჩნდნენ პირები, რომელთაც ოფიცერთათვის თანამდებობის შენარჩუნების მეტად ორიგინალური დასაბუთება გამონახეს. ამისათვის მათ გამოიყენეს გამარჯვებული ბურჟუაზიის მიერ

გამოცხადებული „საკუთრების ხელშეუხებლობის“ პრინციპი. ოფიცერთა თანამდებობა საკუთრებასთან გააიგივეს, ანუ ხელშეუხებლობის გარანტიით აღკურვს. ამასთან დაკავშირებით, საინტერესოა „ემერის არქივში“ დაცული არმიის რეფორმის ერთ-ერთი რეალისტური პროექტის (ავტორი ანონიმურია) №8 პუნქტი. იქ აღნიშნულია, რომ ის, ვინც უმწიკლოდ და პატიოსნად მსახურობს, სამსახურიდან დათხოვნილი არ უნდა იქნეს. სამსახურს, რომელსაც ოფიცერი წესიერად ასრულებს, მას ვერ წაართმევ — იგი უნდა განიხილებოდეს როგორც მისი საკუთრება.²⁸⁷ აქედან გამომდინარე, პროექტის ავტორი ბოთხოვს აღდგეს კაპიტანთა მესაკუთრული უფლებები თავიანთი ასეულების მიმართ, რაც, როგორც უკვე აღნიშნული იყო, ჭერ კიდევ შუაზელმა აღკვეთა. მისი აზრით, ამ წესის აღდგენით კვლავ დამყარდება ინტენსიური კავშირი ჯარისკაცებსა და ოფიცერებს შორის.²⁸⁸ (როგორც ვხედავთ, ძველი რეჟიმის მესვეურები ცდილობდნენ საკუთარი კლასობრივი მიზნებისათვის გამოეყენებინათ ბურჟუაზიის მიერ დაკანონებული საზოგადოებრივი ცხოვრების ახალი საფუძველი — საკუთრების ხელშეუხებლობა. ცნობილია, რომ თავადაზნაურობამ სწორედ საკუთრების ასეთი გაგება გაითვალისწინა, როცა ფეოდალურ გადასახადთა და უფლება-ვალდებულებათა გამოსყიდვა მოითხოვა.

როგორც ცნობილია, რევოლუციის წინაშე მდგარ გადაუდებელ ამოცანათა შორის ერთ-ერთი მთავარი იყო მძიმე ფინანსური კრიზისისაგან თავის დაღწევა. ამასთან დაკავშირებით დაისვა საკითხი ფანტასტიკურად გაბერილი სამხედრო ხარჯების შემცირებისა. აქ პირველ რიგში წამოიჭრა აუცილებლობა შეეცადილიყო ოფიცერთა კორპუსი, რომელიც, როგორც აღნიშნული იყო, სამხედრო ბიუჯეტის მნიშვნელოვან ნაწილს ნთქავდა. კრებისადმი წარდგენილ მრავალრიცხოვან პროექტებში ძირითადად ლაპარაკი იყო ოფიცერთა უმალესი, არაფრისმამკნისი კოჰორტის შემცირების შესახებ. რაც შეეხება უმცროს ოფიცრობას, მათი შემცირება სასურველად არ ცნეს. კაპიტნები, ლეიტენანტები და უმცროსი ლეიტენანტები, რომელთაც სამხედრო საქმის ცოდნა და გამოცდილება ჰქონდათ, „წმენდას“ არ უნდა დაქვემდებარებოდნენ. პროექტის ავტორებს უმჯობესად მიაჩნდათ მშვიდობიანობის დროს შეეცეცათ ჯარისკაცთა რაოდენობა, ხოლო თეორიული და პრაქტიკული ცოდნის მქონე ოფიცრობა ხელუხლებელი უნდა დარჩენილიყო. ომის შემთხვევაში ჯარის რაოდენობრივი ზრდის დროს, ოფიცერთა ეს კორპუსი უკვე სახეზე იქნებოდა. ამით არმიის მაღალი ბრძოლისუნარიანობაც შენარჩუნებული იქნებოდა.²⁸⁹ ასეთ განწყობილებას „სამხედრო კომიტეტიც“ ადასტურებდა. „სამხედრო კომიტეტის“ 1790 წლის 17 მაისის მოხსენებით ბარათში (მას ხელს აწერდნენ ალექსანდრ ლამერტი, ნაოი, ბიურო დე პიუზი, ემერი, ტიბოტო, დიუბუა დე კრანსე და სხვ.) ნათქვამია: „სახელმწიფოს ხარჯზე მომზადებული ოფიცრები ის დამატებითი რესურსი იქნება, რომელიც საჭიროა ომის დროს (უმცროსი ოფიცერთა კორპუსის უდიდეს ნაწილს სამხედრო განათლება ჰქონდა მიღებული, ან დაწინაურებული იყო ზანგრძლივი სამხედრო პრაქტიკის შედეგად) არავითარ ეკონომიას არ მოგვეცემს: პირიქით, ამას მოჰყვება არმიაში დისციპლინის მოშლა. ამასთანავე ადვილი შესაძლებელია კარგად მომზადებული ოფიცერთა კადრი საფრანგეთს გაშორდეს და უცხოეთის სახელმწიფოთა სამსახურში აღმოჩნდეს“.²⁹⁰ როგორც ვხედავთ, კონსერვატორული ბანაკის წარმომადგენლები, მათ შორის თვით კრებაც, ოფიცერთა კორპუსის მთლიანად თუ არა, მისი ნაწილის შენარჩუნებას მაინც ცდილობდნენ.

არანაკლებ საინტერესოა კიდევ ერთი არგუმენტი, რომელიც კრებამ, ძვე-

ლი კადრების შენარჩუნების მიზნით, წამოაყენა: სჯობს საქმის მცოდნე ოფიც-რობა არმიაში დარჩეს, ვიდრე დაეთხოვოთ იგი და პენსია ვაძლიოთ. ამასთან დაკავშირებით კომიტეტის სახელზე მრავალი წერილი მოდიოდა. ნუ გავეყრით არმიიდან ყველას ჯანურჩევლად; ვინც კარგია და სამხედრო საქმე იცის, დაეტოვოთ; სამსახურიდან დათხოვნის შემთხვევაში მათ ხომ პენსიები უნდა დაუენიშნოთ (ეროვნულმა კრებამ სამხედრო მოსამსახურეთა პენსიებით უზრუნველყოფის საქმეს განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია). ეს ერისათვის უფრო საზარალოა, რადგან არმიიდან დათხოვნილ ასეთ ოფიცრებს ხომ კარგი პენსია უნდა დაუენიშნოთ, რას ვერჩით, მათ ხომ პატიოსნად და ერთგულად იმსახურეს და ა. შ.²⁹¹ ამ საკითხთან დაკავშირებით ემერიმ ეროვნულ კრებას სპეციალური მოხსენებითი ბარათიცი კი წარუდგინა. მოხსენებითი ბარათიდან ჩანს, რომ კომიტეტის სამხედრო და საზღვაო მინისტრებისათვის წინადადება მიუცია — დეპარტამენტებში სამხედრო პირთათვის თადარიგში წასვლა შეეკვეცათ. ემერი დარწმუნებულია, რომ ასეთი ღონისძიება დაახლოებით 100.000 ეკიუს ეკონომიას მოიტანს. „ეს საგრძნობი თანხაა, როცა ყოველივე მოვლენა ფულთი იანგარიშება“. — ამბობდა იგი.

როიალისტურად განწყობილი ოფიცრების ნაწილი, როგორც აღენიშნეთ, ახალ ფიცზე უარს ამბობდა, დემონსტრაციულად ტოვებდა სამსახურს და საფრანგეთიდან გარბოდა. მეორე ნაწილი უფრო შენიღბულად მოქმედებდა. იგი სარგებლობდა კრების მიერ სამხედრო მოსამსახურეთათვის საპენსიო საქმეების მოგვარების აუცილებლობის პოლიტიკით და „კანონიერ“ გადადგომას არჩევდა. ანუ პენსიას ითხოვდა. ძველი ოფიცრობის ასეთ მოქმედებას, როგორც ჩანს, ფართო ხასიათი მიუღია. ამასთან დაკავშირებით ემერი მიუთითებს: „იმი-სათვის, რომ მათ, ვინც გადადგომას ითხოვს, ჩივილის საბაბი არ მიეცეთ, წინა-დადებას ვაძლევ მინისტრებს გასცენ ფასიანი შევბულება. რაც მათთვის (ძვე-ლი ოფიცრობისათვის — გ. კ.) უფრო სასარგებლო იქნება, ვიდრე პენსია...“ ცნობილია, რომ ის ოფიცრები, რომელნიც გადადგომას ითხოვენ, ყოველთვის არგუმენტად ასახელებენ იმას, რომ ისინი შრომისუნარს მოკლებული არიან. მაშინ როდესაც, ფაქტიურად მათი უმრავლესობა სამსახურისათვის ჯერ კიდევ საესებით ვარგისია. ემერი მოუწოდებს კრებას, მხარი დაუჭიროს მის წინადა-დებას, რადგან მინისტრები კრებას უფრო დაუჭერებენ, ვიდრე მას.²⁹²

ოფიცერთა ძველი კადრების შენარჩუნებასთან დაკავშირებით, კრების წინაშე კიდევ ერთი მწვავე პრობლემა წამოიჭრა. მესამე წოდებასა და ოფი-ცერთა შორის შეურიგებელი, მწვავე ურთიერთობა რომ დამყარდა, ამას ყვე-ლა კარგად ხედავდა. კრება, როგორც უკვე აღნიშნული გვქონდა, ბურჟუაზი-ასა და ძველ ოფიცრობას შორის წინააღმდეგობის კლასობრივ არსში ვერ ერ-კვეოდა, იგი მარტივად ესმოდა და მათი შერიგება ძალზე იოლად ესახებოდა. ოფიცრობა, ბურჟუაზიის წარმომადგენლებს ქედმაღლურად ექცეოდა. ბურჟუ-ათა ბინებში ჩასახლებული ოფიცრები არ იხილდნენ ქირას, ანგარიშს არ უწყე-დნენ მევალეებს, შეურაცხყოფდნენ მათ ღირსებას, ოჯახს, ქალიშვილებს. ეროვნული კრება ამ ვითარებას თავის ყურადღების ობიექტად ხდიდა. კრება ადასტურებდა არმიის დაბინავებაში არსებულ ხარვეზებს, აღნიშნავდა გან-საკუთრებულ სიძნელეებს, რომელთაც არმიის კერძო ოჯახებში ჩასახლება ქმნიდა. არმია ხშირად უწესოდ იქცეოდა და, ამ ნიადაგზე, მოსახლეობასთან მისი ხშირი უთანხმოება იჩენდა თავს. კრება ადასტურებდა ოფიცერთა განსა-კუთრებულ ბივითნებობას და სხვ.²⁹³

ამ ვითარებასთან დაკავშირებით კრების სახელზე მრავალი საჩივარი შე-

მოდიოდა. ასე. მაგალითად, ხე-ტყის ვაჭარი და მეევახშე არც ბარაში უჩივის ოფიცერს, რომელმაც 1783 წელს მისგან სესხი აიღო. ამჯერად სესხი პროცენტთან ერთად 1003 ლივრს შეადგენს (1791 წლის აპრილი). ოფიცერი ბარაშს ვალს არ უბრუნებს და ახალ სესხს — 600 ლივრს მთხოვს. ბარაშს უარი უთქვამს და საკმაოდ შემინებულია, ოფიცერმა რაიმე უბედურება არ ამიტესხოსო. მე არ მინდა თავი განსაცდელში ჩავავადო, — წერს იგი, — ოფიცერი, რომელიც ჯამაგიის სახით 1560 ლივრს ღებულობს, პატიოსანია ცხოვრების ნაცვლად მიჩვეულია ფულის ფლანგვას, არაეისი ეშინია, ვალებს არ იხდის, კრედიტორებს სდევნის. ამას ხელს უწყობს ის, რომ არ არსებობს კანონი, რომელიც ხელფასიდან კრედიტორების სასარგებლოდ დაქვითვას ითვალისწინებდეს. „მადლობა ღმერთს, — განაგრძობს იგი, — ახალი რეჟიმი პატიოსნებითაა გამსჭვალული. ცდილობს დაამყაროს წესრიგი, მოაწესრიგოს კერძო ცხოვრება. ოფიცრებმა ამიერიდან პატივი უნდა სცენ იმ პირებს, რომლებიც მათ ემსახურებიან“. გამაჩვენებული კლასის შვილი — ბარაში მოითხოვს აიძულონ ოფიცერი გადაიხადოს ვალი ან გამოიციკოს დეკრეტი, — ასეთ ოფიცერთათვის ვალის გადახდის ანგარიშში ხელფასიდან სათანადო დაქვითვების შესახებ.²⁸⁴

ქ. ლანდაუს მერი და მუნიციპალიტეტის მოხელეები 1790 წლის 29 ივნისის წერილში წინადადებას აძლევენ კრებას გაათავისუფლონ მოქალაქეები არმიის ბინით, ნახშირით, შეშით, სანთლით მომარაგების ვალდებულებისაგან. ეს ხარჯები მოქალაქეთა შევიწროებას და ოფიცრებისადმი მათ უკმაყოფილებას იწვევდა. მათ შორის უკმაყოფილების აღმოფხვრის მიზნით წერილის ავტორები წინადადებას აძლევენ კრებას ან ოფიცრებს შესაბამისად ხელფასი მოჰმატონ. რათა მათ შეძლონ კომუნალური ხარჯების დროულად დაფარვა.²⁸⁵ უფრო კონკრეტულია ქ. ვისემბურგის (ქვემო რაინის დეპარტამენტი) სამხედრო კომისარი გლეხი. 1790 წლის 7 ივლისის წერილით იგი ურჩევს კრებას და სამხედრო კომიტეტს დააკმაყოფილონ ოფიცრობა ბინით, ამით მოისპობა წინააღმდეგობა და კონფლიქტი ოფიცრობასა და ბურჟუაზიას შორის. მისი აზრით, ამისათვის საჭიროა ოფიცრებს დამატებით მიეცეთ შესაფერისი თანხა ხარისხისა და მდგომარეობის შესაბამისად.²⁸⁶ სამხედრო სამინისტროც ასეთი აზრისაა. მომარაგებაში არსებული უწყესრიგობის აღმოფხვრაა საჭირო იმისათვის, რომ „სამხედრო პირისა და ბურჟუას ინტერესების ერთიანობა შეიქმნას“.²⁸⁷ როგორც შემდეგ ვნახავთ, კომუნალურ მომსახურებათა მდგომარეობის გაუმჯობესების მიზნით კრებამ სათანადო ნაბიჯები გადადგა, მაგრამ სამხედრო პირთა და ბურჟუაზიის ინტერესთა დამთხვევა მაინც არ მოხერხდა, წინააღმდეგობა და კონფლიქტი ოფიცრობასა და ბურჟუაზიას შორის არ მოისპო.

ძველ ოფიცერთა ახალი სისტემისადმი შეგუება ვერ მოხერხდა. კრების წინაშე გადაუდებელი ამოცანა იდგა, მას ოფიცერთა ახალი კადრების შექმნაზე უნდა ეზრუნა.

§ 4. დამუშავებული კრების მიერ არმიაში განხორციელებული რეფორმები

1. არმიის დაშლის შეჩერების სახელმწიფოებრივი ამოცანა

ამჯერად განვიხილოთ დამუშავებული კრების ოპერატიულ ღონისძიებათა მერვე ჩვეულება. რომელიც უკვე არმიის რეფორმას ემსახურება, არმიის კონსტიტუციის გადახალისებასა და ზოგიერთი სიახლის დანერგვას ითვალისწინებს. როგორც უკვე ვიუწყებოდით, კრების ეს საქმიანობა გაუბედავი, პალია-

ტური, ზომიერი რეფორმების ხასიათს ატარებდა. არმიის რადიკალური გარდაქმნისა და მისი ახალი სოციალურ-პოლიტიკურ და ეკონომიურ საწყისებზე ორგანიზების პოლიტიკისაგან დამფუძნებელი კრება შორს იდგა. ამასთანავე ჩვენ უკვე შევეცადეთ კრების ასეთი საქმიანობის კლასობრივი არსიც გავვერკეო.

არმიის დეზორგანიზაცია და დაშლა გრძელდებოდა. დამფუძნებელი კრება ამ პროცესის თუნდაც ოდნავ შენელებასაც კი ვერ ახერხებდა. უფრო მეტიც, იგი თავისი ორკოფული პოლიტიკით საქმეს კიდევ უფრო ართულებდა. რაც მთავარია, დემოკრატიულ მასას და არმიას დამფუძნებელი კრების მიმართ ყოველგვარი ნდობა ეკარგებოდა, ამასთან ერთად. დამფუძნებელი კრების წაყრებისა და ხშირ შემთხვევაში აშკარა წაქეზების პოლიტიკამ კონტრრევოლუციურ ბანაკში საკუთარი ძალებისადმი ერთგვარი რწმენა შეიტანა და აქტიური მოქმედებისადმი მისწრაფების სურვილი დანერგა. რიგისისტრად განწყობილი ოფიცრობა კარგად ხედავდა, რომ დამფუძნებელი კრების წყალობით არმიაზე უფლება მას კვლავ რჩებოდა. როგორც აღნიშნული იყო, მან ამ გავლენის გამოყენება და კონტრრევოლუციური გადატრიალების განხორციელება არაერთხელ სცადა. კონტრრევოლუციის მომძლავრება დამფუძნებელი კრების დეპუტატებს აიძულებდა არმიის გადარჩენისათვის უფრო ეფექტური საშუალებანი გამოენახათ.

საფრანგეთის არმიის რღვევა რევოლუციის საქმეს დიდ საფრთხეს უქმნიდა. ღღეს თუ ხეალ მტერი საფრანგეთს რომ მოადგებოდა, ამას ყველა კარგად გრძნობდა. თავადაზნაურული ემიგრაცია იარაღდებოდა, მას მხარს უჭერდნენ ფეოდალურ-აბსოლუტისტური სახელმწიფოები — ავსტრია და პრუსია. მზადდებოდა რევოლუციურ საფრანგეთზე ერთობლივი ლაშქრობის გეგმა. გარკვეული გაგებით რევოლუციის საგარეო თუ საშინაო მტრები არმიის სრული დეზორგანიზაციისა და დაღუპვის მოსურნენი იყვნენ. სულ სხვა განწყობილება იყო ფრანგ ხალხში. პატრიოტული, რევოლუციური საფრანგეთი გრძნობდა მოახლოებულ საშიშროებას, იგი მზად იყო სისხლის უკანასკნელ წვეთამდე დაეცვა რევოლუციის მოწაპოვარი. მასები პირველ რიგში ახალი ტიპის არმიის შექმნას მოითხოვდნენ; სახალხო არმიის შექმნის ინიციატივა ქვემოდან, მასებიდან მოდიოდა. ფრანგ ხალხს აინტერესებდა თავისი არმიის ბედი. სწორედ მათ განწყობილებას გამოხატავდნენ დემოკრატები: **ო გ ი უ ს ტ ე ნ რ ო ბ ე ს პ ი ე რ ი დ ა დ ა ი ე .** „კონსტიტუციის შეგობართა პარიზის საზოგადოებისადმი“ წერილში მოტანილი შემდეგი სიტყვებით: „ჩვენ ვიმედოვნებთ, ბატონებო, რომ თქვენ არ დაიზარებთ მოგვაწოდოთ ცნობები ჩვენი არმიების შესახებ, რათა ეს ცნობები ჩვენ გადავცეთ ხალხს“.²⁹⁸

საჭირო იყო სახალხო ინიციატივისათვის მხარის დაჭერა, მისთვის ფრთხილად შესწმა. ვინ ითავებდა ამ საქმეს? ვინ ჩაუდგებოდა სათავეში ამ დიდი ისტორიული ამოცანის გადაწყვეტას? რევოლუციის შინაგანი და გარეშე მტრები ალტაცებული იყვნენ საფრანგეთის არმიის დეზორგანიზაციით, ისინი რევოლუციური საფრანგეთის იოლ განადგურებას ითვალისწინებდნენ. შემთხვევითი როლი იყო ის, რომ პრუსიისა და ავსტრიის დესპოტური მმართველები საფრანგეთზე გალაშქრებას უბრალო გასეირნებად თვლიდნენ. ბურჟუაზიულ-არისტოკრატიული დიდი ბრიტანეთი საფრანგეთის რევოლუციას დასაწყისში ერთგვარი კმაყოფილებით შეჭვდა. ინგლისი იმედოვნებდა, რომ შინაგანი არეულობა საბოლოოდ დაასუსტებდა საფრანგეთს — მის მთავარ მტრს და კონკურენტს. საფრანგეთი თვითონვე გამოიჭრის ყელსო, — ფიქრობდნენ ინგლისელები. ბრიტა-

ნული კონსერვატორული პოლიტიკის ერთ-ერთი მესვეური, საფრანგეთის რევოლუციის დიდი მტერი ე დ მ უ ე ნ ბ ე რ კ ი პარლამენტში წარმოთქმულ თავის ერთ-ერთ სიტყვაში ამბობდა: „ფრანგები ნგრევის დიდი ოსტატები აღმოჩნდნენ. მათ დაანგრეს და მოსპეს ყველაფერი: მონარქია, ეკლესია, თავადაზნაურობა, კანონები, ხაზინა, ა რ მ ი ა, ფ ლ ო ტ ი, ვაჭრობა და მანუფაქტურა. ისინი დაგვებმარნენ ჩვენ, მათ მეტოქეებს, ჩვენი საქმეები გაცილებით უკეთ მოგვეწყო, ვიდრე ამას შევძლებდით რ ა მ ი ი ს²⁹⁹ მსგავსი ოცი ბრძოლაც რომ მოგვეგო“.³⁰⁰ მასვე ეკუთვნის სიტყვები: „მე ვიცი გეოგრაფია, ახლახან გადავთვალიერე ევროპის რუკა, სადაც აღმოვაჩინე დიდი ცარიელი ადგილი. ესაა სივრცე, რომელიც ოდესღაც საფრანგეთს ეკავა“.³⁰¹ ეკატერინე II-ის ღეზორგანიზებული არმიის მქონე საფრანგეთი სიცოცხლადც აღარ ყოფნიდა. ხრაპოვიცკის დღიურებში ასეთი ფაქტია აღწერილი: სასახლის სარკმელთან მდგომი ეკატერინე ჯარისკაცთა მარშს ადევნებდა თვალს. იგი მიუბრუნდა ხრაპოვიცკის და თავის ჯარისკაცებზე მიუთითა, ხოლო შემდეგ საფრანგეთის მიმართ ხუმრობა დაიწყო: „მათ პატრიოტული შუბები არა აქვთ? (ils n'ont pas des piques patriotiques) შეეკითხა იგი ხრაპოვიცკის. „არც წითელი ჩაჩები“ (ni des bonnets rouges). — ხუმრობითვე უპასუხა კარისკაცმა.³⁰² ცხადია, მათ ჯერჯერობით არ შეეძლოთ წარმოედგინათ ის ახალი, რომელიც ამ რევოლუციის მოძულეთა იმედებს მალე გააყამტვერებდა. ეს იყო ახალი რევოლუციური საფრანგეთი, ის დიდი ძალა, რომელიც თავისუფლებისათვის ამხედრებულ ფრანგ ხალხში იმალებოდა. მაგრამ სულ მალე გამოჩნდნენ პირველი წინასწარმეტყველები, რომელთაც მოვლენათა მსვლელობის სწორი პროგნოზები მოგვცეს. ყურადსაღებია სიტყვები ერთი ინგლისელისა, რომელიც ლუი XVI-ის ელჩს ლონდონში ეუბნებოდა: „თუ თქვენი რევოლუცია წარმატებით დამთავრდება, თქვენი იმდენად ძლიერი და ძლევამოსილი გახდებით, რომ ევროპას კანონებს უკარნახებთო“.³⁰³ ავსტრიის კანცლერი კ ა უ ნ ი ც ი საფრანგეთის მეფე-დედოფლის გეგმას უცხოეთის სამხედრო ძალებზე დაყრდნობითა და ინტერვენციის გზით რევოლუციის ჩახშობის შესახებ ჯერ კიდევ ომის დაწყებამდე განუხორციელებელ საქმედ თვლიდა. სიმოლინთან საუბარში მას უთქვამს: „საფრანგეთის ამბების შესახებ ვფიქრობ იმ სიღინჯით, რომლითაც ბუნებამ დამაჯილდოვა. არ მესმის, რა სურთ საფრანგეთის მეფესა და დედოფალს. ძველი მდგომარეობის აღდგენა? — ეს შეუძლებელია, ახალი კონსტიტუციის შეცვლა? — ეს მხოლოდ თანდათან შეიძლება“.³⁰⁴ რუსეთის ელჩი ინგლისში ს . რ . ვ ო რ ო ნ ც ო ვ ი დარწმუნებული იყო, რომ შეუძლებელია დამარცხება 24-მილიონიანი ხალხისა, რომელსაც თავისი სამშობლოს და რევოლუციური მონაპოვრის დაცვა სურს.³⁰⁵ საფრანგეთის რევოლუციის საქმის დამარცხების შეუძლებლობა იტრეფმა ვ . კ ო ჩ უ ბ ე ი მ ა ც იწინასწარმეტყველა. მისი აზრით, საფრანგეთში განახლების წინააღმდეგ ბრძოლა, სამღვდლოებისათვის მათი ქონების დაბრუნება, ფეოდალურ უფლებათა აღდგენა და სხვა, შეუძლებელია, რადგანაც ეს იქნება საფრანგეთის მოსახლეობის სამი მეოთხედის ინტერესების ზეღუოფა.³⁰⁶

როგორც ვხედავთ, თანამედროვეებმა რევოლუციის უძლეველობა მის სახალხო ხასიათში დაინახეს. უძლეველობამ მრავალთა შორის პირველ რიგში სამშობლოსა და რევოლუციურ მონაპოვართა დაცვის შეგნების სახით იჩინა თავი.

სახალხო ინიციატივა პირველივე საგარეო საფრთხისას გამოვლინდა. 1789 წლის აგვისტოში ავსტრიის კუთვნილ ბელგიურ ტერიტორიაზე („ავსტრიული ნიდერლანდები“, „ბრაბანტი“) დაიწყო რევოლუცია, რის შედეგადაც ავსტ-

რიის ჭარებმა აღნიშნული ტერიტორიების ევაკუაცია მოახდინეს. 1790 წლის ზაფხულში ავსტრიელებმა რევოლუციური ბელგიის წინააღმდეგ ჭარები დაიწყეს. ავსტრიის ელჩმა დე მერსიმ საფრანგეთის მეფის სთხოვა ავსტრიის ჭარებისათვის ლუქსემბურგისა და ბელგიის მოსაზღვრე ფრანგულ ტერიტორიაზე გავლის ნება მიეცა. როცა ავსტრიის ჭარი საფრანგეთის საზღვართან გამოჩნდა, იქაურმა მოსახლეობამ დიდი განგაში ატეხა. ხმა დაირხა, ავსტრია საფრანგეთზე თავდასხმას აპირებდა. პატრიოტები მთელი ღამის განმავლობაში დარბოდნენ და ხალხს სამშობლოს დაცვისაკენ მოუწოდებდნენ. გაისმოდა შეძახილები: „შეიარაღდით“. „მტერი კარებთანაა“ და სხვა. ხალხთან ერთად მრავალი ჭარისკაცი და ეროვნული გვარდიელიც ლეღავდა. არდენის დეპარტამენტის ყველა 16.000 ეროვნული გვარდიელი მზად იყო ავსტრიელებს ღირსეულად დახვედროდა. შარლევითში განლაგებული რეჟიმანი — „ბერშინი“ იმდენად აქტიურობდა, რომ საჭირო გახდა საჩქაროდ მისი გაყვანა. მღელვარება მთელ სასაზღვრო რაიონს მოედო და მეცამდე გავრცელდა. აღსანიშნავია, რომ ამ რაიონებში ჭარისკაცები, რომლებიც ოფიცრებს აღარ ენდობოდნენ, თვით იღებდნენ სამხედრო მართვის სადავეებს ხელში. მღელვარებამ იმდენად სერიოზული ხასიათი მიიღო, რომ ეროვნულმა კრებამ ამ საკითხს 1790 წლის 27 ივლისს სპეციალური სხდომა მიუძღვნა, სადაც მოისმინეს დიუბუა დე კრანსეს მოხსენება.³⁰⁷ მის მოხსენებაში აღნიშნული იყო, რომ საფრანგეთის ტერიტორიაზე ავსტრიის ჭარების გატარება ხალხმა გაიგო როგორც რევოლუციისადმი საფრთხე. ხალხის მღელვარება დიდია. 20 ივნისს საღამოს ხალხი საზღვართან იკრიბება, შეიარაღებულია ყველაფრით, რაც ხელში მოხვდება. შეიარაღებულ გლეხებს ღამით, სიბნელეში შეცდომით ერთმანეთში სროლა აუტეხიათ. ყველგან ავსტრიელთა შემოჭრაზეა ლაპარაკი. ჭარისკაცთათვის ეს საერთო-სახალხო აღტყინება უცხო არ იყო. 9 აგვისტოს კრებამ მოისმინა ვერდენის დეპუტატის ეოზის მოხსენება კლერმონტუაში (Clermontois) მომხდარ მღელვარების შესახებ. პატარა ქალაქ სტენეში (Stenay) გავრცელდა ხმა ავსტრიელთა შემოჭრის შესახებ. რომელიმე ოფიცერს აქაურ კავალერისტთა რეჟიმანისათვის თითქოს უთქვამს, რომ ავსტრიელები მოდიან, რათა დასაჯონ ყველა, ვინც მეფის მხარეზე არ არის (puniraient tous ceux qui ne seraient pas pour le roi), დაახლოებით 30.000 ეროვნული გვარდიელი მოგროვდა ყველა რაიონიდან, რათა წინააღმდეგობა გაეწიათ მტრისათვის.³⁰⁸

რებელმა ამავე სხდომაზე აღნიშნა, რომ „ჭარში მღელვარება საყოველთაოა. „Bitché“-ს მთელი გარნიზონი დაფადვის ცემით გამოვიდა, — აღნიშნავდა იგი, — გარეკეს ყველა ოფიცერი“.³⁰⁹ ეროვნულმა კრებამ ჭერ კიდევ 27 ივლისის სხდომაზე დაადგინა, დაკავშირებოდნენ სამხედრო სამინისტროს და გაერკვიათ შექმნილი ვითარების მიზეზები.

ზემომოყვანილი ფაქტი კარგად წარმოაჩენს ფრანგ ხალხში არსებულ განწყობილებას. იგი ასევე ნათელყოფს არმიის რევოლუციურ ენთუზიაზმს და ხალხთან სოლიდარობას. მიუხედავად იმისა, რომ 1790 წელს ინტერვენცია არ იდგა დღის წესრიგში, მასები მის გარდუვალობას ინტუიციით მაინც გრძნობდნენ, მათთვის ნათელი იყო ფეოდალური ევროპის ყველა კონტრრევოლუციური ზრახვა. როგორც დავინახეთ, საკმარისი იყო საფრანგეთის საზღვართან უცხო ჭარების გამოჩენა, რომ ხალხის (მასთან ერთად არმიის) ამ განწყობილებას დაუყოვნებლივ ეჩინა თავი. ქვეყნის თავდაცვა დიდ სახალხო ამოცანად გადაიქცა. არმიის როგორ-

ნიზაციისა და ქვეყნის თავდაცვისათვის სრული მზადყოფნის საქმე საერთო-სახალხო მზრუნველობის ობიექტი გახდა.

შეშინებული კრება მზად იყო არმიის შეიარაღებისა და საჰაერო-ზრდაზე ეზრუნა. თვით სამხედრო მინისტრი ლატუჩი პენიცი იძულებული იყო მოეთხოვა არმიის შევსება 100.000 კაცით, რომლებსაც პროვინციული მილიციის მაგივრობა უნდა გაეწიათ³¹⁰. ლატუჩი პენის მიერ ეროვნული კრებისადმი წარმოდგენილ ორ მოხსენებით ბარათში, ზავგასმულია ქვეყნის თავდაცვისუნარიანობის საგრძნობი დაქვეითების შესახებ. მითითებულია, რომ სამხედრო შენაერთთა რაოდენობრივი შემადგენლობა მნიშვნელოვნად შემცირდა: ოფიცერთა კადრები დაიფანტა. მინისტრი განსაკუთრებით მწვავედ სვამს საკითხს აღმოსავლეთ საზღვრების დაცვის თაობაზე, სადაც ჯარის სიმცირე განსაკუთრებით იგრძნობა, ამასთანავე საფრთხე სწორედ აქედანაა მოსალოდნელი.³¹¹

ასეთ სიტუაციაში დამფუძნებელ კრებას არ შეეძლო არმიის მდგომარეობისათვის ყურადღება არ მიექცია. „მათრახი“ დროებით გვერდზე გადადეს და „ტბილი კვერით“ სცადეს მდგომარეობის გამოსწორება. ლონისძიებები, რომლებიც კრებამ გაატარა, არსებითად არ ცვლიდა ვითარებას—არმიის პრობლემა კვლავ გადაუჭრელი რჩებოდა.

პირველ ყოვლისა, საქმეს ართულებდა წინააღმდეგობა კრებასა და სამხედრო სამინისტროს შორის. კრება ცდილობდა სამხედრო საქმე მთლიანად თავისი კონტროლისათვის დაექვემდებარებინა. ამ მიზანს ემსახურებოდა კრების მიერ შექმნილი „სამხედრო კომიტეტი“. სამინისტრო, რომელიც მეფის კრებატურას წარმოადგენდა და მისი მხარდაჭერით სარგებლობდა, კომიტეტს უპირისპირდებოდა და ყოველნაირად ცდილობდა არმიის სადავეები ხელიდან არ გაეშვა. სამხედრო სამინისტრო, რომელიც აქამდე მხოლოდ მეფეს ემორჩილებოდა ახლად შექმნილ ვითარებაშიც, კრების უზენაესობის დროსაც ცდილობს შეინარჩუნოს ყველა ის ფუნქცია, რომელიც მას ადრე ჰქონდა. „მეფის მინისტრები აღმასრულებელი ხელისუფლების პირველი და მთავარი წარმომადგენლები ვიყავით, — აღნიშნულია კრებისადმი წარდგენილ მოხსენებით ბარათში, — აღმინისტრაციის სხვადასხვა დარგის მართვა სამინისტროებზე დაქვემდებარებული აპარატის მეშვეობით ხდებოდა. ამჟერადაც სამინისტრომ თავისი საქმიანობის შესახებ ანგარიში პირველ რიგში უნდა ჩააბაროს მეფეს, ვითარცა აღმასრულებელი ხელისუფლების უზენაეს მეთაურს. სამინისტროს უნდა დარჩეს კონტროლის უფლება ოფიცრობაზე, არმიის მომარაგებაზე, სამხედრო სკოლებზე, ინვალიდთა სახლებსა და სხვ.“ ყველაზე უფრო გულმოდგინედ სამხედრო სამინისტრო ოფიცერთა კორპუსს ეპოტინებოდა, და სურდა მისი გამგებლობის უფლება მხოლოდ თავისთვის დაეტოვებინა. ეს გასაგებია, რადგანაც „ძველი რეჟიმის“ დასაყრდენსა და ერთადერთ იმედს სწორედ როიალისტურად განწყობილი ძველი ოფიცრობა წარმოადგენდა.

სამინისტროსთან არსებობდა სპეციალური ბიურო, რომელიც ოფიცრობას ემსახურებოდა. მას ეკისრებოდა შემდეგი ფუნქციები: 1. განახორციელოს საჭირო კონტროლი სამეფო არმიის ყველა ოფიცრის მიმართ. თითოეულ მთავანზე უნდა იქონიოს საკუთარი აზრი. 2. ალაზევოს, მიანჭოს პრივილეგიები, დასაჯოს ოფიცერთა შემადგენლობა. 3. კონტროლი გაუწიოს და ემსახუროს უმაღლეს ოფიცრობას, უხელმძღვანელოს მათ თანამდებობრივ დაწინაურებას, გადაყვანა-გაღმოყვანას, დაბინავებას, მოუაროს მეფის და პრინცების გვარდიებს, უხელმძღვანელოს მეფის პირად დაცვას, 4. უხელმძღვანელოს და მოუაროს გე-

ნერალურ შტაბს, იზრუნოს უმაღლესი ოფიცერთა ჯამაგირებზე, ეკიპირებაზე, შევებულებებსა და სხვ. 5. კონტროლი გაუწიოს ოფიცერთა შორის დისკუსიებსა და დავას... სამხედრო სამინისტრო უფლებას იტოვებს კონტროლი გაუწიოს ეროვნულ ეანდარშერისა, პოლიტიურ სამსახურს და სხვ.³¹²

ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა ის დავა, რომელიც „სამხედრო კომიტეტსა“ და სამინისტროს შორის გაიმართა 1790 წლის 22 სექტემბრის დეკრეტით შექმნილ სამხედრო ტრიბუნალებზე კონტროლის გავრცელების ირგვლივ. 1791 წლის 20 სექტემბერს ემერის მოხსენების შედეგად გამოიცა დეკრეტი სამხედრო კომისართა ძველი ინსტიტუტის გაუქმების შესახებ.³¹³ ეს ინსტიტუტი ლუი XIV-ემ შექმნა. მას ევალებოდა სამხედრო სასამართლოების საქმიანობაზე კონტროლი. კომისიები სარდლობის შეხედულებისამებრ მოქმედებდნენ და კანონს ნაკლებად უწევდნენ ანგარიშს. ახალ სამხედრო ტრიბუნალების შექმნასთან დაკავშირებით გაჩნდა სამხედრო სასამართლოს ახალი აღმინისტრაციული ორგანო, რომელშიც ხელმძღვანელ როლს, სასამართლოთა თავმჯდომარის უფლებით, ე. წ. კომისიები-განმანაწილებელნი ასრულებდნენ. მათ ექვემდებარებოდნენ ე. წ. კომისარი-აუდიტორები (ასრულებდნენ პროკურორისა და გამომძიებლის მოვალეობას) და ორდინარულ სამხედრო კომისართა დიდი ჯგუფი. კომისარი-განმანაწილებელი დიდი უფლებით იყო აღკუთრებული, თავის ოლქში (სულ იყო 33 სამხედრო ოლქი) მას საგანგებო უფლებები ჰქონდა და სარდლობას არ ემორჩილებოდა. სამინისტრო კმაყოფილი უნდა ყოფილიყო იმით, რომ ეს აღმინისტრატორი მას ემორჩილებოდა, მაგრამ კრეპამ (სამხედრო კომიტეტმა) დაიტოვა უფლება კომისართა კანდიდატების შერჩევისას თავისი სიტყვა ეთქვა. ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ ამ კომისართა სამინისტროსადმი მორჩილება ფორმალურ ხასიათს მიიღებდა: ამიტომ სამხედრო მინისტრი ლატურ დიუ პენი ცდილობდა სამხედრო კომისიები თვითონვე დაენიშნა. ამასთან დაკავშირებით, იგი კომისართა არსებულ რაოდენობას საკმარისად არ თვლიდა და მის გაზრდას ითხოვდა; ამით მას საშუალება ეძლეოდა ახალი ვაკანსიები სამინისტროს კანდიდატებით შეევსო; ამასთანავე მინისტრი ურჩევდა კრებას კომისიებად ნამდვილ სამსახურში მყოფი ოფიცრები დაეტოვებინა. მათთვის ფუნქციების მომატება ხელფასის გაზრდას არ გამოიწვევს, არაწმუნებდა იგი კრებას და ასეთი გზით ჩვენ 21.440 ლივრს დავხოვავთო. ამასთანავე ძველ კადრებს მეტი გამოცდილება, განათლება და ცოდნა აქვთ და მათი ახალი კადრებით შეცვლა სამინისტროსა და ხაზინის კომპრომეტირებას მოახდენს, — აღნიშნავდა მინისტრი. ეს არგუმენტაცია ფაქტიურად მიზნად ისახავდა არ დაეშვათ არმიის „ახალი“ კადრების ანუ კრებისა და განახლების მომზადების ელემენტების შემოჭრა.³¹⁴

მაღე სამინისტროსა და კრებას შორის ეს „დავა“ უკანასკნელის სასარგებლოდ გადაწყდა. სამხედრო კომიტეტმა სამხედრო ცხოვრების ყველა საკმარისო საკითხს — დიდსა თუ მცირეს, თანდათან თავის ხელში მოუყარა თავი. სამხედრო სამინისტროც მის კონტროლს ექვემდებარებოდა, თუმცა მეფე კვლავ არმიის უზენაეს კონსტიტუციური მეურვის როლში დარჩა. ყოველივე ამაზე კარგად მტყვევლებს „ემერის არქივში“ დაცული სამხედრო კომიტეტის თავისებური სამუშაო გეგმა. გეგმაში აღნიშნულია: კომიტეტი ფიქრობს, რომ სამხედრო საქმეებთან დაკავშირებულ ყველა ინიციატივის სფეროში უპირატესობა მას უნდა მიენიჭოს; რომ კომიტეტის მოღვაწეობის გეგმა საკონსტიტუციო დეკრეტებთან თანხმობაში უნდა იყოს; რომ კომიტეტი თავის მუშაობაში ეყრდნობა სამხედრო სამინისტროსადმი ნდობას. შემდეგ ჩამოთვლილია ის კონ-

კრებული საკითხები. რომელთა გადაჭრას კომიტეტი კისრულობს. მათ შორის აღსანიშნავია: არმიის დაფინანსება და საერთო ხარჯები, არმიის გამოსაყენებელი რაოდენობა, ოფიცერთა და რიგითი შემადგენლობის ზელფასი, სამსახურში მიღებისა და დაწინაურების წესები, სამხედრო შენაერთების დაკომპლექტება, სამხედრო დანაშაულობანი და სათანადო სასჯელები, სამსახურიდან დათხოვნის პირთა მდგომარეობის მოგვარება, პენსიები, სამხედრო ნაწილების გამოყენება სამეფოს შიგნით, არმიისა და სამოქალაქო ხელისუფლების ურთიერთობა. სამხედრო ტრიბუნალების შექმნა, გაწვევა ომის დროს, სამხედრო სამსახურიდან გამომდინარე პრივილეგიები, უცხოელი ჯარებისა და ოფიცრობის საკითხი (ლაპარაკია უცხოელ ოფიცერთა მრჩეულებად გამოყენების შესახებ). ინვალიდების საკითხი, სინეკურებისა და გამოუსადეგარ თანამდებობათა გაუქმება. სამხედრო ნაწილების განლაგება სამეფოს შიგნით და სხვ.³¹⁶

აღსანიშნავია, რომ ეროვნული კრება სამხედრო რეფორმების გატარებისას მომარაგებულ იქნა რეფორმათა შესახებ უამრავი პროექტებით, რომელთა შედგენაში საფრანგეთის საზოგადოების სხვადასხვა ფენის წარმომადგენლები მონაწილეობდნენ. არმიის პრობლემა საზოგადოებრივი აზრის ცენტრში მოექცა, საფრანგეთის არმიის ბედით დაინტერესებული იყო, მონარქისტი თუ კონსტიტუციონალისტი, დემოკრატი თუ კონსერვატორი, ადვოკატი, გენერალი, თვით ეკლესიის გუნდის მომღერალიც კი... აშკარად რეაქციულ-კონსერვატიული პროექტების გვერდით საბეზე იყო მემარცხენე-დემოკრატიული პროექტები. საქმიან წინადადებებთან ერთად თავს იჩენდა გულუბრყვილო ან უტოპიური მოსაზრებები და სხვ.

2. რეფორმების საშუალებით ძველი არმიის „განკურნებისა“ და შენარჩუნების პოლიტიკა (არმიის რეფორმების პროექტები)

საფრანგეთის დიდი ბურჟუაზიული რევოლუციის ახალი არმიის მშენებლობის ისტორია ორ პერიოდად შეიძლება დაიყოს: რევოლუციურ ეტაპებად. პირველი 1789—92. მეორე კი 1792—93 წლებად უნდა დათარიღდეს. პირველი, ანუ რევოლუციური ეტაპი, ძირითადად, დამფუძნებელი კრებისა და, ნაწილობრივაც, საკანონმდებლო კრების საქმიანობას მოიცავს. ამ ეტაპზე ჯერჯერობით ძველი არმიის შენარჩუნებას და მის „განკურნებას“ ცდილობენ. არმიის მშენებლობის მეორე ეტაპი უკვე არმიის რევოლუციური გარდაქმნებით აღინიშნება. არმიის ასეთი გარდაქმნის საწყისები თავს იჩენენ პირველი ეტაპის დასასრულს, 1791-92 წწ. „მოხალისეების“ სახით. არმიის რევოლუციური მშენებლობა კულმინაციას იაკობინელთა დიქტატურის დროს აღწევს და რევოლუციურ-დემოკრატიული სახალხო არმიის სახით წარმოგვიდგება. 9 თერმიდორის გადატრიალების შედეგად მთავრდება რევოლუციის აღმავალი გზით განვითარება, რევოლუციური არმიის, რომელიც უკვე გამარჯვებული ბურჟუაზიის, ახალი ბურჟუაზიული სახელმწიფოს კლასობრივი ბატონობის იარაღი ხდება. ახალი არმია თავისი სრულყოფას ბურჟუაზიული ცხოვრების ორგანიზების დიდოსტატის ნაპოლეონ ბონაპარტის დროს აღწევს.

„ემერის აკივმა“ არმიის რეფორმის ადრინდელი, დღემდე უცნობი მრავალი პროექტი შემოგვინახა, რომლებიც 1789—91 წლებით თარიღდებიან. ამ პროექტთა შორის ბევრი უსუსურ შთაბეჭდილებას ტოვებს და, ამდენად, მათი წარმოდგენა საკმარის არ მიგვაჩნია. შევეცდებით მიმოვიხილოთ მხო-

ლოდ ის პროექტები, რომლებიც, ჩვენი აზრით, მერტყალებად საინტერესოდ გამოიყურებიან.³¹⁶

ჩვენ წინაა ანონიმური პროექტი³¹⁷ (ნუ გაგივირდებათ, — წერს ავტორი, — პროექტს ხელს რომ არ ვაწერ. ვიძლევი ისეთ მასალას, რომელიც მიუხედავად იმისა, რომ ერის ინტერესები მამოძრავებს, ბევრ მტერს შემძენს). ავტორი თავს გვაცნობს როგორც სამხედრო პირი, რომელმაც მთელი სიცოცხლე მეფისა და ერის სამსახურს მიუძღვნა, ამასთანავე იგი თანამედროვეობას ეხმაურება და კრებას თავის „პატრიოტობაში“ არწმუნებს. პროექტი ლიბერალურ-აზნაურულ პოზიციებიდანაა შედგენილი. იგი აღასტურებს, რომ ის ბოროტმოქმედებანი, რომლებიც სახელმწიფოში არსებობენ, თავს იჩენენ აგრეთვე არმიის ცხოვრებაშიც. ყოველივე ეს მავნე გავლენას ახდენს ერისა და მეფის ინტერესებზე.

მათ აღმოსაფხვრელად ავტორი გვთავაზობს შემდეგ ღონისძიებებს: პირველ ყოვლისა, იგი მოითხოვს უმაღლეს ოფიცერთა კორპორაციის შეკვეცას (გენერალური შტაბისა და უმაღლესი ჩინების ხარჯზე). ის ღანაზოგი, რომელსაც ამ ოპერაციის შედეგად მივიღებთ, უნდა მოხმარდეს ყ რ ის ა და უ ბ ე დ უ რ ი ჯ ა რ ის კ ა ც ე ბ ის მდგომარეობის გაუმჯობესებას. როგორ შეიძლება უყურო გულცივად, — აღნიშნავს იგი, — იმას, რომ უმაღლესი რანგის ოფიცერი, რომელსაც 40.000 ლივრი რენტა აქვს, ამ ფულს ღებულობს მხოლოდ იმისათვის, რომ პარადებში მიიღოს მონაწილეობა. ავტორი თავს ესხმის უმაღლეს არისტოკრატიას, კარის ოფიცრობას, რომელთაც ყველა სიკეთე მიიტაცეს და საბრალო აზნაურობა (უმცროსი ოფიცრობა) კი უსასხრობით იტანჯება. რა საჭიროა, — წერს ავტორი, — ისეთი უმაღლესი ოფიცრების არსებობა. მაგალითად, როგორებიცაა ჯარის ინსპექტორები, რომლებიც წელიწადში 3 თვეს თუ მსახურობენ, შეუძლიათ მხოლოდ ბრძანებების (ორდონანსების) გამოცემა, სამხედრო საქმისა არაფერი ესმით და ნამდვილ სამსახურში მყოფ ოფიცერთა მხოლოდ გულისწყრომას იწვევენ.

ავტორი მოითხოვს, აგრეთვე, სამხედრო კომისარათა ინსტიტუტის გაუქმებას. ისინი უსაქმოდ არიან, ორ თვეში ერთხელ პარადს ღებულობენ, დანაჩრჩ ღროს კი „ბუხარათან ატარებენ“. თუ ეს თანამდებობა მაინცდამაინც საჭიროა. ავტორის აზრით, სჯობს იგი შევეუთავსოთ საქმის მცოდნე ოფიცრებს, ან მივცეთ გადამდგარ, ნაცად ოფიცრებს, როგორც საპენსიო ანაზღაურება. ავტორს ზედმეტად მიაჩნია, აგრეთვე ლიეტენან-კოლონელის (პოდაოლკოვნიკის) თანამდებობა. მის მოვალეობას ფაქტიურად მაიორები ასრულებენ; რომელთაც ამასთანავე მცირე ხელფასი აქვთ (1800-1500 ლივრი); რა საჭიროა გაბერვა უმაღლეს ოფიცერთა შტაბისა, როცა მათ, ვინც ნამდვილ სამსახურს ასრულებს, კაპიტნებსა და ლეიტენანტებს, მეტად მცირე ხელფასი აქვთ, — დაასკვნის იგი.

ავტორი მოითხოვს, აგრეთვე, ერის ინტერესებიდან გამომდინარე, უცხოური რევიმანების (აქ გერმანულის) გაუქმებას. ამით განთავისუფლდება მრავალი ადგილი, რომელთაც ჩვენი თანამემამულენი დაიკავენენო, — აღნიშნავს იგი და დასძენს: განა არა სჯობს ჯამაგირი ფ რ ა ნ გ მ ა მიიღოს ჯ ა რ ა გ ე რ - მ ა ნ ე ლ მ ა ? განა ფრანგი ერი ერთგულ ჯარისკაცებს არ იძლევა, მაშინ როდესაც გერმანული რევიმანები ღებერტირებითაა საესე. ეს ფრანგ ჯარისკაცებსაც კიდ მაგალითს აძლევს. ყველაფერს ემატება გერმანელი კოლონელების ზედმეტი ქედმაღლობა და მედიდურობა. არაფერს ვამბობ შევიტარებლებზე, — წერს ავტორი, — ისინი დიდი ხანია ჩვენი მეგობრები არიან.

ავტორი თავს ესხმის, აგრეთვე, პრუსიულ წესს, რომელიც ფრანგი ერის შეერაჯხმეოფელ ღონისძიებად მიაჩნია. ეს წესი იწვევს მთელი ფრანგი ერის აღშფოთებას (რამოდენა პოტენცია ყოფილა ერში თავისუფლებისა, ეს ხომ რევოლუციამ დაადასტურა). აბსურდია მიბაძო უცხოელს, როცა სჯობია მიბაძო საკუთარ თავს, — დაასკვნის ავტორი.

ავტორი აღშფოთებულია არმიაში დამკვიდრებული წესით, რომლის მიხედვით ჯარისკაცთა დანაშაულები, რომელთაც ისინი რევიმანის სალაროებში ინახავდნენ, მათი დაღუპვისა ან გარდაცვალების შემდეგ ადგილზევე რჩება. უსამართლობაა არ გადავცეთ ეს ნამდვილი დანაშაული ჯარისკაცთა მშობლებსა და ნათესავებს. „ჩვენი მეფე მეტად კეთილი და სამართლიანი ადამიანია, იგი მაღე დარწმუნდება, რომ ასეთი წესი არ ვარგა“.

მოუწოდებ მეფეს, მიმართავს იგი სამხედრო კომიტეტის სახელით მთელ კრებას, ნუ გაზრდის უმაღლეს ოფიცერთა რაოდენობას. განა სასაცილო არაა ამდენი უმაღლესი ოფიცრის არსებობა, რომელთაც აქვთ ჯამაგირი, პენსია, ფაქტიურად კი წარმოადგენენ „სასახლის კარის ბატონებსა და სამეფოს ჭირს“. ამასთანავე იგი საჭიროდ თვლის მოხდეს სამხედრო ფინანსების მოწესრიგება, ცენტრალიზებული სამხედრო ხაზინის შექმნის გზით.

ავტორი არწმუნებს კრებას, რომ უმაღლესი ოფიცრების მოვალეობას რიგითი ოფიცრებიც შეასრულებენ (და ასრულებენ კიდევაც, ფაქტიურად), ამიტომ უმაღლესი ოფიცრების რაოდენობის შეკვეცა საქმეს სრულიად არ ავნებს. პირიქით, დაიზოგება დიდი თანხა, რაც საშუალებას მოგვცემს გავზარდოთ უმცროსი ოფიცრების ხელფასი (კაპიტანს — 2400 ლივრი, ლეიტენანტს — 1500, უმცროს ლეიტენანტს — 1200). ასევე, ამ დანაშაულებს გზით, შესაძლებელი იქნება მივცეთ პენსიები იმათ, ვინც ეს ნამდვილად დაიმსახურა. პენსიების მოცულობის თვალსაზრისით არავითარი განსხვავება არ უნდა იყოს, ყველა ოფიცრს განუჩიევლად რანგისა 35 წლის სამსახურის შემდეგ უნდა მიეცეს პენსია 1800 ლივრის რაოდენობით.

ოფიცერთა დაწინაურების საქმეში ფავორიტიზმისა და უსამართლობის აღმოფხვრის მიზნით იგი სთავაზობდა თანდათანობითი სუბორდინაციის პრინციპს (გრადაუალური სუბორდინაცია, ყოველგვარი ნახტომების გარეშე): უნდა დაწინაურდეს უმცროსი ლეიტენანტი — უფროსად, უფროსი ლეიტენანტი — კაპიტნად, კაპიტანი — მაიორად, და ა.შ. დაწინაურების მთავარი საზომი უნდა იყოს ლირსება და უნარი. ავტორი მიესალმება კრების გადაწყვეტილებას, რომლის თანახმად, სამხედრო სამსახურში ყოველგვარი წოდებრივი პრივილეგიების გაუქმებისა და სამოქალაქო თანასწორობის პრინციპი მკვიდრდება (1790 წლის 28 თებერვლის დეკრეტის V პუნქტი). მაგრამ გამოთქვამს შიშს, რომ თუ დაწინაურების ოპერატიული საქმე კვლავ სამხედრო მინისტრის უფლებებში დარჩება, ამას შეიძლება მოჰყვეს ფავორიტიზმისა და უსამართლობის ასალი საფრ.ზე. ასამბლეამ (ეროვნულმა კრებამ) უნდა იფიქროს ამაზე, — დაასკვნის ავტორი.

პროექტის ავტორი განსაკუთრებულ მზრუნველობას იჩენს კაპიტანების მიმართ (ეს უნდა აიხსნას იმით, რომ ოფიცერთა ასეთ რანგს ფავორიტიზმითა და ინტრიგებით ნაკლებად აღწევდნენ, კაპიტანთა დიდი ნაწილი ნამდვილი სამსახურით იმსახურებდა ამ ჩინს). ავტორი ურჩევს კრებას ოფიცერთა დაწინაურების დროს, ამ ოფიცრობას განსაკუთრებული ყურადღება მიაქციოს. აქვე შენიშნავს, რომ აქაც სიფრთხილეა საჭირო, რადგანაც კაპიტანთა შორის შეიძლება მოიძებნონ ისეთიც, რომელიც ფავორიზა და ინტრიგით დაწინაურა

და, განსაკუთრებით კავალერიაში. ინფანტერიაში კი წინ წაწევა უფრო უხუცესობით (სამსახურის ხანგრძლივობით) ხდება.

ავტორი მოითხოვს, აგრეთვე, პარადომანიის (პრუსიული სენია) შეკვეცას, ყოველდღიური მორიგეობის ნაცვლად ყოველკვირეულის დაწესებას. იმ შემთხვევაში, თუ კრება გერმანულ რეგიმენტებზე უარს არ იტყვის და მათ კვლავ დატოვებს, მაშინ ისინი უნდა გათანაბრდნენ ფრანგულ რეგიმენტთან (ერთიანი ფორმა, ერთიანი დისციპლინა, ფრანგული კომანდა და სხვ). ავტორი წინააღმდეგია მიეცეს წმინდა ლუის ჯვარი კომისრებსა და სამხედრო კანცელარიის ან შტაბის მსახურებს, რომლებიც მას ნამდვილ სამხედროებად არც კი მიაჩნია. განხილულ პროექტში, როგორც ვხედავთ, არმიაში რაიმე რადიკალურ ცვლილებათა შესახებ ლაპარაკი არაა, აქ უპირატესად ძველი არმიის ლიბერალური „შეკეთების“ გზებია დასახული.

მაგრამ ზოგიერთ არსებითად კონსერვატიულ პროექტში მაინც იგრძნობა ერთგვარი სიახლე, რომელიც ლიბერალურ რეფორმათა ფარგლებს სცილდება. აი ერთ-ერთი მათგანი, ანუ „შეხედულებანი, რომლებიც კარგი იქნება ეროვნულმა კრებამ გამოიყენოს“.³¹⁸ სამხედრო კონსტიტუციის რეფორმის ამ პროექტში, რომლის ავტორი არ ჩანს, აშკარად რეაქციული წინადადებებია შემოთავაზებული. მათ შორის ყურადღებას იპყრობს ავტორის აზრი კაპიტნებისათვის ასეულების კვლავ საკუთრებაში დაბრუნების შესახებ, როგორც საშუალება ოფიცერთა და ჯარისკაცთა შორის ინტენსიური კავშირის აღდგენისა (რაც თურმე დაარღვია პერსონალმა შუაზღვლა იმით, რომ კაპიტნებს ასეულებზე მესაკუთრე უფლებები აღუკვეთა). ავტორი წინადადებას იძლევა კრებამ უარი თქვას სე დანტენურ (ერთ ადგილზე ხანგრძლივად დაბანაკებული) გარნიზონებზე. ეს იმიტომ, რომ სამხედრო პირთა ჩვეულებებიდან გამომდინარე, შეუძლებელია ადგილობრივ მცხოვრებლებთან ნორმალური ურთიერთობა პროექტის ავტორი წინადადებას იძლევა მოხდეს ჯარების გადაადგილება წელიწადში ერთხელ მაინც. ავტორის მიხედვით, ფრანგი ჯარისკაცი ვერ იტანს ერთ ადგილზე დიდხანს ყოფნას, რე ხომ ბუნებით არამდგრადი ხასიათისაა ჯა სჟ. ამასთანავე ავტორი, „ჯარისკაცთა ინტერესებიდან გამომდინარე“, წინადადებას იძლევა შენაერთების გადაყვანა არ მოხდეს ურთიერთისაგან ძალად დაშორებულ პუნქტებში, ეს გამოიწვევს კლიმატის მნიშვნელოვან შეცვლას და ჯარისკაცთა ჯანმრთელობაზე გავლენას მოახდენს(!) ამ არგუმენტაციის კრიტიკა აქ არ შეუუღლებით, რამდენადაც ჩვენთვის ცნობილია ის ნამდვილი მიზანი, რომელიც ჯარისკაცთა ზშირ გადაადგილებას ედო საფუძვლად.

ავტორი მოითხოვს არმიის მომარაგების ცენტრალიზაციას, ამ მოვალეობისაგან ჯარისკაცებისა და ოფიცრების განთავისუფლებას. თვითმომარაგება (ამუნიცია, სურსათი) მათ ხომ ბევრ დროს ართმევს.

ავტორი გვთავაზობს ჯარისკაცის ულუფის მოწესრიგებას მაგალითად, ჯარისკაცის პურის 3/4-ს უნდა შეადგენდეს ხორბალი, ხოლო 1/4-ს ქვავი; უნდა დაზუსტდეს ჯარისკაცის პურის მტკიცე რაციონი (პური უნდა აიწონოს გამოცხობიდან 24 საათის შემდეგ), ჯარისკაცის დღიური ულუფა უნდა განისაზღვროს ლივრ-ნახევრით, ანუ 24 ოსით („ონსი“ — Once, ლათინურად uncia ძველი ერთეული წონისა, უდრიდა ძველი რომაული ლივრის ერთ მეოთხედს და პარიზული ლივრის ერთ მეთექვსმეტედს — 30,59 გრამს), პურის ულუფის დადგენილი ნორმის შეცვლის უფლება არავის უნდა ჰქონდეს.

არმიის პარადები და მანევრები უნდა მოეწყოს მუნიციპალური ხელისუფლებით. ანუ ავტორი არმიაზე თავისებურ

საზოგადოებრივ კონტროლის დაწყებას გეთავაზობს. ეს უკვე მისასალმებელი სიახლეა. ავტორის აზრით, ასეთი კონტროლი დაარწმუნებს საზოგადოებას არმიისათვის გაწეული ხარჯების ნაყოფიერებაში, არმიის საბრძოლო მომზადების ხარისხში და ალკეეთას ბოროტმოქმედებებს. დეპარტამენტებსა და დისტრიქტებს უნდა გადაეცეთ ის უფლებები და კომპენტენცია, რომელიც არმიის მიმართ აქამდე ინტენდანტებსა და მათ რწმუნებულებს ჰქონდათ.

ჩვენ უკვე აღნიშნული გვქონდა, რომ ამ პროექტის ავტორის მიხედვით, ის ოფიცერი, რომელიც თავის მოვალეობას კარგად ასრულებს, თანამდებობიდან არ უნდა გადაყავნოთ — თანამდებობა უნდა განიხილებოდეს როგორც მისი საკუთრება.

ავტორი წინადადებას იძლევა აიკრძალოს სურსათის, პირველ რიგში ზორბლის საზღვარგარეთ გატანა-გაყიდვა. სურსათით მომარაგების დროს უნდა დაეიცვათ ვაჭრობის თავისუფლების პრინციპი და სხვ.

არმიის რეფორმასთან დაკავშირებით კრებაში წარდგენილი პროექტი „მემუარი ინფანტერიის შესახებ“ (ავტორი ანონიმურია)³¹⁹, ძირითადად, სამხედრო-ორგანიზებულ და სამწყობრო საკითხებს ეხება. პროექტი მოითხოვს არმიაში დისციპლინის, ოფიცრებსა და ჯარისკაცებს შორის კეთილშობიერების აღდგენას, ზედმეტი ხარჯების შემცირებას, რის საფუძველზეც მიღებული დანაზოგი უნდა მოხმარდეს ხელფასის მომატებას და სხვ. ამასთანავე ავტორს მიაჩნია, რომ ხარჯების შემცირება უნდა მოხდეს არა ოფიცერთა კორპუსის, არამედ მშვიდობიანობის დროს არმიის რიგითი შემადგენლობის შემცირების ხარჯზე. ოფიცერთა კორპუსი მშვიდობიანობის დროსაც ხელუხლებელი უნდა იყოს, ომის შემთხვევაში მათი ძებნა და კვლავ სამსახურში მოწვევა გაცილებით უფრო ძნელია, ვიდრე არმიის რიგითი შემადგენლობის კონტინგენტის გაზრდა. ოფიცერთა დაწინაურების დროს ავტორი ძველ ბიუროკრატიულ-იერარქიული წესის შეცვლას საჭიროდ არ თვლის (დაწინაურება უზუტესობის მიხედვით, სამსახურის ზანჯარძლიეობისა და ხარისხის თანამიმდევრობის გათვალისწინებით და არა უნარისა და შესაძლებლობის გზით — რაც რევოლუციური არმიის პირობებში სამსახურებრივი აღზევების ერთ-ერთი მთავარი პრინციპი გახდა).

პროექტის ავტორი საჭიროდ თვლის მოწესრიგდეს საპენსიო საქმე. ვისურვებდი, — წერს ავტორი, — რომ ყველა ოფიცერს, უნტერ-ოფიცერსა და ჯარისკაცს 30 წლის სამსახურის შემდეგ დაენიშნოს პენსია, მექანიკურად, ყოველგვარი თხოვნისა და განცხადების ფარგლებში. პენსია უნდა განისაზღვროს იმ ჯანგირის ნახევრით, რომელსაც იგი ლეზულობდა პენსიაში გასვლის მომენტში. ავტორი წინადადებას იძლევა, რომ წმინდა ლუის ჯვარი მიეცეს ყველა ოფიცერს განუტყვევლად ხარისხისა (ძველი რეიშის) დროს, როგორც ცნობილია, ამ საქმეში დიდი უსამართლობა სუფევდა. ორდენებს უსაქმო არისტოკრატები იტაცებდნენ, ხოლო ომგადახდილი და ვალმონდილი უმცროსი ოფიცრობა არავის ახსოვდა) 24 წლის სამსახურის შემდეგ. ასეთივე პირობებში უნდა მიეცეს „ვეტერანის მედალი“ ჯარისკაცსაც და უნტერ-ოფიცერსაც.

ავტორი მოითხოვს სამხედრო-საბუღალტრო საქმის მოგვარებას. საღაროები უნდა დაუქვემდებარონ სპეციალურად გამოყოფილ პირებს და არა ოფიცრებს, როგორც ეს აქამდე იყო.

ავტორი მოითხოვს, აგრეთვე, ერთიან, იურიდიულად დაკანონებულ დისციპლინური კოდექსის შედგენას.

შედაკრებით უფრო საკმიანია საინჟინრო ჯარების ოფიცრების მიერ წარ-

მოღგენილი პროექტი.³²⁰ ამ პროექტში ლაპარაკია იმის თაობაზე, რომ ამიერიდან არმია ერთგული უნდა იყოს ერისა, მეფისა და კანონისა. ერთგულების ამ ახალ ფორმას არმია ადასტურებს ეროვნული კრების წინაშე. არმია ვალდებულია ემსახუროს სამშობლოს და სახელმწიფოს, როგორც ვხედავთ, არმიის წინაშე ჩნდება ძველი არმიისათვის უცხო, ორი ახალი ცნება — სამშობლო და სახელმწიფო. პროექტის ავტორებს მიაჩნიათ, რომ ასეთ სიტუაციაში საჭიროა შეიცვალოს არმიის ძველი კონსტიტუცია. ავტორების აზრით, ახალ სამხედრო კონსტიტუციას, პირველ ყოვლისა, საფუძვლად უნდა დაედოს ეკონომიის რეჟიმი, ანუ ის, რაც ამჟამად საზოგადოებას და სახელმწიფოს ყველაზე უფრო მეტად აინტერესებს. საყოველთაო ეკონომიის რეჟიმი. როგორც უმთავრესი ამოცანა ფინანსური კრიზისისაგან თავის დასაღწევად, როგორც ცნობილია, ოფიციალურმა წრეებმა გენერალური შტატების, ჭოლო შემდეგ ეროვნული კრების უმთავრეს ამოცანად წარმოაჩინეს. ჩვენციგოვე გეინდა, რაც კრების დეპუტატებს, — აღნიშნავენ პროექტის ავტორები, — ჩვენ არ ავყვებით კასტურ, კორპორაციულ (ანუ კლასობრივ — გ. კ.) მისწრაფებებს, ყოველგვარ ცრურწმენებს (ანუ არმია ღაჩჩება აპოლიტიკური — გ. კ.).

პირველი, რასაც პროექტის ავტორები მოითხოვენ, ესაა არმიის სრული უფლებრივი ნიველირება, პრივილეგირებული შენაერთების გაუქმების გზით. უნდა იყოს ერთიანი არმია, ერთნაირი ფუნქციითა და კონსტიტუციით. უნდა მოხდეს იმ სამხედრო შენაერთების გაერთიანება, რომლებიც ფაქტიურად ერთ და იმავე მოვალეობას ასრულებენ (მაგალითად, შერწყმა საინჟინრო და საარტილერიო შენაერთებისა). საინჟინრო და საარტილერიო სამსახურის გაერთიანებით ხელი შეეწყობა ეკონომიის რეჟიმს, თუნდაც იმით, რომ განახევრდება ოფიცერთა რაოდენობა (166 საინჟინრო ოფიცრისა და 166 საარტილერიო ოფიცრის ნაცვლად იქნება 166 ოფიცერი, რომელიც თავისუფლად შეასრულებს ორივე მოვალეობას). საინჟინრო და საარტილერიო სამსახურს შეიძლება შევეუბრთოთ, აგრეთვე, მესანგრეთა და მენალმეთა სამსახური. ასევე შეიძლება რეჟიმანის ოფიცერთა გამოყენება ციხესიმაგრეთა ოფიცრების სამსახურში.

ასეთი გზით შემცირდება, აგრეთვე, გენერალური შტაბების ოფიცერთა რაოდენობა. სამხედრო სასწავლებლებში, მაგალითად, საინჟინრო საქმეთა ოფიცერს უნდა შეესაწავლოთ, აგრეთვე, მესანგრის, მენალმისა და ციხესიმაგრის ოფიცრის საქმე.

ავტორები ირწმუნებიან, რომ ოფიცერთა კორპუსის ასეთი შეკვეცა საქმეს არ ავნებს და მოგვეცემს დიდ დანაზოგს. უნდა განვახორციელოთ ის, რაც „ქელმა რეჟიმმა“ ვერ შეძლო. პირიქით, „ძველი რეჟიმი“, აზნაურთა ინტერესებიდან გამომდინარე, მექანიკურად ზრდიდა ოფიცერთა შტატებს, — აღნიშნავენ ისინი.

პროექტის ავტორები საჭიროდ თვლიან მოაგონონ კრებას ჯერ კიდევ მარშალ ვოზანის შიერ წამოყენებული წინადადება, რომ ყოველ ქალაქში რეგულარულ ჯარებს დაემატოს „თავისუფალ მსროლელთა“ თითო ასეული, რომელშიც გაერთიანდებიან ან ქალაქელები, ან გლეხები. ვოზანი აღნიშნავდა, რომ „20 ასეთი ასეული მტრის არმიას უფრო დიდ ზიანს მიაყენებს, ვიდრე რეგულარული არმიის 30 ბატალიონი, ხოლო რაოდენობრივად ეს ოცი ასეული 10 ბატალიონს თუ შეედრება“. პროექტის ავტორთა ეს წინადადება არმიის განახლების საუურადღებო ელემენტს შეიცავს. ავტორებს მიაჩნიათ, რომ მუღ-

მივად დაქირავებული რეგულარული არმიის გვერდით საჭიროა შეიქმნას ახალი ტიპის სამხედრო შენაერთი, რომელიც სამხედრო სამსახურში ფრანგ მოქალაქეთა გაწვევის გზით უნდა დაკომპლექტდეს, ე. ი. მუდმივ არმიას უკვე მოქალაქე ელემენტი უნდა დაემატოს.

პროექტის ავტორებს შესაძლებლად მიაჩნიათ, აგრეთვე, ინჟინერ-გეოგრაფების ოფიცერთა ინსტიტუტის გაუქმება და მათი ფუნქციების გადაცემა საინჟინრო სამსახურის ოფიცერთათვის. პროექტის ავტორები სასტიკად ილაშქრებენ არმიის ბეგარაზე გაყვანის იმ წესის წინააღმდეგ, რომელიც „ძველი რევიმისათვის“ ესოდენ დანაშაულებელი იყო. არმიას იყენებდნენ სახელმწიფოს მნიშვნელოვან მშენებლობაზე (ხილები, გზები, ციხესიმაგრეები, ყაზარმები, სასახლეები და სხვ.). ყოველივე ეს ძველი რომის ლეგიონების მაგალითით იყო გამართლებული. მიაჩნდათ, რომ ბეგარაზე დაყვანა სასარგებლოა ჯარსათვის (ხელობას სწავლობს) და სასარგებლოა სახელმწიფოსთვის (ხდება ფინანსების დაზოგვა). მაგრამ გვაფიქრდება, — აღნიშნავენ პროექტის ავტორები, — რომ რომში ამ საქმეს ახორციელებდნენ არა ჯარისკაცები (ლეგიონერები), არამედ მონებო. პროექტის ავტორები საჭიროდ თვლიან ეს საქმე მიენდოს მხოლოდ საინჟინრო ჯარებს (მათთან ერთად მესანგრეებსა და მენალმეებს). ამასთანავე მათ უნდა შეესრულონ მხოლოდ ის სამუშაო, რომელიც სამხედრო მიზნებს ემსახურება.

ამრიგად, ეკონომიის რევიმის ინტერესებიდან გამომდინარე, პროექტის ავტორებს საჭიროდ მიაჩნიათ ჯარის რამდენიმე სახის (მესანგრეების, მენალმეების, არტილერიისტების, გენერალური შტაბის, ინჟინერ-გეოგრაფების, ანუ ტოპოგრაფების, სახილო-სავაო მშენებლობის, საინჟინრო სამსახურის) ერთ სახედ გაერთიანება.

არშიაში დესპოტური, ერთპიროვნული ხელმძღვანელობის ნაცვლად ავტორები გვთავაზობენ არმიის ხელმძღვანელობის კოლექტიურ, უფრო ზუსტად, კოლეციალურ მეთოდს. ასე, მაგალითად, საინჟინრო საქმეებს უნდა უხელმძღვანელოს სპეციალურმა კომიტეტმა, რომელსაც აირჩევენ მათი ამხანაგები. ეს კომიტეტი ანგარიშგებას უნდა ახდენდეს სამხედრო მინისტრის წინაშე. „კომიტეტის“ მოსალოდნელი დესპოტიზმის თავიდან აცილების მიზნით, მისი გადაჩევა უნდა ხდებოდეს ყოველწლიურად იმ მიმართულებით, რომ მის მუშაობაში ნონაწილეობის საშუალება უნდა მიეცეს ყველა ოფიცერს.

არმიის ფინანსური საქმეების ხელმძღვანელობა უნდა გამარტივდეს. არმიის საბუღალტრო-საანგარიშო საქმიანობას კონტროლს უნდა უწევდეს კრება — ეს წმინდა ეგვიდა, რომელიც ბოლოს მოუღებს ამ საქმეში არსებულ უწყსრიგობას და დარღვევებს.

დაწინაურება არშიაში უნდა ხდებოდეს შესაფერისი ტალანტისა და სათანადო ღირსება-დამსახურების მიხედვით. ყოველივე ეს სამხედრო მოსამსახურეთათვის გამამხნეველელი სტიმული იქნება. ეს იმას არ ნიშნავს, რომ უარი ეთქვამთ უფროს-უმცროსობის პრინციპზე, სწრაფი აღზევების დროს ყოველი კანდიდატის მიმართ განსაკუთრებული სიფრთხილე უნდა გამოვიჩინოთ, საუბრებოდ უნდა ავწონ-დავწონოთ კანდიდატის ტალანტი და ღირსება. ამ საქმის წარმართვა „კომიტეტებმა“ უნდა იკისრონ.

პროექტის ავტორები აღნიშნავენ, რომ „ყოველ მოქალაქეს, რომელიც თავის ცხოვრებას სამხედრო სამსახურს სწირავს, უნდა ჰქონდეს იმედი იმისა, რომ მას ამ დამსახურებას სათანადოდ დაუფასებენ“. აქედან გამომდინარე, პროექტის ავტორები თვლიან, რომ საჭიროა ბოლო მოეღოს იმ უკანონობას.

როშელსაც ადგილი ჰქონდა სამხედრო მოსამსახურეთა დაჯილდოებისა და მათი პენსიით უზრუნველყოფის საქმეში.

საინჟინრო ჯარების ოფიცერთა მიერ წარმოდგენილმა ამ პროექტმა დაუყოვნებლივ გამოიწვია საპასუხო კონტრპროექტი, რომლის ავტორად გენშტაბის ოფიცერი კოლონელი დე შუ აზნელი ჩანს.³²¹ ეს პროექტი უწყვეტრივი წინააღმდეგობის ელემენტს შეიცავს და უპირისპირდება მონათესავე პროფესიების შენაერთების გაერთიანების წინა გეგმას. ავტორი დაჟინებით ირწმუნება, რომ გენერალ-ლეიტენანტმა უნდა დაარჩეს, რაც შეეხება საინჟინრო სამსახურს, მისი აზრით, შეიძლება მისი გაერთიანება საგზაო და სახიდო (პონტონ-შოსე) სამსახურთან, რაც დაახლოებით 1.200.000 ლივრ მოგებას (დანაზოგს) მოგვცემს, გენერალური შტაბის შემცირება კი მხოლოდ — 1.300 ლივრს.

ავტორის აზრით, გენერალური შტაბის ოფიცრის მოვალეობას ვერაფერი შეასრულებს, მათ შორის თვით საინჟინრო სამსახურის ოფიცრობაც („განსწავლულთა კორპუსი“) კი.

გენშტაბის ოფიცერთა შეცვლა არ შეიძლება, მათ აქვთ სპეციალური ცოდნა და გამოცდილება, ახალი კადრებით მათი შეცვლა მოგვიტანს მხოლოდ ზიანს. გენერალური შტაბის ოფიცრებს შესწავლილი უნდა ჰქონდეთ გეომეტრია, ხაზვა, უცხო ენები, სამხედრო ევოლუცია (ჯარების მოძრაობა, განლაგება, სხვადასხვა გვარეობის ჯარების გადაადგილების ყველა დეტალი, მათ უნდა ჰქონდეთ ადგილმდებარეობის სწორი აღქმა და სხვ.), ტოპოგრაფია, ფორტიფიკაცია, ჯარის შემადგენლობა, საბრძოლო ველის შეცნობა, არმიის კვება, კონტრიბუციები, კომუნიკაციები, საინსპექტორო შემოვლა, შეტევა, მარში. დაბანაკება, ფურაჟი და სხვ. ამასთანავე პროექტის ავტორი გვთავაზობს გენერალური შტაბის „ახალ სტრუქტურას“, სადაც ახალი თითქმის არაფერია, გარდა იმისა, რომ საერთო ხარჯები ოდნავად შემცირებულია. ავტორი კვლავ ადასტურებს მეფის უზენაესობას ოფიცერთა კორპუსის მიმართ (მეფე იძლევა ჯამაგირს, ნიშნავს და აღაზრდებს მინისტრის საშუალებით) და სხვ.

შედარებით მეძარცხენე პოზიციაზე დგას ავტორი კრების სამხედრო კომიტეტის წინაშე წარდგენილი რეფორმის პროექტისა — „უმაღლესი ოფიცრების ჯამაგირის შესახებ“.³²² პროექტი ეხმაურება უმაღლეს ოფიცერთა რაოდენობის შეკვეცის აუცილებლობის ეროვნულ კრებაში დამკვიდრებულ აზრს. ავტორი მიუთითებს გენერალიტეტის იმ „სასაცილო სიჭარბეზე, რომელიც საფრანგეთის არმიაში დამკვიდრდა, რომელიც საგრძნობლად აჭარბებს ევროპის სხვა სახელმწიფოთა გენერალიტეტის რაოდენობრივ შემადგენლობას.

ავტორი მიუთითებს, აგრეთვე, სოციალური ხასიათის განსხვავებაზე, რომელმაც ოფიცერთა დაფასებაში იჩინა თავი. პატივისცემა დამოკიდებულია გარეგნობაზე. — წერს იგი, — ერთ და იმავე წოდებისა და უნარის მქონე ორ ოფიცერს შორის უფრო მეტად დაფასებენ იმას, ვინც საჭაროდ გამოცხადდება ბრწყინვალე ეკიპაჟით, ურიცხვი მსახურებით, ვისაც უფრო უხვად აქვს სუფრა გაშლილი და, ყოველივე ამით, შეუძლია მოიპოვოს მეტი ყურადღება და დაფასება. მისი ამხანაგი კი, რომლისთვისაც „უსამართლო სიღარიბეს“ კანონად გაუხდია მოვიდეს ფეხით ან ფიაკრით, რომელიც ცუდადაა ჩაცმული, არ შეუძლია ფართო მასშტაბით აზარტული თამაში. უყურადღებოდ და დარჩენილი, მიუხედავად იმისა, რომ მას მდიდარ კოლეგასთან შედარებით ყველა საქმიანი უპირატესობა გააჩნია. კარგ და გამოცდილ ოფიცერს, მარტო იმიტომ, რომ იგი ღარიბია, ზურგს აქცევენ.

ავტორი მოითხოვს ხელფასის ისეთ ნიველირებას, როცა მსგავს მოვლენას ადგილი აღარ ექნება, როცა ხელფასი და პრიორიტეტი დაემყარება ცოდნას, უნარს, საქმიან ღირსებას და სხვ. ამ უსამართლობის წყაროდ მას სამხედრო სამხიხისტრო მიაჩნია. მინისტრები და სხვა ინტრიგანები არღვევენ კანონს, მფარველობენ ნათესაებს, მათ ვისაც მეფის კარზე მეტი გავლენა აქვთ და სხვ. მინისტრი თვითნებურად ანაწილებს ჯამაგირებსა და ჯილდოებს, რომლებიც მეფის სამართლიანობამ („ექთილი მეფე“ — გ. კ.) ღირსეულთათვის დააწესა. ღარიბ და იზოლირებულ ოფიცერს ასეთ პირობებში, ცხადია, აღარაფერი რჩება. სუბორდინაციის პრინციპებს არაფერს იცავს, გავლენიან ახალგაზრდებს სწრაფად აწინაურებენ, მათ აწლევენ უმაღლეს ხარისხებს, ძველ, დამსახურებულ და ხანდაზმულ, ღარიბ ოფიცრობას კი დაწინაურებაზე უარს ეუბნებიან. განსაკუთრებით თავს ესხმის ავტორი „მარეშალ დე კანების“ რანგს. მისი აზრით, ეს თანამდებობა სინეკურად გადაიქცა და უპირატესად, ბედით განებივრებული ლაწირაკების ხვედრი შეიქმნა.

ოფიცერთა დაწინაურების დროს პირველ რიგში ანგარიში უნდა გაეწიოს ღირსებას, ნიჭს; ყურადღება უნდა მიექცეს პასაჟს და შემდეგ — „უფროს-უმცროსობას“, ანუ „ხნოერს უპირატესობა უნდა მიეცეს ახალგაზრდის წინაშე, ღირსეულ ღარიბს — უღირსი მდიდრის წინაშე“. ავტორი თავს ესხმის, ასევე, იჯუბერნატორთა თანამდებობას, რომელიც კარგა ხანია უკვე სინეკურადაა ქცეული.

ავტორის აზრით, უმაღლეს ოფიცრობას ორდენის მიღებისას დამატებითი თანხა არ უნდა მიეცეს და სხვ.

ჩვენი ყურადღება მიიპყრო რეფორმის პროექტმა, რომელიც სიახლით არ გამოირჩევა, მაგრამ საინტერესოა იმით, რომ საზოგადოების დემოკრატიული ფენების წარმომადგენელს ეკუთვნის.³²² პროექტის ავტორია ვინმე ანტუან გახდისარი. ყოფილი სამხედრო, იმეამდ ინვალიდი და სენ-ნიკოლის (წმინდა ნიკოლოზის) ეკლესიის მგალობელი. განდისარი, რომელსაც არმიში 18 წელი უმსახურია, ეროვნულ კრებას არწმუნებს, რომ არმიის რიგებში მრავლადაა შეყვლებული უსარგებლო მსახურნი, რომელნიც მეფესა და ერს ძალიან ძვირად უჭდება. ანტუან განდისარს მიაჩნია, რომ მსგავს ოფიცერთა თანამდებობის შეკვეცა სახელმწიფოს დიდ სარგებლობას მოუტანს. მაგალითად, იგი აღნიშნავს, რომ ქ. სტრასბურგის გარნიზონის ჯარისკაცების დაცვას ემსახურება ოფიცერთა საკმაოდ დიდი ჯგუფი (4 კაპიტანი, მაიორის მოადგილე, 1 მაიორი, 1 ლეიტენანტი — ციტადელის კომენდანტი და სხვ.) და არწმუნებს კრებას, რომ ამ მრავალუბობის შესრულება შეუძლია რეჟიმანის 4 სერჟანტს. ოფიცერთა კადრების შეკვეცას იგი არმიის გაქანსალებისათვის გადაუდებელ ამოცანად თვლის. ასეთი გაბედული აზრების გამოთქმით შეშინებული განდისარი სთხოვს კრების დეპუტატებს მისი სახელი ინკოგნიტოდ შეინახონ.

რამდენიმე პროექტი მიძღვნილია სამხედრო-საფინანსო საქმეების მოგვარების საკითხისადმი. აქ ხაზგასმულია ის ქაოსი და ბოროტმოქმედებანი, რომელნიც სამხედრო სამსახურის ამ სფეროში სუფევს. აქვე აღნიშნულია, რომ ეს საქმე მინდობილ ჰქონდათ უოლინარსა და საეკვე რეპუტაციის მქონე პირებს. ლაპარაკია აგრეთვე იმაზე, რომ საფინანსო აღრიცხვის ტექნიკა და მეთოდები გართულებულია, დამოძიმებულია საქმეთა ბიუროკრატიული გაქანჭლებით და სხვ. პროექტის ავტორები მოითხოვენ სამხედრო ბუხჰალტერიის, სალაროების, აღრიცხვის საქმის ცენტრალიზებას და მათზე მტკიცე კონტროლის დაწესებას. ამ საქმეთა მოსაგვარებლად სამხედრო შენაერთებში უნდა ჩამოყა-

ლობდეს საბჭო, სამხედრო კომისრებისა და უფროსი ოფიცრების შემადგენლობით.

პროექტის ავტორები ურჩევენ კრებას, ეს საქმე მიანდოს მკოდნე, გამოცდილ და პატიოსან ხალსს, ისინი უნდა შეარჩიოს გულდასმით სამხედრო სამინისტრომ, მან, პირველ ყოვლისა, კარგად უნდა შეისწავლოს მათი წარსული. სამხედრო ფინანსური ექსპერტების მუშაობაზე ზედმიწევნით უნდა იტოვდნენ საყოფაცხოვრებო პირობების დეტალები, ჯამაგირებისა და ანაზღაურების ფორმები და სისტემა, ისინი უნდა ერკვეოდნენ სამხედრო სამსახურისა და ორგანიზაციის ყველა დეტალში და სხვ.³²⁴

კრების სახელზე წარმოდგენილ პროექტთა შორის ყურადღებას იპყრობს არმიის რეორგანიზაციის მეტად საინტერესო გეგმა, რომელიც შეიმუშავა ყოფილმა სამხედრო მოლარემ ბანსმა (ტულუზა, 1789 წლის 24 სექტემბერი) ³²⁵. ბანსი, ისევე, როგორც ბევრი სხვა პროექტის ავტორი, ძველ არმიას კვლავ ძალაში ტოვებს. მაგრამ იმ განსხვავებით, რომ არმიის დაკომპლექტება საფრანგეთის შიგნით უნდა მოხდეს, ე. ი. არმია თავისი ეთნიკური შემადგენლობით ფრანგული უნდა იყოს. ეკონომიის რეჟიმიდან გამომდინარე, იგი შესაძლებლად თელის მშვიდობიან დროს არმიის რაოდენობრივ შემცირებას. თავდაცვის მიზნებისათვის და მისი უფრო ეფექტური გამოყენების მიზნით იგი მოითხოვს არმიის განლაგებას, უპირატესად, სასაზღვრო რაიონებში.

ამ პროექტში პირველადაა წამოყენებული ახალი არმიისა და განსაკუთრებით ოფიცერთა შემადგენლობის სოციალური განახლების ბურჟუაზიული იდეა. მ უ დ მ ი ე ს ა მ ს ა ხ უ რ შ ი უ ნ დ ა გ ა ე ი წ ე ი ო თ მ ქ ო ნ ე ბ ე ლ ნ ი (მესაკუთრენი — „მესამე წოდების“ რიგებიდან — გ.კ.), რომელიც უმეტერ-ოფიცერთა და ოფიცერთა შესაქმნელად საუკეთესო ფენაა, — ვითხოვლობთ პროექტში. აქვე აღნიშნულია, რომ საქორა სამუდამოდ დავამკვიდროთ არმიაში ახალგაზრდა შეძლებული პირების სამსახური, რომლებიც შესანიშნავი უნტერ-ოფიცრებისა და ოფიცრების დაკომპლექტების საუკეთესო წყაროს წარმოადგენენ.

საზღვრის დამცველ რეგულარულ (სახაზო) არმიასთან (4000 კაცი) ერთად, ბანსის აზრით, საკმარისი იქნება დაკომპლექტდეს 320.000 კაცისაგან შემდგარი შინაგანი, ანუ სადემპარტამენტო არმია, სადაც ჩაწერა უნდა მოხდეს 6-8 წლით, ნებაყოფლობითი პრინციპის მიხედვით. ეს არმია დაემორჩილება მეფისა და მუნიციპალიტეტის ავტორიტეტს. მათ გაწერონიან რეგულარული ჯარების ოფიცრები და უნტერ-ოფიცრები, რომელთაც პასაკი ან ჯანმრთელობის მდგომარეობა საშუალებას არ აძლევს ნამდვილ სამსახურში იყვნენ. რეგულარული არმიის ყოველი ყოფილი მოსამსახურე შინაგან არმიაში მიიღებს თანამდებობას ხარისხით (ჩინით) უფრო მაღალს: მაგალითად, არმიის ჯარისკაცი კაპრალისას, კაპრალი — სერჟანტისას და ასე გავრძელება კოლონელამდე. დეპარტამენტების არმია შეასრულებს შიდა სამსახურის ფუნქციას. ხელფასს ჯარისკაცები მიიღებენ მხოლოდ ნაწილობრივ; ყოველთვიური ჯამაგირიდან მათ უნდა დაეჭვითოს 2-3 სლიი (სუ), ამ ნიადაგზე შეიქმნას საგანგებო ანაბარი, რომელიც ჯარისკაცს გადაეცემა სამსახურის დამთავრების შემდეგ. მოხალისეებად ჩაწერის საქმეში წახალისების მიზნით მათ შეიძლება ერთდროულად მიეცეთ ხელფასი არაუმეტეს ერთი წლისა (54-72 ფრანკი). ჯარისკაცები ოჯახებს არ უნდა მოეწყვიტოთ, მათ ნამდვილი 'ამსახური უნდა დაევალოს 15 ან 20 დღეში ერთხელ.

შინაგან ანუ სადეპარტამენტო არმიაში რიგით მებრძოლებად გაწვეულ

უნდა იქნენ უპირატესად მუშე ბიდა, საერთოდ, მშრომელები. მოუსავლიანობისა ან უმუშევრობის შემთხვევაში ჯარში სამსახურით მიღებული ხელფასი მათთვის იქნება თავისებური კომპენსაცია — სახელმწიფო დახმარება. ასეთი გზით სახელმწიფო შეძლებს მოქალაქეთა ღარიბთა კლასისთვის დახმარების გაწევას, ისე რომ, ეს მათთვის შეუძლებელი არ იქნება. კლასობრივი გაგების თვალსაზრისით ბანსის მიერ საინტერესო კომპინაცია გაზრებული: რიგითი შემადგენლობით დემოკრატიული არმიის სათავეში ბურჟუაზიციზმია გამიზნული.

შინაგანი არმიისთვის ბანსი ითვალისწინებს უნიფორმას, რომელიც ჯარისკაცებმა უნდა ატარონ სამსახურის დღეებში, კვირა დღესა და დღესასწაულის დროს. კვირა დღეებში ჯარისკაცებს უნდა აეკრძალოთ სამიკიტნობისა და კაბარებში შესვლა, რათა მათ თავიანთი დანაშაულები არ გაფლანგონ.

ბანსის მიერ შემოთავაზებული სადეპარტამენტო არმია, მისი აზრით, ერთმანეთში ნეტოქე ხელისაწაოთ ორი კორპორაციის — „კომპანიონ დე გავო“-ს და „კომპანიონ დე ვუარ დე ლა ლიბერტე“-ს ურთიერთ შერიგების კარგი საშუალება უნდა გახდეს. პირველი აერთიანებდა ქვისმთლელებს, ღურგლებს, ზეინკლებს, მებოქლომეებსა და სხვ. ისინი ამქრული წესით ცხოვრობდნენ და ებრძოდნენ მეორეს, რომელიც თავისუფალი კონკურენციისა და ადგილგადაცვლების პრინციპს იცავდა. ამ უკანასკნელი კორპორაციის წევრს, თუკი იგი სამხედრო სამსახურშიც ირიცხება, უფლება ეძლევა ერთი დეპარტამენტიდან მეორეში გადასვლისა. საამისოდ მას ის დეპარტამენტი, რომელსაც იგი ტოვებს, აძლევს სათანადო მოწმობას იმის შესახებ, რომ იგი სამხედრო სამსახურში იმყოფება. ახალმა დეპარტამენტმა იგი უნდა მიიღოს ჯარში და ამასთანავე სამუშაოს უფლებაც უნდა მისცეს.

ბანსის აზრით — აღარ იქნება საჭირო ინვალიდთა სახლები (ეს ეკონომიას მოგვეცემს), ვეტერანი და ინვალიდი ჯარისკაცები თავიანთ პროვინციებში იცხოვრებენ, ადგილობრივ ახალგაზრდებს სამხედრო აღზრდას ითავებენ და, ამით, სასარგებლო საქმეს გააკეთებენ; ინვალიდთა სახლების და ძველი მილიციის დაშლა მოგვეცემს დიდ დანაშაგს, რომელიც სადეპარტამენტო არმიის მოვლა-შენახვას მოხმარდება.

ბანსის პროექტის მიხედვით ომის შემთხვევაში შინაგანი ჯარების რიგებიდან გამოიყოფა ჯარისკაცთა საჭირო რაოდენობა, ისინი შეუერთდებიან რეგულარულ ჯარებს და იბრძოლებენ აქაური ოფიცერების ხელმძღვანელობით. ომის დამთავრების შემდეგ მათ ჯამაგირს დაემატება 1 სოლი (სუ), როგორც ჯილდო.

ტავრ ბურჟუას, ბანსს ერთი მტკივნეული საკითხი აწუხებს: მიუხედავად დაბრკოლებებისა, რევოლუციამ ყველა მოქალაქე შეაიარაღა, მათ შორის ღარიბობაც. ბანსი წინადადებას იძლევა შევინაჩუნოთ ეს ძალა, მაგრამ მოვხდინოთ მისი რეგულარება, დაუქვემდებაროთ დისციპლინას და ზემოდან კონტროლს. შევექმნათ მისგან რეგულარული ნაწილები და ისინი დაეუმორჩილოთ უმაღლეს ოფიცერებს, რომელთაც მოქალაქეები (ბურჟუაზია) აირჩევენ. ეს ჯარები წელიწადში ერთხელ უნდა შეიკრიბნონ თავიანთი დროშების ქვეშ, ამრიგად. სახეზე იქნება შეიარაღებული ერი, რომელიც დაემორჩილება დისციპლინასა და ზემოდან კონტროლს.

მიუხედავად ზოგიერთი უსუსური, უტოპიური წინადადებებისა, ბანსის პროექტი ფრიად საყურადღებოა როგორც ახალი ბურჟუაზიული არმიის შექმნის ერთ-ერთი ადრინდელი პროექტი.

აქვე გვინდა აღვნიშნოთ, რომ ღარიბ-ღატაკთა სამხედრო სამსახურში გაწვევის იდეამ საფრანგეთის სინამდვილეში საკმაოდ ფართოდ მოიქიდა ფეხი. როგორც ჩანს, ბურჟუაზიული საფრანგეთი იმედოვნებდა, რომ ამით ამ სოციალურად საშიში ძალის ერთგვარ ნეიტრალიზებას მოახდენდა. 1789 წლის აგვისტოში პარიზში გამოჩნდა ანონიმური ბროშურა „მონმარტრის მუშათა მოშორება“²⁸. ავტორი წინადადებს იძლევა ღარიბ-ღატაკთაგან შეიქმნას გასამხედროებული შრომის რაზმები, თავისებური მუშა-ბატალიონები. 16 წლის ვადით (გათვალისწინებულია გაწვევა 10 წლის ასაკიდან). რაზმიდან წასვლა შეუძლია მხოლოდ იმას, ვინც დაამტკიცებს, რომ უკვე გააჩნია დამოუკიდებლად არსებობის საშუალება.

ომის შემთხვევაში, ავტორის წინადადებით, ამ რაზმებისაგან უნდა ჩამოყალიბდეს მესანაგრეთა ბატალიონები. მშვიდობიანობის დროს რაზმი შეასრულებს სხვადასხვა საზოგადოებრივი ხასიათის სამუშაოს, მაგალითად, გზების შეკეთებას და სხვ.

1790 წლის იანვარში კრების სამხედრო კომიტეტში წარდგენილ იქნა ანალოგიური ხასიათის მეტად ორიგინალური პროექტი ე. წ. „უცვლადი ჯარის“ („Troupes immortelles“) შექმნის შესახებ.²⁹ „მე მსურს კრებას ჰეშმარიტება ეუთხრა, დაე მსხვერპლი გაეხდე ჩემი გულწრფელობისა, ოღონდ ამას ხალხის კეთილდღეობა მოჰყვეს“, — წერს ავტორი, ტულუზელი მოქალაქე, ყოფილ ჯარისკაცი ფლორანს უფროსი. იგი აღნიშნავს, რომ ორმოცი წელი უბედურებასა და სიღატაკეში გაუტარებია, რომ მსგავსი მისნი საფრანგეთში მრავლად არიან. უბედურთა, უმეცართა და გაკირვებულთათვის ზრუნვა კრებისათვის ღიდების საქმედ უნდა იქცეს. „თქვენ ღატაკებში უნდა აიარჩიოთ ის მეზრძოლები, რომელთაც საფრანგეთი უნდა გააბრწყინონ“, — წერს ავტორი და დაასკვნის: „ჯარისკაცს რიღასიც იმედი უნდა ჰქონდეს, რომ სამშობლოს ემსახუროს... სიბერის ჟამს მათხოვრად არ დარჩებით, — აი, რის იმედი უნდა მიეცეთ მათ“. ავტორის აზრით, ასეთ შემთხვევაში მტრის პირისპირ მდგომი ჯარისკაცი აღარ იტყვის მონა ვარ და არაფრის იმედი არა მაქვს. თუ მას მწარე ხედრი მოვაშორეთ, იგი უფრო თავგამოდებით იბრძოლებს... სპარტელ მემამარს იმის იმედი მაინც ჰქონდა მალღობის ნიშნად კარგ ქალს შერთავდნენ. კარგი ჯარისკაცის აღზრდისათვის საჭიროა მას ფიზიკურ აღზრდასთან ერთად მორალური საკვები მიეცეთ; ამასთანავე საჭიროა მათ კარგი ოფიცრები მიეცეთ, სამსახურში გაქალაქალებული, ამჟამად მივიწყებული ოფიცრობა, — აი ვის უნდა მივანდოთ არმიის ბედი, — ასეთია ავტორის ღრმა რწმენა. იგი განაგრძობს: ამჟამად საფრანგეთის სათავეში სამშობლოს სიყვარულით ეგზალტირებული ადამიანები დგანან, დადგა მომენტი, კრებამ და მეფემ იზრუნონ საფრანგეთის ღარიბ-ღატაკთა შეილენისათვის. მათი კეთილდღეობის უზრუნველყოფას ითვალისწინებს ფლორანსი, როცა მოითხოვს „უცვლადი ჯარის“ შექმნას.

„უცვლადი ჯარში“, — ფლორენსის აზრით, — უნდა გაერთიანდნენ უცანონო შეილები, ობლები, მოწყალეების სახლებში აყვანილი და მშობლების მიერ უსახსრობის გამო მიტოვებული ბავშვები, ღარიბ-ღატაკთა შვილები, რომელთა აღზრდა-გამოყვება მშობლებს არ ძალუძთ. ყოველ ქალაქში ან ოლქში მუნიციპალურმა ხელისუფლებამ უნდა გამოეყოს ორგანო, რომელიც უპატრონო, ჯანსაღ, მამრობითი სქესის ბავშვთა შეგროვებას ითავებს. აქვე უნდა მოიყვანონ შვილები ღარიბმა მშობლებმა. სახელმწიფოს ხარჯზე მათ უნდა გამოეყოთ ბინა, საკვები, ტანისამოსი. თითოეული ბავშვი ზუსტად უნდა აღი-

რიცხოს (უხდა 'შედგეს პირადი ბარათი). მათ აღზრდას დააკისრებენ სამსახურიდან გადამდგარ ხანდაზმულ სამხედრო პირებს. სამხედრო მასწავლებელთა არჩევა უნდა მოხდეს მოხუც ვეტერანთა შორის. მათ მიეცემათ ხელფასი და ამით თავს დააღწევენ იმ მძიმე მდგომარეობას, რომელშიც აქამდე იმყოფებოდნენ. საბავშვო სამხედრო სახლების საერთო მზრუნველობა დაეკისრება ადგილობრივ მუნიციპალიტეტებს. აქ ბავშვები უნდა იყვნენ 8 წლის ასაკამდე, შემდეგ ისინი გადაყვანილ იქნებიან 4 დიდ ბანაკში (დეპო). თითოეულ მათგანზე უნდა შედგეს: ნათლობის საბუთი, რომელშიც უნდა აღინიშნოს „უკვდავ ქარში“ მათი ჩარიცხვის თარიღი, და მოსწრების ბარათები. ბანაკების მომსახურე პერსონალი და მასწავლებლები (ინვალიდები) სათანადოდ უნდა იქნენ უზრუნველყოფილნი; აღზრდა ბანაკებში იქნება მკაცრი—სპარტანული.

ყველწლიურად იმ ქალაქში, სადაც „უკვდავი ქარი“ განლაგდება მუნიციპალური მოხელეების თანდასწრებით, საზეიმო ვითარებაში, უნდა ჩატარდეს სამხედრო შენაერთებისა და ეროვნული გეარდიის ნაწილების მიერ ბავშვების „შვილად აყვანა“. შვილად აყვანის ცერემონიალი ჩატარდება ეკლესიებში. აქ სამხედრო ნაწილები ერის, მეფისა და ღმრთის წინაშე საზეიმოდ აღიარებენ შვილად აყვანას. ბავშვები ცხადდებიან „სამშობლოს შვილებად და მის პირველ დამცველებად“.

ბავშვები უნდა აღიზარდონ პრინციპით: „ყველა ქარისკაცი მოქალაქეა“. აქედან გამომდინარე ყველა მათ თანაბარი უფლებები უნდა ჰქონდეთ. „უკვდავი ქარისკაცის“ ხელფასი და უფლებები ჩვეულებრივ ქართან უნდა გათანაბრდეს. უპირატესად უნდა დაწესდეს რელიგიური აღზრდა (ამით უნდა დავიწყეთ). რელიგია მათში დანერგავს სუბორდინაციის შეგნების აუცილებლობას. აღსაზრდელთა ასაკი „დეპოში“ უნდა იყოს 8-დან 16 წლამდე, აქ შეისწავლება სამხედრო საქმე. საჭიროა ქაბუკები მოვარიდოთ თამბაქოსა და ღვინოს. 16 წლისაზი ფიცს სდებენ უფლის წინაშე. ამიერიდან მათ ეძლევათ ჯამაგირი და უცხადებენ ნლობას, ვითარცა სამშობლოს დამცველებს. დისციპლინა უნდა იყოს მკაცრი, მორჩილება — უწყყმანო. ბრძანების შესრულების შემდეგ იმ შემთხვევაში, თუ ქარისკაცები ჩათვლიან, რომ ბრძანება არ იყო კანონიერი, მათ უნდა მიეცეთ უფლება ჩივილისა ერის მიერ დამფუძნებელი ტრიბუნალის წინაშე. უსაფუძვლო ჩივილი, თავის მხრივ, მკაცრ სასჯელს იმსახურებს, წინააღმდეგ შემთხვევაში აღმოეჩნდებით უფროსთა ავტორიტეტის შელახვის წინაშე. ფიცის გამტეხი და დამნაშავე „უკვდავი“ ქარისკაცი მკაცრად უნდა დაისაჯოს, იგი უნდა დაიდალოს (როგორც ავაზაკი) და გაძევებულ იქნეს სამშობლოდან.

დამნაშავეთა გაკიცხვა უნდა მოხდეს საჯაროდ, მოედნებზე. დამნაშავე თუ არ მორჩულდა, იგი სამშობლოდან უნდა გავაძევოთ. ასეთ შემთხვევაში ციხეები საჭირო აღარ იქნება.

სასტიკად უნდა აიკრძალოს ორთაბრძოლა (დუელი), ინდივიდუალური შურისძიების ყველა ფორმა, დეზერტირობა და სამსახურზე უარის თქმა (სასჯელი — „დადალა“, სამშობლოდან გაძევება). „ის ვისაც სიმთვრალეში წაასწრებენ, ვალდებულია 15 დღის განმავლობაში ნაწილში შესრულოს ყველაზე ჭეუჭყიანი სამუშაო. ამ ხნის განმავლობაში მას თავზე ექნება მუყაოს ქუდი, ზედ დაბატული ყველაზე საზოგადოებრივი ცხოველებით“. „უკვდავი არმიის“ ქარისკაცმა პატივი უნდა სცეს თავს მეგობარს, თუნდაც თავისი მდგომარეობით ყველაზე დაბლაშვდომს, იყოს ზრდილობიანი, პატივისმცემელი თავისი მეთაურისა.

პატიოსან და ღირსეულ ჯარისკაცს დაენიშნება პენსია ან დატოვებული იქნება ალიზრდელის თანამდებობაზე. მშობლებს უფლება აქვთ თავიანთი შვილები „დებოდან“ გაიყვანონ (24 წლის ასაკამდე), იმ პირობით, რომ მათ ექნებათ საშუალება მათი შენახვისა და აღზრდისა. ჯილდო და საჩუქარი, რომელსაც ჯარისკაცი მიიღებს, სიცოცხლეში ჰქონია, შემდეგ კი „დებოს“ უბრუნდება.

„უკვდავი ჯარის“ ეს იდეა, მიუხედავად იმისა, რომ მასში ბევრია გულუბრყვილობა და უტოპიურობა, მაინც საინტერესო ფაქტად უნდა ჩაითვალოს. გამარჯვებულმა ბურჟუაზიამ ხელისუფლების მოპოვების გარიჟრაჟზევე მიზნად დაისახა შეექმნა პროფესიული სამხედრო შენაერთები, სპეციალური დანიშნულების პრივილეგიებული ნაწილები (თავისებური ბურჟუაზიული პრეტორიანული არმია), რომლებიც მისი პოლიტიკური ბატონობის ბრმა იარაღი უნდა გამხდარიყო. ამ შენაერთებში უნდა შეერჩიათ ბურჟუაზიული სისტემის ერთგულნი, მათთვის გათვალისწინებული იყო კარგი ჩაცმა, მაღალი ხელფასი, კარგი კვება, სამსახურის უფრო ხანგრძლივი ვადები; ეს პრივილეგირებული შენაერთები, ასე ეთქვათ, „არმია — არმიის შიგნით“ ეროვნული არმიისაგან უნდა გამოეყოთ და მისთვის დაუპირისპირებინათ. „არმია — არმიის შიგნით“ — ბურჟუაზიულ სამხედრო ორგანიზატორთა უმნიშვნელოვანეს საქმიან პრინციპად იქცა.

გერმანიის გამოჩენილი სამხედრო მოღვაწე, ფონ მოლტკე-უფროსი თავის გამოსვლაში 1874 წლის 16 თებერვალს ამბობდა: „საფრანგეთმა სცადა მილიციური სისტემის შემოღება (ეროვნული არმიის შექმნა — გ. კ.). პირველი, რაც გააკეთეს რევოლუციის შემდეგ, ეს არმიის მოსპობა იყო. ამიერიდან მოპოვებული თავისუფლება თვით ხალხს უნდა დაეცვა; პატრიოტიზმმა დისციპლინა შეცვალა, აღფრთოვანებამ და რაოდენობამ — სამხედრო მომზადება. 1792 წლის მოხალისეები დღესაც რაღაც შარავანდელით არიან მოსილნი. მაგრამ, ბატონებო, არსებობს ამ მოხალისეთა მიუქერძოებელი ისტორია, რომელიც ფრანგმა დაწერა იმ დოკუმენტების საფუძველზე, რომელიც საფრანგეთის სამხედრო სამინისტროს არქივში მოიპოვა (იგი ეყრდნობა კამილ რუსეს წიგნს³²⁸ — გ. კ.)... სადაც ყოველ გვერდზე არის დადასტურება იმისა, რომ ეს ორგანიზაცია ქვეყნისათვის უსარგებლო, ძვირადღირებული და საზიანო იყო... ცამეტწლიანი მწარე გაკვეთილის შემდეგ, ბოლოს და ბოლოს, გადაწყვიტეს არა არმია გაეთქვიფათ მოხალისეთა მასაში, არამედ უკანასკნელები პირველისათვის შეერწყათ. შემდეგ, როცა სათავეში ჩადგა პირველი კონსული და სხვა გამოჩენილი გენერლები, მოხალისეებმა ძლევამოსილი მარშით ევროპა გადასერეს. მაგრამ, ბატონებო, ამასთანავე აღსანიშნავია ისიც, რომ ისინი არიან უკვე არა მოხალისეები, არამედ ჯარისკაცები³²⁹.

პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ, როცა ჯარისკაცთა რევოლუციური განწყობილება განსაკუთრებით აშკარა გახდა (რუსეთი, გერმანია, უნგრეთი და სხვ.), ბურჟუაზიამ მას დაუპირისპირა ცნობილი პრინციპი, ე. წ. — „ფულერბი“, რომლის მომხრეთა შორის იყო ახალგაზრდა ოფიცერი და სამხედრო მწერალი-თეორეტიკოსი შარლ დე გოლიცი. „ფულერბიში“ დაყენებით იცავდა არმიის შიგნით, პროფესიონალთა განსაკუთრებული შენაერთების სახით, პრივილეგირებული არმიის არსებობას³³⁰.

პიტლერმა, რომელმაც, როგორც ცნობილია, უზარმაზარი არმია შექმნა, რასაკვირველია, ეროვნული არმიის პრინციპი გამოიყენა. ნაციტური გერმანიის „ეროვნულ არმიას“ მან სათანადო იდეური საყვეები გამოუნახა — ნაციო-

ნალიზმის სახით. მაგრამ ბოლომდე ამ არმიას იგი არ ენდობოდა და არმიის პარალელურად შექმნა საგანგებო დანიშნულების „SS“, „SA“, და „SD“ დივიზიები, რომლებიც პიტლერული პარტიის პოლიტიკურ იარაღად იქცნენ და არმიას უპირისპირდებოდნენ.

ამრიგად, ზემოაღნიშნული პროექტი, რომელიც ითვალისწინებდა „უკუდავი ქარის“ შემადგენლობის უთვისტომო ბავშვების საშუალებით დაკომპლექტებას, ფრიად საინტერესო ჩანაფიქრს წარმოადგენდა. მათგან ბურჟუაზიულ „იანიჩართა“ აღზრდა ყველაზე უფრო შესაძლებელი იყო. დემოკრატიული ელემენტის სამხედრო სამსახურისაგან სრული იზოლიაცია გამორიცხული იყო. ფლორანსის თქმით საფრანგეთის ბურჟუაზია ეძებს ამ არასასურველ აუცილებლობის ნეიტრალიზების საშუალებას.

მუნიციპალური, ანუ სადეპარტამენტო არმიის შექმნის შესახებაა ლაპარაკი ემერის საქმეებში დაცულ კიდევ ერთ მოხსენებით ბარათში.³³¹ ავტორის მიხედვით, ადგილობრივი, მუნიციპალური ქარების შექმნით საფრანგეთის დაცვის შესაძლებლობა მოიმატებს. საკუთარ სახლს, კერას და მიწას ადგილობრივი მცხოვრები უფრო მეტად დაიცავს, ვიდრე შორიდან მოსული „ვილაც ქარისკაცი“. მუნიციპალიტეტების მიხედვით შედგენილი ნაწილები უნდა დაემატოს რეგულარული ქარის ნაწილებს, მათი განლაგების ადგილსამყოფელის შესაბამისად. რეგულარული („სახაზო“) ქარის ყველა ოფიცერი, უნტერ-ოფიცერი და ქარისკაცი რეგისტრაციაში უნდა გატარდეს ყველა თავ-თავიანთი დეპარტამენტების მიხედვით. ამ ნაწილებს დაერქმევათ იმ დეპარტამენტისა და დისტრიქტის სახელი, სადაც მათი დაკომპლექტება მოხდება. სადეპარტამენტო ქარებში შვებულების ვადები თავისთავად შეიცვლება, რადგანაც ქარისკაცები ფაქტიურად თავიანთ ოჯახებთან ახლოს იქნებიან. არმიაში უნდა იმსახუროს ყველამ, ვინც ღირსია ატაროს მოქალაქის სახელი და სამხედრო სამსახურისათვის ვარჯისია. სადეპარტამენტო არმიის ქარისკაცთა ცვირეულ ეარჯიშთან ერთად უნდა ჩატარდეს წელიწადში ერთხელ ერთთვიანი მუდმივი შეკრება. სადეპარტამენტო არმიის შეკრება ხდება რეგულარულ არმიებთან თანაბარ პირობებში, მათთვის ეწყობა დიდი მანევრები. ოფიცერთათვის გამიზნულია შეკრება და წვრთნა 10 თვის ვადით (უპირატესად უმცროსი ოფიცერებისათვის). სადეპარტამენტო არმიის უმაღლეს და უფროს ოფიცერთა რაოდენობა, პროექტის მიხედვით, შეზღუდულია 5 კაცი (1 არმიის სარდალი, მეთაურები — 1 ბრიგადისა, 1 დივიზიისა, 1 რეგიმენტისა და 1 ბატალიონისა).

პროექტის ავტორი მკაცრი დისციპლინის მომხრეა. სუბორდინაციის დამრღვევი უნდა დაისაჯოს, როგორც ქარისკაცი, ასევე ოფიცერი; დამამცირებელი სასჯელები (დადავდა, თოკით მიბმა და სხვ.) უნდა აღიკვეთოს. გაუწყებელა დასაშვებია; უღირსნი სამხედრო სამსახურიდან უნდა განიდევენონ; სადეპარტამენტო არმიის ეს პროექტი მართალია ეწინააღმდეგებოდა რევოლუციის მიერ წამოყენებულ ერთიანი საფრანგეთის, ერთიანი ფრანგული ერის იდეას, მართალია აქ კვლავ იჩენს თავისებური ანაქრონიზმი პროვინციული პარტიკულარიზმის სახით. მაგრამ აქ რამდენიმე საინტერესო და ახალი პრინციპია წამოყენებული.

ჯერ ერთი, საკითხი დგას რეგულარული არმიის გვერდით (რომელიც კვლავ დაქირავების პრინციპით ყალიბდება) სახალხო არმიის შექმნის შესახებ. მეორეც, და ეს განსაკუთრებით საინტერესოა, ლაპარაკია საყოველთაო-სავალდებულო სამხედრო სამსახურის შესახებ: „არმიაში უნდა იმსახუ-

როს ყველამ, ვინც ღირსია ატაროს მოქალაქის სახელი და სამხედრო სამსახურისათვის ვარგისია“.

არმიის რეორგანიზაციის ამ პროექტთა შორის არის ისეთიც, რომელშიც არმიის რეორგანიზაციის დემოკრატიული პრინციპებია წამოყენებული. მხედველობაში გვაქვს პროექტი-ტრაქტატი სათაურით: „არმიის კონსტიტუციის კავშირი თავისუფლებასთან“.

ავტორის (რომლის ვინაობა ვერ დადგინდა) აზრით, საფრანგეთში საბუნება კონსტიტუციის ნგრევის საფრთხე. ამიტომ საჭიროა მისი დაცვისა და შენარჩუნების საქმე მიენდოს „წესიერ ხალხს“. ავტორის სამართლიანი შენიშვნით, „კანონმდებლობის კარები ღარიბთათვის დაკეტილია“. არმიის საკითხის გადწყვეტა მხოლოდ სამხედროებს მიენდო, მაშინ როდესაც „სამხედრო კანონმდებლობის ამაღლებისათვის საჭიროა ეს საქმე მიეანდოთ როგორც სამხედროებს, ასევე მოქალაქეებს“. არმიის ორგანიზაცია საზოგადოებრივ საქმედ უნდა ვაქციოთ. ახალი არმიის მშენებლობის საქმეში მონაწილეობა უნდა მიიღოს „ყველა წესიერმა და მშრომელმა აღამიანმა“. არმიის რეორგანიზაციაში მონაწილე მოქალაქეები უნდა გამოყონ დისტრიქტებმა კენჭისყრის გზით.

პროექტში ხატუვამია: ცივილიზებული ხალხი არავის უნდა მორჩილებდეს, იგი თვით უნდა იყოს თავისი თავის ბატონი. ამისათვის, ყოველი მოქალაქე საჭიროების შემთხვევაში უნდა იყოს ჯარისკაცი (წამოყენებულია იდეა საყოველთაო-სამხედრო სამსახურის შესახებ), ამიტომ ყოველი მოქალაქე ამ მოვალეობის შესრულებისათვის მზად უნდა იყოს (წამოყენებულია საყოველთაო-სამხედრო სწავლების პრინციპი). დიდ ინდუსტრიულ ქვეყანას, დიდ ერს უნდა ჰყავდეს დიდი არმია, ამისათვის საჭიროა ხალხი, რომელსაც ესმის სამხედრო საქმე. აქ ავტორი იმოწმებს მოტეხიერს, რომელიც ამბობდა, რომ არმია უნდა შედგებოდეს ისეთი აღამიანებისაგან, რომლებიც სულდგმულობენ და სუნთქავენ ისევე, როგორც მთელი ერი, წინააღმდეგ შემთხვევაში გვეყოლება არმია, რომელიც ემორჩილება დესპოტს და უპირისპირდება ხალხს“. პროექტის ავტორი აღნიშნავს, რომ მუდმივ არმიაში თავმოყრილია არა მოქალაქენი, არამედ საზოგადოების ნაძირალები, შემთხვევითი ელემენტები.

ჯარგი ჯარისკაცი, უპირველეს ყოვლისა, მოქალაქე უნდა იყოს, — აცხადებდა ავტორი, — მას უნდა ჰყავდეს ოჯახი, რომელსაც იგი იცავს, უნდა იცოდეს, რომ დაუბრუნდება თავის ღირსულს თუ თავის კანტორას. ერის ჯარისკაცი უთვისტომო მაწანწალა არასოდეს იქნება. ჯარისკაცისთვის მხოლოდ იმ შემთხვევაში გახდება სიტყვა „შრომა“ (აქ სამხედრო ვალდებულება) გასაგები და სასიამოვნო, თუ იგი დაუკავშირდება სიტყვას — „თავისუფლება“. „საქტოა, — წერს ავტორი, — არმიის და ხალხის მჭიდრო შეკავშირება“. აქ ავტორი ვერ განთავისუფლებულა პროვინციული პარტიკულარიზმის სენისაგან და მიაჩნია, რომ ამისათვის საჭიროა სამხედრო შენაერთების შედგენა დისტრიქტების მიხედვით. მისი აზრით, ასეთი გზით არმიაში გაერთიანდებიან მებრძოლები, რომლებიც ერთმანეთს იცნობენ და რომელთაც ერთიანი ინტერესი და საერთო აზრი გააჩნიათ.

დესპოტური არმიის მაგალითად ავტორი პრუსიის არმიას ასახელებს; თავისუფალი საფრანგეთის თავისუფალ მოქალაქეთა არმიას საფუძვლად უნდა დაედოს განსაკუთრებული მზრუნველობა ჯარისკაცის ღირსებისა და ბედისადმი; საჭიროა ჯარისკაცს შეექმნას სახარბიელო მდგომარეობა, არმიაში სამსახური, პირველ ყოვლისა, უნდა იყოს განსაკუთრებული ღირსების საქმე. ასეთ

პირობებში არმიაში ყველა ხალისით წავა, არმია ხალხისათვის და, პირველ ყოვლისა, მისი მშრომელი ნაწილისათვის უნდა იყოს დიდი სკოლა, სიამაყისა და ღირსების საქმე. არმიაში, რომელიც ხალხს ემსახურება, სამსახური სამოქალაქო ღირსების საქმედ იქცევა.

ოფიცერთა კადრები უნდა შეეარჩიოთ კონკურსის გზით. ოფიცრებად უნდა დავაწინაუროთ აბსოლუტურად ღირსეული პიროვნებები. მათი კადრების შერჩევის არსებული წესი უკანონოა, იგი ეწინააღმდეგება თავისუფლების პრინციპს და ამიტომ უნდა აღიკვეთოს.

აღმასრულებელ ხელისუფლებას და სამხედრო მინისტრს უნდა ჩამოერთვას ზედმეტი უფლებები ოფიცერთა დანიშვნის საქმეში. ეს საქმე უნდა მიენდოს თვით არმიის შემადგენლობას. მთავარი ყურადღება უნდა მიექცეს ტალანტს; ამის საუკეთესო მაგალითია საარტილერიო კორპუსი, — აღნიშნავს ავტორი; აქ, როგორც ვხედავთ, წამოყენებულია ოფიცერთა არჩევითობის „ძველი რეჟიმისათვის“ აბსოლუტურად უცხო პრინციპი. ამავე დროს პროექტში აღნიშნულია, რომ ქარისკაცთა ანაზღაურების წესი ერის კონტროლს უნდა დაემორჩილოს, ხელფასისა და, საერთოდ, არმიის მომარაგებისა და შენახვის საქმეში საჭიროა ინიციატივისა და კონტროლის უფლება ქარისკაცებსაც მივანიჭოთ, რასაკვირველია, განსაზღვრული კანონის ფარგლებში. ოფიცერთა აღმინისტრაციული ფუნქციები უნდა განსაზღვროს კანონმა. ოფიცერს უნდა ახსოვდეს, რომ ქარისკაცი თავისუფლების შვილია. არმიაში დისციპლინას არღვევს სწორედ ის, რომ ოფიცერებს არ ესმით ეს ჰეშმარიტება, რომ ისინი არღვევენ კანონებს, რითაც კარგავენ ქარისკაცთა თვალში ავტორიტეტს.

საკუთრთა გაგანათლვით ქარისკაცები, ვასწავლოთ კანონები. ამის შემდეგ ოფიცრები ველარ გაბედავენ თვითნებობას, ველარ დაარღვევენ კანონს. ქარისკაცს უფლება უნდა მიეცეთ უჩივლოს ისეთ ოფიცერს, რომელიც კანონს არღვევს. ქარისკაცს უფლება უნდა მიეცეს კონტროლი გაუწიოს ზემდგომებს, წაუყენონ მათ კანონიერი პრეტენზიები.

განათლება და შეგნებულობა ყოველი თავისუფალი ხალხის დისციპლინისადმი დამორჩილების უტყუარი საშუალებაა. ხალხს უნდა შეეძლოს განსაჯოს იმათი მოქმედება, ვინც მათ მართავს. ქარისკაცს უნდა ესმოდეს ვის და რისთვის ემსახურება. მას უნდა შთავაგონოთ სამშობლოს სიყვარული, მან უნდა შეიგნოს ის, რომ იგი მოქალაქე და პატრიოტია. ქარისკაცები პატივს უნდა სცემდნენ შრომას, მათ უნდა გამოეუფლებოდნენ სიმამაცისა და მოთმინების ჩვევები.

შემდეგ ამ თავისებურ სამხედრო-ფილოსოფიურ ტრაქტატში მისი ავტორი გვათავაზობს ახალი არმიის მშენებლობის საკუთარ გეგმას. აქ განსაკუთრებით საინტერესოა შემდეგი წინადადებები: არმია შედგება ქარისკაცებისაგან და კოხუტურით, გამოცდილ შერჩეული ოფიცრებისაგან. ყოველი საარმიო შენაერთი შედგენილია იმ ოფიცრების და ქარისკაცებისაგან, რომლებიც ერთ ტერიტორიაზე ცხოვრობენ. არმია დგება ტერიტორიისა და მოსახლეობის რაოდენობის პროპორციულად. ოფიცერთა არჩევა-კონკურსი საზოგადოებრივ ხასიათს უნდა ატარებდეს. არჩევნებს ხელმძღვანელობენ მუნიციპალიტეტები. ისინი იმუშავენ საჭირო კითხვარებს და აზუსტებენ არჩევნების პირობებს. არჩევნებში მონაწილეობის უფლება სამხედროებთან ერთად ენიჭებათ ლისტრიქტში მცხოვრებ მოქალაქეებს და გვარდიელებს (მილიციელებს). არჩევნებში მონაწილეობის უფლება აქვთ მხოლოდ ლისტრიქტის იმ მცხოვრებთ, რომელნიც მოქალაქეთა სიაში არიან შეტანილნი. ორჯერ გამოცდაზე დაშვება

არ შეიძლება. განსაზღვრულია წლოვანების ცენზი (24 წელი), გამონაკლისს წარმოადგენენ ის ქარისკაცები, რომლებმაც ოფიცრის წოდებას მიაღწიეს. მათ შეუძლიათ არჩევნებში მონაწილეობა ყველა პასაჟისას და ორჯერაც. უნტერ-ოფიცრებისათვის ოფიცრად არჩევა უნდა ჩატარდეს ღია კონკურსის წესით. მათთან ერთად კონკურსში მონაწილეობის მიღება შეუძლიათ ჩვეულებრივ მოქალაქეებსაც.

ქარი უნდა განლაგდეს, ძირითადად, საზღვრებთან. არმიის განათლების მიზნით ყველა კორპუსში ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლები უნდა შეიქმნას. ქარისკაცები შეისწავლიან მორალს და მიიღებენ ზოგად ცოდნას (ძირითად საგნებში). ქარისკაცებს უნდა შევსწავლოთ, აგრეთვე, კონსტიტუცია; სკოლების სათავეში უნდა ჩაეყენონ ის პირები, ვისაც ზოგადი განათლება აქვთ მიღებული. სარევიზიო ქარების სწავლება უნდა მოხდეს შეკრების დროს, სათანადო ადგილებში.

ეროვნულ გვარდიაში გაწვევა ხდება რეგულარულ ჯართან ერთად. ერთდროულად მიმდინარეობს, აგრეთვე, საოფიცრო კონკურსიც. ქარისკაცთა და ოფიცერთა დაჯილდოება უნდა მოხდეს საჯაროდ. ფიცის მიღებასაც საჯარო ხასიათი უნდა მიეცეს (ფიცის ტექსტში შეტანილია სიტყვები: „სამართლიანობა და თავისუფლება“). ვეტერანებსა და ინვალიდებს განსაკუთრებული პატივისცემით უნდა მოვექცეთ. ხელფასის რეგულირებას საფუძვლად უნდა დაედოს შოვალეობისა და საქმის მოცულობა. შვებულებაში მყოფ სამხედრო პირს ანაზღაურება უნდა მიეცეს იმდენი, რაც მას საშუალებას მისცემს დაეხმაროს ოჯახს. ჯამაგირის ზრდა უნდა ხდებოდეს სუბორდინაციის შესაბამისად. ხელფასი სამხედრო პირმა უნდა გამოიყენოს ისე, როგორც მას სურს. თუ სურვილი აქვს დაზოგოს, ამისათვის უნდა შეიქმნას სპეციალური შემნახველი სალაროები.

არმიის ორგანიზება უნდა უპასუხებდეს ერის ბუნებას, ერს ენიჭება უფლება აწარმოოს კანონთა რეგულირება და კონტროლი. კერძო შემთხვევაში არმიის ხარჯებზე კონტროლის უფლება ენიჭება ოფიცერს. ოფიცრის ბრძანება სრულდება ზუსტად და უყოყმანოდ (მისი ბრძანების გასაჩივრება ქარისკაცს შეუძლია მხოლოდ ბრძანების შესრულების შემდეგ). საფრანგეთის არმია მხოლოდ თავდაცვით ამოცანებს ემსახურება, ამიტომ ომის შემთხვევაში საკუთარი საზღვრების გადალახვა მის ამოცანას არ შეადგენს. იმ შემთხვევაში, თუ სამხედრო ოპერაციები მტრის ტერიტორიაზე იქნება გადატანილი, საფრანგეთის არმია უნდა ებრძოდეს მხოლოდ მოწინააღმდეგის შეიარაღებულ ძალებს, იგი ხელთ იგდებს მხოლოდ მტრის საკუთრებას და ტერიტორიას და არას ავენებს შოსახლეობას, მოქმედებს კანონითა და ინსტრუქციებით. ყოველგვარი თვითნებობა სასტიკად უნდა აღიკვეთოს. არმიის მოქმედების ყველა ნიუანსს განსაზღვრავს მთავრობა. ზავის დადება მთავრობის წარმომადგენელთა მიერ უნდა განხორციელდეს მთავრობის შესაბამისი სანქციის საფუძველზე.

თუკი მშვიდობა დაირღვევა ქვეყნის შიგნით, მაშინ არმია უნდა მოქმედებდეს სამოქალაქო ხელისუფლების მეთაურობით, ამ შემთხვევაში სამხედრო ხელისუფლების დამოუკიდებელი ჩარევა გამორიცხული უნდა იყოს. „სამხედრო ხელისუფლება უნდა მოქმედებდეს სამოქალაქო ხელისუფლების ხელმძღვანელობითა და კონტროლით“. ამ პრინციპის დარღვევის შემთხვევაში სამხედრო პირები პასუხს აგებენ როგორც დამნაშავენი. ისინი დაისჯებიან სასამართლოს გარეშე.

ასეთ შემთხვევაში ისჯება თვით უმცირესი დანაშაულის ჩამდენიც კი. როგორც ვხედავთ, პროექტის ავტორი არ გამოირიცხავს სამხედრო დიქტატურის საშიშროებას და სახავს ღონისძიებებს, რომელთა საფუძველზე იგი (დიქტატურა) თავიდან უნდა იქნეს აცილებული.

ჭარისკაცისა და ოფიცრის მიერ ჩადენილი დიდი დანაშაულის შემთხვევაში კითხვის ქვეშ დადგება მათი, როგორც პიროვნების საკითხი, რომელსაც გადაწყვეტს კონსტიტუციის საფუძველზე შექმნილი სასამართლო. შედარებით მცირე დანაშაულის დროს გათვალისწინებულია სასჯელის უფრო რბილი ფორმა (გადაყენება, იძულებითი სამუშაო, პატიმრობა).

დაისჯებიან ის ჭარისკაცები და ოფიცრები, რომლებიც დაპყრობილი ტერიტორიის ხალხის მიმართ ჩაიდენენ დანაშაულს. საფრანგეთის არმიამ პატივი უნდა სცეს ადამიანის უფლებებს მოწინააღმდეგის ტერიტორიაზეც. კანონმა უნდა განსაზღვროს და დადგინოს ფრანგ მოქალაქეთა (ჭარისკაცთა) და უცხოელ მოქალაქეთა ურთიერთობა. დაბოლოს, პროექტის ავტორის წინადადებით, არმიას ჭამაგირი უნდა უხადონ სისტემატურად, ყოველი თვის განსაზღვრულ რიცხვში.

არმიის რეფორმასთან დაკავშირებით საინტერესო წინადადებებია წამოყენებული ჩვენთვის უკვე ცნობილ პროექტში, რომლის ავტორია არტილერიის კაპიტანი გალიო^{III}. მისი აზრით, უპირველესი ამოცანაა არმის დაუყოვნებლივ დამშვიდება, წინააღმდეგ შემთხვევაში არმია დაილუპება. კანონების მიღებას ბევრი დრო უნდა. ამჟერად კი არმიაში ისეთი ვითარებაა, როცა თუნდაც ერთ დღეს შეუძლია საქმის დალუპვა. კანონების მიღებამდე საჭიროა არმია დაეარწმუნოთ, რომ ერი მისდამი კეთილადაა განწყობილი, რომ იგი მზადაა აქტიურად მონაწილეობდეს არმიის ბედის გადაწყვეტის საქმეში. ხალხის კეთილგანწყობილებაში დარწმუნებული არმია დამშვიდდება, ჭერჭერობით ირწმუნებს არსებულ კანონებს, სასიამოვნო განახლებათა მოლოდინში. საჭიროა დაუყოვნებლივ გაუქმდეს დამამცირებელი სასჯელები, ჭარიმები და სხვ; ოფიცერთა თანამდებობების დაკავებაში უნდა ალიკვეთოს თავდაზნაურთა აქამდე არსებული პრივილეგიები. ამიერიდან ეს უფლებები ყველა მოქალაქეს უნდა მიეცეს. უნდა შემცირდეს უმაღლეს ოფიცერთა რაოდენობა. კოლონლებად უნდა დავაწინაუროთ ის ოფიცრები, რომლებსაც არმია ენდობა, როგორც საქმის მცოდნე და პატიოსან პირებს. საჭიროა დაუყოვნებლივ გავაუმჯობესოთ დაბალი ხარისხების (ჩინები) მქონე ოფიცერთა მდგომარეობა, უმაღლეს და უფროს ოფიცერთა პოსტებისათვის განკუთვნილი საოცრად გაბერილი ხარჯების შეკვეცის გზით. გალიო მოითხოვს, აგრეთვე, პრივილეგირებული რეჟიმანების გაუქმებას, არმიის უფლებრივი თანასწორობის დამყარებას; იგა საჭიროდ თვლის უცხოური რეჟიმანების განსაკუთრებული უფლებების შეკვეცას, მათთვისაც ფრანგული არმიის საერთო ფორმის შემოღებას. უნდა აიკრძალოს კომანდა უცხო ენებზე. „სირცხვილია ჰსვა ენაზე, თუ არა ერის ენაზე ლაპარაკი“, — აღნიშნავს გალიო. ე. წ. „უცხოურ რეჟიმანებში“ შეიძლება ჩაერიცხოთ ფრანგი ჭარისკაცები და ოფიცრები. დაბოლოს, არმიას უნდა მიეცეს ეროვნული კონსტიტუცია (აღნაგობა), რის საფუძველზეც მივიღებთ ქვეშაარტად პატრიოტულ არმიას.

გალიოს მიხედვით. საფრანგეთის სახელმწიფოს შეიარაღებული ძალა უნდა შედგებოდეს შემდეგი სამხედრო შენაერთებისაგან: მუნიციპალური ჭარი, პროვინციული ჭარი, ეროვნული ჭარი, უცხოური ჭარი. სამ უკანასკნელს სა-

გარეო ამოცანები ეკისრება, რაც შეეხება, ე. წ. მუნიციპალურ არმიას, გალიოს აზრით, საჭიროა დადგინდეს, რა ამოცანას უნდა ემსახურებოდეს იგი: უნდა იყოს ცივილური კანონების აღმასრულებელი (ე. ი. ასრულებდეს შიდა სამსახურს, იყოს პოლიციური ფუნქციების მატარებელი, იცავდეს ხაზინას, ანუ იყოს აღმასრულებელი ხელისუფლების პოლიტიკური იარაღი) თუ სამეფოს დამცველი (ანუ დაიცვას სახელმწიფო შინაგანი წესრიგი), თუ საგარეო ომების მამულობელი? როგორი იქნება ამ არმიის სტრუქტურა, ვინ იქნება გაწვეული, იარსებებს თუ არა „მონაცვლეობის“ წესი და სხვა? გალიო დასმულ კითხვებზე პასუხის გაცემისაგან თავს იკავებს და ამ საკითხის გადაჭრას სამხედრო კომიტეტს ანდობს.

არმიის რეორგანიზაციის სფეროში ზოგიერთი საინტერესო წინადადებაა წამოყენებული საინჟინრო ჯარების კაპიტნის მორლე-უფროსის პროექტში.³⁴

უპირველეს ყოვლისა, მორლე ეროვნული გვარდიის საკითხს ეხება და მხარს უჭერს მისი სტრუქტურის იმ ფორმას, რომელიც მესაყუთრე საფრანგეთისათვის იყო სასარგებლო. მისი აზრით, ყველა დისტრაქტს უნდა ჰყავდეს 200 გვარდიელი. ისინი ყოველთვის მზადყოფნაში უნდა იყვნენ, რათა უქუადონ „ყაჩაღები“ და დაიცვან კანონი. გვარდიელი პირველ დამახებისთანავე უნდა გამოცხადდეს საკუთარი იარაღით, სურსათითა და უნიფორმით. მორლე მხარს უჭერს კრების წინადადებას, განხორციელდეს „წესიერი“, ძველი ჯარისკაცების იზოლირება მანკიერებით აღსავსე ჯარისკაცთა გარემოცვისაგან. არმიაში სამოქალაქო განწყობის შექმნის მიზნით, რეგულარული ჯარები და ეროვნული გვარდია უფლებრივად უნდა გათანაბრდნენ, ანუ მათ უნდა შეადგინონ ერთიანი ეროვნული შეიარაღებული ძალები, რომლებიც უზრუნველყოფენ ქვეყნის საგარეო და საშინაო უსაფრთხოებას. ყოველი ჯარისკაცი, მსგავსად გვარდიელისა, უნდა იყოს რეგისტრირებული კომუნის მიერ, ვითარცა მოქალაქე („აქტიური“ თუ „პასიური“). უცხოური შენაერთები კვლავ რჩებიან, მაგრამ ამიერიდან ისინი წარმოადგენენ ეროვნული არმიის დამხმარე ძალას. როგორც ჩანს, ამ შემთხვევაში ავტორი ცდილობს დემოკრატიული ელემენტებისაგან შედგენილი არმია დაუმორჩილოს მესაყუთრულ, „ცენზიან“ ეროვნულ გვარდიას. ეს ტენდენცია, როგორც ვიცით, ბურჟუაზიული საფრანგეთისათვის ახალი არ იყო. პროექტის ავტორი მოითხოვს გაუქმდეს სამხედრო შენაერთების ქველი სახელწოდებები, რომლებიც არმიაში კასტურ ტენდენციას ამკვიდრებენ და პარტიკულარიზმის ელემენტებს შეიცავენ. ნაცვლად ამისა, იგი გვთავაზობს რეგიმანების ინდიკატური წესით დანომვრას (ეს პრინციპი ეროვნულმა კრებამ განახორციელა). რეგიმანების პრივილეგიარებული მდგომარეობა უნდა განისაზღვროს იმ გმირული საქმეების შესაბამისად, რომლებიც მის მიერ იქნება განხორციელებული. ამას დაადგენენ მეთვის მიერ ყოველწლიურად დანიშნული კომისიები. რეგიმანი ღიდებით მოპოვებულ პრივილეგიას შეინარჩუნებს მანამ, ვიდრე მის რიგებში დარჩება წარმატების მონაწილე თუნდაც ერთი ოფიცერი ან ჯარისკაცი. სახელმწიფო შინაგანი წესრიგის დაცვა ეკისრება ეროვნულ გვარდიას, არმია საგარეო ამოცანებს ემსახურება.

განსაკუთრებული ყურადღების ღირსია პროექტის მეოთხე პუნქტი. ავტორი ირწმუნება, რომ მოქალაქის უპირველესი ამოცანაა დაიცვას კონსტიტუცია, სწორედ ამ ამოცანას ისახავს მოქალაქეებისაგან შედგენილი ეროვნული გვარდია. ამიტომ რეგულარულმა ჯარმა ხელი არ უნდა შეუშალოს ეროვნულ

გვარდიას სამოქალაქო მოვალეობის აღსრულების დროს. აქ ერთხელ კიდევ დასტურდება არმიისადმი დამოკიდებულება ბურჟუაზიული საფრანგეთისა, რომლის მიზანია, რათა რევოლუციური ზალხის ბანაკთან ახლომდგომი არმია წინ არ აღუდგეს ბურჟუაზიული გვარდიის მთავარ ამოცანას, რომელიც იმაში მდგომარეობს, რომ ალიკვეთოს მასების რევოლუციური ალტყინება და დამყარდეს „ბურჟუაზიული წესრიგი“ (იხ. აგრეთვე პროექტის XVIII მუხლი).

პროექტის ავტორი წინადადებას იძლევა უფლება მიეცეს არმიას აირჩიოს ეროვნულ კრებაში სამი დეპუტატი, რომელნიც ჭარის უფლებებს დაიცვენ. მისივე აზრით, არმიის შენახვა ერმა უნდა იკისროს და არა მეფემ, როგორც ეს „ძველი რეჟიმის“ დროს იყო. ანაზღაურებაში დაცული უნდა იყოს გრადაციები სუბორდინაციის საფუძველზე.

ავტორი მოითხოვს საპენსიო საქმის მოგვარებას; ეს საქმეც ერმა უნდა იკისროს სათანადო კანონების შემუშავების გზით. პენსიას იმსახურებს ის, ვინც არმიაში (სახმელეთო ჯარები, საზღვაო ნაწილები) 30 წელს იმსახურებს. ვალმონდილი მებრძოლი უნდა მიეკუთვნოს მოქალაქეთა იმ კლასს, რომელიც ყველაზე უფრო დასაფასებელ და პატივსაცემ კატეგორიას წარმოადგენს. უკეთეს საპენსიო ვადის შესრულების დროს სამხედრო პირს სამსახური ჯერ კიდევ შეუძლია, იგი ამ უფლებას იტოვებს.

ჭარის ვეტერანები უპირატესობით უნდა სარგებლობდნენ კარისკაცების, დარაჯების, კონსიერჟების, ციხისიმაგრეთა დარაჯების, მეკაშხალებისა და სხვა ადგილების დაკავებისას. „მსხვილი ვაჟკაზები, მრეწველები, აგროკულტურის წარმომადგენელნი ვალდებული არიან უზრუნველყონ მათთვის ეს ადგილები“.

არც ერთი მოქალაქე არ მიიღება ოფიცრად. უნტერ-ოფიცრად, ჭარისკაცად, მეზღვაურად ან ჟანდარმად, თუ იგი არ დადებს პირობას, რომ დაიცავს დისციპლინას და სუბორდინაციას.

ავტორი მოითხოვს მოწესრიგდეს და გაუმჯობესდეს ჭარისკაცთა საყოფაცხოვრებო პირობები (ბინა, კვება, ჩაცმა, ჰიგიენა და სხვ.); პროექტის ავტორი მოითხოვს. აგრეთვე, რომ ეროვნულ გვარდიელებს სამსახურის შესრულების დროს გასამჯელო გაეზარდოთ, რადგანაც ისინი არ სარგებლობენ იმ შეღავათებით, რომლებიც ჭარისკაცებს აქვთ (პენსია, ჯილდო და სხვ.). გვარდიელი, ჭარისკაცის თანაბრად, ჯილდოს მიიღებს მხოლოდ დაჭრის შემთხვევაში. ავტორი ძალაში ტოვებს ჭარისკაცთა თვითმომსახურების ისეთ ფორმებს როგორცაა ყაზარმების დაგვა, საქმლის მიტან-მოტანა, კლოზეტების წმენდა და სხვ. ამას იგი მიიჩნევს როგორც სამხედრო-საეალდებულო ფიზიკური სამსახურის ნაწილს. ავტორი ძალაში ტოვებს არმიის სახელმწიფო ბეგარაზე გამოყენების წესს. თუ საზოგადოებრივ სამუშაოზე გაუყვანილი სამხედრო შენაერთები საქმეს გულგრილად მოეკიდებან, ისინი უნდა დაისაჯონ. დაისჯება აგრეთვე ოფიცერიც (სამსახურის სტაჟიდან მას 6 თვე გამოაყლდება). ბეგარაზე გამოყვანილი სამხედროები ძეგლებურად იმუშავენ განამჯელოს გარეშე, ხოლო იმ შემთხვევაში, თუ ისინი მუშაობის დროს დაზიანდებიან, მათუნდა მიიღონ სათანადო ანაზღაურება. სამუშაოს მწარმოებელი ვალდებულია ბეგარაზე გამოყვანილ ჭარისკაცს აკამოს და მისცეს „სპეცტანსაცემლი“. კვირა დღეებში ჭარისკაცი ისვენებს. იგი უნდა წავიდეს სალოცავად, მოიწესრიგოს საყოფაცხოვრებო პირობები, მას უნდა ჰქონდეს „წესიერი დროს ტარებისა და მზიარულების“ უფლება.

ამ პროექტში ყურადღებას იპყრობს, აგრეთვე, ავტორის წინადადება დის-

ციპლინურ სასამართლოებში ოფიცრებთან ერთად ჯარისკაცებისა და უნტერ-ოფიცრების მონაწილეობის შესახებ.

არმიაში ზოგიერთ რადიკალურ გარდაქმნებზეა ლაპარაკი პროექტში არმიის რეფორმის შესახებ, რომელიც ეკუთვნის კაპიტან დე დეზიოს.³³² აქაც, ისევე როგორც სხვა პროექტებში, პირველ ყოვლისა, ეკონომიის რეჟიმია გათვალისწინებული. ავტორი არმიის უბედურების ერთ-ერთ მიზეზს ხედავს იმაში, რომ არმიის ბედი აბარიათ შემთხვევით პირებს, პროტექციით აღზევებულ წინამასწარებს, რომელთაც სამხედრო საქმისა არაფერი გაეგებათ. მათ შორის ნაგულისხმებია სამხედრო სამინისტრო მინისტრისა და მთელი აპარატის ჩათვლით.

ყოვლად შეუძლებელია არმიის ბედი არსებულ გენერალიტეტს მივანდოთ. მათი რაოდენობა წარმოუდგენლად გაზრდილა, ამავე დროს მათ უმრავლესობას საქმისა არაფერი გაეგება და არც სურს საქმით თავის შეწყუბება თუ ერი ჰოინდოშებს, საკირო და გამოსადეგ გენერალთა შერჩევას, ასეთი სულ სამასამდე თუ დარჩება. ასევე არაფრის მაქნისია გენერალური შტაბები. აქ ჰოკალათებულ ოფიცერთა შეკვეცით ეკონომიის რეჟიმში მნიშვნელოვან წარმატებას მიაღწევთ. სამხედრო კომისართა ინსტიტუტი უნდა გაუქმდეს. თუ მაინც დამაინც მისი შენარჩუნება საკირო იქნება, მაშინ საქმის უცოდინარი კომისარების ნაცვლად, რომლებიც მხოლოდ წმინდა ლუის ჯვარს ელიან, აქ თავი უნდა მოვეუყაროთ ძველ გამოცდილ ნამსახურებ ოფიცრობას. ავტორი მოითხოვს, ბოლო მოეღოს ოფიცერთა დაწინაურებაში არსებულ უსამართლობას. უნდა შეიქმნას ყველა პირობა, რომ გამოცდილი, განათლებული და საქმის ერთგული ოფიცრები დაწინაურდნენ. ავტორი ილაშქრებს, აგრეთვე, პრივილეგირებული სამხედრო შენაერთების წინააღმდეგ. არის ასეთი ანდაზა, — წერს იგი, — რომ: „ვერსალის ერთი ასეული გაცილებით უფრო ძვირად ღირდა, ვიდრე ათი სამხედრო ასეული“. ამ მანიერის წესის ყველაზე მძიმე შედეგია ის, რომ იგი სამშობლოს ერთგულ დამცველთა სასოწარკვეთილებას და იმედგაცრუებას იწვევს. „ლაწირაკი წინამასწარა და შემთხვევით დაწინაურებული ბატონობს ძველ ჯარისკაცზე.“ არმიის საყოველთაო სურვილია, — აღნიშნავს ავტორი, — უმაღლესი ოფიცერი იყოს ჯარისკაცთა მეგობარი, ამხანაგი და მრჩეველი. ასეთი შეიძლება იყოს ძველი, ნამსახური ოფიცერი, რომელსაც ჯარისკაცთან ერთად ბევრი ჭირ-ვარამი გაუვლია. გარედან მოსული და პროტექციით აღზევებული ოფიცერი ასეთ როლს ვერ შეასრულებს. ამ პოსტზე ყველაზე შესაფერისი კანდიდატებს ძველი კაპიტნები (პროექტის ავტორი თვითონაც ხომ კაპიტანია!) წარმოადგენენ, აი, ვისზე უნდა ავიღოთ აქცენტი უფროს და უმაღლეს ოფიცერთა შესაფერისი კადრების შექმნის დროს. უმაღლეს ოფიცერთა კადრები ფეოდალიზმის ნაშთები არიან და იმავე ცეცხლში უნდა გადავყაროთ, რომელშიც ფეოდალიზმი იფერფლებოდა.

ჯარისკაცები ადამიანებად უნდა ჩათვალოთ, მათ „მოქალაქეები“ უნდა ეუწოდოთ. ამის შემდეგ დავინახავთ ენთუზიაზმითა და ბრძოლის წყურვილით აღგზნებულ ახალგაზრდათა მთელ არმიას, ისინი მასობრივად გაერთიანდებიან ერის დროშის ქვეშ და სულ მალე ჩამოყალიბდებიან შეტველისა და მოქმედების უნარის მქონე ჯარისკაცებად.

ჯარისკაცის მდგომარეობა სელოსნის ან ფერმერის მდგომარეობას მაინც უნდა უტოლდებოდეს. აქედან გამომდინარე, ავტორი მოითხოვს ჯარისკაცთა ხელფასის გაზრდას, მათ საყოფაცხოვრებო პირობების გაუმჯობესებას და სხვ. იგი დასაშვებად თვლის „კარგი ყოფაქცევის“ ქალების სამხედრო ნაწილებთან

ყოფნას (რეცხვა და სხვა მომსახურება). ასევე საჭიროდ მიაჩნია ოჯახის მქონე ქარისკაცებისათვის შვებულების, უცხო ქარისკაცთათვის ქორწინების უფლების მიცემა და სხვა (შვებულებაში მყოფმა ქარისკაცმა თავდებად ვილაც უნდა დატოვოს. ეს წინადადება „ძველი არმიის“ მაგალითზეა აღმოცენებული. როცა დეზერტირობა საყოველთაო იყო). ავტორი მოითხოვს, ასევე, საპენსიო საქმის მოგვარებას. პენსია უნდა დაინიშნოს როგორც ქანმრთელობის მდგომარეობის მიხედვით, ასევე დაშლასურების შესაბამისად.

ქარისკაცებს ევალებათ სუბორდინაციისა და დისციპლინის. მტკიცედ დაცვა, ოფიცერთა ბრძანების უყოყმანოდ აღსრულება. უკანონობის შემთხვევაში ქარისკაცს აქვს უფლება უჩივლოს ყველას, მათ შორის თვით მინისტრსაც.

ავტორი გვთავაზობს მეტად საინტერესო სიახლეს: სამხედრო სკოლებში მხოლოდ შეძლებულთა შვილები ხვდებიან. ღარიბი და მრავალშვილიანი ოჯახის შამა ამ საშუალებას მოკლებულია. იგი მოითხოვს ამგვარ მდგომარეობის აღმოფხვრას, უფლებებში ყველას გათანაბრებას და ღარიბთა შვილებისათვის საგანგებო დახმარების შემოღებას.

წარმოდგენილ პროექტში გატარებულია ის აზრი, რომ არმიაში რევოლუციური გარდაქმნები არ შეიძლება, მაგრამ არც არსებული წესების უცვლელად დატოვებაა შესაძლებელი. ავტორი არმიის პრობლემის გადაჭრის მთავარ პირობად თვლის ზომიერებას და დაფიქრებას.

პროექტების ავტორთა აზრით, საფრანგეთის არმიის გადახალისებას საფუძვლად უნდა დაედოს ქარისკაცთა შორის არსებული უმეცრებისა და გაუნათლებლობის აღმოფხვრა. თავისუფალი ერის ქარისკაცი-მოქალაქე პირველ ყოვლისა მორალურად მტკიცე და განათლებული პიროვნება უნდა იყოს. ერთ-ერთი პროექტის მიხედვით, არმიაში სამხედრო სწავლებასა და წვრთნასთან ერთად უნდა დაინერგოს განათლების საერთო სისტემა. ავტორს მიაჩნია, რომ ის თავისუფალი დრო, რომელიც ქარისკაცს სამხედრო წვრთნის, მანევრებისა და სამსახურის აღსრულების შემდეგ რჩება, უნდა დაეთმოს უფასო სამოქალაქო სწავლებას. ყველა შენაერთში უნდა შეიქმნას ზოგადსაგანმანათლებლო უფასო კურსები. ყოველ ასეულში უნდა გამოიყოს განათლების მქონე 2 სერჟანტი. მათ უნდა შეასწავლონ ქარისკაცებს წერა-კითხვა და არითმეტიკის ელემენტები. ამასთანავე სამხედრო ნაწილები უნდა მოვამარაგოთ მასწავლებლებით (მასწავლებელთა შესანახად ქარისკაცებს უნდა გაეზარდოთ ხელფასი, რათა აქედან მასწავლებელთა გასამჯელოს დაქვითვა შეიძლებოდეს); მასწავლებლები ქარისკაცებს შეასწავლიან ხატვას, ხაზვას, უცხო და მშობლიურ ენებს, ფიზიკას, ლოგიკას, აგრიკულტურას, ისტორიას, მუნიციპალურ კანონებს და სხვ. მასწავლებლებად უნდა შეირჩეს პატიოსანი და გულისხმიერი ხალხი. სკოლის ინსპექტორთა ფუნქციები უნდა მიეკუთვნოთ გამოცდილ ოფიცრებს — კაპიტნებს. სკოლას უნდა გამოეყოს ცალკე შენობა, საკლასო ოთახები ინვენტარიტურით და სხვ. სკოლები უნდა გაიხსნას ყველა იმ ქალაქში, სადაც კი განლაგებულია რეჟიმანი, ყველა გარნიზონსა და საზღვრებზე დაბანაკებულ ნაწილებში.³³⁶

ყურადღებას იპყრობს სამხედრო სისტემის სტაბილიზაციის პროექტი, რომლის ავტორია გ რ ა ფ ი დ ე ს ე ნ-ფ ე ა³³⁷. პროექტი პრინციპულად მწლიტარისტულ-დიდმპყრობელურ ტენდენციას ავლენს, მაგრამ ამავე დროს, რამდენიმე საკმაოდ გაბედულ წინადადებას შეიცავს.

ავტორი მსჯელობს გამოძინარე ცნობილი ლათინური სენტენციიდან: „Si vis pacem, para bellum“³³⁸ და მოითხოვს: მშვიდობის დროს საჭიროა

საფრანგეთს ჰყავდეს ომისათვის აბსოლუტურად მზადყოფი არმია, იგი უნდა დაიძრას პირველივე „მარშის“ დაძახებისთანავე. „რომელი ერი გავიზიდავს მაშინ ომს! ჩვენ დავრჩებით ყველა ქვეყნისათვის არბიტრის როლში, ვიქნებით ყველა ქვეყნისათვის კანონების მოკანონებელი“. ძლიერი და უზრუნველყოფილი არმიის შესანახად საჭიროა სახელმწიფომ მშვიდობიანობის დროს თავიდან აიცილოს ზედმეტი და უმიზნო ხარჯები. აბსოლუტიზმის ეპოქაში ომებმა მიუხედავად გამარჯვებისა დიდი დეფიციტი დაგვიტოვა (ასე, მაგალითად, 1740-1748 წწ. ე. წ. „ავსტრიული მემკვიდრეობისათვის“ ომი, მიუხედავად გამარჯვებისა, 150.000.000 ლიური დაჯდა). ახლა საქმე ეუბნება: ტექნიკა გაფუჭებულია, საწყობები დაცლილია; მდგომარეობა მძიმეა, ომი კი კარზეა მომდგარი. სახელმწიფოს ფინანსები საეკლასიკო მდგომარეობაშია. საკირველია, როგორ შეძლო საფრანგეთმა საერთოდ არსებობა იმ ფინანსური კატასტროფის შემდეგ, რომელიც მას ლუი XIV-ის შემდეგ თავს დაატყდა. არავინ ფიქრობს უშველოს ამ მდგომარეობას, პირიქით, ყველაფერი უარესდება. მდგომარეობიდან თავის დაღწევის მიზნით სენ-ფუას საჭიროდ მიაჩნია შემდეგი: სამეფოში უნდა დამკვიდრდეს სტაბილური სამხედრო სისტემა. იგი იმდენად სრულყოფილი უნდა იყოს, რომ ომის შემთხვევაში მას არ უნდა დასჭირდეს თუნდაც ერთი ჯარისკაცის, თუნდაც ერთი გეიუს დამატება.

არმიის კადრების შერჩევისას განსაკუთრებული გულისყური და დაკვირვებაა საჭირო. აქ მხოლოდ საუკეთესონი უნდა მოვიზიოდოთ. უნდა მოგვარდეს არმიის მატერიალური მდგომარეობა (ტანისამოსი, საკმელი, კომუნალური პირობები), უნდა დაინერგოს მტკიცე დისციპლინა. ერთი სიტყვით — სენ-ფუას აზრით, მშვიდობიან დროს არმია როგორც სტრატეგიის, ისე ტაქტიკის თვალსაზრისით აბსოლუტურად მზად უნდა იყოს ომის შესასხედად.

არმიის პირობების გაუმჯობესების მიზნით იგი გვთავაზობს სახელმწიფო ფინანსთა სისტემაში არსებულ დამახინჯებათა აღმოფხვრას. მაგალითად, მეფის ხაზინაში შემოდის 20.000.000 ლიური სახელმწიფო გზების მოვლა-პატრონობისათვის — ესაა გადასახადი, რომელსაც ფრანგი ხალხი იხდის. ფული ამ გზებს არ ხმარდება, სამუშაოს ასრულებს ისევ ხალხი, რომელიც საგზაო ბეგარაზე გამოჰყავთ. ამ ფულს ხარკავს მეფე ან იგი სხვა დანიშნულებას ხმარდება. განა არ შეიძლება, — სვამს კითხვას სენ-ფუა, — მშვიდობიანობის დროს ამ სამუშაოზე ჯარი გამოიყვანოთ და 6.000.000 დანაზოგი, რომელსაც აღნიშნულის შედეგად მივიღებთ, მოვახმაროთ ქვეყნის თავდაცვისუნარიანობის განმტკიცებას. გარდა ამისა, სენ-ფუა მოითხოვს შეიკვეცოს ის ხარკები, რომლებიც უმალდეს ოფიცერთა კორპუსის შენახვას ხმარდება. საჭიროა შემცირდეს ამ ოფიცერთა რაოდენობა, დაზუსტდეს მათი ჯამაგირები, შეიკვეცოს მათი თავაშვებული ცხოვრება (ქეიფი, აზარტიანი თამაში, ფუფუნება). მიღებული დანაზოგები კვლავ არმიის გაჯანსაღებას და ომისათვის მზადყოფნას უნდა მოხმარდეს.

ყოჩაღსაღებია პროექტი, რომელიც ეროვნულ კრებას სენ-ლუის ღრავნათა პოლკის კაპიტანმა ბარონმა სკოტმა (Scot) წარუდგინა 1791 წლის 11 მარტს²²⁹. აქ კატეგორიული ფორმითაა წამოყენებული ოფიცერთა შემადგენლობის არჩევითობისა და მისი მეტნაკლებად დემოკრატიზაციის პრინციპი. მისი აზრით, ჯარისკაცობა წარმოადგენს ოფიცერთა თავისებურ პატრონს, ამიტომ კანონიერია მას მიეცეს უფლება მათი არჩევისა. აქამდე არსებული წესის თანახმად, ოფიცრობაზე უფლება რომ გქონოდა. დიდებულის შვილი უნდა ყოფილიყო, — წერს სკოტი; ამჯერად საჭიროა აღვაზევოთ „უბ-

რაღო ხალხი, არა წარმოშობის, არამედ ღირსებისა და უნარის მიხედვით“. წარისკაცები აქამდე ოფიცერთა ხელში შინამოსამსახურეთა როლში იმყოფებოდნენ, მათ არავითარი იურიდიული უფლებები არ ჰქონდათ. ახლა საჭიროა წარისკაცში კონსტიტუციის, საერთო წესრიგის დაცვის, კანონების აღსრულების ჩვევები აღუზარდოთ. ამის უპირველესი საწინდარია ის, რომ წარისკაცს მიეცეთ ოფიცრად ან აქტიურ მოქალაქედ გახდომის გარანტია.

ამასთანავე საჭიროა გაუქმდეს წარისკაცთა ეკონომიური და საყოფაცხოვრებო პირობები; აუცილებელია არმია დაეუმორჩილოთ მკაცრ, მაგრამ შეგნებულ დისციპლინას; პირველ რიგში, საჭიროა მოისპოს დამამცირებელი სასჯელები, დაეწყებას უნდა მიეცეს ფიზიკური დასჯა, მცირედი დანაშაულისათვის ციხეში ჩასმა; განაჩენი უნდა იყოს საჯარო, დასაბუთებული, ბრალდებულმა უნდა იცოდეს რისთვისაა დაპატიმრებული.

ოფიცერთათვის უნდა დაწესდეს ცენზი (არანაკლებ 20 წლისა). განა შეიძლება მბრძანებლობის უფლება მიეცეთ ბავშვებს? ოფიცერს უნდა ჰქონდეს აგრეთვე განათლება. სუბორდინაცია უნდა იყოს შეგნებული და ემყარებოდეს ურთიერთ პატივისცემას. ოფიცერს შეგნებული უნდა ჰქონდეს თავისი მოვალეობა; მან უნდა იცოდეს რა უნდა მოსთხოვოს საკუთარ თავს და სხვას (მათ შორის მოქალაქეს). ოფიცერთა კადრების მომზადება უნდა ხდებოდეს სპეციალური სკოლების მეშვეობით. ოფიცერთა არსებული რაოდენობა გადაჭარბებულია და იგი უნდა შემცირდეს. ეს განსაკუთრებით ეხება უფროს და უმალეს ოფიცრობას (ოფისიერ-ჟენერალს). უნდა გაუქმდეს პრივილეგირებული რეგიმანები; უცხოელთა შენაერთები სრულიად ზედმეტია და მათზე უარი უნდა ეთქვას. ფრანგი ერი შეუარცხოფილია იმით, რომ უცხოელს მასზე მალა აყენებენ. განა შევიცარელი სკობს ფრანგს, როგორც სამხედრო პირი? კითხულობს ავტორი. ბარონ სკოტის აზრით, არმიაში ან დიდ საქალაქო გარნიზონში საკმარისია ერთი მარშალი, ყოველ დეპარტამენტში — თითო კოლონელ-ჟენერალი (გენერალ-პოლკოვნიკი) და მაჟორ-ჟენერალი (გენერალ-მაიორი). სავსებით ზედმეტად თვლის იგი გენერალურ ინსპექტორთა ინსტიტუტს. ყველაფერს სხვა აკეთებს, რა საჭიროა ეს კაცი, — კითხულობს სკოტი, — განა იმისათვის, რომ უმალესი ოფიცრის პოსტი დაიკავოს და მიიღოს ფული და არაფერი აკეთოს? ავტორი მოითხოვს გაუქმდეს ინვალიდთა სახლები, შეიკვეცოს გენერალური შტაბები, გაუქმდეს სამხედრო კომისართა ინსტიტუტი და სხვ. სკოტი მოითხოვს: ინვალიდთა სახლებში მცხოვრებ შრომის უნარის მქონე ეტერანებს მიეუჩინოთ შესაფერისი სამუშაო, დავრდომილები კი პოსპიტლებში მოვათავსოთ. წარის მცირე ნაწილებად გაფანტვა და განლაგება ძვირი ღდება, საჭიროა მათი კონცენტრირებული თავმოყრა მსხვილი შენაერთების სახით.

პენსიის საკითხის მოგვარების მიზნით უნდა შეიქმნას სპეციალური უწყება. მდიდარ ოფიცრებს პენსია არ უნდა დაენიშნოთ (საკუთარი ქონება თავზე-საყრელი აქვთ, თანაც არაფერი დაუმსახურებიათ). ასეთი გზით შეიძლება გავზარდოთ პენსიები ღარიბ ოფიცერთათვის, რომლებიც ამას სავსებით იმსახურებენ. „ჩემი პირადი აზრია, — წერს სკოტი, — მდიდარ ოფიცრებს საერთოდ არ მიეცეთ პენსია — დანაზოგი ღარიბებს უნდა დაეუმატოთ“.

აღსანიშნავია, რომ სკოტი მოითხოვს არჩევითობის პრინციპის დანერგვას უნტერ-ოფიცერთა შიმართაც. ოფიცერთა შემადგენლობის მეფის მიერ დანიშვნის წესს სკოტი მიუღებლად თვლის, ამ საქმეში მას საჭიროდ მიაჩნია საზოგადო-

დობრივი აზრის ჩარევა. ამას იგი მოითხოვს მიუხედავად იმისა, რომ პრინციპში მაინც მონარქისტად რჩება, „კეთილი მეფის“ ილუზიებს არ ღალატობს. „მეფის სახელით ბევრი რამ ისეთი კეთდება, — წერს იგი, — რომლის შესახებაც მეფემ არაფერი იცის. ამიტომ იგი მუდამ საქმის კურსში უნდა ვაჟყოფოთ“.

არმიის რეორგანიზაცია და ქარისკაცის სოციალური მდგომარეობის განსაზღვრასთან დაკავშირებით საინტერესო მოსაზრებებია გამოთქმული მოხსენებით ბარათში, რომელიც ემერის სახელზეა წარმოდგენილი (ავტორი ანონიმურია).³⁴⁰

პირველ ყოვლისა აქ წამოჭრილია ფრიად საინტერესო და, ამავე დროს, მეტად მტკივნეული „აქტიური მოქალაქეობის“ სოციალური ფარგლების საკითხი. ავტორი პირდაპირ სვამს საკითხს: თუკი მოქალაქის „აქტიურობა“ განსაზღვრება მის მიერ გადახდილი გადასახადის გარკვეული ოდენობით, რა დააშავეა ქარისკაცმა, რომელიც, მართალია, გადასახადს არ იხდის, მაგრამ სამშობლოსათვის მის მიერ დაღვრილი სისხლი არაფრთ არაა იმ გადასახადზე ნაკლები, რომელსაც სამოქალაქო პირი იხდის. პროექტის ავტორის მიხედვით, იმისათვის, რომ ქარისკაცმა კარგი მოქალაქის მდგომარეობას მიაღწიოს (მხოლოდ ასეთ შემთხვევაში იქნება იგი კარგი ქარისკაცი), საჭიროა, პირველ რიგში, გაუპოვებლად მისი მატერიალური მდგომარეობა, უპირველეს ყოვლისა, ხელფასის მომატების გზით. ამასთანავე იგი წინადადებს იძლევა ქარისკაცებს გარკვეული პირობების საფუძველზე მიენიჭოს „აქტიური მოქალაქის“ უფლება.

პროექტის ავტორი არმიის დაკომპლექტების ისევ ძველ, ანუ ქარისკაცთა ნებაყოფლობით დაქირავების წესს გვთავაზობს. კონტრაქტის ხანგრძლივობა განსაზღვრული აქვს 16 წლით, რომელიც სამსახურის ორ ვადას შეიცავს (რვა-რვა წელს). პირველი რვაწლიანი კონტრაქტის დადებისას მას ეძლევა 100 ლივრი, მომარაგება და სამივლინებო თანხა აღვილიდან რეგიმანამდე (3 სოლი 1 ლივს მანძილის ანგარიშზე). ქარისკაცს უნდ მიეცეს, აგრეთვე, ფეხსაცმელი და საცვალი; მეორე რვაწლიანი კონტრაქტის დადების დროსაც მას ერთდროულად უნდა მიეცეს კვლავ 100 ლივრი. ეს ერთდროული გამოსაღები ქარისკაცს ენახება შემნახველ სალაროში. რაც შეეხება ანაზღაურებას, იგი იქნება პირველი კონტრაქტის დროს 50 ლივრი, მეორე კონტრაქტის დროს — 150 ლივრი. ქარისკაცის შენახვა მისი პირადი ანგარიშის საფუძველზე ხდება. მაგრამ განსხვავებით ძველი წესებისაგან, იგი ამიერიდან თვით აღარ ზრუნავს ჩაცმასზე, ეკიპირებაზე, ბინაზე თუ შეიარაღებაზე, ყველაფერს ამას ცენტრალიზებული წესით ახორციელებდნენ სათანადო ორგანოები.

სალაროში დარჩენილი დანახოვი და პროცენტები ქარისკაცს მიეცემა ორივე კონტრაქტით გათვალისწინებული სამსახურის ვადის მოხდის შემდეგ (16 წელი). თუ ქარისკაცმა სამსახურიდან წასვლა პირველ პერიოდში ისურვა, 100 ლივრი პროცენტითურთ სალაროში რჩება. ქარისკაცს თან მიაქვს მხოლოდ პირადი ნივთები და ფორმის ტანისამოსი. თუ ქარისკაცი წასვლას ისურვებს სამსახურის მეორე ვადის ამოწურვამდე, იგი ტოვებს მეორე 100 ლივრსაც. თან მიაქვს ნივთები და ფორმის ტანისამოსი და 100 ლივრის პროცენტი. ქარისკაცის დაღუპვის შემთხვევაში (როგორც ომში, ასევე სამსახურებრივი მოვალეობის აღსრულების დროს) ოჯახი ღებულობს სალაროში შენახული ფულის პროცენტებს, ნივთები და ტანისამოსი კი რეგიმანში რჩება.

ამ არცთუ მაინცდამაინც სახარბიელო „შელაუთის“ გვერდით ქარისკაც-

თათვის „აქტიური“ მოქალაქის უფლების მინიჭება, პოლიტიკური თვალსაზრისით მაინც. შედარებით უფრო საქმიანად ჩანს.

ჭარისკაცი, რომელიც არმიაში სამსახურის 16-წლიან ვადას პირნათლად შეასრულებს, ლებულობს „აქტიური“ მოქალაქის უფლებას. მას ენიჭება უფლება არა მარტო არჩევნებში მონაწილეობდეს, არამედ იყოს ა რ ჩ ე უ ლ ი (citoyen éligible). დაჭრილი ჭარისკაცი ამ უფლებით ისარგებლებს 16 წლის ვადის გასვლამდისაც. ასეთივე უფლება უნდა ენიჭებოდეს გმირული საქციელის ჩამდენ ჭარისკაცს (მისი გმირობა ოფიციალურად უნდა დაადასტუროს მეთაურთა შემადგენლობამ). პროექტის ავტორის წინადადებით, ხელფასის მომატების მოთხოვნის უფლება ეძლევათ იმ ოფიცრებს, რომელთა ხარჯები შემოსავალს აღემატება (მათ შეუძლიათ ითხოვონ მომატება 56 დენიეს ფარგლებში).

ჭარისკაცი, რომელიც 16-წლიან სამსახურს მოიხდის, ხელმეორე გაწვევისაგან თავისუფალია (თანამედროვე გამოთქმა რომ ვიხმართ, იხსნება სამხედრო აღრიცხვიდან). ნებაყოფლობითი დაქირავების წესთან ერთად, რომელიც არმიის დაცომლექტების ძირითად მეთოდად რჩება, პროექტის ავტორი გვთავაზობს არმიაში გაწვევის ახალ, ი ძ უ ლ ე ბ ი თ (სავალდებულო) მეთოდს. იმ შემთხვევაში. თუ ნებაყოფლობით გაწვევამ კონტინგენტი ვერ შეავსო, მაშინ მუნიციპალურ ხელისუფლებას უფლება უნდა მიეცეს განახორციელოს სავალდებულო გაწვევა 18-36 წწ. უცხოელ მამაკაცებისა, „იძულებითი წესით გაწვეულნი“ იმავე შეღავათებით სარგებლობენ, როგორც „ნებაყოფლობით დაქირავებულნი“. ომის დროს იძულებით გაწვეულნი, შვილობიანობის დროს შინ დაბრუნების უფრო შეღავათიანი უფლებებით სარგებლობენ. მათ შეუძლიათ მიიღონ ქვეანგარიშებიდან კუთვნილი თანხა, ხოლო მუნიციპალიტეტები მათ მიანიჭებენ „აქტიური“ მოქალაქის უფლებას, იმ შემთხვევაშიც კი, როცა სამსახურის ორივე ვადა ბოლომდე მოხდილი არაა. ომიანობის შემთხვევაში, საერთოდ. ყოველგვარი შეეზულებები გამორიცხულია.

პროექტის მიხედვით, განსაკუთრებით ისჯება დეზერტირობა და ღალატი. თუ მტრის მხარეზე გადასული იარაღით ხელში დაიჭირეს — მას ელის ჩამოხრჩობა. თუ მტრის მხარეზე გადავიდა და უკან დაბრუნდა — რეგიმანის სიიდან ამორიცხვა, „აქტიური“ მოქალაქის უფლების სამუდამო აღკვეთა და სამხედრო სამსახურის აკრძალვა. ვინც თვითნებურად გამოტოვებს სამსახურის ვადას, „აქტიურობას“ ვერ მიიღებს. მას შეუძლია დაბრუნდეს ჭარში და ალად-განოს დანაკლისი წლები, იმ პირობით, რომ ამ პერიოდში იგი ხელფასს არ მიიღებს.

ამ პროექტების ფონზე თითქოს უცნაურად ჩანს პარიზის პარლამენტის ადვოკატის ს ო რ ო ს (სენ-გარონის ღისტრიქტის თავმჯდომარის) ულტრარეაქციული წინადადება საფრანგეთის არმიაში პრუსიული წესების დატოვებისა და დამკვიდრების შესახებ.³⁴ ამ საკითხთან დაკავშირებით გერმანოფილ ადვოკატს მიწერ-მოწერა აქვს პრუსიის მინისტრ ჰერტცბერგთან (ამ მინისტრის სორო ადარებს ან რ ი IV-ეს და მის მინისტრ ს ი უ ლ ი ს). სორო აქვს პრუსიულ სამხედრო სისტემას და იგი პრუსიის სახელმწიფო დიდების წყაროდ მიაჩნია. იგი წინადადებას აძლევს კრებებს გამოიყენოს პრუსიის გამოცდილება, შეუჯაროს იგი ფრანგულ ხ ა ს ი ა თ ს. ფ რ ა ნ გ უ ლ გ ე ნ ი ა ს, ყურადღება მიაპყრონ. თუნდაც პრუსიული ცხოვრების ზოგიერთ ინსტიტუტს, რომელმაც ფრიდრიხ II გენიალურ მეფეთა რიგებში ჩააყენა.

ფრიდრიხს დიდის რეჟიმის მოყვარული ადვოკატი პრუსიის მინისტრის პერ-

ტბერგს თხოვს (1789 წლის 7 ოქტომბრის წერილი), განუმარტოს მას პრუსიული სამხედრო სისტემის წარმატებათა საიდუმლოება. დაუზუსტოს არმიის ორგანიზების ზოგიერთი დეტალი; მას სურს გაიგოს რა მდგომარეობაა პრუსიელებისა და უცხოელებისაგან შედგენილ ნაწილებში. სთხოვს შეატყობინოს, რამდენი იხარჯება ქარისკაცზე, რამდენი — ოფიცერზე. განუმარტოს უცხო შენაერთების მდგომარეობა, მათი ხელფასი, როგორ მდგომარეობაში არიან სამხედრო პირთა ოჯახები. ადვილი გასაგებია ის, რომ პრუსიის მინისტრი ფრანგი ადვოკატის ამ კითხვებზე ზუსტ პასუხს არ გასცემდა: როგორც ჩანს, სოროს არ ესმოდა, რომ იგი მინისტრს სახელმწიფო და სამხედრო საიდუმლოებათა გამომჟღავნებას სთხოვდა. ბერლინიდან მოსული პასუხი (1789 წლის 24 ოქტომბერი) შესაფერ სტილშია დაწერილი, აქ მხოლოდ ზერეფე ფრაზებია და რაიმე კონკრეტული განმარტებები არ ჩანს.

არმიის რეფორმის შედარებით ფართო ზოგადი ხასიათის პროექტებთან ერთად „ემერის არქივი“ დატულია კრებაში წარდგენილი მრავალი წერილი, რომლებიც არმიის ცხოვრების მეორეხარისხოვან, ასე ვთქვათ, საოჯახო საკითხებს ეხებიან.

მაგალითად, კაპიტანი ლეჟე წერილში (1789 წლის 3 სექტემბერი)³¹² აღნიშნავს, რომ კრება, რომელიც შეუდგა საფრანგეთის სამხედრო სისტემის გარდაქმნას, გაიგოს წერილებით, პროექტებით, მოხსენებით ბარათებით, საჩივრებით და სხვ. „თქვენ იცით ბოროტების წყარო და მისი აღმოფხვრის საშუალებები“, სწერს იგი კრებას, ამასთან ერთად იგი თავის წინადადებებსაც სთავაზობს. უპირველეს ყოვლისა იგი არმიის გარდაქმნის აუცილებლობას ეკონომიის რეჟიმის საჭიროებით ხსნის, მოითხოვს ოფიცერთა აღზევების დროს ყურადღება მიექცეს ძველ დამსახურებას; მას საჭიროდ მიაჩნია სამხედრო უწყებაში წინ წამოსწიონ და დაეყრდნონ „საპირო ხალხს. საქმიანსა და შრომელს“; მოითხოვს მანერებისა და პარადების შეზღუდვას, გადაჭარბებული და ზედმეტი სამხედრო წრთვნისა და სწავლების მოხსნას; მოითხოვს ოფიცერთა გაბერილი შტატების შეკვეცას გამომდინარე — ეკონომიას მათი ჯამაგირის ხარჯზე. ამ ზოგად წინადადებებთან ერთად კონკრეტულად გვთავაზობს საგარნიზონო სამსახურის მოწესრიგებას. იგი აღშფოთებულია იმით, რომ აქ კარგი ადგილები განუსაზღვრელი ვადით ერთ და იმავე პირებს უჭირავთ. მოითხოვს მათ ზნირ ცვლას. ლეჟე თავს ესხმის საგუშაგოების შესამოწმებლად საგანგებოდ დანიშნულ გვარდიის (მეფის) ოფიცერებს. ამ საქმის შესრულება შეუძლია ყველა ოფიცერს, რა საჭიროა ამისათვის გამოვეყნოთ დანებიერებული, ფუქსავატი, უტოლინარი გვარდიელი? იგი აღშფოთებულია იმით, რომ მეფის გვარდიის ოფიცერები თვითონ არაფერს აკეთებენ და თავის საქმეს ანდობენ ღარიბ ოფიცერებს; ასეთივე მდგომარეობაა შვებულების დროსაც, რომლითაც განებიერებული, შეძლებული ოფიცერები ჭშირად სარგებლობენ. აქაც მათ მაგიერად მუშაობა ღარიბ ოფიცერებს უხდებათ.

დე ლეჟე, დოფინეს რეჟიმანის ყოფილი კაპიტანი წინადადებას იძლევა (1789 წლის 27 ოქტომბრის წერილი) გაუქმდეს პროვინციული მილიცია, შემცირდეს მათი ოფიცერების ოდენობა და სკოლები. ყოველივე ეს მოგვეცემს ეკონომიას — ერისა და მეფის სასარგებლოდ. პროვინციის მილიცია უნდა შეიცვალოს მოხალისეთა ნებაყოფლობით გაწვევით, რომლებიც შეავსებენ სახაზო ჯარების შემადგენლობას. მოხალისეებს ნება უნდა ჰქონდეთ თვითონ შეარჩიონ სამხედრო სამსახურის ის სახე, სადაც მათ სამსახური ურჩევნიათ.

დ ე ლ უ ი (ალბათ თვითონ გრენადერი იყო) დაყინებით მოითხოვს განსაკუთრებით ყურადღებას გრენადერთა მიმართ.³⁴³

ციხესიმაგრეთა სამსახურის ოფიცერი ე რ ვ ე (1789 წლის 20 აგვისტოს წერილში)³⁴⁴ წინადადებას იძლევა განხორციელდეს ეკონომიის რეჟიმი სამხედრო სიმაგრეების ოფიცერთა შემადგენლობის შეკვეცის ხარჯზე. მაგალითად, სამხედრო ობიექტების გამაგრებას უნდა ემსახურებოდეს 329 ოფიცერი, ფაქტიურად კი 377 ირიცხება (იხარჯება ზედმეტად 900.000 ლივრი). მისი აზრით, ადვილად მოსახერხებელია აქ ეკონომიის რეჟიმის დაცვა: ინჟინერ-ოფიცერების მოვალეობა უნდა დაეკისროს გენშტაბის ოფიცრობას (ერთ-ერთ ზემოგანხილულ პროექტში, როგორც ვნახეთ, საწინააღმდეგო წინადადება იყო წამოყენებული). ერთადერთი, რაც ამ ოფიცრებს გაუჭირდებათ, ესაა სამშენებლო საქმე და არქიტექტურა. ეს მოვალეობა შეიძლება დაეკისროთ პენსიაში მყოფ რომელიმე არქიტექტორს. მოვიწვიოთ იგი და დავხმაროთ გენშტაბის ოფიცრებს. ამ ფუნქციის შესრულება შეუძლიათ „პონ ე შოსე“-ს (ხიდებისა და გზების) ოფიცრებს, რომლებმაც სამშენებლო საქმე და არქიტექტურა საეპარისად იციან. ამასთანავე ერეეს აზრით, არმიაში დიდი მასშტაბის საარქიტექტურო მუშაობა არც წარმოებს და, ამდენად, ოფიცერთა მუდმივ სამსახურში საგანგებოდ შერჩეული სპეციალისტების ყოლა საჭირო არაა; აქედან გამომდინარე არც 900.000 ლივრის დახარჯვაა საჭირო. იგი ასევე აღნიშნავს, რომ 1776 წლის 18 მარტის ორდონანსით სამხედრო სიმაგრეების ოფიცერთა ჯამაგირი განისაზღვრა 6.218.400 ლივრით. ეს დაანგარიშებულია 702 ოფიცერზე. აქედან 153 უმაღლესი ხარისხის (ჩინის) ოფიცერი (ციხესიმაგრის გუბერნატორები) ჯდება 2.772.000 ლივრად. შეიძლება მათი შემცირება და ხარჯის დაყვანა 1.933.000-მდე, ანუ მათი ხელფასი უნდა შემცირდეს 839.000 ლივრით. უფროსი ოფიცერების შემცირებით შეიძლება გაიზარდოს უმცროს ოფიცერთა ხელფასი (უფროსის ხელფასი წლიურად უდრის 30.000, უმცროსისა — 7.000). მისი აზრით, ეს საკვებით სამართლიანი ღონისძიებაა, რადგანაც უფროსი ოფიცრობა ფაქტიურად არაფერს აკეთებს, სამსახურის მთელი სიმძიმე უმცროს ოფიცრობას აწევს კისერზე.

ერვე მიუთითებს, რომ, მაგალითად, მეცის გუბერნატორი სახელმწიფოს წელიწადში უჯდება 60.000 ლივრად. მის ჯამაგირთან ერთად აქ შედის ის ხარჯები, რომლებიც სჭირდება გუბერნატორის მომსახურე პერსონალისა და მისი სახლის შენახვას. და ეს მაშინ, როცა გუბერნატორი მთელი წლის განმავლობაში ადგილზე სულ 2-3 თვეს იმყოფება.

ეკონომიის რეჟიმის ინტერესებიდან გამომდინარე, ანგულემელი სამხედრო მოსამსახურე ვ ა ლ ე მ ო ნ დ ე რ ო ე რ ი წინადადებას იძლევა (1790 წლის 13 მარტი) განხორციელდეს ადმინისტრაციისა და ფინანსთა უწყებების რეფორმა, მოგვარდეს ჯამაგირის საკითხი, ბოლო მოეღოს შექრთამეობას. კარგი ინჟანტერიის შექმნის მიზნით, მისი აზრით, საჭიროა წინა პლანზე წამოვიწყოთ საინჟინრო კორპუსი, რომელიც ახალი არმიის მშენებლობის დასაყრდენ ძალად უნდა ეაქციოთ. დე როვერი მოითხოვს მაღალ თანამდებობათა შეკვეცას, ბიუროკრატიული აპარატის შემცირებას და სხვ.³⁴⁵

დაბალი წრიდან აღზევებული ოფიცრები („ოფისიე დე ფორტიუნ“) ეწინააღმდეგებიან კარების გადაწყვეტილებას — გაუქმდეს კაპიტნის შოადგილის თანამდებობა (კაპიტენ-ან სგონ). დაბალი წრიდან გამოსული არააზნაური ოფიცრისათვის ეს თანამდებობა, რომელსაც იგი 15—20 წლის სამსახურის შემდეგ ღწევდა, იყო იმედი შემდგომი აღზევებისა. ანუ კაპიტნობის მიღებისა. ოფი-

ცერთ ეს ჯგუფი სთხოვს კრებას დატოვოს კაპიტნის მოადგილის თანამდებობა.³¹⁶

შვეიცარული პოლიკა კაპიტანი ეატევილი ფიქრობს, რომ არმიის რეფორმის ძირითადი მიზანი უნდა იყოს ეკონომიის რეგიმის განხორციელება. ამასთან დაკავშირებით იგი წინადადებას იძლევა: გაეყიდოთ ცხენები და ფურაჟი, რომელიც გამოუსადეგარია, მაგრამ ინსპექტორთა მაქინაციებით მაინც არმიაში ირიცხება. მარტო 1790 წელს დაახლოებით 3.000 ასეთი ცხენი შემორჩა არმიას.³¹⁷ უფარგისი ცხენების გაყიდვის შესახებ და ასეთი გზით ეკონომიის გაწევაზე თვით მინისტრი ლატურ დიუ პენიც მოუთხოვდა. იყო წინადადება გაყიდულიყო სამეფო ეკიპაჟებისათვის განკუთვნილი ცხენები, რომლებიც ტყუილად იდგნენ თავლებში და მათ იშვიათად თუ იყენებდნენ.³¹⁸ არმიის რეფორმის ერთ-ერთ პროექტში ლაპარაკია სამხედრო-სასულიერო თანამდებობის პირების ინსტიტუტის გაუქმების შესახებ. ამ წინადადების ავტორს მიაჩნია, რომ მათი ადგილი უნდა დაიკავონ ე. წ. „ორატორებმა“, რომლებიც, პირველ ყოვლისა, იქადაგებენ მორალს. ორატორად სამოქალაქო პირი უნდა იყოს. კულტის მსახურნი მხოლოდ ერთ მორალს ქადაგებენ, ყოველთვის ლაპარაკობენ განუყენებულ სათნოებაზე, ქველმოქმედებაზე, სიკეთეზე და ავიწყლებათ რეალური — მანკიერება და ყოველდღიურ ყოფა-ცხოვრებაში არსებული ამორალიზმი. ამავე წინადადების ავტორი სასტიკად ილაშქრებს ოფიცრების მიერ პირად მსახურებად („ორდონანსებად“. შეადარე ძველი რუსეთის არმიის „დენ-შჩაიკი“) ჯარისკაცების გამოყენების წინააღმდეგ. ამით ჯარისკაცებს ლაქიებად ეაქცევთ, აღნიშნავს იგი. მას საჭიროდ მიაჩნია ყოველ ასეულში იყოს სპეციალური მოსამსახურე ოფიცერთათვის.³¹⁹ ერთ-ერთი მოხსენებითი ბარათი კავალერიის ლეიტენანტებისა და უმცროსი ლეიტენანტების მდგომარეობის გაუმჯობესებაზე ლაპარაკობს. მაგალითად, ავტორი მოითხოვს ამ ოფიცრებს მოემატოთ ხელფასი, ამასთანავე არა ახალი ხარისხის (ჩინის) მიღების შემდეგ, არამედ სამსახურის ხანგრძლივობის მიხედვით (თუნდაც ჩინშეუცვლელად). ამ წინადადების არსი გასაგებია — უმცროსი ოფიცრთა დაწინაურება თითქმის გამორიცხული იყო, მათ ერთხელ მიღებული სამხედრო ხარისხი (ჩინი) ზოგჯერ ბოლომდე რჩებოდათ.³²⁰ მდგომარეობის გაუმჯობესებას ითხოვენ, აგრეთვე, სამხედრო სკოლების მსმენელები. უპირველეს ყოვლისა, ისინი წინააღმდეგნი არიან იმ პრივილეგიებისა, რომლებითაც ზოგიერთი სამხედრო სკოლა სარგებლობს. ამასთანავე ისინი მოითხოვენ, რომ სკოლის დამთავრების დროს მათთვის გარანტირებული იყოს უმცროსი ოფიცრის ადგილი (ასე, მაგალითად, 1789 წელს სამეფო საარტილერიო სკოლადამთავრებულთათვის გამოყვეს უმცროსი ლეიტენანტის 25 ადგილი, ნამდვილად კი სკოლა გაცილებით უფრო მეტმა კაცმა დაამთავრა). ზოგიერთი სკოლის მსმენელები მოითხოვენ, რათა სკოლაში სწავლის პერიოდი მათ სამხედრო სტაჟში ჩაეთვალოთ.³²¹

ეკონომიური მომჭირნეობის მიზნით წამოყენებულ იქნა წინადადება მეფის სამხედრო მსახურთა („კვარტირმაისტერთა“ რაზმი, რომელიც მეფეს არმიაში ყოფნის დროს ემსახურებოდა) კორპუსის (მარეშალ დე ლოჟე დე რუა) შემცირებაზე. მეფე ჯარში იშვიათადაა და ეს ძვირადღირებული რაზმი, რომლის შემადგენლობაში შედიან მაღალი ჯამაგირის მქონე ოფიცრები (12 მარეშალ დე ლოჟი, 16 ედ მარეშალ დე ლოჟი და 48 ფურიერი) მაინც სახეზეა და უსაქმოდ იმყოფებიან სასახლის კარზე.³²²

ხელფასის მომატებასა და პირობების გაუმჯობესებას მოითხოვენ უნტერ-ოფიცრები. 1791 წლის 15 იანვარს ლორენის გრენადერთა უნტერ-ოფიცრობამ

სამხედრო მინისტრს დ ი უ პ ო რ ტ ა ი ს უნტერ-ოფიცერთა მდგომარეობის გაუმჯობესება სთხოვა. როცა პასუხი ვერ მიიღეს, მათ იმავე თხოვნით 179; წლის 28 ივნისს უკვე კრებასა და მის სამხედრო კომიტეტს მიმართეს.³⁵⁸

აურაცხელი წინადადებები და მოთხოვნები წამოაყენეს ომის ვეტერანებმა და ინვალიდებმა. ინვალიდთა ერთი ნაწილი ინვალიდთა სახლების გაუქმებას მოითხოვს. აქ მოწყალებით ღუბჭირი ცხოვრების ნაცვლად ისინი კანონიერი პენსიებით უზრუნველყოფას ითხოვენ. ინვალიდთა მეორე ნაწილი ინვალიდთა სახლების სისტემას ძალაში ტოვებს, მაგრამ ამავე დროს მოითხოვს მთელი აპარატის გადახალისებას, ადმინისტრაციის გაჯანსაღებას, საყოფაცხოვრებო პირობების გაუმჯობესებას და სხვ.³⁵⁹

არმიის პრობლემასთან საზოგადოებრივი აზრის დამოკიდებულებისა და ჯარისკაცთა შორის არსებული განწყობილების შესახებ მოგვითხრობენ „ჩივილის რეველები“ (Cahiers de doléances). მაგრამ ეს მასალა კარგა ხანია ცნობილია³⁶⁰ და, თითქმის უკლებლივ, გამოყენებულია. აღსანიშნავია ისიც, რომ „ჩივილის რეველები“, სადაც არმიანზეა ლაპარაკი, შედარებით მცირეა. როგორც ცნობილია, „ძველი რევიმის“ ჯარისკაცობა არავითარი პოლიტიკური უფლებებით არ სარგებლობდა და, საერთოდ, მას პოლიტიკა ნაკლებ აინტერესებდა. წერა-კითხვის უცოდინარ და მორალურად დაბეჩავებულ ჯარისკაცთა ნაცვლად „ჩივილის რეველებს“ ადგენდნენ ოპოზიციურად განწყობილი ლიბერალური ოფიცრობა და „მესამე წოდების“ წარმომადგენლები. ამიტომ უშუალოდ „ჯარისკაცული“ „ჩივილის რეველები“ არ მოიპოვება. არმიისა და ჯარისკაცთა პრობლემები ლიბერალური ოფიცრობისა და „მესამე წოდების“ ჩივილთა რეველებშია წარმოდგენილი და, უპირატესად, მათ შემდგენელთა სულისკვეთებითაა განმსჭვალული. აქ ძირითადად ლაპარაკია ჯარისკაცთა ეკონომიური მდგომარეობის გაუმჯობესების, პრუსიული სისტემის უკუგდების შესახებ. წამოყენებულია მოთხოვნები ოფიცერთა დაწინაურების საქმეში არსებულ უკანონოების აღმოფხვრის თაობაზე. „ჩივილის რეველებში“ ფართო ადგილი ეთმობა გაწვევის არსებული წესის კრიტიკას, „მესამე წოდებისათვის“ ოფიცერთა პოსტებისაკენ გზის გახსნას და სხვ.

მაგალითისათვის ავიღოთ ნემურის ოლქის „მესამე წოდების“ „ჩივილის რეველები“. აქ წამოყენებულია შემდეგი მოთხოვნები: ოფიცერთა თანამდებობის დაკავებისას ყოველგვარი წოდებრივი პრივილეგიების გაუქმება, ჯარისკაცთათვის ჯამაგირების მომატება, პურის ულუფის გაზრდა და ხარისხის გაუმჯობესება. „ჩივილის რეველის“ ავტორთა მიხედვით, ყოველივე ამის გამოსწორებით არმიაში შეწყდება დეზერტირობა და დამყარდება წესრიგი. ლიბერალური თავადაზნაურობის მიერ წამოყენებულ მოთხოვნებში ზემოაღნიშნული პირველი პუნქტი არ ჩანს, ლიბერალური თავადაზნაურობა იცავს სოციალურ პრივილეგიას, ოფიცერთა თანამდებობის „მდებრივობის“ დათმობა მას არ სურს, მოითხოვს მხოლოდ უმაღლესი არისტოკრატიის პრივილეგიათა შეკვეცას; გამოდის ჯარისკაცთა ფიზიკური დასჯისა და საერთოდ პრუსიული სისტემის წინააღმდეგ, მოითხოვს მკაცრ, მაგრამ შეგნებულ დისციპლინას და სხვ.³⁶¹

ჩვენ ხელთ იყო პარიზში 1964 წელს პ ი ე რ გ უ ბ ე რ ი ს ა და მ ი შ ე ლ დ ე ნ ი ს მიერ გამოცემული აქამდე უცნობი „ჩივილის რეველების“ კრებული.³⁶² აღნიშნულ კრებულში ოდენობა „ჩივილის რეველებისა“, რომლებიც სამხედრო საკითხებს ეხებიან, ძალიან მცირეა. ეს კიდევ ერთხელ ადასტურებს ასეთი ხასიათის „ჩივილის რეველთა“ საერთო სიმცირეს. კრებულში მოტანი-

ლი რამდენიმე „ჩივილის რეველი“ შედგენილია საფრანგეთის სხვადასხვა კუთხეში (ქალაქები: ტრუა, რიეიერი, ვერდენი, საბაიჯოები: რუანის, ლიმუზენის, სეზანის, ლუვერნიერის, სენ-სოვერ ლე ეკონტის). ამ „ჩივილის რეველებში“ გაკრიტიკებულია სამხედრო გაწვევის არსებული წესი, დასმულია საკითხი პროვინციული მილიციის გაუქმების შესახებ, ვინაიდან ამ მილიციას ზარალის მეტი არაფერი მოაქვს. „პროვინციულ მილიციაში მხოლოდ გლეხობა გაჰყავთ, ღიღებულები, სასულიერო პირები და მოსამსახურე ხალხი ამ ვალდებულებისაგან თავისუფალია. ამის შედეგად ზარალდება აგრეკულტურა“. მოითხოვენ, რომ გაწვევის სიძიმე დააწიეს ქალაქს და ყველა, ვინც მიწას ამუშავებს, განთავისუფლდეს გაწვევისაგან.³⁵⁸

აქ გატარებულია აგრეთვე ფრიალ საინტერესო მოსაზრება სამხედრო სისტემაში არსებულ სოციალურ უთანასწორობათა შესახებ. მაგალითად, რუანის ბაიაციის „ჩივილის რეველში“ ნათქვამია, რომ სამშობლოსა და სახელმწიფოს დაცვა ყოველი მოქალაქის ვალდებულებაა. მაგრამ სამხედრო სამსახურში გაწვევის არსებული სისტემა ბევრ დეფექტს შეიცავს. ვისაც მეტი ქონება აქვს, სამშობლოს დაცვაც უფრო მეტად მას უნდა ევალებოდეს. არსებული სისტემის პირობებში კი პირიქით ხდება; ავტორების თქმით სამშობლოს კარგად დაცვისათვის, პირველ ყოვლისა, საჭიროა იგი გიყვარდეს, მას ხალისით და ენთუზიაზმით უნდა ემსახურო. თუ გადავხედავთ წარსულს, ვნახავთ, რომ კარგი ჯარისკაცი, პირველ ყოვლისა, კარგი მოქალაქე იყო (როგორც ჩანს, აქ ძველი რომის სინამდვილეს გულისხმობენ), ჩვენთან კი ყველაფერი პირიქითაა. ამ შესაბამისობისაგან თავის დასაღწევად საჭიროა შეიქმნას ეროვნული არმია (მილიცია).³⁵⁹ ლიმუზენის დიდი სენეშლის რეკლამაში *როშე ბრუნისა და პლერის* (სეზანის ბაიაცი) აზრით, საფრანგეთის არმია მშვიდობიან დროს უსაქმოდაა, უსაქმურობა კი ასუსტებს მის უნარს. მათი აზრით, საჭიროა, არმია მშვიდობიანობის დროს საზოგადოებრივ სამუშაოებზე გამოვიყვანოთ. ჯარისკაცობა შეეჩვევა შრომას, მომავლდება ფიზიკურად და თავს დააღწევს ყველა იმ ცოდნებას და მანკიერებას, რაც უსაქმურად ყოფნას მოსდევს. მაგალითად, მოყვანილია იულიუს კეისარი, რომელიც გალიის დაპყრობის დროს გზებსა და ხიდებს ლეგიონერებს აშენებინებდა. წერაქვსა და ფიზიკურ შრომას მიჩვეული მძიმე ჯარისკაცები სამხედრო სამსახურს უფრო ეგუებოდნენ, ფიზიკურად უფრო ძლიერნი იყვნენ.³⁶⁰ „ჩივილის რეველებში“ გაკრიტიკებულია ჯარისკაცთა დაბინალების არსებული წესი, რომლის თანახმად, მათ საცხოვრებლად გლეხებს უსახლებდნენ. გლეხობა მძიმედ განიცდიდა ამას, ასეთ წესს წინააღმდეგობას უწევდა და მოითხოვდა, რომ ჯარისკაცთა ბინით უზარუნველყოფის საქმეში მონაწილეობა მიეღოთ დიდკაცებსა და სასულიერო პირებს. ამასთან დაკავშირებით დასმულია საკითხი ჯარისკაცთა დაბინაების მოწესრიგებისა ყაზარმების აშენების გზით (პატარა ქალაქებში მაინც) ³⁶¹ სენ-სოვერ ლე ეკონტის საბაიჯოს „მესამე წოდება“ მოითხოვს გაუქმდეს საფრანგეთისათვის შეუფერებელი პრუსიული დისციპლინა. ყოველივე ეს აბსურდია და ნიშნავს „ფრანგი მხედრობის ხარებზე შესხმას“ (*monten la cavalerie française sur des boeufs*) ³⁶². „ჩივილის რეველებში“ გატარებულია, აგრეთვე, ის აზრი, რომ ეკონომიის მიზნით საჭირო იქნება მშვიდობიანობის დროს არმიის რაოდენობრივი შემცირება ³⁶³.

რევოლუციის დღეებში ჯარისკაცთა განწყობილების ამსახველი ახალი მაღალი გაჩნდა. მხედველობაში გვაქვს ჯარისკაცთა პეტტიციები, წინადადებები,

მოთხოვნები, სურვილები, რომლებიც საზოგადოებრივი ორგანიზაციებისა და პოლიტიკური კლუბების ინიციატივით ბეჭდური წესით ქვეყნდებოდა.

განვიხილოთ ზოგიერთი მათგანი. 1789 წელს საფრანგეთის არმიის სახელით დაიწერა და დაიბეჭდა წერილი, რომლითაც ჭარისკაცობა ითხოვს ვეტერანთათვის პენსიების დანიშვნას, ხელფასის მომატებას (არგუმენტად წამოყენებულია სიძვირის ზრდა). აქვე ლაპარაკია სამხედრო სამსახურში დაწინაურებაში არსებულ უკანონოებათა აღმოფხვრის შესახებ. წამოყენებულია წინადადება, რომ დაწინაურების ერთადერთი პრინციპი უნდა იყოს უნარი და დამსახურება³⁶⁴. გამოქვეყნდა, მაგალითად, ბროშურა, სადაც განხილულია არმიის სურსათით მომარაგებაში არსებული ხარვეზები და ლაპარაკია ხარისხის თვალსაზრისით არმიისათვის შესაფერისი პურის გამოცხობის შესახებ³⁶⁵.

1789 წელს დაიბეჭდა „საფრანგეთის არმიის პეტიცია ეროვნული კრების სახელზე“, სადაც არმია მოითხოვდა ფიზიკური დასჯის გაუქმებას და სამხედრო ციხეებში რეჟიმის გაუმჯობესებას.³⁶⁶ თავის მისწრაფებათა ბეჭდური წესით ჩამოყალიბება ინვალიდთა სასახლეში მცხოვრებ ვეტერანებსაც კი მოუხერხებოდათ.³⁶⁷ ბეჭდური წესით გამოქვეყნდა, მაგალითად, ნანტერის სამხედრო სკოლის 30 მოსწავლის წერილი, რომლებიც ვალდებულებას კისრულობდნენ აღეზარდათ ორი ობოლი, რომელთა მამები დაიღუპნენ 1790 წლის 31 აგვისტოს, ნანსის ტრაგედიის დროს.³⁶⁸ ეროვნულ ჯვარდიამში შინამოსამსახურეთა ჩარიცხვის აკრძალვის გამო პარიზის ლაქიებმა, კამერდინერებმა და მათი რანგის სხვა მსახურებმა ბაიის სახელზე პროტესტი გაგზავნეს და მისი ბეჭდური წესით გამოცემა შეძლეს.³⁶⁹ ცალკე ბროშურების სახით იბეჭდებოდა, აგრეთვე, არმიაში მღელვარების მათწყებელი მასალა. მაგალითად, 1789 წელს დაიბეჭდა ბროშურა, სადაც აღწერილი იყო თვითგასამართლება, რომელიც „ბურბონის რეჟიმანის“ არაპოპულარულ ოფიცერს, მაიორ ანრი დე ბელზიუნს (de Belzune) მოუწყვეს.³⁷⁰

მ. დამფუძნებელი კრების კონკრეტული ღონისძიებანი სამხედრო პოლიტიკის სფეროში

განვიხილოთ ის კონკრეტული ღონისძიებანი, რომლებიც დამფუძნებელმა კრებამ არმიის მდგომარეობის გაუმჯობესებისა და მისი გადახალისების მიზნით განახორციელა.

უპირველეს ყოვლისა, დამფუძნებელმა კრებამ სამხედრო ბიუჯეტის საკითხი მოაგვარა. ამ ღონისძიებას საფუძვლად, არსებითად, ეკონომიის რეჟიმი დაედვა. ახალი სამხედრო ბიუჯეტი (საბოლოოდ დადგინდა 1791 წელს) 85 მლნ ლივრის ოდენობით იქნა განსაზღვრული. კრებამ ბოლო მოუღო იმ შეუზღოვრობას, რომელიც ოფიცრებსა და ჭარისკაცებზე ბიუჯეტით განკუთვნილ ხარჯებს ახასიათებდა (როგორც ვიცით, სამხედრო ბიუჯეტის თითქმის ნახევარი მარტო ოფიცერთა კორპუსის შესანახად იხარჯებოდა). ახალმა ბიუჯეტმა ოფიცერთათვის განკუთვნილი თანხა 2,5-ჯერ შეკვეცა. ოფიცერთათვის დამტკიცდა სულ 16,5 მლნ ლივრი, აქედან 2,5 მლნ ლივრი უმაღლესი ოფიცერთა უმაღლეს-გენლობისათვის უამოიყო („ძველი რეჟიმი“ დროს ოფიცერთათვის განსაზღვრულ თანხას დააყლდა დაახლოებით 19 მლნ ლივრი). ახალი ბიუჯეტის მიხედვით, სულ სამხედრო მოსამსახურეთა ქამაგირისათვის განისაზღვრა 24 მლნ ლივრი. არმიისაგან დამოკიდებული ფონდი შექმნეს, აგრეთვე, ეროვნული გვარდიის შესანახად (სულ 68 მლნ).³⁷¹ 1790 წლის 31 ივლისისა და 18 აგვისტოს

დეკრეტებით დადგინდა რეგულარული (სახაზო) ჯარის (L'armée de ligne) კონტინგენტი 150.848 კაცის რაოდენობით: აქედან ქვეითი (l'infanterie) 110.485 კაცი უნდა ყოფილიყო: საინჟინრო და საარტილერიო ჯარების შემადგენლობა 10130 კაცით განისაზღვრა; კავალერია — 30040 კაცი. დანარჩენი უმაღლეს მეთაურთა კორპუსსა და შტაბს შეადგენდა. შეკვეცის უსაქმურ გენერალთა რაოდენობა, ბევრი მათგანი სამსახურიდან დაითხოვეს, საფრანგეთის უმაღლეს ოფიცერთა შემადგენლობა 94 კაცით განისაზღვრა. ამასთანავე დადგინდა, რომ საფრანგეთის არმიაში უცხოელთა რაოდენობა 26 ათასს არ უნდა გადასცილებოდა, ხოლო დაქირავება მხოლოდ საკანონმდებლო ორგანოების ნებართვით უნდა ჩატარებულიყო.³⁷² გარდა ამისა, 1790 წლის 11 დეკემბერს დიუბუა დე კრანსეს მოხსენების შემდეგ გაუქმდა „მგლის ბილეთების“ დამამკირებელი სისტემა. მიიღეს გადაწყვეტილება, რომელიც თანამდებობისა და წოდებების გაყოფას აუქმებდა. სამოქალაქო და სამხედრო თანამდებობების დაკავება ყველა ფრანგის უფლებად გამოცხადდა. დამამკირებელი წოდება — „დაბალი ოფიცერი“ შეცვლილ იქნა წოდებით: „უმცროსი ოფიცერი“. რეჟიმანების ყოფილი სახელწოდებები შეიცვალა ჩვეულებრივი ნუმერაციით, რითაც ძველი კასტური განწყობილება, დამკვიდრებული არმიაში, ერთგვარად აღმოიფხვრა.

არმიის დაკომპლექტების ძველი დაქირავების წესი კვლავ ძალაში დარჩენს. ეს საკითხი კრების წინაშე ჯერ კიდევ 1789 წლის სექტემბერსა და დეკემბერში დაისვა.³⁷³ კრება დაკმაყოფილდა იმით, რომ ამ წესის ერთგვარი რაფინირება მოახდინა. ამიერიდან დაქირავების პროცედურაზე ზედამხედველობა ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებს დაუქვემდებარეს. აიკრძალა დაქირავების დროს რაიმე თაღლითური მეთოდის გამოყენება (ძიულება, მოტყუება, კონტრაქტზე მთვრალ მდგომარეობაში ხელის მოწერინება და სხვ.). ასეთი წესით გაწვეულ ჯარისკაცს უფლება ჰქონდა სამსახურზე უარი ეთქვა. აიკრძალა არმიაში მაწანწალების, მათხოვრებისა და დეზერტირების მიღება. დაქირავების ვადა 8 წლით განისაზღვრა. განმეორებით კონტრაქტის დადება მხოლოდ 2-4 წლით შეიძლებოდა. ერთგვარად გაიზარდა ჯარისკაცთა ხელფასი. იგი თვეში დაახლოებით 9,5 ლივრს უდრიდა (3,50 ოქროს მანეთი). კონტრაქტის პირველად დადებისას ჯარისკაცი იღებდა ერთდროულ პრემიას 80 ლივრის ოდენობით. განმეორების შემთხვევაში პრემია 100 ლივრამდე იზრდებოდა, მესამე შემთხვევაში — 130 ლივრამდე. ჯამაგირის მომატებას ჯარისკაცთა მატერიალური პირობების რაიმე არსებითი გაუმჯობესება არ მოჰყოლია. მას მიღებული თანხით არა მარტო სტომაქის ამოკვებაზე, არამედ ძვირადღირებული შეკურვილობის შეძენაზეც უნდა ეზრუნა. მაგალითად, მას უნდა შეეძინა გრძელი წინდები, გეტრები, წაღები, ჯარისკაცის ჩანთა, საპონი, თმის პომადა და სხვა მრავალი. რაც შეეხება ჯარისკაცებისათვის პოლიტიკური უფლებების მინიჭებას, ეს საკითხი დამფუძნებელმა კრებამ საბოლოოდ დაასამაძა, რადგანაც მის მიერ მიღებული გადაწყვეტილება ჯარისკაცს „აქტიურ მოქალაქეობას“, ანუ პოლიტიკურ უფლებებს მხოლოდ მაშინ აღუთქვამდა, თუკი იგი არმიაში თქვესმეტ წელიწადს იმსახურებდა, რაც ფაქტიურად თითქმის შეუძლებელი იყო.

პირველი ოფიციალური დეკრეტი, რომელიც არმიის „ახალ კონსტიტუციას“ ითვალისწინებდა, დამფუძნებელმა კრებამ მიიღო 1790 წლის 28 თებერვალს.³⁷⁴ ეროვნული კრების სამხედრო პოლიტიკის არსი ამ კანონში დამაჯერებლადაა წარმოჩენილი. დეკრეტის მიხედვით, არმიის დანიშნულებაა გარე-შე მტრებისაგან სამშობლოს დაცვა; არმიის „უმაღლესი შეფაჲ“ ითვლება მეფე;

უცხოური პოლკების სამსახურში აყვანა შეიძლება მხოლოდ ეროვნული კრებისა და მეფის ერთობლივი სანქციით; სამხედრო ბიუჯეტს ეროვნული კრება ამტკიცებს ყოველწლიურად, კენჭისყრის საფუძველზე. დეკრეტის მიხედვით, ამ იერიდან სამხედრო სამსახურის ჩაქმეში ყოველგვარი წოდებრივი განსხვავება უქმდება და სამხედრო თანამდებობების დაკავება ყველა ფრანგის უფლებად ცხადდება (პუნქტი V). როგორც უკვე აღნიშნული გვექონდა, ამ პუნქტმა თავადაზნაურული ოფიცრობის დიდი წინააღმდეგობა გამოიწვია და მისი ლიბერალური ნაწილიც კი რევოლუციისადმი მტრულად განაწყობ. დეკრეტის თანახმად, ჯარისკაცს აქტიური მოქალაქის უფლება 16 წლის სამსახურის შემდეგ ეძლევა, მიუხედავად „ქონებისა, გადასახადისა და დაგროვილი კაპიტალისა“. ხალხისა და არმიის ერთიანობის განხორციელებისა და დანერგვის მიზნით, დეკრეტის თანახმად, ყოველწლიურად 14 ივლისის დღე ჯარმა ხალხთან ერთად უნდა იღვწასწაულოს. აქვე განხორციელდება ფიცისდადება „ერიისა, კანონისა, ეროვნული კრების მიერ მიღებული კონსტიტუციისა და მეფისადმი“ ერთგულებაზე. ფიცის ტექსტს კითხულობს სარდლობა, ფიცს მიმღებნი ფიცის მიღებას ადასტურებენ ხელის აწევითა და შეძახილით: „ფიციავ“. დეკრეტის X პუნქტის თანახმად, სამხედრო მინისტრის და სამხედრო დეპარტამენტის მთელი აპარატი პასუხისმგებელია კონსტიტუციის წინაშე. XI პუნქტში აღნიშნულია, რომ საკანონმდებლო ხელისუფლება აკანონებს სამხედრო ხარჯებს, განსაზღვრავს არმიის რაოდენობრივ შემადგენლობას, აწესებს ჯაბაგირების სკალას, ხელმძღვანელობს სამსახურში მიღებასა და დათხოვნას, განაპირობებს გაწვევის ფორმებს, თადარიგში გადაყვანის წესებს, ხელმძღვანელობს უცხოური ჯარების დაქირავების საქმეს, განაპირობებს დისციპლინურ და სისხლისსამართლის სასჯელს, უზრუნველყოფს არმიიდან დათხოვნილ მოსამსახურეთა მატერიალური უზრუნველყოფის საქმეს (პენსიები და სოციალური უზრუნველყოფის სხვა ფორმები). დეკრეტში აღინიშნა, რომ კრების საკონსტიტუციო და სამხედრო კომიტეტებმა უნდა დააჩქარონ სამხედრო კოდექსის უმოკლეს ვადაში შემუშავება. დეკრეტი ითვალისწინებს აგრეთვე ქვეყნის შიგნით არმიის გამოყენების ნორმების განსაზღვრას, სამხედრო და სამოქალაქო ხელისუფლებათა ურთიერთობის ფორმების დადგენის აუცილებლობას, დეკრეტის შემდგენელნი საჭიროდ თვლიან განისაზღვროს სამხედრო ტრიბუნალებისა და სასამართლოების ახალი სტრუქტურა (მანამდე კი მოქმედებს „salus quo“), განისაზღვროს ომის შემთხვევაში სამხედრო ძალების გაზრდის მეთოდების შემუშავება, რეზერვის შექმნა მილიციის გაუქმების ხარჯზე. მეფეს ეთხოვა წარუდგინოს კრებას საკუთარი მოსაზრებანი არმიაში საჭირო ცვლილებების შესახებ. რაც კრებას საშუალებას მისცემს შეიმუშაოს არმიის ახალი კონსტიტუციის საბოლოო ვარიანტი.

დეკრეტის თანახმად, მომავალი წლის 1 მარტიდან უნდა განხორციელდეს ჯარისკაცთათვის ჯაბაგირის გაზრდა დღეში 32 დენიეს ფარგლებში. ხელფასის მომატებისას კრება საჭიროდ თვლის მხედველობაში იქნეს მიღებული სუბორდინაცია, გრადაცია იარაღის სხვადასხვა სახესთან შეფარდებით.

სამხედრო კომიტეტის წევრებმა ალექსანდრე დე ლამეტამ, ნოაიმ, ემერიმ, ტიბორტომ, დიუბუა დე კრანსემ, ბიურო დე პიუზიმ ამ დეკრეტთან დაკავშირებით საკუთარი აზრი გამოთქვეს.²⁷⁵ პრინციპში ისინი მხარს უჭერენ დეკრეტს, უპირველეს ყოვლისა, იზიარებენ სამხედრო სისტემაში იმ ადგილს, რომელიც

დევრეტმა მეფეს განუპირობა. ანუ იმას, რომ მეფე არის არმიის უმაღლესი სარდალი და მას არმიის ორგანიზაციული რეგულირების უფლება აქვს.

ამასთანავე, კომიტეტის აზრით, არმიაში ჯერ კიდევ ბევრი რამაა მოსაგვარებელი, რასაც მეფემ და მინისტრებმა ანგარიში უნდა გაუწიონ. უპირველეს ყოვლისა, კარგად უნდა იქნეს გაგებული არმიის რაოდენობრივი შემცირების არსი. ეს შემცირება მხოლოდ მშვიდობიანობის დროს ხდება, ომის დროს მისი რაოდენობა კვლავ უნდა გაიზარდოს. შემცირება არ უნდა ნიშნავდეს ქვეყნის სამხედრო პოტენციალის შეკვეცას. ომის მომენტში მას სახეზე უნდა ჰქავდეს სამხედრო სამსახურისათვის ვარგისი დამატებითი კონტინგენტი. აქედან გამომდინარე, სახელმწიფომ უნდა იზარუნოს შესაფერისი რეზერვის მომზადებისათვის. შემცირება უნდა შეეხოს მხოლოდ რიგით შემადგენლობას, ოფიცერთა კადრები კი მუდამ სახეზე უნდა იყოს. მშვიდობიანობის დროს საჭიროა განსაკუთრებული ყურადღება მიექცეს ოფიცერთა კადრების კვალიფიკაციის ამაღლებას. ოფიცერთა და უნტერ-ოფიცერთა კადრები მზად უნდა იყვნენ არმიის გაზრდის დროს „უმტკიცებულად, კარგად, ჰარმონიულად“ მიიღონ ახალი შეესება. მხოლოდ ასეთ შემთხვევაში შეიძლება შეფერხებებისა და დაბრკოლებების გარეშე არმიის გაორკეცება. კომიტეტის აზრით, ყოველ 22.000 ჯარისკაცზე განსაზღვრულ უნდა იქნეს 2.500 ოფიცერი და 14.000 უნტერ-ოფიცერი (მშვიდობიანობის დროს).

ახალი დევრეტი კრებამ სამხედრო შენაერთებში დააგზავნა. მისი განხილვა ავიოტაეის საგანი გახდა. კრება და კომიტეტი წერილებით აივსო. 1790 წლის 24 ივნისს კრებამ ახალი დევრეტი მიიღო, რომელიც კრების ორკოფული და გაუბედავი პოზიციების კარგი ილუსტრირებაა (დევრეტის ავტორი ემერი უნდა იყოს).³⁷⁶ დევრეტი (უფრო სწორად 28 თებერვლის დევრეტის განმარტება) განუმარტავდა არმიას, რომ ხელფასის მომატების შესახებ სპეციალური კანონის მიღებამდე, ჯერჯერობით ანაზღაურება არმიის ყველა სახისათვის ძველებური უნდა დარჩეს. აქვე მითითებულია, რომ ხელფასში დანახვავება ინფანტერიასა და კავალერიას შორის აღარ იქნება, რომ ფრანგებიცა და უცხოელებიც ხელფასს ერთნაირი გრადაციით მიიღებენ. რომ უნიფორმა და საცვლები გათანაბრდება, რომ ტანისამოსის ტარებაში პრივილეგიები აღარ იქნება და სხვ. ასევე გათანაბრდება ინვალიდთა ანაზღაურება და რაციონიც. აქვე აღნიშნული იყო ახალი „შელაჟთის“ შესახებ — პოსპიტალში მოთავსებულ ჯარისკაცს ლოგინის ფულს აღარ დაუქვითავენ!

კომიტეტმა გამოაქვეყნა სპეციალური განმარტება მომატებული ხელფასის კონკრეტულ გამოყენებასთან დაკავშირებით (რა ექნება ჯარისკაცს უფასოდ, რაში უნდა გადაიხდოს ფული, რას მისცემენ შელაჟთიან ფასებში და სხვ.).³⁷⁷ როგორც ჩანს, ამ საკითხს არმიაში დიდი დავა და კამათი გამოუწვევია. ამიტომ, კომიტეტს საჭიროდ მიუჩნევია ამ საკითხის საბოლოოდ დაზუსტებამდე საერთოდ შეეჩერებინა რეკომანდებში დევრეტის განხილვა. აქვე აღნიშნულია, რომ მომატება ნაწილობრივ უკვე განხორციელდა. ასე, მაგალითად, ჯარისკაცებმა უკვე მიიღეს მაისისა და ივნისის თვის პურის ფული ხელფასის გაზრდილი სკალის შესაბამისად. აქვე ლაპარაკია იმაზე, რომ რაციონის გაზრდა განხორციელდა პოსპიტლებსა და ციხეში მყოფ ჯარისკაცებზეც. კომიტეტი აღუთქვამს ჯარისკაცებს ფეხსაცმელებისა და საცვლების საკითხის მოგვარებას (უფლებათა ნიველირების სახით), თამბაქოს, საპნის, მარილის ულუფის დაღვენას, ტანისამოსის, ფეხსაცმლისა და საცვლების შეკერვისა და შეკეთების რეგულირებას. გათვალისწინებულია ვის მეტი საპონი სჭირდება. მაგალითად,

განმარტებულია ის, რომ ჭარისკაცს, რომელსაც საჭინბოსთან და ცხენთან აქვს საქმე, მეტი საპონი სჭირდება. განსაზღვრულია აგრეთვე ვინ როგორ კვებონ. მაგალითად, ციხეში და პოსპიტალში. ასეთივე წერილმანებზეა ლაპარაკი კომიტეტის კიდევ ერთ მოხსენებით (განმარტებით) ბარათში.³⁷⁸ აქ ჭარისკაცებს ამშვილებენ. რომ ცხენოსანსა და ქვეითს შორის, ანაზღაურების თვალსაზრისით, განსხვავება არ იქნება (როგორც ეს ძველად იყო), რომ ჰუსარს, დრაგუნსა თუ კავალერისტს ქვეით მსროლელზე მაღლა არ დააყენებენ. საჭინბოში მომსახურე პერსონალს არწმუნებენ, რომ ახსოვთ მათი განსაკუთრებული მდგომარეობა, რომ მათ ტანისამოსი სხვაზე მაღლესვრებით და უცვლდნით, რომ, ამიტომ, მათ მეტი საპონი სჭირდებათ და სხე.³⁷⁹

ნათქვამი კომენტარს არ საჭიროებს. ერთადერთი რეალური და ხელშესახები, რაც კრებამ ჭარისკაცობას აღუთქვა, ეს ჯამაგირის მომატება იყო. მაგრამ, უხეშად რომ ვთქვათ, ეს 32 დენიე ჭარისკაცებს „ყელში ამოუყვანეს“. გასაგებია, რომ ჭარისკაცთა ენთუზიაზმი მაინცდამაინც დიდი არ იყო. მიუხედავად ამისა, გამოჩნდნენ პიროვნებები, რომელთაც ამ დეკრეტთან დაკავშირებით დაფდაფის ცემა ატეხეს. ერთი სამხედრო პირი მეციდან ემერის სწერდა: ეროვნულმა კრებამ ჭარისკაცთა მდგომარეობა გააუმჯობესა... არ ვიცი როგორ შეხვდა ამას არმია, საერთოდ, მაგრამ მე ვიცი, რომ მეცის გარნიზონის რეჟიმანები და ის ჭარები, რომელთაც ამ ქალაქზე გაიარეს, თქვენს მიმართ უდიდესი მადლიერების გრძნობას ამჟღავნებენ. ისინი კმაყოფილებით შეხედნენ ჯამაგირის მომატებას, მატერიალური პირობების გაუმჯობესებას და ყველა იმ ძველის გაუქმებას, რაც მათ ცხოვრებას აუტანელს ხდიდა. ჭარისკაცები იმედს გამოთქვამენ, რომ ამიერიდან დავიწყებას მიეცემა მათი შეურაცხყოფა და ის ხალხი, ვინც ჩვენი ერის გენიოსათვის შეუფერებელია, ეელარ გაბედავს ძველის განმეორებას, აღარ შეეცდება თავისი პრინციპების დაცვას. ჭარისკაცობას იმედი აქვს, რომ თქვენი ცოდნა და კეთილგონიერება, იმ სამხედრო კოდექსის მეშვეობით, რომლის შემუშავებასაც თქვენ ფიქრობთ, აღმოგზერის დისციპლინის წერილმან მტანჯავ და აუტანელ დეტალებს, შინაგან პოლიციას. ჭარისკაცებს იმედი აქვთ, რომ სამხედრო სისტემა და დისციპლინა გამარტივდება, გამოცოცხდება, უფრო მოქნილი და რეალურად ცხოველმყოფელი გახდება. ჭარისკაცები მოითხოვენ შეგნებულ დისციპლინას, იმ სასტიკი რეჟიმის უკუგდებას, რომელიც მათ უიმედობას უნერგავს, სიმართლისადმი ნდობას აკარგვენ და ცდომილებისაკენ მიჰყავს.³⁸⁰

ჭარისკაცთათვის „ტყბილი კვერის“ ეს მცირე ულუფა საკმარისი არ აღმოჩნდა. არმიაში, როგორც ცნობილია, მღელვარება გრძელდებოდა. ჭარისკაცთა შორის რევოლუციური განწყობილება და შეგნება ძლიერდებოდა. ჭარისკაცებმა კლუბებში სიარულს უმატეს, უფრო ხარბად დაეწაფნენ პოლიტიკურ ლიტერატურას, მონაწილეობდნენ პოლიტიკურ პაექრობებში. ჭარისკაცთა შორის რევოლუციური განწყობილების განმტკიცებამ, ანუ, როგორც მაშინ იტყოდნენ, მათმა „პატრიოტიზმმა“ ფართო ხასიათი მიიღო. ჭარისკაცი თვისებრივად იცვლიდა სახეს და ყალიბდებოდა როგორც პატრიოტი, შეგნებული მოქალაქე. როგორც უკვე ვთქვით, 1790 წლის 19 სექტემბრის დეკრეტით დამუშავებულმა კრებამ მნიშვნელოვნად შეკვეცა პოლიტიკურ კლუბებში ჭარისკაცთა აქტიური საქმიანობა. დეკრეტით „ყველა ასოციაციას თუ კოოპერაციას“ (ანუ რევოლუციურ კლუბებს — გ. კ.) ეკრძალებოდათ ფრანგულ ან საფრანგეთის სამსახურში მყოფ უცხოელ რეჟიმანებთან ყოველგვარი წერილობითი კავშირი; ასევე, სამხედრო შენაერთებსაც, თავიანთ მხრივ, სასტიკად ეკრძალე-

ზოდან კლუბებთან კავშირი. დეკრეტი პოლიტიკური კლუბების სხდომაზე სამხედრო პირთა მხოლოდ ინდივიდუალური, პასიური დასწრების ნებას იძლეოდა.³⁸¹ როგორც უკვე აღვნიშნეთ, სათანადო შეზღუდვა 1791 წლის კონსტიტუციაში ჩაიწერა. მაგრამ ჭარისკაცები ამას ანგარიშს მაინც არ უწყევნ და აქტიურად ეტანებიან კლუბებში სიარულს. რეაქციული ოფიცრობა ყოველნაირად ცდილობს შეზღუდოს ჭარისკაცთა ასეთი მისწრაფება. ამ ნიადაგზე ხშირად საქმე მწვავე შეტაკებამდე მიდიოდა, ისე როგორც ვაისენბურგში (ქვემო რაინის დეპარტამენტი), რაც უკვე აღნიშნული იყო. ჭარისკაცთა „პატრიოტიზაციის“ პროცესის შეზღუდვა, როგორც ვნახეთ, შეუძლებელი აღმოჩნდა და კრება იძულებული გახდა 1791 წლის აპრილში გადაესინჯა თავისი პოზიციები აღნიშნული პრობლემების მიმართ. ჭარისკაცთათვის კლუბების ცხოვრებაში აქტიური მონაწილეობის უფლება დამფუძნებელ კრებას ლიბერალმა დეპუტატმა, სამხედრო კომიტეტის წევრმა ოფიცერმა ალექსანდრე ბოარნემ გამოსთხოვა. თავის სიტყვაში 1791 წლის 29 აპრილს იგი ამბობდა: თავისუფალ სახელმწიფოში, სადაც არმია ავტომატებისაგან არ შედგება, ჭარისკაცებმა სამხედრო კანონები უნდა იცოდნენ, უნდა შეეძლოთ თავისუფლად შეისწავლონ ყველაფერი, რაც იმ კონსტიტუციას ეხება, რომელშიც მათ მნიშვნელოვანი ადგილი უკავიათ. რადგან იგი (არმია) საზოგადოებრივი ძალაა, რომელსაც შეუძლია დაამყაროს სიმშვიდე ან მოსპოს თავისუფლება... ჭარისკაცთა მონაწილეობა „კონსტიტუციის მეგობართა საზოგადოებაში“ დისციპლინას კი არ ავნებს, არამედ განამტკიცებს მას. წავიდა ის დრო, როცა უზურპატორული მთავრობა ძალაუფლებას ხალხთა გაუნათლებლობაზე აგებდა... სჯობს ჭარისკაცმა სამიციტროვნისა და სამეძაობის ნაცვლად კლუბებში იაროს...³⁸² კლუბებში ჭარისკაცთა ელემენტი ფართოდ დამკვიდრდა. ისინი მხოლოდ პასიურ დამსწრეთა როლში როდი გვევლინებიან, არამედ აქტიური წევრები ხდებიან და სხვა მოქალაქეებთან ერთად კლუბების საქმიანობის ყველა სფეროში თავის სიტყვას ამბობენ.

მაშინაც კი, როცა კრება არმიის მიმართ რეპრესიულ კანონებს ქმნიდა, იგი იძულებული იყო ზოგიერთი დათმობა მაინც დაეშვა. ასე იყო ჩვენ მიერ უკვე განხილულ 1790 წლის 6 აგვისტოს დეკრეტის შემთხვევაშიც. როგორც ცნობილია, აღნიშნული დეკრეტის ძალით, ჭარისკაცთა „დაშოშმინების“ მიზნით კრებამ ფრიალ მკაცრი ზომები დააწესა. მაგრამ აქვე გათვალისწინებულ იქნა ზოგიერთი პუნქტი, რომელთა სახით ჭარისკაცთა უფლებრივი მდგომარეობის მეტ-ნაკლებ გაუმჯობესებასთან გვაქვს საქმე. მ. ა. ბუკოვეცკაიას სამართლიანი შენიშვნით, ისტორიკოსთა იმ მცირე ჯგუფმაკი (ლუი ბლანი, შილი), რომელიც ამ დეკრეტს შეეხო, ვერ გაითვალისწინა მისი ეს თავისებურება.³⁸³

განსაკუთრებით საინტერესოა დეკრეტის III პუნქტი, რომელიც არმიის ცხოვრებაში ჭარისკაცთა თავისებურად აქტიურ როლს ითვალისწინებს. როგორც აღვნიშნეთ, დეკრეტმა დაგმო „თვითნებურად“, „უკანონოდ“ აღმოცენებული „ჭარისკაცთა კომიტეტები“ და მათი დაშლა დაადგინა. ამასთანავე დეკრეტის მიხედვით, შეიქმნა ახალი, უკვე „კანონიერი კომიტეტები“, რომელთაც რეეიმიანების საფინანსო მდგომარეობის შემოწმება (უკანასკნელი 6 წლის მანძილზე) და ჭარისკაცთა პრეტენზიების დაკმაყოფილება დაეკისრა. კომიტეტების ხელმძღვანელობა დაეუალა განსაკუთრებული დანიშნულების ინსპექტორებს, რომლებიც უმაღლეს ოფიცერთა (des officiers généraux) რიგებიდან უნდა ყოფილიყვნენ. რეეიმიანის საღაროების შემოწმებას ინსპექტორები ახორციელებენ ნაწილის მეთაურის უშუალო მონაწილეობით. მათთან ერთად საქ-

მიანობს მთელი კომისია, რომლის შემადგენლობაში შედიან კაპიტანი, ერთი ლეიტენანტი, ერთი უმცროსი ლეიტენანტი (sous-lieutenant), ერთი სერჟანტი ან კაპრალი და ოთხი ჯარისკაცი. კომისიის წევრ ჯარისკაცთა არჩევა ორსაფეხურიანია. ყოველი ასეული ირჩევს თითო ჯარისკაცს (არჩეულმა ჯარისკაცმა წერა-კითხვა უნდა იცოდეს და 2 წელზე ნაკლები ნამსახური არ უნდა იყოს). არჩეულ -კანდიდატთაგან- შემდეგ კენჭისყრით აირჩევენ უკვე კომისიის წევრ ოთხ ჯარისკაცს.³⁸⁴

საუურადლებოა, აგრეთვე, VIII პუნქტი. აქ აღნიშნულია, რომ სამხედრო მოსამსახურეებმა, მათ შორის ჯარისკაცებმა, მათზე უფროსის ბრძანება უყოყმანოდ უნდა შეასრულონ. თუ ამ ბრძანებას ისინი უკანონოდ ჩათვლიან, მათ უფლება აქვთ ბრძანების შესრულების შემდეგ იჩივლონ ზემდგომ ორგანოებში (სარდლობა, მინისტრი, და, ბოლოს, თვით კრებაც კი).³⁸⁵

როგორც ვხედავთ, დამფუძნებელი კრება იძულებულია ამ დეკრეტით ალიაროს ორი მნიშვნელოვანი ფაქტი: 1. ჯარისკაცთა მონაწილეობა არმიის საქმიან ცხოვრებაში. 2. ჯარისკაცთათვის ჩივილის უფლების მინიჭება.

როგორც უკვე ვიუწყებოდით, კრებამ ყველაფერი გააკეთა იმისათვის, რომ ოფიცერთა ძველი კორპუსი როგორმე შეენარჩუნებინა და გაბედა მხოლოდ მისი შემადგენლობის ერთგვარი რაოდენობრივი შემცირება. აღინიშნა, აგრეთვე, რომ კრების აშკარა მხარდაჭერით წაქეზებული ოფიცრობა განაგრძობდა თავის მავნე საქმიანობას. საჭმე იქამდე მივიდა, რომ როცა კრებამ ნანსის ტრაგედიის შემდეგ, ჯარისკაცთა დამშვიდების მიზნით, გამოძიება შეწყვიტა და ჯარისკაცთა გამართლება განიზრახა, ოფიცრობამ სასტიკი განგაში ატეხა და განაცხადა, რომ ისინი არ ცნობენ კრების დეკრეტებს, „რომლებიც ეწინააღმდეგებიან ხალხის სურვილებსა და კეთილდღეობას“.³⁸⁶ ბოლოს და ბოლოს, კრება დარწმუნდა ოფიცერთა ძველი კორპორაციის აშკარა მავნებლურ და კონტრარევოლუციურ საქმიანობაში და შექმნილი ვითარების გამოსწორება სცადა. მაგრამ ამ საკითხის მოგვარებისას იგი კვლავ ორპოლულად იქცევა, კვლავ პალიატიურ გადაწყვეტილებებს იღებს.

ოფიცერთა მასობრივი ემიგრაციის შედეგად გამოწვეული დანაკარგების ანაზღაურების მიზნით დამფუძნებელმა კრებამ გადაწყვიტა ოფიცერთა ის კადრები, რომლებიც არააზნაურული წარმოშობის ან სხვა რაიმე მიზეზის გამო „ძველი რეჟიმის“ მიერ დათხოვნილ იქნენ, არმიაში უკან დაებრუნებინა. ამ თავისებურად სასარგებლო გადაწყვეტილების მიღების საქმეში ინიციატივა „ქვემოდან“ მოდიოდა. „ძველი რეჟიმის“ მიერ დათხოვნილი არააზნაურული წარმოშობის ოფიცერთა (officiers de fortune) ჯგუფმა იაკობინელთა კლუბს მიმართა თხოვნით, ეშუამდგომლა მათი არმიაში დაბრუნების შესახებ. იაკობინელთა კლუბისა და მისი პერიფერული ფილიალების დაყენებით მოთხოვნის შემდეგ, 1791 წლის 4 მარტს კრებამ სათანადო დეკრეტი გამოსცა, რომლითაც ყველა ოფიცერს, დათხოვნილს „ძველი რეჟიმის“ მიერ მათი „მდაბიურა წარმოშობის გამო“, უფლება ეძლეოდათ არმიაში არსებული ოფიცერთა ვაკანტური ადგილები დაეკავებინათ, ამავე დეკრეტის ძალით დადგინდა, არმიაში დაებრუნებნათ ოფიცრები, რომლებმაც ამერიკის ახალშენების დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლაში მიიღეს მონაწილეობა და ამის გამო სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ დათხოვნილ იქნენ არმიიდან. ამავე დეკრეტის თანახმად, არმიაში დაბრუნების უფლება ეძლეოდათ იმ ოფიცრებს, რომლებიც ნებაყოფლობით მსახურობდნენ საფრანგეთისადმი მეგობრულად განწყობილ უცხოურ სახელმწიფოთა არმიებში. კრებისა და კომიტეტის მიერ შემუშავე-

ბული ინსტრუქციის თანახმად. აღსადგენ ოფიცრებისათვის რეკომენდაცია უნდა მიეცა მუნიციპალურ ხელისუფლებას მათი საცხოვრებელი ადგილის მიხედვით. მუნიციპალიტეტებს უნდა დაედასტურებინათ მათი „ცივიზმი“. პატრიოტიზმი, ცოდნა და გამოცდილება. აღდგენის დროს გათვალისწინებული იყო თითო ხარისხის (ჩინის) მომატება (არშიაში სამსახურის არანაკლებ 10 წლის სტაჟის მქონეთათვის). მაგალითად, უმცროსი ლეიტენანტი მძიმედ ლეიტენანტის ჩინს, ლეიტენანტი — ასეულის მეთაური გახდებოდა, კაპიტანი — ლეიტენანტ-კოლონელი (პოდპოლკოვნიკი) ³⁸⁷.

ოფიცერთა ვაკანტური ადგილების შევსებასთან დაკავშირებით მრავალი წინადადება იქნა წამოყენებული. ასე, მაგალითად, მარშალი როშაძე (ამერიკის ახალშენების დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის ცნობილი მონაწილე) ფიქრობდა, რომ შესაძლებელი იყო ამ შემთხვევაში გამოყენება პოლანდიელი ოფიცრებისა, რომელთა პატრიოტიზმი ექვს არ იწვევდა. მათ ეს ჩვევა ავსტრიელი წინააღმდეგ ბრძოლაში გამოუმუშავდათ. რომაების წინადადებით უშუალოდ პოლანდიიდან მოწვეულ ოფიცრებთან ერთად საჭირო იყო არშიაში მსახურობდნენ და ამჯერად პენსიონერები იყვნენ. მანვე წამოაყენა წინადადება ვაკანტურ ადგილებზე გადმოეყვანათ ოფიცრები იმ რეგიმანებიდან, რომლებშიც ოფიცერთა ნაკლებობა არ იგრძნობა და ა. შ. ³⁸⁸ ერთი სიტყვით, შექმნილი ვითარება აიძულებდა კრებას გადაესინჯა ოფიცერთა საკითხში თავისი პოზიცია და ოფიცერთა ახალი კატეგორიის შერჩევისათვის ეზრუნა.

აქვე გვინდა კიდევ ერთხელ მივუთითოთ ახალ გარემოებაზე, რომელიც უპასუხებს რეინარის მიერ დასმულ კითხვაზე: „რით ავსხნათ ის, რომ რევოლუციურ არმიას ძველი აზნაურული ოფიცრობის გარკვეული ნაწილი შემორჩა?“ კრების ზემოაღნიშნული გადაწყვეტილებით „მდაბიო“ წარმოშობის ოფიცრებთან ერთად ისარგებლეს აგრეთვე თავდაზნაურული წარმოშობის იმ ოფიცრებმა, რომლებიც „ძველი რეჟიმის“ მიერ სამსახურიდან დათხოვნილ იქნენ და მძიმე მატერიალურ პირობებში იმყოფებოდნენ. სამხედრო სამსახურში აღდგენაზე უამრავ მთხოვნელთა შორის ამ კატეგორიის პირებსაც ეხედებოთ. „ემერის არქივში“ ასეთი ხასიათის მასალა საკმაო რაოდენობითაა დატული. მაგალითად, გრენადერთა ყოფილი ლეიტენანტი ტუბალო, რომელმაც, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, 1790 წლიდან დაიწყო განცხადებების წერა სამსახურში აღდგენის თაობაზე, 1791 წელს კიდევ უფრო გააქტიურდა და მეცის გარნიზონში მაიორის ვაკანტურ ადგილს დაეხარბა. ძველი გავლენიანი პირების პროტექციას თავი გაანება და ამჯერად უფრო სარწმუნო არგუმენტებს იმარჯვებს. მის ერთ-ერთ განცხადებაში დადასტურებულია, რომ ტუბალომ ეროვნული კრების კომისიებისა და მეცის ქალაქის ადმინისტრაციის თანდასწრებით მიიღო ახალი ფიცი (1791 წლისა). ³⁸⁹ ამ ადგილების დასაკავებლად მზად იყო მთხოვრული პენსიის ჰქონე ძველი ოფიცრების მთელი არშია. ³⁹⁰

დამფუძნებელი კრების მიერ განხორციელებული ზოგიერთი შედარებით საქმიანი ღონისძიება მასების რევოლუციური ენთუზიაზმის ზეგავლენით იყო გამოწვეული. ამ ღონისძიებათა განხორციელების აუცილებლობა „ქვემოდან“. იყო ნაპარსაზე: რევოლუციურმა ხალხმა აიძულა დამფუძნებელი კრების დეპუტატთა უმრავლესობა ზოგიერთ დათმობაზე წასულიყო და სათანადო გადაწყვეტილება მიეღო. 1789 წლის 4 აგვისტოს ცნობილი საღამოს სხდომა, სადაც ფეოდალიზმის ლიკვიდაციის საკითხი დაისვა (თუმცა არ გადაწყვეტილა), ალბათ არ შედგებოდა, საფრანგეთის სოფლებში რომ არ ჰქონოდა ადგილი გლეხ-

თა მასობრივ აჯანყებას. მარატი წერდა: „თვალი გადაავლეთ ეროვნულ კრებას და თქვენ დაინახეთ, რომ იგი კარგ კანონებს მხოლოდ აჯანყებათა შემდეგ სცემს. სიმშვიდის დროს კი დამლუპველ კანონებს გვახვევს თავს.“³⁹¹

დამფუძნებელი კრების მიერ სამხედრო სფეროში გატარებული ორი შედარებით რადიკალური ღონისძიება სწორედ ასეთ ვითარებაში განხორციელდა. ქვემოდან აზვირთების ძალამ აიძულა კრების მემარჯვენე უმრავლესობა ზოგიერთ გარდაქმნაზე ეფიქრა. აქ მხედველობაში გვაქვს დამფუძნებელი კრების ორი ღონისძიება: ერთი მათგანი ოფიცერთა შემადგენლობის დაკომპლექტების საქმეში არჩევითობის ელემენტის დანერგვას ითვალისწინებდა, მეორემ კი ქვეყნის დასაცავად „მოხალისეების“ სახით თვით ზალხს მოუწოდა. მართალია, ორივე გადაწყვეტილება არმიის სრული დემოკრატიზაციისაგან ძალიან შორს იდგა. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მათი მნიშვნელობა მაინც დიდი იყო, ვინაიდან, ამ ღეკრეტების სახით, დამფუძნებელი კრების მემარჯვენე უმრავლესობამ თვითონვე დაადასტურა არმიის დემოკრატიზაციის აუცილებლობის ფაქტი.

1791 წლის 16 აპრილს, 1-4 აგვისტოსა და 28 სექტემბერს მიღებულ იქნა ღეკრეტები, რომელთაც ოფიცერთა შემადგენლობაში გარკვეული ცვლილებები შეიტანეს. ძველ ოფიცერთა კასტური, არსებითად თავადაზნაურული შენობის კედლები გაიხზარა და მესამე წოდების წარმომადგენელთა გარკვეულ ნაწილს მასში შეღწევის საშუალება მიეცა.³⁹²

რევოლუციის პირველ ეტაპზე ოფიცერთა არჩევითობის წამოყენება უკიდურეს მემარცხენე მოთხოვნათა რიგს ეკუთვნოდა. ინიციატივა, როგორც აღვნიშნეთ, „ქვემოდან“ მოდიოდა, ეს მოთხოვნა საფრანგეთის რევოლუციურ-დემოკრატიულმა მასამ ჭერ კიდევ რევოლუციის დასაწყისისთანავე წამოაყენა. პეტიციებს უგზავნიდნენ მეფეს, გენერალურ შტატებს³⁹³. ამ მოთხოვნებმა შემდეგ ფართო ასახვა პოვეს ჯარისკაცთა გამოსვლების დროს. ამასთან დაკავშირებით კრებაში სათანადო პროექტებიც კი გაიგზავნა.

1791 წლის 16 აპრილის ღეკრეტის ძალით, დადგინდა უმცროს ოფიცერთა თანამდებობის დაკავშირების ახალი წესი, რაც იმაში გამოიხატა, რომ უმცროსი ლეიტენანტის თანამდებობის დაკავება ამიერიდან უნტერ-ოფიცერებსაც შეეძლოთ. ოფიცრად მათი აღზევების ორი წესი დაკანონდა: არჩევითობისა და უფროს-უმცროსობისა. უმცროსი ლეიტენანტის თანამდებობის დაკავება შეეძლო, აგრეთვე, ყველას, ვინც კი სათანადო გამოცდებს ჩააბარებდა. ოფიცერთა უფროსი შემადგენლობის დაკომპლექტების საქმეში კვლავ ძველი წესი დარჩა. დაწინაურების უფლება ძველებურად დარჩა ისევ მეფეს და ხდებოდა უფროს-უმცროსობის პრინციპის მიხედვით. უფროს და უმაღლეს ოფიცერთა თანამდებობები, როგორც დამფუძნებელ, ისე საკანონმდებლო კრების პერიოდში, კვლავ თავადაზნაურობის წარმომადგენლებს ეკავათ, თუმცა დამფუძნებელი და შემდეგ საკანონმდებლო კრება ცდილობდნენ ასეთ თანამდებობებზე მოლიბერალო გენერლები დაენიშნათ. ასეთები იყვნენ, მაგალითად, როზაშაპო, ლაჟაიეტი, ლიუკენიერი, კიუტიტი, დიუშურიე, მონტესკიუ, ბოარნე და სხვანი, რომელთა „ლიბერალიზმი“ ვერ გასცდა კონსტიტუციურ მონარქიზმს, ხოლო რევოლუციის აღმავლობის ქაშის მათ ან უღალატეს რევოლუციას, ემიგრაციას შეეკედლნენ, ანდა გილიოტინის მსხვერპლნი გახდნენ. ზალხის წიაღიდან გამოსული ბრწყინვალე სამხედრო ტალანტები უფრო გვიან, კონვენტის, განსაკუთრებით კი იაკობინელთა ბატონობის პერიოდში გამოვლინდნენ.

1791 წლის 1-4 აგვისტოს დეკრეტმა, რომელიც 16 აპრილის დეკრეტის დამატებით ნაწილს წარმოადგენდა, ერთხელ კიდევ დაადასტურა, რომ ოფიცერთა თანამდებობრივი დაწინაურება ხდებოდა უფროს-უმცროსობის მიხედვით, აღმასრულებელი ხელისუფლების მიერ დანიშვნის გზით. აქ განსაკუთრებით საინტერესოა მეორე მომენტი — უმცროს ოფიცერთა ვაკანტური ადგილების დაკავების წესი, რომელიც 16 აპრილის დეკრეტით იყო განსაზღვრული. როგორც აღნიშნული იყო, უმცროსი ლეიტენანტის თანამდებობა შეეძლო დაეკავებინა გარედან მოსულ ყველა პირს, კინც სათანადო გამოცდას ჩააბარებდა. მოქალაქეთა გრადაციის რაიმე კონკრეტული ნორმა დადგენილი არ ყოფილა. ცხადია, შესაძლებელი იყო ეს ადგილი „პასიურ“ ფრანგს დაეკავებინა, ე. ი. უქონელი პლემიერი, რევოლუციურ-დემოკრატიული საფრანგეთის წარმომადგენელს. რაც შეეხება ოფიცრის სხვა თანამდებობას, მისი დაკავება შეეძლო მხოლოდ „აქტიური“, ანუ შესაკუთრე საფრანგეთის წარმომადგენელს. დეკრეტში აღნიშნული იყო, რომ იმ სამხედრო შენაერთებში, საიდანაც ოფიცრები დიდი რაოდენობით არ იყვნენ გაძევებულნი და გადაყენებულნი, უმცროსი ლეიტენანტთა ვაკანტური ადგილების ერთი ნახევარი უნტერ-ოფიცრებით უნდა შევსებულიყო, მეორე ნახევარი კი — „აქტიური“ მოქალაქეების შვილებით; იმ შენაერთებში კი, საიდანაც ძველი ოფიცრობა მასობრივად განიდევნა, ვაკანტურ ადგილთა სამი მეოთხედი „აქტიური“ მოქალაქეთა შვილებისათვის უნდა ყოფილიყო განკუთვნილი, ერთი მეოთხედი კი — უნტერ-ოფიცერთათვის. ასეთი თავისებური გრადაცია შემთხვევით როდი იყო დადგენილი. ის შენაერთები, რომელთაგანაც ძველ ოფიცერთა შედარებით ნაკლები რაოდენობა განდევნეს, ნაკლებ საშიშად ჩათვალეს და მათგან უნტერ-ოფიცერთა უფრო დიდი რაოდენობის დაწინაურება ცნეს შესაძლებლად (იმ ვარაუდით, რომ ჭარისკაცებთან ერთად უნტერ-ოფიცრებიც მემარცხენეობის სენით ნაკლებად იქნებოდნენ დაავადებულნი). ასეთ შენაერთებში ოფიცერთა ვაკანტური ადგილები გაჩნდა უმეტესად ემიგრაციაში გადახვეწილ და თავის ნება-სურვილით გადამდგარ ოფიცერთა ხარჯზე; ხოლო იმ შენაერთებში, რომლებმაც თავიანთი ოფიცრები მასობრივად განდევნეს, დამფუძნებელი კრების კანონმდებლებმა რევოლუციური განწყობილების სიჭარბე დაინახეს, ამიტომაც საგრძნობლად შეზღუდეს უნტერ-ოფიცრების მიერ უმცროს ოფიცერთა ვაკანტური ადგილების დაკავების ფარგლები. საქმე ისაა, რომ უნტერ-ოფიცერთა უმრავლესობა ჭარისკაცებზე ნაკლებ როდი იყო განმსკვალული რევოლუციური ენთუზიაზმით. იქ წესრიგის აღსადგენად „აქტიური“ მოქალაქეების შვილებს მოუხმეს, უმცროს ოფიცერთა თანამდებობების საერთო ვაკანტური ადგილების სამი მეოთხედი მათთვის იყო განკუთვნილი. აღნიშნული ღონისძიება ოსტატურად შენიღბული საშუალება იყო, რომლითაც დამფუძნებელი კრების დეპუტატები არმიაში „წესრიგის“ აღდგენას ითვისისწინებდნენ. საქმე ისაა, რომ ის, რასაც კრება აკანონებდა, ფაქტიურად დიდი ხანია თავისით ხორციელდებოდა. როგორც უკვე აღნიშნული იყო, დამფუძნებელმა კრებამ ბევრჯერ სცადა ოფიცერთა ძველი კადრების შენარჩუნება და ამის თაობაზე სათანადო გადაწყვეტილებებიც მიიღო. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ოფიცერთა კორპუსი კატასტროფულად მცირდებოდა. ბევრი თვითონვე გარბოდა, ბევრს კი ჭარისკაცები ერეკებოდნენ. ოფიცერთა ვაკანტურ თანამდებობებს მასობრივად იკავებდნენ ის უნტერ-ოფიცრები, რომლებიც ჭარისკაცთა ნდობით სარგებლობდნენ. არც იმ ოფიცერთა მდგომარეობა იყო მყარი, რომელთაც ფიცი დადეს დამფუძნებელი კრების მიერ დადგენილი წესისამებრ. ჭარისკაცები მათ არ ენდობოდნენ და მტრულად ეკიდე-

ბოდნენ. პლებეური საფრანგეთის შვილების მიერ ოფიცერთა თანამდებობების მასობრივად ლაკავება დამფუძნებელი კრების შემარჯვენე ელემენტებს არ აწყობდათ. ამიტომ ამ პროცესის შესაჩერებლად მათ ზემოაღნიშნული წესი შემოიღეს. თუკი ვაჟანტურ თანამდებობათა სამი მეოთხედი „აქტიური“ მოქალაქეების ხელთ აღმოჩნდებოდა, მაშინ ბურჟუაზიულ, მესაყუთრე საფრანგეთს „წესრიგის“ აღდგენის მეტი შანსი ექნებოდა. რაც შეეხება თანამდებობათა ერთი მესამედის დათმობას უნტერ-ოფიცრებისათვის, აქ უფრო დამაგოგისთან გვაქვს საქმე. ამით „ურჩი“ „მეამბოხე“ ჯარისკაცებს „დამამშვიდებელი აბი“ მიუგდეს; აქაოდა თქვენი სურვილები გავითვალისწინეთ და თქვენ თავკაცებს ოფიცრებად აღზევების უფლება მივეცითო.

დამფუძნებელმა კრებამ ოფიცერთა ახალ შემადგენლობაში დემოკრატიული ელემენტის მოხვედრის საწინააღმდეგოდ კიდევ ერთი საშუალება გამოიგონა: ყველა მოქალაქეს. ვისაც კი სურდა უმცროსი ლეიტენანტის თანამდებობა და წოდება მიეღო, თავის საცხოვრებელ დისტრიქტების მმართველობისაგან უნდა წარმოედგინა მისი „ცივიზმის“ დამადასტურებელი საბუთი.

28 სექტემბრის დეკრეტმა განსაზღვრა ოფიცრის თანამდებობის დასაქავებლად, გამოცდების ჩატარების წესი. გამომცდელებად ოფიცრები გამოყვეს ყოველი რეგიონის მიხედვით. გამოცდას უნდა დასწრებოდა უმაღლესი სარდლობის წარმომადგენელი და სამი სამოქალაქო კომისარი, ამისათვის გამოყოფილი სათანადო დეპარტამენტის სამოქალაქო ხელისუფლების მიერ. გამოცდებს საჯარო ხასიათი ჰქონდა. გამოსაცდელებს კონსტიტუციის პრინციპების, არითმეტიკის, გეომეტრიისა და ფორტიფიკაციის ზოგადი პრინციპების ცოდნას სთხოვდნენ. იმ პირთაგან, ვინც ოფიცრის თანამდებობის დასაქავებელ ყველა საჭირო მოთხოვნილებას აკმაყოფილებდა, დგებოდა საერთო სია, რომლის მიხედვითაც დანიშნავს სამხედრო შენაერთების მეთაურები ახორციელებდნენ. ოფიცრის დანიშნავს საბოლოოდ სამხედრო მინისტრი ამტკიცებდა.

ჩვენ უკვე გვქონდა საუბარი იმის შესახებ, რომ მიუხედავად მათი შეზღუდულობისა, განხილულ დეკრეტებს მაინც დადებითი მნიშვნელობა ჰქონდა. არსებითად თავდაზნაურულ ოფიცერთა კოჰორტა დაიშალა და მესამე წოდებას არმიაში ხელმძღვანელი პოსტების დაკავების საშუალება მიეცა. მართალია, ამ უფლებით, პირველ ყოვლისა, მხოლოდ „აქტიურები“ აღიჭურვნენ, მაგრამ საღალა დემოკრატიულმა ელემენტმაჲ გაიმარჯვა, რადგანაც ოფიცერთა შემადგენლობის გარკვეული ნაწილი უნტერ-ოფიცრებით შეივსო, რომლებიც ძირითადად საფრანგეთის დემოკრატიას განსახიერებდნენ.

არ შეიძლება აქვე არ შევნიშნოთ ერთი ნაყოლი, რომელიც ოფიცერთა დემოკრატიზაციის საქმეს თავიდანვე თან დაჰყვა და შემდეგ არაერთხელ იჩენდა თავს. ოფიცერთა შორის (ისევე, როგორც სხვა ხელმძღვანელ პოსტებზე) კემზმარიტ პატრიოტთა გვერდით ზოგჯერ შეხვდებოდით ავანტიურისტებს, კარიერისტებს, ღვამაგოებს, ყბედებს, რომლებიც ცრუპატრიოტული მყვირალა სიტყვებით ხიბლავდნენ ჯარისკაცებს, რითაც რევოლუციის ერთგულების სახელს ისევდნენ და სათანადო კარიერასაც იკეთებდნენ.

მათ გარდა ოფიცერთა პოსტზე აღმოჩნდნენ პატიოსნები, მაგრამ საქმის ნაკლებად მცოდნენი. ამ ვითარებამ განსაკუთრებით 1791—1793 წლებში იჩინა თავი და ოფიცერთა დემოკრატიზაციასთან (არჩევითობასთან) დაკავშირებულ ნაკლოვანებათა გამოსწორების აუცილებლობა განაპირობა.

დამფუძნებელი კრების ზემოაღნიშნულ კანონმდებლობაში კვლავ ძალაშია ოფიცერთა დაწინაურების ძველი ბიუროკრატიულ-იერარქიული გზა:

კვლავ ძალაშია სტაჟი, პასაკი და სხვა ცენზი. გამოირცხულია გაბედული, ნახტომისებური დაწინაურების ის მეთოდი, რომელმაც რევოლუციის არმიას მისცა მოგვიანებით შესანიშნავი მეთაურები, სამხედრო ტალანტები; ისინი დაწინაურების გზაზე დიდ იერარქიულ ნახტომს აკეთებდნენ და მათი ტალანტის შესაფერის წოდებას უცბად ღებულობდნენ. 1791 წლის 15 თებერვლისა და 3 მარტის დეკრეტის ძალით დაქანონდა ოფიცერთათვის ხარისხის (ჩინის) მომატების წესი. აქ ძირითადად დაწინაურების ძველი პრინციპია დაცული (მცირედი გადახვევით). მაგალითად, მარეშალ დე კანაჟ უნდა დანიშნულიყვნენ მომდევნო—კოლონელისა და ლიეტენან-კოლონელის (პოდპოლკოვნიკის; ხარისხის (ჩინის) მქონე ოფიცრები. ამ საფეხურების გაუვლელად მარეშალ დე კანის ხარისხის (ჩინის) მიღება არ შეიძლებოდა. აღნიშნული ჩინის მისაღებად საჭირო იყო კოლონელის ან ლიეტენან-კოლონელის ხარისხით (ჩინით) სამსახური არანაკლებ 10 წლისა. მაგრამ დეკრეტი, როგორც ჩანს, იძულებულია ანგარიში გაუწიოს იმ რეალურ ვითარებას, რომ ოფიცერთა კორპუსის არსებითად დაშლის გამო ვაკანტური ადგილები ბლომად იყო და ამიტომ იგი იშვიათ შემთხვევაში ნებას რთავს ოფიცრს მიენიჭოს მარეშალ დე კანის ხარისხი (ჩინი) ზემოაღნიშნული წესის გვერდის ავლით, ჩინგამოტოვებითა და სამსახურის ხანგრძლივობის ცენზის გარეშე. აქვე აღნიშნული იყო, რომ რამდენიმე კანდიდატის არსებობის პირობებში უპირატესობა უნდა მინიჭებოდა უზუცესს.

დეკრეტი ითვალისწინებდა, აგრეთვე, არმიაში შექმნილ რეალურ ვითარებას. ოფიცერთა მასობრივი განდევნისა და გაქცევის პირობებში, როგორც ეიუწყებოდათ, მათი ადგილი დოკავეს უმცროსმა ოფიცრებმა. ვთქვათ, ლეიტენანტი ასრულებდა კოლონელის მოვალეობას და მან ამ საქმეში კარგი თვისებები გამოიჩინა. დეკრეტის მიხედვით, შეიძლებოდა ამ, ასე ვთქვათ, დე ფაქტო-კოლონელის დაწინაურება და მისთვის მარეშალ დე კანის ხარისხის (ჩინის) მინიჭება, მხოლოდ იმ პირობით, რომ მას წინასწარ უნდა მინიჭებოდა კოლონელის ან ლიეტენან-კოლონელის წოდება.³⁹⁴

ამ დეკრეტების მიღების შემდეგ ოფიცერთა შორის გარკვევით იგრძნობა, თუ შეიძლება ასე ვთქვათ, ნებისთი თუ უნებლიედ, სოციალური ფსიქიკის გარდაქმნა. ოფიცერი დე ბელმო, მერტის, მოზელის და არდენების დეპარტამენტის ხელმძღვანელობის სახელზე გაგზავნილ წერილში, აღნიშნავს, რომ იგი მათ წერილს სწერს და თავის მოსაზრებებს სთავაზობს არა მარტო როგორც ოფიცერი, არამედ, უპირველეს ყოვლისა, როგორც მოქალაქე.³⁹⁵

დეკრეტების მიღების შემდეგ ბურჟუაზია. ისევე როგორც ძველად თავდაზნაურობა, ოფიცერთა თანამდებობას თავის სოციალურ პრივილეგიად თვლის და სათანადო პრეტენზიებსაც აცხადებს. ეროვნული კრების დეპუტატი ანდრიე, სურვილს გამოთქვამს, მისმა ვაჟმა პიერ ანდრიემ მიიღოს უმცროსი-ლეიტენანტის ადგილი, რომლის დაკავების უფლება, ახალი დეკრეტის ძალით, „აქტიურ მოქალაქეებს“ მიეცათ. იგი არწმუნებს კომიტეტს, რომ მის ვაჟს ამ თანამდებობის დაკავებისათვის ყველა საჭირო მონაცემი აქვს.³⁹⁶

ახალი დეკრეტის მიღების შემდეგ თავი იჩინა ფრიად საინტერესო მოვლენამ: თუ „ძველი რეჟიმის“ დროს სახელმწიფოს მესვეურები და გავლენიანი პირები ოფიცერთა თანამდებობების განაწილებისას, როგორც ცნობილია, ფართოდ იყენებდნენ პროტექციების სისტემას თავისი კლასის შვილების დაწინაურებისათვის, ახლა გამარჯვებული ბურჟუაზია იმავე წესს კვლავ ძალაში ტოვებს, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ პროტექციონიზმი ბურჟუის შვილების დაწინა-

ნაურების იარაღად იქცა. ბურჟუაზიული საზოგადოების ამ ახალი, „დაუწერელი კანონის“ ავტორებად ამ საზოგადოების თვით პირველი წინამძღოლები ბაიი და ლაფაიეტი მოგვევლინენ. ისინი რეკომენდაციას უწევნენ ბურჟუაზიის წარმომადგენლებს ვინმე კოტან (მამას) და ფოქს, რომელთაც „რევოლუციის საქმეს მოახმარეს თავიანთი ენერგია და, რაც მთავარია, ფული“. ³⁹⁷

ამასთანავე აღსანიშნავია, რომ ბურჟუაზიული საფრანგეთის შვილებს, სამხედრო სამსახურში მათი დაწინაურების ამ პირველ ეტაპს, ძალზე აინტერესებდათ სამსახური სამხედრო მომარაგების სისტემაში. ეს, ცხადია, გასაგები უნდა იყოს. კომერცია და მოგება ბურჟუაზიული კლასის წარმომადგენელთათვის განუყრელი თანამგზავრია მათი ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ყველა სფეროში. შემთხვევითი როდია, რომ „სამხედრო კომიტეტის“ სახელზე განცხადებათა დიდი ნაწილი ასეთი თანამდებობის მიღებას ითვალისწინებს. აი, რამდენიმე მაგალითიც:

ვინმე ბურჟუა, ბულანჟე სამხედრო მინისტრს დიუპორტაის მოახსენებს, რომ სამხედრო უწყებას, კერძოდ სამხედრო საინტენდანტო საქმეს უკვე კაბუკობიდან ემსახურება. მას დიდი გამოცდილება მიუღია სამხედრო წისკვილების მშენებლობის საქმეში. აქვს მრავალი გამოგონება და მათი დანერგვა სურს საფრანგეთს რიგ ქალაქებში (ბეზანსონი, გრენობლი, ლიონი. ტულუზა, ბორდო, ბრესტი, ჰავრი, რუანი, ბულონი, შერბური და სხვ.). იგი მზადაა თავისი გამოგონება მიჰყიდოს სახელმწიფოს სამხედრო საჭიროებისათვის და ითხოვს ამ საქმის დაფინანსებას. ³⁹⁸ სამხედრო მომარაგებაში მომუშავე ვინმე სეფბერი კმაყოფილებით შეხვდა დადაწვევტილებას სამხედრო მომარაგების საქმეში ახალი აღმინისტრაციის შექმნის შესახებ. იგი არწმუნებს მინისტრს, რომ ფლობს მტკიცე კაპიტალს, რომ მას ანგარიშს უწევნენ საგარეო ბაზარზეც და სთავაზობს თავისი კანდიდატურას სამხედრო მომარაგების აპარატში. ³⁹⁹

კრების ახალმა დეკრეტებმა რეაქციული ოფიცრობის ხელახალი პროტესტი გამოიწვია. რეაქციული საფრანგეთი ყოველნაირად ცდილობს ხელი შეუშალოს ამ გადაწყვეტილებათა განხორციელებას. ძველსა და ახალ ოფიცერთა შორის შეურიგებელი წინააღმდეგობა იშვა, ხშირ შემთხვევაში მათ შორის დაეცა იარაღი წყვეტდა. აი ერთ-ერთი დამახასიათებელი მაგალითი. ყოფილმა ჯარისკაცმა — სერჟანტმა თავისი კარგი თვისებების გამო უმცროსი ლეიტენანტის პოსტი დაიკავა. ყაზარმაში ყოფნის დროს მეფის ძველმა ოფიცერმა იგი უშვერი სიტყვებით გამოლანძღა და მას დეზერტირი უწოდა. ავტორი ბროშურისა, რომელშიც ეს ინციდენტი აღწერილი, აღნიშნავს, რომ უმცროსმა ლეიტენანტმა, რომელიც „სამშობლოს ემსახურება და, ამდენად, მისი სიამაყე კანონზომიერი იყო,“ ჰქვია არ მოიხარა თავისი ყოფილი უფროსის წინაშე და შესძახა: „სამშობლოს სამსახური არაა — მეფის სამსახური“. პასუხად ოფიცერმა მას გაატარა. ჯარისკაცებმა თავიანთი ყოფილი კოლეგის დაცვა ითავეს. უმცროსმა ლეიტენანტმა კონფლიქტის მოგვარება იარაღით გადაწყვიტა და თავხედი ოფიცერი დუელში გამოიწვია. დუელი ბულონის ტყეში შედგა, ოფიცერი დაიჭრა, სამი თითი დაკარგა (იგი ხელით სწვდა უმცროსი ლეიტენანტის ხმალს). ამ გამარჯვების შემდეგ ყოფილმა სერჟანტმა დუელში გამოიწვია ოფიცრის სეკუნდანტი. ბროშურის ავტორი აღტაცებულია ახალი ოფიცრის სიმამაცით და დაასკვნის, რომ „მისი შეურაცხყოფა არის ერის შეურაცხყოფა და მისდამი ლაღატი“. ⁴⁰⁰

როიალისტურმა წრეებმა უპირატესად ბურჟუაზიული ახალი ოფიცრობის წინააღმდეგ ფართო აგიტაცია გააჩაღეს. აღსანიშნავია, რომ აგიტაცია ფრიად უსუსურ არგუმენტებს ეყრდნობოდა. ძირითადი არგუმენტი ის იყო, რომ ბურჟუა, რომელსაც სამხედრო საქმისა არაფერი ესმის, ოფიცრის როლში წარმოუდგენელია, რომ არჩეულ ოფიცრებს ჯარი არ დაემორჩილება, იგი ნაკლებად გაუწევს ანგარიშს იმას, ვისაც ხელისუფლება თვითონვე მიანიჭა და სხვ. როიალისტური პამფლეტები ჯარისკაცების მეფისადმი „სიყვარულს“ ეყრდნობიან და მათ ერთგულქვეშევრდომული განწყობის იმედი აქვთ. „ჯარისკაცებო, ნუ თუ მოითმენთ, რომ მეფის დანიშნული ოფიცრების ნაცვლად ბურჟუაზიული მილიციის წრიდან გამოსული ოფიცრები გყავდეთ? ნუთუ ღაუშვებთ, რომ მოგაშორონ ტახტს? თქვით. გაახსენეთ ყველას, რომ თქვენ ეკუთვნით მეფეს, მიბაძეთ მამაც და მ ა რ ტ ე ნ ს“ (ლუი XI-ის ცნობილი სარდალი, მეფისადმი ფანტიკურად ერთგული), — კვითხულობთ ერთ-ერთ როიალისტურ წიგნაკში⁴¹.

რაც შეეხება კრებას, იგი კმაყოფილი იყო თავისი შემოქმედებით, დარწმუნებული, რომ „ქარგი“ დეკრეტები შეიმუშავა. კრებას მიაჩნდა, რომ არმიის უკმაყოფილება, რომელიც ამ „ქარგი“ დეკრეტების მიღებისდა მიუხედავად საბოლოოდ მაინც არ შეწყდა, შედეგი იყო იმისა, რომ ზოგიერთ ოფიცერს არ სურს ამ „სასარგებლო“ დეკრეტების არმიის სათანადოდ დანერგვა და სხვ. ეს მართალია მხოლოდ ნაწილობრივ, ძველი ოფიცრების მტრული დამოკიდებულება ექვს არ იწვევს. მაგრამ საქმე ისაა, რომ თვით ეს „ქარგი“ კანონები საეცებით როდი აკმაყოფილებდა არმიას, მათ შეეძლოთ არმიის „დამშვიდება“ მხოლოდ ნაწილობრივ.

საზრანგეთის საზოგადოებრივი აზრი დამოუკიდებელი კრების სამხედრო პოლიტიკის თაობაზე

§ 1. ლიბერალური თავადაზნაურობისა და კონსტიტუციურ-მონარქისტული გურუშაჟიის უხედაულობანი

ლიბერალურმა თავადაზნაურობამ არმიის რეფორმის რამდენიმე პროექტი შეიმუშავა, ბევრი მათგანი ბეჭდური წესით გამოქვეყნდა და გავრცელდა. აი ზოგიერთი მათგანი: სამხედრო კომიტეტის წევრმა, ლიბერალური აზნაურობის ბანაკის წარმომადგენელმა მარკიზმა ბუტიემ წარმოადგინა არმიის სტატუტი¹, რომელშიც, უპირველეს ყოვლისა, იგი ირწმუნებოდა, რომ არმიის ორგანიზება და მისი რაობა დესპოტურმა ავტორიტეტებმა კი არ უნდა განსაზღვრონ, არამედ ხალხის წარმომადგენლებმა. მაგრამ არმიის სტრუქტურაში რიგი ისეთი ნიუანსია, რომელიც მხოლოდ მეფეს ეხება. მართალია საჯარო ძალა — არმია თავისი ბუნებით სახალხოა, ერის ინტერესებს ემსახურება, მაგრამ არმიის წესრიგში მოყვანა და მისი ორგანიზებულ ძალად ჩამოყალიბება მეფისა და მისი მინისტრების მეშვეობით უნდა განხორციელდეს. არმიის ბრძოლისუნარიანობისა და მისი, როგორც ორგანიზებული ძალის წარმართვა ოპერატიულად ოფიცერთა კორპუსის მეშვეობით უნდა მოხდეს. ბუტიეს ღრმა რწმენით ოფიცრობა ერის დიდების წყაროა. ახალ არმიაში დისციპლინის საფუძველი უნდა იყოს „სამხედრო ღირსება და არა შიში, როგორც ეს სხვა არმიებშია“. სამხედრო ღირსების ძირითადი მატარებელი და დამცველი ოფიცრობაა. იგი წარმოადგენს არმიის წარმატების ძირითად საწინდარს, სანელმწიფოს ძლიერების „ოქროს ფონდს“, ამიტომ საჭიროა გვეყავდეს რაც შეიძლება მეტი ოფიცერი, რომელთა მიმართ განსაკუთრებული მზრუნველობა უნდა გამოვიჩინოთ. შემცირება შეიძლება გავავრცელოთ რიგითი შემადგენლობისა და არა ოფიცრობის მიმართ. ბუტიეს პროექტი კომენტარს არ საჭიროებს, ჩვენს წინა კონსტიტუციურ-მონარქისტული საფრანგეთის მისწრაფებათა ანარეკლი. პათეტიკური განცხადება, რომ „არმიის ორგანიზება და მისი რაობა დესპოტურმა ავტორიტეტებმა კი არ უნდა განსაზღვრონ, არამედ ხალხის წარმომადგენლებმა“, ოდნავადაც ვერ ნღბაჟს ბუტიეს პროექტის კონსერვატიულ ბუნებას. ხალხის წარმომადგენლებმა უნდა განსაზღვრონ არმიის რაოდენობა და დაფინანსონ იგი, ხოლო შემდეგ „მოსავლელად“ გადასცენ მეფეს, — ასეთია ბუტიეს დასკვნა.

ალექსანდრე დამეტმა ეროვნული კრების 1790 წლის 28 ივლისის სხდომაზე არმიის საკითხში ზოგიერთი ახალი მოსაზრება წამოაყენა.² ლამეტის არმიისადმი დამოკიდებულებას, როგორც უკვე ვიუწყებოდით, განსაზღვრავ-

და იმის ღრმა რწმენა, რომ არმია აპოლიტიკურ ძალას წარმოადგენს, რომ მასზე „ადამიანისა და მოქალაქის უფლებათა დეკლარაციის“ გავრცელება გამორიცხებულია. რადგან არმიაში თანასწორობის პრინციპის გატარება შეუძლებელია, რომ ჯარისკაცი მოქალაქე არაა და ა. შ. ასეთივე კონსერვატიული (თავისებურად დემავოგიური) პოზიცია ეკავა მას ოფიცერთა კორპორაციის შიგნით. იგი ვერ უარყოფდა იმას, რომ ოფიცერთა დიდი ნაწილი რევოლუციას სერიოზულ წინააღმდეგობას უწევდა, მაგრამ ირწმუნებოდა, რომ მათმა უმრავლესობამ მიატოვა არმია. ენც დარჩა, მათი წილი საესებით შეიძლებოდა. მაგრამ, — ლამეტის თქმით, — ეს „კარგი ოფიცრებიც“ გაზიანდნენ, ისინი გრძნობენ, რომ არმიაში შექმნილი ვითარების გამო ვერაფრითარ სარგებლობას ვერ მოიტანენ; უმეტეს შემთხვევაში ისინი გაზიანდნენ იმიტომ, რომ ეშინათ თავიანთი ჯარისკაცების რისკისა. აქედან ლამეტისეული მორალი: მკაცრად მოვეუყართ მეამბოხე ჯარისკაცებს, შევინარჩუნოთ ოფიცრობა. ანუ არმია. ჯარისკაცების თავაშეშვების მიზეზს იგი კრების გაუბედავ პოლიტიკას მიაწერდა. მისი აზრით, წაყრუებამ და მანებლობამ, რასაც კრება არმიისადმი იჩენდა, არმია დეზორგანიზაციამდე მიიყვანა. „სიმტკიცე და მხოლოდ სიმტკიცე, აი რა იხსნის არმიას“.³

ალექსანდრ ლამეტი შეეხო აგრეთვე (28 ივლისის გამოსვლაში) არმიის რაოდენობრივი შემადგენლობის საკითხს და წამოაყენა ზოგიერთი ახალი მოსაზრება, მათ შორის მშვიდობიანობის დროს მუდმივი სამხედრო რეზერვის შექმნაზე. ეს რეზერვი ომის შემთხვევაში დაუყოვნებლივ ნამდვილი სამსახურისათვის უნდა ყოფილიყო გამოყენებული, მხოლოდ ამგვარად შეიძლებოდა, მისი აზრით, მშვიდობიანობის დროს არმიის რაოდენობრივი შემადგენლობის შემცირება, რაც ოფიციალურად ეროვნულმა კრებამ ეკონომიის რეჟიმის ინტერესებისათვის მოითხოვა.

ამასთანავე კრებას პოლიტიკური მოტივებიც ამოძრავებდა. მან „ურჩი“, ანუ რევოლუციურად განწყობილი არმიის დაშლა და ახლის, უკვე „მორჩილის“ მოწვევა ვერ შეძლო. ახლა შემცირების იმედი ჰქონდა; ადვილად წარმოსადგენია, რომ „შემცირებაში“, პირველ რიგში „დაუმორჩილებლობის სენით“ დაავადებულნი, ანუ ხალხისადმი ზედმეტად სოლიდარული ჯარისკაცები მოხვდებოდნენ. ლამეტი შესაძლებლად თვლიდა მშვიდობიანობის დროს 150.000-იანი არმიის არსებობას. მან ფარეგნულად მხარი დაუჭირა კრების მიერ გამოცხადებულ „სამშვიდობო“, პაციფისტურ ლოზუნგებს. მაგრამ, ამასთანავე იგი უფრო რეალურად მსჯელობდა, წინ იცქირებოდა და დასძენდა, რომ არმიას, რომელიც მოწადინებულია საკუთარი ქვეყანა დაიცვას, ამავე დროს მანევრირების უნარიც უნდა ჰქონდეს, რათა — „სპექტაკლი სხვის ტერიტორიაზე გადაიტანოს“. გარდა ამისა, ომის შემთხვევაში საჭიროა კოლონიების და საგარეო ვაჭრობის დაცვა, ამისათვის, მისი აზრით, საჭიროა გვყავდეს სულ ცოტა, 250.000-იანი არმია. ე. ი. 150.000-იან არმიასთან ერთად, რომელიც სახეზე იქნება მშვიდობიანობის დროს, უნდა არსებობდეს, აგრეთვე, რეზერვი 100.000 კაცის რაოდენობით. ლამეტი დარწმუნებული იყო, რომ ახალ საფარსგეტში სამხედრო რეზერვების შექმნა ძნელ პრობლემას აღარ წარმოადგენდა. ახლა სახეზეა არაჩვეულებრივი ენერგია, — ამბობდა იგი, — რომლის რეზერვუარს ქმნიან მოქალაქეები, ადამიანები, რომელთაც აქვთ სამშობლო და რომლებიც მზად არიან მის დასაცავად. აქ ლამეტი საესებით სწორ პოზიციაზე დგას, შექმნილი ვითარების დამაჩერებელ ანალიზს იძლევა. უკვე ისახება ახალი გამარჯვებული კლასის — ბურჟუაზიის მიერ სახალხო ენერგიისა და პატრიოტიზმის საკუთარი ინტერესებისათვის გამოყენების მომავალი პოლიტიკის კონტურები.

სამშობლოს დაცვაში ალ. ლამეტი უკვე გულისხმობს სამხედრო „სპექტაკლის სხვის ტერიტორიაზე გადატანას“, „კოლონიებისა და ვაქრობის დაცვას“.

საფრანგეთის კონსერვატიული წრეები ავრცელებდნენ აზრს იმის თაობაზე, რომ კრებამ, რომელიც „მემარცხენე დემაგოგების“, „ანარქისტებისა“, და „ქანდარბზე შემოპირილი“ ბრბოს იგავლენა განიცადა, მრავალ შეცდომასთან ერთად. საუკუნეების განმავლობაში აშენებული არმიის ღებორგანიშაცია არ შეაჩერა. მათი აზრით. იგი კიდევ უფრო მეტ შეცდომებს დაუშვებდა, თუ „სამხედრო კომიტეტის“ შემადგენლობაში ჰყვანიდა და ზომიერ ხალხს არ იყოლიებდა.⁴

კომიტეტის წევრთა საქმიანობის ერთ-ერთ ყველაზე უფრო დამახასიათებელ ნიმუშად ყოფილი ბარონისა და კოლონელის ლუი-ფელიქ ვიმპ-ფენის მოღვაწეობა წარმოგვიდგება. არმიისადმი მისი დამოკიდებულება განისაზღვრება მისივე სიტყვებით: „მსჯელობის უფლების მქონე არმია ყოველთვის მხოლოდ ამბოხების წყაროს წარმოადგენს“ (Une armée raisonneuse ne sera à tout jamais qu'une source de fléaux)⁵. ვიმპფენის მიხედვით, არმია არ შეიძლება ერთიანი სახელმწიფოებრივი ორგანიზმის ერთ-ერთ ორგანოდ ჩითვალოს, იგი წარმოადგენს დამოუკიდებელ ორგანიზმს, განსაკუთრებულ არსებას. აქ აღორძინებულია არმიაზე აბსოლუტისტური რეჟიმის მიერ შემუშავებული ძველი აზრი, რომ არმიას არავითარი საკუთარი ნებისყოფა არ შეიძლება ჰქონდეს, რომ იგი უნდა იყოს პატრონის (ანუ იმის, ვინც მას დაიქირავებს) ბრმა იარაღი. ესაა არსება, რომელიც ცხოვრობს „დამორჩილების“ და არა „თავისუფლების“ პრინციპით; თუ არმიასაც ცხოვრების ის კანონი განუწყესეთ, რაც მოქალაქეებს, მაშინ დაიღუპება ყველაფერი: თავისუფლება, საზოგადოება და არმია. ახალმა ვითარებამ შეცვალა მხოლოდ პატრონის, არმიის მბრძანებლის ფორმა. ინდივიდის ნაცვლად ახლა მასზე კოლექტიური ზეგავლენა მბრძანებლობს. მიუხედავად სახელმწიფოებრივი რეჟიმის შეცვლისა, არმია, ვითარცა „განსაკუთრებული მორალური და ფიზიკური მექანიზმი“, სახეს არ იცვლის, იგი ცხოვრობს საკუთარი მარად უცვლელი კანონებით.

საინტერესოა, რომ ვიმპფენი, ეს ულტრა მემარჯვენე კი, ბოლოს და ბოლოს იძულებული გახდა ჭარისკაცის მიმართ გარკვეული მზრუნველობა გამოეჩინა. იგი ერთ-ერთი პირველი იყო მათ შორის, ვინც ჭარისკაცთათვის სოციალური უზრუნველყოფის საქმე ითავა. კერძოდ, მან „სამხედრო კომიტეტის“ სახელით, არმიის პენსიების საკითხის მოგვარებასთან დაკავშირებით, დღევანდლამდე ნაკლებად ცნობილი მოხსენებითი ბარათი წარმოადგინა⁶. ვიმპფენის აზრით, საჭიროა ჭარისკაცის ბედზე ზრუნვა. მან ხომ საზოგადოების ინტერესებს შესწირა ყველაფერი: საკუთარი მე, ენერგია და სიცოცხლე. არ შეიძლება სამშობლოს ერთგული და მისთვის თავგანწირული სამხედრო პენსიონერი სამოქალაქოსთან გაეთანაბროთ, — პათეტიკურად აცხადებს ვიმპფენი.

თავისუფალ სახელმწიფოში, — განაგრძობს იგი, — მთავარია ერის მხრივ პატივისცემის დამსახურება. აქ ყველაზე ღირსეულია მოქალაქის სახელის ტარება. ესაა „მორალური საზრდო“, ამას მოსდევს ერის პენსიის ანუ „ფიზიკური საზრდოს“ დამსახურება. პენსია მატერიალური და პოლიტიკური არსებობის წყაროა, ამასთანავე პენსია იმოდენა არ უნდა იყოს, რომ ფუფუნების ხასიათი მიიღოს. ერს არ ძალუძს თავის შვილებს მისდამი დამსახური ფულის ისეთი ოდენობით გადაუხადოს, რომელიც ამ დამსახურის სრულ დაქვითვას უდრიდეს. გარდა სამხედროებისა ერი სხვების წინაშეცაა ვალდებული (მაგალითად, მოაზროვნეებისა და სხვათა).

ვიმპფენის აზრით, საჭიროა ყოველ ოც წელიწადში ერთხელ ჩატარდეს არმიის „გაახალგაზრდავება“. საპენსიო ასაკის ქარისკაცი არმიაში არ უნდა დარჩეს. ყოველწლიურად სამსახურიდან გადაღება დაახლოებით 700-800 ვეტერანი. წლიურად თითო კაცზე საშუალოდ ნაანგარიშებია 300 ლივრი. ანუ სულ 225.000 ლივრი. საბოლოო ჯამში ქარისკაცთათვის და ოფიცერთათვის ოგი ეარაუდობს საპენსიო ბიუჯეტს 5.175.000 ლივრის ოდენობით.

საპენსიო სამსახურის ვადად ვიმპფენი აწესებს 35 წელს (სამშობლოს გარეთ სამსახურის ერთი წელიწადი უდრის სამსახურის 2 წელიწადს, ომის დროს 1 წელი ითვლება 2 წლად). პენსია ვადაზე ადრე დაენიშნება იმასაც, ვინც დაიკრა ან დაზიანდა ისე, რომ სამსახურის გაგრძელება აღარ შეუძლია. 50 წლის სამსახური ითვალისწინებს საპენსიო ნამატს.

ქარისკაცი პენსიაში გახელისას მიიღებს დაახლოებით იმდენს, რასაც თვეში ღებულობდა (დაზუსტებული არაა). ასეთივე წესი ვრცელდება უნტერ-ოფიცერზეც. ყოველი ზღმეტი წელი სამსახურისა (საპენსიო ვადის ზევით) ითვალისწინებს გარკვეულ ნამატს. პენსიაში გასული ქარისკაცი მიიღებს, აგრეთვე, მიმდინარე ჯამაგირს (სოლდს), ფეხსაცმელს, ტანსაცმელს და საცვალს.

ოფიცერთა შემადგენლობის პენსიით დაკმაყოფილების დროს კვლავ თავს იჩენს განსაკუთრებული მზრუნველობა უმაღლესი ოფიცერებისადმი, რომელთა პენსიები საერთო ფონზე ზღაპრულად ჩანს (საფრანგეთის მარშალს — 24.000 ლივრი, გენერალ-ლეიტენანტს — 12.000, მარეშალ დე კანს — 8.000, კოლონელს — 6.000). ამასთან შედარებით უმცროს ოფიცერთა პენსია შეუდარებლად უფრო ნაკლებია. მაგალითად, ლეიტენანტი და უმცროსი ლეიტენანტი მიიღებენ ხელფასის ნახევარს, კაპიტანი ხელფასის ორ მეხუთედს (კაპიტნის ხელფასის უმაღლესი შკალა უდრის 2.400 ლივრს).

არმიის საკითხში, მემარჯვენეთა პოზიციების წარმოჩენის თვალსაზრისით, საინტერესოდ ჩანს მემარჯვენე დეპუტატის მალუეის აზრი არმიაში დისციპლინის თაობაზე. მალუე თავის ტრაქტატს ქრისტიანული მორალის ქადაგებით იწყებს. მისი აზრით, დასჯის მაგიერ, პირველ ყოვლისა, აღზრდის მეთოდს უნდა მიემართოთ. მალუე გვარწმუნებს, რომ ეს მორალი განსაკუთრებით საჭიროა ახლა, როცა „საფრანგეთი გლადიატორების ასპარეზად ვაქციეთ“. ტრიბუნალები და დასჯა იმდენად არაა საჭირო, რამდენადაც ის, რომ ვასწავლოთ, განუმარტოთ ყველას თავისუფლების ნორმები, აუხსნათ რა შეიძლება და რა არა, რა არის კანონიერი და რაა უკანონო. ასეთ ვითარებაში, როცა თავისუფლების იდეით ეგზალტირებულმა მასამ არ იცის რა უნდა გააკეთოს, არ იცის თუ რა ეპატიება და რა არა, „უსარგებლოა კრების კანონმდებლობა დაიწყონ აბსტრაქტული (წმინდა იურიდიული) განსჯა იმისა, თუ რა ჩაითვლება, ბოლოს და ბოლოს, ერის წინაშე დანაშაულად“.

„ერის წინაშე დანაშაულად, — ამბობს მალუე, — უნდა ჩავთვალოთ სამფეროვან კოკარდაზე და ახალ ფიცზე უარის თქმა, კრების დეკრეტებისადმი დაუმორჩილებლობა. თავისთავად ასეთი მოქმედება დანაშაულის ხასიათს არ მიიღებს, ჩვენ რომ მათთვის განგვემარტა ამ დანაშაულის არსი“. მალუეს აზრით, ასეთი მოქმედების (კრიმინალის) დამტკიცება ძნელია, ამისათვის საჭიროა ნივთიერი მტკიცება, საბუთები. მაშ, რა შეიძლება იყოს ერის წინაშე დანადვილი დანაშაული? კითხულობს მალუე და თვითონვე იძლევა პასუხს კონსერვატორულ-მესაკუთრული ფრანგის პოზიციებიდან: 1. ერის წინაშე დანაშაულია ყოველგვარი შეიარაღება და სამხედრო ნაწილებად გაერთიანება, თუ ყოველივე ეს ხდება თვითნებურად, კანონიერი ნებართვის გარეშე (ამრიგად, მალუეს

ლოგიკით, ხალხის შეიარაღება და სახალხო-რევოლუციური ლაშქრის ორგანიზება ერის წინაშე ღალატი), 2. შეიარაღებული წინააღმდეგობა კანონის განხორციელების მიმართ, და, ბოლოს, 3. მოქალაქეთა წინააღმდეგ იარაღის გამოყენება, თუკი ეს კანონით გათვალისწინებული არაა. ერთი სიტყვით, მალუესათვის ერის წინაშე დანაშაულია რევოლუციური მოქმედება, არსებული რეჟიმის წინააღმდეგ გამოსვლა და სხვ.

მალუე თავისებურ რევერანსს აკეთებს უმაღლესი ოფიცრობის მიმართ. მისი აზრით, ღენერალი არ კომანდორი (საზღვაო უმაღლესი ოფიცერი) მკაცრად ისჯება მხოლოდ მაშინ, როცა მისი ღალატი აშკარაა. სხვა შემთხვევებში (ცოცხალი და მატერიალური ძალის დაფანტვა, დისციპლინის მოშლა, გაუბედობა და სხვ.) შესაძლებელია მათ მიმართ სამოქალაქო ბრალდების წაყენება.

არმიის რეფორმის ლიბერალურ-მონარქისტული წინადადებებით გამოვიდა აგრეთვე გი ბ ე რ ი,³ რომელიც დარწმუნდა, რომ წინააღმდეგ შემთხვევაში არმიის ტრანსფორმაცია განსაკუთრებით მწვავე ხასიათს მიიღებდა და მონარქიას ეს დასაყრდენი ძალა საბოლოოდ გამოეცლებოდა ხელიდან. იგი მოქმედებდა პრინციპით: „ზომიერი რეფორმები ზევდიდან, ქვევიდან რღვევის თავიდან აცილების მიზნით“. გიბერიც იმ აზრისაა, რომ არმია უნდა იყოს პროფესიული, დაკომპლექტებული ვოლონტერიული (ნებაყოფლობითი) კონტრაქტით. არმიის ერთადერთი მოვალეობა უნდა იყოს: სამხედრო სამსახური, სამხედრო წვრთნა, მტკიცე დისციპლინის დაცვა. მართალია, ამიერიდან სუვერენული ხელისუფლება გადაეცა ერს (მისი წარმომადგენლების სახით), მაგრამ მეფე კვლავ რჩება, როგორც ამ ძალაუფლების დეპოზიტორი. აქედან გამომდინარე, გიბერს მიაჩნია, რომ იგი, ვითარცა აღმასრულებელი ხელისუფლების მეთაური, ახდენს ეროვნული სუვერენიტეტის, ამ „ახალი ძალაუფლების“ რეგულირებას. ომისა და ზავის უფლება მეფეს რჩება. არც ერი და არც მეფე ომის პოლიტიკას პატარა ინტრიგებზე, ვნებებსა და სურვილზე არ აგებენ. არმიას უნდა უხელმძღვანელოს აღმასრულებელმა ხელისუფლებამ, ანუ უშუალოდ მეფემ. სახელმწიფოს ინტერესებიდან გამომდინარე, აუცილებლად საჭიროა მეფე სამხედრო პიროვნება იყოს. წინააღმდეგ შემთხვევაში მინისტრები და გენერლები სამხედრო საქმის ხელმძღვანელობას მიითვისებენ და ამის შედეგად წარმოიქმნება „გენერლების ან მინისტრების დესპოტიზმის“ საფრთხე. მონარქმა წესიერად უნდა წარმართოს საჯარო ძალა, კანონისა და კონსტიტუციის დასაცავად. ამასთანავე კანონებმა უნდა შეაჩერონ მეფე, რომელსაც სურს არმია თვით კანონების წინააღმდეგ გამოიყენოს.

გიბერის აზრით, სასურველია ჯარისკაცებს აქტიური მოქალაქის უფლება მიეცეთ, ამით გაიზრდება მათი ავტორიტეტი და ბრძოლისუნარიანობა. არმიამ, რომელსაც მეფე ხელმძღვანელობს, ფიცი უნდა დადოს კანონთა მიმართ ერთგულებაზე. ტახტი და არმია უნდა გახდნენ სამოქალაქო თავისუფლების გარანტიები, არმია, როგორც შინაგანი ძალა, სამოქალაქო თავისუფლების დაცვას უნდა ემსახურობდეს. არმიის გაძლიერების დამხმარე საშუალებად გიბერს მიაჩნია არმიაში განათლების შემოტანა, არმიის ირგვლივ საზოგადოებრივი აზრის შექმნა და სხვ.

მემარჯვენე პროექტებით გამოდიოდნენ ალბიტი (Albille), მარკიზი რენე-ლუი დე ჟირარდენი, სამხედრო მინისტრი ლატურ დიუპენი, შევალე დე პომელი (Pomelles), კავალერიის კაპიტანი გრაფი დელბე (d'Elbée), ჰერცოგი დელიანკუერი და სხვანი⁴.

საყურადღებოა, რომ რეფორმების გზით არმიის განკურნებისა და გადარ-

ჩენის ყველა მოსურნე ძირითად მეურნადად მაინც მეფეს მიიჩნევდა. გამოსავალი ერთია, მეფემ უნდა მიიღოს კონსტიტუცია, სათავეში უნდა ჩაუდგეს მოვლენათა მსვლელობას და თან გაიყოლიოს არმია, რომელიც განახლებული საფრანგეთის სათავეში მდგომ მეფეს უეჭველად დაუჭერებს, — ასეთი იყო მათი საერთო აზრი.

1791 წელს გამოქვეყნდა მეტად საინტერესო ბროშურა, რომელშიც რევოლუციურ საფრანგეთსა და ფეოდალურ ევროპას შორის ურთიერთობის საკითხებია მიმოხილული¹⁰. ბროშურის ავტორის აზრით, ევროპის მეფეები აუცილებლად დაიცავენ მონარქიზმის პრინციპს, არ ცნობენ განახლებულ საფრანგეთს. ავტორი სწორად შენიშნავს, რომ ევროპის ფეოდალური სახელმწიფოები ახალი საფრანგეთის პოტენციურ მოწინააღმდეგეებს წარმოადგენენ. მისივე განმარტებით ამჟამად ისინი მხოლოდ იდეური მოწინააღმდეგენი არიან და, უნდა ვიფიქროთ, რომ მალე მის პოლიტიკურ მოწინააღმდეგეებად იქცევიან. „მეფეთათვის ნამდვილი მეგობარი ისაა, ვინც მათ ენაზე ლაპარაკობს“.¹¹ ავტორი შენიშნავს, რომ მონარქები ვერ მოითმენენ მეფის (ლუი XVI) ხელისუფლების შეზღუდვას, ანუ კონსტიტუციურ სისტემას. ბროშურაში აღნიშნულია, რომ საფრანგეთი გარდაუვალი ომის საფრთხის წინაშე დგას. აქედან გამომდინარე, საჭიროა სახელმწიფოს განმტკიცება როგორც ეკონომიურად, ასევე პოლიტიკურად. საფრანგეთს ასუსტებს ფრაქციულობა. სისუსტის ერთ-ერთი ნიშანია არმიის დეზორგანიზაცია და დაუმორჩილებლობა. გამოსავალი ერთია, მეფემ უნდა ცნოს რევოლუცია და მისი ახალი პრინციპები, გულწრფელად აღიაროს, რომ სცდებოდა და არ ესმოდა თავისი ხალხის ნამდვილი მისწრაფებანი, დაარწმუნოს ხალხი, რომ იგი ამიერიდან კონსტიტუციისა და კანონების ერთგულია. ყოველივე ამის შემდეგად ფრაქციები თვითონვე დაიშლებიან და აღდგება საყოველთაო წესრიგი.

ბროშურის მიხედვით არმიაში „მეფისადმი სიყვარულის ძალა“ კვლავ მოქმედებს და როცა არმია დაარწმუნდება, რომ მეფემ ცნო კონსტიტუცია და რევოლუცია, იგი მაშინ დაშოშმინდება, დისციპლინას დაემორჩილება და „დაუმორჩილებლობაზე“ უარს იტყვის.¹² ერი იამაყებს მეფის ასეთი მოქმედებით და ყოველნაირად დაუჭერს მას მხარს. და თუ ამის შემდეგ ევროპის სუვერენები თავს დაგვეხსმიან, ისინი საფრანგეთს ველარაფერს დააკლებენ.¹³

ბურჟუაზიულ-ლიბერალური კონსტიტუციურ-მონარქისტული ბანაკის სულსიკვეთებას შესანიშნავად გამოხატავდა მათი ლიდერი მირაბო. მას კარგად ესმოდა, რომ არმიაში არსებული წინააღმდეგობა სოციალური ხასიათის მატარებელი იყო, რომ აქაც ბრძოლა რევოლუციასა და კონტრრევოლუციას შორის მიმდინარეობდა. ჯარისკაცობას არ სურდა მოეთმინა მათი მეთაურების კონტრრევოლუციური მისწრაფებანი. მირაბოს კარგად ესმოდა, რომ არმიის „დაწყნარება“ შეიძლებოდა მხოლოდ რევოლუციის პრინციპების საბოლოოდ აღიარების საფუძველზე. ამიტომ ურჩევდა იგი მეფეს სათავეში ჩასდგომოდა მოვლენათა მსვლელობას, ეცნო კონსტიტუცია. შეექმნა „სამეფო დემოკრატია“ და ამით შეენარჩუნებინა მონარქია და არმია.

მირაბოს ასეთი, ასე ვთქვათ, „რევოლუციურ-კონსერვატორული“ ცდა ამაო აღმოჩნდა; მეფემ მხარი არ დაუჭირა მას, არმიის დეზორგანიზაცია გრძელდებოდა.¹⁴

§ 2. დემოკრატიის ლიდერები და „მემარცხენები“ დამფუძნებელი კრების სამხედრო პოლიტიკის თაობაზე

როგორც აღენიშნეთ, არმიის რეორგანიზაციის საკითხი რევოლუციის პირველი დღეებიდანვე დაისვა, მით უფრო, რომ არმია, როგორც ნაჩვენებია იყო კონტრრევოლუციისა და რთილისტების წინააღმდეგ ბრძოლაში, რევოლუციურ საფრანგეთთან ერთად იყო. თრანგი ხალხი არმიის უპირველესი მფარველი იყო და მისი ბედით განსაკუთრებით დაინტერესდა. ხალხი ერთხმად აღიარებდა, რომ ოფიციალური წრეების სამხედრო პოლიტიკა სახალხო საქმისადმი და საერთოდ რევოლუციისადმი საწინააღმდეგოდაა წარმოადგენი, რომ ბურჟუაზია „ცენზით“ ებრძვის ხალხს, რომ, უპირველეს ყოვლისა, მისი განიარაღება სურს და იარაღის ტარების უფლებას მხოლოდ თავისთვის იტოვებს. დემოკრატიული საფრანგეთისათვის ნათელი იყო, რომ რევოლუციის ამ ეტაპზე, რომელიც უპირატესად მსხვილ ბურჟუაზიულ და „ცენზიან“ ხასიათს ატარებდა, ბურჟუაზიულმა დამფუძნებელმა კრებამ „პასიური“, ანუ ლარიზი და ლატაკი საფრანგეთი აქტიური საზოგადოებრივი ცხოვრებიდან გარიყა. რომ ბურჟუაზიამ შექმნა საკუთარი შეიარაღებული ძალა — ეროვნული გვარდიის სახით, რომელსაც საკუთარი სურვილის შესაბამისად იყენებდა როგორც მეფის ჯარის — „დეპოტიზმის მსახურების“, ასევე აჯანყებული ხალხის წინააღმდეგ. ხალხმა კარგად შეიგნო, თუ რას წარმოადგენდა ეროვნული გვარდია, რომელიც სინამდვილეში, უფრო ოლიგარქიული და ბურჟუაზიული იყო, ვიდრე თვით საარჩევნო სისტემა, რომელიც შედარებით დაბალ ცენზს აწესებდა, მაშინ როდესაც ეროვნულ გვარდიაში სამსახური დაკავშირებული იყო საკმაოდ დიდ ხარჯებთან. საქირო იყო შეგვეძინა საკუთარი აღჭურვილობა და გაგვეცინა სამუშაო დღეები, ამიტომ მასში სამსახური შეეძლო მხოლოდ იმ „სამუშაო კლასს“ (ბურჟუაზიას), რომლის კერპს წარმოადგენდა ლაფაიეტი“. ¹⁵

ამ გვარდიამ არაერთხელ იხსნა რევოლუცია კონტრრევოლუციისაგან: მისივე იმედოვნობით ბაიის, ლაფაიეტის და ბარნავეს სახალხო მღელვარებათა დროს, იმ საფრთხის სალიკვიდაციოდ, რომელიც სანკიულოტური, პლეზეური, მუშური საფრანგეთის კლუბებიდან მომდინარეობდა. გვარდიას სურდა რევოლუციის გადარჩენა და ამასთანავე მისი ბოლომდე მიყვანა (ბურჟუაზიული გაგებით). ამიტომაც გასრისა მან მარსის მოედანზე ის, ვინც რესპუბლიკას მოითხოვდა. ¹⁶

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, დემოკრატიული საფრანგეთის ბრძოლა ეროვნული გვარდიის დემოკრატიზაციისათვის სავსებით გასაგებია.

რაც შეეხება „დეპოტიზმის მსახურებს“ — ძველი საფრანგეთის ჯარისკაცობას. იგი ახალ ვითარებაში, როგორც უკვე ვნახეთ, უფრო რევოლუციური აღმოჩნდა, ვიდრე მონარქისტული. ჯარისკაცობა დაუპირისპირდა ოფიცრობას, მათ შორის, ჟორესის სიტყვებით რომ ვთქვათ, დაიწყო „პოლიტიკური და მორალური გათიშვა“, ამას მოჰყვა დისციპლინის მოშლა და არმიის დეზორგანიზაცია. ჯარისკაცების უმრავლესობა რევოლუციის მხარეზეა, აქედან გამოვლიან ისინი უკეთეს მმართველობას და საკუთარი მატერიალური პირობების გაუმჯობესებას. ¹⁷ ამასთანავე აღსანიშნავია, რომ თავისი სოციალური ბუნებით, არმია უფრო „პასიურ“ საფრანგეთთან იყო, ვიდრე „აქტიურთან“. „ძველ რეჟიმსა“ და „მესამე წოდებას“ შორის არმიისათვის ბრძოლა უკანასკნელის სასარგებლოდ დამთავრდა.

საერთო მტერზე, ფეოდალურ-აბსოლუტიზმზე გამარჯვებული „მესამე წოდების“ ერთიანი ფრონტი მაღე დაირღვა. ურთიერთს დაუპირისპირდა ორი ბანაკი—მესაყუთრე-ბურჟუაზიული („აქტიური“) და სანკიულოტურ-პლდებური. ლარიბი და უქონელი, დემოკრატიული („პასიური“) საფრანგეთი. ახლა არმიისათვის ბრძოლა ახალ ფაზაში შევიდა. დაიწყო ბრძოლა ბურჟუაზიასა და ხალხს შორის. ბურჟუაზია ცდილობს არმია თავისი პოლიტიკის იარაღად აქციოს, ხალხს კი მისი დემოკრატიზაცია სურს. ხალხმა პირველმა წამოაყენა ოფიცერთა ძველი კორპუსის დათხოვნისა და მისი ახალ საწყისებზე ჩამოყალიბების იდეა.

დემოკრატიული ბანაკის ხელმძღვანელები ხალხის ასეთ განწყობილებას კარგად ხედადნენ და არმიის გარდაქმნისა და ჭარისკაცთა მდგომარეობის გაუმჯობესების საკითხს განსაკუთრებით მწვავედ აყენებდნენ. ამ საქმის ინიციატორთა შორის გამოირჩეოდნენ მაქსიმელიან რობესპიერი, კამილ დემულენი, მარატი, დანტონი, სენ-ჟიუსტი, ჟან-ლუი კარა, დიუბუა დეკანსე, რედერერი, ლაზარ კარნო და სხვები. არმიის განახლების იდეას ფართო პროპაგანდას უწევდნენ მემარცხენე გაზეთები.¹⁸ არმიის პრობლემას მნიშვნელოვან ადგილს უთმობდნენ და ამ საკითხში განსაკუთრებით აქტიურობდნენ პატრიოტული კლუბები, მათ შორის განსაკუთრებით გამოირჩეოდნენ: „კონსტიტუციის მეგობართა საზოგადოება“ („Société des amis de la Constitution“), ანუ იაკობინელთა კლუბი (club des Jacobins) მისი მრავალრიცხოვანი ფილიალებით და „კორდელიერთა“ კლუბი.

არმიის რეორგანიზაციის საქმეში მათ მისწრაფებებს კარგად ასახავდა კამილ დემულენი. იგი წერდა: „ჭარისკაცები კონსტიტუციის მომხრენი არიან, აუცილებლად საჭიროა მათ აღამიანისა და მოქალაქის უფლება მივანიჭოთ და არმია, რომელიც აქამდე სამეფო დესპოტიზმის ბრმა იარაღს წარმოადგენდა, ამიერიდან ახალი საფრანგეთის მოქალაქეებად უნდა ვაქციოთ“.¹⁹

„მემარცხენეები“ განსაკუთრებით ესხმოდნენ თავს კონტრრევოლუციურ ოფიცრობას და არმიის გადახალისების უპირველეს პირობად არმიიდან მათ განდევნას ითვალისწინებდნენ.

მემარცხენე გაზეთები თავიანთ ფურცლებზე ფართოდ მიმოიხილავდნენ ჭარისკაცთა მძიმე პირობებს. ამ საკითხზე განსაკუთრებით პრიუდომის გაზეთში იწერებოდა. მაგალითად, გაზეთის ერთ-ერთ ნომერში ლაპარაკი იყო ჭარისკაცთა მეტად დაბალ ხელფასზე, რომლითაც მათ არა მარტო თავი უნდა გამოეყვებათ, არამედ უნდა შეეძინათ წინდები, გეტრები, კოკარდა, პუდრი, ომის საპრიალბელო პომადო და სხვ. გაზეთი სასტიკად ჰკიცხავდა ოფიცრებს, რომლებიც უსიარცხილოდ ითვისებდნენ ჭარისკაცთათვის განკუთვნილ თანხებს. მოჰყავდა მათ მიერ ჭარისკაცთა უსულგულოდ მოტყუებისა და გაყვლეფის მეტად საყურადღებო ფაქტები.²⁰ ჭარისკაცთა გაყვლეფისა და არმიიში უკანობის შესახებ თვით კონსერვატორული ბანაკის წარმომადგენლებიც კი ლაპარაკობდნენ. ასე, მაგალითად, დეპუტატმა ნოაიმ ჭარისკაცთა ხელფასი წარმოადგინა როგორც მათდამი დაცინვა და შეურაცხყოფა. მემარცხენე გაზეთები ააშკარავებდნენ, აგრეთვე, აზნაურ-ოფიცერთა კონტრრევოლუციურ ზრახვებს, წარმოადგენდნენ მათ რევოლუციის მტრებად. პრიუდომის გაზეთის ერთ-ერთ ნომერში ნათქვამი იყო: „ჩვენ საფრთხის წინაშე ვდგევართ. არისტოკრატები მთელ საფრანგეთში პატრიოტებს ემუქრებიან. რევოლუციის პირველი დღეებიდან ისინი ილწიან იმისათვის, რათა არმია თავისი ბოროტი ზრახვების იარაღად აქციონ“.²¹ გაზეთები თავს ესხმიან სამხედრო მინისტრის ლატურ

დიუ პენის აშკარად რიოალისტურ და კონტრარევოლუციურ გამოხედვებს. იგი, პირველ ყოვლისა, მიზნად ისახავდა არმიაში რევოლუციური განწყობილების ლიკვიდაციას და ძველ აზნაურულ-რეაქციული ოფიცრობის ყოველნაირად დაცვას.

ეროვნული კრება, რომლის მოღვაწეობა, ძირითადად, ბურჟუაზიულ-თავადაზნაურული ლიბერალიზმით შემოიფარგლა, მაინც იძულებული იყო რიგ შემთხვევებში რადიკალურ გარდაქმნათა გზას დასდგომოდა (4 აგვისტოს გადაწყვეტილება, საეკლესიო ქონების ნაციონალიზაცია და სხვ.). კრების ასეთ საქმიანობას დემოკრატიული საფრანგეთის გავლენა განაპირობებდა. კლუბები, სახალხო საზოგადოებები, პრესა, მუნიციპალიტეტი, პარიზის კომუნა, — აი, ვინ გამოხატავდა, პირველ ყოვლისა, ფრანგი ხალხის ნებას. პოლიტიკური კრებები, მანიფესტაციები, პეტიციები, პაფლეტები — აი რა ახდენდა ზეგავლენას კრების საქმიანობაზე. ასევე იყო არმიის საკითხშიც: დემოკრატია მხოლოდ სიტყვით როდი იცავდა არმიას, იგი მას საქმით ედგა გვერდში.

1790 წლის 27 იანვარს ძაბხედრო მინისტრის ლატურ დიუ პენის ბრძანებით, რევოლუციური საქმიანობისათვის დაპატიმრეს უნტერ-ოფიცერი მიუსკარი და ვერდენის ციხეში მოათავსეს. მიუსკარის დაცვა პირველად ვერდენის საზოგადოებამ წამოიწყო, სამეფო ხელისუფლებამ მიუსკარი ვერდენს მოაშორა და იგი მონმედის სამხედრო ციხეში გადაიყვანა. ვერდენის საზოგადოებამ საპროტესტო პეტიცია წარგზავნა კრებაში. ამას ზედ დაერთო პარიზის 48 სექციის აღშფოთება. პარიზის კომუნის დეპუტაციამ 1790 წლის 10 ნოემბერს კრებას სათანადო პეტიცია წარუგზავნა. პარიზის 48 სექციის სახელით სიტყვით გამოვიდა დანტონი — ეს იყო რევოლუციის დიდი ტრიბუნის ერთ-ერთი პირველი ოფიციალური გამოსვლა. დანტონმა სასტიკად გაილაშქრა „მინისტრთა დესპოტიზმის“ წინააღმდეგ, გააკრიტიკა ლატურ დიუ პენის თვითნებური მოქმედება: „მას დამოუკიდებელი საქმიანობის უნარი არ გააჩნდა და თავისი სისუსტის გამო დესპოტად იქცა, მან გააშიშვლა საზღვრები. რათა ქალაქები ჭარბით გაევსო, იგი ეროვნულ გვარდიელებს რეგულარული ჭარბების წინააღმდეგ განაწყობს, იგი სდევნის ყველა ჭარისკაცსა და უნტერ-ოფიცერს, რომლებიც კონსტიტუციის მეგობრებთან კონტაქტის დამყარებას ბედავენ. მან კვლავ აღადგინა „ლეტრ დე კაშე“ და ცხრა თვის განმავლობაში ციხეში ჰყავს უნტერ-ოფიცერი, რომლის მიმართ არც გამოძიება უწარმოებიათ და არც განაჩენი მიუღიათ. თვით დედაქალაქში იგი აპატიმრებს რეჟიმანების მიერ წარმოგზავნილ დეპუტატებს, რომლებიც აღჭურვილნი არიან სარდლობისა და მუნიციპალიტეტის მიერ გაცემული ყველა საჭირო საბუთით, — ამბობდა დანტონი.²² პარიზის კომუნა მოითხოვდა მიუსკარის განთავისუფლებას, მინისტრთა დესპოტიზმის აღკვეთას და მათ, ამ შემთხვევაში ლატურ დიუ პენის სამართალში მიცემას.

საყოველთაო აღშფოთება გამოიწვია, აგრეთვე, უმცროსი ლეიტენანტის დავუს დაპატიმრებამ, რომელიც ესდენში „როიალ შამპანის“ რეჟიმანის გამოსვლებში აქტიურად მონაწილეობდა. 1790 წლის 19 აგვისტოს იგი „ლეტრ დე კაშეს“ საფუძველზე, რომელსაც ხელს აწერდა მეფე და ლატურ დიუ პენი, ფარულად ჩასვეს არასის ციტადელში. დაეუს საქმე კრებაზე დაისვა მიუსკარის საქმესთან ერთად.²³ კრება იძულებული გახდა გაეუქმებინა მინისტრის უკანონო განკარგულებანი.²⁴

ცოტა მოგვიანებით, 1791 წლის ნოემბერში ფრანგი ხალხი აღაშფოთა ხელისუფლების ახალმა თვითნებობამ: მინისტრის განკარგულებით დაპატიმრეს

ბლუას გარნიზონის ოთხი ჯარისკაცი. ამ საკითხთან დაკავშირებით საკმაოდ მწვავე პოლიტიკურმა კრიზისმა იჩინა თავი. დაპატიმრებულთ ბრალი ედებოდათ სუბორდინაციის დარღვევაში, რაც იმაში გამოიხატა, რომ ისინი არ დაემორჩილნენ თავიანთ ოფიცერებს. რეაქციული წრეები და მათი პრესა ამართლებდა ჯარისკაცთა დაპატიმრებას. ისინი მიუთითებდნენ, რომ მათი მოქმედება ხელს უწყობს სუბორდინაციის მოშლას, ჯარის დემორგანიზაციასა და მასში „ანარქიის“ დანერგვას. პატრიოტული ორგანიზაციები და პრესა, პირიქით, ამართლებდნენ ჯარისკაცებს, მიუთითებდნენ, რომ ჯარისკაცებს სრული უფლება აქვთ არ დაემორჩილონ კონტრარევოლუციურად განწყობილ ოფიცერებს. ისინი მოითხოვდნენ ჯარისკაცთა განთავისუფლებას და მინისტრის პასუხისმგებლობაში მიცემას. საკანონმდებლო კრებამ 1791 წლის 22 ნოემბერს განიხილა ეს საკითხი. მომხსენებელი იყო შ ა ბ ო . დეპუტატი კარნო-უმეროსი (ლაზარ კარნოს ძმა) ჯარისკაცთა ინტერესებს იცავდა და მათ მოქმედებას ამართლებდა. „კონსტიტუციის მეგობართა საზოგადოებამ“ დაპატიმრებულ ჯარისკაცთა დასახმარებლად შეწირულებათა შეგროვება მოახდინა.²⁵

კონსტიტუციონალისტ-მონარქისტთა ოპონენტების როლში დამფუძნებელი კრების შემადგენელ დეპუტატთა მცირე ჯგუფი გამოდიოდა. განსაკუთრებით აქტიურობდნენ მ ა ქ ს ი მ ი ლ ი ა ნ რ ო ბ ე ს პ ი ე რ ი და დ ი უ ბ უ ა დ ე კ რ ა ნ ს ე .

„მდიდრები, — ამბობდა რობესპიერი, — ყველაფერზე თავიანთი უფლების პრეტენზიას აცხადებენ, მათ სურთ ყველაფერი ხელთ იგდონ, ყველაფერზე და ყველაზე იბატონონ. ბოროტგანმზრახველობა მდიდართა სპეციალობაა, მათი ხელიდან გამომდინარეობს. ისინი ერის მტანჯველები არიან. სახალხო ინტერესი საერთო ინტერესია, მდიდართა ინტერესი კი — კერძო ინტერესი“. შემდეგ რობესპიერი ილაშქრებს მემარჯვენე დეპუტატის ლ ა ლ ი - ტ ო ლ ა ნ - დ ა ლ ი ს გამოსვლის წინააღმდეგ, რომელმაც სახალხო აჯანყება საშინელებად მონათლა და კრებას მეფესთან ერთად ამ „საშინელების“ წინააღმდეგ ბრძოლისაკენ მოუწოდა. „განა რა მოხდა ისეთი, რამაც ბატონ ლალი-ტოლანდალს განგაშის ატეხის უფლება მისცა? ლაპარაკობენ აჯანყებაზე, მაგრამ ეს აჯანყება ბატონებო, არის თავისუფლება. თავს ნუ იტყუებთ, ბრძოლა ჯერ არ დამთავრებულია. ხვალ შესაძლებელია განახლდეს დამლუპველი ცლები (აქ რობესპიერი გულისხმობს ფეოდალურ-აბსოლუტისტური კონტრარევოლუციის ახალ შემოტევას — გ. კ.), ვინღა მოიგერიებს მათ, თუკი ჩვენ წინასწარ, მათ, ვინც ჩვენს დასაცავად შეიარაღებულა, მემამოხეებად გამოვაცხადებთ?!“ რობესპიერმა აქ უკვე გამოთქვა თავისი შეხედულება შეიარაღებულ ხალხზე როგორც რევოლუციის გამაჩქარებელ ერთადერთ გამანტიანველ. დამფუძნებელი კრების ერთ-ერთ სხდომაზე რობესპიერი უმრავლესობის მისამართით ამბობდა: „განა მდიდრებსა და ბატონაკებს უნდა უმადლოდეთ თქვენ იმ დიდებული აჯანყებისათვის, რომელმაც ისხნა საფრანგეთი და გიხსნათ თქვენ? განა ჯარისკაცები, რომლებმაც შემოთავაშეს სამშობლოს ფეხითი იარაღი დაყარეს, ხალხის შეილები არ იყვნენ? რომელ კლასს ეკუთვნის ისინი (ოფიცერები), რომელთაც სურდათ ხალხის წინააღმდეგ მათი წაყვანა? განა მაშინ ხალხი იმისათვის არ იბრძოდა, რომ თქვენ მათი უფლებებისა და ღირსების დამცველები ყოფილიყავით და არა იმისათვის, რომ საკანონმდებლო თავისი განადგურების შესაძლებლობა მიეცა. განა იმისათვის გავაძაგლო მან ფეოდალური არისტოკრატის უღელი, რომ ასლა მდიდართა უღელქვეშ მოქცეულიყო“.²⁶ აქვე რობესპიერმა ერთხელ კიდევ მიუთითა, რომ „ხალხი თავისუფლების ერთადერთი დასაყრდენია“.²⁷

მაქსიმილიან რობესპიერი მკვეთრად ილაშქრებდა ე. წ. „სამხედრო კანონების“ წინააღმდეგ. რობესპიერი კარგად გაერკეა იმაში, რომ ამ კანონების სახით გამარჯვებულმა ბურჟუაზიამ პირველად წარმოაჩინა არმიისადმი თავისი დამოკიდებულების არსი, ანუ ის, რომ მას არმია წარმოედგინა როგორც საკუთარი პოლიტიკური ძლიერების იარაღი, უპირველეს ყოვლისა კი ძალა, რომელიც სახალხო რევოლუციური ენთუზიაზმის წინააღმდეგ იმოქმედებდა. რობესპიერი მრუთოთებდა, რომ მოქალაქეთა წინააღმდეგ არმიის გამოყენება, თუკი ეს აბსოლუტურად აუცილებლობას არ წარმოადგენს, არის ბოროტმოქმედება. „თავიდან ავიცილოთ ეს უბედურება! ნუ გამოვაცხადებთ ახალ სამხედრო კანონს ხალხის წინააღმდეგ. რომელიც იცავს თავის უფლებებს და აღადგენს თავისუფლებას.“²⁸

შემთხვევითი არ იყო ისიც, რომ მემარცხენეებმა 1791 წელს ცენზიანი კონსტიტუციისა და, საერთოდ, დამფუძნებელი კრების ანტიდემოკრატიული საქმიანობის წინააღმდეგ სასტიკი განგაში ატეხეს. კამილ დემულენი აღშფოთებული მიმართავდა დამფუძნებელი კრების უმრავლესობას: რუსო, მბლბი ან კორნელი ცოცხალი რომ ყოფილიყვნენ, კრების შემადგენლობაში არჩეული ვერ იქნებოდნენო. მარატი ამბობდა: „დამფუძნებელმა კრებამ ახალი არისტოკრატიის — სიმდიდრის არისტოკრატიის ბატონობა დააკანონაო“. „ამრიგად, თქვენი ყბადღებული უფლებების დეკლარაცია, არც მეტი და არც ნაკლები, მოტყუება აღმოჩნდა. თქვენ გსურთ ამით სულელები გაართოთ და იმედოვნებთ, რომ ამით თავიდან რისხვას აიცილებთ“, — წერდა იგი. ამასთანავე, მარატი წინასწარმეტყველებდა, რომ დღეს თუ ხვალ რევოლუციის სოციალური საფუძველი გაფართოვდებოდა და მდიდართა წინააღმდეგ სოციალური რევოლუცია განხორციელდებოდა.²⁹

განსაკუთრებით მწვავედ გაისმა მაქსიმილიან რობესპიერის ხმა. იგი დამფუძნებელი კრების წინაშე წარმოთქმულ სიტყვებში, იაკობინურ კლუბში გამოსვლების დროს, პრესაში თუ სხვაგან, სასტიკად აკრიტიკებდა ახალ კონსტიტუციას, რომლისადმი თავისი დამოკიდებულება მან ცნობილი ფრაზით გამოხატა: „ვინ მოგცათ იმის უფლება, რომ ხალხს უფლებები წაართვათ?“. უპირველეს ყოვლისა რობესპიერი საარჩევნო ცენზის მომხრეთა არგუმენტაციის წინააღმდეგ გამოდიოდა.³⁰ ცენზის მომხრენი ირწმუნებოდნენ, რომ უქონელნი და ნახევრადმკონებელნი სახელმწიფოს გონიერ მმართველობაში დაინტერესებულნი არ არიან, რადგანაც მათ არაფერი გააჩნიათ ისეთი, რაც კანონის მხრივ დაცვასა და მფარველობას მოითხოვს (ე. ი. ქონება, სიმდიდრე, საკუთრება): ამასთანავე, მათივე მტკიცებით, ლარბის მოსყიდვა ყოველთვის მოხერხდება. ამდენად მას არ შეიძლება ჰქონდეს მოქალაქეობრივი „მე“ და შესაძლოა საზოგადოებისათვის სამიშ ელემენტად იქცეს და სხვ. რობესპიერი აღშფოთებული იყო აღნიშნული არგუმენტაციით. იგი ამბობდა: „როგორ შეიძლება, ამბობთ თქვენ, მიცეთ მოქალაქის სრული უფლება იმას, ვისაც არაფერი გააჩნია და, ამდენად, ვისაც არაფერი აქვს დასაკარგი. არაფერი აქვს დასაკარგი! რაოდენ ყალბი და ცრუა ეს საოცრად ჭედმაღლური ენა! რაოდენ უსამართლოა იგი ჭეშმარიტების წინაშე! როგორც ჩანს, აღამიანები, რომელთა შესახებაც თქვენ ლაპარაკობთ, ცხოვრობენ ჩვენს შორის და არსებობის ყოველგვარ საშუალებას მოკლებულნი არიან; მაგრამ თუკი მათ ეს სახსრები გააჩნიათ, მაშინ ვფიქრობთ, მათ აქვთ ისიც, რისი დაკარგვაცა და რისი დაცვაცა შეიძლება. დიახ, ეს არის უხეში ტანსაცმელი, რომელიც ჩემს სხეულს ფარავს, ეს ღარიბული, დაქირავებული ბინა, სადაც ჩემი მშვიდი და განმარტო-

ებული ცხოვრება მიედინება, მცირე ხელფასი, რომლითაც მე ყველაზე ცოლსა და შვილებს. დიახ, ვალიარებ, რომ ეს არ არის მამულები, სასახლეები. ეკიპაგები. ფუფუნებისა და სიმდიდრის თვალსაზრისით ეს შეიძლება „არაფრად“ ჩაითკალოს, მაგრამ „ადამიანის უფლებათა“ თვალსაზრისით ეს „არაფერი“ კი არაა. არამედ წმინდა საკუთრებაა, უპეველად ისეთივე წმინდა, როგორც მდიდრის ბრწყინვალე მამული³¹. ამ გამოსვლაში რობესპიერი ბურჟუაზიულ-დემოკრატიულ პოზიციებზე მდგომარეობს წარმოგვიდგება. იგი საარჩევნო კანონის დემოკრატიზაციას ქადაგებს, მისთვის საკუთრება წმინდა უფლებაა, იგი მხოლოდ მსხვილ საკუთრებასა და განსაკუთრებით მკვეთრ ქონებრივ უთანასწორობას უპირისპირდება. ამასთანავე მას მტკიცედ სწამს, რომ ქონებრივმა უთანასწორობამ ადამიანის პოლიტიკურ და სამოქალაქო უფლებებზე არავითარი გავლენა არ უნდა იქონიოს.

განსაკუთრებით საინტერესოა მაქსიმილიან რობესპიერის სიტყვა, რომელიც ოტა მოგვიანებით, 1791 წლის აპრილში ცალკე ბროშურად გამოსცა კორდელიერთა დემოკრატიულმა კლუბმა. საარჩევნო დეკრეტის დამცველი, — ამბობდა რობესპიერი, — თვითონ ალიარებენ იმას, რომ იგი თანასწორობის იდეას ეწინააღმდეგება. ჩვენი მოტყუების იმედით მათ აქტიურ და პასიურ მოქალაქეებად დაპყვეს საფრანგეთის მოსახლეობა. და განა ჩვენ იმდენად უგუნურნი ვართ, ვერ მივხვდეთ იმას, რომ პასიურები მოქალაქეები არ არიან, რადგანაც მათ არ გააჩნიათ ის პოლიტიკური უფლებები, რომლებიც მოქალაქეებს ეკუთვნით?... განა შეგიძლიათ თქვენ, იმის საფუძველზე, რომ ჩემზე მდიდარი ხართ, საზოგადოებრივ საქმიანობაში მონაწილეობის უფლება წაშართათ? თუკი წონასწორობის დარღვევა აუცილებელია, მაშინ, დაე იგი უმაღლესი უქონელთა სასარგებლოდ დაიარღვეს. კანონებისა და საზოგადოებრივი ხელისუფლების ამოცანა ხომ ისაა, რომ ხალხი ჩავერისა და უსამართლობისაგან დაიხსნას... როგორ შეიძლება ხალხს უფლებები წაართვათ იმ მომენტში, როცა მისი წყალობით რევოლუციამ გაიმარჯვა?! განა ჩვენ მდიდრებსა და წარჩინებულებს უნდა ვუმაღლოდეთ იმ დიდებული აჯანყების გამო, რომელმაც საფრანგეთი იხსნა?³² კონსტიტუციის შესახებ თავის ცნობილ სიტყვაში, რომელიც მან კონვენტში 1793 წლის 10 მაისს წარმოთქვა, რობესპიერი ამბობდა: „ადამიანი ბედნიერებისა და თავისუფლებისათვისაა დაბადებული. მაგრამ იგი ყველგან მონობაში იმყოფება და უბედურია. მისი უფლებების შენარჩუნება და მისი არსებობის გაუმჯობესება საზოგადოების მიზანია, მაგრამ იგი მას ყველგან ამცირებს და ჩაგრაეს. დადგა დრო მოვავსოთ მას მის ქემშარტ ბელზე. ადამიანთა გონების წარმატებამ ეს დიდი რევოლუცია მოამზადა და ვალდებულემა მისი დაჩქარების გეგმისრებათ თქვენ (რობესპიერი მიმართავს კონვენტის დეპუტატებს — რევოლუციის ხელმძღვანელებს — გ. კ.).... აქამდე მმართველობის ხელოვნება იყო უმცირესობის სასარგებლოდ უმრავლესობის გაძარცვისა და დამონების ხელოვნება, კანონმდებლობა კი იყო საშუალება, რომელსაც ეს ხელოვნება სისტემაში მოჰყავდა. მეფეები და არისტოკრატები თავიანთ საქმეს კარგად აკეთებდნენ. თქვენ (კონვენტის დეპუტატები — გ. კ.) მოვალენი ხართ იმოქმედოთ და კანონების დახმარებით ადამიანები ბედნიერნი და თავისუფალნი გახადოთ... ჩვენი მისიის განხორციელებისათვის უნდა გავაკეთოთ ყველაფერი იმის საწინააღმდეგოდ, რაც ჩვენამდე კეთდებოდა.³³

ცხადია, ასეთი შეხედულებების მქონე რობესპიერი დამფუძნებელი კრების ღონისძიებათა კმაყოფილი ვერ იქნებოდა. სტატიაში „ჩემი პრინციპების გადმოცემა“ იგი წერდა: „დამფუძნებელ კრებას საფრანგეთისა და მთელი მსოფლი-

ოს ბედი ხელთ ეპყრა. მას შეეძლო ფრანგი ხალხი უცხად აეყვანა ბედნიერების, დიდებისა და თავისუფლების უმაღლეს საფეხურზე. მაგრამ მან თავისი კეთილ-შობილური მისიის განხორციელება ვერ შეძლო. იგი, ხშირად არღვევდა სამართლიანობისა და გონიერულობის იმ მაჩაბიულ პრინციპებს, რომლებიც საზეიმოდ თვით აღიარა.³⁴

მოკლენათა მსკლელობას რევოლუციის გაღრმავებისაკენ მიეყავლით, ეს იმას ნიშნავდა, რომ დამფუძნებელი კრების მერყევე საქმიანობას ბოლო ელე-ბოდა. ბურჟუაზიულ მესაკუთრეთა კლასი გრძნობდა ამას და თავიდანვე თაღარიგს შეუდგა, რათა რევოლუციის შეუჩერებელ ღინებას არ წაეღო იგი.

ყოველივე ზემოთქმულიდან აღვილად წარმოსადგენია, რომ რობესპიერს ეროვნული კრების სამხედრო პოლიტიკა ოდნავადაც ვერ დააკმაყოფილებდა. ჩვენ უკვე გავცანით რობესპიერის შეხედულებას სახალხო შეიარაღების შესახებ, წარმოვაჩინეთ მისი პოზიცია „ეროვნული გვარდიის“ მიმართ, ენახეთ, თუ როგორ ესმოდა მას არმიის უკმაყოფილების მიზეზები; გაკერით შეეხებოდა რობესპიერის დამოკიდებულებას ოფიცერთა ძველი კორპუსის მიმართ. რობესპიერის კრედო სამხედრო საკითხში დაახლოებით ასეთი სახით წარმოდგება: ხალხი არის რევოლუციის შემოქმედი, თავისუფლების დაცვა საყოველთაო-სახალხო საქმეა; რევოლუციის მონაპოვართა დაცვა მთელმა ერმა უნდა იკისროს და ეს ფუნქცია უშუალოდ სახალხო არმიას უნდა მიენდოს. ძველი ოფიცრობა კონტრრევოლუციის აგენტურას წარმოადგენს და სახალხო არმიაში მას ადგილი არ უნდა ჰქონდეს. აქედან გამომდინარე, რობესპიერის მიერ დამფუძნებელი კრების სამხედრო პოლიტიკის კრიტიკა საცესებით კანონზომიერი იყო.

შემთხვევითი როდი იყო ის სასტიკი პროტესტი, რომელიც გამოაცხადეს „მემარცხენეებმა“ ნანსის ტრაგედიასთან დაკავშირებით. რობესპიერმა ნანსის ამბებს „ახალი ბართლომეს ღამე“ უწოდა და სასტიკად ღაგმო კრების მიერ ბუიეს საქმიანობის მოწონება. ეროვნული კრების ეს პოლიტიკა მან ერის ინტერესებისადმი ღალატად გამოაცხადა, „ამასთანავე სასტიკად გაკიცხა სამხედრო სამინისტროსა და კრების „სამხედრო კომიტეტის“ საქმიანობაც.³⁵ იგი მუდამ თავის დასახებრებად თვლიდა იმას, რომ იცავდა „შატოვის“ რეჟიმანსა და ნანსის ყველა ჭარისკაცს, თავს ესხმოდა ბუიეს, ილაშქრებდა „მგლის“ ანუ „ყვირთელი წიგნაკებისა“ და არმიაში არსებული სასტიკი დისციპლინის წინააღმდეგ.³⁶ ნანსის ჭარისკაცებთან ერთად რობესპიერი იცავდა ბრესტის აჯანყებულ მეზღვაურებს და, საერთოდ, დესპოტიზმის წინააღმდეგ ამხედრებულ ყველა სამხედრო შენაერთს. „გაცხადებ, — ამბობდა რობესპიერი, — რომ მიზეზი უწესრიგობისა, რომელიც გვაწუხებს, ის გულუბრყვილობაა, რომელსაც დამფუძნებელი კრება საფრანგეთში შექმნილ ვითარების შეფასებისას იჩენდა და გზადგა აქვეყნებდა დეკრეტებს მხოლოდ მინისტრების მოხსენებებზე დაყრდნობით. ლატურ დიუ პენი, დიუპონტაი წერდნენ და მოახსენებდნენ, სამხედრო კომიტეტი მათ მხარს უჭერდა და ნაციონალური კრება დარწმუნებული იყო, რომ იგი მოწამეა იმპერიისათვის ძირის ჯამონხრისა. კლავდენე პატრიოტ ჭარისკაცებს, ბუიეს მრისხანე დიქტატორის უფლებებს ანიჭებდნენ: ნანსის გარნიზონი გაუღრტეს. ბეტიუნში დაითხოვეს ვივარეს რეჟიმანი, ესდენში შამპანის რეჟიმანს გაუქმება ელოდა, ბოსის პოლკი განაიარაღეს და არასის ციხეში გამოკეტეს, დაამცირეს და, საერთოდ, მოსპობით ემუქრებოდნენ“³⁷. რობესპიერის თანახმად „კარის სურვილია შეუქმნეს ელად და ეუფლოს არმიას“. „დაეუკავშიროთ არმია რევოლუციას ახალი საშუალებებით“ — ასეთი იყო რობესპიერის მოწოდება³⁸. ამასთან და-

კავშირებით იგი სასტიკად აკრიტიკებდა დამფუძნებელი კრების სამხედრო კოდექსებს, რომლებიც „სამხედრო კარისკაცებმა შეიშუშავეს არმიანთა თაყვანთაღების შენარჩუნების მიზნით“. რობესპიერი მოითხოვს, აგრეთვე, აღიკვეთოს ის თვითნებური ხელისუფლება, რომელიც კრების დეკრეტებით დაუტოვეს არისტოკრატი-მეთაურებს³⁹.

მემარცხენე ელემენტები გრძნობდნენ ოფიცერთა შემადგენლობის დემოკრატიზაციის აუცილებლობას, რაც არმიის რეორგანიზაციის ერთ-ერთი საფუძველი უნდა გამხდარიყო. როგორც აღნიშნული იყო, განახლებისადმი არსებითად მტრულად განწყობილ ოფიცერთა კორპუსის დაშლისა და მისი სრული დემოკრატიზაციის პრობლემის გადაჭრის საქმეში დამფუძნებელი კრება ორკოფობდა. რაც შეეხება „მემარცხენებს“, მათ ეს პრობლემა მწვავედ დასვეს, განსაკუთრებით კი იმის შემდეგ, რაც კონტრარევოლუციური ინტერვენციის საფრთხე გაიზარდა და ემიგრანტ ოფიცერთა კონტრარევოლუციური საქმიანობა ეჭვს ალარ იწვევდა. არმიის ჩღობა შინ დარჩენილი ძველი ოფიცრებისადმი კი არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლებოდა, რადგანაც ისინი, პირველივე შემთხვევაში, მტრის წისქვილზე დაასხამდნენ წყალს. ძველ ოფიცერთა სახით რევოლუციურ საფრანგეთში საკმაოდ ძლიერი და საშიში „მეხუთე კოლონა“ მოქმედებდა. დამფუძნებელი კრების უმრავლესობას ამის დანახვა და გაგება არ სურდა. დეპუტატები დაყენებით ირწმუნებოდნენ, რომ არმიაში დარჩენილ ოფიცერთა შორის რთილისტურად განწყობილი ბევრი აღარავინააო. ისინი გაქცეულთა მიმართაც გარკვეულ შეწყნარებას მოითხოვდნენ და ამტკიცებდნენ, რომ მათ შორის ბევრი იმის გამო წავიდა, რომ თითქოს მათთვის მტრულად განწყობილ ჯარისკაცთა გარემოცვაში, დისციპლინის სრული მოშლის პირობებში მუშაობა შეუძლებელი გახდა. ერთი სიტყვით, ოფიცერთა კორპუსის კრიზისში დამფუძნებელი კრება დამნაშავედ „მეამბოხე“, „უდისციპლინო“ ჯარისკაცობას თვლიდა. მათი აზრით, არმიის განმტკიცებისათვის ერთადერთი გზა იყო მტკიცე დისციპლინის აღდგენა და ძველ, გამოცდილ კადრის ოფიცრობაზე დაყრდნობა. დეპუტატები საკითხს მეტად ზერელედ ეყიდებოდნენ. ოფიცერთა სახით ისინი მხოლოდ პროფესიონალ სამხედროებს ხედავდნენ, ავიწყდებოდათ, რომ ოფიცერი იგივე აზნაური იყო, სულით და ზორით ერთგული „ძველი რეჟიმისა“, მეფისა და აბსოლუტიზმისა; მათ არ ესმოდათ ოფიცერთა შემადგენლობის სოციალური ბუნება, არ ესმოდათ, რომ ფაქტურად, ოფიცრების სახით მათ სოციალურ მოწინააღმდეგესთან ჰქონდათ საქმე.

რევოლუციურ მასებს, მათ შორის ჯარისკაცებს, კლასობრივი ინტუიცია არ ღალატობდათ. მათ კარგად შეიცნეს ოფიცერთა სოციალურად მტრული განწყობა და ამ უკანასკნელთ საერთო ფრონტით შეუტეეს. დამფუძნებელი კრების მიერ ჯარისკაცთა ეს მოქმედება შეფასდა, როგორც უპირატესად შეუგნებელი „ბრბოს“ პირადული უკმაყოფილების გამოხატვა, როგორც „კუჭის რევოლუციის“ ერთ-ერთი გამოვლენა. ეს საფუძველს მოკლებული ბრალდება მოვლენათა მსვლელობამ მალე უკუთავდო. ფეოდალურ ევროპასთან ომების პირველივე დღეებში გამოვლინდა არმიაში დარჩენილ ძველ ოფიცერთა ნამდვილი სახე, როცა მათმა აბსოლუტურმა უმრავლესობამ აშკარად კონტრარევოლუციური განწყობილება გამოავლინა.

დემოკრატიული საზოგადოების აზრს შესანიშნავად გამოხატავდა მაქსიმილიან რობესპიერი, როცა ოფიცერთა ძველი კორპუსის დაშლა და ახალი, დემოკრატიული ოფიცრობის ჩამოყალიბება დასვა დღის წესრიგში.⁴⁰ რობესპიერი ხაზს უსვამდა ოფიცერთა კორპუსის სოციალური შემადგენლობის მნიშ-

ვნელობას. მიუთითებდა, რომ ოფიცრობა ძირითადად დაკომპლექტებული იყო თავადაზნაურობით. მესამე წოდების წარმომადგენელნი მათ შორის თითზე ჩამოსათვლელნი იყვნენ და, ამასთანავე, შევიწროებულ და დამცირებულ მდგომარეობაში იმყოფებოდნენ. რობესპიერისათვის ნათელი იყო ის, რომ თავადაზნაურ ოფიცერთა აბსოლუტური უმრავლესობა რევოლუციის მოწინააღმდეგე იყო და ფეოდალურ-აბსოლუტისტური სახელმწიფოს აღდგენაზე ოცნებობდა. რობესპიერი, არსებითად, მართალი იყო: აღსანიშნავია, რომ თვით მოწინააღმდეგის ბანაკშიც კი ესმოდათ საფრანგეთის აზნაური ოფიცრების განწყობილება. საფრანგეთიდან გადახვეწილ ემიგრანტ ოფიცრებზე პრუსიის მეფის ერთ-ერთი მდივანი ამბობდა: „ემიგრანტების განკარგულებაში რომ მათი თრანგი თანამემამულეები გადაუცეთ, მთელი საფრანგეთი საზარელ სასაფლაოდ გადაიქცევა“. იგივე შეიძლება ითქვას საფრანგეთში დარჩენილ კონტრრევოლუციურ ოფიცრებზე. რომელნიც სხვადასხვა მიზეზის გამო საფრანგეთიდან წასვლას ვერ ახერხებდნენ, მაგრამ მტკიცედ ჰქონდათ გადაწყვეტილი ციხე შიგნიდან აეფეთქებინათ. მათი ასეთი განწყობილება შემდგომში მოვლენათა მსვლელობამ აშკარად ცხადყო. მემარცხენე მოღვაწეთათვის ცნობილი იყო, რომ ემიგრანტული არმიის მეთაური პრინცი კონდე საფრანგეთში დარჩენილ ძველ ოფიცრებზე დიდ იმედებს ამყარებდა. პრიულომის გაზეთის თანახმად, არმიაში წესრიგის აღსადგენად მხოლოდ ერთი საშუალება არსებობდა: არმიიდან ყველა ძველი ოფიცრის დათხოვნა და მათი შეცვლა თვით ჯარისკაცების მიერ არჩეული ოფიცრებით, რომლებიც კონსტიტუციის ერთგულებაზე დადებდნენ ფიცს⁴¹. კამილ დემულენი წერდა: „საჭიროა ოფიცერთა შემადგენლობის დათხოვნა, რადგანაც ოფიცრები არასოდეს არ დაიფრეებენ თავიანთ კეთილშობილურ წარმოშობას და ჯარისკაცებს მუდამ ჩათვლიან დაბალი წრიდან გამოსულ ადამიანებად... ოფიცერთა არსებული შემადგენლობის გადახალისება საჭიროა იმიტომ, რომ მათ შორის იმალება ლალატი, უკეთეს შემთხვევაში, რევოლუციის საქმისადი გულგრილობა, რაზეც ამყარებენ იმედებს ემიგრანტები... ამიერიდან თავადაზნაურობა აღარ არსებობს, მაშ, რა უფლების ძალით ინარჩუნებენ აზნაურები არმიაში თავიანთ თანამდებობებს?!.. ისინი დესპოტიზმის დროს იყვნენ დანიშნულნი, ამიტომ მათ ახალ თავისუფალ სახელმწიფოში აღგილი არ უნდა ჰქონდეთ“⁴².

ოფიცერთა შემადგენლობის გადახალისების დემოკრატიის მიერ წამოყენებულ პროექტს აქტიურად უჭერდა მხარს იაკობინელთა კლუბი. 1791 წლის ზაფხულამდე იქ ზომიერები დომინირებდნენ, მაგრამ მეფის ვარენში გაქცევის შემდეგ კლუბში დიდი გარდატეხა ხდებოდა. 1791 წლის 16 ივლისს კონსტიტუციონალისტ-მონარქისტთა ზომიერ-ლიბერალურმა პოლიტიკურმა ჯგუფმა დატოვა იაკობინელთა კლუბი და ცალკე „ფეიანთა“ კლუბი დააარსა. ფეიანები აცხადებდნენ, რომ მათ სურთ „კონსტიტუცია, სრული კონსტიტუცია და მხოლოდ ერთი კონსტიტუცია“. ისინი კიცხავდნენ „მოუსვენარ და ფიცხელ ნოვატორებს“, რომელნიც რესპუბლიკის დამყარებისაკენ მიისწრაფოდნენ. კლუბში რომ დემოკრატთა შესვლისათვის ბოლო მოეღოთ, ფეიანთა ხელმძღვანელობამ სხვა კლუბებთან შედარებით მაღალი საწევრო გადასახადი დააწერა (200—250 ფრანკი). ფეიანები მსხვილი ბურჟუაზიის და ლიბერალური თავადაზნაურობის ინტერესებს გამოხატავდნენ, რომელთაც რევოლუციის შემდგომი გარდაქმნისა ეშინოდათ, და ამიტომ, მონარქისტული წყობილების შენარჩუნებას ცდილობდნენ.

ლიბერალურ-მონარქისტული ელემენტებისაგან გაწმენდილი იაკობინელ-

თა კლუბი პოლიტიკურად შედარებით ერთგვაროვანი გახდა. კლუბის ხელმძღვანელები იყვნენ დემოკრატები — პეტრონი და რობესპიერი. პროვინციულმა კლუბებმა მსგავსი ცვლილებები განიცადეს⁴². პარიზის იაკობინელთა კლუბი და მისი ფილიალები პროვინციებში თანდათან დემოკრატიულ-რესპუბლიკური მოძრაობის ცენტრებად იქნენ. იმ „დროს, როცა მოვლენათა მსვლელობამ იაკობინელები რესპუბლიკურ პარტიას დაუახლოვა, ფეიანები პიერ-ჟოზეფ ბარნავის, ალრიან დიუ პორისა და ალექსანდრ ლამეტის ხელმძღვანელობით (ე. წ. „ტრიუმფირატი“ — გ. კ.) უკან იხევდნენ და ზოგჯერ გეგონებოდნენ, ნამდვილ როიალისტებთან ერთად მოქმედებენ“, — წერდა ოლარი.⁴³

ფეიანთა წასვლის შემდეგ იაკობინელთა კლუბში ძველი ოფიცრობის დათხოვნის თაობაზე უფრო კატეგორიულად ალაპარაკდნენ. იაკობინელთა კლუბის ერთ-ერთ სხდომაზე გამოსული ორატორი ამბობდა: „დამფუძნებელი კრების მიერ დაკანონებულ ოფიცერთა ინდივიდუალური ფიცის დადება სრულიად უშედეგო აღმოჩნდა. ფიცდალების შემდეგ ოფიცერთა განწყობილება სრულიად არ შეცვლილა. მათი მთლიანად დათხოვნა და ახალი ოფიცრების არჩევის უფლებით ჭარისკაცთა აღჭურვა არმიის გადარჩენის ერთადერთი საშუალებაა“.⁴⁵ ოფიცერთა შემადგენლობის დათხოვნის აუცილებლობის ირგვლივ კლუბში ორი აზრი არ არსებობდა. საკმაოდ იყო ოფიცერთა შემადგენლობის ზედახალი დაკომპლექტების საკითხი. იაკობინელთა ერთი ჯგუფი მოითხოვდა, ოფიცრები თვით ჭარისკაცებს აერჩიათ, მეორე ჯგუფს კი სურდა ოფიცერთა შემადგენლობა დამფუძნებელ კრებას დაეკომპლექტებინა დანიშვნის წესით.

იაკობინელთა აზრი ოფიცერთა შემადგენლობის მიმართ რობესპიერმა ასე დააზუსტა: ე გ რ ე თ წ ო დ ე ბ უ ლ ი ო ფ ი ც ე რ თ ა კ ო რ პ უ ს ი, რ ე ვ ო ლ უ ც ი ი ს ა შ კ ა რ ა მ ტ ე რ ი, რ ო მ ე ლ ი ც ს დ ე ე ნ ი ს ჭ ა რ ი ს კ ა ც ე ბ ს, უ ნ დ ა დ ა ი შ ა ლ ო ს. ი გ ი უ ნ დ ა შე ც ვ ა ლ ო ნ ს ა მ ხ ე დ რ ო პ ლ ე ბ ე ე მ ა და პ ა ტ რ ი ო ტ ე მ ა.⁴⁶ ამასთანავე, როგორც უკვე აღრე ვიუწყებოდით, მანვე წამოაყენა პრინციპი არმიაში დაებრუნებინათ დიდი რაოდენობა იმ პატრიოტ ჭარისკაცებისა, რომლებიც არმიიდან კონტრარევოლუციურმა ოფიცრებმა განდევნეს.⁴⁷

აქვე გვინდა შევნიშნოთ, რომ ბურჟუაზიული ეროვნული გვარდიის დემოკრატიზაციისათვის ბრძოლა, რომელიც რობესპიერმა უკვე 1789 წლიდან დაიწყო, მას არც შემდგომ წლებში შეუწყვეტია.⁴⁸ განსაკუთრებით თავს ესხმის იგი ლაფაიეტს. „სპეკულანტების, ფინანსისტების, ბიჩუის მაკლერებისა და აზარტული მოთამაშეების, ყველა ეგოისტური და ქედმაღალი ბურჟუას ამ კერპს“⁴⁹ რომელსაც სურს „რევოლუციას უკან დაახევინოს“⁵⁰ და რომელსაც, ბოლოს და ბოლოს, სურს „მონკის როლი შეასრულოს“⁵¹. რობესპიერი ჩამოთვლის იმ დანაშაულებს, რომლებიც ლაფაიეტს რევოლუციის წინაშე მიუძღვის. ავი ასახელებს ნანსის ტრაგედიას, მარსის ველზე დახვრეტას და სხვ. ამ დანაშაულთა შორის რობესპიერი განსაკუთრებით მიუთითებს ლაფაიეტის მტრულ მოქმედებას რევოლუციურად განწყობილი ჭარისკაცების მიმართ. „როგორც ჩანს, — წერს რობესპიერი, — ლაფაიეტის გეგმაში შედიოდა გაეწმინდა არმია ყველა პატრიოტ ჭარისკაცისაგან, რომლებმაც დაიწყეს რევოლუცია და წარმოადგენდნენ სახალხო საქმის მტკიცე დასაყრდენს“.⁵² ამის მაგალითად რობესპიერს მოჰყავს ის მტრული პოზიცია, რომელიც ლაფაიეტმა „ფრანგული გვარდიის“ შენაერთების მიმართ დაიკავა (ამაზე, როგორც უკვე აღნიშნული იყო, მარატივ

მიუთითებდა). ლაფაიეტმა დაითხოვა „ფრანგული გვარდიის“ ჯარისკაცები, რომელთაც „თავისუფლების მატრიანეში უკედელი სახელი ჩაწერეს“.⁵³ ასევე მოექცა იგი ორატუარის გრენადერთა ასეულს, რომელიც დაისაჯა იმიტომ, რომ ხალხის ერთგული იყო.⁵⁴ ლაფაიეტი დევნიდა გვარდიიდან ყველა დემოკრატიულ ელემენტს და ა. შ.

არმიის დემოკრატიული რეორგანიზაციის იდეა მტკიცედ იკიდებს ფეხს კორდელიერების კლუბში, ანუ „ადამიანისა და მოქალაქის უფლებათა დამცველ საზოგადოებაში“. ამ კლუბში აქტიურად მოღვაწეობდნენ მარატი, დანტონი, კამილ დემულენი, ფაბრ დ'ეგლანტინი, ებერი, მომორო, ფურანიე-ამერიკელი, ანახარისის კლოოტისი, ფერონი, ვენსანი და სხვები. ოლარი ამ კლუბის შესახებ წერდა: „იაკობინელები და ფეიანები, მიუხედავად მათ შეხედულებათა სხვადასხვაობისა, იცავდნენ და ამართლებდნენ მონარქისტულ და ცენზიან (ქონებრივ ცენზზე დამყარებულ) კონსტიტუციას. პარიზში არსებობდა კლუბი (კორდელიერებისა — გ. კ.)..., რომელიც უფრო დემოკრატიულ პოზიციებზე იდგა და დაუნიებით ითხოვდა საყოველთაო-საარჩევნო უფლებას და რესპუბლიკას. იგი მკაცრად აღსდგა იმ ფანდების წინააღმდეგ, რომელთა საშუალებითაც კონსტიტუციამ ადამიანის უფლებათა დეკლარაციის პრინციპები მეფის ხელისუფლების „ღვთაებრივი წარმოშობის პრინციპს“ შეუთანხმა; იგი განსაკუთრებით მწვავედ ილაშქრებდა იმ პოლიტიკური პრივილეგიების წინააღმდეგ, რომლებიც მან (კონსტიტუტანტამ — გ. კ.) უმდიდრეს მოქალაქეებს მიანიჭა. კორდელიერების კლუბი... უმთავრესად „პასიურ“ მოქალაქეთა ინტერესებს იცავდა და აქტიურ მოქალაქეებს, ანუ როგორც მათ უფრო გვიან უწოდეს, ბურჟუაზიის კლასის პრივილეგიებზე მდგომარეობას თავს ესხმოდა“.⁵⁵

განსაკუთრებით აქტიურობდა ამ კლუბის ერთ-ერთი ლიდერი მარატი. როგორც უკვე აღინიშნა, მარატი არმიის დემოკრატიზაციის პოზიციაზე იდგა და ბურჟუაზიული სამხედრო პოლიტიკის მწვავე კრიტიკით გამოდიოდა. მკვეთრად გაისმა მარატის ხმა ნანსის ტრაგედიის დღეებში. მან ფრანგ ხალხს განსაკუთრებული მოწოდებით მიმართა.⁵⁶ იგი ყოველმხრივ ამართლებდა ნანსის ბატალიონის მოქმედებას. „ღიახ ნანსის გარნიზონის ჯარისკაცები უდანაშაულონი არიან, — წერდა იგი, — მათ ჩაგრავენ და აშტომ აღსდგენ ისინი ტირანიის წინააღმდეგ, რისი უფლებაც მათ ჰქონდათ კიდევ. დამნაშავენი მათი მეთაურები არიან. აი, ვის წინააღმდეგ უნდა წარიმართოს თქვენი ღარცჟმა“. ამასთან ერთად მარატმა ნანსის ტრაგედიის გაღვივებაში მთავარი ბრალი ეროვნულ კრებას დასდო, დაგმო მისი მოქმედება და მოუწოდა ფრანგ ხალხს, კრებისთვის სრული უნდობლობა გამოეცხადებინა. მარატი აღნიშნავდა, რომ ეროვნული კრების შემადგენლობა არასწორადაა შერჩეული, რომ კრების დეპუტატთა უმრავლესობა უკიდურესად „ზნედაცემულია“, რომ მის მიერ გამოცემული დეკრეტები „ტირანული ბუნების“ მატარებელია და ხალხის შევიწროებას ემსახურება. იგი ხალხს მოუწოდებდა ნანსის მაგალითზე მაინც გაეხილათ თვალი და დაენახათ, თუ რას წარმოადგენდა ეს კრება, მისივე სიტყვებით რომ ეთქვათ, „მეძევ ქალთა მსგავსი შეკრებილობა“, რომელიც ერის ინტერესებს, უფლებებს, თავისუფლებას, მოქალაქეთა ღირსებას მეფეზე ცვლიდა. ასეთი კრება, რომელიც „რევოლუციის მოწინააღმდეგეთა, შეთქმულთა და მოღალატეთა ბანდას წარმოადგენს“, „თქვენს ნდობას არ უნდა იმსახურებდეს“, — ეუბნებოდა მარატი ფრანგ ხალხს. სხვა დემოკრატებისაგან განსხვავებით, რომლებიც ბუიეს მოქმედების წინააღმდეგ მხოლოდ პროტესტით შემოიფარგლნენ, მარატი

დემოკრატიას აძლევდა რჩევას, თუ როგორ უნდა გაფართოებულიყო მოძრაობა და როგორ უნდა მისცემოდა მას შეტევითი ხასიათი. „ჭარსა და მოქალაქეებს განათლებული მამაცი მეთაური სჭირდებათ. მე რომ ნანსის გარნიზონში სამსახურისა და მისი სამივე პოლკის ჩემდამი ნდობის ბედნიერება მქონოდა, ჩემი პირველი ოპერაცია შემდეგი იქნებოდა: მეზობელ ქალაქებში განლაგებულ შეიქცარელთა და ფრანგთა პოლკებში დაუყოვნებლივ გავგზავნიდი დეპუტატს და ამხანაგების პოზიციების შესახებ შევატყობინებდი. ამის შემდეგ დე ბუიეს გავაფრთხილებდი, რომ თუკი იგი ქალაქს 10 ლიეს მანძილზე მოუახლოვდებოდა, მაშინ გარნიზონის დაპატიმრებულ ოფიცრებს, სიზაგრის კომენდანტთან ერთად, ჩამოვახრჩობდი. მე ჩემს სიტყვას აუცილებლად შევასრულებდი... თუ ყველაფერი უშედეგოდ ჩაივლიდა, მე გარემოცვას ყველა შესაძლო წინააღმდეგობას გაუუწყვედი“...⁵⁷

საერთოდ არმიის პრობლემისადმი დამოკიდებულება მარატმა ასე ჩამოაყალიბა: არმიამ პირადი ნებასურვილით მბრძანებლობა ხელისუფლების ისეთი ბოროტად გამოყენება, რომლის წინააღმდეგ თუნდაც განუსაზღვრელი რაოდენობით ზომების მიღება არასოდეს ზედმეტი არ იქნება. „ხალხებო, თრთოლეთ, თუკი ვისმე მისცემთ ხელში არმიამე სარდლობის საშიშ უფლებას. ეს მომაცქვინებელი იარაღი თუ მტრის (ამ შემთხვევაში მონარქიის — გ. კ.) ხელთ აღმოჩნდა, ადრე თუ გვიან იგი თქვენს გულში იქნება გაყრილი, თუკი მას, ვისაც იგი გააჩნია, თქვენ არ წართმევთ იმის სურვილის უფლებასაც კი, რომ იგი თქვენს წინააღმდეგ წარმატოს“. მარატი მოითხოვს არმიამე მეფის უფლებების შეზღუდვას, მასზე გარკვეული კონტროლის დაწესებას, რადგანაც კარგად ესმის, რომ არმიამე მეფის განუკითხავი მბრძანებლობის შემთხვევაში დესპოტიზმი კვლავ აღსდგება და განმტკიცდება. ეს რომ არ მოხდეს, მარატს საჭიროდ მიაჩნია: 1. არმიამ ერთგულებაზე დადოს ფიცი ჭერ ერის, და შემდეგ მეფის წინაშე. ამიტომ საჭიროა ეროვნულმა კრებამ მუნიციპალიტეტებს მისცეს უფლება ქალაქში განლაგებულ გარნიზონებს სათანადო ფიცი დაადებინონ. 2. საჭიროა არმიამ დადოს ფიცი, რომ იგი არ დაემორჩილება არავითარ ბრძანებას, რომელიც მას ერის წინააღმდეგ მოქმედებას უკარნახებს. 3. სამხედრო ნაწილები ეროვნულ სახელებს უნდა ატარებდნენ. 4. ფიცისგამტეხი ოფიცრები სამშობლოს მოღალატეებად უნდა გამოცხადდნენ, მათ ქონება უნდა ჩამოერთვათ, თვითონ კი დაპატიმრებული უნდა იქნენ. თუ რომელიმე მათგანი გაქცევას მოახერხებს, მაშინ ყოველი მოქალაქე ვალდებულია მოძებნოს იგი და ადგილზევე მოკლას. ეს მოქმედება ერმა მას გმირებად უნდა ჩაუთვალოს. 5. ძველი რეგულარული არმია უნდა შევამციროთ, ვინაიდან იგი მაინც არაა საწდო, პროფესიონალ ჯარისკაცებს მოიცავს, ვათუ კვლავ მოიხიბლოს მთავარსარდლის დიდებით და მისი ბრმა იარაღი გახდეს, მსგავსად რომის ლეგიონებისა, რომლებიც დროთა ვითარებაში იმპერატორთა დასაყრდენად იქცნენ. მუდმივი არმია ხალხის წინააღმდეგ რომ არ გამოიყენონ, ამიტომ მას უნდა დაუპირისპირდეს უფრო მასობრივი სამხედრო ძალა — შეიქცარელები — ხალხი. ამისათვის საჭიროა შეიქმნას მრავალრიცხოვანი ეროვნული მილიცია, უფრო მეტიც, შეიძლება შევიკრიბოთ ყველა მოქალაქე, რომლის პიროვნება ექვს არ იწვევს. ეროვნული მილიცია უნდა გადიოდეს სამხედრო წვრთნას და ოფიცრებსაც თვითონვე უნდა ირჩევდეს. 6. თუ აჯანყება არაა მიმართული თვით მთავრობის ბოროტმოქმედებათა წინააღმდეგ და მის ჩასახშობად არმიის გამოყენება მიზანშეწონილია, ასეთ შემთხვევაში ჯარისკაცები უნდა დაემორჩილონ მხოლოდ

მუნიციპალური ხელისუფლების ბრძანებას. თუ ყველაფერი ეს არ განხორციელდა, მაშინ. — დაასკვნის მარატი, — „ყველაფერი, რაც საზოგადოებრივი თავისუფლებისათვის კეთდება, მხოლოდ ბავშვის თამაშია, ხოლო კონსტიტუცია, რაც უნდა სრულყოფილი იყოს იგი, ქალაქის ხუხულა იქნება, რომელიც ქარის ოდნავ ქროლასაც კი ვერ გაუძლებს. გადაშალეთ ისტორიის მატრიანე, თქვენ დაინახავთ, რომ სწორედ იმ მომენტიდან, როცა ჩვენს მეფეებს დაქირავებული ჯარები გაუჩნდათ, ისინი დესპოტებად გადაიქცნენ“⁵⁸. ამ საერთო ხასიათის წინადადებების შემდეგ მარატი არმიის კონკრეტულ სტატუსს გთავაზობს. მარატის მიხედვით, რეგულარული ჯარები ყოველთვის წარმოადგენენ დესპოტიზმის იარაღს, რომელსაც იგი ხალხზე ბატონობისთვის იყენებდა. ამიტომ, საკუთარი ინტერესებიდან გამომდინარე, ხალხმა უნდა შეამციროს რეგულარული არმიის ოდენობა, მაგრამ ისე, რომ ამან სახელმწიფოს უშიშროების საქმეს ხელი არ შეუშალოს. ამისათვის, პირველ ყოვლისა, საჭიროა სახელმწიფომ დაპყრობითი პოლიტიკა უარყოს, რადგანაც ამას ცუდის გარდა არაფერი მოაქვს. ახალი ტერიტორიების დაპყრობების ნაცვლად უკეთესი იქნება სახელმწიფომ არსებული ტერიტორიის აყვავებაზე იზრუნოს. თუ საფრანგეთი აგრესიას უკუაგდებს, მაშინ მას თავისი საზღვრების დასაცავად 60.000 კაცისაგან შემდგარი არმია თავისუფლად ეყოფა. საჭირო შემთხვევაში ამ რეგულარულ არმიას შეიძლება დაემატოს სახალხო მილიციის ორასათასიანი არმია. სახალხო მილიციონერები კვირა და უქმე დღეებში გაივლიან სპეციალურ ვარჯიშს და სამხედრო ჩვევებს შეიძენენ. ეროვნული მილიცია უნდა დაემორჩილოს ოფიცერებს, რომლებსაც თვითონვე აირჩევენ. მეფეს არ უნდა მიეცეს უფლება ეროვნული კრების ნებართვის გარეშე ააგოს ახალი ციხესიმაგრეები. ტყვია-წამლის ქარხნები მუნიციპალურ მმართველობას უნდა დაუქვემდებარდეს,⁵⁹ არმიის რეორგანიზაციის ეს პროექტი მარატმა 1789 წლის აგვისტოში წამოაყენა. მაშინ საფრანგეთს უცხოეთის ინტერვენციის საფრთხე არ ელოდა. შემდეგში შეურიგებელი მემარცხენე, რესპუბლიკელი მარატი მაშინ კონსტიტუციურ მონარქიას დასაშვებად თვლიდა, იმ პირობით, თუ სამეფო ხელისუფლება საკანონმდებლო ხელისუფლების სასარგებლოდ მაქსიმალურად შეიზღუდებოდა. ამით აიხსნება არმიისადმი ეს თავისებური დამოკიდებულება. არმიის შემცირება მეფის ხელისუფლების შეკვეცის ერთ-ერთი საწინდარი უნდა გამხდარიყო.

რევოლუციური სტრატეგიისა და ტაქტიკის დიდოსტატს მარატს შესანიშნავად ესმოდა არმიის როლი რევოლუციაში. „რევოლუცია, — ა მ ბ ო ბ დ ა მარატი, — მთავრობის მხრივ შევიწროებული ხალხის უკმაყოფილებითა და მის მხარეზე არმიის გადასვლით წარმოიშვა, იმ არმიისა, რომელიც, თავის მხრივ, თავისი მეთაურების ტირანიით იყო აღმფრთხილებული“⁶⁰. აქ, მართალია, მარატი ჯარისკაცთა უკმაყოფილების მიზეზს მეტად ზედაპირულად, მხოლოდ ოფიცერთა ტირანის სახით წარმოადგენს, ღრმად ვერ სწვდება ამ უკმაყოფილების სოციალურ არსს, მაგრამ რევოლუციის წარმატებისათვის ჯარისკაცთა მხარდაჭერას რომ უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა, ეს, როგორც ვხედავთ, მას კარგად ესმის. „ფრანგული გვარდიის მებრძოლებს 1789 წლის 23 ივნისს თანამოქალაქეების წინააღმდეგ სროლაზე უარი რომ არ ეთქვათ, ჩვენ დავიღუპებოდით. ჩვენ დავიღუპებოდით, რომ თითქმის მთელ საფრანგეთში რეგულარულ (სახალხო) ჯარებს უარი არ ეთქვათ ზალხისთვის სროლაზე. და ბოლოს ყველა ის შეთქმულება, რომელიც მინისტრებმა მოაწყვეს, რომელსაც სიმაგრეების კომენდანტები და სამხედრო სარდლები ახორციელებდნენ, განა არ დაგვლუპავდა რომ ჯარისკაც-

თა ერთგულებას ჩვენთვის საგარანტიო სამსახური არ გაეწია?"⁶¹ მარათისათვის ნათელი იყო, რომ რევოლუციის წარმატებისა და წარუმატებლობისთვის უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა იმას, თუ ეს დაუქვერდა მხარს არმია, „ძველ რეჟიმს“ თუ რევოლუციას. არმია რევოლუციის მხარეზე აღმოჩნდა, და რევოლუციის წარმატებაც უზრუნველყოფილ იქნა. მარატს კარგად ესმის „ძველი რეჟიმის“ მომხრეთა გულისნადები, როცა ისინი ყოველნაირად ცდილობენ ძველ არმიის შენარჩუნებას. „დესპოტიზმის დასაყრდენი, უპირველეს ყოვლისა, — წერდა მარატი, — სამხედრო ძალაა. სწორედ ამიტომ სახელმწიფოში როგორი რევოლუციაც არ უნდა მოხდეს, სანამ არმია მათ ხელთაა, დესპოტიზმი თითქმის არაფერს კარგავენ“.⁶² როგორც უკვე აღვნიშნეთ, დესპოტიზმსა და პროგრესულ ძალებს შორის ბრძოლა არმიისათვის რევოლუციის პირველადი დღეებში დაიწყო და თანდათან ფართო ხასიათი მიიღო. მარატი დიდი მონდომებით ჩაერია ამ ბრძოლაში და „ძველი რეჟიმის“ დასაყრდენის, მუდმივი არმიის რევოლუციურად გარდაქმნის საქმეში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა. უკვე 1789 წლიდან დაწყებული მარატი სასტიკად აკრიტიკებდა სამხედრო სამინისტროს, კერძოდ, სამხედრო მინისტრის ლატურდიუ პენის საქმიანობას და ამხელდა დამფუძნებელი კრების სამხედრო კომიტეტის ორჭოფულ პოლიტიკას.

„არმიის აღორძინებისათვის საჭიროა იგი ეროვნული გაგზადოთ, გავდევნოთ იქიდან ერის მტრები, რომლებიც მას ბილწავენ, ჭარისკაცები მოქალაქეებად უნდა ვაქციოთ და მათ უნდა მივანიჭოთ უფლება, თავიანთი ოფიცრები თვითონვე აირჩიონ“.⁶³ მარატის ეს სიტყვები კარგად ასახავენ მის დამოკიდებულებას არმიისადმი. როგორც ვხედავთ, მარატი ორ ძირითად ამოცანას სახავს: 1. არმია უნდა გახდეს ეროვნული, ყოველი ჭარისკაცი, უპირველეს ყოვლისა, მოქალაქე უნდა იყოს, 2. ოფიცრები თვითონ ჭარისკაცებმა უნდა აირჩიონ.

როგორც ვნახეთ, დამფუძნებელ კრებაში ოფიცერთა დანიშვნის მეტად კომპრომისული პროექტი წამოაყენეს: დაე, ოფიცერთა შემადგენლობის დანიშვნის უფლება კვლავ მეფეს დავუტოვოთ, მაგრამ იმ პირობით, რომ ეს უფლება ეროვნული კრების კონტროლს დაუმორჩილდესო. მარატი სასტიკად ილაშქრებს ამ ორჭოფული გადაწყვეტილების წინააღმდეგ და ამბობს: „ვის შეუძლია არ დაექვედეს იმაში, რომ ეროვნული კრების არსებული შემადგენლობა მეფის სურვილების შესაბამისად არ იმოქმედებს“. აქედან გამომდინარე, მარატი მოითხოვს, რომ მეფეს საერთოდ ჩამოერთვას ოფიცერთა დანიშვნის უფლება, რადგანაც მეფის მიერ დანიშნული ყველა ოფიცერი რევოლუციის მტერი იქნება. „სანამ არმიის ოფიცრები მეფის მიერ იქნებიან დანიშნულნი, ისინი ყოველთვის მის ბრძანებებს დაემორჩილებიან და ჭარისკაცებს მუდამ წააქეზებენ, რათა თავიანთი თანამოქალაქეების ჯალათები გახდნენ“.⁶⁴ მარატის მიხედვით ჭარისკაცების მიერ ოფიცერთა არჩევის შედეგად ორი ამოცანა გადაწყდება: სამშობლოს გადარჩენისა და თვით ჭარისკაცთა პირადი კეთილდღეობის გაუმჯობესებისა. მარატი აღნიშნავს, რომ თუკი არჩევნებში მონაწილეობა ყველა ფრანგის უფლებად უნდა ეკლიაროთ, რატომ არ უნდა ჰქონდეს იგი ჭარისკაცს, ისეთსავე ადამიანსა და მოქალაქეს, როგორიც ყველა დანარჩენი.

ამრიგად, როგორც ვხედავთ, რობესპიერი, მარატი და სხვა დემოკრატები, გამოხატავდნენ ხალხის ფართო მასებისა და რევოლუციურ ჭარისკაცთა მისწრაფებებს და რევოლუციის შემდგომი წარმატებებისათვის ოფიცერთა ძველი შემადგენლობის დათხოვნას აუცილებელ პირობად თვლიდნენ. რაც შეეხება

ოფიცერთა კორპუსის დემოკრატიზაციას, მას საფუძვლად უნდა დასდებოდა ჯარისკაცთა მიერ ოფიცერთა შემადგენლობის უშუალოდ არჩევის მეთოდი.

ასევე ყურადსაღებია კორდელიერების კლუბის კიდევ ერთი თვალსაჩინო წევრის, რევოლუციის დიდი ტრიბუნის, შემდგომში ქვეყნის თავდაცვის ერთ-ერთი გამოჩენილი ორგანიზატორის ე ო რ ე - ე ა კ დ ა ნ ტ ო ნ ი ს მოსაზრებანი არმიის რევოლუციურ როლზე და ახალი არმიის მშენებლობის საკითხებზე.

უპირველეს ყოვლისა, აღსანიშნავია, რომ დანტონმა სწორად განსაზღვრა არმიის როლი რევოლუციის გამარჯვების საქმეში. „რესპუბლიკა სანქციონირებულია ხ ა ლ ხ ი ს, ა რ მ ი ი ს ა და თავისუფლების გენიის მიერ“, — ამბობდა იგი.⁶⁵ რევოლუციამ გაიმარჯვა, დესპოტიზმი დაემხო, ახლა საჭიროა რევოლუციურ მონაპოვართა დაცვა როგორც შინაგან, ისე გარეგან მტრებისაგან. „დადგადრო გამოვეცხადოთ ბრძოლა ჩვენს შინაგან მტრებს... საჭიროა ხალხის ენერგია წარვმართოთ როგორც შინაგანი, ასევე გარეგანი მტრების წინააღმდეგ“. ამ საქმეში უდიდესი როლი ენიჭება არმიას. როგორი უნდა იყოს რევოლუციის სამხედრო ძალა, მისი შეიარაღებული ძალები? დესპოტიზმის დანერგვა ხალხის ძალამ განაპირობა, ასევე ქვეყნის თავდაცვაც მთელი ერის შემოქმედებად უნდა იქცეს, იგი უნდა ატარებდეს „დესპოტების წინააღმდეგ სახალხო ომის ხასიათს“. ქვეყნის თავდაცვისათვის საჭიროა გამოვიყენოთ ყველაფერი, რაც ერისა და რევოლუციის გადასარჩენად იქნება საჭირო.⁶⁶ აქედან გამომდინარე თავისთავად დგება საკითხი ეროვნული არმიისა, რომელიც მუნიციპალურმა, ანუ რევოლუციურმა ხელისუფლებამ უნდა შექმნას და რომელსაც მანვე უნდა უხელმძღვანელოს; საჭიროა ქვეყნის თავდაცვისათვის მოეუწოდოთ ხალხს და ჩვენ გვექნება „სანკიულოტებისაგან შემდგარი არმია“.⁶⁷ დანტონის მიხედვით, „ახალი სანკიულოტური არმია“ საყოველთაო-სამხედრო სავალდებულო სამსახურის პრინციპის საფუძველზე უნდა შეიქმნას. იგი წინადადებას იძლევა დაევალოს მუნიციპალიტეტებს სამხედრო სამსახურში განაწესოს ყველა მოქალაქე, ვისაც იარაღის ტარება შეუძლია. ასევე მუნიციპალიტეტების ხარჯზე უნდა მოხდეს მათი სამხედრო აღჭურვა და მომარაგება.⁶⁸

„სანკიულოტური არმია“, რომლის ძირითადი ძალა პატრიოტიზმი და რევოლუციისადმი ერთგულებაა, ამავე დროს უნდა ემორჩილებოდეს უმკაცრეს დისციპლინას. ასე, მაგალითად, დანტონი მოითხოვს, რომ ჯარისკაცი, რომელიც მტრის წინააღმდეგ მოქმედებაზე უარს იტყვის, ან დაყრის იარაღს — სიკვდილით დაისაჯოს,⁶⁹ რადგანაც „ყველაფერი ეკუთვნის სამშობლოს, როცა იგი საფრთხის წინაშეა“. როცა სამშობლო განსაცდელის წინაშეა „არავისა აქვს უფლება უარი თქვას მის სამსახურზე“.⁷⁰ არმიის რეორგანიზაციის გარეშე დანტონი რევოლუციის საბოლოო წარმატებას შესაძლებლად არ მიიჩნევს, ახალი არმიის შექმნას იგი კანონმდებელთა უპირველეს ამოცანად თვლის. „მოახდინეთ არმიის რეორგანიზაცია, მოაწესრიგეთ ფინანსები, იმიტომ, რომ კონსტიტუციის შექმნამდე ჯერ საჭიროა მტერზე გამარჯვების საშუალებათა შექმნა“.⁷¹ ამასთანავე დანტონმა წამოაყენა არმიის შინაგანი მტრების წინააღმდეგ გამოყენების წინადადება: არმია გამოყენებულ უნდა იქნეს შინაგანი კონტრრევოლუციური ძალების დასათრგუნად და რევოლუციური წესრიგის დასამყარებლად. ამასთან დაკავშირებით დანტონი მოითხოვდა, რომ არმიაში გაწვეულ ყოველ ასალ კონტინგენტიდან 20.000 ადამიანი გამოეყოთ სამხედრო მინისტრის განკარგულებაში, „ქვეყნის შიგნით აჯანყებათა სალიკვიდაციოდ“.⁷² უფრო გვიან მან ახალი წინადადება წამოაყენა, რომლის მიხედვით, ყველა პირველად კრე-

ბას უნდა გამოეყო ორი შეიარაღებული მოქალაქე და გაეგზავნა იგი პარიზში, ასეთი გზით უნდა შექმნილიყო „ცენტრალური სარეზერვო არმია“, რომელსაც ქვეყნის შიგნით მშვიდობის დაცვა დაეკისრებოდა“.

დანტონისეული „სანკიულოტური არმიის“ პროექტი გულისხმობდა, აგრეთვე, ოფიცერთა შემადგენლობის დემოკრატიზაციას. „წინადადება შემომაქვს შეიქმნას სახალხო გვარდია (არმია), რომელიც ერის ხარჯზე იარსებებს. სანკიულოტები შეძლებენ ჩვენს (დემოკრატების — გ. კ.) დაცვას“. „სახალხო გვარდია და იაფი პური, — აი რევოლუციის დასაყრდენი“, — ასეთი იყო დანტონის საბოლოო აზრი.⁷⁴

აქვე აღსანიშნავია, რომ დანტონი თავიდანვე დამფუძნებელი კრების საერთო საქმიანობის კრიტიკოსის როლში გამოდიოდა. იგი უარყოფითად აფასებდა, აგრეთვე, კრების სამხედრო პოლიტიკას. ეს კარგად გამოჩნდა უნტერ-ოფიცრის მიულსკარის ზემოაღნიშნული საქმის დროს. „გაიხსენეთ მოქალაქენო, ამბობდა დანტონი, — როგორ იქცეოდა პირველი ეროვნული კრება, გაიხსენეთ მის მიერ გამოცემული კანონების არასრულყოფილობა, მისი შეთანხმება ტირანებთან“.⁷⁵

დამფუძნებელი კრების სამხედრო დეპუტატთა შორის ერთადერთი „მემარცხენე“ ე დ მ ო ნ დ - ლ უ ე - ა ლ ე ქ ს ი ს დ ი უ ბ უ ა დ ე კ რ ა ნ ს ე იყო. არმიაში შექმნილი ვითარების ანალიზი და არმიის რეორგანიზაციის პროექტი, რომელიც მან წარმოადგინა, დამფუძნებელი კრების უმრავლესობაში არსებულ საერთო განწყობილების ფონზე, საკმაოდ რადიკალურად ჩანდა.

დღემდე ცნობილი იყო, რომ დიუბუა დე კრანსემ არმიისადმი თავისი პოზიციები ჩამოაყალიბა დამფუძნებელი კრების წინაშე ვრცელ მოხსენებაში, რომელიც მან კომიტეტის სახელით გააკეთა 1789 წლის 12 დეკემბრის სხდომაზე.⁷⁶ საფრანგეთის რევოლუციური არმიის ისტორიკოსები დ ი უ ბ უ ა დ ე კ რ ა ნ ს ე ს სამხედრო შეხედულებათა წარმოჩენის დროს მხოლოდ ამ სიტყვას ეყრდნობიან. საფრანგეთის რევოლუციური ეპოქის ბეჭდვითმა სიტყვამ კრანსეს აღზრდილ შეხედულებათა შემცველი სხვა მასალაც შემოგვინახა; სხვადასხვა ზასიათის ბროშურებთან ერთად არსებობს მისი ტრაქტატი-მიმოხილვა სამხედრო კონსტიტუციისა.⁷⁷

დიუბუა დე კრანსე პირველი იყო დამფუძნებელი კრების დეპუტატთა შორის, რომელმაც იწინააწარმეტყველა ის, რომ რევოლუცია გარდაუვალ ამოცანად ისახავს აქამდე არსებულისაგან განსხვავებული, პრინციპულად სრულიად ახალი სამხედრო კონსტიტუციის შექმნას. მანვე მოხაზა ახალი ეპოქის ახალი არმიის კონსტიტუციური საფუძვლების კონტურები.

უპირველეს ყოვლისა მან მიუთითა, რომ ახალი არმიის საფუძველი იქნება პატრიოტიზმი, საშობლოსადმი ერთგულება და სიყვარული, რომ მომავალი არმია თავის ინტერესებს დაუქვემდებარებს ერისა და საშობლოს ინტერესებს, რომ ყოველივე ამის შედეგად წარმოიშობა თვისებრივად ახალი ჯარისკაცი, ნაცვლად ძველი ავტორიტეტისა სახეზე იქნება „ჯარისკაცი მოქალაქე“, ამიერიდან ჯარისკაცს „ღირსება“ აამოქმედებს და არა პატივმოყვარეობა. ყოველივე ამის შედეგად სამხედრო მოსამსახურე უბრალო ჯარისკაციდან ეიღრე მარშალადე არ უნდა მოექცეს ავტორიტეტის ბრმა მორჩილებაში, ამიერიდან მას უნდა ჰქონდეს საკუთარი აზრი, შეხედულება, დამოუკიდებლობა. ძველი არმია მეფის სამსახურში იყო და მას მეფევე ინახავდა. ახალი კი, რომელიც ერის მსახურია, ერის კმაყოფილება უნდა იყოს. სამხედრო მოსამსახურეთა ზღვრასი უნდა შეესაბამებოდეს მოვალეობას, საქმიანობას და სხვ.

თავის გამოსვლაში 1789 წლის 12 დეკემბრის იგი ამბობდა: „თქვენ გსურთ

კანონების მფარველობით, თავისუფლებით, ადამიანისა და მოქალაქის ყველა უფლებით ისარგებლოთ, ჩვენი ჯარების ხელმძღვანელობა კი ღელმდეც დესპოტური მეთოდებით წარმოებს“. დე კრანსემ არმიის რეორგანიზაციისათვის საკუთარ შემდეგი ღონისძიება დასახა: უპირველეს ყოვლისა, მან არმიის დაკომპლექტების სრულიად ახალი პრინციპი წამოაყენა, რომელიც ძველი დაქირავეების მეთოდისაგან არსებითად განსხვავდებოდა და საზოგადოებრივი ცხოვრების ახალ, რევოლუციურ ამოცანებს უპასუხებდა. ეს იყო ე. წ. „კონსკრიფციის“. ანუ „საყოველთაო სავალდებულო სამსახურის“ პრინციპი.⁷⁸ რაც შემდგომ რევოლუციის მიერ შექმნილი ახალი არმიის დაკომპლექტების საფუძველი გახდა. ამრიგად, დიუბუა დე კრანსემ ოფიციალურად პირველად დაიცვა ცნობილი პრინციპი (რუსოსეული) — „ყოველი მოქალაქე უნდა იყოს ჯარისკაცი და ყოველი ჯარისკაცი — მოქალაქე“ (tout citoyen doit être soldat et tout soldat citoyen). აღსანიშნავია, რომ ეროვნულმა კრებამ მხარი არ დაუჭირა დიუბუა დე კრანსეს წინადადებას. მის წინააღმდეგ გამოსულმა ბიურო დე პიუზიმ კვლავ „ნებაყოფლობით დაქირავეების“ (L'engagement volontaire) ძველ პრინციპს დაუჭირა მხარი, მხოლოდ დაუმატა, რომ საჭიროა არმიაში მოვიზიდოთ პატიოსანი ხალხი, კარგი ოჯახიშვილები.⁷⁹

დიუბუა დე კრანსემ დაგმო, აგრეთვე, პროვინციულ ჯარებში (მილიცია) „კენჭისყრით“ გაწვევის არსებული წესი. „გაქვავებული გულით და აკანკალებული ხელით იღებენ კენჭს საბედისწერო ურნიდან და უგონოდ ვარდებიან ნათესავთა და ნაცნობთა მკლავებზე“, — ამბობდა კრანსე. მანვე გაილაშქრა ე. წ. „მონაცვლეობის“, ანუ „მოადგილეობის“ წინააღმდეგ, რომელიც ასევე პროვინციული ჯარების ორგანიზების საქმეში იყო ფეხმოდგმული. როგორც აღნიშნული გვექონდა, პროვინციულ ჯარებში (მილიცია) გაწვევა ხდებოდა კენჭისყრის საშუალებით. რევოლუციის წინ ჩვეულებრივ კენჭს უყრიდნენ ხოლმე უცოლო გლეხებს 18-დან 40 წლამდე. თუ თეთრი კენჭი შეძლებულ გლეხს შეხვდებოდა, მას შეეძლო ფული მიეცა და თავის მაგიერ ჯარში სხვა გაეგზავნა, ვინმე ბოგანო ან ღარიბ-ღატაკი. „მოადგილეობის“, ანუ „მონაცვლეობის“ საშუალებით საფრანგეთის სოფლის შეძლებული მოსახლეობა გაწვევისგან ფაქტიურად თავისუფალი იყო. დე კრანსე ფიქრობდა, რომ საფრანგეთში, საერთოდ, მთელი არმიის მასშტაბით, „საყოველთაო-სამხედრო სავალდებულო სამსახურის“ შემოღების შემთხვევაში. თუკი „მონაცვლეობის წესი“ ძალაში დარჩებოდა, მდიდარი ყოველთვის აარიდებდა თავს სამსახურს და ეს ტვირთი მხოლოდ ღარიბს დააწევბოდა. „ყველა მდიდარი შეეცდება პირად სამსახურს თავი აარიდოს და ეს მოვალეობა მთლიანად ღარიბობას დაატეხოს თავს“, — ამბობდა იგი.

ამასთან ერთად, დე კრანსემ დასვა საკითხი ოფიცერთა შემადგენლობის დემოკრატიზაციის შესახებ. „ყოველ ჯარისკაცს უნდა მიეცეთ სამსახურებრივი ღაწინაურების უფლება დაწყებული ოფიცრის პირველი წოდებიდან თვით საფრანგეთის მარშალამდე“, — ამბობდა იგი. ოფიცერთა თანამდებობების დაკავება არჩევითი პრინციპით უნდა მოხდეს. „სამართლიანი იქნება, რომ ყველა დაწესებულებაში ხელქვეითებმა თავიანთი უშუალო უფროსები თვითონვე აირჩიონ, ეს საზოგადოებრივი თავისუფლების ერთადერთი გარანტიაა“, — განაცხადა დიუბუა დე კრანსემ. ოფიცერთა არჩევის საქმეში მას ერთგვარი შესწორება შექონდა: ოფიცრების არჩევნებში მხოლოდ ოფიცრები მონაწილეობენ და არა ჯარისკაცები. უმცროსი-ლეიტენანტის თანამდებობა უნდა დაიკავოს სამხედრო სკოლადამთავრებულმა ახალგაზრდობამ. სკოლებში მიღება უნდა ხდებოდეს ყველა საზოგადოებრივი ფენისთვის თანასწორუფლებიანად.

ყურადღებას იპყრობს მომავალში ახალი არმიის ერთ-ერთი გამოჩენილი მშენებლის ლ ა ზ ა რ კ ა რ ნ ო ს მიერ შედგენილი არმიის რეფორმის შედარებით ადრინდელი პროექტი.⁸⁰ აქ იგი ძირითადად გაბეღულ და საინტერესო მოსაზრებას აყენებს, თუმცა აქა-იქ იგზნობა ზოგიერთი გულუბრყვილობა. შემდეგ ომის დროს, სამხედრო საქმეში ხანგრძლივი და დაუღალავი მოღვაწეობის პერიოდში სამხედრო მშენებლობის შესახებ მისი შეხედულებები დაიხვეწა და უფრო სრულყოფილი გახდა.

კარნოს აზრით, რევოლუციის, როგორც საშინაო, ისე საგარეო მტრების განადგურების ერთადერთი საწინდარია „თავისუფალი ხალხის არმიის“ შექმნა. ძველი რეგულარული (სახაზო) ჯარების გაუქმების შედეგად ბოლო მოეღება კორპორაციულობას და წოდებრივ პრივილეგიებს. ახალი არმია აიგება პრინციპით: „ყველა მოქალაქე ჯარისკაცია, ყველა ჯარისკაცი — მოქალაქე“.

უზარმაზარი სამხედრო მასა თავდაპირველად საკმარისია შევიარალოთ თუნდაც შუბებით, იგი იაფია და აღვილადაც მზადდება. მორალურად მტკიცე, სამშობლოს, საკუთრების, თავისუფლების, საკუთარი სიცოცხლის დამცველი ჯარისკაცის ხელში შუბი უფრო მრისხანე ძალად იქცევა, ვიდრე თოფი „მონის“ ხელში. შუბი თავისუფლების იარაღი იქნება, რაც სავსებით შეეფერება ფრანგთა განწყობას.

თავისუფალ ქვეყანაში იარაღის ტარების უფლება უნდა ჰქონდეთ ყველას. თუ ეს მხოლოდ საზოგადოების ნაწილის პრივილეგია გახდა, მაშინ მივიღებთ საზოგადოების ერთი ნაწილის ბატონობას მეორეზე, თავისუფლების ნაცვლად იქნება დესპოტიზმი, — აღნიშნავს კარნო.

ომის დამთავრების შემდეგ, — განაგრძობს კარნო, — სახალხო არმია უნდა გარდაიქმნეს „ეროვნულ გვარდიად“, რაც, მისი აზრით, სახელმწიფოს მისცემს სულ ცოტა 40 მილიონის ეკონომიას და აღმოუხერხის წინააღმდეგობას მოქალაქე-ჯარისკაცებსა და ჯარისკაც-მოქალაქეებს შორის (ანუ არმიასა და ეროვნულ გვარდიას შორის), ეს დააკანონებს ოფიცერთა არჩევითობას ყველგან და ამით გამოირიცხული იქნება ოფიცერთა კორპუსში მტრული ელემენტების შეღწევა.

კარნოს პროექტის მიხედვით მშვიდობიანობის დროს მუდმივი სამსახურისთვის განკუთვნილი უნდა იყოს სპეციალური ბატალიონები, რომლებსაც ყოველწლიურად გამოყოფენ დეპარტამენტები. ამ ბატალიონებს უნდა ევალებოდეთ საზღვრებისა და ციხესიმაგრეების დაცვა. მათთან ერთად უნდა არსებობდეს მუდმივი სამხედრო რეზერვი, სახალხო მილიციის სახით. იგი ორგანიზებულ უნდა იყოს შვეიცარიული მილიციის ყაიდაზე. სამხედრო სამსახურისთვის ვარგის ყოველ ფრანგ მოქალაქეს უნდა ჰქონდეს იარაღი (მდიდრებმა კეთილ ინებოდ და შეიძინონ ცხენებიც). ყოველ დეპარტამენტთან უნდა არსებობდეს სამხედრო-საწვრთნელი მოედნები. მილიციელები შეიცავიან ორგანიზებულად, დანიშნულ დღეებში. აქ გაიმართება ვარჯიში და სამხედრო ტურნირები. გამარჯვებულთათვის დაწესდება ჯილდო (მუზარადი, შუბი, ცხენი). ოფიცრებად და გენერლებად არჩეულ უნდა იქნენ ტურნირებზე ხშირად გამარჯვებული პირები. კარნოს სჯეროდა, რომ ომის დროს სახეზე იქნებოდა შესანიშნავი სამხედრო რეზერვი, რომელიც, განურჩევლად კლასობრივი და ქონებრივი მდგომარეობისა, სამშობლოს ერთგული დამცველი შეიქმნებოდა.

მემარცხენე ჟურნალისტი, იაკობინური კლუბის წევრი ე ა ნ - ლ უ ი კ ა - რ ა (მომავალი ჟირონისტი) დამფუძნებელ კრებას ახალი ტიპის არმიის შექმნისკენ მოუწოდებდა. იგი, ისევე როგორც სხვა მემარცხენეები, უპირველეს ყოვლისა, ახალი არმიის საფუძველს სამშობლოს პატრიოტ ჯარისკაც-მოქალაქის

სახით ხელავდა. ჭარისკაცი უნდა სარგებლობდეს საყოველთაო პარტიისცემით, ვითარცა ახალი ხელისუფლების მითითებების ღირსეული აღმასრულებელი და არა როგორც დაქირავებული მონა. სუბორდინაცია და ოფიცრებისადმი მორჩილება არ უნდა გამოიციხავდეს ჭარისკაცებისა და ოფიცრების უფლებრივ თანაწირობას. ამასთანავე კარა ოფიცერთა თანამდებობის დაკავების ახალი წესის შემოღებას მოითხოვდა, რაც ითვისაღწინებდა შემდეგს: ოფიცერთა უმაღლეს თანამდებობაზე (გენერალიტეტი) დანიშვნა თვით მეფემ უნდა აწარმოოს. ოფიცერთა დანარჩენი შემადგენლობა კი არჩევის წესით უნდა დაკომპლექტდეს, არჩევნები უშუალოდ სამხედრო ნაწილებში უნდა ჩატარდეს და მათში ოფიცრებთან ერთად ჭარისკაცებიც უნდა მონაწილეობდნენ. აქედან გამომდინარე, კარა ყველა ჭარისკაცისათვის „აქტიური“ მოქალაქის უფლების მინიჭებას მოითხოვდა. ამასთან კარა მოითხოვდა, რათა ამიერიდან ყველა ჭარისკაცს ჰქონოდა დაწინაურების ფართო და შეუზღუდველი სარბიელი.⁸¹

არმიის დემოკრატიულ საწყისებზე რეორგანიზაციის იდეა წამოაყენა აგრეთვე ლუი-მარი პრიუდომის გაზეთმაც. უკვე 1790 წლის აგვისტოში პრიუდომის გაზეთმა მკვეთრად დასვა საკითხი ოფიცერთა ძველი კორპუსის დათხოვნის თაობაზე და წინადადება წამოაყენა იგი „მესამე წოდების წარმომადგენლებით შეეცვალათ“⁸². გაზეთის იმავე წლის 2 ოქტომბრის ნომერში კი არმიის რეორგანიზაციის ვრცელი პროექტი დაიბეჭდა⁸³. აქ წამოყენებულ იქნა იდეა რეგულარული ჯარების ნაცვლად სახალხო არმიის შექმნისა. არმიის დაკომპლექტება უნდა განხორციელებულიყო საყოველთაო-სამხედრო ვალდებულების საფუძველზე. გაზეთის მიხედვით, საფრანგეთის 25-მილიონიანი მოსახლეობა ადვილად გამოჰყოფდა წლის განმავლობაში სამხედრო სამსახურისათვის ვარგის ერთ მილიონ ახალგაზრდას. გაზეთის მიხედვით, მშვიდობიანობის დროს მთლიანად მილიონის გაწვევა საჭირო არ იყო. მისი წინადადებით, უნდა დაწესებულიყო ციკლური გაწვევა მეოთხედების მიხედვით, იმ ვარაუდით, რომ ყოველ სამ თვეში ერთხელ უნდა გაეწვიათ 250.000 კაცი, წინა სამ თვეში გაწვეულთა დათხოვნის შემდეგ.

* * *

საფრანგეთის დიდი რევოლუცია უპირველეს ყოვლისა განახორციელა ძირითადად მამოძრავებელმა ძალამ — ხალხმა, საყოველთაო-სახალხო შეიარაღებული აჯანყების საშუალებით.

მაგრამ რევოლუციაში, რომელსაც „ხალხის მასები და ხალხის კლასები“ ახდენენ, უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება არმიის პოზიციას. არმიის პოზიცია ან აგვიანებს, ან აჩქარებს ისტორიული კანონზომიერების მიერ განწირულ საზოგადოებრივი სისტემის (ამ შემთხვევაში ფეოდალურ-აბსოლუტისტურ სისტემა) რევოლუციური გზით დაღუპვის გარდაუვალობას.

ამრიგად, არმია რევოლუციაში ფრიალ აქტიურ ძალად გვევლინება. ბურჟუაზიული რევოლუციის გამარჯვებისათვის უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა იმას. ვის მხარეზე აღმოჩნდებოდა არმია: „ძველ რეჟიმს“ დაიცავდა (ანუ დააყოვნებდა ისტორიულ გარდუვალობას — ბურჟუაზიული რევოლუციის გამარჯვებას) თუ რევოლუციურ „მასებთან და ხალხის კლასებთან“ იქნებოდა, ამით რევოლუციას ძალას შემატებდა და დააჩქარებდა ისტორიულ გარდუვალობას — ფეოდალიზმის დამხობას და ბურჟუაზიული წყობილების გამარჯვებას. სწორედ ამ ვითარებას გულისხმობს ვ. ი. ლენინის კლასიკური ფორმულა: „რ ა ს ა კ ე ი რ ვ ე ლ ი ა , თ უ რ ე ვ ო ლ უ ც ი ა მ ა ს ო ბ რ ი ე ი ა რ გ ა ხ დ ე ბ ა

და თვით ჟარსაც არ მოედება იგი, ისე ლაპარაკიც კი შეუძლებელია სერიოზულ ბრძოლაზე".⁸⁴ ვ. ი. ლენინის განმარტებით რევოლუციის დროს, არმიის პრობლემა — სამხედრო საკითხი ყველა რევოლუციონერმა უნდა წამოაყენოს — თუ პირველზე არა. ერთ-ერთ პირველ ადგილზე მაინც.⁸⁵ საყოველთაო-სახალხო მასობრივი აჯანყების, ამ შემთხვევაში საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პირობებში საფრანგეთი გასაგები ხდება „თუ რა უდიდესი მნიშვნელობა აქვს სამხედრო ტექნიკასა და სამხედრო ორგანიზაციას როგორც იარაღს, რომლითაც სარგებლობენ ხალხის მასები და ხალხის კლასები დიდი ისტორიულ შეჭახებათა გადასაწყვეტად“.⁸⁶

ვ. ი. ლენინის განმარტებით „რევოლუციური არმია საჭიროა სამხედრო ბრძოლისათვის და თვითმპყრობელობის (ამ შემთხვევაში საფრანგეთის ფეოდალურ-აბსოლუტიზმის — გ. კ.) სამხედრო ძალის ნაშთების წინააღმდეგ ხალხის მასების სამხედრო ხელმძღვანელობისათვის. რევოლუციური არმია საჭიროა: რმიტომ, რომ დიდი ისტორიული საკითხების გადაწყვეტა მხოლოდ ძალით შეიძლება, ხოლო თანამედროვე ბრძოლაში ძალის ორგანიზაცია სამხედრო ორგანიზაციაა“.⁸⁷ საფრანგეთის დიდ რევოლუციას „ძველ რეჟიმზე“ ძალდატანება უნდა მოეხდინა, ამის გარეშე მას გამარჯვება არ ეწერა. „ძველი რეჟიმის“ დროს „ძალის ორგანიზაცია“, ძალდატანების იარაღი — არმია ისტორიაში უაჩუფით, „ბოროტების ჩამდენის“ როლს ასრულებდა. „ძველი რეჟიმის“ დაქირაებული არმია პოლიციასთან და ადამიანთა სხვა შეიარაღებულ რაზმებთან ერთად უპირისპირდებოდა ხალხს, საზოგადოებას, წარმოადგენდა დესპოტიზმის განუკითხავი ბატონობის ბრმა იარაღს.

ამასთან „ბოროტების ჩამდენ“ „ძალდატანების იარაღს“ — არმიას შეუძლია ისტორიაში კეთილისშეთვლი, დადებითი როლიც შეასრულოს, რევოლუციურ ძალად იქცეს, თუკი ძალდატანება წარიმართება, კ. მარქსის სიტყვებით რომ ვიხმაროთ, „მკვდარი პოლიტიკური ფორმების დასამხსერეად“.⁸⁸ ამ შემთხვევაში ფეოდალური აბსოლუტიზმის შესამუსრავად.

რევოლუციური ბრძოლის მარქსისტულ-ლენინურ სტრატეგიაში შეიარაღებულ აჯანყებას, როგორც სახალხო რევოლუციური ბრძოლის უმადლეს ეტაპს. განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს. შეიარაღებული სახალხო აჯანყების უმაღლესი ეტაპი, მისი კულმინაცია იწყება მაშინ, როცა არმია აჯანყებულთა მხარეზე გადადის. ვ. ი. ლენინი ამ ვითარებას უწოდებს აჯანყების „უკანასკნელ ეტაპს“, „ახალ უმაღლეს საფეხურს“.⁸⁹ არმიის რევოლუციის მხარეზე გადასვლა „ახალ და დიდი ნაბიჯის გადადგმას მოასწავებს, — დაასკვნის ვ. ი. ლენინი.⁹⁰

„ძველი რეჟიმის“ ყველა მესვეური, ყველა ანტირევოლუციური ძალა ყოველწინააღმდეგობადა ხელიდან არ გაეშვა არმია — „ძველი წყობილების დაცვის ყველაზე გაქვავებული ინსტრუმენტი“,⁹¹ თავის მხრივ, არმიის მხარდაჭერის მოსპოვებლად ენერგიულად იბრძვის რევოლუციის ბანაკი. ეს ბრძოლა უკანასკნელის წარმატებით დამთავრდა. არმია მხარი დაუჭირა განახლებას, ფრანგი ხალხის მასობრივ შეიარაღებულ აჯანყებას, ამით მან მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა „ძველი რეჟიმის“ განადგურებასა და რევოლუციის წარმატების საქმეში. ამ შემთხვევაში, არმია მოქმედებდა, როგორც მოწინავე საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ძალა. მან შეასრულა პროგრესული ისტორიული როლი. რასაკვირველია. ყოველივე ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ რევოლუცია სამხედრო შეიქცეულებამდე დავიყვანოთ და მხოლოდ „არმიის საქმედ“ ჩავთვალოთ. ყოველი დიდი ისტორიული შეჭახების, განსაკუთრებით კი სოციალური რევო-

ლუციის უპირველესი შემოქმედია ხალხის ფართო ფენები, წარმატების უპირველესი საწინდარია საყოველთაო-სახალხო აჯანყება. რევოლუციაში პლებეური მასების გადამწყვეტი მნიშვნელობა შესანიშნავადაა განმარტებული ფ. ენგელსის ცნობილ სიტყვებში: „ბურჟუები აჟამადაც ისე, როგორც ყოველთვის, ერთობ ლაჩრები იყვნენ იმისათვის, რომ თავიანთი საკუთარი ინტერესები დაეცვათ; რომ ბასტილიდან დაწყებულ პლებეებს უნდა შეესრულებინათ მათთვის მთელი სამუშაო: რომ მათ ჩაურევლად 14 ივლისს, 5-6 ოქტომბერს, 10 აგვისტოს, 2 სექტემბერს და ა. შ. ფეოდალურ რეჟიმს მუდამ უნდა დაემარცხებინა ბურჟუაზია, კოალიციას სასახლესთან კავშირში დაეთრუნა რევოლუცია და რომ, ამრიგად, მხოლოდ ამ პლებეებმა მოახდინეს რევოლუცია“.⁹² პლებეებთან, ანუ საფრანგეთის მოსახლეობის ფართო ფენებთან ერთად, მათ გვერდით. მათთან მხარდამხარ სოციალურად, კლასობრივად მათი ძმები — ჯარისკაცებიც უნდა ვიგულისხმოთ. საესებით სწორი იქნება თუ მოვახდენთ ენგელსის ფორმულის — „მხოლოდ ამ პლებეებმა მოახდინეს რევოლუცია“ — პერიფრაზირებას და ვიტყვი: — მხოლოდ ამ პლებეებმა, ჯარისკაცებთან ერთად, მოახდინეს რევოლუცია“.

რევოლუციის პირველ ეტაპზე თავს იჩენს რევოლუციის ისტორიაში არმიის პრობლემის მეორე, ახალი არმიის ორგანიზების საკითხი. ამ შემთხვევაში ერთმანეთს უპირისპირდება ორი ძალა — გამარჯვებული მსხვილი ბურჟუაზია და რევოლუციურ-დემოკრატიული საფრანგეთი. ბურჟუაზიას სურს — „ბურჟუაზიული არმია“, დემოკრატიას — „სახალხო“. გაბატონებულ კლასად, სახელმწიფოდ ორგანიზებულ ბურჟუაზიას თავისი კლასობრივი არმია სურს, პლებეურ-სანკიულოტური საფრანგეთი დემოკრატიული, სახალხო არმიის შექმნისთვის იბრძვის. ბურჟუაზიული საფრანგეთი, პირველ ყოვლისა, შეიარაღდა ეროვნული გვარდიის სახით, რომლის დაკომპლექტება ზდებოდა მდიდარი — „ცენზიანი“, „აქტიური“ საფრანგეთის ხარჯზე. 1791 და 1792 წელს შექმნილ „მოხალისეთა“ შენაერთები ძირითადად „აქტიურ“ მოქალაქეთა ბაზაზე იყო დაკომპლექტებული. ამავე მიზეზით აიხსნება დამფუძნებელი კრების გაუბედავი პალიატური ღონისძიებანი ახალი არმიის ორგანიზების საქმეში, მისი ცდა — შეენარჩუნებინა რამდენადმე რეფორმირებული ძველი არმია ბურჟუაზიის კონტროლით და ა. შ.

მიუხედავად დაბრკოლებისა, რომელსაც რევოლუციის დამფუძნებელი კრება უქმნიდა, იგი მაინც თავისი ლოგიკური, აღმაველი გზით მიდიოდა. არმიის დემოკრატიზაციის საკითხი ცალკეულ პირთა კაპრიზს როდი წარმოადგენდა, ეს იყო აუცილებლობა, რომელსაც თვით რევოლუციის შინაგანი ბუნება განაპირობებდა. რევოლუციის შემდგომ გაღრმავებასთან ერთად, არმიის დემოკრატიზაციის პრობლემა სულ უფრო და უფრო მეტ აქტუალობას იძენდა. არმიისა და ხალხის ერთიანობის იდეას მეტი სპოველმყოფელობა ემატებოდა. თუკი აღრე ხალხი და ბურჟუაზია ერთად იბრძოდნენ იმისათვის, რომ აბსოლუტიზმისათვის მ-სი ძირითადი დასაყრდენი — არმია გამოეცალათ, ახლა ვითარება შეიცვალა, მას შეეძლე. რაც ბურჟუაზიასა და ხალხს შორის ყოველდღიურად მზარდი განხეთქილება დაიწყო, არმიისათვის ბრძოლამ სულ სხვა ხასიათი მიიღო. ბურჟუაზია ცდილობს არმია თავის გავლენას დაუმორჩილოს, ასე ვთქვათ, ბურჟუაზიული არმია ჩამოაყალიბოს, ხოლო ხალხს არმიის სრული დემოკრატიზაციის გზით სახალხო არმიის შექმნა სურს. მაგრამ ჭერჭერობით რევოლუციური სახალხო არმიის შესაქმნელად საჭირო პირობები არ არსებობდა. ახლა მხოლოდ ისახებოდა ის, რაც შეზღვრავდა გაცდა შესაძლებელი, როცა რევოლუციამ განვითარების

სათანადო დონეს მიაღწია და ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რევოლუციის ამოცანები ძირითადად განხორციელდა.

როდესაც დაემხო მეფის ზელისუფლება, ხალხმა ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული პოლიტიკური თანასწორობა მოიპოვა. გლეხობა სავსებით განთავისუფლდა ფეოდალური უღლისაგან, რევოლუციისაგან მიწა მიიღო და სხვ. ე. ი. შეიქმნა სახალხო რევოლუციური არმიის ორგანიზებისათვის საჭირო სოციალური, პოლიტიკური და ეკონომიური პირობები. ჯერჯერობით სახეზე არ იყო მეორე — საგარეო ფაქტორი, რომელიც ასეთი ტიპის არმიის შესაქმნელად ასევე საჭიროებას წარმოადგენდა. მხედველობაში გვაქვს უდიდესი საფრთხე. რომელიც რევოლუციას შეეჭმნა ფეოდალურ სახელმწიფოებთან ომის დროს. მაშინ ქვეყნის თავდაცვისა და რევოლუციურ მონაპოვართა შენარჩუნების საქმე სახალხო საქმედ იქცა და, აქედან გამომდინარე, თვით სახალხო რევოლუციური არმიის ორგანიზება შესაძლებელი და აუცილებელი გახდა. ამიერიდან სახეზეა არმიის რევოლუციური ორმხრივი როლი: რევოლუციის დაცვა შინაგან და გარეგან მტერთაგან; გამოიყვეთა რევოლუციური ომის კემშარიტი სახე, რაც იმაში მდგომარეობდა, რომ ბრძოლა წარმოებდა ორი მიზნისათვის: სამშობლოს დამოუკიდებლობისათვის და რევოლუციურ მონაპოვართა დასაცავად. როგორც იყო არმიისა და რევოლუციის ურთიერთობა საკანონმდებლო კრებისა და კონვენტის დროს ამაზე ცალკე წიგნში იგვექნება საუბარი.

ФРАНЦУЗСКАЯ АРМИЯ НА ПЕРВОМ ЭТАПЕ ВЕЛИКОЙ РЕВОЛЮЦИИ (1789—1792)

Резюме

1. Несмотря на наличие колоссальной литературы по истории французской буржуазной революции, многие ее проблемы ждут своего исследователя. Некоторые зарубежные и советские историки ошибаются, когда думают, что ввиду обилия специальной литературы о французской революции уже ничего не осталось для новых исследований. А. З. Манфред прав, когда пишет: «...это не так. Борьба вокруг проблем Великой французской революции не только не затихает, но время от времени вспыхивает с новой силой, и не по частным, а по стержневым вопросам этой проблематики»¹. Это же положение он повторяет в предисловии к монографии А. Собуля: «И хотя за 177 лет, прошедших с начала революции, уже накопилась почти необозримая литература — написаны многие тысячи исследований, книг, статей — все же остается еще немало вопросов в истории революции, ждущих своего разрешения»².

Среди недостаточно изученных проблем истории французской буржуазной революции надо назвать проблему армии, на что справедливо указывал известный французский историк Марсель Рейнар.³

История армии Великой французской буржуазной революции интересовала многих исследователей и нашла отражение в огромной специальной литературе. Но, как правило, проблема армии рассматривается односторонне — в аспекте военной истории. Армия представлена в основном только как военная организация, а военная история сведена к описанию войн. Особенно следует отметить, что буржуазной историографией упущена важнейшая проблема — революционная роль армии. Историки поверхностно освещают значительные вопросы истории армии, такие как: разложение старой армии, рождение новой армии, организация обороны страны, военная политика революционной власти и т. д.

Рейнар подчеркивает, что важная проблема армии и ее позитивная роль в развитии и победоносном завершении революции еще ждет своего исследователя. Сам Рейнар глубоко убежден в том, что в победе революции армия явилась одним из решающих факторов. По его мнению, определение роли армии в истории революции должно проводиться на основе социального анализа явлений. На это указывал и А. Собуль, подчеркивая, что ни одну область истории, в том числе и военную, нельзя отделить от социальной истории. «Значение вооруженных сил, — пишет он, — их организация, оснащение, боевой дух, непосредственно связаны с экономической и социальной средой, в которой эти силы были созданы и устроены. Что вооруженные силы отражают эту среду, так же как среда объясняет их сущность, — ныне общепризнано. Наука о войне (которая шире истории войн) относится к области социальной истории».

Целью настоящего труда не является изучение военной истории: он представляет собой конкретное историческое исследование. Автор на основе утверждений крупнейших французских историков попытался рассмотреть революционную роль армии в истории Великой французской революции и, опираясь на социальный анализ, показать в какую великую общественно-политическую силу превратилась армия в период революции и сколь важное значение она имела в деле ее успешного завершения.

Говоря о революционной роли армии, мы, разумеется, имеем в виду, что одной из ее главных функций оставалась борьба с внешними врагами. Однако, вместе с тем, армия сыграла значительную роль и как внутренняя революционная сила. В дни июньско-июльского кризиса 1789 года поддержка революции со стороны армии обусловила победу прогрессивных сил над контрреволюционным заговором реакции. Армия поддерживала революционный порядок внутри страны, боролась с силами контрреволюции, защищала завоевания революции. В этом отношении, например, характерна позиция армии в период октябрьского кризиса 1789 г., в период Вареннского кризиса, в момент измены Лафайета и Дюмуре, в самоотверженной борьбе против восстания в Вандее, в борьбе против контрреволюции в Тулоне, Марселе, Лионе и т. д. Примечательно, что военные отряды специального назначения (так называемая «революционная армия») в основном были созданы как внутренне-политическая сила.

Армия выполняла административные и политические функции как внутри, так и за пределами Франции. Она сыграла ведущую роль в ликвидации старого феодального режима и установлении нового общественного порядка. Размах революционных действий армии определяется масштабом внедрения правительством революционных новшеств внутри и за пределами страны.

При исследовании революционной роли армии автор уделил наибольшее внимание определению ее места во внутренней истории Франции, а именно: выяснению того, что непосредственно сделала армия для победы революции и охраны ее от внешних врагов. Но, как известно, революционная роль армии этим не ограничивается. Поскольку французская революция имела международное значение, явившись началом и стимулом всеобщего разрушения феодального строя, то и роль ее армии в этом процессе была весьма значительной и поэтому в данном аспекте она заслуживает специального исследования. Исходя из этого, революционную историческую роль армии за пределами Франции мы излагаем в сравнительно общих чертах.

То обстоятельство, что армия с первых же дней революции стала на ее сторону, было решающим фактором победы революции. В труде показано, что в составе движущих сил революции армия отнюдь не выступала в качестве обособленной силы. Переход королевской армии на сторону революции не был случайным. Это явилось логическим результатом внутреннего закономерного развития революционной борьбы.

С первых же дней революции обнаружилась внутренняя органическая связь королевского солдата с той социальной средой, откуда он вышел. Тесно связанный с народными массами, солдат стал на сторону народа. И это совершенно закономерно. Что же касается армии нового типа, то ее создателем явился сам французский народ. Интересы и политические настроения армии и народа были почти едины. На примере Великой французской революции еще раз опровергается тезис об апolitичности армии. Не случайно, что все социальные конфликты, которые имели место в период революции, отражались на армии так же, как и на всей остальной революционной массе.

В труде подчеркнуто, что быть солдатом-патриотом не означало быть только защитником своего отечества. Это значило вместе с тем быть защитником и тех великих преобразований, которые осуществлялись революцией, принимать в них непосредственное участие.

Второй вопрос, который занимает особое место в монографии,—это военная политика Учредительного собрания, его мероприятия по строительству и организации новой армии.

Обычно, когда речь идет о роли армии в революции, подразумевают в первую очередь старую королевскую армию. Ее роль хронологически и по значению ограничивается первым этапом революции (1789—1792). С самого начала королевская армия поддержала революцию, но затем логика событий привела к быстрому ее разложению. Впоследствии главной движущей силой в революции выступает армия нового типа, созданная самой революцией.

Определение революционной роли армии должно исходить именно из действий армии нового типа. Естественно, что для оценки революционной роли новой армии в первую очередь надо исследовать историю ее формирования. Именно поэтому в монографии широко исследуется история строительства армии нового типа в революционной Франции, и конкретно, в период деятельности Учредительного собрания.

В монографии подробно излагается деятельность французского народа и революционного правительства в создании новой армии, явившейся событием исключительно важного революционного содержания.

2. В гражданской истории Великой французской революции проблемы армии излагаются по периодам общей хронологии самой революции. В основном, соответственно деятельности Учредительного собрания, Законодательного собрания и Конвента. Военные историки делят историю армии преимущественно по этапам формирования новой армии — разложение старой армии, создание национальной гвардии, добровольцы 1791—1792 гг., массовый призыв, амальгама, всеобщий призыв и т. д. Часть исследователей излагает историю армии по хронологии крупнейших сражений и значительных военных событий. Примером этого служит история революционных войн Шуке.

В первом случае мы имеем дело с юридическими толкованиями военных институтов: такой подход втягивает авторов в область излишней детализации, суть явлений остается вне поля их зрения и, по меткому выражению Рейнара, они оказываются в плену искусственных построений. Не случайно, что большинство буржуазных ученых действительно оказалось в плену таких построений. Разумеется, подобная периодизация является лишь следствием порочной методологии буржуазных историков.

Во втором случае периодизация служит непосредственно задачам военной истории и поэтому кажется нам более приемлемой.

В процессе рассмотрения армии в аспекте гражданской истории трудно найти сколько-нибудь абсолютно совершенную форму периодизации, из-за сложного и весьма разнообразного характера как гражданской, так и военной действительности. Отсюда следует, что при определении основ периодизации нельзя абсолютно исключить момент субъективности. Таким образом, периодизация получается в основном условный характер, а глубина анализа фактов, раскрытие внутренней сути явлений, равно как и обобщения, будут находиться в прямой зависимости от научно-методологических позиций исследователя.

Наилучшим вариантом периодизации истории армии нам представляется схема А. Левицкого. По данной схеме этапы развития армии непосредственно связываются со стадиями развития революции¹.

Однако схема А. Левницкого ограничивается преимущественно вопросами построения новой армии. Наша же монография содержит попытку рассмотрения истории армии в различных аспектах. Наряду с историей становления армии, нас интересует ее революционная роль (преимущественно внутри страны, а частично и за ее пределами), социально-экономические и политические предпосылки триумфальных успехов революционных войн, классовая сущность военной политики буржуазии и многое другое. В таких условиях еще более усложняется установление какого-либо общего критерия периодизации. Следовательно, при всех вариантах та или иная схема периодизации все же остается условной.

Наиболее подходящим вариантом нам представляется деление революции на три этапа (1789—1792, 1792—1793, 1793—1794 гг.), и вопросы истории армии лучше всего осветить по этой хронологической канве. В данной монографии исследуется история армии на первом этапе революции (1789—1792).

3. Кризис, дошедший в течение всего XVIII века над французским абсолютизмом, разразился и в постоянной наемной армии.

Автор, опираясь на некоторые новые материалы, старается объяснить причины кризиса в армии в период, предшествующий революции и на начальном этапе революции, охарактеризовать различные формы проявления недовольства в армии — неподчинение властям, солидарность с народом, ненависть к привилегированной офицерской верхушке.

Вопросы неподчинения армии, братания ее с народом и в конечном счете революционной роли армии пока еще слабо изучены. В освещении этих вопросов чувствуется односторонность, увлечение фактологией, мало внимания уделяется анализу основных тенденций, сущности и актуальности этих явлений.

Не подлежит сомнению, что «неподчинение» армии является фактором социально-революционного порядка.

В исторической литературе этот вопрос почти не получил освещения. Автор старается вскрыть сущность этого движения как явления социального. Разумеется, нельзя игнорировать и причины вторичного порядка (плохое питание, небольшие оклады, тяжелые бытовые условия, палочная дисциплина, самодурство офицеров и т. п.), которые в исторической литературе выдвигаются на передний план. Следует отметить, что эти тяжелые условия являлись следствием той социальной несправедливости, которая господствовала при старом режиме. Автор считает, что без изучения социальной сущности солдатского движения нельзя выяснить историческую правду о революционной роли армии. Таким образом, речь идет о действии социального и экономического факторов в вопросе неподчинения армии.

Говоря о революционной роли армии, автор подчеркивает, что неподчинение армии фактически означало ее отход от контрреволюции. В критические дни июня 1789 г. достаточно было армии поддержать контрреволюцию и все осталось бы по-старому. В таком случае, по словам Олара, старый режим продолжил бы свое существование, а революция была бы отложена. В дни Вареннского кризиса даже полк, охранявший короля, отошел от реакции и примкнул к революции. Генерал Буле не сумел использовать для контрреволюционного переворота даже те соединения, которые находились в его личном подчинении. То же самое повторилось и во время измены Лафайета и Дюмуре.

Автор обращает внимание на одну немаловажную деталь, сыгравшую косвенную роль в формировании революционного сознания армии. Это — та реальная опасность, которой подвергли революцию эмигран-

ты Конде и силы внутренней контрреволюции — Буйе и др. Нависшая угроза стимулировала революционную бдительность армии и придала ей новые силы в борьбе за социальное обновление (на актуальность изучения этого фактора указывал еще Рейнар).

Весьма интересным представляется вопрос о взаимоотношении армии и национальной гвардии. С установлением патриотического союза между ними революционная роль армии возросла. Этот вопрос возник еще в самом начале революции. В историографии же он в значительной степени упрощается.

Многие авторы усматривали между армией и национальной гвардией лишь антагонизм и противоположность позиций. Правда, для этого имелось некоторое основание. Как указывает Рейнар, «национальная гвардия», состоявшая из «активных» граждан, была буржуазной, в то время как солдаты были выходцами из народа. Но и в гвардии, несмотря на ее буржуазный характер, было много представителей из народа.

Совместная борьба против общего врага, предпринятая на первой стадии революции народом в союзе с буржуазией, не исключает возможности единения гвардии и армии на этом этапе. Тем самым, по словам Рейнара, вражда между армией и гвардией была необязательной. Что касается реакционеров, в том числе и офицерства, они всячески старались создать и раздуть антагонизм между армией и национальной гвардией. Автор пытается показать все это на конкретных исторических фактах.

Автор на основе новых документальных материалов широко освещает вопросы, связанные с революционным брожением в армии в масштабе всей Франции. Указывается, что вначале революционное движение в армии носило стихийный характер, это длилось приблизительно до весны 1790 года. На данном этапе пока еще не доминируют политические явления, отношение армии к народу определяют преимущественно несложные инстинкты социального порядка. При этом армия, как и все, стоит пока что на позициях монархизма. Армия пока еще верит в «доброе короля», причиной всех несчастий она считает аристократию и контрреволюционную эмиграцию, в первую очередь в лице офицеров. Но эту веру армия теряет после Вареннского бегства короля. В ее ряды постепенно проникают республиканские идеи. Война и очевидная измена короля окончательно укрепили в армии эти настроения. После революции 10 августа армия уже представляет республиканскую силу.

К лету 1790 года брожение в армии принимает организованный характер. Начинается формирование первых революционных организаций солдат — «солдатских советов», сыгравших в дальнейшем подполье революции значительную роль. Солдаты противопоставляют себя контрреволюционному офицерству, растет их политическая активность и гражданская сознательность. Они выступают на политических собраниях, становятся членами различных общественных и политических клубов, читают революционную литературу, газеты, разрабатывают собственные требования, с которыми обращаются не только к своему начальству, но и к Национальному собранию, устанавливают связь с «национальной гвардией», местными органами самоуправления и т. д.

Автор, используя некоторые новые материалы, освещает историю борьбы солдат против офицерских корпораций. Борьба рассматривается, прежде всего, как проявление социально-классовых противоречий. Это и понятно, поскольку старая сословная армия состояла из двух противостоящих социальных сил. По происхождению солдаты принад-

лежали к «третьему сословию», а офицерские кадры почти целиком состояли из представителей дворянства. Между солдатами и офицерами была воздвигнута глухая социальная стена. Обострение непримиримой классовой борьбы, проходившей между дворянством и «третьим сословием», давало знать о себе и в армии. Абсолютное большинство солдат происходило из крестьян и плебейства (городской бедноты, унтер-офицеры также были укомплектованы не из привилегированных сословий и в социальном отношении стояли рядом с солдатами. «Для офицера солдат был то же самое, что и крестьянин для помещика».

В армии имело место еще одно противоречие. Речь идет о противоречии между небольшой, буржуазной частью офицерства и его дворянским большинством. Буржуазное офицерство возглавляет борьбу против реакционных офицеров, точно так же и вся буржуазия в целом выступала гегемоном всех социальных сил в борьбе против «старого режима». Плебейские и частично мелкобуржуазные унтер-офицеры находились на стороне солдатских масс и возглавляли революционные выступления солдат.

Подробно изложены и другие причины недовольства солдат. Они борются за повышение жалованья, против расхищения офицерами военной казны, за выдачу припугнувших их годами неоплаченных сумм, за уважение солдата, облегчение тяжелой казарменной жизни, отмену жестокой дисциплины и т. д.

На основе анализа нового материала автор подчеркивает недооценку действительных причин недовольства армии со стороны правых сил (короля и министров) и офицерских кругов. И само Национальное собрание не разобралось в этих причинах, сводя все к материальному фактору. В противовес этому, автор старается найти правильное решение вопроса и выявить действительные причины революционного движения в армейских частях во главе с прогрессивными силами.

Усилия короля и других руководителей «старого режима» остановить ход событий в армии, восстановить старую дисциплину и авторитет монархии в солдатских массах были тщетны. Королевская власть окончательно проигрывала сражение за армию. Напрасно старались монарх и его окружение сохранить доверие армии: армия не была заинтересована, говоря языком одного документа, «разогнать разбойников», сеющих раздор в королевстве Людовика XVI. Королевская власть вновь пытается совершить силами армии контрреволюционный переворот, но безуспешно — армия остается верной революции. Автор иллюстрирует это положение двумя примерами: попытка совершения контрреволюционного переворота в сентябре-октябре 1789 г. и бегство короля. В обоих этих кризисах роль армии оказалась решающей — она еще раз спасла революцию.

Революционные действия солдатских масс не носили сколько-нибудь замкнутого, кастового характера, они способствовали решению крупнейших гражданских проблем, стоявших перед революцией. Армия противостояла всем силам, которые стремились препятствовать логическому ходу революции.

В свете некоторых новых материалов и конкретных фактов, в монографии излагаются причины братания революционной армии с народом и отхода армии от «старого режима» с начала революции. Еще современники усматривали в единении революционных масс и армии залог успеха революции. «Точно каким-то чудом из земли выросла патристическая армия в триста тысяч человек, состоявшая из граждан всех сословий, к которой примкнули французская гвардия, швейцарцы и другие солдаты. Ужас, который внушает эта национальная армия, готовая пойти на Версаль, решила победу революции», — писал Робеспьер.

Тут же подробно излагается оценка современниками исторического значения отхода армии, т. е. той трагической ситуации, в которой оказались сам король и «старый режим» в результате этих событий. Король и верхушка «старого режима» заблуждались в оценке настроения армии. Они не только не разобрались в сложившейся ситуации, но и не понимали происходящего в армии процесса брожения, были убеждены в ее верности и на этой зыбкой почве строили свой контрреволюционный план — задушить революцию в зародыше.

Стратеги Великой французской революции верно определили роль армии в успехе революции. Началась борьба за армию между верхушкой «старого режима» и сторонниками «обновления». Эта борьба детально освещается в монографии. Тут же показывается, как горько переживает верхушка «старого режима» отход армии, а также рассматриваются те мероприятия, к которым она прибегала для сохранения армии за собой. Описываются также методы, которыми пользовались революционеры для насаждения в армии революционного духа с целью ее «патриотизации».

В процессе преобразования армии идеологи обновления ведут борьбу в первую очередь за новый тип солдата — солдата-гражданина. При этом они стремятся установить гуманную, сознательную дисциплину, исключая жестокость и слепое подчинение, царившие в старой армии. Король и контрреволюция ведут борьбу за сохранение старой армии без каких-либо изменений.

Борьба за «солдата-гражданина» — это не узкий вопрос, связанный с задачами построения новой армии, а составная часть широкой программы преобразования всей армии на новых началах. Эта борьба против системы феодального абсолютизма, стремящегося к сохранению солдата старого типа. Таким образом, проблема армии рассматривается в аспекте классовой борьбы как одна из важнейших задач революции.

В монографии большое место отводится вопросу отхода армии от «старого режима». Движение, направленное против «старого режима» в армии, это не узкое, специфическое военное движение, а конкретное проявление всенародной революционной борьбы. Народ и армия встали против общего врага — феодализма и абсолютизма. С разрушением старого «сословного» режима встал вопрос о ликвидации старой «сословной», «кастовой» армии.

Первое испытание в верности идеям обновления французская армия выдержала в критический момент революции — в первую половину июля 1789 г., когда судьба революции висела на волоске и контрреволюция рассчитывала на победу. Армия сорвала попытку двorca силами армии задушить революцию. Большое место отводится в работе выяснению позиции армии в июльские дни, в том числе и в дни взятия Бастилии. Освещены вопросы братания армии и народа по всей Франции. Июльские события рассматриваются как первая победа народа и его союзника — революционной армии — над силами деспотизма.

14 июля — знаменательная дата в истории Франции и ее армии. С этого дня становится ясным, что армия перестала быть подспорьем старого режима. Армия в союзе с народом спасла Национальное собрание и помогла крупной буржуазии захватить власть и создать конституционную монархию.

Следует отметить, что революционеры с самого начала осознали важнейшее положение революционной стратегии о том, что революционную армию должно вести революционное правительство. На начальном этапе революции пока еще отсутствовало революционное правительство в полном смысле слова, его функцию частично выполняло Нацио-

нальное собрание. Рядом с ним уже создается новый руководящий штаб революции, так сказать, «вторая власть» в лице общественно-революционных организаций и политических клубов, которые с самого начала уделяли большое внимание революционному воспитанию армии. Именно они развернули в широких масштабах агитационную работу, которая впоследствии переросла в целую систему и получила наименование политики «патриотизация армии».

В июльские дни функция революционного правительства пока что также исполнял импровизированный орган в лице собрания избирателей 60 избирательных участков Парижа.

Национальное собрание своими декретами предприняло попытку осуществления нового принципа — учреждения контроля гражданской, или законодательной власти над исполнительной властью и над армией. Другими словами, собрание задалось целью изменить тот порядок, в силу которого армия находилась во власти короля и представляла его послушное орудие. Это означало новый подход к взаимоотношениям армии и правительства, обострение борьбы за армию между Национальным собранием и королем.

Борьба за армию между народом и монархом завершилась победой народных масс. Монарх потерял свою основную опору — постоянную армию. Этот факт имел огромное значение для подрыва королевской власти и дальнейшего подъема революции. Уже современники понимали, что если бы армия выступила на стороне монарха против народа, то революция прекратилась бы в июле 1789 г., а задача ликвидации абсолютизма и феодализма отодвинулась бы в будущее.

Все изложенное показывает, насколько беспомощным представляется утверждение реакционных кругов Франции того периода о том, что причиной июльского краха явилась лишь «нерешительность» короля. Следует отметить, что в дальнейшем эта необоснованная версия была повторена многими представителями правой историографии (даже прогрессивный историк Матьез не смог избежать этого заблуждения). Конечно, нельзя отрицать, что Людовик XVI действовал нерешительно в столь критический для монархии момент. Но эта «нерешительность» вытекала прежде всего из того, что монарх прекрасно видел отход от него армии.

Потеря власти над армией, ее неподчинение королю были столь очевидными фактами, что их нельзя было предупредить.

Не случайны также попытки создать новые охранные отряды короля из царедворцев, камердинеров, лаксеев и других служителей дворца. Граф де-Моретон Шабрильян создал отряд охранников даже из учащихся королевской хирургической школы. Король был особенно озадачен переходом на сторону народа тех четырех сотен французских солдат, которых он держал в Версале.

Руководящие круги старого режима пережили глубокое потрясение, вызванное переходом армии на сторону народа. По поводу этого сохранился весьма интересный материал в виде различных меморандумов и официальных докладных записок. Официальные круги (в том числе и король) утверждают, что в отходе армии виновата губительная агитация «анархистов», «злоумышленников» (читай: «революционеров» — Г. К.), а также происки иностранных агентов и т. п. Король и другие официальные лица требуют от Собрания приостановить «разложение» армии, в противном случае де погибнет отечество, трон и т. д.; армия, мол, должна остаться аполитичной силой, армия не должна иметь какую-либо самостоятельную, собственную волю; она должна стоять, как «каменный утес, как гора...» и ждать, пока закон не призывает ее к действию; без слепого подчинения армия может превратиться в опасную силу и т. д.

Автор рассматривает роль армии по время т. н. «муниципальной революции» в Париже и в других городах и районах Франции и пытается показать, что в победе «муниципальной революции» в масштабе всей Франции крупнейшую роль наряду с народом сыграла и армия. Плоды же народной победы присвоила буржуазия, которая оказалась во главе новой власти.

4. В историографии давно укоренилось мнение о том, что основная масса офицеров королевской армии Франции выступала в революции как контрреволюционная сила. Это положение в основном правильно.

Старое офицерство в социальном отношении принадлежало к той силе, против которой была направлена эта революция. Офицерами в старой армии могли стать, как правило, только представители господствующего сословия — дворянства. Это была их социальная привилегия. Однако и в этом вопросе требуются некоторые уточнения.

Прежде всего следует учесть позицию офицерства на начальной стадии революции. Дело в том, что одна часть офицерства, реакционного в целом, была настроена либерально и являлась сторонницей обновления. Она вместе с Национальным собранием поддерживала движение за замену феодально-абсолютистской монархии либерально-конституционной монархией. Тем самым объективно эта сила способствовала прогрессу общества. Вопрос этот слабо освещен в специальной литературе, если не учитывать устаревшую работу Гартмана, в которой в этом направлении были сделаны первые шаги.

В монографии автор уделяет значительное место анализу социальных причин оппозиции среди части офицерства, выяснению причин поддержки хотя бы незначительной частью офицерства социально чуждой для него идеи «обновления».

Большинство офицеров, не изменяя своей социальной среде, было настроено против обновления, явно поддерживало реакционеров и с первых же дней революции находилось в лагере контрреволюции. Эта группа офицеров состояла из привилегированных высших и старших чинов офицерства, вышедших из среды феодальной аристократии, обеспеченной и политически, и экономически. Для них военная служба была источником славы, обогащения и получения высших чинов, — для этого им не требовались ни долгая служба и ни особые заслуги: всё решали протекция и родословие. Они были пропитаны духом контрреволюции и оппозиционные настроения были им совершенно чужды.

Сторонников оппозиции из офицерства следует искать прежде всего среди младших офицеров. Тут были представлены сыновья средних и мелких провинциальных дворян, которых высшая аристократия окрестила унижительным именем «низших офицеров». Для них служба в армии была источником существования, продвижение и обогащение было исключено. Они несли всю тяжесть военной службы. Их жалование по сравнению с жалованием высших и старших офицеров было ничтожным. Противоречие, возникшее между ними и высшим офицерством, и определило их оппозицию.

Однако эта оппозиция не имела революционного характера. Она не шла дальше требований умеренных реформ в рамках господствующей системы. Основная цель заключалась в сокращении привилегий высшей аристократии, отмене беззакония при продвижении офицеров, уравнивании офицерского корпуса в правовом отношении путем ликвидации деления офицеров на «нижних» и «высших». Иными словами, младшее офицерство выступает против дворцовой аристократии и, если можно так сказать, действует под лозунгом «мелкодворянской демократии».

Следовательно, оппозиция младшего офицерства не выходила за

рамки внутриклассовой борьбы. Их политическая цель ограничивалась установлением конституционной монархии. В социальном вопросе они оставались контрреволюционерами.

Именно эту категорию офицеров оплакивают некоторые буржуазные историки и ставят в вину революционерам отмежевание от нее. Могла ли сохранять революция этих офицеров? Дело в том, что эти офицеры не смогли до конца приспособиться к «новым идеям», и логика хода явлений сама определила их отход от революции, которая в конечном счете оказалась для них социально чуждой и непримлемой. Как только революция задела социальные привилегии этих групп (отмена сословий), их кратковременная оппозиция прекратилась и большинство из них оказалось в лагере реакции. С этой поры они противостояли интересам Национального собрания, муниципалитетов, «национальной гвардии», нации в целом и, главное, армии или перешедших на сторону революции солдат, революционизированию которых в некоторой степени они сами способствовали во время «оппозиции».

Наряду с этим автор, используя некоторый новый материал, старается осветить еще один малоизученный вопрос. Как известно, определенная часть старого офицерства поступила на службу в социально чуждый и враждебный ей лагерь. О реакционной части офицерства написано немало работ, ее поведение во время революции изучено достаточно. Однако этого нельзя сказать о тех офицерах, которые поступили на службу революции. По мнению Рейнара, данный вопрос требует серьезного изучения.

Часть офицеров осталась в армии вследствие своей аполитичности, для большинства этих офицеров военная служба была источником существования и им было совершенно безразлично, кому они служили за кусок хлеба — королю или Конвенту. Эти типичные «вояки» тщетно старались спасти старую армию от разложения, сохранить прежнюю дисциплину и тем самым обеспечить себе службу и источник существования.

В дальнейшем, в период революционных войн и общей реорганизации офицерского состава, в армии остались только те офицеры, которые оказались способными превратиться из старых «вояк» в патристически настроенных граждан-офицеров. Без этого невозможно было руководить новыми контингентами армии. Но необходимые для этого моральные силы оказались лишь у немногих и потому значительная часть этих «вояк» — офицеров осталась вне новой армии.

Не исключено и то, что на новой службе оставалась та часть офицерства, которая жертвовала своим политическим креслом, когда родные угрожала опасность. Они действовали по принципу: «Новая и революционная Франция — все равно наше отечество» (вспомним позиции некоторых бывших офицеров России в годы гражданской войны и интервенции). Следует также отметить, что на службу обновления вступили многие временщики, авантюристы и искатели счастья (например, Баррас, Дюмуре и др.).

Помимо этого многие офицеры пришли в новую армию замаскированными. Они находились в воинских полках и штабах в качестве представителей «пятой колонны», рассчитывая на поражение революции и восстановление монархии.

Была и такая группа старых офицеров, которая служила революции преданно и сознательно. Она принадлежала к тому кругу офицеров старой армии, представители которого происходили не из мелких дворян, а из буржуазии (офицеры, вышедшие из буржуазных кругов, служили при «старом режиме» в тех войсковых частях, в которых требовалось образование и большой практический опыт, как-то: артиллерия,

инженерные войска, конные штабы и т. д.). Не случайно, что многие военные деятели эпохи революции являлись старыми артиллеристами, в особенности из инженерных войск (Лазарь Карно, его брат Клод Мари Карно, Приер Кот д'Ор и мн. др.).

5. Плоды народной победы буржуазии удалось присвоить в основном благодаря «национальной гвардии». Автор излагает конкретную историю создания этой гвардии. Французская буржуазия начала формирование новой армии с разоружения народа и ее самооружения. В июльские дни 1789 г. она под руководством Национального собрания и «постоянного комитета парижских избирателей» создала в Париже, а затем по всей Франции вооруженные отряды горожан-буржуа в лице буржуазной милиции или «национальной гвардии».

Организация «национальной гвардии» была обусловлена следующими факторами: 1) буржуазия защищалась от ударов контрреволюционных сил феодализма и абсолютизма, которые стремились с помощью армии распустить Национальное собрание и в зародыше задуть революцию; 2) наличие не менее опасной для буржуазии новой силы в лице вооруженного революционного народа. Перед революцией встал мучительный вопрос — «вооруженный народ» или «вооруженная буржуазия». Для подчинения народа и защиты частной собственности буржуазные руководители революции спешно приступили к вооружению имущих слоев французского общества; 3) буржуазные руководители Национального собрания хорошо видели, что отход армии от «старого режима» принял характер массового побратимства с народом. Социальная логика подсказывала буржуазии недоверие к старой армии, стоявшей по своей природе ближе к народу, чем к буржуазии. Тем самым обнаруживалось недоверие буржуазии к «одежам в шинели солдата» представителям народных масс.

В лице «национальной гвардии» буржуазия пытается создать более надежные для себя в социальном отношении вооруженные отряды. Новая вооруженная сила должна была превратиться в орудие политического господства буржуазии, она должна была обеспечить установление «буржуазных порядков» в стране.

На начальном этапе революции эта сторона «национальной гвардии» еще не выделялась рельефно. Пока что противоречия между революционной демократией и буржуазией не приняли острого характера, их еще связывало единство интересов в борьбе против общего врага — феодализма и абсолютизма. При этом на данном этапе революции буржуазная собственность не подвергалась опасности, если не учитывать отдельные случаи воровства и грабежа, совершаемые криминальными элементами. Пока еще не обострилась борьба между богатой и бедной Францией. На этом этапе даже Робеспьер не разобрался в буржуазно-классовом характере «национальной гвардии».

Создав «национальную гвардию», буржуазия успешно решила весьма серьезную для себя задачу — рядом с «вооруженным народом» встала «вооруженная буржуазия». После этого буржуазия приступает к решению другой не менее важной задачи — к разоружению вооруженного народа.

В «национальную гвардию» принимали только «активных» граждан. Наряду с этим гвардеец сам должен был приобрести себе оружие и обмундирование; это обстоятельство с самого начала предопределило социальный состав гвардии — в нее вступали представители имущей Франции.

Примечательно, что в составе гвардии наряду с буржуазией мы

видим многих аристократов и даже духовных лиц. Дворянство особо широко было представлено в провинциальных соединениях «национальной гвардии», и это вполне понятно, ибо буржуазия охраняет себя прежде всего от городских плебсес, в то время как дворянство пытается «поддержать порядок» в сельской местности. Следует добавить, что в «охране порядка» в сельской местности, или в действиях против крестьянских восстаний буржуазия играет не менее активную роль. «Национальная гвардия» явилась своеобразным подтверждением антинародного классового блока крупной буржуазии и либерального дворянства Франции.

Первейшей задачей победившей буржуазии было создание конституции, обеспечивающей политическое господство буржуазии и неприкосновенность частной собственности. «Национальная гвардия» должна была явиться основным орудием решения этих задач.

Наряду с частями «национальной гвардии», состоявшими из граждан добровольцев, были созданы т. н. наемные отряды «национальной гвардии», которые формировались преимущественно из солдат старой армии, перешедших на сторону революции (большинство в них составляли солдаты «французской гвардии»).

Это обстоятельство было вызвано двумя причинами: во-первых, боеспособность в добровольческих отрядах горожан-буржуа была далеко незавидной; во-вторых, создание наемных отрядов было обусловлено социально-политическими мотивами. Те части армии, которые перешли на сторону революции, по своей социальной природе ближе стояли к «вооруженному народу», нежели к «вооруженной буржуазии». Это создавало опасность их подчинения народному контролю и тем самым усиления фронта народной революции. Разумеется, буржуазию не устраивала также армия, находившаяся в подчинении у короля. Учреждение буржуазного контроля над регулярной армией и ее превращение в послушное оружие буржуазии было первой задачей имущей Франции.

Таким образом, факт налицо: уже в самом начале революции армия отошла от короля. но появляется другая «опасность»: отошедший от короля «человек с ружьем» клонится к лагерю народа.

В этой ситуации буржуазные политики, исходя из своих классовых интересов, находят быстрое и правильное решение — оставшиеся «без хозяйства» воинские соединения они берут под свое «покровительство».

Но этот эксперимент не оправдал себя полностью. «Пасынок» оказался не до конца преданным. С размножением наемных отрядов, социальное содержание «национальной гвардии» изменяется в пользу демократии. Поэтому буржуазия вскоре проникается недоверием к «наемным» и во время подъема революционно-демократического движения приступает к их ограничению и разоружению. Такую политику проводил главнокомандующий «национальной гвардии» Лафайет, подвергнутый за это строгому осуждению со стороны лидеров демократии (Марат, Робеспьер).

Автор подробно разбирает практическую деятельность «национальной гвардии» по подавлению народно-революционного подъема под знаком восстановления «буржуазного порядка». В первую очередь речь идет о мероприятиях гвардии по разоружению вооруженного народа. Гвардия выступает в роли охранника буржуазной собственности, защитника «свободы религиозного культа», преследователя народных выступлений и т. д.

Кульминационной точкой антинародной деятельности гвардии явился расстрел народно-республиканской манифестации на Марсовом поле 17 июля 1791 г.

Буржуазно-классовая сущность «национальной гвардии» вскоре была разгадана демократами, выступившими с соответствующим протестом (Бабеф, Марат, Робеспьер и др.). Эти протесты в основном шли снизу, их выражали народные массы. Они были недовольны тем, что их объявляли «пассивными», разоружали политически и лишали боевого оружия. Революционно-демократические массы, будучи на данном этапе революцион союзником буржуазии в борьбе против феодализма и абсолютизма, усматривали в этом измене со стороны буржуазии. Чувствовалось открытое недоверие к «национальной гвардии». Уже никто не верил, что она является защитником народной свободы. Не случайно, что революционно-демократические массы оказывали ожесточенное сопротивление антидемократической политике имущей Франции и не хотели разоружаться. Из этой среды стихийно формировались отряды народной милиции, которые придавали охране общественного порядка революционно-демократический характер. Но несмотря на это «национальная гвардия» объективно сыграла положительную, прогрессивную роль, хотя бы уже тем, что занимала ведущее место в борьбе против феодально-абсолютистского режима, действовала против всяких вылазок феодальной, аристократической и роялистской контрреволюции.

На этом начальном этапе революции «третье сословие» выступает пока что единым фронтом, действующим под гегемонией буржуазии и ведущим успешную борьбу против общего врага — феодально-абсолютистской реакционной системы. Поэтому противоречия между буржуазией и народом на данном этапе революции пока не носят острого характера. Буржуазная собственность пока еще не подвергается серьезной опасности. Антибуржуазное лицо «четвертого сословия» пока еще не определилось. Это противоречие обострится позже, когда общий враг будет побежден, и «союзники» окажутся лицом к лицу каждый со своими интересами. Все это вызовет дальнейшее усиление и развитие революции.

Такое соотношение классовых сил на начальной стадии революции определило прогрессивную роль «национальной гвардии». «Национальная гвардия» ведет борьбу, можно сказать, на два фронта: с одной стороны, она усмиряет излишнее революционное возбуждение народных масс, защищает буржуазную собственность, насаждает «буржуазный порядок», а с другой стороны, ведет борьбу против феодально-абсолютистской системы, парализует все мероприятия монархической контрреволюции. В этом и состоит ее прогрессивная роль, именно здесь проявляется своеобразное единство гвардии и народа.

Будучи по своей природе буржуазной, гвардия, защищавшая буржуазную жизнь и ее нравственные нормы, не всегда отмежевывалась от народа, она не раз была с народом во время борьбы против общего врага (20 июля, 10 августа, кризис в апреле 1791 года, Варенский кризис, события 31 мая и 2 июня, арест короля и т. д.). Даже защита гвардией короля в этом смысле не случайна. Разумеется, здесь имелась в виду не личность Людовика XVI. Речь шла о принципиально новой системе, о конституционной монархии. Иными словами, «национальная гвардия» защищала новую, более прогрессивную форму монархии, возникшую на развалинах феодального абсолютизма (а не «добраго» и «бесобидного» Людовика). Но когда та же монархия кренилась в сторону контрреволюции и замышляла что-нибудь против революции, гвардия вместе с народом парализовывала эти действия.

Расстрелом народной манифестации на Марсовом поле заканчивается временное единство «третьего сословия». С этой поры трудовая Франция и буржуазия оказались лицом к лицу. Принятием конституции 1791 г. буржуазия сочла революцию законченной, а конституционную

монархию она признала окончательной формой буржуазной политической жизни. Революционно-демократическая Франция — творец победы над феодально-абсолютистской системой — считала, что революция не только не окончена, а, наоборот, она только начинается. Манифестация на Марсовом поле была подтверждением этого, а требование создать Республику превратилось в главный боевой лозунг «четвертого сословия». С этой поры проблема демократизации «национальной гвардии» становится главным узлом классовых противоречий между буржуазией и революционными массами народа. В этой борьбе первые успехи французский народ отпраздновал 10 августа 1792 г., когда было ликвидировано деление граждан на «активных» и «пассивных» и когда вместе с избирательным правом пенушая Франция приобрела право на оружие. Тем самым оправдалась логика революции — в условиях революционного подъема «национальная гвардия» уступила свое место вооруженному народу.

«Национальная гвардия», даже в условиях ее полной демократизации, оставалась лишь исполнительной силой внутренней службы. Она не могла выполнять функции армии. Тем самым создание «национальной гвардии» еще не означало решения проблемы новой армии, хотя нельзя и недооценивать ее роль в этом. Как известно, формирование основного ядра новой революционной армии началось с массового призыва «добровольцев». Служба в рядах «национальной гвардии» дала французскому народу возможность приобрести боевые навыки и накопить определенный опыт в военном деле. Тем самым гражданская гвардия послужила своеобразной школой, которая для будущей народной армии подготовила довольно значительные воинские кадры. Это следует подчеркнуть и потому, что в добровольческую армию первый контингент был призван в основном за счет именно «национальной гвардии».

6. Следовало ожидать, что Национальное собрание, во многом обаянное армии своими успехами, достойно оценит ее заслуги и усилит заботу о ней. Но этого не случилось. Более того: 28—31 августа по приказу Учредительного собрания правый генерал Буйе жестоко подавил волнение нансийского гарнизона. Было ли это случайным недоразумением или закономерным результатом политики собрания? Автор считает, что нансийская трагедия была логическим, закономерным следствием военной политики Национального собрания.

Летом 1790 г. на заседании Учредительного собрания военный министр Латур-Дю-Пен резко выступил против армейских волнений. Прежде всего он обрушился на советы солдат, назвав их «незаконными». Он говорил о том, что число «незаконных» комитетов растет ежедневно, действия этих органов становятся все более «наглыми»; они рассматривают политические вопросы, вопросы финансового положения полков и объектом их критики становится вся деятельность военных органов. По указанию этих комитетов солдаты самовольно контролируют казначейские отчеты полков и заверяют офицеров об уплате ими крупных сумм. «Всякий авторитет уничтожен, армия через своих представителей ведет переговоры непосредственно с нами. Военное министерство и мой кабинет заполняют толпы солдат». Министр призывал членов собрания: торопитесь, спасайте отечество, в этот критический момент авторитет трона недостаточен; помогите королевской власти приостановить губительное разрушение военной силы. При этом министр по старинке считал, что интересы общего благосостояния требуют, чтобы солдаты действовали как автоматы и не имели собственной воли. Если исключить абсолютно пассивное повиновение, армия, мол, станет непри-

годной не только для внешних отношений, но и внутри государства и превратится в опасную силу.

По вопросу об армии депутаты Учредительного собрания больше прислушивались к голосу королевского министра, чем к мнению революционной Франции и самой армии. Это было результатом не случайных заблуждений, а общей политики Учредительного собрания в отношении армии.

Как известно, плоды народной победы 14 июля 1789 года оказались в руках крупной буржуазии. Большинство Национального собрания — консервативная буржуазия и либеральное дворянство — старалось быстрее закончить революцию. Собрание торопилось узаконить и окончательно закрепить победу буржуазии путем подавления революционных масс. Буржуазия незамедлительно отмежевывалась от народа, от миллионов вооруженных французов, которые, по словам Олара, привели ее к победе. Начинается новый, исторически более сложный этап социальных противоречий — борьба между имущей и неимущей Францией, буржуазией и широкими народными массами. Образовался своеобразный антинародный блок контрреволюционной буржуазии, либерального дворянства и монархии.

Понятно, что в такой ситуации консервативное большинство Учредительного собрания заняло по отношению к революционному движению в армии ту же позицию, что и в отношении народной революции. Для него стало очевидным, что армия является составной частью революционного народа, что союз народа и армии мог направить революцию в такое русло, которое поставило бы под угрозу все завоевания крупной буржуазии. В такой ситуации не могло быть и речи о завершении революции, как это считал Барнав, наоборот, получил бы всеобщее признание призыв Робеспьера к дальнейшему расширению революции. Консервативная монархическая буржуазия ставила вопрос так: революция завершена, должны успокоиться все, в том числе и армия.

Именно это обстоятельство определило основы военной политики Учредительного собрания.

Создание новой армии было одной из основных и неотложных задач победившей буржуазии. Так, например, Мирабо, Лафайет и Ламет предложили план роспуска старой и создания новой армии. Видимо, пока еще не было известно, какую позицию займет старая, королевская, сословно-кастовая армия — сторону обновления или «старого режима». Но впоследствии их все больше стал пугать рост неповиновения армии.

Как было отмечено, созданием «национальной гвардии» проблема вооруженных сил не была разрешена. Страх перед тем, что королевская армия станет на сторону «старого режима», оказался напрасным. Выяснилось, что армия хочет обновления. Наряду с этим стало известно, что королевская армия больше тяготела к народу и сотрудничала с ним. Этот союз армии и народа оказался для французской буржуазии основным залогом успешной борьбы против феодализма и абсолютизма. Однако с этой поры растущие связи армии и народа создают для буржуазии новую угрозу.

Судьба армии волнует народ, армия поддерживает народ. Буржуазия видит, что там, где «национальная гвардия» притесняет народные массы и «устанавливает порядок», гораздо труднее использовать армию. Буржуазия не сумела взять армию под свой контроль. Между буржуазией и армией встал народ. В результате этого перед военной политикой победившей крупной буржуазии стоит задача — любой ценой разорвать эти связи, подчинить армию, реорганизовать ее на свой лад и заставить служить интересам имущей Франции. Такую же позицию заняла она и в отношении монархии. Буржуазия не уничтожила монархию, а

перестроила ее. Вместо феодально-абсолютистской монархии она стремится создать буржуазно-конституционную монархию. Она не думала замеснить и самого монарха.

Феодального Людовика XVI облачили в новый, буржуазный наряд, назначили ему крупное содержание и объявили служителем буржуазии. Точно так же поступили они с армией и сохранили ее, но с расчетом кое-что изменить. Слепое орудие феодального короля теперь должно было стать военной основой политического господства буржуазии. Именно поэтому Собрание с такой пастойчивостью и рвением боролось за восстановление дисциплины в армии.

И тут рассчитывали на «обуржуазивание» старых офицеров, как и в случае с королем. Не случайно, что депутат Учредительного собрания Гиюа выдвинул весьма щекотливое предложение об уравнивании офицерства с классом буржуазии, поскольку, мол, офицеры от буржуа отличаются только униформой.

Такая политика буржуазии объясняет и позицию Собрания в вопросе о братании «национальной гвардии» и армии. Известно, что буржуазия всячески старалась воспрепятствовать проникновению демократических элементов в гвардию, ид в то же время она не противилась фактам братания гвардии с армией.

Буржуазия рассчитывала, что этим народная армия окажется под влиянием «цензовой» или буржуазной национальной гвардии, освободится от народного контроля и разрушится единение армии и народа.

В военной политике Собрания обнаруживается еще одна принципиальная тенденция. Победившая буржуазия добивается отстранения армии от политики. Ее не устраивает «рассуждающая армия». Она требует от нее слепого, беспрекословного подчинения ее политике, ее господству.

Консерватизм и двойственность Собрания в вопросе об армии отразились в первой буржуазной конституции 1791 г., в военном статуте которой говорится: «Солдат должен выполнять приказы, а не заниматься политикой».

Собранию не удалось похоронить идею братания армии с народом; этот процесс все еще продолжался.

Французский народ — все классы и социальные группы французского общества — видел в Национальном собрании своего благодетеля. Все ждали своей «доли». Среди них была и армия. Армия доверяла только Национальному собранию, верила ему и его решениям. Армия была уверена, что Собрание не примет таких решений, которые противоречат ее интересам. Она считала, что обновление армии — дело нации, а не короля. Это обновление должно произойти на национальной почве, надо выработать национальную конституцию, следует сократить фонды контрреволюционного офицерства, отменить уничижительную дисциплину. Далее армия считала, что следует создать такую патристическую армию, которая будет способствовать национальному возрождению, росту торговли, промышленности, земледелия, ремесел. Армию должна содержать сама нация, а армия, в свою очередь, должна удостоверить уважение к нации своей беззаветной службой ее интересам. Армия должна развиваться по мере развития самой нации. Военная и гражданская конституция должны отражать одну и ту же цель — служение Франции. Армия ожидала от Собрания решения этих вопросов именно в данном аспекте. Но в противовес этому, свою военную политику Национальное собрание направляло против этих чаяний прогрессивной Франции. Критики военной политики Собрания указывают, что в основу этой политики Собрание кладет «губительный аристократизм». Все это определило конфликт между армией и Собранием.

Занятое другими, более «важными» делами, Национальное собрание не спешило с вопросом об армии. В условиях общего революционного подъема армия сама приступила к урегулированию своих дел «снизу». Национальное собрание не могло примириться с этим и проблему армии поспешно выдвинуло на обсуждение, начав решение этого вопроса «сверху».

Автор указывает еще одну причину (на этот раз субъективного характера), которая также определила консервативность военной политики Собрания. Дело в том, что буржуазные депутаты Национального собрания, даже такой искусный политик, как Мирабо, допускали в военном деле немалые ошибки. Этим следует объяснить, что в составе военного комитета Собрания абсолютное большинство составляли старые королевские офицеры из высших аристократических кругов.

Собрание хорошо было информировано о конкретных фактах недовольства армии и ее настроениях (об этом давали сведения муниципалитеты, министерства и «военные комитеты»). В руках Собрания накопился большой материал, связанный с проблемами армии, в виде писем, пожеланий, проектов, личных заявлений и предложений широких слоев общественности.

Для выяснения положения на местах Национальное собрание направляло туда депутатские комиссии. Затем оно заслушивало доклады этих комиссий и выносило по ним конкретные решения (Собрание выступало в роли суда). Когда волнения в армии приняли широкий характер, частные определения оказались недостаточными, и Собрание приступило к разработке единых мероприятий и общего законодательства по делам армии. Эти мероприятия можно разделить на две группы. Первая группа (законы, декреты, инструкции, постановления и оперативные мероприятия) была направлена на пресечение революционного движения в армии и, прежде всего, на установление строгой дисциплины. Вторая группа мероприятий служила интересам реформы армии, изменению ее структуры и внедрению некоторых нововведений.

На основе большого фактического материала в книге дается подробный обзор мероприятий первой группы. С целью восстановления дисциплины Собрание старается помешать в первую очередь проникновению революционных идей в армию, в частности запрещает гражданским агитаторам выступать в воинских частях. Собрание приступает к частым перемещениям воинских соединений с места на место, чтобы помешать им установить контакты с местным населением.

Вначале Собрание берет на себя роль посредника и медиатора в делах по отрегулированию конфликтов внутри армии. Но когда волнения получили широкий размах, Собрание упорно старается укрепить дисциплину, сохранить старую армию и использовать ее в интересах нового правящего класса буржуазии.

Собрание всюду, в частности в армии, последовательно проводит жесткую политику по «установлению порядка». В монографии подробно говорится о мероприятиях Собрания в этом направлении: о строгих декретах и военном кодексе.

Вначале, в период борьбы против абсолютизма, Собрание не принимает строгих мер против проявления недовольства в армии, боясь потерять ее расположение. Не случайно, что в первые дни революции сам Мирабо призывал армию к повиновению. Теперь положение изменилось. Буржуазия победила. Армия отошла от «старого режима». Монарх находится под контролем Собрания: «Военный комитет» прибирает к рукам вожжи управления, военный министр попадает под влияние комитета и Собрания.

Теперь уже не исключается союз монарха и Собрания против армии и народа. Этому способствовало то, что армия находилась под контролем народа и была ближе к нему, чем к буржуазии. Установился союз монархии и контрреволюционной буржуазии против народа, о котором говорил Робеспьер. Это определило характер жестких мероприятий, осуществляемых Собранием с целью восстановления воинской дисциплины. В монографии приводится много фактов для иллюстрации этого положения.

Трагедия в Нанси и связанные с ней события были логическим следствием этой политики. Автор старается критически оценить тенденциозную интерпретацию нансийской трагедии в буржуазной историографии. В монографии подробно освещается та острая борьба, которая развернулась в результате нансийской трагедии между прогрессивной и консервативной Францией. Подчеркивается, что вследствие этой трагедии ряды армии и народа смыкаются еще теснее.

Здесь же говорится о военно-юридическом законодательстве Национального собрания, о его классово-буржуазном содержании. Депутаты Учредительного собрания, провозгласившие свободу личности и принцип равноправия всех граждан государства перед законом, фактически ничего не сделали в этом отношении для французского солдата. Военно-юридический статут исключал юридическое равноправие солдат и офицеров, правовые привилегии офицеров и впредь оставались в силе.

Вместе с тем следует отметить что новая форма строгой дисциплины и «слепого подчинения» по сравнению со старой, феодальной формой, была наименьшим злом, хотя бы уже потому, что была несколько смягчена. Старые, унижительные для человеческого достоинства меры наказания были отменены, солдаты могли обжаловать незаконные действия офицеров и т. д.

Однако жесткий военно-дисциплинарный устав и строгий кодекс военно-уголовного права вызвали противодействие, солдатские восстания продолжались. Поэтому левые силы (Робеспьер, Марат и др.) и в этом направлении оказывали возрастающее сопротивление реакции.

Собрание хорошо знало о роялистских настроениях и действиях старых офицеров. Несмотря на это; оно все же старается сохранить их. С помощью корпуса старых офицеров оно пытается осуществить буржуазную модернизацию армии. Однако новая окраска белых офицеров, как и короля Людовика XVI, оказалась фальшивой. Офицеры оставались активными членами «антиисторического союза» короля и феодального дворянства. Широко развернулась их контрреволюционная деятельность. Они упорно сопротивлялись даже незначительным изменениям в армии, мешали сближению армии и народа, братанию армии с «национальной гвардией», преследовали прогрессивных солдат и унтер-офицеров, насаждали в армии антиреволюционные настроения, активно организовывали контрреволюционные заговоры и т. д.

Политика Собрания в отношении старых офицеров вызвала большое недовольство в армии, в особенности после того, как эмиграция офицеров приняла широкие масштабы.

В монографии подробно говорится о том, чем аргументировало и оправдывало Собрание возможность и необходимость сохранения старых офицерских кадров. Депутаты утверждали, что за роспуском этих обученных и опытных кадров последует полный развал армии. Их «доводы» хорошо выражены в одном документе. «Эту, некогда победоносную армию, полностью развалит национальные гвардейцы, добровольцы, неопытные офицеры и генералы, вышедшие из лавочек и подвалов; един-

ственным спасением армии является возвращение аристократии». Здесь же говорится о конкретных мероприятиях, осуществленных Собранием с целью переманить на свою сторону старых офицеров. Основное заблуждение Собрания заключалось в том, что оно неверно представляло себе причины «неповиновения» армии новому режиму. Собрание не понимало, что необходимость замены офицерства являлась социальной задачей, а не обычным военным мероприятием. В данном случае Собрание противопоставляло себя законным требованиям народа и армии избавиться от старых офицеров. Далее автор анализирует характер новой присяги, ее классовую природу, разбирает ее положительные и отрицательные стороны. Затем речь идет о мероприятиях, проводимых Собранием для сохранения старых офицеров после Вареннского бегства короля. Собрание успокаивает их и призывает к сотрудничеству. Наряду с реабилитацией короля оно старается реабилитировать и старое офицерство. Исходя из позиции защиты собственности, буржуазия пытается даже офицерскую должность рассматривать как категорию собственности, иными словами, гарантировать ее неприкосновенность. Единственным, на что соглашается Собрание, — это уменьшить число дорогостоящих офицерских корпораций за счет сокращения высших офицерских должностей. Однако это мероприятие носило чисто фискальный характер.

Автор показывает, что попытка старых офицеров приспособиться к новой системе провалилась. Перед Собранием со всей очевидностью встала неотложная задача создания новых офицерских кадров. Автор пытается показать буржуазно-классовый характер этого явления.

Наконец, после отхода старых офицерских корпораций, Собрание приступило к формированию новых офицерских кадров. Но с целью не допустить проникновения демократических элементов в офицерские корпорации оно воздвигнуло новый бастион в виде «ценза», заключавшегося в том, что право занимать офицерские должности представлялось только «активным» гражданам. Тем самым буржуазия встала на путь создания своего, буржуазного офицерства.

Мероприятия, направленные на реформу армии и насаждение некоторых нововведений, были робкими, паллиативными и носили умеренный характер. Учредительное собрание и не помышляло о радикальных реформах в армии, о ее реорганизации на новых социально-экономических и политических началах. В монографии большое место отводится выяснению классовой сущности такой позиции Собрания. Следует отметить и то, что в деятельности Собрания в этой области явно проглядывают признаки политики «кнута и пряника». Вместе с тем, постановления Учредительного собрания носят характер нерешительности и двойственности. С одной стороны, оно опасается обострения конфликта с королем, а с другой, старается сохранить доверие народа и армии, ибо, хорошо понимает, что без такой поддержки оно не сможет справиться с контрреволюционными замыслами короля и дворцовой камариллы.

Собрание не сумело приостановить интенсивный процесс дезорганизации и развала старой армии. Наоборот, своей политикой оно невольно даже способствовало этому. Вновь активизируется контрреволюционное роялистское офицерство.

Развал армии представлял большую угрозу для революции. В условиях усиления внутренней контрреволюции депутаты Собрания были вынуждены изыскать более эффективные меры для спасения армии. На это их толкал также напор контрреволюционных сил извне и нарастающая угроза интервенции. Разумеется, внутренние и внешние враги революции только и мечтали о дезорганизации и полном развале армии, а следовательно, и о быстром разгроме революционной Франции.

Совсем другое настроение царило среди народных масс Франции. Видя приближавшуюся опасность, патриотическая, революционная Франция заботилась прежде всего о судьбе армии. Народ требовал создания волонтерской, сильной национальной армии на основе полной ее демократизации и осуществления радикальной военной политики.

Необходимо было поддержать эту народную инициативу, но кто бы взял на себя решение этой великой исторической задачи?

В условиях приближающейся опасности Собрание все больше интересуется делами армии. «Кнут» временно отложен в сторону и выдвигнут вперед «пряник». Однако и здесь берет верх классовая ограниченность Собрания и его мероприятия не достигают цели. Дело осложнялось и субъективными причинами, в частности противоречием между Собранием и министерством. Министерство как аппарат короля противостояло военным комитетам.

Собрание приступает к созданию новой армии. Историю создания новой армии Великой Французской революции можно разделить на два периода: 1) реформенный (1789—1792 гг.) и 2) революционный (1792—1793 гг.). Реформенный период охватывает в основном деятельность Учредительного и отчасти Законодательного собраний. На этом этапе пока еще пытаются подлечить и сохранить старую армию. Второй этап знаменует революционное переустройство армии. Первые признаки этого появляются в конце реформенного периода в лице «добровольцев» 1791—1792 гг. Революционное переустройство армии достигает кульминации в период диктатуры якобинцев, когда армия становится революционно-демократической, всенародной.

Национальное собрание при подготовке военных реформ располагало множеством проектов, в составлении которых участвовали представители различных слоев французского общества. Проблема армии волновала общественную мысль всей Франции. Ею интересовались и конституционалисты, и демократы, и консерваторы, как военные, так и гражданские лица. Наряду с консервативно-реакционными проектами представлялись и революционно-демократические, рядом с деловыми предложениями выставлялись и утопические. Автор подробно рассматривает опубликованные и некоторые новые проекты реформы армии. Особое внимание уделяется революционно-демократическим проектам, в которых речь идет о необходимости радикальных изменений в армии. В проектах предусмотрены новые принципы формирования армии, воинская повинность, принцип выборности офицеров, предоставление права «активного» гражданина солдату, учреждение народного контроля над армией, полная гарантия рядовому солдату в получении по службе офицерского чина, улучшение экономических и бытовых условий солдат, отмена унижительных наказаний, установление сознательной дисциплины, урегулирование вопросов социального обеспечения солдат и их семей, ликвидация фаворитизма, выдвижение офицеров по способностям и личным заслугам, широкое вовлечение солдат в политическую жизнь и т. д. Следует отметить также, что большая часть проектов предлагает политику режима экономии и требует сокращения военных расходов.

Кроме проектов реформ в работе привлечены и другие материалы, в частности солдатские петиции, требования, предложения, разномуженные в те же дни типографским способом и распространяемые общественными организациями и политическими клубами.

Автор большое внимание уделяет рассмотрению тех мероприятий, которые были проведены Учредительным собранием для обновения армии. Собрание берет курс на проведение либеральных реформ. Выражаясь языком одного документа, Собрание «подливает в котелок сол-

дата немного мёду» (незначительное повышение жалованья, увеличение рациона питания, улучшение бытовых условий в казармах, отмена режима палки, некоторое упорядочение системы пенсий, укрепление военного бюджета, отмена унижительной системы «волчьих билетов», отмена привилегии дворянства при замещении офицерских вакансий, признание равноправия всех французов при занятии гражданских и военных должностей, замена старых наименований полков обыкновенной нумерацией, ликвидация дискриминации при наборе солдат, установление над набором контроля местной администрации и т. д.).

Некоторые радикальные мероприятия в военном деле были осуществлены под давлением революционного энтузиазма масс.

Следует отметить, что тем же Собранием фактически был похоронен вопрос о предоставлении политических прав солдатам. Дело в том, что «активным гражданином» или обладателем политических прав рядовой солдат мог стать только в том случае, если он прослужил в рядах армии в течение 16 лет, что реально было почти неосуществимо.

Однако Собрание не сумело приостановить рост революционного движения среди солдат, подавить их стремление к активной политической жизни. Другими словами, Собрание не смогло помешать процессу «патриотизации» солдат, оно было вынуждено разрешить солдатам принимать активное участие в жизни политических клубов, читать политическую литературу, участвовать в политических спорах, в составлении петиций и т. д.

Особо следует выделить два момента в деятельности Собрания. Один из них относится к соблюдению принципа выборности при укомплектовании офицерского состава, а второй касается призыва к народным массам в лице «добровольцев» к защите отечества. Разумеется, исходя из этих мероприятий, нельзя говорить о полной демократизации армии, однако их значение велико, ибо правое большинство Учредительного собрания оказалось вынужденным санкционировать необходимость такой демократизации.

На начальной стадии революции введение принципа выборности офицеров из низов явилось, несомненно, революционным шагом. Это требование было выдвинуто народными массами еще накануне революции. Однако принцип выборности Собрание проводило в отношении младших офицеров, да и то принадлежавших к числу «активных» французов. Несмотря на это, данное мероприятие имело большое значение, ибо тем самым когорта дворянского офицерства фактически распалась и третье сословие получило доступ к руководящим постам армии. Хотя этим правом по существу пользовались только лишь «активные», но кое-что досталось и демократическим элементам, поскольку, согласно новым правилам, определенная часть вакантных мест младших офицеров была заполнена унтер-офицерами, вышедшими, как правило, из народа.

7. Французский народ с самого начала революции интересовался судьбами армии и стал главным ее покровителем. Народ был убежден, что военная политика офицерских кругов была направлена против него и его революции. Реакция боролась с народом «цензом», хотела обезоружить народные массы, присвоила себе право на ношение оружия и стремилась изолировать от политической жизни армию и всю «пассивную» Францию.

Буржуазия создала собственные вооруженные силы в лице национальной гвардии, которую по мере надобности направляла как против старой армии, «служителей деспотизма», так и против восставшего народа.

Демократическая Франция и ее лидеры остро ставили вопрос о демократизации национальной гвардии и не менее остро боролись за ее

осуществление. Что касается «служителей деспотизма» — французских солдатских масс, то они оказались больше революционными, нежели монархистами. Солдатские массы с самого начала противопоставляли себя офицерам; между ними, говоря словами Жореса, началось политическое и моральное размежевание. За этим последовали развал дисциплины и дезорганизация армии. Большинство солдат оказалось на стороне революции. От нее ждали они твердого порядка и улучшения своего материального положения. По своей социальной природе, естественно, армия была ближе к «пассивной» Франции, нежели к «активной».

Борьба за армию между «старым режимом» и «третьим сословием» завершилась в пользу последнего. Единый фронт «третьего сословия» после победы над общим врагом — феодальным абсолютизмом — вскоре развалился. Лицом к лицу оказались два противоположных лагеря: две Франции — буржуазно-собственническая («активная»), с одной стороны, и революционно-демократическая и санкюлотско-плебейская («пассивная»), с другой.

Борьба за армию вступила в новую фазу — она происходит уже между буржуазией и народом. Буржуазия старается подчинить армию своим интересам, своей политике, а народ стремится к ее полной демократизации. Народ выдвигает идею создания национальной армии, роспуска старого корпуса офицерства и формирования нового офицерства на основе демократизма.

Руководители лагеря демократии, учитывая настроения народных масс, вели борьбу за осуществление этих чаяний. Автор пытается воссоздать конкретную историческую картину этой борьбы на фоне деятельности руководителей революционной демократии — Робеспьера, Камилля Делюлена, Марата, Дантона, Сен-Жюста, Кара, де-Крансе, Лазаря Карно и др. — в области военной политики. Кроме того, автор старается сформулировать взгляды этих руководителей на основные принципы строительства новой армии и показать их последовательную борьбу против консерватизма и реакции.

Учредительное собрание не смогло решить вопрос строительства новой армии, вместо радикальных решений оно занималось бесконечными спорами, дискуссиями, составлением разных комиссий. Военная политика законодательного собрания также носила преимущественно реформистский характер. Впрочем, проявлялась она несколько более решительно. Окончательное решение проблемы является заслугой якобинской диктатуры.

Военная политика Учредительного собрания была ярким доказательством того, что буржуазия не хотела полностью разрушить старую армию и предпочитала сохранить военную машину, унаследованную от «старого порядка». Буржуазия довольствовалась захватом старой государственной машины и вместе с ней сохраняла старую армию; она старалась лишь постепенно переделать его на свой лад. Старая машина служила старой форме эксплуатации, но переделанная и приспособленная к новым буржуазным порядкам она должна служить новой буржуазной форме эксплуатации. Буржуазии армия нужна для ведения борьбы на двух внутренних фронтах — она должна, во-первых, обуздать феодальную реакцию, а во-вторых, обеспечить буржуазную эксплуатацию масс, народа. В одном из воззваний армии говорилось, что «армия стоит в авангарде нации». Это была правильная оценка роли армии и ее преданности революции.

В революции, которую творят прежде всего народные массы, огромное значение имеет позиция армии, тормозящая или способствующая революции. Она является одной из активнейших сил революции.

Свержение «старого режима» французская буржуазия могла осуществить лишь насильственным путем. Являясь в условиях абсолютизма «орудием насилия» старого режима, армия играла в истории отрицательную роль. Но эта «преступная армия» может превратиться и в добродетельную силу и стать подспорьем революции. Именно такой стала армия «старого режима» в первые дни революции, слившись затем с новой революционной армией. Помогая буржуазии и народу в свержении феодализма и абсолютизма, армия сыграла положительную историческую роль.

При оценке революционной роли французской армии в 1789 — 1792 гг. главное заключается в том, что она была плоть от плоти французского народа — движущей силой революции. Французский плебс сыграл решающую роль в победе революции. Перефразируя формулу Ф. Энгельса — «Только эти плебеи и совершили революцию» можно сказать: «Только эти плебеи вместе с солдатами и совершили революцию».

Марксистско-ленинская стратегия рассматривает вооруженное восстание как высший этап народно-революционной борьбы; кульминационная точка вооруженного восстания начинается с момента перехода на его сторону армии. Дезорганизация старой королевской армии имела большое значение для победы революции, ибо без дезорганизации армии — этого «самого закованного инструмента» (В. И. Ленин) защиты старого строя не совершилась и не могла совершиться ни одна революция.

Первой заповедью любой победоносно завершившейся революции является ломка старой армии и замена ее новой — без поддержки армии невозможна победа революции и нельзя говорить о серьезной революционной борьбе. Однако все это вовсе не означает, что революция должна быть доведена до понятия военного заговора. Свершение великих исторических столкновений есть дело «масс народа и классов народа», осуществляемое ими путем всеобщего, народного восстания.

В революции, которую в первую очередь осуществляют народные массы, большое значение имеет позиция армии, ибо она ускоряет или замедляет процесс гибели исторически обреченной системы. Колоссальное значение имеют взаимоотношения революционной армии и революционного правительства. Они должны быть координированы так, чтобы революционное правительство могло опираться на армию и руководить ею.

Основным залогом успеха революции является единение революционных масс и армии.

დამოწმებული ლიტერატურა და შენიშვნები

შესავალი

1. M. Reinhard, Observations sur le rôle révolutionnaire de l'armée dans la Révolution française, „Annales historiques de la révolution française“, avr.-juin, № 168, Paris, 1962. ამავე საკითხზე მან მოხსენება გააკეთა საბჭოთა და ფრანგ ისტორიკოსთა კონფერენციაზე 1961 წლის 4 ოქტომბერს, იხ., „О революционной роли армии в период Французской революции“, „Французский Ежегодник 1961 г.“, М., 1962.

პირველი თავი

1. Ф. Энгельс, Избранные военные произведения, М., 1958; В. И. Ленин, О войне, армии и военной науке, тт. I, II, М., 1958; იგივე М., 1965; В. И. Ленин, Военная переписка (1917—1920), М., 1957; О военно-теоретическом наследии В. И. Ленина, М. 1964; Н. Н. Азовцев, Военные вопросы в трудах В. И. Ленина, М., 1964 და სხვ.
2. Monument à la gloire nationale ou collection générale des Proclamations, Rapports, Lettres et Bulletins de la guerre de la révolution, en 1792 jusqu'en 1815. Paris, 1818. тт. I—II. ჩვენთვის საკმარის მასალა წარმოდგენილია პირველ ტომში.
3. Ernest Picard, Au service de la Nation (1792—1798). Lettres de volontaires, ჟურნალში „La Revue de Paris“. 1914, N 12, 15 juil. იგივე მასალა უფრო ფართოდ, ცალკე წიგნად გამოიცა სათაურით: „Au service de la Nation“, Paris, 1914.
4. Correspondance générale de Carnot. Publ. avec des notes historiques et biographiques par E. Charavay. тт. 1—6, Paris, 1897—1907.
5. აი ზოგიერთი მათგანი: L'invasion austro-prussienne (1792—1794). Documents publiés pour la société d'histoire contemporaine par L. Pingoud, Paris, 1895; Mascampagnes (1792—1794), notes et correspondance du Colonel d'artillerie Plon des Loches, mises en ordre et publiés par Maurice Chlpon et Léonce Pingoud, Paris, 1889; Mémoires tirés des papiers d'un homme d'état, sur les causes secrètes qui ont déterminé la politique des cabinets dans les guerres de la révolution, Depuis 1792 jusqu'en 1815. тт. 1—13, Paris 1831—1838, par A. F. d'Allonville. Beauchamp, Schubart; Lettres des soldats, composant les troupes Françaises, adressée à l'assemblée nationale. s.l.s.a. (Paris 1789) stit; Journal de marche du sergent Fricasse de la 127-e demi-brigade. Paris 1882; Correspondance du général Montesquieu, avec les ministres et les généraux de république. pendant la campagne de Savoie et la négociation avec Genève, en 1792. Paris, 1796; Correspondance de Napoléon I-er, publiée par ordre de l'empereur Napoléon III. тт. 1—32, Paris 1858—1870; Le général baron Bourgoing (1760—1827). D'après sa correspondance et des documents inédits. Par. J. Rey et E. Remy, Grenoble, 1898; Général baron Fricatier, campagnes mémorables des armées Françaises en Egypte, Italie Allemagne jusqu'en 1815. D'après les bulletins des armées, le moniteur, les documents officiels, les notes, mémoires..., Paris, 1847;

Correspondance Condéenne, précédée d'une notice sur l'armée de Condé, de lettres et proclamations, des princes étrangers... Paris, 1850; Besançon A., de, Le portefeuille d'un général de la République, Paris, 1877; Masson Fr., 1702 — 1809. Aventures de guerre, Souvenirs et récits de soldats. Paris. s. a. Pascal A., les bulletins de la grande armée précédés et accompagnés des rapports sur les armées françaises de 1792 à 1815, tt. 1-6, Paris, 1848; Recueil des traités de paix, d'amitié, d'alliance, de neutralité et autres, conclus entre la république française et les différentes puissances de l'Europe depuis 1792 jusqu'à la paix générale..., tt. 1-2, P., 1796; Rivarnol A. Lettre à la noblesse française au moment de sa rentrée en France, sous les ordres de m. le duc de Brunswick., Bruxelles, 1792; Wagner A., Der Feldzug der K. preussischen Armee Rhein im Jahre 1793, aus den hinterlassenen papieren des Herzog von Braunschweig, s. a. s. l; Correspondance du général Dumouriez avec Pache, ministre de la Guerre, Paris, 1793; Eine Zeit zerbricht Aus dem Briefwechsel zweier Berner Offiziere in holländischen Diensten mit ihren Familie während der Jahre 1789—1796, hrsg. von Schwarzenbach. Bern-Bimpliz. 1942; Correspondance du général Miranda avec général Dumouriez, les ministres de la guerre Pache, Beurnonville depuis 1793, Paris, s. a.; Weil M. H., Le Général de Stamford. D'après sa correspondance inédite (1793-1806). Paris, 1923 96 167.

6. Mémoires du maréchal-général Soult duc de Dolmatie. Publiés par son fils. tt. 1—3, Paris, 1854; Ballune, duc de, Extraits de mémoires inédits siège de Toulon 1793, Paris, 1846; Mémoires du chevalier de Mautort capitaine au régiment d'Austrasie, Paris, 1895; Mémoires du général Bigarré, aide de camp du roi Joseph 1775—1813, Paris-Londres. 1893; Mémoires militaires du général Baron Boulart sur les guerres de la république et de l'empire. Paris, s. a.; gay de Vernon, Mémoires sur les opérations militaires de généraux Custine et Houschard, pendant les années 1779-1793, Paris, 1844; Mémoires militaires et historiques pour servir à l'histoire de la guerre depuis 1792 jusqu'en 1815., introduit par M. le Baron de Grosard, tt. 1—6, Paris, 1826; Mémoires militaires du général Dellard sur les guerres de la République et de l'Empire. Paris. s. a.; Friant J. F., Vie militaire de lieutenant-général comte Friant, Paris. 1857, Mémoire militaire sur Pehl, contenant la relation du passage du Rhin par l'armée de Rhin et Moselle, sous le commandement du général Moreau... par un officier supérieur de l'armée. Strasbourg, 1797; Curely J. N. Itinéraire d'un cavalier de la Grande armée (1793—1815) Publ. d'après un manuscrit authentique..., Paris, 1887; De Valmy à Wagram (Mémoires du général Lejeune), Publ. par M. Germain Bapst, Paris, 1896; Maleissye. Antoine de Tardieu de, Mémoires d'un officier aux gardes Françaises (1789—1793) Paris. 1897; Souvenirs militaires du général et de Lorencez, Paris, 1902; Massenbach Ch. von, Historische Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Verfalls des preussischen Staats seit den Jahre 1794 nebst meinen Tagebüchern über den Feldzug von. 1806, tt. 1—2, Amsterdam, 1809; Montgaillard, Mémoire concernant la trahison de Pichegru..., Paris, 1803; Collin L., Souvenirs de la Garde Nationale, Paris, 1834; Villeneuve-Laroche-Bernaud, Louis Gabriel de, Mémoires sur l'expédition de Quiberon... tt. 1-2, Paris, 1819-1822; Rémond ch. le général, Le Grand, baron de Marcey (1755—1828), Mémoires et souvenirs (Valmy. Landau. Malines. Novl. Chalon. Tournus. Mâcon), Paris, 1903; Bellune C. V. P. de, Extraits de mémoires inédits de feu Claude-Victor Perrin duc de Bellune; Siège de Toulon en 1793, Paris, 1846; Mémoires politiques et militaires du général Doppert, Paris, 1824; Mémoires du général Dumouriez (არის სამი გამოცემა: 1794, 1822—1823, 1848); Mémoires du général Roch Godart (1792-1815), Paris s. a.; Mémoires sur les campagnes des armées du Rhin

el de Rhin et Moselle de 1792 jusqu'à la paix de Campo-Formio par le maréchal Couvion Saint-Cyr, tt. 1-4. Paris, 1829; Mémoires du général Grois 1792—1822, tt. 1-2, Paris, 1909; Mémoires du maréchal de Grouchy, tt. 1-4, Paris, 1873—74; Mémoires de François Lavaux, sergent au 103-e de ligne (1793—1804), Paris, s. a.; Mémoires du porte-drapeau Louis-François Orson, Paris, s. a.; Mémoires Posthumes du général François comte de Custine. Hambourg, Frauchfort, 1794; Berthezène P., Souvenirs militaires de la République et de l'Empire, tt. 1-2. Paris, 1855; Dupuy V., Souvenirs militaires 1794—1818, Paris, 1892; Masséna, Mémoires, rédigés d'après les documents qu'il a laissés sur ceux du dépôt de la guerre..., tt. 1-6, Paris, 1848; Mémoires du général L. F. Lejeune, t. 1-2, Paris, 1895; Souvenirs du lieutenant-général de Ressel, Paris, 1899—1901 და სხვ.

7. Archives parlementaires de 1787 à 1860. Recueil complet des débats législatifs et politiques des Chambres françaises, Fondé par J. Mavledal et E. Laurent, Ser. I (1787—1799), tt. 1-82 (1787—1794, 1—79), Paris, 1862—1913; Buchez, Ph., J. B. et Poux, P. C. Histoire parlementaire de la Révolution Française, ou journal des Assemblées nationales depuis 1789 jusqu'en 1815. tt. 1-35. Paris, 1834-1838; De l'ancien Moniteur (La Gazette nationale, ou le Moniteur Universel). Reimpression (1789—1799), t. 1-21. Paris, 1850—1854. La Société des Jacobins. Recueil des documents pour l'histoire du club des Jacobins de Paris. Réd. et introd. par A. Aulard, tt. 1-6, Paris, 1889—1897; Recueil des actes du Comité de Salut public avec la correspondance officielle des représentants en mission et le registre du Conseil exécutif provisoire, publ. par A. Aulard. t. 1-27, Paris, 1889—1933. ამ კრებულის ნაწილი თარგმნილია რუსულად.—„Французская революция в провинции и на фронте (донесения комиссаров конвента)“, перевод М. В. Бердонова, под ред. и предисл. А. К. Дживилегова, М.-Л., 1924, კრებული შედგენილია ილარისეულ პირველ 9 ტომის საფუძველზე. Paul Mautouche, Le gouvernement révolutionnaire, Paris, 1912 და სხვ.
8. Archives parlementaires, Ser. I, t. LXXXV (1794, 14/II—21/III), Paris, 1964, გამოცემულები: M. Reinhard, G. Lefebvre, M. Bouloiseau. აღნიშნული კრებულის პარიზიდან მიღებაში დაგვეხმარა პროფ. ი. ტაბაღუა, როსთისკი მას დიდ მადლობას მოუხსენებთ. კრებული გამოკეცივანა მისმა ერთგვარმა შედგენელმა ცნობილმა ფრანგმა ისტორიკოსმა მარკ ბუ დე ლუაზმ. კრებულში თავმოყრილი მასალა 1794 წლის თებერვლითა და მარტით თარიღდება და ჭეჩვრობით სამეცნიერო მმოკეცევაში შესული არაა.
9. „Французская революция в провинции и на фронте (донесения комиссаров конвента)“... под ред. и предисл. А. К. Дживилегова, Революционное правительство в эпоху конвента (сборник материалов и документов) под ред. Н. М. Лукина, М., 1957; Жан Поль Марат, Избранные произведения, М., 1956, тт. I, II, III; Максимilian Робеспьер, Революционная законность и правосудие (статьи и речи), М., 1959; Максимilian Робеспьер, Избранные произведения, М., 1965, тт. I, II, III. Переписка Робеспьера, собрал Ж. Мишон, перевод Ф. Шуваевой, ред. Ц. Фридлянд. Ленинград, 1929; Ж. Ж. Дантон, Избранные речи, под ред. Н. Гольдига, Харьков, 1924; Г. Л. Ландауэр, Письма о французской революции, тт. 1—2; Москва, 1924—1925; (თარგმ. L. Landauer, Briefe aus der französischen Revolution, B. I—II); Я. Захер, Французская революция в документах и материалах. I., 1926; Ц. Фридлянд и А. Слудкин, История революционного движения Западной Европы (Хрестоматия), часть I. Москва-Ленинград, 1928. „Конституции и законодательные акты буржуазных государств, XVII—XVIII вв.“, под ред. П. Н. Галанзы, М., 1957 და სხვ.
10. ამ წერილების უბრავესობა გ. რეზინის თარგმანითა და ი. ა. სტაროსკისკიი-ნ-იკიტიჩის კომენტარებით გამოკვეცდა 1941 წელს, ცალკე კრებულის სახით: Государственная библиотека СССР им. В. И. Ленина,

Записки отдела рукописей (Французская буржуазная революция 1789—1794 гг.). Выпуск VII. Москва, 1941.

11. M. Reinhard. Observation sur le rôle révolutionnaire..., „Annales historiques de la révolution française“, დასახ. ნომერი.
12. ტერმინ „პატრიოტი“ („პატრიოტიზმი“) ჩვენ ესმარობთ რევოლუციის ეპოქის თანამედროვეთა გაგებით. მაშინ ამ ტერმინში გულისხმობდნენ რევოლუციის მომხრეებს საერთოდ.
13. Archives Nationales, AF-200; AF-204.
14. Documents manuscrits; Archives de la Guerre, n° 2329.
15. Институт Марксизма-Ленинизма при ЦК КПСС. Центральный парт. архив, Фонд № 318. „Дело Эммери“ (ტექსტში—ЦПА, „ემერის არქივი“).
16. იხ. ЦПА, ფონდი № 318, საქმეები № 3, 14, 16, 17, 22, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 39, (a, b, c, d, e), 40, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 55, 56, 59, 60, 61, 63, 64, 70, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 86, 87, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 140, 141, 147, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 210, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643-46, 648-51, 652-55, 658-59 და სხვ.
17. ამ მანუსკრიპტების გამოყვანილ საქმეში ავტორს დიდი დახმარება გაუწია თბილისის უცხო ენათა ინსტიტუტის დოცენტმა, განსვენებულმა გიორგი გეგელიძემ. ავტორის მის ღვაწლს უდიდესი პატივით მოიხსენიებს.
18. Архив внешней политики России (ტექსტში АВПР), ფონდი „Сношения России с Францией“. Опись 96/6. საქმე №№: 464, 465, 466, 467, 468, 469, 474, 477, 478, 479, 652, 653, 656, 657, 658, 659. 660 და სხვ.
19. ს ი მ ო ლ ი ნ ი ს რამდენიმე წერილი ჟერკილევ 1875 წელს გამოქვეყნდა. იხ. „Русский архив“, 1875 г. № 8. „Из донесений русского посланника в Париже И. М. Симолина, вице-канцлеру графу И. А. Остерману“. რამდენიმე წერილი გამოქვეყნებულ იქნა ეურნალში—„Красный архив“ № 4 (95), 1939 г. „Из международных отношений в первые годы Французской революции“ (1789—1790). Вводная статья Р. Авербуха. და ბოლოს სიმოლინის არქივის მნიშვნელოვანი ნაწილი დაიბეჭდა კრებულში—„Литературное наследство“, М., 1937, № 29-30. Французская революция 1789 г. в донесениях русского посла И. М. Симолина. ამ კრებულში დოკუმენტების პუბლიკაციას თან ახლავს ერცელი შესავალი სტატია.
20. АВПР, ფონდი „Сношения России с Францией“, საქმე № 502, „Депеши из Парижа вице-канцлеру графу Остерману, от поверенного в делах М. Новикова“.
21. АВПР, ფონდი „Сношения России с Францией“, оп. 93/7. საქმე №№ 711, 712, 713, 716, 717, 718, 879, 880, 881, 882, 886, 887, 888, 890, 891, 954, 956, 957, 968, 986, 988, 1000, 1001, 1025, 1026, 1027, 1036, 1039, 1042, 1043, 1044, 1045, 1046, 1047, 1049, 1053, 1056, 1057, 1060, 1061 და სხვ.
22. АВПР ფონდი „Сношения России с Францией“, საქმე № 510, 511, 517.
23. АВПР, ფონდი „Архив Парижской миссии“, საქმე № 1.
24. პაგ. „Lettre du roi aux officiers et aux soldats de son armée“ Paris, 1789. დანართი სიმოლინის 10/21. VIII. 1789 წ. წერილისა, იხ. საქმე № 467; „Mémoire en réponse sur cet objet. adressé par. M. de La Tour du Pin, Paris, 1790; საქმე № 478, წერილი № 67; „La Tour du Pin. Mémoire lu par ordre du roi, à l'Assemblée nationale“. Paris, 1790, საქმე № 479. წერილი № 70 და სხვ.
25. „Gazette de France“, „Journal de Versailles“, „Gazette de Paris“, „Journal de Paris“ და სხვ.
26. Архив князя Воронцова, кн: XIII, М., 1849, გვ. 481.

27. Е. Благовещенская и С. Д. Димант, Памятники французской буржуазной революции 1789 г. в Государственной публичной исторической библиотеке— „Исторический журнал“, 1939, № 7: А. И. Малеин. Литература времени Великой французской революции в собраниях АН СССР (Известия ОИИАН СССР, 1934, № 2, № 4); П. Н. Берков. А. И. Малеин. Р. М. Тонков. Издания времени Великой Французской революции в собрании Одесской центральной науч. библиотеки (Изв. ОИИАН СССР, 1935, № 6); Р. М. Тонков. Коллекция брошюр эпохи Французской революции из собрания А. И. Шпагина (Изв. АН СССР, 1934, № 2).
28. რ. მ. ტონკოვა-იაკოვას ეს ძეგრფასი კატალოგი, სმწუხაროდ, წერებრბოთ გამოქვეყნებული არაა. მანქანზე გადაბეჭდილი რამდენიმე ფოლანტი საკუთარი შენიშვნებითა და აღმზის ისტორიის ინსტიტუტში ინახება: Сводный каталог печатных изданий французской революции конца XVIII века, хранящихся в книжных фондах СССР. Составлен Р. М. Тонковой, под ред. Ф. В. Потемкина. Институт Истории АН СССР, Отдел рукописных фондов, сектор „Д“, раздел VII. I. ამ კატალოგის არსებობის შესახებ განსვენებულმა პრფ. ბ. თ. პორშენემ მიგვითხა, რისთვისაც მას ავტორი დიდი მადლობით მოიხსენებს.
29. შავ. Catalogue de l'histoire de France" Paris. 1885-1895, 12 vol., Maurice Tourneux, „Bibliographie de l'histoire de Paris, pendant la Révolution française“, I-V, 1890-1913; „Catalogue de l'histoire de la Révolution française, par A. n d r é Martin et Gérard Walter, Paris, t. I, 1936, t. II, 1939; Description Historique et bibliographique de la collection de feu M. le Comte H. de la Bedoyère sur la Révolution française, l'Empire et la Restauration, rédigée par France, Paris, 1862 და სვ.
30. „Русский вестник“, 1886, сентябрь.
31. „Русский архив“, 1877, № 8. Письмо о французской революции 1792 года от князя А. М. Белосельского-Белозерского к графу Остерману из Турнина в Петербург. გაგრძელება იხილეთ: „Русский архив“, 1877, № 9: Сардиния в эпоху первой французской революции; письма князя Александра Михайловича Белосельского-Белозерского, Российского посланника при Сардинском дворе, к вице-канцлеру графу И. А. Остерману.
32. „Исторический вестник“, т. XLVI, 1891 г., октябрь.
33. „Русский вестник“, т. 216, 1891, октябрь. Из записок генерала Марбо, მარბო-შაჰის შესახებ იხ: „Исторический вестник“, т. XLV, 1891.
34. М. Ковалевский, Учредительное собрание и борьба венецианского правительства с его политическими принципами. „Историческое обозрение“. М., 1892, т. IV.
35. „Русская старина“, 1906, том 128 (X, XI, XII), Из воспоминаний графа Эстергази (Mémoires du c-te Valentin Esterhazy).
36. „И н а л ы“ (журнал всеобщей истории, издаваемый Российской Академией наук т. IV. 1926. Французская эмиграция. Из неизданных бумаг графа Виктора Кочубея).
37. Н. М. Карамзин, Избранные сочинения, т. I, М.-Л., 1964. Письма русского путешественника.
38. Письма графа А. А. Безбородко. Сборник императорского исторического общества (сб. ИРИО), тт. 26. 29. СПб. 1881.
39. Архив князя Воронцова, кн. XI, Москва, 1876. Бумаги графа Семена Романовича Воронцова; кн. XII. М., 1877; Бумаги графов Александра и Семена Романовичей Воронцовых; кн. XIII. М., 1879, письма князя Безбородко (1776-1799).
40. Дневник А. В. Храповицкого от 18 января 1789 г. по 17 сентября 1793 года, Москва, 1901, изд. Н. Барсуков.
41. „Великий страх“ в Оверни. Из писем Габриэля Дюбрейля Жильберу из г. Риона, „Красный архив“, 1939, № 3 (91).
42. „Французская армия в 1792—1806“, перевод с французской рукописи, „Русская старина“, 1875, июнь (VI), июль (VII).
43. უახლესი ლიტერატურის დაზტუების მიზნით წერილებით დავუკავშირდით სობრონის უნივერსიტეტის საფრანგეთის დიდი ბეკოლეუციის ინსტიტუტს, პირადად პრფ. პ. რეზნაის.

რეინარის ავადმყოფობის გამო, მისი სახელით წერილითვე გვიპასუხა ამ ინსტიტუტის თანამშრომელმა. ისტორიკოსმა ბ ე ლ ა ზ ი მ, რომელმაც მოგვანოდა უახლესი ლიტერატურის დაზუსტებელი სია. აქ წარმოდგენილი ლიტერატურა ჩვენ უკლებლივ გამოვიყენეთ (ეს მიწერა მოწერა პ რ ო ფ. ი. ტ ა ბ ა ლ ე ა ს უშუალო დახმარებით განეხორციელეთ).

44. Франц Меринг, Очерки по истории военного искусства, М., 1938; Ганс-Дельбрюк, История военного искусства, т. III, 1933, т. IV, М., 1938; К. Клэузевиц, О войне, т. I, М., 1936; т. II, М., 1937; Г. Жомини, Рассуждение о великих военных действиях, часть V, СПб, 1810; მ ი ს ი ე ვ, Очерки военного искусства, М., 1939. ტ. I—II.
45. Г. Дельбрюк. История военного искусства, т. IV, М., 1938, стр. 356.
46. ი ქ ე ე, გვ. 350-370.
47. ზაგ. Revol., Histoire de l'Armée française, Paris, 1929; Saurel Louis, L'Armée française..., Paris, 1937; Weigand, Histoire de l'armée française, Paris, 1938; Charles de Gaulle, La France et son armée, Paris, 1945; მ ი ს ი ე ვ, Профессиональная армия, Москва, 1935 (Ch. de Gaulle, Vers l'armée de métier).
48. Charles de Gaulle, La France et son armée, p. 1.
49. Louis Saurel, დასახ. ნაშრომი, გვ. 1.
50. Charles de Gaulle, დასახ. ნაშრომი, გვ. 47.
51. Louis Saurel, დასახ. ნაშრომი, გვ. 85-86.
52. Ernest d'Hauterive, L'armée sous la Révolution 1789-1794, Paris, 1894, გვ. 356—357.
53. Шарль Де Голь, Профессиональная армия, გვ. 18.
54. Шарль Де Голь, Профессиональная армия, გვ. 28.
55. Ch. De Gaulle, La France et son armée, გვ. 48.
56. Louis Saurel, დასახ. ნაშრომი, გვ. 1.
57. ვასახელებთ ზოგიერთ თბულებას: Roussel, Etat militaire de France pour l'année 1793, Paris, 1893; Servan Joseph, Histoire de guerres des français..., Paris, 1805; Hugot, Abel, France militaire, Histoire des armées françaises de terre et de mer de 1792 à 1837..., tt. 1-4, Paris, 1837-1838; Jomini, Histoire critique et militaire des guerres de la révolution, tt. 1-25, Paris, 1819-1824; Relations de principaux sièges faits ou soutenus en Europe par les armées françaises depuis 1792..., précédées par V. D. Musset-Pathay, Paris, 1816; Histoire des batailles siéges et combats des français, depuis 1792 jusqu'en 1815..., publié par Pierre Blanchard, Paris, 1818, tt. 1-4; Histoire militaire des Français par campagnes, depuis le commencement de la révolution jusqu'à la fin du règne de Napoléon, Paris, 1827; La Bédollière E. G. Beautés des victoires et conquêtes des français depuis 1792, jusqu'en 1815..., tt. 1-2 Paris, 1847; De Musset-Pathay V. D., Relations des principaux sièges faits soutenus en Europe par les armées françaises depuis 1792, Paris, 1806; Sarrazin, Histoire de la guerre de vingt-quatre ans, du 20 avril 1792 jusqu'au 20 novembre 1815, Bruxelles, 1840; Viennet J. P. C., Histoire des guerres de la révolution, Paris, 1827; Trophées des Armées Françaises, Depuis 1792 jusqu'en 1815, t. I; Victoires, conquêtes, désastres, revers et guerres civiles des français de 1789 à 1815. Publ. par E. Panckouck et Leconte. Paris, 1836, Histoire général des institutions militaires de France pendant la révolution, tt. 1-2. Paris, 1821; Gaffarel Paul, Les campagnes de la première république, Paris, 1907; Victoires, conquêtes, désastres, revers et guerres civiles des Français de 1792 à 1815.... tt. I-IX, Paris, 1817—1821; Les armées françaises depuis le commencement de la révolution jusqu'à la fin du règne de Bonaparte, Paris, 1815; Dumolin Maurice, Précis d'histoire militaire. Révolution et Empire, tt. I-III, Paris, 1901—1913; Duruy, A., Etudes d'histoire militaire sur la Révolution et l'Empire, Paris, 1889; Blanchard P., Histoire des batailles, sièges et combats des Français (1792—1815) tt. I-IV Paris, 1818 და სხვ.
58. Geschichte des durch die Französische Revolution zwischen dem grossen Theile der europäischen Mächte und des französischen Nation veranlassten

Krieges, Regensburg, 1775; Geschichte der Kriege in Europa seit dem Jahre 1792, BB. I-IV. Leipzig-Berlin, 1827—1830; Max Jähns. Das französische Heer. Von der Großen Revolution bis zur Gegenwart. Leipzig, 1873; Bemerkungen über die französische Armée den neuesten Zeit oder der Epoche vor 1792 bis 1807. Königsberg, 1808; Bleibtreu Karl, Geschichte und Geist der europäischen Kriege unter Friedrich der Grosse und Napoleon. Leipzig, 1893; Gentz Friedrich, Über den Ursprung und Charakter des Krieges gegen die französische Revolution, Berlin, 1801; Kurt Heldrich. Preussen im Kämpfe gegen die Französische Revolution bis zur zweiten Teilung Polens, Stuttgart und Berlin, Gotha 1909; Huffer, H., Österreich und Preussen gegenüber der französischen Revolution bis zum Abschluss des Friedens von Campo-Formio; Heinrich Longwert von Simmern, Österreich und das Reich im Kampfe mit der französischen Revolution von 1790 bis 1797. Berlin und Leipzig, 1880; J. A. Wernhart, Schlachten, grössere Gefechte, Belagerungen und Capitulation von 1792 bis 1815., Breslau, 1830; Die Kriege von 1792 bis 1815 in Europa und Aegypten in getragener Darstellung mit besonderer Rücksicht..., Karlsruhe a Freiburg, 1840; Pireteschner J. B. Der Belagerungskrieg in ganz Europa, von der französischen Revolution 1792 bis zum Pariser Frieden 1815..., München, 1820; Cari Tanera, Die Revolutions- und Napoleonische Kriege BB. 1—2. München 1893 ၃၁ ၆၆၃.

59. Gifford C. History of the wars occasioned by the French revolution, from the commencement of hostilities in 1792, to the end of the year 1816., London, 1817; William Nicolson, The history of the wars occasioned by the French revolution. Including a sketch of the early history of France. And the circumstances which led to the revolution in that country..., London, n. d.; Phipps, Weston, The armies of the first french republic and the rise of the marshals of Napoleon. vol. 1—3. London. 1926—1931; Dodge Th. A., Napoleon. A history of the art of war, from the beginning of the art of war, from the beginning of the French Revolution to the end of eighteenth century, with a detailed account of the wars of the French Revolution..., vol. 1-4, Boston-New-York, 1932—1935; Rose, J. H., The life of Napoleon I. vol. 1—2, London, 1916 ၃၁ ၆၆၃.

60. Arturo Vacca Mattioli. Da Valmy a Waterloo. La guerra della rivoluzione e dell' impero. vol. I. Bologna, 1939 ၃၁ ၆၆၃.

61. Coutanceau, H., La campagne de 1794 à l'armée du Nord, tt. 1-2, Paris, 1903—1908; Dupuis V., La campagne de 1793 à l'armée du Nord et des Ardennes, tt. 1-2, Paris, 1919; Henneguin L., La campagne de 1794 entre Rhin et Moselle, Paris, 1909; Fervel I., Campagne de la révolution française dans les Pyrénées Orientales 1793-1795, tt. 1-2, Paris, 1851-1853; Legrand L., La Révolution française en Holland, Paris, 1895; Berland, J., Les dommages de guerre après Valmy de parlement de la Marne., Chalons-sur-Marne, 1931; Werner R., L'Approvisionnement en pain de la population du Bas- Rhin et de l'armée du Rhin pendant la révolution (1789-1797) Strasbourg-Paris, 1951; Campagne du duc de Brunswick contre les français en 1792..., Paris, 1896; David (Le Citoyen). Histoire chronologique des opérations de l'Armée du Nord et de celle de Sambre et Meuse., 1796; Klobb L., Campagnes dans les Alpes pendant la révolution. Paris 1895; La Jonquière C., La bataille de Jemaps. Paris. 1902; Michiels A., L'invasion prussienne en 1792 et ses conséquences, Paris, 1880; Rambaud A., Les français sur le Rhin (1792-1804), Paris, 1873; Sommermeyer J., Preussen und die Campagne von 1794 gegen Frankreich. S. I. 1905; Dohna Albrecht, Der Feldzug der Preussen gegen die Franzosen in der Niederlanden im Jahre 1793. Bd. 1-4. S. I. 1798-1807; Gross-Hoffinger A., Erzherzog Karl von Österreich und die Kriege von 1792-1815, Leipzig; 1847; Marcillac L., Histoire de la guerre entre la France et l'Espagne, pendant les années de la Révolution française 1793, 1794 et Partie de 1795, Paris, 1808; Loeux F., Anvers et la première occupation française par les armées révolutionnaires, Besançon, 1960; Goethe Johann Wolfgang, Campagne in Frankreich 1792. Leipzig, s. a.; Waas Chr., Go-

- eth. Kampagne in Frankreich 1792 und Belagerung von Mainz 1793, Frankfurt am Main und Berlin, 1910; Collin P., Toulon et les anglais 1793. D'après des documents inédits. Paris, 1898; Beitrag zu der Geschichte der Feldzüge in Frankreich und am Rhein in der Jahren 1792 und 1793, Berlin s. a. 1833.
62. Chassin Ch. et Hannel L., Les volontaires nationaux pendant la Révolution, tt. 1-3. Paris, 1899-1909 (Collection de documents relatifs à l'histoire de Paris pendant la Révolution française); Boissonnade P., Histoire des volontaires de Charente pendant la Révolution (1791—1794). Angoulême, 1890; Crèveaux E., Les levées de volontaires dans le département de l'Aisne en 1792 et en 1793, Soissons, 1936; Dépriez E., Les Volontaires nationaux (1791-1793), Paris, 1908; Dumont G. et Lestien G., Les volontaire de la Marne. Levée et recrutement (1791—1794), Paris, 1910; Seilhac V., Les bataillons de volontaires de la Corrèze (1791—1796), Tulle, 1882; Lombard J., Un volontaire de 1792. Psychologie révolutionnaire et militaire, Paris; Vasschalde, H., Les volontaires de l'Ardenne 1792-1793. Paris, 1896; Montell, Alexis, Les étapes d'un volontaire de l'an Deux de la République, Bruxelles, 1852; Bonneville de Marsangy L., Journal d'un volontaire de 1791. Paris, 1888; Noël G., Au temps des volontaires 1792, Lettres d'un volontaire de 1792, Paris, 1912; Manuel du Volontaire. Par. M. le prince D. de G., Paris, 1798; Vernère Xavier, Cahiers d'un volontaire de 91, Paris, 1910 3333.
 63. Chassagne H., Coblenz, 1789-1799, Paris, 1939; Pinasseau J., L'émigration militaire. Campagne de 1792. Armée royale, tt. 1-2. Paris, 1957-1964; Bittard des Portes R., Histoire de l'armée de Condé pendant la Révolution française (1791-1801), Paris, 1896; Castres comte de, Relation d'un voyage sur le bord septentrional de la mer d'Asie et en Crimée, dans la vue d'y établir une colonie d'émigrés, Paris, 1826; Ecquevilly, marquis de, Campagnes du corps sous les ordres de S. Alt. Seren. M^{re} le prince de Condé, tt. I-III, Paris, 1818; Grouvel Robert, Les corps de troupe de l'émigration française (1789-1815) t. I., Paris, 1957 3333.
 64. Lauerm A. M., L'Artillerie de campagne française pendant les guerres révolutionnaires, Helsinki, 1956; Lamarque M., Nécessité d'une armée permanente et projet d'une organisation de l'infanterie, Paris, 1820; Chamborant de Périssat A., de, L'armée de la révolution, ses généraux et soldats 1789-1871, Paris, 1875; Collection des types de tous les corps et des uniformes militaires de la République et de l'empire, 50 planches coloriées comprenant les portraits, d'après les dessins du H. Bellangé. Paris 1844; Bellangé H., Die Soldaten der französischen Republik und des Kaiserreichs, Leipzig, 1843; Chuquet Ar., La Légion germanique (1792-1793). Paris, 1904; Morell K., Die Schweizerregiment in Frankreich 1789-1792, 1858; Simond Emilie, Le capitaine La Tour d'Auvergne, premier grenadier de la République. Paris 1895 3333.
 65. Six G., Les Généraux de la Révolution et de l'Empire, Paris, 1948; Bonnal de Ganges E., Carnot d'après les Archives nationales, le Dépôt de la guerre et les séances de la Convention, Paris, 1888; La vie et les mémoires du général Dumouriez, avec des notes et des éclaircissements par Berville et Barrière, tt. 1-4, Paris, 1822-1823; Cruyllant E., Dumouriez dans les citadons Pays-Bas autrichiens, tt. 1-2, Bruxelles, 1912; Chuquet Ar., Dumouriez, Paris, 1914; Desprez C., Kleber et Marceau, Paris, 1881; 3333, Lazare Hoche, d'après sa correspondance et ses notes, Paris, 1880; Albert Sorel, Bonaparte et Hoche, Paris, 1896; Martha Beker F., Le général Desaix, Paris 1852; Noël Parflet, Le général Marceau, Paris, 1896; Pajol, Kléber, sa vie sa correspondance, Paris, 1877. Chuquet Ar., Quatre généraux de la Révolution: Hoche et Desaix, Kléber et Marceau, Paris, 1911; Chuquet Ar., Le général Dagobert (1736-1794), L'armée sous l'ancien régime et sous la Révolution, Paris, 1913; Roussin A., Vie de Lazare Hoche, général des armées de la République française., Paris, 1797; Barbou A., Les généraux de la République, Paris, 1886; Barault-Rouillon Ch., H., Le maréchal Suchet, duc d'Albufera, Paris 1854; Cousin Ch. J., Histoire du général Pichegru, Paris, 1852; Vernon G., de, Vie du maréchal Gouvion-Saint-Cyr. Paris, 1856; Tubou F., Les généraux de vingt ans. Hoche, Marceau, Joubert, Desaix, Paris, 1889 3333.

66. *Galerie des maréchaux de France*, Par Ch. Cavaud, Paris, 1839
უფრო ადრე გამოვიდა მსგავსი კრებული რევოლუციური ომების მონაწილეთა შესახებ: *Les fastes de la gloire ou les braves recommandés à la postérité* Monument élevé aux défenseurs de la patrie. Par une société d'hommes de lettres et de militaires, tt. 1-3. Paris 1818-1820.
67. *Die Generale der Französischen Republik und des Kaiserreichs*, Leipzig, 1847.
68. Janson, A., *König Friedrich-Wilhelm III, in der Schlacht*. Berlin, 1907; Droysen J. G., *Das Leben des Feldmarchalles Grafen von Warlenburg*. Leipzig, 1913; Lehmann M u x, *Scharnhorst*, Bd. 1-2. Leipzig, 1886-1887 და სხვა.
69. Watson S. J., *Carnot*, London, 1954.
70. Picon-Salas M., *Miranda*. Buenos-Aires, 1946; გამოქვეყნებულია, აგრეთვე, პირანდას არქივი 24 წიგნად: „*Archivo del general Miranda*“. Dirig. y revisada par Vicente Davila, tt. 1-24. Caracas-Venezuela. Ed. Sud-America 1929-1950.
71. *Tableau historique de la guerre de la révolution de la France*, depuis son commencement en 1792, jusqu' à la fin 1794, précédé d'une introduction générale, accompagné d'une atlas militaire. tt. 1-3. Paris, 1808. 1-2 ტომების ავტორია Grimoard, მე-3 ტომისა—J. Servan. Gayaut P., *Tableau des guerres de la Révolution de 1792 à 1815*, Paris, 1842; *Atlas des campagnes de la Révolution Française* de M. A. Thiers, Paris, S. A.; *Dictionnaire historique des batailles, sièges et combats de terre et de mer, qui ont eu lieu pendant la Révolution Française*, tt. 1-4. Paris, 1818; Tonuni H., *Histoire des guerres de la Révolution. Cartes et plans*. s. l. s. a. Bacler Dalbe A.; *Carte générale du théâtre de la guerre en Italie*, I—II. ე. თ. ლენინის სახელობის მოსკოვის სახელმწიფო საქარო ბიბლიოთეკაში დაცულია სამიზარი ოპერაციების რუკების და საქმეების, კრებული: „*Tableau des guerres de la révolution de 1792-1815*“ და ეატინის ბრძოლის რუკა. თბილისის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში დაცულია: „*Tableau historique de la Guerre de la Révolution de la France* (cartes et plans, pour servir à l'Intelligence des opérations militaires pendant les campagnes de 1792, 1793 et 1794)“; ამავე კრებულში „*Tableau chronologique des principaux événements de la guerre de la révolution de la France depuis le commencement de 1792 jusqu'en janvier 1795 (nivôse an 3)*“;
72. „*Revue des deux mondes*“ (ტექსტში: RDDM); „*Revue des questions historiques*“ (ტექსტში: RDQH); „*Revue historique de l'armée*“ (ტექსტში: RHDLA); „*Revue des études Napoléoniennes*“ (ტექსტში: RDEN); „*La Revue de Paris*“ (ტექსტში: LRDP); „*Annales historiques de la Révolution française*“ (ტექსტში: AHDLRF); „*La Révolution française*“ (ტექსტში: LRF); „*Annales de Bourgogne*“ (ტექსტში: ADB).
73. Albert Dury, *L'armée royale en 1789*, RDDM, 1887, NN, Mai, 15. pp. 372-411; Juin, 1. pp. 580-603; Août, 15. pp. 872-905.
74. Michon G., *L'armée et la politique intérieure sous la Convention*, AHDLRF, 1927, nov.-déc. t. 4, № 24, pp. 529-546; *La justice militaire, sous la Convention à l'armée Pyrénées-Orientales*, AHDLRF, 1926, janv.-févr. t. 3, N 13.
75. Herlaut, *Les collaborateurs de Bouchotte aux bureaux de la guerre*, AHDLRF, 1927, sept., -oct. 4, N 23; *L'arrestation de Bouchotte et l'affaire Hyver*, AHDLRF, 1939, N 93; *Les indemnités allouées aux volontaires pour Le Vendée à Paris, mai 1793*, AHDLRF, 1932, mars-avril, t. 9, N 50; *Les nominations du général Beauharnais et du commissaire Alexandre au Ministre de la guerre*, AHDLRF, 1935, janvier.-février, t. 12 N 67; *La republicanisation des état-majors et des cadres de l'armée pendant la Révolution*, AHDLRF, 1937, NN 83. 84; *Les négociations du général Custine*, AHDLRF, 1932, t. 9, N 54; *La querelle de Bouchotte et de Custine*, AHDLRF, 1933, t. 13, N 77.
76. Rouffian d E., *Les hôpitaux de l'armée des Pyrénées-Orientales*, LRF, 1937, N 12, 1938, N 14.
77. Marlon M., *Le bataillon marseillais du 21 janvier*, RDQH, 1930, N 4

78. Richard J., La levée de 300.000 hommes et les troubles de mars 1793 en Bourgogne., ADB. 196. t. 33.
79. Gérard P., L'armée révolutionnaire de la Haute-Garonne, AHDLRF, 1959, N 155.
80. Chalmers P., La guerre révolutionnaire sous la Législative et la Convention, RHDLA, 1958, N 3; La désintégration de l'armée royale en France à la fin du XVIII siècle, RHDLA 1964, N 1.
81. Vidalance J., Les volontaires nationaux de département de l'Europe, AHDLRF, 1949, N 114.
82. Reinhard M., Observations sur le rôle révolutionnaire de l'armée dans la Révolution française, AHDLRF. 1962 N 169; A propos de Hoche, AHDLRF 1963, N 172; Nostalgie et service militaire pendant la Révolution, AHDLRF 1958, N 150.
83. Godechot J., Les aventures d'un fournisseur aux armées. Honclet-Cléry, AHDLRF, 1936, N 13; Les discours du général Dufour à Huningue, AHDLRF 1933, N 60.
84. Rouget U., Les origines de la garde nationale d'Epervy, AHDLRF, 1930, N 37. Collot J., La légion de Rossenthal, RDPH, 1933, juin; Lasseray A., Les corps Belges et Ligeois aux armées de la République (1792-1793), RDHM, 1929, N 21, mai-juin; Vauthier, G., Une lettre inédite de Carnot, AHDLRF, 1930. mars-avril t. 4 N 38; Meynier A., Levée et pertes d'hommes en France et en Europe sous la Révolution (1789-1799), LRF, 1930, t. 83, N 2; Mirkine Guetzévitch, Les principes de la Révolution, LRF, 1937, N 9; Robiquet P., La défense de Sedan en l'an II, LRF, 1924, t. 77, N 1; Le Corbeiller A., L'armée du Rhin et Moselle passé deux fois Rhin RHDLA, 1945, N 1; Lachouque H., Les Anglais à Toulon 1793, RHDLA, 1958, N 4; Le Gentil R., Lazar Carnot, RHDLA, 1954, N1; Lestapis A., Dumouriez en Vendée, RDDM, 1958, N 21 და სხვა.
85. Kessel E., Die Wandlung der Kriegskunst im Zeitalter der Französischen Revolution, ეურნალში „Historische Zeitschrift“, 1933 Bd. 148, Bd. 2; Thorburn W. A., The French army and its uniforms from the Restoration to the second Empire, ეურნალში—„History today“, London, 1960, N 6; Brace R. M., Carnot and the Treason of Dumouriez—„Journal of modern history“, Chicago, 1949, vol. 21, N 4 და სხვა.
86. Вандаль А., Возвышение Наполеона, т. I, СПб., 1905; მისივე: Наполеон и Александр I, тт. 1-3, СПб., 1910—1913.
87. Wilhelm Blume, Die Armée und die Revolution in Frankreich von 1789-1793, Brandenburg, 1813,
88. Sybel H., Geschichte der Revolutionzeit von 1789 bis 1800 (პირველი გამოცემა 1853-1879) არის რესულდ თარგმნილი ორ წიგნად: Зибель Г., История Французской революции и ея Времени, СПб., ч. I-II, 1863; ч. III-IV, СПб., 1865.
89. Ch. L. Chassin, L'Armée et la Révolution, Paris, 1867.
90. Chuquet Arthur, Les Guerres de la Révolution tt. 1-11, Paris, 1886—1898. პითუორის „la première invasion prussienne (11 août-2 septembre 1792); „Mayence“; „l'invasion. Valmy“ „Jemappes et la conquête de la Belgique (1792-1793)“, „La trahison de Dumouriez“; „L'expédition de Custine“; „Wissembourg“; „Hoche et la lutte pour l'Alsace“, „Valenciennes“; „Hondschole“; „Dumouriez“ და სხვა. ზოგიერთი წიგნი ამ სერიიდან რამდენჯერმე გამოიცა. მის კალამს ეკუთვნის აგრეთვე გამოკვლევა ნაპოლეონის შესახებ: La jeunesse de Napoléon I (სამ ტომად), Paris, 1897-1899; მონოგრაფია საფრანგეთ-პრუსიის ომის შესახებ: La Guerre 1870-71, Paris, 1895 და კრიტიკული ნარკვევები გერმანული და ფრანგული ლიტერატურის ისტორიიდან.
91. D'Hauterive E., L'armée sous la Révolution, 1789-1794, Paris, 1894; Jung Th., L'armée et la révolution 1-2, Paris. 1864; Caron P., La défense nationale de 1792 à 1795, Paris, 1912; Hartman L., Les officiers de l'armée royale et la révolution, Paris, 1910. პარტამანის წიგნმა რევოლუციამდელ რუსეთში ფართო გამოხმობურება პპოდა და მის შესახებ ორი ურტული რეცენზია გამოქვეყნდა: К. Оbruchев, Французская армия и Великая революция, ეურნალში „Русское богатство“, 1913 г. № 3, II

- Н. Борецкий-Бергфельд, Дух армии в эпоху Французской революции, „Русская мысль“, июль 1912.
92. Matiez A., La Victoire en l'an II, Esquisses Historiques sur la défense nationale, Paris, 1916, ვსარგებლობთ რუსული თარგმანით: А л ь б е р т М а т ь е з, Как побеждала Великая Французская революция, М., 1928. წიგნს ახლავს ცნობილი საბჭოთა ისტორიკოსის ც. ფ რ ი დ ლ ა ნ დ ი ს ფ რ ი ა დ საინტერესო წინასიტყვეობა. არმიის შექმნისა და შტერზე გამაჩყვების შესახებ საინტერესო მოსაზრებები გამოთქმულია აგრეთვე შატოვზის „საფრანგეთის რევოლუციის ისტორიის“ აქაც ვსარგებლობთ რუსული თარგმანით: „Французская революция“, т. I. М.-Л., 1925; т. II, М.-Л., 1929; т. III, М.-Л., 1930.
93. М а т ь е з, Как побеждала Великая французская революция, გვ. 52.
94. ი ქ ვ ე, გვ. 51.
95. ი ქ ვ ე, გვ. 135, 144—147.
96. ი ქ ვ ე, გვ. 13.
97. Ж а н Ж о р е с, История Великой Французской Революции, т. II (Законодательное собрание), М., 1922, გვ. 29-138; J e a n J a u r è s, L'armée nouvelle, Paris, 1911; არის რუსული თარგმანი: Ж а н Ж о р е с, Новая Армия, Петроград, 1919. ეორგისტულ პოზიციზე დგას აგრეთვე გერმანელი ს-დ ისტორიკოსი პ ა ი ნ რ ი ხ კ ე ნ ვ ი. იხ. Г е н р и х К у н о в, Борьба классов и партий в Великой Французской революции 1789—1794 гг. М.-П., 1923, გვ. 332-341.
98. T a i n e H., Les origines de la France contemporaine, tt. 1-7. La Révolution française, tt. 1-3; Paris, 1878-1884; Т э н И., Происхождение современной Франции, тт. 1-7, 1907; C. R o u s e t, Les volontaires 1791-1794, Paris, 1870. დაახლოებით იმავე პოზიციზე დგას ღ'ოტერიეი—E. d'Haute rive, L'armée sous la Révolution 1789-1794, Paris, 1894 და შილი—L. de Chilly, Le premier ministre constitutionnel de la Guerre, La Tour du Pin., Paris, 1909.
99. M i c h o n G., L'armée et la politique intérieure sous la Convention. ADLRF, 1927, t. 4, № 24, nov. -dec.
100. M i c h o n G., Robespierre et la guerre révolutionnaire 1791-1792, Paris, 1937.
101. M i c h o n G., La justice militaire sous la Convention à l'armée Pyrénées Orientales. AHDRLF. 1926, t. 3, N 13.
102. M i c h o n J., La déclaration Pillnitz et le Guerre. P., 1947.
103. H e r l a u t, Le colonel Bouchotte ministre de la guerre en l'an II, tt. 1-2, Paris, 1946, იხ. აღნიშნული გამოცემის შესახებ საბჭოთა ისტორიკოსის ს. ბ. კანის რეცენზია — „В о п р о с ы и с т о р и и“, 1948, № 11, გვ. 142—143. ბეშტის რეაბილიტაციას მიეძღვნა, აგრეთვე, ერლოს სტატია — L'arrestation de Bouchotte et l'affaire Hyver, AHDRLF, 1939, № 93.
104. H e r l a u t, Le général rouge Ronsin (1751-1794), Paris, 1956. იხ. რეცენზია: С. Б. К а н, „Новая и новейшая история“, 1958, № 5.
105. К. М а р к с, Ф. Э н г е л ь с, Соч., т. XXVIII, გვ. 81, 82.
106. R e i n h a r d M., Le Grand Carnot, vol. 1-2, Paris, 1950-1952. v. I.—De l'ingénieur au conventionnel, 1753-1792, Paris, 1950. v. II. :L'organisateur de la victoire, 1792-1823, Paris, 1952.
107. R e i n h a r d, Le Grand Carnot, ტ. I, გვ. 160.
108. ი ქ ვ ე, გვ. 205.
109. R e i n h a r d, დასახ. ნაშრ., ტ. II, გვ. 104.
110. R e i n h a r d, დასახ. ნაშრ., ტ. I, გვ. 148.
111. B o u c h a r d G., Un organisateur de la victoire, Prieur de la Côte-D'or, Membre du Comité de Salut public. Paris, 1946.
112. B o u c h a r d G., დასახ. ნაშრ., გვ. 81.
113. R i c h a r d C a m i l l e, Le comité du Salut public et les fabrications de guerre sous la Terreur, Paris, 1922.
114. R e y n o a r d P a u l, Les ouvriers des manufactures nationales sous la révolution (1789-1799), Paris, 1917.
115. D u f a y P., Les sociétés populaires et l'armée (1791-1794), Paris, 1913.

116. Poisson C., *L'armée et la garde nationale (1789—1795)*, t. I-4. t. I (1789—1792), P., 1858, t. II (1792—93), P., 1859; t. III. (1793—1794), P., 1860; t. IV, (1794—1795), P., 1862.
117. Bonnal de Ganges E., *Les représentants du peuple en mission près des armées 1791-1797*, t. I-4, 1898-1899. Bruhal J., *Les représentants en mission aux armées*, ეგრ. „Commune“, num. spécial (72), 1939; Godechot J., *Fragment des mémoires de Charles-Alexis Alexandre sur sa mission aux armées du nord et de Sambre et Meuse*, Paris, 1937.
118. Godechot J., *Les aventures d'un fournisseur aux armées: Hanéel-Cléry*, AHD-LRF, 1936, t. 13, № 73.
119. Poisson Ch., *Les fournisseurs aux armées sous la révolution française. Le Directoire des Achats (1792-1793)* Paris, 1932.
120. *Histoire générale des civilisations*, publiée sous la direction de Mourice Crouzel, t. I-7. 1953-1963, იბ. ი. ე. ზავილაშვილის რეცენზია. Об освещении Французской революции XVIII века на страницах „Всесообщей истории цивилизации“ წიგნში „Из истории якобинской диктатуры 1793—1794“, Одесса, 1962, გვ. 505-521.
121. Leverrier J., *La naissance de l'armée nationale, 1789-1794*, Paris, 1939.
122. Brun-Bronowicz, J., (Jules Leverrier), *Naradziny armii narodowej*, Warszawa, 1956.
123. ამ პოსტზე მან შეცვალა მარსელ რეინარი.
124. A. Soboul, *L'armée nationale sous la Révolution (1789-1794)*, Paris, 1945; *Les soldats de l'an II*, Paris, 1959; *Précis d'histoire de la révolution Française*, Paris, 1962. სობულმა გამოსცა კრებული: „Saint-Just. Discours et Rapports“, Paris, 1957, სადაც მოთავსებულია სენ-იუსტის სიტყვები სამხედრო პრობლემებთან დაკავშირებით. სენ-იუსტის სამხედრო მოღვაწეობას მიეძღვნა სობულის ნარკვევი: „О миссии Сент-Жюста в Рейнскую армию“. წიგნში—Из истории Великой буржуазной революции 1848 года во Франции, Москва, 1960. ამ ფრიად საინტერესო გამოკვლევას სობულმა თან დაურთო სენ-იუსტისა და ლუბას რაინის არმიში საკმანდოებასთან დაკავშირებული ახალი დოკუმენტური მასალა, გამოცემული ოთხი ავტორის მიერ: Переплюка и деловые документы народных представителей Сент-Жюста и Леба, посланных с чрезвычайной миссией в Рейнскую армию. ყურადსაღებია აგრეთვე აღბერ სობულის უახლესი კაპიტალური გამოკვლევა იაკობინური დიქტატურის პერიოდში საწიულოებების როლის შესახებ. A. Soboul. *Les sans-culottes parisiens en l'an II. Mouvement populaire et gouvernement révolutionnaire*, Paris, 1962. ეს მონოგრაფია რუსულად ითარგმნა და გამოქვეყნდა პროფესორ ა. მანფრედის რედაქციით. Парижские санкюлоты во время якобинской диктатуры. Москва, 1966 г. ნაშრომში გარკვეული ადგილი აქვს დათმობილი საფრანგეთის შრომელი მასების როლს არმიისა და ქვეყნის თავდაცვის ორგანიზების საქმეში.
125. „Cahiers du Communisme“, 1948, N 9.
126. Daniel Guérin, *La lutte des classes sous la première République: Bourgeois et „bras nus“ (1793-1794)*, 2 volumes, Paris, 1946. იბ. რეცენზია: С. Б. Кам., „Вопросы истории“, 1956, N 1, გვ. 139-141.
127. A. Cobban. *The social interpretation of the Revolution*. Cambridge University, 1964.
128. Léonard E. G., *L'armées et ses problèmes au XVIIIe siècle*, Paris 1958; IX ოთხი ცალკე სტატია დაიბეჭდა ევროპაში „AHD-LRF“-ს 1948 წ. ტ. III, სათაური—„La question sociale dans l'armée française au XVIIIe siècle“.
129. Faber Th., *Observations sur l'armée française des derniers temps à partir de 1792, jusqu'en 1806*, st. Pétersbourg. 1808. Фабер Теодор, Замечания о французских войсках последнего времени, начиная с 1792 по 1808 год. СПб., 1808.
130. Витмер, Влияние французских военных учреждений конца прошлого столетия на ход революционных войн и критический разбор кампании 1800 года в Италии до сражения при Маренго, СПб., 1864.
131. И. С. Голыцын, *Всеобщая военная история средних времен, часть III*, СПб., 1878; მისი ავტ., *Всеобщая военная история новейших времен, часть I*, (1792-1795) СПб., 1874; А. Пузыревский, *Развитие постоянных и регулярных армий...*

- СПб., 1889. Н. П. Михневич, История военного искусства с древнейших времен до начала девятнадцатого столетия, СПб., 1895 და სხვ.
132. „Русская старина“, 1875 г. июль, июль, VI, VII.
 133. „Русская старина“, VI, გვ. 200.
 134. „Русский вестник“, 1886, сентябрь.
 135. „Evénements qui se sont passés sous mes yeux pendant la révolution Française, ouvrage dédié au feu Roi du Prusse, par. A. H. Dampmartin“, Berlin, 1799.
 136. Бутенко В. А., Реформа французской армии при революции и Наполеоне, „Отечественная война в русском обществе“, т. I, М., 1912.
 137. Рябинин Л. А., Наполеон как полководец, „Отечественная война в русском обществе“, т. III, М., 1912.
 138. „Голос минувшего“, 1914, № 9.
 139. P i c a r d E., Au service de la Nation, LRDP., 1914, № 2. ფრანგულად პოლკონიკი კოლონელად იწოდება. ტერმინი პოლკონიკი რუსულ ენიდან შემოვიდა და დამკვიდრდა ქართულ სამხედრო ტერმინოლოგიაში, ფრანგული სინამდვილისათვის უმკაცრესად მიგვაჩინა ვისმართო ტერმინი—„კოლონელი“.
 140. Бор. Мирский, Освободительные войны Французской революции, Петроград, 1917.
 141. В. Третьяков, Французские революционные войны (1792-1796). Краткий стратегический очерк, М., 1919.
 142. Леер, Сопоставление нескольких эволюций в стратегическом искусстве, „Военный сборник“, 1894, № 3.
 143. А. К. Джигелегов, Революционная армия и ее войны. Москва-Петроград, 1923.
 144. Н. М. Лукин, Избранные труды. т. I. Москва, 1960.
 145. Н. Лукин-Антонов, Из истории революционной армии, Москва, 1923.
 146. Н. М. Лукин, Максимилиан Робеспьер, Избранные труды, т. I.
 147. Бирюкевич В., Армия французской революции, М., 1943; Маковский Ю., Военное искусство эпохи французской революции и Наполеона, М., 1939; Момджян Х. Н., Подвиг народа, Ереван 1942; მ о ს კ ვ ე, Из истории освободительных войн, Извещения Армянского филиала АН СССР, 1942, № 1-2 (15-16); Снежков И. М., Война революционной Франции с феодальной Европой. Труды Академии (Военная Академия механизации и моторизации Красной армии). Сборник № 5 (11), М., 1940; Стамбулов В., Якобинская республика в борьбе с внешней опасностью. „Красная Новь“, 1939, кн. 7.
 148. Разин Е., История военного искусства, часть II, М., 1957; ч. III, М., 1961; Строчков А. А., История военного искусства, ч. I, М., 1955.
 149. М. А. Буковецкая, Разложение королевской армии в первые годы Великой Французской революции, „Анналы“ (журнал всеобщей истории), № 4, 1924; მ о ს კ ვ ე, Война революционной Франции против контрреволюционной интервенции, „Исторический журнал“, 1939, № 7; მ о ს კ ვ ე, Борьба якобинцев за создание революционной армии Франции, „Военно-исторический журнал“. № I, 1939. „Французская буржуазная революция 1789-1794 гг.“ Под ред. Волгина и Тарле, изд. АН СССР, М.-Л., 1941. იხ. თავები: „Армия в 1789-1791“, „Реорганизация армии“.
 150. М. А. Буковецкая, Очерки по истории французской армии во время Великой Французской революции (1789—1793). Кандидатская диссертация. Ленинград, 1944. გამოქვეყნებული ლიტერატურა დატულია მოსკოვში, ე. ო. ლენინის სახელობის საჯარო ბიბლიოთეკაში.
 151. Ромен Роллан, Вальми, Москва, 1939. Вступительная статья Е. В. Тарле „Справедливая война Французской революции“.
 152. „Анналы“ (Журнал всеобщей истории), т. IV, 1924.
 153. Н. И. Чупрун, Сен-Жюст и организация обороны Франции 1793 г., „Научные записки Днепропетровского университета“, т. 56, вып. IV, 1956.
 154. Н. А. Левицкий, Полководческое искусство Наполеона, Москва, 1938.
 155. И. Фендель, Институт комиссаров при армиях Конвента, „Записки Ком. Академии“, т. 2. М., 1931.

156. С. Булатов, Военно-Морское уголовное уложение конституанты. Всесоюзный институт юридических наук. „Ученые записки“, вып. I, 1940.
157. С. Булатов, Военно-уголовное законодательство Французской революции (рукопись, докт. диссертация, Институт права АН СССР), Москва 1948.
158. Г. Н. Федкин, Об одной докторской диссертации. „Советское государство и право“, 1950, № 3.
159. Е. Коровин, Французская буржуазная революция 1789 года и законы и обычаи войны, Всесоюзный Институт Юридических наук НКЮ СССР. „Ученые труды“, 1940, вып. II.
160. Е. Коровин, Шпионаж и диверсия в борьбе против Французской буржуазной революции 1789 года, „Исторический журнал“, 1939, № 6.
161. Ф. Н. Коган, Генералы-изменники перед судом Парижского революционного трибунала, Ленинградский гос. университет, „Ученые записки“, Серия истории и философских наук, № 52, вып. 6, Ленинград, 1940.
162. А. Л. Нарочницкий, Якобинская республика и нейтральные государства летом 1793 г. „Вопросы истории“, М., 1945; *ბოლოვ*, Робеспьеровский комитет общественного спасения и нейтральные страны с осени 1793 года до раскола среди якобинцев, „Известия“ АН СССР. Серия истории и философии, т. 2, № 6, 1946; *ბოლოვ*, Раскол среди якобинцев и внешняя политика якобинской республики с января до апреля 1794 г..., „Ученые записки“ Московского Гос. Пед. Ин-та им. В. И. Ленина, исторический факультет, 1946. т. 37, вып. 3; *ბოლოვ*, Крушение дипломатии Дантона в июне-июле 1793 года, Московский Государственный Университет им. Ломоносова. Доклады и сообщения исторического факультета. 1947, вып. 6; *ბოლოვ*, Вопросы войны и мира во внешней политике якобинской республики летом 1793 года, „Ученые записки“ Московского государственного педагогического института им. В. И. Ленина, кафедра истории нового времени. Т. VIII (56), вып. 2, М., 1949; *ბოლოვ*, Вопросы войны и мира в политике якобинцев накануне 9 термидора. „Международные отношения, политика, дипломатия XVI-XX веков“. Сб. статей к 80-летию академика И. М. Майского. Москва, 1946.
163. П. С. Кудрявцев, Революционная организация науки и техники во Франции. *წიგნი* П. С. Кудрявцев, История физики, т. I, М. 1956; О Старосельская-Никитина, Очерки по истории науки и техники периода французской революции 1789-1794 г., М., Л., 1946; *ბოლოვ*, К истории науки в эпоху Французской буржуазной революции 1789-1794 гг., *ქართული*—„Историк-марксист“, 1939, № 3. С. И. Вавилов, Наука и техника в период французской революции „Под знаменем марксизма“. М., 1939, № 8; В. С. Виргинский, Наука и техника на службе обороны якобинской республики, „Советская наука“, 1939 г. № 7; *ბოლოვ*, Рождение воздухоплавания, М.,-Л., 1938; *ბოლოვ*, Изучение технического опыта французских ученых якобинцев нач. XIX века, „Вестник истории мировой культуры“, 1958, № 1; *ბოლოვ*, Книга ученого якобинца, „Технич. Книга“, 1938, № 12; *ბოლოვ*, Оборонная техническая литература якобинской республики, „Технич. Книга“, 1939, № 7. *დასვ*.
164. M. Reinhard, Observation sur le rôle..., AHDLRF, *დასვ*. ნომერი, 33- 435.
165. Проф. А. Левицкий, Полководческое искусство Наполеона, *გვ*. 20-22.

მეორე თავი

1. ძველი არმიის შესახებ იხილე: Dussiaux, L'armée en France, P., 1884; Carrion Nizás, Essais sur l'histoire générale de l'art militaire, P., 1824; Fieille, Histoire des Troupes étrangères au service de France, P., 1824; Mention, L'armée de l'ancien régime, P., 1900; Duruy A., „L'armée royale en 1789“, RDDM, NN mai 15, 1867; Juin 1, 1867; Août 15, 1867; *იხილე* წიგნი: Duruy A., L'armée royale en 1789, P., 1866; M. A. Букочева, Разложение королевской армии в первые годы

- Великой французской революции, „А н н а л ы“. 1924, №4; А. Пузыревский, Развитие постоянных и регулярных армий..., СПб., 1889; Н. П. Михневич, История военного искусства..., СПб., 1895; Г. Дельбрюк, История военного искусства, т. III, М., 1933; т. IV, М., 1938; André Corvisier, L'armée française de la fin du XVIIe siècle au ministère de Choiseul, I-II, P., 1964; Chalmers, Le désintégration de l'armée royal en France à la fin du XVIIIe siècle, „Rev. historique de l'armée“, 1964, № 1; გიგო კილერაძე, საფრანგეთის დიდი ბერეკუბიული რევოლუციის ისტორიიდან, თბ., 1963 და სხვ.
2. უ ნ ტ ე რ-ო ფ ი ც ე რ ი გერმანული ტერმინი და ნიშნავს ფრანგულ Sous-officier-ს. აქ და ყველგან ჩვენ ეხმარობთ გერმანულ ფორმას. იგი რუკული ენიდან შემოვიდა და დამკვიდრდა ქართულ სამხედრო ტერმინოლოგიაში.
3. პოლკს ფრანგულად რეკიმიანი ეწოდება. ტერმინი „პოლკი“ ქართულ სამხედრო ტერმინოლოგიაში რუსული ენიდან შემოვიდა და დამკვიდრდა. ფრანგული სინამდვილისათვის უმჯობესად მიგვაჩნია ვიხმაროთ ტერმინი „რეკიმიანი“.
4. პირველი ნაშრომი მილიტის შესახებ ჟერ კლევე 1773 წელს გამოქვეყნდა—Daniel, Histoire de la Milice Française, P., 1773.
5. Mention, L'armée de l'ancien régime, P., 1900; ციტ., Г. Дельбрюк. История военного искусства, т. IV, გვ. 200.
6. Н. Н. Михневич. История военного искусства...,
7. А. Пузыревский, Развитие постоянных и регулярных армий..., გვ. 3.
8. M. Reinhard, Observations sur le rôle révolutionnaire..., AHD LRF, დასახ. ნომერი, გვ. 172.
9. M. Reinhard, Le Grand Carnot, ტ. I, გვ. 148.
10. Duguu A., L'armée royale en 1789, RDD M, 1887, Juin 1, გვ. 591.
11. „Archives parlementaires“, ტ. IV, გვ. 119-122.
12. Duguu, დასახ. ნაშრ., გვ. 591.
13. იქვე.
14. Пузыревский, დასახ. ნაშრ., გვ. 32.
15. „Русская старина“, 1906, ტ. 128 (X, XI, XII), გვ. 629-630.
16. ЦПА, Фонд 318, ед. хр. № 59.
17. „Révolutions de Paris“, 1790, № 39.
18. „Русская старина“, დასახ. ტომი, გვ. 624. ქარისკაცები, პირდაპირ რომ ითქვას, მათხოვრულ ხელფასს იღებდნენ. 1720 წლის მონაცემებით, ქარისკაცს შეეძლო დღიური ხელფასით ევიღა მხოლოდ 2 კილოგრამი და 200 გრამი პური. ხელფასი, გარდა ამისა, ზმარდებოდა ჩაცმას, პარიკის შეძენას, იმავე ფულით ქარისკაცს უნდა ეყიდა თამბაქო, სანთელი, ცოცხი ყაზარმის დასაგველად, მარილი, თეთრი საყელო, კოყარა, წინდები, პუდრი და სხვ. ქარისკაცს მუდმირო უნდა შეეძინა 3 წელიწადში ერთხელ, ქული—ორ წელიწადში, რეიტუბი—ყოველ წლიურად, იხ. Duguu, L'armée royal..., RDD M, 1887, Juin 1, გვ. 587.
19. Бернард Шоу, Избранные произведения, т. I, М., 1956, გვ. 193.
20. Bouchard, G., Un organisateur de la victoire. Prieur de la Côte-d'Or., P., 1946, გვ. 85.
21. Е. Щелкина, Армия роялистов в России. Журнал Министерства народного просвещения, 1889, январь, часть CCLXI (261). გვ. 41.
22. Duguu A., დასახ. სტატია, გვ. 588.
23. ЦПА, фонд 318, ед. хр. № 31.
24. „Encyclopédie méthodique“, 1875. art. „Militaire“, art. „Discipline“
25. Ф. Мериш, Очерки по истории войны и военного искусства, გვ. 413-414.
26. „Nécessité de la guerre et dangers de la paix“, par. M. le Comte de Montgallard, e. a Londres, 1er octobre, 1794, გვ. 21.
27. Томас Карлейль, Французская революция, СПб., 1907, გვ. 114.
28. M. Reinhard, Observations sur le rôle révolutionnaire..., AHD LRF, დასახ. ნომ., გვ. 172.
29. იქვე, გვ. 173.
30. იქვე.
31. А. Олар, Политическая история Французской революции, М., 1938, გვ. 53.

32. M. Reinhard, Observations sur le rôle révolutionnaire..., AHDLRF, დასახ. ნომ. გვ. 173.
33. „Русский Вестник“, 1886, сентябрь, გვ. 128.
34. Гейсер Л., История Французской революции, СПб., 1896, გვ. 135.
35. Хрестоматия по новой истории, составил проф. П. Н. Ардашев, Киев, 1916, გვ. 206-209.
36. „Русский Вестник“, 1886, сентябрь, გვ. 127.
37. „Archives parlementaires“, ტ. XXX. გვ. 394-395.
38. М. А. Буковецкая, Очерки по истории французской армии, кандидатская диссертация, Л., 1944 (рукопись хранится в библиотеке им. В. И. Ленина) არშიაში მღელვარების საკითხს ეხებათ: H. Chopin, Les insurrections militaires en 1790, Paris, 1903; O. Hovard, La révolution dans les postes de guerre, Paris, 1911-1913. ამ საკითხს ეხებათ აგრეთვე ჯარტმანი, შილი და სხვანი.
39. საფრანგეთის რევოლუციის დროს მრავალი ბროშურა თუ წიგნაკი დაიბეჭდა, სადაც საფრანგეთის არშიაში მღელვარების შესახება მოთხრობილი. ზოგიერთი მათგანი ფრიალ საინტერესოა; „A bas la cabale. Lettre d'un volontaire de la garde parisienne à son ami, capitaine de la troupe du centre“, s. l. s. a. (Paris, 1790). ლათინური მიერ ეროვნული გვარდიის რიგებთან ფრანგული გვარდიის მებრძოლების დათხოვნის მოკლე მათი მღელვარება 1790 წ. 12 იანვარს ელისეს მინდერებზე. ელისეს მინდერებზე მომხდარ ამბების შესახებ იუწყება ბროშურა: „La Grande conspiration contre M. De La Fayette et de la nation, qui devoit avoir lieu le samedi, seize janvier 1790. Dédié à la nation...“, s. l. et a. (P., 1790); „Adresse de la garnison de Metz au roi“ (mai, 1790); პარიზში იენისის დღეებში ქარების განწყობაზე მოგვითხრობენ: „Avis aux grenadiers et soldats du tiers-état, par un ancien camarade du régiment des gardes françaises“, s. l. et a. (Paris, 1789); „Bravoure de gardes-françaises et suisses, et ses effets“, s. l. (Paris) 1789; „Vérité sur les Insurrections de l'armée pendant l'été de 1790“, s. l. Boulard, s. a. (1790) და სხვ.
40. „Красный архив“, 1939, № 3 (94). „Выборы в Париже в Генеральные штаты в 1789 г. из писем современников“, გვ. 162-164.
41. „Красный архив“, 1939, № 3 (94), გვ. 169.
42. იქვე, გვ. 173.
43. M. Reinhard, Observations sur le rôle révolutionnaire..., AHDLRF, დასახ. ნომ. გვ. 173.
44. ქ. ლილის გარნიზონის უფროსის დაბატონების შესახებ იუწყება, აგრეთვე, ესტერაზი თავის მემუარებში. „Русская старина“, 1906, ტ. 128, გვ. 628.
45. „Литературное наследство“, М., 1937, № 21-30, გვ. 420, დამატება, 1790 წ. 16 აპრილის წერილისა.
46. M. Reinhard, Le Grand Carnot, ტ. I. გვ. 170.
47. M. Reinhard, დასახ. თხ., იქვე; „Archives parlementaires“, ტ. XVIII, გვ. 642-650; „Анналы“ (журнал Всеобщей истории изд. Российск. академией наук), т. IV, 1926, გვ. 101.
48. „Discours de M. Le Marquis de Bouillé, prononcé à la tête des Grenadiers de la garnison de Metz, le lundi 19 avril 1790“. s. l. 1790.
49. „Литературное наследство“, დასახ. ნომერი, გვ. 931. დამატება სიმონის 1790 წლის 13/24 მაისის წერილისა.
50. იქვე.
51. „Русская старина“, 1906, ტ. 126, გვ. 624.
52. იქვე, გვ. 627.
53. იქვე, გვ. 628.
54. იქვე, გვ. 629.
55. იქვე, გვ. 628.
56. „Mémoire présenté au Roi, le 4 février 1790, pour le régiment de Vivarais“. Paris, 1790.
57. იქვე, გვ. 12-13.
58. იქვე, გვ. 19.
59. M. Reinhard, Le Grand Carnot, ტ. I, გვ. 171. რეინარს პოლკის საჩივრის ტექსტო ხელთ არ ქონია.
60. Г. Ландауер, Письма о Французской революции, ტ. II. М., 1925, გვ. 92.

61. „Lettre des officiers municipaux de la ville de Perpignan à l'assemblée nationale“. Paris, s. a. (1790).
62. С. Булатов, Военно-морское уголовное уложение Конституанты. Всесоюзный институт юридических наук. „Ученые записки“, вып. I, 1940, гл. 272.
63. „Copie de la lettre des Grenadiers du régiment de Touraine, au détachement de la garde nationale Parisienne, qui a secouru M. le vicomte de Mirabeau, leur Colonel“, La 13. IV. 1790 (Paris, 1790).
64. „Dénouement au comité des recherches de l'Assemblée Nationale de l'empoisonnement des invalides“, s. l. s. a. (Paris, 1790).
65. „Le contrepoinçon au adresse aux amis de la vérité“. signé Offroy, Soldat-invalide. s. l. s. a. (Paris, 1790).
66. „Lettre de M. C. *** A. D. *** membre au club des Jacobins“ s. l. et a. (Paris, 1781).
67. П е р е п и с к а Р о б е с п ь е р а, собрал Ж. М и ш о н, Л., 1929. гл. 110-112.
68. M. R e i n h a r d, Le Grand Carnot“, ტ. II. გვ. 14.
69. „Rapport fait à l'Assemblée Nationale, dans la séance du samedi 30 octobre au nom des comités militaires et des Rapports sur les évènements arrivés le 21 octobre (1791) à Belfort. Par M u g u e t, dit N a n t h o u, député de la Haute-Saône“. Imprimé par ordre de l'assemblée Nationale, Paris, 1791.
70. „Rapport fait à l'Assemblée nationale... par M u g u e t...“. გვ. 2.
71. იქვე.
72. „Rapport fait à l'Assemblée nationale... par M u g u e t“, გვ. 3.
73. იქვე, გვ. 4.
74. ბ ე ლ ღ ო რ ი ს გ ა რ ნ ი ზ ო ნ ი ს სარდალმა თავისი და მთლიან გ რ ე მ ს ტ ე ნ ი ს სახელით შეუყვას ახსნა-განმარტება წარუდგინა. „Lettre au roi (Louis XVI) et exposé de la Conduite de M. le comte De La Tour et de Gremstein, colonel et major du régiment Royal-Liégeois... sur les événements qui ont eu lieu à Belfort, le 21 octobre 1790. Ils sont tous deux expropriés s. l. 1790. ბელღორში მომხდარ ამბებს აღწერს პარტმანი (Hartmann, დასახ. ნაშრ. გვ. 173-178). შან ლეპურტ მ ი ე გ ე ს მოხსენებით ბარათი გამოყენებული არა აქვს.
75. „Rapport fait à l'Assemblée Nationale...“, გვ. 5-10.
76. იქვე, გვ. 12-13.
77. „Projet de décret relatif à l'emploi des troupes destinées pour Saint-Domingue, par J-P. Brissot, député de Paris, ajourné au mercredi 7 décembre 1791“. s. l. s. a. (Paris, 1791).
78. P i e r r e D u f a y, Les sociétés populaires et l'Armée (1791-1794), Paris, 1913.
79. H a r t m a n n L., les officiers de l'armée royale et la révolution, Paris, 1930.
80. D u r u y, L'armée royale., RDDM, 1887, juin 1, გვ. 586.
81. „Lettre d'un grenadier du régiment du roi à l'armée“. s. l. et a. (Paris).
82. იქვე, გვ. 4.
83. იქვე, გვ. 6.
84. იქვე, გვ. 10.
85. „Voyage d'un ami du roi dans les Garnisons de France“, Paris, 1790. Del l'imprimerie des amis du roi.
86. იქვე, გვ. 5.
87. იქვე, გვ. 7-8.
88. იქვე, გვ. 9.
89. იქვე, გვ. 11.
90. „Русская старина“, 1906, ტ. 128, გვ. 624.
91. იქვე, გვ. 627.
92. „Apparition de Thérèse-Philosophe à Saint-Cloud ou le triomphe de la volupté. Dédié à la Reine“. 1790 (Par.s).
93. იქვე, გვ. 4.
94. იქვე, გვ. 10-11.
95. იქვე, გვ. 17.
96. „Lettre d'un grenadier du régiment du roi...“, გვ. 10-11.
97. „Lettre de l'armée au Roi“, s. l. et a. (Paris, 1789).

98. Ц П А, фонд 318, ед. хр. № 172.
99. Ц П А, фонд 318, ед. хр. № 34.
100. Ц П А, фонд 318, ед. хр. № 172. ტ. I.
101. ოქცე, ტ. 2.
102. ოქცე, ტ. 3.
103. ოქცე, ტ. 4.
104. ოქცე, ტ. 5.
105. ოქცე, ტ. 6.
106. ოქცე.
107. ოქცე, ტ. 7.
108. ოქცე.
109. ოქცე, ტ. 8.
110. Ц П А, Фонд 318, ед. хр. № 34. ტ. I.
111. ოქცე, ტ. 2.
112. ოქცე.
113. „Décret concernant le rétablissement de la discipline dans les corps de troupes réglées“. Duvergier J. B., Collection complète des lois, décrets, ordonnances, règlements et avis du Conseil d'état... de 1788 à 1824..., ტ. 1-7 (1788-1824), ტ. 1. გვ. 319-320; С. Булатов, „Военно-морское уголовное уложение...“, ВИОН., „Уч. зап.“. 1940 г., вып. I გვ. 273.
114. Ганс Дельбрюк, История военного искусства, ტ. IV, გვ. 240.
115. Французская буржуазная революция 1789—1794. Под ред. Волгина и Тарле, М.,—Л., 1941, გვ. 93.
116. A. Aulard, Société des jacobins..., ტ. II, გვ. 491.
117. Французская буржуазная революция под ред. Волгина и Тарле, გვ. 95.
118. სტატოდაბეჭდა „Defenseur de la Constitution“-ში, 1792. 25. V. № 2.
119. М. Робеспьер, Избранные произведения, ტ. I, გვ. 263.
120. ოქცე.
121. ოქცე, გვ. 264.
122. ოქცე, გვ. 255.
123. ოქცე, გვ. 254.
124. ოქცე.
125. ოქცე, გვ. 252.
126. „Les Révolutions de Paris“, 1790, № 58. „Анналы“, ტ. IV, გვ. 102.
127. „Mémoires de marquis de Bouillé sur la révolution Française“, Paris, 1801. ტ. I, გვ. 131. „Анналы“, ტ. IV, გვ. 102.
128. ლატერდო პენის გამოსვლა დამფუძნებელი კრების სხდომაზე 1790 წლის 13 ივნისს. „Archives parlementaires“, ტ. XVI, გვ. 5. „Анналы“ ტ. IV, გვ. 103.
129. „Aperçu rapide de la position de la France. A l'époque de la prétendue coalition des souverains de l'Europe contre sa constitution. 26 août. 1791“.
130. Ц П А, фонд 318, ед. хр. № 154.
131. Ц П А, фонд 318, ед. хр. № 591.
132. არმაში ჩოილისტური აგიტაციის მიზნით პარიზში და საფრანგეთის სხვა ქალაქებში მრავალი ბროშურა და ფურცელი იბეჭდებოდა. რამდენიმე მათგანს ჩვენ უკვე გავეცანით, დავასახელებთ აგრეთვე: Lettre à M. le maréchal duc de Broglie, par un grenadier français, s. tit. I. et a. (Paris, 1789). „Soldats, Il fut un temps où l'ordre de votre roi et la voix de l'honneur auroient suffi pour faire rentrer dans le devoir. Votre roi celui à qui vous aviez juré fidélité. Louis XVI n'est plus. s. tit. I. et a. „Suite de la Nouvelle composition de la milice parisienne“. s. l. Imp. du patriarche de la France, première année de la religion moderne (1790). „Lettre sur l'armée“. s. tit. I., et a. (1790). „Avis important à la véritable armée française. avec le tableau de son courage et de son dévouement“ და სხვა.
133. „A moi, soldats. Nous sommes prêts“. s. l. et a. (1790). ანდა „Louis XVI et ses soldats“, 1790. ლექსად ნათქვამია, რომ მეფე და ქარისკაცები შეგობრებად უნდა დარჩნენ, ერთმანეთი უნდა უყვარდეთ და სხვ.

134. „Ça ira“ (სა ირა) პოპულარული რევოლუციურ-დემოკრატიული სიმღერა. იწყებოდა სიტყვებით: „Ah! Ça ira, Ça ira, Ça ira. Les aristocrates à la lanterne—გამოე, გამოე, გამოე! არისტოკრატები ფარანზე ჩამოკიდე (დასცხე მათ, ჩამოახრჩე)“.
135. Hartmann, დასახ. ნაშრ., გვ. 173-178.
136. Hartmann, დასახ. ნაშრ., გვ. 344-345.
137. А В П Р, фонд „Синошения России с Францией“, д. 467, ф. 111, „Lettre du Roi aux officiers et aux soldats de son armée. Приложение к донесению Синолния от 10/21 VIII, 1789, № 79.
138. ცნობილი კომპოზიტორის ანრე-ერნესტ გრეტრის (Grétry) ოპერადან — „ჩიჩარდ ლომგული“.
139. Гос. Библиотека СССР им. В. И. Ленина, Записки..., вып. 7, გვ. 46, письмо Оливье от 8. X. 1789 г.
140. Ландауэр, Письма..., ტ. 1, გვ. 228.
141. Гос. Библиотека СССР, Записки..., вып. 7, გვ. 46.
142. Ландауэр, Письма..., ტ. 1, გვ. 229.
143. იქვე.
144. „Французская буржуазная революция“ под редакцией Волгина и Тарле, გვ. 73.
145. „ესეცა წერილი აღსრულებულ არს“ (იოანეს სახარებელად, XIX, 30). ქვატყელი იესო ქრისტეს უკანასკნელი სიტყვები.
146. Ландауэр, Письма... ტ. 1, გვ. 125, письмо Демулена отцу, от 8. X. 1789.
147. Гос. Библиотека СССР, Записки..., Вып. 7, გვ. 46, письмо Оливье от 8. X. 1789.
148. „Красный архив“, 4 (95), 1939, გვ. 119, письмо Синолния Остерману от 9. X. 1789 г.
149. იქვე.
150. ამ საინტერესო დეტალებს გვაწვდის დე ბოზა, Ландауэр, Письма..., ტ. 1, გვ. 230.
151. Гос. Библиотека СССР, Записки..., вып. 7, გვ. 47.
152. „Красный архив“, 4 (95), 1939, გვ. 119. Синолния—Остерману 9. X. 1789.
153. ამ ნაგებად ცნობილ საინტერესო დეტალებს გვაწვდის ოლოვოვ. Гос. Библиотека СССР, Записки..., вып. 7, გვ. 47.
154. А. Матвеев, Французская революция, ტ. I, გვ. 96.
155. იქვე, გვ. 96.
156. ვი. ლენინი, თხზ. ტ. 29., გვ. 410.
157. „Archives parlementaires“, ტ. XXX, გვ. 262-263.
158. М. Робеспьер, Избранные произведения, ტ. I, გვ. 264.
159. იქვე, გვ. 256.
160. M. Reinhard, Le rôle de l'armée dans la révolution..., ADLRF. დასახ. ნომერი, გვ. 174-175.
161. L. Hartmann, Les officiers de l'armée royale et la révolution. Paris, 1930. ძველი არმიის ოფიცერთა განწყობის შესახებ საინტერესო პოლიტიკური პაფლეტის სტილში დაწერილი ლაზარ კარნოტის ბროშურა. L. Carnot, Réclamation contre le régime oppressif sous lequel est gouverné le corps royal de génie, Paris, septembre 1789.
162. A. B a b e a u, La vie militaire sous l'Ancien Régime. t. I. Les soldats. t. II. Les officiers, Paris, 1890. „ძველი რეჟიმის“ ოფიცერთა ცხოვრებას ცალკე წიგნი მოედინა, იბ. L. T u e t e y, Les officiers sous l'Ancien régime, Nobles et roturiers, Paris, 1907.
163. „Réflexions d'un militaire“, Paris, 1788.
164. სეიანი (Lucius Aelius Selandus). რომის პრეტორიანული გვარლის პრეფექტი იმპერატორ ტიბერიუსის დროს. პოლიტიკური ანტიციკლისტი, გვარდიანზე დაყრდნობით სურდა ხელისუფლებას დაპატრონებოდა. დააპატიმრეს, საკანში დაახრჩეს და გვამი მდ. ტიბრში გადაადგეს.
165. A. L. M-me de Staël, Considérations sur les principaux événements de la révolution française, v. 1-3, Paris, 1818, იბ. ტ. I.
166. Cour plénière-პლენარული სედიში, გაფართოებული თათბირი, კერძა. საფრანგეთის პარლამენტებს (სასამართლო პალატებს) უფლება ჰქონდათ შეფის ახალი ბრძანებები-ორდონანსები შეეტანათ სპეციალურ წიგნებში-რეგისტრებში. კანონების რეგისტრაციასთან („enregistrer“) ერთად პარლამენტები ეწეოდნენ ახალი ორდონანსების კრიტიკას, ძლეოდნენ შენიშვნებს („remonstrances“). ასეთ პირობებში პარლამენტები სამეფო ხელისუფლების მი-

მართ ინარჩუნებდნენ მათი საქმიანობის ერთგვარი კონტროლის უფლებას. XVI საუკუნიდან მეფეებმა შემოიღეს ე. წ. „Lil de Justice“-ის წესი: რეესტრში რომელიმე სამეფო ორდონანსის შეტანის თაობაზე პარლამენტის რაიმე წინააღმდეგობისას მეფე თვით გამოცხადდებოდა პარლამენტში, ეწყობოდა სამეფო სხდომა და პარლამენტი ვალდებული იყო დაუყოვნებლივ, ყოველგვარი განწყობის გარეშე მოეხდინა კანონია (ორდონანსის) რეგისტრირება. 1788 წ. 8 მაისს ე. წ. „საპარლამენტო ოპოზიციის“ დღეებში ლუი XVI-ემ პარლამენტებს სამეფო ორდონანსების რეგისტრირების უფლება ჩამოართვა და გადასცა ახლად შექმნილ, უშუალოდ მეფეზე დაქვემდებარებულ ორგანოს—Cour plinière-ს. იმავე წელს ავეისტოში საყოველთაო წინააღმდეგობის პირობებში მეფემ ამ გადაწყვეტილებაზე ხელი აიღო.

167. ოფიცერთა ოპოზიციური განწყობის მაგალითები ყველგან მოტანილია პარტმანის მიხედვით. იხ. L. Hartmann, დასახ. ნაშრომი, გვ. 1-83.
168. Duguy A., L'amrée royale en 1789. RDDM, 1887, mai 15, გვ. 403.
169. იქვე.
170. 1783 წელს ლონდონში გამოვიდა წიგნი—„De l'esprit militaire“ (ავტორი ანონიმურია. ავტორობას მიაწერენ დე ლესიასს), სადაც გაკრიტიკებულია ფავორიტებში არმიაში, მოცემულია საინტერესო მასალა მაღალ დეპოზიციის სამხედრო „მოღვაწეობის“ შესახებ.
171. ЦПА, фонд 318. ед. хр. № 74.
172. ЦПА, фонд 318. ед. хр. № 76.
173. ЦПА, фонд 318. ед. хр. № 81.
174. ЦПА, фонд. 318. ед. хр. № 105.
175. ЦПА, фонд 318. ед. хр. №№ 251-281 ფ. 113.
176. იქვე, ფ. 114.
177. იქვე, ფ. 115-116.
178. გენერალმა დე გიბერმა „სამხედრო საბჭოს“ პირველსავე სხდომაზე აღნიშნა, რომ არმაში არის 35.000 ოფიცერი, აქედან ნამდვილ სამსახურში მხოლოდ 9.500 იმყოფება. იხ. Hartmann, დასახ. ნაშრომი, გვ. 5.
179. Duguy A., L'armée royale en 1789, RDDM, 1887, Août 15, გვ. 873.
180. Leveier, დასახ. ნაშრომი, გვ. 45.
181. M. Reinhard, Le Grand Carnot, ტ. I. გვ. 149.
182. „Литературное наследство“, დასახ. ნომერი, გვ. 417-424, დამატება სიმოლონის 1789 წლის 28 დეკემბრის, 1790 წლის 11 იანვრის, 15 იანვრის, 22 იანვრის წერილებისა.
183. „Литературное наследство“, დასახ. ნომერი, გვ. 428, დამატება სიმოლონის 1790 წლის 2 აპრილის წერილისა.
184. Е. Щепкина, Армия роялистов в России. იხ. „Журнал Министерства народного просвещения“, 1889, январь, часть CCLXI (261), გვ. 39.
185. იქვე.
186. M-me de Staël, Considération sur les principaux événements de la révolution française, v. ... ტ. II, ch. I. ტიტრი. იქვე, გვ. 38-39.
187. Е. Щепкина, Армия роялистов в России, ЖМНП, დასახ. ნომერი, გვ. 39.
188. იქვე.
189. იქვე, გვ. 40.
190. А В П Р. фонд „Сношения России с Францией“, дело № 891, გვ. 1-10; № 887, გვ. 1-6; № 886, გვ. 1-2; № 881, გვ. 1-10; № 882, გვ. 1-2; № 954; გვ. 1.
191. А В П Р, фонд „Сношения России с Францией“, № 1025, გვ. 3-5; № 1027, გვ. 1-3; № 1036, გვ. 7-9; № 1039; გვ. 1-2; № 1042, გვ. 2; № 1044, გვ. 1-2; № 1045, გვ. 1-3; № 1046, გვ. 1; № 1049, გვ. 1-2; № 1060, გვ. 1.
192. Duguy, L'armée royale. RDDM, 1887 Juin 1, გვ. 582.
193. ЦПА, фонд, 318, ед. хр. № 82. ფ. 1-9.
194. იქვე, ფ. 1-2.
195. იქვე, ფ. 2-3.
196. იქვე, ფ. 3-5.
197. იქვე, ფ. 5-6.
198. იქვე, ფ. 6-7.
199. იქვე, ფ. 7-8.

200. იქვე, ფ. 8.
201. იქვე, ფ. 9.
202. Dugu y A., L'armée royale..., RDDM. 1887, Juin 1. გვ. 581-582.
203. „Историческое обозрение“, 1892, ტ. IV, გვ. 150.
204. VerMOREL. Mirabeau, Sa vie, ses opinions, ses discours... ტ. V, გვ. 3-9; Г. Ландауэр, Письма..., ტ. I, გვ. 105.
205. E. D'Hauterive, L'armée sous la révolution..., გვ. 34.
206. Олар, Политическая история Французской революции, М., 1938, გვ. 56.
207. იქვე, გვ. 48.
208. იქვე, გვ. 51.
209. АВПР, фонд „Сношения России с Францией“, д. 467. Приложение к донесению Симолина, от 10 (21). VIII. 1789, № 79.
210. „Archives parlementaires“, ტ. XVII, გვ. 408-412.
211. Herlaut, La républicanisation des état-majors et des cadres de l'armée pendant la révolution. AHDLRF, 1939, sept.-oct. გვ. 385.
212. „Révolutions de Paris“, 1790, № 40.
213. ЦПА, фонд, 318, ед. хр. № 77.
214. ЦПА, фонд, 318, ед. хр. № 603.
215. ЦПА, фонд, 318, ед. хр. № 627.
216. ЦПА, фонд, 318, ед. хр. № 646, ფ. 13-14.
217. იქვე, ფ. 25-30.
218. იქვე, ფ. 27.
219. იქვე, ფ. 46-47.
220. იქვე, ფ. 50-53.
221. ЦПА, фонд, 318, ед. хр. №№ 86, 87.
222. ЦПА, фонд, 318, ед. хр. № 92.
223. ცნობილია, რომ ახალგაზრდა ნაპოლეონ ბონაპარტი მამის გარდაცვალების შემდეგ უმცროსი ოფიცერის მცირედი ხელფასით არჩენდა მრავალრიცხოვან ოჯახს.
224. მარბო-ვილის მემუარები— „Mémoires du Général Baron de Marbot“. Paris, 1891. იბ., აგრეთვე, „Исторический Вестник“, ტ. XVI (45), 1891. „Русский Вестник“, 1891, октябрь, გვ. 216.
225. Ф. Меринг, Очерки по истории войны и военного искусства, М., 1938, გვ. 413-414.
226. Lafayette M. J. Mémoires, correspondance et manuscrits, ტ. II, Paris, 1857, გვ. 147; Marcel Reinhard, le Grand Garnot, ტ. I, გვ. 172.

მესამე თავი

1. Dr. Rigly's lettres from France etc. in 1789, London, 1880, ტიტ. Г. Ландауэр, Письма о Французской революции, М., 1925, ტ. 1, გვ. 158.
2. აბსოლუტიზმის დროს შეღშივი დაქირავებული არმია მეფის საკუთრებას წარმოადგენდა.
3. Максимилиан Робеспьер, Избранные произведения, ტ. I, გვ. 95. რობესპიერის წერილი ბიუსარს, 1789 წ. 23 ივლისს.
4. იქვე, გვ. 94.
5. „Mémorial du Gouverneur Moris“, Paris, 1842, ტ. I, გვ. 143, „Историческое обозрение“, 1892, ტ. IV.
6. „Correspondance du baron de Stael-Holstein“, Paris, 1881, გვ. 108. „Историческое обозрение“, 1892, ტ. VI, გვ. 108.
7. „Русская мысль“, 1912 г., июль, გვ. 30.
8. „Литературное наследство“, М., 1937, № 29-30, გვ. 400.
9. იქვე, გვ. 404.
10. იქვე, გვ. 353.
11. „Литературное наследство“, დასხ. ნომ., გვ. 408.
12. Charles de Gaulle, La France et son armée, გვ. 48.
13. ლუი XVI-ის წერილი გრაფ დ'არტუასადმი 1789 წლის 13 ივლისს, Г. Ландауэр, Письма о Французской революции, ტ. 1, გვ. 310.
14. Г. Ландауэр, Письма..., ტ. 1, გვ. 272.

15. Ц П А. фонд 318, ед. хр. № 35.
16. Ц П А. фонд 318, ед. хр. № 172.
17. „Lettre d'un grenadier du régiment du roi à l'armée, s. a. s. l. (Paris, 1789), გვ. 23-4.
18. „Voyage d'un ami du roi dans les garnisons de France“, Paris, 1790, გვ. 4-6.
19. დეპუტატ მარლ შაბრუს მოხსენებიდან 1791 წლის 7. VIII. „Archives parlementaires“ ტ. XXIX, გვ. 242-255.
20. „Французская буржуазная революция“, под. ред. академик-ов В. П. Волгина и Е. В. Тарле, изд. АН СССР, 1941, გვ. 54.
21. „Séance tenue par le Roi aux Etats-Généraux le 23 Juin 1789“, Paris, 1789, გვ. 3.
22. Ромен Роллан, Непозбежность революции, „Историк-Марксист“, 1939, № 3.
23. „Archives parlementaires“, ტ. VIII, გვ. 208, ამფუჟნებელი კრების 1789 წლის 8 ივლისის სხდომის ოქმი. შეადარე „А н и а л и“, 1924 წ. № 4. გვ. 100.
24. M. Reinhard, Le rôle de l'armée dans la révolution“ AHDLRF, დასახ. ნომერი, გვ. 171-172, „Французский ежегодник 1961“, Москва, 1962, გვ. 435-436.
25. „Pétition des colonels, officiers et soldats des Compagnies des gardes de la Ville, aux corps municipal et Conseil général de la Commune de Paris“, s. l. c. s. a. (Paris, 1789).
26. Michon G, L'armée et la politique intérieure..., AHDLRF, 1927. t. 4, № 24, გვ. 500.
27. Marcel Reinhard, Le grand Carnot, t. I, გვ. 170.
28. Boiteau, Etat de France 1789, Paris, 1861, გვ. 248.
29. „Dr. Rigby's lettres from France...“, წერილი ენევიდან 1789 წ. 11. VIII. ციტ. .. ლ ა ნ-დაუერ, Письма о Французской революции, ტ. 1, გვ. 159.
30. იქვე, გვ. 160-161.
31. The Life of Gouverneur Morris etc. by Jared Sparks, 3 volumes. Boston, 1832, ციტ. Г. Ландауэр, Письма..., ტ. 1, გვ. 207.
32. იქვე, გვ. 209.
33. იქვე.
34. „Oeuvres de Camille Desmoulins“, t. 2, Correspondance, ციტ. Г. Ландауэр, Пись-ма..., ტ. 1, გვ. 116.
35. „Русский вестник“, 1886, сентябрь, გვ. 109.
36. „Русский вестник“, დასახ. ნომერი, გვ. 105.
37. Г. Ландауэр, Письма..., ტ. 1, გვ. 115.
38. „Русский вестник“, დასახ. ნომერი, გვ. 106.
39. „Русский вестник“, დასახ. ნომერი, გვ. 107.
40. „Русский архив“, 1875, № 8, из донесений русского посланника в Пари-же 8 (19) июля, 1789г.
41. Г. Ландауэр, Письма..., ტ. 1, გვ. 156-157.
42. „Историческое обозрение“, 1892, ტ. IV, გვ. 149.
43. Г. Ландауэр, Письма..., ტ. 1, გვ. 206-207.
44. „Archives parlementaires“, ტ. VIII, გვ. 175-177.
45. „Историческое обозрение“, 1892, ტ. IV, გვ. 150.
46. „Lettre des gardes-françaises au roi, pour temercler sa Majesté de la grace, qu'elle vient de leur accorder“. s. l. (Paris) 1789.
47. „Chanson d'un citoyen au roi d'un peuple libre“, s. l. (Cresonnier) 1789. (Chan- tante jeune..).
48. „L'armée citoyenne 13 juillet“, s. l. (Paris), 1789; „Arrêlé des grenadiers aux gardes fran- çaises (24 juin 1789)“, s. l. 1789; „Arrêlé des soldats de la Garde de Paris“. s. l. (Paris), 1789; „Avis aux grenadiers et soldats du tiers-état, par un ancien camarade du régiment des gardes françaises“, s. l. (Paris, 1789). „Bravoure des gardes-françaises et suisses, el ses effets“, s. l. (Paris), 1789; „Apologie des gardes-françaises, par un des gardes“. s. lil- l., et a. (Paris, 1789) და სხვ.
49. 1789 წ. 17 ივნისს გენერალური შტატების მესამე წოდების დეპუტატებმა თავი ეროვნულ კრებად გამოაცხადეს. 20 ივნისს ეროვნული კრების დეპუტატები, როცა მათ სხდომათა დარბაზი მფრის ბრძანებით დაკეტილი დახვდათ, შეიკრიბნენ ე. წ. ბუროის სათამაშო შენობაში და ფიცს დადეს არ დაშლილიყვნენ, ეიდრე კონსტიტუციას არ მიიღებდნენ. 23 ივნისს სამეფო სხდომის შემდეგ, მირაბოს მოთხოვნით, კრებამ დეპუტატთა ხელშეუხებლობა დაადგინა.
50. М. Р о б е с п ь е р, Избранные произведения, ტ. 1, გვ. 94-95.

51. „Французская буржуазная революция“, под ред. Волгина и Тарле, გვ. 57.
52. იქვე.
53. სიმეონი 1789 წლის 19 (2) ივლისის წერილი ოსტერმანს, „Красный архив“ № 4 (95), 1939, გვ. 115. „Русский архив“, 1875, № 8, გვ. 413-416.
54. „Французская буржуазная революция“, под ред. Волгина и Тарле, გვ. 57.
55. А. Матьез, Французская революция, т. I, М.-Л., 1925, გვ. 67.
56. Г. Ландауэр, Письма..., ტ. I, გვ. 119.
57. J. Leverier, La naissance de l'armée nationale 1789-1794, P., 1939, გვ. 18.
58. А. Матьез, Как побеждала..., გვ. 29-30.
59. „Русский вестник“, 1886, сентябрь, გვ. 107.
60. „Историческое обозрение“, 1892, ტ. IV, გვ. 152.
61. М. Робеспьер, Избранные произведения, ტ. I, გვ. 94.
62. Г. Ландауэр, Письма..., ტ. I, გვ. 164.
63. „Красный архив“, 4 (95), 1939, გვ. 115; „Русский архив“, 1875, № 8, გვ. 413-416.
64. Г. Ландауэр, Письма..., ტ. I, გვ. 177.
65. „Красный архив“ დასახ. ნომერი, გვ. 116, „Русский архив“, 1875, № 8, გვ. 413-416.
66. „Русский вестник“, 1886, сентябрь, გვ. 105.
67. „Историческое обозрение“, 1892, ტ. IV, გვ. 150.
68. „Литературное наследство“, დასახ. ნომ., გვ. 399, Приложение к донесению от 13. VII. 1789, Париж, 2 (13) VII. 1789.
69. Г. Ландауэр, Письма..., ტ. I, გვ. 162-163.
70. იქვე, გვ. 164.
71. „Русский вестник“, 1886, сентябрь, გვ. 114-115.
72. „Русский вестник“, დასახ. ნომერი, გვ. 116-117. დევილას გარდა იხილადების სახელის გამარტვა აღწერილი აქვს ვრატოვი დიუმას. იხ. Souvenirs du comte Mathieu Dumas du 1770-1836. Paris, 1839, გვ. 429. იხ. აგრეთვე „Révolutions de Paris“, № 1, 1789.
73. Г. Ландауэр, Письма..., ტ. I, გვ. 117.
74. Г. Ландауэр, Письма..., ტ. I, გვ. 118.
75. „Красный архив“, 4 (95), 1939, გვ. 116. „Русский архив“, № 8, 1875, გვ. 413-416.
76. ელ-1793 წელს დივიზიის გენერალი. შემდეგ ლიონის კომენდანტი. გარდაიცვალა 1797 წელს. იულები — შემდეგ დივიზიის გენერალი გახდა, იმპერატორს ღრის გრაფობა მიიღო. თავმჯდომარეობდა ეენსენის სამხედრო ტრიბუნალზე, სადაც ენგელსის პერიტოვს სიყვლილი მიესჯა.
77. Гос. Биб-ка СССР им. В. И. Ленина, Записки Отдела рукописей, вып. 7. М., 1941, გვ. 44. იხ., აგრეთვე, Précis historique de la révolution française par Rabaut Saint-Etienne et Lacretelle, Bruxelles, 1818, p. 46. „Русский вестник“, 1886, сентябрь, გვ. 127.
78. „Красный архив“, 4 (39), 1939, გვ. 116.
79. „Литературное наследство“, დასახ. ნომ., გვ. 404, სიმეონი მოსხენებოთი ბარათი, 1789, წ., 8/19 ივლისი.
80. „Les révolutions de Paris“, 1790, № 58.
81. „Литературное наследство“, დასახ. ნომ., სიმეონი მოსხენებოთი ბარათი, 8/19 ივლისი, 1789, გვ. 403.
82. იქვე, გვ. 400.
83. იქვე.
84. А. Э. Манфред, Великая французская революция, М., 1956, გვ. 80.
85. М. Робеспьер, Избранные произведения, ტ. I, გვ. 96.
86. „Русский вестник“, 1886, сентябрь, გვ. 132.
87. იქვე.
88. А. Матьез, Французская революция, т. I. Л.—М., 1925, გვ. 66-67.
89. Г. Зибель, История Французской революции и ее времени, СПб., 1863, часть I, გვ. 41.

90. აბოლინის მოხსენებითი ბარათი, 1789 წლის 27. VII, 7. VIII, „Литературное наследство“ დასახ. ნომ., გვ. 408.
91. „Русский вестник“, 1886, сентябрь, გვ. 124.
92. А. Матьез, Французская революция, ტ. I, გვ. 72.
93. პროვინციულ ქალაქებში მომხდარ მღელვარებათა შესახებ საინტერესო მასალებს გვაწვდიან: Gustave Bordc, La prise de la Bastille et les conséquences des cet événement dans les provinces“, II. I-II; მისივე, „Réception d'une pierre de la Bastille à Angers“ ეურნალში „Revue de la révolution“. 1883, II; Robert Tr'gere, L'année 1789 au Mans et dans le haut Maine; J. de Bourgon, A. de Barthélemie. Etudes sur la révolution en Bretagne, principalement dans les Côtes du Nord. В н к о н т д е-Б р о к, Французская революция в показаниях современников и мемуаров, СПб., 1892, გვ. 295-301. Генрих Зибель, История Французской революции и ее времени, часть I, გვ. 45-48; А. З. Манфред, Великая французская буржуазная революция, გვ. 81-82.
94. Г. Ландауэр, Письма..., ტ. I, გვ. 152-153.
95. A. H. D a m p m a r t i n, Evénements qui se sont passés sous mes yeux pendant la Révolution Française, ouvrage dédié au feu Roi du Prusse, Berlin, 1799. იხ. ამ ნაშრომის შესახებ 6. ლუბიშოვის კომენტარები, „Русский вестник“, 1886, сентябрь.

მეოთხე თავი

1. М. Робеспьер, Избранные произведения, ტ. I, გვ. 97.
2. იქვე, გვ. 94.
3. იქვე, გვ. 92.
4. სიმონოზი ოსტერმანს, 1789 წ. 19(8) ივლისი, „Красный архив“ 4 (95), 1939, გვ. 115. „Русский архив“ № 8 1875, გვ. 413-416.
5. Л. Гейсер, История Французской революции, СПб., 1896, გვ. 132.
6. იქვე, გვ. 132.
7. Зибель, История Французской революции, часть I, გვ. 41-44.
8. А. Матьез, Французская революция, ტ. I, გვ. 75.
9. იქვე, გვ. 74.
10. Georges Bouchard, Un oranisateur de la victoire Prieur de la Côte-d'Or, Membre du Comité de Salut Public. Paris, 1946, გვ. 81.
11. „Русский вестник“, 1886, сентябрь, გვ. 140.
12. იქვე, გვ. 113.
13. „Archives parlementaires“, ტ. VIII, გვ. 175-177. იხ., აგრეთვე, Бирюкевич, Армия Французской революции, М., 1943, გვ. 21.
14. „Archives parlementaires“, ტ. VIII, გვ. 208.
15. Гос. библиотека СССР, им. В. И. Ленина, Записки Отдела рукописей, вып. 7, გვ. 37-38.
16. „Русский вестник“, 1886, сентябрь, გვ. 141.
17. იქვე, გვ. 108.
18. იქვე, გვ. 111.
19. „Историческое обозрение“, 1892, ტ. IV, გვ. 151-152.
20. Г. Ландауэр, Письма..., ტ. I, გვ. 166.
21. იქვე, გვ. 117.
22. საფრანგეთის ბურჟუაზიული რევოლუციის დროს საყოველთაო ხმარებაში შემოდის ორი ტერმინი: „წესიერი ადამიანები“ (les honnêtes gens) და „ნაძირალეები“ (Ca naille), რომელიც ჩვეულებრივი ვარგონის კატეგორიას როდესაც ეკუთვნის, არამედ გარკვეულ სოციალურ საფუძველს შეიცავს. ცნობილი ფრანგი ლინგვისტის ფერდინანდ ბროუნო (Brunot) მიხედვით, ტერმინი „წესიერი ადამიანები“ მან ბაბუ ფის „სასალსო ტრიბუნა“ (№ 35, 1793 წელი, თებერვალი) პპოვა, მაგრამ, სობულის აზრით, ეს ტერმინი გაცილებით უფრო ადრე გაჩნდა, ყოველ შემთხვევაში 1793 წლის 2 ივნისიდან ეროვნისტები ამ ტერმინში, უპირველეს ყოვლისა, თავიანთ თავს გულისხმობდნენ (А. С о б у л ь, Из истории Великой буржуазной революции 1789-1794 годов и революции 1848 во Франции М., 1960, გვ. 74.). „წესიერი ადამიანები“

მქონებული ბურჟუაზიული საფრანგეთი თავის თავს გულისხმობდა, ხოლო „ნაძირალეზი“ უქონელ, პლებურ, საცილოტურ, გაუნათლებელ და უხეშ ბრბოს. მაგალითად, ცნობილია, რომ იაკობინური რევოლუციის მოწინააღმდეგენი ხშირად გააძაბოდნენ: იაკობინელებს „წესიერობის ხალხის დაღუპვა“ და „ნაძირალეზის“ გაბატონება სურთ (A. Coberly, დასახ. ნაშრომი, გვ. 74). 9 თერმიდორის შემდეგ გამარჯვებული ბურჟუაზია ამაყად აცხადებდა: დასრულდა ნაძირალეზის ბატონობა და წესიერება ხალხმა გაიმარჯვა. „წესიერ ხალხს ბოლოს და ბოლოს ამოსუნთქვის საშუალება მიეცათ“, — აღნიშნავდა თერმიდორული რეაქციისა და „ოქროს ანაღვარდობის“ ერთ-ერთი მესვეური ნევილი. იხ. K. P. Дирролюსკი, Термидор, Одесса, 1949, გვ. 40.

როგორც ვხედავთ, ტერმინი „წესიერი ხალხი“ უკვე 1789 წლიდან იხმარება და არა 1793 წლიდან, როგორც ამას სობულო და ბრიუნო ფიქრობენ.

23. „Русский вестник“, 1886, сентябрь, გვ. 111.
24. Гос. библиотека СССР, им. В. И. Ленина, Записки Отдела рукописей вып. 7, გვ. 45. — ოლივიეს წერილი 1789 წლის 3 სექტემბრის თარიღით.
25. ЦПА, дело 318, ед. хр. 30.
26. А. Матьез, Французская революция, ტ. I, გვ. 109.
27. „Русский вестник“, 1886, сентябрь, გვ. 123.
28. Гос. Библиотека им. В. И. Ленина, Записки Отдела рукописей, вып. 7, გვ. 45. ოლივიეს წერილი 1789 წლის 10. აგვისტოს თარიღით.
29. იქვე.
30. „L'Ami du Peuple“, №№ 141, 145.
31. G r i m a u x E., E., Lavoisier, P., 1888.
32. Гос. библиотека, им. В. И. Ленина, записки..., вып. 7, გვ. 35. Вступительная статья О. Старосельского-Никитиной „Из архива Голлицинных“.
33. „Русский вестник“, 1886, сентябрь, გვ. 119.
34. „Литературное наследство“, დასახ. ნომ., გვ. 410. დამატება სიმონის 1789 წლის 17/28 აგვისტოს წერილზე.
35. იქვე, გვ. 446.
36. „Réponse de M. Córutti à la lettre de M. l'Abbé Arthur Dillon...“, Paris, 1790; „Mémoire circonstancié, envoyé par la garde Nationale du Montauban, du comité des rapports“ s. l. s. a. (Paris, 1791).
37. Гос. библиотека СССР им. В. И. Ленина, Записки..., вып. 7, გვ. 65.
38. იქვე, გვ. 370.
39. „Литературное наследство“, დასახ. ნომ., გვ. 439.
40. F a u c h e t, Troisième discours sur la liberté française, prononcé le dimanche 27 septembre 1789, dans l'église de Notre-Dame..., s. l. (Paris), 1789.
41. „Extrait d'un discours adressé par M. le Marquis de La Fayette, vers la fin d'octobre, aux officiers de la Garde nationale, assemblés chez lui...“, s. l. s. a. (Paris, 1790).
42. „Lettre d'un garde nationale à un membre du Club des Jacobins“ s. l. s. a. (Paris, 1790).
43. „ცივიზმი“ კონსტიტუციის პრიციპებისადმი ერთგულებას ნიშნავდა, ხოლო „ინცივიზმი“ — პირიქით, კონსტიტუციის საწინააღმდეგო პოზიციებზე დგომას. 1791 წლის „ცივიზმი“ კონსტიტუციის პირობებში „ცივიზმის“ მატარებელი მქონებული საფრანგეთის წარმომადგენლები — „აქტიურობის“ მოქალაქეები უნდა ყოფილიყვნენ, ე. ი. ისინი, ვინც კონსტიტუციამ პოლიტიკური უფლებებით აღჭურვა. „ინცივიზმი“ ბრალდებას გამარჯვებული ბურჟუაზია პლებურ, დემოკრატიულ, ღარიბ საფრანგეთს უყენებდა.
44. „Réponse d'un grenadier, qui l'est toujours, au ci-devant Grenadier Dubois de Crancé“, s. tit., et a.
45. „Discours prononcé à l'Assemblée nationale par M. de La Fayette, au nom et à la tête des Deputés de toutes les gardes nationales de France et la réponse du Roi“, Paris, 1790.
46. „Discours au roi prononcé par M. de La Fayette, à la tête et au nom de la Garde nationale parisienne et réponse du roi“, Paris, 1791.
47. „Discours à la reine, prononcé le 18 juillet 1790, par J o s e p h D e l a u n a y d' A n g e r, au nom des gardes Nationales du département de Maine et Loire...“ Paris, 1790.
48. „Réflexions sur la garde nationale de la capitale...“ s. tit., I., et a.
49. Гос. биб-ка СССР, им. В. И. Ленина, Записки..., вып. 7, გვ. 35.

50. „Adresse de la Garde nationale parisienne. à M. le marquis de La Fayette, au camp de Mars, le 30 mai, 1790...“, Paris, 1790.
51. იხ. 1789 წლის 22 ოქტომბრის დეკრეტის მექანიკური იმპერიაზე აღწერა, 1789 წლის 20 ნოემბერს. „Конституции и законодательные акты буржуазных государств XVII-XIX вв.“, под. ред. проф. А. Н. Галанзы, М., 1957, გვ. 232.
52. „Pétition présentée au conseil général de la Commune, le 5. mai de l'an IV“, s. l. (Paris), Du Pont, 1792.
53. „Considérations sur la force publique et l'institution constitutionnelle des gardes nationales“, Paris, 1791.
54. 1790 წლის 21 მაისისა და 27 ივნისის ე. წ. „მუნიციპალური კანონების“ თანახმად, დამფუძნებელმა კრებამ პარიზი 48 რაიონად, ანუ „სექციად“ დაყო. ის საზოგადოებრივი ფუნქციები, რომელთაც 60 ოლქი ასრულებდა, თანდათან მათ ხელში გადავიდა; უფრო გვიან, განსაკუთრებით კი 1792 წლის აგვისტოდან, სექციები მნიშვნელოვან ორგანიზებად იქცნენ და რევოლუციის ისტორიაში თვალსაჩინო როლი შეასრულეს.
55. J. Leverier, დასახ. ნაშრომი, პარაგრაფი: „სახალხო გვარდია. სტრუქტურა“.
56. 1791 წლის კონსტიტუციის მეოთხე განყოფილების—„სახელმწიფოს შეიარაღებული ძალების შესახებ“ 2 და 6 პუნქტები „Конституции и законодательные акты буржуазных государств“, გვ. 250-282.
57. Н. М. Карамзин, Письма русского путешественника, Избранные сочинения, ტ. I, М.—Л., 1964, გვ. 347.
58. „Литературное наследство“, დასახ. ნომერი. გვ. 404, სიმოლინის წერილი 8/24 ივლ. თარიღით.
59. Г. Ландауэр, Письма..., ტ. I, გვ. 121.
60. „Литературное наследство“, დასახ. ნომერი, გვ. 406, სიმოლინის წერილი 13/24 ივლ. თარიღით.
61. იქვე; Leverier დასახ. ნაშრომი, პარაგრაფი „სახალხო გვარდია. სტრუქტურა“.
62. La Gazette nationale, ou le Moniteur Universel (réimpression)... t. I, გვ. 306. Leverier, იქვე. დასახ. ნაშ., მითითებული პარაგრაფი.
63. Гос. библиотека СССР, им. В. И. Ленина, Записки..., вып. 7, გვ. 44-45.
64. Гос. библиотека СССР, им. В. И. Ленина, Записки..., вып. 7, გვ. 46.
65. „Les Révolutions de Paris“, № 6, 1789.
66. „Литературное наследство“, დასახ. ნომერი, გვ. 489.
67. Жан Поль Марат, Избранные произведения, т. II, М., 1956, გვ. 271-272.
68. იქვე,
69. იქვე, გვ. 272.
70. იქვე.
71. „Французская революция в провинции и на фронте (Доношения комиссаров Конвента)“, под. ред. Дживелегова, М.—Л., 1924, გვ. 79.
72. Французская буржуазная революция, под. ред. Волгина и Тарле, გვ. 65-66.
73. J. Leverier, დასახ. ნაშრომი, პარაგრაფი: „სახალხო გვარდია და რევოლუციის განვითარება“.
74. Томас Карлейль, Французская революция, СПб., 1907, გვ. 166.
75. Переписка Робеспьера, собрал Ж. Мишон, перевод Ф. Шиваевой, ред. Ц. Фридлянд, Ленинград, 1929, გვ. 92.
76. М. Робеспьер. Избранные произведения, ტ. I, გვ. 98.
77. „Литературное наследство“, დასახ. ნომერი, გვ. 428. სიმოლინის 1790 წ. 16/IV, წერილის დამატება.
78. „Историческое обозрение“ 1892. IV, გვ. 120. კაპელის დეპუტა. 1789 წ. 16 ნოემბერი.
79. „Литературное наследство“, დასახ. ნომერი, გვ. 400. სიმოლინის წერილი 1789 წ. 8/19. VII.
80. Ц П А, фонд 318, ед. хр. 172.

81. იხ. რობესპიერის სიტყვა უროვნულ კრებაზე, 1789 წ. 21 ოქტომბერს *М. Робеспьер, Избранные произведения*, ტ. I, გვ. 111.
82. იქვე.
83. Гос. библиотека СССР, им. В. И. Ленина, *Записки...*, вып. 7, გვ. 50. წერილი 1789 წ. 26 ოქტომბრის თარიღით.
84. „Литературное наследство“, დასახ. ნომერი, გვ. 446, სიმონის წერილი 1791 წლის 4 მარტის თარიღით.
85. „Lettre de M. Le Maire de Paris, à M. Le Fleuvre d'Arles, Commandant du Bataillon de Petits Augustins“, Paris 1791.
86. Leverrier J., დასახ. ნაშრომი, პარაგრაფი: „სახალხო გვარდია და რევოლუციის განვითარება“.
87. Б. Стамбулов, *Якобинская республика в борьбе с внешней опасностью*, „Красная новь“, 1939, кн. 7, გვ. 156-157.
88. Жан Поль Марат, *Избранные произведения*, ტ. II, გვ. 41.
89. იქვე, გვ. 85.
90. Жан Поль Марат, *Избранные произведения*, ტ. II, გვ. 93.
91. „L'Ami du peuple“, № 441, 27 avril 1791. „Tableau de tous les d'omérirts et de tous les méfaits du sieur Mottier, depuis son élévation à la place du commandant-général de l'armée parisienne. Son expulsion par l'indignation publique. Son rappel par tous ses mouchards de l'état-major, de la municipalité et des officiers de bataillons“. Ж. П. Марат, *Избранные произведения*, ტ. II, გვ. 270-278.
92. „Discours sur la force publique, par M. Dubois de Crancé“. Paris, 1790.
93. Н. М. Лукни, *Избранные труды*, ტ. I, გვ. 44.
94. М. Робеспьер, *Избранные произведения*, ტ. I, გვ. 128.
95. იქვე, გვ. 139.
96. იქვე.
97. М. Робеспьер, *Избранные произведения*, ტ. I, გვ. 129.
98. იქვე.
99. Н. М. Лукни, *Избранные труды*, ტ. I, გვ. 44-45.
100. იქვე, გვ. 45.
101. იქვე.
102. М. Робеспьер, *Избранные произведения*, ტ. I, გვ. 138-144.
103. Г. Ландауэр, *Письма...*, ტ. I, გვ. 243.
104. В. М. Далин, *Гражд Бабёф*, Москва, 1963, გვ. 230-232, ЦПА: 38. В. I.
105. В. М. Далин, დასახ. ნაშრ., გვ. 232.
106. А. З. Манфред, *Великая французская буржуазная революция*, გვ. 79.
107. იქვე, გვ. 83.
108. Ж. П. Марат, *Избранные произведения*, ტ. II, გვ. 273.
109. M. Reinhard, „Le rôle de l'armée dans la révolution...“, AHDLRF, დასახ. ნომ., გვ. 176-177.
110. Гос. библиотека, им. В. И. Ленина, *Записки...*, вып. 7, გვ. 73-76. პოეტიკის წერილები 3-5 გოლოცინას, 1791 წლის 18, 19, 21, 22, 26, და 27 აპრილის თარიღით.
111. იქვე, გვ. 73-74.
112. იქვე, გვ. 74.
113. Гос. библиотека СССР, *Записки...*, вып. 7, გვ. 75.
114. Г. Ландауэр, *Письма...*, ტ. I, გვ. 315.
115. „L'Ami du Peuple“, 1791, №№ 440, 441, 442.
116. Жан Поль Марат, *Избранные произведения*, ტ. II, გვ. 270-278.
117. „La vérité“ (№ 1). Justification des grenadiers de l'Oratoire et déclaration du sieur François Ducruix, une des 14 victimes..., Paris (1791). „La vérité“ (№ 2). Suit de la „Justification des grenadiers de l'Oratoire...“, „La vérité“ (№ 3). Observation faite à toute la France sur la plainte portée aux tribunaux par sieur François Ducruix, grenadier de l'Oratoire, contre sieur La Fayette..., Imp. du premier Imprimeur de la liberté.
118. „Grand Chagrin: Grand joie du Père Duchêne, au sujet de la garde Nationale et grande colère contre les clubs, adressée à ses concitoyens assemblés, le 24 avril 1791“.

119. სტატია დაბეჭდილია „*Defenseur de la Constitution*“, 1792, № 3; М. Робеспьер, Избранные произведения, ტ. I, გვ. 270.
120. Charles de Gaulle. La France et son armée, გვ. 49.
121. Archives parlementaires, ტ. XVI, გვ. 95; „Анналы“, IV, გვ. 103
122. „Archives parlementaires“, ტ. X VII, გვ. 640-643; „Анналы“, IV, გვ. 104-105.
123. Г. К у н о в, Борьба классов и партий в Великой французской революции, М.-ПЕТРОПАВ, 1923, გვ. 459.
124. Робеспьер, Избранные произведения, ტ. I, გვ. 129. М а т ъ е з, Французская революция, ტ. I, გვ. 123.
125. О л а р, Политическая история..., გვ. 53.
126. „Французская буржуазная революция“, под. ред. Волгина и Тарле, გვ. 57.
127. А. М а т ъ е з, Французская революция, ტ. I, გვ. 74.
128. ი ჯ ე, გვ. 75.
129. Л а н д а у э р, Письма..., ტ. I, გვ. 101.
130. А. М а т ъ е з, Французская революция, ტ. I, გვ. 184.
131. ი ჯ ე, გვ. 186.
132. „Литературное наследство“, დასახ. ნომერი. Приложение к донесению Симона от 18. VII. 1791.
133. А. М а т ъ е з, Французская революция, ტ. I, გვ. 75.
134. M. R e i n h a r d, Le Grand Carnot, ტ. I, გვ. 193.
135. „Lettre circulaire. Ecrite par M. de le ch...h A l... de A l... a e L...h à ses correspondans à Melz, Lille, Strasbourg et dans les differents garnisons du royaume“. Paris, 1790, 3 juin.
136. R e i n h a r d, Le Grand Carnot, ტ. I, გვ. 215.
137. А. М а т ъ е з, Французская революция, ტ. I, გვ. 122.
138. კონსტიტუციის ტექსტი იხილეთ კრებულში: „Конституции и законодательные акты буржуазных стран“, сб. док. под. ред. проф. Н. П. Г а л а н з а, М., 1957, გვ. 250-282.
139. „ს ა თ რ ა ნ გ ე თ ი ს მ ე ფ ი ს“ (Roi de France) ნაცლად, ჯერ კიდევ 1789 წლის 16 ოქტომბრის დეკრეტით დადგინდა ახალი ტიტული: „მეფე ფ რ ა ნ გ ე ბ ი ს ა“ (Roi de France), კონსტიტუციის მიხედვით მეფე წარმოდგენილი იყო, როგორც ხელისუფალი „ნებითა ღმრთისათა და კონსტიტუციური კანონების ძალით“.
140. თუ მეფის მიერ „Velo“-ს ძალით შეჩერებულ კანონს ორი მოწვევის კრება უცვლელი ვარა: ანტით მიიღებდა (ე. ო. ოთხი წლის განმავლობაში), მაშინ კანონი ძალაში შედიოდა მეფის დასტურის გარეშე. ამერიდან მის მიმართ „Velo“-ს უფლების გამოყენება მეფეს აღარ შეუძლო.
141. იხ. კონსტიტუციის მესამე ნაწილი, IV თავი, შესავალი, პუნქტი 2.
142. იხ. კონსტიტუციის მესამე ნაწილი, IV თავი, შესავალი, პუნქტი 1.
143. იხ. კონსტიტუციის მეოთხე ნაწილი „სახელმწიფოს შეიარაღებული ძალების შესახებ“, პუნქტი 7.
144. იხ. კონსტიტუციის მესამე ნაწილი, თავი მეორე, განყოფილება პირველი, პუნქტი 6.
145. იხ. კონსტიტუციის მეოთხე ნაწილი „სახელმწიფოს შეიარაღებული ძალების შესახებ“, პუნქტი 8.
146. იხ. ი ჯ ე, პუნქტი 10.
147. იხ. ი ჯ ე, პუნქტი 12.
148. G. B o u c h a r d, Un organisateur de la victoire..., გვ. 85.
149. Г. Л а н д а у э р, Письма..., ტ. I, გვ. 234. ჯან ფრანსუა გოტიეს წერილი 1790 წ. 8 ივლისის თარიღით. წინა წერილებში იგი ხელს აწერდა აზნაურული ფორმით, — გ ო ტ ი ე დ ე ბ ო ზ ა. 19 ივლისს აზნაურობის გაუქმების გამო გვარის მოქალაქის ყაიდაზე აწერს.
150. „R é v o l u t i o n s d e F r a n c e e t d u B r a b a n t...“, 1790, № 41.
151. „Литературное наследство“, დასახ. ნომერი, გვ. 445, приложения к донесениям Симона от 17/28 января, и 3/14 февраля 1791 года. ქალაქში შემოტანილ საიონებზე ბაეები (ოკრუბა) კრებამ გააუქმა 1791 წლის 1 მაისს დეკრეტით.
152. Г. Л а н д а у э р, Письма..., ტ. I, გვ. 240-241.
153. „Mémoire circonstancié, envoyé par la Garde Nationale du Montauban au comité des rapports“, s. l. et a. (Paris, 1891). ბძროლამ კათოლიკეებსა და პროტესტანტებს შორის სამხრეთ

საფრანგეთში ფართო ხასიათი მიიღო. ასეთ შეტყევებს ადგილი ჰქონდათ ქ. ნიშეზი (Nîmes). იუზეზი (Usez). იუზეზში მდგომი დრავუნთა ორი რაზმი პროტესტანტებს მიეზხრო. ნიშეზი ქარები პროტესტანტებს ემხრობოდნენ (ქარი დაბანაკებული იყო ე ა ლ ე ს შ ი). ანალოგიურ ამბებს ჰქონდა ადგილი ქ. ვივარეში (Vivaraire), ამ გამოსვლებს ადგილი ჰქონდათ 1791 წლის დასწყისში.

154. Гос. библиотека СССР, Записки..., вып. 7, გვ. 5-6, 6-7.
155. Ц П А, фонд 318, ед. хр. 591.
156. მეცნიერების განვითარების მუშაობისათვის (ქრედიტის მუშაობა ასევე) იმდენ გამოთქმად, რომ კრება მოსაძიებ უყვლა ბოროტმოქმედებას, დაამყარებს წესრიგს, თანასწორობას და სამართალს. კრების სახელზე წარგზავნილ ამ წერილს ხელს აწერენ: დევერიე, ოლივიე და დიუფრენი. Ц П А, фонд. 318, ед. хран. 1049.
157. „Archives Parlementaires“, ტ. IX, გვ. 203-234, 336.
158. შემდეგ დაემატნენ: ბიურო დე პიუზი, ბოარნე, ბრომლი, ალქსანდრე ლამეტრი, შაბრე, დე ტიბეტუ, დამბლი (შეცალა დე გრის რეჟიმის). ბიურო დე პიუზის გარდა დანარჩენები აზნაურების ზღაფრანებს ეკუთვნოდნენ. ბოარნე პროგრესული პიროვნება იყო.
159. M. Reinhard, Le Grand Carnot..., ტ. I, გვ. 163.
160. იქვე.
161. Робеспьер, Избранные произведения, ტ. I, გვ. 157.
162. Ц П А, фонд 318, ед. хр. 154.
163. M. Reinhard, Le Grand Carnot. ტ. I. გვ. 162-163.
164. იქვე, გვ. 165.
165. „Archives parlementaires“, ტ. VIII, გვ. 378; A. О л а р, Политическая история..., გვ. 56.
166. A. О л а р, Политическая история..., გვ. 45.
167. Ц П А, фонд 318, ед. хр. 3.
168. იმ. ოგუსტენ რობესპიერის წერილი მაქსიმილიან რობესპიერისადმი, 1792 წლის 10 აპრილის თარიღით, „Переписка Робеспьера“, გვ. 128.
169. Ц П А, фонд 318, ед. хр. 180.
170. 1790 წლის 14 აგვისტოს, მოსმენილ იქნა პეტუის რეჟიმის უმცაოელების საკითხი, 17. VIII გაიმართა დისკუსია არმიის რეფორმის გატარების შესახებ. 19 აგვისტოს განხილულ იქნა საკითხი ქარისკაცთა მღელვარების შესახებ მეცსა და ტულონში. განხილულ იქნა აგრეთვე, ბრეტის მღელვარება ამბოხების საკითხი. 26 აგვისტოს ისევ ტულონისა და შატოპიანის რეჟიმის საკითხი, აქვე განიხილეს ტიბრენის რეჟიმის საკითხი მირაბო-კასრის შესახებ. 29 აგვისტოს მოიხილეს ლატრე დიუპენის მოხსენება შატოპიანის (ნანს) შევიდარული რეჟიმის მღელვარების შესახებ, არმიის მღელვარება განხილულ იქნა 1790 წლის 1, 2, 3, 4, 7, 9, 11, 12, 15 სექტემბრის სხდომებზე და სხვ. (იხ. „Archives Parlementaires“, ტტ. XVII, XVIII).
171. „Анналы“, IV, 1924, გვ. 105.
172. „Archives parlementaires“, ტ. XVII, გვ. 642-650, „Анналы“, IV, გვ. 108.
173. „Archives Parlementaires“, ტ. XVII, გვ. 650; „Анналы“, IV, გვ. 108.
174. იქვე.
175. „Анналы“, IV, გვ. 108.
176. „Archives Parlementaires“, ტ. XVIII, გვ. 404-405; „Анналы“, IV, გვ. 108.
177. „Archives parlementaires“, ტ. XVIII, გვ. 179-180; „Анналы“, IV, გვ. 109-110.
178. „Archives Parlementaires“, ტ. IX, გვ. 474, „Французская буржуазная революция“, под. ред. Волгина и Тарле, გვ. 73-76; „Конституции и законодательные акты буржуазных государств“, გვ. 234-235; Булатов, დასახ. სტატია, გვ. 272.
179. Французская буржуазная революция, под. ред. Волгина и Тарле გვ. 76.
180. Buchez et Roux, Histoire parlementaire de la révolution française, ტ. II, გვ. 253-256; „Конституции и законодательные акты буржуазных государств“, გვ. 228-229.

181. ოლივიეს წერილი, დათარიღებული 1789 წლის 12 ოქტომბრით იხ. Гос. библ. библиотека СССР, Записки..., вып. 7.
182. Н. М. Лукьян, Избранные труды, ტ. I, გვ. 46.
183. ოლივიეს წერილი, დათარიღებული 1789 წლის 22 ოქტომბრით, იხ. Гос. библ. библиотека СССР, Записки..., вып. 7, გვ. 49-50.
184. ოლივიეს წერილი, დათარიღებული 1789 წლის 26 ოქტომბრით. იხ. Гос. библ. библиотека СССР, Записки..., вып. 7, გვ. 50.
185. ოლივიეს წერილი, დათარიღებული 1789 წლის 2 ნოემბრით იხ. იქვე, გვ. 51; იხ. აგრეთვე გვ. 54 სტაროსელსკაია-ნიკიტინას (დოკუმენტების გამომცემელი) შენიშვნა.
186. იქვე, გვ. 55, სტაროსელსკაია-ნიკიტინას № 2 შენიშვნა ოლივიეს 2 ნოემბრის წერილზე.
187. „სამხედრო მდგომარეობის კანონის წინააღმდეგ“—რობესპიერის სიტყვა, წარმოთქმული დამფუძნებელი კრების სხდომაზე 1789 წლის 26 ოქტომბერს. იხ. М. Робеспьер, Избранные произведения, ტ. I, გვ. 110-111. სიტყვა პირველად გამოქვეყნდა „Journal des Etats Généraux“-ში, 1789 წელი, ტ. V, იხ. გვ. 20.
188. „Archives parlementaires“, ტ. XVII, გვ. 641-642; „Анналы“, ტ. IV, გვ. 105. იხ. აგრეთვე, „Idées présentées au Comité militaires par M. Emmerly, l'un de ses membres“. Paris, 1790.
189. „Анналы“, IV, გვ. 104.
190. „Mémoires de marquis de Bouillé“, Paris, 1823, გვ. 145.
191. „Archives parlementaires“, ტ. XVIII, გვ. 643; „Анналы“, IV, გვ. 105-107; Булатов, დასახ. სტატია, გვ. 272.
192. „Archives parlementaires“, ტ. XVIII, გვ. 404-405. კრების სხდომა შედგა 1790. წლის 29 ივლისს.
193. ნანსის გარნიზონის ამბოხება ლიტერატურაში შედარებით მკრთალადაა წარმოდგენილი. ჩვენ მისი გაშუქების დროს ხელთ გვექონდა ზოგიერთი ახალი მასალა (ჟოკერის წერილები, „ემერის არქივი“). არსებობს ე. ბურდოს სპეციალური ნარკვევი: G. Bourdeau, L'affaire de Nancy, „Annales“ de l'est, ტ. XII. 1898, გვ. 280-292. ყურადსაღებია რევოლუციის ეპოქის ზოგიერთი ბროშურა და წიგნაკი: „Précis des principaux événements arrivés à Nancy depuis le 20 juillet 1790, jusqu'au six septembre suivant, concernant l'Insurrection et la rebellion, caractérisées des troupes de ligne de la garnison, composée de régiments du roi, de Chateau-vieux, et du Mestre-de Camp, cavalerie. N a n c y, Leseure, la veuve Leclerc, Barbier, Le Most“, s. a. 1790. „Découverte d'une fameuse conspiration et détail du grand combat entre la garnison Nancy et l'armée de M. Bouillé“. s. lit. et a. (1790). „Opinion de M. G o h i e r, député du département de l'Ille et Vilaine, sur le projet de décret relatif aux suisses de Chateau-vieux, prononcée à l'Assemblée nationale, 1791, 31. XII“, Paris, 1791.
194. ჟოკერის წერილი, დათარიღებული 1790 წლის 2 სექტემბრით. იხ. Гос. библ. библиотека СССР, Записки..., вып. 7, გვ. 56.
195. იქვე.
196. „Archives parlementaires“, ტ. XVIII, გვ. 93; Кунов, დასახ. ნაშრ., გვ. 458-459.
197. Гос. библ. библиотека СССР, Записки..., вып. 7, გვ. 56.
198. Кунов, დასახ. ნაშრ., გვ. 459.
199. Гос. библ. библиотека СССР, Записки..., вып. 7, გვ. 56.
200. Кунов, დასახ. ნაშრ., გვ. 458.
201. Гос. библ. библиотека СССР, Записки..., вып. 7, გვ. 56-57.
202. იქვე, გვ. 58,
203. იქვე, გვ. 56.
204. იქვე, გვ. 57.
205. Карлель, Французская революция, გვ. 242-255.
206. Кунов, დასახ. ნაშრ., გვ. 460-461.
207. Жан Поль Марат, Избранные произведения, ტ. II, გვ. 211.
208. 1790 წლის 4 სექტემბრით დათარიღებული წერილი. იხ. Гос. библ. библиотека СССР, Записки..., გვ. 58.
209. 1790 წლის 1 სექტემბრის წერილი. იქვე, გვ. 57.

210. Гос. библиотека СССР. Записки..., вып. 7, გვ. 57-58.
211. К у н о в, დასახ. ნაშრ., გვ. 460.
212. „Les Révolutions de Paris“, № 62, 1790; К у н о в, დასახ. ნაშრ., გვ. 460.
213. პიკერის წერილი, დათარიღებული 1790 წლის 4 სექტემბრით. Гос. библиотека СССР, Записки..., вып. 7, გვ. 58.
214. პირველი სექტემბრის წერილი იხ. იქვე, გვ. 57.
215. იქვე.
216. Ц П А, фонд 318, ед. хр. № 30.
217. Ц П А, фонд 318, ед. хр. № 39. ფ. 1.
218. იქვე, ფ. 2.
219. იქვე, ფ. 3.
220. Ц П А, фонд 318, ед. хр. № 74.
221. Ж а н П о л ь М а р а т, Избранные произведения, ტ. II, გვ. 204.
222. „Lettre d'un aristocrate de la Garde nationale Parisienne“. s. l. e. a. (Paris, 1790).
223. „Mémoires du marquis de Bouillé...“, Paris, 1823, გვ. 163. Ж а н П о л ь М а р а т, Избранные произведения, ტ. II, გვ. 303, შენიშვნა 248.
224. Ц П А, фонд 318, ед. хр. № 35.
225. Ц П А, фонд 318, ед. хр. № 61, ფ. 5.
226. იქვე, ფ. 1.
227. იქვე, ფ. 4, Ц П А, фонд 318, ед. хр. № 61, ед. хр. 25-30. აქ მრავალი მსგავსი განცხადებაა დატული.
228. Ц П А, фонд 318, ед. хр. № 646.
229. Ц П А, фонд 318, ед. хр. № 25-30.
230. „Les crimes forfaits de Bouillé, mis en romance“, s. l. s. a.; „Détail des cérémonies qui auront lieu au Champ de Mars en l'honneur des citoyens morts au siège de Nancy“, s. l. s. a.; „Enterrement du despotisme militaire ou funérailles des amis de la cont-révolution, seconde fête nationale pour les 40 victimes de Chateau-vieux“. s. l. s. a.; „Ordre et la marche de l'entrée triomphante des martyrs de la liberté du régiment de Chateau-vieux dans la ville de Paris“ s. l. s. a. (Paris) და სხვ.
231. მაღამ ეთელენის წერილი მეუღლეს, პარიზიდან, 1792 წლის 16 აპრილს. იხ. Л а н д а у э р, Письма..., ტ. I, გვ. 253-257.
232. ამ ბრძოლის შესახებ იხილე: „Détail du service funèbre qui sera célébré par la garde nationale parisienne le lundi 20 septembre 1790, dans le Champ de la Fédération en mémoire de nos frères d'armes, morts à Nancy pour l'exécution de la loi avec l'ordre de la marche et un discours adressé aux gardes nationales françaises et l'armée parisienne“. s. l. s. a.; „Oraison funèbre prononcée par le cheval blanc du ci-devant, M. de La Fayette au champ fédératif, en l'honneur des assassins du régiment de Chateau-Vieux et des patriotes de Nancy“ s. l. s. a.; „Pourquoi leur faire tant de plaisir?“ s. tit. I. et a.; „Le Bon sens français ou l'apologie des vrais nobles, dédiée aux jacobins“, s. tit. I. et a.; „Discours de M. Collot, d'Herbois, défenseur officieux des soldats de Chateauvieux, prononcé le lundi 9 avril 1792“ s. l. (Paris). Matières diverses № 24; „Opinion sur les moyens qui parlent en faveur des soldats de Chateauvieux, moyens puisés dans les décrets de l'Assemblée nationale Constituante, lue à la Société des Amis de la Constitution, séante aux Jacobins le 23 décembre 1791“, s. l. (Paris); „Collot d'Herbois, Rapport fait à la société des Amis de la constitution, séante à Paris, aux jacobins. le 26 juin 1791“, Paris, 1791; „Lettre à M. Dupont de Nemours, au sujet de celle qu'il a adressé à M. Pethion, sur la tête donnée aux Suisses de Chateauvieux, et lettre de M. Fontenai“, Paris, 1792; „L'ordre, le marche et les cérémonies de l'entrée des soldats de Chateauvieux de... Monseigneur Chabot, législateur de France, prononcé à la tribune des augustes Jacobins...“ s. tit. I. et a. (Paris, 1792). და სხვ.
233. С. Б у л а т о в, დასახ. სტატია, გვ. 269.
234. აღნიშნული საკითხი გაშუქებულია საბჭოთა იურისტების მრავალ ნაშრომში, მათ შორის აღსანიშნავია: С. Б у л а т о в, Военно-морское уголовное уложение Конституанты, ВЦИУН, „Уч., зап.“, вып. 1940 г. მ ი ს ი ე, Военно-уголовное законодательство Французской революции 1789-1794, докт. диссертация (рукопись), 1946. хрн. Библ.

- Ин-та права АН СССР: Ч х и к в а д з с В., Военно-уголовное право, ч. I., М., 1946. Д. С. Карев, Д. Д. Чертков, Особенности судопроизводства в органах военной юстиции, М., 1940; М. М. Исаев, Французский уголовный кодекс 1810, М., 1947. უ ც ხ ე ჯ ავტორთაგან საყურადღებოა: Dufraysse, M. E. G., Histoire du droit de guerre et de paix de 1789 à 1815, P., 1868. B o s d e v a n t J., La révolution française et le droit de la Guerre continentale, P., 1901; M i c h o n G., La justice militaire, sous la Convention à l'armée Pirenées Orientale, AHD LRF, 1926, ტ. 3, № 3 და სხვ.
235. В. И. Скопин, Милитаризм, М., 1957, გვ. 211.
236. М. Робеспьер, Революционная законность и право (статьи и речи), М., 1959, გვ. 70-71.
237. „Archives de la guerre: documents généraux“, ტიტ. М. Рейнар, О революционной роли армии..., „Французский ежегодник“, 1961 г., М., 1962. გვ. 436.
238. M. de Loess, Le soldat ou le métier de la guerre considéré comme le métier d'honneur, Francfort-sur-le Main, 1751; M. Reinhard, Le rôle révolutionnaire de l'armée. AHD LRF, დასახ. ნაშ., გვ. 171.
239. Guibert, De la force publique considérée dans tous ses rapports..., Paris, 1790, 12; Reinhard, დასახ. ნაშ., გვ. 171.
240. J. Leverrier, დასახ. ნაშ., გვ. 45.
241. D u r u y A., L'armée royale, RDDM, 1887, Août, 15. გვ. 875-876.
242. „Ordonnance du roi portant suppression de la punition des coups de Plat de Sabre dans ses Troupes, du 14 juillet 1789, P. 1789.
243. E. d'Hauterivie, L'armée sous la Révolution..., გვ. 127.
244. „Archives parlementaires“, ტ. XVIII, გვ. 751; „Moniteur“, 15. IX. 1790.
245. „Archives parlementaires“, XXI, გვ. 139-145; „Moniteur“, 23-24. IX. 1790.
246. С. Булатов, Военно-морское уголовное уложение Конституанты, ВЮОН, Уч. зап. 1940, вып. I.
247. დეკრეტი მიღებულ იქნა დეპუტატ შ ა ლ ე ე ს (საზღვაო საქმეთა კომისარი) მოხსენების საფუძველზე. С. Булатов, დასახ. სტ., გვ. 273.
248. С. Булатов, დასახ. სტ., გვ. 274.
249. ი ქ ე ე.
250. ი ქ ე ე.
251. С. Булатов, დასახ. სტატია, გვ. 286.
252. ი ქ ე ე. გვ. 288.
253. ბრესტის ამბოხების შესახებ. იხ. С. Булатов, დასახ. სტატია, გვ. 287-292. ბრესტის ამბოხებასთან დაკავშირებით ზოგიერთ ახალ, საინტერესო დეტალს გვაწვდის პოეტ-გო-ლეცინისადმი 1790 წლის 15 ოქტომბრის წერილში. იხ. Гос. библотека СССР, Записк и..., вып. 7, გვ. 58-59.
254. С. Булатов, დასახ. სტატია, გვ. 291.
255. Гос. библотека СССР, Записк и..., вып. 7, გვ. 58-59.
256. С. Булатов, დასახ. სტატია, გვ. 291.
257. Гос. библотека СССР, Записк и..., вып. 7, გვ. 58.
258. С. Булатов, დასახ. სტატია, გვ. 202.
259. Гос. библотека СССР, Записк и..., вып. 7, გვ. 58.
260. С. Булатов, დასახ. სტატია, გვ. 292.
261. Décret sur la discipline militaire, 24-25 juillet, 1791“, „Archives parlementaires“, გვ. XXVIII, 589-596.
262. Buchez et Roux, Histoire parlementaires de la révolution française, ტ. I, გვ. 124-125. „Конституции и законодательные акты буржуазных государств“, გვ. 246.
263. „Archives parlementaires“, ტ. XXX, გვ. 610; „La Gazette nationale ou le Moniteur“ (reimpression), ტ. IX, გვ. 516.
264. „Archives parlementaires“, ტ. XXIX, გვ. 242-255; „Rapport par M. Chabroud, Projet de décret sur les délits et les peines militaires“, août, 1791.

265. „Archives parlementaires“, ტ. XXXI, გვ. 636-642.
266. შ ა ბ რ უ ს გ ა მ ო ს ე ლ ა 1791 წლის 22 სექტემბერს, აქ მან ღვარცის შესწორებული ვარიანტი წარმოადგინა: „Projet de décret corrigé sur les délits et les peines millitaires“. „Archives parlementaires“, ტ. XXXI, გვ. 193-196.
267. „Archives parlementaires“, ტ. XXXI, გვ. 636-642.
268. М. Р о б е с п е р, Избранные произведения, ტ. I, გვ. 204, 258-259.
269. იხ. ღვარცის პუნქტი № 12. „Конституции и законодательные акты буржуазных государств“. გვ. 251. ე შ ე რ ი ს ა რ ქ ი ე შ ი დატული არმიის რეფორმათა შრავალიცხი-
ვან პროექტთა შორის არის სამხედრო რეფორმის მეტად საინტერესო პროექტი (Ц П А, фонд 318 ед. хр. № 39), რომლის ავტორთა საინჟინრო ქარების კაპიტანი შ ი რ ლ ე უ ფ რ ო ს ი (ს ე ი ო ნ ი, 1791 წლის 15 აპრილი). მორალე, სავსებით სამართლანდ ხედავს არმიის დის-
ციპლინის საფუძველს სუბორდინაციის დაცვაში, მაგრამ ეს არ უნდა იყოს ოფიცრის ღიქტ-
ტუროს საფუძველზე არსებული ბრძა მორჩილება. ქარისკაცს უფლება უნდა ჰქონდეს გააყრო-
ტყოს მეთაურის განკარგულება, თუკი იგი კანონს ეწინააღმდეგება (მ ა გ რ ა მ ე ს უ ნ დ ო
შ ო ხ დ ე ს ბ რ ძ ა ნ ე ბ ი ს შ ე ს რ უ ლ ე ბ ი ს შ ე მ დ ე ე). აქვე იგი მოითხოვს, რომ
დისციპლინარულ სასამართლოში ოფიცრებთან ერთად უნდა მონაწილეობდნენ ქარისკაცები
და უნტერ-ოფიცრები. დისციპლინის არსი, შ ი რ ლ ე ს მხედველი, ის არის, რომ უმრავლეს-
სობა უნდა დამორჩილოს უმცირესობას. უფროსის ბრძანება უმცირესმა უნდა შეასრულოს
სწრაფად, უყუყუნოდ, ასეთი დისციპლინის გარეშე სამხედრო ნაწილი უსული სხეულია,
მას ერისთვის სარგებლობა კი არაა, ზარალი მოაქვს და გადაიქცევა ო პ რ ე ს ო რ დ (oppre-
sseur), ანუ მჩაგვრელად. ერის დასაყრდენი და მსახური არის მხოლოდ ის, ვინც ემორჩილება
დისციპლინას (პუნქტები 5, 6, 7). უფროსი პასუხისმგებელი უნდა იყოს იმ ბრძანებების, რომელ-
საც იგი უმცროსს მისცემს. ეს პასუხისმგებლობა უფროსისა აუღლებულებს უმცროსს შეა-
სრულოს ბრძანება პუნქტუალურად. დაუყოვნებლივ (პუნქტი 16). სიტყვითა, როცა ქარის-
კაცს უფლება ჰქვია არ დამორჩილოს ოფიცერს, მაშინაა, როცა იგი თვითნებურად კანონის
გარეშე უბრძანებს მას ესროლოს მოქალაქეებს ან თუნდაც ერთ მოქალაქეს, როცა ოფიცერი
უბრძანებს მას წინააღმდეგობა გაუწიოს ეროვნულ გვარდოს, რომელიც კანონების საფუძველ-
ზე აწარმოებს მოქალაქეთა დამშვიდებას. როცა ოფიცერი უბრძანებს ქარს შეიჭრას უცხოურ
ტერიტორიაზე, თუ იმე არაა გამოცხადებული ეროვნული კრების მიერ და არაა დამტო-
ყებული მეფის მიერ; როცა იმის დროს ოფიცერი უბრძანებს ქარს დანებდეს მტერს,
მაშინ როცა ქარისკაცი თვდაცვის ან ტყვეობიდან თავის დაღწევის საშუალებას ხედავს
(პუნქტები 17, 18, 19, 20). ყველა სხვა შემთხვევაში ქარისკაცი ეალდება უფროსის
ბრძანება შეასრულოს, ხოლო ამის შემდეგ, თუ თვლის, რომ ბრძანება არ იყო სწორი,
მას უფლება ექვია საჩივარი წარადგინოს ე. წ. „სარეკლამაციო საბჭოში“ (აქ ეყერი ქარის-
კაცი არაა, შეიძლება იყოს მხოლოდ უნტერ-ოფიცერი, მათ არსებაში მონაწილეობის უფ-
ლება ქარისკაცს აქვს). ქარისკაცის პირადი ღირსება დატული უნდა იყოს, მისი შეურაცხყოფის
უფლება არავის აქვს, ქარისკაცი ხომ ისეთ მღვდამარებებაში მყოფი მოქალაქეა. რომელიც
სამშობლოს სწრაფად დროს, ენერგიას და შესაძლებლობებს. ყოველივე ამას იგი პირად
ინტერესებზე უარს თქმის პირობებში ახორციელებს. ამდენად მისი სამსახური არის პატ-
რიოტული და ღირსების საქმეს წარმოადგენს; ამიტომ ის ოფიცერი, რომელსაც ქარისკაცი
დაემორჩილა, მაგრამ „სარეკლამაციო კომიტეტმა“ დაადასტურა, რომ ბრძანება არ იყო
სწორი, უნდა დაისაჯოს (პუნქტები 34, 35). ყველა უფროსი, რომელსაც ხელქვეითი უკანონოდ
დასაჯა თვითონვე უნდა დაისაჯოს იმ სასჯელზე ექვსეფრ მეტად, რომელიც მან ხელქვეითს
გამოუტანა (პუნქტი 41). „ი ნ ე ი ე ი შ მ შ ი“ ეკვპიტანელ ოფიცრის შესახებ, თუ
კი მას ეს დაუდასტურდა, სარეკლამაციო კომიტეტმა უნდა დაეწიოს გენერალს, გენერალმა
უნდა მოიწვიოს ოფიცერთა კრება, რომელსაც უნდა დაადასტუროს ოფიცრის „ინციდენტი“.
ამის შემდეგ ოფიცრები და სარეკლამაციო კომიტეტი მიიღებენ სასჯელის ზომას (დაპა-
ტიმრება, ღირსების აყრა, გვეყვება და სხვ.).
270. „Русская Старина“, 1906, ტ. 128, გვ. 631-634.
271. სმოლინის 1791 წლის 26 იანვრის მოხსენება. იხ. „Литературное наслед-
ство“, დასახ. ნომერი, გვ. 443-444.
272. 1791 წლის პირველი ივლისის მოხსენების დამატება. „Литературное наслед-
ство“, დასახ. ნომერი.
273. „Французская революция в провинции на фронте“,
донесение № 59, გვ. 161.

274. „Les Révolutions de Paris“, 1790, VIII, № 58; „Анналы“, IV, გვ. 110-111.
275. „Prophéties pour les huit derniers mois de L'année 1792, quatrième de la liberté“, Paris, 1792.
276. „Archives parlementaires“, ტ. XXVII, გვ. 104.
277. „Archives parlementaires“, ტ. XXVIII, გვ. 469-473.
278. „Archives parlementaires“, ტ. XXVII, გვ. 127-129; M. Reinhard, Le Grand Carnot. ტ. I. გვ. 173; М а т ъ е з, Как побеждала..., გვ. 35.
279. „Archives parlementaires“, ტ. XXVII, გვ. 104; იბ., აგრეთვე, „Rapport fait à l'Assemblée nationale sur l'état actuel de l'armée, par M. Bureaux de Pusy“, Paris, 1791, Inip. nat.
280. „Réflexions d'un militaire au sujet du serment proposé au corps des officiers de l'Armée française“, s. l. s. a. (Paris), 1791. რაც შეეხება აბატ რუაიუს ზემო-სენეზელ მოსაზრებას, მან იგი გამოთქვა როილისტური ვახუთის „Aml du Roi“-ს ფურცლებზე. იბ. 1791 წლის 19 ივნისის ნომერი.
281. „Réflexions d'un militaire...“, გვ. 11.
282. იქვე, გვ. 12.
283. „Réflexions d'un militaire...“, გვ. 20.
284. იქვე.
285. Buchez et Roux, Histoire parlementaire, ტ. X, გვ. 332; „Конституции и законодательные акты буржуазных государств“, გვ. 245.
286. Buchez et Roux, Histoire parlementaire, ტ. XI, გვ. 69; „Конституции и законодательные акты...“ გვ. 244.
287. Ц П А, фонд 318, ед. хр. 596, პუნქტი 8.
- 288., იქვე, პუნქტი 1.
289. Ц П А, фонд 318, ед. хр. №№ 230 231, и 232.
290. Ц П А, фонд 318, ед. хр. № 589.
291. Ц П А, фонд 318, ед. хр. № 114.
292. Ц П А, фонд 318, ед. хр. № 72.
293. Ц П А, фонд 318, ед. хр. № 115.
294. Ц П А, фонд 318, ед. хр. №№ 63-64.
295. Ц П А, фонд 318, ед. хр. № 172.
296. Ц П А, фонд 318, ед. хр. №№ 173-174.
297. Ц П А, фонд 318, ед. хр. № 114.
298. Переписка Робеспьера, собрал Ж. Мишон, გვ. 133.
299. რამიი (Ramillies) სოფელი ბელგიაში. აქ 1706 წელს, 23 მაისს ინგლისსა და მისი მოკავშირეების (პოლანდელები, დანელები, გერმანელები) ჭარბმა ინგლისის სარდლის პერიოგ მაღბაროს მეთაურობით სასტიკად დაამარცხეს ლუი XIV-ის და მისი მოკავშირის ბავარიის კურფიუსტის არმია, რომელსაც მარშალი ვილერუა სარდლობდა.
300. Т. Богданович, Франция и Европа на грани XIX века, СПб, 1909, გვ. 3.
301. იქვე.
302. Дневник А. В. Храповицкого, М., 1901, გვ. 231.
303. А. Сорель, Европа и Французская революция, ტ. II, გვ. 22.
304. სამოლინის 1792 წლის პირველი მარტის წერილი ეპატერიანე II-დმი, იბ. „Литературное наследство“, დასახ. ნომერი.
305. ს. რ. გორბენკის 1792 წლის 5 (16) ოქტომბრის წერილი რიჩმონდიდან. იბ. „Архив князя Воронцова“, кн. 9, М., 1876, გვ. 263, წერილი № 131.
306. Т. А. Богданович, Из неизданных бумаг гр. В. Кочубея. „Анналы“, IV, გვ. 120.
307. „Archives parlementaires“, ტ. XVII, გვ. 379-381; „Révolutions de France et de Brabant“, 1790, № 3; Жан Поль Марат, Избранные произведения, ტ. II, გვ. 183-184. „Анналы“, IV, გვ. 108-109.
308. „Archives parlementaires“, ტ. XVII, გვ. 663, „Анналы“, IV, გვ. 109.
309. იქვე.
310. Ch. Chasslin, L'armée et la Révolution..., გვ. 98.
311. სამოლინის 1790 წლის 22 ივლისის (2 აგვისტოს) წერილის დამატება—„Mémoire en réponse sur cet objet, adressé par. M. de La Tour-du-Pin, ministre de la guerre à MM. les Co-

312. Ц П А, фонд 318, ед. хр. № 60.

313. „Archives parlementaires", ტ. XXXI, გვ. 102-112. კომისართა თანამდებობის გაუქმებაში ამ თანამდებობების პირთა დიდი პროტესტი გამოიწვია. პროტესტით გამოდონ ან აგრეთვე ყოფილი კომისრის შვილებიც, ისინი ამ თანამდებობებს, ძველი წესის თანახმად, შემკვიდრებობით ღებულობდნენ. 23 წლის ფრანგი ახალგაზრდა კრების სახელზე გაგზავნილ წერილში აღნიშნავდა, რომ იგი სამხედრო კომისრის 'ვილია, რომ მასაც ამ თანამდებობისათვის აშუალებდნენ. ახლა, ახალი დეკრეტის ძალით, იგი ამ ადგილს კარგავს, ევლარე გამოცემის დაიქვრის, რადგანაც ამ ადგილის დასაკავებლად 29 წელია საჭირო, იგი მოითხოვს დეკრეტში ავითანონ სათანადო ცვლილება, და მისი ასაკის მქონე პირებს ამ ადგილის დაკავების უფლება მისცენ. Ц П А, фонд 318, ед. хр. № 49.

314. Ц П А, фонд 318, ед. хр. № 45.

315. Ц П А, фонд 318, ед. хр. № 40.

316. ემერის არქივის" №№ 230-250-ში დაცულია ოცამდე სხვადასხვა პროექტი.

317. Ц П А, фонд 318, ед. хр. № 238.

318. Ц П А, фонд 318, ед. хр. № 596.

319. Ц П А, фонд 318, ед. хр. № 230.

320. Ц П А, фонд 318, ед. хр. № 231. ამ პროექტის შედგენაში მონაწილეობდნენ ლილის, ედენის და ბეტუნას საინჟინრო სამსახურის ოფიცრები. პროექტს ხელს აწერენ დე ლუშელი (შეკრების თავმჯდომარე) და დე ტუსარი (მდივანი).

321. Ц П А, фонд 318, ед. хр. № 232.

322. Ц П А, фонд 318, ед. хр. №№ 233-241.

323. Ц П А, фонд 318, ед. хр. № 234.

324. Ц П А, фонд 318, ед. хр. №№ 235, 236, 237.

325. Ц П А, фонд 318, ед. хр. № 242.

326. *Faire sortir les ouvriers de Montmartre*, Paris, 1789.

327. Ц П А, фонд 318, ед. хр. № 239.

328. *Rousset C., Les volontaires nationaux (1791-1793)*, Paris, 1870.

329. Жорес Ж., Новая армия, Петроград, 1919, გვ. 98-99.

330. *Charles de Gaulle, Vers l'armée de métier*, Paris, 1930; Шарль де Голль, Профессиональная Армия, М., 1935. - ფულერის მისი ავტორია. ჟონ ბარლეს ულერი, ინგლისელი გენერალი და სამხედრო მწერალი.

331. Ц П А, фонд 318, ед. хр. № 247.

332. Ц П А, фонд 318, ед. хр. № 591.

333. Ц П А, фонд 318, ед. хр. № 591.

334. Ц П А, фонд 318, ед. хр. № 31.

335. Ц П А, ფონდ 318, ед. хр. № 154. წერილი II, 1789 წლის სექტემბერი.

336. Ц П А, ფონდ 318; ед. хр. № 160.

337. Ц П А, ფონდ 318, ед. хр. № 163. გრაფი დე სენ-ფუა ეყრდნობა ნეკერის ცნობილ მოხსენებას სახელმწიფოს ბიუჯეტის შესახებ.

338. „თუ გსურს მშვიდობა, ომისათვის ეშაღე" (ლათინური სენტენცია).

339. Ц П А, ფონდ 318, ед. хр. № 168.

340. Ц П А, ფონდ 318, ед. хр. № 175.

341. Ц П А, ფონდ 318, ед. хр. № 159.

342. Ц П А, ფონდ 318, ед. хр. № 158.

343. Ц П А, ფონდ 318, ед. хр. № 162.

344. Ц П А, ფონდ 318, ед. хр. № 157.

345. Ц П А, ფონდ 318, ед. хр. № 169.

346. Ц П А, ფონდ 318, ед. хр. № 243.

347. Ц П А, ფონდ 318, ед. хр. № 247.

348. Ц П А, ფონდ 318, ед. хр. № 171.

349. Ц П А, ფონდ 318, ед. хр. № 247.

350. Ц П А, ფონდ 318, ед. хр. № 251.

351. Ц П А, ფონდ 318, ед. хр. № 616.

352. Ц П А. фонд 318, ед. хр. № 241.
353. Ц П А. фонд 318, ед. хр. № 251.
354. Ц П А. фонд 318, ед. хр. № 251.
355. „Archives parlementaires“ ტ. II, III, IV, V, VI; „Анналы“, IV, გვ. 95-96.
356. „Archives parlementaires“. ტ. IV, გვ. 119-122. ტიტ. Leverrier, დასახ. ნაშრომ.
357. „1789 les Français ont la parole. Calviers des Etats Généraux“, présentés par Pierre Goubert et Michel Denies, Paris, 1964.
358. იქვე, გვ. 209.
359. იქვე.
360. იქვე, გვ. 210-211.
361. იქვე, გვ. 212.
362. იქვე, გვ. 213.
363. იქვე, გვ. 214.
364. „Troupes françaises par M. Mor y“, s. tit. I. et a. (Paris, 1789).
365. „Observations sur les différentes qualités de pain provenant du bladfroment (sic), du seigle et des méteils, ainsi que sur l'espèce la plus convenable aux hommes destinés à la fatigue“ Paris, 1791.
366. „Lettre des soldats composant les troupes françaises, adressée à l'Assemblée nationale“, s. l. (1789).
367. „Adresse des vétérans de la patrie, retirés dans l'hôtel des Invalides à leurs compagnons d'armes à l'armée (1792). Dénonciation au Comité des recherches de l'Assemblée nationale de l'empoisonnement des invalides“ s. l. s. a. (Paris, 1790).
368. „Lettre de M. l'abbé H a s a r d, directeur d'Ecole militaire de Nanterre à l'Assemblée nationale“. Paris, 1790.
369. „Représentations de la livrée de Paris à M^{re} le maire (Bailly) de la dite ville“, Paris, 1789.
370. „Détail véridique de la mort du Comte H e n r i d e B e l z u n e, major en second du régiment de Bourbon...“, Paris, 1789.
371. „Archives parlementaires“, ტ. XXX, გვ. 306-307. „Etat générale des dépenses du département de la guerre pour l'année 1791“.
372. C h a s s i n, L'armée et la Révolution, გვ. 97-98.
373. „Archives parlementaires“, ტ. X, გვ. 118-122, 517-525. დეკრეტი მიიღეს 1789 წლის 16 დეკემბერს.
374. ვსარგებლობთ დეკრეტის ტექსტის დედნით (ამონაწერი ეროვნული კრების სსდომის ოქმიდან) — 1790 წლის 28 თებერვალი. Ц П А, фонд 318, ед. хр. №№ 587-588.
375. Ц П А, фонд 318, ед. хр. № 589.
376. Ц П А, фонд 318, ед. хр. № 593.
377. Ц П А, фонд 318, ед. хр. № 594.
378. ЦПА, фонд. 318, ед. хр. № 593.
379. Ц П А, фонд 318, ед. хр. № 594.
380. იქვე.
381. სამხედრო მინისტრის დ ი ე ჯ ო რ ტ ა ი ს სიტყვიდან 1791 წლის 17 აპრილს (ამ სიტყვაში იგი 1790 წლის 19 სექტემბრის დეკრეტის შინაარსს გადმოსცემდა). იხ. „Archives parlementaires“, ტ. XXV, გვ. 166.
382. М а т ь е з А., Как побеждала Французская революция, გვ. 34-35.
383. Л у н Б л а н, История Французской революции, ტ. V, გვ. 13-14; Chilly, La Tour du Pin..., გვ. 157-158; „Анналы“, IV, გვ. 106-107.
384. „А н н а л ы“, IV, გვ. 105-106.
385. იქვე, გვ. 106.
386. „G a z e t t e d e P a r i s“, 1790 წ. 9 ოქტ.
387. Ц П А. фонд 318, ед. хр. № 602.
388. Ц П А. фонд 318, ед. хр. № 612.
389. Ц П А. фонд 318, ед. хр. № 281.
390. Ц П А. фонд 318, ед. хр. №№ 251-281, 627-642, 643-645, 646, 655-660.
391. Ж а н П о л ь М а р а т, Избранные произведения, ტ. გვ. 204—206.

392. 1791 წლის 16 აპრილის დეკრეტის შესახებ იხ. „Archives parlementaires“, ტ. XXV, დამუშავებული კვების 16 აპრილის სხდომის ანგარიში, 1-4, ავგისტოს კანონის შესახებ იხ. „Archives parlementaires“, ტ. XXIX, სათანადო სხდომების ანგარიში. იხ. აგრეთვე La Gazette nationale ou le Moniteur (réimpression), ტ. IX. 28 სექტემბრის კანონის შესახებ. იხ. 28 სექტემბრის სხდომის ანგარიში, „Archives parlementaires“, ტ. XXXI. იხ. აგრეთვე „Le Moniteur“. (réimpression), ტ. IX.
393. „Va de Bon Coeur. soldat au roi, et aux Etats-Généraux, Paris, de Seine, Versailles, Blazot, 1789 (ეს რეკლუტის ეპოქის ერთერთი პირველი პეტრეიაა).
394. ЦПА, фонд 318, ед. хр. № 38.
395. ЦПА, фонд 318, ед. хр. № 56.
396. ЦПА, фонд 318, ед. хр. № 91.
397. ЦПА, фонд 318, ед. хр. № 61, მეცხრე წერილი.
398. ЦПА, фонд 318, ед. хр. № 83.
399. ЦПА, фонд 318, ед. хр. № 114.
400. „Détail exact du combat qui s'est passé entre un adjudant suisse et un Chasseur national“ s. I. et a. (Paris, 1791).
401. „Avis important à la véritable armée française, avec le tableau de son courage et de son dévouement“ s. I. s. a. (Paris, 1791).

მეხუთე თავი

1. „Rapport sur le recrutement, les engagements, les réengagements et les congés, par M. de Bouthillier, député du département du Cher“, Paris, Imp. nat. 1790; მისივე, „Rapport du Comité militaire sur l'artillerie et la génie fait à l'Assemblée nationale, le 9 septembre 1790...“, (Paris) Imp. nat.
2. „Rapport fait au nom du Comité militaire, à la séance du 28 juillet 1790, par M. Alexandre Lameth“, Paris, imp. nat. 1790.
3. Opinion de M. Alexandre de Lameth, député de Péronne, sur la constitution militaire, prononcée à la séance du 9 février 1790“, Paris, imp. nat. 1790.
4. ამ ბარს შემდგომში ზოგიერთი შემარყვენ ისტორიკოსი იზიარებდა, მათ შორის მ. ი. ს.
5. ე. ი. მ. ე. ნ. ს. სიტყვა 1791 წ. 29 სექტემბერს „Archives parlementaires“, ტ. XXXI, გვ. 636-642.
6. „Rapport du comité militaire, fait à l'Assemblée nationale, Par M. Félix de Wimpfen, député du Calvados, du 3 juillet 1790“, Paris, imp. nat. (1790); მისივე, „Rapport sur les retraites de sous-officiers et soldats, fait au nom de Comité militaire, 1790, 22 XI, Paris, 1790, Imp. nat.
7. „Opinion de M. Malouet, sur les crimes de lésensation, sur la responsabilité des ministres et autres agents du pouvoir exécutif“ s. I. s. a. (Paris, 1790).
8. „De la force publique considérée dans tous ses rapports“, Paris, 1790. „Aux Immortelles milices nationale de l'empire français. Essai sur l'organisation de l'armée française au réputation de l'ouvrage de M. de Guibert sur la force publique du dedans et du dehors. Paris, l'an premier de la liberté (1789), M. Reinhard, Le Grand Carnot, ტ. I, გვ. 171-173.
9. „Rapport concernant les remplacements dans les emplois vacants dans l'armée, fait au nom du Comité militaire“, par M. Albite, Paris, 1791, Imp. nat. „Discours sur l'institution de la force publique, par René Girardin, commandant de la Garde nationale d'Ermenonville“, Paris, Greuset. s. a. (1791); „Mémoire sur l'organisation de l'armée, adressé à Assemblée nationale, par M. le comte de La Tour du Pin, ministre et secrétaires d'Etat au département de la Guerre“, Paris, 1790. Imp. nat.; „Copie de la lettre écrite par M. de La Tour du Pin, ministre de la guerre, à M. de Rosling, président du Comité militaire, le 24 octobre 1790“, Paris, Imp. royal, 1790; „Mémoire sur la nécessité des troupes provinciales ou d'une armée auxiliaire et permanente, par M. le chevalier des Pommelles“, Paris, imp. royale, 1790; „Formation de la Garde bourgeoise de Paris d'après l'esprit et caractère de ses habitants, par M. Le comte d'Elbée, Paris, Planche, 1789, „Le mal et le remède, sauf meilleur

- avis dans le régime, la composition et l'entretien de la milice et de toutes les troupes réglées du royaume, excepté la maison du roi la maréchaussée, l'artillerie et les invalides, par M. Le comte d'Elbée, ancien capitaine de Cavalerie", Paris, 1789; „La véritable manière de composer les troupes réglées en France d'après l'esprit et caractère de la nation. Par M. le comte d'Elbée, Paris, 1789; „L'école des grandes destinées au service ou la véritable manière de leur apprendre l'art de la guerre. Par M. le comte d'Elbée, ancien capitaine de cavalerie", Paris, 1789; „Opinion sur le mode de recrutement pour l'armée, par M. le duc de Liancourt, député de Clermont en Beauvoisis", Paris, 1789; „Opinion de M. le duc de Liancourt député de Clermont en Beauvoisis sur les deuxième et troisième rapports du Comité militaire, le 9 février 1790", Paris, s. a. (1790).
10. „Aperçu rapide de la position de France à l'époque de la prétendue coalition des souverains de L'Europe contre sa constitution, 26 août 1791", s. tit. I. et a. (d'Paris, 1791).
 11. იქვე, გვ. 21.
 12. „Aperçu rapide...", გვ. 28-29.
 13. იქვე, გვ. 29.
 14. Ж. Жорес, Новая армия, გვ. 102-103.
 15. იქვე, გვ. 101.
 16. იქვე.
 17. იქვე.
 18. „Les Révolutions de Paris" (პრიუდომის), „Annales patriotiques et littéraires de la France" (ქარასა და პერსიესი), „Révolutions de France et de Brabant" (კამილ დემულენის); „L'Ami du Peuple" (მარატის) და სხვანი.
 19. „Révolutions de France et de Brabant", 1789, № 39.
 20. „Les Révolutions de Paris", 1790, № 63.
 21. „Les Révolutions de Paris", 1790, № 58.
 22. „Archives parlementaires", ტ. XX, გვ. 352-355.
 23. „Archives parlementaires", ტ. XX, გვ. 355-364.
 24. მინისტრმა დაარღვია პიროვნების ხელშეუხებლობის პრინციპი, რომელიც აისახა „ადამიანთა და მოქალაქის დეკლარაციის" მე-7 პუნქტში. დაირღვა, აგრეთვე 1790 წლის 16 მარტის დეკრეტი, რომელიც კრძალავდა „ლერა დე კავეს" სამარცხენო წესს (პუნქტი 10). ლატურ დიუ პენმა „როიალ შამპანის რევიმინიდან თვითნებურად 60 კაცი დაიხოვო და მათ მგლის ბოლულები" მისცა. „Archives parlementaires", ტ. XX, გვ. 355-364; С. Булатов, Военно-уголовное законодательство Французской революции (докт. диссертация, рукопись), М., 1946, Библиографический институт права АН СССР.
 25. ურთიერთს დაუპირისპირდნენ გაზეთები „L'Ami du Roi" (როიალისტური) და „Patriote Française" (ბრასონს და ვარეიეს რედაქციით). იხ. M. Reinhard, Le Grand Carnot, ტ. I, გვ. 206; Dufay P., Les Sociétés Populaires et l'Armée, გვ. 159. „Rapport fait à l'Assemblée nationale, au nom du Comité militaire, par M. Carnot le jeune relatif à la dénonciation faite par un membre de l'Assemblée nationale, de la non exécution de la loi d'amnistie du 14 septembre 1791, envers quatre soldats du 58-me régiment d'infanterie, détenus à Blois, le 22 novembre 1791". Paris, imp. nationale. 1891.
 26. М. Робеспьер, Избранные произведения, გვ. 128-129.
 27. იქვე, გვ. 128.
 28. რობესპიერის სიტყვა ეროვნულ კრებაზე 1789 წ. 21 ოქტომბერს, 1790 წლის 9 თებერვალს, 22 თებერვალს, იქვე, გვ. 110-111, 114, 115-117.
 29. „Французская буржуазная революция", под. ред. Волгина и Тарле, გვ. 81.
 30. რობესპიერის სიტყვა 1789 წლის 22 ოქტომბერს და 1890 წლის 25 იანვარს. М. Робеспьер, Избранные произведения, ტ. I, გვ. III, 112, 113.
 31. Левадовский, Робеспьер, М., 1950, გვ. 110.
 32. „Французская буржуазная революция" под. ред. Волгина и Тарле, გვ. 89.
 33. „Discours et rapports de Robespierre, avec une introduction et des notes, Par C. Vellay, Paris, 1908; Робеспьер, Революционная законность и правосудие (статьи и речи), М., 1959, გვ. 176.

34. რობესპიერის სტატია— „Exposition de mes principes“ დაბეჭდა მის ყოველკვირეულში— „Le défenseur de la Constitution“, 1792 წელი, № 1. М. Робеспьер, Революционная законность..., გვ. 127.
35. М. Робеспьер, Избранные произведения, ტ. I, გვ. 156-157.
36. იქვე, გვ. 194-195.
37. იქვე, გვ. 214-215.
38. იქვე, გვ. 221.
39. იქვე, გვ. 201-202, 204-221.
40. იხ. მისი სიტყვები: „მეფის გაცეკვასთან დაკავშირებით“ წარმოთქმული 1791 წლის 21 ივნისს „კონსტიტუციის შეგობართა საზოგადოებაში“; „ომის შესახებ“—წარმოთქმული 1791 წლის 12 დეკემბერს იქვე; „ომის შესახებ“—წარმოთქმული 1791 წლის 18 დეკემბერს იქვე; „ომის შესახებ“—წარმოთქმული 1792 წლის 25 იანვარს იქვე; „სახელმწიფოსა და თავისუფლების გადსარჩენ საშუალებათა შესახებ“—წარმოთქმული 1792 წლის 10 თებერვალს იქვე; „მონარქიზმი ომის წარმატებით წარმართვის საშუალებათა შესახებ“; „სამხედრო დისციპლინის აუცილებლობისა და ბუნების შესახებ“ და სხვ. М. Робеспьер, Избранные произведения, ტ. I.
41. „Les Révolutions de Paris“, 1791, № 100.
42. „Les révolutions de France et de Brabant“, 1791 № 80.
43. „Французская буржуазная революция“, под. ред. Волгина и Тарле, გვ. 114.
44. А. Олар, Великая Французская революция (внутренняя история), М., 1906, გვ. 107.
45. Aulard A., La Société des Jacobins“, ტ. II, გვ. 471.
46. М. Робеспьер, Избранные произведения, ტ. I, გვ. 207.
47. იქვე.
48. იხ. შაკსიშილიან რობესპიერის: „მონარქიზმი ჩვენი ამჟამინდელი მდგომარეობის მორალური მიზეზების შესახებ“; „პარიზი 23 ათასიანი არმიის განლაგების პროექტის შესახებ“, „ფრანგი მოქალაქის, ბნ რობესპიერის პასუხი ბნ ლაფაეტს, არმიის გენერალს“ „რობესპიერის მეორე წერილი ლაფაეტსადმი, ლაფაეტის მიერ ეროვნულ კრებისა და მეფის სახელზე გაგზავნილ წერილებთან დაკავშირებით“, М. Робеспьер, Избранные произведения, ტ. I.
49. М. Робеспьер, Избранные произведения, ტ. I, გვ. 296.
50. იქვე, გვ. 298.
51. იქვე, გვ. 295.
52. იქვე, გვ. 299.
53. იქვე, გვ. 296-297.
54. იქვე, გვ. 297.
55. А. Олар, Великая Французская революция, გვ. 107.
56. Ж. П. Марат, Избранные произведения, ტ. II, გვ. 204-207.
57. Ж. П. Марат, Избранные произведения, ტ. II, გვ. 300. და შენიშვნა № 242. ნახსი ტრაგედიათან დაკავშირებით იხ. აგრეთვე: „Relations authentique de ce qui s'est passé à Nancy, adressé aux députés du régiment du roi à l'Assemblée nationale par leurs camarades, et observations de „l'Ami du Peuple“ s- l. s. a. (Paris 1790).
58. Ж. П. Марат, Избранные произведения, ტ. II, გვ. 32-34.
59. Ж. П. Марат, Избранные произведения, ტ. II, გვ. 40-42.
60. Ж. П. Марат, Избранные произведения, ტ. III, გვ. 44.
61. Ж. П. Марат, Избранные произведения, ტ. II, გვ. 174.
62. იქვე, გვ. 171.
63. იქვე, გვ. 193.
64. იქვე, გვ. 174.
65. Жорж-Жак Дантон, Избранные речи, Харьков, 1924, გვ. 12.
66. იქვე, გვ. 3.
67. იქვე, გვ. 48.
68. იქვე, გვ. 3-4.
69. იქვე, გვ. 5.

70. იქვე, გვ. 4-6.
71. იქვე, გვ. 26.
72. იქვე გვ. 52.
73. იქვე, გვ. 65.
74. იქვე, გვ. 47-48.
75. იქვე, გვ. 6.
76. 1789 წლის 12 დეკემბრის სიტყვა. იხ. :Archives parlementaires", ტ. X, გვ. 519-520.
77. „Observations sur la constitution militaire, par M. Dubois de Crancé". s. l. et a. (Paris, 1789); რევოლუციის წლებში გამოქვეყნდა სამხედრო პრობლემებისადმი მიძღვნილი მისი მოხსენებები, სიტყვები, წინადადებები და სხვა. მათ შორის: „Mémoire présenté au roi le 4 février 1790, pour le régiment de Vivarais"; „Deuxième rapport du Comité militaire sur les invalides pensionnés", „Discours sur la force publique, par M. Dubois de Crancé", Paris, imp. nat. 1790; „Suite du discours sur la force publique ou série de décrets sur l'organisation de la Garde nationale, proposés par M. Dubois de Crancé", Paris, imp. nat. 1790; „Discours de M. Dubois de Crancé à son bataillon", s. l. (Paris) s. a. (1791); „Second rapport du comité militaire par M. Dubois de Crancé, secrétaire de l'Assemblée nationale, sur l'établissement des milice nationales et le recrutement de l'armée", Paris, 1789; „Rapport de Dubois Crancé au nom du Comité de la guerre, sur l'organisation de l'armée". s. l. s. a. (Paris, 1792); „Seconde lettre d'Edmond-Louis-Alexis Dubois (de Crancé), député du département des Ardennes, à ses commettans, sur l'organisation des gardes nationales" Paris, 1791; „Réponse de M. Dubois de Crancé à ses improbateurs". s. l. s. a.
78. არმიის ასეთი წესით დაკომპლექტების ელემენტები აღინიშნებოდა რიგელების საქმიანობაში. მან ამაოდ სცადა დაქირავებული ჯარების გვერდით შეექმნა ნებაყოფლობით სამხედრო სამსახურში გაწვეული ფრანგული შენაერთები. მსგავსი წინადადებით გამოვიდა, აგრეთვე, მარშალი ეობანო. ლუი XV-ის ცნობილმა სარდალმა მორიც საქსონელმა, თავის ნაშრომში „Réveries" გამოთქვა მოსაზრება საყოველთაო სამხედრო სამსახურის შესახებ. კარგი იქნება გამოვეთ კანონი, აღნიშნავდა იგი, რომლის ძალით ყველა მამაკაცი, განურჩევლად მდგომარეობისა, ვალდებული იქნება ემსახუროს თავის მეფესა და სამშობლოს, ანუ სამშობლოს დაცვა ყველა მოქალაქის მოვალეობად გავხადოთ. იგი წინადადებას ძლეოდა სამხედრო სამსახურში გაწვევით მამაკაცები თერამეტიდან ოცდაათ წლამდე (Охъ и Жорес, Новая армия, გვ. 39). აღსანიშნავია, აგრეთვე, ისიც, რომ შევღებოში გუსტავ-ადოლფმა ოცდაათწლიანი ომის პერიოდში თავისი არმია მუდმივი ეროვნული არმიის პრინციპზე ააგო. აღვილობრივი მოსახლეობისაგან მან შექმნა სამხედრო მოსამსახურეთა სპეციალური მუდმივი რეზერვუარი სამხედრო დასახლებათა სახით. თითოეული ჯარისკაცი ღებულობდა გარკვეული მიწის ნაკვეთს პირად მფლობელობაში, ამასთან ერთად, იგი ვალდებულია თავისუფლდებოდა. ომის პერიოდში არმიას ჯამაგირს მეფე ძლევდა, არმიის სურსათით მომარაგებად სამეფო ბაჟზე ზღუდოდა. ერთგვარი წინსვლა შეიმჩნეოდა რუსეთის არმიისთვის, სადაც პეტრე I-მ იქვე 1705 წლიდან სამხედრო ბეგარა დააწესა და დაქირავების ნაცვლად რეკრუტირება (ქარში გაწვევა) დააქანონა. უფრო აღრე არმიის სამხედრო სამსახურში გაწვევის გზით დაკომპლექტების მეთოდის დანერგვა სცადა კრომველმა — „ახალი ნიშნის" არმიაში. რეინჰარტმა სადრანგეთის სამხედრო ისტორიის არქივში (Arch. hist. de Guerre, carton, 1718) აპოვა ანონიმური მოხსენებითი ბარათი, სადაც აღნიშნულია, რომ საკიროა ყოველმა ფრანგმა მძიმოს სამსახური, მოვალეობა ან ბენეფიციუმში მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა იგი მოიხდის ოთხწლიან სამხედრო საეალდებულო სამსახურს (Reinhard, Le Grand Carnot, ტ. I, გვ. 170). იგივე იდეა გატარებულია 1780 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში — „Le Soldat Citoyen", რომლის ავტორად ითვლება გიბერი, რეინარის აზრით კი ავტორი სერეანი უნდა იყოს. აღნიშნულია, რომ ყოველი პირი ვალდებული უნდა იყოს ემსახუროს სამშობლოს (Le Soldat Citoyen, გვ. 69. Reinhard, დასახ. თხზ., გვ. 169, გვ. 343, შენიშვნა 13). „მეგრის არქივში" დატუ სამხედრო რეფორმათა პროექტებს შორის, როგორც ვნახეთ, სამხედრო-საეალდებულო სამსახურის შესახებაც იყო მოთითებული, რაც ამ საკითხის ისტორიაში გარკვეული სიახლის შეტანის საშუალებას ძლევდა.

79. M. Reinhard, Le Grand Carnot, ტ. I, გვ. 169-171.
80. Ж. Жорес, Новая Армия, გვ. 105-107.
81. Aulard A., la Société des Jacobins, ტ. I, გვ. 242—246; „Анналы“, IV, გვ. 114—115.
82. „Les Révolutions de Paris“, 1790, № 58.
83. „Les Révolutions de Paris“, 1790, № 64.
84. ე. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 11, გვ. 192-193.
85. ე. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 8, გვ. 671.
86. იქვე.
87. იქვე, გვ. 669.
88. ფ. ენგელსი, ანტი-დიურინგი, თბ., 1952, გვ. 217.
89. ე. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 8, გვ. 668.
90. იქვე, გვ. 665.
91. ე. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 28, გვ. 346.
92. ე. მარქსი, ფ. ენგელსი, რჩეული წერილები, თბ., 1949, გვ. 450.

Р е з ю м е

1. А. З. Манфред, Великая французская революция и современность, „Новая и новейшая история“, 1964, № 4, стр. 69.
2. А. С о б у л ь, Парижские санкюлоты во время якобинской диктатуры, М., 1966, стр. 7. Вступительная статья проф. А. З. Манфреда.
3. M. R e i n h a r d, Observations sur le rôle révolutionnaire de l'armée dans la Révolution Française, „Annales historiques de la Révolution Française“, P., 1962, avr.-juin, № 168 pp. 169-181. М. Р е й н а р, О революционной роли армии в период Французской революции. „Французский Ежегодник 1961 г.“ М., 1962 г.

პირთა საძიებელი¹

- აგე დ' 89.
 ალბიტი 294.
 ალექსანდრე I 11, 33
 ამბერი დ' 63, 91
 ანდრიე პიერ 287
 ანეერი ეოზეფ დელონე დ' 159
 ანრი IV 52, 113, 118, 142, 270
 არბლე ლარიუ დ' 171, 172
 არდაშევი 32
 არუანსონი დ' 103
 არუანტო შერსი დე 168
 არსი დ' 66
 არტუა დ' 74, 87, 107, 123, 132
 აფრი დ' 202
 ბაბუფი 176, 177
 ბაბო.ა. 93
 ბაი 74, 76, 90, 126, 141, 142, 154, 163, 169,
 180, 186, 235, 276, 288, 296
 ბაიარი 74, 85
 ბანსი 253, 254
 ბარაში არონ 236, 238
 ბარასე 107
 ბარიერი 15
 ბარნაეი ანტუან 116, 184, 185, 186, 192, 296
 ბარნაეი ჰიერ-ეოზეფ 75, 305
 ბარეჟმონ 77
 ბეღონი 154
 ბეზბოროდკო 12
 ბეზენვალე 105, 139, 150
 ბეჟერი 15
 ბელ-სლი დე 103
 ბელმო დე 287
 ბელოსელსკი-ბელოზერსკი ა. შ. 11
 ბერეილი 15
 ბერკი ედმუნდ 240, 243
 ბერტიე 34
 ბიოზა გოტიე დე 87, 89
 ბირიუკევიჩი ე. 43
 ბირონი დე 123
 ბლანი ლიი 281
 ბლოში 101
 ბლუმე ვილჰელმ 17
 ბოანი 217
 ბოარნე ალექსანდრ 281, 284
 ბონტუა გაბრიელ 154
 ბორდენასი ლიი 117
 ბორეგარი 171, 172
 ბოსკარი 135, 156
 ბოტიჩელი ემილ 31
 ბრიენი დე 50, 77, 96, 101, 117, 139
 ბრისო 72
 ბრიუასი 26
 ბროლი დე 74, 97, 107, 129, 134, 138, 140
 ბიუსარი 26, 147, 167
 ბრეტეი დე 134
 ბრუფი 101
 ბუავენი 117
 ბუანვილი 172
 ბუასონადი 15
 ბუიე 38, 58, 65, 75, 83, 89, 101, 102, 183,
 204—211, 214, 220, 232, 235, 302, 306,
 307
 ბუკოვეცკაია მ. ა. 43, 44, 60, 199, 281
 ბულანგე 288
 ბულატოვი ს. 45, 225
 ბულუაზო შარკ 27
 ბუტენკო ე. 38, 39
 ბუტრიე დე 220, 232, 233, 290
 ბუტილე 115
 ბუშარი შატიეზ 149
 ბუშარი ფორე 25, 53, 149
 ბუშოტი 24, 114
 შანეიბონალ დე 15
 გალუზიერი დე 134
 გალიო 85, 193, 194, 262, 263
 გამა დე 90
 გამბეტა ლეონ 14
 განდისარი ანტუან 252
 განეი ბონალ დე 15, 26
 გელანი ბერტრან 74, 77, 85
 გერენი დ. 31
 გერიე 32
 გიბერი დე 96, 97, 109, 110, 111, 216, 294
 გიიერი 95
 გიუდენი 161
 გიუსი 154

¹ საძიებელი შეადგინა რ. სოხაშვილმა.

გიუფრეა 69
 გიში დე 89
 გიშონი 184
 გლეზი 236
 გოდშო ჟაჟ 16, 26
 გოლი შარლ დე 13, 14, 182, 257
 გოლიცინი დ. ე. 140, 151
 გოლიცინი ე. ბ. 6, 140
 გოლიცინა ნ. კ. 6, 153, 156, 160, 164, 179, 202, 210
 გოლიცინი ა. ს. 33
 გომერი დე 194
 გრიიონი 94
 გრიშო 135
 გუბერი პიერ 274
 გუვიონი 154
 გუპალიო 166

დაეიდი ე. 117
 დაეუ ლუი-ნიკოლა 65, 119, 298
 დაიე 237, 239
 დალინი ე. მ. 7, 8, 176, 177
 დამარტენი 37, 38, 85, 144, 145, 289
 დამერი 134
 დანტონი ქოჩე-ჟაჟ 215, 297, 298, 306, 310
 დებიუსონი 101
 დეგრანჟე 86
 დევიელი 154
 დეზი დე 41, 265
 დეჟარტი 49
 დეკური გიშ დე 154
 დელბრეჟი 12, 81
 დელეზერი ეტიენ 135, 156
 დემანჟი 154
 დემორტი 172, 205
 დემულენი კამილ 87, 130, 134, 136, 139, 140, 141, 153, 291, 297, 300, 304, 306
 დენი შიველ 274
 დეპიენი 156
 დეპრე 15
 დეპუი შონ ბრენი დე 156
 დესი შევალიე დე 85
 დეპრე 15
 დეფლესელი 150
 დეშონი 154
 დიუკენა 222
 დიუკრიუ ფრანსუა 181
 დიუმა შატლ 139
 დიუმონი 15
 დიუმურიე 23, 58, 116, 284
 დიუმორი აღრიენ 152, 166
 დიუმორტი 102, 195, 196, 274, 288
 დიუპუი 15
 დიური აღბერი 15
 დიურა 15, 67, 73, 100, 111
 დიუფე პიერ 26, 73

დომნი 134
 დრე-პრეჟე დე 126
 დრეჟე 89
 დურტი 154

მბერი 24, 306
 მგოლა შევალიე ანდრეა დ' 11, 37, 59, 130, 131, 135, 138, 139, 142, 150, 152, 153, 156
 მგალტე დ' 225
 მგლანტინი ფაბრი დ' 306
 მკატერიენ შეოჟე 9, 107, 229, 243
 მლბე დ' 294
 მმერი ფან ლუი კლოდ 7, 8, 194, 203, 212, 229, 231, 278, 279, 280
 მნგელსი ფ. 8, 316
 მნე 15
 მრბეა კოლო დ' 24
 მრბე 272
 მრლო 15, 23, 24, 115
 მრტენი დ' 225
 მრტერპაზი 11, 31, 66, 73, 228

მანტი დე 229
 მარენი ბილი 24
 მარლე 24, 64
 მარუტინსკი ა. 39
 მარევილი 273
 მაშინგტონი ქოჩ 122, 129
 მენსენი 24, 306
 მერენი დე 157
 მიდალანი 15
 მივერი 154
 მალდეილი 134
 მიმფენი ლუი-ფელიქს 194, 226, 227, 292, 293
 მინეზაი 172
 მივისილი 211
 მირიე ბაი დე 94, 229
 მირსენბერი 154
 მირსენბერი ანრი 213
 მიტმერი 32
 მიტლანი ვენსან-მარი 122, 196, 249
 მიგონი 134
 მილტერი 55, 106
 მილტი დე 213
 მირონსკი ს. რ. 10, 12, 240, 243

მიტლი პაინრიზ 17, 18, 143, 148, 149

მიუზეოვიჩი მ. თ. 33
 მიულენი 172
 მიულეს კეისარი 275
 მიუნგი 20

ბაზალესი 67, 68, 115, 168, 229, 231, 232, 233

კანონი 154

კალმა 155

კამილ რუხე 22

კანი დე 70, 211

კაპელი 137, 152, 168

კარაგზინი ნ. შ. 11, 163

კარა ფან ლეი 297, 313

კარევეი 32

კარლაილი 208

კარლს ლიდი 16

კარნო კლოდ-მარი 120

კარნო ლაზარ 5, 7, 15, 16, 20, 24, 36, 119, 120, 195, 313

კანელო ანტონიო 112, 132, 133, 135, 137

კასტელე 222

კაუნიტი 240, 243

კერამიკელი ულაჰ 129

კერსენი 161, 162

კისონი 107

კიუსტინი 284

კლაუზენიჩი 12

კლუბერი 34, 41, 104

კლემენსი 14

კლერმონ-ტონერი 94, 142

კლოტსი ანახარისი 306

კობანი აღფრედ 31, 32

კოვანი მ. ნ. 45

კოვალევსკი შ. 11, 32

კოლო 16

კონდე 16, 53, 58, 74, 88, 106, 107, 235, 237, 304

კორიუნი ე. 45

კოჩეხი ე. 11, 240, 243

კრანე დიუბეა დე 81, 119, 158, 159, 172, 236, 241, 277, 278, 297, 299, 311, 312

კრევი 15

კრივილანტი 15

კუანდრი 135, 156

კენოვი ჰაინრიხ 206—208

კერციუსი 136

კეტანსო 15

ლაბრუჟი ერნესტ 27

ლაეო 154

ლაფეაზი 155, 156

ლალი-ტოლანდალ 142

ლალასი 154

ლამბელი 114

ლამბერი ალექსანდრ დე 187, 278, 290, 292, 305

ლამბერი შარლ დე 187

ლამბესკი კარლ-ევგენი 87, 136, 137, 138, 150

ლამბერიონი 61, 143

ლამორტი დე 134

ლაფარი 171

ლარიუ 171

ლარიშვილი 180

ლასერაი 16

ლატანდი 101

ლატერი დე 107

ლაფაიტი 58, 88, 117, 120, 141, 142, 154, 155, 157, 158, 159, 160, 162—169, 171, 172, 175, 201, 205, 210, 229, 284, 288, 306

ლეგანსი 15

ლეერი 41

ლევერიე ჟიულ 27, 28, 162, 216, 218

ლევიცი ნ. ა. 44, 46, 47

ლეკერი 24

ლენინი ე. ა. 91, 314, 315

ლეონარდ ემილ 32

ლეპოლდ II 89

ლეჟე 271

ლესტეინი 15

ლეტერნერი 120

ლუგერი 48

ლიანკური დე 59, 294

ლივარი დე 64

ლივე დე 117

ლივენერი 284

ლივინი 154

ლივის დე 218

ლითაიკი 94

ლინე დე 140, 141, 150

ლორსანსანი 154

ლუბიშოვი ნ. 11, 37, 38, 145, 289

ლუევა 16, 52, 99

ლუი დე 271, 272

ლუი XI 85, 289

ლუი XIV 13, 50, 52, 53, 98, 99, 108, 140, 142, 216, 267

ლუი XV 100, 104, 108, 136, 137

ლუი XVI 11, 37, 53, 59, 86, 87, 89, 102, 103, 108, 118, 121, 122, 126, 130, 142, 159, 163, 179, 240, 295

ლუი XVII 105

ლუივი ნ. შ. 42, 43, 201

ლესტალი ელიზე 52, 87, 131

ლუტერი 224, 225

ლუნიკი 32

მაზარინი ელიო 14, 52

მაიანი 165

მაიე შევალე დე 66, 143

მაილესკი ა. 43

მაილანალი 34

მაიკაველი 40

მაილერი ეფარი დე 101

მაილენი 205, 206, 207

მალეუ პიერ-ვიქტორ 233, 293, 294
 მანსიონი 49
 მანუტრედო ა. ზ. 142, 177, 178
 მარაკანი 127
 მარატი 24, 87, 74, 155, 158, 165, 166, 170, 171, 297, 306, 308, 309
 მარბო (მამა) 1, 118
 მარბო (შვილი) 118
 მარი-ანტუანეტა 87, 136, 141
 მარიონი 15
 მარკისი კ. 8, 315
 მარშანი 154
 მარტოეზი ალბერ 17, 20, 21, 26, 90, 142, 149, 155, 184, 185
 მავოვი 10
 მეიბლა იფმარი 105
 მეღნი 98
 მერინგი ფრანკ 12, 119
 მერსე ატუანტო დე 168, 241
 მირაბო ვიკონტ 67, 68, 76, 112, 126, 127, 156, 184, 186, 196, 295
 მირაბო-უმეტროსი 67, 68
 მირანი დე 63, 65
 მირსკი ბ. 39
 მიუგე 70, 71
 მიშელ დე 61, 62
 მიშონი ფორე 15, 17, 23
 მიხალკოვები 10
 მიხნევიჩი ნ. პ. 33
 მოზელი 287
 მოლილი ბერტრან დე 95
 მოლტკე-უფროსი 257
 მოშორო 24, 181, 306
 მომჭიანი ხ. ნ. 43
 მონტალამბერი მარკ-რენე 195, 196
 მონტესკიე 50, 55, 259, 284
 მორისი დე 122, 129, 154, 168
 მოტი დე 205
 მუნეი როლან 27

 ნარბონ-ლარა ლეი მარი დე 156, 188
 ნაოლონ მონაპარტი 7, 8, 14, 16, 44, 108, 118, 154, 215, 244
 ნაროჩნაიკი ა. ლ. 45
 ნეიფ 7
 ნეკერი 62, 95, 96, 123, 129, 131, 134, 136
 ნოაი დე 194, 236, 278, 297
 ნობერი ნიოლა დ' 154
 ნოვიკოვი მ. 9
 ნუანელი ბლონდელ დე 95
 ნუ დე 205, 206, 209

 ნადარე 154
 ოდი 64
 ოგიუსტი 164
 ოლარი-ალფონს 17, 58, 113, 184, 197, 306
 25 გ. კილურაძე

ოლევი 6. 87, 88, 140, 153, 155, 156, 164, 168, 201
 ომონი დ' 154
 ოპტერი კრუბლე დ' 120
 ორმესონი დ' 156
 ოსტერმანი 9, 11
 ოტეროვი დ' 13, 20, 113, 118, 220
 ოტიშანი დ' 107
 ოში ლაზარ 16, 34, 41, 48

 პაულო 15
 პარფე ნოელ 15
 პეიზაი 107
 პენო ლატერ დიე 77, 83, 91, 101, 102, 183, 203, 214, 242, 243, 273, 294, 298, 309
 პეტრონი 305
 პეშერო 205—207
 პიკარი ერნესტ 5, 39
 პიუზი ბიურო დე 114, 172, 232, 236, 278, 312
 პიშვერი 34
 პლენელი 172
 პლერი 275
 პოლონაიკი დე 131, 136
 პომელი 294
 პომპადური დე 100
 პონსანი მანიუელ 213
 პორი ადრიან 305
 პრალენი 98
 პრევეტო 135, 156
 პრიერი 25, 120
 პრიუდომი ლეი-მარი 131, 229, 304, 314
 პუარი 211, 214
 პუასონი კ. 26
 პუზირევესკი 33

 ეერარი პ. 15
 ეესტა 70
 ეირარდენი რენე-ლეი დე 116, 294
 ეირარდენი ფრანსუა 116
 ეირონდა 29
 ეიუღენი 123, 192, 215
 ეორესი ეან 22, 23, 27, 126, 296
 ეუბერი 34, 104
 ეურდანი 41, 104

 რაზინი ე. 43
 რეგელი 241
 რედერერი 297
 რეინარი პოლ 26
 რეინარი მარსელ 3, 7, 15, 16, 24, 25, 26, 50, 56, 57, 58, 64, 93, 178, 194, 217, 231
 რენე 154
 რენიოლი 222
 რევეკური 90
 რეჟიმანი 66
 რიპინინი ლ. ა. 38, 39

რიზანოვი დ. ბ. 8, 156
 რაგბი ელვარდ 128, 129, 132, 136, 144, 152
 რიონი აღბერ დე 225
 რიშარი კაპილ 15, 25, 26, 145, 166
 რიშელი 50, 52, 136, 137
 რიში ფილბერ 61
 რიბესპიერი მაქსიმილიან 22, 23, 30, 34, 42, 43, 81—83, 92, 121, 135, 136, 146, 147, 158, 167, 168, 202, 203, 212, 217, 228, 297, 301—304, 309
 რიბესპიერი ოგიუსტენ 167, 198, 237, 239
 რილანი რიშენ 44
 რონსენი შარლ ფილპ 24
 რიუერი ვალემონ დე 272
 რიშებრენი რულაჟ დე 275
 როსინიოლი 24
 როსტანი დე 194
 როშამბო 37, 144, 145, 281, 283, 284
 როჰანი ანრი 50
 რუაჟი 232, 233
 რუჟე 16
 რუსე კაპილ 22, 257
 რუსი ფან-ფაჟ 40, 55, 300
 რუ ფაჟ 24
 რუფიანდი ე. 15

 ხადი დე 154, 155
 ხაღმერი 139
 ხამბრეილი დე 131
 ხანტერი 215
 ხაქსონელი შორის 104
 ხეგური დე 104, 117
 სენ ბრუფი 101
 სენ-ფენი 101
 სენ-ფერმენი 51, 53, 96, 100, 101, 109
 სენ-ფილ-ტრ 14, 44, 297
 სენ-ბარბი 158
 სენ-სიმონი კლოდ ანრი დე 156
 სენ-ფუა 266, 267
 სერი დე 107
 სეფბერი 288
 სიოლინი ი. ბ. 8, 9, 64, 86, 88, 105, 122, 136, 137, 141, 142, 143, 148, 156, 164, 168, 192, 243
 სიელი 50, 270
 სიქსი ეორჟ 15
 სიოტი 267, 268
 სნეფიოვი ი. ბ. 43
 სობელი აღბერი 17, 27, 28, 29, 30
 სომბრეი დე 139
 სორელი აღბერი 15, 17
 სორელი ლეი 13, 14, 23
 სტალი დე 94, 106
 სტალი-პოლმტაინი ერიკ-მაგნუსი 122
 სტამბულივი ე. 43, 170
 სტაროსელსკია-ნიკიტინა 155

სტენდალი 41
 სტროგანოვები 10
 სტროკოვი ა. 43
 სუესონი 154

 ტალეირანი 102
 ტარლე ე. ე. 32, 44
 ტარჟე გი-ფან-ბატისტ 128
 ტელი 52
 ტენი იპოლიტ 22
 ტიარი დე 62
 ტიბოტი 236, 278
 ტიურგი 55, 99
 ტიურენი 16
 ტონკოვა-ბაიკოვინა რ. ბ. 10
 ტოტი დე 65
 ტრეტიაკოვი ე. 41
 ტუბლი 101, 283
 ტური ლა 71

 ფაბერი თეოდორ 32
 ფაგრაზი დე 105
 ფეერი 169
 ფერეელი 15
 ფენდელი ი. 45
 ფიკრი 154
 ფლანდელი დე 194
 ფლესელი დე 153
 ფლივი 6
 ფორენი 116
 ფოშე კლოდ 157
 ფრანსუა ტოტი დე 65
 ფრერონი 306
 ფრიანი 48
 ფრიდლანდი ე. 21
 ფრიდრიხ დიდი 16, 103, 270
 ფრინე 211
 ფულონი 134, 150
 ფუკეროლჟი 101

 შაბო 299
 შაბიანი დე 143
 შაბრე შარლ 124, 226, 227
 შაღლა 171
 შალო 24
 შალმენი 15
 შამპიონი 34
 შარლემანი 67
 შასენი 15, 17, 18, 19
 შატელე 98, 122, 133, 139, 164
 შატო ლეი რიბერი დეი 101
 შილი 281
 შიუკე არტურ 15, 19, 20
 შოტი ბე 24

შოუ ბერნარდ 53
შუაგალოვი ა. 156
შელხელი დი 90, 236, 247, 251
შეკა 46
შჩეპინა 106

ჩერნიშევი პ. გ. 6
ჩუპრინი ნ. ა. 44

ჯეი ჯონ 129
ჯივლეგოვი ა. 41
ჯეფერსონი ტომას 136, 137, 138

ხრპოვიცი ა. ვ. 12

ჰარტმანი ლეი 6, 20, 69, 73, 93, 95, 96, 97,
207, 210, 224
ჰატელენი 96
ჰენეგენი 15
ჰერტცბერგი 270
ჰესე 154
ჰესენ-დარმშტადტელი ფრიდრიხ 37, 144
ჰიუმბოტი 117
ჰოისერი ლუდვიგ 148
ჰოკერი 6, 156, 179, 207—210, 224.